รายงานการวิจัยเรื่อง

พัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2542

ชัยวุฒิ พิยะกูล	ผู้วิจัย
ดุสิต รักษ์ทอง	ผู้ช่วยนักวิจัย
สิริพร พงศ์พิพัฒนพันธุ์	ผู้ช่วยนักวิจัย

สถาบันทักษิณคดีศึกษา

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
ชุดโครงการวิจัย "ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคใต้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา"

ชื่องานวิจัย พัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 – 2542
ชื่อผู้วิจัย นายชัยวุฒิ พิยะกูล สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ
ทุนอุดหนุนการวิจัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาเรื่อง พัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 – 2542 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยและพัฒนาการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนา บทบาท เอกลักษณ์ แนวทางการเผยแผ่ และการนำหลักธรรมของพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคม ตลอดถึงการส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างองค์ความรู้ทางด้านพุทธศาสนา การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่ใช้ข้อมูลจากเอกสาร ข้อมูลการสัมภาษณ์ และข้อมูลจากการประชุมสัมมนากลุ่มพระสงฆ์และประชาชนทั่วไป ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

พัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 – 2542 เป็นไปตามปัจจัยภายใน ได้แก่ พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชน และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และปัจจัยภายนอก เช่น การปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 การประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศ พ.ศ. 2475 การประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 และ พ.ศ. 2505 การรับอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตก เป็นต้น ปัจจัยเหล่านี้ทำให้พุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีการเปลี่ยนแปลงทางด้านการสร้างและการบูรณะวัด ศาสนสถาน และศาสนวัตถุ การปกครองคณะสงฆ์ระดับต่าง ๆ การศึกษาของพระสงฆ์และพุทธธรรม

บทบาทที่สำคัญของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีหลายด้าน ได้แก่ การส่งเสริมการศึกษา การพัฒนาชุมชนและเกื้อกูลสังคม การส่งเสริมพุทธาคม ไสยศาสตร์ และโหราศาสตร์ การส่งเสริมและเผยแผ่ธรรม การส่งเสริมศิลปะ ประเพณี และพิธีกรรม

จากพัฒนาการและบทบาทของพุทธศาสนาดังกล่าวทำให้เกิดเอกลักษณ์หรือลักษณะเด่นของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาที่เน้นทางด้านพุทธาคม ไสยศาสตร์ และโหราศาสตร์ ด้านสามัคคีธรรม ด้านปัจเจกบุคคล ด้านศาสนสถานและศาสนวัตถุ

แนวทางการส่งเสริมและเผยแผ่พุทธศาสนา สามารถกำหนดได้หลายแนวทางที่สำคัญ ได้แก่ การส่งเสริมและเผยแผ่พุทธศาสนาโดยโครงการพระธรรมทูต การส่งเสริมเผยแผ่พุทธศาสนาโดยการให้การศึกษาอบรม การส่งเสริมและเผยแผ่พุทธศาสนาโดยสื่อสิ่งพิมพ์และเทคโนโลยี ซึ่งสามารถกระทำได้อย่างกว้างขวาง แต่ก็ยังขาดองค์กรที่ทำหน้าที่รับผิดชอบ

อย่างแท้จริง ส่วนการนำหลักธรรมพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคม พบว่ามีหลักธรรมจำนวนมากที่สามารถนำมาปรับใช้เพื่อพัฒนาสังคมในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านการศึกษา ด้านการเมืองการปกครอง และด้านเศรษฐกิจหรืออาชีพ เป็นต้น

นอกจากนี้การวิจัยครั้งนี้ยังได้ดึงชุมชนและพระภิกษุสงฆ์เข้ามาร่วมการสัมมนา วิพากษ์วิจารณ์แลกเปลี่ยนความคิดเห็นในกระบวนการสร้างองค์ความรู้ทางด้านพุทธศาสนา แต่ยังกระทำได้น้อยไม่ทั่วถึง เนื่องจากมีเวลาจำกัด จึงไม่สามารถขยายงานดังกล่าวได้ ด้วยเหตุนี้การวิจัยในครั้งต่อไปควรให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนให้มากขึ้น

Research title	The Development of Buddhism around the Songkhla Lagoon Basin during 1899-1999.
Researcher's name	Mr. Chaiwuthi Phiyakoon, Institute for Southern Thai Studies, Thaksin University
Research funding	The Office of Research Subsidy Fund

Abstract

This research was a study of the development of Buddhism around the Songkhla Lagoon basin during 1899-1999 with the objective of studying the following: the factors and development that led to changes in Buddhism with reference to role, identity, and approach to dissemination; the application of Buddhist principles to social development; and the promotion of community participation in the process of creating a body of Buddhist knowledge. This was a qualitative research that made use of documentary data, interview data, and data from a seminar attended by monk groups and general public. The research findings may be summarized as follows.

The development of Buddhism around the Songkhla Lagoon basin during 1899-1999 involved the internal factors of monks, Buddhist lay people, and natural surroundings, and the external factors such as the government reform in the fifth reign, the promulgation of the Act of Ecclesiastical Administration of 1903, the change in the government system of the country in 1932, the promulgation of the Act of Ecclesiastical Body in 1941 and 1962, and the influence of Western culture. These factors caused changes in the Buddhism of the aforesaid region in the following ways: the construction and renovation of monasteries, religious places, and religious objects; the administration of the ecclesiastical body at various levels; and the education of monks as well as the principles of Buddhism.

The major roles of the Buddhism in the above-stated region involved various areas: the promotion of education, community development and support for society, the promotion of Buddhist magic, occultism, and astrology, the promotion and dissemination of Buddhist teachings, and the promotion of art, customs, and rituals.

From this development and the roles of Buddhism arose the identity of the Buddhism in the said region that stressed the aspects of Buddhist magic, occultism, and astrology, of unity, of individualism, and of religious places and objects.

Several approaches may be set for promotion and dissemination of Buddhism. The major ones are: the promotion and dissemination of Buddhism by the Project of Buddhist-Dhamma Monk-Envoys, the promotion and dissemination of Buddhism through education and training and through printed-matter and technological media. This last reached a wide audience, but as yet there was no organization directly responsible. As for the application of Buddhist principles to social development, it was found that many of the principles could be adapted for various domains of social development, for example, education, politics and government, and the economic and occupational domain.

In addition, this research invited participation by communities and monks in a seminar where critical comments and exchanges of ideas took place concerning the process of creating a body of Buddhist knowledge. Due to time limit, this could not be done comprehensively, and its expansion was yet to come. For this reason, further research should stress more public participation.

ประกาศคุณูปการ

การวิจัยเรื่อง "พัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2542" เป็นโครงการหนึ่งในชุดโครงการวิจัย "ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคใต้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา" โดยมีผู้ช่วยศาสตราจารย์ยงยุทธ ชูแว่น มหาวิทยาลัยศิลปากร พระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม เป็นผู้ประสานงานโครงการ ภายใต้การสนับสนุนทุนวิจัยโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้สำเร็จได้ด้วยได้รับการชี้แนะ ให้การปรึกษา และวิพากษ์วิจารณ์จากผู้ทรงคุณวุฒิหลายคน เช่น ศาสตราจารย์สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ศาสตราจารย์ ดร. แถมสุข นุ่มนนท์ รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม รองศาสตราจารย์ภูวดล ทรงประเสริฐ อาจารย์ฉลอง สุนทราวาณิชย์ รองศาสตราจารย์ ดร. สุวรรณา สถาอานันท์ รองศาสตราจารย์ ดร. ปรีดา เฉลิมเผ่า – กออนันตกูล ผู้ช่วยศาสตราจารย์พรรณงาม เง่าธรรมสาร อาจารย์พรศักดิ์ พรหมแก้ว เป็นต้น ในระหว่างที่ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามและการจัดประชุมสัมมนากลุ่มได้รับความร่วมมือจากหลายฝ่าย จึงทำให้งานสำเร็จด้วยดี เช่น พระเทพญาณโมลี (มณฑล กิตฺติโสภโณ) เจ้าคณะจังหวัดพัทลุง วัดคูหาสวรรค์ พระครูกวีวราภรณ์ (กระจ่าง ปริปุณฺโณ) เจ้าอาวาสวัดบ้านสวน จังหวัดพัทลุง พระครูพิพิจวรกิจ (คล้อย อโมโน) เจ้าคณะอำเภอควนขนุน และเจ้าอาวาสวัดภูเขาทอง จังหวัดพัทลุง พระมหาบัณฑิต ปณฺฑิตญาโณ เจ้าอาวาสวัดหัวป้อมใน จังหวัดสงขลา เป็นต้น จึงขอกราบขอบพระคุณบุคคลดังกล่าวไว้ ณ ที่นี้

นอกจากนี้นายคุสิต รักษ์ทอง นักวิจัยสถาบันทักษิณคดีศึกษา และอาจารย์สิริพร พงศ์พิพัฒนพันธุ์ โรงเรียนบ้านบ่อทราย จังหวัดพัทลุง เป็นผู้ช่วยนักวิจัยในการเก็บข้อมูลมาตลอดโครงการ นางศรัณย์ วรานนท์ชุติ เจ้าหน้าที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรุงเทพฯ ได้อำนวยความสะดวกตลอดเวลาในการค้นคว้าเอกสารจดหมายเหตุ นักวิจัยผู้ร่วมชุดโครงการทุกคนได้ช่วยชี้แนะให้คำปรึกษา และนางอารยา นาดเกลี้ยง เจ้าหน้าที่วิเคราะห์นโยบายและแผน สถาบันทักษิณคดีศึกษา ได้ช่วยเหลือการจัดพิมพ์งานทั้งหมด และทำงานธุรการมาตลอดโครงการ จึงขอขอบคุณ ไว้ ณ ที่นี้

ชัยวุฒิ พิยะกูล

เมษายน 2546

สารบัญ

บทที่		หน้า
1	บทนำ	1
	ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาการวิจัย	2
	วัตถุประสงค์ของการวิจัย	6
	สมมุติฐานของการวิจัย	6
	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	7
	กรอบความคิดในการวิจัย	29
	ขอบเขตของการวิจัย	30
	นิยามศัพท์เฉพาะในการวิจัย	31
	วิธีการดำเนินการวิจัย	32
	ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย	33
2	พัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา สมัยก่อน พ.ศ. 2442	34
	การสร้างและบูรณะวัด ศาสนสถาน และศาสนวัตถุบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา สมัยก่อน พ.ศ. 2442	35
	การปกครองคณะสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา สมัยก่อน พ.ศ. 2442	43
	การกัลปนาวัดบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา สมัยก่อน พ.ศ. 2442	51
	การศึกษาของพระสงฆ์และพุทธธรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา สมัยก่อน พ.ศ. 2442	58
3	ปัจจัยและพัฒนาการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2542	73
	ปัจจัยและพัฒนาการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2474	74
	ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2474	75
	ปัจจัยภายใน	75
	ปัจจัยภายนอก	79
	พัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2474	86

บทที่ หน้า

การสร้างและการบูรณะวัด ศาสนสถาน และศาสนวัตถุ
บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2474 87
การปกครองคณะสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา
ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2474 159
การศึกษาของพระสงฆ์และพุทธธรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา
ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2474 169
ปัจจัยและพัฒนาการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนา
บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2499 213
ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนา
บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2499 214
ปัจจัยภายใน 214
ปัจจัยภายนอก 217
พัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา
ระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2499 226
การสร้างและการบูรณะวัด ศาสนสถาน และศาสนวัตถุ
บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2499 226
การปกครองคณะสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา
ระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2499 278
การศึกษาของพระสงฆ์และพุทธธรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา
ระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2499 296
ปัจจัยและพัฒนาการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนา
บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2542 326
ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนา
บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2542 327
ปัจจัยภายใน 327
ปัจจัยภายนอก 332
พัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา
ระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2542 341

บทที่ หน้า

การสร้างและการบูรณะวัด ศาสนสถาน และศาสนวัตถุ
บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2542 341
การปกครองคณะสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา
ระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2542 372
การศึกษาของพระสงฆ์และพุทธธรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา
ระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2542 391
4 บทบาทของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2542. 403
บทบาทของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา
ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2474 404
บทบาทด้านการส่งเสริมการศึกษา 404
บทบาทด้านการพัฒนาชุมชนและเกื้อกูลสังคม 424
บทบาทด้านการส่งเสริมพุทธาคม ไสยศาสตร์ และโหราศาสตร์ 428
บทบาทด้านการส่งเสริมและเผยแผ่ธรรม 436
บทบาทด้านการส่งเสริมศิลปะ ประเพณี และพิธีกรรม 442
บทบาทของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา
ระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2499 447
บทบาทด้านการส่งเสริมการศึกษา 447
บทบาทด้านการพัฒนาชุมชนและเกื้อกูลสังคม 454
บทบาทด้านการส่งเสริมพุทธาคม ไสยศาสตร์ และโหราศาสตร์ 459
บทบาทด้านการส่งเสริมและเผยแผ่ธรรม 465
บทบาทด้านการส่งเสริมศิลปะ ประเพณี และพิธีกรรม 468
บทบาทของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา
ระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2542 472
บทบาทด้านการส่งเสริมการศึกษา 473
บทบาทด้านการพัฒนาชุมชนและเกื้อกูลสังคม 482
บทบาทด้านการส่งเสริมพุทธาคม ไสยศาสตร์ และโหราศาสตร์ 504
บทบาทด้านการส่งเสริมและเผยแผ่ธรรม 517
บทบาทด้านการส่งเสริมศิลปะ ประเพณี และพิธีกรรม 518

บทที่ หน้า

5 ลักษณะเด่นของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา 525
พุทธศาสนาเน้นพุทธาคมและไสยศาสตร์ 527
พุทธศาสนาเน้นการผสมผสานความเชื่อท้องถิ่นและลัทธิศาสนาอื่น..... 535
พุทธศาสนาเน้นสามัคคีธรรม 536
พุทธศาสนาเน้นบุญบารมี 538
พุทธศาสนาเน้นปัจเจกบุคคล 539
พุทธศาสนาเน้นศาสนสถาน และศาสนวัตถุ 540
6 แนวทางการส่งเสริม เผยแผ่ และนำหลักธรรมพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคม 542
แนวทางการส่งเสริมและเผยแผ่พุทธศาสนา 543
การส่งเสริมและเผยแผ่พุทธศาสนาโดยโครงการพระธรรมทูต 543
การส่งเสริมและเผยแผ่พุทธศาสนาโดยการให้การศึกษาอบรม 545
การส่งเสริมและเผยแผ่พุทธศาสนาโดยสื่อสิ่งพิมพ์และเทคโนโลยี 547
การนำหลักธรรมพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคม 548
การนำหลักธรรมพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ทางด้านการศึกษา 548
การนำหลักธรรมพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ทางด้านการเมืองการปกครอง 551
การนำหลักธรรมพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ทางด้านเศรษฐกิจหรืออาชีพ 554
7 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ 556
สรุปผลการวิจัย 556
อภิปรายผลการวิจัย 569
ข้อเสนอแนะการวิจัย 572

บรรณานุกรม 573
บุคลานุกรม 596

สารบัญภาพประกอบ

ภาพประกอบที่		หน้า
1	ภาพถ่ายดาวเทียมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา	10
2	แผนที่บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา	11
3	แผนที่ทะเลสาบสงขลา	12
4	พระมหาธาตุเจดีย์ วัดเขียนบางแก้ว อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง ศูนย์กลางการปกครองคณะสงฆ์ป่าแก้วในสมัยอยุธยา	47
5	พระมหาธาตุเจดีย์ วัดพะโคะหรือวัดราชประดิษฐ์ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา ศูนย์กลางการปกครองคณะสงฆ์ลังกาชาติในสมัยอยุธยา	48
6	แผนที่แสดงที่ตั้งชุมชนโบราณและวัดสำคัญบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา สมัยอยุธยา	50
7	อุโบสถวัดเขาราม ตำบลทุ่งหวัง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา สร้างเมื่อ พ.ศ. 2473	97
8	ศาลาการเปรียญวัดเขียนบางแก้ว ตำบลจองถนน อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง บูรณะใหม่ พร้อมกับการบูรณะโบสถ์ เมื่อ พ.ศ. 2457	101
9	พระประธานปูนปั้นภายในอุโบสถวัดเขียนบางแก้ว ตำบลจองถนน อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง บูรณะใหม่เมื่อ พ.ศ. 2457	101
10	อุโบสถวัดจะทิ้งพระ (ด้านหน้า) ตำบลจะทิ้งพระ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา สร้างเมื่อ พ.ศ. 2473 ปัจจุบันบูรณะใหม่	104
11	อุโบสถวัดจะทิ้งพระ (ด้านข้าง) ตำบลจะทิ้งพระ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา สร้างเมื่อ พ.ศ. 2473 ปัจจุบันบูรณะใหม่	104
12	พระมหาธาตุเจดีย์และธรรมศาลา วัดพะโคะ ตำบลชุมพล อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา ถ่ายเมื่อประมาณ พ.ศ. 2475	110
13	อุโบสถแบบทรงโถงวัดเขาเจียก ตำบลเขาเจียก อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง พระด้วง ปุญญสโร อดีตรองเจ้าอาวาสได้ร่วมมือกับชาวบ้านสร้างขึ้น ระหว่าง พ.ศ. 2453 - 2479	114
14	พระพุทธรูปปูนปั้นภายในถ้ำคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง สร้างสมัยอยุธยา ปัจจุบันบูรณะใหม่หลายครั้ง	117

ภาพประกอบที่ **หน้า**

15 พระพุทธรูปภายในถ้ำคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง สร้างสมัยอยุธยา ปัจจุบันบูรณะใหม่หลายครั้ง 117

16 ฐานเจดีย์บนยอดเขาอกทะลุ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง สร้างขึ้นใหม่ ระหว่าง พ.ศ. 2453 - 2457 119

17 ฐานเจดีย์บนยอดเขาอกทะลุ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง พระอธิการนุ้ย อดีตเจ้าอาวาสวัดโคกคีรีได้สร้างขึ้นใหม่ ระหว่าง พ.ศ. 2453 - 2457 119

18 เจดีย์ก่ออิฐถือปูน วัดแหลมจาก ตำบลปากรอ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา พระมหาลอยสร้างขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2466 126

19 เจดีย์วัดวัง ตำบลลำปำ อำเภอเมืองพัทลุง พระยาพัทลุง (ทับ) สร้างเมื่อ พ.ศ. 2403 127

20 เจดีย์วัดควนกรวด ตำบลปรางหมู่ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง พระอธิการรอด สร้างประมาณสมัยรัชกาลที่ 5 127

21 อุโบสถทรงทึบใช้เสาในผนังรับน้ำหนัก วัดชายคลอง ตำบลควนมะพร้าว อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง สร้างเมื่อ พ.ศ. 2470 129

22 อุโบสถทรงทึบใช้เสาและผนังรับน้ำหนักวัดช่องเขา ตำบลคลองเปียะ อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา สร้างเมื่อ พ.ศ. 2464 129

23 อุโบสถทรงโถง วัดลานแซะ ตำบลนาขยาด อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง สร้างเมื่อ พ.ศ. 2458 131

24 อุโบสถทรงโถง วัดจินตาวาส ตำบลตำนาน อำเภอเมืองพัทลุง สร้างเมื่อ พ.ศ. 2448 (ปัจจุบันรื้อแล้ว) 131

25 พระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย พระประธานภายในอุโบสถวัดเขาเจียก ตำบลเขาเจียก อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง สร้างเมื่อ พ.ศ. 2471 132

26 พระพุทธไสยาสน์ก่อด้วยหินถือปูน วัดแหลมจาก ตำบลปากรอ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา สร้างเมื่อ พ.ศ. 2466 133

27 พระพุทธรูปปูนปั้นภายในถ้ำเขาพังอิฐ ตำบลพนมวังก์ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง สร้างเมื่อ พ.ศ. 2466 135

28 พระพุทธรูปปูนปั้นภายในอุโบสถวัดประดู่หอม ตำบลทะเลน้อย อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง สร้างเมื่อ พ.ศ. 2470 135

ภาพประกอบที่ **หน้า**

29 พระพุทธรูปปูนปั้นเป็นพระประธานในอุโบสถวัดบ้านสวน ตำบลควนมะพร้าว อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง นายแจ้ง พรหมศรี เป็นผู้ปั้นเมื่อ พ.ศ. 2466 - 2467 137

30 พระพุทธรูปแกะสลักไม้พบในถ้ำพระ วัดเขาเจียก ตำบลเขาเจียก อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ปัจจุบันสูญหายหมดแล้ว (ถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2524) 137

31 พระพุทธรูปแกะสลักไม้ปางอุ้มบาตร วัดหัวเตย ตำบลโคกทราย อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง 139

32 พระพุทธรูปแกะสลักไม้ ปางอุ้มบาตร วัดธาราสถิต (วัดเต่า) ตำบลโคกชะงาย อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง 140

33 พระพุทธรูปหล่อโลหะปางมารวิชัย ศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ พระมหาขาว โกสโล นำมาจากกรุงเทพฯ มอบให้วัดควนแพรกหา ตำบลแพรกหา อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง 141

34 พระพุทธรูปหินอ่อน ศิลปะพม่าแบบมัณฑเลย์ ประดิษฐานที่ฐานเจดีย์ วัดวิหารสูง ตำบลชัยบุรี อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง (พระเกตุมาลาเป็นเปลวเพลิง ต่อเติมใหม่) 143

35 พระพุทธรูปหล่อสำริด ศิลปะพม่าแบบมัณฑเลย์ วัดตะโหมด ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง มีจารึกที่ฐานว่าสร้างขึ้น พ.ศ. 2443 144

36 พระพุทธรูปหินอ่อน ศิลปะพม่าแบบมัณฑเลย์ วัดหัวลำภู ตำบลหัวไทร อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช 149

37 พระพุทธบาทจำลองหล่อด้วยโลหะ วัดภูเขาทอง ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง พระธรรมวโรดม (เซ่ง อุตฺตโม) เจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราช สร้างไว้เมื่อ พ.ศ. 2471 152

38 รูปเหมือนของพระด้วง ปุญญสโร รองเจ้าอาวาสวัดเขาเจียก ตำบลเขาเจียก อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ปั้นด้วยปูนขาว เมื่อ พ.ศ. 2471 ประดิษฐานภายในอุโบสถวัดเขาเจียก 157

ภาพประกอบที่ **หน้า**

39 รูปเหมือนพระธรรมวโรดม (เซ่ง อุตฺตโม) เจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราช และภูเก็ต หล่อด้วยโลหะ เมื่อ พ.ศ. 2477 ประดิษฐานภายในวัดภูเขาทอง ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง 158

40 พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) วัดท่าโพธิ์ อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช เจ้าคณะมณฑลและผู้อำนวยการศึกษามณฑลนครศรีธรรมราช (พ.ศ. 2442 – 2470) 170

41 พระธรรมวโรดม (เซ่ง อุตฺตโม) เจ้าอาวาสวัดราชาธิวาส กรุงเทพฯ เจ้ามณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลภูเก็ต และมณฑลสุราษฎร์ธานี (พ.ศ. 2451 - 2484) 174

42 พระครูรัตนโมลี (หนู) วัดดอนแย้ อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา เจ้าคณะเมืองสงขลา (พ.ศ. 2441 - 2453) 176

43 หนังสือบุดขาวเรื่องพระอภิธรรมของวัดธาราสถิต (วัดเต่า) ตำบลโคกชะงาย อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ระบุว่าเขียนขึ้น พ.ศ. 2453 212

44 อุโบสถแบบทรงทึบ วัดมะม่วงหมู่ ตำบลทำนบ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา สร้างเมื่อ พ.ศ. 2486 238

45 ศาลาการเปรียญวัดอ่างทอง ตำบลทุ่งหวัง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา สร้างเมื่อ พ.ศ. 2479 238

46 พระพุทธรูปปูนปั้นภายในอุโบสถวัดลานแซะ ตำบลนาขยาด อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง บูรณะขึ้นใหม่จากพระพุทธรูปโบราณ 239

47 พระพุทธรูปปูนปั้นภายในอุโบสถวัดควนปริง ตำบลนาขยาด อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง สร้างประมาณ พ.ศ. 2484 241

48 รูปเหมือนพระครูสิทธยาภิรัต (เอียด ปทุมสโร) หล่อด้วยโลหะ อดีตเจ้าอาวาสวัดดอนศษลา ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง 242

49 รูปเหมือนพระอธิการเปรม ติสฺสโร หล่อด้วยโลหะ อดีตเจ้าอาวาสวัดวิหารสูง ตำบลชัยบุรี อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง สร้างเมื่อ พ.ศ. 2494 244

50 ประตูวัดขวดหรือสำนักปฏิบัติธรรมโคกสัก ตำบลแค อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา สร้างเมื่อ พ.ศ. 2537 - 2542 346

ภาพประกอบที่ หน้า

51 วิหารเจดีย์วัดขวด ตำบลแค อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา สร้างเมื่อ พ.ศ. 2537 - 2542 349

52 ที่พักสงฆ์รัตนเสียงสวรรค์หรือวัดเขารัดปูน ตั้งอยู่บนยอดเขารัดปูน ตำบลเชิงแส อำเภอกระแสสินธุ์ จังหวัดสงขลา สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2530 352

53 อุโบสถวัดคูหา ตำบลคูหา อำเภอสะบ้าย้อย จังหวัดสงขลา 356

54 พระพุทธไสยาสน์ปูนปั้นภายในถ้ำตลอด ตำบลเขาแดง อำเภอสะบ้าย้อย จังหวัดสงขลา 356

55 ธรรมธาตุเจดีย์วัดคูหา ตำบลคูหา อำเภอสะบ้าย้อย จังหวัดสงขลา สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2528 เพื่อบรรจุพระธรรม 358

56 เจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุขุดพบในเจดีย์วัดชะแล้ ตำบลชะแล้ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา 359

57 เจดีย์พระมหาธาตุวัดควนมิตร ตำบลคลองเปียะ อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา สร้างเมื่อ พ.ศ. 2512 359

58 อุโบสถวัดท่าหิน ตำบลท่าหิน อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา สร้างเลียนแบบอุโบสถวัดพระธรรมการ เมื่อ พ.ศ. 2539 363

59 พระพุทธนิรโรคันตรายชัยวัฒน์จตุรทิศ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ประดิษฐานไว้ที่จังหวัดพัทลุง เมื่อ พ.ศ. 2511 ชาวบ้านเรียกว่า "พระสี่มุมเมือง" 365

60 รูปเหมือนพระครูสังฆวิจารณ์ฉัททันต์บรรพต (ทองเฒ่า) อดีตเจ้าอาวาสวัดเขาอ้อ ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง สร้างเมื่อ พ.ศ. 2516 369

61 รูปหล่อสมเด็จเจ้าพะโคะหรือหลวงพ่อทวดเหยียบน้ำทะเลจืด วัดพะโคะ ตำบลชุมพล อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา สร้างเมื่อ พ.ศ. 2506 371

62 พระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เจ้าคณะภาค 18 (พ.ศ. 2516 - 2540) 371

63 สำนักวัดเขาอ้อ ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ตักสิลาทางไสยศาสตร์แห่งภาคใต้ 431

ภาพประกอบที่ **หน้า**

64 ตำราอักขรเลขยันต์ของวัดเขาอ้อ ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง 431

65 รูปเหมือนพระอาจารย์นำ ชินวโร พระเกจิอาจารย์ชื่อดัง แห่งวัดดอนศาลา ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง 530

66 พระพุทธรูปพระเกิด วัดพระเกิด ตำบลฝาละมี อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง 532

67 พระพุทธรูปแม่ทวด วัดเขียนบางแก้ว ตำบลจองถนน อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง ศิลปสมัยอยุธยา 533

สารบัญตารางประกอบ

ตารางที่		หน้า
1	แสดงจังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน และจำนวนประชากรบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ. 2542	15
2	บาญชีสำมโนครัวเมืองสงขลา ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2439)	81
3	บาญชีสำมโนครัวเมืองพัทลุง ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2439)	82
4	ตัวอย่างการสร้างศาสนสถานภายในวัดต่าง ๆ ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2474	121
5	ตัวอย่างพระพุทธรูปปูนปั้นที่พบในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา สร้างขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2474	136
6	ตัวอย่างพระพุทธรูปหินอ่อน และหล่อโลหะศิลปะพม่าแบบมัณฑเลย์ที่พบในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2474	146
7	แสดงจำนวนวัด พระภิกษุสงฆ์ สามเณร และศิษย์วัดในมณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2442	162
8	แสดงจำนวนวัดในปกครองของหัวเมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา และเมืองพัทลุง เมื่อ พ.ศ. 2448	162
9	รายชื่อเจ้าคณะหมวดหัวเมืองพัทลุง พ.ศ. 2448	186
10	รายชื่อเจ้าคณะหมวดหัวเมืองสงขลา พ.ศ. 2442	187
11	สมณศักดิ์ของเจ้าอาวาสวัดในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา (เมืองสงขลาและเมืองพัทลุง) พ.ศ. 2448	190
12	รายชื่อพระอุปัชฌาย์ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ. 2448	193
13	บัญชีรายชื่อวัสดุของวัดเขานมวัง (ร้าง) ตำบลปรางหมู่ อำเภอควนขนุน (ปัจจุบันขึ้นกับอำเภอเมืองพัทลุง) จังหวัดพัทลุง สำรวจเมื่อวันที่ 23 มกราคม พ.ศ. 2485	263
14	รายชื่อวัดร้าง สถานที่ตั้ง และการพิพาทระหว่างราชการกับชาวบ้านในพื้นที่ (เฉพาะในอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง) ระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2499)	274
15	สำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและบาลีที่เปิดเรียนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2499	306

ตารางที่ หน้า

16 เจดียสถานที่สร้างขึ้นใหม่บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2542 357

17 จำนวนเจ้าคณะตำบล แยกตามคณะสงฆ์มหานิกายและธรรมยุติกนิกาย พ.ศ. 2542 382

18 จำนวนวัดบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา แยกตามจังหวัด พระอารามหลวง และวัดทั่วไป พ.ศ. 2542 384

19 แสดงผลการสอบเปรียญธรรมได้ตั้งแต่ 3 ประโยค - 9 ประโยค ของสำนักเรียนวัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ปีพุทธศักราช 2500 - 2542 395

20 จำนวนโรงเรียน วัด ครู และนักเรียนในเมืองพัทลุง และเมืองสงขลา ร.ศ. 118 , ร.ศ. 119 และ ร.ศ. 121 414

21 จำนวนโรงเรียนวัดในมณฑลนครศรีธรรมราช แยกตามจังหวัด ระหว่าง พ.ศ. 2474 - 2475 421

22 การเผยแผ่ธรรมของคณะสงฆ์บริเวณพื้นที่จังหวัดพัทลุง ระหว่างวันที่ 15 - 19 เมษายน พ.ศ. 2472 438

23 การเผยแผ่ธรรมของพระมหาช้อยและข้าราชการจังหวัดพัทลุง ระหว่างวันที่ 24 กุมภาพันธ์ - 15 มีนาคม พ.ศ. 2473 440

24 รายชื่อพระภิกษุและส่วนราชการมณฑลนครศรีธรรมราชที่รับผิดชอบกัณฑ์เทศน์มหาชาติวัดสระเกศ จังหวัดสงขลา พ.ศ. 2463 445

25 การสร้างโรงเรียน อาคารเรียน และสิ่งของอื่น ๆ เพื่อสนับสนุนการศึกษาในจังหวัดพัทลุง ระหว่าง พ.ศ. 2483 - 2499 452

26 ตัวอย่างวัดและพระสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบที่สร้างวัตถุมงคลออกเผยแพร่ ระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2499 460

27 ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ที่เปิดสอนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา . 478

28 แสดงวัน เดือน ปี สถานที่ และกิจกรรมที่กลุ่มธรรมยาตราเพื่อทะเลสาบสงขลาได้ดำเนินงานไป จำนวน 7 ครั้ง (พ.ศ. 2539 - 2545) 502

29 รายการแจกพระเครื่องของพระครูพิพัฒน์สิริธร (คง สิริมโต) และอาจารย์ชุม ไชยคีรี ระหว่าง พ.ศ. 2511 - 2512 506

ตารางที่ หน้า

30 ตัวอย่างรายชื่อวัดที่สร้างพระเครื่องและวัตถุมงคลอื่น ๆ
ระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2542 512

แผนภูมิประกอบ

แผนภูมิที่		หน้า
1	การเปรียบเทียบการปกครองฝ่ายอาณาจักรและพุทธจักร	168
2	โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484	278
3	โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484	297
4	แสดงการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน	373
5	แสดงแผนภูมิการบริหารสภาลานวัดตะโหมด	497

บทที่ 1
บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาการวิจัย

ดินแดนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ประกอบด้วยพื้นที่จังหวัดพัทลุง จังหวัดสงขลา และบางส่วนของจังหวัดนครศรีธรรมราช (อำเภอชะอวด และอำเภอหัวไทร) เป็นดินแดนที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์มาเป็นเวลายาวนาน และมีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านศาสนา เศรษฐกิจ สังคม และศิลปวัฒนธรรมมาแต่อดีต ดังเห็นได้จากหลักฐานโบราณวัตถุสถานที่พบในดินแดนแถบนี้ โดยปรากฏหลักฐานแต่สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ (พุทธศตวรรษที่ 12 - 18) ซึ่งส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมอินเดีย จีน และอาหรับ อย่างน้อยตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา ชาวอินเดียได้นำเอาศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู และพุทธศาสนาเข้ามาเผยแพร่ในดินแดนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา จึงทำให้ศาสนาทั้งสองมีอิทธิพลและบทบาทสำคัญมากในการกำหนด แบบแผน กฎเกณฑ์ และวิถีชีวิตของประชาชนในชุมชนบริเวณนี้อย่างต่อเนื่อง ดังได้พบหลักฐานต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นถึงคติความเชื่อและลัทธิศาสนา เช่น เทวรูปพระวิษณุ (พระนารายณ์) พระศิวะ ศิวลึงค์ โยนิโทรณะ พระพิฆเณศวร์ พระโพธิสัตว์ต่าง ๆ พระพุทธรูป วัดวาอาราม ถ้ำที่เป็นเทวสถาน เป็นต้น หลักฐานเหล่านี้พบในคาบสมุทรสทิงพระ จังหวัดสงขลา ซึ่งมีอายุตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 ลงมา[1] นอกจากนี้ยังได้พบพระพิมพ์ดินดิบศิลปะสมัยศรีวิชัย (พุทธศตวรรษที่ 13 - 18) ในถ้ำคูหาสวรรค์และถ้ำเขาอกทะลุในบริเวณจังหวัดพัทลุง ซึ่งอยู่ทางด้านฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลา[2] โดยเฉพาะหลักฐานทางด้านพุทธศาสนาที่พบนั้นมีอายุตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 13 ถึงพุทธศตวรรษที่ 18 เป็นส่วนใหญ่ อันแสดงให้เห็นว่าชุมชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ได้รับนับถือพุทธศาสนาลัทธิมหายานซึ่งเป็นลัทธิที่นิยมนับถือรูปเคารพของพระโพธิสัตว์ต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้จึงมีการพบรูปพระโพธิสัตว์ต่าง ๆ ในบริเวณนี้เป็นจำนวนมาก เช่น พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรสำริด พบที่อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา เป็นแบบศิลปะจีน สมัยราชวงศ์ถัง อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 13 พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรสำริด พบที่บ้านกระดังงา อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา อายุประมาณ

---

[1]ศรีศักร วัลลิโภดม. "สทิงพระและลังกาสุกะ," เมืองโบราณ. 10(1) : 23 - 29 ; มกราคม - มีนาคม 2527.

[2]ชัยวุฒิ พิยะกูล. "หลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์พัทลุง พุทธศตวรรษที่ 12 - 20," ใน ประวัติศาสตร์และโบราณคดีพัทลุง. 2531. หน้า 73 - 74.

พุทธศตวรรษที่ 14[1] พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรสำริด พบที่ใกล้กับวัดเขียนบางแก้ว อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง อายุประมาณครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 15[2] พระวัชรโพธิสัตว์สำริด นางศยัมตารา สำริด ท้าวชุมพลหรือท้าวกุเวรสำริด พบที่อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา อายุประมาณ พุทธศตวรรษที่ 15[3] เป็นต้น แต่หลังจากพุทธศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา เมื่อพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ ได้เริ่มเผยแพร่เข้ามาสู่เมืองนครศรีธรรมราชและเข้าสู่ชุมชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ประมาณพุทธ ศตวรรษที่ 19[4] ทำให้มีการสร้างวัดวาอาราม พระพุทธรูป พระมหาธาตุเจดีย์ โบสถ์ และวิหาร ขึ้นเป็นจำนวนมาก พุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์จึงมีความเจริญรุ่งเรืองอย่างรวดเร็ว และสืบต่อเนื่อง มาจนสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยมีศูนย์กลางสำคัญอยู่ที่วัดพระมหาธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ส่วนใน บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาก็เกิดศูนย์กลางพุทธศาสนาลังกาวงศ์ขึ้น 2 แห่ง ได้แก่ วัดพะโคะ และ วัดเขียนบางแก้ว[5] วัดพะโคะเป็นศูนย์กลางการปกครองคณะสงฆ์คณะลังกาชาติ ตั้งอยู่ทางด้านฝั่ง ตะวันออกของทะเลสาบสงขลา ส่วนวัดเขียนบางแก้วนั้นเป็นศูนย์กลางการปกครองคณะสงฆ์คณะ ลังกาป่าแก้วหรือคณะป่าแก้ว ตั้งอยู่ทางด้านฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลา[6] ศูนย์กลางพุทธศาสนา ทั้ง 2 แห่ง ต่างก็มีบทบาทสำคัญในการทำนุบำรุงพุทธศาสนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา โดย ได้รับการสนับสนุนหรืออุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาหลายพระองค์ พระมหา กษัตริย์ได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการพระราชทานพระบรมราชูทิศเพื่อกัลปนาให้แก่วัดทั้ง 2 และวัดอื่น ๆ ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเป็นจำนวนมาก เช่น วัดสทิงพระ วัดเจดีย์งาม วัดสีหยัง วัดสทัง วัดคูหาสวรรค์ วัดควนถบ เป็นต้น ทำให้วัดต่าง ๆ เหล่านี้มีอำนาจในการควบคุมการใช้ที่ดิน ผล

---

[1]ผาสุข อินทราวุธ. "ความสัมพันธ์ทางด้านศาสนาและความเชื่อของเมืองสงขลากับหัวเมือง ต่าง ๆ และดินแดนภายนอก," ใน การสัมมนาทางวิชาการสงขลาศึกษา : ประวัติศาสตร์และโบราณ คดีเมืองสงขลา. 2535. หน้า 120.

[2]พิริยะ ไกรฤกษ์. "ประวัติศาสตร์ศิลปะพัทลุง (ระหว่าง พ.ศ. 1200 - 2310)," ใน ประวัติศาสตร์และโบราณคดีพัทลุง. 2531. หน้า 88.

[3]พิริยะ ไกรฤกษ์. ศิลปทักษิณก่อนพุทธศตวรรษที่ 19. 2523. หน้า 185 - 289.

[4]ยงยุทธ ชูแว่น. "พัทลุง : จากเมืองปลายแดนของอยุธยามาสู่เมืองภายในอาณาจักรในสมัย ต้นรัตนโกสินทร์," ใน ประวัติศาสตร์และโบราณคดีพัทลุง. 2531. หน้า 119.

[5]ศรีศักร วัลลิโภดม. "แนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นพัทลุง," ใน ประวัติศาสตร์ และโบราณคดีพัทลุง. 2531. หน้า 216 - 217.

[6]ศรีศักร วัลลิโภดม. "เล่าเรื่องเมืองสงขลา," ใน การสัมมนาทางวิชาการ สงขลาศึกษา : ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองสงขลา. 2535. หน้า 20.

ประโยชน์ในที่ดิน และควบคุมกำลังคน เพื่อเป็นกำลังสำคัญในการทำนุบำรุงพุทธศาสนา[1] ให้สามารถดำเนินบทบาทได้อย่างต่อเนื่องมาจนถึงสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ในสมัยนี้เจ้าเมืองและกรมการเมืองพัทลุงและเมืองสงขลามีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนส่งเสริมพุทธศาสนา มีการสร้างวัดวาอารามขึ้นใหม่และบูรณะวัดเก่าหลายแห่ง เช่น พระยาพัทลุง (ทองขาว) ได้สร้างวัดวัง มีอุโบสถและระเบียงรอบไว้กลางเมืองพัทลุง แต่ไม่ปรากฏว่าสร้างไว้ในปีใด เมื่อสร้างเสร็จแล้วก็มีการฉลองเมื่อ พ.ศ. 2359[2] พระพลสงคราม (บัว) กรมการเมืองพัทลุงได้สร้างวัดไว้ริมคลองลำป่า เมื่อ พ.ศ. 2405 ให้ชื่อว่า "วัดประทุมจินดาวราราม"[3] (ชาวบ้านเรียกว่าวัดอู่เรือ ปัจจุบันเป็นวัดร้าง - ผู้วิจัย) หลวงพิไชยเสนาสัสดีกลางเมืองพัทลุง ได้สร้างวัดคอนพิไชย (ปัจจุบันคือวัดประดู่หอม อำเภอเมืองพัทลุง - ผู้วิจัย) เมื่อ พ.ศ. 2405[4] ส่วนเมืองสงขลา เจ้าพระยาอินทคีรี (บุญหุ้ย) ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา ได้บูรณะปฏิสังขรณ์วัดยายศรีจันทร์ (ปัจจุบันคือวัดมัชฌิมาวาส อำเภอเมืองสงขลา - ผู้วิจัย) ขึ้นใหม่ มีการสร้างอุโบสถ ศาลาการเปรียญ หอระฆัง และเจดีย์จีนขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2341[5] เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา พ.ศ. 2390 - 2408 ได้สร้างพระพุทธบาทจำลอง เจดีย์ ศาลา ที่วัดเกาะถ้ำ (ตำบลเขารูปช้าง อำเภอเมืองสงขลา - ผู้วิจัย) สร้างกุฏิไม้ และพระอุโบสถพร้อมกับให้วาดภาพจิตรกรรมฝาผนังในวัดมัชฌิมาวาส ปฏิสังขรณ์วัดวาสหรือวัดศิริวรรณาวาส และวัดโพหรือวัดโพธิ์ปฐมาวาส เมื่อ พ.ศ. 2395[6] เป็นต้น วัดเหล่านี้ได้กลายเป็นศูนย์กลางของชุมชน และมีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ การปฏิบัติธรรม การศึกษาธรรมวินัย การให้การศึกษาอบรมแก่บุตรหลานของชาวบ้าน การส่งเสริมและเผยแพร่พุทธศาสนา ตลอดถึงการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ บทบาทต่าง ๆ เหล่านี้ช่วยให้สังคมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ดี เป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ทำให้พุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ซึ่งสะท้อนให้เห็นได้จากบทบาทของพระมหาช่วย วัดป่าลิไลยก์ หัวเมืองพัทลุง ได้เป็นผู้รวบรวมประชาชน และกรมการเมืองตั้งเป็นกองทัพยกไปต้านทานพม่าสมัยสงคราม 9 ทัพ ที่ตำบลท่าเสม็ด (อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช) เมื่อ พ.ศ. 2328 ด้วยความดีความชอบใน

---

[1]สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. รายงานการวิจัยพุทธศาสนาแถบลุ่มทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันออกสมัยกรุงศรีอยุธยา. 2523. หน้า 44 - 45.

[2]หลวงศรีวรวัตร (พิณ จันทโรจวงศ์). พงศาวดารเมืองพัทลุง. 2515. หน้า 29.

[3]เรื่องเดิม. หน้า 43.

[4]เรื่องเดิม. หน้า 53.

[5]พระราชศีลสังวร (ช่วง อตฺถเวที). ประวัติย่อวัดมัชฌิมาวาส. ม.ป.ป. หน้า 1.

[6]อมรา ศรีสุชาติ. "สงขลา," ใน ที่ระลึกในพิธีเปิดหอสมุดแห่งชาติกาญจนาภิเษก สงขลา วันพุธ ที่ 19 มีนาคม พุทธศักราช 2540. 2540. หน้า 148.

ครั้งนั้นจึงได้รับการโปรดเกล้าฯ ให้เป็น "พระยาทุกขราษฎร์" ผู้ช่วยราชการเมืองพัทลุง[1] บทบาทของพระอุดมปิฎก (สอน) ชาวบ้านสุนทรา (ตำบลปันแต อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง) เจ้าอาวาสวัดหงส์รัตนาราม กรุงเทพฯ มีบทบาทสำคัญในการสร้างอุโบสถ ศาลาการเปรียญวัดสุนทราวาส (ตำบลปันแต อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง) การส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรม และการประกอบพิธีกรรมฝังหลักเมืองสงขลา เมื่อ พ.ศ. 2385[2] ส่วนวัดวัง ตำบลลำปำ วัดประดู่หอม ตำบลคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง[3] และวัดมัชฌิมาวาส ตำบลบ่อยาง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา[4] มีบทบาทสำคัญในการประกอบพิธีกรรมถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาประจำเมืองพัทลุงและเมืองสงขลาตามลำดับ เป็นต้น

หลังจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากรูปแบบจตุสดมภ์มาจัดตั้งเป็นกระทรวง 12 กระทรวง และทรงปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาคจากระบบกินเมืองเป็นระบบมณฑลเทศาภิบาล เมื่อ พ.ศ. 2435[5] ซึ่งเป็นการรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลาง เพื่อเป็นการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยตามแบบอย่างอารยะประเทศนั้น ปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่จะทำให้การปฏิรูปการปกครองและการพัฒนาประเทศประสบผลอย่างรวดเร็ว คือ การจัดการศึกษาให้แก่ประชาชนอย่างทั่วถึง ดังนั้นในปี พ.ศ. 2441 พระองค์จึงทรงมีพระบรมราชโองการประกาศให้มีการจัดการเล่าเรียนแบบสมัยใหม่ขึ้นในหัวเมือง โดยให้พระสงฆ์และวัดทั่วพระราชอาณาจักรมีบทบาทในการสั่งสอนธรรมแก่ประชาชน และให้การศึกษาวิชาความรู้ต่าง ๆ แก่บุตรหลานของประชาชนด้วย[6] ส่งผลให้วัดต่าง ๆ ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเริ่มปรับเปลี่ยนบทบาทให้พระสงฆ์ส่งเสริมการเล่าเรียนตามแบบสมัยใหม่ โดยเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2442 ซึ่งเป็นปีที่โปรดเกล้าฯ ให้

---

[1]หลวงศรีวรวัตร (พิณ จันทโรจวงศ์). พงศาวดารเมืองพัทลุง. 2515. หน้า 25.

[2]พระยาวิเชียรคีรี (ชม). "พงศาวดารเมืองสงขลา," ใน ประชุมพงศาวดาร เล่ม 3. 2506. หน้า 76 - 77.

[3]ชัยวุฒิ พิยะกูล. "พิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาหัวเมืองพัทลุง," ใน ศึกษานุสรณ์ 60. 2530. หน้า 56 - 57.

[4]สงบ ส่งเมือง. "พิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา : ในหัวเมืองภาคใต้," ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 6. 2529. หน้า 2482.

[5]สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. เทศาภิบาล. 2537. หน้า 27. และมัลลิกา มัสอูดี. "การปรับประเทศให้ทันสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2," ใน ไทยกับการปรับประเทศให้ทันสมัย. 2535. หน้า 34.

[6]มหามกุฏราชวิทยาลัย. ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย และลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไทยโดยสังเขป. 2521. หน้า 13.

พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธชเถร) ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่พระศิริธรรมมุนี เจ้าอาวาสวัดท่าโพธิ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นเจ้าคณะมณฑลและผู้อำนวยการการศึกษามณฑลนครศรีธรรมราช เป็นผู้รับผิดชอบในการจัดการศึกษาในมณฑลนครศรีธรรมราช พระศิริธรรมมุนี (ม่วง) จึงได้มอบหมายให้วัดต่าง ๆ ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาที่มีความพร้อม จัดการศึกษาตามแบบสมัยใหม่ ในระยะแรกได้มีการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นในวัดที่สำคัญและเป็นศูนย์กลางของชุมชนในจังหวัดพัทลุง ได้แก่ โรงเรียนอภยาณานิวาส ตั้งที่วัดวัง อำเภอกลางเมือง (ปัจจุบันคืออำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง – ผู้วิจัย) โรงเรียนรองราชบริรักษ์ ตั้งที่วัดมะขามทอง อำเภออุดร (ปัจจุบันคืออำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง – ผู้วิจัย) โรงเรียนเทวภักดีพูนเฉลิม ตั้งที่วัดห้วยลึก อำเภอทักษิณ (ปัจจุบันคืออำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง – ผู้วิจัย) ส่วนที่จังหวัดสงขลาได้ตั้งโรงเรียนมหาวชิราวุธวิทยา ตั้งที่วัดมัชฌิมาวาส อำเภอกลางเมือง (ปัจจุบันคืออำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา – ผู้วิจัย) โรงเรียนภุมมาพิสมัย ตั้งที่วัดจะทิ้งพระ อำเภอปละท่า (ปัจจุบันคืออำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา – ผู้วิจัย) และโรงเรียนหฤทัยวิทยา ตั้งที่วัดน้ำขาว อำเภอจะนะ[1] จึงส่งผลให้ชาวบ้านในชุมชนได้เรียนรู้มากขึ้น และต่อมาได้ค่อย ๆ พัฒนาโรงเรียนวัดให้กระจายไปทั่วลุ่มทะเลสาบสงขลา นอกจากบทบาททางด้านการศึกษาแล้วยังมีวัดอื่น ๆ อีกจำนวนมากที่แสดงบทบาทในด้านต่าง ๆ เพื่อจรรโลงพุทธศาสนาและพัฒนาสังคม เช่น วัดเขาอ้อ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง วัดปากสระ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง มีบทบาทสำคัญทางด้านพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง วัดราษฎร์บำรุง อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา มีบทบาทสำคัญทางด้านการศึกษาและเผยแพร่พุทธศาสนา วัดราชประดิษฐาน (วัดพะโคะ) วัดจะทิ้งพระ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา มีบทบาทสำคัญทางด้านการศึกษาพุทธศาสนาและส่งเสริมการท่องเที่ยว วัดป่ากันตพงศ์ อำเภอควนเนียง จังหวัดสงขลา มีบทบาทสำคัญทางด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ วัดป่าวิเวกวนาศรม อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา มีบทบาทสำคัญในการบำบัดรักษาผู้ป่วยโรคเอดส์ วัดไม้เสียบ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช มีบทบาทสำคัญทางด้านการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพย์ติด เป็นต้น

จากหลักฐานดังกล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพัฒนาการของพุทธศาสนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีมาเป็นเวลายาวนานและสืบต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน พุทธศาสนามีอิทธิพลและมีบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน โดยเฉพาะในช่วง 100 ปีที่ผ่านมาเป็นช่วงของการพัฒนาประเทศเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ ดังนั้นการที่จะเข้าใจการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในช่วง 100 ปี (พ.ศ. 2442 - 2542) ที่ผ่านมา

---

[1]พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช). <u>รายงานจัดการศึกษาและการพระศาสนากับกวีนิพนธ์ของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี.</u> 2478. หน้า 20 - 34.

ได้อย่างลึกซึ้งกว้างขวางนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาเรียนรู้จากพัฒนาการของพุทธศาสนา เนื่องจากพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อวิถีการดำรงชีวิตของผู้คนเป็นอย่างมาก และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพัฒนาชุมชนในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาอย่างกว้างขวาง ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงทำการศึกษาเรื่อง "พัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2542" เพื่อให้เกิดองค์ความรู้พื้นฐานทางพุทธศาสนาที่สามารถนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคมต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัจจัยและพัฒนาการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2542
2. เพื่อศึกษาบทบาทของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2542
3. เพื่อศึกษาลักษณะเด่นของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2542
4. เพื่อศึกษาแนวทางการเผยแพร่และการนำหลักธรรมของพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนและสังคมในปัจจุบัน
5. เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างองค์ความรู้เรื่องท้องถิ่นอันจะนำไปสู่ความเข้าใจ และเห็นคุณค่าความสำคัญในรากเหง้า และความเป็นมาของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

สมมุติฐานของการวิจัย

1. พัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีมาเป็นเวลายาวนาน และมีลักษณะการเปลี่ยนแปลงที่สัมพันธ์กับส่วนกลางและส่วนที่เป็นท้องถิ่น หรือเป็นสิ่งที่เกิดจากปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในจนสามารถมองเห็นลักษณะเด่นเฉพาะถิ่นที่เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาได้อย่างชัดเจน
2. ประชาชนส่วนใหญ่บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลารับนับถือพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาที่มีอิทธิพลสำคัญยิ่งต่อวิถีชีวิต และมีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ และศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น
3. พุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีวัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางของชุมชนที่สามารถเป็นตัวกลางการประสานเชื่อมโยงของคนในสังคมได้เป็นอย่างดี โดยมีหลักพุทธธรรมเป็นบรรทัดฐานทางจริยธรรมที่ควบคุมและกำหนดพฤติกรรมของคนในสังคม เป็นพลังผลักดันให้เกิด

ระเบียบทางสังคม ผู้คนมีความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันซึ่งจะนำไปสู่ความเข้มแข็งและสันติสุขของท้องถิ่น

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยจำแนกเป็น 3 ประเด็น ได้แก่ เอกสารที่เกี่ยวกับลุ่มทะเลสาบสงขลา เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา และเอกสารที่เกี่ยวกับแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับศาสนา ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. เอกสารที่เกี่ยวกับลุ่มทะเลสาบสงขลา

ทะเลสาบสงขลาเป็นแหล่งน้ำสำคัญที่ตั้งอยู่ทางภาคใต้ของประเทศไทย เป็นแหล่งเกิดศิลปวัฒนธรรมและแหล่งผลิตอาหารที่สำคัญของภาคใต้ จึงเป็นจุดสนใจของนักวิชาการสาขาต่าง ๆ ที่เข้ามาศึกษาวิจัยบริเวณลุ่มทะเลสาบ จากการศึกษาของนักวิชาการพอจะแบ่งประเด็นของลุ่มทะเลสาบสงขลาได้ดังนี้

1.1 ที่ตั้งและอาณาเขต ลุ่มทะเลสาบสงขลาตั้งอยู่ในตำแหน่งละติจูด 6 องศา 27 ลิปดาเหนือ ถึงละติจูด 8 องศา 12 ลิปดาเหนือ และลองติจูด 99 องศา 44 ลิปดาตะวันออก ถึงลองติจูด 100 องศา 41 ลิปดาตะวันออก มีพื้นที่ทั้งหมด ประมาณ 8,593.28 ตารางกิโลเมตร โดยแยกเป็นพื้นที่ผิวดิน 7,550.30 ตารางกิโลเมตร และพื้นผิวน้ำ 1,042.98 ตารางกิโลเมตร[1] มีพื้นที่ครอบคลุม 3 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดสงขลา จังหวัดพัทลุง และบางส่วนของจังหวัดนครศรีธรรมราช มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ จดอำเภอปากพนัง อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช ระยะทางประมาณ 64 กิโลเมตร

ทิศใต้ จดประเทศมาเลเซีย ระยะทางประมาณ 70 กิโลเมตร

ทิศตะวันออก จดอ่าวไทย ระยะทางประมาณ 90 กิโลเมตร

ทิศตะวันตก จดเทือกเขานครศรีธรรมราช เขตติดต่อจังหวัดตรังและจังหวัดสตูล ระยะทางประมาณ 150 กิโลเมตร

1.2 สภาพพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา ทะเลสาบสงขลาเป็นทะเลสาบน้ำเค็ม น้ำกร่อย และน้ำจืดตามฤดูกาล ตัวทะเลสาบเกิดจากการงอกของสันดอนชายฝั่งมาปิดล้อมบริเวณที่เป็นอ่าวอยู่

---

[1]มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์หาดใหญ่. รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาการวางแผนจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างผสมผสานแบบยึดพื้นที่ กรณีศึกษาจังหวัดภูเก็ต กระบี่ และพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา. 2540. ไม่มีเลขหน้า.

แต่เดิม การงอกของสันดอนชายฝั่งเช่นนี้อาศัยเกาะซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณอ่าวเป็นตัวเชื่อม เมื่อสันดอนเชื่อมตัวเกาะเข้ากับบริเวณชายฝั่งของผืนแผ่นดินใหญ่แล้ว บริเวณที่เคยเป็นอ่าวมาแต่เดิมก็เปลี่ยนสภาพเป็นทะเลสาบน้ำเค็มไป สันดอนที่เกิดขึ้นในลักษณะเช่นนี้เรียกกันว่า "สันดอนเชื่อมเกาะ"

เมื่อพิจารณาจากลักษณะของทะเลสาบสงขลา จะเห็นได้ว่ามีสันดอนเป็นแนวยาวไปโดยตลอดทางด้านทิศตะวันออกของทะเลสาบ ปิดกั้นพื้นที่น้ำส่วนที่เป็นทะเลสาบแยกออกจากทะเลภายนอก เหลือเพียงช่องทางเล็ก ๆ กว้างประมาณ 300 เมตร ทางตอนใต้สุดของสันดอนเป็นทางผ่านเข้าออกสู่ทะเลภายนอกได้ ความยาวของสันดอนชายฝั่งจากเหนือ – ใต้ ยาวประมาณ 100 กิโลเมตร ตรงประมาณกึ่งกลางความยาวของสันดอน มีเกาะอยู่เกาะหนึ่งเชื่อมติดอยู่กับสันดอนชื่อว่าเกาะใหญ่ นอกจากนี้ยังมีเกาะอื่น ๆ อีกหลายเกาะที่ตั้งอยู่ภายในทะเลสาบสงขลา เช่น เกาะยอ เกาะนางคำ เกาะหมาก หมู่เกาะสี่เกาะห้า เป็นต้น[1]

แม้ว่าโดยทั่วไปจะเรียกชื่อรวม ๆ ว่าทะเลสาบสงขลา แต่ความจริงแล้วพื้นที่ทะเลสาบสงขลา แบ่งออกเป็น 3 ส่วน ในแต่ละส่วนมีชื่อเรียกที่แตกต่างกันนับจากทิศใต้ขึ้นไปทิศเหนือ ดังนี้

ส่วนที่ 1 เรียกว่า ทะเลสาบสงขลาหรือทะเลสาบตอนล่าง มีอาณาเขตตั้งแต่ปากช่องทะเลสาบไปจนถึงคลองปากรอ คิดเป็นพื้นที่ประมาณ 185.8 ตารางกิโลเมตร มีความลึกเฉลี่ย 1.5 เมตร อยู่ติดเขตอำเภอเมืองสงขลา อำเภอสิงหนคร อำเภอควนเนียง อำเภอบางกล่ำ และอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา มีความกว้างประมาณ 12 กิโลเมตร ยาวประมาณ 23 กิโลเมตร ฝั่งทะเลโดยรอบยาวประมาณ 70 กิโลเมตร มีเกาะที่สำคัญคือเกาะยอ สภาพน้ำส่วนใหญ่เป็นน้ำกร่อยและน้ำเค็มตามฤดูกาล

ส่วนที่ 2 เรียกว่า ทะเลหลวงหรือทะเลสาบตอนบน ชาวบ้านในท้องถิ่นพัทลุงเรียกว่าทะเลสาบลำปำ มีอาณาเขตตั้งแต่คลองปากรอไปจนถึงทะเลน้อย คิดเป็นพื้นที่ประมาณ 829.6 ตารางกิโลเมตร มีความลึกเฉลี่ย 2 เมตร อยู่ในเขตอำเภอปากพะยูน อำเภอบางแก้ว อำเภอเขาชัยสน อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง อำเภอระโนด อำเภอกระแสสินธุ์ อำเภอสทิงพระ อำเภอควนเนียง จังหวัดสงขลา มีร่องน้ำแคบ ๆ เรียกว่า "คลองหลวง" เชื่อมติดต่อกับทะเลสาบตอนล่าง คลองมีความยาวประมาณ 19 กิโลเมตร ทะเลสาบตอนนี้มีความกว้างที่สุดประมาณ 24 กิโลเมตร ยาวประมาณ 51 กิโลเมตร ฝั่งทะเลยาวประมาณ 200 กิโลเมตร สภาพน้ำเป็นน้ำกร่อยและน้ำจืดตามฤดูกาล ทะเลสาบส่วนนี้มีเกาะใหญ่ ๆ มีฐานะเป็นตำบล 3 เกาะ ได้แก่ เกาะหมาก (ตำบลเกาะหมาก) เกาะนางคำ (ตำบลเกาะนางคำ) อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง และเกาะใหญ่ (ตำบลเกาะใหญ่) อำเภอกระแสสินธุ์ จังหวัดสงขลา

---

[1]จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ภูมิลักษณ์ประเทศไทย. 2534. หน้า 241.

นอกจากนี้ยังมีเกาะหินปูนที่นำมาใช้ประโยชน์ในการเผาปูนขาวมาแล้วในอดีต และมีนกนางแอ่นอาศัยทำรังในถ้ำ นับเป็นแหล่งผลประโยชน์ในการให้สัมปทานเก็บรังนกนางแอ่นมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ชาวบ้านเรียกว่า "เกาะสี่เกาะห้า" ซึ่งเป็นหมู่เกาะประกอบด้วยเกาะต่าง ๆ จำนวนมาก ได้แก่ เกาะกระ เกาะยายโส เกาะตาโส เกาะกันตัง เกาะหัวมวย เกาะหน้าเทวดา เกาะรูซิม เกาะเข็ม เกาะป้อย เกาะท้ายถ้ำดำ เกาะร้านไก่ และเกาะแก้ว นอกจากนี้ยังมีเกาะราบ เกาะรำแดง เกาะโคบ เกาะเสือ เกาะตำหิยง เกาะขาม เกาะแพ เกาะแกง และเกาะยวน

ส่วนที่ 3 เรียกว่า ทะเลน้อย เป็นแหล่งน้ำหรือบึงขนาดใหญ่ ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของทะเลสาบสงขลาในเขตติดต่อ 3 จังหวัด คือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช และอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา โดยมีคลองนางเรียมและคลองยวน ยาวประมาณ 2.50 กิโลเมตร เชื่อมติดต่อกับทะเลสาบตอนบนหรือทะเลหลวง มีเนื้อที่ประมาณ 27.2 ตารางกิโลเมตร จัดเป็นทะเลสาบน้ำจืดกว้างประมาณ 5 กิโลเมตร ยาวประมาณ 6.50 กิโลเมตร ชายฝั่งวัดโดยรอบยาวประมาณ 20 กิโลเมตร[1] บริเวณรอบทะเลน้อยมีป่าพรุผืนใหญ่เรียกว่า "พรุควนเคร็ง" เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยป่าไม้ สัตว์น้ำและนกนานาชนิด

1.3 ลักษณะภูมิประเทศบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ลุ่มทะเลสาบสงขลามีสภาพภูมิประเทศทางด้านทิศตะวันตกเป็นเนินเขาและภูเขาสูงชันตามแนวเทือกเขานครศรีธรรมราชหรือเทือกเขาบรรทัด มีความลาดชันมากกว่า 35 เปอร์เซ็นต์ พื้นที่จะค่อย ๆ ลาดต่ำไปทางด้านทิศตะวันออก ซึ่งมีสภาพภูมิประเทศเป็นลูกคลื่นลอนลาดถึงลูกคลื่นลอนชันและเป็นที่ราบต่ำจนจดทะเลสาบสงขลาและทะเลอ่าวไทย[2] ดังที่ แคล้ว ทองสม[3] ให้รายละเอียดของลักษณะภูมิประเทศไว้ดังนี้

เขตพื้นที่ภูเขา พื้นที่ภูเขาเป็นส่วนสำคัญของทะเลสาบสงขลา เนื่องจากเป็นแหล่งต้นน้ำของลำน้ำหรือคลองต่าง ๆ ที่ไหลลงสู่ทะเลสาบสงขลา มีอยู่ 2 บริเวณ คือ ทางด้านทิศตะวันตกและทางทิศใต้ โดยเฉพาะทางด้านทิศตะวันตก ได้แก่ บริเวณเทือกเขาบรรทัดหรือเทือกเขานครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นแนวยาวแบ่งพื้นที่ลุ่มน้ำด้านนี้ตั้งแต่ทิศเหนือจดทิศใต้ นอกจากนั้นยังเป็นเส้นแบ่งเขตระหว่างจังหวัดสงขลากับจังหวัดสตูล และจังหวัดพัทลุงกับจังหวัดตรัง ลักษณะภูมิประเทศบริเวณนี้เป็นเทือกเขาที่มียอดเขาสูง ๆ ต่ำ ๆ ความสูงโดยเฉลี่ยประมาณ 770 เมตร ยอดเขาที่สูงที่สุด

---

[1]ชัยวุฒิ พิยะกูล. ความรู้เรื่องโบราณวิทยาเมืองพัทลุง. 2527. หน้า 13 – 14.

[2]มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์หาดใหญ่. รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาการวางแผนจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างผสมผสานแบบยึดพื้นที่ กรณีศึกษาจังหวัดภูเก็ต กระบี่ และพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา. 2540. ไม่มีเลขหน้า.

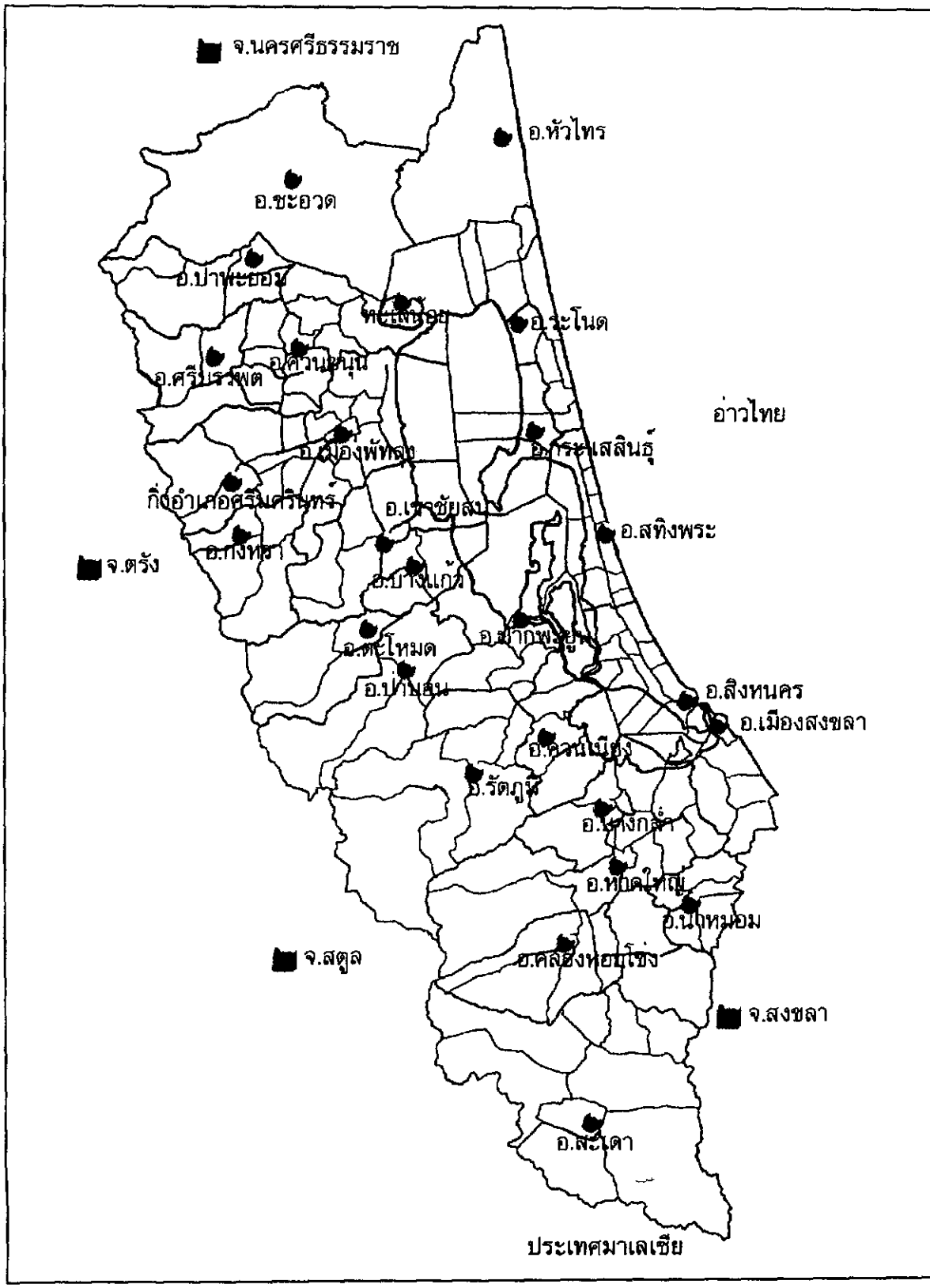
[3]แคล้ว ทองสม. แนวทางพัฒนาทะเลสาบสงขลาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ. 2525. หน้า 71 – 72.

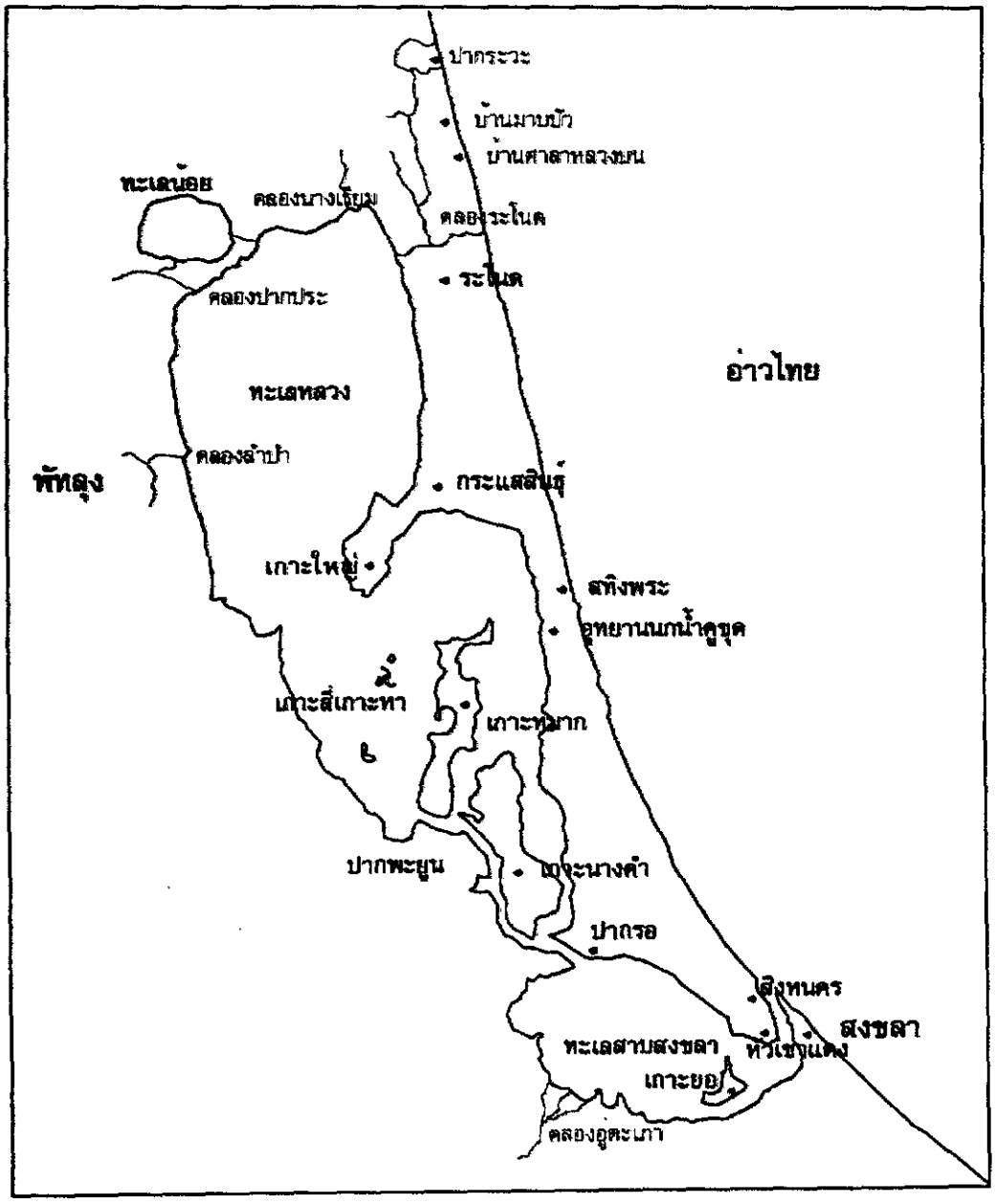
ภาพประกอบที่ 1 : ภาพถ่ายทางดาวเทียมลุ่มทะเลสาบสงขลา

ที่มา : ภาพถ่ายจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม

ภาพประกอบที่ 2 แผนที่บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

ภาพประกอบที่ 3 แผนที่ทะเลสาบสงขลา

ได้แก่ เขาร้อน อยู่ในเขตอำเภอเมืองพัทลุง มีความสูง 1,350 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง ลักษณะของเทือกเขาบรรทัดนี้พื้นที่จะลาดลงไปทางทิศตะวันออกลงสู่ทะเลสาบสงขลา ในอัตราความลาดชัน ประมาณ 25 – 30 เปอร์เซ็นต์ และเป็นแหล่งต้นน้ำของคลองหลายสาย เช่น คลองรัตภูมิ คลองท่าแคหรือคลองลำป่า คลองท่ามะเดื่อ คลองตลิ่งชัน คลองปากประ เป็นต้น

ส่วนทางด้านทิศใต้ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ มีพื้นที่ภูเขาอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของจังหวัดสงขลา ซึ่งเป็นทิวเขาที่แบ่งเขตระหว่างอำเภอสะเดา หาดใหญ่ และอำเภอเมืองสงขลากับอำเภอจะนะ และอำเภอนาทวี ภูเขาบริเวณนี้มีความสูงน้อยกว่าภูเขาทางด้านทิศตะวันตก มีความสูงโดยเฉลี่ยประมาณ 520 เมตร และยอดเขาสูงสุด ได้แก่ ควนสเล็งสูงประมาณ 788 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง

พื้นที่ภูเขาทั้ง 2 บริเวณดังกล่าวมาแล้วมีพื้นที่รวมกันประมาณ 1,046 ตารางกิโลเมตร หรือ 13.06 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบทั้งหมด

เขตพื้นที่ลูกคลื่นลอนลาด พื้นที่ลูกคลื่นลอนลาดเป็นส่วนที่อยู่ถัดจากภูเขาหรือพื้นที่เชิงเขา ลักษณะภูมิประเทศเป็นเนินเขาเตี้ย ๆ สลับด้วยที่ราบซึ่งมีความสูงโดยเฉลี่ยประมาณ 150 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง และความสูงลาดชันประมาณ 5 – 10 เปอร์เซ็นต์ พื้นที่ลูกคลื่นลอนลาดในบริเวณลุ่มทะเลสาบแบ่งออกได้ 2 บริเวณ คือในเขตจังหวัดพัทลุง ได้แก่ บริเวณตอนเหนือสุดของพื้นที่ลุ่มน้ำจนถึงเส้นแบ่งเขตจังหวัดพัทลุงกับจังหวัดสงขลา มีความยาวประมาณ 75 กิโลเมตร มีพื้นที่ 480 ตารางกิโลเมตร หรือ 10 เปอร์เซนต์ของพื้นที่ลูกคลื่นลอนลาดทั้งหมด ส่วนอีกบริเวณหนึ่งอยู่ในเขตจังหวัดสงขลาทางด้านทิศตะวันตกและตะวันออก ซึ่งต่อจากเขตภูเขาเช่นเดียวกัน และบริเวณชายแดนไทยมาเลเซีย ในเขตนี้มีพื้นที่ 1,123 ตารางกิโลเมตร หรือ 70 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ลูกคลื่นลอนลาดทั้งหมด รวมพื้นที่ทั้ง 2 บริเวณได้ประมาณ 1,604 ตารางกิโลเมตร หรือ 20.04 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบทั้งหมด

เขตพื้นที่ราบ พื้นที่ราบบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา มีพื้นที่ประมาณ 4,349 ตารางกิโลเมตร หรือ 54.31 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบทั้งหมดแบ่งได้เป็น 2 บริเวณ บริเวณที่ 1 อยู่ทางทิศตะวันตกและทางทิศใต้ของทะเลสาบ มีพื้นที่ประมาณ 3,040 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 70 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ราบที่มีอยู่ พื้นที่ราบที่ติดกับพื้นที่ภูเขา ซึ่งมีเนินเขาปะปนอยู่ด้วย พื้นที่ราบบริเวณนี้มีความสูงเฉลี่ยประมาณ 6 – 7 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง และมีความลาดชันประมาณ 2 – 5 เปอร์เซ็นต์

ส่วนอีกพื้นที่หนึ่งอยู่ทางทิศเหนือและทิศตะวันออกของทะเลสาบ มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 1,309 ตารางกิโลเมตร หรือ 30 เปอร์เซ็นต์ของที่ราบทั้งหมด อยู่ในเขตอำเภอชะอวด อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช อำเภอระโนด อำเภอกระแสสินธุ์ อำเภอสทิงพระ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา พื้นที่ราบส่วนนี้มีระดับความสูงประมาณ 2 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง

เนื่องจากเป็นพื้นที่ราบลุ่มที่เหมาะแก่การเกษตรกรรม จึงเป็นที่ตั้งอาศัยของประชาชนอยู่อย่างหนาแน่นที่สุดในบริเวณนี้

1.4 ลักษณะภูมิอากาศ สภาพภูมิอากาศบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาอยู่ภายใต้อิทธิพลของลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ มรสุมตะวันออกเฉียงใต้ และมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ อิทธิพลของลมมรสุมทั้ง 3 ทำให้ลักษณะอากาศในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาคล้ายคลึงกับลักษณะอากาศของภาคใต้โดยทั่วไป ซึ่งแบ่งได้เป็น 2 ฤดู ดังนี้

ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงเดือนมกราคม แบ่งได้ 2 ช่วง ช่วงแรกระหว่างเดือนพฤษภาคม - ตุลาคม เป็นช่วงอยู่ในอิทธิพลของลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ช่วงที่สอง ระหว่างเดือนพฤศจิกายน - มกราคม เป็นช่วงที่อยู่ในอิทธิพลของลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นช่วงที่บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีฝนตกมากสามารถรับน้ำฝนได้เต็มที่

ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนเมษายน เป็นช่วงเวลาที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นลมร้อนที่พัดจากทะเลจีนใต้ ทำให้อากาศบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาร้อนและชื้น[1]

1.5 เขตการปกครอง บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาครอบคลุมพื้นที่ 3 จังหวัด คือ จังหวัดสงขลา พัทลุง และบางส่วนของจังหวัดนครศรีธรรมราช ประกอบด้วย 29 อำเภอ 212 ตำบล 1,785 หมู่บ้าน ดังตารางที่ 1

---

[1]แคล้ว ทองสม. แนวทางพัฒนาทะเลสาบสงขลาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ. 2525. หน้า 77.

ตารางที่ 1 แสดงจังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้านและจำนวนประชากรบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ. 2542

จังหวัด/อำเภอ	พื้นที่ (ตร.กม.)	เขตการปกครอง		ประชากร	หมายเหตุ
		หมู่บ้าน	ตำบล		
1.นครศรีธรรมราช					
ชะอวด	833.248	81	11	81,015	เทศบาล 1
หัวไทร	417.733	93	11	71,932	เทศบาล 1
2.สงขลา					
เมืองสงขลา	71.883	46	6	156,731	เทศบาล 1
หาดใหญ่	875.543	95	12	308,950	เทศบาล 2
ระโนด	406.770	70	12	75,522	เทศบาล 2
กระแสสินธุ์	97.357	22	3	17,649	
สทิงพระ	133.970	79	11	51,034	เทศบาล 1
สิงหนคร	195.133	77	11	76,427	เทศบาล 1
ควนเนียง	209.000	46	4	31,780	เทศบาล 1
รัตภูมิ	665.000	51	5	51,034	เทศบาล 2
บางกล่ำ	162.000	36	4	24,744	-
นาหม่อม	92.470	28	4	19,614	-
สะเดา	1029.273	64	9	97,863	เทศบาล 3
คลองหอยโข่ง	275.200	31	4	22,029	-
จะนะ	502.480	132	14	88,252	เทศบาล 1
นาทวี	747.000	89	10	52,242	เทศบาล 1
เทพา	978.000	58	7	61,976	เทศบาล 1
สะบ้าย้อย	852.810	61	9	52,896	เทศบาล 1
3.พัทลุง					
เมืองพัทลุง	427.421	139	14	126,230	เทศบาล 1
ควนขนุน	453.960	118	12	84,911	เทศบาล 2
ปากพะยูน	433.274	60	7	48,534	เทศบาล 1
เขาชัยสน	260.115	55	5	45,404	เทศบาล 1
ป่าบอน	380.048	46	5	40,986	เทศบาล 1
กงหรา	255.856	41	5	30,821	-

จังหวัด/อำเภอ	พื้นที่ (ตร.กม.)	เขตการปกครอง		ประชากร	หมายเหตุ
		หมู่บ้าน	ตำบล		
ตะโหมด	264.260	34	3	24,771	เทศบาล 2
ศรีบรรพต	218.504	29	3	15,954	-
ป่าพะยอม	286.404	34	4	30,034	-
บางแก้ว	119.000	30	3	21,078	เทศบาล 1
กิ่ง อ.ศรีนครินทร์	225.631	40	4	24,344	-
3/29	11869.343	1785	212	1,834,757	

ที่มา : วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดสงขลา จังหวัดพัทลุง . กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2544.

2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

แม้ว่าบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาจะเป็นดินแดนที่มีความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจ สังคม ศาสนา และศิลปวัฒนธรรม ทั้งในอดีตและปัจจุบัน จนเป็นที่น่าสนใจของนักวิชาการจากหลากหลายสาขาวิชา และได้ศึกษาวิจัยเรื่องราวของลุ่มทะเลสาบสงขลาไว้มากแล้วก็ตาม แต่การศึกษาที่เกี่ยวกับมิติทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาพัฒนาการของพุทธศาสนาในบริเวณนี้ยังมีอยู่น้อยมาก เท่าที่สืบค้นได้ในเบื้องต้นพอจะประมวลได้ดังนี้

การศึกษาเกี่ยวกับพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในระยะแรก ๆ จะพบในงานเขียนของหลวงศรีวรวัตร (พิณ จันทโรจวงศ์) ซึ่งเขียนไว้ในพงศาวดารเมืองพัทลุง เมื่อ พ.ศ. 2460 ได้กล่าวถึงการสร้างวัดในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาไว้หลายวัด เช่น วัดสทัง วัดเขียนบางแก้ว วัดคูหาสวรรค์ เป็นต้น การสร้างสถูปเจดีย์ เช่น พระมหาธาตุเจดีย์วัดเขียนบางแก้ว พระมหาธาตุเจดีย์วัดพะโคะ พระมหาธาตุเจดีย์วัดสทิงพระ เป็นต้น การสร้างวิหาร เช่น วิหารวัดเบิก วิหารวัดชะแม วิหารวัดนามีชัย (วัดสนามชัย) วิหารวัดตำเสา (วัดกระดังงา) วิหารวัดชะแล้ วิหารวัดโรง เป็นต้น การกัลปนาวัดที่สำคัญมี 2 แห่ง คือ ฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลา มีวัดเขียนบางแก้วเป็นที่ตั้งของคณะสงฆ์คณะลังกาป่าแก้วหรือคณะป่าแก้ว มีวัดขึ้น 298 วัด และมีที่ดินข้าพระโยมสงฆ์อยู่ภายใต้การควบคุมของวัดเป็นจำนวนมาก ส่วนฝั่งตะวันออกของทะเลสาบสงขลา มีวัดพะโคะเป็นที่ตั้งของคณะสงฆ์คณะลังกาชาติที่มีวัดขึ้นตรงและมีที่ดินข้าพระโยมสงฆ์อยู่ภายใต้การควบคุมของวัดเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงบทบาทของพระครูอินทโมฬีฯ เจ้าคณะป่าแก้วหัวเมืองพัทลุง ในด้านการทำนุบำรุงพุทธศาสนาและด้านพิธีกรรมทางด้านไสยศาสตร์ จนมี

ความดีความชอบได้รับโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเจ้าคณะป่าแก้วหัวเมืองพัทลุง[1] ส่วน ประทุม ชุ่มเพ็ง พันธุ์ ได้กล่าวถึงบทบาทที่สำคัญของพุทธศาสนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาไว้ว่า ในสมัยศรีวิชัย ได้พบหลักฐานรูปเคารพของพุทธศาสนาลัทธิมหายานเป็นจำนวนมาก ในคาบสมุทรสทิงพระ เช่น พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร นางตารา ท้าวกุเวร พระพิมพ์ดินดิบ เป็นต้น ซึ่งมีอายุในสมัยพุทธศตวรรษที่ 14 - 16 ต่อมาในราวพุทธศตวรรษที่ 19 - 20 พุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์เผยแพร่เข้ามาแทนที่พุทธศาสนามหายาน มีการสร้างวัดวาอาราม เจดีย์ โบสถ์ และวิหารจำนวนมาก สร้างความเจริญให้แก่พุทธศาสนาเป็นอย่างมาก โดยมีศูนย์กลางทางพุทธศาสนาที่สำคัญ 2 แห่ง ได้แก่ คณะป่าแก้ว ตั้งอยู่ที่วัดเขียนบางแก้วทางฝั่งตะวันตกของทะเลสาบ และคณะลังกาชาติ ตั้งอยู่ที่วัดพะโคะทางฝั่งตะวันออกของทะเลสาบสงขลา และยังแสดงหลักฐานให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของพุทธศาสนาในลุ่มทะเลสาบสงขลากับพุทธศาสนาในเกาะลังกาด้วย นอกจากนี้ยังกล่าวถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาลังกาวงศ์ที่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน ได้แก่ คติการสร้างพระพุทธสิหิงค์ คติเรื่องพระธาตุ คตินิยมสถาปัตยกรรมแบบศิลปะลังกา และคติความเชื่อทั่วไป เช่น เรื่องพระพุทธบาท ตำนานพระธาตุ ตำนานเมือง เป็นต้น[2] นอกจากนี้ ชัยวุฒิ พิยะกูล ได้กล่าวถึงวัดและพระสงฆ์ที่สำคัญในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาไว้จำนวนมากในหนังสือสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 วัดที่สำคัญ เช่น วัดคูหาสวรรค์ วัดเขียนบางแก้ว วัดวัง วัดสุนทราวาส วัดท่าสำเภาเหนือ วัดทุ่งขุนหลวง วัดช่างทอง วัดสทิงพระ เป็นต้น พระสงฆ์ที่สำคัญ เช่น พระครูอินทโมฬีฯ พระมหาช่วย พระอุดมปิฎก เป็นต้น (สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 1 - 10) แต่การนำเสนองานเหล่านี้เป็นเพียงการรวบรวมเรื่องประวัติความเป็นมาและโบราณวัตถุสถานที่สำคัญของวัดเท่านั้น ยังไม่เห็นบทบาทที่ชัดเจน ส่วนพระสงฆ์ก็เสนอให้เห็นประวัติและผลงานที่ได้สร้างไว้ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่แสดงให้เห็นบทบาทของพระสงฆ์เหล่านั้นด้วย

นอกจากนี้ สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ได้กล่าวถึงบทบาทสำคัญของวัดพะโคะในสมัยอยุธยาไว้ดังนี้

1. ทำหน้าที่ช่วยการพระราชพิธีและพระราชกุศล

2. การปกครองดูแล ขุนวัด หมื่นวัด สมุหบาญชี หัวสิบนายงาน ข้าพระคนทาน รวมทั้งดูแลรักษางานพระศาสนา เช่น พระพุทธรูป พระสถูปเจดีย์ กุฏิ วิหาร ซึ่งขึ้นแก่คณะมิให้เป็นอันตราย หรือชำรุดทรุดโทรม ตลอดจนดูแลหลักแดน ที่วัด และลูกหลานข้าพระโยมสงฆ์ให้คงตามพระตำราและบัญชีเดิม

---

[1]หลวงศรีวรวัตร (พิณ จันทโรจวงศ์). พงศาวดารเมืองพัทลุง. 2515. หน้า 2 - 18.

[2]ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์. "เมืองพัทลุงสมัยโบราณ," ใน ประวัติศาสตร์และโบราณคดีพัทลุง. 2531. หน้า 47 - 51.

3. ทำหน้าที่ร่วมกับกรมวัดพิจารณาคดีแพ่งและอาญา ธรรมาธิกรณ์บังคับแก่กันโดยชอบธรรม

4. ถ้าข้าศึกยกมาตีเมืองทำอันตรายแก่แผ่นดินและพระศาสนา ให้พระครูเจ้าคณะแต่งคนมีฝีมือไปช่วยรบ เพื่อป้องกันขอบขัณฑสีมาและพระศาสนา

5. ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนประชาชน กรมการเมือง ข้าพระ คนทาน ไม่ให้ประพฤติชั่ว เช่น ไม่ให้สูบฝิ่นกินสุรา และเบียดเบียนทรัพย์สินผู้อื่น[1] เป็นต้น

ส่วนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการและบทบาทของพุทธศาสนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา มีผู้ศึกษาไว้น้อยมาก งานวิจัยที่น่าสนใจพอจะประมวลได้มีดังนี้

สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์[2] ได้ทำการวิจัยเรื่อง "พุทธศาสนาแถบลุ่มทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันออกสมัยกรุงศรีอยุธยา" ผลของการวิจัยพบว่าบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเป็นดินแดนที่มีความเจริญมาก่อนพุทธศตวรรษที่ 10 โดยประชาชนนับถือศาสนาพุทธลัทธิมหายานในสมัยศรีวิชัย และพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ได้เข้าสู่บริเวณนี้ตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ 17 - 18 จนถึงสมัยอยุธยาตอนปลายเมืองนครศรีธรรมราชและเมืองพัทลุง มีการแบ่งเจ้าคณะสงฆ์ออกเป็นพระครู 4 องค์ ได้แก่ พระครูกาแก้ว พระครูการาม พระครูกาชาติ และพระครูกาเดิม ตำแหน่งเหล่านี้ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ และบทบาทของสถาบันศาสนาในสมัยกรุงศรีอยุธยามีอย่างกว้างขวาง สามารถมีทรัพย์สินและข้าพระคนทานเพื่อบำรุงวัด โดยเฉพาะรัฐบาลกลางให้อำนาจแก่พระครูเจ้าคณะปกครองดูแลวัดข้าพระคนทานอย่างเต็มที่ เนื่องจากรัฐบาลกลางมีนโยบายใช้สถาบันศาสนาเข้ามามีส่วนช่วยในการปกครองด้วย

ชัยวุฒิ พิยะกูล[3] ได้ทำการวิจัยเรื่อง "เพลานางเลือดขาว ฉบับวัดเขียนบางแก้ว อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง" ในส่วนของพุทธศาสนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาพบว่า หลังจากพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ได้แผ่เข้าสู่บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 ทำให้วัฒนธรรมด้านพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาก สถาบันทางศาสนาจึงมีบทบาททางด้านการปกครองสงฆ์ โดยแบ่งคณะสงฆ์ออกเป็น 4 คณะ ได้แก่ คณะป่าแก้ว คณะการาม คณะกาชาติ และคณะกาเดิม แต่ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีเพียง 2 คณะ ได้แก่ วัดพะโคะเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนา

---

[1]สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. "ความสำคัญของวัดพะโคะในอดีต," ใน วัดพะโคะ. 2525. หน้า 53 - 54.

[2]สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. รายงานการวิจัยพุทธศาสนาแถบลุ่มทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันออกสมัยกรุงศรีอยุธยา. 2523. บทคัดย่อ.

[3]ชัยวุฒิ พิยะกูล. การศึกษาเพลานางเลือดขาว ฉบับวัดเขียนบางแก้ว อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง. 2538. หน้า 284 - 285.

คณะลังกาชาติและวัดเขียนบางแก้วเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาคณะป่าแก้ว โดยเฉพาะวัดเขียนบางแก้วในสมัยอยุธยา โปรดเกล้าฯ ให้ยกวัดในแขวงเมืองนครศรีธรรมราช เมืองตรังและเมืองพัทลุงมาขึ้นกับคณะป่าแก้ว จำนวน 298 วัด และยกที่ดิน ข้าพระโยมสงฆ์จำนวนมาก ทำให้สถาบันสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการจรรโลงพุทธศาสนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ทำให้เกิดการขยายตัวของชุมชนอย่างกว้างขวาง เกิดการถ่วงดุลอำนาจระหว่างสถาบันศาสนากับอำนาจรัฐ

เอกสารและงานวิจัยดังที่กล่าวมาส่วนใหญ่จะชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการและบทบาทของพุทธศาสนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในช่วงสมัยอยุธยา ส่วนงานวิจัยที่เกี่ยวกับบทบาทของพุทธศาสนาในบริเวณนี้ในช่วงสมัยปัจจุบันมีพบน้อยมาก เท่าที่มีการศึกษาแล้วพอจะประมวลได้ดังนี้

นงเยาว์ ปิฎกรัชต์[1] ได้วิจัยเรื่อง "บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้าน : ศึกษาเฉพาะจังหวัดสงขลา" ผลวิจัยพบว่า พระสงฆ์ในจังหวัดสงขลามีบทบาทต่อการส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านในระดับปานกลาง ส่วนการเปรียบเทียบความแตกต่างของบทบาทการส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านตามสถานภาพส่วนบุคคลของพระสงฆ์ผลวิจัยสรุปได้ว่า พระสงฆ์ที่มีอายุมากมีบทบาทมากกว่าพระสงฆ์ที่มีอายุน้อย พระสงฆ์ที่มีอายุพรรษามากจะมีบทบาทมากกว่าพระสงฆ์ที่มีอายุพรรษาน้อย พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาทางคณะสงฆ์สูงจะมีบทบาทมากกว่าพระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาต่ำ พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาตามหลักสูตรทางโลกต่ำจะมีบทบาทมากกว่าพระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาตามหลักสูตรทางโลกสูง พระสงฆ์ที่มีสมณศักดิ์มีบทบาทมากกว่าพระสงฆ์ที่ไม่มีสมณศักดิ์ พระสงฆ์ที่มีตำแหน่งพระสังฆาธิการมีบทบาทมากกว่าพระสงฆ์ที่ไม่มีตำแหน่งในพระสังฆาธิการ และพระสงฆ์ที่มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ในจังหวัดสงขลามีบทบาทมากกว่าพระสงฆ์ที่มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ในจังหวัดอื่น

โคจิ โนสุ[2] ได้วิจัยเรื่อง "บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาสังคม : ศึกษาเฉพาะกรณีในจังหวัดสงขลา" ผลการวิจัยพบว่า วัดในเมืองจะมีบทบาทเด่นชัดในด้านการจัดบรรยายธรรมแก่นักเรียน การอำนวยความสะดวกแก่ประชาชน ส่วนวัดในชนบทจะมีบทบาทเด่นในการสั่งสอนอบรมศีลธรรมแก่ประชาชน การจัดพิธีกรรมทางศาสนาในวัด และการอำนวยความสะดวกในการจัดงานบำเพ็ญกุศลต่าง ๆ

---

[1]นงเยาว์ ปิฎกรัชต์. บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้าน : ศึกษาเฉพาะจังหวัดสงขลา. 2532. บทคัดย่อ.

[2]โคจิ โนสุ. บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาสังคม : ศึกษาเฉพาะกรณีในจังหวัดสงขลา. 2530. หน้า 122 - 123.

สิริมา รองชูเพ็ง[1] ได้วิจัยเรื่อง "การบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพย์ติดของพระครูประดิษฐ์วรการ (หลวงพ่อพร้อม ฐิตจิตโต) วัดไม้เสียบ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช" ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อบทบาทในการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพย์ติดของพระครูประดิษฐ์วรการ (หลวงพ่อพร้อม ฐิตจิตโต) เกิดจากปัจจัย 4 ประการ ได้แก่ ความรู้วิธีการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพย์ติดแบบพื้นบ้าน ความรู้เกี่ยวกับยาเสพย์ติด สมุนไพร และไสยศาสตร์ การมีอาคารสถานที่ที่เอื้ออำนวยต่อการบำบัดรักษา และการมีเมตตาธรรมตามวิสัยสมณเพศ ส่วนขั้นตอนและวิธีการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพย์ติด ประกอบด้วยขั้นก่อนการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพย์ติด ขั้นบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพย์ติด และขั้นหลังการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพย์ติด ทำให้เกิดผลกระทบทางด้านบวก ได้แก่ การอนุรักษ์ และส่งเสริมการบำบัดรักษาโรคแบบพื้นบ้าน การอนุรักษ์พืชสมุนไพร ความเชื่อความศรัทธาต่อพระสงฆ์ การสงเคราะห์ผู้ป่วยและญาติผู้ป่วย การส่งเสริมอาชีพในชุมชน ส่วนผลกระทบด้านลบ ได้แก่ ทำให้เกิดเสียงรบกวนแก่ชาวบ้านใกล้เคียง เกิดธุรกิจภายในครอบครัวขึ้นในวัด และบางครั้งอาจต้องใช้วิธีการรุนแรง

นอกจากนี้ สิริพร พงศ์พิพัฒนพันธุ์[2] ได้วิจัยผลงานด้านพระพุทธศาสนาของพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ผลการวิจัยพบว่า พระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) มีบทบาทสำคัญในการสร้างผลงานทางด้านพระพุทธศาสนา 4 ด้าน คือผลงานที่เกี่ยวกับศาสนธรรม ได้แก่ การส่งเสริมการศึกษาทางพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุสามเณร การจัดการศึกษาทางพระพุทธศาสนาแก่เด็กและเยาวชน และการอบรมสั่งสอนเผยแพร่ศาสนธรรมแก่บุคคลทั่วไป ผลงานที่เกี่ยวกับศาสนบุคคล ได้แก่ การดูแลพระภิกษุสามเณรและผู้ที่อาศัยอยู่ในวัด การส่งเสริมสวัสดิการแก่ภิกษุสามเณรในภาค 18 และการวางกติกาสงฆ์ในจังหวัดพัทลุง ผลงานที่เกี่ยวกับศาสนสมบัติ ได้แก่ การสร้างศาสนสถาน การบูรณะศาสนสถานและศาสนวัตถุ และผลงานเกี่ยวกับศาสนพิธี ได้แก่ การส่งเสริมการประกอบศาสนพิธีของพระภิกษุสามเณร และการส่งเสริมการปฏิบัติเนื่องในศาสนพิธีของชาวบ้าน บทบาทเหล่านี้เป็นการพัฒนาและส่งเสริมพระพุทธศาสนา ให้เกิดคุณประโยชน์ต่อการพัฒนาสังคมอย่างกว้างขวางทั้งในจังหวัดพัทลุงและจังหวัดอื่น ๆ

เอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ที่กล่าวถึงพุทธศาสนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ส่วนใหญ่จะกล่าวถึงพัฒนาการและบทบาทของพุทธศาสนาในช่วงก่อนสมัยรัตนโกสินทร์ ส่วนช่วง 100 ปีที่

---

[1]สิริมา รองชูเพ็ง. การบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพย์ติดของพระครูประดิษฐ์วรการ (หลวงพ่อพร้อม ฐิตจิตโต) วัดไม้เสียบ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช. 2540. บทคัดย่อ.

[2]สิริพร พงศ์พิพัฒนพันธุ์. ผลงานด้านพระพุทธศาสนาของพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง. 2540. บทคัดย่อ.

ผ่านมา ยังมีผู้สนใจศึกษาน้อยมาก จึงทำให้องค์ความรู้ในส่วนนี้ขาดหายไปมาก และในปัจจุบันก็ยังมีผู้ศึกษาน้อย จึงมีความจำเป็นที่ต้องวิจัยพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในช่วง 100 ปี เพื่อเป็นพื้นฐานความรู้ที่จะทำความเข้าใจสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปปรับใช้เป็นข้อมูลประกอบการพัฒนาท้องถิ่นต่อไป

3. เอกสารที่เกี่ยวกับแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับศาสนา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีประเด็นที่ศึกษาหลากหลายประเด็น จึงจำเป็นต้องนำแนวคิดและทฤษฎีทางศาสนาหลายแนวทางมาใช้ประกอบการวิเคราะห์ตีความ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. แนวคิดที่เกี่ยวกับศาสนา

นักวิชาการได้ศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวกับศาสนาไว้หลายคน แนวคิดที่สำคัญพอจะประมวลได้ดังนี้

1.1 แนวคิดเกี่ยวกับหน้าที่ของศาสนา

ลิวอิส เอ โคเซอร์[1] (Lewis A. Coser) ได้กล่าวถึงแนวคิดของเอมิลเดอร์ไคม์ (Emile Durkheim) นักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศส เกี่ยวกับหน้าที่ของศาสนาไว้ว่า การศึกษาศาสนาอันเป็นพลังอย่างหนึ่งของสังคม ทำให้เกิดความรู้สึกผูกพันทางศีลธรรมขึ้นภายในปัจเจกบุคคลในอันที่จะยึดมั่นอยู่กับความต้องการของสังคม และการศึกษาถึงหน้าที่ของศาสนา นั่นก็คือความสนใจเกี่ยวกับกลไกที่อาจทำหน้าที่สนับสนุนกฎระเบียบของสังคมที่กำลังคลอนแคลนอยู่ในลักษณะเช่นนี้ เขาจึงต้องการทราบว่า ปัจจุบันมีอะไรบ้างที่ควรจะกล่าวถึงในฐานะที่มีหน้าที่เท่าเทียมกับศาสนาในยุคที่ศาสนากำลังเสื่อมโทรม เขาให้ความเห็นว่าในอดีตศาสนาเป็นตัวเชื่อมประสานสังคม นั่นคือเป็นวิธีการที่มนุษย์ได้รับการชักจูงให้หันจากภาระเกี่ยวข้องประจำวันที่มนุษย์เข้าไปพัวพันอยู่ในลักษณะต่าง ๆ กัน ไปสู่การบูชาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ร่วมกัน เช่นนี้จึงเป็นการฉุดดึงมนุษย์ออกมาจากการฝังตรึงอยู่ในความนิยมอรรถประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ศาสนาเป็นเสมือนพลังต่อต้านปัจเจกนิยมอย่างวิเศษสุด และคลบันดาล เสียสละ เพื่อส่วนรวมในการไปสู่จุดหมายทางคุณธรรม ซึ่งสูงกว่าเจตนารมณ์ของบุคคล

สิ่งที่เป็นพื้นฐานในแนวคิดของเดอร์ไคม์ คือการเห็นเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางศาสนาว่ามีลักษณะเป็นปรากฏการณ์ด้านชุมชนมากกว่าปรากฏการณ์ด้านปัจเจกบุคคล ศาสนาเป็นระบบความเชื่อและการปฏิบัติที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรืออีกนัยหนึ่งเป็นสิ่งที่แยกไว้ต่างหากและต้องห้าม ความเชื่อและการปฏิบัติซึ่งรวมกันอยู่ในชุมชนที่มีศีลธรรมหนึ่งเดียว เรียกว่า ศาสนานิกายหนึ่ง (a church) สำหรับคนที่ยึดมั่นอยู่ในความเชื่อและการปฏิบัติเหล่านั้น

---

[1]ลิวอิส เอ. โคเซอร์ (แต่ง). แนวความคิดทฤษฎีทางสังคมวิทยาตอน เอมิล เดอร์ไคม์. นฤจร อิทธิจีระจรัส แปล. 2535. หน้า 17 - 24.

เดอร์ไคม์ไม่สนใจในประสบการณ์ทางศาสนาประเภทต่าง ๆ ของบุคคลทั้งหลาย แต่เขาสนใจในกิจกรรมของชุมชนและความผูกพันของชุมชน ซึ่งเกิดขึ้นมาจากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางศาสนา เขาให้ความเห็นว่า ปรากฏการณ์ทางสังคมเกิดขึ้นได้ไม่ว่าในสังคมใดเมื่อมีการแบ่งแยกขึ้นระหว่างโลกของโลกียวัตรอันเป็นขอบเขตกิจกรรมการแสวงหาอรรถประโยชน์ประจำวันและโลกของความศักดิ์สิทธิ์อันเป็นขอบเขตที่เกี่ยวกับพระเจ้า สิ่งเหนือธรรมชาติและสิ่งที่ผิดปกติธรรมดาวัตถุนั้นโดยเนื้อแท้แล้วมิใช่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งที่อยู่ในโลกียวิสัย มันจะกลายเป็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งขึ้นมาได้ก็อยู่ที่ว่าคนจะเลือกพิจารณาคุณค่าในอรรถประโยชน์ของวัตถุ หรือเลือกพิจารณาคุณสมบัติที่แท้จริงบางอย่าง ซึ่งไม่เกี่ยวข้องอะไรกับคุณค่าในทางเป็นเครื่องมือของวัตถุ เหล้าไวน์ในพิธีมิซซามีความสำคัญในทางพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ในแง่ที่ว่า ผู้มีความเชื่อเห็นว่ามันเป็นสัญลักษณ์ของโลหิตแห่งพระไครสต์ ในบริบทอันนี้ มันจึงมิใช่เป็นเครื่องดื่ม ชุมนุมชนของผู้มีความเชื่อมิได้ให้คุณค่าของกิจกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ในฐานะเป็นวิถีทางไปสู่จุดมุ่งหมาย แต่เป็นเพราะเนื่องจากชุมชนศาสนาได้ให้ความหมายของกิจกรรมเหล่านี้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการสักการะบูชา กลุ่มต่าง ๆ ที่เข้าร่วมกันในพิธีกรรมหนึ่งและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เนื่องด้วยมีสัญลักษณ์และวัตถุเพื่อการสักการะบูชาร่วมกันจะเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความแตกต่างระหว่างโลกของความศักดิ์สิทธิ์ และโลกของโลกียวัตร "ศาสนาคือสิ่งที่มีการร่วมกันอย่างเด่นชัด" ศาสนาทำให้มนุษย์ผูกพันดังที่นิรุกติศาสตร์ของคำว่าศาสนาให้การยืนยันเช่นนั้น

นักวิชาการผู้นิยมเดอร์ไคม์ได้จัดหน้าที่สำคัญของศาสนาสี่ประการของเดอร์ไคม์ไว้อย่างเหมาะเจาะคือ เป็นพลังทางสังคมที่ทำให้เกิดระเบียบวินัย (Disciplinary) สามัคคี (Cohesive) เป็นพลังชีวิต (Vitalizing) และความอิ่มเอิบ (Euphoric) พิธีกรรมในทางศาสนาเตรียมมนุษย์เพื่อชีวิตทางสังคมโดยทำให้เกิดมีวินัยของตนเองและความสันโดษขึ้นในระดับหนึ่ง ๆ งานพิธีในทางศาสนานำมนุษย์ให้มารวมกัน ดังนั้นจึงทำหน้าที่ยืนยันซ้ำถึงความผูกพันร่วมกันของมนุษย์ และกระชับความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคมให้มากขึ้น การเข้าร่วมในทางศาสนาช่วยรักษาและทำให้ความเป็นมาทางสังคมของกลุ่มมีชีวิตชีวาขึ้น และช่วยถ่ายทอดคุณค่าอันคงทนถาวรนี้สืบต่อไปยังอนุชนรุ่นหลัง ประการสุดท้ายศาสนามีหน้าที่ในแง่ความอิ่มเอิบที่ว่า มันช่วยเป็นตัวต่อต้านความรู้สึกคับข้องใจและการสูญเสียศรัทธากับความเชื่อมั่น โดยทำให้ความรู้สึกของความเป็นอยู่ดีเกิดขึ้นมาอีกในหมู่ของผู้ที่มีความเชื่อ และเกิดความรู้สึกในความถูกต้องของโลกศีลธรรมที่ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของมันจากการเผชิญกับความรู้สึกสูญเสียดังเช่นในกรณีของความตาย ซึ่งอาจจะประสบได้ทั้งในระดับบุคคลและระดับส่วนรวม ศาสนาจะช่วยสร้างความสมดุลของความเชื่อมั่นในส่วนตัวและส่วนรวมขึ้นใหม่ โดยทั่ว ๆ ไปแล้วศาสนาในฐานะที่เป็นสถาบันสังคมจะทำหน้าที่ให้ความหมายแก่ภาวะของการดำรงของมนุษย์ โดยนำบุคคลเข้าผูกพันกับสภาพเหนือบุคคลของค่านิยมในสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งฝังรากอยู่ในสังคมของมนุษย์ในที่สุด

ปรีชา ช้างขวัญยืน และสมภาร พรมทา ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับหน้าที่ของศาสนาไว้ว่า

> ศาสนาในแง่หนึ่งอาจให้ความอบอุ่น ความรัก ความเมตตา ความสามัคคีระหว่างคนที่นับถือศาสนาเดียวกัน แต่ศาสนาก็อาจก่อให้เกิดความรู้สึกว่าไม่มีเสรีภาพสำหรับคนบางคนที่ไม่เห็นด้วยกับแนวทางของศาสนาในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง (เช่นบางคนอาจเห็นว่าการทำแท้งควรผ่อนปรนในหลายกรณี ไม่ใช่เอะอะก็ถือว่าผิดบัญญัติของศาสนา เป็นต้น) นี่คือมิติที่หลากหลายของศาสนาที่กระทบต่อชีวิตของคนเรา จะอย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาอย่างร่วม ๆ ศาสนาก็อาจเรียกได้ว่าเป็นสถาบันสำคัญที่ค้ำจุนสังคมมนุษย์ ความแตกต่างที่สำคัญอันหนึ่งระหว่างคนกับสัตว์คือ คนมีศาสนา เมื่อสัตว์เป็นทุกข์ หวาดกลัว ไม่สบายใจ (สมมุติว่ามันเป็นอย่างนั้นได้) มันไม่มีที่ไป ไม่มีที่พึ่ง ไม่มีที่ปรึกษา แต่เมื่อมนุษย์ประสบภาวะเดียวกันนี้ มนุษย์จะหันไปหาศาสนา ศาสนาเป็นปรากฏการณ์ที่แปลก สังคมสมัยใหม่ดูเหมือนจะหันหลังให้ศาสนา แต่ในขณะเดียวกัน ศาสนาก็สามารถเฟื่องฟูได้ในสังคมสมัยใหม่เช่นกัน[1]

นอกจากนี้ ปรีชา ช้างขวัญยืน และสมภาร พรมทา[2] ยังได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับสถาบันศาสนาไว้ว่า ได้เกิดขึ้นหลังจากผ่านพ้นยุคสมัยของศาสดาแล้ว ความเป็นสถาบันดูได้จากสิ่งต่อไปนี้

1. คำสอนของศาสดาเริ่มกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ต้องเคารพยำเกรง หรือในบางกรณีก็เป็นสิ่งที่ผิดไม่ได้ ไม่อาจวิพากษ์วิจารณ์ได้ ตัวพระศาสดาเอง (ซึ่งตอนนั้นได้สิ้นชีพไปแล้ว) ก็กลายมาเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ด้วย

2. กลุ่มคนบางกลุ่มที่เป็นนักบวชหรือผู้ที่ทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมระหว่างคำสอนในศาสนากับประชาชน โดยทั่วไปถือได้ว่ากลุ่มคนเหล่านี้เป็นผู้เดียวที่มีความชอบธรรมที่จะให้อรรถธิบายหลักธรรมในศาสนาอย่างเป็นทางการ สิ่งที่คนเหล่านี้วินิจฉัย (ซึ่งต่อมาอาจถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของคัมภีร์ทางศาสนา) คือความถูกต้อง คือมาตรฐาน หรือเป็นแบบฉบับของความเชื่อถือที่ชุมชนศาสนานั้น ๆ ต้องยอมรับ

3. กลุ่มคนที่ทำหน้าที่เป็นตัวกลางระหว่างคำสอนในศาสนากับประชาชน จะค่อย ๆ สะสมอำนาจและบารมีมากขึ้น อำนาจและบารมีนั้นจะครอบงำสังคมด้วย ไม่เพียงแต่ในทางศาสนาเท่านั้น หากแต่รวมไปถึงเรื่องทางโลกด้วย

1.2 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเชิงพุทธศาสนา

---

[1]ปรีชา ช้างขวัญยืน และสมภาร พรมทา. มนุษย์กับศาสนา. 2543. หน้า 18.

[2]เรื่องเดิม. หน้า 24.

แนวคิดนี้ บรรพต วีระสัย[1] ได้เสนอไว้ว่า พุทธศาสนามองเห็นการพัฒนาไม่ใช่เป็นแบบพัฒนาไปเรื่อย ๆ แต่อย่างน้อยมีหลักการ 7 ประเด็นดังนี้

1. พุทธศาสนายึดหลักไตรลักษณ์ โดยเฉพาะมี อนิจจัง คือ มีการเปลี่ยนแปลงเป็นที่ตั้ง

2. สมมุติฐานของทฤษฎีวิวัฒนาการและต่อมา คือ ทฤษฎีพัฒนาการก็คือ การเปลี่ยนแปลงจะมีขึ้นในรูปของเส้นที่ทะยานจากราบจนสูงขึ้นไปเรื่อย ๆ

3. การพัฒนาในทางพุทธศาสนามุ่งไปที่ตัวบุคคลมากกว่าที่สังคมส่วนรวม

4. การที่บุคคลจะพัฒนาได้นั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายด้าน เช่น อดีตกรรมของผู้นั้น ปัจจุบันกรรมของผู้นั้น อดีตกรรมของสังคม ปัจจุบันกรรมของสังคม เป็นต้น

5. เรื่องกรรมเป็นเรื่องที่ต้องเรียนรู้อย่างลึกซึ้ง ในที่นี้เป็นการมองในแง่ของการกระทำและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เช่น ครอบครัว เพื่อนร่วมรุ่น กลุ่มและสถาบัน สื่อมวลชน เป็นต้น

6. การที่บุคคลจะพัฒนาได้ขึ้นอยู่กับธรรมชาติที่มีมาแต่เดิม (อดีตกรรม) ผสมกับสิ่งแวดล้อม

7. การพัฒนาในทางพุทธศาสนาเน้นหนักไปในการพัฒนาทางด้านจิตใจ แต่ก็ยอมรับความเจริญทางวัตถุว่าจำเป็นเหมือนกัน โดยให้ความสำคัญกับโลกียธรรม เน้นการพัฒนาทางวัตถุและจิตใจ โลกุตรธรรม เน้นการพัฒนาทางจิตใจเกือบทั้งหมด

2. ทฤษฎีที่เกี่ยวกับศาสนา

นักวิชาการหลายคนได้ศึกษาทฤษฎีที่เกี่ยวกับศาสนาไว้หลายทฤษฎี ที่สำคัญพอจะประมวลได้ดังนี้

2.1 ทฤษฎีกำเนิดของศาสนา

พันเอก (พิเศษ) นวม สงวนทรัพย์[2] ได้ศึกษาทฤษฎีว่าด้วยกำเนิดของศาสนาไว้ดังนี้

1. ทฤษฎี Animism ของ เอ็ดวาร์ด บี. ไทเลอร์ (Edward B. Tylor) ทฤษฎีนี้อธิบายว่า "ศาสนาเกิดจากความพยายามของมนุษย์ยุคปฐมบรรพที่จะอธิบายปรากฏการณ์แห่งความฝัน เหนือสิ่งอื่นใดก็คือ เรื่องความตายที่ทุกคนสงสัย"

2. ทฤษฎี Fetishism ของออกุสคองท์ (Auguste Comte) ทฤษฎีนี้อธิบายว่า "เทพเจ้าทั้งหลายมีตัวตนและเทพเจ้าแต่ละองค์สิงสถิตอยู่ที่วัตถุสิ่งใดสิ่งหนึ่ง... เมื่อมนุษย์เชื่อก็นับถือสิ่งนั้น ๆ"

---

[1]บรรพต วีระสัย. "สังคมวิทยาพัฒนาชาติ," ใน ทรรศนะเกี่ยวกับสังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์โดยสังเขป. 2516. หน้า 79 - 81.

[2]พันเอก (พิเศษ) นวม สงวนทรัพย์. สังคมวิทยาศาสนา. (อ้างอิงจาก Joachim Wach, Sociology of Religion. PP. 465 - 478) 2537. หน้า 9.

3. ทฤษฎี Agelecism ของ เดอร์กไฮม์ (Durkheim) ทฤษฎีนี้อธิบายว่า "กลุ่มชนนั้นเองเป็นที่มาแห่งปรากฏการณ์ทั้งหลายทางสังคมรวมทั้งศาสนาด้วย ลัทธิโตเตม (Totemism) คือรูปศาสนาดั้งเดิมที่สุดของมนุษย์"

4. ทฤษฎี Ancester Worship ของเฮอร์เบอร์ท สเปนเซอร์ (Herbert Spencer) ทฤษฎีนี้อธิบายว่า "ทุกหนทุกแห่งในโลกยุคปฐมบรรพ เราพบว่ามนุษย์มีความเชื่อในเรื่องวิญญาณของคนที่ตายไปแล้ว ความเชื่อในเรื่องความมีอยู่แห่งวิญญาณของคนที่ตายไปแล้ว คือ รูปแบบแรกที่สุดของศาสนา จากการนับถือดวงวิญญาณของบรรพชนนี้เอง ศาสนาในรูปแบบอื่น ๆ จึงเกิดขึ้น"

นอกจากนี้ ปรีชา ช้างขวัญยืน และสมภาร พรมทา ได้ศึกษาทฤษฎีว่าด้วยกำเนิดของศาสนา พอจะประมวลได้ดังนี้

1. ทฤษฎีความกลัว ทฤษฎีนี้กล่าวว่า

> คำสอนของทุกศาสนาจะมีลักษณะอันหนึ่งคล้ายกันคือมักจะสอนว่ามีมิติเร้นลับบางมิติที่ถือได้ว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิตทางศาสนา มิติดังกล่าวนี้เมื่อมนุษย์เข้าถึงแล้ว เขาจะเป็นอมตะ ศาสนาคริสต์ อิสลาม และฮินดู เรียกมิติที่ว่านี้ว่า การรวมเป็นหนึ่งเดียวกับพระผู้เป็นเจ้า ศาสนาที่ไม่สอนเรื่องพระเจ้า เช่น พระพุทธศาสนาและศาสนาเชน เรียกสิ่งนี้ว่า นิพพาน (พุทธ) และสุทธิศิลา (เชน) ไม่ว่าจะเรียกชื่อต่างกันอย่างไร ความหมายของภาวะอันเร้นลับเหล่านี้ก็ดูจะมีนัยคล้ายคลึงกัน คือเป็นมิติแห่งอมตภาพที่อยู่ตรงกันข้ามกับความเป็นของชั่วคราวที่ถูกจำกัดด้วยเวลา นักสังคมวิทยาศาสนาเชื่อว่าคำสอนในเรื่องภาวะที่เป็นอมตะที่ปรากฏในศาสนาทั้งหลายนี้สะท้อนให้เห็นว่าสิ่งที่อยู่เบื้องหลังการเกิดขึ้นของศาสนา คือความกลัวของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือความกลัวต่อการมีชีวิตที่ไม่ยั่งยืนของตนเอง[1]

2. ทฤษฎีการชดเชย ทฤษฎีนี้ได้กล่าวไว้ว่า ถ้าวิเคราะห์พฤติกรรมของเราเองให้ละเอียดลึกซึ้งลงไป เราจะพบว่าลึก ๆ แล้วเราทุกคนล้วนต้องการอะไรสักอย่างสำหรับปลอบโยนชีวิตที่โดดเดี่ยว ว่างเปล่าและกำลังดำเนินไปสู่จุดจบอันมืดมิดคือความตาย คนในวัยหนุ่มสาวอาจไม่สนใจศาสนาและอาจคิดว่าชาตินี้ทั้งชาติตัวเองคงไม่ต้องพึ่งพาศาสนา ต่อเมื่อเริ่มแก่ตัวขึ้นคนรอบข้างที่เคยใกล้ชิดเริ่มล้มหายตายจากไป มีแต่คนที่เราไม่คุ้นเคยอยู่รอบข้าง เราจะรู้สึกโดดเดี่ยว คนในวัยชราจะหันเข้าหาศาสนา นั่นเป็นเพราะความต้องการที่แฝงเร้นอยู่ในส่วนลึกได้แสดงตัวของมันออกมาแล้ว ศาสนาก็คือสิ่งชดเชยความต้องการในสภาวะที่ชีวิตโดดเดี่ยว อ้างว้าง ต้องการที่พึ่งพาซึ่งอาจเป็นพระเจ้าก็ได้ หรือเป็นอะไรในรูปแบบอื่นที่ไม่ใช่พระเจ้าก็ได้ แต่สิ่งนี้

---

[1]ปรีชา ช้างขวัญยืน และสมภาร พรมทา. มนุษย์กับศาสนา. 2543. หน้า 30 - 31.

จะทำหน้าที่ทดแทนสิ่งที่เรารู้สึกว่า ตนเองกำลังขาดไปในชีวิตที่กำลังเผชิญหน้าอยู่กับความอ้างว้างนั้น[1] จึงทำให้เป็นบ่อเกิดแห่งศาสนาต่าง ๆ ขึ้นในโลก

3. ทฤษฎีความไม่รู้ ทฤษฎีนี้ได้กล่าวว่า

> มนุษย์สมัยดึกดำบรรพ์ไม่มีความรู้พอที่จะเข้าใจว่าอะไรคือสิ่งที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เมื่อไม่รู้ก็เลยสร้างจินตนาการว่าเบื้องหลังสิ่งธรรมชาติเหล่านี้มีอำนาจพิเศษเหนือธรรมชาติแฝงอยู่และนี่ก็คือที่มาของศาสนา... หลักฐานนี้น่าจะเป็นสิ่งสนับสนุนสมมุติฐานที่ว่าศาสนาเกิดจากความไม่รู้ของมนุษย์ได้ในระดับหนึ่ง เมื่อรู้ว่าดวงอาทิตย์กับดวงจันทร์เป็นแค่ดวงดาว สิ่งเหล่านี้ก็ไม่มีความหมายในทางที่จะเป็นเรื่องทางศาสนาแก่เราอีกต่อไป นับแต่วันที่มนุษย์รู้ว่าสองสิ่งนี้เป็นเพียงก้อนวัตถุที่ลอยในอวกาศจะไม่มีตำนานใหม่ ๆ เกี่ยวกับสุริยเทพและจันทรเทพอีกต่อไป ความรู้ว่าอะไรเป็นอะไรในธรรมชาติคือสิ่งสะกัดกั้นการเกิดของความเชื่อที่จะพัฒนาเป็นศาสนาในโอกาสต่อไป[2]

2.2 ทฤษฎีแห่งความเชื่อในพุทธศาสนา

เอื้อน เล่งเจริญ[3] ได้กล่าวถึงทฤษฎีนี้ไว้ว่า ความเชื่อเป็นเรื่องสำคัญ เพราะถ้าเชื่อผิดจะทำให้การดำเนินชีวิตต้องผิดพลาดไปด้วย แต่ถ้าหากเชื่อถูกทางความเชื่อนั้นเป็นประหนึ่งดวงประทีปส่องมรรคาแห่งชีวิต นำชีวิตไปสู่ความสุขความเจริญและสันติภาพชั้นสูงสุด ความเชื่อในทางที่ถูกย่อมนำไปสู่ความหลุดพ้นจากพันธนาการทั้งหลายทั้งปวง อันเป็นสิ่งประเสริฐสุดในชีวิตของมนุษย์ ด้วยเหตุนี้พุทธศาสนาได้แบ่งความเชื่อออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. ศรัทธาญาณสัมปยุต ได้แก่ ความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญา คือใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญโดยแคบคายแล้วจึงเชื่อ (โยนิโสมนสิการ) ศรัทธาประเภทนี้เป็นศรัทธาที่ควรให้มี ควรแสวงหา บุคคลที่ประกอบด้วยความเชื่อประเภทนี้ ได้ชื่อว่า "มีจุดยืน" ของตนเอง ความเชื่อประเภทนี้จึงนำมาสู่ปัญญา ความเจริญและความมั่นคงของชีวิต

2. ศรัทธาญาณวิปยุต ได้แก่ ความเชื่อที่ขาดปัญญา คือความเชื่ออย่างงมงาย ขาดปัญญาและเหตุผล ผู้ที่มีศรัทธาประเภทนี้อยู่ในที่ใด ที่นั่นจะมีแต่ความวุ่นวาย ความโกลาหลไม่มีที่สิ้นสุด และนำความหายนะมาสู่ที่นั่น

---

[1]ปรีชา ช้างขวัญยืน และสมภาร พรมทา. มนุษย์กับศาสนา. 2543. หน้า 33.

[2]เรื่องเดิม. หน้า 34 - 35.

[3]เอื้อน เล่งเจริญ. โลกทรรศน์ในพุทธศาสนา. 2537. หน้า 60 - 61.

พระพุทธเจ้าเคยแสดงทฤษฎีแห่งความเชื่อ 2 ประเภทนี้แก่ชาวกาลามะไว้ว่า ความเชื่อที่ไม่ควรเชื่อเพราะจะเกิดความหายนะ ประกอบด้วย อย่าเชื่อเพราะได้ฟังตามกันมา อย่าเชื่อเพราะได้รับการบอกเล่า อย่าเชื่อเพราะข่าวลือ อย่าเชื่อเพราะอ้างตำรา อย่าเชื่อเพราะคิดเดา อย่าเชื่อโดยการคาดคะเน อย่าเชื่อเพราะตรึกตามอาการ อย่าเชื่อเพราะเห็นว่าตรงกับความเห็นของตน อย่าเชื่อเพราะเห็นว่าผู้พูดน่าเชื่อถือ อย่าเชื่อเพราะคิดว่าผู้พูดเป็นครู , อาจารย์ หรือศาสตราจารย์ ส่วนความเชื่อที่ควรเชื่อพระพุทธเจ้าได้แสดงไว้ว่า "ในกาลใดท่านทั้งหลายรู้ด้วยตนเองว่า สิ่งเหล่านี้เป็นอกุศล มีโทษ ผู้รู้ตำหนิ สิ่งเหล่านี้เมื่อปฏิบัติแล้วนำมาซึ่งความทุกข์ ท่านทั้งหลายจงกำจัดสิ่งเหล่านั้น ส่วนธรรมเหล่าใดเป็นกุศล ไม่มีโทษ ผู้รู้สรรเสริญ ปฏิบัติแล้วนำมาซึ่งความสุข ท่านทั้งหลายจงปฏิบัติธรรมเหล่านั้นเถิด"

2.3 ทฤษฎีแห่งความพ้นทุกข์

เอื้อน เล่งเจริญ[1] ได้กล่าวถึงทฤษฎีนี้ไว้ว่า มนุษย์ทุกคนต้องการแสวงหาทรัพย์ ชื่อเสียง และเกียรติยศ เพื่อนำทางไปสู่ความสุข หากย้อนไปถึงสมัยพุทธกาลจะพบว่ามีทฤษฎีแห่งความพ้นทุกข์มากมาย บ้างก็ว่า "การเสพกามเป็นทางแห่งความสุข" บางลัทธิถือว่า "เมถุน" เป็นทางนำไปสู่ความหลุดพ้น ส่วนในพุทธศาสนานั้นพระพุทธเจ้าได้ทรงกำหนดทฤษฎีที่นำไปสู่ความดับทุกข์ไว้เรียกว่า "อริยสัจ" ซึ่งแปลว่า "ความจริงอันประเสริฐ" หรือความจริงที่นำไปสู่ความพ้นทุกข์ ซึ่งประกอบด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค รวมเรียกว่า "จตุราริยสัจ" เป็นการสอนตามหลักความจริงคือ ต้องยอมรับว่าชีวิตเป็นทุกข์ มีทั้งทุกข์ชั่วคราว ทุกข์ถาวรหรือทุกข์ประจำ เช่น ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย สิ่งเหล่านี้เป็นทุกข์ และยังได้สอนถึงเหตุแห่งความทุกข์ เรียกว่า "สมุทัย" โดยแยกแยะว่า อะไรคือเหตุแห่งความทุกข์ ก็พบว่าเหตุแห่งทุกข์คือตัณหา หรือความอยาก และหากทำลายเหตุแห่งทุกข์ได้ความทุกข์ก็จะหมดไป การจะดับทุกข์ได้ต้องปฏิบัติตาม "มรรค" ซึ่งมีองค์ 8 ได้แก่ ความเห็นชอบ (สัมมาทิฐิ) ความดำริชอบ (สัมมาสังกัปปะ) การพูดชอบ (สัมมาวาจา) การงานชอบ (สัมมากัมมันตะ) การเลี้ยงชีพชอบ (สัมมาอาชีวะ) การพยายามชอบ (สัมมาวายามะ) การระลึกชอบ (สัมมาสติ) การตั้งใจชอบ (สัมมาสมาธิ) มรรค 8 นี้ เป็นทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ไม่ตึงไม่หย่อน จึงสามารถนำไปสู่ความพ้นทุกข์ได้อย่างแท้จริง ซึ่งถือเป็นชัยชนะอันยิ่งใหญ่ในชีวิตของมนุษย์

2.4 ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในทรรศนะของพุทธศาสนา

---

[1]เอื้อน เล่งเจริญ. <u>โลกทรรศน์ในพุทธศาสนา.</u> 2537. หน้า 99 - 101.

จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์[1] ได้กล่าวถึง ทรรศนะของพุทธศาสนาต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไว้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้นเกิดจากปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. ปัจจัยภายนอก ได้แก่ ปัจจัยทางการเมือง ทางสังคมและเศรษฐกิจเหมือนอย่างที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสไว้ในทีฆนิกายสีลขันธวรรคว่า ความเป็นไปของสังคมขึ้นอยู่กับสภาพภายในสังคม ยามใดที่บ้านเมืองไม่มีปัญหาทางเศรษฐกิจและการเมือง สังคมจะดำเนินไปอย่างเป็นปกติ แต่หากบ้านเมืองประสบปัญหาทางเศรษฐกิจและการเมือง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมก็จะมีปัญหาความไม่สงบราบรื่น ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของผู้ปกครองที่จะต้องดูแลให้การเปลี่ยนแปลงเป็นไปในทางที่เหมาะสมและเกิดความเป็นปกติในสังคม นอกจากนี้พุทธศาสนายังยอมรับปัจจัยอื่น ๆ เช่น ปัจจัยเกี่ยวกับอุณหภูมิ สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ลมฟ้าอากาศและฤดูกาล ปัจจัยเกี่ยวกับชาติพันธุ์และการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม เป็นต้น

2. ปัจจัยภายใน ตัวบุคคลเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ในความหมายนี้การเปลี่ยนแปลงบุคลิกภาพของตัวบุคคลมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของบุคคลด้วย ข้อนี้หมายถึงการเปลี่ยนแปลงบุคลิกภาพภายในของบุคคล โดยอาศัยการฝึกหัดทางจิตและทางศีลธรรม ดังนั้นปัจจัยภายในจึงเกี่ยวข้องกับจิตใจหรือทรรศนะของบุคคลนั่นเอง พุทธศาสนายอมรับว่าปัจจัยทางจิตใจ เป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เพราะฉะนั้นถ้าบุคคลได้รับการฝึกหัดในทิศทางที่ถูกต้อง สังคมก็จะเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ถูกต้องเช่นกัน เพราะสังคมประกอบด้วยหน่วยย่อยคือตัวบุคคล

2.5 ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงตามกฎไตรลักษณ์

จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์[2] ได้กล่าวถึงทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงตามกฎไตรลักษณ์ไว้ว่า ไตรลักษณ์หรือสามัญลักษณะ ประกอบด้วย อนิจจตา ทุกขตา และอนัตตา ซึ่งเป็นสัจธรรมอย่างหนึ่งและถือเป็นทฤษฎีที่อธิบายการเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่ง มีรายละเอียดดังนี้

1. อนิจจตา (Impermanance) คือความไม่เที่ยง ความไม่คงที่ ความไม่คงตัว ภาวะที่เกิดแล้วเสื่อมและสลายไป

2. ทุกขตา (Stress and Conflict) คือความเป็นทุกข์ เป็นภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นและสลายตัว ภาวะที่กดดันฝืนและขัดแย้งอยู่ในตัวเพราะปัจจัยที่ปรุงแต่งให้มีสภาพเป็นอย่างนั้นและเปลี่ยนแปลงไปไม่คงที่ เกิดภาวะไม่สมบูรณ์มีความบกพร่องอยู่ในตัว ไม่ให้ความสมอยาก

---

[1]จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์. "พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม," ใน ทรรศนะเกี่ยวกับสังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์โดยสังเขป. 2526. หน้า 59.

[2]เรื่องเดิม. หน้า 60.

แท้จริงหรือความพึงพอใจเต็มที่แก่ผู้อยากด้วยตัณหา และก่อให้เกิดทุกข์แก่ผู้เข้าไปยึดด้วยตัณหาอุปทาน

3. อนัตตา (Soullessness หรือ Non - Self) คือ ความไม่ใช่ตัวตน ความไม่มีตัวตนที่แท้จริงของมันเองเป็นความว่างเปล่า ไม่มีใครเป็นเจ้าของ ไม่มีใครอยู่ในอำนาจหรือไม่มีใครเป็นใหญ่ สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมันเอง

การศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับศาสนาดังกล่าวมา ทำให้ทราบถึงกำเนิดของศาสนา ความเชื่อในศาสนา การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในทรรศนะของพุทธศาสนา การเปลี่ยนแปลงตามกฎไตรลักษณ์ บทบาทหน้าที่ของศาสนา และการพัฒนาเชิงพุทธศาสนา ซึ่งความรู้ดังกล่าวเป็นประโยชน์ต่อการนำมาปรับประยุกต์ใช้กับการศึกษาวิเคราะห์ในงานวิจัยเรื่อง พัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2542 ได้ในระดับหนึ่ง

กรอบความคิดในการวิจัย

พัฒนาการทางพุทธศาสนาย่อมเกิดขึ้นและมีการเปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ปัจจัยภายใน เช่น พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชน สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติในท้องถิ่น เป็นต้น ปัจจัยภายนอก เช่น การเมืองการปกครอง การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม เป็นต้น ปัจจัย ดังกล่าวได้เข้ามาเป็นแรงกระตุ้นผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางพุทธศาสนาที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของชุมชน แรงผลักดันดังกล่าวย่อมมีพื้นฐานมาจากของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเฉพาะดินแดนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในช่วงก่อน 100 ปีที่ผ่านมา (ก่อน พ.ศ. 2442) ได้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ขึ้นมากมายในบริเวณนี้ที่เป็นปัจจัยสำคัญทำให้พุทธศาสนามีการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวอยู่เสมอ เช่น การตั้งเมืองสทิงพระประมาณพุทธศตวรรษที่ 15 การตั้งเมืองพัทลุง ประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 - 20 การตั้งเมืองสงขลา ประมาณพุทธศตวรรษที่ 22 การสร้างวัดเขียนบางแก้วทางด้านฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลาให้เป็นศูนย์กลางการปกครองคณะสงฆ์คณะป่าแก้ว การสร้างวัดพะโคะทางด้านฝั่งตะวันออกของทะเลสาบสงขลาให้เป็นศูนย์กลางการปกครองคณะสงฆ์คณะกาชาติ ซึ่งเป็นศาสนสถานสืบมาจนปัจจุบัน เป็นต้น ส่วนในรอบ 100 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2442 - 2542) ก็ได้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ขึ้นมากมายที่เป็นเหตุปัจจัยให้พุทธศาสนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเกิดการเปลี่ยนแปลง ตัวอย่างเหตุการณ์ที่สำคัญ เห็นได้จากการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ รัตนโกสินทรศก 121 ทำให้วัดและพระสงฆ์มีหน้าที่สั่งสอนความรู้ด้านต่าง ๆ แก่กุลบุตร การปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ทำให้ประเทศไทยปกครองด้วยระบบประชาธิปไตย ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพมากขึ้น การเกิดสงครามอินโดจีนและสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2483 - 2488) ส่งผลให้ประเทศไทยต้องส่งทหารไทยเข้าร่วมรบในสงคราม วัดและพระสงฆ์หันมาสร้างพระเครื่องและ

เครื่องรางของขลังแจกบำรุงขวัญทหาร ขณะเดียวกันในปี พ.ศ. 2484 รัฐได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 ซึ่งได้สร้างความเสมอภาคในคณะสงฆ์มากขึ้น ในปี พ.ศ. 2504 ได้มีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 - 2508) จนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544) แผนพัฒนาฯ ดังกล่าวรัฐพยายามมุ่งเน้นการพัฒนาเพื่อเพิ่มรายได้ของประชาชน และเน้นให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา และในปี พ.ศ. 2505 ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 ซึ่งเป็นพระราชบัญญัติที่มีการรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลางมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้สังคมไทยและพื้นที่บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาได้รับการพัฒนาอย่างรวดเร็วทางด้านวัตถุหรือด้านสาธารณูปโภค เช่น ถนน สะพาน ไฟฟ้า ประปา เป็นต้น ทำให้พื้นที่บริเวณนี้ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมภายนอกทั้งวัฒนธรรมจากส่วนกลางและวัฒนธรรมจากต่างชาติ จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และศิลปวัฒนธรรมอย่างรวดเร็ว

เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในรอบ 100 ปี (พ.ศ. 2442 - 2542) ดังกล่าวข้างต้นนี้ย่อมเป็นเหตุปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านพัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ซึ่งจะมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมทางสังคม เศรษฐกิจ ศิลปวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในชุมชนสืบเนื่องมาจนปัจจุบัน ดังนั้นการวิจัยครั้งนี้จะทำให้ทราบถึง พัฒนาการ บทบาทและเอกลักษณ์ของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ซึ่งผลการวิจัยจะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปปรับใช้เพื่อพัฒนาฟื้นฟูบทบาทของวัดและพระสงฆ์ อันนำไปสู่การพัฒนาชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืนสืบต่อไป

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้แบ่งขอบเขตของการวิจัยออกได้ดังนี้

1. ขอบเขตด้านพื้นที่ การวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดพื้นที่ศึกษาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ได้แก่ ทุกอำเภอในจังหวัดพัทลุงและจังหวัดสงขลา ส่วนในจังหวัดนครศรีธรรมราชนั้นได้กำหนดพื้นที่เฉพาะอำเภอชะอวด และอำเภอหัวไทร

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา การวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาไว้ดังนี้

2.1 ปัจจัยและพัฒนาการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2542 โดยศึกษาในประเด็นต่อไปนี้

2.1.1 พัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา สมัยก่อน พ.ศ. 2442

2.1.2 ปัจจัยและพัฒนาการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 – 2474

2.1.3 ปัจจัยและพัฒนาการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2475 – 2499

2.1.4 ปัจจัยและพัฒนาการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2500 – 2542

2.2 บทบาทของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2542 โดยศึกษาในประเด็นต่อไปนี้

2.2.1 บทบาทของวัดและพระสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 – 2474

2.2.2 บทบาทของวัดและพระสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2475 – 2499

2.2.3 บทบาทของวัดและพระสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2500 – 2542

2.3 ลักษณะเด่นของพุทธศาสนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 – 2542

2.4 แนวทางการเผยแพร่และการนำหลักธรรมของพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนและสังคม ระหว่าง พ.ศ. 2442 – 2542

นิยามศัพท์เฉพาะในการวิจัย

พัฒนาการของพุทธศาสนา หมายถึง การสืบเนื่องและการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2542 ในด้านองค์ประกอบของพุทธศาสนา ได้แก่ ด้านการสร้างและบูรณะวัด ศาสนสถานและศาสนวัตถุ ด้านการปกครองคณะสงฆ์ และด้านการศึกษาของสงฆ์และพุทธธรรม

บทบาทของพุทธศาสนา หมายถึง การที่วัดและพระสงฆ์ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2542 ได้ปฏิบัติหรือแสดงออกในการพัฒนาสังคมในด้านต่าง ๆ เช่น บทบาทด้านการส่งเสริมการศึกษา บทบาทด้านการพัฒนาชุมชนและเกื้อกูลสังคม บทบาทด้านการส่งเสริมพุทธาคมไสยศาสตร์และโหราศาสตร์ เป็นต้น

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง หมายถึง สิ่งที่เป็นมูลเหตุทำให้พุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเปลี่ยนแปลง ซึ่งมีทั้งปัจจัยภายใน เช่น ปัจจัยด้านพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชน สภาพสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติในท้องถิ่น เป็นต้น และปัจจัยภายนอก เช่น การปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2485 สภาพสังคมและวัฒนธรรม เป็นต้น

ลักษณะเด่นของพุทธศาสนา หมายถึง สิ่งที่เป็นลักษณะร่วมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2542 เช่น พุทธศาสนาเน้นการผสมผสานความเชื่อท้องถิ่นและลัทธิศาสนาอื่น พุทธศาสนาเน้นสามัคคีธรรม พุทธศาสนาเน้นพุทธาคมไสยศาสตร์เป็นต้น

แนวทางการส่งเสริมและเผยแพร่พุทธศาสนา หมายถึง วิธีการจัดการหรือวิธีปฏิบัติที่เป็นแนวทางในการส่งเสริมและเผยแพร่พุทธศาสนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาให้ประสบความสำเร็จ ซึ่งมีอยู่หลายแนวทาง เช่น การจัดการศึกษา ธรรมทูตและธรรมจาริก การใช้สื่อเทคโนโลยี การใช้ศิลปะและวัฒนธรรม เป็นต้น

แนวทางการนำหลักธรรมทางพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคม หมายถึง วิธีการจัดการหรือวิธีปฏิบัติเป็นแนวทางในการนำหลักธรรมทางพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ซึ่งมีอยู่หลายแนวทาง เช่น การเมืองการปกครอง การจัดการศึกษา การพัฒนาชุมชน การพัฒนาอาชีพ เป็นต้น

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการเก็บข้อมูลทั้งภาคสนาม เอกสารต่าง ๆ และข้อมูลจากการประชุมสัมมนา ผู้วิจัยมีวิธีการดำเนินการตามลำดับดังนี้

1. วิธีการเก็บข้อมูล โดยการสำรวจและศึกษาเอกสารที่ให้ความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการของพุทธศาสนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา เพื่อเป็นความรู้พื้นฐานในเรื่องที่วิจัย และดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัยดังนี้

1.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับพัฒนาการของพุทธศาสนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา เช่น จดหมายเหตุ ใบบอก พระราชบัญญัติต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา หนังสือฎีกา หนังสือที่มีผู้ศึกษาไว้แล้ว เอกสารการตรวจราชการหัวเมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา และเมืองพัทลุง เป็นต้น

1.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามด้วยวิธีการสัมภาษณ์และสังเกต การสัมภาษณ์จะใช้วิธีการบันทึกเสียงลงในแถบบันทึกเสียง และ/หรือจดบันทึกตามความเหมาะสม โดยการสัมภาษณ์ชาวบ้าน ผู้รู้ในท้องถิ่น พระสงฆ์ระดับต่าง ๆ เช่น เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาสวัดต่าง ๆ เป็นต้น ส่วนการสังเกตจะใช้วิธีจดบันทึกและถ่ายภาพประกอบ

1.3 การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการจัดประชุมสัมมนาและการสัมภาษณ์กลุ่ม โดยการเชิญผู้ที่มีความรู้ทางด้านพุทธศาสนา นิมนต์พระสงฆ์ระดับต่าง ๆ มาร่วมสัมมนาเพื่อระดมความคิดเห็น และ/หรือรวมกลุ่มกันแสดงความเห็นวิพากษ์วิจารณ์ในแต่ละประเด็นที่ได้กำหนดขึ้นในงานวิจัยนี้

2. วิธีการประมวลผล ผู้วิจัยจะดำเนินการดังต่อไปนี้

2.1 นำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จากเอกสารต่าง ๆ มาวิเคราะห์และสังเคราะห์อย่างละเอียดตามขอบเขตด้านเนื้อหา

2.2 นำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จากการสัมภาษณ์และการสังเกตมาจัดหมวดหมู่และวิเคราะห์ สังเคราะห์อย่างละเอียดตามขอบเขตด้านเนื้อหา

2.3 นำข้อมูลจากข้อ 2.1 และข้อ 2.2 มาตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ และเก็บข้อมูลเพิ่มในส่วนที่ไม่สมบูรณ์ ตามขอบเขตด้านเนื้อหา

2.4 นำข้อมูลจากข้อ 2.1 ข้อ 2.2 และข้อ 2.3 มาศึกษาวิเคราะห์อย่างละเอียดตามขอบเขตด้านเนื้อหา

3. วิธีการนำเสนอผลการวิจัย ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) และมีภาพประกอบบางตอน โดยจัดทำรายงานการวิจัยตามแบบแผนที่กำหนด

4. ระยะเวลาการวิจัย มิถุนายน พ.ศ. 2543 - พฤษภาคม พ.ศ. 2545

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

1. ทำให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการของพุทธศาสนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2542 ซึ่งจะเป็นข้อมูลพื้นฐานในการเข้าใจสังคมและวัฒนธรรมในบริเวณนี้ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชนยังสามารถนำผลการวิจัยนี้ไปประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนและพัฒนาท้องถิ่นได้อีกทางหนึ่งด้วย

2. ทำให้วัดและคณะสงฆ์สามารถนำองค์ความรู้ไปปรับใช้เพื่อพัฒนา ฟื้นฟูบทบาทของตนเองให้เหมาะสม สอดคล้องกับยุคสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว อันนำไปสู่การพัฒนาชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งและสงบสุขอย่างยั่งยืนต่อไป

3. ทำให้นักวิชาการและประชาชนทั่วไป ตลอดถึงผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ได้ตระหนักถึงความสำคัญและคุณค่าของพุทธศาสนาในท้องถิ่นมากขึ้น อันจะนำไปสู่การสนใจศึกษาเรื่องราวของท้องถิ่นที่หลากหลายและกว้างขวางมากยิ่งขึ้น

4. ทำให้สามารถสร้างผลงานทางวิชาการที่ใช้อ้างอิงทางวิชาการด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ตลอดถึงสาขาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องได้อย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น

5. ทำให้เกิดความร่วมมือทางวิชาการและมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันระหว่างนักวิจัยกับพระสงฆ์และชาวบ้าน ระหว่างนักวิจัยกับนักวิจัยด้วยกัน ซึ่งจะนำไปสู่การเกิดประชาคมขึ้นในท้องถิ่นที่ชุมชนสามารถเรียนรู้ มีการถ่ายทอดภูมิปัญญา และประสบการณ์ในท้องถิ่นจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนรุ่นต่อไปได้อย่างยั่งยืน

บทที่ 2

พัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา สมัยก่อน พ.ศ. 2442

พุทธศาสนาเผยแพร่จากประเทศอินเดียเข้าสู่ประเทศไทยหรือดินแดนสุวรรณภูมิอย่างน้อยตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ประมาณพุทธศตวรรษที่ 3 สันนิษฐานว่าเข้ามาครั้งแรกที่เมืองนครปฐมเป็นพุทธศาสนาลัทธิเถรวาท[1] จนกระทั่งพุทธศตวรรษที่ 12 - 13 พุทธศาสนาลัทธิมหายานได้เผยแพร่ในดินแดนภาคใต้ของประเทศไทย หลังพุทธศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา พุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นเป็นครั้งแรกที่เมืองนครศรีธรรมราช[2] โดยเริ่มต้นจากเมื่อพระสงฆ์เมืองนครศรีธรรมราชได้ทราบข่าวการสังคายนาพระไตรปิฎกในลังกา จึงได้ออกไปศึกษาพระธรรมวินัยและอุปสมบทใหม่ หลังจากนั้นได้เดินทางกลับมาตั้งคณะสงฆ์ลังกาวงศ์ขึ้นที่เมืองนครศรีธรรมราช ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 18[3] คณะสงฆ์ดังกล่าวได้เผยแผ่พุทธศาสนาในหมู่ประชาชนอย่างกว้างขวางและมีการบูรณะพระมหาธาตุเจดีย์แบบลัทธิมหายานเป็นแบบลังกาวงศ์ ซึ่งเป็นการกระทำที่เสริมสร้างศรัทธาในหมู่ประชาชนชาวเมืองนครศรีธรรมราช ยังผลให้สถานภาพของคณะสงฆ์ลังกาวงศ์มีความมั่นคงรุ่งเรืองขึ้นเป็นลำดับ ประกอบกับคณะสงฆ์มีวัตรปฏิบัติที่น่าเลื่อมใส มีความเคร่งครัดในพระธรรมวินัย จนปรากฏชื่อเสียงและแพร่หลายเข้าไปสู่ดินแดนไทยในส่วนอื่น ๆ อันได้แก่ อาณาจักรสุโขทัย อาณาจักรล้านนา และอาณาจักรอยุธยา ตามลำดับ[4]

เมื่อพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ได้ตั้งมั่นอย่างมั่นคงที่เมืองนครศรีธรรมราชแล้ว พุทธศาสนาดังกล่าวจึงค่อย ๆ เผยแพร่เข้าสู่ชุมชนบ้านเมืองบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา พร้อม ๆ กับการขยายอำนาจทางการเมืองจากศูนย์อำนาจบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาลงมายังเมืองนครศรีธรรมราช จึงทำให้ชุมชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาหันมานับถือพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์[5] หลังจากดินแดนแถบนี้ตกอยู่ภายใต้อำนาจของสุโขทัยและอยุธยาจึงทำให้

---

[1]สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. ตำนานพระพุทธเจดีย์. 2514. หน้า 24.

[2]อดิศักดิ์ ทองบุญ และสุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. "ศาสนาพุทธในภาคใต้", ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 9. 2529. หน้า 3436 - 3437.

[3]ปิยนาถ (นิโครธา) บุนนาค. ประวัติศาสตร์และอารยธรรมของศรีลังกาสมัยโบราณถึงก่อนสมัยอาณานิคมและความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างศรีลังกากับไทย. 2534. หน้า 225.

[4]เรื่องเดิม.

[5]ยงยุทธ ชูแว่น. "พัทลุง : จากเมืองปลายแดนของอยุธยามาสู่เมืองภายในอาณาจักรในสมัยต้นรัตนโกสินทร์", ใน ประวัติศาสตร์และโบราณคดีพัทลุง. 2531. หน้า 119.

อิทธิพลด้านการเมือง การปกครอง และวัฒนธรรมจากเมืองหลวงย้อนกลับลงสู่ภาคใต้[1] ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้พุทธศาสนาในภาคใต้บางส่วนได้รับอิทธิพลจากเมืองหลวง และเกิดการผสมผสานกับวัฒนธรรมพุทธศาสนาลังกาวงศ์ที่มีอยู่เดิม ทำให้วัฒนธรรมพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์บริเวณเมืองไชยา เมืองนครศรีธรรมราช และเมืองพัทลุง มีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากบริเวณอื่น ๆ[2] เช่น การสร้างและบูรณะวัด การปกครองคณะสงฆ์ การกัลปนาวัด เป็นต้น ลักษณะเด่นเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของพัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาสมัยก่อน พ.ศ. 2442

1. การสร้างและบูรณะวัด ศาสนสถาน และศาสนวัตถุบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา สมัยก่อน พ.ศ. 2442

วัดเป็นศาสนสถานหรือสถานที่ทางพุทธศาสนาเป็นที่พักอาศัยของพระภิกษุสงฆ์หรือนักบวช โดยปกติบริเวณวัดประกอบด้วยอุโบสถ วิหาร เจดีย์ ศาลาการเปรียญ และกุฏิสงฆ์ คำว่า "วัด" นี้มีที่มายังไม่ยุติ บางคนอธิบายว่ามาจาก คำว่า "วตวา" ในภาษาบาลี แปลว่า "เป็นที่สนทนาธรรม" บ้างก็ว่ามาจากคำว่า "วัตร" อันหมายถึง "กิจปฏิบัติหรือหน้าที่ของพระภิกษุที่พึงกระทำ" หรือแปลว่า "การจำศีล" ซึ่งวัด (วัตร) ตามนัยนี้จึงน่าจะหมายถึง สถานที่ที่พระภิกษุสงฆ์ใช้เป็นที่จำศีลภาวนาหรือสถานที่ที่พระภิกษุสงฆ์ใช้ปฏิบัติภาระกิจที่พึงกระทำนั่นเอง แต่ก็มีบางคนสันนิษฐานว่ามาจากคำว่า "วัดวา" หมายถึง "การกำหนดขอบเขตของดินแดนที่สร้างเป็นศาสนสถาน"[3] เพราะวัดกับวามีความหมายอย่างเดียวกัน คือการสอบขนาดหรือปริมาณของสิ่งต่าง ๆ เช่น ความยาว ความกว้าง เป็นต้น วัดตามนัยนี้จึงหมายถึง "พื้นที่"[4] แต่ในสมัยพุทธกาลวัดหรือศาสนสถานทางพุทธศาสนาเรียกว่า "อาราม" เนื่องจากในสมัยพุทธกาลนั้นพระภิกษุสงฆ์จะไม่อยู่ประจำณ สถานที่แห่งใดแห่งหนึ่ง ในฤดูแล้งจะแยกย้ายไปเที่ยวสั่งสอนพุทธศาสนาตามบ้านเมืองใหญ่น้อย หรือไม่ก็หาสถานที่สงบเป็นที่บำเพ็ญวิปัสสนาญาณชำระจิตใจให้ผ่องใสพ้นกิเลส พอถึงฤดูฝนการเดินทางไม่สะดวกจึงรวมกันเข้าพรรษา อาศัยประเพณีเช่นว่ามานี้จึงมีผู้ศรัทธาถวายที่ "อาราม" แปลว่า "สวน" เช่น เชตวนาราม และบุพพาราม เป็นต้น ให้เป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า ตลอด

---

[1]สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. รายงานการวิจัยพุทธศาสนาแถบทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันออกสมัยกรุงศรีอยุธยา. 2523. หน้า 39.

[2]ชัยวุฒิ พิยะกูล. การศึกษา "เพลานางเลือดขาว" ฉบับวัดเขียนบางแก้ว อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง. 2538. หน้า 155.

[3]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัตติวงศ์ และพระยาอนุมานราชธน. บันทึกเรื่องความรู้ต่าง ๆ เล่ม 4. 2521. หน้า 248.

[4]สมคิด จิระทัศนกุล. วัด : พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย. 2544. หน้า 9.

จนพระสงฆ์พุทธสาวกได้อยู่ชั่วคราวไม่ได้เป็นที่อยู่ประจำของสงฆ์เหมือนอย่างวัดในปัจจุบัน[1] ส่วนวัดตามความหมายปัจจุบัน ได้เกิดขึ้นหลังจากพระพุทธเจ้าได้ดับขันธ์ปรินิพพานไปแล้วได้มีการสร้างสังเวชนียสถานขึ้น 4 แห่ง ได้แก่ สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ ปฐมเทศนา และสถานที่ปรินิพพาน ทำให้พุทธบริษัทได้ไปกระทำพุทธบูชากันจำนวนมาก จึงมีผู้ศรัทธาทำบุญอุทิศสถานที่ให้พระภิกษุสงฆ์อาศัยอยู่ประจำเพื่อบำรุงรักษาสถานที่ จึงเกิดเป็นวัดอย่างปัจจุบันขึ้น ณ สังเวชนียสถาน 4 แห่ง[2]

ต่อมาคตินิยมในการสร้างวัดได้แพร่หลายเข้ามาในประเทศไทย พร้อมกับการเผยแพร่พุทธศาสนาเข้ามาสู่ดินแดนประเทศไทยตั้งแต่สมัยทวารวดี ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา จึงทำให้เกิดการสร้างวัดขึ้นอย่างแพร่หลายในทุกภูมิภาค การสร้างวัดในระยะแรก ๆ แบ่งเป็น 2 อย่าง คือ วัดพุทธเจดีย์ เป็นวัดที่สร้างพระมหาธาตุเจดีย์เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าเป็นหลักของวัด และวัดอนุสาวรีย์เป็นวัดที่มีการสร้างสถูปเจดีย์ไว้บรรจุอัฐิธาตุของผู้ที่รักและเคารพนับถือ เช่น ครูบาอาจารย์ พระภิกษุสงฆ์ เป็นต้น วัดทั้ง 2 ประเภทดังกล่าวมาเป็นต้นแบบในการสร้างวัดในชั้นหลังสืบมา[3]

การสร้างวัดในสมัยสุโขทัยนิยมให้ความสำคัญกับการสร้างสถูปเจดีย์และวิหารเป็นหลักของวัด และเริ่มให้ความสำคัญกับการสร้างอุโบสถมากขึ้นด้วย ต่อมาในสมัยอยุธยาการสร้างอุโบสถภายในวัดมีความสำคัญมากยิ่งขึ้น เนื่องจากมีพระภิกษุสงฆ์เพิ่มจำนวนมากขึ้นจึงต้องสร้างอุโบสถและกุฏิรองรับในการประกอบพิธีสังฆกรรมและที่อยู่อาศัยของพระภิกษุ[4]

การสร้างวัดในภาคใต้มีแพร่หลายมาอย่างน้อยตั้งแต่สมัยศรีวิชัย หรือประมาณพุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา ดังเห็นได้จากหลักฐานเอกสาร โบราณวัตถุ และโบราณสถาน เช่น วัดพระบรมธาตุไชยาราชวรวิหาร วัดแก้ว วัดหลง วัดเวียง จังหวัดสุราษฎร์ธานี วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช วัดถ้ำคูหาภิมุข จังหวัดยะลา เป็นต้น พื้นที่ที่พบว่ามีการสร้างวัดวาอารามจำนวนมากอีกแห่งหนึ่งในภาคใต้ ได้แก่ บริเวณดินแดนลุ่มทะเลสาบสงขลา

การสร้างวัดในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา พบว่ามีการสร้างวัดประเภทวัดพุทธเจดีย์และวัดอนุสาวรีย์ หลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงการสร้างวัดอย่างชัดเจน ได้แก่ ตำนานหรือเพลานางเลือดขาว

---

[1]สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. "มูลเหตุแห่งการสร้างวัด", ใบลาน. 1(3) : 4 - 13 ; ตุลาคม - ธันวาคม 2524.

[2]สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. ตำนานพระพุทธเจดีย์. 2514. หน้า 24 - 25.

[3]สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. "มูลเหตุแห่งการสร้างวัด", ใบลาน. 1(3) : 4 - 13 ; ตุลาคม - ธันวาคม 2524.

[4]เรื่องเดิม.

ซึ่งได้กล่าวถึงการสร้างวัดสทัง วัดสทิงพระและวัดเขียนบางแก้วไว้ว่า "จับเดิมแต่แรกตั้งเมืองพัทลุงครั้งเมื่อตั้งพระวัดเขียน วัดสทังแลสทิงพระคณะสามป่าแก้วอนุโลมเป็นหัวเมืองสทิงพระ"[1] คำว่า "ตั้งพระ" หมายถึง การสร้างพระพุทธรูปหรือพระมหาธาตุเจดีย์วัดเขียนบางแก้ว วัดสทัง และวัดสทิงพระ แสดงว่าวัดได้ถูกสร้างขึ้นพร้อมกับการสร้างเมืองพัทลุงขึ้นบริเวณโคกเมืองบางแก้ว ประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 - 20[2] วัดทั้ง 3 จึงได้สร้างขึ้นตามคติพุทธศาสนาลังกาวงศ์ คือ มีการสร้างพระมหาธาตุเจดีย์แบบลังกาเป็นหลักของวัดและเรียกว่า "คณะสามป่าแก้ว" หรือ "คณะป่าแก้ว" โดยการอุปถัมภ์ของเจ้าพระยากุมารกับนางเลือดขาวผู้เป็นเจ้าเมืองพัทลุง

นอกจากการสร้างวัดเขียนบางแก้ว วัดสทัง และวัดสทิงพระดังกล่าวแล้ว มีหลักฐานมุขปาฐะอีกจำนวนมากที่กล่าวถึงการสร้างวัดบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาของเจ้าพระยากุมารกับนางเลือดขาว ดังที่ ชัยวุฒิ พิยะกูล ได้รวบรวมตำนานนางเลือดขาวจากคำบอกเล่าของชาวบ้าน พบว่าวัดที่นางเลือดขาวได้สร้างไว้ ได้แก่ วัดนางหลง วัดหาดแก้วหรือวัดพระนอน อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง วัดป่าขอม วัดควนมะพร้าว วัดควนถบ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง วัดท่าคุระหรือวัดเจ้าแม่อยู่หัว วัดสนามชัย วัดชะแมหรือวัดเจ้าแม่ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา วัดเจดีย์งาม วัดเถรการาม (ร้าง) อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา วัดเหล่านี้ล้วนแต่มีการกล่าวอ้างว่านางเลือดขาวกับเจ้าพระยากุมารเป็นผู้สร้างหรือล้วนแต่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับตำนานนางเลือดขาวทั้งสิ้น[3] แต่ที่น่าสังเกตวัดเหล่านี้ได้พบหลักฐานทั้งเอกสารและโบราณวัตถุสถานชี้ให้เห็นว่าสร้างขึ้นอย่างน้อยตั้งแต่สมัยอยุธยา เช่น วัดป่าขอม มีซากเจดีย์ก่อด้วยอิฐ พระพุทธรูปหินทรายแดง ใบพัทธเสมาหินทรายแดง อายุประมาณ พ.ศ. 1850 - พ.ศ. 1900[4] วัดควนมะพร้าว มีพระพุทธรูปหินทรายแดง ใบพัทธเสมาหินทรายแดง อายุประมาณ พ.ศ. 2050 - พ.ศ. 2100[5] วัดควนถบ มีพระพุทธรูปหินทรายแดง อายุประมาณ พ.ศ. 2219[6] วัดชะแม มีพระพุทธรูปปูนปั้น อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 19[1] วัดเจดีย์งาม มีพระมหาธาตุเจดีย์ก่อด้วยอิฐปะการัง อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 17 - 18[2] เป็นต้น

---

[1]หอสมุดแห่งชาติ. 001.4/26 พงศาวดารเมืองพัทลุง (เพลานางเลือดขาว) เลขที่ 37.

[2]ชัยวุฒิ พิยะกูล. ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองพัทลุงเก่าเขาชัยบุรี อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง. 2543. หน้า 43.

[3]ชัยวุฒิ พิยะกูล. ชำระเพลานางเลือดขาว. 2525. หน้า 59 - 60.

[4]พิริยะ ไกรฤกษ์. "ประวัติศาสตร์ศิลปะพัทลุง (ระหว่าง พ.ศ. 1200 - 2310)", ใน ประวัติศาสตร์และโบราณคดีพัทลุง. 2531. หน้า 96.

[5]เรื่องเดิม. หน้า 91.

[6]หลวงศรีวรวัตร (พิณ จันทโรจวงศ์). ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 15 พงศาวดารเมืองพัทลุง. 2481. หน้า 23.

การสร้างวัดในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาจะกระจายตัวไปตามการขยายตัวของชุมชน เนื่องจากศูนย์กลางการปกครองของบ้านเมืองในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีศูนย์กลางไม่แน่นอนมักจะเคลื่อนเปลี่ยนไปตามอำนาจทางการเมือง โดยเฉพาะในช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาบ้านเมืองในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเกือบทั้งหมดขึ้นกับหัวเมืองพัทลุง ซึ่งมีศูนย์กลางการปกครองย้ายไปตามสถานที่ต่าง ๆ หลายแห่ง เช่น บริเวณโคกเมืองบางแก้ว บ้านควนแร่ เขาชัยบุรี เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีเมืองเล็ก ๆ เป็นเมืองขึ้นหรือเมืองบริวาร เช่น เมืองพังยาง เมืองสทิงพระ เมืองพะโคะ เมืองจะนะ เมืองเทพา เป็นต้น ดังนั้นการกระจายตัวของชุมชนเหล่านี้จะควบคู่กับการสร้างวัด วัดใหญ่ ๆ ที่ถูกสร้างขึ้นเป็นศูนย์กลางของบ้านเมืองและศูนย์กลางการปกครองคณะสงฆ์ ได้แก่ วัดเขียนบางแก้ว ซึ่งเป็นศูนย์กลางการปกครองคณะสงฆ์ทางด้านฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลา และวัดพะโคะ เป็นศูนย์กลางการปกครองคณะสงฆ์ทางด้านฝั่งตะวันออกของทะเลสาบสงขลา วัดทั้ง 2 นี้ได้ปกครองดูแลวัดอื่น ๆ จำนวนมากมาย โดยการอุปถัมภ์ของกษัตริย์อยุธยา มีการโปรดเกล้าฯ พระราชทานกัลปนายกที่ดิน ข้าพระโยมสงฆ์ให้อยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของวัดทั้ง 2 อย่างเด็ดขาด ซึ่งเป็นการถ่วงดุลย์อำนาจของเจ้าเมืองและกรมการเมืองที่ส่วนใหญ่เป็นคนส่วนกลางออกมากินเมือง เท่ากับเป็นการใช้สถาบันพุทธศาสนาสอดส่องดูแลพฤติการณ์ของฝ่ายเจ้าเมืองไม่ให้แข็งข้อกับราชธานี และยังเป็นศูนย์รวมน้ำใจและแหล่งรวมพิธีกรรมต่าง ๆ ของชุมชนอีกด้วย จึงทำให้วัดในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีความเจริญรุ่งเรืองมากในสมัยอยุธยา พระสงฆ์มีการติดต่อโดยตรงกับลังกา มีการสร้างพระมหาธาตุเจดีย์ อุโบสถ วิหาร และพระพุทธรูปขึ้นจำนวนมากมาย ดังเห็นได้ในสมัยพระยาธรรมรังคัลเป็นเจ้าเมืองสทิงพระ ได้นิมนต์พระมหาอโนมทัสสีให้ไปอัญเชิญพระบรมธาตุมาแต่เมืองลังกา นำมาก่อพระศรีรัตนมหาธาตุสูงเส้นหนึ่ง สร้างพระอุโบสถ วิหาร ธรรมศาลาและก่อกำแพงรอบสูง 6 ศอก[3] ต่อมาในสมัยสมเด็จพระราชมุนีก่อนจะเข้าไปกรุงศรีอยุธยา ได้ก่อพระศรีรัตนมหาธาตุขึ้นบนเขาพะโคะ ดังเอกสารกัลปนาวัดหัวเมืองพัทลุงได้ระบุไว้ว่า

> จึงสมเด็จเจ้าเมื่อยังมิได้เข้าไปเมืองกรุงศรีอยุธยานั้นก่อน และนามชื่อพระรามเล ธ มาคิดอ่านด้วยพระครูสัทธรรมรังสีพุทธบวรจารีย์ และว่าจะขอที่ ณ บนเขาพระโคะนั้น ว่าจะตั้ง

---

[1]ศรีศักร วัลลิโภดม. "จากท่าชนะถึงสงขลา", เมืองโบราณ. 2(2) : 75 ; มกราคม - มีนาคม 2519.

[2]อนุวิทย์ เจริญศุภกุล. แบบโครงสร้างและระเบียบการก่ออิฐสถาปัตยกรรมสกุลช่างเขมรและศรีวิชัย. 2524. หน้า 164.

[3]คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและโบราณคดี. ประชุมพระตำราบรมราชูทิศเพื่อกัลปนา สมัยอยุธยา ภาค 1. 2510. หน้า 66.

พระศรีรัตนมหาธาตุนั้น และจึงพระรามนั้นถามว่าเขานั้นสูงเท่าใด จึงพระครูสัทธรรมรังสีพุทธบวรจารีย์ก็บอกว่าสูงได้เส้นหนึ่ง จึงพระรามว่าจะก่อพระศรีรัตนมหาธาตุเส้นห้าวา และจะทำด้วยจลุงทองแดงแล จึงพระครูสัทธรรมรังสีพุทธบวรจารีย์ ก็เห็นว่าชอบจึงก็โมทนาด้วยแล จึงพระรามก็เข้าไปเมืองศรีอยุธยา จึงมีพระราชทานโปรดให้นามชื่อสมเด็จพระราชมุนีผู้มีบุญแล จึงกระทำรถถวายแด่สมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว จึงมีพระราชโองการตรัสให้ก่อพระศรีรัตนมหาธาตุ ณ บนเขาพระโคะนั้นลงเส้นห้าวา และทำระเบียงรอบและทำพระศาลา และทำพระวิหารอุโบสถ[1]

ในสมัยที่ออกพระสูรราชาเป็นเจ้าเมืองพัทลุงได้นิมนต์พระมหาเถรอายุพนให้สร้างพระมหาธาตุเจดีย์ขึ้นกลางเมืองพัทลุง สูง 1 เส้น 1 วา พร้อมกับการสร้างพระวิหาร พระธรรมศาลา อุโบสถ พระพุทธรูปประธานและโมคคัลาน พระสารีบุตร พุทธสาวกซ้ายขวา[2] แต่ไม่ปรากฏว่าสร้างไว้ที่วัดใด

นอกจากนี้ยังได้พบหลักฐานในแผนที่ภาพเมืองนครศรีธรรมราช [3]หรือแผนที่ภาพกัลปนาวัดพะโคะที่เขียนขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย ได้ระบุชื่อวัดต่าง ๆ บริเวณตั้งแต่บางส่วนของอำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช ถึงหัวเขาแดง อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา หรือคาบสมุทร สทิงพระทั้งหมด พบว่าในบรรดาภาพวัดทั้งหมด 63 วัด มีรูปสถูปเจดีย์ จำนวน 39 องค์ แสดงให้เห็นว่าคตินิยมในการสร้างสถูปเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุหรือบรรจุสิ่งที่ควรเคารพอื่น ๆ เป็นที่นิยมสร้างกันอย่างแพร่หลายมากในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ส่วนบริเวณด้านฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลานอกเหนือจากการสร้างพระมหาธาตุเจดีย์ขึ้นที่วัดเขียนบางแก้วแล้ว พบว่าในช่วงสมัยอยุธยาตอนปลายได้มีการสร้างสถูปเจดีย์ พระพุทธรูป อุโบสถและวิหารขึ้นหลายแห่ง ดังเห็นได้จากหลักฐานในสมัยสมเด็จพระราชมุนีหรือหลวงพ่อทวดเหยียบน้ำทะเลจืดได้สร้าง พระพุทธรูปและเจดีย์ขึ้นที่วัดคูหาสวรรค์ เอกสารกัลปนาวัดหัวเมืองพัทลุงได้ระบุไว้ว่า "อยู่มาเล่าไซร้ สมเด็จพระราชมุนี และพระครูธรรมรังสี และพระมหาเถรพุทธรักขิตแลพระครูบุศเทพ แลหมื่นเทพบาลแลสร้างในถ้ำคูหาสวรรค์ในที่ราบขุนศรีชนาพยาบาล แลทำพระพุทธรูป 20 พระองค์ และก่อ

---

[1]คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและโบราณคดี. ประชุมพระตำราบรมราชูทิศเพื่อกัลปนา สมัยอยุธยา ภาค 1. 2510. หน้า 66 - 67.

[2]เรื่องเดิม. หน้า 67.

[3]หอสมุดแห่งชาติ. หมู่ตำราภาพ เลขที่ 3. แผนที่ภาพเมืองนครศรีธรรมราช จ.ศ. 977. (แผนที่ภาพกัลปนาวัดพะโคะ).

พระมาลิกเจดีย์ 7 พระองค์"[1] และในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศแห่งกรุงศรีอยุธยา ก่อน พ.ศ. 2284 เล็กน้อย พระมหาอินทราชเป็นพระภิกษุจากเมืองปัตตานี ได้เดินทางขึ้นมาบูรณะวัดเขาอ้อ สร้างอุโบสถ พระพุทธรูปในถ้ำ พระพุทธบาทจำลอง พระพุทธไสยาสน์ และก่อพระเจดีย์ 3 องค์ไว้บนไหล่เขาอ้อในครั้งนั้นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสำริด 1 องค์ และพระพุทธรูปหล่อด้วยเงิน 1 องค์ ให้ไว้แก่วัดเขาอ้อ[2] ซึ่งทางวัดได้เก็บรักษามาจนปัจจุบัน

ตลอดสมัยอยุธยาพระมหากษัตริย์เกือบทุกพระองค์จะให้ความสำคัญกับการทำนุบำรุงวัดพุทธศาสนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา เนื่องจากดินแดนบริเวณนี้อยู่ทางทิศใต้สุดของอาณาจักรอยุธยาหรือเป็นดินแดนที่ติดต่อกับเขตอิทธิพลของเมืองปัตตานีและเมืองไทรบุรี ซึ่งเป็นดินแดนที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของศาสนาอิสลาม ประกอบกับโจรสลัดเชื้อสายมุสลิมจากปลายแหลมมลายูและหมู่เกาะอินโดนีเซียมักจะยกกำลังเข้าโจมตีบ้านเมืองบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาอยู่เสมอ กลุ่มโจรสลัดกลุ่มแรกที่บุกเข้าทำลายบ้านเมืองพัทลุง ได้แก่ "อาแจะอารู" ประมาณ พ.ศ. 1919 - พ.ศ. 2039[3] และกลุ่มโจรสลัด "อุชงคตนะ" ประมาณ พ.ศ. 2141 - พ.ศ. 2144[4] จากการโจมตีของกลุ่มโจรสลัดดังกล่าวทำให้บ้านเมืองวัดวาอารามบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาถูกเผาทำลายจำนวนมาก ประชาชนแตกหนีเข้าป่า และบางส่วนถูกจับเป็นเชลย จึงเป็นภาระที่กษัตริย์อยุธยาและผู้นำคณะสงฆ์ในท้องถิ่นต้องร่วมมือกันในการบูรณะฟื้นฟูวัดต่าง ๆ ดังเห็นได้ในสมัยที่ออกขุนเทพตำรวจเป็นเจ้าเมืองพัทลุงประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ 22 ในครั้งนั้นมีผู้ศรัทธาสร้างวัด เจดีย์ วิหาร ที่ถูกทำลายจากโจรสลัดขึ้นหลายแห่งในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ที่สำคัญได้แก่ พระมหาเทพสร้างวิหารและเจดีย์วัดแจระ พระครูธรรมรังษีสร้างวิหารวัดเบิก พระครูพิชัยสร้างวิหารวัดชะแม พระมหาเถรพรมสร้างวิหารวัดนามีไชย (วัดสนามชัย) พระมหาเถรรัตนเทพสร้างวิหารวัดตำเสา (วัดกระดังงา) พระครูสุวรรณคีรีสร้างวิหารวัดชะแล้ พระมหาเถรพรมสร้างวิหารวัดบ่อโด (วัดบ่อประดู่) พระมหาเถรโสม พระมหาเถรพงศ์สร้างวิหารวัดโรง พระมหาเถรเทพสร้างวิหารวัดพระเจดีย์งาม และพระมหาอินสร้างวิหารวัดป่าชัน (วัดป่าขอม) นอกจากนี้ขุนศรีชนาปลัดเมืองพัทลุงยังได้สร้างวัดสทิงน้อยขึ้นที่ชาย

---

[1]คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและโบราณคดี. เรื่องเดิม. 2510. หน้า 67.

[2]สิลาช ถาวโรจน์. สภาพอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2496. 2496. หน้า 35 – 36.

[3]สวัสดิ์ รัตนเสวี. "ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช", ใน ตำนานพระบรมธาตุจังหวัดนครศรีธรรมราช. ม.ป.ป. หน้า 46.

[4]เรื่องเดิม. หน้า 47.

ทะเลสาบวัดหนึ่ง ส่วนวัดสทังเก่าที่นางเลือดขาวได้สร้างไว้ เรียกว่า "วัดสทังใหญ่" บ้าง "วัดพระงาม" บ้าง หรือเรียกรวม ๆ ว่า "วัดพระงามสทังใหญ่"[1]

การสร้างวัดหรือบูรณะวัดวาอารามขึ้นใหม่ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาได้กระทำมาตลอดสมัยอยุธยา ภายใต้การอุปถัมภ์ของกษัตริย์อยุธยา โดยมีการพระราชทานที่กัลปนาวัด มีข้าพระ โยมสงฆ์ในการดูแลบำรุงรักษาวัดและพระสงฆ์ ทำให้พุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก

ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์เมื่อศูนย์อำนาจการปกครองบ้านเมืองด้านฝั่งตะวันออกของทะเลสาบสงขลาอยู่ที่เมืองสงขลา ซึ่งตั้งอยู่บริเวณฝั่งแหลมสน (อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา) ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จน ปี พ.ศ. 2375 จึงมีการย้ายเมืองสงขลาไปตั้งที่ฝั่งบ่อยางหรือตำบลบ่อยาง อำเภอเมืองสงขลา คือ เมืองสงขลาในปัจจุบัน[2] ส่วนศูนย์อำนาจการปกครองบ้านเมืองด้านฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลาอยู่ที่เมืองพัทลุง ซึ่งตั้งอยู่ที่บริเวณตำบลลำป่า (อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง) ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2315 ถึง พ.ศ. 2466 จึงย้ายไปตั้งที่ตำบลคูหาสวรรค์ คือเมืองพัทลุงปัจจุบัน ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้เจ้าเมืองและกรมการเมืองสงขลาและเมืองพัทลุงให้ความสำคัญกับการสร้างวัดและบูรณะวัดเป็นอย่างมาก เพื่อให้เป็นวัดประจำเมืองหรือเป็นวัดประจำตระกูล อันเป็นการสร้างบุญกุศลและเป็นศูนย์รวมศรัทธาของประชาชน เช่น ในสมัยพระยาสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญหุ้ย) ปกครองเมืองสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2328 - 2354 ได้สร้างและทำนุบำรุงวัดสำคัญ ๆ ในเขตเมืองสงขลาฝั่งแหลมสน ได้แก่ วัดสุวรรณคีรี วัดบ่อทรัพย์ วัดศิริวรรณาวาส และวัดภูผาเบิก[3] และยังได้ทำการบูรณะวัดยายสีจันทน์หรือวัดมัชฌิมาวาส (วัดกลาง) ทางด้านฝั่งตำบลบ่อยางมีการสร้างอุโบสถ ศาลาการเปรียญขึ้นใหม่[4] ต่อมา พ.ศ. 2341 สร้างระฆัง และ พ.ศ. 2342 สร้างเจดีย์จีนหรือถะไว้ที่วัดยายสีจันทน์[5] ในสมัยที่พระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) เป็นผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2360 - 2375 ได้บูรณะวัดยายสีจันทน์เป็นวัดสำหรับประกอบพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาประจำเมืองสงขลา และยังได้สร้างหนังสือผูกใบลาน คือ พระวินัย 66 คัมภีร์

---

[1]หลวงศรีวรวัตร (พิณ จันทโรจวงศ์). ประชุมพงศาวดารภาคที่ 15 พงศาวดารเมืองพัทลุง. 2481. หน้า 18 - 21.

[2]สงบ ส่งเมือง. "ประวัติความเป็นมาของจังหวัดสงขลา", ใน หนังสืออ่านประกอบแบบเรียนเรื่องจังหวัดสงขลา. 2521. หน้า 59.

[3]อมรา ศรีสุชาติ. "สงขลา (สข.)", ใน ที่ระลึกในพิธีเปิดหอสมุดแห่งชาติกาญจนาภิเษก สงขลา วันพุธที่ 19 มีนาคม พุทธศักราช 2540. 2540. หน้า 141 - 142.

[4]พระราชศีลสังวรและพระครูนิเทศธรรมาภรณ์. "ประวัติวัดมัชฌิมาวาส (วัดกลาง) สงขลา", ใน ของดีวัดมัชฌิมาวาสสงขลา. 2522. หน้า 7.

[5]เรื่องเดิม. หน้า 8.

พระสูตร 229 คัมภีร์ พระอภิธรรม 97 คัมภีร์ ตู้ทองลายรดน้ำ 8 ตู้ ไว้สำหรับวัดยายสีจันทน์[1] นอกจากนี้ในสมัยที่เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) เป็นผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2390 - 2408 ได้สร้างเจดีย์ไว้บนยอดเขาเก้าเส้ง เมื่อ พ.ศ. 2372 (สร้างสมัยเป็นผู้ช่วยฯ) สร้างพระพุทธบาทจำลอง เจดีย์ ศาลาที่วัดเกาะถ้ำ ตำบลเขารูปช้าง เมื่อ พ.ศ. 2390 - 2408 สร้างอุโบสถพร้อมจิตรกรรมฝาผนังและกุฏิไม้ในวัดมัชฌิมาวาส เมื่อ พ.ศ. 2390 - 2408 สร้างหอพระไตรปิฎกและบูรณะกำแพงวัดและซุ้มประตูวัดมัชฌิมาวาส เมื่อ พ.ศ. 2402 บูรณะวัดศิริวรรณาวาสและวัดโพหรือวัดโพธิ์ปฐมาวาส เมื่อ พ.ศ. 2395[2] เป็นต้น ส่วนทางด้านฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลา พระยาพัทลุง (ทองขาว) มีศรัทธาได้สร้างวัดวัง ตำบลลำปำ มีอุโบสถ และพระระเบียงรอบไว้กลางเมืองวัดหนึ่ง แต่ไม่ปรากฏว่าได้สร้างไว้ในปีใด ได้ทำการสร้างวัดเสร็จ มีการฉลองเมื่อวันจันทร์ ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 7 พ.ศ. 2359[3] วัดนี้ได้ใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาประจำเมืองพัทลุงและเป็นวัดประจำตระกูล ณ พัทลุง และจันทโรจวงศ์ วัดต่าง ๆ ที่กล่าวมาล้วนแต่เป็นวัดที่ตั้งอยู่บริเวณตัวเมืองภายใต้การอุปถัมภ์ของเจ้าเมืองและกรมการเมือง จึงเป็นวัดที่มีความเจริญด้วยถาวรวัตถุ เป็นที่จำพรรษาของพระเถระชั้นผู้ใหญ่ แต่ก็ยังมีวัดอีกส่วนหนึ่งที่ตั้งอยู่ในที่ห่างไกลในป่าเขาที่ไม่ไกลจากชุมชนมากนัก เป็นวัดที่ประชาชนในชุมชนช่วยกันสร้างขึ้น เพื่อเป็นศูนย์รวมศรัทธาและสถานที่ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของชุมชน เช่น วัดตำแย ตำบลเปียน อำเภอสะบ้าย้อย จังหวัดสงขลา สร้างเมื่อ พ.ศ. 2375[4] วัดทุ่งหวังใน ตำบลทุ่งหวัง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา สร้างเมื่อ พ.ศ. 2370[5] วัดควนปิยาราม ตำบลปากพะยูน อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง สร้างเมื่อ พ.ศ. 2367[6] วัดวิหารสูง ตำบลชัยบุรี อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง สร้างเมื่อ พ.ศ. 2359 วัดช่างทอง ตำบลนาปะขอ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง สร้างเมื่อ พ.ศ. 2385[7] เป็นต้น

---

[1]พระราชศีลสังวรและพระครูนิเทศธรรมาภรณ์. "ประวัติวัดมัชฌิมาวาส (วัดกลาง) สงขลา", ใน ของดีวัดมัชฌิมาวาสสงขลา. 2522. หน้า 8.

[2]อมรา ศรีสุชาติ. เรื่องเดิม. 2540. หน้า 148.

[3]หลวงศรีวรวัตร (พิณ จันทโรจวงศ์). ประชุมพงศาวดารภาคที่ 15 พงศาวดารเมืองพัทลุง. 2481. หน้า 37.

[4]กรมการศาสนา. ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 3. 2527. หน้า 439.

[5]เรื่องเดิม. หน้า 472.

[6]สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดพัทลุง. รายงานกิจการพระพุทธศาสนา จังหวัดพัทลุง ประจำปี 2542. 2543. หน้า 48.

[7]พระครูอริยสังวร (เอียด). "ทำเนียบวัดในจังหวัดพัทลุง", ใน หนังสือเนกขัมมานุสรณ์. 2512. หน้า 28.

คตินิยมในการสร้างวัดบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นล้วนแต่ได้รับการอุปถัมภ์จากกษัตริย์ เจ้าเมือง และกรมการเมือง และในสมัยรอบหนึ่งร้อยปีที่ผ่านมาคติการสร้างวัดก็ยังมีการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าการสร้างวัดจะมีการเปลี่ยนแปลงขั้นตอนและวิธีการไปบ้างตามระเบียบกฎเกณฑ์ของรัฐ ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษา ดังรายละเอียดที่จะกล่าวในบทต่อไป

2. การปกครองคณะสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา สมัยก่อน พ.ศ. 2442

การปกครองคณะสงฆ์สมัยก่อน พ.ศ. 2442 ได้ปรากฏตามหลักฐานมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ในสมัยนี้ได้แบ่งคณะสงฆ์ออกเป็น 2 คณะ คือ คณะคามวาสี ได้แก่ พระสงฆ์ที่นิยมจำพรรษาอยู่ตามวัดในบ้านเมือง เป็นพวกที่เล่าเรียนคันถธุระ ซึ่งถือเป็นพระสงฆ์นิกายเดิม และคณะอรัญวาสี หรือคณะฝ่ายซ้าย ได้แก่ พระสงฆ์ที่นิยมจำพรรษาอยู่ตามป่าในที่เงียบสงัด เป็นพวกที่เล่าเรียนทางวิปัสสนาธุระ[1] ส่วนสมณศักดิ์พระสงฆ์ในสมัยสุโขทัยมีพระสังฆราชเป็นตำแหน่งสังฆนายกชั้นสูงสุด และปู่ครูหรือพระครูเป็นตำแหน่งสังฆนายกรองลงมาจากพระสังฆราช สำหรับตำแหน่งพระสังฆราชมีหลายองค์ เพราะมีเมืองใหญ่ที่เป็นเมืองประเทศราชหลายเมือง แต่ละเมืองน่าจะมีพระสังฆราชองค์หนึ่งปกครองดูแลคณะสงฆ์ ซึ่งยังมีเค้าเงื่อนปรากฏให้เห็นในทำเนียบชั้นหลังที่เรียกเจ้าคณะเมืองว่าพระสังฆราชาอยู่หลายเมือง[2]

ต่อมาในสมัยอยุธยาการปกครองคณะสงฆ์มีลักษณะคล้ายกับสมัยสุโขทัย แต่ได้แบ่งคณะสงฆ์ออกเป็น 3 คณะ ได้แก่ คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย คณะอรัญวาสี และคณะป่าแก้วหรือคามวาสีฝ่ายขวา สำหรับที่มาของคณะป่าแก้วนั้น สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ[3] ได้ทรงพระนิพนธ์ไว้ว่า เมื่อประมาณ พ.ศ. 1965 ตรงกับสมัยสมเด็จพระอินทราชาธิราชที่ 1 แห่งกรุงศรีอยุธยา ได้มีพระภิกษุชาวเมืองเชียงใหม่ ชาวกรุงศรีอยุธยา และชาวกรุงกัมพูชาเดินทางไปลังกา คณะสงฆ์ดังกล่าวได้อุปสมบทแปลงเป็นสิงหพนิกายในสำนักพระวันรัตนมหาเถร เมื่อเดินทางกลับได้นิมนต์พระภิกษุชาวลังกามาด้วย พระสงฆ์คณะนี้มีความเคร่งครัดพระธรรมวินัยกว่าพระสงฆ์ที่มีอยู่เดิม จึงได้ตั้งคณะขึ้นใหม่ เรียกว่า "คณะป่าแก้ว" ตามทำเนียบคณะสงฆ์ครั้งกรุงเก่า จะเห็นได้ว่าสมเด็จพระวันรัตน์อยู่วัดป่าแก้ว คือ วัดคณะป่าแก้ว ดังที่เรียกในทำเนียบสมัยสุโขทัยว่า วัดไตรภูมิป่าแก้ว เดิมเรียกว่า วัดไตรภูมิ ครั้นพวกคณะป่าแก้วไปตั้งจึงเรียกว่า วัดไตรภูมิคณะป่าแก้ว ซึ่งยังได้พบใน

---

[1]สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. ตำนานคณะสงฆ์. 2513. หน้า 9.

[2]เรื่องเดิม. หน้า 6.

[3]เรื่องเดิม. หน้า 12 - 13.

หนังสือเก่าที่เมืองนครศรีธรรมราชและเมืองพัทลุงหลายฉบับเขียนชื่อคณะป่าแก้วต่อท้าย เช่น วัดเขียนคณะป่าแก้ว วัดสทังคณะป่าแก้ว วัดสทิงพระคณะป่าแก้ว เป็นต้น

ส่วนการจัดตำแหน่งสมณศักดิ์ในสมัยอยุธยา จัดแบ่งเป็น 3 ชั้น ได้แก่ ชั้นสูงสุด เรียกว่า สมเด็จพระสังฆราช พระสังฆราช จนชั้นต่ำสุดเป็นพระครู โดยเจ้าคณะหัวเมืองใหญ่ยังคงเป็นสังฆราชและเจ้าคณะเมืองก็ยังคงเป็นพระครูตามเดิม[1]

สำหรับการตั้งสมณศักดิ์ถวายพระภิกษุปรากฏตามทำเนียบสมณศักดิ์และคณะสงฆ์ครั้งกรุงเก่า[2] มีตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงและนอกกรุง ดังนี้

1. คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย มีสมเด็จพระอริยวงศาสังฆราชาธิบดี วัดหน้าพระธาตุเป็นเจ้าคณะ มีฐานานุกรม 10 รูป มีพระราชาคณะในกรุงเป็นเจ้าคณะรองขึ้น 17 รูป 17 วัด พระครูหัวเมืองฝ่ายเหนือขึ้น 24 รูป 22 เมือง หัวเมืองไม่มีพระครู 26 เมือง

2. คณะอรัญวาสี มีพระพุทธาจารย์ วัดโบสถ์ราชเดชะ เป็นเจ้าคณะกลางฝ่ายอรัญวาสีได้บังคับบัญชา พระสงฆ์ฝ่ายสมถวิปัสสนาธุระทั้งในกรุงและนอกกรุง มีเจ้าคณะรองขึ้น 7 รูป 7 วัด และพระครูฝ่ายสมถวิปัสสนา พระครูเจ้าคณะรามัญ และพระครูเจ้าคณะลาวทั้งหมดขึ้นกับคณะนี้ด้วย

3. คณะคามวาสีฝ่ายขวา มีพระวันรัตน์ วัดป่าแก้ว เป็นเจ้าคณะมีฐานานุกรม 11 รูป พระราชาคณะในกรุงเป็นเจ้าคณะรองขึ้น 17 รูป 17 วัด คณะหัวเมืองปักษ์ใต้ มีพระครูหัวเมือง 56 รูป 26 หัวเมือง และหัวเมืองไม่มีพระครู 20 เมือง

ส่วนการปกครองคณะสงฆ์ไทยในหัวเมืองปักษ์ใต้สมัยกรุงอยุธยา โดยเฉพาะหัวเมืองนครศรีธรรมราช เมืองพัทลุง และเมืองไชยา มีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากหัวเมืองอื่น ๆ คือ มีการแบ่งคณะสงฆ์ออกเป็น 4 คณะ ตามอิทธิพลลังกา ได้แก่ คณะลังกาป่าแก้วหรือคณะป่าแก้ว คณะลังการามหรือคณะการาม คณะลังกาชาติหรือคณะกาชาติ และคณะลังกาเดิมหรือคณะกาเดิม หัวหน้าคณะมีสมณศักดิ์เป็นพระครู[3] สำหรับหัวเมืองพัทลุงหรือดินแดนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา มีลักษณะการปกครองคณะสงฆ์แบบเดียวกับเมืองนครศรีธรรมราช แต่มีการแบ่งคณะสงฆ์ออกเป็น 2 คณะ คือ คณะลังกาป่าแก้วหรือคณะป่าแก้ว มีศูนย์กลางการปกครองคณะสงฆ์ตั้งอยู่ที่วัดเขียนบางแก้วทางด้านฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลา และคณะลังกาชาติหรือคณะกาชาติ มีศูนย์กลางการปกครอง

---

[1]สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. ตำนานคณะสงฆ์. 2513. หน้า 17 - 18.

[2]มหามกุฏราชวิทยาลัย. ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทยและลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไทยโดยสังเขป. 2521. หน้า 6 - 7.

[3]สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. ตำนานคณะสงฆ์. 2513. หน้า 39.

คณะสงฆ์ตั้งอยู่ที่วัดพะโคะหรือวัดราชประดิษฐาน ทางด้านฝั่งตะวันออกของทะเลสาบสงขลา[1] จึงทำให้การปกครองคณะสงฆ์ในลุ่มทะเลสาบสงขลามีความมั่นคงเจริญรุ่งเรืองมาตลอดสมัยอยุธยา ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

คณะลังกาป่าแก้วหรือคณะป่าแก้ว ตั้งที่วัดเขียนบางแก้ว อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง คำว่าคณะป่าแก้วคงเป็นคณะสงฆ์ที่อุปสมบทมาจากคณะสงฆ์ของพระวันรัตมหาเถรดังได้กล่าวมาแล้ว[2] โดยมีพระครูอินทโมฬีศรีนันทราชฉัททันตจุฬามุนีศรีราชปัญญาปรมาจาริยานุชิตพิพิธรัตนราชวรวงศ์พงษ์ภักดีศรีสากยบุตร์อุปดิษเถร เป็นเจ้าคณะป่าแก้วหัวเมืองพัทลุง[3] สำหรับสมณศักดิ์ของเจ้าคณะป่าแก้วนี้มีการเขียนที่แตกต่างกัน เนื่องจากมีการบันทึกหรือคัดลอกต่อ ๆ กันมาหลายสมัยดังได้พบหลักฐานเอกสารหลายฉบับที่มีอายุการเขียนต่างสมัยกัน เช่น พระตำราบรมราชูทิศเพื่อกัลปนาวัดสมัยสมเด็จพระเพทราชา พ.ศ. 2242 ระบุไว้ว่า "พระครูอินทเมาลีศรีญาณสาคร บวรนนทราชจุฬามุนีศรีอุปดิสเถรคณะป่าแก้วหัวเมืองพัทลุง"[4] เอกสารเพลานางเลือดขาว เขียนขึ้น พ.ศ. 2272 ระบุไว้ว่า "พระครูอินทเมาลีศรีนนทราชฉัตทันจุลามนีศรีราชปัญญาปรมาจารีย์ญาณนุชิต พิพิธรัตราชวรวงศ์พงศ์ภักดีสีสารีบุตรอุปดิศเถรหัวเมืองพัทลุงคณะสามป่าแก้ว"[5] ส่วนตำราพระเพลาวัดบางแก้ว ได้ระบุไว้ว่า "พระครูอินทโมฬีชาติวรวงษ์พงษ์ภักตรชาติบรมไตรโลกนารถมุทธราชมหาสังฆราชาศรียานสาครบวรนันทราชภูริยปัญญามุนีจางวางคณะป่าแก้วหัวเมืองพัทลุง"[6] เป็นต้น

สมณศักดิ์พระครูอินทโมฬีฯ นี้มีพระครูรอง 6 รูป ได้แก่ พระครูปลัด พระครูรอง พระครูสมุห พระครูวินัยธร พระครูอนุโลม และพระครูบาสิกา[7] เจ้าคณะป่าแก้วยังปกครองดูแลฆราวาสในกรมวัดและข้าพระโยมสงฆ์อีกจำนวนมาก ซึ่งทางคณะสงฆ์มีอำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครอง ประกอบด้วย ขุนเพชรพยาบาล (ขุนวัด) ขุนธรรมพยาบาล (ขุนวัด) หมื่นพรหมศาสนา (หมื่นวัด) สมุหบาญชี นายประเพณี ข้าพระคนทานและเชิงกุฎีศีลบาล[8] นอกจากนี้ยังมีวัดต่าง ๆ ในเขต

---

[1]ชัยวุฒิ พิยะกูล. ชำระเพลานางเลือดขาว. 2525. หน้า 47.

[2]สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. เรื่องเดิม. หน้า 39.

[3]หลวงศรีวรวัตร (พิณ จันทโรจวงศ์). พงศาวดารเมืองพัทลุง. 2515. หน้า 7.

[4]คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี. ประชุมพระตำราบรมราชูทิศเพื่อกัลปนาสมัยอยุธยา ภาค 1. 2510. หน้า 5.

[5]หอสมุดแห่งชาติ. 001.4/26 พงศาวดารเมืองพัทลุง (เพลานางเลือดขาว) เลขที่ 37.

[6]คลิ้ง ตัญจนะ. ตำราพระเพลาวัดบางแก้ว. 2513. หน้า 10.

[7]สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. รายงานการวิจัยพุทธศาสนาแถบลุ่มทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันออกสมัยกรุงศรีอยุธยา. 2523. หน้า 41.

[8]เรื่องเดิม. หน้า 41.

เมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา เมืองตรัง และเมืองพัทลุง ขึ้นกับคณะป่าแก้ว จำนวน 298 วัด ดังตัวอย่างที่ระบุไว้ในเพลานางเลือดขาว จำนวน 24 วัด ดังนี้

> จึงมีพระราชโองการทรงพระราชศรัทธาให้เบิกวัดทั้งสองร้อยเก้าสิบแปดอารามมาขึ้นแก่วัดเขียนวัดสทิงตามท้องฎีกานั้น อารามคูหาสวรรค์ 1 อารามพิกุน 1 อารามสทิงพระมหาธาตุ 1 อารามพระเจดีย์งาม 1 อารามวัดกลาง 1 อารามพระเจียก 1 อารามโรงใหญ่ 1 อารามคูหาสวรรค์ 1 วัดเขียน 1 วัดพะตาน 1 วัดเหียงพง 1 วัดพระครูไชยพัด 1 วัดตำเสา 1 วัดสนามไชย 1 วัดตโนดหลาย 1 วัดตระพังยาง 1 วัดชะแล้ 1 วัดแจระ 1 อารามวัดป่าบางแก้ว 1 อารามวัดต้นจันบางแก้ว 1 อารามวัดพะเยา 1 อารามวัดแหลม 1 อารามพระสิหิงค์แลที่ตรัง 1 อารามพระงามแลพระงาม 1[1]

จะเห็นได้ว่าคณะสงฆ์ป่าแก้วเป็นคณะสงฆ์ที่มีอำนาจการปกครองควบคุมข้าพระโยมสงฆ์และวัดวาอารามอย่างกว้างขวาง ซึ่งอยู่นอกเหนือการปกครองของหัวเมืองอย่างเด่นชัด ควบคู่กับคณะสงฆ์กาชาติหรือคณะลังกาชาติ ทางด้านฝั่งตะวันออกของทะเลสาบสงขลา

คณะลังกาชาติหรือคณะกาชาติ ตั้งอยู่ที่วัดพะโคะหรือวัดราชประดิษฐาน อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา คำว่า กาชาติหรือลังกาชาตินี้เดิมน่าจะเป็นคณะสงฆ์ที่สืบสายมาจากชาวลังกาแท้ ๆ คือเป็นลังกาโดยชาติกำเนิด[2] สำหรับสมณศักดิ์ของเจ้าคณะสงฆ์มีอยู่หลายชื่อ เช่น สมัยสมเด็จพระเอกทศรถระบุไว้ว่า พระครูเทพราชเมาฬีศรีปรมาจารย์ราชประชา หัวเมืองพะโคะ คณะลังกาชาติ[3] สมเด็จพระราชมุนี[4]หรือหลวงพ่อทวดเหยียบน้ำทะเลจืด พระครูธรรมทิวากรบวรมุนีศรีธรรมาทิพหัวเมืองพัทลุงเขาบรรพต[5] เป็นต้น สมณศักดิ์เหล่านี้คงเป็นเจ้าคณะกาชาติในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่ต่างวาระต่างสมัยกัน เจ้าคณะกาชาติมีพระครูรอง 6 รูป เช่นเดียวกับเจ้าคณะป่าแก้ว ได้แก่ พระครูปลัด พระครูรอง พระครูสมุห พระครูวินัยธร[6] พระครูอนุโลม และพระครูบาลิกา แต่ที่พบ

---

[1]หอสมุดแห่งชาติ. 001.4/26 พงศาวดารเมืองพัทลุง (เพลานางเลือดขาว) เลขที่ 37.

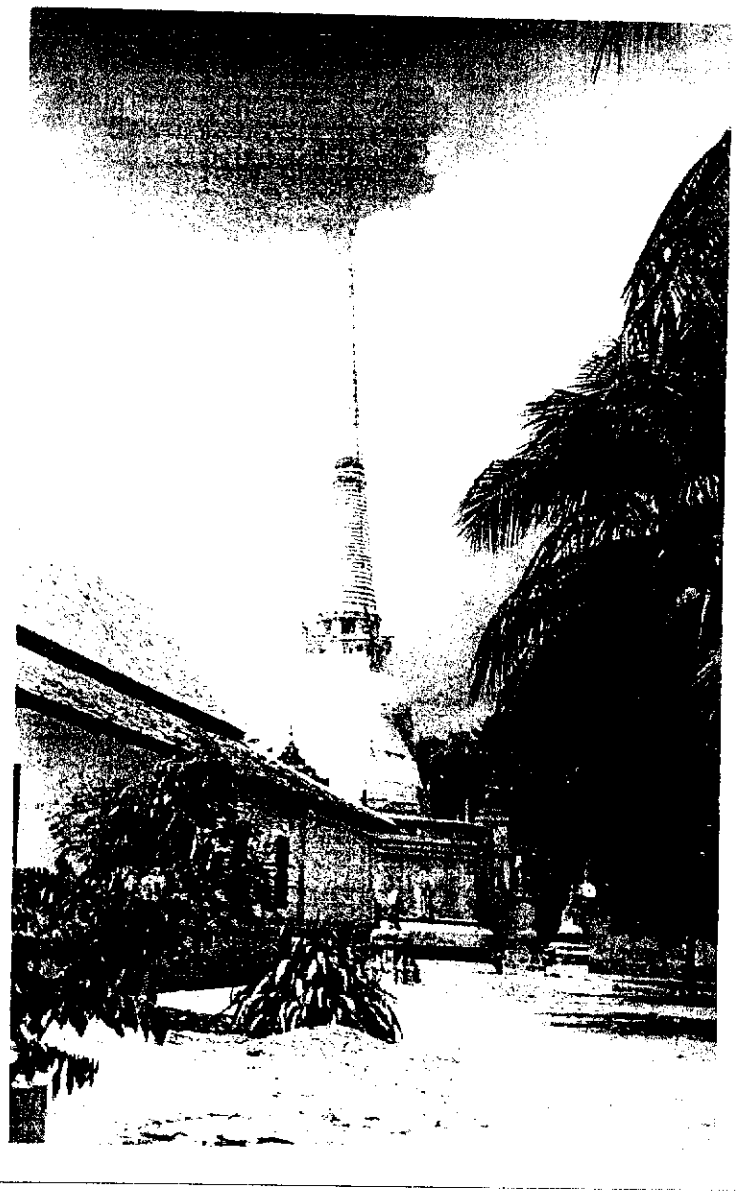
[2]สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. ตำนานคณะสงฆ์. 2513. หน้า 39.

[3]คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี. ประชุมพระตำราบรมราชูทิศเพื่อกัลปนาสมัยอยุธยา ภาค 1. 2510. หน้า 78.

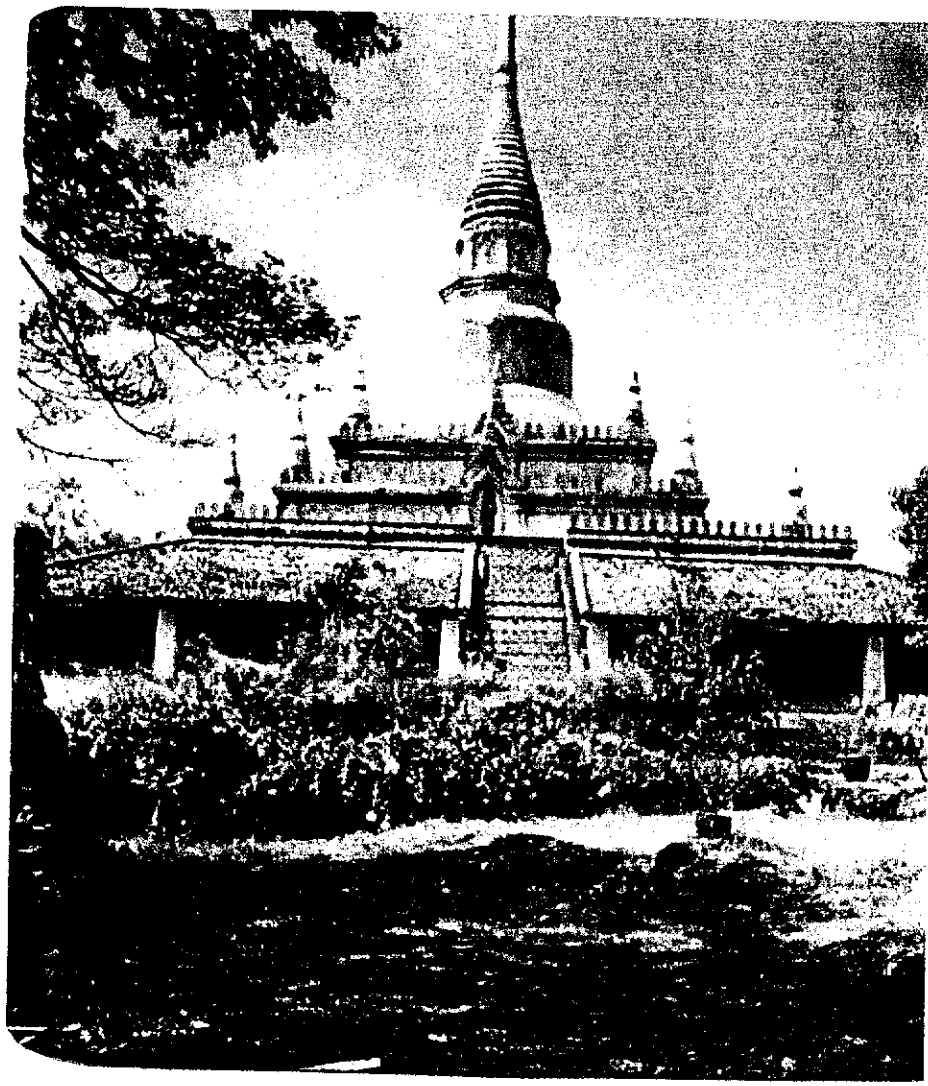
[4]เรื่องเดิม. หน้า 67.

[5]เรื่องเดิม. หน้า 63.

[6]สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. รายงานการวิจัยพุทธศาสนาแถบลุ่มทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันออกสมัยกรุงศรีอยุธยา. 2523. หน้า 41.

ภาพประกอบที่ 4 พระมหาธาตุเจดีย์ วัดเขียนบางแก้ว อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง
ศูนย์กลางการปกครองคณะสงฆ์ป่าแก้ว ในสมัยอยุธยา

ภาพประกอบที่ 5 พระมหาธาตุเจดีย์ วัดพะโคะหรือวัดราชประดิษฐาน อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา ศูนย์กลางคณะสงฆ์ลังกาชาติสมัยอยุธยา

หลักฐานปรากฏชื่อในแผนที่ภาพเมืองนครศรีธรรมราช หรือแผนที่ภาพกัลปนาวัดพะโคะ มี 3 ชื่อ ได้แก่ "วัดไมยพระครูสโมะพระโคะ" (พระครูสมุห) "วัดขุนจันสางถวายพระครูวิไนทอร" (พระครูวินัยธร" "วัดพระครูรองภโคะ" (พระครูรอง)[1] เจ้าคณะกาชาติมีอำนาจการปกครองคณะสงฆ์เช่นเดียวกับเจ้าคณะป่าแก้ว มีวัดและข้าพระโยมสงฆ์ขึ้นกับคณะจำนวนมาก เช่น วัดมหาการ วัดเบิก วัดโรงน้อย วัดใหม่พระครูสมุห์พะโคะ วัดตะพังครู วัดพระครูรองพะโคะ วัดกระพระกัมวาจา วัดตีหลวง วัดชลอน วัดชะแมพระโพธิญาณ วัดสนามชัย วัดต้นป่าศาลาแก้ว วัดแกระ[2] เป็นต้น วัดเหล่านี้ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในคาบสมุทรสทิงพระหรือด้านฝั่งตะวันออกของทะเลสาบสงขลา

การปกครองคณะสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในสมัยอยุธยา นับได้ว่ามีความเจริญมาก นอกจากสมณศักดิ์ของเจ้าคณะและพระครูรองดังกล่าวแล้ว ยังปรากฏหลักฐานให้เห็นว่าพระเถระในสมัยนั้นทรงคุณความรู้ทางด้านพุทธศาสนาและมีบทบาทสำคัญทางด้านสังคมจนได้รับสมณศักดิ์เป็นพระครูและพระมหาอีกจำนวนมาก เช่น พระครูอมฤตย์ศิริวัฒธนธาตุ วัดพระมหาธาตุ (วัดสทิงพระ) พระครูมงคลราชมุนี วัดพังยาง พระครูศรีสังกร วัดนามไชย (วัดสนามชัย) พระมหาสุวรรณหงส์ วัดตะเจต พระมหาสามี วัดเขียน พระมหาเถรปลอด วัดเหียงพง พระมหาเถรศรี วัดแหลม พระมหาเถรสุมังคโล[3] วัดปากบางแก้ว เป็นต้น

ต่อมาในสมัยอยุธยาตอนปลายและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น หัวเมืองพัทลุงมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองคณะสงฆ์ โดยไม่มีการแยกคณะ แต่มีการนำชื่อคณะสงฆ์ทั้ง 4 คณะที่มีอยู่เดิม คือ คณะป่าแก้ว คณะการาม คณะกาชาติ และคณะกาเดิม มาเปลี่ยนแปลงเป็นสมณศักดิ์ ได้แก่ พระครูกาแก้ว เป็นเจ้าคณะเมืองหรือพระสังฆราชา พระครูการาม พระครูกาชาติ พระครูกาเดิม และมีการเพิ่มสมณศักดิ์พระสงฆ์อีก 2 ตำแหน่ง ได้แก่ พระครูธรรมโฆษ และพระครูธรรมจักร[4] สมณศักดิ์พระครูทั้ง 6 ตำแหน่งใช้มาตลอดสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จนถึงสมัยรัชกาลที่ 4 หรือรัชกาลที่ 5 สมณศักดิ์ของเจ้าคณะเมืองจึงเปลี่ยนเป็นพระครูอริยสังวร และยังมีตำแหน่งพระครูที่เจ้าเมืองเป็นผู้แต่งตั้งอีก 4 ตำแหน่ง ได้แก่ พระครูธรรมจักร พระครูธรรมโฆษ พระครูอินทโมพี

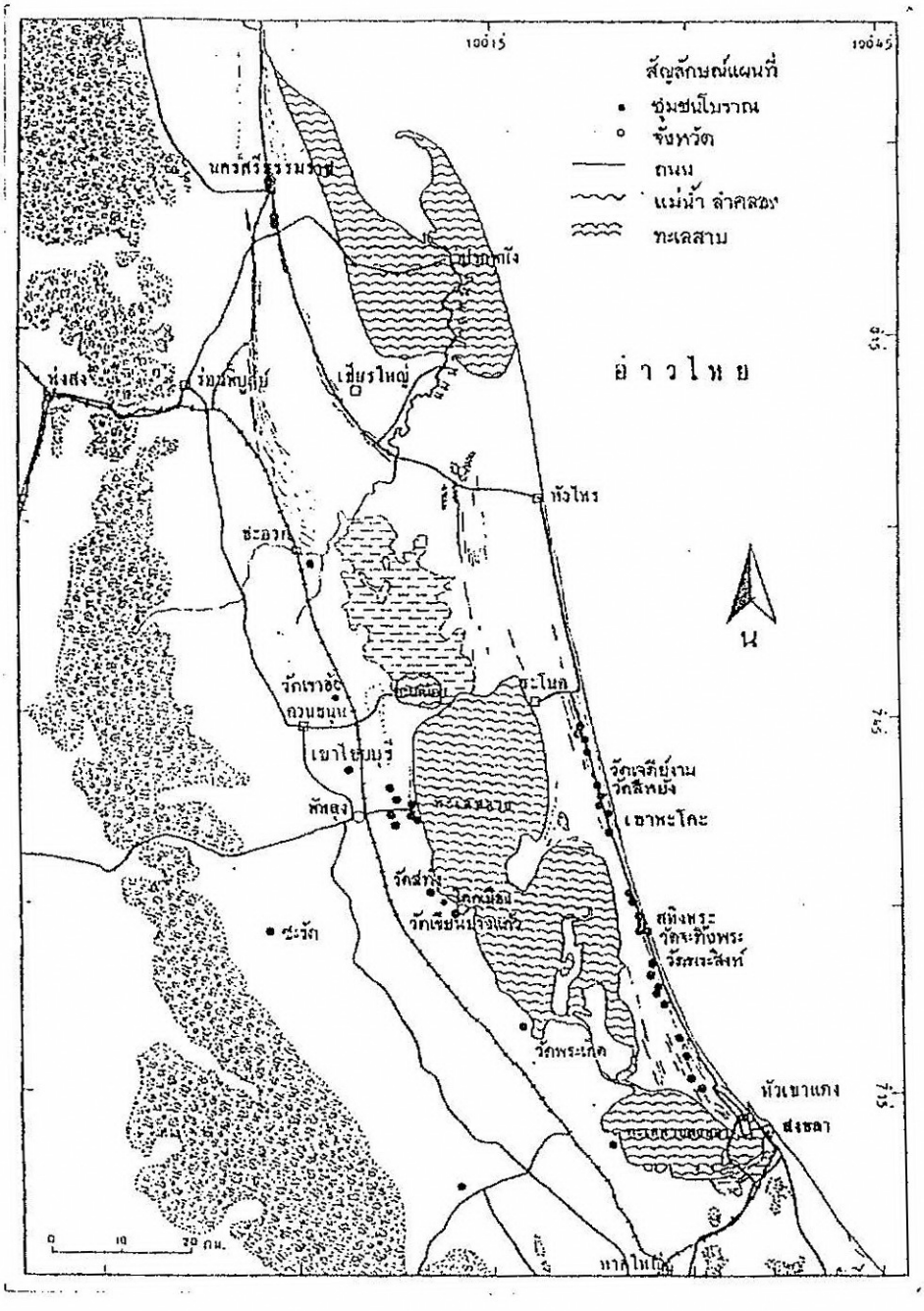
[1]หอสมุดแห่งชาติ. หมู่ตำราภาพเลขที่ 3 แผนที่ภาพเมืองนครศรีธรรมราช จ.ศ. 977 (แผนที่ภาพกัลปนาวัดพะโคะ)

[2]หอสมุดแห่งชาติ. หมู่ตำราภาพเลขที่ 3 แผนที่ภาพเมืองนครศรีธรรมราช จ.ศ. 977 (แผนที่ภาพกัลปนาวัดพะโคะ)

[3]เรื่องเดิม.

[4]สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. ตำนานคณะสงฆ์. 2513. หน้า 29. และ ประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ. 2517. หน้า 188.

ภาพประกอบที่ 6 แผนที่แสดงที่ตั้งชุมชนโบราณและวัดสำคัญบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ในสมัยอยุธยา

ที่มา : ทิวา ศุภจรรยา. สภาพภูมิศาสตร์และการตั้งถิ่นฐานชุมชนโบราณบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา.. เอกสารสัมมนาทางวิชาการเรื่อง พัทลุงศึกษา : พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา. ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง. วันที่ 23 - 29 สิงหาคม 2536.

และพระครูเทพโมฬี[1] ส่วนเมืองสงขลานั้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นหัวเมืองไม่มีพระครู ซึ่งเป็นไปได้ว่าในสมัยนั้นดินแดนส่วนใหญ่บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาอยู่ภายใต้การปกครองของหัวเมืองพัทลุง และเจ้าเมืองสงขลาส่วนใหญ่เป็นผู้นับถือศาสนาอิสลามการปกครองคณะสงฆ์จึงไปรวมอยู่กับหัวเมืองพัทลุง แต่ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเมืองสงขลามีตำแหน่งพระครู 2 ตำแหน่ง ได้แก่ พระครูรัตนโมลีเป็นพระสังฆราชา และพระครูธรรมโมลี[2] จากหลักฐานดังกล่าวทำให้มองเห็นได้ว่าพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาได้เสื่อมถอยลงมาก ซึ่งจะนำไปสู่การปฏิรูปพุทธศาสนาในสมัยรัชกาลที่ 5

3. การกัลปนาวัดบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา สมัยก่อน พ.ศ. 2442

คำว่า "กัลปนา" ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้ให้ความหมายไว้ว่า "ก. เจาะจงให้ น. ที่ดินหรือสิ่งของอื่น เช่น อาคารซึ่งเจ้าของอุทิศผลประโยชน์ให้แก่วัดหรือศาสนา ส่วนบุญที่อุทิศให้แก่ผู้ตาย (ส.ป.กปฺปนา)"[3] ทำนองเดียวกัน สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า

> กัลปนา หมายถึง เจาะจงให้หรือมอบให้ โดยทั่วไป หมายถึง การยกที่ดินหรือสิ่งอื่น เช่น อาคารซึ่งเจ้าของอุทิศผลประโยชน์ให้แก่วัดหรือศาสนา โดยที่แต่โบราณมาเราถือว่าที่ดินทั้งหมดเป็นของพระมหากษัตริย์ การกัลปนาที่จึงมักเป็นการพระบรมราชูทิศเพื่อกัลปนา คือโดยทั่วไปเป็นเรื่องที่พระมหากษัตริย์ทรงพระราชูทิศที่ดินไร่นาอันเป็นของหลวงให้แก่พระสงฆ์รวมทั้งผู้คนชายหญิง ซึ่งเรียกว่า ถวายข้าพระโยมสงฆ์ให้แก่วัดเป็นเด็ดขาด ใครจะล่วงละเมิดมิได้ และถวายธรณีสงฆ์ อันได้แก่การโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินไร่นา ถวายเป็นของสงฆ์เพื่อเก็บผลประโยชน์อุทิศแก่วัดใดวัดหนึ่งที่ทรงพระบรมราชูทิศนั้น พร้อมกับให้มีพระเถระเจ้าอาวาสเป็นผู้กำกับดูแล มีผู้คนข้าพระโยมสงฆ์เป็นผู้ปรนนิบัติดูแลพระสงฆ์ ทำนาทำไร่บนที่วัดเพื่อนำพืชผลบำรุงวัด มีนายประเพณีคอยควบคุมดูแลผลประโยชน์ของวัด เป็นต้น[4]

---

[1]หลวงศรีวรวัตร (พิณ จันทโรจวงศ์). พงศาวดารเมืองพัทลุง. 2515. หน้า 67.

[2]กรมศิลปากร. ประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ. 2517. หน้า 188.

[3]ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. 2525. หน้า 84.

[4]สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. "กัลปนาในภาคใต้", ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 1. 2529. หน้า 115 - 116.

การกัลปนาวัดจึงถือได้ว่าเป็นพิธีบุญอีกรูปแบบหนึ่งที่เกิดขึ้นในภาคใต้มาตั้งแต่อย่างน้อยในสมัยศรีวิชัย ประมาณพุทธศตวรรษที่ 13 โดยนิยมขึ้นในคณะสงฆ์ฝ่ายมหายานก่อน เพื่อแข่งขันกับฝ่ายพราหมณาจารย์ ดังปรากฏในหลักฐานศิลาจารึกหลักที่ 23 ซึ่งจัดทำขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1318 จารึกนี้ได้กล่าวถึงพระเจ้ากรุงศรีวิชัยโปรดให้พระราชสถาวีระอำนวยการสร้างพระปฏิมาชัยพุทธ อันเป็นมิ่งขวัญหรือสัญลักษณ์แห่งการเผด็จศึกมัยกรทุกทิศ พร้อมด้วยรูปพระโพธิสัตว์ปัทมปาณีและพระโพธิสัตว์วัชรปาณี แต่ละองค์ประทับอยู่ในไจตยนิเกตะ (เจดีย์ปราสาท) องค์ละปราสาท เมื่อสร้างเสร็จแล้วก็เป็นธรรมเนียมที่ต้องพระราชทานข้าพระพร้อมทั้งที่ดินไร่นา เพื่อเป็นกำลังบำรุงรักษากัลปนาสถานนั้น ๆ และยังโปรดให้มีพระเถระอยู่กำกับดูแลกัลปนาสถานนั้นตามสมควร[1] ต่อมาภายหลังพระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทได้นำมาปฏิบัติสืบทอดกัลปนาต่อ ๆ กันมาเป็นประเพณี

การกัลปนาในภาคใต้นั้นมีขึ้นทั้งในศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ โดยเฉพาะในสมัยกรุงศรีอยุธยามีการพระราชทานที่กัลปนาและถวายผู้คนชายหญิงเพื่อปรนนิบัติศาสนาทั้ง 2 ผู้คนที่พระราชทานเพื่อปรนนิบัติพุทธศาสนา เรียกว่า ข้าพระโยมสงฆ์หรือข้าพระคนทานหรือข้าโปรดคนทาน ส่วนศาสนาพราหมณ์ เรียกว่า ข้าพระนารายณ์ ข้าพระอิศวร หรือข้าพระเทวรูป คนเหล่านี้มีสิทธิพิเศษเหนือกว่าบุคคลธรรมดาหลายประการ เช่น ได้รับตราภูมิคุ้มห้ามไม่ถูกเกณฑ์เดือน เกณฑ์ส่วย เกณฑ์รบศึก เกณฑ์เข้ารับราชการ ไม่ให้เจ้าเมืองและกรมการบังคับกระทงความทั้งแพ่งและอาญาแก่บุคคลเหล่านี้ เป็นต้น[2] การที่จะมีการกัลปนาหรือมีพระบรมราชูทิศเพื่อกัลปนาให้เกิดขึ้นได้นั้น อาจเกิดขึ้นได้ทั้งที่เป็นพระราชดำริโดยตรงหรือมีผู้นำความขึ้นกราบบังคมทูลเพื่อโปรดเกล้าฯ พระราชทาน การขอพระราชทานที่กัลปนาสามารถกระทำได้หลายกรณี ดังนี้

1. สถานที่เหล่านั้นเคยมีการพระบรมราชูทิศเพื่อกัลปนาไว้แล้ว แต่ตำราพระกัลปนาหรือพระบรมราชูทิศเดิมชำรุดสูญหาย จึงขอทำบูรณะใหม่แทนตำราเดิม

2. การเกิดศึกสงคราม ข้าศึกทำลายบ้านเมืองวัดวาอาราม เป็นเหตุให้ข้าพระคนทานหลบหนีกระจัดกระจายไม่อาจรวบรวมคืนได้ด้วยขาดหลักฐานก็ดี ด้วยเหตุที่เจ้าเมืองกรมการเมืองเอาข้าพระคนทานไปใช้ประโยชน์ส่วนตัว หรือไปช่วยราชการงานเมืองอันขัดกับที่เคยพระราชทานไว้แต่ก่อนก็ดี จึงทำให้มีการขอพระราชทานใหม่

---

[1]ปรีดา ศรีชลาลัย. "คำนำ", ใน ประชุมพระตำราบรมราชูทิศเพื่อกัลปนาสมัยอยุธยา ภาค 1. 2510. หน้า ค.

[2]สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. เรื่องเดิม. หน้า 115 - 118.

3. มีการสร้างหรือบูรณะศาสนสถานขึ้นใหม่ เช่น การสร้างวิหาร พระพุทธรูป เจดีย สถาน เป็นต้น จึงขอพระราชทานให้เบิกญาติโยมและไร่นาโตนดต้นตาลพลารามิสที่ภูมิสัดขาดออกจากส่วยหลวงให้เป็นข้าพระคนทานและที่กัลปนาตามเดิม[1]

ส่วนดินแดนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในสมัยอยุธยา มีความเจริญทางด้านพุทธศาสนาดังได้กล่าวมาแล้ว ได้พบหลักฐานว่ามีการพระราชทานพระบรมราชูทิศเพื่อกัลปนาแก่วัดต่าง ๆ จำนวนมาก ดังที่ สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์[2] ได้กล่าวถึงการพระราชทานที่กัลปนาแก่คณะสังกาชาติวัดพะโคะทางด้านฝั่งตะวันออกของทะเลสาบสงขลา พบว่าอย่างน้อยมี 6 ครั้ง ดังนี้

1. การพระราชทานที่กัลปนาในสมัยพระยาธรรมรังคัลเป็นเจ้าเมืองพัทลุง (เชื่อว่าราว พ.ศ. 2057)

2. การพระราชทานที่กัลปนาในสมัยพระมหาจักรพรรดิ (พ.ศ. 2091 - 2111)

3. การพระราชทานที่กัลปนาในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ ซึ่งพระราชทานถวายต่อพระครูเทพราชเมาลีศรีปรมาจารย์ราชประชาหัวเมืองพะโคะคณะสังกาชาติ

4. การพระราชทานที่กัลปนาในสมัยสมเด็จพระราชมุนี (หลวงพ่อทวดเหยียบน้ำทะเลจืดวัดช้างให้ จังหวัดปัตตานี)

5. การพระราชทานที่กัลปนาในสมัยพระครูธรรมทิวากรมุนีศรีสัทธรรมาทิพ หัวเมืองพัทลุง (เขาบรรพต)

6. การพระราชทานที่กัลปนาในสมัยสมเด็จพระเพทราชา พ.ศ. 2242 ซึ่งการพระราชทานครั้งนี้กล่าวถึงการกัลปนาวัดเขียนบางแก้วคณะป่าแก้ว ทางด้านฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลา แต่ก็มีการพาดพิงถึงวัดในเขตกัลปนาวัดพะโคะด้วย

ส่วนทางด้านฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลาก็มีการพระราชทานที่กัลปนาแก่วัดต่าง ๆ จำนวนมากเช่นเดียวกัน ดังที่ ชัยวุฒิ พิยะกูล[3] ได้กล่าวถึงไว้ว่า มีอย่างน้อย 6 ครั้ง ดังนี้

1. การพระราชทานที่กัลปนาวัดเขียนบางแก้วและวัดสทัง ในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (พ.ศ. 2091 - 2111)

2. การพระราชทานที่กัลปนาวัดควนถบ พ.ศ. 2219 ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

---

[1]สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. "กัลปนาในภาคใต้", ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 1. 2529. หน้า 115 - 118.

[2]สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. รายงานการวิจัยพุทธศาสนาแถบลุ่มทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันออกสมัยกรุงศรีอยุธยา. 2523. หน้า 41.

[3]ชัยวุฒิ พิยะกูล. เพลานางเลือดขาว : ศึกษาความเชื่อและพุทธศาสนาในลุ่มทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันตก. 2536. หน้า 18 - 19.

3. การพระราชทานที่กัลปนาวัดเขียนบางแก้วและวัดสทัง พ.ศ. 2242 ในสมัยสมเด็จพระเพทราชา

4. การพระราชทานที่กัลปนาวัดเขียนบางแก้วและวัดสทัง พ.ศ. 2272 ในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ

5. การพระราชทานที่กัลปนาวัดเขาอ้อ พ.ศ. 2284 ในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

6. การพระราชทานที่กัลปนาวัดคูหาสวรรค์ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ลงวันพฤหัสบดี เดือนยี่ ขึ้น 1 ค่ำ ปีฉลู นักษัตรเบญจศก (ศักราชไม่ปรากฏ)

การพระราชทานพระบรมราชูทิศเพื่อกัลปนา ข้าพระโยมสงฆ์ วัตถุสิ่งของอื่น ๆ และที่ภูมิทานกัลปนาให้กับคณะสงฆ์ป่าแก้ว คณะสงฆ์ลังกาชาติ และวัดต่าง ๆ จำนวนมาก บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาดังได้กล่าวมาแล้ว ได้ทำให้สถาบันทางพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญยิ่งในการเป็นผู้นำทางวัฒนธรรมและการถ่วงดุลอำนาจในท้องถิ่น ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. การจรรโลงพุทธศาสนา การพระราชทานพระบรมราชูทิศเพื่อกัลปนาแก่วัดต่าง ๆ เป็นการจรรโลงพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง ดังเห็นได้จากพระมหากษัตริย์อยุธยาทรงให้การอุปถัมภ์พระครูอินทโมฬี เจ้าคณะป่าแก้ว ในการบูรณะซ่อมแซมวัดวาอาราม โดยได้พระราชทานข้าพระโยมสงฆ์ และสำเภา 3 ลำ บรรทุกอิฐปูนรักทองจากกรุงศรีอยุธยามาบูรณะวัดเขียนบางแก้วและวัดสทัง[1] และยังมีการถวายข้าพระโยมสงฆ์ไว้สำหรับบำรุงรักษาวัดวาอารามอีกจำนวนมาก เช่น วัดเขียนบางแก้ว มีข้าพระ 14 หัวงาน วัดพระงามสทังใหญ่ มีข้าพระ 24 หัวงาน วัดสทังน้อย มีข้าพระ 12 หัวงาน วัดต้นจัน มีข้าพระ 5 หัวงาน วัดปากบางแก้ว มีข้าพระ 5 หัวงาน วัดแหลม มีข้าพระ 5 หัวงาน วัดพเยา มีข้าพระ 5 หัวงาน วัดจทิ้ง มีข้าพระ 5 หัวงาน วัดพระมหาธาตุเจดีย์องค์ใหญ่ มีข้าพระ 5 หัวงาน วัดเขียน มีข้าพระ 5 หัวงาน วัดชังดาน มีข้าพระ 5 หัวงาน วัดพเจียก มีข้าพระ 5 หัวงาน วัดคูหาสวรรค์ มีข้าพระ 12 หัวงาน วัดพังยาง มีข้าพระ 7 หัวงาน วัดสวนแก้ว มีข้าพระ 7 หัวงาน วัดมหากาล มีข้าพระ 5 หัวงาน เป็นต้น[2] นอกจากนี้ยังมีการพระราชทานที่เลณฑุบาตแก่วัดเขียนบางแก้ว วัดสทัง และวัดพะโคะ จำนวนมาก ดังเห็นได้ในสมัยสมเด็จพระเพทราชา พ.ศ. 2242 ได้พระราชทานพื้นที่เลณฑุบาตแก่วัดเขียนบางแก้วและวัดสทังไว้ดังนี้

> พระราชอุทิศภูมิฐานที่เลณฑุบาตวัดเขียนนั้น แต่แพรกแม่น้ำบางแก้วแล่นไปตามแพรกแม่น้ำท่าช้างแล่นไปปลายคลองโพสมา ๆ แล่นไปตาลฟ้ารั่วไปละหานเลน และแล่นไปกระวะแล่นไปพญาเตย จนแก่งตาเสียด แล่นตามลำคลองน้ำพะเกิด จนทะเลสาบเป็นแดน และ

---

[1] หอสมุดแห่งชาติ. 001.4/26 พงศาวดารเมืองพัทลุง (เพลานางเลือดขาว) เลขที่ 37.

[2] คลิ้ง ตัญจนะ. ตำราพระเพลาวัดบางแก้ว. 2513. หน้า 9 - 12.

พระราชอุทิศที่ภูมิฐานเลณฑุบาตวัดสทัง แต่ลำน้ำบางแก้ว แล่นขึ้นไปท่าแม่นางพรหม แล่นไปหลาวหลูด ไปละหานกะลุตง แล่นไปกลางควนกะช้าง แล่นไปหลักชุมแสง แล่นไปหลักม่วงเฒ่านาโตนด ไปคลองสาโหด แล่นไปควนกะทุ ไปคลองกำมะระไส ไปแม่น้ำทิศอุดรแม่น้ำวัดควนทิญาณ แล่นไปเปรวชะเมา แล่นไปปากแม่ตีนทะเลสาบเป็นแดน[1]

ส่วนวัดพะโคะมีที่ภูมิฐานเลณฑุบาตกว้างขวางมาก ทิศเหนือจดแหลมตลุมพุก (พงศาวดารเมืองพัทลุงระบุว่าจดเขาพังไกรและควนชลิก) เมืองนครศรีธรรมราช ทิศใต้จดหัวเขาแดง เมืองสงขลา ทิศตะวันออกจดอ่าวไทย และทิศตะวันตกจดทะเลสาบ[2]

จากข้อมูลดังกล่าวทำให้เห็นได้ว่าพื้นที่กัลปนาวัดมีกว้างขวางมากครอบคลุมพื้นที่ทางด้านฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลา ในเขตอำเภอเมืองพัทลุง บางส่วนของอำเภอเขาชัยสน อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุงเกือบทั้งหมด ส่วนทางด้านฝั่งตะวันออกของทะเลสาบครอบคลุมพื้นที่คาบสมุทรสทิงพระ จังหวัดสงขลาทั้งหมด และบางส่วนของอำเภอปากพนัง อำเภอเชียรใหญ่และอำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช พื้นที่เหล่านี้วัดจัดเก็บผลประโยชน์นำมาบำรุงพุทธศาสนาใช้เป็นค่าอิฐปูนรักทอง สร้างหรือบูรณะพระพุทธรูป เจดีย์ กุฏิ วิหาร และค่าธูปเทียนบูชาพระตามวัดต่าง ๆ[3] พุทธศาสนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาจึงได้รับการทำนุบำรุงให้เจริญรุ่งเรืองตลอดสมัยอยุธยา

2. การขยายตัวของชุมชน จากการพระบรมราชูทิศเพื่อกัลปนาข้าพระโยมสงฆ์และพื้นที่แก่คณะสงฆ์ป่าแก้ว วัดเขียนบางแก้ว และคณะสงฆ์กาชาติ วัดพะโคะ หัวเมืองพัทลุง ทำให้ข้าพระโยมสงฆ์ได้ทำเรือกสวนไร่นาบนที่ดินกัลปนา เพื่อนำผลผลิตมาบำรุงวัด จึงทำให้เกิดชุมชนกระจายไปตามพื้นที่กัลปนาอย่างกว้างขวาง จนกลายเป็นชุมชนใหญ่ ที่อยู่ในการควบคุมดูแลของคณะสงฆ์ป่าแก้วและคณะกาชาติ เช่น ชุมชนที่วัด ชุมชนพระเกิดหรือชุมชนที่คชทางด้านฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลา[4] ชุมชนบ้านขุนช้าง ชุมชนบ้านนอกส่วย ชุมชนบ้านนายพรมหัวงาน ทาง

---

[1]คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี. ประชุมพระตำราบรมราชูทิศเพื่อกัลปนา สมัยอยุธยา ภาค 1. 2510. หน้า 32 - 34.

[2]ชัย สัจจาพันธุ์. ประวัติวัดพะโคะและประวัติสมเด็จเจ้าพะโคะ (หลวงพ่อทวดเหยียบน้ำทะเลจืด). 2525. หน้า 11.

[3]คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี. เรื่องเดิม. หน้า 34.

[4]หอสมุดแห่งชาติ. 001.4/26 พงศาวดารเมืองพัทลุง (เพลานางเลือดขาว) เลขที่ 37.

ด้านฝั่งตะวันออกของทะเลสาบสงขลา[1] เป็นต้น ในแต่ละชุมชนก็จะมีวัดบริวารหรือวัดที่ขึ้นกับคณะป่าแก้วและคณะกาชาติเป็นศูนย์กลางของชุมชน เช่น ชุมชนบ้านสทังมีวัดสทัง ชุมชนบ้านพระเกิดมีวัดพระเกิด ชุมชนบ้านชะแมมีวัดชะแม ชุมชนบ้านโรงมีวัดโรงเป็นศูนย์กลางชุมชน เป็นต้น ด้วยเหตุนี้จึงทำให้มีการขยายชุมชนควบคู่กับการสร้างหรือการบำรุงรักษาวัดให้เป็นแหล่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจและสังคมร่วมกันของชุมชน

3. การถ่วงดุลอำนาจ เมื่อคณะสงฆ์ป่าแก้วและคณะสงฆ์กาชาติมีอำนาจในการควบคุมกำลังคนและที่ดินในรูปของกรมวัด มีขุน หมื่น สมุหบาญชี ข้าพระโยมสงฆ์อยู่ภายใต้การปกครอง จึงทำให้สถาบันสงฆ์มีอำนาจสิทธิ์ขาดไม่ขึ้นกับเจ้าเมืองและกรมการเมือง ผลประโยชน์ที่มีอยู่ในการควบคุมของกรมวัดมีจำนวนมาก จนบางครั้งทำให้เกิดความขัดแย้งกับเจ้าเมืองและกรมการเมือง เพราะทำให้เจ้าเมืองและกรมการเมืองขาดผลประโยชน์จากที่ดินและส่วยสาอากรข้าคน จึงทำให้พบบ่อยครั้งว่าเมื่อใดที่บ้านเมืองไม่สงบ เจ้าเมืองและกรมการเมืองมักจะนำคนของวัดหรือพวกข้าพระโยมสงฆ์ไปใช้ประโยชน์ทางราชการและประโยชน์ส่วนตัว ทำให้เกิดข้อพิพาทระหว่างวัดหรือคณะสงฆ์กับเจ้าเมืองหรือกรมการเมืองอยู่เสมอ ทางคณะสงฆ์จึงมักจะทำเรื่องฟ้องเข้าไปยังกรุงศรีอยุธยาให้พระมหากษัตริย์ทรงทราบและทรงโปรดเกล้าฯ ให้ห้ามปรามเจ้าเมืองหรือกรมการเมือง ให้คืนคนของวัดให้คงตามบัญชีเดิมที่ทรงพระบรมราชูทิศไว้ บางครั้งทรงโปรดเกล้าฯ ให้ทำพระตำราใหม่หากของเดิมชำรุดหรือสูญหาย ดังที่กัลปนาวัดหัวเมืองพัทลุงได้ระบุไว้ตอนหนึ่งว่า

> แลพระยาเจ้าเมืองพัทลุง แลปลัดเจ้าเมือง แลกรมการเจ้าเมือง แลเมืองอันขึ้นแก่เมืองพัทลุง แลได้ทำตามพระฎีกาแลตราพระราชโองการมิให้เอาข้าพระเชิงกุฎีศีลบาลข้า (โปรด) คนทาน ๆ พระกัลปนาไปใช้แล ได้ทำตามพระตำราแลฎีกาแลตราพระราชโองการแลพระศาสนาอาราม ซึ่งพระราชอุทิศรุ่งเรืองมิให้ครทานถวายพระราชกุศลแก่พยาเจ้าเมืองปลัดเจ้าเมืองแลกรมการเจ้าเมืองทั้งปวงนั้น[2]

เหตุการณ์ที่เจ้าเมืองกรมการเมืองเข้าไปแสวงหาผลประโยชน์จากข้าพระโยมสงฆ์คงเกิดขึ้นหลายครั้งในสมัยอยุธยา ซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจนในสมัยสมเด็จพระเพทราชา พ.ศ. 2242 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ห้ามเจ้าเมืองและกรมการเมืองทั้งหลายแสวงหาผลประโยชน์จากกัลปนาวัดคณะป่าแก้วหัวเมืองพัทลุง ดังที่เอกสารกัลปนาวัดได้ระบุไว้ว่า

---

[1]หอสมุดแห่งชาติ. หมู่ตำราภาพเลขที่ 3 แผนที่ภาพเมืองนครศรีธรรมราช จ.ศ. 977 (แผนที่ภาพกัลปนาวัดพะโคะ)

[2]หอสมุดแห่งชาติ. 001.4/18 พงศาวดารเมืองพัทลุง (กัลปนาวัดหัวเมืองพัทลุง) เลขที่ 37/ต.

ให้เอาคนเชิงกุฎีศีลบาลในอารามวัดเขียนวัดสทังเบิกเดิมประเพณีโดยตำรานั้นให้ไปเบิกเอาส่วย และเบี้ยค่านาอากรพนัดที่กรมการ เอาแก่เชิงกุฎีศีลบาล ข้า (โปรด) คนทาน พระกัลปนาเหนือตำราพระราชโองการ แต่ปีกุนเอกศกมาถึงปีจอโทศก ให้พระครูหัวเมืองมารามคณะป่าแก้ว เดิมประเพณีในอารามวัดเขียนวัดสทัง และอารามขึ้นคณะป่าแก้ว โดยมีพระตำราเดิม ให้เป็นไม้ อิฐปูนทำอารามนั้น และให้ห้ามเจ้าเมือง ปลัดเจ้าเมือง และกรมการทั้งหลายมิให้เอาค่านาอากรที่ภูมิทานพระกัลปนา และห้ามมิให้เอามรดกเจ้ากูสงฆ์ เชิงกุฎีศีลบาล[1]

การที่พระมหากษัตริย์โปรดเกล้าฯ ให้มีการพระราชทานพระบรมราชูทิศเพื่อกัลปนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา จึงเป็นพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์ที่จะเพิ่มอำนาจบทบาทให้กับสถาบันสงฆ์มากขึ้น เพื่อเป็นการถ่วงดุลอำนาจและป้องกันเจ้าเมืองและกรมการเมืองมีอำนาจมากเกินไป โดยเฉพาะพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาเป็นดินแดนที่อยู่ห่างไกลจากกรุงศรีอยุธยาจึงยากต่อการควบคุม นอกจากนี้ยังมีปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือเป็นดินแดนที่ติดต่อกับหัวเมืองมลายูที่คนส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ด้วยเหตุนี้จึงเป็นไปได้ที่การกัลปนาวัดเป็นส่วนหนึ่งของการสกัดกั้นอิทธิพลศาสนาอิสลาม

4. ผู้นำทางวัฒนธรรม นอกจากการเป็นศูนย์กลางการปกครองคณะสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาแล้ว คณะป่าแก้วและคณะกาชาติหัวเมืองพัทลุงยังเป็นผู้นำทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ ซึ่งเป็นการกำหนดบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์และข้าพระโยมสงฆ์ ดังที่ สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์[2] ได้กล่าวถึงบทบาทของพระครูเจ้าคณะสงฆ์ไว้ว่า ให้พระครูเจ้าคณะช่วยการพระราชพิธีตรุษสารท งานลากพระถวายพระราชกุศล และมีหน้าที่ในการอบรมสั่งสอน ขุน หมื่น สมุหบาญชี ข้าพระโยมสงฆ์ทั้งหลายไม่ให้ประพฤติชั่ว นอกจากนี้การพระบรมราชูทิศเพื่อกัลปนาทำให้มีการสืบทอดประเพณีกัลปนาที่บูรพกษัตราธิราชได้พระราชทานไว้ ในยามที่เกิดศึกสงครามหรือวัดวาอารามถูกทำลายหรือชำรุดทรุดโทรม ขาดการบำรุงรักษา เป็นเหตุปัจจัยให้เอกสารหรือพระเพลาตำรากัลปนาสูญหาย จึงเป็นหน้าที่ของเจ้าคณะสงฆ์ที่จะเป็นผู้นำในการเรียกร้องสิทธิให้มีการพระบรมราชูทิศเพื่อกัลปนาอุทิศที่ดิน ข้าพระโยมสงฆ์ หรือการจัดทำเพลาพระตำราขึ้นใหม่ เพื่อทำหน้าที่รวบรวมผู้คนที่กระจัดกระจายให้มาตั้งรวมกันเป็นชุมชนในพื้นที่ภูมิทานหรือพื้นที่กัลปนาบนพื้นฐานความเชื่อความศรัทธา

---

[1]คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี. ประชุมพระตำราบรมราชูทิศเพื่อกัลปนา สมัยอยุธยา ภาค 1. 2510. หน้า 17 - 18.

[2]สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. รายงานการวิจัยพุทธศาสนาแถบลุ่มทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันออกสมัยกรุงศรีอยุธยา. 2523. หน้า 44.

อันเดียวกัน คือ การยอมรับนับถือพุทธศาสนาที่มุ่งให้ทุกคนทำความดีละเว้นจากการทำชั่ว และทำจิตใจให้บริสุทธิ์

4. การศึกษาของพระสงฆ์และพุทธธรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา สมัยก่อน พ.ศ. 2442

การศึกษาของพระสงฆ์และพุทธธรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา สมัยก่อน พ.ศ. 2442 ยังมีการศึกษากันน้อยมากและยังไม่มีหลักฐานที่ชัดเจนเกี่ยวกับเรื่องนี้ แต่อย่างไรก็ตามการศึกษาพระปริยัติธรรมของไทยพอจะมีหลักฐานเชื่อถือได้ว่า มีความเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยภายใต้พระบรมราชูปถัมภ์ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชและพระเจ้าลิไท[1] ต่อมาในสมัยอยุธยาพระมหากษัตริย์ได้ส่งเสริมให้กุลบุตรได้บวชเรียนมากขึ้น ทำให้พุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรือง จนถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีกุลบุตรได้เข้ามาบวชในพุทธศาสนาจำนวนมาก แต่ก็มีการบวชเป็นพระภิกษุสามเณรจำนวนหนึ่งเพื่อหนีราชการมิได้ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย กลับไปเรียนเดรัจฉานวิชา ซึ่งเป็นเหตุให้พุทธศาสนามัวหมอง จึงได้ทรงให้ขุนหลวงสรศักดิ์จัดการสอบพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสามเณร ผู้ใดสอบได้ก็ให้คงอยู่เป็นพระภิกษุหรือสามเณรต่อไป ผู้ใดสอบตกก็โปรดให้ลาสิกขาและดำเนินคดีตามกบิลเมือง ด้วยสาเหตุดังกล่าวจึงทำให้มีการศึกษาและสอบพระปริยัติธรรมตั้งแต่นั้นมา กุลบุตรที่เข้ามาบวชในพุทธศาสนาทุกรูปจึงต้องศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรม ซึ่งการศึกษามีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ ประการแรก เพื่อการธำรงไว้ซึ่งพุทธศาสนา ประการที่ 2 เพื่อกำจัดผู้เข้ามาอาศัยพุทธศาสนาโดยวิธีการอันไม่ชอบธรรม และประการที่ 3 เพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระสัทธรรม[2]

ส่วนการศึกษาของพระสงฆ์บริเวณหัวเมืองก็คงจะมีการศึกษาเช่นเดียวกับในกรุงศรีอยุธยา แต่การศึกษาจะพบในหัวเมืองใหญ่ ๆ เช่น เมืองนครศรีธรรมราช เป็นต้น และหากจะศึกษาพระปริยัติธรรมชั้นสูง ๆ ขึ้นไปก็ต้องเดินทางไปศึกษาที่เมืองหลวงหรือกรุงศรีอยุธยา ดังกรณีการศึกษาของพระสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา สมัยก่อน พ.ศ. 2442 ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. การศึกษาของพระสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ดังได้กล่าวแล้วว่าหลักฐานที่เกี่ยวกับการศึกษาของพระสงฆ์สมัยอยุธยามีพบน้อยมาก แต่ที่พอจะอ้างอิงได้ปรากฏในตำนานหลวงพ่อทวดเหยียบน้ำทะเลจืดหรือสมเด็จเจ้าพะโคะ ได้กล่าวถึงการศึกษาพระธรรมวินัยของหลวงพ่อทวดไว้ว่า

---

[1]กรมการศาสนา. ประวัติการศึกษาของสงฆ์. 2527. หน้า 12.

[2]เรื่องเดิม. หน้า 16.

อยู่มากุมารนั้นก็ค่อยจำเริญอายุสถาพรแล้ว แลบิดาก็นำเอาไปบวชไว้วัดกุฎีหลวง ซึ่งสมเด็จพระจวงอยู่นั้น แลก็ให้ชื่อว่าเจ้าเณรปู่ แลชีต้นก็ให้ร่ำเรียนเขียน นโม ก ข แลขอมไทยจบแล้วจึงเรียนธรรมบททศชาติ ณ สมเด็จพระชินเสน ณ วัดศรีกูญู่[1]

ในทำนองเดียวกัน เจ้าอธิการลั่น กาญจโน (พระครูอภิรักษ์ชุมพลเขต) อดีตเจ้าคณะตำบลชุมพล และตำบลดีหลวง วัดดีหลวง อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา ได้กล่าวถึงการศึกษาพระธรรมวินัยของหลวงพ่อทวดไว้ว่า "เมื่อเจ้าปู่บรรพชาเป็นสามเณรแล้ว ก็ตั้งหน้าศึกษาเล่าเรียนพระอภิธรรมมาติกา พาหุง โมทนาทาน เป็นต้น"[2] หลังจากนั้นจึงเดินทางไปศึกษามูลกัจจายน์ที่วัดสีกูยังจนจบแล้วจึงเดินทางไปเมืองนครศรีธรรมราช เพื่อศึกษาพระธรรมวินัยที่สูงขึ้น เมื่ออายุครบบวชจึงได้อุปสมบทโดยมีพระมหาเถรปิยทสสีเป็นพระอุปัชฌาย์ ให้นามว่า "เจ้าสามิราม"[3] หรือเจ้าสามีราม ต่อมาจึงได้โดยสารเรือสำเภาเดินทางเข้าไปสู่กรุงศรีอยุธยา ได้ไปพักจำพรรษาที่วัดแค และไปเรียนพระธรรมวินัยที่วัดลุมพลีนาวาส จนมีความรู้แตกฉานทางพุทธธรรม ได้รับสมญานามว่า "พระรามนักปราชญ์"[4] เป็นผู้ที่มีความชอบมากที่สามารถแปลธรรมะชนะพราหมณ์ชาวสิงหฬ จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระสามีรามเป็นพระราชมุนี[5] หรือสมเด็จเจ้าพะโคะ กลับออกมาบูรณะวัดพะโคะจนเจริญรุ่งเรืองเป็นศูนย์กลางการปกครองคณะสงฆ์

จากหลักฐานดังกล่าวจึงพอจะอนุมานได้ว่า ในสมัยอยุธยาการศึกษาของพระสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา เป็นการศึกษาพระธรรมวินัยเบื้องต้นหรือเพียงพื้นฐาน โดยเริ่มต้นจากการศึกษามูลกัจจายน์ธรรมบททศชาติและพระอภิธรรม และหากจะศึกษาธรรมชั้นสูงขึ้นไปก็ต้องเดินทางไปศึกษาที่เมืองนครศรีธรรมราชและกรุงศรีอยุธยา ในสมัยนี้นอกจากพระสงฆ์จะศึกษาพระธรรมวินัยแล้ว ยังศึกษาความรู้ทางไสยศาสตร์ควบคู่กันไปด้วย เพราะเป็นวิชาที่สามารถนำมาใช้เกื้อกูลสังคม ป้องกันอันตรายในยามศึกสงครามเป็นขวัญกำลังใจแก่นักรบหรือบางครั้งใช้ในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บให้กับ

---

[1]คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี. ประชุมพระตำราบรมราชูทิศเพื่อกัลปนา สมัยอยุธยา ภาค 1. 2510. หน้า 74.

[2]เจ้าอธิการลั่น กาญจโน. ประวัติสมเด็จเจ้าพะโค๊ะราชมุนีสามีรามคุณูปมาจารย์เหยียบน้ำทะเลเค็มกลับจืดเท่ากงเกวียน. 2506. หน้า 29.

[3]คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี. เรื่องเดิม. หน้า 74.

[4]เรื่องเดิม. หน้า 75 – 76.

[5]หลวงศรีวรวัตร (พิณ จันทโรจวงศ์). พงศาวดารเมืองพัทลุง. 2515. หน้า 10 – 11.

ประชาชนทั่วไป ไสยศาสตร์จึงเป็นวิชาที่นิยมศึกษาทั้งพระสงฆ์และฆราวาสหรือประชาชนทั่วไป ดังปรากฏหลักฐานในพงศาวดารเมืองพัทลุงว่า เจ้าอินทร์บุตรของปะขาวสนกับนางเป้า ชาวบ้านสทิงหัวเมืองพัทลุง ได้ไปอุปสมบทเป็นพระภิกษุที่เมืองนครศรีธรรมราช ได้เรียนรู้ทางไสยศาสตร์และอรรถธรรม เจ้าอินทร์หรือพระสามีอินทร์ได้เดินทางเข้าไปกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ครั้งนั้นในกรุงศรีอยุธยามีศึกล้อมกรุงอยู่ พระสามีอินทร์เข้ารับอาสาขอม้าตัวหนึ่งกับคน 500 บวชเป็นปะขาวออกทำเวทมนตร์ให้ข้าศึกงวยงงมีความกลัวหนีกลับไป[1] เหตุการณ์ดังกล่าวสอดคล้องกับหลักฐานในเพลานางเลือดขาวดังระบุไว้ว่า

> แลก็รับอุปสมบท ณ เมืองนครศรีธรรมราชก็โดยสารไปถึงเมืองหลวงนั้น อนึ่งในกรุงพระมหานครศรีอยุธยานั้นศึกโรมรัญกำโกดก็พัดเมืองสามรอบ จึงสงครามแห่งฝ่ายหลวงเจ้าเห็นจะพ่ายแพ้ไชร้ จึงมีพระบังคนให้จัดหาอาสาไชร้ แลจึงพระหมีอินออกอาสาศึกแลจึงขอม้าตัวหนึ่ง ปะขาว 500 ก็ออกไปประจญด้วยศึกพ่ายแพ้ก็ยงงังแล่นกลับไปหาเมืองมันเองนั้น[2]

จากความดีความชอบในการอาสาออกรบศึกโดยการใช้เวทมนตร์คาถาทำให้ข้าศึกหนีไป พระสามีอินทร์มีความชอบมากจึงโปรดเกล้าฯ ให้เป็นที่พระครูอินทโมพีศรีนันทราชูฉัททันตจุฬามุนีศรีราชปัญญาปรมาจาริยานุชิต พิพิธรัตนราชวงศ์ พงศ์ภักดีศรีสากยบุตร์อุปดิษเถร เจ้าคณะป่าแก้วหัวเมืองพัทลุง[3]

การศึกษาของพระสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาได้นิยมศึกษาพระธรรมวินัยและไสยศาสตร์ควบคู่กันมาตลอดสมัยอยุธยา จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ก็ยังปรากฏหลักฐานให้เห็นว่าพระสงฆ์นิยมศึกษาทางไสยศาสตร์ ดังเห็นได้จากกรณีพระมหาช่วย วัดป่าเลไลยก์ (วัดป่าลิไลยก์) หัวเมืองพัทลุง เป็นผู้มีความรู้ทางไสยศาสตร์ ได้สร้างตะกรุด ผ้าประเจียดให้ไพร่พลแล้วรวบรวมเป็นกองทัพไปต้านทานพม่าที่ตำบลท่าเสม็ด เมืองนครศรีธรรมราช ในคราวสมัยสงคราม 9 ทัพ พ.ศ. 2328 แต่ไม่ทันได้รบพม่าถอยทัพกลับเสียก่อน ในเรื่องนี้พงศาวดารเมืองพัทลุงได้ระบุไว้ว่า "ฝ่ายพระยาพัทลุง (คางเหล็ก) กับพระมหาช่วยวัดป่าเมืองพัทลุง ผู้มีความรู้ในทางไสยศาสตร์ ลงเลขยันต์ตะกรุดผ้าประเจียดให้พวกพลแต่งทัพออกรับทัพพม่าที่ตำบลคลองท่าเสม็ด พม่าได้มาตั้งค่าย

---

[1]หลวงศรีวรวัตร (พิณ จันทโรจวงศ์). พงศาวดารเมืองพัทลุง. 2515. หน้า 6 – 7.

[2]หอสมุดแห่งชาติ. 001.4/26 พงศาวดารเมืองพัทลุง (เพลานางเลือดขาว). เลขที่ 37.

[3]หลวงศรีวรวัตร (พิณ จันทโรจวงศ์). เรื่องเดิม. หน้า 7.

ประชิดเข้าแล้วคนละฟากคลอง แต่หาได้รบกันไม่ พม่าเลิกทัพกลับไปเสียเอง"[1] ซึ่งในเรื่องนี้สอดคล้องกับพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช ดังระบุไว้ว่า

> ฝ่ายข้างเมืองพัทลุง เจ้าเมืองกรมการได้แจ้งว่า เมืองชุมพร เมืองสงขลา เมืองนครศรีธรรมราช เสียแก่ข้าศึกแล้ว จึงปรึกษากันคิดจะยกครอบครัวหนี ยังมีพระสงฆ์องค์ 1 ชื่อมหาช่วยเป็นเจ้าอธิการวัดในแขวงเมืองพัทลุง สำแดงวิชาเวทมนตร์ลงเลขยันต์ กะตุดประเจียดมงคลให้แก่กรมการ นายบ้านชาวเมืองทั้งปวงคนเหล่านั้นก็นิยมยินดีถือมั่นเอาสิ่งนั้นเป็นเครื่องป้องกันศาสตราวุธ พาให้ใจกล้าขึ้นถึงอาจสู้รบด้วยพม่าได้ กรมการจึงจัดพลได้พันเศษ แล้วเชิญท่านมหาช่วยอาจารย์ขึ้นคานหาม (นัยหนึ่งว่าขี่ช้างมาในกองทัพด้วย) ยกออกมาตั้งคอยรบทัพพม่าอยู่กลางทางห่างเมืองพัทลุง พระมหาช่วยมีปืน 2 กระบอกยัดดินส่งให้ศิษย์เดินยิงมาหน้าช้าง พม่าข้าศึกดูเห็นเป็นกองทัพใหญ่ยกมาก็แตกหนีไป[2]

หลังเสร็จศึกพระมหาช่วยมีความชอบมาก จึงโปรดเกล้าฯ ให้ลาสิกขา แล้วโปรดเกล้าฯ ให้เป็นพระยาทุกขราษฎร์ ผู้ช่วยราชการเมืองพัทลุง[3] จึงถือได้ว่าในสมัยนั้นทั้งพระสงฆ์และประชาชนทั่วไปนิยมศึกษาไสยศาสตร์กันอย่างแพร่หลาย โดยผสมผสานกับพุทธศาสนาทำให้เกิดขวัญกำลังใจและความเชื่อมั่นในตนเองสูง ซึ่งเป็นผลดีต่อการปลุกใจไพร่พลในการออกรบเพื่อป้องกันบ้านเมือง ส่วนการศึกษาทางพระธรรมวินัยนั้น พระสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา มีการศึกษาในหัวเมืองเป็นเพียงพุทธศาสนาเบื้องต้น ยังไม่มีสำนักเรียนพุทธศาสนาชั้นสูงในบริเวณนี้ ดังนั้นพระสงฆ์ที่มีความสนใจขวนขวายจะศึกษาพระธรรมวินัยอย่างลึกซึ้ง จึงต้องเดินทางเข้าไปศึกษาที่กรุงเทพมหานคร ดังเห็นได้จากกรณีของพระอุดมปิฎก (สอน พุทธสรเถระ) ชาวบ้านสุนทรา ได้อุปสมบทที่วัดสุนทราวาส ตำบลปันแต อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง แล้วได้เดินทางเข้าไปกรุงเทพฯ ศึกษาพระปริยัติธรรมที่วัดหงส์รัตนาราม จนสอบได้เปรียญธรรม 9 ประโยค รัชกาลที่ 3 จึงโปรดเกล้าฯ พระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญที่ "พระอุดมปิฎก" และเป็นเจ้าอาวาสวัดหงส์รัตนาราม ซึ่งขณะนั้นว่างเจ้าอาวาส[4] ดังระบุไว้ในจารึกบนแผ่นหินอ่อนภายในอุโบสถ วัดสุนทราวาสว่า

---

[1]หลวงศรีวรวัตร (พิณ จันทโรจวงศ์). พงศาวดารเมืองพัทลุง. 2515. หน้า 25.

[2]หลวงอนุสรสิทธิกรรม (บัว ณ นคร). "พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช", ใน ประชุมพงศาวดาร เล่ม 31. 2512. หน้า 10 – 11.

[3]หลวงศรีวรวัตร (พิณ จันทโรจวงศ์). เรื่องเดิม. หน้า 25.

[4]พระเทพญาณโมลี (มณฑล). "ประวัติและงานของพระอุดมปิฎก", ใน อนุสรณ์การจัดงานหล่อรูปพระอุดมปิฎก (สอน พุทธสรเถระ ป.ธ.9). 2542. หน้า 21 – 22.

พระพุทธศักราชล่วงแล้ว 2385 พรรษา ปีขาล จัตวาศก ข้าพระพุทธเจ้าพระพุทธสรภิกขุ เดิมอยู่เมืองภัทธลุงมาอยู่ ณ วัดหงษ์ ในกรุงเทพมหานคร สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวให้นามบัญญัติชื่อ พระอุดมปิฎก ได้สร้างพระอุโบสถและโรงการบุเรียนแลกุฏิลงไว้ในวัดนี้อันเปนที่เล่าเรียน นโม ก ข ตั้งแต่เป็นทารกนั้นมามีพญาภัทธลุงจุ้ยเป็นอุปการช่วยกระทำให้จึงสำเร็จในการวัดทั้งปวงแลการฉลองนั้นได้กระทำในปีฉลูเบญจศก ขอเป็นอุปนิสัยแก่พระนฤพานเถิด[1]

การศึกษาพระธรรมวินัยของพระสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในช่วงต้นสมัยรัตนโกสินทร์นี้คงไม่ต่างไปจากสมัยอยุธยามากนัก แต่ก็ไม่มีหลักฐานชัดเจนที่จะชี้ให้เห็นว่ามีการศึกษาที่เป็นระบบอย่างไรบ้าง หากพิจารณาจากหลักฐานวรรณกรรมท้องถิ่นที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา ซึ่งแต่งหรือคัดลอกขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นของผู้รู้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ได้พบว่ามีวรรณกรรมพุทธศาสนาจำนวนมาก เช่น พระอภิธรรม พระปรมัตถ์ พระมาลัย สุทธิกรรม สุบิน พระเจ้าสามเณร เวสสันดร เป็นต้น วรรณกรรมเหล่านี้ชี้ให้เห็นถึงภูมิธรรมของพระสงฆ์และปราชญ์ในท้องถิ่น ซึ่งได้ผ่านการศึกษาพระธรรมวินัยมาอย่างแตกฉาน จึงสามารถแต่งหรือรจนาวรรณกรรมดังกล่าวได้อย่างลึกซึ้ง และหลักฐานเหล่านี้บางส่วนได้สืบทอดกันมาจนปัจจุบัน

2. พุทธธรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

พุทธธรรมหรือศาสนธรรมที่พระภิกษุสามเณรและประชาชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาได้ศึกษาและปฏิบัติมักจะเกี่ยวกับเรื่องพระรัตนตรัย นรก – สวรรค์ นิพพาน โลกพระศรีอาริยเมตไตรย และเรื่องของศีล ฯลฯ พุทธธรรมเหล่านี้จะปรากฏหลักฐานในวรรณกรรมหลายเรื่อง เช่น กัลปนาวัด พระอภิธรรม พระปรมัตถ์ พระมาลัย ชาดกต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งมีตัวอย่างดังนี้

2.1 พุทธธรรมที่เกี่ยวกับนิพพาน พุทธศาสนิกชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา มีความเชื่อว่าการสร้างศาสนวัตถุและศาสนสถานเป็นพุทธบูชาจะทำ าให้ตนได้บุญกุศลเป็นปัจจัยสำคัญที่จะนำตนไปสู่นิพพาน จึงทำให้พระภิกษุสามเณรและประชาชนทั้งระดับเจ้าเมือง กรมการเมือง และประชาชนทั่วไปนิยมสร้างวัตถุในพุทธศาสนาถวายเป็นพุทธบูชา ดังตัวอย่างพระยาพัทลุง (ทองขาว) และหลวงสอนเสนี ได้สร้างพระพุทธรูป 2 องค์ ไว้ที่วัดวัง เมื่อ พ.ศ. 2359 เพื่อเป็นบุญกุศลอันเป็นปัจจัยสู่นิพพาน และได้จารึกไว้ที่ระเบียงคด วัดวัง ตำบลลำปำ อำเภอเมืองพัทลุง ระบุไว้ว่า

โยโหมิอะถาคะเต กาเล นิพพานะ ปัจจะโยโหติ พระพุทธรูป 2 พระองค์แลเพดานห้องนี้หลวงสอนเสนีมูทินาหาด้วย ฯพณฯ หัวเจ้าท่านพระยาพัทลุงพร้อมด้วยบุตรภรรยาสร้างไว้ใน

---

[1]ชัยวุฒิ พิยะกูล. จารึกภาษาไทยในจังหวัดพัทลุง. 2530. หน้า 8.

พระศาสนา ลงรักประติดทอง แลวาดเขียนทำสำเร็จแล้ว ได้ฉลองเมื่อ ณ วันจันทร์ เดือน 7 ขึ้น 15 ค่ำ จุลศักราช 1178 ปีชวด อัฐศก แต่พระพุทธศักราชล่วงไปแล้วได้ 2359 พระวันสาเศษเดือนหามิได้ เศษวันได้ 29 วัน ถ้าบุคคลผู้ใดอ่านดูรู้แล้ว ขอมูทินา ส่วนบุญด้วยเถิด[1]

นอกจากนี้การสร้างหนังสือพระมาลัยถวายวัดจะทำให้เกิดบุญกุศลนำไปสู่การบรรลุนิพพาน ดังหลักฐานในหนังสือพระมาลัยฉบับวัดโพเด็ด ตำบลลำป่า อำเภอเมืองพัทลุง พ.ศ. 2393 ระบุไว้ว่า

ศุพะนะมัศดุ พระพุทธศักราชล่วงแล้ว ได้ ๒๓๙๓ พระวสาเศษเดือนล่วงแล้ว เก้าเดือน ยี่สิบวันอธิกมาศปีจอโทศก จุลศักราช ๑๒๑๒ ฯ ข้า ฯ คุณปลัดกรมแม่เภาภิริยากับบุตร พ่อทับชายพี่ แม่พลอยหญิง แม่พันหญิง สร้างหนังสือมาลัย ขอให้สำเร็จแก่พระนิพพานเถิด[2]

ส่วนพระมาลัยอีกฉบับหนึ่งเป็นของวัดโพเด็ดเช่นเดียวกันแต่เขียนขึ้น พ.ศ. 2419 ได้กล่าวถึงการสร้างหนังสือพระมาลัยถวายวัดจะเป็นปัจจัยบรรลุสู่นิพพานไว้สอดคล้องกัน ดังได้ระบุไว้ว่า

พระพุทธศักราชล่วงแล้วสองพันสี่ร้อยสิบเก้าพรรษา ปีชวดอัฐศก แม่มามารดาขุนชาญฤทธิไกรเลตตะแนนผู้บุตร มีใจศรัทธาบริจาคทรัพย์ชั่งหนึ่ง สร้างพระมาลัยเล่มนี้ไว้ในพระศาสนา นิพานะปัจจะโยโหตุ ขอจงเป็นปัจจัยแก่พระนิพพานอะนาคเตกาเล ในกาลภายภาคหน้า ซึ่งจะมาโน้นเถิด

วัน ๒ + ๕ ค่ำปีฉลูนพศก ศักราชล่วงแล้วสองพันสี่ร้อยสิบเก้าพันสา แม่มามารดาขุนชาญฤทธิไกร สองคนแม่ลูกมีใจศรัทธาสร้างพระมาลัยไว้ในพระศาสนา คิดเป็นมูลราคา + หนึ่ง นิพานะ ปัจจโยโหตุ จงเป็นปัจจัยแก่พระนิพพาน อะนาคเตกาเล ในกาลภายภาคหน้าโน้นเถิด[3]

นอกจากการสร้างพระพุทธรูปและหนังสือพระมาลัยถวายวัดเป็นพุทธบูชาแล้ว การสร้างเจดีย์บรรจุพระบรมธาตุถวายพระพุทธเจ้าก็ถือว่าเป็นพุทธบูชาชั้นสูงอันเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้ผู้สร้าง

---

[1]ชัยวุฒิ พิยะกูล. จารึกภาษาไทยในจังหวัดพัทลุง. 2530. หน้า 7.

[2]พระมาลัยฉบับนี้ปัจจุบันเก็บไว้ที่วัดโพเด็ด หมู่ที่ 9 ตำบลลำป่า อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง.

[3]เรื่องเดิม.

บรรลุสู่นิพพานได้ในอนาคตกาล ดังจารึกในแผ่นอิฐ พ.ศ. 2414 ขุดพบในเจดีย์วัดแจ้ง (ร้าง)[1] ตำบลลำป่า อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ได้ระบุไว้ว่า

> พระพุทธศักราชล่วงแล้ว 2414[2] พระวสาปีกุนสัปตศกเดือนเก้าขึ้นสิบสี่ค่ำ วันพุธท่านคณะลังกาแก้วพร้อมด้วยพระสงฆ์ ท่านเจ้าเมืองพระหลวงกรมการญาติโยมทายกโมทนาสร้างพระเจดีย์องค์นี้ไว้ในพระศาสนา เป็นพุทธบูชา ฉลองพระเดชพระคุณ สมเด็จพระพุทธิเจ้าตราบเท่าถ้วน ๕๐๐๐ พระวสาแล ฯ นิพพานปัจโยโหตุเม[3]

หลักฐานดังกล่าวชี้ให้เห็นได้ว่าการสร้างศาสนวัตถุและศาสนสถานถวายวัดของพุทธศาสนิกชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา มีความประสงค์เพื่อสะสมบุญมุ่งสู่การบรรลุพระนิพพานในอนาคตกาล ซึ่งทำให้เห็นได้ว่าคำว่า "พระนิพพาน" ในความเข้าใจของพุทธศาสนิกชนในสมัยนั้น เป็นเรื่องของการหลุดพ้นจากโลกนี้ในอนาคตกาลหรือเป็นเรื่องของโลกหน้า

2.2 พุทธธรรมที่เกี่ยวกับนรก – สวรรค์ พุทธศาสนิกชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีความเชื่อเกี่ยวกับนรก – สวรรค์ ว่า ผู้ใดกระทำกรรมดีย่อมได้รับความสุขไปเสวยสมบัติในทิพย์วิมานบนสวรรค์ ผู้กระทำกรรมชั่วย่อมได้รับความทุกขเวทนาในนรกขุมต่าง ๆ ตามกรรมที่หนัก – เบา โดยเฉพาะการนำสิ่งของหรือสมบัติของวัดหรือพุทธศาสนาไปใช้ประโยชน์ส่วนตัวโดยไม่ได้รับอนุญาตถือได้ว่าเป็นกรรมหนัก ตายไปจะต้องไปใช้กรรมในเมืองนรก ดังกรณีการกัลปนาวัดพะโคะสมัยอยุธยาที่เชื่อว่า หากผู้ใดปฏิบัติตามพระราชโองการที่ได้พระราชอุทิศข้าพระโยมสงฆ์เพื่อกัลปนาวัดพะโคะ ผู้นั้นก็จะได้พบกับความสุข หากผู้ใดไม่ปฏิบัติตามนำข้าพระโยมสงฆ์ไปใช้ประโยชน์ส่วนตัว ผู้นั้นก็จะพบกับความทุกข์ ตายไปจะตกนรกอเวจี ดังระบุไว้ในกัลปนาว่า

---

[1]ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์วัดโพเด็ด หมู่ที่ 9 ตำบลลำป่า อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง.

[2]พ.ศ. 2414 ตรงกับปีมะแม ตรีศก ไม่ใช่ปีกุน สัปตศก เดือน 9 ขึ้น 14 ค่ำ ตรงกับวันจันทร์ไม่ใช่วันพุธ ปีและศักราชนี้น่าจะผิด สำหรับปีกุน สัปตศกนั้นตรงกับ พ.ศ. 2418 เดือน 9 ขึ้น 14 ค่ำ ตรงกับวันอาทิตย์ ซึ่งไม่ตรงกับจารึก แต่คงสันนิษฐานได้ว่าจารึกนี้นับปีศักราชตามแบบลังกา คือ นับปีปัจจุบันเป็น 1 ปี เช่น พ.ศ. 2545 ของลังกาเป็นปี พ.ศ. 2546 คือนับเร็วไป 1 ปี เป็นต้น ดังนั้น พ.ศ. 2414 ตามแบบลังกา ตรงกับ พ.ศ. 2413 ตามแบบไทยซึ่งตรงกับปีมะเมียโทศก เดือน 9 ขึ้น 14 ค่ำ ตรงกับวันพุธที่ 10 สิงหาคม พ.ศ. 2413 จึงจะสอดคล้องและใกล้เคียงกับปีในจารึกมาก

[3]ชัยวุฒิ พิยะกูล. จารึกภาษาไทยในจังหวัดพัทลุง. 2530. หน้า 14 – 15.

ถ้าผู้ใดเอาคนทานพระกัลปนาไปใช้เป็นอาตมาประโยชน์ ให้ไปตกนรกอพิจีชั่วนี้ชั่วหน้า อย่าได้ไปพบพระจันทร์พระอาทิตย์ อย่าแคล้วแก่จตุราบายแล ถ้าผู้ใดทำตามพระราชอุทิศไว้นั้นแล ให้ผู้นั้นพ้นจากทุกข์และจงได้สุขทั้งสี่ประการทุกเมื่อนั้นเถิด อย่าได้มีกรรมสิ่งหนึ่งสิ่งใดได้เลย[1]

ส่วนในเอกสาร "ยอเข้าตำราหมื่นตราพระธรรมวิลาสเอาไปวิวาทเป็นหัวเมือง" ระบุไว้ในทำนองเดียวกันว่า

โดยพระราชตำราพระราชทานโองการไว้แต่ก่อนมานั้นแต่นี้ไปเมื่อหน้า ถ้าแลผู้ใดเอาคนทานข้าพระไปใช้ให้ผู้นั้นตกนรกหมกไหม้ได้ทุกข์ทั้งปวงจงนิรันดร์ อย่าได้ทันพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ สักชาติ อย่าได้รู้คลาดประไลยอปราชัยในชั่วนี้ชั่วหน้า ต้องสัจจาธิฐานพระมหากษัตริย์เจ้าสาบาลไว้นั้น[2]

2.3 พุทธธรรมที่เกี่ยวกับโลกพระศรีอาริยเมตไตรย พุทธศาสนิกชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีความเชื่อว่า ศาสนาของพระพุทธเจ้าหรือพระศรีศากยมุนีจะมีอายุได้ 5,000 ปี หลังจากนั้นจะถึงศาสนาของพระศรีอาริยเมตไตรย ซึ่งเป็นโลกในอุดมคติที่พุทธศาสนิกชนเชื่อว่าเป็นโลกของความสุข ดังปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นเรื่องพงศาวดารหงสาวดี ระบุไว้ว่า

มนุษย์ที่เกิดมา ในศาสนาพระเมตไตรย
รื่นเริงบันเทิงใจ ไม่โรยราอหนาทร
ไม่รู้แก่ไม่รู้เฒ่า ไม่รู้เศร้าไม่รู้หมอง
ผิวเนื้อนวลละออง ผิวพักตรผ่องละม้ายกัน
ศีลมีสร้างบารมี อยู่ตามกิจไม่พัวพัน
ตักเตือนชักชวนกัน ฟังพระทันเทศนา[3]

ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เป็นแรงกระตุ้นให้พุทธศาสนิกชนพยายามสร้างบุญกุศล สร้างสิ่งของถวายวัดและประพฤติปฏิบัติอยู่ในกรอบของพระธรรมวินัยและกุศลกรรม เพื่อให้ไปเกิดทันศาสนา

---

[1]คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี. ประชุมพระตำราบรมราชูทิศเพื่อกัลปนา สมัยอยุธยา ภาค 1. 2510. หน้า 66.

[2]เรื่องเดิม. หน้า 80.

[3]ประทีป ชุมพล (บรรณาธิการ). วรรณกรรมภาคใต้. 2519. หน้า 41.

พระศรีอาริยเมตไตรยในอนาคตกาล ดังตัวอย่างการสร้างหอระฆังและระฆังถวายวัดโพธิปฐมาวาส อำเภอเมืองสงขลา ของคุณหญิงศรีวัน และพระสุนทรนุรักษ์ ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา เมื่อ พ.ศ. 2377 ได้ตั้งความประสงค์เพื่อให้เกิดทันศาสนาพระศรีอาริยเมตไตรยและเพื่อเป็นปัจจัยบรรลุพระนิพพานในอนาคต ดังได้ระบุไว้ในจารึกว่า

> พระพุทธศักราชล่วงได้สองพันสามร้อยเจ็ดสิบเจ็ดพระวสาปีมะเมียนักษัตรฉศกท่านคุณผู้หญิงศรีวัน แลท่านพระสุนทรนุรักษ์ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลาพร้อมกันมีประสาทศรัทธาได้สร้างระฆังทองหนักได้ร้อยหกสิบชั่งกับทั้งห่อก่อฟื้นเป็นสองชั้นแล้วไปด้วยอิฐคิดมูลค่าแลสำเร็จเป็นอันมากยกบริจาคอุทิศบูชาแก่พระรัตนตรัยแม้นเกิดชาติใดภพใด ขอให้ทันพระศรีอาริยเมตไตรยเจ้าแล้ว ขอให้เป็นปัจจัยแก่พระนิพพานในอนาคตกาลเถิด[1]

ต่อมาในปี พ.ศ. 2388 พระสุนทรนุรักษ์ ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา ได้เป็นผู้นำในการสร้างสะพาน บ่อน้ำ ถนน ศาลา และศาลเทพารักษ์ ไว้บริเวณสามแยกสำโรง เพื่อให้เป็นทานบารมีบรรลุนิพพานและเกิดทันศาสนาพระศรีอาริยเมตไตรย ดังได้จารึกไว้ว่า "ขอให้ข้ามสงสารวัฏ ตรัสรู้ธรรมพิศมัย ขอเกิดในวรศาสนา เมตไตรยาจะมาตรัส วัตรปฏิบัติให้บริบูรณ์ กุศลนูนอย่าแคล้วตราบเท่าถึงเมืองแก้ว แห่งห้องนิฤพาน"[2]

นอกจากนี้การสร้างหนังสือโดยเฉพาะหนังสือพระอภิธรรมถวายแก่วัดหรือเป็นพุทธบูชาไว้ในพระพุทธศาสนาจะทำให้บุคคลนั้นเกิดทันศาสนาพระศรีอาริยเมตไตรย และเป็นปัจจัยบรรลุสู่พระนิพพาน ดังที่พระอภิธรรมฉบับศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2440 ได้ระบุไว้ว่า

> พระอภิธรรมเล่มนี้เป็นของเซ่งเนียวหนูกลิ่นผู้ลูก คิดอ่านพร้อมกันสร้างพระธรรมนี้ไว้ในศาสนา ขอเป็นปัจจัยไปเบื้องหน้า ให้ข้าเกิดทันพระเมตไตรยอย่าได้คลาด คุมตราบเข้าสู่

---

[1]จารึกที่ระฆัง วัดโพธิปฐมาวาส ตำบลบ่อยาง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา.

[2]ศิลาจารึกที่สำโรงนี้มี 3 หลัก 3 ภาษา คือ ภาษาไทย ภาษาจีน และภาษามลายูอักษรยาวี ทั้ง 3 หลักมีเนื้อหาอย่างเดียวกัน ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่ศาลาข้างโรงพยาบาลประสาทสงขลา อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา นายประสาร บุญประคอง ได้สำรวจและอ่านไว้ เมื่อวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2514 ผู้วิจัยได้รับสำเนาคัดลอกจารึกจากนายบันเทิง พลูศิลป์ อดีตหัวหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สงขลา เมื่อ พ.ศ. 2520.

พระนิพพาน นิพพานะ ปัจจะโยโหตุ อนาคะเตกาเล พระอภิธรรมเล่มนี้สร้างศาสนาล่วงแล้วได้ ๒๔๔๐ พระวสา[1]

2.4 พุทธธรรมที่เกี่ยวกับพระรัตนตรัย ศีลและทาน พุทธศาสนิกชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาให้ความเคารพนับถือพระรัตนตรัยหรือพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์เป็นอย่างสูง เนื่องจากพระพุทธ หมายถึง พระพุทธเจ้าหรือพระศาสดาผู้ให้กำเนิดศาสนาพุทธ พระธรรม คือ หลักคำสอนหรือธรรมะที่พุทธศาสนิกชนจะต้องปฏิบัติให้หลุดพ้นจากความทุกข์ประสบกับความสุข ส่วนพระสงฆ์ หมายถึง พุทธทายาทผู้สืบต่อพุทธศาสนาและผู้นำหลักธรรมไปปฏิบัติและเผยแพร่แก่ประชาชนทั่วไป สำหรับศีลเป็นข้อปฏิบัติในการควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติในการละเว้นจากการทำชั่วและให้ประพฤติปฏิบัติในทางที่ดีทั้งทางกายและวาจา[2] เช่น ศีล 5 ศีล 8 ศีล 10 เป็นต้น ส่วนทานเป็นหลักพุทธธรรมเกี่ยวกับการให้ทั้งให้โดยสิ่งของหรืออามิสทานและให้ธรรมะหรือธรรมทาน[3] ซึ่งเป็นการให้เพื่อช่วยเหลือผู้อื่นหรือช่วยเหลือสังคมโดยส่วนรวม พุทธธรรมเหล่านี้เป็นหลักปฏิบัติที่ได้พบทั่วไปในสังคมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามาตั้งแต่สมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น ดังปรากฏในหลักฐานจารึกวัดเขาจังโหลน อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา จารึกขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2363 ได้กล่าวถึงท่านวัดท่าข้าม[4] ได้สร้างพระพุทธบาทจำลองไว้ที่ถ้ำเขาจังโหลนเพื่อให้เป็นที่กราบไหว้แก่เทวาและมนุษย์ และเมื่อเกิดในปรโลกก็ขอให้เป็นผู้มีศีล มีปัญญา เป็นผู้มีรูปงาม มีวาจาไพเราะ และเป็นที่รักของคนทั่วไป ซึ่งจารึกได้ระบุไว้ว่า

พระพุทธศักราชพระมหากรุณาธิคุณเจ้านี้ล่วงแล้ว ๒๓๖๓ พระวัสสาปีมะโรงโทศก เหมันตฤดู เดือน ๓ ท่านวัดท่าข้ามเลื่อมใสศรัทธาในกองการกุศลได้สร้างพระพุทธบาทไว้พร้อมด้วยพระภิกษุทายกฉลองไว้เขาจังโหลน เป็นที่นมัสการแก่เทวามนุษย์กว่าจะสุดสิ้นพระศาสนา ข้าเจ้าเกิดในปรโลก ขอจงเป็นผู้มีศีลมีปัญญาทรงไว้ซึ่งรูปอันงามอย่างยิ่ง อันเป็นที่

---

[1]ชัยวุฒิ พิยะกูล. วรรณกรรมท้องถิ่นเมืองพัทลุง. 2525. หน้า 132.

[2]พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. 2538. หน้า 292.

[3]เรื่องเดิม. หน้า 93.

[4]วัดท่าข้าม ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 ตำบลห้วยลึก อำเภอควนเนียง จังหวัดสงขลา.

รักที่ชอบใจ มีวาจาอันไพเราะ เมื่อได้ฟังธรรมในสำนักแห่งสาวกของพระพุทธเจ้าทั้งหลายแล้ว จงเป็นผู้ตรัสรู้บารมี ๓๐ ทัส ในอนาคตกาลเทอญ[1]

ส่วนทานนั้นมีตัวอย่างเห็นได้ในปี พ.ศ. 2388 พระสุนทรนุรักษ์ (บุญสังข์) ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา ได้สร้างสะพาน ถนน บ่อน้ำ ศาลา และศาลเทพารักษ์ เพื่อเป็นทานให้เกิดความสุขแก่สมณชีพราหมณ์ ประชาชน และสัตว์เดรัจฉานได้พักร้อนและใช้ประโยชน์สาธารณะ ดังจารึกไว้ว่า

ศรีศุภมัสดุพระพุทธศักราชล่วงแล้วได้สองพันส เมร้อยแปดสิบแปดพระวสาศุขปักดิถี วันเสาร์ เดือนสิบสองขึ้นแปดค่ำ ปีมะเส็งสัปศก พระสุนทรนุรักษ์ ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา มีอนุสรเจตนาเป็นมหากุศลพร้อมด้วยโสภณญาณ สัมปะยุติจิตคิดถึงพุทธโอวาทว่าบุคคลเป็นนักปราชญ์อาจรู้ซึ่งประโยชน์สองประการ คือ ประโยชน์ในปัจจุบันภพหนึ่ง รู้ซึ่งประโยชน์อันพึ่งจะให้ผลในภพเบื้องหน้าเป็นที่สอง จึงร้องเรียกว่านักปราชญ์ เมื่อมนัสสิการถึงพระพุทธโอวาทฉะนี้แล้ว บุพเจตนาปรารถนาจะตั้งถาวรทานมหากุศล คือถนนแลบ่อน้ำ ตะพานข้าม เลศาลาสำนักนี้ ศาลเทพารักษ์ เป็นห้าประการ ให้ความสุขเป็นทานแก่สมณชีพราหมณ์ ประชาชน กุลบุตร เป็นที่สุดถึงสัตว์เดรัจฉานได้ดับร้อนรำคาญอันบังเกิดในกายแลจิตมหาชน อนึ่งจะเป็นที่เจริญกุศลสิ้นกาลช้านาน[2]

การสร้างสาธารณะประโยชน์เพื่อเป็นทานในครั้งนี้ของพระสุนทรนุรักษ์ (บุญสังข์) ปรากฏว่าได้รับความร่วมมือจากเจ้าเมือง กรมการเมืองต่าง ๆ ตลอดถึงประชาชนทั่วไปเป็นอย่างดี ในการร่วมกันบริจาคทรัพย์สินเงินทองเป็นค่าก่อสร้างได้จำนวนมากถึง 2,312 เหรียญ 3 สลึง[3] ซึ่งถือได้ว่าเป็นการบริจาคทานครั้งยิ่งใหญ่ของมหาชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา และบริเวณใกล้เคียงที่ยึดมั่นในหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับทานบารมี

---

[1]จารึกวัดเขาจังโหลน ตำบลคูหาใต้ อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา ปัจจุบันแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สงขลา บัญชีเลขที่ 2405/2514 บัญชีจารึก สข/1 จารึกบนหินชนวนสีเขียว รูปเสมา อักษรขอม ภาษาไทยและบาลี นายเทิม มีเต็ม เป็นผู้อ่านและแปล นายประสาร บุญประคอง ตรวจแก้และอธิบายคำ ผู้วิจัยได้รับสำเนาคำแปลจารึกจากนายบันเทิง พลูศิลป์ อดีตหัวหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สงขลา เมื่อ พ.ศ. 2520.

[2]ศิลาจารึกสำโรง ปัจจุบันอยู่ที่ศาลาบริเวณโรงพยาบาลประสาท ตำบลเขารูปช้าง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา ประสาร บุญประคอง ผู้อ่าน.

[3]รายละเอียดชื่อผู้บริจาคเงินทั้งหมดปรากฏในศิลาจารึกสำโรงทั้ง 3 หลัก 3 ภาษา.

ในส่วนของพระรัตนตรัยนั้นเป็นพุทธธรรมที่พุทธศาสนิกชนได้ยึดมั่นสูงสุด ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่ทุกคนเคารพบูชา จึงมักจะพบหลักฐานในการกล่าวสรรเสริญคุณและการบูชาพระรัตนตรัยเป็นเบื้องต้นก่อนทำการอื่น ๆ อยู่เสมอ ดังตัวอย่างในพระมาลัยฉบับวัดจินดาวาส อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ได้กล่าวไว้ว่า

ข้าไหว้พระเจ้าผู้ประเสริฐ เลิศไตรภพ
ข้าพระเจ้าจะขอนบ พระนวโลกอุดร
ข้าพระเจ้าขอถวาย ประนมพระสงฆ์อันบวร
ข้าพระเจ้าจะขอแปล ตามคำสั่งสอนพระเถระ ผู้ชื่อว่ามาลัย[1]

ส่วนพระปรมัตถ์ฉบับวัดเลียบ อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา แต่งเมื่อ พ.ศ. 2385 และคัดลอกใหม่ พ.ศ. 2423 ได้กล่าวถึงพระรัตนตรัยว่าเป็นสิ่งที่พุทธศาสนิกชนควรแสวงหาและยึดมั่นในพระรัตนตรัยหรือดวงแก้วสามประการจะทำให้พ้นภัย ดังระบุไว้ว่า

นี้แลเราท่าน จงเร่งคิดอ่าน ทำการทานา
อย่าให้เสียที เกิดในศาสนา อุดแสวงหา
ดวงแก้วสามประการ
คือพระพุทธัง พระรัตนัง สังฆังอารี
ถือเอาให้มั่น ในขันธ์สันดาน จะพ้นภัยพาล
มารบ่ราวี[2]

นอกจากนี้พุทธศาสนิกชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลายังเชื่อในคุณของแก้วสามประการหรือคุณของพระรัตนตรัย ได้แก่ คุณพระพุทธเจ้า 56 ประการ คุณพระธรรม 38 ประการ และคุณพระสงฆ์ 14 ประการ ผู้ที่นับถือบูชาพระรัตนตรัยจะได้รับการคุ้มครองให้พ้นทุกข์และชาติต่อไปจะเกิดทันศาสนาพระศรีอาริยเมตไตรยพบแต่ความสุขตลอดไป ดังหลักฐานในพระปรมัตถ์ ฉบับวัดเลียบ อำเภอเมืองสงขลา ได้ระบุไว้ว่า

---

[1]ปก แก้วกาญจน์. การศึกษาและปริวรรตวรรณกรรมท้องถิ่นเรื่อง พระมาลัยฉบับวัดจินดาวาส จังหวัดพัทลุง. 2541. หน้า 26.

[2]พระปรมัตถ์ ฉบับวัดเลียบ อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา สถาบันทักษิณคดีศึกษา ถ่ายสำเนาเมื่อวันที่ 14 มิถุนายน พ.ศ. 2538.

บุญเราสร้างมา สัตว์ทุกภาษา มีจิตสันดาน
ไม่รู้จักคุณ พระไตรลักษญาณ ไม่เป็นแก่นสาร
ไม่นับว่าดี
คุณพระเป็นเจ้า ปกหุ้มเกศเกล้า เนาวโลกไตรตรี
ห้าสิบหกถ้วน คุณพระชินสีห์ คุณพระธรรมเจ้านี้
สามแปดประการ
คุณพระสงฆ์นั้นไซร้ ท่านแจ้งเอาไว้ สิบสี่ประมาณ
จึงนับว่ารู้คุณ แก้วสามประการ เกิดในสงสาร
จึงพ้นทุกข์ทน
ใครไม่รู้จัก แม้นมีสินศักดิ์ ไม่นับว่าคน
อุตส่าห์ทำตาม ไถ่ถามอย่าฉงน เร่งสร้างกุศล
เนืองเนืองโดยมี
ชาตินี้ได้สว่าง เพราะเห็นหนทาง ผิดชอบชั่วดี
แล้วได้ฟังธรรม์ แผ่ใฝ่ไมตรี บำเพ็งบารมี
เร่งให้บริบูรณ์
รู้จักผิดชอบ ทำตามระบอบ บารมีประมูล
แสนกัลป์กำไร จะได้เพิ่มพูน พบพุทธากูล
สมเด็จเมตไตรย
พบพระชินสีห์ แจ้งพระบาลี ธรรมาพิสมัย
จึงจะแจ้งการบุญ บำเพ็ญนานไป ภัทรกัปใดใด
จักแจ้งทุกคน
เกิดในภัทรกัป เหมือนสร้อยประดับ ศาสนาทศพล
อย่านิ่งนอนใจ ให้เร่งแผ่ผล บำเพ็ญกุศล
ให้ครบแสนกัป แสนกัลป์อนันตัง[1]

2.5 พุทธธรรมที่เกี่ยวกับพระไตรลักษณ์ พุทธศาสนิกชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีความเชื่อตามหลักพระไตรลักษณ์ ซึ่งประกอบด้วยอนิจจัง คือความไม่เที่ยงของสรรพสิ่ง ทุกอย่างย่อมเปลี่ยนแปลงและเสื่อมสลายไป ทุกขังคือความทุกข์เป็นสิ่งบีบคั้นกดดันให้เกิดภาวะไม่คงที่ไม่

---

[1]พระปรมัตถ์ ฉบับวัดเลียบ อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา สถาบันทักษิณคดีศึกษา ถ่ายสำเนาเมื่อวันที่ 14 มิถุนายน พ.ศ. 2538.

สมอยากตามความประสงค์จึงทำให้เกิดทุกข์ และอนัตตา คือความไม่ใช่ตัวตน ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมันเอง หลักพระไตรลักษณ์เหล่านี้พุทธศาสนิกชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาได้ยึดถือเป็นแนวปฏิบัติที่ไม่ยึดติดกับสรรพสิ่งอันไม่แน่นอนและเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา ดังเห็นได้จากวรรณกรรมเรื่อง "พระอนิจลักขณกถา" ฉบับตำบลบ่อดาน อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา ซึ่งเขียนขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2329 วรรณกรรมเรื่องนี้เป็นวรรณกรรมที่มุ่งสั่งสอนหลักอนิจจัง อันเป็นองค์ประกอบหนึ่งของพระไตรลักษณ์ ซึ่งจะทำให้ผู้คนเข้าใจสภาพความตั้งอยู่ไม่ได้นานของชีวิตและสรรพสิ่งในโลก ดังระบุไว้ว่า

โลโภบาปธรรมภายใน อย่าพึงพอใจ
จงเร่งขจัดสลัดเสีย
โทโสดุจไฟลามเลีย มันย่อมให้เสีย
ศีลสมาธิปัญญา
โมโหคือตัวอวิชชา เป็นบาปธรรมา
กรรมบังไตรลักขณญาณ
ไม่เห็นอนิจจังสังขาร หลงด้วยสงสาร
เห็นงามในเบญจขันธ์[1]

ส่วนพระปรมัตถ์ ฉบับวัดเลียบ อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา แต่งเมื่อ พ.ศ. 2385 และคัดลอกใหม่ พ.ศ. 2423 ได้กล่าวถึงหลักพระไตรลักษณ์ไว้ว่า

พระโลกนาโค แจ้งในมโน แล้วเทศนา
หวังให้สรรพสัตว์ รู้อรรถธรรมา ผู้มีปัญญา
พิจารณาในร่าง
อนิจจังนี้แล ไม่เที่ยงไม่แท้ เกิดมาดับวาง
ทุกขังก่อเกิด สรรพทุกข์ต่าง ๆ อนัตตาร่าง
สูญไม่เป็นแก่นสาร
เมื่อน้อยเมื่อหนุ่ม หน้าตาชื่นชม เนื้อหนังตึงเต่ง
ครัดเคร่งแลลาน ครั้นแก่สาธารณ์ ดูน่าบัดสี

---

[1]อุดม หนูทอง. "พระอนิจลักขณกถา : วรรณกรรม", ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 11. 2529. หน้า 5228 – 5229.

พิจารณาเกียดนัก ตามืดหูหนัก อัปลักษณ์อัปรีย์
เหม็นสาบเหม็นสาง เช่นว่าร่างผี ทั่วกายอินทรีย์
มิได้เป็นการ[1]

พุทธธรรมที่เกี่ยวกับพระรัตนไตรย พระไตรลักษณ์ ศีล ทาน นิพพาน นรก - สวรรค์ และโลกพระศรีอาริยเมตไตรย ดังได้กล่าวมานี้เป็นพุทธธรรมส่วนหนึ่งที่อยู่ในความเชื่อความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา สมัยก่อน พ.ศ. 2442 ซึ่งได้ก่อให้เกิดเป็นแนวทางที่ประชาชนได้นำหลักพุทธธรรมเหล่านี้มาถือปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามความเชื่อของตน อย่างไรก็ตามหลักพุทธธรรมเหล่านี้ก็ได้ถูกนำมาใช้เป็นแนวทางการปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในเวลาต่อมา

---

[1]พระปรมัตถ์ ฉบับวัดเลียบ อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา สถาบันทักษิณคดีศึกษา ถ่ายสำเนาเมื่อวันที่ 14 มิถุนายน พ.ศ. 2538.

บทที่ 3

ปัจจัยและพัฒนาการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนา บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2542

พุทธศาสนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาได้มีความเจริญรุ่งเรืองสืบเนื่องกันมาตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน พุทธศาสนาได้ผ่านพ้นพัฒนาการมาหลายยุคหลายสมัย ดังเห็นได้จากหลักฐานวัดวาอาราม โบราณวัตถุ โบราณสถาน ทั้งที่ยังมีการใช้ประโยชน์และบางแห่งได้รกร้างสูญหายไปแล้วก็มี โบราณวัตถุสถานเหล่านี้ล้วนมีอายุนับร้อยนับพันปีมาแล้ว เช่น วัดเขียนบางแก้ว วัดคูหาสวรรค์ จังหวัดพัทลุง วัดจะทิ้งพระ วัดพะโคะ วัดเจดีย์งาม วัดสีกูหยัง จังหวัดสงขลา พระโพธิสัตว์ พระพุทธรูป เจดีย์ โบสถ์ และวิหารที่พบตามวัดต่าง ๆ เป็นต้น นอกจากนี้รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ หลักคำสอนหรือพุทธธรรมและพิธีกรรมทางพุทธศาสนายังเป็นสิ่งยืนยันถึงพัฒนาการความเจริญรุ่งเรืองและความเสื่อมถอยของพุทธศาสนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาได้เป็นอย่างดี และพุทธศาสนาย่อมมีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปตามยุคตามสมัยที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจในท้องถิ่นนั้น ๆ โดยเฉพาะในช่วงเวลารอบศตวรรษที่ผ่านมาหรือในระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2542 เป็นช่วงเวลาที่พุทธศาสนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีกระแสการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในทุก ๆ ด้าน อันสืบเนื่องมาจากดินแดนแถบนี้ได้มีการปฏิสัมพันธ์เกิดการปะทะสังสรรค์ทางสังคมและวัฒนธรรมกับสังคมภายนอกทั้งจากเมืองหลวงและวัฒนธรรมต่างชาติที่หลั่งไหลเข้ามา จนมีการยอมรับกระแสสังคมและวัฒนธรรมตะวันตกมากขึ้น พร้อมกันนี้แนวคิดในการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยตามแบบตะวันตกก็เป็นที่ยอมรับของผู้บริหารประเทศ ด้วยเหตุนี้จึงย่อมก่อให้เกิดเป็นปัจจัยสำคัญที่เป็นมูลเหตุสำคัญหรือพลังผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ทั้งด้านแนวคิดและรูปแบบในพุทธศาสนา ส่งผลให้พัฒนาการและทิศทางการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาถูกกำหนดโดยปัจจัยต่าง ๆ มากมาย ทั้งปัจจัยภายนอก เช่น การปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 การประกาศใช้พระราชบัญญัติกฎระเบียบที่เกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ การประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นต้น และปัจจัยภายใน เช่น พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชน ความเชื่อในท้องถิ่น สภาพสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติในท้องถิ่น เป็นต้น ปัจจัยเหล่านี้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางพุทธศาสนาในแต่ละยุคแต่ละสมัยที่น่าสนใจศึกษาเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ปัจจัยและพัฒนาการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2474

หลังจากรัชกาลที่ 5 ได้ปฏิรูปการปกครองของสยามประเทศ จากระบบจัตุสดมภ์เป็นระบบมณฑลเทศาภิบาล เมื่อ พ.ศ. 2435 โดยแบ่งการปกครองออกเป็นกระทรวง มณฑล เทศาภิบาล เมือง อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน ต่อมาในปี พ.ศ. 2439 ได้มีการประกาศจัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราช ประกอบด้วยเมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา เมืองพัทลุง และบริเวณ 7 หัวเมือง ทำให้การปกครองประเทศเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างมาก ก็เพื่อพัฒนาประเทศให้ทันสมัยตามแนวชาติตะวันตก และการที่จะพัฒนาประเทศให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปฏิรูปการศึกษา เพื่อพัฒนาคนให้สอดคล้องกับการพัฒนาประเทศ ดังนั้นรัชกาลที่ 5 จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีการจัดการศึกษาเล่าเรียนแบบสมัยใหม่ขึ้นในหัวเมืองทั่วประเทศ เมื่อ พ.ศ. 2441 ถือได้ว่าเป็นการปฏิรูปการศึกษาให้ทันกับการพัฒนาประเทศ โดยการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นตามวัดต่าง ๆ ในหัวเมือง มีพระภิกษุสงฆ์เป็นครูสอน และเพื่อรองรับการจัดการศึกษาแบบใหม่จึงจำเป็นที่จะต้องปฏิรูปพุทธศาสนาหรือการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นระบบระเบียบมากขึ้น รัชกาลที่ 5 จึงโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445) โดยมีการแบ่งการปกครองออกเป็นมหาเถรสมาคมมณฑล เมือง แขวง และวัด

จากการปฏิรูปการปกครองและการปฏิรูปพุทธศาสนาหรือการปกครองคณะสงฆ์ดังกล่าวมาถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการปกครองบ้านเมืองและการปกครองคณะสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเป็นอย่างมากที่ต้องปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับการปกครองส่วนกลาง การเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาในบริเวณนี้เห็นได้อย่างชัดเจนในด้านต่าง ๆ เช่น การสร้างและบูรณะวัด ศาสนสถาน และศาสนวัตถุ ส่วนใหญ่เป็นหน้าที่ของผู้นำท้องถิ่น ประชาชน และพระสงฆ์ การปกครองแบ่งเป็น เจ้าคณะมณฑล เจ้าคณะเมือง เจ้าคณะแขวง และเจ้าอาวาสอย่างชัดเจน การศึกษามีการส่งเสริมให้พระสงฆ์ได้ศึกษาพระธรรมวินัยอย่างจริงจัง โดยเปิดสำนักเรียนพระปริยัติธรรมขึ้นทั่วไป เป็นต้น ด้วยเหตุนี้จึงถือได้ว่าในสมัยนี้เป็น "สมัยเริ่มการปฏิรูปพุทธศาสนา" ซึ่งสามารถแยกประเด็นการศึกษาออกเป็น 2 ประเด็นใหญ่ ๆ ได้ดังนี้

1. ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2474

2. พัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2474

1. ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2474

การเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเกิดจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกเป็นตัวกำหนดหรือเป็นตัวเร่งเร้าผลักดันให้พุทธศาสนาเปลี่ยนแปลงหรือทำให้ความคิดและพฤติกรรมของผู้ปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนาเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางหนึ่งทิศทางใดล้วนแต่ขึ้นกับปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกทั้งสิ้น ซึ่งแต่ละปัจจัยมีรายละเอียดดังนี้

1.1 ปัจจัยภายใน หมายถึงสิ่งที่เป็นมูลเหตุภายในที่เกิดขึ้นในชุมชนหรือภายในตัวบุคคลผู้ปฏิบัติทางศาสนา ตลอดถึงหลักพุทธธรรมและสภาพสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติในชุมชน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ย่อมเป็นสิ่งที่มีอิทธิพลส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ปัจจัยภายในที่สำคัญมีดังนี้

1.1.1 พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชน พระสงฆ์เป็นผู้สืบทอดพุทธศาสนาหรือพุทธทายาทและเป็นผู้นำหลักธรรมของพระพุทธเจ้าไปเผยแพร่สั่งสอนพุทธศาสนิกชนทั่วไป พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนา ผลของการศึกษาพบว่า พระสงฆ์ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในช่วงสมัยนี้ยังมีการปฏิบัติที่ย่อหย่อนทั้งทางพระวินัยและการศึกษา ดังเห็นได้จากรายงานการจัดการคณะสงฆ์มณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2441 ของพระรัตนมุนี (แก้ว) ได้กล่าวไว้ว่า

> แต่อาตมาภาพเห็นว่า ในเมืองนครนั้นมีวัดและพระสงฆ์มาก แต่การปฏิบัติและการเล่าเรียนคันถธุรและวิปัสนาธุรและหนังสือไทยนั้นเป็นการย่อหย่อน ในเมืองสงขลานั้นมีวัดและพระสงฆ์น้อยกว่าเมืองนคร การปฏิบัติและการเล่าเรียนนั้นเหมือนกันกับในเมืองนคร ในเมืองจะนะ เมืองเทพา เมืองหนองจิก เมืองตานี เมืองยะลา เมืองยะริง เมืองสายบุรี เมืองระแงะ ทั้ง 8 เมืองนั้น มีวัดและพระสงฆ์น้อย แต่การปฏิบัติเรียบร้อย[1]

สภาพของพระสงฆ์ดังกล่าวสอดคล้องกับความเห็นของพระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) เจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราชที่ได้เดินทางมาจัดคณะสงฆ์ในปี พ.ศ. 2442 พบว่าพระสงฆ์ในมณฑลนครศรีธรรมราชและพระสงฆ์ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลายังปฏิบัติตัวย่อหย่อน ดังได้กล่าวถึงพระสงฆ์ในเมืองนครศรีธรรมราชไว้ว่า "ความปฏิบัติของพระสงฆ์มหานิกายในเมืองนี้

---

[1]หอสมุดแห่งชาติ. เอกสารราชการมณฑลนครศรีธรรมราชในสมัยที่เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล ร.ศ. 115 - 125 (พ.ศ. 2439 - 2449). 2520. หน้า 376 – 377.

บางวัดเรียบร้อยควรชมได้ บางวัดเลวทรามไป แม้ถึงกระนั้นจะได้ปรากฏว่าพระสงฆ์รับรูปิยะไม่ค่อยจะมีนัก พระสงฆ์ในเมืองนี้มีความศึกษาตามแบบหนังสือที่เรียกว่า สิกขาบท 10 ผูก และขันธกะวินิจฉัยโดยมาก"[1] และได้กล่าวถึงพระสงฆ์เมืองพัทลุงไว้ว่า "ความปฏิบัติของพระมหานิกายในเมืองนี้อยู่ข้างจะเลวมาก เพราะหนังสือแบบแผนทางวินัยไม่ค่อยจะมีนัก เกล้ากระหม่อมได้แจกบุพพสิกขาให้บางวัด ผู้ที่ได้มีความยินดียิ่งนักผู้ที่ยังไม่ได้ยังร้องขออยู่หลายราย"[2] ส่วนพระสงฆ์เมืองสงขลา พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) ได้กล่าวว่า "ความปฏิบัติของพระมหานิกายในเมืองสงขลาและเมืองขึ้นเมืองสงขลานี้ อยู่ข้างจะเรียบร้อยกว่าพระมหานิกายเมืองนครฯ มาก"[3]

จากรายงานการตรวจและการจัดคณะสงฆ์ของพระเถระ ทั้ง 2 รูป ในระหว่าง พ.ศ. 2441 และ พ.ศ. 2442 แสดงให้เห็นว่าการปฏิบัติของพระสงฆ์ยังย่อหย่อนมากโดยเฉพาะเน้นที่พระสงฆ์มหานิกาย ซึ่งเป็นพระสงฆ์จำนวนมากในขณะที่พระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุต ซึ่งเป็นพระสงฆ์จำนวนน้อยมากกลับไม่มีการกล่าวถึงมากนัก มูลเหตุสำคัญที่ทำให้พระสงฆ์ปฏิบัติย่อหย่อนในพระธรรมวินัยคงมีสาเหตุมาจากการขาดหนังสือเพื่อศึกษาเล่าเรียน และพระสงฆ์ฝ่ายปกครองก็ไม่ได้ตรวจติดตามอย่างสม่ำเสมอ เพราะบางครั้งก็ขาดการแต่งตั้งเจ้าคณะหมวด เจ้าคณะแขวง หรือเจ้าคณะเมือง จึงทำให้การดูแลควบคุมความประพฤติและการปฏิบัติของพระสงฆ์ในภาพรวมหย่อนยานไปบ้าง ทำให้พระสงฆ์จำนวนมากขาดความรู้ทางด้านพระธรรมวินัยอย่างลึกซึ้ง ดังนั้นการเทศนาสั่งสอนชาวบ้านจึงมักจะมีแต่เรื่องชาดกและเรื่องปฐมสังคายนาหรือพระอภิธรรมเจ็ดคัมภีร์เป็นส่วนมาก[4] ส่วนชาวบ้านจะเป็นผู้ช่วยบำรุงวัด หมู่บ้านใดอยู่ใกล้วัดไหนมาก ชาวบ้านก็จะพากันไปทำบุญให้ทานในวัดนั้น[5] หรืออาจจะไปทำบุญในวัดที่เป็นสถานที่เก็บอัฐิของบรรพบุรุษหรือญาติพี่น้องที่ใกล้วัด นอกจากนี้ชาวบ้านยังเป็นกำลังสำคัญในการก่อสร้างศาสนสถานภายในวัด เช่น กุฏิ วิหาร อุโบสถ เป็นต้น แต่การก่อสร้างนั้นต้องมีเจ้าอาวาสหรือพระสงฆ์อาวุโสเป็นหัวหน้าในการดำเนินงาน ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่จะให้ความเคารพเจ้าอาวาสอยู่แล้ว การดำเนินงานใด ๆ จึงมักจะสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ชาวบ้านหรือประชาชนในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีความเชื่อและเคารพยึดถือสถาบันสงฆ์หรือสถาบันพุทธศาสนาเปรียบเสมือนเป็นที่พึ่งทางใจ ชาวบ้านจึงนับถือพุทธศาสนาด้วย

---

[1]พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช). รายงานจัดการศึกษาและการพระศาสนากับกวีนิพนธ์ของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี. 2478. หน้า 47 - 48.

[2]เรื่องเดิม. หน้า 51 - 52.

[3]เรื่องเดิม. หน้า 53.

[4]เรื่องเดิม. หน้า 49.

[5]เรื่องเดิม. หน้า 49.

ความเชื่อความศรัทธามากกว่าที่จะคิดศึกษาหลักพุทธธรรมหรือศึกษาถึงพุทธปรัชญา ดังนั้นวัดและศาสนสถานจึงได้รับการทำนุบำรุงเป็นอย่างดี เพราะหมู่บ้านทำให้เกิดวัดและวัดทำให้หมู่บ้านหนาแน่นมีความเจริญขึ้น เมื่อหมู่บ้านเจริญขึ้น ชาวบ้านก็จะทำนุบำรุงวัดมากขึ้น ซึ่งจะเป็นไปตามวงจรที่กล่าวมาดังนี้[1] ชาวบ้านจะมีความเชื่อเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาหลายอย่าง ส่วนใหญ่จะเป็นความเชื่อทางไสยศาสตร์และโหราศาสตร์ โดยนำมาผสมผสานกับความเชื่อทางพุทธศาสนา ดังตัวอย่าง ความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุทำให้มีการสร้างพระมหาธาตุเจดีย์และเกิดประเพณีการสมโภชพระมหาธาตุเจดีย์เป็นประจำปีขึ้น เช่น การสมโภชพระมหาธาตุเจดีย์ วัดเขียนบางแก้ว จังหวัดพัทลุง และพระมหาธาตุเจดีย์ วัดจะทิ้งพระ จังหวัดสงขลา ในวันขึ้น 15 ค่ำ ถึงวันแรม 1 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี[2] เป็นต้น ความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าและพระพุทธคุณ ชาวบ้านเชื่อว่าชีวประวัติของพระพุทธเจ้าเป็นไปตามพุทธประวัติทุกประการและมีรูปลักษณ์แบบพระพุทธรูป ส่วนชาดกต่าง ๆ นั้นเชื่อว่าเป็นอดีตชาติจริง ๆ ของพระพุทธเจ้าก่อนที่จะมาตรัสรู้ จากความเชื่อความศรัทธาดังกล่าวเป็นเหตุให้ชาวบ้านมีความเชื่อว่าพุทธานุภาพยังคงมีอยู่ ชาวบ้านในลุ่มทะเลสาบสงขลาจึงมีความยึดมั่นต่อพระพุทธคุณมากกว่าพระธรรมคุณ ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านจึงนิยมทำบุญให้ทานเพื่อสั่งสมบุญบารมีไว้สำหรับชาติหน้าจะได้เกิดทันศาสนาของพระศรีอาริยเมตไตร[3] ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยาม เช่น ฤกษ์วันสร้างบ้าน วันแต่งงาน วันบวชนาค วันแรกปลูกข้าว เป็นต้น ฤกษ์ยามเหล่านี้ชาวบ้านต้องอาศัยให้พระภิกษุในวัดช่วยกำหนดให้เพื่อเป็นสิริมงคลและเกิดกำลังใจว่างานนั้นจะสำเร็จได้ด้วยดี นอกจากนี้ชาวบ้านยังเชื่อว่า พระพุทธรูป พระพุทธบาทจำลอง พระมหาธาตุเจดีย์ หรือสิ่งอื่น ๆ ที่เป็นสัญลักษณ์ของพุทธศาสนาเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และมีความเชื่อต่อพระอริยสงฆ์ผู้อาวุโสหรือผู้คงแก่เรียนที่มีความรู้ทางด้านคาถาอาคมเป็นผู้มีความศักดิ์สิทธิ์และเมื่อมรณภาพไปวิญญาณจะมีความศักดิ์สิทธิ์บางแห่งจึงเรียกว่า "หลวงพ่อทวด" เช่น หลวงพ่อทวดเหยียบน้ำทะเลจืด วัดพะโคะ หลวงพ่อทวดวัดสูงเกาะใหญ่ จังหวัดสงขลา เป็นต้น วิญญาณศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้จึงเป็นที่กราบไหว้บูชาของชาวบ้าน และเป็นที่พึ่งทางจิตใจในยามที่ ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนก็จะบนบานศาลกล่าวเพื่อให้ชีวิตปลอดภัย ด้วยเหตุนี้จึงถือได้ว่าพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนหรือชาวบ้านในท้องถิ่นเป็นเหตุปัจจัย

---

[1]สถาบันทักษิณคดีศึกษา. โลกทรรศน์ไทยภาคใต้. 2527. หน้า 70 - 71.

[2]ชัยวุฒิ พิยะกูล. การศึกษา "เพลานางเลือดขาว" ฉบับวัดเขียนบางแก้ว อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง. 2538. หน้า 232.

[3]สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. รายงานการวิจัยพุทธศาสนาแถบลุ่มทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันออกสมัยกรุงศรีอยุธยา. 2523. หน้า 77 - 78.

ภายในอย่างหนึ่งที่จะทำให้พุทธศาสนามีการเปลี่ยนแปลงไปทั้งในทางพัฒนาหรือเสื่อมถอย ซึ่งจะส่งผลต่อพัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

1.1.2 สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ประกอบด้วย ภูเขา ป่าไม้ ทุ่งราบ ลำคลอง และทะเลสาบ สภาพภูมิศาสตร์ทางด้านทิศตะวันตกของทะเลสาบสงขลา พื้นที่เป็นภูเขาสูงสลับซับซ้อน โดยมีเทือกเขานครศรีธรรมราชเป็นแนวยาวกั้นอยู่ในแนวทิศเหนือ - ใต้ จากภูเขาสูงทางทิศตะวันตกพื้นที่จะค่อย ๆ ลาดต่ำไปทางทิศตะวันออก เป็นพื้นที่ราบสลับกับเนินเขาในตอนกลาง ไปจนจดพื้นที่ราบดินตะกอนบริเวณชายฝั่งทะเลสาบสงขลา ส่วนลำคลองสายสำคัญจะเกิดจากภูเขาสูงทางทิศตะวันตกแล้วไหลผ่านภูเขาสูง ผ่านพื้นราบลงสู่ทะเลสาบสงขลาทางด้านทิศตะวันออก ลำคลองที่สำคัญ เช่น คลองลำป่า คลองปากประ คลองท่ามะเดื่อ คลองรัตภูมิ คลองอู่ตะเภา เป็นต้น ลำคลองเหล่านี้ในอดีตใช้เป็นเส้นทางสัญจรไปมาของชุมชนต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ตามแนวลำคลอง และยังเป็นแหล่งน้ำหล่อเลี้ยงทางการเกษตรกรรมของประชาชน ด้วยเหตุนี้วัดต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมักจะตั้งอยู่ริมคลองหรือใกล้แหล่งน้ำทั้งสิ้น เช่น วัดตะโหมด ตั้งอยู่ใกล้กับคลองตะโหมด วัดโพธิญาณวราราม ตั้งอยู่ใกล้กับคลองญาน วัดปุณณาวาส ตั้งอยู่ใกล้กับคลองลำ จังหวัดพัทลุง วัดแหลมวัง ตั้งอยู่ริมทะเลสาบสงขลา วัดศรีไชย ตั้งอยู่ใกล้ทะเลสาบสงขลา วัดเชิงแส ตั้งอยู่ใกล้กับคลองเชิงแส วัดคลองแห ตั้งอยู่ใกล้กับคลองแห วัดคลองเปิด ตั้งอยู่ใกล้กับคลองเปิด วัดหัววัง ตั้งอยู่ใกล้กับคลองระโนด จังหวัดสงขลา เป็นต้น แสดงให้เห็นว่าวัดต่าง ๆ ในลุ่มทะเลสาบสงขลาที่ตั้งขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2474 ยังคงยึดสภาพภูมิศาสตร์ที่ใช้ลำน้ำหรือลำคลองและทะเลสาบเป็นสถานที่ตั้งวัดตามคติที่มีมาแต่เดิม แต่อย่างไรก็ตามในบริเวณป่าเขาที่ไม่ห่างไกลจากชุมชนมากนักก็ยังมีการสร้างวัดหรือศาสนสถานขึ้นสำหรับใช้เป็นที่ประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนา เช่น ถ้ำพระเขาโต๊ะบุญ ถ้ำพระเขาอ้น ถ้ำพระเขาเจียก ถ้ำพระเขาลำสินธุ์ จังหวัดพัทลุง วัดถ้ำตลอด วัดเขาพระ วัดช่องเขา วัดเขากลอย จังหวัดสงขลา เป็นต้น นอกจากนี้การสร้างศาสนสถานและศาสนวัตถุในช่วงสมัยนี้ก็ยังขึ้นอยู่กับวัสดุที่ได้จากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยเฉพาะการสร้างอุโบสถและศาลาการเปรียญยังนิยมสร้างด้วยไม้ที่หาได้ในท้องถิ่น เช่น ไม้หลุมพอ ไม้เคี่ยม ไม้ตำเสา เป็นต้น รูปแบบอุโบสถและศาลาการเปรียญที่สร้างขึ้นในช่วงสมัยนี้ก็มีรูปแบบที่สอดคล้องกับสภาพภูมิอากาศที่ร้อนชื้น จึงนิยมสร้างอุโบสถหรือศาลาการเปรียญแบบทรงโถง บางแห่งยกพื้นสูงเพื่อป้องกันน้ำท่วม ทำให้อากาศถ่ายเทได้สะดวก ทำให้ไม่ร้อนและมีความปลอดโปร่ง เช่น อุโบสถวัดดอนศาลา (หลังเดิม) อุโบสถวัดป่าตอ อุโบสถวัดบ้านสวน (หลังเดิม) ศาลาการเปรียญวัดควนฝาละมี จังหวัดพัทลุง อุโบสถวัดน้ำขาวใน อุโบสถวัดคงคาวดี อุโบสถวัดวังไทร ศาลาการเปรียญวัดน้ำขาวใน ศาลาการเปรียญวัดน้ำขาวนอก จังหวัดสงขลา เป็นต้น ส่วนการสร้างศาสนวัตถุประเภทพระพุทธรูปนั้น

ในสมัยนี้บางส่วนนิยมสร้างด้วยไม้ที่เป็นมงคล ได้แก่ ไม้จันทน์หอมและไม้ขนุน ซึ่งเป็นไม้ที่หาได้ง่ายในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา จึงได้พบพระพุทธรูปที่แกะสลักด้วยไม้ทั้ง 2 ประเภท จำนวนมาก เช่น พระพุทธรูปไม้พบในถ้ำคูหาสวรรค์ ถ้ำพระเขาเจียก ถ้ำพระเขาอ้อ ถ้ำพระลำสินธุ์ จังหวัดพัทลุง พระพุทธรูปไม้พบในถ้ำตลอด ถ้ำพระเขาจังโหลน จังหวัดสงขลา เป็นต้น

จากข้อมูลดังกล่าวนี้ย่อมชี้ให้เห็นได้ว่า สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในท้องถิ่นย่อมเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดหรือผลักดันให้พุทธศาสนามีการเปลี่ยนแปลงและส่งผลต่อพัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเป็นอย่างมาก

1.2 ปัจจัยภายนอก หมายถึงสิ่งที่เป็นมูลเหตุจากภายนอกชุมชนและมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาซึ่งมีอยู่หลายปัจจัยที่สำคัญ ได้แก่ การปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 การปฏิรูปพุทธศาสนา พ.ศ. 2445 และการปฏิรูปการศึกษาสมัยรัชกาลที่ 5 เหตุการณ์เหล่านี้เป็นสิ่งที่ส่งผลกระทบต่อสังคมทั่วประเทศ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และพุทธศาสนาอย่างกว้างขวางกว่าสมัยใดที่ผ่านมา โดยเฉพาะบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาได้รับผลกระทบเช่นเดียวกับส่วนอื่น ๆ ของประเทศ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1.2.1 การปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อเป็นการสร้างประเทศให้มีความเจริญทันสมัยเท่าเทียมกับอารยะประเทศ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องปฏิรูปการปกครองเสียใหม่ ดังนั้นรัชกาลที่ 5 ได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบจัตุสดมภ์หรือระบบกินเมืองเป็นระบบมณฑลเทศาภิบาล ตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2435[1] ในส่วนกลางได้จัดแบ่งออกเป็น 12 กระทรวง มีเสนาบดีเจ้ากระทรวงทำหน้าที่บริหารงานที่เท่าเทียมกันและไม่ก้าวก่ายงานกัน สำหรับหัวเมืองต่าง ๆ นั้นทรงโปรดเกล้าฯ ให้รวมหัวเมืองหลาย ๆ เมือง ตั้งเป็นมณฑล ตั้งแต่ พ.ศ. 2435 - 2458 มีมณฑลจัดตั้งขึ้น 21 มณฑล[2] ในส่วนภาคใต้ พ.ศ. 2439 ได้รวมเมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา เมืองพัทลุง และบริเวณหัวเมืองทั้ง 7 ได้แก่ เมืองปัตตานี เมืองยะลา เมืองยะหริ่ง เมืองระแงะ เมืองรามัน เมืองสายบุรี และเมืองหนองจิก[3] ประกาศตั้ง

---

[1]เตช บุนนาค. การปกครองระบบเทศาภิบาลของประเทศสยาม พ.ศ. 2435 - 2458. (ภรณี กาญจนัษฐิติ - ผู้แปล). 2532. หน้า 111.

[2]พระยาราชเสนา (ศิริ เทพหัสดิน ณ อยุธยา) "เทศาภิบาล (ตอนที่ 2)". ใน อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางบุญร่วม บุญวัฒน์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 26 กรกฎาคม พุทธศักราช 2537. 2537. หน้า 44 - 46.

[3]เรื่องเดิม. หน้า 45.

เป็นมณฑลนครศรีธรรมราช มีศูนย์บัญชาการมณฑลตั้งอยู่ที่เมืองสงขลา โดยมีพระยาสุขุมนัยวินิต (ปั้น สุขุม) เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล สำหรับเมืองพัทลุงและเมืองสงขลานั้นเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ในปี พ.ศ. 2439 ได้แบ่งการปกครองของแต่ละเมืองออกได้ดังนี้

เมืองสงขลาแบ่งการปกครองออกเป็น 5 อำเภอ 50 ตำบล 1,367 หมู่บ้าน ประชาชนทั้งหมด 88,318 คน มีรายละเอียดดังตารางที่ 1 และเมืองพัทลุงแบ่งการปกครองออกเป็น 3 อำเภอ 35 ตำบล 400 หมู่บ้าน ประชาชนทั้งหมด 40,993 คน มีรายละเอียดดังตารางที่ 2

ผลจากการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 ส่งผลให้มณฑลนครศรีธรรมราชหรือบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างกว้างขวางในหัวเมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา และเมืองพัทลุง ทำให้ประชาชนในเมืองดังกล่าวเปลี่ยนแปลงสภาพชีวิตความเป็นอยู่จากสังคมแบบดั้งเดิมมาเป็นสังคมสมัยใหม่ ประชาชนคนสามัญได้ตื่นตัวจากการประกอบอาชีพที่ต้องมีการเก็บสะสมทุน เริ่มสนใจในการค้าขายแบบเกษตรกรรมเพื่อการค้า ทำให้ระบบเศรษฐกิจในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามั่นคงขึ้น[1] ขณะเดียวกันเจ้าเมือง และกรมการเมืองตามแบบการปกครองสมัยเก่าถูกริดรอนลดอำนาจลงมา มีการตั้งศาลทั้งในระดับมณฑล เมือง และอำเภอ และยังให้อำนาจแก่กำนันและกรมการอำเภอในการพิจารณาคดีความมากขึ้น[2] ดังนั้นการอุปถัมภ์บำรุงวัดจรโลงพุทธศาสนาและอุปถัมภ์โรงเรียนตามแบบสมัยใหม่ จึงเปลี่ยนจากชนชั้นสูงหรือเจ้าเมือง กรมการเมืองไปเป็นผู้นำท้องถิ่นและชาวบ้านทั่วไปในท้องถิ่นมากขึ้น ทำให้ประชาชนทั่วไปหันมาสร้างวัด บำรุงวัด และสร้างศาสนสถาน ศาสนวัตถุ เป็นของตนเองอย่างกว้างขวาง เช่น หมื่นกาญจนนรากร กำนันตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา สร้างวัดทุ่งคา เมื่อ พ.ศ. 2445 ชาวบ้านลำใน ตำบลบ้านนา กิ่งอำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง ร่วมกันสร้างวัดปุณณาวาส เมื่อ พ.ศ. 2452 เป็นต้น ด้วยเหตุนี้จึงถือได้ว่าการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นเหตุปัจจัยภายนอกประการหนึ่งที่ทำให้รูปแบบการปกครอง สภาพวิถีชีวิตของประชาชน และพุทธศาสนาเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งจะส่งผลต่อพัฒนาการทางพุทธศาสนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้นกว่าสมัยที่ผ่านมา

1.2.2 การปฏิรูปพุทธศาสนา พ.ศ. 2445 หลังจากรัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้ปฏิรูปการปกครอง ตั้งแต่ พ.ศ. 2435 เพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประเทศ ได้ทรงยกเลิก

---

[1]ณรงค์ นุ่นทอง "การปฏิรูปการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชในสมัยพระยาสุขุมนัยวินิตเป็นข้าหลวงเทศาภิบาล", ใน มณฑลเทศาภิบาล : วิเคราะห์เปรียบเทียบ. 2524. หน้า 341.

[2]เรื่องเดิม. หน้า 341.

ตารางที่ 2 บาญชีสำมโนครัวเมืองสงขลา ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2439)

ที่	นามแขวง (อำเภอ)	นามนายอำเภอ	ทำเมื่อปี	กำนัน	ผู้ใหญ่บ้าน	หมู่บ้าน	หลังคาเรือน	จำนวนราษฎร		รวมชายหญิง	หมายเหตุ
								ชาย	หญิง		
1	อำเภอกลางเมือง	ขุนประสาสน์อักษรพันธุ์	ร.ศ. 115	3	197	257	3,536	4,794	5,405	10,199	
2	อำเภอปละท่า	ขุนพรพิทักษ์	ร.ศ. 115	12	127	205	9,932	12,694	11,937	24,631	
3	อำเภอฝ่ายเหนือ	นายโชติมหาดเล็ก	ร.ศ. 115	13	178	344	7,465	14,287	5,746	24,033	
4	อำเภอเมืองจะนะ	ขุนศรีสารกรรม์	ร.ศ. 115	10	152	302	5,152	9,568	9,497	19,065	
5	อำเภอเมืองเทพา	หลวงต่างใจ	ร.ศ. 115	12	144	259	3,312	5,200	5,190	10,390	
	รวม	5	ร.ศ. 115	50	798	1,367	29,397	46,543	41,775	88,318	

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารราชการมณฑลนครศรีธรรมราชในสมัยที่เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล ร.ศ. 115 - 125 (พ.ศ. 2439 - 2449) พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมประยูร โสณกุล 23 มีนาคม 2520. หน้า 218.

ตารางที่ 3 บาญชีสำมโนครัวเมืองพัทลุง ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2439)

ที่	นามแขวง (อำเภอ)	นามนายอำเภอ	ทำเมื่อปี	กำนัน	ผู้ใหญ่บ้าน	หมู่บ้าน	หลังคาเรือน	จำนวนราษฎร		รวมชายหญิง	หมายเหตุ
								ชาย	หญิง		
1	อำเภอเมือง	หลวงวิจารณ์คดีราษฎร์	ร.ศ. 115	17	53	148	5,905	9,410	10,079	19,489	
2	อำเภอทักษิณ	หลวงเทพภักดี	ร.ศ. 115	12	54	147	3,296	5,186	4,950	10,137	
3	อำเภออุดร	หลวงรองราชมนตรี	ร.ศ. 115	6	26	105	3,095	5,860	5,507	11,367	
	รวม	3	ร.ศ. 115	35	133	400	12,296	20,456	20,537	40,993	

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารราชการมณฑลนครศรีธรรมราชในสมัยที่เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล ร.ศ. 115 - 125 (พ.ศ. 2439 - 2449) พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมประยูร โสณกุล 23 มีนาคม 2520. หน้า 219.

ระบบการปกครองเดิมและวางพื้นฐานการปกครองระบบเทศาภิบาล โดยแบ่งแยกพระราชอาณาเขตออกเป็นมณฑลดังที่ได้กล่าวมาแล้ว แต่ปัญหาที่ประสบพบว่า ข้าราชการยังขาดการศึกษาตามแนวสมัยใหม่ที่จะรองรับการปฏิรูปประเทศ[1] ดังนั้นเพื่อให้การศึกษาสามารถพัฒนากำลังคนให้เป็นไปตามที่ต้องการ รัชกาลที่ 5 จึงโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศให้มีการจัดการศึกษาเล่าเรียนขึ้นในหัวเมือง เมื่อ พ.ศ. 2441[2] โดยได้ทรงอาราธนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เมื่อครั้งยังดำรงพระอิสริยยศเป็นพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงเป็นผู้อำนวยการการศึกษาหัวเมืองตามวัดต่าง ๆ ทั่วราชอาณาจักร[3] โดยมีการตั้งโรงเรียนขึ้นตามวัดต่าง ๆ มีการมอบหมายให้พระสงฆ์เป็นผู้สอน และเพื่อให้สามารถควบคุมดูแลวัดตลอดถึงการปกครองคณะสงฆ์ให้มีความเป็นระบบระเบียบที่มั่นคงยิ่งขึ้นและเพื่อให้สอดคล้องกับระบบการปกครองบ้านเมืองที่เปลี่ยนไป จึงได้มีพระบรมราชโองการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445)[4] การประกาศใช้พระราชบัญญัติดังกล่าว ได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงมาสู่โครงสร้างของคณะสงฆ์ไทย ทำให้คณะสงฆ์ตกอยู่ภายใต้ระบบราชการ ซึ่งระบบราชการนี้เองจะเป็นผู้ให้คุณและให้โทษแก่พระภิกษุสงฆ์ มิใช่ประชาชนดังเช่นที่มีมาในอดีตอีกต่อไป ทำให้ระบบการควบคุมซึ่งกันและกันระหว่างประชาชนหรือชาวบ้านกับพระสงฆ์เปลี่ยนแปลงไป คือเดิมประชาชนควบคุมพระสงฆ์ในเชิงวัตถุและพระสงฆ์ควบคุมประชาชนในเชิงจิตใจ สิ่งเหล่านี้ได้ค่อย ๆ หมดไป[5] รัฐได้พยายามเข้ามาควบคุมคณะสงฆ์เพื่อให้สามารถสนองตอบต่อนโยบายของรัฐโดยมีระบบสมณศักดิ์เป็นสิ่งตอบแทน ดังที่ พระไพศาล วิสาโล ได้ระบุไว้ว่า

---

[1]คนึงนิตย์ จันทบุตร. สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. 2532. หน้า 23 - 24.

[2]มหามกุฏราชวิทยาลัย. ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทยและลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไทยโดยสังเขป. 2521. หน้า 13.

[3]คนึงนิตย์ จันทบุตร. สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. 2532. หน้า 24.

[4]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ. 16 พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121.

[5]ทวีวัฒน์ ปุณฑริกวิวัฒน์. "พุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน", ใน วิกฤตศาสนายุคธนาธิปไตยพุทธวิบัติ. 2542. หน้า 172.

เมื่อมีการปฏิรูปคณะสงฆ์ในสมัยรัชกาลที่ 5 นโยบายสร้างรัฐชาติทำให้พุทธศาสนากลายมาเป็นศาสนาของชาติ นอกจากจะมีแบบแผนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยถูกกำหนดจากส่วนกลาง มีการขจัดจารีตประเพณีท้องถิ่นที่ไม่สอดคล้องกับจารีตจากส่วนกลาง (วิทยาศาสตร์ เหตุผลนิยม และธรรมเนียมราชสำนัก) คณะสงฆ์ก็ถูกรวมศูนย์อยู่ที่กรุงเทพฯ พระถูกดึงให้มาขึ้นกับส่วนกลางแทนที่จะขึ้นกับชุมชนดังอดีต พระของท้องถิ่นกลายเป็นพระของคณะสงฆ์แห่งชาติไปโดยมีมหาเถรสมาคมดูแลกำกับ การให้สมณศักดิ์ แต่งตั้งอุปัชฌาย์ กำหนดสถานะความเป็นวัด ฯลฯ กลายเป็นเรื่องของส่วนกลางโดยสัมพันธ์กับรัฐอย่างใกล้ชิด บทบาทของพระถูกหันเหให้มาสนองตอบต่อนโยบายของรัฐเป็นหลัก โดยมีสมณศักดิ์เป็นรางวัล ไม่เพียงแต่สถาบันสงฆ์เท่านั้น แม้แต่หลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาก็ถูกตีความใหม่หรือลดทอนให้เป็นประโยชน์แก่ชาติ พุทธศาสนากับความมั่นคงแห่งชาติกลายเป็นเรื่องที่แยกจากกันไม่ออก ความเคลื่อนไหวในทางศาสนา หากผิดไปจากแบบแผนที่รัฐเห็นชอบ และยิ่งท้าทายอำนาจรัฐด้วยแล้ว ถือเป็นภัยต่อประเทศชาติเลยทีเดียว[1]

จากพระราชบัญญัติดังกล่าวจึงทำให้รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเปลี่ยนแปลงไปตามระดับชั้นปกครอง คือ ประกอบด้วยเจ้าคณะมณฑล เจ้าคณะเมือง เจ้าคณะแขวง เจ้าอาวาส และพระภิกษุสามเณรตามลำดับ[2] นอกจากนี้พระราชบัญญัติยังได้กำหนดหน้าที่ของวัดและพระสงฆ์เกี่ยวกับการสั่งสอนความรู้ต่าง ๆ แก่บุตรหลานของชาวบ้านไว้อย่างชัดเจนอีกด้วย จึงทำให้วัดและพระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาททางการศึกษาอย่างแท้จริง และเป็นไปตามนโยบายของรัฐบาลกลางที่เข้ามาควบคุมดูแลคณะสงฆ์ในแถบนี้อย่างใกล้ชิดมากขึ้น ด้วยเหตุนี้จึงถือได้ว่าการปฏิรูปพุทธศาสนาครั้งนี้เป็นเหตุปัจจัยภายนอกที่ผลักดันให้พุทธศาสนามีการเปลี่ยนแปลงไป และส่งผลต่อพัฒนาการของพุทธศาสนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเป็นอย่างมาก

1.2.3 สภาพสังคมและวัฒนธรรม การรับอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกอย่างแท้จริง เริ่มมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเล็งเห็นว่า

---

[1]พระไพศาล วิสาโล. แนวโน้มของพุทธศาสนาไทยในศตวรรษที่ 21. 2544. หน้า 40 – 41.

[2]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ. 16 พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121.

โลกตะวันตกเป็นโลกที่เจริญแล้ว จึงพยายามให้ข้าราชบริพารได้ศึกษาวิทยาการใหม่ ๆ จากชาติตะวันตก ซึ่งได้ส่งผลให้เห็นอย่างชัดเจนในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนำไปสู่สังคมสมัยใหม่ ซึ่งเป็นสังคมที่มีการผสมผสานลักษณะดั้งเดิมของไทยกับชาติตะวันตกเข้าด้วยกัน[1] เช่น การเลิกทาส การจัดการศึกษาแบบสมัยใหม่ การพัฒนาการสื่อสารและคมนาคม เป็นต้น การศึกษาแบบสมัยใหม่นี้ทำให้วัฒนธรรมของเมืองหลวงเริ่มเข้ามามีอิทธิพลและเผยแพร่ในหัวเมืองมากขึ้น ในขณะนั้นศูนย์กลางการปกครองเมืองสงขลาตั้งอยู่ที่ตำบลบ่อยาง คือตัวจังหวัดสงขลาปัจจุบัน ซึ่งมีฐานะเป็นเมืองท่าค้าขายกับนานาชาติด้วย ประชาชนในเมืองสงขลาประกอบด้วยชาวไทยพุทธ ชาวไทยเชื้อสายจีนและชาวจีนอพยพ ชาวไทยมุสลิม และชนชาติชาวยุโรปหรือชาติตะวันตก เมืองสงขลาจึงเปรียบเสมือนเบ้าหลอมวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่หลากหลายทำให้มีการผสมผสานจนกลายเป็นรูปแบบของตนเอง ซึ่งส่งผลกระทบต่อพุทธศาสนาในบริเวณแถบนี้ ดังเห็นได้จากรูปแบบของสถาปัตยกรรมภายในวัด โดยเฉพาะรูปแบบของอุโบสถและหอระฆังจะพบว่าถูกสร้างขึ้นตามแบบอิทธิพลศิลปะจีน ยุโรป และศิลปะไทย ผสมผสานกัน เช่น อุโบสถวัดประจ่า อำเภอจะนะ อุโบสถวัดแหลมพ้อ อำเภอเมืองสงขลา อุโบสถวัดสลักป่าเก่า อำเภอสิงหนคร หอระฆังวัดท้ายยอ อำเภอเมืองสงขลา หอระฆังวัดนาทับ อำเภอจะนะ เป็นต้น สิ่งก่อสร้างเหล่านี้สามารถมองเห็นอิทธิพลศิลปะชาติตะวันตกได้จากรูปเสาโค้งก่อด้วยอิฐแบบศิลปะโรมัน แต่หลังคาจะมีลักษณะทรงเก๋งจีน หรือฐานอาจประดับด้วยกระเบื้องปรุเคลือบของจีน ส่วนอิทธิพลศิลปะไทยพื้นบ้านคือการสร้างอุโบสถทรงโถงไม่มีฝาผนังหรือบางแห่งหน้าบันอุโบสถประดับด้วยลวดลายไทย

ส่วนเมืองพัทลุงขณะนั้นศูนย์กลางการปกครองตั้งอยู่บริเวณบ้านลำป่า อำเภอเมืองพัทลุง เป็นเมืองที่ตั้งอยู่ภายในทะเลสาบสงขลา ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม การติดต่อค้าขายล้วนแต่ทำการค้าขายผ่านเมืองสงขลา อิทธิพลของวัฒนธรรมต่างชาติจะมีน้อยกว่าเมืองสงขลา แต่อิทธิพลวัฒนธรรมของเมืองหลวงจะมีมากกว่าเมืองสงขลา ซึ่งเริ่มนิยมรูปแบบสถาปัตยกรรมภายในวัดตามรูปแบบของเมืองหลวงมาตั้งแต่สมัยยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น เช่น อุโบสถวัดวัง อุโบสถวัดวิหารเบิก อุโบสถวัดยางงาม ตำบลลำป่า อำเภอเมืองพัทลุง เป็นต้น อุโบสถเหล่านี้เป็นแบบก่ออิฐถือปูน มีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ และลวดลายไทยประกอบอย่างสวยงาม ซึ่งได้ส่งอิทธิพลแก่สถาปัตยกรรมอุโบสถของวัดต่าง ๆ ในเวลาต่อมา แต่สิ่งหนึ่งที่เป็นสภาพสังคมของเมืองพัทลุงที่ส่งผลต่อพุทธศาสนาต่างจากเมืองสงขลา คือ การย้ายศูนย์กลางการปกครองเมืองพัทลุงจากตำบลลำป่าไปตั้งที่บ้านวังเนียง ตำบลคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง

---

[1]สนิท สมัครการ. วิวัฒนาการทางวัฒนธรรมของสังคมไทย. 2534. หน้า 54.

หรือตัวจังหวัดพัทลุงในปัจจุบัน เมื่อ พ.ศ. 2468[1] ทำให้ประชาชนจำนวนมากได้เคลื่อนย้ายชุมชนไปตั้งบริเวณเมืองใหม่ได้ส่งผลต่อวัดและศาสนสถานหลายแห่ง คือ ทำให้วัดและศาสนสถานบริเวณตำบลลำปำรกร้างไป เช่น วัดแจ้ง วัดอนุราธาราม วัดประทุมจินดาราม (วัดอู่เรือ) วัดป่าขอม เป็นต้น แต่ขณะเดียวกันก็ได้มีการสร้างวัดและบูรณะวัดบริเวณตัวเมืองใหม่ขึ้นหลายแห่ง เช่น พ.ศ. 2457 ได้บูรณะวัดประดู่หอม ซึ่งเดิมเป็นวัดร้างขึ้นเป็นวัดมีพระสงฆ์ พ.ศ. 2459 บูรณะวัดภูผาภิมุข (วัดคูหาต่ำ) จากวัดร้างเป็นวัดมีพระสงฆ์[2] เป็นต้น

นอกจากนี้การพัฒนาเส้นทางคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำก็ทำให้ชุมชนต่าง ๆ ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาสามารถติดต่อกับชุมชนภายนอกได้สะดวกขึ้น ทำให้เกิดวัดหรือมีการบูรณะวัดที่รกร้างที่ตั้งอยู่ใกล้เส้นทางคมนาคม เช่น การบูรณะวัดประดู่เรียงในสมัยที่ขุนเทพภักดี (เล็ก ณ นคร) เป็นนายอำเภอควนขนุน (พ.ศ. 2464 - พ.ศ. 2472) เนื่องจากเป็นวัดที่ตั้งอยู่ใกล้ท่าเรือโดยสารระหว่างอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ไปท่าเรืออำเภอระโนด จังหวัดสงขลา และยังเป็นวัดที่อยู่ใกล้กับสถานีรถไฟปากคลอง อำเภอควนขนุน[3] หรือการบูรณะวัดโคกเสม็ดชุน (วัดโคกสมานคุณ) อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ซึ่งตั้งอยู่ใกล้สถานีรถไฟชุมทางหาดใหญ่ เมื่อ พ.ศ. 2465 เพื่อให้เป็นที่พักของพระสงฆ์ในเวลาเดินทางมารอขึ้นรถไฟ[4] เป็นต้น

จากสภาพสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงดังกล่าวย่อมเป็นปัจจัยประการหนึ่งที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของพุทธศาสนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

2. พัฒนาการของพุทธศาสนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2474

พุทธศาสนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาได้มีความเจริญรุ่งเรืองสืบเนื่องมาเป็นเวลายาวนาน ซึ่งเห็นได้จากหลักฐานวัดวาอาราม ศาสนสถาน และศาสนวัตถุ ที่มีการค้นพบในบริเวณแถบนี้จำนวนมากมาย หลักฐานเหล่านี้ย่อมแสดงให้เห็นถึงแนวคิด และรูปแบบที่หลากหลายของศาสนาอันเป็นสิ่งยืนยันถึงการเปลี่ยนแปลงของพัฒนาการของพุทธศาสนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาได้ผ่านพ้นมาหลายยุคหลายสมัย โดยเฉพาะในช่วง พ.ศ. 2442 - 2474 เป็นช่วงที่พุทธศาสนามีการเปลี่ยนแปลงในหลาย ๆ ด้านอย่างรวดเร็ว ได้แก่ ด้านการสร้างและการบูรณะ

---

[1]หลวงศรีวรวัตร (พิณ จันทโรจวงศ์). พงศาวดารเมืองพัทลุง. 2515. หน้า 55.

[2]สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดพัทลุง. แบบสำรวจประวัติวัดในจังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2530.

[3]สัมภาษณ์พระครูพินิจวรกิจ (คล้อย อโนโม) เจ้าอาวาสวัดภูเขาทองและเจ้าคณะอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ที่วัดภูเขาทอง ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2544.

[4]พระราชรัตนดิลก (กลิ่น). ประวัติวัดโคกสมานคุณ. 2528. หน้า 5.

วัด ศาสนสถาน และศาสนวัตถุ ด้านการปกครองคณะสงฆ์ ด้านการศึกษาของพระสงฆ์และพุทธธรรม ซึ่งพัฒนาการในแต่ละด้านมีรายละเอียดดังนี้

2.1 การสร้างและการบูรณะวัด ศาสนสถาน และศาสนวัตถุ ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2474

การสร้างและการบูรณะวัด ศาสนสถาน และศาสนวัตถุ ในสมัยก่อน พ.ศ. 2442 ส่วนใหญ่ได้รับการอุปถัมภ์จากเจ้าเมืองและกรมการเมือง ในฐานะผู้ปกครองบ้านเมืองคอยดูแลทุกข์สุขของประชาชน และเป็นผู้ที่มีกำลังทรัพย์และกำลังคนที่จะช่วยในการสร้างวัด โดยได้ใช้ความเชื่อความศรัทธาในพุทธศาสนาของประชาชนเป็นสิ่งเชื่อมโยงหรือเป็นพลังผลักดันให้สามารถสร้างศาสนสถานและศาสนวัตถุได้สำเร็จตามวัตถุประสงค์อย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ผู้นำสงฆ์ยังมีส่วนสำคัญในการชักจูงให้ประชาชนร่วมมือกันสร้างวัดหรือบูรณะวัดขึ้นในท้องถิ่นต่าง ๆ แต่หลังปี พ.ศ. 2442 เป็นต้นมา การสร้างและการบูรณะวัด ศาสนสถาน และศาสนวัตถุในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเริ่มเปลี่ยนไปอยู่ในการอุปถัมภ์หรือการสร้างของผู้นำท้องถิ่นและประชาชนทั่วไปมากขึ้น ตลอดถึงพระภิกษุสงฆ์หรือผู้นำสงฆ์ที่ประชาชนให้ความศรัทธาและเคารพนับถือ ผลจากการศึกษาพัฒนาการของพุทธศาสนาในช่วง พ.ศ. 2442 - 2474 พบว่าในช่วงนี้ได้มีการสร้างวัดขึ้นใหม่กระจายไปตามพื้นที่ชุมชนต่าง ๆ ในลุ่มทะเลสาบสงขลา มีจำนวน 110 วัด แยกออกเป็นการสร้างวัดในเขตพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช (เขตอำเภอหัวไทรและอำเภอชะอวด) จำนวน 15 วัด พื้นที่จังหวัดสงขลา จำนวน 65 วัด และในพื้นที่จังหวัดพัทลุง จำนวน 30 วัด[1]

การสร้างและการบูรณะวัด ศาสนสถาน และศาสนวัตถุ ในสมัยนี้ พอจะแยกได้ตามกลุ่มผู้สร้าง ได้แก่ กลุ่มเจ้าเมืองและกรมการเมือง กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มประชาชนทั่วไป กลุ่มผู้นำคณะสงฆ์และพระภิกษุสงฆ์ทั่วไป แต่ละกลุ่มมีตัวอย่างการสร้างวัดหรือบูรณะวัด ศาสนสถาน และศาสนวัตถุ ดังนี้

1. กลุ่มเจ้าเมืองและกรมการเมือง คนกลุ่มนี้ในช่วงหลังการปฏิรูปการปกครองของรัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2435 และเมื่อมีการประกาศตั้งมณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2439 ดังกล่าวมาแล้ว จะถูกรัฐบาลกลางลดอำนาจและผลประโยชน์ต่าง ๆ ลงมากมาย จากผลประโยชน์ในระบบกินเมือง เป็นระบบเงินเดือน จึงทำให้ฐานะทางการเงินและผลประโยชน์อื่น ๆ ลดน้อยลงไปด้วย แต่ก็ยังเป็นกลุ่มผลประโยชน์ที่มีฐานะความเป็นอยู่ดีกว่าประชาชนทั่วไป ซึ่งเป็นเหตุปัจจัยสำคัญ

---

[1]สรุปจากข้อมูลพุทธศาสนา พ.ศ. 2442 สำนักงานศึกษาธิการอำเภอหัวไทร, อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช ข้อมูลของสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดสงขลาและจังหวัดพัทลุง และข้อมูลจาก "ทำเนียบวัดในจังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2465" ของพระครูอริยสังวร (เอียด) อดีตเจ้าคณะจังหวัดพัทลุง

อย่างหนึ่งที่ทำให้กลุ่มเจ้าเมืองและกรมการเมืองไม่สามารถนำทรัพย์สมบัติมาสร้างบำรุงวัดหรือศาสนสถาน ศาสนวัตถุที่ใหญ่โตได้ เนื่องจากต้องใช้ทรัพย์และกำลังคนมาก อีกประการหนึ่งมักจะพบว่า กลุ่มเจ้าเมืองและกรมการเมือง จะมีวัดประจำตระกูลที่บรรพบุรุษรุ่นก่อน ๆ ได้สร้างไว้แล้ว เพียงแต่เจ้าเมืองรุ่นต่อ ๆ มาคอยบำรุงรักษาหรือบูรณะให้อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์สวยงามเท่านั้น เช่น วัดสุวรรณคีรี อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เป็นวัดประจำตระกูล ณ สงขลา สมัยตั้งเมืองสงขลาฝั่งแหลมสน (พ.ศ. 2310 - 2375) วัดมัชฌิมาวาสหรือวัดกลาง อำเภอเมืองสงขลา เป็นวัดประจำตระกูล ณ สงขลา สมัยตั้งเมืองสงขลาฝั่งบ่อยาง (พ.ศ. 2375 - 2444) วัดวัง อำเภอเมืองพัทลุง เป็นวัดประจำตระกูล ณ พัทลุง และตระกูลจันทโรจวงศ์ สมัยตั้งเมืองพัทลุงที่ลำปำ (พ.ศ. 2315 - 2466) เป็นต้น วัดเหล่านี้จะเป็นวัดขนาดใหญ่ มีสิ่งก่อสร้างจำนวนมากที่ถูกสร้างขึ้นด้วยฝีมือช่างอย่างวิจิตรสวยงาม ต่อมาเมื่อเจ้าเมืองและกรมการเมืองหมดอำนาจตามการปกครองแบบใหม่ และผู้สืบทอดตระกูลต่างก็กระจายกันไปรับราชการในพื้นที่ต่าง ๆ หรือถูกโยกย้ายไปอยู่ที่อื่น ทำให้ภาระการบำรุงรักษาวัดเหล่านี้ตกเป็นหน้าที่ของรัฐบาลกลางและคณะสงฆ์ในท้องถิ่น ซึ่งทางรัฐเองก็ไม่สามารถดูแลได้ทั่วถึง ประกอบกับการขาดงบประมาณที่จะบูรณะให้วัดเหล่านี้อยู่ในสภาพเดิมได้ จึงเป็นเหตุปัจจัยสำคัญที่ทำให้วัดเหล่านี้ชำรุดทรุดโทรมอย่างรวดเร็ว แต่ก็มีบางวัดที่ทางรัฐบาลกลางมอบหมายให้ทางมณฑลนครศรีธรรมราชบูรณะซ่อมแซมให้มั่นคงสวยงาม ได้แก่ วัดมัชฌิมาวาส จังหวัดสงขลา และวัดประดู่หอม จังหวัดพัทลุง เนื่องจากวัดทั้ง 2 เป็นวัดที่ทางราชการใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาของข้าราชการเมืองสงขลา และเมืองพัทลุงตามลำดับ โดยวัดมัชฌิมาวาสได้รับการบูรณะในระยะที่พระครูวิสุทธิโมลี (จันทร์ทอง) เป็นเจ้าอาวาส (พ.ศ. 2438 - 2453)[1] เนื่องจากในปี พ.ศ. 2439 รัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้พระยาสุขุมนัยวินิต (ปั้น สุขุม) ออกมาเป็นข้าหลวงเทศาภิบาล สำเร็จราชการมณฑลนครศรีธรรมราช ตั้งศาลาว่าการที่เมืองสงขลา ปรากฏว่าในระยะเวลาใกล้เคียงกันนี้ เกิดพายุพัดแรงและฝนตกหนักทำให้ต้นมะขามโค่นล้มลงทับประตูหน้าของวัดหักพังทะลาย พระครูวิสุทธิโมลีได้ไปเจริญพรขอช่างต่อพระยาวิเชียรคีรี (ชม) ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาในสมัยนั้น เพื่อบูรณะซุ้มประตูแบบซุ้มยอดมงกุฎ แต่พระยาวิเชียรคีรีตอบว่าท่านหมดอำนาจตามระบบเก่าเสียแล้ว จะทำซุ้มประตูแบบยอดมงกุฎอย่างของเดิมไม่ได้อีกแล้ว จึงได้ทำถวายเป็นแบบซุ้มประตูแบบศิลปะฝรั่งผสมศิลปะจีน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการต่อต้านระบบการปกครองแบบใหม่ที่รวมศูนย์อยู่ที่กษัตริย์ เพราะซุ้มยอดมงกุฎเป็นระบบความเชื่อที่ใช้แทนสถาบันกษัตริย์ ต่อมาสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ได้

---

[1]พระราชศีลสังวร (ช่วง อตฺถเวที). ประวัติย่อวัดมัชฌิมาวาส ตำบลบ่อยาง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา. ม.ป.ป. หน้า 6 - 7.

เสด็จออกตรวจราชการมณฑลนครศรีธรรมราช ได้เสด็จมาทรงเยี่ยมวัดมัชฌิมาวาส พร้อมด้วยข้าหลวงเทศาภิบาล พระครูวิสุทธิโมลี (จันทร์ทอง) ได้ต้อนรับภายในพระอุโบสถ ได้ทรงเห็นว่าหลังคาอุโบสถชำรุดมาก ทำให้รูปภาพฝาผนังด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้เสียหายมาก จึงทรงรับสั่งให้พระยาสุขุมนัยวินิตกับเจ้าอาวาสร่วมมือกันบูรณะอุโบสถเพื่อรักษาฝีมือช่างเก่าไว้ พระยาสุขุมนัยวินิต (ปั้น สุขุม) ได้ทำการบูรณะอุโบสถด้วยเงินซึ่งได้รับการอนุโมทนาจากประชาชนในการทำบุญก่อพระเจดีย์ทรายที่วัดนาถม (ร้าง) การบูรณะอุโบสถยังไม่แล้วเสร็จ พระยาสุขุมนัยวินิต (ปั้น สุขุม) ก็ถูกย้ายเข้ากรุงเทพฯ โปรดเกล้า ฯ ให้เป็นเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ เมื่อ พ.ศ. 2449[1] แต่พระยาสุขุมนัยวินิตก็ยังให้ช่างทำต่อมาจนแล้วเสร็จเหลือเฉพาะการติดช่อฟ้าใบระกาเท่านั้น[2] ต่อมาประมาณ พ.ศ. 2463 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์อุปราชมณฑลปักษ์ใต้ (พ.ศ. 2458 - 2468) ได้ทรงเป็นประธานในการบูรณะกุฏิด้านทิศเหนือ ซึ่งเป็นของเก่าที่เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา (พ.ศ. 2390 - 2408) ได้สร้างไว้เป็นรูปห้องแถวยาวฝาขัดแตะด้วยไม้ไผ่โบกปูนฉาบขัดผิวแล้วเสร็จให้อยู่ในสภาพเดิม[3] ถือได้ว่าเป็นการอนุรักษ์ฝีมือช่างโบราณไว้ หลังจากนั้นวัดมัชฌิมาวาสยังได้รับการบูรณะจากทางรัฐบาล คณะสงฆ์และประชาชนมาเป็นระยะ ๆ จนปัจจุบัน

ส่วนวัดประดู่หอม อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ได้รับการบูรณะก็เนื่องมาจาก เมื่อ พ.ศ. 2457 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ อุปราชมณฑลปักษ์ใต้ พร้อมด้วยพระพัทลุงคบุรีศรีสมุทเขตต์ ผู้ว่าราชการจังหวัดพัทลุงได้เสด็จไปตรวจหาสถานที่เพื่อสร้างเมืองพัทลุงใหม่ ทรงเห็นว่าบริเวณบ้านวังเนียงทางทิศใต้ของเขาวังเนียงต่อเนื่องกับเขาคูหาสวรรค์มีความเหมาะสมที่จะตั้งเมืองใหม่ และยังตรวจพบว่าบริเวณนี้มีวัดร้างอยู่วัดหนึ่งชื่อ "วัดประคู่หอม" เดิมชื่อว่า "วัดคอนพิไชย" ซึ่งเป็นวัดที่หลวงพิไชยเสนาสัสดีกลางเมืองพัทลุงเป็นผู้สร้างขึ้น ประมาณ พ.ศ. 2405 พร้อมกับสร้างอุโบสถและกุฏิสงฆ์ แล้วขอพระราชทานวิสุงคามสีมาให้ชื่อว่า "วัดคอนพิไชย" แต่คนทั่วไปยังเรียกว่า "วัดประดู่หอม" เนื่องจากบริเวณนี้มีต้นประดู่จำนวนหลายต้น หลังจากนั้นสมเด็จอุปราชมณฑลปักษ์ใต้ ได้รับสั่งให้ผู้ว่าราชการจังหวัดพัทลุงกำหนดเขตการสร้างเมืองใหม่ และขอให้นิมนต์พระครูการาม (เทพฐิติญาโณ) เจ้าคณะหมวดจำพรรษาอยู่ที่วัดคงคาสวัสดิ์ (ฝ่ายธรรมยุต) ตำบลลำปำ ขึ้นมาจัดการ

---

[1]ประสงค์ สุขุม. จากยมราชถึงสุขุมวิทเหตุการณ์ใน 4 รัชกาล. 2543. หน้า 189.

[2]พระราชศีลสังวร (ช่วง อตฺถเวที). เรื่องเดิม. หน้า 8. พระอุโบสถหลังนี้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ได้ทรงเสด็จแทนพระองค์มาทรงยกช่อฟ้า เมื่อวันที่ 29 สิงหาคม พ.ศ. 2516.

[3]เรื่องเดิม. หน้า 8.

บูรณะวัดประดู่หอมขึ้นใหม่[1] ต่อมาปี พ.ศ. 2466 มีพระบรมราชานุญาตโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายศาลากลางจังหวัดพัทลุงไปตั้งที่บ้านวังเนียง และได้ทำพิธีเปิดศาลากลางจังหวัดหลังใหม่ เมื่อวันที่ 16 เมษายน พ.ศ. 2468 วัดประดู่หอมจึงเริ่มได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์อย่างจริงจังในสมัยนี้[2] โดยพระครูการามและพระคณาสัยสุนทร ผู้ว่าราชการจังหวัดพัทลุง ได้บอกบุญเรี่ยไรเงินประชาชนได้เงินทั้งสิ้น 1,054 บาท 5 สตางค์ ได้นำไปใช้สร้างศาลาโรงฉัน 1 หลัง สิ้นเงิน 225 บาท คงเหลือเงินที่จะใช้บูรณะอุโบสถ จำนวน 829 บาท 5 สตางค์ ซึ่งไม่เพียงพอในการบูรณะ ยังขาดเงินอีก 2,500 บาท จึงได้ขอใช้เงินกัลปนาวัดจังหวัดพัทลุงไปยังมณฑลนครศรีธรรมราช และได้รับการสนับสนุนเงินดังกล่าว เมื่อ พ.ศ. 2470[3] การบูรณะอุโบสถวัดประดู่หอมครั้งนี้ ทางวัดต้องการจะขยายตัวอุโบสถให้ใหญ่ขึ้น แต่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ไม่ทรงเห็นด้วยและไม่ทรงอนุญาต เพราะต้องการอนุรักษ์รูปแบบอุโบสถของเก่าไว้ ดังที่พระคณาศัยสุนทร ผู้ว่าราชการจังหวัดพัทลุง ได้กราบเรียนมหาอำมาตย์ตรีพระยาศรีธรรมราช สมุหเทศาภิบาล สำเร็จราชการมณฑลนครศรีธรรมราช ไว้ตอนหนึ่งว่า

> ขอประทานกราบเรียนว่า อุโบสถวัดประดู่หอมนี้เป็นอุโบสถรูปโบราณไม่มีช่อฟ้าเล็กที่สุด วงในของอุโบสถกว้าง 1 วา 3 ศอก 1 คืบ ยาว 3 วา 3 ศอก 1 คืบ เมื่อคิดถึงส่วนอาสนะพระประธานอยู่ในที่นี้ด้วย ยังเหลือที่สงฆ์นั่งแคบไม่พอกับการขับนาคเวลาอุปสมบทแลถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา การปฏิสังขรณ์อุโบสถนี้ มีพระกระแสร์รับสั่งของสมเด็จเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เมื่อยังทรงดำรงตำแหน่งอุปราชมณฑลปักษ์ใต้ โปรดเกล้าฯ ให้จัดการปฏิสังขรณ์อุโบสถของเก่าให้เจริญขึ้นแต่เปลี่ยนเป็นรูปช่อฟ้า ส่วนอื่นให้คงตามขนาดและรูปเดิม มิให้แก้ไขเปลี่ยนแปลง โดยมีพระประสงค์จะดำรงรูปอุโบสถโบราณนี้ไว้ การถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา โปรดเกล้าฯ ให้ทำปรำทุกปีไป ข้าพเจ้าพร้อมด้วยท่านพระครูการามผู้รั้งเจ้าคณะจังหวัดเวลานี้ ได้กราบทูลขอประทานพระอนุญาตแก้ไขอุโบสถขยายให้กว้างยาว ทูลยักย้ายหลายประการ ไม่ประทานพระอนุญาต ครั้นเมื่อวันเสด็จออกจากมณฑลนี้เข้าไปดำรงตำแหน่งเสนาบดียังได้ทรงตักเตือนเร่งรัดและโปรดเกล้าฯ ให้ขอเงินกัลปนามาทำการปฏิสังขรณ์ จึงรั้งรอช้ามาเพราะยังไม่ได้รับอนุญาตเงินกัลปนา พึ่งได้รับอนุญาตครั้งนี้ ข้าพเจ้าได้ตรวจดูจะปฏิสังขรณ์อุโบสถ

---

[1]หลวงศรีวรวัตร (พิณ จันทโรจวงศ์). พงศาวดารเมืองพัทลุง. 2515. หน้า 53 - 54.

[2]เรื่องเดิม. หน้า 55.

[3]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 7 ศธ. 7.1/11 เรื่องจังหวัดพัทลุงขอเงิน 2,500 บาท เพื่อปฏิสังขรณ์อุโบสถวัดประดู่หอม. (18 ธ.ค. 68 - 28 ม.ค. 70)

ของเก่า เห็นว่าจะปฏิสังขรณ์ไม่ได้ โดยปลวกขนมูลดินใต้พื้นของอุโบสถขึ้นมาเสียมาก จนพื้นเป็นโพรง ฝาผนังอุโบสถยุบหัก จำเป็นต้องรื้อของเก่ากระทุ้งรากทำการปลูกสร้างขึ้นใหม่ตามรูปแปลนเดิม แก้แต่ส่วนหลังคาให้มีช่อฟ้า 2 ชั้น ข้าพเจ้าได้เตรียมปูนซิเม็นต์ปูนขาว อิฐ ไม้เครื่องไว้พร้อมเสร็จช้านานมาแล้ว จะต้องจ่ายเงินแต่ค่าเหมาแรงปลูกสร้าง ทั้งทำช่อฟ้าตามแบบซึ่งจังหวัดนครศรีธรรมราชได้กระทำขึ้นเมื่อเร็ว ๆ นี้ รวมค่าจ้างเหมาเงิน 2500 บาท เป็นแล้วเสร็จบริบูรณ์[1]

การสร้างอุโบสถวัดประดู่หอมครั้งนี้ ทางจังหวัดมีความประสงค์จะนำลายพระนามย่อของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ (ย.ท.มหามงกุฎ) พื้นแดงลายทอง ประดับไว้ที่หน้าบันด้านทิศตะวันออก โดยขอให้ทางมณฑลนครศรีธรรมราชนำความกราบทูลขอประทานพระอนุญาตเสียก่อน แต่ทางมณฑลเห็นว่าไม่เหมาะสมโดยให้เหตุผลไว้ว่า

การปฏิสังขรณ์อุโบสถวัดประดู่หอมและส่งแบบแปลนไปด้วยนั้น ได้พิจารณาตลอดแล้วเห็นชอบด้วย เว้นแต่ที่ว่าหน้าจั่วด้านตะวันออกสมควรจะใช้ลายพระนามย่อ (ย.ท. มหามงกุฎ) พื้นแดงลายทอง เพื่อให้เป็นที่ระลึกแก่มหาชนในภายหน้า ขอให้มณฑลนำความกราบทูลขอประทานพระอนุญาตด้วยนั้น การปฏิสังขรณ์ซ่อมแซมอุโบสถวัดประดู่หอมสมเด็จเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ทรงกระทำตามกรณียแห่งหน้าที่ราชการ และเงินที่ใช้ในการปฏิสังขรณ์นั้นเล่า ทราบว่าเป็นเงินของวัดบ้าง เงินเรี่ยไรบ้าง หาใช่เงินส่วนพระองค์ไม่ มาตรว่ามณฑลจะกราบทูลขอประทานพระอนุญาตดังความเห็นของท่านก็น่าจะไม่โปรด เหตุฉะนั้นในข้อนี้ให้งดเสีย[2]

อุโบสถวัดประดู่หอมได้บูรณะเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2471 และได้ใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาประจำจังหวัดพัทลุง จนกระทั่ง พ.ศ. 2475 หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นแบบระบบประชาธิปไตย จึงได้เลิกพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา อุโบสถหลังนี้ก็ถูกปล่อยให้ทรุดโทรม จน พ.ศ. 2525 ได้รื้ออุโบสถเก่าแล้วสร้างเป็นอุโบสถใหม่

---

[1]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 7 ศธ. 7.1/11 เรื่องจังหวัดพัทลุงขอเงิน 2,500 บาท เพื่อปฏิสังขรณ์อุโบสถวัดประดู่หอม. (18 ธ.ค. 68 - 28 ม.ค. 70)

[2]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 7 ศธ. 7.1/11 เรื่องจังหวัดพัทลุงขอเงิน 2,500 บาท เพื่อปฏิสังขรณ์อุโบสถวัดประดู่หอม. (18 ธ.ค. 68 - 28 ม.ค. 70)

ในส่วนของวัดที่ขุนนางท้องถิ่นหรือขุนนางที่ส่วนกลางส่งมาปกครองท้องถิ่นได้สร้างขึ้นในสมัยนี้ที่สำคัญ ได้แก่ การสร้างวัดราษฎร์บำรุง ตำบลระโนด อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา เมื่อ พ.ศ. 2461 วัดนี้เดิมชื่อว่า "วัดเสนาราม" โดยขุนเสนาทิพย์ ปลัดกิ่งอำเภอระโนดในสมัยนั้น พร้อมด้วยกรมการกิ่งอำเภอและประชาชนได้ร่วมกันสร้างขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2461[1] เพื่อใช้เป็นที่ประกอบพิธีกรรมหรือประกอบพิธีในวันสำคัญทางพุทธศาสนาและพิธีทางราชการฝ่ายบ้านเมือง ต่อมาในสมัยที่รองอำมาตย์โทขุนต่างใจราษฎร์ เป็นปลัดกิ่งอำเภอระโนด ได้เปลี่ยนชื่อวัดเสียใหม่ว่า "วัดราษฎร์บำรุง" ซึ่งมีความหมายว่า ราษฎรหรือประชาชนเป็นผู้บำรุงส่งเสริมสนับสนุนอารามนี้[2] การสร้างวัดนี้จึงถือได้ว่าเป็นการสร้างศรัทธาในหมู่ประชาชนในท้องถิ่นให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับส่วนราชการ โดยการดึงประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างวัดที่เชื่อว่าจะเกิดบุญกุศลและสร้างศรัทธาในหมู่ประชาชนให้มีทัศนะในทางที่ดีต่อหน่วยราชการ ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นวัดศูนย์กลางการศึกษาพุทธศาสนาที่สำคัญแห่งหนึ่งในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

2. กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มนี้หมายถึงกำนันผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นผู้นำชุมชนที่มีอิทธิพลมากในช่วงสมัยนี้ เนื่องจากประชาชนจะให้ความเคารพยำเกรงและเชื่อฟังปฏิบัติตามในฐานะผู้เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน และเป็นผู้ไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทในเบื้องต้น จึงทำให้ผู้นำชุมชนเหล่านี้มีสถานภาพทางสังคมและมีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างจะดีกว่าประชาชนทั่วไป นอกจากนี้ยังทำหน้าที่ดูแลความสงบเรียบร้อยของชุมชน บำรุงพัฒนาท้องถิ่นในทุก ๆ ด้าน รวมทั้งคอยดูแลบำรุงศาสนาที่ประชาชนนับถือ โดยเฉพาะพุทธศาสนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา พบว่า ท้องถิ่นใดที่อยู่ห่างไกลจากความเจริญของบ้านเมือง ผู้นำชุมชนก็จะร่วมมือกับประชาชนจัดหาที่ดินเพื่อสร้างวัดหรือหากมีวัดอยู่แล้วแต่ชำรุดทรุดโทรมก็จะร่วมมือกันบูรณะขึ้นใหม่ เพื่อให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตลอดถึงเป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียนของพระภิกษุสงฆ์และกุลบุตร นอกจากนี้วัดยังเป็นสถานที่อบรมบ่มเพาะศีลธรรมและจริยธรรม ตลอดถึงการฝึกอาชีพแก่ประชาชนทั่วไป สำหรับบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา จากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นพบว่า ผู้นำชุมชนให้ความสำคัญกับการสร้างวัดในพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ในแต่ละพื้นที่ผู้นำชุมชนจะสร้างวัดหรือบูรณะวัดขึ้นมากมาย เพื่อเป็นการสร้างศรัทธาในหมู่ประชาชนให้เป็นฐานทางการเมืองการปกครองของตนเอง ดังเห็นได้จากข้อมูลต่อไปนี้

การสร้างวัดในเขตจังหวัดสงขลาเริ่มจากการสร้างวัดใหม่ทุ่งคา ตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา เนื่องจากบริเวณบ้านทุ่งคาเป็นท้องถิ่นที่อยู่ห่างไกลประชาชนไม่มีวัดพุทธ

---

[1]พระมหาวิสุทธิ์ ปุญญสุสโร. "โครงการพัฒนาวัดราษฎร์บำรุง ตำบลระโนด อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา", ใน ระโนดสังสรรค์ครั้งที่ 19. 2529. หน้า 43.

[2]เรื่องเดิม.

ศาสนาที่จะประกอบพิธีกรรมและศูนย์รวมศรัทธาของประชาชน จึงทำให้หมื่นกาญจนนรากร กำนันตำบลกำแพงเพชร คิดร่วมมือกับชาวบ้านทุ่งคาสร้างวัดขึ้นเมื่อวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2445 ในสมัยนั้นได้สร้างเป็นสำนักสงฆ์ขึ้นก่อน โดยผู้นำชุมชนได้ร่วมมือกับชาวบ้านสร้างเป็นกุฏิขึ้น 4 หลัง และสร้างโรงฉันขึ้น 1 หลัง แล้วได้เดินทางไปนิมนต์พระหนูจากวัดม่วงค่อม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา มาจำพรรษาที่วัดและมีการเปิดโรงเรียนขึ้นที่วัดนี้ ทำให้วัดมีความเจริญขึ้นตามลำดับ[1]

ต่อมาในปี พ.ศ. 2460 ขุนถาวรสุวรรณรัตน์ กำนันตำบลควนรู อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา ได้สร้างวัดไทรใหญ่ขึ้นที่บ้านควนรู ในระยะแรกวัดตั้งอยู่ในที่ราบพอถึงฤดูฝนน้ำจะท่วมพื้นที่วัดทุกปี ทำให้ไม่สะดวกที่ชาวบ้านจะเดินทางไปวัด ขุนถาวรสุวรรณรัตน์จึงได้ปรึกษากับพระภิกษุศรีแก้ว กุลคุโน ซึ่งขณะนั้นบวชได้ 1 พรรษา ตกลงกันหาสถานที่ตั้งวัดใหม่ห่างจากที่ตั้งวัดเดิมไปทางทิศใต้ ประมาณ 200 เมตร เป็นพื้นที่ลักษณะเนินสูง โดยนายพรหม นางสีขวัญ คงสม เป็นบิดา – มารดาของพระภิกษุศรีแก้ว และนายเพชรคง นางจิบ บัวเพชร เป็นผู้อุทิศหรือบริจาคที่ดินให้ตั้งวัดใหม่ การรื้อถอนสิ่งก่อสร้างจากวัดเดิมได้เริ่มดำเนินการ ตั้งแต่วันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2467[2] จนแล้วเสร็จได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านเป็นอย่างดี เพราะชาวบ้านถือว่าการสร้างวัดหรือการบูรณะวัดเป็นพฤติกรรมบุญที่มีอานิสงส์ต่อพุทธศาสนิกชนอย่างยิ่งที่สะสมไว้เพื่อภพหน้าอันดีงาม

ส่วนพื้นที่จังหวัดพัทลุงก็มีกลุ่มผู้นำชุมชนได้สร้างวัดขึ้นหลายแห่งที่สำคัญมีการสร้างวัดบรรพตพินิต หมู่ที่ 3 ตำบลเขาชัยสน อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง โดยในปี พ.ศ. 2470 ขุนบรรพตภิมุข กำนันตำบลเขาชัยสนได้สร้างวัดขึ้นให้ชื่อว่า "วัดบรรพตภิมุข" ตามชื่อของตนเอง เนื่องจากพื้นที่บริเวณนี้ตั้งอยู่ห่างไกลจากวัดอื่น ๆ ไม่สะดวกที่ประชาชนจะเดินทางไปทำบุญหรือพิธีกรรมต่าง ๆ จึงได้จัดสร้างวัดขึ้น ต่อมาในปี พ.ศ. 2473 ได้มีการเปลี่ยนชื่อวัดเป็น "วัดบรรพตพินิต"[3]

ต่อมาในปี พ.ศ. 2472 ขุนเทพพนานิคม (เทพ มุสิกะรักษ์) กำนันตำบลพนางตุง อำเภอควนขนุน ได้ร่วมมือกับขุนวิจารณ์จรรยา (โชติ เหมะรักษ์) ธรรมการจังหวัดพัทลุง นายโต้ แกล้วทนงค์ นายจวน ศิรินุพงศ์ นายยัง นาคะพันธ์ ส.ต.ท.เปรม จันทโรจวงศ์ ได้ร่วมมือปรึกษาหารือกับพระครูธรรมธรสิน พิจารณาเห็นว่าบริเวณบ้านพนางตุงอยู่ห่างไกลจากวัด

---

[1]สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดสงขลา วัดโคกสมานคุณ. ข้อมูลประวัติวัดจังหวัดสงขลา พ.ศ. 2519.

[2]เรื่องเดิม.

[3]สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดพัทลุง. แบบสำรวจประวัติวัดในจังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2530.

ต่าง ๆ ประชาชนไม่สะดวกในการจะเดินทางไปทำบุญ จึงได้สร้างวัดขึ้นให้ชื่อว่า "วัดพนางตุง" ตามชื่อหมู่บ้าน[1]

3. กลุ่มประชาชนทั่วไป คนกลุ่มนี้ ประกอบด้วย พ่อค้า ชาวนา ชาวสวน ชาวไร่ ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของดินแดนลุ่มทะเลสาบสงขลาที่นับถือพุทธศาสนาเป็นหลัก เป็นกลุ่มคนที่มีความเชื่อความศรัทธาต่อพุทธศาสนามาก คนกลุ่มนี้ได้อาศัยอยู่ทั้งในตัวเมืองและท้องถิ่นทุรกันดาร กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ห่างไกลจากความเจริญของบ้านเมือง ส่วนใหญ่จะขาดวัดที่เป็นแหล่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ คนเหล่านี้จะรวมกลุ่มกันสร้างวัดขึ้นในท้องถิ่นของตน โดยการบริจาคที่ดินหรือใช้ที่ดินสาธารณะ ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากในสมัยนั้นเป็นที่สร้างวัด แล้วประชาชนจะร่วมกันบริจาคทรัพย์หรือบริจาคแรงงานในการก่อสร้างศาสนสถานขึ้นภายในวัด หลังจากนั้นจึงนิมนต์พระสงฆ์ในบริเวณใกล้เคียงให้มาอยู่จำพรรษาเพื่อประกอบพิธีกรรมและอบรมสั่งสอนศีลธรรมจริยธรรมแก่ประชาชนในท้องถิ่นนั้น ซึ่งจะทำให้ประชาชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของหรือเป็นส่วนหนึ่งของวัดที่จะต้องคอยดูแลบำรุงรักษาให้วัดและพระสงฆ์สามารถดำรงอยู่ได้ตามอัตภาพ วัดที่ชาวบ้านได้สร้างขึ้นในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในช่วงสมัยนี้มีจำนวนมาก ดังตัวอย่างต่อไปนี้

การสร้างวัดของกลุ่มประชาชนในจังหวัดสงขลาส่วนใหญ่จะเป็นวัดที่อยู่ห่างไกลจากตัวเมืองหรืออยู่ในชุมชนในชนบท เนื่องจากประชาชนเพิ่มจำนวนมากขึ้นและขยายตัวหรือเคลื่อนย้ายไปตั้งหลักแหล่งในท้องถิ่นต่าง ๆ ทำให้ประชาชนในท้องถิ่นที่อยู่ห่างไกลแหล่งใดหรือถิ่นใดไม่มีวัดสำหรับประกอบพิธีกรรม ประชาชนก็จะร่วมมือกันสละที่ดิน บริจาคเงิน และแรงงานในการก่อสร้างวัดประจำหมู่บ้านขึ้น ดังเห็นได้จากเมื่อประมาณ พ.ศ. 2443 - 2444 ได้เกิดโรคฝีดาษขึ้นที่ฝั่งแหลมสน ทำให้พระอธิการขวัญ เกสโร เจ้าอาวาสวัดสุวรรณคีรี ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ในฐานะที่ท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ทางด้านยาสมุนไพรได้เดินทางด้วยเรือใบไปตามที่ต่าง ๆ เพื่อหายาสมุนไพรมาช่วยเหลือชาวบ้าน มีผู้ร่วมเดินทางในครั้งนั้น ได้แก่ พระอ่อนแก้ว พระสีจันทร์ พระสิงห์ และนายนุ่น เรือได้แล่นเข้าคลองบางกล่ำ อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา จนถึงบ้านบางกล่ำชาวบ้านได้นิมนต์ให้พระอธิการขวัญอยู่ประจำที่หมู่บ้าน โดยชาวบ้านได้ถวายที่ดินและสร้างกุฏิให้พระสงฆ์ได้จำพรรษา จึงทำให้เกิดเป็นวัดขึ้น เมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ. 2444 ตั้งชื่อวัดว่า "วัดชลธาราวาส"[2] ต่อมามีการพิจารณาสร้างวัดเขากลอยขึ้นที่ หมู่ที่ 8 ตำบลท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เนื่องจากบริเวณบ้านเขากลอยเป็น

---

[1]สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดพัทลุง. แบบสำรวจประวัติวัดในจังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2530.

[2]นภดล ขจรสกุลวงศ์ และชาญชัย เพชรสลับแก้ว. "ประวัติวัดชลธาราวาส" ใน หนังสือที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูพิพัฒน์ชลธาร (เอียด สุวณฺโณ). วันที่ 5 – 7 มิถุนายน 2540. 2540. หน้า 27.

หมู่บ้านที่อยู่ห่างไกล ประชาชนไม่มีวัดที่จะใช้เป็นสถานบำเพ็ญบุญกุศล ดังนั้นในปี พ.ศ. 2449 ประชาชนโดยการนำของ นายมงคล และนางหนูนุ้ย พุทธวาศรี ได้บริจาคที่ดินของตนเองสร้างขึ้นเป็นวัด ได้ตั้งชื่อว่า "วัดเขากลอย" ตามชื่อหมู่บ้าน และวัดนี้ก็ได้รับการบำรุงรักษาจากประชาชนในหมู่บ้านให้พัฒนาเจริญขึ้น จนได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม พ.ศ. 2467[1]

ต่อมาในปี พ.ศ. 2465 นายแก้ว ครุวรรณพัฒน์ ก็ได้ริเริ่มสร้างวัดขึ้นที่หมู่ที่ 2 ตำบลบ้านนา อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา เพราะได้พิจารณาเห็นว่าชาวบ้านมีความยากลำบากที่จะต้องเดินทางไปบำเพ็ญกุศลในวัดที่อยู่ห่างไกล วัดที่สร้างนี้ตั้งชื่อว่า "วัดกาญจนาวาส"[2] การสร้างวัดในระยะแรก ๆ ก็มีความติดขัดและมีความเจริญไปอย่างช้า ๆ เนื่องจากชาวบ้านมีความขัดสนและขาดพระสงฆ์ที่จะมาจำพรรษา จนกระทั่ง พ.ศ. 2472 วัดก็ร้างไประยะหนึ่ง และได้รับการบูรณะใหม่ในปี พ.ศ. 2492 หลังจากนั้นจึงค่อย ๆ มีความเจริญขึ้นตามลำดับ

ส่วนในพื้นที่จังหวัดพัทลุงก็มีกลุ่มประชาชนได้ร่วมมือกันสร้างวัดขึ้นในที่ห่างไกลอีกหลายวัด ดังเห็นได้จากกรณีชาวบ้านลำใน ตำบลบ้านนา กิ่งอำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง ได้ร่วมกันบริจาคที่ดินและสละทรัพย์สร้างวัดลำในหรือวัดปุณณาวาส เมื่อ พ.ศ. 2452[3] เนื่องจากหมู่บ้านนี้ยังไม่มีวัดประจำหมู่บ้าน ซึ่งอยู่ห่างจากวัดอื่น ๆ มาก และเป็นวัดที่อยู่ทางทิศตะวันตกของตัวจังหวัดพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าเขาและเส้นทางคมนาคมในสมัยนั้นยังมีความยากลำบาก ทำให้การติดต่อกับโลกภายนอกกระทำได้ยากลำบาก การสร้างวัดขึ้นจึงเป็นการตอบสนองความต้องการของชาวบ้านเอง เพื่อใช้ในการบำเพ็ญบุญกุศลประจำหมู่บ้าน นอกจากนี้ทางทิศตะวันออกของจังหวัด ซึ่งติดกับทะเลสาบสงขลามีชุมชนต่าง ๆ เกิดขึ้นหลายชุมชน ทั้งชุมชนเก่าและชุมชนใหม่ สำหรับชุมชนใหม่ชาวบ้านมักจะรวมกลุ่มกันสร้างวัดประจำหมู่บ้านขึ้นหลายแห่ง ดังเห็นได้จากชาวบ้าน หมู่ที่ 8 บ้านปากประ โดยการนำของ นายเกลื่อน นิลสุวรรณ นายแสง ฤทธิรัตน์ นายปั้น เลื่อนแป้น นายชู ปล้องใหม่ นายหนู ฤทธิรัตน์ นายไข่ ฤทธิรัตน์ กลุ่มชาวบ้านเหล่านี้ได้ร่วมมือกันสร้างวัดขึ้น ในปี พ.ศ. 2472 ให้ชื่อว่า "วัดปากประ" หรือ "วัดแสงอรุณ"[4]

4. กลุ่มพระภิกษุสงฆ์ กลุ่มนี้หมายถึงผู้นำคณะสงฆ์และพระสงฆ์ทั่วไป ซึ่งถือว่าเป็นบุคคลที่ได้รับความเคารพนับถือของประชาชนมาก เพราะเป็นตัวแทนและเป็นผู้สืบทอดพุทธ

---

[1]กรมการศาสนา. ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 3. 2527. หน้า 360.

[2]สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดสงขลา วัดโคกสมานคุณ ข้อมูลประวัติวัดจังหวัดสงขลา พ.ศ. 2519.

[3]สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดพัทลุง. ข้อมูลประวัติวัดจังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2530.

[4]เรื่องเดิม.

ศาสนาที่นำหลักธรรมของพระพุทธเจ้ามาปฏิบัติและอบรมสั่งสอนประชาชนให้ประพฤติในคุณงามความดีและประกอบพิธีกรรมทางศาสนาให้แก่ชาวบ้าน ดังนั้นการกระทำในด้านต่าง ๆ ของพระสงฆ์จึงได้รับการสนับสนุนจากทุกฝ่าย ให้สามารถดำเนินการได้อย่างรวดเร็วและสนองตอบต่อความต้องการทางด้านจิตใจของประชาชน จึงพบว่ามีพระภิกษุสงฆ์หลายรูปที่สร้างวัดขึ้นในท้องถิ่นห่างไกล เพื่อให้ประชาชนได้ใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เป็นที่บำเพ็ญบุญกุศลต่าง ๆ ดังตัวอย่าง ต่อไปนี้

การสร้างวัดของกลุ่มพระภิกษุสงฆ์ในจังหวัดสงขลาในช่วงสมัยนี้ เริ่มโดยพระคงได้ร่วมมือกับชาวบ้านหมู่ที่ 4 บ้านพร้าว ตำบลทำนบ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา สร้างวัดขึ้นในหมู่บ้าน เมื่อ พ.ศ. 2450[1] ตั้งชื่อว่า "วัดไทรทอง" แต่ชาวบ้านทั่วไปนิยมเรียกว่า "วัดบ้านพร้าว" ตามชื่อของหมู่บ้าน

ต่อมาในปี พ.ศ. 2462[2] พระปาน ฏวกสโร ได้สร้างวัดช่องเขาขึ้น โดยได้รับการสนับสนุนเป็นอย่างดีจากชาวบ้านช่องเขา ตำบลคลองเปรียะ อำเภอจะนะ เมื่อสร้างวัดขึ้นแล้ว ชาวบ้านได้นิมนต์พระปานเป็นเจ้าอาวาสรูปแรกของวัด ทำให้ประชาชนได้มีสถานที่บำเพ็ญบุญกุศลและมีสถานที่ศึกษาเล่าเรียนของบุตรหลาน ในเวลาเดียวกัน ประมาณ พ.ศ. 2463[3] พระวินัยรักขิต เดิมอยู่วัดเขมาภิรตาราม จังหวัดนนทบุรี ได้คิดสร้างวัดขึ้นที่บ้านเขาราม หมู่ที่ 5 ตำบลทุ่งหวัง อำเภอเมืองสงขลา ให้ชื่อว่า "วัดเขารามปลักจันทน์หอม" ตามชื่อหมู่บ้าน ซึ่งเดิมหมู่บ้านนี้จะอยู่ห่างจากชุมชนอื่น ๆ ประชาชนไม่สะดวกในการเดินทางไปบำเพ็ญบุญกุศลตามวัดอื่น ๆ บริเวณที่สร้างวัดเดิมเป็นป่ารกมากไม่ได้ใช้ประโยชน์อย่างอื่น พระวินัยรักขิต จึงขอซื้อที่ดินบริเวณนี้จาก นายพุฒ นายอินแก้ว นายคลิ้ง และนายอินทอง การสร้างวัดได้ดำเนินการอยู่ 7 ปี จน พ.ศ. 2470 จึงได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา วัดนี้ถือได้ว่าเป็นวัดแรกที่มีการฝังลูกนิมิตเพียง 4 มุม ซึ่งพระวินัยรักขิตเห็นว่าถูกต้องตามพระวินัยอยู่แล้ว[4]

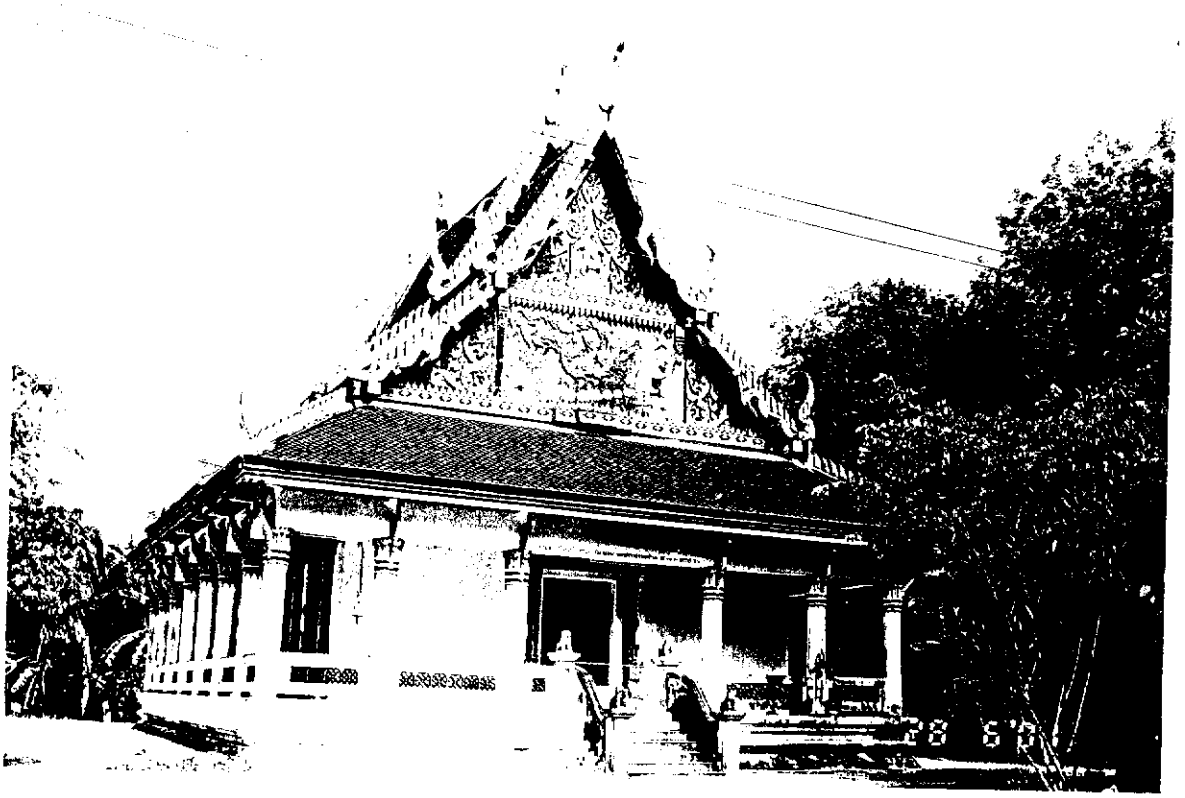
---

[1]กรมการศาสนา. ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 3. 2527. หน้า 475.

[2]สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดสงขลา วัดโคกสมานคุณ ข้อมูลประวัติวัดในจังหวัดสงขลา พ.ศ. 2519.

[3]กรมการศาสนา. เรื่องเดิม. หน้า 366.

[4]พระวินัยรักขิต. การฝังลูกนิมิตต์ วัดเขารามปลักจันทน์หอม ตำบลทุ่งหวัง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา. 2474. หน้า 1 - 8.

ภาพประกอบที่ 7 อุโบสถวัดเขาราม ตำบลทุ่งหวัง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา สร้างเมื่อ พ.ศ. 2473

หลังจากปี พ.ศ. 2463 ก็มีพระภิกษุสงฆ์สร้างวัดขึ้นอีกหลายวัด ในปี พ.ศ. 2466 หลวงพ่อแดงได้เดินทางธุดงค์ไปทำวิปัสสนาธุระบริเวณป่าช้า หมู่ที่ 7 ตำบลควนรู อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา แล้วตั้งเป็นที่พักสงฆ์ขึ้น จนเป็นที่ศรัทธาของลูกศิษย์และชาวบ้านได้ขอให้หลวงพ่อแดงตั้งวัดขึ้นเรียกชื่อว่า "วัดคูหานอก" แต่ชาวบ้านทั่วไปนิยมเรียกว่า "วัดนอก"[1] ในปีเดียวกันพระอธิการทองก็ได้สร้างวัดหัวถนนขึ้นบริเวณ หมู่ที่ 8 ตำบลปริก อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา[2] จนกระทั่ง พ.ศ. 2472[3] พระครูจันทร์ คุณสมปนโน ได้ร่วมมือกับชาวบ้านสร้างวัดสะพานไม้แก่น เพื่อเป็นที่ศึกษาเล่าเรียนของพระภิกษุสามเณร และการเปิดโรงเรียนวัด

ส่วนการสร้างวัดในเขตจังหวัดพัทลุงของกลุ่มพระภิกษุสงฆ์ เริ่มจากพระปลัดเปลี่ยน ปริตฺตาสโย (พระธรรมจักการามมุนี) ได้สร้างวัดคูหาต่ำหรือวัดภูผาภิมุข ขึ้นในปี พ.ศ. 2455[4] ซึ่งเดิมบริเวณวัดนี้เคยเป็นวัดร้างมาก่อนที่ตั้งอยู่กลางย่านชุมชนบ้านคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง วัดนี้ต่อมาได้พัฒนาขึ้นเป็นวัดสำคัญเนื่องจากเป็นวัดธรรมยุตเป็นที่จำพรรษาของเจ้าคณะจังหวัดฝ่ายธรรมยุตมาจนปัจจุบัน

ต่อมาในปี พ.ศ. 2473 พระธรรมวโรดม (เซ่ง อุตฺตโม) เจ้าอาวาสวัดราชาธิวาส เจ้าคณะรองหนใต้ และเจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราช และมณฑลภูเก็ต ได้สร้างวัดภูเขาทองขึ้นที่ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง การสร้างวัดนี้สืบเนื่องมาจากพระธรรมวโรดม ได้เดินทางมาเยี่ยมบ้านเดิมซึ่งอยู่ที่บ้านปากคลองเก่า ได้พบว่าเด็กบ้านปากคลองต้องเดินทางไปเรียนหนังสือไกลบ้านได้รับความลำบาก ท่านจึงได้ขอบริจาคที่ดินบริเวณใกล้กับภูเขาทองแล้วได้สร้างเป็นโรงเรียนขึ้นในปี พ.ศ. 2472 แต่เมื่อสร้างโรงเรียนขึ้นแล้วไม่มีผู้ดูแลโรงเรียน ท่านจึงให้สร้างวัดขึ้นบริเวณภูเขาทอง เพื่อให้วัดได้ดูแลโรงเรียนด้วย[5] วัดนี้ได้พัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ แต่ก็เป็นเรื่องแปลกที่วัดนี้ได้รับการอุปถัมภ์จากพระธรรมวโรดม ซึ่งเป็นพระภิกษุฝ่ายธรรมยุตมาตลอด แต่วัดเป็นของพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายมาตั้งแต่เริ่มแรกจนปัจจุบัน

---

[1]สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดสงขลา วัดโคกสมานคุณ ข้อมูลประวัติวัดในจังหวัดสงขลา พ.ศ. 2519.

[2]เรื่องเดิม.

[3]เรื่องเดิม.

[4]สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดพัทลุง. ข้อมูลประวัติวัดจังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2530.

[5]สัมภาษณ์พระครูพินิจวรกิจ (คล้อย อโนโม) เจ้าอาวาสวัดภูเขาทองและเจ้าคณะอำเภอควนขนุน วัดภูเขาทอง ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2544.

การสร้างวัดในช่วงต้นสมัยนี้จะเห็นได้ว่ายังได้รับการสนับสนุนจากผู้นำของรัฐหรือผู้ปกครองที่รัฐบาลกลางส่งมาปกครองจังหวัดเป็นกำลังสำคัญเกื้อหนุนอีกทางหนึ่ง แต่หลัง พ.ศ. 2445 เมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 แล้ว การสร้างวัดเป็นภาระตกแก่ผู้นำท้องถิ่น พระภิกษุสงฆ์ และประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ ร่วมมือกันจัดสร้างวัดส่วนใหญ่จะพบในท้องถิ่นห่างไกลหรือในท้องถิ่นที่ยังไม่มีวัด สำหรับเป็นที่บำเพ็ญบุญกุศลของชาวบ้านและเป็นที่ประกอบศาสนพิธีของพระสงฆ์ โดยเฉพาะในสมัยนี้จะเห็นได้ว่าการสร้างวัดเริ่มขยายตัวบริเวณป่าเขาทางด้านทิศตะวันตกของจังหวัดมากขึ้น ซึ่งจะปรากฏชัดในสมัยต่อมา เมื่อมีการสร้างวัดขึ้นมาสำหรับเป็นที่พำนักจำพรรษาของพระภิกษุสงฆ์ก็จะมีการสร้างศาสนสถานและศาสนวัตถุเป็นส่วนประกอบของวัด ศาสนสถานที่สำคัญของวัดในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ได้แก่ เจดีย์ โบสถ์ ศาลาการเปรียญ หอระฆัง มณฑป และหอพระไตรปิฎก สิ่งก่อสร้างเหล่านี้ในสมัยก่อน พ.ศ. 2442 นิยมสร้างด้วยไม้และสร้างด้วยการก่ออิฐถือปูน การก่อสร้างมักจะมีพระภิกษุที่ประชาชนให้การเคารพนับถือหรือเจ้าอาวาสเป็นประธานหรือเป็นหัวหน้าในการชักนำ โดยมีพุทธศาสนิกชนเป็นผู้ให้การสนับสนุนช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ เพื่อให้การสร้างศาสนสถานสำเร็จลุล่วงด้วยดี เพราะการสร้างศาสนสถานในพุทธศาสนาของประชาชนสร้างด้วยความเชื่อความศรัทธาว่าจะทำให้เกิดบุญกุศลต่อผู้สร้างหรือผู้ที่ล่วงลับไปแล้วและเป็นการสร้างเพื่อเป็นพุทธบูชานั่นเอง การสร้างศาสนสถานในสมัยนี้จึงถือได้ว่าเป็นการสร้างด้วยศรัทธาและจิตวิญญาณของผู้สร้างอย่างแท้จริงโดยไม่หวังค่าตอบแทนเป็นค่าจ้างอย่างปัจจุบัน แต่หลังปี พ.ศ. 2445 เมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 การจัดระบบการปกครองมีระบบระเบียบมากขึ้น ทำให้การจัดสร้างวัด ศาสนสถานภายในวัดต้องอิงกับระเบียบราชการเป็นหลัก การสร้างวัดขึ้นใหม่ต้องได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตก่อนจึงจะสร้างได้[1] และเป็นไปตามขั้นตอนที่กฎหมายกำหนด การสร้างศาสนสถานภายในวัดมีการว่าจ้างช่างก่อสร้าง มีการออกแบบแปลนแผนผังที่ชัดเจนขึ้น จึงจะสามารถของบประมาณมาสนับสนุนการก่อสร้างวัด ซึ่งงบประมาณส่วนใหญ่เป็นเงินกัลปนาวัดหรือเงินที่เกิดจากผลประโยชน์ในที่ธรณีสงฆ์ของวัดนั้น ๆ เงินกัลปนาวัดแต่เดิมวัดที่มีพื้นที่กัลปนาจะเป็นผู้เก็บผลประโยชน์มาบำรุงวัด ครั้นภายหลังเมื่อประกาศใช้กฎหมายรัษฎากรแล้วทางราชการได้นำเงินกัลปนาไปใช้เป็นเงินบำรุงท้องที่[2] ในช่วงสมัยนี้จึงพบว่ามีวัดในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาจำนวนหลายวัดที่มีพื้นที่กัลปนามีผลประโยชน์

---

[1]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ. 16/2 พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 (16 - 18 มิ.ย. 121).

[2]ชัย สัจจาพันธุ์ (รวบรวม). ประวัติวัดพะโคะ (วัดพระราชประดิษฐาน) และประวัติสมเด็จเจ้าพะโคะ (หลวงพ่อทวดเหยียบน้ำทะเลจืด). 2529. หน้า 12.

ขึ้นกับวัดมาตั้งแต่สมัยอยุธยา เช่น วัดคูหาสวรรค์ วัดเขียนบางแก้ว วัดจะทิ้งพระ วัดพะโคะ เป็นต้น วัดเหล่านี้พยายามขอเบิกเงินกัลปนาจากรัฐเพื่อนำมาบูรณะพัฒนาวัดหรือสร้างศาสนสถานภายในวัด ซึ่งบางครั้งมีความยุ่งยากในการเบิกจ่ายและต้องใช้เวลานานในการตรวจสอบความถูกต้อง ดังตัวอย่างกรณีวัดต่าง ๆ ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาขอเบิกจ่ายเงินกัลปนา มีรายละเอียดดังนี้

1. วัดเขียนบางแก้วหรือวัดบางแก้ว ตั้งอยู่หมู่ที่ 4 ตำบลจองถนน อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง เป็นวัดโบราณมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ซึ่งพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยาทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทานพื้นที่กัลปนาและข้าพระโยมสงฆ์ไว้สำหรับบำรุงดูแลวัดจำนวนมาก ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์วัดนี้ชำรุดทรุดโทรมมาก ในปี พ.ศ. 2453 พระพุ่มเจ้าอธิการวัดเขียนบางแก้วและเป็นเจ้าคณะหมวด เป็นหัวหน้าในการชักชวนชาวบ้านบริจาคทรัพย์ในการปฏิสังขรณ์อุโบสถวัดเขียนบางแก้ว รวมเงินที่ได้ใช้จ่ายไปแล้ว จำนวน 1,315.50 บาท แต่การปฏิสังขรณ์ยังไม่แล้วเสร็จ เนื่องจากขาดเงินที่จะจ้างช่างดำเนินการต่อไป ซึ่งประมาณการว่าจะต้องใช้จ่ายเงินเป็นค่าแรง ค่าปูน ค่ากระเบื้อง ค่าตาปู ค่ารักและค่าทอง อีกประมาณ 1,500 บาท ดังนั้นในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2456 เจ้าอธิการพุ่มจึงได้ทำเรื่องขอเบิกเงินกัลปนาของวัดเขียนบางแก้ว จำนวน 1,500 บาท ผ่านทางนายเต่า สตะกูรมะ (หลวงธรรมรัฐธราธร) นายอำเภอปากพะยูน แต่เรื่องนี้ได้ชักช้าอยู่ที่ทางมณฑลนครศรีธรรมราชได้ตรวจสอบเงินกัลปนาของวัดเขียนบางแก้วกับกระทรวงธรรมการปรากฏว่าเงินกัลปนาของวัดเหลืออยู่เพียง 1,298.71 บาท ทางเจ้าอธิการพุ่มเห็นเรื่องช้าอยู่จึงได้แจ้งไปที่พระครูธรรมธาตุนุรักษ์ เจ้าคณะแขวงปละท่า วัดจะทิ้งพระ จังหวัดสงขลา ขอให้ช่วยเหลือติดตามเรื่องดังกล่าวให้ด้วย จนในที่สุดกระทรวงธรรมการได้อนุมัติให้เจ้าอธิการพุ่มเบิกเงินกัลปนาวัด จำนวน 1,298.71 บาท เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2457[1] เพื่อนำไปเป็นค่าใช้จ่ายในการปฏิสังขรณ์อุโบสถ และต่อมาในปี พ.ศ. 2470 ได้รับอนุมัติเบิกเงินกัลปนา จำนวน 960 บาท[2] นำมาซ่อมแซมสิ่งก่อสร้างภายในวัดเขียนบางแก้วอีกส่วนหนึ่ง จึงทำให้วัดมีสภาพที่ค่อย ๆ เจริญขึ้นมาก

2. วัดจะทิ้งพระ ตั้งอยู่หมู่ที่ 4 ตำบลจะทิ้งพระ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา เป็นวัดโบราณที่สร้างมาตั้งแต่สมัยอยุธยา และเป็นวัดที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาก ภายในวัดมีพระ

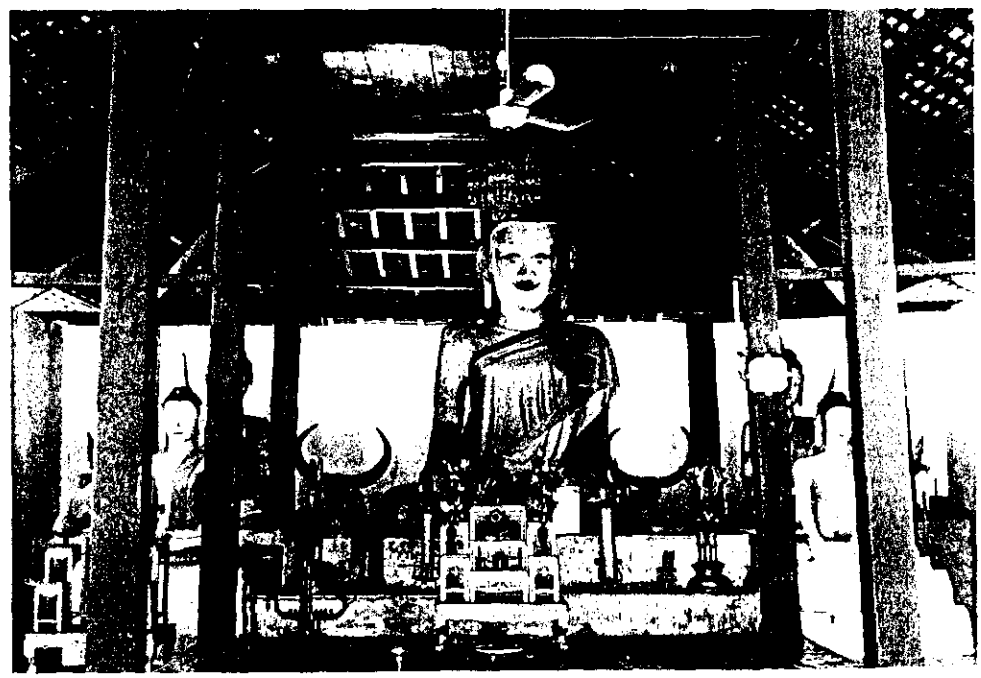
---

[1]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศธ. 7.1/5. เมืองพัทลุงขออนุญาตเบิกเงินค่านากัลปนาของวัดบางแก้ว ซ่อมแซมอุโบสถวัดบางแก้ว 1,298 บาท 71 สตางค์ (2 เม.ย. 56 - 7 ต.ค. 57).

[2]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 7 ศธ. 7.1/11. จังหวัดพัทลุงขอเงิน 2,500 บาท เพื่อปฏิสังขรณ์อุโบสถวัดประดู่หอม. (18 ธ.ค. 68 - 28 ม.ค. 70).

ภาพประกอบที่ 8 ศาลาการเปรียญวัดเขียนบางแก้ว ตำบลจองถนน อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง บูรณะใหม่พร้อมกับการบูรณะอุโบสถ เมื่อ พ.ศ. 2457

ภาพประกอบที่ 9 พระประธานปูนปั้นภายในอุโบสถวัดเขียนบางแก้ว ตำบลจองถนน อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง บูรณะใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2457

มหาธาตุเจดีย์ อุโบสถ และพระพุทธไสยาสน์ ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์วัดมีสภาพชำรุดทรุดโทรมมากแม้ว่าจะได้รับการบูรณะซ่อมแซมมาหลายครั้งแล้วก็ตาม จนกระทั่ง พ.ศ. 2451[1] ทางวัดจึงได้ขอเบิกเงินกัลปนามาใช้ซ่อมแซมบูรณะวัด ต่อมาในปี พ.ศ. 2460 พระครูธรรมธาตุนุรักษ์เจ้าคณะแขวงอำเภอจะทิ้งพระ วัดจะทิ้งพระ ได้ขอเบิกเงินกัลปนาวัด จำนวน 1,000 บาท เพื่อนำมาเป็นค่าใช้จ่ายในการสร้างกุฏีภายในวัดจะทิ้งพระ จำนวน 2 หลัง แต่ยังไม่สำเร็จเนื่องจากเงินไม่พอ เพราะยังขาดค่าไม้พื้น ไม้ฝา และกระเบื้องมุงหลังคา นอกจากนั้นในปี พ.ศ. 2463 ทางวัดได้สร้างโรงฉันและซ่อมแซมกุฏีเก่าจึงได้ขอเบิกเงินกัลปนาวัดอีก จำนวน 5,000 บาท[2] จนสามารถพัฒนาศาสนสถานภายในวัดให้เจริญรุ่งเรืองได้เป็นจำนวนมาก หลังจากได้บูรณะซ่อมแซมอาคารต่าง ๆ ได้เรียบร้อยมั่นคงแข็งแรงแล้ว ปรากฏว่า ในปี พ.ศ. 2470 อุโบสถหลังเดิมของวัดอยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรมมากยากต่อการที่จะบูรณะให้คงเดิมได้ เนื่องจากเครื่องไม้ปลวกได้กัดกินทำลายทั้งหมด จึงมีความจำเป็นที่จะจัดสร้างอุโบสถขึ้นใหม่ เพื่อให้สะดวกแก่พระภิกษุที่จะเข้าไปทำอุโบสถสังฆกรรม สำหรับอุโบสถที่จะก่อสร้างใหม่จะสร้างเป็นคอนกรีตทั้งหลังเว้นแต่ประตูหน้าต่างเท่านั้นที่ต้องใช้ไม้ ได้คิดประมาณการไว้ว่าจะต้องใช้เงินประมาณ 14,000 บาท พระสมุห์จันทร์ เจ้าอาวาสวัดจะทิ้งพระได้ทำเรื่องเสนอเบิกเงินกัลปนาพร้อมกับได้แนบแบบแปลนไปยังมณฑลนครศรีธรรมราช[3] แต่การพิจารณาเรื่องนี้ของทางมณฑลได้ดำเนินการล่าช้ามาก จนกระทั่ง พ.ศ. 2472 ทางวัดจึงได้มีหนังสือท้วงถามเรื่องนี้มณฑลจึงได้ตรวจสอบเงินกัลปนาของวัด ปรากฏว่ามีเงินอยู่ 12,000 บาท ไม่พอกับที่ทางวัดขอไปจึงขอให้รอไว้ก่อน แต่ทางวัดยืนยันขอเบิกเงินเท่าที่มีในเวลานั้น เพราะจะทำให้งานก่อสร้างอุโบสถล่าช้าออกไปอีก[4] ซึ่งทางมณฑลก็อนุญาตให้เบิกตามที่วัดร้องขอ ดังที่ใบบอกของจังหวัดสงขลาถึงสมุหเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลนครศรีธรรมราช ลงวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ. 2472 ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า

> เรื่องพระสมุห์จันทร์ วัดจะทิ้งพระ กิ่งจะทิ้งพระ อำเภอเมืองสงขลา ร้องขอเบิกเงินกัลปนาของวัดจะทิ้งพระ เพื่อนำไปก่อสร้างอุโบสถขึ้นใหม่นั้น บัดนี้จังหวัดได้เรียกช่าง

---

[1]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5. ศธ. 7.1/4 การใช้เงินกัลปนาปฏิสังขรณ์วัดจะทิ้งพระ (10 ก.ค. - 27 ธ.ค. 2451)

[2]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6. ศธ. 7.1/7 เจ้าคณะของอำเภอจะทิ้งพระขอเบิกเงินกัลปนาเพื่อซ่อมแซมวัด 5,000 บาท (24 ส.ค. - 20 ต.ค. 63).

[3]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 7. ศธ. 7.1/ 15 การก่อสร้างอุโบสถวัดจะทิ้งพระ จังหวัดสงขลา (26 พ.ย. 70 - 19 ม.ค. 73).

[4]<u>เรื่องเดิม.</u>

มาประกวดราคาค่าก่อสร้าง ตามแบบแปลนโดยจะก่อเสาและถานเป็นเฟโรคอนกรีตทั้งหมด ช่างที่กะราคาต่ำที่สุดเหมาเสร็จเป็นเงิน 13,800 บาท (หนึ่งหมื่นสามพันแปดร้อยบาท) แต่จำนวนเงินกัลปนามีอยู่เพียง 12,800 บาท ยังขาดอีก 1,000 บาท (พันบาท) พระสมุห์จันทร์และเจ้าคณะแขวงพร้อมด้วยชาวบ้านรับรองจะหาเงินพันบาทที่ขาดเพิ่มเติมจนพอ จึงขอร้องเบิกเงินกัลปนาเท่าที่มีเพียง 12,800 บาท เพื่อได้จัดการให้ช่างรีบลงมือปลูกสร้างเสียโดยเร็ว เพราะอุโบสถของเก่ากำลังชำรุดทรุดโทรมเกือบใช้ไม่ได้อยู่แล้ว ข้าพเจ้าได้ส่งรายการก่อสร้างและแบบแปลนมาใหม่พร้อมด้วยใบบอกนี้[1]

แต่อย่างไรก็ตามในปี พ.ศ. 2473 กระทรวงธรรมการได้พิจารณาแบบแปลนอุโบสถของวัดจะทิ้งพระและแจ้งกลับมาว่าไม่ถูกแบบสถาปัตยกรรมไทย จึงขอให้วัดแก้ไขใหม่หรือยืนยันตามแบบเดิม ดังปรากฏหลักฐานในหนังสือของเสนาบดีกระทรวงธรรมการถึงสมุหเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลนครศรีธรรมราช ลงวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2473 ความตอนหนึ่งว่า

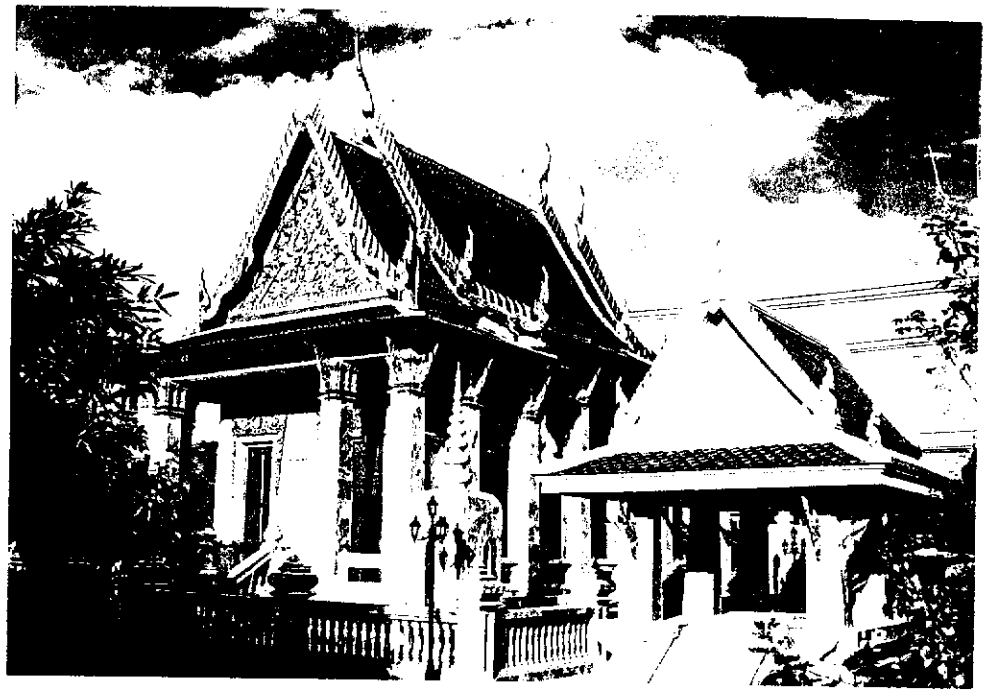
> เรื่องพระสมุห์จันทร์ เจ้าอาวาสวัดจะทิ้งพระ จังหวัดสงขลา ขอเบิกเงินของวัดเพื่อสร้างอุโบสถ ดังความแจ้งอยู่แล้วนั้น ได้ให้สถาปนิกตรวจแบบอุโบสถที่ส่งไป สถาปนิกมีความเห็นว่าไม่น่าจะสร้างให้พิสดารผิดกับแบบอุโบสถทั้งปวง และการมีโค้งรอบเช่นนั้นนอกจากไม่ถูกต้องตามแบบสถาปัตยกรรมไทยแล้วยังลดกำลังของส่วนก่อสร้างโดยมิได้เพิ่มความสวยงามขึ้นเลย ข้าพเจ้าเห็นพ้องด้วยจึงเห็นควรให้ทราบ ถ้าจะแก้ไขอย่างไรหรือยังคงชอบแบบเดิมก็ให้รีบบอกมา[2]

เรื่องแบบแปลนอุโบสถวัดจะทิ้งพระที่จะสร้างใหม่นี้และถูกทักท้วงจากกระทรวงธรรมการว่าไม่ถูกต้องตามแบบสถาปัตยกรรมไทยนั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่ากระทรวงธรรมการตลอดถึงสถาปนิกในสมัยนั้นไม่เข้าใจและไม่มีความรู้ในเรื่องของศิลปกรรมในท้องถิ่นเมืองสงขลา เนื่องจากลักษณะเด่นของเมืองสงขลานั้นเป็นแหล่งรวมการหล่อหลอมวัฒนธรรมไทย จีน และฝรั่ง ซึ่งปรากฏให้เห็นในรูปแบบของสถาปัตยกรรม โดยเฉพาะอุโบสถในท้องถิ่นจะมีรูปแบบผสมผสานของวัฒนธรรมดังกล่าว คือ ลักษณะอุโบสถก่อด้วยอิฐบางแบบมีฝาผนังบางแบบไม่มีฝาผนัง ล้อมรอบด้วยเสาโค้งแบบโรมันรับปีกชายคา เพราะฉะนั้นการที่วัดจะทิ้งพระจะสร้าง

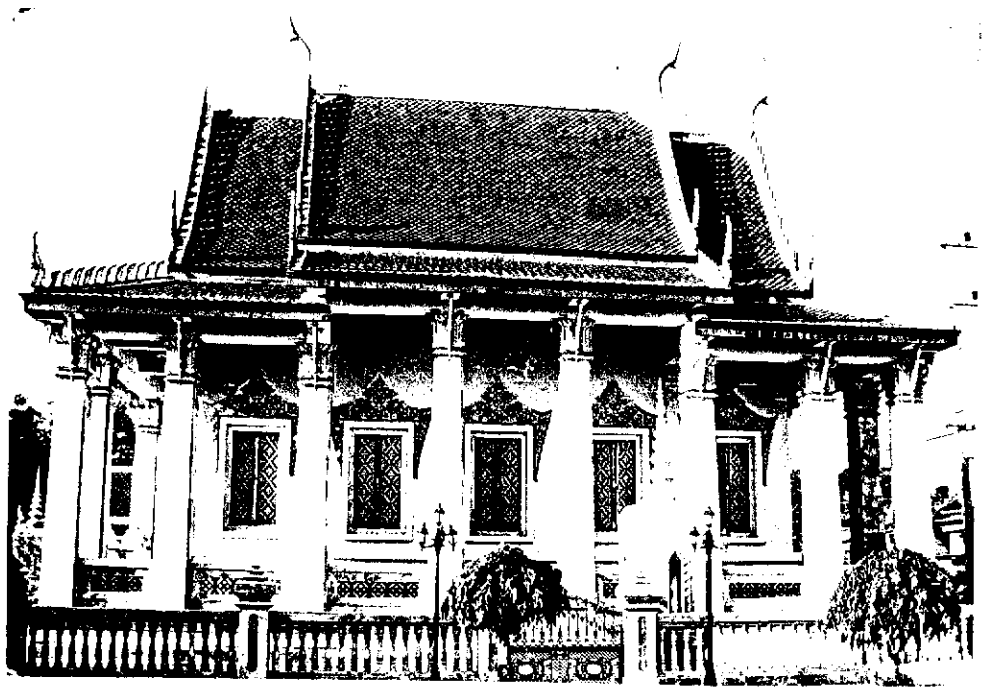
---

[1]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 7. ศธ. 7.1/ 15 การก่อสร้างอุโบสถวัดจะทิ้งพระ จังหวัดสงขลา (26 พ.ย. 70 - 19 ม.ค. 73).

[2]เรื่องเดิม.

ภาพประกอบที่ 10 อุโบสถวัดจะทิ้งพระ (ด้านหน้า) ตำบลจะทิ้งพระ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา สร้างเมื่อ พ.ศ. 2473 ปัจจุบันบูรณะใหม่

ภาพประกอบที่ 11 อุโบสถวัดจะทิ้งพระ (ด้านข้าง) ตำบลจะทิ้งพระ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา สร้างเมื่อ พ.ศ. 2473 ปัจจุบันบูรณะใหม่.

อุโบสถแบบมีเสาโค้งล้อมรอบ นอกจากจะเป็นแบบเฉพาะของท้องถิ่นแล้ว การสร้างอุโบสถครั้งนี้ได้มีการย้ายที่ก่อสร้างจากที่เดิมลงมาทางทิศใต้เล็กน้อย ซึ่งจะตรงเป็นแนวเดียวกับวิหารพระพุทธไสยาสน์ และวิหารนี้ก็สร้างเฉลียงยื่นไปทางทิศเหนือเป็นเสาโค้งแบบโรมันรับปีกชายคา ดังนั้นการสร้างอุโบสถมีรูปเสาโค้งทำให้เกิดความกลมกลืนทางศิลปะที่มีอยู่เดิมแล้ว ซึ่งน่าจะเป็นแนวทางที่ถูกต้องตามหลักวิชาการดีกว่า

จากการทักท้วงดังกล่าวทางวัดจึงขอให้กระทรวงธรรมการเป็นผู้แก้ไขแบบแปลนอุโบสถให้ถูกต้องสวยงามตามแบบศิลปะไทย ในที่สุดกระทรวงธรรมการได้ออกแบบแปลนอุโบสถใหม่ให้เป็นอุโบสถแบบทรงไทย แต่ค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างจะสูงกว่าของเดิมมาก ทางกระทรวงธรรมการจึงให้วัดเป็นผู้เลือก คือถ้าสร้างแบบธรรมดาต้องใช้เงิน 22,500 บาท หรือถ้าสร้างแบบอย่างเลวใช้เงิน 18,500 บาท แต่เงินของวัดมีเพียง 12,899.59 บาท[1] พระสมุห์จันทร์จึงเลือกที่จะสร้างตามแบบที่ 2 ส่วนเงินที่ยังขาดอยู่ทางวัดจะหามาเพิ่มเติมภายหลัง ดังนั้นอุโบสถหลังใหม่ของวัดจะทิ้งพระจึงเป็นแบบคอนกรีตเสริมเหล็ก มีลักษณะทรงเรือนไทยมาจนปัจจุบันนี้ ซึ่งเป็นรูปแบบที่ไม่ผสมกลมกลืนกับวิหารพระพุทธไสยาสน์

3. วัดคูหาสวรรค์หรือวัดคูหาสูง ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เป็นวัดโบราณที่มีความเจริญมาตั้งแต่สมัยอยุธยา เป็นวัดที่พระมหากษัตริย์ได้พระราชทานพระบรมราชูทิศเพื่อกัลปนาข้าพระโยมสงฆ์ไว้สำหรับบำรุงดูแลวัดเป็นจำนวนมาก แต่ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นวัดนี้มีสภาพชำรุดทรุดโทรมมาก ในสมัยรัชกาลที่ 5 วัดนี้ได้มีการบูรณะครั้งหนึ่งเพื่อเตรียมรับการเสด็จประพาสวัดคูหาสวรรค์ พ.ศ. 2432[2] ต่อมา พ.ศ. 2469 เจ้าอธิการตุด (พระครูจรูญกรณีย์) เจ้าอาวาสวัดคูหาสวรรค์ ได้พิจารณาเห็นว่าอุโบสถหลังเก่ามีสภาพชำรุดทรุดโทรม เจ้าอธิการตุดจึงได้ปรึกษาพระภิกษุภายในวัด และประชาชนบริเวณใกล้วัดตกลงให้รื้ออุโบสถเก่าแล้วสร้างอุโบสถใหม่ ซึ่งเจ้าอธิการตุดได้ใช้เงินส่วนตัวและเงินที่ชาวบ้านร่วมบริจาคดำเนินการก่อสร้างไปบ้างแล้ว แต่ยังขาดเงินที่จะใช้ในการก่อสร้างอีกประมาณ 15,000 บาท เจ้าอธิการตุดจึงได้เสนอเรื่องขอเบิกเงินกัลปนาวัด จำนวน 4,000 บาท ซึ่งทางจังหวัดก็มีความเห็นว่าควรอนุญาตให้จ่ายได้ เนื่องจากวัดคูหาสวรรค์มีพื้นที่นากัลปนา จำนวน 83 ไร่ 1 งาน 32 วา และเงินค่านากัลปนาวัดในจังหวัดพัทลุงรวมกันมีทั้งหมด 5,883.39 บาท ประการสำคัญวัดนี้เป็นวัดกลางชุมชนในบริเวณที่ตั้งตัวจังหวัดใหม่และมีเจ้านายเสด็จไปมาอยู่เสมอ จึงสมควรที่จะ

---

[1]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 7. ศธ. 7.1/15 การก่อสร้างอุโบสถวัดจะทิ้งพระ จังหวัดสงขลา (26 พ.ย. 70 - 19 ม.ค. 73).

[2]จังหวัดพัทลุง. "ประวัติวัดคูหาสวรรค์ ตำบลคูหาสวรรค์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง", ใน หนังสือกฐินพระราชทาน จังหวัดพัทลุง 18 พฤศจิกายน 2520. 2520. หน้า 2.

สร้างอุโบสถขึ้นใหม่ให้เป็นหลักฐานต่อไป[1] ส่วนทางมณฑลนครศรีธรรมราชก็เห็นควรให้เบิกจ่ายได้ ดังนั้นในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2470 จึงได้เสนอเรื่องขออนุมัติไปที่กระทรวงธรรมการ[2] แต่เรื่องยังไม่อนุมัติจากกระทรวงธรรมการ เนื่องจากเกิดปัญหาการขอเบิกเงินกัลปนา เพราะว่าเมื่อวันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2468 พระครูการาม (เทพ ฐิติญาโณ) เจ้าคณะแขวงคูหาสวรรค์ วัดประดู่หอม ได้มีหนังสือทูลสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ อุปราชมณฑลปักษ์ใต้ ขอพระราชทานเงินบูรณะอุโบสถวัดประดู่หอม จำนวน 2,500 บาท ซึ่งพระองค์ทรงมีรับสั่งให้ใช้เงินกัลปนาวัดจังหวัดพัทลุง แต่ยังไม่ทันดำเนินการตามรับสั่งพระองค์ก็ย้ายไปเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเสียก่อน ดังที่พระวิทูรดรุณกร ธรรมการมณฑลนครศรีธรรมราช มีหนังสือถึงพระคณาศัยสุนทร ผู้ว่าราชการจังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2470 ได้กล่าวชี้แจงเรื่องนี้ไว้ว่า

> ผมระลึกได้ว่า เมื่อสมเด็จเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ยังดำรงตำแหน่งอุปราชมณฑลปักษ์ใต้ ตอนเมื่อเสด็จจากสงขลาเข้ากรุงเทพฯ ครั้งหลังที่สุด ราวเดือนธันวาคม พ.ศ. 2468 โปรดให้ผมตามเสด็จมาด้วย เมื่อรถที่นั่งถึงสถานีพัทลุง เสด็จประทับพักที่สถานี มีพระครูการามกับพระถานารูปหนึ่ง พร้อมด้วยคุณพระมาคอยเฝ้า พระครูการามถวายพระพร ขอเงินกัลปนาปลูกสร้างศาลาหรืออุโบสถวัดประดู่หอมผมจำไม่ถนัด เพราะนานมาแล้ว สมเด็จรับสั่งให้จัดการบอกขอพระอนุมัติสมเด็จพระสังฆราชเจ้า ผมได้ขอให้คุณพระทำใบบอกเสนอมณฑลตามทางการ แต่นั้นมาจนบัดนี้ยังหาได้รับใบบอกไม่ วัดประดู่หอมเป็นวัดที่สมเด็จเสนาบดีตั้งพระหฤทัยจะทำนุบำรุงให้ถาวรสืบไป และเป็นวัดอยู่ใกล้กับจังหวัดใหม่ ซึ่งถ้าเทียบความสำคัญกับวัดคูหาสวรรค์ดูเหมือนจะไม่ยิ่งและหย่อนกว่ากันเลย ทั้งได้ทรงรับรองกับพระครูการามในเรื่องเงินนี้แล้ว ผมกับเจ้าคุณเทศามาคำนึงถึงพระเดชพระคุณที่ทรงปกเกล้าฯ มาด้วยความร่มเย็นเป็นสุข จึงใคร่จะให้กิจการที่ได้ทรงตั้งพระหฤทัยไว้เป็นไปสำเร็จตามพระประสงค์ เมื่อเร็ว ๆ นี้แผนกสรรพากรได้โอนเรื่องพระตุด เจ้าอาวาสวัดคูหาสวรรค์ ขอเงินช่วยในการสร้างอุโบสถ 4,000 บาท ไปให้แผนกธรรมการจัดการพิจารณานี้ ปรากฏตามใบบอกของจังหวัดว่า เงินกัลปนาที่คงคลังอยู่เวลานี้ มี 5,883 บาท 39 สตางค์ จึงเป็นปัญหาว่าจะควรบำรุงวัดประดู่หอมตามพระประสงค์ของสมเด็จเสนาบดีก่อน หรือควรจะช่วยในการสร้างอุโบสถ

---

[1]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 7 ศธ. 7.1/12. ขออนุญาตเบิกเงิน กัลปนา 4,000 บาท สร้างอุโบสถวัดคูหาสวรรค์ จังหวัดพัทลุง (8 ม.ค. 69 - 18 ต.ค. 72)

[2]เรื่องเดิม.

วัดคูหาสวรรค์ ขอคุณพระได้โปรดพิเคราะห์ให้ถ่องแท้ ถ้าเห็นควรจะบำรุงวัดประดู่หอมก่อน ก็ให้รีบทำใบบอกชี้แจงไป เวลานี้ผมงดเรื่องวัดคูหาสวรรค์ไว้ เพื่อรอฟังความเห็นคุณพระ ทั้งนี้ขอได้โปรดรีบตอบ[1]

หลังจากพระคณาศัยสุนทร ได้พิจารณาแล้วจึงตัดสินใจให้บูรณะอุโบสถวัดประดู่หอม[2] แต่ก็มีปัญหาเมื่อมณฑลนครศรีธรรมราชเสนอเรื่องไปกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ เนื่องจากเงินกัลปนาของจังหวัดพัทลุงไม่ได้แยกเป็นของวัดใดบ้าง กระทรวงพระคลังมหาสมบัติจึงสั่งให้มณฑลนครศรีธรรมราชตรวจสอบ แต่ก็ไม่สามารถตรวจสอบได้เพราะทางจังหวัดพัทลุงไม่ได้ทำบัญชีแยกเป็นรายวัดไว้ ซึ่งโดยระเบียบเงินของวัดใดจะใช้จ่ายได้เฉพาะของวัดนั้นจะเอาเงินของวัดอื่นมาใช้ไม่ได้[3] สำหรับวัดประดู่หอมนั้นไม่มีเงินกัลปนาตามระเบียบจึงไม่สามารถใช้เงินดังกล่าว แต่ที่ขออนุญาตจ่ายเงินกัลปนาเพื่อซ่อมแซมอุโบสถวัดประดู่หอมนั้นเพราะต้องการให้เป็นไปตามรับสั่งของสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ก่อนที่จะเสด็จไปจากมณฑลนี้[4] ในที่สุดทางกระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้นำเรื่องนี้ทราบทูลสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ได้ประทานพระอนุมัติ เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2470 ให้เบิกจ่ายเงินกัลปนาวัดจำนวน 2,500 บาท เพื่อใช้เป็นค่าปฏิสังขรณ์อุโบสถวัดประดู่หอม[5]

ส่วนการสร้างอุโบสถวัดคูหาสวรรค์นั้นในปี พ.ศ. 2472 เจ้าอธิการตุดได้เสนอเรื่องขอเบิกเงินกัลปนาวัดจังหวัดพัทลุง จำนวน 4,000 บาท โดยผ่านทางจังหวัดไปยังมณฑลนครศรีธรรมราช ซึ่งทางจังหวัดพัทลุงเห็นควรให้เบิกจ่ายได้ เนื่องจากเงินกัลปนาของวัดคูหาสวรรค์เคยโอนจ่ายไปให้วัดอื่น ๆ ในจังหวัดพัทลุงอยู่เสมอ แต่ทางมณฑลนครศรีธรรมราชไม่อนุมัติโดยธรรมการมณฑลให้เหตุผลว่า

เรื่องนี้ได้เคยพูดกันมาตั้งแต่ พ.ศ. 2469 แต่ไม่สำเร็จ เพราะต้องทำวัดประดู่หอมเสียก่อนตามใบบอกพูดหาไม่แน่นอน การปลูกสร้างอุโบสถแบบนี้ตามแบบแปลนเป็นเงินเท่าไร พูดแต่เพียงว่าขอเงินกัลปนา 4,000 บาท ขาดเหลือนอกนั้น พระตุดเจ้าอธิการจะจัดการ

---

[1]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 7 ศธ. 7.1/11 จังหวัดพัทลุงขอเงิน 2,500 บาท เพื่อปฏิสังขรณ์อุโบสถวัดประดู่หอม (18 ธ.ค. 68 - 28 ม.ค. 70).

[2]เรื่องเดิม.

[3]เรื่องเดิม.

[4]เรื่องเดิม.

[5]เรื่องเดิม.

เอง ยังไม่ชอบด้วยทางการพิเคราะห์ตามแบบแปลนน่าจะต้องใช้เงินตั้ง 10,000 บาทขึ้นไป ถ้าจ่ายไปแล้วทำไม่สำเร็จก็น่าเสียดายเงิน ฉะนั้นจึงควรให้พระตุดคิดอ่านเรี่ยไรดูก่อนจะได้เงินสักเท่าไร รวมกับเงินกัลปนาของวัด เมื่อเห็นว่าได้จำนวนพอควร ให้เรียกช่างประกวดราคาแล้วส่งสัญญารายการตัวไม้มามณฑลเพื่อพิจารณา บอกกระทรวงธรรมการ จักได้ผลดีกว่าปล่อยให้ทำเอง ซึ่งอาจมีทางรั่วไหลได้มาก[1]

ถ้าพิจารณาจากเหตุผลที่ทางมณฑลนครศรีธรรมราชนำมาอ้าง ในการไม่อนุมัติเงินกัลปนาวัดจังหวัดพัทลุง เพื่อสร้างอุโบสถวัดคูหาสวรรค์ พอสรุปได้ดังนี้

1. วัดไม่บอกราคาการสร้างอุโบสถทั้งหมดว่าใช้เท่าไร
2. ทางวัดขอเบิกเงิน 4,000 บาท ขาดเหลือเท่าไรในการสร้างอุโบสถ พระตุดจะเป็นผู้จัดหาเองผิดระเบียบราชการ
3. ถ้าอนุมัติเงินแล้ว ไม่เชื่อว่าวัดจะทำได้สำเร็จ
4. ทางมณฑลต้องการให้ใช้วิธีประกวดราคาก่อสร้างตามระเบียบราชการ
5. ทางมณฑลไม่แน่ใจว่าถ้าปล่อยให้ทำเองจะทำให้เงินรั่วไหลหรือไม่โปร่งใส

การไม่อนุมัติเงินกัลปนาวัดจังหวัดพัทลุงให้วัดคูหาสวรรค์ของมณฑลนครศรีธรรมราชในครั้งนี้ แม้เหตุผลบางประการพอฟังได้แต่ก็ทำให้เกิดข้อน่าสงสัยหลายประการ ทั้ง ๆ ที่วัดคูหาสวรรค์สามารถเก็บเงินกัลปนาวัดได้เกือบทุกปี ดังตัวอย่างใน พ.ศ. 2469 เก็บเงินกัลปนาได้ 72 บาท พ.ศ. 2470 เก็บไม่ได้เลย พ.ศ. 2471 เก็บได้ 68.45 บาท และในปี พ.ศ. 2472 เก็บได้อีก 67.74 บาท รวม 208.19 บาท[2] แต่เนื่องจากที่ผ่านมาจังหวัดพัทลุงนำเงินกัลปนาของวัดที่จัดเก็บได้แต่ละปีมารวมกันทั้งหมดไม่แยกบัญชีให้ชัดเจน จึงทำให้ไม่สามารถทราบจำนวนเงินกัลปนาที่แท้จริงของวัดคูหาสวรรค์ได้ และการที่มณฑลนครศรีธรรมราชได้อนุมัติให้วัดต่าง ๆ เบิกเงินกัลปนาที่ผ่านมาบางครั้งก็ผิดระเบียบการจ่ายเงินกัลปนา เพราะตามระเบียบเงินของวัดใดวัดนั้นเป็นผู้เบิกจ่ายดังได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งเห็นได้ชัดเจนในกรณีของวัดประดู่หอม ที่มณฑลนครศรีธรรมราชอนุมัติเงินกัลปนาวัดจังหวัดพัทลุง จำนวน 2,500 บาท เพื่อใช้ซ่อมแซมอุโบสถ ทั้ง ๆ ที่วัดประดู่หอมไม่มีเงินกัลปนาวัด ส่วนการที่มณฑลอ้างว่าวัดขอเงิน 4,000 บาท แต่ไม่บอกว่าราคาสร้างอุโบสถทั้งหมดเท่าไร ความจริงเรื่องนี้ทางวัดได้แจ้งการใช้เงินทั้งหมดให้ทราบตั้งแต่ปี พ.ศ. 2469 จำนวน 15,000 บาท ส่วนเหตุผลข้ออื่น ๆ ทำให้สามารถมองเห็นถึงทัศนคติ

---

[1]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 7 ศธ. 7.1/12 ขออนุญาตเงินกัลปนา 4,000 บาท สร้างอุโบสถวัดคูหาสวรรค์ จังหวัดพัทลุง (8 ม.ค. 69 - 18 ต.ค. 72)

[2]เรื่องเดิม.

ของข้าราชการในสมัยนั้นที่มีต่อการทำงานของวัดได้เป็นอย่างดี เช่น กลัวว่าจะหาเงินมาสร้างไม่สำเร็จ หรือถ้าทำเองกลัวเงินจะรั่วไหล เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นการระแวงไม่เข้าใจการทำงานของวัดที่ยังใช้ระบบความศรัทธาเป็นพลังผลักดันให้งานสำเร็จ แต่มณฑลต้องการใช้ระบบราชการแบบการประมูลหรือการประกวดราคาก่อสร้าง ซึ่งมักจะได้ราคาสูงกว่าปกติ อันเป็นวิธีการแบบใหม่ที่หลายวัดไม่เคยชินมาก่อน

การสร้างอุโบสถวัดคูหาสวรรค์ครั้งนี้จึงไม่ได้รับเงินกัลปนามาสนับสนุน แต่เจ้าอธิการตุดหรือพระครูจรูญกรณีย์ก็สามารถสร้างอุโบสถกึ่งถาวรด้วยไม้แบบทรงโถงขึ้นหลังหนึ่งเพื่อใช้ประโยชน์ไปพลางก่อน ซึ่งได้รับความช่วยเหลือจากพระสงฆ์และชาวบ้านในบริเวณใกล้เคียงเป็นอย่างดี

4. วัดพะโคะหรือวัดราชประดิษฐาน ตั้งอยู่หมู่ที่ 6 ตำบลชุมพล อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา เป็นวัดโบราณที่มีความเจริญมาตั้งแต่สมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่ต่อมาสิ่งก่อสร้างภายในวัดได้ชำรุดทรุดโทรมมาก เช่น พระมหาธาตุเจดีย์ อุโบสถ วิหารและพระพุทธไสยาสน์ เป็นต้น จนมาถึงสมัยที่ เจ้าอธิการแก้ว พุทธมุนี เป็นเจ้าอาวาสวัดดีหลวง (พ.ศ. ? - พ.ศ. 2495) อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา ได้พิจารณาเห็นว่า ศาสนสถานภายในวัดพะโคะชำรุดมาก โดยเฉพาะพระมหาธาตุเจดีย์หักพังมากและพระพุทธไสยาสน์อยู่ในสภาพหักพังเป็นกองอิฐมีป่ารกปกคลุมจนหาเค้าเดิมไม่ได้ เจ้าอธิการแก้ว พุทธมุนี จึงได้ประชุมชาวบ้านตำบลดีหลวงขอความร่วมมือเพื่อช่วยกันบูรณะศาสนสถานวัดพะโคะ เสร็จแล้วจึงได้เดินทางไปปรึกษากับพระอธิการคง ฆงคสุสโร เจ้าอาวาสวัดพะโคะ (พ.ศ. 2444 - 2483) ตกลงร่วมมือกันบูรณะวัดพะโคะ หลังจากนั้นได้นิมนต์เจ้าอาวาสวัดในตำบลดีหลวง ตำบลชุมพล และชาวบ้านบางส่วนมาประชุมที่วัดพะโคะก็ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี[1]

ต่อมาประมาณ พ.ศ. 2467 - 2468 เจ้าอธิการแก้ว พุทธมุนี ได้ทำรายงานขอเบิกเงินกัลปนาวัดพะโคะ ได้รับเงินมาจำนวนหนึ่งรวมกับเงินทุนของวัดพะโคะและเงินที่ประชาชนบริจาคอีกจำนวนหนึ่ง ได้เป็นทุนในการบูรณะพระมหาธาตุเจดีย์เป็นอันดับแรก วิธีการทำงานบูรณะพระมหาธาตุเจดีย์ของเจ้าอธิการแก้ว พุทธมุนี ครั้งนี้ได้ใช้วิธีการให้ชาวบ้านที่มาช่วยงานยืนแถวจากวัดพะโคะจนถึงริมทะเลอ่าวไทย ช่วยกันยื่นทรายขึ้นไปบนเขาพะโคะ ดังที่เจ้าอธิการลั่น กาญจโน ได้กล่าวไว้ว่า

---

[1]เจ้าอธิการลั่น กาญจโน. ประวัติสมเด็จเจ้าพะโค๊ะราชมุนีสามีรามคุณูปมาจารย์เหยียบน้ำทะเลเค็มกลับจืดเท่ากงเกวียน. 2506. หน้า 147 - 148.

ภาพประกอบที่ 12 พระมหาธาตุเจดีย์และธรรมศาลา วัดพะโคะ ตำบลชุมพล อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา ถ่ายเมื่อประมาณ พ.ศ. 2475

ประชาชนก็รับพร้อมกันแล้วก็ตกลงนัดดังกล่าวแล้วจัดสานหมุกยอดตาลโตนดเข้าอีก ยืนเรียงแถวเข้าตั้งแต่บนวัดพะโค๊ะตลอดถึงชายท่าทะเลเค็มเช่นกัน อย่างที่สมเด็จเจ้ากระทำหรือจัดการ เอาทรายใส่หมุกเข้าแล้ว หัวหน้าชายทะเลยื่นขวาส่งมาเป็นลำดับต่อกันไปกระทั่งถึงคนสุดท้ายอยู่บนวัดพะโค๊ะ คนสุดท้ายบนวัดพะโค๊ะเททรายแล้วส่งหมุกเปล่ามือซ้ายกลับ ส่งตามลำดับตลอดขึ้นไปถึงชายทะเล เวียนกันอยู่อย่างนี้เป็นวัน คดห่อกันมาพักเที่ยงทีหนึ่ง รับห่อกันแล้วเรียงแถวตามเดิม การรับข้าวห่อกันนี้ใครอยู่ตรงไหนแล้ว จัดหากินกันเป็นตอน ๆ ไม่ต้องมาร่วมแห่งเดียวกัน ก็จัดทำดังนี้แม้ได้ทรายจนพอทำก็เป็นธรรมดาก็ช่วยกันทุกวัน การสามัคคีทำกันอย่างนี้ก็เป็นประวัติการ ปรากฏว่าไม่มีการทะเลาะเบาะแว้งแช่งด่ากันเลย เหมือนกันกับครั้งสมัยสมเด็จเจ้าราชมุนีจัดกระทำมาก่อน ตอนเย็นบ่ายห้าก็เลิกกลับบ้านกัน การจัดทำเช่นนั้นก็มักจัดกันเรื่อย ๆ จนกว่าบูรณะพระเจดีย์สำเร็จ[1]

การบูรณะพระมหาธาตุเจดีย์แล้วเสร็จ ประมาณ พ.ศ. 2471 ในระหว่างที่เจ้าอธิการแก้ว พุทธมุนี บูรณะพระมหาธาตุเจดีย์นั้น ท่านได้ให้ประชาชนถากถางป่าทางทิศเหนือขององค์เจดีย์ประมาณ 20 เมตร ได้พบซากพระพุทธไสยาสน์หักพังกองเป็นเนินอิฐ มีต้นโตนดงอกขึ้นกลางองค์พระ ประชาชนจึงช่วยกันขุดและปรับพื้นเพื่อบูรณะต่อไป

หลังจากบูรณะพระมหาธาตุเจดีย์เสร็จแล้วได้มีการจัดงานสมโภชเป็นงานใหญ่ ปรากฏว่ามีเงินเหลือจากการจัดงานครั้งนี้ จึงได้นำมาบูรณะพระพุทธไสยาสน์ขึ้นใหม่โดยขยายองค์พระให้ใหญ่และยาวกว่าเดิมจนแล้วเสร็จ[2] แต่หลักฐานดังกล่าวไม่สอดคล้องกับหลักฐานที่จังหวัดสงขลาส่งไปขอเบิกเงินกัลปนาวัด จำนวน 2,200 บาท เมื่อ พ.ศ. 2472 เพื่อนำมาบูรณะวิหารพระพุทธไสยาสน์ แสดงให้เห็นว่าวิหารและพระพุทธไสยาสน์ได้มีการบูรณะมาก่อนแล้ว ต่อมาได้ชำรุดทรุดโทรม จึงได้ทำเรื่องขอเบิกเงินกัลปนาเพื่อใช้ในการบูรณะต่อไป ดังที่ได้ระบุไว้ในหลักฐานของจังหวัดว่า

ด้วยได้รับลิขิตของพระอุปัชฌาย์พลับ ประธานกรรมการรักษาการคณะสงฆ์จังหวัดสงขลา ลงวันที่ 21 สิงหาคม ศกนี้ (พ.ศ. 2472) ว่าที่วัดพะโคะตำบลชุมพล กิ่งจะทิ้งพระ อำเภอเมืองสงขลา โบสถ์พระพุทธไสยาสน์ของเก่าได้ชำรุดทรุดโทรมมาก คือ

---

[1]เจ้าอธิการลั่น กาญจโน. ประวัติสมเด็จเจ้าพะโค๊ะราชมุนีสามีรามคุณูปมาจารย์เหยียบน้ำทะเลเค็มกลับจืดเท่ากงเกวียน. 2506. หน้า 151 - 152.

[2]เรื่องเดิม. หน้า 154 - 155.

ปลวกเข้าทำอันตรายกัดกินอยู่ในเสา และขึ้นไปกัดกินตัวไม้ต่าง ๆ ข้างบนขาดลงมาบ้างแล้ว เหลือวิสัยที่จะซ่อมแซมให้คงคืนดีได้ดังเดิม ถ้าทิ้งไว้ไม่รับจัดการรื้อทำใหม่แล้วน่ากลัวจะต้องพังลงทับองค์พระพุทธไสยาสน์ จึงพระอธิการคงพร้อมด้วยพระภิกษุและมรรคนายกวัดพะโคะได้ปฤกษาพร้อมกันเห็นว่า ควรรื้อของเก่าออกทั้งหมดแล้วจัดการก่อเสริมขึ้นใหม่ที่เดิมนั้นเอง คิดค่ารื้อ ค่าอิฐ ค่าปูน ค่าไม้ ค่าแรง ค่าขน จะเป็นเงินประมาณ 2,300 บาท (สองพันสามร้อยบาท) ดังมีรายละเอียดแล้วในบัญชีรายการก่อสร้างซึ่งได้เสนอมาด้วยแล้ว พระอธิการคงพร้อมด้วยมรรคนายกร้องขอนุญาตเบิกเงินกัลปนาของวัดพะโคะ เพื่อได้จัดการก่อสร้างโบสถ์พระพุทธไสยาสน์เป็นเงิน 2,200 บาท[1]

หลังจากบูรณะวิหารและพระพุทธไสยาสน์เสร็จแล้ว เจ้าอธิการแก้ว พุทธมุนี ได้สร้างศาลาหรือมณฑปพระพุทธบาท บูรณะอุโบสถ และโรงธรรมศาลาขึ้นใหม่จนแล้วเสร็จ โดยได้เบิกเงินกัลปนาส่วนหนึ่งมาช่วยเหลือ แต่การที่เจ้าอธิการแก้ว พุทธมุนี สามารถบูรณะศาสนสถานภายในวัดพะโคะได้สำเร็จนั้นเนื่องจากท่านเป็นพระเถระที่มีเพื่อนฝูงมาก เป็นที่รู้จักและเคารพนับถือในหมู่พระสงฆ์และชาวบ้านให้ความศรัทธาเป็นอย่างสูง ประกอบกับการรู้จักนำบุญบารมีของสมเด็จเจ้าพะโคะหรือหลวงพ่อทวดเหยียบน้ำทะเลจืด อันเป็นที่เคารพบูชาของชาวบ้านในแถบนี้มาเป็นแรงจูงใจให้ชาวบ้านรวมพลังสร้างศรัทธาสะสมบุญตามจริยวัตรของสมเด็จเจ้าพะโคะในอดีต ด้วยเหตุนี้จึงทำให้งานทุกอย่างสำเร็จด้วยดี

การสร้างวัดหรือการบูรณะศาสนสถาน ดังได้กล่าวมาส่วนใหญ่เป็นการอิงกับระบบราชการสมัยใหม่ ยกเว้นการบูรณะวัดพะโคะที่เจ้าอธิการแก้ว พุทธมุนี ได้ใช้ระบบราชการในการเบิกเงินกัลปนามาใช้จ่าย แต่ก็ใช้ระบบศรัทธาดึงชาวบ้านและพระสงฆ์เข้ามาช่วยเหลือในการทำงานซึ่งได้ผลเป็นอย่างดี แต่ขณะเดียวกันก็มีวัดอีกหลายแห่งในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาที่ไม่ต้องพึ่งพิงเงินจากระบบราชการ แต่ใช้ระบบศรัทธาหรือบุญกุศลเป็นพลังผลักดันให้ชาวบ้านในท้องถิ่นมารวมพลังกันสร้างหรือบูรณะศาสนสถานและศาสนวัตถุในพุทธศาสนาได้สำเร็จ ดังกรณีตัวอย่างของวัดต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

---

[1]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 7 ศธ. 7.1/17. ขออนุญาตเบิกเงินกัลปนาของวัดพะโคะ สร้างโบสถ์ 2,200 บาท (4 ต.ค. - 1 พ.ย. 72)

1. การสร้างอุโบสถวัดเขาเจียก วัดเขาเจียกตั้งอยู่หมู่ที่ 6 ตำบลเขาเจียก อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เป็นวัดโบราณสร้างมาตั้งแต่ พ.ศ. 2181[1] หรือประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 22 แต่ได้รับที่วิสุงคามสีมา เมื่อ พ.ศ. 2469[2] และวัดได้ดำเนินการสร้างอุโบสถระหว่าง พ.ศ. 2453 ถึง พ.ศ. 2479 รวมเวลา 26 ปี การสร้างอุโบสถครั้งนี้เป็นการสร้างด้วยระบบศรัทธาของพระสงฆ์และชาวบ้านร่วมกัน เนื่องจากเป็นวัดที่อยู่ห่างไกลความเจริญการก่อสร้างจึงเป็นไปอย่างช้า ๆ ตลอดการก่อสร้างได้มีการบันทึกแต่งเป็นคำกลอนไว้ ชื่อว่า "พฤติการณ์อุโบสถวัดเขาเจียก (คำกลอน) เล่ม 1 โดยผู้เขียนใช้นามปากกาว่า "วัณโณภาส" ชื่อจริง "พระครูใบฎีกาขาว โอทาตวณฺโณ" อดีตเจ้าอาวาสวัดสมสมัย หมู่ที่ 11 ตำบลตำนาน อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง[3] หนังสือนี้ได้พิมพ์แจกในงานฉลองอุโบสถวัดเขาเจียก เมื่อ พ.ศ. 2479[4] ได้กล่าวถึงการสร้างอุโบสถวัดเขาเจียกไว้ พอสรุปได้ว่า การก่อสร้างอุโบสถเริ่มขึ้นในสมัยที่พระอธิการแท่น พรหมสโร เป็นเจ้าอาวาส และพระด้วง ปุญญสโร เป็นรองเจ้าอาวาสวัดเขาเจียก ในปี พ.ศ. 2453 พระด้วง ปุญญสโร ได้ปรึกษากับผู้ใหญ่บ้านอุ้ย ผู้ใหญ่บ้านกลับ ผู้ใหญ่บ้านแสง และชาวบ้านเขาเจียก เพื่อเตรียมการสร้างอุโบสถ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากชาวบ้านเป็นอย่างดี พ.ศ. 2454 พระอธิการแท่นได้เดินทางไปตัดไม้ทำเสา เดินทางโดยสารรถไฟจากพัทลุงไปลงสถานีปาง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้พักอยู่ที่วัดปัง เมื่อได้ไม้ตามต้องการแล้วได้บรรทุกรถไฟมาลงที่สถานีรถไฟพัทลุง ทางวัดได้นำชาวบ้านเขาเจียกไปชักลากไม้จากสถานีรถไฟไปพักที่บ้านท่ามิหรำ ลากต่อจนถึงวัดเขาเจียก ชาวบ้านและพระสงฆ์ได้ช่วยกันทำไม้อยู่ 2 ปี จนปี พ.ศ. 2457 พระด้วง ปุญญสโร รองเจ้าอาวาส พร้อมด้วยชาวบ้านได้เดินทางไปตั้งทับในป่าบ้านโหล๊ะอม ตำบลบ้านนา อำเภอเมืองพัทลุง ทำไม้อยู่ 3 ปี การชักลากไม้ใช้ควายลากไม้มาลงคลองหมวย จากคลองหมวยมาลงคลองนาท่อม แล้วแยกลงคลองเขาเจียก

---

[1]พระครูอริยสังวร (เอียด). "ทำเนียบวัดในจังหวัดพัทลุง", ใน หนังสือเนกขัมมานุสรณ์ พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระครูเนกขัมมาภิมณฑ์ อดีตเจ้าอาวาสวัดปากสระ และเจ้าคณะตำบลชัยบุรี อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง วันศุกร์ที่ 30 พฤษภาคม 2512. หน้า 28.

[2]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 7 ศธ. 7.5/109. ขอพระราชทานที่วิสุงคามสีมาวัดในอำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช และวัดเขาเจียก จังหวัดพัทลุง. (30 ก.ย. - 18 ก.พ. 69)

[3]สัมภาษณ์พระครูสังฆรักษ์ขีด กิวิวังโส เจ้าอาวาสวัดธาราสถิตย์ หมู่ที่ 8 ตำบลโคกชะงาย อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง. เมื่อวันที่ 7 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2544.

[4]พระครูใบฎีกาขาว โอทาตวณฺโณ. พฤติการณ์อุโบสถวัดเขาเจียก (คำกลอน) เล่ม 1. โดย วัณโณภาส (นามแฝง). 2479.

ภาพประกอบที่ 13 อุโบสถแบบทรงโถง วัดเขาเจียก ตำบลเขาเจียก อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง พระค้วง ปุญญสโร อดีตรองเจ้าอาวาสได้ร่วมมือกับชาวบ้านสร้างขึ้น ระหว่าง พ.ศ. 2453 - 2479

ถึงวัดทำไม้อยู่ 3 ปี ในปี พ.ศ. 2464 พระด้วงขึ้นไปตัดหินบนเขาเจียก และขนทรายมาสร้างอุโบสถ เริ่มก่อฐานอุโบสถด้วยหิน เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2465

พ.ศ. 2466 ตั้งร้านก่อเสาและในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2468 ทำการยกเครื่องบนก่อพระประธาน ทำช่อฟ้า ใบระกา และลายปูนปั้น หน้าบันอุโบสถ โดยนายช่าง 3 คน คือ นายแจ้ง พรหมศรี นายไข่ เตมะศิริ และนายแดง ธรรมชาติ ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2469 นางจอน บ้านท่ามิหรำ ได้ซื้อพระพุทธรูปโลหะจากกรุงเทพฯ มาลงสถานีรถไฟพัทลุง ชาวบ้านได้ชักชวนกันไปแห่พระพุทธรูปจากตลาดสี่กั๊กจนถึงวัด

พอถึง พ.ศ. 2470 ไม้ที่นำมาสร้างอุโบสถไม่พอ พระด้วงจึงเดินทางไปตัดไม้ที่ป่าเขาคราม ตำบลบ้านนา ตัดไม้อยู่ 2 ปี จนกระทั่ง พ.ศ. 2472 จึงได้ทำพิธีฝังลูกนิมิตและผูกพัทธสีมา มีการจัดงานฉลองเป็นที่สนุกสนานของชาวบ้าน และเมื่อสร้างอุโบสถสำเร็จจึงจัดงานฉลองอีกครั้งหนึ่ง ระหว่างวันที่ 9 - 13 พฤษภาคม พ.ศ. 2479

การสร้างอุโบสถของวัดเขาเจียกในครั้งนี้ เป็นการสร้างที่ใช้แรงศรัทธาของชาวบ้านและพระสงฆ์ร่วมกันที่ต้องการจรรโลงพุทธศาสนา และให้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน พระสงฆ์และชาวบ้านจึงต้องใช้ความสามัคคีและความพยายามเป็นอย่างสูงในการจัดทำ ากันเองแม้จะใช้เวลายาวนานแต่ก็อิ่มบุญตามความศรัทธาของชาวบ้าน นอกจากจะร่วมแรงร่วมใจกันสร้างอุโบสถแล้ว ชาวบ้านบางส่วนยังได้สละทรัพย์สร้างพระพุทธสาวกซ้ายขวาไว้ในอุโบสถวัดเขาเจียกอีกด้วย ดังมีจารึกไว้ที่ฐานพระสารีบุตรปูนปั้นว่า "พระรูปนี้ของนางนุม ผู้สร้าง เมื่อ พ.ศ. 2471 ค่าทำ 160 บาท" และจารึกที่ฐานพระโมคคัลลานะปูนปั้นว่า "พระรูปนี้เป็นของนายด้วง นามสกุลเรียงจัน ผู้สร้างไว้ เมื่อ พ.ศ. 2471"[1] ส่วนพระด้วงในฐานะผู้คิดการและผู้เป็นกำลังสำคัญในการสร้างอุโบสถครั้งนี้ จึงมีการปั้นรูปอนุสาวรีย์ประดิษฐานไว้ด้านหน้าอุโบสถเพื่อเป็นการระลึกถึงคุณงามความดีของท่าน มีจารึกเป็นหลักฐานว่า "รูปพระด้วงทำเมื่อ พ.ศ. 2471"[2] ซึ่งถือได้ว่ารูปพระด้วงเป็นประติมากรรมรูปเหมือนของพระภิกษุรูปที่ 2 ที่มีการปั้นขึ้นในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเท่าที่พบหลักฐานในปัจจุบันนี้ (รูปแรกที่ปั้นขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2470 เป็นรูปพระครูวิจารณ์ศีลคุณ (ชู) วัดจะทิ้งพระ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา)

2. การบูรณะศาสนสถานถ้ำคูหาสวรรค์ วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ภายในถ้ำมีพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดต่าง ๆ จำนวน 37 องค์ เป็นพระพุทธรูปโบราณ ตามประวัติว่า ในสมัยอยุธยาสมเด็จพระราชมุนีหรือหลวงพ่อทวดเหยียบน้ำทะเลจืด ร่วมมือกับพระครูสัทธรรมรังษี พระมหาเถระพุทธรักขิต พระครูบุตรเทพและหมื่นเทพบาล ได้สร้างพระ

---

[1]ชัยวุฒิ พิยะกูล. จารึกภาษาไทยในจังหวัดพัทลุง. 2530. หน้า 52.

[2]เรื่องเดิม. หน้า 53.

พุทธรูปภายในถ้ำคูหาสวรรค์ 20 องค์[1] ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ได้รับการบูรณะและสร้างพระพุทธรูปเพิ่มขึ้นอีก 17 องค์[2] จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2468 สภาพถ้ำและพระพุทธรูปชำรุดทรุดโทรมมาก เจ้าอธิการตุดหรือพระครูจรูญกรณีย์เจ้าอาวาสวัดคูหาสวรรค์ เป็นหัวหน้า ได้ชักชวนให้พระสงฆ์และบุคคลหลายฝ่ายมาช่วยบูรณะพระพุทธรูปและถ้ำคูหาสวรรค์ เช่น พระพุ่ม รองเจ้าอาวาสวัดคูหาสวรรค์ พระอุปัชฌาย์ดำ เจ้าคณะหมวดวัดท่าแค พระวินัยธรชู เจ้าอาวาสวัดควนอินทร์นิมิตร พระอธิการโต เจ้าอาวาสวัดไทรห้อย พระอธิการนะ เจ้าอาวาสวัดโคกคีรี พระภิกษุนก รองเจ้าอาวาสวัดโคกคีรี พระคณาศัยสุนทร ผู้ว่าราชการจังหวัดพัทลุง ขุนรักษ์นรกิจนายอำเภอคูหาสวรรค์ เป็นต้น[3] การบูรณะครั้งนี้ชาวบ้านจำนวนมากได้เข้ามาช่วยงานและบริจาคทรัพย์ โดยการนำของนายเลี่ยม ภักดีวานิช พ่อค้าในตลาดพัทลุง ได้เงินบริจาค จำนวน 2,099.68 บาท จึงได้นำเงินจำนวนนี้มาจ้างนายแจ้ง พรหมศรี และนายอั๋น ประดิษฐ์ ให้เป็นช่างซ่อมพระพุทธรูป จำนวน 30 องค์ และสร้างใหม่ 1 องค์[4] เมื่อได้บูรณะเสร็จแล้ว นายเลี่ยม ภักดีวานิช ได้จารึกไว้ที่เพิงหินหน้าถ้ำว่า

> ข้าพเจ้านายเลียมพร้อมด้วยบุตรภรรยา ได้บริจาคทรัพย์ 1,106 บาท 7 สตางค์ ปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปและพื้นถ้ำผู้ช่วยเหลือคือพระตุด พระพุ่ม พระวินัยธร (ชู) พระอุปัชฌาย์ดำ พระโต พระนะ พระนก นายอั๋น นายแจ้ง ช่างผู้ทำและญาติมิตรสหายทั้งหลาย ฯ พระพุทธศักราช 2468[5]

หลังจากบูรณะเสร็จเรียบร้อยแล้ว ทางวัดได้มีการจัดงานฉลองขึ้น 5 วัน 5 คืน เริ่มงานวันที่ 22 มกราคม พ.ศ. 2468 รุ่งขึ้นวันที่ 23 มกราคม เวลาเช้าและเที่ยงชาวบ้านมีการถวายอาหารบิณฑบาตพระสงฆ์ 35 รูป กลางวันมีมโนราห์ประชันโรง เวลาเย็นพระสงฆ์ 35 รูป เจริญพระพุทธมนต์ภายในถ้ำคูหาสวรรค์ เวลากลางคืนมีหนังตะลุงประชันโรง วันที่ 24 มกราคม เวลาเช้าและเที่ยงถวายอาหารพระสงฆ์ 35 รูป เสร็จแล้วมีการแสดงพระธรรมเทศนาคาถาพันแต่เพิ่มจำนวนเป็นคาถาหมื่น กลางคืนมีดอกไม้ไฟ ดอกไม้กระถาง และพลุ วันที่ 25

---

[1]คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี. ประชุมพระตำราบรมราชูทิศเพื่อกัลปนาสมัยอยุธยา ภาค 1. 2510. หน้า 67.

[2]ชัยวุฒิ พิยะกูล. "วัดคูหาสวรรค์", ใน สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมจังหวัดพัทลุง. 2533. หน้า 51.

[3]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 7 ศธ. 7.1/10 มีผู้บริจาคทรัพย์ปฏิสังขรณ์พระพุทธรูป วัดคูหาสวรรค์ จังหวัดพัทลุง. (10 - 19 ก.พ. 68)

[4]เรื่องเดิม.

[5]ชัยวุฒิ พิยะกูล. จารึกภาษาไทยในจังหวัดพัทลุง. 2530. หน้า 43 - 44.

ภาพประกอบที่ 14 พระพุทธรูปปูนปั้นภายในถ้ำคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง สร้างสมัยอยุธยา ปัจจุบันบูรณะใหม่หลายครั้ง

ภาพประกอบที่ 15 พระพุทธรูปภายในถ้ำคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง สร้างสมัยอยุธยา ปัจจุบันบูรณะใหม่หลายครั้ง

มกราคม เช้าและเที่ยงเลี้ยงพระสงฆ์เช่นเดียวกับวันก่อน เสร็จแล้วมีการเทศนาสังคายนา วันที่ 26 มกราคม ตอนเช้าและเที่ยงเหมือนวันก่อน ตอนบ่ายแสดงพระธรรมเทศนาเรื่องมิลินท์ปัญหา กลางคืนมีดอกไม้ไฟอย่างคืนก่อน ๆ ในงานนี้มีผู้ศรัทธาบริจาคเงินช่วยในการปฏิสังขรณ์และการฉลอง และเงินที่ได้จากการเก็บค่าประตูเข้าชมมหรสพ ได้รวมกัน 2,099.69 บาท ได้ใช้จ่ายไปในงานนี้ทั้งหมด[1]

การที่เจ้าอธิการตุดหรือพระครูจรูญกรณีย์ (ตุด เกสโร) สามารถดำเนินการบูรณะพระพุทธรูปและถ้ำคูหาสวรรค์ พร้อมกับจัดงานฉลองใหญ่โตได้สำเร็จอย่างรวดเร็ว เนื่องจากมีเหตุผลหลายประการ ดังนี้

ประการแรก เจ้าอธิการตุดเป็นพระเถระที่มีเพื่อนมากและมีความกว้างขวางในหมู่พระสงฆ์เป็นที่เคารพนับถือของพระภิกษุสงฆ์ในจังหวัดพัทลุงและในบริเวณใกล้เคียง จึงสามารถขอความร่วมมือช่วยเหลือในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ทางพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี

ประการที่ 2 เจ้าอธิการตุดเป็นพระเถระที่มีจริยวัตรปฏิบัติอันงดงามเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของประชาชนทั่วไป การทำกิจกรรมต่าง ๆ จึงได้รับความร่วมมือสนับสนุนจากชาวบ้านเป็นอย่างดี

ประการที่ 3 วัดคูหาสวรรค์เป็นวัดที่ตั้งอยู่กลางชุมชนที่ตั้งจังหวัดใหม่ ประกอบกับพระพุทธรูปและถ้ำคูหาสวรรค์เป็นของโบราณชาวบ้านให้ความเคารพนับถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และยังเชื่อในบุญกุศล จึงทำให้ชาวบ้านและพระสงฆ์ถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องช่วยกันดูแล บำรุงรักษาให้อยู่ในสภาพที่มั่นคงสวยงามควรแก่การกราบไหว้บูชา

3. การสร้างเจดีย์บนยอดเขาอกทะลุ[2] เจดีย์องค์นี้ตั้งอยู่บนยอดเขาอกทะลุ ตำบลคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง สาเหตุของการสร้างเจดีย์เนื่องมาจากเดิมบนยอดเขาอกทะลุมีเจดีย์ก่ออิฐ 1 องค์ แต่ต่อมาฟ้าผ่าหักพังเหลือเฉพาะฐานอิฐ จนกระทั่ง พ.ศ. 2453 พระอธิการนุ้ย อดีตเจ้าอาวาสวัดโคกคีรี ตำบลตำนาน อำเภอเมืองพัทลุง และพระรักษ์วัดเดียวกันได้เป็นหัวหน้าชักชวนชาวบ้านผู้มีจิตศรัทธาจำนวนมากขึ้นไปสร้างเจดีย์องค์ใหม่บนยอดเขาที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเล 245 เมตร โดยพระอธิการนุ้ยกับพระรักษ์ได้ไปสร้างกุฏิชั่วคราวขึ้น

---

[1]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 7 ศธ. 7.1/10 มีผู้บริจาคทรัพย์ปฏิสังขรณ์พระพุทธรูป วัดคูหาสวรรค์ จังหวัดพัทลุง. (10 - 19 ก.พ. 68)

[2]การสร้างเจดีย์บนยอดเขาอกทะลุเขียนตามคำบอกเล่าของนางซี้ ตุลาชน บ้านเลขที่ 13 หมู่ที่ 5 ตำบลตำนาน อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ซึ่งได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังเมื่อ พ.ศ. 2519 ปัจจุบันได้ถึงแก่กรรมแล้ว

ภาพประกอบที่ 16 ฐานเจดีย์บนยอดเขาอกทะลุ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง สร้างขึ้นใหม่ระหว่าง พ.ศ. 2453 - 2457

ภาพประกอบที่ 17 ฐานเจดีย์บนยอดเขาอกทะลุ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง พระอธิการนุ้ย อดีตเจ้าอาวาสวัดโคกคีรีได้สร้างขึ้นใหม่ ระหว่าง พ.ศ. 2453 - 2457

หน้าถ้ำเขาอกทะลุทางทิศตะวันตก มีชาวบ้านมาช่วยการก่อสร้างจำนวนมากหมุนเวียนกันทุกวัน การก่อสร้างทำได้ยากลำบากมาก เนื่องจากทางขึ้นสู่ยอดเขามีความสูงชัน โดยเฉพาะช่วงที่หินทะลุจนถึงยอดเขานั้นเป็นหน้าผาสูงประมาณ 15 เมตรเศษ ชาวบ้านจึงช่วยกันทำพะองด้วยไม้ไผ่เพื่อปีนขึ้นไปบนยอดเขา ชาวบ้านที่แบกหามอิฐปูนเมื่อถึงหินทะลุก็จะชักรอกวัสดุก่อสร้างดังกล่าวขึ้นไปบนยอดเขาได้สะดวกขึ้น การก่อสร้างครั้งนี้พระอธิการนุ้ยได้นำพระบรมสารีริกธาตุ สำเภาเงินและสำเภาทองบรรจุไว้ในเจดีย์ด้วย โดยก่อเป็นสระน้ำหรือแอ่งน้ำเล็ก ๆ ไว้กลางเจดีย์ การก่อสร้างได้ดำเนินการมาประมาณ 1 ปีเศษ จึงสำเร็จ เมื่อสร้างเจดีย์เสร็จแล้ว พระอธิการนุ้ยร่วมกับชาวบ้านจัดงานสมโภชขึ้นที่เชิงเขาอกทะลุเป็นเวลา 3 วัน 3 คืน การจัดงานครั้งนี้เป็นงานรวมบุญที่ยิ่งใหญ่มาก กลางวันมีพิธีสงฆ์ทุกวัน กลางคืนมีมโนราห์และหนังตะลุงแสดงทุกคืน ประชาชนบริเวณป่าเขาแถบอำเภอกงหรา อำเภอศรีบรรพต และแถบบริเวณชายทะเลสาบต่างเดินทางมาร่วมงานทุกวัน ซึ่งเป็นเรื่องเล่าขานกันมาจนทุกวันนี้

การสร้างเจดีย์บนยอดเขาอกทะลุได้สำเร็จก็เนื่องมาจากพลังศรัทธาที่ชาวบ้านมีต่อพระอธิการนุ้ย ความเชื่อต่อความศักดิ์สิทธิ์ของภูเขาอกทะลุ และความเชื่อต่อผลบุญจากการอุทิศแรงงาน และการบริจาคทรัพย์ในการสร้างเจดีย์ จึงทำให้ประชาชนสามารถรวมพลังฝ่าฟันอุปสรรคของความยากลำบากจนสำเร็จได้ด้วยดี แต่ความสำเร็จนี้อยู่ได้ไม่นาน ต่อมาเกิดฟ้าผ่าองค์เจดีย์พังทั้งหมด[1] พระอธิการนุ้ยจึงเป็นหัวหน้าชักชวนชาวบ้านขึ้นไปสร้างเจดีย์ขึ้นใหม่[2] เมื่อเสร็จได้ไม่นานฟ้าได้ผ่าองค์เจดีย์พังเหลือเฉพาะฐาน เนื่องจากการสร้างเจดีย์ทั้ง 2 ครั้ง ไม่มีการติดตั้งสายล่อฟ้า[3] จนกระทั่ง พ.ศ. 2458 พระอธิการนุ้ยมรณภาพ การจะคิดสร้างเจดีย์บนยอดเขาอกทะลุจึงชะงักอยู่ช่วงหนึ่ง ต่อมาเมื่อย้ายตัวจังหวัดพัทลุงจากตำบลลำป่าไปตั้งที่ตำบลคูหาสวรรค์ (ตัวจังหวัดปัจจุบัน) เมื่อ พ.ศ. 2468 พ่อค้าประชาชนก็ร่วมคิดกันที่จะขึ้นไปสร้างเจดีย์บนยอดเขาอกทะลุ โดยจะติดตั้งสายล่อฟ้าไว้ด้วย แต่ขาดพระภิกษุที่จะเป็นผู้นำ การก่อสร้างจึงไม่สามารถดำเนินการได้[4] ซากเจดีย์บนยอดเขาอกทะลุจึงถูกทิ้งร้างหักพังเหลือเฉพาะฐานเจดีย์มาจนทุกวันนี้

---

[1]เจดีย์พังครั้งนี้ปรากฏว่านายเหมียชาวบ้านควนมะพร้าว อำเภอเมืองพัทลุง ได้ขึ้นไปลักขุดฐานเจดีย์ได้นำสำเภาเงินและสำเภาทองไปเป็นสมบัติส่วนตัวไม่นานนายเหมียก็ถึงแก่กรรม

[2]มีเรื่องเล่ากันมาว่า เมื่อสร้างเจดีย์เสร็จพระรักษ์ได้ขึ้นไปทำพิธีบนยอดเขาเพื่อขอดวงแก้วเทวดา นำไปติดบนยอดเจดีย์แต่ฟ้าผ่าเสียก่อน

[3]ชาวบ้านมีความเชื่อว่าที่ฟ้าผ่าเจดีย์ 2 ครั้ง เนื่องจากการสร้างเจดีย์บนยอดเขาอกทะลุเป็นสิ่งที่สูงกว่าพระมหาธาตุเจดีย์เมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นสิ่งไม่สมควร

[4]ชัยวุฒิ พิยะกูล. "เจดีย์เขาอกทะลุ", ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 2. 2529. หน้า 841.

ซึ่งมีลักษณะเป็นฐานรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างยาว 4.50 เมตร ฐานสูง 1.50 เมตร ด้านทิศเหนือมีบันไดขึ้นสู่ฐานทักษิณาที่ประดับด้วยกระเบื้องปรุเคลือบสีเขียว บันไดกว้าง 2 เมตร[1]

นอกจากนี้ยังมีศาสนสถานภายในวัดต่าง ๆ ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาอีกจำนวนมากที่ได้มีการก่อสร้างหรือบูรณะขึ้น จากความร่วมมือของพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และชาวบ้านในท้องถิ่น โดยอาศัยแรงศรัทธาและความเชื่อเรื่องบุญกุศลเป็นแรงจูงใจให้เกิดการสร้างสรรค์ผลงานทางพุทธศาสนา เพื่อชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน เช่น อุโบสถ ศาลาการเปรียญ เจดีย์ เป็นต้น ซึ่งมีรายละเอียดดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 ตัวอย่างการสร้างศาสนสถานภายในวัดต่าง ๆ ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2474

ที่	ชื่อศาสนสถาน	สถานที่ตั้ง		ปีที่สร้าง	หมายเหตุ
		ตำบล	อำเภอ		
	<u>จังหวัดพัทลุง</u>				
1	อุโบสถวัดจินตาวาส	ตำนาน	เมือง	พ.ศ. 2448	ไม้
2	อุโบสถวัดห้วยลึก	โคกทราย	ปากพะยูน	พ.ศ. 2460	ก่ออิฐถือปูน
3	อุโบสถวัดแจ้ง	ชัยบุรี	เมือง	พ.ศ. 2462	ไม้+ก่ออิฐ
4	ศาลาการเปรียญวัดห้วยลึก	โคกทราย	ปากพะยูน	พ.ศ. 2466	ไม้+ก่ออิฐ
5	อุโบสถวัดดอนประดู่	ดอนประดู่	ปากพะยูน	พ.ศ. 2465	ก่ออิฐถือปูน
6	อุโบสถวัดป่าตอ	โหนดด้วน	ควนขนุน	พ.ศ. 2468	ไม้
7	อุโบสถวัดประดู่หอม	ทะเลน้อย	ควนขนุน	พ.ศ. 2468	ก่ออิฐถือปูน
8	อุโบสถวัดควนอินทร์นิมิตร	ท่ามิหรำ	เมือง	พ.ศ. 2473	ไม้+ก่ออิฐ (รื้อแล้ว)
9	ศาลาการเปรียญวัดเขียนบางแก้ว	จองถนน	เขาชัยสน	พ.ศ. 2452	ไม้
10	ศาลาการเปรียญวัดป่าบอนบน	ป่าบอน	ป่าบอน	พ.ศ. 2460	ไม้
11	เจดีย์วัดควนกรวด	ปรางหมู่	เมือง	พ.ศ. 2453 - พ.ศ. 2454	ก่ออิฐถือปูน
12	เจดีย์ยอดเขาอกทะลุ	ดูหาสวรรค์	เมือง	พ.ศ. 2453 – พ.ศ. 2458	ก่ออิฐถือปูน

[1]ผู้วิจัยได้ขึ้นไปวัดขนาดฐานเจดีย์ เมื่อวันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2520.

ที่	ชื่อศาสนสถาน	สถานที่ตั้ง		ปีที่สร้าง	หมายเหตุ
		ตำบล	อำเภอ		
	จังหวัดพัทลุง				
13	เจดีย์เขาแดง	พญาขัน	เมือง	พ.ศ. 2445 – พ.ศ. 2450	ก่ออิฐถือปูน
14	ศาลาการเปรียญวัดทุ่งขุนหลวง	หารเทา	ปากพะยูน	พ.ศ. 2474	ไม้
15	ศาลาการเปรียญวัดควนปรง	ท่ามิหรำ	เมือง	พ.ศ. 2463	ไม้
16	ศาลาการเปรียญวัดแจ้ง	ชัยบุรี	เมือง	พ.ศ. 2470	ไม้
17	อุโบสถวัดชายคลอง	ควนมะพร้าว	เมือง	พ.ศ. 2470	ก่ออิฐถือปูน
18	ศาลาการเปรียญวัดดอนศาลา	มะกอกเหนือ	ควนขนุน	พ.ศ. 2446	ไม้(บูรณะใหม่)
19	ศาลาการเปรียญวัดท้ายวัง	ชะมวง	ควนขนุน	พ.ศ. 2470	ไม้
20	ศาลาการเปรียญวัดประดู่หอม	คูหาสวรรค์	เมือง	พ.ศ. 2467	ไม้
21	อุโบสถวัดโพเค็ด	ลำปำ	เมือง	พ.ศ. 2447	ไม้(รื้อแล้ว)
22	อุโบสถวัดภูผาภิมุข	คูหาสวรรค์	เมือง	พ.ศ. 2472	ก่ออิฐถือปูน
23	ศาลาการเปรียญวัดมะกอกเหนือ	มะกอกเหนือ	ควนขนุน	พ.ศ. 2470	ไม้
24	อุโบสถวัดลานแซะ	นาขยาด	ควนขนุน	พ.ศ. 2458	ไม้
25	ศาลาการเปรียญวัดวิหารเบิก	ลำปำ	เมือง	พ.ศ. 2470	ไม้+ก่ออิฐ
26	อุโบสถวัดวิหารสูง	ชัยบุรี	เมือง	พ.ศ. 2459	ก่ออิฐถือปูน
27	อุโบสถวัดห้วยลึก	ดอนประดู่	ปากพะยูน	พ.ศ. 2460	ก่ออิฐถือปูน
	จังหวัดสงขลา				
1	อุโบสถวัดกลาง	กระดังงา	สทิงพระ	พ.ศ. 2465	ก่ออิฐถือปูน
2	อุโบสถวัดเขากลอย	ท่าข้าม	หาดใหญ่	พ.ศ. 2471	ไม้
3	อุโบสถวัดเขาราม	ทุ่งหวัง	เมือง	พ.ศ. 2473	ก่ออิฐถือปูน
4	อุโบสถวัดคงคาวดี	รัตภูมิ	ควนเนียง	พ.ศ. 2454	ก่ออิฐถือปูน
5	อุโบสถวัดควนมิตร	คลองเปียะ	จะนะ	พ.ศ. 2473	ก่ออิฐถือปูน
6	เจดีย์วัดควนมิตร	คลองเปียะ	จะนะ	พ.ศ. 2449	พังพ.ศ.2493
7	อุโบสถวัดคูเต่า	แม่ทอม	หาดใหญ่	พ.ศ. 2446	ก่ออิฐถือปูน
8	ศาลาการเปรียญวัดโคกกอ	คลองหอยโข่ง	คลองหอยโข่ง	พ.ศ. 2459	สร้างใหม่ พ.ศ.2512

ที่	ชื่อศาสนสถาน	สถานที่ตั้ง		ปีที่สร้าง	หมายเหตุ
		ตำบล	อำเภอ		
9	อุโบสถวัดจิกนม	ปลักหนู	นาทวี	พ.ศ. 2472	ไม้
10	ศาลาการเปรียญวัดช่องเขา	คลองเปียะ	จะนะ	พ.ศ. 2471	ไม้
11	อุโบสถวัดชุมพล	ชุมพล	สทิงพระ	พ.ศ. 2450	ก่ออิฐถือปูน
12	ศาลาการเปรียญวัดดอน	คูเต่า	หาดใหญ่	พ.ศ. 2471	ไม้+ก่ออิฐ
13	อุโบสถวัดตะพังหม้อ	ปากแตระ	ระโนด	พ.ศ. 2443	ไม้+ก่ออิฐ
14	ศาลาการเปรียญวัดโตนดด้วน	เกาะใหญ่	กระแสสินธุ์	พ.ศ. 2470	ไม้
15	ศาลาการเปรียญวัดท้ายยอ	เกาะยอ	เมือง	พ.ศ. 2452	ไม้+ก่ออิฐ
16	อุโบสถวัดทุ่งโตนด	นาหม่อม	นาหม่อม	พ.ศ. 2471	ไม้
17	อุโบสถวัดทุ่งพระ	ป่าชิง	จะนะ	พ.ศ. 2460	ไม้
18	ศาลาการเปรียญวัดทุ่งหวังใน	ทุ่งหวัง	เมือง	พ.ศ. 2473	ไม้
19	ศาลาการเปรียญวัดไทรทอง	ทำนบ	สิงหนคร	พ.ศ. 2456	ไม้
20	ศาลาการเปรียญวัดนารังนก	แม่ทอม	หาดใหญ่	พ.ศ. 2445	ไม้
21	อุโบสถวัดนาสีทอง	เขาพระ	รัตภูมิ	พ.ศ. 2471	ไม้+ก่ออิฐ
22	ศาลาการเปรียญวัดน้ำน้อยนอก	น้ำน้อย	หาดใหญ่	พ.ศ. 2452	ไม้
23	ศาลาการเปรียญวัดบ่อหว้า	ควนโส	รัตภูมิ	พ.ศ. 2474	ไม้
24	อุโบสถวัดบางเขียด	บางเขียด	สิงหนคร	พ.ศ. 2450	ก่ออิฐถือปูน
25	ศาลาการเปรียญวัดบางเขียด	บางเขียด	สิงหนคร	พ.ศ. 2450	ไม้
26	อุโบสถวัดบางเหรียง	บางเหรียง	รัตภูมิ	พ.ศ. 2464	ไม้
27	อุโบสถวัดบ้านไร่	ป่าชิง	จะนะ	พ.ศ. 2453	ไม้
28	อุโบสถวัดประจ่า	นาหว้า	จะนะ	พ.ศ. 2473	ก่ออิฐถือปูน
29	ศาลาการเปรียญวัดประดู่	บ่อตรุ	ระโนด	พ.ศ. 2460	ไม้
30	ศาลาการเปรียญวัดประดู่หมู่	ฉาง	นาทวี	พ.ศ. 2466	ไม้
31	อุโบสถวัดปลักคล้า	ท่าลาน	หาดใหญ่	พ.ศ. 2462	ไม้
32	ศาลาการเปรียญวัดปลักคล้า	ท่าลาน	หาดใหญ่	พ.ศ. 2465	ไม้
33	อุโบสถวัดปากจ่า	ควนโส	รัตภูมิ	พ.ศ. 2473	ก่ออิฐถือปูน
34	ศาลาการเปรียญวัดพังยาง	พังยาง	ระโนด	พ.ศ. 2465	ไม้
35	อุโบสถวัดโพธิ์	คลองหอยโข่ง	คลองหอยโข่ง	พ.ศ. 2445	ไม้
36	ศาลาการเปรียญวัดมะขามคลาน	ม่วงงาม	สิงหนคร	พ.ศ. 2470	ไม้

ที่	ชื่อศาสนสถาน	สถานที่ตั้ง		ปีที่สร้าง	หมายเหตุ
		ตำบล	อำเภอ		
37	อุโบสถวัดแม่เปียะ	คลองหรัง	นาหม่อม	พ.ศ. 2446	ไม้
38	อุโบสถวัดยางทอง	ทุ่งหมอ	สะเดา	พ.ศ. 2474	ไม้
39	ศาลาการเปรียญวัดราษฎร์บำรุง	ระโนด	ระโนด	พ.ศ. 2472	ไม้
40	อุโบสถวัดโรง	โรง	กระแสสินธุ์	พ.ศ. 2461	ก่ออิฐถือปูน
41	ศาลาการเปรียญวัดโรง	โรง	กระแสสินธุ์	พ.ศ. 2463	ไม้
42	อุโบสถวัดลำไพล	ลำไพล	เทพา	พ.ศ. 2470	กำลังสร้างใหม่
43	ศาลาการเปรียญวัดวารีปาโมกข์	ตะเครียะ	ระโนด	พ.ศ. 2470	ไม้
44	ศาลาการเปรียญวัดศรีไชย	คูขุด	สทิงพระ	พ.ศ. 2458	ไม้
45	ศาลาการเปรียญวัดศาลาหลวงบน	ท่าบอน	ระโนด	พ.ศ. 2471	ไม้
46	อุโบสถวัดสนธิ์	วัดสน	ระโนด	พ.ศ. 2463	ก่ออิฐถือปูน
47	อุโบสถวัดสนามชัย	สนามชัย	สทิงพระ	พ.ศ. 2464	ไม้+ก่ออิฐ
48	อุโบสถวัดสะบ้า	สะบ้าย้อย	สะบ้าย้อย	พ.ศ. 2472	ไม้

จากตารางดังกล่าวจะเห็นได้ว่าการสร้างอุโบสถและศาลาการเปรียญในสมัยนี้นิยมการสร้างด้วยไม้เป็นหลัก คือ มีอุโบสถสร้างด้วยไม้ 24 หลัง ศาลาการเปรียญ 32 หลัง และสร้างด้วยการก่ออิฐถือปูน อุโบสถ 19 หลัง ส่วนศาลาการเปรียญไม่ปรากฏว่ามีการสร้างด้วยวิธีก่ออิฐถือปูน แสดงให้เห็นว่า ในสมัยนี้ยังนิยมสร้างศาสนสถานภายในวัดด้วยไม้ ซึ่งเป็นวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นและยังสอดคล้องกับสภาพภูมิศาสตร์ ตลอดถึงวิถีชีวิตของผู้คนในแถบนี้ที่มีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย สิ่งก่อสร้างจึงไม่หรูหราใหญ่โตเป็นไปแบบเรียบง่าย ใช้วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น และช่างผู้ทำส่วนใหญ่เป็นคนในชุมชนนั้น ๆ รูปแบบสิ่งก่อสร้างส่วนใหญ่จึงเป็นแบบทรงโถงที่อากาศถ่ายเทได้สะดวก เหมาะสมกับสภาพอากาศแบบมรสุมหรือแบบร้อนชื้น

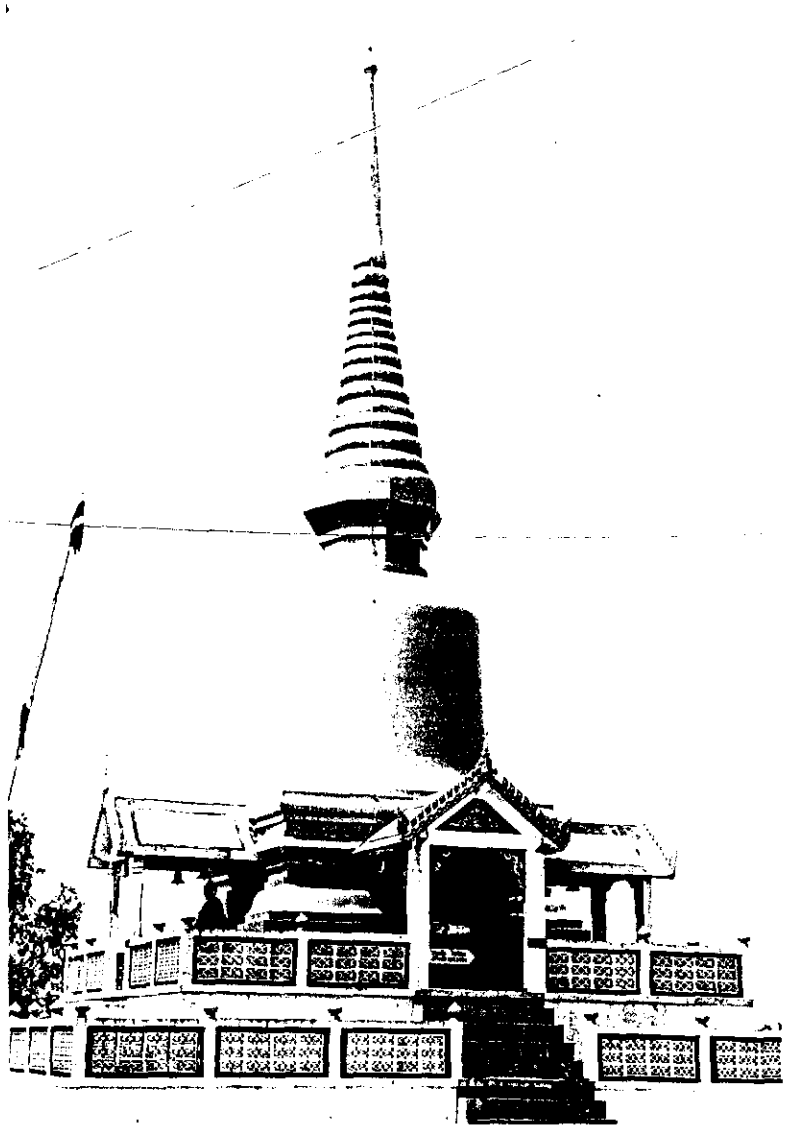
ส่วนรูปแบบของศาสนสถานในสมัยนี้ที่ได้ศึกษาวิจัย ได้แก่ เจดีย์ อุโบสถ และศาลาการเปรียญ ซึ่งพบว่ามีรูปแบบที่ไม่เปลี่ยนแปลงไปจากสมัยก่อนหน้านั้นมากนัก มีรายละเอียดดังนี้

1. รูปแบบสถูปเจดีย์ ในสมัยก่อน พ.ศ. 2442 มีการนิยมสร้างสถูปเจดีย์คู่กับวัดหรือสร้างไว้บนภูเขาสูง โดยเน้นที่เจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุและเพื่อเป็นอนุสรณ์สถาน เช่น พระมหาธาตุเจดีย์วัดพะโคะ พระมหาธาตุเจดีย์วัดเจดีย์งาม พระมหาธาตุเจดีย์วัดจะทิ้งพระ เจดีย์

บนยอดเขาแดง เจดีย์บนยอดเขาตังกวน เจดีย์บนยอดเขาเก้าเส้ง เจดีย์บนยอดเขารูปช้าง จังหวัดสงขลา พระมหาธาตุเจดีย์วัดเขียนบางแก้ว เจดีย์วัดวัง เจดีย์วัดป่าลิไลยก์ เจดีย์บนยอดเขาจัง เจดีย์บนยอดเขาคูหาสวรรค์ เจดีย์บนยอดเขาอ้อ จังหวัดพัทลุง เป็นต้น เจดีย์เหล่านี้ส่วนใหญ่สร้างขึ้นตามแบบอิทธิพลเจดีย์แบบศิลปะลังกาวงศ์ คือ ฐานรูปสี่เหลี่ยม องค์ระฆังคว่ำหรือมะนาวผ่าซีก กับอีกแบบหนึ่งเป็นรูปแบบเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง ซึ่งเป็นเจดีย์ที่ได้รับอิทธิพลศิลปะแบบรัตนโกสินทร์ตอนต้น คือ ฐานรูปสี่เหลี่ยม หรือฐานย่อมุมไม้สิบสอง องค์ระฆังเป็นเหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง ยอดเจดีย์เป็นบัวกลุ่ม แต่หลัง พ.ศ. 2442 - 2474 การสร้างเจดีย์ของวัดต่าง ๆ ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาพบน้อยมากเท่าที่ได้สำรวจพบบ้างมีทั้งแบบเจดีย์ทรงลังกาและเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง เช่น เจดีย์วัดแหลมจาก ตำบลปากรอ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา พระมหาลอย อดีตเจ้าอาวาสสร้างขึ้น พ.ศ. 2466 เป็นเจดีย์ก่อด้วยอิฐถือปูนฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส 2 ชั้น กว้างประมาณ 10 เมตร มีฐานทักษิณาวรรตรอบเจดีย์และมีซุ้มพระพุทธรูป 4 ทิศ องค์ระฆังคว่ำแบบทรงลังกา สูงประมาณ 20 เมตร เจดีย์วัดควนกรวด ตำบลปรางหมู่ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง พระอธิการรอด (พ.ศ. 2390 - 2473) อดีตเจ้าอาวาสเป็นผู้สร้างขึ้นประมาณสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นเจดีย์ก่อด้วยอิฐถือปูนฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้าง 6.50 เมตร สูงประมาณ 10 เมตร มีฐานแข้งสิงห์รองรับองค์ระฆังซึ่งเป็นแบบย่อมุมไม้สิบสอง แต่ละด้านสร้างเป็นซุ้มพระรูปโค้งแหลม ลดหลั่นกันด้านละ 2 ซุ้ม แต่ละด้านมีบันไดขึ้นสู่ฐานทักษิณาวรรต ด้านละ 1 บันได ตรงบันไดมีรูปยักษ์ปูนปั้นนั่งเฝ้าด้านละ 2 ตน ปัจจุบันหักพังหมดแล้ว รอบฐานทั้ง 4 ด้าน มีรูปยักษ์ปูนปั้นยืนแบกองค์เจดีย์ด้านละ 4 ตน เจดีย์เขาแดง ตำบลพญาขัน อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เป็นเจดีย์ก่อด้วยอิฐถือปูนตั้งอยู่บนหินเชิงเขาแดง หินก้อนนี้ชาวบ้านเรียกว่า รูปนายโคบาล ลักษณะองค์เจดีย์เป็นแบบย่อมุมไม้สิบสอง สร้างขึ้นประมาณ 100 ปีมาแล้ว[1] เป็นต้น เจดีย์เหล่านี้ถูกสร้างขึ้นส่วนใหญ่มีขนาดเล็ก ภายในบรรจุหลักธรรมพระพุทธรูปหรืออัฐิของพระเถระ ทำให้คติเดิมที่สร้างเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นวัตถุอย่างอื่นที่ควรเคารพ และการสร้างเจดีย์เหล่านี้เป็นเรื่องของปัจเจกชนมากขึ้นหรือเป็นเรื่องเฉพาะตัวเฉพาะบุคคลเท่านั้น เนื่องจากเป็นเจดีย์ขนาดเล็กและไม่ใช่เจดีย์ที่ใช้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุเหมือนสมัยก่อน ๆ มา สาเหตุสำคัญที่ไม่มีการสร้างเจดีย์ขนาดใหญ่เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุก็เพราะว่าในสมัยนี้ไม่สามารถหาพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าได้ ประกอบกับคติการสร้างวัดให้เป็นศูนย์กลางของเมือง

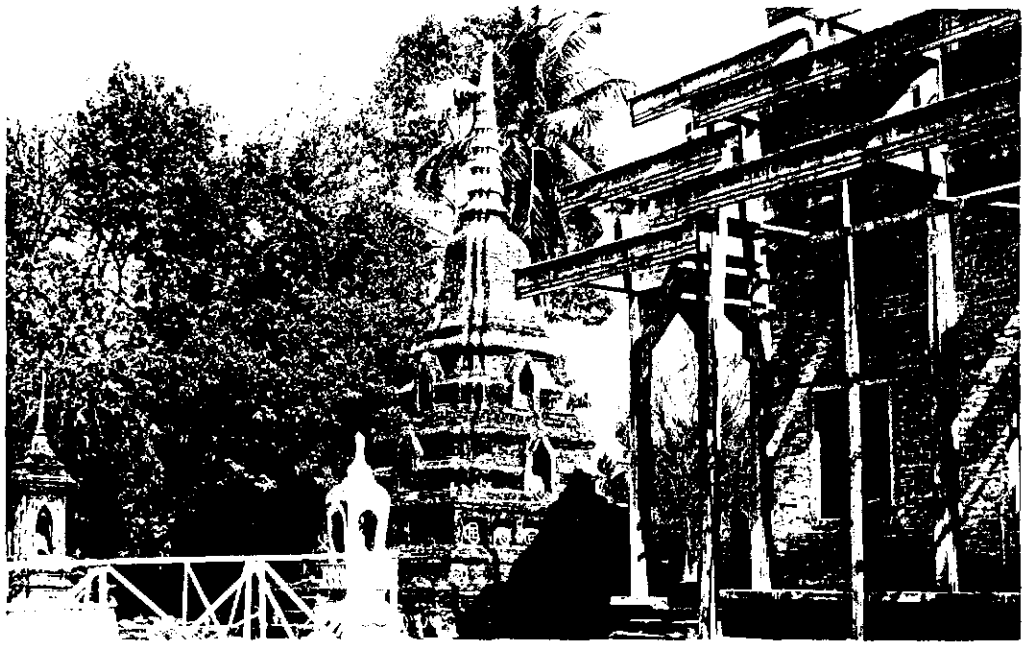
[1]ชัยวุฒิ พิยะกูล และพิทยา บุษรารัตน์. ศิลปวัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง. 2526. หน้า 76 - 77.

ภาพประกอบที่ 18 เจดีย์ก่ออิฐถือปูน วัดแหลมจาก ตำบลปากรอ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา พระมหาลอยสร้างขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2466

ภาพประกอบที่ 19 เจดีย์วัดวัง ตำบลลำปำ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง พระยาพัทลุง (ทับ) สร้างเมื่อ พ.ศ. 2403

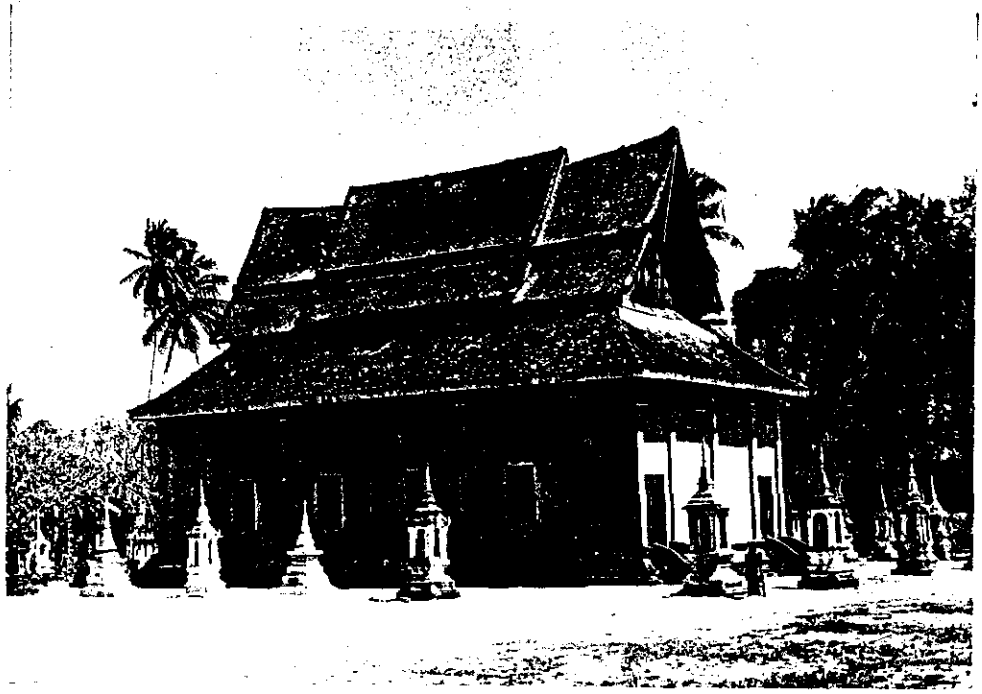
ภาพประกอบที่ 20 เจดีย์วัดควนกรวด ตำบลปรางหมู่ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง พระอธิการรอดสร้างประมาณสมัยรัชกาลที่ 5

ลดความสำคัญลง ข้าพระโยมสงฆ์ของวัดต่าง ๆ ก็ถูกยกเลิก ทำให้วัดขาดกำลังสำคัญที่จะพัฒนาหรือก่อสร้างสิ่งใหญ่ ๆ ได้

2. รูปแบบของอุโบสถและศาลาการเปรียญในสมัยก่อน พ.ศ. 2442 รูปแบบของอุโบสถในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา แบ่งได้ 2 ลักษณะ คือ แบบทรงทึบและแบบทรงโถง สำหรับอุโบสถแบบทรงทึบเป็นอุโบสถที่ก่อด้วยอิฐถือปูนมีผนังทั้ง 4 ด้าน เช่น อุโบสถวัดวัง อุโบสถวัดวิหารเบิก อุโบสถวัดยางงาม อุโบสถวัดป่าลิไลยก์ จังหวัดพัทลุง อุโบสถวัดมัชฌิมาวาส อุโบสถวัดศาลาหัวยาง อุโบสถวัดแจ้ง อุโบสถวัดโพธิปฐมาวาส จังหวัดสงขลา เป็นต้น ส่วนแบบทรงโถงเป็นอาคารที่ไม่มีฝาผนังหรือหากจะมีผนังบ้างก็เพียงด้านหลังและด้านข้างพระประธานเท่านั้น อาคารแบบนี้ส่วนใหญ่นิยมสร้างด้วยไม้เป็นหลัก เช่น อุโบสถวัดควนกรวด (หลังเดิม) อุโบสถวัดโพเด็ด (หลังเดิม) อุโบสถวัดคูหาสวรรค์ (หลังเดิม) อุโบสถวัดควนมะพร้าว (หลังเดิม) จังหวัดพัทลุง อุโบสถวัดบ่อโพง อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช อุโบสถวัดอู่ตะเภา จังหวัดสงขลา เป็นต้น หลัง พ.ศ. 2442 ถึง พ.ศ. 2474 รูปแบบอุโบสถและศาลาการเปรียญของวัดในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาก็ยังไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงรูปแบบมากนัก ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

อุโบสถและศาลาการเปรียญรูปแบบทรงทึบ อุโบสถที่มีรูปแบบทรงทึบในสมัยนี้ส่วนใหญ่ก่อด้วยอิฐถือปูน มี 2 แบบ คือแบบที่ใช้ผนังรับน้ำหนักเครื่องบนและแบบที่ใช้เสาพาไลรับปีกชายคา อุโบสถที่ใช้ผนังรับน้ำหนักมีลักษณะเป็นอาคารก่อด้วยอิฐถือปูนรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าไม่มีเสารับเครื่องบน แต่ใช้ผนังรับเครื่องบนหรือบางครั้งจะใช้เสาภายในผนังรับเครื่องบน เช่น อุโบสถวัดประจำ (พ.ศ. 2473) อุโบสถวัดทุ่งพระ (พ.ศ. 2460) อุโบสถวัดช่องเขา (พ.ศ. 2464) อุโบสถวัดจิกนม (พ.ศ. 2472) จังหวัดสงขลา อุโบสถวัดชายคลอง (พ.ศ. 2470) อุโบสถวัดภูผาภิมุข (พ.ศ. 2472) จังหวัดพัทลุง เป็นต้น อุโบสถทรงทึบใช้ผนังรับน้ำหนักเครื่องบนและมีเสาพาไลรองรับปีกชายคาแบ่งเป็นเสาตรงและเสาโค้ง แบบเสาพาไลตรงพบทั่วไปทั้งในจังหวัดพัทลุงและจังหวัดสงขลา เช่น อุโบสถวัดเขาราม (พ.ศ. 2473) จังหวัดสงขลา อุโบสถวัดวิหารสูง (พ.ศ. 2459) จังหวัดพัทลุง เป็นต้น แบบเสาพาไลโค้งส่วนใหญ่จะก่อด้วยอิฐถือปูนเป็นรูปโค้งแบบศิลปะโรมันพบมากในจังหวัดสงขลา เช่น อุโบสถวัดกลาง (พ.ศ. 2465) อุโบสถวัดท่านางหอม (พ.ศ. 2461) อุโบสถวัดคูเต่า (พ.ศ. 2446) จังหวัดสงขลา เป็นต้น ส่วนศาลาการเปรียญแบบทรงทึบไม่ปรากฏการสร้างในสมัยนี้

อุโบสถและศาลาการเปรียญรูปแบบทรงโถง รูปแบบทรงโถงมีทั้งอุโบสถและศาลาการเปรียญเป็นแบบที่นิยมสร้างด้วยไม้และก่ออิฐถือปูนไม่มีฝาผนัง ถือเป็นแบบเฉพาะท้องถิ่นลุ่มทะเลสาบสงขลา มีทั้งแบบเสาตรงและแบบเสาโค้ง สำหรับอุโบสถและศาลาการเปรียญแบบเสาตรงสร้างด้วยไม้ เช่น อุโบสถวัดบ้านไร่ (พ.ศ. 2453) อุโบสถวัดปลักคล้า (พ.ศ. 2462)

ภาพประกอบที่ 21 อุโบสถทรงทึบใช้เสาในผนังรับน้ำหนัก วัดชายคลอง ตำบลควนมะพร้าว อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง สร้างเมื่อ พ.ศ. 2470.

ภาพประกอบที่ 22 อุโบสถทรงทึบใช้เสาและผนังรับน้ำหนัก วัดช่องเขา ตำบลคลองเปียะ อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา สร้างเมื่อ พ.ศ. 2464

อุโบสถวัดโพธิ์ (พ.ศ. 2445) อุโบสถวัดสะท้อน (พ.ศ. 2475) อุโบสถวัดสะบ้าย้อย (พ.ศ. 2472) ศาลาการเปรียญวัดพังยาง (พ.ศ. 2465) ศาลาการเปรียญวัดประดู่หมู่ (พ.ศ. 2466) ศาลาการเปรียญวัดบ่อหว้า (พ.ศ. 2474) จังหวัดสงขลา อุโบสถวัดลานแซะ (พ.ศ. 2458) อุโบสถวัดจินตาวาส (พ.ศ. 2448) อุโบสถวัดป่าตอ (พ.ศ. 2468) อุโบสถวัดโพเค็ด (พ.ศ. 2447) ศาลาการเปรียญวัดแจ้ง (พ.ศ. 2470) ศาลาการเปรียญวัดป่าบอนบน (พ.ศ. 2460) จังหวัดพัทลุง เป็นต้น แบบเสาก่อด้วยปูนเครื่องบนสร้างด้วยไม้ เช่น อุโบสถวัดเขาเจียก (พ.ศ. 2471) อุโบสถวัดประดู่หอม (พ.ศ. 2468) ศาลาการเปรียญวัดดอนศาลา (พ.ศ. 2446) ศาลาการเปรียญวัดควนปรง (พ.ศ. 2463) จังหวัดพัทลุง อุโบสถวัดควนมิตร (พ.ศ. 2473) อุโบสถวัดบางเหรียง (พ.ศ. 2464) ศาลาการเปรียญวัดนารังนก (พ.ศ. 2445) ศาลาการเปรียญวัดบางเขียด (พ.ศ. 2450) จังหวัดสงขลา เป็นต้น อุโบสถและศาลาการเปรียญแบบเสาโค้งอิทธิพลศิลปะตะวันตกแบบเสาโรมันก่อด้วยปูนเป็นแบบที่พบมากแถบจังหวัดสงขลา บริเวณพื้นที่ติดกับทะเล โดยเฉพาะบริเวณตำบลบ่อยาง และบริเวณคาบสมุทรสทิงพระ เช่น อุโบสถวัดบางเขียด (พ.ศ. 2450) อุโบสถวัดประจำ (พ.ศ. 2473) จังหวัดสงขลา อุโบสถวัดห้วยลึก (พ.ศ. 2460) อุโบสถวัดดอนประดู่ (พ.ศ. 2465) จังหวัดพัทลุง เป็นต้น

การที่อุโบสถและศาลาการเปรียญของวัดต่าง ๆ ในสมัยนี้ยังนิยมก่อด้วยอิฐและสร้างด้วยไม้ ยังเป็นแบบพื้นเมืองที่สืบทอดศิลปะดั้งเดิมนั้นเนื่องจากบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีแหล่งผลิตอิฐและกระเบื้องดินเผาอยู่จำนวนมากเพื่อใช้ในการก่อสร้าง เช่น เตาเผาบริเวณเกาะยอ บ้านสทิงหม้อ บ้านท่านางหอม จังหวัดสงขลา เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีแหล่งป่าไม้ที่สมบูรณ์สามารถตัดมาสร้างถาวรวัตถุได้อย่างสะดวก ซึ่งส่วนใหญ่พบมากทางด้านฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลา เช่น ป่าไม้บริเวณควนเคี่ยม เขาคราม บ้านนา บ้านตะโหมด บ้านทุ่งนารี จังหวัดพัทลุง เป็นต้น แต่สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ อิทธิพลของศิลปะจากภาคกลางยังมีไม่มากนัก ส่วนช่างก่อสร้างก็เป็นคนในท้องถิ่นที่ยังยึดถือศิลปะดั้งเดิม ด้วยเหตุนี้จึงทำให้การก่อสร้างอุโบสถและศาลาการเปรียญยังคงเป็นรูปแบบเดิมที่มีการเปลี่ยนแปลงน้อย

ส่วนศาสนวัตถุที่สำคัญส่วนใหญ่ ได้แก่ พระพุทธรูป พระพุทธบาทจำลอง และรูปเหมือนของพระภิกษุ ซึ่งได้ค้นพบเป็นจำนวนมากในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา พอจะแบ่งได้ดังนี้

1. พระพุทธรูป ถือได้ว่าเป็นสิ่งแทนองค์พระพุทธเจ้าที่เป็นรูปธรรม จึงเป็นที่นิยมสร้างไว้กราบไหว้บูชาของพุทธศาสนิกชนมาตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว มีทั้งที่สร้างด้วยหิน โลหะ ปูน ไม้ และวัสดุอื่น ๆ ที่ถือว่าเป็นมงคล แต่จากการสำรวจการสร้างพระพุทธรูปในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ในช่วง พ.ศ. 2442 - 2474 พบว่าในสมัยนี้มีการนิยมสร้างพระพุทธรูปด้วยปูน

ภาพประกอบที่ 23 อุโบสถทรงโถง วัดลานแซะ ตำบลนาขยาด อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง สร้างเมื่อ พ.ศ. 2458

ภาพประกอบที่ 24 อุโบสถทรงโถง วัดจินตาวาส ตำบลตำนาน อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง สร้างเมื่อ พ.ศ. 2448 (ปัจจุบันรื้อแล้ว)

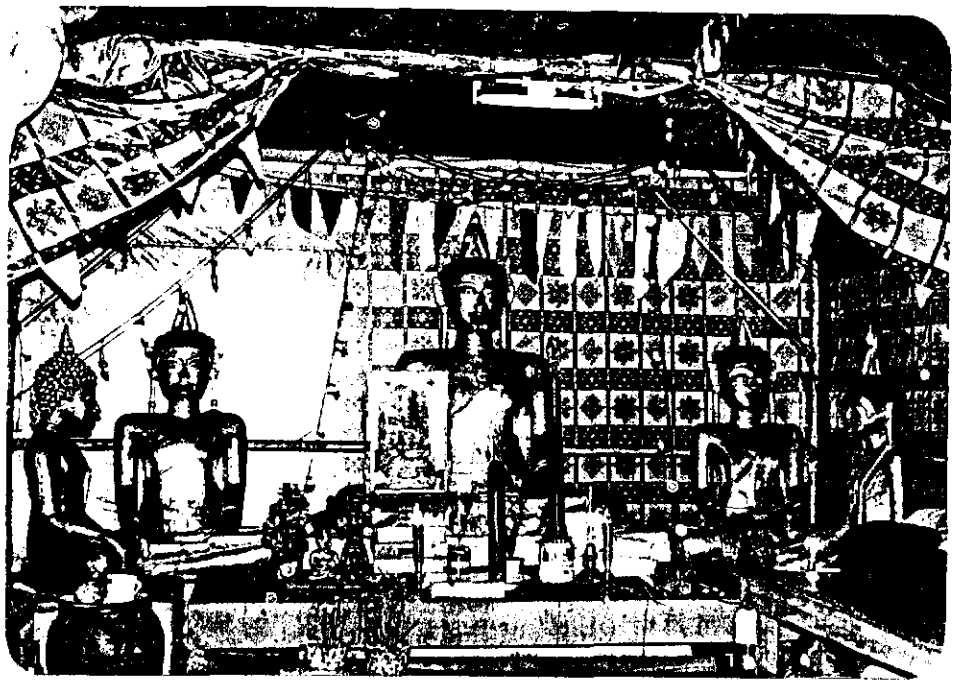
ภาพประกอบที่ 25 พระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย พระประธานภายในอุโบสถวัดเขาเจียก อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง สร้างเมื่อ พ.ศ. 2471.

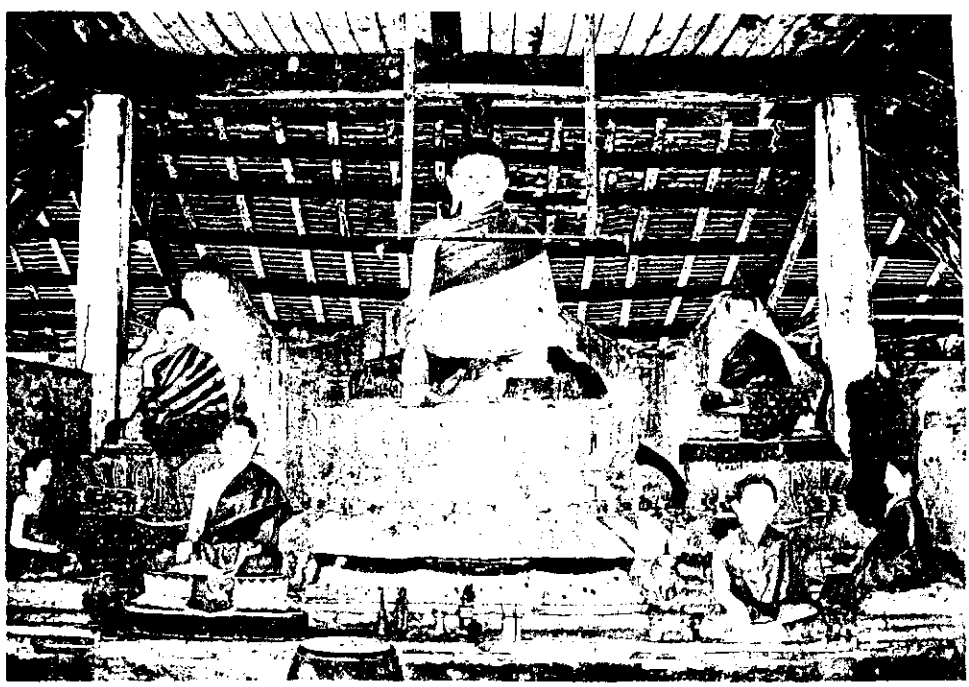
ภาพประกอบที่ 26 พระพุทธไสยาสน์ก่อด้วยหินถือปูน วัดแหลมจาก อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา สร้างเมื่อ พ.ศ. 2466

ปั้นและแกะสลักจากไม้ โดยฝีมือช่างท้องถิ่น ส่วนพระพุทธรูปที่หล่อจากโลหะหรือแกะสลักจากหินเป็นสิ่งที่ซื้อหรือนำมาจากกรุงเทพฯ หรือจากประเทศใกล้เคียง

พระพุทธรูปสำคัญที่สร้างขึ้นในสมัยนี้ ส่วนใหญ่สร้างไว้เป็นพระประธานภายในอุโบสถหรือภายในถ้ำต่าง ๆ เช่น พระพุทธรูปปูนปั้นวัดเขาเจียก พระพุทธรูปปูนปั้นวัดประดู่หอม พระพุทธรูปปูนปั้นวัดนาท่อม พระพุทธรูปปูนปั้นวัดควนอินทร์นิมตร์ พระพุทธรูปปูนปั้นวัดบ้านสวน พระพุทธรูปปูนปั้นถ้ำเขากัง พระพุทธรูปปูนปั้นถ้ำเขาพังอิฐ จังหวัดพัทลุง พระพุทธรูปปูนปั้นวัดสนามชัย พระพุทธรูปปูนปั้นวัดคูเต่า พระพุทธไสยาสน์ปูนปั้นและก่อด้วยหินวัดแหลมจาก จังหวัดสงขลา เป็นต้น ดังรายละเอียดตามตารางที่ 5

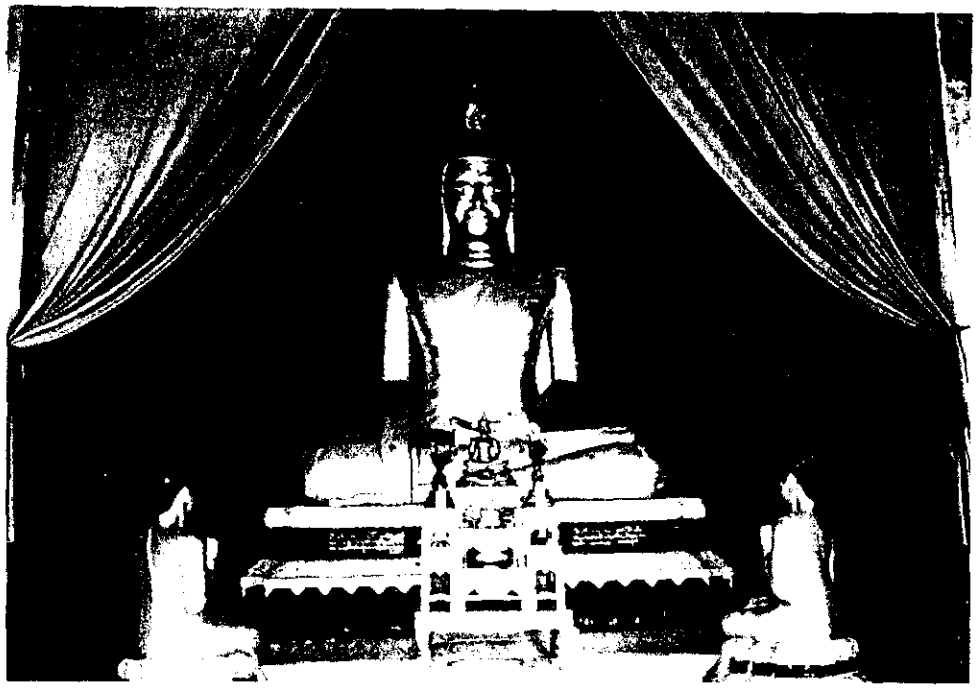
ภาพประกอบที่ 27 พระพุทธรูปปูนปั้นภายในถ้ำเขาพังอิฐ ตำบลพนมวังก์ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง สร้างเมื่อ พ.ศ. 2466

ภาพประกอบที่ 28 พระพุทธรูปปูนปั้นภายในอุโบสถวัดประดู่หอม ตำบลทะเลน้อย อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง สร้างเมื่อ พ.ศ. 2470

ตารางที่ 5 ตัวอย่างพระพุทธรูปปูนปั้นที่พบในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาสร้างขึ้น ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2474

ที่	พระพุทธรูป/วัด	สถานที่ตั้ง			ปีที่สร้าง	หมายเหตุ
		ตำบล	อำเภอ	จังหวัด		
1	พระพุทธรูปปูนปั้นวัดควนอินทร์นิมิตร	ท่ามิหรำ	เมือง	พัทลุง	พ.ศ. 2473	นายแจ้ง พรหมศรีเป็นผู้ปั้น
2	พระพุทธรูปปูนปั้นวัดนาท่อม	นาท่อม	เมือง	พัทลุง	พ.ศ. 2471	---- ,,-----
3	พระพุทธรูปปูนปั้นวัดบ้านสวน	ควนมะพร้าว	เมือง	พัทลุง	พ.ศ. 2466 – พ.ศ. 2467	---- ,,-----
4	พระพุทธรูปปูนปั้นวัดจินตาวาส 5 องค์	ตำนาน	เมือง	พัทลุง	พ.ศ. 2471	---- ,,-----
5	พระพุทธรูปปูนปั้นวัดเขาเจียก	เขาเจียก	เมือง	พัทลุง	พ.ศ. 2471	---- ,,-----
6	พระพุทธรูปปูนปั้นถ้ำเขากัง	คูหาสวรรค์	เมือง	พัทลุง	พ.ศ. 2469	---- ,,-----
7	พระพุทธรูปปูนปั้นถ้ำเขาพังอิฐ	พนมวังก์	ควนขนุน	พัทลุง	พ.ศ. 2466	
8	พระพุทธรูปปูนปั้นวัดประดู่หอม	ทะเลน้อย	ควนขนุน	พัทลุง	พ.ศ. 2470	
9	พระพุทธรูปปูนปั้นวัดดอนประดู่	ดอนประดู่	ปากพะยูน	พัทลุง	พ.ศ. 2465	
10	พระพุทธไสยาสน์ก่อด้วยหินผสมปูน วัดแหลมจาก	ปากรอ	สิงหนคร	สงขลา	พ.ศ. 2466	
11	พระพุทธรูปปูนปั้นวัดคูหา	คูหา	สะบ้าย้อย	สงขลา	พ.ศ. 2454	
12	พระพุทธรูปปูนปั้นวัดเขาราม	ทุ่งหวัง	เมือง	สงขลา	พ.ศ. 2473	
13	พระพุทธรูปปูนปั้นวัดคูเต่า	แม่ทอม	หาดใหญ่	สงขลา	พ.ศ. 2446	
14	พระพุทธรูปปูนปั้นวัดคงคาวดี	รัตภูมิ	ควนเนียง	สงขลา	พ.ศ. 2454	
15	พระพุทธรูปปูนปั้นวัดประจ่า	ควนโส	รัตภูมิ	สงขลา	พ.ศ. 2473	

ภาพประกอบที่ 29 พระพุทธรูปปูนปั้นเป็นพระประธานในอุโบสถวัดบ้านสวน ตำบลควนมะพร้าว อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง นายแจ้ง พรหมศรี เป็นผู้ปั้น เมื่อ พ.ศ. 2466 - 2467.

ภาพประกอบที่ 30 พระพุทธรูปแกะสลักไม้พบภายในถ้ำพระวัดเขาเจียก ตำบลเขาเจียก อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ปัจจุบันสูญหายหมดแล้ว (ถ่ายเมื่อ พ.ศ.2524).

พระพุทธรูปแกะสลักจากไม้จันทน์และไม้ขนุน พบว่าในสมัยนี้มีความนิยมอย่างแพร่หลายมีพบเกือบทุกวัด เนื่องจากเป็นวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น ขั้นตอนการทำก็ไม่ยุ่งยากและลงทุนไม่สูง จึงเป็นที่นิยมของประชาชนทั่วไปในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาที่จะสร้างพระพุทธรูปจำหลักไม้ถวายวัดไว้เป็นพุทธบูชาหรือสะเดาะเคราะห์ให้กับตัวเอง และยังเป็นการสร้างบุญกุศลไว้ในพุทธศาสนา พระพุทธรูปที่แกะสลักจากไม้ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปประทับยืนปางห้ามสมุทร ปางห้ามญาติ และปางอุ้มบาตร ส่วนพระพุทธรูปประทับนั่งจะพบปางมารวิชัยและปางสมาธิ พระพุทธรูปเหล่านี้ส่วนใหญ่ใช้เป็นพระลากหรือเป็นพระพุทธรูปที่นำไปใช้เพื่อประดิษฐานไว้บนบุษบกเรือพระในประเพณีลากพระวันออกพรรษา วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ของวัดต่าง ๆ เช่น พระพุทธรูปแกะสลักไม้วัดธาราสถิต พระพุทธรูปแกะสลักไม้ปางนาคปรกวัดโคกชะงาย พระพุทธรูปแกะสลักไม้วัดหัวเตย พระพุทธรูปแกะสลักไม้วัดประดู่หอม พระพุทธรูปแกะสลักไม้ในถ้ำเขาเจียก พระพุทธรูปแกะสลักไม้ในถ้ำคูหาสวรรค์ จังหวัดพัทลุง พระพุทธรูปแกะสลักไม้ในถ้ำตลอด พระพุทธรูปแกะสลักไม้ในถ้ำเขาจังโหลน พระพุทธรูปแกะสลักไม้วัดเขาบ่อ พระพุทธรูปแกะสลักไม้วัดน้ำขาวใน - นอก พระพุทธรูปแกะสลักไม้วัดพังยาง จังหวัดสงขลา พระพุทธรูปแกะสลักไม้วัดถ้ำพระทอง อำเภอชะอวด พระพุทธรูปแกะสลักไม้วัดพัทธสีมา พระพุทธรูปแกะสลักไม้วัดบ่อโพง อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น

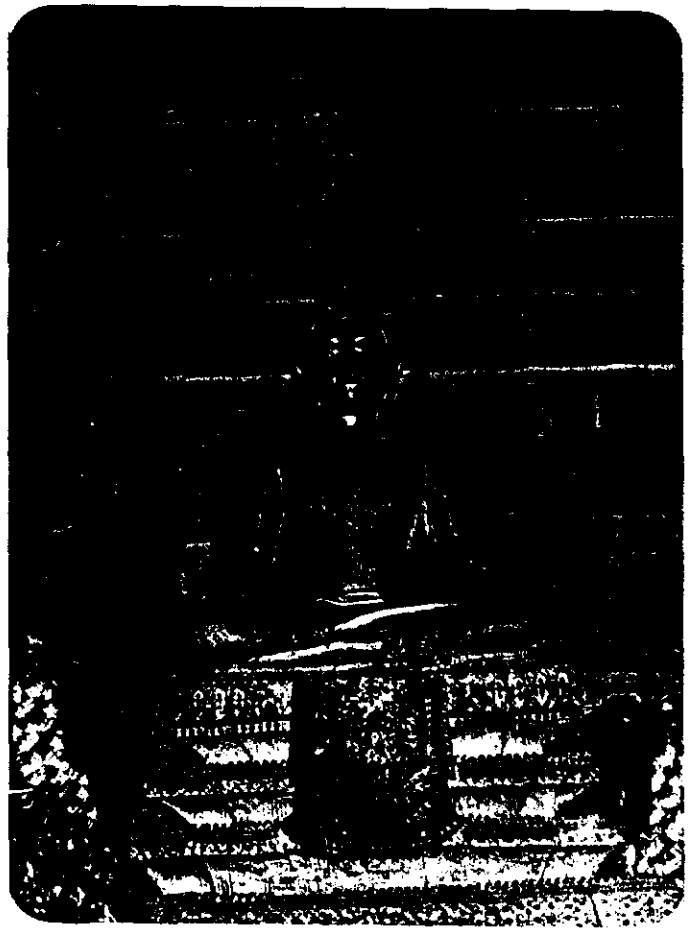
ส่วนพระพุทธรูปหล่อด้วยโลหะในสมัยนี้ จากการสำรวจพบว่าส่วนใหญ่ซื้อหรือนำมาจากกรุงเทพฯ โดยชาวบ้านที่มีความศรัทธาซื้อถวายวัด ลักษณะพุทธศิลปจึงมักจะเป็นแบบเดียวกันหรือคล้ายคลึงกันมาก คือมีทั้งที่เป็นแบบพระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่และพระพุทธรูปไม่ทรงเครื่องสร้างเลียนแบบของเก่า มีปางห้ามสมุทรหรือปางห้ามญาติ ปางประทานอภัย ปางมารวิชัย และปางสมาธิ เช่น พระพุทธรูปหล่อโลหะวัดควนถบ พระพุทธรูปหล่อโลหะวัดสทังน้อย พระพุทธรูปหล่อโลหะวัดปรางหมู่ใน พระพุทธรูปหล่อโลหะวัดรัตนาราม พระพุทธรูปหล่อโลหะวัดรัตนวาราม พระพุทธรูปหล่อโลหะวัดมะกอกเหนือ พระพุทธรูปหล่อโลหะวัดสุวรรณวิชัย พระพุทธรูปหล่อโลหะวัดท่ามะเดื่อ จังหวัดพัทลุง พระพุทธรูปหล่อโลหะวัดมัชฌิมาวาส พระพุทธรูปหล่อโลหะวัดอ่างทอง พระพุทธรูปหล่อโลหะวัดประจำ พระพุทธรูปหล่อโลหะวัดควนมิตร พระพุทธรูปหล่อโลหะวัดจะทิ้งพระ พระพุทธรูปหล่อโลหะวัดพะโคะ พระพุทธรูปหล่อโลหะวัดโลการาม พระพุทธรูปหล่อโลหะวัดโพธิปฐมาวาส พระพุทธรูปหล่อโลหะวัดหัวป้อมนอก จังหวัดสงขลา พระพุทธรูปหล่อโลหะวัดพัทธสีมา พระพุทธรูปหล่อโลหะวัดบ่อโพง พระพุทธรูปหล่อโลหะวัดบ้านด่าน อำเภอหัวไทร พระพุทธรูปหล่อโลหะวัดท่าเสม็ด พระพุทธรูปหล่อโลหะวัดรักขิตวัน อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามในสมัยนี้ยังพบพระพุทธรูปหล่อโลหะสมัยโบราณ ได้แก่ สมัยสุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์ถูกนำมาจากกรุงเทพฯ หรือจังหวัดในภาคกลางมาประดิษฐานไว้ตามวัดบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

ภาพประกอบที่ 31 พระพุทธรูปแกะสลักไม้ปางอุ้มบาตร วัดหัวเตย ตำบลโคกทราย อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง.

ภาพประกอบที่ 32 พระพุทธรูปแกะสลักไม้ปางอุ้มบาตร วัดธาราสถิต (วัดเต่า) ตำบลโคกชะงาย อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง.

ภาพประกอบที่ 33 พระพุทธรูปหล่อโลหะปางมารวิชัยศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ พระมหาขาว โกสโล นำมาจากกรุงเทพฯ มอบให้วัดควนแพรกหา ตำบลแพรกหา อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง.

จำนวนมาก ดังตัวอย่างกรณีของพระมหาขาว โกสโล[1] ได้เข้าไปจำพรรษาอยู่ในวัดที่กรุงเทพฯ ได้จัดหาพระพุทธรูปหล่อโลหะสมัยโบราณจากวัดที่เมืองเก่าสุโขทัย เมืองเก่าอยุธยา และวัดในกรุงเทพฯ รวบรวมได้พระพุทธรูปจำนวนหนึ่งมีทั้งพระพุทธรูปที่ชำรุดและที่สมบูรณ์ แล้วบรรทุกรถไฟ (ประมาณ 1 ตู้รถไฟ) จากกรุงเทพฯ มาลงที่สถานีรถไฟพัทลุง ประมาณเมื่อ พ.ศ. 2470 เศษ ๆ พระพุทธรูปที่นำมาครั้งนั้นองค์ไหนชำรุดพระมหาขาว โกสโล ได้ซ่อมแซมใหม่แล้วแจกจ่ายไปตามวัดต่าง ๆ หลายแห่ง[2] การเก็บข้อมูลครั้งนี้พบวัดที่ได้รับพระพุทธรูปเหล่านี้จำนวน 4 วัด ได้แก่ วัดควนแพรกหา 1 องค์ วัดวิหารสูง 3 องค์ วัดเกาะยาง 1 องค์ และวัดไทรงาม 1 องค์ นอกจากนี้ยังมอบให้โรงเรียนพัทลุง 1 องค์ และยังอยู่ที่ญาติพี่น้องของพระมหาขาว โกสโล อีกจำนวน 2 องค์ พระพุทธรูปหล่อโลหะเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปมีขนาดใหญ่ เช่น พระพุทธรูปหล่อโลหะปางประทานอภัยวัดวิหารสูง 2 องค์ สูง 200 เซนติเมตร พระพุทธรูปหล่อโลหะปางลีลาวัดเกาะยาง สูง 92 เซนติเมตร เป็นต้น

นอกจากนี้ยังได้พบพระพุทธรูปอีกแบบหนึ่งที่มีแพร่หลายในช่วงสมัยนี้ ได้แก่ พระพุทธรูปแกะสลักหินอ่อนและหล่อโลหะแบบศิลปะพม่าสมัยมัณฑะเลย์ ได้พบมากตามวัดต่าง ๆ ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา เนื่องจากพระพุทธรูปแบบพม่านี้มีการผลิตออกจำหน่ายที่เมืองย่างกุ้งประเทศพม่า แล้วส่งมาขายตามหัวเมืองต่าง ๆ ของไทย โดยเฉพาะหัวเมืองชายฝั่งทะเลทางภาคใต้ พระพุทธรูปถูกส่งมาทางเรือสินค้า มีแหล่งซื้อขายที่สำคัญ ได้แก่ บริเวณเมืองไชยา เมืองนครศรีธรรมราช และเมืองสงขลา[3] หรือไม่ก็พระภิกษุสงฆ์หรือชาวบ้านผู้มีความศรัทธาเดินทางไปพม่าแล้วซื้อพระพุทธรูปหินอ่อนกลับมา ดังกรณีตัวอย่างของพระแก้ว วัดบ้านใหม่[4] ได้ร่วมกับพระเนียมผู้เป็นน้องชาย และตาสำหรุดปานผู้เป็นบิดา เดินทางจากเมืองสงขลาไปนมัสการพระธาตุเมืองย่างกุ้งหรือพระธาตุชเวดากอง ประเทศพม่า เมื่อประมาณปลายสมัยรัชกาลที่ 5 หรือ

---

[1]พระมหาขาว โกสโล หรือนายขาว อินด้วง เป็นชาวจังหวัดพัทลุงเข้าไปจำพรรษาอยู่ในกรุงเทพฯ และจังหวัดพระนครศรีอยุธยาแต่ไม่ทราบวัดใดบ้าง ภายหลังลาสิกขาและได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2500

[2]สัมภาษณ์พระสมุห์อุทัย อุทโย เจ้าอาวาสวัดวิหารสูง ตำบลชัยบุรี อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2544.

[3]ชัยวุฒิ พิยะกูล และ พิทยา บุษรารัตน์. ศิลปวัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง. 2526. หน้า 90.

[4]วัดบ้านใหม่ ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 ตำบลปริก อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา.

ภาพประกอบที่ 34 พระพุทธรูปหินอ่อน ศิลปะพม่าแบบมัณฑเลย์ ประดิษฐานที่ฐานเจดีย์วัดวิหารสูง ตำบลชัยบุรี อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง (พระเกตุมาลาเป็นเปลวเพลิงต่อเติมใหม่).

ภาพประกอบที่ 35 พระพุทธรูปหล่อสำริด ศิลปะพม่าแบบมัณฑเลย์ วัดตะโหมด ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง มีจารึกที่ฐานว่าสร้าง พ.ศ. 2443.

ต้นรัชกาลที่ 6[1] ใช้เวลาเดินทางไป - กลับ โดยทางบกและทางเรือเป็นเวลา 6 เดือน เมื่อเดินทางกลับตาสำหรุดปานกับพระเนียมซื้อพระพุทธรูปหินอ่อน 1 องค์[2] ส่วนพระแก้วซื้อระฆัง ฉิ่ง โม่ง และฆ้อง ดังที่ตาสำหรุดปานได้บันทึกไว้ในการเดินทางว่า

ในจิตคิดถึงเรื่องหลัง ที่เพื่อนฝากฝัง
ซื้อคองซื้อฆังสั่งมา
พระเนียมซื้อพระสินลา สองคนบิดา
ได้แล้วกลับมาสาไหล
ท่านแก้วจัดแจงต่อไป ซื้อฆังห้าใบ
ฉิ่งโม่งลูกคองครบครัน[3]

พระพุทธรูปหินอ่อนและพระพุทธรูปหล่อโลหะแบบพม่า พบแพร่กระจายอยู่ทั่วไปในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา จากการสำรวจพบในครั้งนี้มีตัวอย่างดังตารางที่ 6

---

[1]ชัยวุฒิ พิยะกูล. การปริวรรตวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทหนังสือบุดเรื่อง "พระธาตุเมืองย่างกุ้ง ฉบับวัดเขามีเกียรติ อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา" 2542. หน้า 4.

[2]พระพุทธรูปหินอ่อนปัจจุบันประดิษฐานไว้ที่วัดบ้านใหม่ หมู่ที่ 1 ตำบลปริก อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา.

[3]ชัยวุฒิ พิยะกูล. เรื่องเดิม. หน้า 58.

ตารางที่ 6 ตัวอย่างพระพุทธรูปหินอ่อนและหล่อโลหะ ศิลปะพม่าแบบมัณฑะเลย์ ที่พบในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2474

ที่	ชื่อพระพุทธรูป	สถานที่			ปีที่สร้าง	หมายเหตุ
		ตำบล	อำเภอ	จังหวัด		
1	พระพุทธรูปหินอ่อนวัดควนปรง 3 องค์	ท่ามิหรำ	เมือง	พัทลุง	รัชกาลที่ 5 - 6	
2	พระพุทธรูปหินอ่อนวัดโคกคีรี 3 องค์	ตำนาน	เมือง	พัทลุง	รัชกาลที่ 5 - 6	
3	พระพุทธรูปหินอ่อนวัดโพธิตำนาน 1 องค์	ตำนาน	เมือง	พัทลุง	รัชกาลที่ 5 - 6	
4	พระพุทธรูปหินอ่อนวัดวิหารเบิก 1 องค์	ลำปำ	เมือง	พัทลุง	พ.ศ. 2451	
5	พระพุทธรูปหินอ่อนวัดยาง 1 องค์	ลำปำ	เมือง	พัทลุง	พ.ศ. 2451	
6	พระพุทธรูปหินอ่อนวัดท่าสำเภาเหนือ 1 องค์	ชัยบุรี	เมือง	พัทลุง	รัชกาลที่ 5 - 6	
7	พระพุทธรูปหินอ่อนวัดนาท่อม 1 องค์	นาท่อม	เมือง	พัทลุง	รัชกาลที่ 5 - 6	
8	พระพุทธรูปหินอ่อนวัดปลักปอม 1 องค์	แม่ขรี	ตะโหมด	พัทลุง	รัชกาลที่ 5 - 6	
9	พระพุทธรูปหินอ่อนวัดท่ามะเดื่อ 1 องค์	ท่ามะเดื่อ	บางแก้ว	พัทลุง	รัชกาลที่ 5 - 6	
10	พระพุทธรูปหล่อโลหะ วัดตะโหมด 1 องค์	ตะโหมด	ตะโหมด	พัทลุง	พ.ศ. 2443	
11	พระพุทธรูปหล่อโลหะวัดช่างทอง 2 องค์	นาปะขอ	บางแก้ว	พัทลุง	พ.ศ. 2443	
12	พระพุทธรูปหินอ่อนวัดควนฝาละมี 1 องค์	ฝาละมี	ปากพะยูน	พัทลุง	รัชกาลที่ 5 - 6	
13	พระพุทธรูปหินอ่อนวัดป่าบอนต่ำ 1 องค์	ป่าบอน	ป่าบอน	พัทลุง	รัชกาลที่ 5 - 6	

ที่	ชื่อพระพุทธรูป	สถานที่			ปีที่สร้าง	หมายเหตุ
		ตำบล	อำเภอ	จังหวัด		
14	พระพุทธรูปหินอ่อน วัดร่มเมือง 1 องค์	ร่มเมือง	ศรีนค-รินท์	พัทลุง	รัชกาลที่ 5 - 6	
15	พระพุทธรูปหินอ่อนวัดท่าลาด 1 องค์	ควนขนุน	เขาชัยสน	พัทลุง	รัชกาลที่ 5 - 6	
16	พระพุทธรูปหินอ่อนวัดนางหลง 1 องค์	เขาชัยสน	เขาชัยสน	สงขลา	พ.ศ. 2468	
17	พระพุทธรูปหินอ่อนวัดใหม่ 1 องค์	บ่อดาน	สทิงพระ	สงขลา	รัชกาลที่ 5 - 6	
18	พระพุทธรูปหินอ่อนวัดปลักหนู 1 องค์	ปลักหนู	นาทวี	สงขลา	รัชกาลที่ 5 - 6	
19	พระพุทธรูปหินอ่อนวัดภูตบรรพต 1 องค์	ชะแล้	สิงหนคร	สงขลา	รัชกาลที่ 5	
20	พระพุทธรูปหินอ่อนวัดมะขามเฒ่า 1 องค์	ระโนด	ระโนด	สงขลา	รัชกาลที่ 5 - 6	
21	พระพุทธรูปหินอ่อนวัดสน 1 องค์	วัดสน	ระโนด	สงขลา	รัชกาลที่ 5 - 6	
22	พระพุทธรูปหินอ่อนวัดบ้านใหม่ 1 องค์	ปริก	สะเดา	สงขลา	รัชกาลที่ 5 - 6	
23	พระพุทธรูปหินอ่อนวัดแหลมพ้อ 2 องค์	เกาะยอ	เมือง	พัทลุง	รัชกาลที่ 5 - 6	
24	พระพุทธรูปหินอ่อนวัดวิหารสูง 1 องค์	ชัยบุรี	เมือง	พัทลุง	รัชกาลที่ 5 - 6	
25	พระพุทธรูปหินอ่อนวัดประดู่หอม 1 องค์	ทะเลน้อย	ควนขนุน	สงขลา	รัชกาลที่ 5 - 6	
26	พระพุทธรูปหินอ่อนวัดควนมิตร 1 องค์	ควนมีด	จะนะ	สงขลา	รัชกาลที่ 5 - 6	
27	พระพุทธรูปหินอ่อนวัดท้ายยอ 1 องค์	เกาะยอ	เมือง	สงขลา	รัชกาลที่ 5 - 6	

ที่	ชื่อพระพุทธรูป	สถานที่			ปีที่สร้าง	หมายเหตุ
		ตำบล	อำเภอ	จังหวัด		
28	พระพุทธรูปหินอ่อนวัดท่านางหอม 1 องค์	น้ำน้อย	หาดใหญ่	สงขลา	รัชกาลที่ 5 - 6	
29	พระพุทธรูปหินอ่อน วัดไทรใหญ่ 1 องค์	ควนรู	รัตภูมิ	สงขลา	รัชกาลที่ 5 - 6	
30	พระพุทธรูปหินอ่อนวัดคงคาวดี 1 องค์	รัตภูมิ	ควนเนียง	สงขลา	รัชกาลที่ 5 - 6	
31	พระพุทธรูปหินอ่อนวัดคลองแห 1 องค์	คลองแห	หาดใหญ่	สงขลา	รัชกาลที่ 5 - 6	
32	พระพุทธรูปหินอ่อนวัดควนเนียง 1 องค์	รัตภูมิ	ควนเนียง	สงขลา	รัชกาลที่ 5 - 6	
33	พระพุทธรูปหินอ่อนวัดดอนคัน 1 องค์	คูขุด	สทิงพระ	สงขลา	รัชกาลที่ 5 - 6	
34	พระพุทธรูปหินอ่อนวัดดีหลวงนอก 1 องค์	ชิงโค	สิงหนคร	สงขลา	รัชกาลที่ 5 - 6	
35	พระพุทธรูปหินอ่อนวัดท่าม่วง 1 องค์	รัตภูมิ	รัตภูมิ	สงขลา	รัชกาลที่ 5 - 6	
36	พระพุทธรูปหินอ่อนวัดปลักชะเมา 2 องค์	ฉาง	นาทวี	สงขลา	รัชกาลที่ 5 - 6	
37	พระพุทธรูปหินอ่อนวัดศรีไชย 1 องค์	คูขุด	สทิงพระ	สงขลา	รัชกาลที่ 5 - 6	
38	พระพุทธรูปหินอ่อน วัดหัวลำภู 1 องค์	หัวไทร	หัวไทร	นครศรีฯ	รัชกาลที่ 5 - 6	

ที่มา : ข้อมูลจากการสำรวจภาคสนาม

ภาพประกอบที่ 36 พระพุทธรูปหินอ่อน ศิลปะพม่าแบบมัณฑเลย์ วัดหัวลำภู ตำบลหัวไทร อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช.

พระพุทธรูปหินอ่อนที่พบในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีเป็นจำนวนมาก และเนื่องจากเป็นพระพุทธรูปศิลปะพม่า พระเศียรของพระพุทธรูปจะไม่มีพระเกตุมาลา ซึ่งจะแตกต่างจากพระพุทธรูปแบบศิลปะไทย ดังนั้นบางวัดจึงนำพระพุทธรูปหินอ่อนมาซ่อมแปลงเพิ่มเติมพระเกตุมาลาบนพระเศียรก่อนที่จะนำมากราบไหว้บูชา บางวัดนำพระพุทธรูปเหล่านี้เก็บไว้อย่างมิดชิด เพราะถือว่าเป็นหินอ่อนน่าจะมีราคาแพง ถ้าประดิษฐานไว้อย่างเปิดเผยกลัวจะมีการโจรกรรม แต่บางวัดก็ถือว่าเป็นพระพุทธรูปแบบพม่าไม่ควรนำออกมาให้ประชาชนได้กราบไหว้บูชา เพราะความสำนึกแห่งความเป็นเมืองขึ้นของพม่า ตามภาพลักษณ์ที่รัฐได้ปลูกฝังไว้ในตำราเรียนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษา ยังอยู่ในความสำนึกของชาวบ้าน

การที่พบพระพุทธรูปหินอ่อนแบบศิลปะพม่าจำนวนมากบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา เนื่องจากในสมัยนี้การเดินทางติดต่อระหว่างบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลากับประเทศพม่ากระทำได้สะดวกโดยทางเรือค้าขาย จึงทำให้ประชาชนในบริเวณนี้นิยมซื้อพระพุทธรูปหินอ่อนศิลปะพม่ามาถวายวัดมีทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ ประกอบกับประชาชนมีความเข้าใจว่าพระพุทธรูปหินอ่อนคือพระพุทธรูปหยกขาว[1] ซึ่งถือว่าหรือมีความเชื่อว่าเป็นสิ่งมงคลที่มีค่ามาก จึงนิยมซื้อไว้ถวายเป็นพุทธบูชาในพุทธศาสนา

2. พระพุทธบาทจำลอง ชาวบ้านบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีความเชื่อว่าฝ่าพระบาทของพระพุทธเจ้า มีลักษณะเหมือนกับรอยพระพุทธบาทจำลองที่พบในปัจจุบัน ภายในรอยพระพุทธบาทปรากฏลายมงคล 108 ซึ่งเป็นคติความเชื่อแบบลังกาวงศ์[2] ที่ชาวบ้านเชื่อกันมาอย่างน้อยตั้งแต่สมัยอยุธยา ดังเห็นจากหลักฐานพระพุทธบาทจำลองบนเขาพะโคะ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา ในสมัยอยุธยา เรียกว่า "พระพุทธบาทเขาบรรพตพระโคะ"[3] และรอยพระพุทธบาทจำลองบนเขาอ้อ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง[4] ความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธบาทมีการสืบทอดมาจนสมัยรัตนโกสินทร์ ดังเห็นได้ในปี พ.ศ. 2363 เจ้าอาวาสวัดท่าข้าม อำเภอควนเนียง จังหวัดสงขลา ได้หล่อพระพุทธบาทจำลองนำไปประดิษฐานไว้ในถ้ำเขาจังโหลน อำเภอรัตภูมิ

---

[1]สัมภาษณ์พระครูวิภาตรัตนคุณ (กระจ่าง อตฺฐกาโม) เจ้าอาวาสวัดหัวลำภู ตำบลหัวไทร อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ. 2545.

[2]สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. รายงานการวิจัยพุทธศาสนาแถบลุ่มทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันออกสมัยกรุงศรีอยุธยา. 2523. หน้า 78.

[3]คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี. ประชุมพระตำราบรมราชูทิศเพื่อกัลปนาสมัยอยุธยา ภาค 1. 2510. หน้า 63.

[4]ชัยวุฒิ พิยะกูล. คติความเชื่อและพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ของวัดเขาอ้อ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง. 2540. หน้า 32.

จังหวัดสงขลา ดังจารึกอักษรขอมภาษาไทยและบาลี[1] บนแผ่นหินชนวนสีเขียวรูปเสมา ได้กล่าวไว้ว่า

"พระพุทธศักราชพระมหากรุณาธิคุณเจ้านี้ล่วงแล้ว ๒๓๖๓ พระวัสสา ปีมะโรงโทศก เหมันตฤดู เดือน ๓ ท่านวัดท่าข้ามเลื่อมใสศรัทธาในกองการกุศลได้สร้างพระพุทธบาทไว้พร้อมด้วยพระภิกษุทายก ฉลองไว้เขาจังโหลนเป็นที่นมัสการแก่เทวามนุษย์กว่าจะสุดสิ้นพระศาสนา ปรโลเก ชายนฺโต สสีลวา สปญฺญวา อุตฺตมรูปาธโรปิโยมนาโป ปิยวจฺ จโน พุทฺธ สาวกานำ สนฺติเก ธมฺมสุญนฺโต ปนสมตีสปารมิโยพุทฺโธโหมีอนาคเตกาเล"[2]

การสร้างพระพุทธบาทจำลองนิยมสร้างไว้บนภูเขาตามคติที่เชื่อถือกันมาแต่โบราณ ในช่วง พ.ศ. 2442 ถึง พ.ศ. 2474 คติการสร้างพระพุทธบาทจำลองไว้บนภูเขาแบบดั้งเดิมก็ยังมีอยู่ ดังมีการสร้างพระพุทธบาทจำลองด้วยโลหะสำริดลงรักปิดทองไว้บนภูเขาคูหาสวรรค์ เมื่อ พ.ศ. 2470 มีจารึกบอกไว้ว่า "นายฮวดลิมจูหะแลนางขิ้ม บุตรนายโก้เซ็ง แซ่ซ้อบุตร (เขย) และหลานกับญาติสนิทมิตรสหายและท่านอุปัชฌาย์ (ตุด) พร้อมใจกันสร้างพระพุทธบาทไว้บนเขานี้เพื่อประโยชน์เป็นวัตถุถาวรชั่วกาลนาน"[3] ต่อมา พ.ศ. 2471 พระธรรมวโรดม (เซ่ง อุตฺตโม) อดีตเจ้าคณะรองหนใต้ วัดราชาธิวาส และอดีตเจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราชและภูเก็ต ได้สร้างพระพุทธบาทจำลองหล่อด้วยโลหะลงรักปิดทอง นำมาประดิษฐานไว้บนไหล่เขาทองในบริเวณวัดภูเขาทอง ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เรียกชื่อว่า "พระพุทธบาทสุวรรณบรรพต" ดังจารึกไว้ที่พระพุทธบาทจำลองว่า "พระพุทธบาทสุวรรณบรรพต จังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2471"[4]

คติความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธบาทนี้มีมาช้านานแล้ว จึงทำให้พุทธศาสนิกชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาผูกแต่งเป็นคำประพันธ์ร้อยกรองขึ้นบูชาพระพุทธบาท ชาวบ้านเรียกว่า "ไหว้ลายลักษณ์" ซึ่งเชื่อกันว่าผู้ที่ไหว้ลายลักษณ์หรือพระพุทธบาทนี้จะได้บุญมาก ดังคำกล่าวว่า

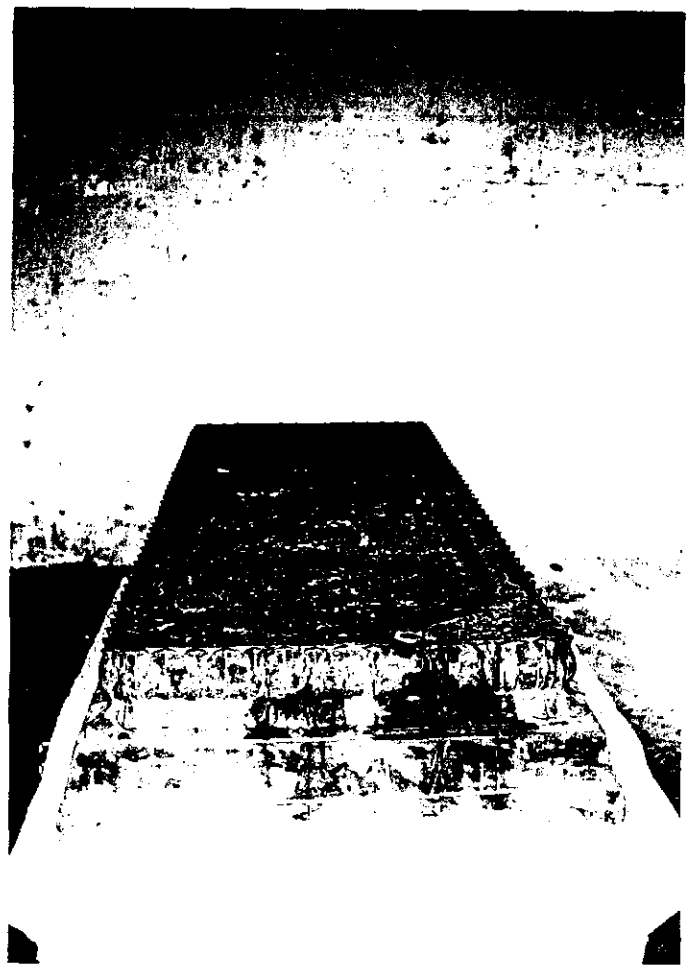
---

[1]จารึกหลักนี้ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สงขลา บัญชีเลขที่ 2405/2514 บัญชีจารึก สข/1

[2]นายเทิม มีเต็ม อ่านและแปล นายประสาร บุญประคอง ตรวจแก้

[3]ชัยวุฒิ พิยะกูล. จารึกภาษาไทยในจังหวัดพัทลุง. 2530. หน้า 49.

[4]เรื่องเดิม. หน้า 51.

ภาพประกอบที่ 37 พระพุทธบาทจำลองหล่อด้วยโลหะ วัดภูเขาทอง ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง พระธรรมวโรดม (เซ่ง อุตตโม) เจ้าคณะมณฑล นครศรีธรรมราช สร้างไว้เมื่อ พ.ศ. 2471.

"ใครไหว้ลายลักษณ์ ได้บุญมากนัก แปดหมื่นสี่พัน"[1] ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ชาวบ้านในรุ่นก่อน ๆ จดจำคำไหว้ลายลักษณ์ไว้ได้มาก ดังเห็นได้จากตัวอย่างคำไหว้ลายลักษณ์ที่ ส่วาง แทนปู่[2] ได้รวบรวมไว้ดังนี้

อิติปิโส ภะคะวา ข้าขอถวายบังคม พุทธบาทบรม ทั้งคู่เรืองรอง
สิบนิ้วของข้า ถวายต่างเทียนทอง ดวงเนตรทั้งสอง เรืองรองพรรณราย
ผมเผ้าเกล้าเกศ ต่างดอกปทุมเมศ บัวทองรองฉาย วาจาเพราะพร่อง
ต่างฆ้องกลองเสียงถวาย ดวงจิตข้าหมาย ถวายต่างดอกมณฑา พระบาททศพล
ทั้งคู่เลิศล้น ปรากฏรจนา มีกงจักรแก้ว พรายแพรวทอตา กงจักรโสภา
ดวงดุมเกาทอง มีนิลคุณรัตน์ พัชนีโบกบัด บาทแก้วเรืองรอง ทั่วด้านไตรภพ
ครบทุกชั้นช่อง ลายลักษณ์เรืองรอง พระทองเฉิดฉัน มีทั้งหอกแก้ว
พระขรรค์เลิศแล้ว ขอทองพรายพรรณ มีนางชูแว่น อ้อนแอ้นเอววรรณ
มงกุฎบุษบัน มีสร้อยสังวาลย์ ปราสาทราชวัง แท่นทิพย์เตียงตั้ง
เกยแก้วสุริยกาญจน์ ฉันเฉิดเลิศแล้ว เกยแก้วประพาฬ พัดโบกใบตาล
พัดหางยูงทอง ดวงแก้วมณี แสงสีขาวผ่อง กระออมเงิน กระออมทอง
ออมแก้วแววไว มีทั้งถาดเงินถาดทอง ถาดแก้วผ่องใส มีจักรพรรดิตรา
เสนาเกรียงไกร ถือธงไสว ดูงามยิ่งยง มีฉกามา สิบหกชั้นฟ้า
อัมรินทร์อินทร์องค์ แสนสาวชาวสวรรค์ เทวัญล้อมวง เข้าเฝ้าพระองค์
ในทิพย์วิมาน มีพรหมโสพล สิบหกชั้นปรากฏ ล้วนแก้วสุริยกาญจน์
ปราสาททุกชั้น ช่องชั้นวิมาน ดับมุกทุกประการ พระพรหมชมญาณ
ทุกชั้นพรหมา มีพระอาทิตย์ พระจันทร์เรืองฤทธิ์ ชักรถไกลคลา
เวียนรอบราศรี รัศมีรุ่งฟ้า ดวงดาวดารา ประดับเมืองสวรรค์ ทวีปใหญ่ทั้งสี่
ทวีปน้อยอันมี นับได้สองพัน เวียนรอบจักรนันท์ เขาพระสุเมรุเฉิดฉัน
หลักโลกโลกา มีเขาสัตบรรณ เวียนรอบเจ็ดชั้น เขาแก้วเมรุมา มีสี่ธันดร
อยู่หว่างบรรพตา มีเจ็ดคงคา ธาราหลั่งไหล มีเขาไกรลาศ เงินยวงโอภาส
ขาวผ่องประไพ วิมานพระอิศวร นารายณ์เลิศไกร เทวาไสว เข้าเฝ้าวันทา

---

[1]สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. รายงานการวิจัยพุทธศาสนาแถบลุ่มทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันออกสมัยกรุงศรีอยุธยา. 2523. หน้า 79.

[2]ส่วาง แทนปู่ ชาวบ้านหมู่ที่ 4 ตำบลเกาะขันธ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช เกิดเมื่อ พ.ศ. 2465 ปัจจุบัน (พ.ศ. 2545) ยังมีชีวิตอยู่.

ในป่าหิมพานต์ ต้นพฤกษาสาน งอกงามรจนา มีช่อแก่อ่อน ซับซ่อนบุปผา
สุขหอมคณา ครุฑธิราชปักษา อยู่ไม้ฉิมพลี มีพญาไก่แก้ว นกการะเวกพรายแพรว
กินรากินรี ถือพวงมาลา ฟ้อนรำงามดี แขกเต้ามโนรี สัตวาขานขัน
หงส์ห่านมยุรา ยูงทองปักษา ดูงามพรายพรรณ พระยานกกระหวิด
วิจิตรแดงฉัน พญาแร้งเรืองรัน ดูงามเฉิดฉาย มีพญาไกรสร ช้างแก้วกุญชร
ม้าแก้วแพรวพราย สิงห์โตย่างเยื้อง เสือเหลืองเสือลาย สิงหราชผาดผาย
นางโคคลาไคล ให้ลูกกินนม กร่องเกร่งน่าชม ดูงามประไพ มีเจ็ดสระศรี
นทีหลั่งไหล มีทั้งสระใหญ่ บัวบานคนพันธุ์ มีทั้งสมุทรทัย ลึกลับกว้างใหญ่
มัจฉาเนืองนันต์ ปลาเงินปลาทอง ลอยล่องตามกัน มังกรจรผัน จรเข้เหรา
มีทั้งเต่าทอง เที่ยวว่ายลอยล่อง ในท้องคงคา มีทั้งสำเภาเงิน สำเภาทองพรายตา
สำเภาแก้วโสภา อันงามบรรจง ทั่วด้าวไตรภพ พรรณามาจบ ลายลักษณ์พระองค์
ประเสริฐทุกสิ่ง งามยิ่งยอระยง ในพื้นบาทบงส์ พระผู้ทรงลักษณา บรรจบครบห้า
สถานโดยมี พระบาทหนึ่งกำหนด อยู่เหนือบรรพต เขาสุวรรณคีรี
พระบาทสองชินศรี อยู่กรุงอยุธยานคร พระบาทสามนั้นโสด อยู่เขาบรมโกฏ
ลังกาบวร พระบาทสี่ทศพล อยู่บนสิงขร ใกล้เมืองนคร นพรัตน์บุรี
พระบาทห้าประดิษฐาน อยู่ใกล้ชลธาร ย่านน้ำวารี เป็นที่วันทา มัจฉากุมภี
สัตวในชลธี ยินดีอภิวันท์ พระบาทห้าแห่ง พระพุทธเจ้าสำแดง ไว้เป็นสำคัญ
เป็นที่วันทา เทพนาคาสรรพ์ มนุษย์คนธรรพ์ ครุฑธิราชอสุรา
พระศรีสรรเพชร พระองค์เสด็จ โปรดโลกโลกา มีดอกบัวทอง ทั้งสองโสภา
ผุดจากพสุธา รองรับบ่นาน ทุกย่างพระบาท ดอกดวงปทุมมาศ
บ่คลาดจากสถาน ที่ใดไม่สบาย พระพายพัดพาน หอมรสพจมาลย์
ในสถานพระองค์ หอบเอาทรายแก้ว ละอองผ่องแผ้ว มาโปรยปรายลง
ให้ทรงราบรื่น รองพื้นบาทบงสุ์ พระเจ้าเสด็จลง ชมเล่นสบาย
พระเสด็จยุรยาตร ดอกบัวปทุมมาศ บันดาลสูญหาย มิได้ปรากฏ
แก่โลกหญิงชาย เหยียบย่ำทำลาย จะเป็นโทษทัณฑ์ ใครไหว้ลายลักษณ์
ได้บุญมากนัก แปดหมื่นสี่พัน จะได้พบพระองค์ ผู้ทรงในธรรพ์ เป็นที่ป้องกัน
โรคร้ายบ่ราวี ผู้ใดอุตส่าห์ เจริญภาวนา ทั้งหาโดยมี พ้นที่คณนา
พ้นเสนียดจัญไร กันทั้งโพยภัย โรคร้ายบ่บีฑา กันเจ็บกันไข้
พยาธิโรคา เจริญสุขา โรคร้ายบ่ราวี จะได้ส่วนบุญ เดชะกุศล
พุทธบาทมุนี จะได้ไปสวรรค์ ในชั้นดึงส์ จักได้จุติ ในเมืองมนุษสา
จะได้เป็นใหญ่ ในด้าวแดนไตร ในโลกโลกา เดชะกุศล สมภารสร้างมา

ด้วยพระบารมีเกล้า เข้าสู่นิพพาน นะปัจจะโยโหติ อะนาคะเตกาเล
อะหังวันทามิ ทุระโต อะหัง วันทามิ ธาตุโย อะหัง วันทามิ สัพพะโส[1]

พระพุทธบาทจำลองในสมัยนี้แม้จะพบหลักฐานน้อย แต่ก็ยังเป็นหลักฐานแสดงให้เห็นความเชื่อความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต นอกจากนี้ยังได้พบหลักฐานศาสนวัตถุอื่น ๆ ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาอีกหลายอย่าง เช่น เตียงประดิษฐานพระพุทธรูปวัดโคกคีรี (พ.ศ. 2451) ธรรมมาสน์และฐานรองวัดวัง (พ.ศ. 2453 - 2454) ตะโพนวัดอินทราวาส (พ.ศ. 2465) ตะโพนวัดพระเกิด (พ.ศ. 2466) สังเค็ดวัดห้วยลึก (พ.ศ. 2457) เตียงประดิษฐานพระพุทธรูปวัดหรังแคบ (พ.ศ. 2471) ระฆังวัดประดู่หอม (พ.ศ. 2474) หีบคัมภีร์ใบลานวัดสุวรรณวิชัย (พ.ศ. 2453) เป็นต้น ศาสนวัตถุเหล่านี้ล้วนแต่เป็นสิ่งของที่ประชาชนและพระสงฆ์ได้สร้างขึ้นถวายวัดเพื่อเป็นพุทธบูชาไว้ในพุทธศาสนา ซึ่งพระสงฆ์และประชาชนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน

การสร้างและบูรณะวัด ศาสนสถาน และศาสนวัตถุ ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาดังได้กล่าวมาย่อมมีความสัมพันธ์กับกลุ่มชนในท้องถิ่นอย่างแนบแน่น ซึ่งพบว่าในช่วง พ.ศ. 2442 ถึง พ.ศ. 2474 เป็นช่วงสมัยที่ประชาชนเริ่มได้รับผลกระทบจากการปฏิรูปการปกครอง ทำให้วัฒนธรรมจากเมืองหลวงและการรับวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามามีอิทธิพลต่อการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง แต่อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ของประชาชนกับวัดและพระสงฆ์ก็ยังคงเป็นไปตามแบบดั้งเดิม คือ ประชาชนให้ความเคารพนับถือพระสงฆ์ในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณและการพัฒนา พระสงฆ์มีหน้าที่อบรมสั่งสอนศีลธรรม จริยธรรม และชี้แนวทางการดำเนินชีวิตที่ดีแก่ประชาชนทั่วไป ส่วนประชาชนหรือชาวบ้านก็มีหน้าที่คอยบำรุงรักษาพระสงฆ์และวัดในพุทธศาสนา ให้สามารถดำรงอยู่เป็นศูนย์รวมทางด้านจิตใจและเป็นแหล่งขัดเกลาจิตใจ บ่มเพาะนิสัยอันดีงามแก่ชุมชน เพราะฉะนั้นการสร้างและบูรณะวัด ศาสนสถาน และศาสนวัตถุดังกล่าวมา ประชาชนและพระสงฆ์ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาต่างถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องร่วมมือกัน สร้างสรรค์ให้มั่นคงแข็งแรงและสวยงาม โดยประชาชนบริจาคทรัพย์หรือแรงงาน ส่วนพระสงฆ์ชักนำประชาชนในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเพื่อให้ประชาชนได้ร่วมสร้างบุญกุศลและร่วมจรรโลงพุทธศาสนาสืบต่อไป

3. รูปเหมือนของพระภิกษุ ในสมัยก่อนไม่นิยมในการปั้นหรือหล่อรูปเหมือนของพระภิกษุ เพราะถือว่าเป็นสิ่งไม่สมควรหรือจะทำให้เกิดอัปมงคลแก่ผู้นั้นได้ โดยเฉพาะความเชื่อทาง

---

[1]สว่าง แทนปู่. หนังสือเรื่องไหว้ลายลักษณ์อีหลก ฉก เฉ็ก. ม.ป.ป. หน้า 12 – 15.

ไสยศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการทำคุณไสย ซึ่งจะสามารถทำกับรูปเหมือนนั้นได้ ด้วยเหตุนี้จึงไม่นิยมสร้างรูปเหมือนแทนบุคคลไว้กราบไหว้บูชา ในส่วนของพระภิกษุสงฆ์หรือบุคคลที่ล่วงลับไปแล้วจะนิยมสร้างเป็นรูปเจดีย์เล็ก ๆ ชาวบ้านภาคใต้เรียกว่า "บัว" ไว้เป็นอนุสาวรีย์และเป็นที่เก็บอัฐิของผู้ตายสำหรับกราบไหว้บูชา ซึ่งจะพบทั่วไปตามวัดต่าง ๆ

ต่อมาเมื่อคตินิยมทางศิลปะการสร้างรูปเหมือนของพระภิกษุหรือบุคคลจากชาติตะวันตกได้เริ่มเข้ามามีอิทธิพลในสังคมไทยอย่างน้อยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา และมีอิทธิพลมากขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 – 7 อิทธิพลการสร้างศิลปะแบบรูปเหมือนจริงของชาติตะวันตกก็ได้เข้ามามีอิทธพลอยู่บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ทำให้เริ่มเกิดมีการปั้นหล่อรูปเหมือนของพระภิกษุที่เป็นที่เคารพบูชาของชาวบ้านไว้สำหรับกราบไหว้บูชาแทนตัว จากการสำรวจพบว่าบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา เริ่มมีการปั้นรูปเหมือนพระภิกษุขึ้นครั้งแรกที่วัดจะทิ้งพระ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา เมื่อ พ.ศ. 2470 ปั้นเป็นรูปเหมือนของพระครูวิจารณ์ศีลคุณ (ชู) อดีตเจ้าคณะแขวงจะทิ้งพระ (ปละท่า) ซึ่งเป็นพระเถระที่ชาวบ้านให้ความเคารพอย่างสูง ดังที่ เพียร นะมาตร์ ได้ระบุไว้ใน "จินตนาจาริก" ซึ่งแต่งเมื่อ พ.ศ. 2470 ว่า "ท่านล่วงลับดับกายยังไว้ชื่อ ไว้ฝีมือไว้นานลูกหลานเห็น รูปหล่อแทนท่านนั่งเหมือนยังเป็น ไม่ว่างเว้นคนผู้มาบูชา"[1]

ส่วนในจังหวัดพัทลุงก็มีการสร้างรูปเหมือนของพระด้วง ปุญญสโร รองเจ้าอาวาสวัดเขาเจียก อำเภอเมืองพัทลุง ไว้ภายในอุโบสถ เมื่อ พ.ศ. 2471 ดังจารึกที่ฐานรูปปั้นระบุไว้ว่า "รูปพระด้วงทำเมื่อ พ.ศ. 2471" การที่ชาวบ้านตำบลเขาเจียก สร้างรูปปั้นพระด้วง ปุญญสโร ซึ่งเป็นรองเจ้าอาวาสแต่ไม่สร้างรูปพระแท่น พรหมสโร เจ้าอาวาสวัดเขาเจียก อันนี้ก็เนื่องมาจาก พระด้วง ปุญญสโร เป็นพระภิกษุที่ได้ร่วมมือกับชาวบ้านช่วยกันสร้างอุโบสถและบูรณะวัดหลายอย่างจนชาวบ้านเกิดความสำนึกให้ความเคารพบูชาพระด้วงมาโดยตลอด จึงได้ร่วมใจกันปั้นรูปพระด้วงไว้เป็นอนุสาวรีย์ในฐานะที่ได้สร้างคุณประโยชน์ไว้ในพุทธศาสนา

ต่อมาในปี พ.ศ. 2477 พระธรรมวโรดม (เช่ง อุตฺตโม) เจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราช วัดราชาธิวาส กรุงเทพฯ ได้ให้ช่างหล่อรูปเหมือนของท่านเองนำมาประดิษฐานไว้ที่วัดภูเขาทอง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เพื่อไว้เป็นอนุสรณ์ในการสร้างโรงเรียนและสร้างวัดภูเขาทอง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ที่ฐานรูปหล่อมีจารึกไว้ว่า "ปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๒๓ หล่อ พ.ศ. ๒๔๗๗" (พ.ศ. 2423 หมายถึงปีที่เกิดของท่าน พ.ศ. 2477 หมายถึงปีที่หล่อรูปเหมือน)

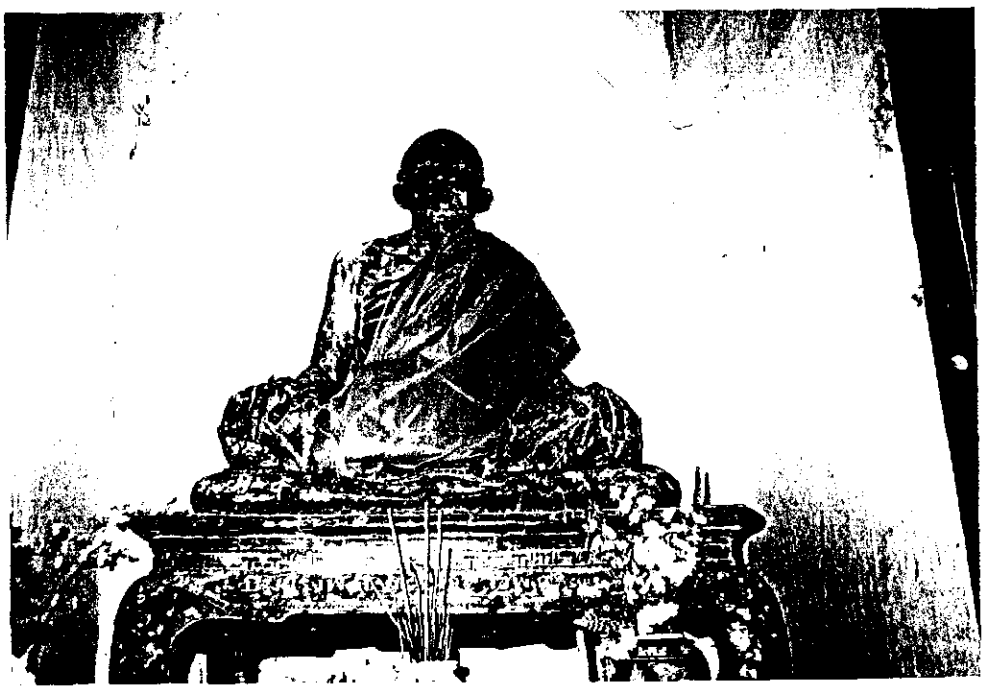
---

[1]เพียร นะมาตร์. "จินตนาจาริก", ใน อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายเพียร นะมาตร์ ณ ฌาปนสถานเทศบาลเมืองนราธิวาส วันที่ 7 พฤษภาคม 2520. หน้า 71.

ภาพประกอบที่ 38 รูปเหมือนของพระด้วง ปญญสโร รองเจ้าอาวาสวัดเขาเจียก ตำบล เขาเจียก อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ปั้นด้วยปูนขาว เมื่อ พ.ศ. 2471 ประดิษฐาน ภายในอุโบสถวัดเขาเจียก.

การสร้างรูปเหมือนของพระครูวิจารณ์ศีลคุณ (ชู) พระด้วง ปุญญสโร และพระธรรมวโรดม ((เซ่ง อุตฺตโม) ดังได้กล่าวมานี้ถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการปรับเปลี่ยนคตินิยมในการปั้นหรือหล่อรูปเหมือนของพระภิกษุขึ้นไว้สำหรับให้ชาวบ้านได้กราบไหว้บูชาสืบเนื่องมาจนปัจจุบัน

ภาพประกอบที่ 39 รูปเหมือนพระธรรมวโรดม (เซ่ง อุตฺตโม) เจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราช และภูเก็ต หล่อด้วยโลหะ เมื่อ พ.ศ. 2477 ประดิษฐานภายในวัดภูเขาทอง ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง.

2. การปกครองคณะสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2474

การปกครองคณะสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในสมัยรัตนโกสินทร์ ก่อน พ.ศ. 2442 มีลักษณะการปกครองและการแต่งตั้งสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ยังคงเป็นไปตามแบบอย่างการปกครองคณะสงฆ์สมัยอยุธยา คือ เมืองพัทลุง มีพระครูกาแก้วเป็นสังฆราชาปกครองดูแลคณะสงฆ์ทั้งหมด มีเจ้าคณะรอง 5 ตำแหน่ง ได้แก่ พระครูการาม พระครูกาชาติ พระครูกาเดิม พระครูธรรมจักร และพระครูธรรมโฆษ[1] แต่หลวงศรีวรวัตร (พิณ จันทโรจวงศ์) ได้ระบุการปกครองคณะสงฆ์หัวเมืองพัทลุงไว้ว่า

> คณะสงฆ์ คือ ตำแหน่งสมณศักดิ์ มีพระครูอริยสังวรเป็นเจ้าคณะเมือง มีเจ้าคณะรอง ๔ รูป คือ พระครูกาแก้ว ๑ พระครูการาม ๑ พระครูกาชาด ๑ พระครูกาเดิม ๑ นอกจากนี้สำหรับสวดพิธี เป็นตำแหน่งเจ้าเมืองตั้ง ๔ รูป คือ พระครูธรรมจักร พระครูธรรมโฆษ ๑ พระครูอินทโมฬี ๑ (เจ้าคณะป่าแก้วโบราณ) พระครูเทพโมฬี ๑ สวดพิธีต่าง ๆ มีพิธีตรุษ พิธีสารท ๓ ปี มีอาฏานาหน ๑ คือเว้นปี ๑ มีอาฏานาปี ๑ สลับกันไป[2]

ตำแหน่งเจ้าคณะเมืองพัทลุงคงจะมีการเปลี่ยนแปลงจากพระครูกาแก้วเป็นพระครูอริยสังวร ประมาณสมัยรัชกาลที่ 4 เพราะในสมัยรัชกาลที่ 3 เจ้าคณะเมืองยังเป็นพระครูกาแก้วอยู่เหมือนเดิม ส่วนหัวเมืองสงขลามีพระครูรัตนโมลีเป็นสังฆราชาปกครองดูแลคณะสงฆ์ทั้งหมด มีเจ้าคณะรอง 2 ตำแหน่ง ได้แก่ พระครูญาณโมลี และพระครูธรรมโมลี[3] ต่อมาในปี พ.ศ. 2441 การปกครองคณะสงฆ์มณฑลนครศรีธรรมราช ได้แก่ เมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา และเมืองพัทลุง ไม่ค่อยเป็นระเบียบเรียบร้อย เนื่องจากขาดพระภิกษุสงฆ์ผู้ทรงคุณความรู้ที่จะเป็นหัวหน้าคณะสงฆ์อยู่หลายตำแหน่ง ดังนั้นทางคณะสงฆ์ส่วนกลางจึงได้ส่งพระรัตนมุนี (แก้ว) วัดไชยพฤกษมาลา[4] ออกไปเป็นเจ้าคณะเมืองนครศรีธรรมราช และจัดการปกครองคณะสงฆ์ในมณฑลนครศรีธรรมราชเสียใหม่ โดยได้จัดแบ่งการปกครองคณะสงฆ์เมืองนครศรีธรรมราช

---

[1]กรมศิลปากร. ประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ. 2517. หน้า 188.

[2]หลวงศรีวรวัตร (พิณ จันทโรจวงศ์). พงศาวดารเมืองพัทลุง. 2515. หน้า 66 - 67.

[3]กรมศิลปากร. เรื่องเดิม.

[4]พระรัตนมุนี (แก้ว) ต่อมาได้รับสมณศักดิ์ที่พระราชกระวี และพระธรรมเจดีย์ตามลำดับ เป็นเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนฯ.

ออกเป็น 29 คณะ แต่ละคณะมี 10 วัดบ้าง มากกว่า 10 วัดบ้าง น้อยกว่า 10 วัดบ้าง แล้วแต่แขวงหนึ่ง ๆ จะมีวัดมากวัดน้อย แขวงหนึ่ง ๆ ตั้งเจ้าคณะแขวงเป็นผู้ปกครองดูแลทั้งหมด 29 คณะ หรือ 29 แขวง แล้วแบ่งให้พระครูกาชาติ 8 คณะ พระครูกาเดิม 7 คณะ พระสมุห์สี (แทน) พระครูกาแก้ว 7 คณะ พระปลัดมุ้ย (แทน) พระครูการาม 7 คณะ[1]

เมืองสงขลาตั้งเจ้าคณะแขวง 16 คณะ เมืองจะนะ 2 คณะ เมืองเทพา 1 คณะ แล้วมอบให้พระครูรัตนโมฬี 11 คณะ ให้พระครูญาณโมฬี 8 คณะ ส่วนเมืองพัทลุงแบ่งคณะสงฆ์ออกเป็น 11 คณะ มอบให้พระครูกาชาติ 6 คณะ พระครูการาม 5 คณะ และได้ตั้งให้พระปลัดเอียด วัดอนุราธารามแขวงเมืองพัทลุงอยู่ในตำแหน่งพระครูอริยสังวร และยังให้ว่าที่พระครูมณฑลกิตย์ปาฏิกร ปลัดมณฑลนครศรีธรรมราช ให้ดูแลตรวจการคณะหัวเมืองพัทลุง[2]

การออกมาจัดการปกครองคณะสงฆ์ของพระรัตนมุนี (แก้ว) ในครั้งนี้ทำให้คณะสงฆ์มณฑลนครศรีธรรมราชเป็นระเบียบเรียบร้อยขึ้น ซึ่งเป็นที่พอพระราชหฤทัยของรัชกาลที่ 5 มาก ดังมีกระแสรับสั่งถึงสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อวันที่ 29 มิถุนายน พ.ศ. 2442 ตอนหนึ่งว่า

> ด้วยได้รับหนังสือที่ ๕๒/๑๘๘๔ ลงวันที่ ๒๓ เดือนนี้ ส่งรายงานแลบาญชีวัดที่พระรัตนมุนีได้จัดเป็นคณะในมณฑลนครศรีธรรมราช เธอแลกรมหมื่นวชิรญาณ เห็นเป็นแบบแผนอันดีควรจะจัดให้เหมือนกันทั่วทุกมณฑล แลควรให้ผู้อำนวยการศึกษาจัดการให้ตลอดไปด้วยนั้นได้ตรวจดูตลอดแล้วเห็นว่าพระรัตนมุนีทำดีด้วยความอุสาหเป็นอันมาก วิธีที่พระรัตนมุนีจัดนี้ได้ทราบมาช้านานแล้ว เข้าใจว่าเป็นคำสั่งจากกระทรวง บัดนี้ได้ความว่ากระทรวงพึ่งทราบ ก็ยิ่งเป็นความดีของพระรัตนมุนีมากขึ้น เพราะตัดหางปล่อยไป ก็จัดการได้เรียบร้อยควรจะเป็นแบบอย่างแก่หัวเมืองอื่น ๆ ต่อไป[3]

ต่อมาในปี พ.ศ. 2442 พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) เมื่อครั้งยังดำรงสมณศักดิ์เป็นที่พระศิริธรรมมุนี (ม่วง รตนธโช) ผู้อำนวยการศึกษาและเจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราชได้ออกมาจัดการศึกษา และการศาสนา หัวเมืองในมณฑลนครศรีธรรมราช การจัดการปกครองคณะสงฆ์ในครั้งนี้ยังคงจัดแบบเดียวกับที่พระรัตนมุนี (แก้ว) ได้จัดไว้ คือเมืองนครศรีธรรมราช มีพระ

---

[1]กรมศิลปากร. <u>เอกสารราชการมณฑลนครศรีธรรมราชในสมัยที่เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล ร.ศ. 115 - 125 (พ.ศ. 2439 - พ.ศ. 2449).</u> 2520. หน้า 368.

[2]<u>เรื่องเดิม.</u> หน้า 374 - 375.

[3]<u>เรื่องเดิม.</u> หน้า 370.

ครูเหมเจติยานุรักษ์เป็นเจ้าคณะเมือง มีพระฐานา 5 รูป ปกครองทั่วไป ในคณะรองทั้ง 4 ได้แก่ พระครูกาชาติ พระครูกาเดิม พระครูการาม พระสมุห์สีแทนที่พระครูกาแก้ว แต่ละตำแหน่งมีพระฐานา 3 รูป ปกครองคณะละแขวง คณะแขวงรูปหนึ่งปกครองวัดรูปละ 12 วัดบ้าง 13 บ้าง และเจ้าอธิการวัดปกครองพระสงฆ์แต่ในวัดของตน[1]

เมืองพัทลุงเดิมพระครูอริยสังวรเป็นเจ้าคณะเมือง มีเจ้าคณะรอง 4 รูป ปกครองเหมือนกับเมืองนครศรีธรรมราช แต่ในเวลานั้นพระครูเจ้าคณะเมืองกับพระครูกาแก้วและพระครูกาเดิมยังว่างอยู่เหลือแต่พระครูกาชาติกับพระครูการามเจ้าคณะรองเท่านั้น ครั้งเมื่อพระรัตนมุนีได้จัดการปกครองคณะสงฆ์ เมื่อ พ.ศ. 2441 ได้จัดให้พระปลัดเอียดเป็นพระครูมณฑลกิตย์ปาฏิกร ให้เป็นผู้ดูแลคณะแทนเจ้าคณะมณฑลดังได้กล่าวแล้ว ทำให้พระครูการามกับพระครูกาชาติซึ่งเป็นผู้ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรถือพัดยศมีสมณศักดิ์สูงกว่า แต่อยู่ภายใต้การปกครองพระครูมณฑลกิตย์ปาฏิกร พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) จึงเห็นว่าควรปรับปรุงให้มีพระครูอริยสังวรเป็นเจ้าคณะเมือง 1 รูป มีพระครูเจ้าคณะแขวง 3 คณะจะเป็นการดี เพราะเมืองพัทลุงมีอยู่ 3 อำเภอหรือ 3 แขวง คือ แขวงกลาง 1 แขวงอุดร 1 และแขวงทักษิณ 1 ถ้าได้มีพระครูเจ้าคณะแขวงปกครองอยู่คณะละแขวงจะเป็นการดี ทั้ง 3 แขวง รวมขึ้นกับเจ้าคณะเมืองการปกครองคณะสงฆ์จะเรียบร้อยขึ้น[2]

ส่วนเมืองสงขลานั้นพระครูรัตนโมลีเป็นเจ้าคณะเมืองและว่าการคณะแขวงกลางกับแขวงฝ่ายเหนือด้วย พระครูญาณโมลีเป็นเจ้าคณะแขวงปละท่า พระสมุห์เอียดวัดแจ้งแทนที่พระครูธรรมโมลี เป็นเจ้าคณะในหัวเมืองขึ้นเมืองสงขลา พระครูวิสุทธิโมลีเป็นเจ้าคณะฝ่ายธรรมยุติมี 11 วัด ระเบียบการปกครองอื่น ๆ ก็เป็นแบบเดียวกับเมืองนครศรีธรรมราช[3]

ส่วนพระสงฆ์และวัดในปี พ.ศ. 2442 มณฑลนครศรีธรรมราชมีจำนวนวัด 594 วัด พระสงฆ์ 3,336 รูป สามเณร 298 รูป และศิษย์วัด 4,839 คน ซึ่งแยกรายละเอียดตามหัวเมือง ดังตารางที่

---

[1]พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช). รายงานจัดการศึกษาและการพระศาสนากับกวีนิพนธ์ของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี. 2478. หน้า 45.

[2]เรื่องเดิม. หน้า 45 - 46.

[3]เรื่องเดิม. หน้า 46.

ตารางที่ 7 แสดงจำนวนวัด พระภิกษุสงฆ์ สามเณร และศิษย์วัดในมณฑล นครศรีธรรมราช พ.ศ. 2442

เมือง	จำนวนวัด	จำนวน พระสงฆ์	จำนวน สามเณร	จำนวน ศิษย์วัด	หมายเหตุ
นครศรีธรรมราช	297	1,360	142	2,405	ธรรมยุต 19 วัด
พัทลุง	110	409	84	849	ธรรมยุต 1 วัด
สงขลา	154	1,214	71	1,197	ธรรมยุต 11 วัด
	11	101	-	107	
	22	252	1	281	
รวม	594	3,336	298	4,839	ธรรมยุต 31 วัด

ที่มา : พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช). รายงานจัดการศึกษาและการพระศาสนากับกวีนิพนธ์ของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี. 2478.

ต่อมาในปี พ.ศ. 2448 มีหลักฐานแสดงจำนวนวัดในมณฑลนครศรีธรรมราช แยกรายละเอียดตามหัวเมืองและอำเภอ แต่ไม่ปรากฏจำนวนพระสงฆ์

ตารางที่ 8 แสดงจำนวนวัดในปกครองของหัวเมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา และเมืองพัทลุง เมื่อ พ.ศ. 2448

ที่	รายชื่อเมือง/อำเภอ	จำนวนวัด	หมายเหตุ
1	<u>เมืองนครศรีธรรมราช</u>		ในสมัยนี้อำเภอชะอวดเป็นส่วนหนึ่งของอำเภอ
	อำเภอกลางเมือง	75	ร่อนพิบูลย์ และอำเภอหัวไทรเป็นส่วนหนึ่ง
	อำเภอร่อนพิบูลย์	50	ของอำเภอปากพนัง มีวัดที่ตั้งอยู่ในเขตลุ่ม
	อำเภอฉวาง	15	ทะเลสาบสงขลา จำนวน 41 วัด
	อำเภอทุ่งสง	15	
	อำเภอกลาย	30	
	อำเภอปากพนัง	83	
	อำเภอสิชล	18	
	รวม	286	

ที่	รายชื่อเมือง/อำเภอ	จำนวนวัด	หมายเหตุ
2	<u>เมืองสงขลา</u>		
	อำเภอกลางเมือง	51	
	อำเภอเหนือ	59	
	อำเภอปละท่า	55	
	อำเภอจะนะ	21	
	อำเภอเทพา	9	
	อำเภอกลางเมือง (ธรรมยุต)	5	
	อำเภอจะนะ (ธรรมยุต)	5	
	อำเภอปละท่า (ธรรมยุต)	3	
	อำเภอเหนือ (ธรรมยุต)	1	
	อำเภอกลางเมืองพัทลุง (ธรรมยุต)	1	วัดคงคาสวัสดิ์และวัดท่ามะเดื่อ ตั้งอยู่ในเมืองพัทลุง เป็นวัดธรรมยุตขึ้นกับเมืองสงขลา
	อำเภอปากพะยูน พัทลุง (ธรรมยุต)	1	
	รวม	211	
3	<u>เมืองพัทลุง</u>		
	อำเภอกลางเมือง	57	
	อำเภอทะเลน้อย	29	
	อำเภอปากพะยูน	23	
	รวม	109	
	รวมทั้งหมด	606	

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 ศธ. 7.1/1 รายชื่อวัดในมณฑล นครศรีธรรมราช พ.ศ. 2448.

จากหลักฐานจำนวนวัดในมณฑลนครศรีธรรมราช 606 วัด เป็นวัดที่อยู่ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา จำนวน 361 วัด แยกเป็นวัดคณะสงฆ์มหานิกาย 345 วัด คณะสงฆ์ธรรมยุต 16 วัด การจัดแบ่งจำนวนวัดของเมืองต่าง ๆ ในสมัยนี้ยังมีความสับสนไม่ค่อยลงตัวมากนัก เนื่องจากมีการแบ่งเขตการปกครองหัวเมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา และเมืองพัทลุง มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เช่น พ.ศ. 2450 โอนตำบลทะเลน้อย ตำบลตะเครียะ ตำบลหัวป่า ตำบลสำโรง และตำบลบ้านพร้าว (ป่าพะยอม) รวม 5 ตำบล จากอำเภอพังไกร (หัวไทร) จังหวัดนครศรีธรรมราช มาขึ้นกับอำเภอทะเลน้อย (ควนขนุน) จังหวัดพัทลุง[1] พ.ศ. 2453 - 2454 ได้โอนตำบลสำโรง ตำบลตะเครียะ ตำบลหัวป่า ไปขึ้นอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา[2] เป็นต้น ด้วยเหตุนี้จึงทำให้สถิติเกี่ยวกับจำนวนวัดของแต่ละเมืองแต่ละปีไม่แน่นอน นอกจากนี้ในแต่ละปีก็มีวัดที่เกิดขึ้นใหม่อยู่เสมอ เช่น พ.ศ. 2466 จังหวัดพัทลุง มี 103 วัด[3] จังหวัดสงขลา มี 238 วัด[4] พ.ศ. 2467 จังหวัดสงขลา มีวัดในปกครอง 254 วัด[5] เป็นต้น

การจัดการปกครองคณะสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ในระหว่าง พ.ศ. 2441 - 2442 ของพระรัตนมุนี (แก้ว) และพระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) ในครั้งนี้มีลักษณะการปกครองที่ปรับปรุงเพื่อให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440) มีการแบ่งการปกครองออกเป็นเมือง อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน การแต่งตั้งพระครูเจ้าคณะแขวง พระอุปัชฌาย์และเจ้าอาวาส ในสมัยนั้นค่อนข้างจะเป็นประชาธิปไตยมากคือให้พระสงฆ์และประชาชนในท้องถิ่นเป็นผู้เข้ามามีส่วนเลือกกันเอง ดังเห็นได้จากการแต่งตั้งเจ้าคณะแขวงจะให้บรรดาเจ้าอธิการวัดซึ่งมีอยู่ในตำบลนั้นเลือกกันเป็นเจ้าคณะแขวงรูปหนึ่งและหลายตำบลรวมขึ้นกับพระครูรูปหนึ่ง ถ้าจะเทียบด้วยพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ เจ้าอธิการเหมือนผู้ใหญ่บ้าน เจ้าคณะแขวงเหมือนกำนัน และพระครูเหมือนนายอำเภอปกครองกันโดยลำดับ[6] ซึ่งมี

---

[1]สิลาช ถาวโรจน์. สภาพอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2496. 2496. หน้า 40.

[2]เรื่องเดิม. หน้า 41.

[3]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศธ. 7/37. บัญชีคณะสงฆ์มณฑลนครศรีธรรมราช (9 ก.ย. 66 - 20 ก.ย. 67).

[4]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศธ. 7/34 ส่งบัญชีรายชื่อพระภิกษุสามเณรในจังหวัดสงขลา (9 - 18 ต.ค. 66)

[5]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศธ. 7/37. บัญชีคณะสงฆ์มณฑลนครศรีธรรมราช (9 ก.ย. 66 - 20 ก.ย. 67).

[6]กรมศิลปากร. เอกสารราชการมณฑลนครศรีธรรมราชในสมัยที่เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล ร.ศ. 115 - 125 (พ.ศ. 2439 - 2449). 2520. หน้า 366.

ตัวอย่างให้เห็นในการแต่งตั้งเจ้าอธิการนุ้ย วัดกุฏิ (วัดสุวรรณวิชัย) อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ใน พ.ศ. 2442 ครั้งที่พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) มาตรวจการพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงการแต่งตั้งเจ้าอธิการนุ้ยเป็นเจ้าคณะแขวงไว้ว่า

> วันที่ 25 ได้ไปตรวจวัดนั้น ๆ ดังมีแจ้งในบาญชีหมายเลข 9 นั้นแล้ว ในตำบลนั้นเจ้าคณะแขวงขาดไป จึงได้ชี้แจงให้พระครูการาม พระปลัดเอียด พระปลัดหนู ประชุมเจ้าอธิการในตำบลนั้นให้เลือกจัดตั้งเจ้าอธิการนุ้ยวัดกุฏิ์เป็นเจ้าคณะแขวงตามความชอบใจของเจ้าอธิการทั้งปวงในตำบลนั้น[1]

ส่วนการแต่งตั้งพระอุปัชฌาย์ในสมัยนั้น เมืองนครศรีธรรมราช มีพระอุปัชฌาย์ 28 รูป เมืองพัทลุง มี 3 รูป เมืองสงขลา มี 22 รูป ดังที่พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) ได้กล่าวถึงพระอุปัชฌาย์ในหัวเมืองนครศรีธรรมราชไว้ว่า

> ในเมืองนี้มีอุปัชฌาย์ถึง 28 รูป คือ พระครูกาเดิม วัดบุณณารามรับพระราชทานสัญญาบัตร 1 พระอุปัชฌาย์บัวทองวัดตำเสก 1 พระอุปัชฌาย์สังข์วัดบางโตนด 1 พระอุปัชฌาย์แก้ววัดใหม่ 1 4 รูปนี้ได้รับตราเสมาธรรมจักร์ นอกจากนี้ 23 รูป ไม่ได้รับตราเสมาธรรมจักร์ เป็นแต่เจ้าคณะก่อน ๆ มีหมายอนุญาตให้เป็นอุปัชฌาย์[2]

การแต่งตั้งพระภิกษุเป็นพระอุปัชฌาย์ในสมัยนั้น ถ้าเป็นประเภทสามัญคือพระภิกษุรูปนั้นยังไม่ได้รับสัญญาบัตรจะต้องได้รับตราตั้งจากเจ้าคณะมณฑล แต่ถ้าประเภทวิสามัญคือพระภิกษุรูปนั้นเป็นชั้นสัญญาบัตรต้องได้รับตราตั้งจากเจ้าคณะปักษ์หรือสมเด็จพระสังฆราช พระอุปัชฌาย์ทั้ง 28 รูปของเมืองนครศรีธรรมราชบางรูปก็มีความรู้วัตรปฏิบัติดีมากบางรูปก็ยังไม่ดี ดังที่พระรัตนธัชมุนีได้กล่าวไว้ว่า

> เมื่อสอบสวนดูในคุณวุฒิของพระอุปัชฌาย์ทั้ง 28 รูปนั้น เห็นว่าไม่ได้รับตราเสมาธรรมจักร์ บางรูปน่าชมมาก ที่เลวทรามบ้างก็มีแต่น้อยรูป อุปัชฌาย์ที่ได้รับตราเสมาธรรมจักร์นั้น อุปัชฌาย์บัวทองวัดตำเสก 1 รูปพอใช้ได้ นอกจากนั้นค่อนข้างจะหลวมมาก

---

[1]พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช). <u>รายงานจัดการศึกษาและการพระศาสนากับกวีนิพนธ์ของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี</u>. 2478. หน้า 23.

[2]<u>เรื่องเดิม</u>. หน้า 48.

การที่เป็นเช่นนี้นั้นจับเหตุได้ว่า เดิมถ้าเจ้าอธิการรูปใดที่เจ้าคณะเห็นสมควรแล้ว จะส่งตัวเข้ามาให้รับตราเสมาธรรมจักร์ ณ กรุงเทพฯ เจ้าอธิการรูปนั้นไม่สมัครเป็นอุปัชฌาย์ เพราะมีความเห็นกันเสียว่าถึงจะได้รับตราเสมาธรรมจักร์เป็นอุปัชฌาย์ขึ้นครั้งหนึ่งจะเอาผลประโยชน์คุ้มอะไรก็ไม่ได้ เมื่อพระครูเจ้าคณะส่งตัวเข้ามาไม่ได้แล้ว ก็เป็นที่ลำบากของราษฎรกุลบุตรเป็นอันมาก พระครูเจ้าคณะจึงได้อนุญาตให้เจ้าอธิการที่มีคุณวุฒิสมควรนั้นเป็นอุปัชฌาย์ไป ดูฝ่าฝืนหมายประกาศอยู่ การเรื่องนี้แก้ไขยาก[1]

ในเมืองพัทลุงมีพระอุปัชฌาย์เพียง 3 รูปเท่านั้น ได้แก่ พระครูกาชาติ พระครูการาม และพระครูมณฑลกิตย์ปาฏิกร เนื่องจากมีพระอุปัชฌาย์น้อย หากบางครั้งพระอุปัชฌาย์เหล่านี้ป่วยไข้ก็จะอนุญาตให้พระอธิการอื่นในวัดนั้น ๆ ไปนั่งเป็นพระอุปัชฌาย์ทำการบรรพชาอุปสมบทแทนพระอุปัชฌาย์เป็นครั้งคราว ครั้นจะเลือกพระภิกษุสงฆ์เหล่านี้เข้าไปรับตราเสมาธรรมจักร์เพื่อตั้งเป็นพระอุปัชฌาย์ก็หาตัวไม่ได้[2] ส่วนเมืองสงขลาพระภิกษุสงฆ์มหานิกายมีวัตรปฏิบัติค่อนข้างจะเรียบร้อยกว่าพระมหานิกายในเมืองนครศรีธรรมราชมาก ส่วนพระอุปัชฌาย์ทั้ง 22 รูปนี้ไม่ได้รับตราเสมาธรรมจักร์ เหตุขัดข้องก็เช่นเดียวกับเมืองนครศรีธรรมราช[3] พระอุปัชฌาย์นี้ถือได้ว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในวงการพุทธศาสนา เนื่องจากเป็นผู้ให้การบรรพชาอุปสมบทเป็นผู้ให้กำเนิดพระภิกษุสามเณร เป็นผู้อบรมสั่งสอนพระภิกษุสงฆ์ผู้บวชใหม่ จึงทำให้พระอุปัชฌาย์เป็นที่เคารพนับถือของพระภิกษุสามเณร และประชาชนทั่วไป ดังนั้นการคัดเลือกพระอุปัชฌาย์ทางคณะสงฆ์จึงมักจะฟังเสียงของพระภิกษุสงฆ์ ผู้นำท้องถิ่นและประชาชนในท้องถิ่นเสมอมา

ส่วนการเกิดขึ้นของคณะสงฆ์ธรรมยุตในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ได้เกิดขึ้นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2423 ที่วัดมัชฌิมาวาสหรือวัดกลาง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา สมัยที่พระครูรัตนโมลี (มาศ) เป็นเจ้าอาวาสวัดยายศรีจันทร์หรือวัดมัชฌิมาวาส (พ.ศ. 2416 - 2426) เริ่มจากใน ปี พ.ศ. 2422 เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) เป็นผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาได้นิมนต์พระเถระคณะธรรมยุตจากวัดต่าง ๆ เช่น วัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพฯ เป็นต้น ออกมาประกอบพิธีกรรมที่เมืองสงขลา โดยฝ่ายบ้านเมืองจัดให้พักอยู่ที่วัดชายเขา (เชิงเขาตังกวน ปัจจุบันเป็นวัดร้าง) เมื่อพระเถระคณะธรรมยุตได้กลับเข้ากรุงเทพฯ แล้ว ในปี พ.ศ. 2423 ได้มีพระภิกษุวัดต่าง ๆ ในเมืองสงขลา รวม 18 รูป เช่น พระมั่ง พระกิ้มเส้ง วัดยายศรีจันทร์ พระจันทอง วัดสระเกศ

---

[1]พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช). รายงานจัดการศึกษาและการพระศาสนากับกวีนิพนธ์ของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี. 2478. หน้า 48 - 49.

[2]เรื่องเดิม. หน้า 52.

[3]เรื่องเดิม. หน้า 52.

พระใหญ่ วัดโคกขี้หนอน (วัดเพชรมงคล) เป็นต้น ได้เดินทางเข้าไปกรุงเทพฯ ทำญัตติกรรมใหม่ที่วัดโสมนัสวิหาร โดยมีสมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทธศิริ) เป็นพระอุปัชฌาย์ พระภัทรธรรมธาดา (แจ้ง) เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระภิกษุเหล่านี้ได้พักจำพรรษาอยู่ที่วัดโสมนัสวิหาร เป็นเวลา 1 ปี เพื่อศึกษาระเบียบแบบแผนวินัยฝ่ายธรรมยุต จนมีความรู้ความเข้าใจเป็นอย่างดี เนื่องจากพระภิกษุทั้ง 18 รูป ล้วนเป็นพระเถระมาก่อน ประกอบกับมีศรัทธาอย่างแรงกล้าต่อคณะสงฆ์ธรรมยุต เมื่อได้ศึกษาระเบียบแบบแผนวินัยเป็นที่เข้าใจดีแล้ว สมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทธศิริ) จึงอนุญาตให้คณะสงฆ์ดังกล่าวออกมาอยู่ประจำที่วัดยายสีจันทน์หรือวัดมัชฌาวาสและให้พระมั่งซึ่งเป็นผู้ได้ญัตติกรรมก่อนและอยู่ในฐานะผู้อาวุโสเป็นผู้ควบคุมทำนองเจ้าอาวาส ภายหลังได้รับสมณศักดิ์เป็นพระครูรัตนโมลี (มั่ง) (พ.ศ. 2424 - 2426) ต่อมา พ.ศ. 2426 พระกิ้มเส้งได้เป็นพระครูรัตนโมลี (กิ้มเส้ง) เจ้าอาวาสวัดมัชฌิมาวาส (พ.ศ. 2426 - 2431) ส่วนพระจันทองต่อมาได้รับสมณศักดิ์ที่พระครูวิสุทธิโมลี (จันทอง) เจ้าอาวาสวัดมัชฌิมาวาส (พ.ศ. 2438 - 2453)[1]

หลังจากคณะสงฆ์ธรรมยุตมาตั้งมั่นที่วัดมัชฌิมาวาส คณะสงฆ์ได้มีความเจริญรุ่งเรืองมาตามลำดับ และได้ขยายคณะสงฆ์ออกไปตามวัดต่าง ๆ เช่น วัดคอนรัก วัดเขาราม วัดท้ายยอ วัดน้ำขาวนอก วัดน้ำขาวใน จังหวัดสงขลา เป็นต้น ส่วนจังหวัดพัทลุงได้ขยายมาตั้งคณะสงฆ์ธรรมยุตครั้งแรกที่วัดคงคาสวัสดิ์ วัดประดู่หอม และวัดภูผาภิมุข ประมาณ พ.ศ. 2441 - 2455

การปกครองคณะสงฆ์ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเริ่มเปลี่ยนแปลงมากขึ้นหลังปี พ.ศ. 2445 เมื่อรัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 การตราพระราชบัญญัติฉบับนี้ขึ้นใช้ก็เพื่อปรับปรุงการปกครองฝ่ายพุทธจักรให้เรียบร้อยดีขึ้นกว่าเดิมหลังจากได้ปรับปรุงการปกครองฝ่ายอาณาจักรเรียบร้อยแล้ว ซึ่งมีเหตุผลดังกล่าวไว้ในพระราชบัญญัติฉบับนี้ว่า

> พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ประกาศจงทราบทั่วกันว่า ทุกวันนี้การปกครองข้างฝ่ายพระราชอาณาจักรก็ได้ทรงพระราชดำริแก้ไขและจัดตั้งแบบแผนการปกครองให้เรียบร้อยเจริญดีขึ้นกว่าแต่ก่อนเป็นหลายประการแล้ว และฝ่ายพระพุทธจักรนั้น การปกครองสงฆมณฑลย่อมเป็นการสำคัญทั้งในประโยชน์แห่งพระศาสนา และในประโยชน์ความเจริญของพระราชอาณาจักรด้วย ถ้าการปกครองสงฆมณฑลเป็นไปตามแบบแผนอันเรียบร้อย พระศาสนาก็จะรุ่งเรืองถาวร และจะชักนำประชาชนทั้งหลายให้เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธสาสโนวาท ประพฤติสัมมาปฏิบัติและร่ำเรียนวิชาคุณในสงฆสำนักยิ่งขึ้นเป็นอันมาก มีพระราชประสงค์จะทรงทำนุบำรุงสงฆมณฑลให้เจริญคุณสมบัติ

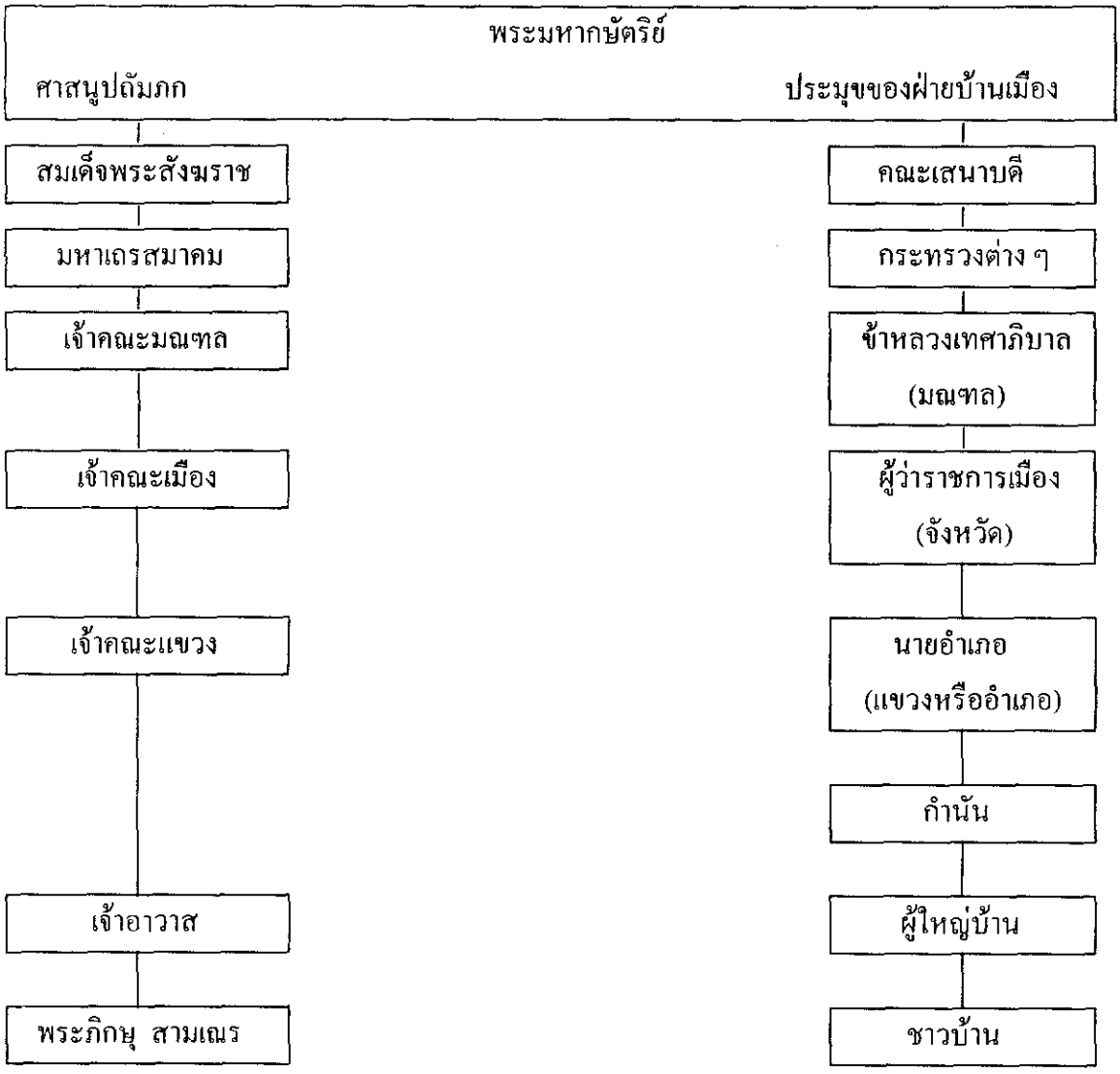
---

[1]พระราชศีลสังวร (ช่วง) และพระครูนิเทศธรรมาภรณ์ (นิพนธ์). "ประวัติวัดมัชฌิมาวาส (วัดกลาง) สงขลา", ใน ของดีวัดมัชฌิมาวาส สงขลา. 2522. หน้า 11 - 13.

มั่งคงสืบไปในพระศาสนา จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราเป็นพระราชบัญญัติไว้สืบไป[1]

พระราชบัญญัติฉบับนี้ได้จัดการปกครองคณะสงฆ์แบ่งออกเป็น สมเด็จพระสังฆราช มหาเถรสมาคม เจ้าคณะมณฑล เจ้าคณะเมือง เจ้าคณะแขวง เจ้าอาวาส และพระภิกษุสามเณร ซึ่งสามารถเขียนเป็นแผนภูมิเปรียบเทียบกับฝ่ายอาณาจักรได้ดังนี้

แผนภูมิที่ 1 การเปรียบเทียบการปกครองฝ่ายอาณาจักรและพุทธจักร

ที่มา : พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตฺโต). การปกครองคณะสงฆ์ไทย. 2539. หน้า 38.

---

[1]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ. 16/2 พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 (16 - 18 มิย. 121)

ถ้าจะพิจารณาจากแผนภูมิดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ช่วงการปกครองคณะสงฆ์ระหว่างเจ้าคณะแขวงถึงเจ้าอาวาสวัดในพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ไม่ได้กำหนดตำแหน่งใดไว้ แต่ในความเป็นจริงในการปฏิบัติยังมีเจ้าคณะหมวดปกครองในระดับตำบลอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งเทียบได้กับกำนันของฝ่ายบ้านเมือง ตำแหน่งเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นตำแหน่งระดับการบริหารคณะสงฆ์ที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ส่วนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีรายละเอียดเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ในระดับต่าง ๆ ดังนี้

1. การปกครองระดับมณฑล ผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราชรูปแรก ได้แก่ พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) วัดท่าโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช เหตุผลการแต่งตั้งพระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) เป็นเจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราช เนื่องจากพระรัตนธัชมุนีเป็นผู้มีความรู้ความสามารถสนใจการศึกษาเล่าเรียน ประการสำคัญพระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) เป็นที่โปรดของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และมีความสนิทสนมเป็นที่โปรดของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ดังเห็นได้ในปี พ.ศ. 2432 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ตั้งแต่ครั้งยังทรงดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นเสด็จมาตรวจการคณะสงฆ์ในมณฑลปักษ์ใต้ได้เสด็จมาถึงเมืองนครศรีธรรมราช สมัยนั้นพระรัตนธัชมุนียังเป็นเจ้าอาวาสวัดท่าโพธิ์ ได้เข้าเฝ้าและมีความเลื่อมใสศรัทธาในพระองค์ท่าน เมื่อจะเสด็จกลับได้ทูลขอตามเสด็จเข้าไปอยู่ในกรุงเทพฯ ด้วย ทรงพระกรุณาโปรดให้ตามเสด็จเข้าไปอยู่ที่วัดมกุฎกษัตริยาราม แล้วให้บวชแปลงเป็นพระธรรมยุติกนิกายในปีนั้น ต่อมาในปี พ.ศ. 2434 จึงได้ทูลลา กลับมาอยู่วัดท่าโพธิ์ เมืองนครศรีธรรมราชตามเดิม[1] จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2441 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ เมื่อถึงเมืองนครศรีธรรมราช พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) ได้เข้าเฝ้าหลายครั้ง ทรงไต่ถามถึงสงฆมณฑลในเมืองนครศรีธรรมราชได้ถวายพระพรชี้แจงเป็นที่ชอบพระราชอัชฌาศัย และทรงเห็นถึงความสามารถ ประกอบด้วยคุณธรรมจึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้เป็นพระราชาคณะที่พระศิริธรรมมุนี[2] ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) ได้เรียนรู้นโยบายของรัฐบาลกลางทางด้านการศึกษาและการพระศาสนาจนสามารถเข้าใจอย่างลึกซึ้ง หลังจากนั้นจึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นผู้อำนวยการศึกษามณฑลนครศรีธรรมราช เมื่อ พ.ศ. 2442 พอถึง พ.ศ. 2445 จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราชและมณฑลปัตตานี[3] ซึ่งพระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) ก็

---

[1]พระโพธาภิรามมุนี. ประวัติพระรัตนธัชมุนี วัดท่าโพธิ์และทิฏฐิกถา. 2478 หน้า ค – ฆ.

[2]เรื่องเดิม. หน้า ฉ.

[3]เรื่องเดิม. หน้า ฉ.

ภาพประกอบที่ 40 พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) วัดท่าโพธิ์ อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช เจ้าคณะมณฑลและผู้อำนวยการศึกษามณฑลนครศรีธรรมราช (พ.ศ. 2442 - 2470).

ข้อมูลจาก : หนังสือรายงานจัดการศึกษาและการพระศาสนากับกวีนิพนธ์ของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี, 2478.

สามารถนำนโยบายของรัฐบาลกลางมาปฏิรูปการศึกษาและพุทธศาสนาในมณฑลนครศรีธรรมราช ได้เป็นอย่างดี ตำแหน่งเจ้าคณะมณฑลจึงถือได้ว่าเป็นตำแหน่งสำคัญทางด้านการปกครองคณะสงฆ์ มีหน้าที่ตามที่พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121[1] ได้กำหนดไว้ดังนี้

1. จัดการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และบำรุงการศึกษาตามวัดในมณฑลนั้นให้เจริญรุ่งเรืองตามพระราชประสงค์

2. ตรวจตราการคณะสงฆ์และการศึกษาในมณฑลนั้น ๆ บ้างเป็นครั้งคราว

3. แต่งตั้งพระครูเจ้าคณะแขวงตามหัวเมืองในมณฑลที่มิได้รับพระราชทานสัญญาบัตร

4. ช่วยแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของเจ้าคณะเมืองในมณฑลนั้น

นอกจากหน้าที่ต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วเจ้าคณะมณฑลยังมีอำนาจตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121[2] ดังนี้

1. มีอำนาจบังคับบัญชาพระภิกษุสามเณรทั่วทั้งมณฑลในกิจอันชอบด้วยพระวินัยบัญญัติและพระราชบัญญัติ

2. สามารถมอบอำนาจให้เจ้าคณะรองออกไปตรวจจัดการในมณฑลได้ตามที่เห็นสมควรจะมอบอำนาจให้ แต่อำนาจนั้นไม่เกินหรือไม่ฝ่าฝืนอนุมัติของเจ้าคณะมณฑล

3. ผู้มีตำแหน่งสมณศักดิ์ชั้นใด ๆ ในมณฑลนอกจากที่ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรแล้ว ถ้าไม่สมควรจะอยู่ในตำแหน่งเพราะความประพฤติก็ดี เพราะขาดความสามารถก็ดี เจ้าคณะมณฑลมีอำนาจที่จะเอาออกจากตำแหน่งได้

5. เจ้าคณะมณฑลมีอำนาจที่จะตัดสินข้ออุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยของเจ้าคณะเมืองได้

ส่วนฐานานุกรมที่เป็นกำลังสำคัญทางด้านการปกครองคณะสงฆ์ของเจ้าคณะมณฑล มีได้ 6 รูป ได้แก่ พระครูปลัด 1 พระครูวินัยธร 1 พระครูวินัยธรรม 1 พระสังฆ์รักษ์ 1 พระสมุห์ 1 และพระใบฎีกา 1[3]

จากการที่พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) ได้ออกมาเป็นเจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราชนี้เอง ในฐานะที่ท่านเป็นพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุต จึงได้นำแบบแผนขนบธรรมเนียมของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้ามาใช้กับวัดในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาหลายประการ เช่น การทำวัตรไหว้พระเช้า - เย็น พิธีวิสาขบูชา มาฆบูชา เป็นต้น โดยในชั้นแรกได้จัดทำเป็นตัวอย่างที่วัดท่าโพธิ์ เมืองนครศรีธรรมราช ก่อนแล้วจึงค่อย ๆ แนะนำวัดอื่น ๆ ให้ทำตามจนแพร่หลายไปทั่ว

---

[1]พระโพธาภิรามมุนี. ประวัติพระรัตนธัชมุนี วัดท่าโพธิ์และทิฏฐิกถา. 2478 หน้า ฉ.

[2]เรื่องเดิม. หน้า ฉ.

[3]เรื่องเดิม. หน้า ฉ.

มณฑล[1] และยังปลูกฝังให้พระสงฆ์ได้ศึกษาทางธรรมวินัยให้เจริญแพร่หลายไปตามวัดต่าง ๆ การปกครองคณะในสมัยนี้ก็เป็นไปด้วยความเรียบร้อย เพราะท่านได้ปกครองคณะสงฆ์อย่างบิดามารดากับบุตร จึงทำให้เป็นที่เคารพนับถือของคฤหัสถ์และบรรพชิตโดยทั่วไป[2]

พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตฺนธโช) เป็นเจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราชอยู่จนกระทั่ง พ.ศ. 2470 จึงได้ทูลลาออกจากตำแหน่งเจ้าคณะมณฑลเนื่องจากมีความชราภาพ ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเจ้าคณะมณฑลกิตติมศักดิ์[3]

หลังจากพระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตฺนธโช) ได้ทูลลาออกจากตำแหน่งแล้ว ในปี พ.ศ. 2471 ได้ทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้พระธรรมวโรดม (เซ่ง อุตฺตโม) ขณะที่ยังดำรงสมณศักดิ์ที่พระธรรมโกศาจารย์ เจ้าอาวาสวัดราชาธิวาส กรุงเทพฯ เป็นเจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราช[4] สำหรับพระธรรมวโรดม (เซ่ง อุตฺตโม) นั้นเป็นชาวบ้านปากคลอง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เกิดเมื่อวันอาทิตย์ที่ 3 มกราคม พ.ศ. 2423 พออายุได้ 15 ปี พ.ศ. 2437 ได้บรรพชาเป็นสามเณรที่วัดมัชฌิมาวาส จังหวัดสงขลา แล้วมาอยู่ที่วัดคงคาวดี (วัดคงคาสวัสดิ์ ตำบลลำป่า อำเภอเมืองพัทลุง) จังหวัดพัทลุง[5] ต่อมา พ.ศ. 2442 ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุที่วัดมัชฌิมาวาส โดยพระครูวิสุทธิโมลี (จันทร์ จนฺทสิริ) เป็นพระอุปัชฌาย์ พระครูวินัยธรเทพ (วัดคงคาสวัสดิ์) เป็นพระกรรมวาจาจารย์[6] ในปีเดียวกันนั่นเอง พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตฺนธโช) ได้ออกมาจัดการศึกษาและการพระศาสนามณฑลนครศรีธรรมราช ได้คัดเลือกพระภิกษุสามเณร 7 รูป[7] มีพระธรรมวโรดม (เซ่ง อุตฺตโม) รวมอยู่ด้วย ส่งเข้าไปศึกษาในมหามกุฏราชวิทยาลัย ในชั้นแรกได้พักอยู่ที่วัดมกุฎกษัตริยาราม ต่อมาสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรง

---

[1]พระโพธาภิรามมุนี. ประวัติพระรัตนธัชมุนี วัดท่าโพธิ์และทิฏฐิกถา. 2478. หน้า จ.

[2]เรื่องเดิม. หน้า ญ.

[3]เรื่องเดิม. หน้า ช.

[4]พระครูอดุลธรรมรัต (ฐานยุตฺโต). "ประวัติท่านเจ้าคุณพระธรรมวโรดม (เซ่ง อุตฺตโม) วัดราชาธิวาส", ใน บูรพาจารย์รำลึกพิธีสมโภชมณฑปบูรพาจารย์ 9 - 11 เมษายน 2538 วัดสามแก้ว อ.เมือง จ.ชุมพร. 2538. หน้า 18.

[5]เรื่องเดิม. หน้า 17.

[6]เรื่องเดิม. หน้า 17.

[7]พระภิกษุสามเณร 7 รูปนี้ ได้แก่ พระปั่น วัดท่าโพธิ์ พระคลิ้ง วัดท่ามอญ พระเซ่ง วัดคงคาวดี พระเจียม วัดบุณณาราม พระเผือก วัดพระนคร สามเณรคัด วัดท่าโพธิ์ สามเณรจันทร์ วัดท่าโพธิ์ ภายหลังพระภิกษุรูปอื่นลาสิกขาบททั้งหมดเหลือเฉพาะพระธรรมวโรดม (เซ่ง) รูปเดียว

โปรดให้ย้ายไปอยู่วัดบวรนิเวศวิหาร และทรงตั้งให้เป็นพระครูใบฎีกาฐานานุกรมในพระองค์ เมื่อ พ.ศ. 2445 ต่อมาในปี พ.ศ. 2452 ได้ทำทัพหิกรรมที่วัดบวรนิเวศวิหารอีกครั้งหนึ่ง โดยมีสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสเป็นพระอุปัชฌาย์ พระเทพเมธี (จู อิสสรญาโณ) วัดบวรนิเวศวิหารเป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระธรรมวโรดม (เซ่ง อุตฺตโม) จึงเป็นผู้ที่ได้รับความไว้วางใจ เนื่องจากเป็นผู้ที่มีความรู้ดีและปฏิบัติงานดี เป็นที่โปรดของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เป็นอย่างมาก ดังเห็นได้จากที่ทรงแต่งตั้งให้เป็นผู้บริหารคณะสงฆ์ในตำแหน่งสำคัญ ได้แก่ พ.ศ. 2451 ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะมณฑลภูเก็ต พ.ศ. 2454 - 2484 เป็นเจ้าอาวาสวัดราชาธิวาส พ.ศ. 2467 เป็นเจ้าคณะมณฑลสุราษฎร์ธานี พ.ศ. 2469 เป็นเจ้าคณะมณฑลภูเก็ต และ พ.ศ. 2471 เป็นเจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราช (ส่วนมณฑลภูเก็ตก็ยังเป็นอยู่ตามเดิม) จนกระทั่ง พ.ศ. 2472 ได้รับเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระธรรมวโรดม พระราชาคณะเจ้าคณะรองชั้นหิรัญบัฏ[1] อันถือได้ว่าเป็นเกียรติสูงสุดของพระภิกษุจากหัวเมือง เมื่อพระธรรมวโรดม (เซ่ง อุตฺตโม) ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราชแล้ว ท่านก็ได้สานต่องานของพระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) มีการส่งเสริมสนับสนุนให้มีการตั้งโรงเรียนวัดขึ้นทั่วมณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลภูเก็ต และมณฑลอื่น ๆ ได้นำไปเป็นแบบอย่างในการจัดการศึกษา ในส่วนการคณะสงฆ์ก็มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยและถือได้ว่าสมัยนี้พระสงฆ์คณะธรรมยุติกนิกายมีความเจริญรุ่งเรืองมาก เพราะเจ้าคณะเมืองหรือเจ้าคณะจังหวัดในมณฑลนครศรีธรรมราชทั้งหมดถูกเปลี่ยนแปลงไปเป็นพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย (ดูตำแหน่งเจ้าคณะเมือง) ส่วนระเบียบการปฏิบัติต่าง ๆ ทางพุทธศาสนาจะใช้แนวทางของฝ่ายธรรมยุติกนิกายเกือบทั้งหมดหรือใช้ระเบียบกฎเกณฑ์ของวัดราชาธิวาส เช่น ระเบียบการแสดงความเคารพของพระสงฆ์ การสวดมนต์ใช้คู่มือของวัดราชาธิวาส เป็นต้น นอกจากนี้พระธรรมวโรดม (เซ่ง อุตฺตโม) ยังสนใจในการก่อสร้างวัดและบูรณะศาสนสถานและศาสนวัตถุ ปรากฏหลักฐานว่าท่านได้สร้างวัดและบูรณะวัดในภาคใต้หลายแห่ง เช่น สร้างวัดสามแก้ว จังหวัดชุมพร สร้างวัดเขาน้อย จังหวัดนครศรีธรรมราช สร้างวัดภูเขาทอง จังหวัดพัทลุง สร้างวัดมัชฌิมภูมิ จังหวัดตรัง สร้างวัดนิกรชนาราม จังหวัดปัตตานี บูรณะพระวิหารวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดสงขลา บูรณะพระอุโบสถวัดท่าโพธิ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช[2] เป็นต้น พระธรรมวโรดม (เซ่ง อุตฺตโม) ได้ดำรงตำแหน่ง

---

[1]พระครูอดุลธรรมรัต (ฐานยุตฺโต). "ประวัติท่านเจ้าคุณพระธรรมวโรดม (เซ่ง อุตฺตมเถระ) วัดราชาธิวาส", ใน บูรพาจารย์รำลึกพิธีสมโภชมณฑปบูรพาจารย์ 9 - 11 เมษายน 2538 วัดสามแก้ว อ.เมือง จ.ชุมพร. 2538. หน้า 18 - 19.

[2]เรื่องเดิม. หน้า 21 - 22.

ภาพประกอบที่ 41 พระธรรมวโรดม (เซ่ง อุตฺตโม) เจ้าอาวาสวัดราชาธิวาส กรุงเทพฯ เจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลภูเก็ต และมณฑลสุราษฎร์ธานี (พ.ศ. 2451 - 2484).

ข้อมูลจาก : หนังสือบูรพาจารย์รำลึก พิธีสมโภชมณฑปบูรพาจารย์ 9 - 11 เมษายน 2538 วัดสามแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร.

เจ้าคณะมณฑลมาตั้งแต่ พ.ศ. 2471 จนถึง พ.ศ. 2484 จึงทูลลาออกจากตำแหน่งเจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราช และมณฑลภูเก็ต เนื่องจากมีปัญหาด้านสุขภาพ[1]

2. การปกครองระดับเมือง ตำแหน่งเจ้าคณะเมืองเป็นตำแหน่งสำคัญในการปกครองคณะสงฆ์ของหัวเมืองต่าง ๆ สำหรับมณฑลนครศรีธรรมราช (บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา) ประกอบด้วยเจ้าคณะเมืองนครศรีธรรมราช เจ้าคณะเมืองสงขลา และเจ้าคณะเมืองพัทลุง ในช่วงปี พ.ศ. 2441 - 2442 หัวเมืองนครศรีธรรมราช มีพระครูเหมเจติยานุรักษ์เป็นเจ้าคณะเมือง เมืองพัทลุงมีพระครูอริยสังวร (เอียด) เป็นเจ้าคณะเมือง และหัวเมืองสงขลามีพระครูรัตนโมลี (หนู) วัดคอนแย้ เป็นเจ้าคณะเมือง และมีพระครูวิสุทธิโมลี (จันทร์ทอง) วัดมัชฌิมาวาส เป็นเจ้าคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย มีวัดในปกครอง 11 วัด[2] การปกครองของเจ้าคณะเมืองในช่วงแรกนี้บางรูปก็ดำรงตำแหน่งหลายตำแหน่ง เนื่องจากในสมัยนี้ในหัวเมืองพัทลุงและสงขลาขาดพระสงฆ์ที่มีความรู้แบบสมัยใหม่ที่พอจะเป็นเจ้าคณะได้มีน้อย เช่น พระครูรัตนโมลี เจ้าคณะเมืองสงขลาเป็นทั้งเจ้าคณะแขวงกลางเมืองและเจ้าคณะแขวงฝ่ายเหนือ (อำเภอหาดใหญ่)[3] เป็นต้น การแต่งตั้งเจ้าคณะเมืองขึ้นอยู่กับเจ้าคณะมณฑลจะเป็นผู้คัดเลือกโดยพิจารณาความรู้ความสามารถของพระสงฆ์ในเมืองนั้น ๆ ดังเห็นได้จากกรณีของหัวเมืองพัทลุงในปี พ.ศ. 2441 เป็นปีที่ว่างเจ้าคณะเมือง พระรัตนมุนี (แก้ว) ได้มาตรวจการและจัดคณะสงฆ์ ได้พิจารณาเห็นว่าพระปลัดเอียด วัดอนุธาราราม เป็นผู้มีความรู้ความสามารถจึงแต่งตั้งให้ว่าที่พระครูอริยสังวร เจ้าคณะเมืองพัทลุง และยังได้ว่าที่พระครูมณฑลกิตย์ปาฏิกรปลัดมณฑลเพื่อดูแลตรวจการคณะสงฆ์ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย[4] การแต่งตั้งครั้งนี้ถือได้ว่า เป็นการแต่งตั้งพระชั้นผู้น้อยกว่าขึ้นดำรงตำแหน่งเจ้าคณะเมือง เนื่องจากขณะนั้นยังมีพระครูการามกับพระครูกาชาติซึ่งได้รับพระราชทานสัญญาบัตรถือพัดยศมีสมณศักดิ์สูงกว่าพระปลัดเอียด แต่กลับไม่ได้รับการพิจารณาแต่งตั้งและยังต้องอยู่ภายใต้

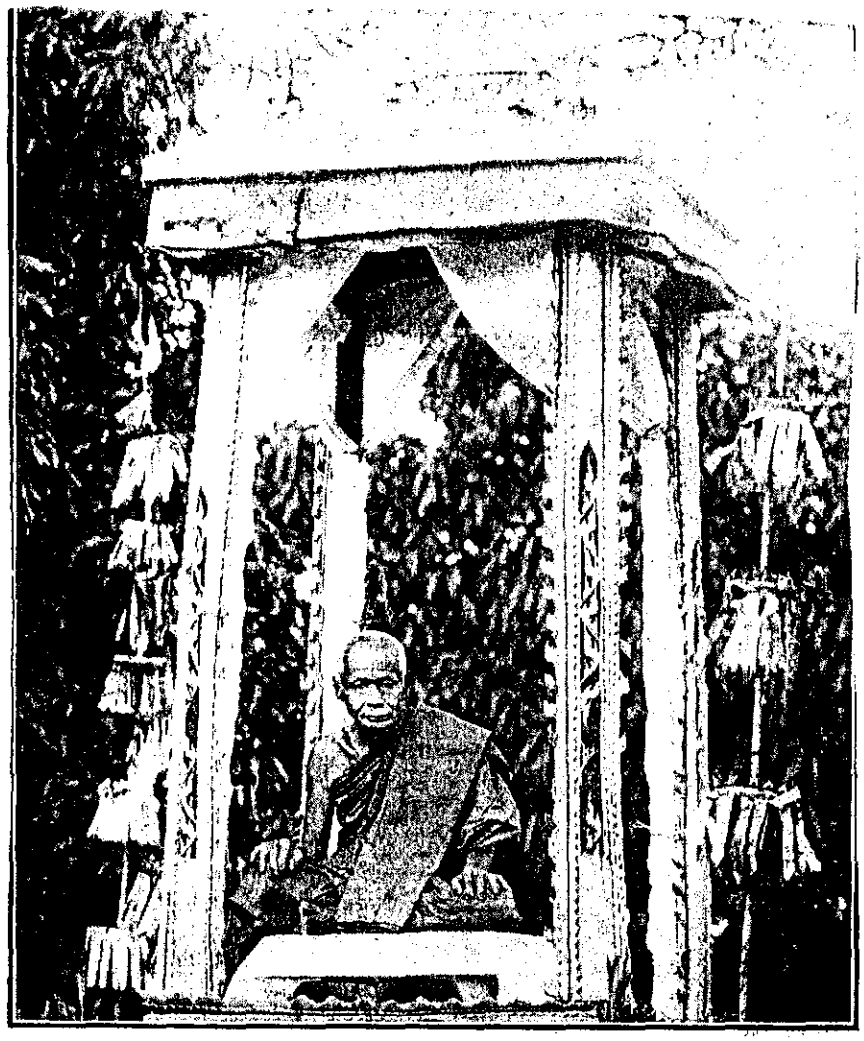
---

[1]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี สร. 0201.10.1/186. พระธรรมวโรดม วัดราชาธิวาสขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตลาออกจากตำแหน่งเจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราช และมณฑลภูเก็ต พ.ศ. 2484.

[2]พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตฺนธโช). รายงานจัดการศึกษาและการพระศาสนากับกวีนิพนธ์ของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี. 2478. หน้า 46.

[3]เรื่องเดิม.

[4]กรมศิลปากร. เอกสารราชการมณฑลนครศรีธรรมราชในสมัยที่เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล ร.ศ. 115 - 125 (พ.ศ. 2439 - 2449). 2520. หน้า 375.

ภาพประกอบที่ 42 พระครูรัตนโมลี (หนู) วัดดอนแย้ อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา เจ้าคณะเมืองสงขลา (พ.ศ. 2441 - 2453).

อำนาจของพระปลัดเอียดอีกด้วย[1] อย่างไรก็ตามการแต่งตั้งครั้งนี้ไม่ปรากฏมีข้อขัดแย้งหรือความแตกแยกในคณะสงฆ์แต่อย่างใด

หลังจากมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ทำให้ระเบียบกฎเกณฑ์การพิจารณาแต่งตั้งเจ้าคณะเมืองมีความชัดเจนและรัดกุมยิ่งขึ้น แต่ก็ไม่มีรายละเอียดมากนักขึ้นอยู่กับเจ้าคณะมณฑลจะเป็นผู้คัดเลือกนำเสนอต่อคณะสงฆ์ส่วนกลางหรืออาจจะแล้วแต่จะทรงพระราชดำริห์เห็นสมควร ตามพระราชบัญญัติดังกล่าวได้กำหนดหน้าที่ของเจ้าคณะเมืองไว้ดังนี้

มาตรา 31 เจ้าคณะเมืองมีหน้าที่ดังนี้ คือ

ข้อ 1 ที่จะตรวจตราอำนวยการวัดและการสงฆ์บรรดาอยู่ในเขตเมืองนั้นให้เรียบร้อย และเป็นไปตามพระวินัยบัญญัติและพระราชบัญญัติ

ข้อ 2 ที่จะตั้งรองเจ้าคณะแขวง เจ้าอาวาส และรองเจ้าอาวาสในเขตเมืองนั้น ซึ่งมีอำนาจตั้งได้ตามพระราชบัญญัตินี้

ข้อ 3 ที่จะตรวจตราทำนุบำรุงการสั่งสอนพระศาสนาและการศึกษาในบรรดาวัดในเขตเมืองนั้น

ข้อ 4 ที่จะช่วยแก้ไขความขัดข้องของเจ้าคณะแขวงและระงับอธิกรณ์ วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่ง และคำวินิจฉัยของเจ้าคณะแขวงในเมืองนั้น

ข้อ 5 ที่จะเลือกเจ้าอาวาสซึ่งสมควรเป็นเจ้าคณะแขวงเสนอต่อเจ้าคณะมณฑล[2]

ส่วนอำนาจของเจ้าคณะเมืองพระราชบัญญัติได้กำหนดไว้ ดังนี้

มาตรา 32 เจ้าคณะเมืองมีอำนาจดังนี้คือ

ข้อ 1 มีอำนาจที่จะบังคับบัญชาว่ากล่าวสงฆมณฑลตลอดเมืองนั้น ในกิจอันชอบด้วยพระวินัยบัญญัติและพระราชบัญญัติ

ข้อ 2 รองเจ้าคณะแขวงก็ดี เจ้าอาวาสก็ดี รองเจ้าอาวาสก็ดี ซึ่งเจ้าคณะเมืองตั้งได้ตามพระราชบัญญัตินี้ ถ้าไม่สมควรจะคงอยู่ในตำแหน่งต่อไป เพราะความประพฤติก็ดี หรือเพราะขาดความสามารถก็ดี เจ้าคณะเมืองมีอำนาจที่จะเอาออกจากตำแหน่งได้

---

[1]พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช). รายงานจัดการศึกษาและการพระศาสนากับกวีนิพนธ์ของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี. 2478. หน้า 46.

[2]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5. ศ. 16/2 พระราชบัญญัติปกครองพระสงฆ์ (16 - 18 มิ.ย. 121).

ข้อ 3 มีอำนาจที่จะตัดสินข้ออุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยของเจ้าคณะแขวง[1]

นอกจากนี้เจ้าคณะเมืองยังมีอำนาจแต่งตั้งพระฐานานุกรมได้อีก 5 รูป ได้แก่ พระปลัด 1 พระวินัยธร 1 พระวินัยธรรม 1 พระสมุห์ 1 และพระใบฎีกา 1 สำหรับเป็นผู้ช่วยในการบริหารคณะสงฆ์และหากเมืองใดมีภารกิจมาก จะทรงพระกรุณาโปรดตั้งพระครูเจ้าคณะรอง เป็นผู้ช่วยเจ้าคณะเมือง จำนวน 1 รูป หรือหลายรูปก็ได้ แล้วแต่จะทรงพระราชดำริห์เห็นสมควร[2]

การปกครองคณะสงฆ์ในระดับหัวเมืองหรือระดับจังหวัดในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในช่วงนี้ยังมีความสลับสับซ้อนพอสมควร เนื่องจากมีการแบ่งคณะสงฆ์ออกเป็น 2 คณะ คือ คณะสงฆ์มหานิกายกับคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย สำหรับคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายนั้นมีศูนย์กลางใหญ่อยู่ที่วัดมัชฌิมาวาส จังหวัดสงขลา คณะสงฆ์นี้จะไม่ขึ้นกับเจ้าคณะเมืองสงขลาทางฝ่ายมหานิกาย แต่จะมีเจ้าคณะปกครองกันเอง โดยปกครองคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายในเมืองสงขลา และเมืองพัทลุงรวมกัน ระยะแรกมีวัดขึ้น 11 วัด แบ่งเป็นวัดในเมืองสงขลา 10 วัด ในเมืองพัทลุง 1 วัด ต่อมา ปี พ.ศ. 2448 วัดธรรมยุติกนิกาย เพิ่มขึ้นเป็น 16 วัด[3] เป็นการค่อย ๆ ขยายตัวของคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย พร้อมกับการดึงอำนาจเจ้าคณะเมืองจากฝ่ายคณะสงฆ์มหานิกายไปอยู่ที่ฝ่ายคณะสงฆ์ธรรมยุตโดยเริ่มที่หัวเมืองสงขลาก่อน ดังเห็นได้ในปี พ.ศ. 2453 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ส่งพระรัตนธัชมุนี (จู อิสฺสรถาโณ) เมื่อครั้งที่ดำรงสมณศักดิ์ที่พระอโนมคุณมุนีจากวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ ออกมาเป็นเจ้าอาวาสวัดมัชฌิมาวาส[4] เจ้าคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายและเจ้าคณะเมืองสงขลา[5] ในสมัยนี้ทำให้คณะสงฆ์ธรรมยุตใน

---

[1]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5. ศ. 16/2 พระราชบัญญัติปกครองพระสงฆ์ (16 - 18 มิ.ย. 121).

[2]เรื่องเดิม.

[3]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5. ศธ. 7.1/1. รายชื่อวัดในมณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2448.

[4]พระราชศีลสังวร (ช่วง อตฺถเวที). ประวัติย่อวัดมัชฌิมาวาส ตำบลบ่อยาง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา. ม.ป.ป. หน้า 8.

[5]พระรัตนธัชมุนี (จู อิสฺสรถาโณ) เป็นชาวตำบลเกาะยอ อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2453 - พ.ศ. 2472 ได้เป็นเจ้าคณะเมืองสงขลา เจ้าคณะธรรมยุต จังหวัดพัทลุง สงขลา ปัตตานี เป็นผู้ช่วยเจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราช และเป็นเจ้าคณะมณฑลปัตตานี ต่อมา พ.ศ. 2472 สุขภาพไม่ดีจึงขอลาออกจากตำแหน่งทุกตำแหน่ง แล้วเดินทางเข้าไปพักรักษาตัวอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ มรณภาพ เมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2505.

หัวเมืองสงขลาและเมืองพัทลุงมีความเจริญอย่างรวดเร็วและทำให้วัดฝ่ายธรรมยุตขยายตัวในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามากขึ้น ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากคณะสงฆ์ส่วนกลางเป็นอย่างดี จะเห็นได้ว่าในปี พ.ศ. 2460 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ยกวัดมัชฌิมาวาสขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี มีชื่อว่า "วัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร พระอารามหลวง" ตั้งแต่วันที่ 17 สิงหาคม พ.ศ. 2460[1] ต่อมาในปี พ.ศ. 2467 วัดฝ่ายคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายในจังหวัดสงขลาและพัทลุงมีจำนวนเพิ่มขึ้นจากเดิม 16 วัด เป็น 27 วัด แยกเป็นจังหวัดสงขลา 22 วัด จังหวัดพัทลุง 5 วัด[2] เมื่อวัดและพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุตมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น คณะสงฆ์ส่วนกลางจึงเริ่มปรับเปลี่ยนเจ้าคณะจังหวัดพัทลุง ในปี พ.ศ. 2470 จึงโปรดเกล้าฯ ให้ยกพระครูอริยสังวร (เอียด)[3] เจ้าคณะจังหวัดพัทลุง ซึ่งเป็นพระภิกษุฝ่ายมหานิกายขึ้นเป็นพระครูกิตติมศักดิ์ แล้วโปรดเกล้าฯ ให้พระครูการาม (เทพ ฐิติญาโน)[4] วัดประดู่หอม เจ้าคณะแขวงคูหาสวรรค์ซึ่งเป็นพระภิกษุฝ่ายธรรมยุติกนิกาย เป็นผู้รักษาการในตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดพัทลุง ดังหลักฐานที่พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตฺนธโช) ได้แจ้งไปยังสมุหเทศาภิบาล ลงวันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2470 ระบุไว้ตอนหนึ่งว่า

> สมเด็จพระสังฆราชเจ้าทรงอนุมัติให้ขอพระบรมราชานุญาตยกพระครูอริยสังวร เจ้าคณะจังหวัดพัทลุงเป็นพระครูกิตติมศักดิ์มีนิตยภัตร์คงเดิม กระทรวงธรรมการได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาโปรดพระราชทานพระบรมราชานุญาตตั้งแต่ ณ วันที่ 16 สิงหาคม ศกนี้แล้ว ส่วนตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดพัทลุง สมเด็จพระสังฆราชเจ้าทรง

---

[1]พระราชศีลสังวร (ช่วง อตฺถเวที). เรื่องเดิม. หน้า 1.

[2]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 7. ศธ. 7/37 บัญชีคณะสงฆ์มณฑลนครศรีธรรมราช (9 ก.ย. 66 - 20 ก.ย. 67).

[3]พระครูอริยสังวร (เอียด ติสฺสโร) เดิมอยู่วัดวัง ตำบลลำปำ แต่เมื่อย้ายตัวจังหวัดพัทลุงไปตั้งที่ตำบลคูหาสวรรค์ จึงย้ายไปจำพรรษาที่วัดคูหาสวรรค์ เมื่อ พ.ศ. 2468.

[4]พระครูการาม (เทพ ฐิติญาโณ) เดิมเป็นเจ้าอาวาสวัดคงคาสวัสดิ์ ตำบลลำปำ เป็นเจ้าคณะแขวงปากพะยูนและเจ้าคณะแขวงลำปำ ต่อมา พ.ศ. 2457 ย้ายไปเป็นเจ้าอาวาสวัดประดู่หอม ตำบลคูหาสวรรค์ พ.ศ. 2470 จึงได้เป็นเจ้าคณะจังหวัดพัทลุง และเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระครูธรรมจักรการาม มรณภาพ เมื่อ พ.ศ. 2477.

อนุมัติให้พระครูการาม เจ้าคณะแขวงคูหาสวรรค์ เป็นผู้รักษาการในหน้าที่เจ้าคณะจังหวัด ฯ อาตมาได้สั่งให้มอบหมายหน้าที่กันตามระเบียบแล้ว[1]

การปรับเปลี่ยนตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดพัทลุงในครั้งนี้ไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับเหตุผลหรือสาเหตุที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลง แต่พอจะสันนิษฐานได้ว่า ในสมัยแรกที่แต่งตั้งพระปลัดเอียดพระภิกษุฝ่ายมหานิกายเป็นพระครูอริยสังวร เจ้าคณะจังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2442 เนื่องจากในสมัยนั้นเมืองพัทลุงมีวัดธรรมยุต เพียง 1 วัด และพระสงฆ์ก็มีไม่กี่รูป แต่หลังจากวัดและพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายมีจำนวนมากขึ้นกระจายไปทั่วทุกอำเภอ จึงได้แต่งตั้งพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุตขึ้นเป็นเจ้าคณะจังหวัดแทนดังได้กล่าวมาแล้ว ด้วยเหตุนี้จึงทำให้คณะสงฆ์และวัดธรรมยุติกนิกายในจังหวัดพัทลุงแยกจากคณะสงฆ์ธรรมยุตจังหวัดสงขลาตั้งแต่นั้นมา เนื่องจากมีเจ้าคณะเป็นของตนเอง แม้ว่าการปกครองคณะสงฆ์ในระดับจังหวัดจะตกอยู่กับฝ่ายคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย ทั้ง 2 จังหวัด การปกครองคณะสงฆ์ ทั้ง 2 ฝ่าย ก็ไม่ปรากฏเหตุขัดแย้งรุนแรงกันแต่อย่างใด ในส่วนของจังหวัดสงขลานั้น เมื่อพระรัตนธัชมุนี (จู อิสสรถาโณ) ลาออกจากตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดสงขลา พ.ศ. 2472 คณะสงฆ์ส่วนกลางก็ได้แต่งตั้ง พระครูศาสนภารพินิจ (พลับ ฐิติกรเถระ)[2] เจ้าอาวาสวัดสามแก้ว ตำบลนาชะอัง อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร มาเป็นเจ้าอาวาสวัดมัชฌิมาวาสและเจ้าคณะจังหวัดสงขลา[3] การปกครองคณะสงฆ์จัดตั้งเป็นรูปคณะกรรมการสงฆ์จังหวัด โดยพระครูศาสนภารพินิจ (พลับ ฐิติกรเถระ) เป็นประธานคณะกรรมการสงฆ์จังหวัด การปกครองคณะสงฆ์สมัยนี้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยเพราะได้รับความร่วมมือการบริหารคณะสงฆ์โดยสหธรรมจากบรรดาเจ้าอาวาสและเจ้าคณะต่าง ๆ พระภิกษุสงฆ์ไม่มีความรังเกียจหรือ

---

[1]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 7. ศธ. 7.2/19 ตั้งพระครูการามเป็นผู้รักษาการเจ้าคณะจังหวัดพัทลุง. (26 ส.ค. - 1 ก.ย. 70)

[2]พระครูศาสนภารพินิจ (พลับ ฐิติกรเถระ) จากวัดราชาธิวาส กรุงเทพฯ ไปเป็นเจ้าอาวาสวัดสามแก้ว จังหวัดชุมพร ระหว่าง พ.ศ. 2470 - พ.ศ. 2472 เป็นเจ้าอาวาสวัดมัชฌิมาวาส และเจ้าคณะจังหวัดสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2472 - พ.ศ. 2477 ต่อมาได้ลาออกจากเจ้าคณะจังหวัดสงขลา ไปเป็นเจ้าอาวาสวัดธรรมบูชา และเจ้าคณะจังหวัดสุราษฎร์ธานี ฝ่ายธรรมยุต จนได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระธรรมวิโรจนเถระ และได้มรณภาพที่วัดธรรมบูชา เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2485.

[3]วรพงษ์ พงษ์ทิพย์พาที. "พระธรรมวิโรจนเถระ (หลวงปู่พลับ ฐิติกรเถระ)" ใน บูรพาจารย์รำลึก พิธีสมโภชบูรพาจารย์ 9 – 11 เมษายน 2538 วัดสามแก้ว อ.เมือง จ.ชุมพร. 2538. หน้า 29.

แตกแยกในระหว่างนิกาย แต่กลับช่วยเหลือสงเคราะห์ซึ่งกันและกันโดยธรรม เป็นการสร้างประเพณีปฏิบัติที่ดีต่อกันสืบต่อกันมา[1]

3. การปกครองระดับแขวงหรืออำเภอ เจ้าคณะแขวงหรือเจ้าคณะอำเภอเป็นตำแหน่งสำคัญอีกตำแหน่งหนึ่งในการปกครองคณะสงฆ์ในระดับแขวงหรือระดับอำเภอที่มีความใกล้ชิดกับวัดและพระภิกษุสงฆ์ในท้องถิ่นค่อนข้างมาก ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ช่วงระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2474 เป็นช่วงเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงจำนวนเจ้าคณะแขวงหรือเจ้าคณะอำเภอที่ไม่แน่นอน เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านการปกครองเขตพื้นที่อยู่เสมอ ดังนั้นทางด้านพุทธจักรจึงมีความจำเป็นที่ต้องปรับเปลี่ยนเพื่อให้เกิดความสอดคล้องกัน ในช่วงปี พ.ศ. 2441 - 2442 หัวเมืองสงขลาและเมืองพัทลุงได้แบ่งการปกครองคณะสงฆ์ในระดับเจ้าคณะแขวงไว้ดังนี้

หัวเมืองสงขลาแบ่งการปกครองออกเป็น 3 อำเภอ ได้แก่ อำเภอกลางเมือง อำเภอเหนือ และอำเภอปละท่า ในปี พ.ศ. 2441 - 2442 มีเจ้าคณะแขวงเพียง 2 รูป เท่านั้น เนื่องจากพระครูรัตนโมลี (หนู) วัดดอนแย้เป็นเจ้าคณะเมืองสงขลา และยังเป็นเจ้าคณะแขวงกลางเมืองกับเจ้าคณะแขวงเหนือ มีคณะสงฆ์ในปกครอง 11 คณะ ส่วนอำเภอปละท่านั้น พระครูญาณโมลี (เอียด) วัดสุวรรณคีรีเป็นเจ้าคณะแขวง มีคณะสงฆ์ในปกครอง 8 คณะ[2] นอกจากนี้ในเมืองจะนะแบ่งคณะสงฆ์ออกเป็น 2 คณะ และเมืองเทพาแบ่งคณะสงฆ์เป็น 1 คณะ ทั้ง 2 เมืองให้ขึ้นกับพระครูธรรมโมลี (เอียด) วัดแจ้ง อำเภอกลางเมืองสงขลา[3] ดังได้กล่าวรายละเอียดมาแล้ว

ในส่วนของหัวเมืองพัทลุงแบ่งการปกครองออกเป็น 3 อำเภอ ได้แก่ อำเภอกลางเมือง อำเภออุดร และอำเภอทักษิณ ในปี พ.ศ. 2441 - 2442 ตำแหน่งเจ้าคณะแขวงในเมืองพัทลุงมีหลักฐานไม่ชัดเจนว่าพระสงฆ์รูปใดบ้างที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะแขวง ทราบแต่ว่าในปี พ.ศ. 2442 เจ้าอธิการนุ้ยวัดกุฏิ (วัดสุวรรณวิชัย) ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะแขวงอำเภออุดร[4] (อำเภอควนขนุน) ส่วนอำเภอกลางเมืองกับอำเภอทักษิณ (อำเภอปากพะยูน) สันนิษฐานว่าผู้รับผิดชอบ

---

[1]วรพงษ์ พงษ์ทิพย์พาที. "พระธรรมวิโรจนเถระ (หลวงปู่พลับ ฐิติกรเถระ)" ใน บูรพาจารย์รำลึก พิธีสมโภชบูรพาจารย์ 9 – 11 เมษายน 2538 วัดสามแก้ว อ.เมือง จ.ชุมพร. 2538. หน้า 29.

[2]กรมศิลปากร. เอกสารราชการมณฑลนครศรีธรรมราชในสมัยที่เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล ร.ศ. 115 - 125 (พ.ศ. 2439 - 2449). 2520. หน้า 374 - 375.

[3]พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช). รายงานจัดการศึกษาและการพระศาสนากับกวีนิพนธ์ของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี. 2478. หน้า 46.

[4]เรื่องเดิม. หน้า 23.

ในตำแหน่งเจ้าคณะแขวงน่าจะได้แก่พระครูกาชาติและพระครูการาม ตามลำดับ ซึ่งจะปรากฏหลักฐานในเวลาต่อมา

สำหรับตำแหน่งเจ้าคณะแขวงในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีความชัดเจนขึ้นหลังจากมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 พระราชบัญญัติฉบับนี้ได้กำหนดให้แต่ละแขวงหรือแต่ละอำเภอมีเจ้าคณะแขวงได้ 1 รูป แต่ถ้าแขวงหรืออำเภอใดมีวัดอยู่น้อยจะรวมหลายแขวงไว้ในหน้าที่ของเจ้าคณะแขวงใดแขวงหนึ่งก็ได้ ทั้งนี้แล้วแต่เจ้าคณะมณฑลจะเห็นสมควร[1] คือมอบอำนาจให้เจ้าคณะมณฑลเป็นผู้พิจารณาตามความเหมาะสม

ส่วนการเลือกตั้งเจ้าคณะแขวงนั้นเป็นหน้าที่ของเจ้าคณะเมืองจะเลือกเจ้าอาวาสวัดซึ่งตั้งอยู่ในแขวงหรืออำเภอนั้น ๆ การเลือกจะให้เจ้าอาวาสทุกวัดรวมกันเสนอผู้สมควรเป็นเจ้าคณะแขวง แล้วจึงเสนอต่อเจ้าคณะมณฑล หลังจากนั้นเจ้าคณะมณฑลจะทำตราตั้งเจ้าคณะแขวงและตรานั้นจะต้องให้ข้าหลวงใหญ่ ซึ่งสำเร็จราชการมณฑลประทับตรากำกับเป็นสำคัญ สำหรับเจ้าคณะแขวงนี้ถ้าไม่ได้อยู่ในสมณศักดิ์ที่สูงกว่าให้มีสมณศักดิ์เป็นพระครู แต่ถ้าทรงพระราชดำริห์เห็นสมควรจะทรงเลือกสรรหรือจะพระราชทานสัญญาบัตรราชทินนามตั้งเจ้าคณะแขวงให้มีสมณศักดิ์ยิ่งขึ้นไปก็ได้[2] ส่วนวัดที่ตั้งอยู่ในแขวงหรืออำเภอใดก็ให้ขึ้นกับแขวงนั้น เว้นแต่วัดที่โปรดให้ขึ้นอยู่เฉพาะคณะหรือเฉพาะพระราชาคณะรูปใดรูปหนึ่งซึ่งทรงพระราชดำริห์เห็นสมควร อันหมายถึงวัดที่ขึ้นกับคณะสงฆ์ธรรมยุต หากแขวงหรืออำเภอใดมีเจ้าคณะแขวงเป็นพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย วัดธรรมยุตจะไม่ขึ้นกับเจ้าคณะแขวงนั้นแต่จะไปขึ้นกับเจ้าคณะฝ่ายธรรมยุตอื่นที่อยู่ใกล้เคียง แต่ถ้าพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุตเป็นเจ้าคณะแขวงก็สามารถปกครองวัดได้ทั้งวัดธรรมยุตและวัดฝ่ายมหานิกาย ลักษณะการปกครองอย่างนี้เป็นการสร้างความไม่เท่าเทียมกันของคณะสงฆ์ทั้ง 2 ฝ่าย โดยเฉพาะฝ่ายคณะสงฆ์มหานิกายถือว่าไม่ยุติธรรม ซึ่งจะนำไปสู่ความขัดแย้งอย่างรุนแรงในระยะต่อมา

เจ้าคณะแขวงในหัวเมืองมีหน้าที่ตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ได้กำหนดไว้ดังนี้

มาตรา 26 พระครูเจ้าคณะแขวงหัวเมืองมีหน้าที่ดังนี้ คือ

ข้อ 1 ที่จะตรวจตราอำนวยการวัดและการสงฆ์บรรดาที่อยู่ในปกครองให้เรียบร้อยเป็นไปตามพระวินัยบัญญัติและพระราชบัญญัติ

---

[1]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5. ศธ. 16/2 พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์. ร.ศ. 121 (16 - 18 มิ.ย. 121).

[2]เรื่องเดิม.

ข้อ 2 ที่จะเลือกเจ้าอาวาส และรองเจ้าอาวาสตามความในพระราชบัญญัตินี้

ข้อ 3 ที่จะตรวจตราทำนุบำรุงการสั่งสอนพระศาสนาและการศึกษาในวัดซึ่งอยู่ ในปกครอง

ข้อ 4 ที่จะไปดูแลตรวจตราตามวัดขึ้นในแขวงนั้น เป็นครั้งเป็นคราวตามสมควร

ข้อ 5 ที่จะช่วยแก้ไขความขัดข้องของเจ้าอาวาสและวินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่งของเจ้าอาวาส

ข้อ 6 ถ้าเกิดเหตุหรืออธิกรณ์อย่างใดในการวัดหรือการสงฆ์ในแขวงนั้น อันเหลือกำลังที่จะระงับได้ ก็ให้รีบนำความเสนอต่อเจ้าคณะเมือง[1]

ส่วนอำนาจของเจ้าคณะแขวงตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ได้กำหนดไว้ดังนี้

มาตรา 27 เจ้าคณะแขวงมีอำนาจ ดังนี้ คือ

ข้อ 1 มีอำนาจที่จะตัดสินข้ออุทธรณ์หรือการเกี่ยงแย่งในคำสั่งและคำวินิจฉัยของเจ้าอาวาสวัดขึ้นในแขวงนั้น

ข้อ 2 มีอำนาจที่จะบังคับว่ากล่าวพระภิกษุสามเณร ตลอดท้องที่แขวงนั้น ในกิจอันชอบด้วยพระวินัยบัญญัติและพระราชบัญญัติ[2]

นอกจากนี้เจ้าคณะแขวงยังมีฐานานุกรมผู้ช่วยได้ 2 รูป คือ พระสมุห์รูป 1 และพระใบฎีการูป 1 แต่ถ้าเจ้าคณะแขวงนั้นได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นพระครูมีราชทินนามก็สามารถตั้งพระปลัดได้อีก 1 รูป และหากหมวดหนึ่งหรือตำบลหนึ่งมีวัดมากไม่น้อยกว่า 5 วัด ก็อาจจะตั้งรองเจ้าคณะแขวงกำกับเพื่อตรวจตราการวัดได้อีกตามความเหมาะสม รองเจ้าคณะแขวงมีหน้าที่ฟังคำสั่ง และเป็นผู้ช่วยเจ้าคณะแขวง อนึ่งรองเจ้าคณะแขวงนั้นถ้าไม่ได้อยู่ในสมณศักดิ์ที่สูงกว่าให้มีสมณศักดิ์เป็นเจ้าอธิการ[3]

การแต่งตั้งเจ้าคณะแขวงบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระยะแรกพบว่าวัดและชาวบ้านในท้องถิ่นจะเข้ามามีส่วนสำคัญในการเลือกหรือผลักดันในการที่จะได้มาของเจ้าคณะแขวงในแต่ละอำเภอ และตำแหน่งเจ้าคณะแขวงส่วนใหญ่อยู่กับพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย เนื่องจากระยะแรก

---

[1]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5. ศธ. 16/2 พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์. ร.ศ. 121 (16 - 18 มิ.ย. 121).

[2]เรื่องเดิม.

[3]เรื่องเดิม.

พระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุตยังมีน้อย แต่เมื่อคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายมีความเข้มแข็งขึ้น และเจ้าคณะเมืองหรือเจ้าคณะจังหวัดไปอยู่กับคณะสงฆ์ธรรมยุต ทำให้ตำแหน่งเจ้าคณะแขวงที่สำคัญ ๆ จึงตกไปอยู่กับฝ่ายคณะสงฆ์ธรรมยุตมากขึ้น ดังเห็นได้จากการแต่งตั้งเจ้าคณะแขวงในจังหวัดพัทลุงและจังหวัดสงขลา ช่วงแรกจากการสำรวจรายชื่อเจ้าคณะแขวงในจังหวัดพัทลุงเมื่อ พ.ศ. 2459 พบว่า พระครูการาม (เทพ ฐิติญาโน) วัดคงคาสวัสดิ์ (ธรรมยุต) เป็นเจ้าคณะแขวงอำเภอเมือง[1] และต่อมาเปลี่ยนเป็นอำเภอคูหาสวรรค์ เมื่อพระครูการามได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะจังหวัดพัทลุง จึงได้แต่งตั้ง พระครูเปลี่ยน วัดคูหาต่ำ (ภูผาภิมุข) เป็นพระครูกาแก้ว เจ้าคณะแขวงคูหาสวรรค์ เมื่อ พ.ศ. 2473 พระครูแก้ว วัดพิกุลทอง รั้งตำแหน่งเจ้าคณะแขวงอำเภอทะเลน้อย (ควนขนุน) ต่อมา พ.ศ. 2467 เป็นพระครูกาชาด เจ้าคณะแขวงอำเภอควนขนุน[2] พระครูอินทร์ วัดโพเด็ด อำเภอเมืองพัทลุง เป็นผู้รั้งเจ้าคณะแขวงอำเภอปากพะยูน ต่อมา พ.ศ. 2467 ได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระครูกาเดิม เจ้าคณะแขวงอำเภอปากพะยูน[3] ส่วนจังหวัดสงขลา พ.ศ. 2445 พระครูอุทิตย์เขตต์คณานุรักษ์ (จู่เคียด โสปาโก) ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่พระครูวิทยานุสาสน์ประสิทธิ์ฐานานุกรมเจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราช วัดมัชฌิมาวาส เป็นเจ้าคณะแขวงอำเภอหาดใหญ่[4] พระครูวิจิตรคณานุรักษ์ วัดเลียบ อำเภอเมืองสงขลา เป็นเจ้าคณะแขวงอำเภอเมือง พระครูพิทักษ์จนะคณานุกิจ เป็นเจ้าคณะแขวงอำเภอบ้านนา และอำเภอเทพา พระราชเมธี (จู อิสสรถาโณ) เจ้าคณะจังหวัดควบตำแหน่งเจ้าคณะแขวงจะทิ้งพระด้วย[5] ต่อมา พ.ศ. 2468 พระครูวินัยธรรมแดง วัดตะเครียะ เป็นเจ้าคณะแขวงอำเภอระโนด[6] และได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระครู

---

[1]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6. ศธ. 7.2/2 เรื่องสั่งให้ธรรมการจังหวัดนครและพัทลุง ส่งรายชื่อเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะแขวงตลอดจนพระสงฆ์ที่ได้รับพระราชทานพัดเปรียญ (27 ก.พ. 59 - 17 เม.ย. 60).

[2]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6. ศธ. 7.2/6 เรื่องทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตรแก่พระสงฆ์ (9 พ.ย. 67).

[3]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6. ศธ. 7.2/2. เรื่องเดิม.

[4]พระครูสกลวินัยการ (ถกล เทียรสุนทร). ชีวประวัติสังเขปพระครูอุทิตย์เขตต์คณานุรักษ์. 2493. หน้า 5.

[5]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6. ศธ. 7/34 เรื่องส่งบัญชีรายชื่อพระภิกษุสามเณรในจังหวัดสงขลา (9 - 18 ต.ค. 66).

[6]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6. ศธ. 7.2/9 เรื่องส่งตราตั้งพระครูวินัยธรรม (แดง) เป็นเจ้าคณะแขวงอำเภอระโนด และตั้งพระปลัดจันท์ พระคลิ้ง พระเมฆ พระทุ่ม อำเภอระโนด เป็นอุปัชฌายะ (21 เม.ย. - 8 พ.ค. 68).

วิจารณ์ศีลคุณ เมื่อวันที่ 6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2470[1] ต่อมาในปี พ.ศ. 2473 ก็มีการแต่งตั้งและปรับเปลี่ยนตำแหน่งเจ้าคณะแขวงหรือเจ้าคณะอำเภอหลายตำแหน่ง โดยได้แต่งตั้งพระครูสังฆรักษ์ วัดมัชฌิมาวาสเป็นผู้รั้งเจ้าคณะแขวงอำเภอสะเดา ตั้งพระอธิการเส้ง ติสสโร วัดแหลมทราย เป็นผู้รั้งเจ้าคณะแขวงอำเภอเทพา และให้ย้ายพระสมุห์ย้อย วัดไทรงาม ผู้รั้งเจ้าคณะแขวงอำเภอเมืองไปเป็นผู้รั้งเจ้าคณะแขวงอำเภอจะนะ[2]

การแต่งตั้งเจ้าคณะแขวงในช่วงนี้จะเห็นได้ว่าส่วนใหญ่เป็นพระสงฆ์ที่ได้รับการศึกษาทางพระปริยัติธรรมมาในระดับหนึ่งแล้ว จึงถือได้ว่าเป็นพระสงฆ์ที่มีความรู้ดี เป็นที่เคารพนับถือของหมู่พระสงฆ์และประชาชนทั่วไป เจ้าคณะแขวงส่วนใหญ่ที่เป็นพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุตจะพำนักอยู่ที่วัดมัชฌิมาวาส จังหวัดสงขลา ซึ่งเป็นวัดที่ตั้งอยู่กลางเมืองสงขลา เช่น พระครูอุทิตต์เขตต์คณานุรักษ์ เป็นเจ้าคณะแขวงอำเภอหาดใหญ่ แต่จำพรรษาอยู่ที่วัดมัชฌิมาวาส ในเขตอำเภอเมืองสงขลา เป็นต้น ส่วนการแต่งตั้งเจ้าคณะแขวงแม้จะให้เจ้าอาวาสวัดต่าง ๆ เข้ามามีส่วนในการคัดเลือกก็ตาม แต่ส่วนใหญ่ก็เป็นไปตามความต้องการของเจ้าคณะเมืองหรือเจ้าคณะจังหวัด จึงทำให้เห็นได้ว่า การแต่งตั้งเจ้าคณะแขวงยังอยู่ในระบบอุปถัมภ์แบบบิดาอุปถัมภ์บุตร เช่น การแต่งตั้งพระครูเปลี่ยนเป็นเจ้าคณะแขวงอำเภอคูหาสวรรค์ ซึ่งเป็นผู้ใกล้ชิดและเป็นญาติกับพระครูการาม (เทพ ฐิติญาโณ) เจ้าคณะจังหวัดพัทลุง หรือการที่พระรัตนธัชมุนี (จู อิสสรถาโน) เจ้าคณะจังหวัดสงขลา แต่งตั้งพระสงฆ์ในวัดมัชฌิมาวาส เป็นเจ้าคณะแขวงอำเภอหาดใหญ่และเจ้าคณะแขวงอำเภอสะเดา ล้วนแต่เป็นพระสงฆ์ที่มีความใกล้ชิดหรือเป็นพระฐานานุกรมของเจ้าคณะจังหวัด เป็นต้น ดังนั้นโอกาสที่พระสงฆ์ในแต่ละแขวงหรือในแต่ละอำเภอที่พักอยู่ในท้องถิ่นนั้นจะได้เป็นเจ้าคณะแขวงจึงทำได้ยาก

4. การปกครองระดับหมวดหรือตำบล เจ้าคณะหมวดหรือเจ้าคณะตำบลเป็นตำแหน่งที่มีมานานแล้ว แต่ไม่ได้ระบุไว้ในพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ตำแหน่งนี้เป็นตำแหน่งของพระสงฆ์ในท้องถิ่นที่มีความใกล้ชิดกับชุมชนค่อนข้างมาก ซึ่งคอยดูแลความเรียบร้อยของการศึกษา และแก้ปัญหาความขัดข้องของคณะสงฆ์ในตำบลนั้น ๆ สำหรับบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา การแต่งตั้งเจ้าคณะหมวดเป็นอำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะแขวงที่จะต้องรับฟังความคิดเห็นของพระสงฆ์และชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น แล้วจึงเลือกเจ้าคณะหมวดเพื่อให้เป็นไป

---

[1]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 7. ศธ. 7.2/20 เรื่องตั้งพระครูธรรมธรแดง วัดตะเครียะ เป็นพระครูวิจารณ์ศีลคุณ เจ้าคณะแขวงระโนด จังหวัดสงขลา พ.ศ. 2470.

[2]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 7. ศธ. 7.2/23 เรื่องย้ายและตั้งเจ้าคณะแขวงอำเภอเมืองสงขลาจะนะและเทพากับตั้งพระอนุศาสนาจารย์ (4 ก.ค. 73)

ตามความต้องการของพระสงฆ์และชาวบ้านในท้องถิ่น เจ้าคณะหมวดไม่จำเป็นจะต้องมีทุกตำบลก็ได้ในปี พ.ศ. 2448 หัวเมืองพัทลุงมีเจ้าคณะหมวด 7 รูป ดังตารางที่ 9

ตารางที่ 9 รายชื่อเจ้าคณะหมวดหัวเมืองพัทลุง พ.ศ. 2448

ที่	ชื่อเจ้าคณะหมวด	รายชื่อวัด	ชื่อตำบล/อำเภอ	หมายเหตุ
1	เจ้าอธิการชู	วัดภักดีสังวร (วัดกุฎ)	ตำบลลำป่า อำเภอเมืองพัทลุง	
2	เจ้าอธิการขวัญ	วัดน้ำรอบ	ตำบลตำนาน อำเภอเมืองพัทลุง	เจ้าคณะหมวดคูหาสวรรค์
3	เจ้าอธิการเรือง (พระครูธรรมโกษาจารย์)	วัดเจ็นออก	ตำบลตำนาน อำเภอเมืองพัทลุง	
4	เจ้าอธิการมา	วัดโคกม่วง	ตำบลโคกชะงาย อำเภอเมืองพัทลุง	
5	เจ้าอธิการสุข	วัดหมวย	ตำบลบ้านนา อำเภอเมืองพัทลุง	
6	เจ้าอธิการแก้ว (พระครูอินทโมฬี)	วัดปรางหมู่นอก	ตำบลปรางหมู่ อำเภอเมืองพัทลุง	
7	เจ้าอธิการทอง (พระครูสังฆวิจารณ์ ฉัททันต์บรรพต)	วัดเขาอ้อ	ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอเมืองพัทลุง	สมัยนั้นตำบลมะกอกเหนืออำเภอควนขนุนยังขึ้นอยู่กับอำเภอเมืองพัทลุง

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5. ศธ. 7.1/1 เรื่องรายชื่อวัดในมณฑลนครศรีธรรมราช ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448)

ส่วนเจ้าคณะหมวดในเมืองสงขลาไม่ปรากฏหลักฐานมีจำนวนเท่าใด แต่ถ้าดูหลักฐานจากรายงานตรวจการศึกษามณฑลนครศรีธรรมราช ร.ศ. 119 (พ.ศ. 2443) เมืองสงขลามีเจ้าคณะคณะหมวดตามที่พอจะรวบรวมได้ ดังตารางที่ 10

ตารางที่ 10 รายชื่อเจ้าคณะหมวดหัวเมืองสงขลา พ.ศ. 2442

ที่	ชื่อเจ้าคณะหมวด	ชื่อวัด	เจ้าคณะหมวด	หมายเหตุ
1	เจ้าอธิการย้อย	วัดคูเต่า	ตำบลคูเต่า อำเภอเหนือ	
2	เจ้าอธิการชุม	วัดแม่เปียะ	ตำบลคลองหรัง อำเภอเหนือ	
3	เจ้าอธิการอินทอง	วัดอ่างทอง	ตำบลทุ่งหวัง อำเภอเมือง	เดิมขึ้นอำเภอจะนะ
4	เจ้าอธิการทอง	วัดปลักชะเมา	ตำบลฉาง อำเภอจะนะ	
5	เจ้าอธิการมี	วัดกระเสะ	ตำบลไม้แก่น อำเภอจะนะ	
6	เจ้าอธิการสัง	วัดเกาะสะบ้า	ตำบลเทพา อำเภอเทพา	
7	เจ้าอธิการชู	วัดจะทิ้งพระ	ตำบลจะทิ้งพระ อำเภอปละท่า	

ที่มา : พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช). รายงานจัดการศึกษาและการพระศาสนากับกวีนิพนธ์ของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี. 2478.

จากข้อมูลดังกล่าวจะเห็นได้ว่าการแต่งตั้งเจ้าคณะหมวดจะไม่แต่งตั้งทุกตำบล แต่จะรวมหลาย ๆ ตำบลให้มีเจ้าคณะหมวด 1 รูป อันเนื่องจากการขาดแคลนพระสงฆ์ที่มีความรู้เหมาะสมที่จะเป็นเจ้าคณะหมวดได้ ซึ่งจะเห็นได้ว่าเจ้าคณะหมวดในสมัยนี้ล้วนแต่เป็นพระสงฆ์ในท้องถิ่นที่ไม่มีสมณศักดิ์ แต่ผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งส่วนใหญ่เป็นพระสงฆ์ที่ล้วนแต่เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านและมีความกว้างขวางในหมู่สงฆ์ในท้องถิ่นนั้น ๆ เจ้าคณะหมวดเหล่านี้จะช่วยแบ่งเบาภาระการปกครองของเจ้าคณะแขวงได้เป็นอย่างดี และช่วยประสานระหว่างหมู่พระสงฆ์ในพื้นที่กับเจ้าคณะแขวงหรือเจ้าคณะจังหวัด เมื่อเจ้าคณะหมวดเหล่านี้ได้ปฏิบัติหน้าที่จนมีผลงานในระดับหนึ่ง จึงมีการแต่งตั้งให้มีสมณศักดิ์ เช่น เจ้าอธิการทอง วัดเขาอ้อ เป็นพระครูสังฆวิจารณ์ฉัททันต์บรรพต เจ้าอธิการแก้ว วัดปรางหมู่นอก เป็นพระครูอินทโมฬี เจ้าอธิการเรือง วัดเจ็นออก (วัดจินตาวาส) เป็นพระครูธรรมโกษาจารย์ เจ้าอธิการชู วัดจะทิ้งพระ เป็นพระครูวิจารณ์ศีลคุณ เป็นต้น

5. การปกครองระดับวัด เจ้าอาวาสเป็นตำแหน่งสำคัญที่มีความใกล้ชิดกับชาวบ้านเป็นอย่างมาก วัดจะเจริญหรือก้าวหน้าจึงขึ้นอยู่กับเจ้าอาวาสและประชาชนหรือชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น ๆ มีการร่วมมือกันมากน้อยเพียงใด ดังนั้นการแต่งตั้งเจ้าอาวาสแต่ละวัดในหัวเมือง จึงเป็นหน้าที่ของเจ้าคณะแขวงที่จะประชุมปรึกษากับพระสงฆ์และสัปบุรุษทายกแห่งวัดนั้น เพื่อเลือกพระภิกษุรูปหนึ่งรูปใดหรือเห็นแตกต่างกันหลายรูปก็ได้ แล้วให้เจ้าคณะแขวงนำเสนอต่อเจ้าคณะเมือง และหากเจ้าคณะเมืองมีความเห็นว่าพระภิกษุรูปใดสมควรเป็นเจ้าอาวาสก็จะออกตราตั้งให้พระภิกษุรูปนั้นเป็นเจ้าอาวาส แต่ตราตั้งนั้นก่อนประกาศต้องให้ผู้ว่าราชการเมืองหรือผู้ว่าราชการจังหวัดประทับตราตำแหน่งเป็นสำคัญรับรองเสียก่อน และเจ้าอาวาสหากไม่อยู่ในสมณศักดิ์ที่สูงกว่าก็ให้มีสมณศักดิ์เป็น "อธิการ"[1]

เจ้าอาวาสมีหน้าที่ตามที่พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ได้กำหนดไว้ดังนี้

มาตรา 13 เจ้าอาวาสมีหน้าที่ดังนี้ คือ

ข้อ 1 ที่จะทำนุบำรุงรักษาวัดนั้น ตามกำลังและความสามารถ

ข้อ 2 ที่จะตรวจตราอย่าให้วัดนั้นเป็นที่พำนักแอบแฝงของโจรผู้ร้าย

ข้อ 3 ที่จะปกครองบรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งอาศัยอยู่ในวัดนั้น

ข้อ 4 ที่จะรักษาความเรียบร้อยและระงับอธิกรณ์ในหมู่บรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งอาศัยอยู่ในวัดนั้น

ข้อ 5 ที่จะเป็นธุระในการสั่งสอนพระศาสนาแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ให้เจริญในสัมมาปฏิบัติตามสมควรแก่อุปนิสัย

ข้อ 6 ที่จะเป็นธุระให้กุลบุตรซึ่งอาศัยเป็นศิษย์อยู่ในวัดนั้นได้ร่ำเรียนวิชาความรู้ตามสมควร

ข้อ 7 ที่จะเป็นธุระแก่สัปปุรุษและทายกผู้มาทำบุญในวัดนั้นให้ได้บำเพ็ญกุศลโดยสะดวก

ข้อ 8 ที่จะทำบัญชีบรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งอาศัยในวัดนั้นและทำรายงานการวัดยื่นต่อเจ้าคณะ

ข้อ 9 ถ้าพระภิกษุสามเณรในวัดนั้น ปรารถนาจะไปอยู่วัดอื่นก็ดีหรือจะไปทางไกลก็ดี เป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาสจะต้องให้หนังสือสุทธิไปเป็นสำคัญ เว้นแต่ถ้าเจ้าอาวาส

---

[1]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5. ศธ. 16/2 พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 (16 - 18 มิ.ย. 121).

เห็นว่า ภิกษุสามเณรรูปใดจะไปเพื่อประพฤติอนาจารในที่อื่น จะไม่ยอมให้หนังสือสุทธิก็ได้ แต่ต้องแจ้งเหตุให้พระภิกษุหรือสามเณรรูปนั้นทราบด้วย[1]

ส่วนอำนาจของเจ้าอาวาสตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ได้กำหนดไว้ว่า

มาตรา 17 เจ้าอาวาสมีอำนาจดังนี้ คือ

ข้อ 1 มีอำนาจที่จะบังคับว่ากล่าวบรรดาบรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งอยู่ในวัดนั้น

ข้อ 2 อธิกรณ์เกิดขึ้นในวัดใด ถ้าเป็นความตามลำพังพระวินัยเจ้าอาวาสวัดนั้น มีอำนาจที่จะพิพากษาได้ ถ้าเป็นความแพ่ง แม้คู่ความทั้งสองฝ่ายยอมให้เจ้าอาวาสเปรียบเทียบ ก็เปรียบเทียบได้

ข้อ 3 บรรพชิตก็ดีคฤหัสถ์ก็ดี ถ้ามิได้รับอนุญาตของเจ้าอาวาสจะเข้าไปบวชหรือไปอยู่ในวัดนั้นไม่ได้

ข้อ 4 บรรพชิตก็ดีคฤหัสถ์ก็ดีที่อยู่ในวัดนั้น ถ้าไม่อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาส ๆ จะไม่ให้อยู่ในวัดนั้นก็ได้

ข้อ 5 ถ้าเจ้าอาวาสบังคับการอันชอบด้วยพระวินัยบัญญัติหรือพระราชบัญญัติและพระภิกษุสามเณรในวัดนั้นไม่กระทำตามก็ดีหรือฝ่าฝืนคำสั่งหมิ่นประมาทเจ้าอาวาสก็ดี เจ้าอาวาสมีอำนาจที่จะทัณฑกรรมแก่พระภิกษุสามเณรผู้มีความผิดนั้นได้

ข้อ 6 ถ้าเจ้าอาวาสกระทำการตามหน้าที่อันชอบด้วยพระราชกำหนดกฎหมาย ถ้าและคฤหัสถ์ผู้ใดขัดขืนหรือลบล้างอำนาจหรือหมิ่นประมาทเจ้าอาวาสผู้นั้นมีความผิดต้องระวางโทษปรับครั้งหนึ่งเป็นเงินไม่เกิน 20 บาท หรือจำขังเดือนหนึ่งหรือทั้งปรับและทั้งจำด้วยทั้ง 2 สถาน[2]

นอกจากนี้หากวัดใดมีจำนวนพระสงฆ์มากหรือเจ้าอาวาสมีความชราภาพไม่สามารถทำหน้าที่ได้ทุกอย่างเจ้าคณะเมืองก็สามารถตั้งผู้ช่วยเจ้าอาวาสหรือรองเจ้าอาวาสเป็นผู้ช่วยเหลือเจ้าอาวาสได้อีกด้วย โดยให้มีอำนาจได้เท่าที่เจ้าคณะได้มอบไว้ แต่จะมีอำนาจเกินเจ้าอาวาสหรือ

---

[1]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5. ศธ. 16/2 พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 (16 - 18 มิ.ย. 121).

[2]เรื่องเดิม.

กระทำการฝ่าฝืนอนุมัติของเจ้าอาวาสไม่ได้ รองเจ้าอาวาสถ้าไม่ได้อยู่ในสมณศักดิ์ที่สูงกว่าก็ให้มีสมณศักดิ์เป็นรองอธิการ[1]

จะเห็นได้ว่าอำนาจและหน้าที่ของเจ้าอาวาสล้วนแต่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับพระสงฆ์และสังคมชาวบ้านที่เจ้าอาวาสต้องปฏิบัติ เพื่อการจรรโลงพระพุทธศาสนาและอบรมสั่งสอนประชาชนให้ประพฤติปฏิบัติในทางที่ดีงาม การแต่งตั้งเจ้าอาวาสวัดบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในช่วงสมัยนี้ได้พบว่าเจ้าอาวาสส่วนใหญ่ถ้าเป็นวัดทั่วไป เจ้าอาวาสจะเป็นเพียงอธิการหรือพระอธิการ ถ้าเป็นเจ้าคณะหมวดก็เป็นเจ้าอธิการ ถ้าเป็นเจ้าคณะแขวงและเจ้าคณะเมืองก็เป็นพระครู ในปี พ.ศ. 2448 เจ้าอาวาสในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา มีสมณศักดิ์แยกได้ดังตารางที่ 11

ตารางที่ 11 สมณศักดิ์ของเจ้าอาวาสวัดในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา (เมืองสงขลาและเมืองพัทลุง) พ.ศ. 2448

ที่	ชื่อเมือง	จำนวนวัด	พระครู	เจ้าอธิการ	อธิการ	หมายเหตุ
1	เมืองสงขลา	211	8	9	194	รวมพระครูฐานานุกรม 2 รูป และพระครูการาม วัดคงคาสวัสดิ์ เมืองพัทลุง ซึ่งเป็นวัดธรรมยุตที่ขึ้นกับเมืองสงขลา 1 รูป
2	เมืองพัทลุง	109	2	7	100	
	รวม	320	10	16	294	

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5. ศธ. 7.1/1 รายชื่อวัดในมณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2448

ข้อมูลจากตารางดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการแต่งตั้งสมณศักดิ์เจ้าอาวาสเป็นพระครูมีน้อยมากและที่เป็นพระครูส่วนใหญ่เป็นเจ้าคณะเมือง รองเจ้าคณะเมือง และเจ้าคณะธรรมยุต สาเหตุที่เป็นเช่นนี้พอจะสันนิษฐานได้ว่า ในระยะนี้เป็นช่วงของการเริ่มต้นในการปฏิรูปพุทธศาสนากฎเกณฑ์ การพิจารณาผลงานและการปฏิบัติหน้าที่ของพระสงฆ์ระดับเจ้าอาวาสยังไม่มีการตรวจ

---

[1]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5. ศธ. 16/2 พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 (16 - 18 มิ.ย. 121).

ตราเพื่อพิจารณาแต่งตั้งเท่าที่ควร ประการสำคัญคือสมณศักดิ์ของเจ้าคณะเมืองเป็นเพียงระดับพระครูเท่านั้น จึงทำให้สมณศักดิ์ในระดับล่างไม่สามารถขยายขึ้นเป็นระดับพระครูได้ แต่หลังจากนั้นไม่นานเมื่อมีการขยายสมณศักดิ์ของเจ้าคณะเมืองหรือเจ้าคณะจังหวัดที่สูงขึ้นกว่าเดิม จึงทำให้สมณศักดิ์ของเจ้าอาวาสวัดขยายขึ้นเป็นพระครูจำนวนมากในเวลาต่อมา

6. พระอุปัชฌาย์ ตำแหน่งพระอุปัชฌาย์เป็นตำแหน่งที่สำคัญ เพราะพระอุปัชฌาย์เป็นผู้รับรองกุลบุตรเข้ารับการอุปสมบทในท่ามกลางพระภิกษุสงฆ์ เป็นทั้งผู้นำเข้าหมู่คณะและเป็นผู้ปกครองคอยดูแลรับผิดชอบ ทำหน้าที่ฝึกสอนอบรมให้การศึกษาแก่พระภิกษุสงฆ์ ดังนั้นพระภิกษุที่บวชใหม่จึงมีหน้าที่คอยปรนนิบัติรับใช้พระอุปัชฌาย์และคอยศึกษาเล่าเรียนจากท่าน ตลอดถึงการขวนขวายป้องกันหรือระงับความเสื่อมเสียที่จะเกิดขึ้นกับพระอุปัชฌาย์[1] ด้วยเหตุนี้พระอุปัชฌาย์จึงเป็นที่เคารพนับถือและย่ำเกรงของพระภิกษุสงฆ์เป็นอย่างมาก ในการแต่งตั้งพระอุปัชฌาย์ เดิมการแต่งตั้งพระอุปัชฌาย์ไม่มีหลักเกณฑ์ที่ชัดเจนขึ้นอยู่กับเจ้าคณะเป็นผู้พิจารณาเห็นว่าพระภิกษุรูปใดมีความรู้เหมาะสมจะเป็นพระอุปัชฌาย์ก็ส่งตัวเข้าไปรับตราตั้งที่กรุงเทพฯ บางครั้งพระสงฆ์ก็ไม่ยินดีจะเข้าไปรับตราตั้งที่กรุงเทพฯ เพราะได้รับความยากลำบากในการเดินทาง จึงทำให้บางครั้งเจ้าคณะต้องอนุญาตให้เจ้าอธิการที่มีความรู้เป็นพระอุปัชฌาย์ได้ ซึ่งดูเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องนัก[2] ดังนั้นเพื่อให้การแต่งตั้งพระอุปัชฌาย์มีความถูกต้องเหมาะสมยิ่งขึ้น ในปี พ.ศ. 2456 จึงโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้ระเบียบการแต่งตั้งพระอุปัชฌาย์ มีรายละเอียดดังนี้

1. ให้เจ้าหน้าที่ในท้องถิ่นมีหน้าที่จัดหาพระอุปัชฌาย์ให้มีพอแก่การอุปสมบทในถิ่นนั้น

2. ในถิ่นใดอุปัชฌาย์ว่างลงหรือมีไม่พอให้เจ้าคณะถิ่นนั้น ประชุมสงฆ์และชาวบ้านเลือกสรรหาผู้ที่สมควรจะเป็นพระอุปัชฌาย์ และนำชื่อขึ้นเสนอเจ้าคณะใหญ่เพื่อพิจารณาว่า ผู้นั้นสมควรเป็นพระอุปัชฌาย์หรือไม่ แต่ถ้าในมณฑลกรุงเทพฯ ก็เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะกลางที่จะพิจารณา เมื่อเจ้าคณะพิจารณาแล้วสมควรก็ออกตราตั้งให้

3. การแต่งตั้งดังกล่าวต้องได้รับอนุมัติจากฝ่ายราชการด้วย มณฑลกรุงเทพ คือ เสนาบดีกระทรวงธรรมการ (ปัจจุบันรัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการ) ส่วนมณฑลอื่น คือ สมุหเทศาภิบาล (ปัจจุบันผู้ว่าราชการจังหวัด) อนึ่งพระอุปัชฌาย์ที่ได้รับแต่งตั้งเป็นพิเศษถือว่ามีเกียรติเฉพาะรูป แม้ในถิ่นนั้น ๆ จะมีพออยู่แล้วก็ตั้งได้

4. อุปัชฌาย์จะให้บรรพชาอุปสมบทบุคคลที่คณะสงฆ์และราชการกำหนดห้ามไม่ได้

---

[1]พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. 2538. หน้า 432.

[2]พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช). รายงานจัดการศึกษาและการพระศาสนากับกวีนิพนธ์ของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี. 2478. หน้า 48 - 49.

5. อุปัชฌาย์จะอุปสมบทนอกเขตของตนไม่ได้เว้นแต่ได้รับอนุญาตจากเจ้าคณะ

6. ภิกษุใดไม่ได้รับแต่งตั้งจากเจ้าคณะ แต่ตั้งตนเป็นพระอุปัชฌาย์ บวชกุลบุตรก็จะต้องมีโทษ เช่น ลงทัณฑกรรม หรือกักขังบริเวณ เป็นต้น และนาคที่บวชแล้ว แม้จะถูกต้องตามพระวินัยก็ถือว่าผิดกฎหมายไม่มีสิทธิใด ๆ ที่พระเณรรูปอื่นมีอยู่[1]

ส่วนคุณสมบัติของพระภิกษุที่จะแต่งตั้งเป็นพระอุปัชฌาย์ได้นั้นต้องมีคุณสมบัติดังนี้

1. มีความประพฤติดี
2. เป็นที่นับถือของคนทั้งหลาย
3. มีความรู้พอจะฝึกนิสิตให้เป็นพระที่ดีได้
4. มีความรู้พอจะทำอุปสมบทกรรมให้ถูกระเบียบตามที่ใช้กันอยู่ องค์คุณ 4 ประการนี้ กำหนดเอาตามสมควรแก่ท้องถิ่นที่ภิกษุผู้จะได้รับตั้งเป็นพระอุปัชฌายะ
5. มีพรรษาพ้น 10 ปีแล้ว[2]

สำหรับพระอุปัชฌาย์ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ. 2442 เมืองสงขลามีพระอุปัชฌาย์ 22 รูป เมืองพัทลุงมี 3 รูป ดังได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งถือว่ามีน้อยมากและพระอุปัชฌาย์ส่วนใหญ่ไม่ได้รับตราตั้ง เพียงแต่เจ้าคณะเป็นผู้ตั้งขึ้นเอง ต่อมา พ.ศ. 2448 เมืองสงขลามีอุปัชฌาย์ 11 รูป เมืองพัทลุงมี 4 รูป รายละเอียดดังตารางที่ 12

---

[1]พระวิสุทธิโสภณ. การปกครองคณะสงฆ์ไทย. 2543. หน้า 63.

[2]เรื่องเดิม.

ตารางที่ 12 รายชื่อพระอุปัชฌาย์ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ. 2448

ที่	รายชื่อพระอุปัชฌาย์	รายชื่อวัด	ที่ตั้งวัด			หมายเหตุ
			ตำบล	อำเภอ	จังหวัด	
1	พระครูญาณโมลี	วัดสุวรรณคีรี	แหลมสน	เมือง	สงขลา	
2	พระครูรัตนโมลี	วัดดอนแย้	หลักเมือง	เมือง	สงขลา	
3	พระครูธรรมโมลี	วัดแจ้ง	แหลมทราย	เมือง	สงขลา	
4	พระอุปัชฌาย์เลิศ	วัดท่าม่วง	รัตภูมี	เหนือ	สงขลา	
5	พระครูสังวิจารณ์	วัดแม่เปียะ	คลองหรัง	เหนือ	สงขลา	
6	พระอุปัชฌาย์หนู	วัดคูเต่า	แม่ทอม	เหนือ	สงขลา	
7	พระอุปัชฌาย์ขวัญ	วัดดอน	ศิรษะกระบือ	เหนือ	สงขลา	
8	พระอุปัชฌาย์ทอง	วัดสามบ่อ	วัดสน	ปละท่า	สงขลา	
9	พระอุปัชฌาย์เสน	วัดหัวสะถิน	หัวสะถิน	ปละท่า	สงขลา	
10	พระอุปัชฌาย์เอียด	วัดเสื้อเมือง	วัดจัน	ปละท่า	สงขลา	
11	พระครูวิสุทธิโมลี	วัดมัชฌิมาวาส	หลักเมือง	เมือง	สงขลา	ธรรมยุต
12	พระครูอริยสังวร	วัดอนุราธาราม	ลำปำ	เมือง	พัทลุง	
13	พระครูกาเดิม	วัดวิหารเบิก	ลำปำ	เมือง	พัทลุง	
14	พระอุปัชฌาย์ดำ	วัดท่าแค	ท่าแค	เมือง	พัทลุง	
15	พระครูการาม	วัดคงคาสวัสดิ์	ลำปำ	เมือง	พัทลุง	ธรรมยุต ขึ้นเมืองสงขลา

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5. ศธ. 7.1/1 รายชื่อวัดในมณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2448

จากข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าพระอุปัชฌาย์ที่ได้รับตราตั้งในเมืองสงขลาและเมืองพัทลุงมีน้อยมาก ส่วนใหญ่พระอุปัชฌาย์จะอยู่ในเขตอำเภอเมืองหรืออำเภอใหญ่ ๆ ซึ่งเป็นเขตที่มีวัดและพระสงฆ์จำนวนมาก จึงทำให้เขตที่ห่างไกลจากตัวเมืองมีปัญหาการขาดแคลนพระอุปัชฌาย์ไม่เพียงพอกับการอุปสมบทของชาวบ้าน เช่น อำเภอทะเลน้อย (ควนขนุน) อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง ทั้ง 2 อำเภอ ไม่มีพระอุปัชฌาย์ อำเภอจะนะ อำเภอเทพา จังหวัดสงขลา ทั้ง 2 อำเภอนี้ไม่มีพระอุปัชฌาย์ เป็นต้น ซึ่งต่อมาทางคณะสงฆ์ได้พยายามแต่งตั้งพระอุปัชฌาย์ให้กระจายออกไปสู่พื้นที่ห่างไกลมากขึ้น ส่วนตราตั้งก็ให้ส่งจากกรุงเทพฯ ผ่านเจ้าคณะสงฆ์โดย

พระภิกษุที่ได้รับแต่งตั้งเป็นพระอุปัชฌาย์ไม่ต้องเดินทางเข้าไปรับตราตั้งที่กรุงเทพฯ ให้ได้รับความยากลำบากอีกต่อไป แต่อย่างไรก็ตามการขอแต่งตั้งพระอุปัชฌาย์ในบางพื้นที่ก็ยังเข้าใจไม่ตรงกันตามขั้นตอนที่กำหนด เนื่องจากเกิดความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนของพระสงฆ์และเจ้าหน้าที่เองจึงทำให้เรื่องต้องล่าช้า ดังเช่นกรณีการแต่งตั้งเจ้าอธิการนุ้ย หสฺสเตโช เจ้าคณะหมวดวัดกุฎิ (วัดสุวรรณวิชัย) อำเภอพนางตุง (อำเภอควนขนุน) และเจ้าอธิการจันทร์ ธมฺมสโร เจ้าคณะหมวดวัดฝาละมี (วัดควนฝาละมี) อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง เป็นพระอุปัชฌาย์ เมื่อ พ.ศ. 2463 เห็นได้จากหลักฐานที่ระบุไว้ในใบบอกจังหวัดพัทลุง ที่ 101/299 ลงวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2463 ตอนหนึ่งว่า

> ด้วยข้าพระพุทธเจ้าได้รับลิขิต พระครูอริยสังวร เจ้าคณะจังหวัดพัทลุงที่ 3/6 ลงวันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2463 ว่ากำนันผู้ใหญ่บ้านและราษฎรร้องขอให้เจ้าอธิการนุ้ย คณะหมวดวัดกุฎิ ตำบลควนขนุนเหนือ อำเภอพนางตุง จังหวัดพัทลุง เป็นอุปัชฌายะ เพื่อจะได้อุปสมบทกุลบุตรในตำบลนั้นโดยสะดวก และว่าเจ้าอธิการนุ้ยรูปนี้อายุ 52 ปี พรรษา 28 ฉายา หสฺสเตโช ประกอบด้วยองค์สมบัติตามที่กล่าวไว้ในแถลงการณ์คณะสงฆ์คือเป็นผู้ปฏิบัติดี และเป็นที่นิยมนับถือทั้งฝ่ายพระสงฆ์และชาวบ้านในตำบลนั้น ส่วนการสั่งสอนศิษย์ก็เรียบร้อย ทั้งมีวุฒิพอจะทำการอุปสมบทกรรมได้ ขอให้เจ้าอธิการนุ้ยได้รับตราตั้งตำแหน่งอุปัชฌายะตามความประสงค์ด้วย[1]

ส่วนในกรณีของเจ้าอธิการจันทร์ ธมฺมสโร วัดควนฝาละมี มีอายุ 49 ปี พรรษา 28 ได้ขอเลื่อนเป็นพระอุปัชฌาย์ทำนองเดียวกันกับของเจ้าอธิการนุ้ย ปรากฏว่ายังไม่ถูกขั้นตอน เพราะตามหลักเกณฑ์เบื้องต้นการขอตั้งพระอุปัชฌาย์ เจ้าคณะในท้องถิ่นจะต้องประชุมสงฆ์และชาวบ้านพร้อมกันเลือกว่าพระภิกษุรูปใดสมควรจะเป็นพระอุปัชฌาย์ เมื่อเลือกได้แล้วจึงให้นำชื่อขึ้นเสนอเจ้าคณะผู้ใหญ่เหนือตน แต่การขอแต่งตั้งพระอุปัชฌาย์ทั้ง 2 รูปนี้ ไม่ปรากฏว่าเจ้าคณะในท้องถิ่นได้ประชุมสงฆ์และชาวบ้านมาก่อน จึงขอให้ดำเนินการมาให้ถูกต้องตามขั้นตอนเสียก่อน ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เรื่องการแต่งตั้งต้องล่าช้าไปอีก

หลังจากนั้นการแต่งตั้งพระอุปัชฌาย์ก็กระจายไปตามอำเภอต่าง ๆ มากขึ้นเพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระพระอุปัชฌาย์ที่มีอยู่แล้ว และทำให้พระอุปัชฌาย์กระจายไปทั่วทุกอำเภอ เช่น พ.ศ. 2466 จังหวัดสงขลา มีการแต่งตั้งพระอุปัชฌาย์ 4 รูป ได้แก่ พระครูพรหมเวชวุฒิคุณ วัดโคก

---

[1]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6. ศธ. 7.2/3 เรื่องขอเจ้าอธิการนุ้ยคณะหมวดวัดกุฎิเป็นอุปัชฌายะในตำบลควนขนุน (19 - 28 พ.ค. 63).

เสม็ด (วัดชัยมงคล) อำเภอเมืองสงขลา พระทองอิน ธมฺมสุวณฺโณ วัดปลักเมา อำเภอบ้านนา พระแก้ว อินฺทสโร วัดวังไทร อำเภอบ้านนา และพระทุ่ม ธมฺมรงฺสี วัดยางทอง อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา[1] พ.ศ. 2468 จังหวัดสงขลา มีการแต่งตั้งพระอุปัชฌาย์ 5 รูป ได้แก่ พระปลัดจันทร์ วัดแหลมวัง พระสมุห์จันทร์ วัดจะทิ้งพระ เจ้าอธิการคลิ้ง วัดคลองรี อำเภอสทิงพระ เจ้าอธิการเมฆ วัดเชิงแส เจ้าอธิการทุ่ม วัดสามบ่อ อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา[2] พ.ศ. 2470 จังหวัดพัทลุงมีการแต่งตั้งพระอุปัชฌาย์ 3 รูป ได้แก่ พระปลัดบุญทอง วัดพิกุลทอง อำเภอควนขนุน เจ้าอธิการคง วัดควนปรง และเจ้าอธิการขำ วัดเจ็นออก (วัดจินตาวาส) อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง[3] เป็นต้น

จากข้อมูลดังกล่าวจะเห็นได้ว่าในช่วงแรกพระอุปัชฌาย์มีน้อยมาก แต่หลังจากมีการปฏิรูปพุทธศาสนา พระสงฆ์ได้เรียนรู้อย่างกว้างขวางขึ้น ทำให้พระสงฆ์หลายรูปพัฒนาตนเองไปตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป จึงทำให้การพิจารณาแต่งตั้งพระอุปัชฌาย์ได้กระจายตัวออกไปตามชุมชนต่าง ๆ มากขึ้น ประกอบกับการแต่งตั้งนั้นจะต้องฟังความคิดเห็นของหมู่พระสงฆ์และชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น ๆ ด้วย พระอุปัชฌาย์ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาส่วนใหญ่จึงเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านมาก การเป็นที่ยอมรับของชาวบ้านได้นั้น พระอุปัชฌาย์จะต้องมีวัตรปฏิบัติอยู่ในพระธรรมวินัย เสียสละเพื่อส่วนรวม และมีความเมตตา กรุณาต่อคนทุกหมู่เหล่า ซึ่งถือได้ว่าเป็นการสร้างสมบุญบารมีของพระสงฆ์เหล่านั้นด้วย จึงทำให้พระอุปัชฌาย์มีความสัมพันธ์กับพระสงฆ์และชาวบ้านค่อนข้างสูงกว่าพระภิกษุสงฆ์โดยทั่วไป เพราะพระอุปัชฌาย์จะต้องดูแลสั่งสอนพระภิกษุผู้บวชในพุทธศาสนาอยู่ระยะหนึ่งก่อนที่จะอนุญาตให้พระภิกษุสงฆ์เหล่านั้นได้แยกย้ายไปตามวัดต่าง ๆ หรือลาสิกขาเป็นฆราวาส ดังนั้นพระอุปัชฌาย์จึงเป็นพระภิกษุที่มีอิทธิพลสามารถควบคุมความประพฤติและอบรมสั่งสอนแก่พระภิกษุและชาวบ้านอย่างใกล้ชิด พระภิกษุและชาวบ้านในสมัยนี้จึงให้ความเคารพบูชาและเชื่อฟังพระอุปัชฌาย์เป็นอย่างยิ่ง

---

[1]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6. ศธ. 7.2/4 เรื่องพระพรหมมุนีแทนเจ้าคณะใหญ่หนใต้ออกตราตั้งอุปัชฌายะ 4 รูป.

[2]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6. ศธ. 7.2/9 เรื่องส่งตราตั้งพระครูวินัยธรรม (แดง) เป็นเจ้าคณะแขวง อำเภอระโนด และตั้งพระปลัดจันทร์ พระคลิ้ง พระเมฆ พระทุ่ม อำเภอระโนด เป็นอุปัชฌายะ (21 เม.ย. - 8 พ.ค. 68).

[3]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 7. ศธ. 7.2/21 เรื่องตั้งพระอธิการในจังหวัดพัทลุงเป็นอุปัชฌาย์ 3 รูป (1 - 21 ก.พ. 70)

2.3 การศึกษาของพระสงฆ์และพุทธธรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - พ.ศ. 2474

การศึกษาพระธรรมวินัยเป็นหน้าที่สำคัญของพระภิกษุสงฆ์ที่จะต้องศึกษาเล่าเรียนให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักธรรมในพุทธศาสนาทั้งในทางทฤษฎีและปฏิบัติ เพื่อประโยชน์ต่อการสืบทอดการเผยแพร่พุทธศาสนาและอบรมสั่งสอนกุลบุตร การศึกษาเล่าเรียนของพระภิกษุสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในระยะแรกส่วนใหญ่เป็นการศึกษากับเจ้าอาวาสวัดหรือพระอุปัชฌาย์และศึกษาในระยะเวลาที่บวชเท่านั้น ซึ่งมีเวลาจำกัดจึงทำให้พระภิกษุผู้ศึกษาไม่ค่อยมีโอกาสได้เล่าเรียนอย่างกว้างขวางเพียงพอ เพราะต้องลาสิกขาเสียก่อน หลักสูตรที่เรียนก็ไม่มีความชัดเจน ส่วนผู้ที่บวชแล้วไม่สึกก็สามารถศึกษาในระดับความรู้ที่สูง ๆ ขึ้นไปได้ ดังนั้นในยุคแรก ๆ จึงพบว่าผู้ที่มีความรู้แตกฉานในพระธรรมวินัยมีน้อย แต่จะพบผู้ที่มีความแตกฉานในพระธรรมวินัยบ้างในหมู่พระชั้นผู้ใหญ่เท่านั้น[1] การศึกษาเล่าเรียนก็ยังเป็นแบบโบราณอยู่คือ ศึกษาสูตรมูลกัจจายนะ ธรรมบท มังคลัตถทีปนี และสารัตถสังคหะ แต่ก็ยังถือว่ามีผู้ศึกษาอยู่น้อยมาก[2] การศึกษาเล่าเรียนของพระภิกษุสงฆ์เริ่มมีการพัฒนาขึ้นหลังจากพระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) เจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราชได้ออกมาตรวจจัดการศึกษาและการพระศาสนามณฑลนครศรีธรรมราช เมื่อ พ.ศ. 2442 ได้พยายามส่งเสริมให้วัดฝ่ายมหานิกายและธรรมยุติกนิกายจัดตั้งสำนักเรียนพระปริยัติธรรมขึ้นหลายแห่ง ทำให้พระสงฆ์ได้รับการศึกษาทางพุทธศาสนาอย่างกว้างขวางขึ้น และมีความแตกฉานทางพุทธธรรมที่เกื้อประโยชน์ต่อตนเองและสังคมในวงกว้างยิ่งขึ้น ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. การศึกษาของพระสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา การศึกษาพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในสมัยนี้เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องพัฒนาพระสงฆ์ให้มีความรู้ความแตกฉานทางพระธรรมวินัยอย่างแท้จริง จนสามารถนำความรู้มาปรับใช้ให้สอดคล้องกับการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย จึงทำให้เกิดสำนักเรียนที่สำคัญขึ้น 2 แห่ง ได้แก่ สำนักเรียนวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดสงขลา และสำนักเรียนวัดคูหาสวรรค์ จังหวัดพัทลุง

สำนักเรียนวัดมัชฌิมาวาส อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา การศึกษาพระปริยัติธรรมในวัดมัชฌิมาวาส ได้เริ่มขึ้นในสมัยที่พระรัตนธัชมุนี (จู อิสรญาโณ) เมื่อยังดำรงสมณศักดิ์ที่พระอโนมคุณมุนี เป็นเจ้าอาวาสวัดมัชฌิมาวาส (พ.ศ. 2453 - 2472) สืบเนื่องมาจากสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสได้ส่งตัวพระรัตนธัชมุนี (จู อิสรญาโณ) จากวัดบวร

---

[1]สิลาช ถาวโรจน์. สภาพอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2496. 2496. หน้า 24.

[2]พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) รายงานจัดการศึกษาและการพระศาสนากับกวีนิพนธ์ของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี. 2478. หน้า 50.

นิเวศวิหาร ตามคำร้องขอของประชาชนชาวเมืองสงขลาออกมาเป็นเจ้าอาวาสวัดมัชฌิมาวาสและเป็นเจ้าคณะจังหวัดทั้ง 2 นิกาย เมื่อ พ.ศ. 2453 เพราะพิจารณาเห็นว่าพระรัตนธัชมุนี (จู อิสรญาโณ) เป็นพระเถระที่มีความสนใจในการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยและยังส่งเสริมการศึกษาเล่าเรียนทางโลกด้วย เมื่อพระรัตนธัชมุนีออกมาเป็นเจ้าอาวาสวัดมัชฌิมาวาส ในระยะแรกก็ได้ปรับปรุงพัฒนาวัดมัชฌิมาวาสให้เจริญรุ่งเรืองเป็นศูนย์กลางของคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย และการที่พุทธศาสนาจะเจริญรุ่งเรืองได้นั้น พระภิกษุสงฆ์ต้องมีการศึกษาพระธรรมวินัยอย่างแตกฉานเสียก่อน ดังนั้นเพื่อเป็นการวางรากฐานในการพัฒนาการศึกษาของพระสงฆ์ จึงได้ส่งพระวินัยโมลี (ถกล กุสโล) เมื่อยังเป็นพระชุ้นโฮ่ กุสโล จากวัดมัชฌิมาวาสไปเรียนนักธรรมในสำนักเรียนวัดบวรนิเวศวิหาร หลังจากพระวินัยโมลีสอบนักธรรมชั้นตรีได้แล้วก็ได้เดินทางกลับมาอยู่วัดมัชฌิมาวาส แต่ยังสังกัดการศึกษาอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร จนเมื่อสอบได้นักธรรมชั้นโทและชั้นเอกแล้วพระรัตนธัชมุนี (จู อิสรญาโณ) จึงให้เปิดสำนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมขึ้นที่วัดมัชฌิมาวาส เมื่อ พ.ศ. 2461[1] โดยให้พระวินัยโมลีเป็นอาจารย์สอน ซึ่งปรากฏว่ามีพระภิกษุสามเณรทั้งมหานิกายและธรรมยุติกนิกายเข้ามาเรียนร่วมกันจำนวนหนึ่ง เนื่องจากในสมัยนั้นยังไม่มีสำนักเรียนพระปริยัติธรรมเปิดสอนในที่อื่น จึงทำให้วัดมัชฌิมาวาสเป็นศูนย์กลางของการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม จากธรรมชั้นตรีค่อย ๆ ขยายเป็นธรรมชั้นโทและธรรมชั้นเอกตามลำดับ ต่อมาจึงขยายไปตามวัดต่าง ๆ อีกหลายแห่ง เช่น สำนักเรียนวัดดอนรัก อำเภอเมืองสงขลา สำนักเรียนวัดตะเครียะ อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา เป็นต้น

ส่วนการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลีนั้นก็เกิดขึ้นในสมัยที่พระรัตนธัชมุนี (จู อิสรญาโณ) เป็นเจ้าอาวาสวัดมัชฌิมาวาส โดยได้นายเพชร โพธิสาร ซึ่งเคยเป็นพระเปรียญธรรมอยู่ที่วัดมัชฌิมาวาส เมื่อลาสิกขาแล้วได้มาเป็นอุบาสกประจำอยู่ที่วัดมัชฌิมาวาสเป็นผู้สอนภาษาบาลีให้แก่พระภิกษุสามเณร แต่ไม่ปรากฏว่ามีนักเรียนสอบได้ ต่อมาพระมหาจ่วน ฐานยุตฺโต ป.ธ. 5 จากวัดบวรนิเวศวิหารออกมาอยู่วัดมัชฌิมาวาสได้ทำหน้าที่สอนบาลีแทนนายเพชร โพธิสาร ผลการเรียนไม่ปรากฏว่ามีนักเรียนสอบได้และจำนวนนักเรียนที่เข้าเรียนก็ไม่ปรากฏหลักฐานมีจำนวนเท่าใด หลังจากพระมหาจ่วน ฐานยุตฺโต ได้ย้ายไปอยู่วัดเกาะถ้ำ ตำบลเขารูปช้าง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา ทำให้การศึกษาต้องหยุดลง เนื่องจากไม่มีครูสอนบาลี[2]

การเปิดสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลีขึ้นที่วัดมัชฌิมาวาสถือได้ว่าเป็นการวางรากฐานการศึกษาพุทธศาสนา แม้ในช่วงแรกจะมีปัญหาอุปสรรคในการขาดแคลนครูผู้สอน

---

[1]คณะศิษย์. หนังสืออนุสรณ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพพระเทพวิสุทธิคุณ (เลี่ยม อลีโน) และพระราชศีลสังวร (ช่วง อตฺถเวที). 2525. ไม่มีเลขหน้า.

[2]เรื่องเดิม.

บ้างเป็นครั้งคราว แต่การเรียนการสอนในช่วงแรกก็ได้สร้างให้เกิดพระเถระที่ทรงคุณความรู้ทางพุทธศาสนาขึ้นมากมายในเวลาต่อมา ซึ่งหลายรูปมีชื่อเสียงในวงการพุทธศาสนาล้วนแต่เป็นศิษย์จากสำนักเรียนวัดมัชฌิมาวาส เช่น พระเทพกิตติเมธี (ศิริ ฐานยุตฺโต) อดีตผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเสน่หาและเจ้าคณะจังหวัดนครปฐม (ธรรมยุต) พระเทพกิตติเมธี (หิ้น) อดีตเจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม กรุงเทพฯ พระเทพญาณเวที (ลือ ยติโก) อดีตเจ้าอาวาสวัดบุรณศิริมาตยาราม กรุงเทพฯ พระราชญาณเวที (สุระ ภูริปญฺโญ) เจ้าอาวาสวัดยะลาธรรมาราม และเจ้าคณะจังหวัดยะลา - ปัตตานี - นราธิวาส (ธรรมยุต) พระวินัยโมลี (ถกล กุสโล) อดีตผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดสงขลา พระครูรัตนโสภณ (แก้ว อตฺโล) อดีตเจ้าอาวาสวัดควนมิตร และเจ้าคณะอำเภอจะนะ - เทพา - นาทวี (ธรรมยุต) จังหวัดสงขลา พระครูนิพิษฐ์สมาจาร (คลิ้ง ธมฺมวโร) อดีตผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดสงขลา[1] เป็นต้น นอกจากนี้ยังส่งผลให้วัดฝ่ายมหานิกายในจังหวัดสงขลาหันมาให้ความสำคัญกับการศึกษาพระธรรมวินัย ส่งเสริมให้มีการเปิดสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมขึ้นหลายวัด เช่น วัดจะทิ้งพระ วัดเลียบ วัดธรรมโฆษณ์ วัดโรงวาส วัดพะโคะ เป็นต้น ซึ่งวัดเหล่านี้ได้พัฒนาการเรียนการสอนจนมีฐานะมั่นคงในสมัยต่อมา

สำนักเรียนวัดคูหาสวรรค์ จังหวัดพัทลุง การศึกษาพระปริยัติธรรมในวัดคูหาสวรรค์เริ่มขึ้นหลังจากพระครูจรูญกรณีย์ (ตุด เกสโร) ได้เป็นเจ้าอาวาสวัดคูหาสวรรค์ เมื่อ พ.ศ. 2454 ท่านเป็นพระเถระที่มองการไกล เห็นว่าต่อไปการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรมจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนามนุษย์และสังคม จึงได้ส่งเสริมให้กุลบุตรที่เข้ามาอาศัยพักอยู่วัดคูหาสวรรค์ ได้ศึกษาเล่าเรียนมีความรู้เพื่อประกอบอาชีพต่อไป โดยส่งไปตามโรงเรียนต่าง ๆ ในบริเวณใกล้เคียง ซึ่งสมัยนั้นมีโรงเรียนประชาบาลตั้งอยู่ที่โรงภาพยนตร์แกรนด์พัทลุง และที่วัดภูผาภิมุข (วัดคูหาต่ำ) เมื่อเรียนสูงขึ้นจึงส่งไปเรียนที่โรงเรียนประจำจังหวัด (โรงเรียนพัทลุง) ซึ่งสมัยนั้นยังตั้งอยู่ริมทะเลสาบ ตำบลลำปำ ในส่วนของพระภิกษุสามเณรก็ส่งเสริมให้ได้เรียนพระธรรมวินัย เนื่องจากในสมัยนั้นวัดคูหาสวรรค์ตั้งอยู่ในย่านชุมชนมีพระภิกษุสามเณรจำพรรษาแต่ละปีมีจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ ดังนั้นในปี พ.ศ. 2465 จึงได้เปิดการเรียนการสอนนักธรรมแก่พระภิกษุสามเณรขึ้นที่วัดนี้[2] ต่อมาหลังจากการบูรณะพระพุทธรูปและพื้นถ้ำคูหาสวรรค์เสร็จแล้วมีงานฉลองสมโภชเมื่อ พ.ศ. 2468 ดังได้กล่าวมาแล้ว ได้มีพระเถระในสมัยนั้นหลายรูป พร้อมด้วยพระครูจรูญ

---

[1]คณะศิษย์. หนังสืออนุสรณ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพพระเทพวิสุทธิคุณ (เลี่ยม อลีโน) และพระราชศีลสังวร (ช่วง อตฺถเวที). 2525. ไม่มีเลขหน้า.

[2]พระราชวีรมุนี (เพียร อุตฺตโม). หนังสืออนุสรณ์ในงานบำเพ็ญกุศลและบรรจุอัฐิพระครูจรูญกรณีย์ (ตุด เกสโร) ปริยัติวิมล. 2507. หน้า ค.

กรณีย์ (ตุด เกสโร) ได้ประชุมปรึกษากันเพื่อตั้งสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีขึ้นที่วัดคูหาสวรรค์ การประชุมครั้งนี้มีพระครูกาแก้ว (จันทร์) วัดวิหารเบิก เจ้าคณะอำเภอเมืองเป็นประธาน พระครูประภัสรคุณาทร (เหลื่อม) เจ้าอาวาสวัดนาท่อม พระอุปัชฌาย์ดำ เจ้าอาวาสวัดท่าแค พระอธิการโต เจ้าอาวาสวัดไทรห้อย และพระวินัยธรชู เจ้าอาวาสวัดควนนิมิต พระเถระเหล่านี้พร้อมที่จะช่วยเหลือส่งเสริมอุปถัมภ์โรงเรียน นอกจากนี้ยังได้รับการช่วยเหลือจากนายเลี่ยม ภักดีวานิชย์ และอุบาสกอุบาสิกาของวัดนี้เป็นอย่างดี พระครูจรูญกรณีย์ (ตุด เกสโร) จึงได้เปิดโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีขึ้นเมื่อต้นปี พ.ศ. 2469[1] โดยมีพระมหาพรัดจากวัดห้วยลึก อำเภอปากพะยูนเป็นครูสอน ในระยะแรกผู้ริเริ่มก่อตั้งโรงเรียนได้ช่วยกันจัดหานักเรียนจากวัดต่าง ๆ เข้ามาศึกษาหลายรูป เช่น พระครูมุทิตานุรักษ์ (พุ่ม) วัดท่าแค พระครูบริหารสมณคุณ (บุญชู) วัดควนนิมิต พระครูไพโรจน์หิริรักษ์ (ทิม) วัดคูหาสวรรค์ เจ้าอธิการรุ่ง วัดควนนิมิต เจ้าอธิการเดว็จ เกสโร วัดคูหาสวรรค์ พระอธิการหอย วัดโคกชะงาย เป็นต้น การเปิดเรียนครั้งแรกทำการสอนกันภายในถ้ำคูหาสวรรค์ ศิษย์หรือนักเรียนรุ่นแรกนี้ยังไม่ค่อยแน่นอน บางรูปก็เรียนได้ครึ่ง ๆ กลาง ๆ เลิกไปก็มี บางรูปไปเรียนต่อเสียที่อื่น บางรูปเรียนจากที่อื่นแต่มาสอบที่วัดนี้ก็มี ศิษย์รุ่นนี้หลายรูปสอบได้เปรียญธรรม เช่น พระครูบริหารสมณคุณ อดีตเจ้าคณะอำเภอเมืองพัทลุง วัดวัง พระพิศาลธรรมรังสี (สรง) อดีตเจ้าคณะจังหวัดพัทลุง วัดคูหาสวรรค์ พระครูพุทธศาสน์โสภณ อดีตเจ้าอาวาสวัดโรงวาส จังหวัดสงขลา พระมหาเลื่อน พระมหากมล พระมหาแก้ว พระมหากล่อม พระมหาคล้าย พระมหาเยื้อน[2] เป็นต้น พระเถระเหล่านี้ต่อไปจะเป็นกำลังสำคัญในการขยายสำนักเรียนพระปริยัติธรรมออกไปตามวัดต่าง ๆ ในจังหวัดพัทลุง และจังหวัดใกล้เคียง เช่น สำนักเรียนวัดสุวรรณวิชัย อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เป็นต้น

ส่วนการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของพระภิกษุสามเณรในสมัยนี้วัดต่าง ๆ มีความตื่นตัวมาก มีการส่งเสริมให้มีการศึกษาเล่าเรียนกันมากขึ้นโดยเฉพาะวัดที่เป็นสำนักของเจ้าคณะหมวดหรือเจ้าคณะตำบลและเจ้าคณะแขวงจะมีการตั้งสำนักเรียนธรรมเกิดขึ้นทั่วไป เช่น สำนักเรียนวัดควนปันแต มีพระครูรัตนาภิรัต (แก้ว) เป็นผู้รับผิดชอบ สำนักเรียนวัดคอนศาลา มีพระครูสิทธยาภิรัต (เอียด) เป็นผู้รับผิดชอบ สำนักเรียนวัดเกาะยาง เจ้าอธิการหนูเป็นผู้รับผิดชอบ เป็นต้น

---

[1]พระราชวีรมุนี (เพียร อุตฺตโม). หนังสืออนุสรณ์ในงานบำเพ็ญกุศลและบรรจุอัฐิพระครูจรูญกรณีย์ (ตุด เกสโร) ปริน ทราภิบาล). 2507. หน้า ฉ.

[2]เรื่องเดิม.

การเปิดสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและบาลีในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาค่อย ๆ มีความเจริญขึ้นกระจายไปตามวัดต่าง ๆ มากมาย ทำให้พระสงฆ์เพิ่มพูนความรู้ทางพระธรรมวินัยมากขึ้น ซึ่งจะส่งผลให้เห็นในสมัยต่อมา

2. พุทธธรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา พุทธธรรมหรือศาสนธรรมที่พระภิกษุสามเณรและประชาชนในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาได้ศึกษาและปฏิบัติจะเน้นเรื่องของศีล สมาธิ ปัญญา เรื่องโลกหน้า สวรรค์และนรก ซึ่งส่วนใหญ่หลักพุทธธรรมจะพบในรูปของหนังสือบุด จารึกต่าง ๆ และสิ่งพิมพ์ที่ส่งจากกรุงเทพฯ หลักพุทธธรรมที่พบในหนังสือบุดส่วนใหญ่ยังเป็นเรื่องพระอภิธรรม พระมาลัย พระเจ้าห้าพระองค์ พระปรมัตถธรรม พุทธประวัติ และนิทานชาดกต่าง ๆ ซึ่งมีตัวอย่างดังนี้

1. พระอภิธรรม เป็นหมวดแห่งคำสอนของพุทธศาสนา ฝ่ายปรมัตถธรรมที่ว่าด้วยจิต เจตสิก รูป และนิพพาน ซึ่งจัดเป็นปิฎกที่สามในพระไตรปิฎก[1] เป็นหลักธรรมที่มีการค้นพบต้นฉบับในสมุดข่อยหรือหนังสือบุดในวัดบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาจำนวนมากมายทั้งที่มีการเขียนไว้ก่อน พ.ศ. 2442 และที่คัดลอกขึ้นใหม่หลัง พ.ศ. 2442 เช่น พระอภิธรรมอักษรขอมภาษาบาลี เขียนเมื่อ พ.ศ. 2408 พบที่วัดปรางหมู่นอก อำเภอเมืองพัทลุง พระอภิธรรมอักษรขอมภาษาบาลีเขียนเมื่อ พ.ศ. 2446 พบที่วัดปรางหมู่นอก อำเภอเมืองพัทลุง พระอภิธรรมอักษรขอมปนไทย เขียนเมื่อ พ.ศ. 2440 ไม่ทราบที่มา ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่โรงเรียนพัทลุง จังหวัดพัทลุง พระอภิธรรมแปลอักษรและภาษาไทยระบุว่าเขียนจบเมื่อวันอังคาร เดือน 10 แรม 10 ค่ำ ปีระกาเบญจศก ไม่ระบุศักราช พบที่ตำบลบ่อยาง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา[2] พระอภิธรรมแปล ฉบับศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง ไม่ทราบที่มา เขียนด้วยอักษรและภาษาไทยระบุว่าสามเณรแสงผู้เขียน อำแดงจีดเป็นผู้สร้าง เขียนจบเมื่อวันศุกร์ แรม 5 ค่ำ เดือน 12 ไม่ปรากฏศักราชเท่าใด[3] เป็นต้น

2. พระมาลัย เป็นคัมภีร์หนึ่งในพุทธศาสนาที่กล่าวถึงพระมาลัยเทพเถระชาวเมืองลังกาได้ลงไปโปรดสัตว์นรก ได้เห็นสภาพอันน่าเวทนาของประชาชนที่ไปใช้กรรมที่ตนได้ทำไว้สมัยที่มีชีวิตอยู่ในโลกมนุษย์ เช่น บาปตีพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย บาปตีพระสงฆ์ บาปบังคับความไม่เที่ยงตรง บาปผิดลูกเมียผู้อื่น บาปหญิงทำยาแฝดสามีตนและลักเล่นชู้ บาปกินสุรา บาปฆ่าวัวควาย

---

[1]พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์. 2538. หน้า 381.

[2]ชัยวุฒิ พิยะกูล. การปริวรรตวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ ประเภทหนังสือบุดเรื่อง พระอภิธรรมแปล ฉบับตำบลบ่อยาง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา. 2544. หน้า 7.

[3]ชัยวุฒิ พิยะกูล. วรรณกรรมท้องถิ่นเมืองพัทลุง. 2525. หน้า 123.

บาปฆ่าไก่ฆ่าหมูขาย บาปยิงนก บาปฉ้อโกง บาปลักของผู้อื่น เป็นต้น เมื่อพวกเปรตได้พบกับพระมาลัยต่างมากราบไหว้และบอกสั่งความไปยังญาติของตนในโลกมนุษย์ บอกให้พวกญาติพี่น้องได้ถือศีลฟังธรรมและทำบุญอุทิศส่วนกุศลส่งไปให้พวกตนในนรกด้วยเพื่อพวกจนจะได้พ้นทุกข์ พระมาลัยได้นำเรื่องราวของเปรตมาบอกญาติพี่น้อง บรรดาญาติพี่น้องของเปรตชนต่างก็รีบทำบุญตักบาตรอุทิศส่วนกุศลไปให้พวกเปรตชน เพื่อให้พ้นทุกข์จากนรก แล้วกล่าวถึงพระมาลัยเสด็จไปเมืองสวรรค์เพื่อบูชาเจดีย์จุฬามณี ได้พบกับพระอินทร์พระศรีอาริย์ และกล่าวถึงโลกในสมัยพระศรีอาริย์ว่าผู้คนที่เกิดมาจะงามเหมือนกันหมด ไม่มีคนตาบอดพิการ จะมีแต่คนดี ไม่มีคนโง่เขลา จึงขอให้พระมาลัยกลับไปบอกแก่ผู้คนทั้งหลายในโลกมนุษย์เพื่อให้เร่งทำบุญกุศลต่อไป[1]

จากการศึกษาวรรณกรรมเรื่องพระมาลัยในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาของวินัย สุกใส[2] พบว่าวรรณกรรมเรื่องพระมาลัยส่วนใหญ่จะใกล้เคียงกับของภาคกลาง อีกทั้งยังระบุที่มาของเรื่องตรงกันว่าได้มาจากคัมภีร์มุททกนิกาย ซึ่งได้พบมีจำนวนหลายฉบับ ส่วนใหญ่จะไม่ทราบปีศักราชที่แต่งและมักจะไม่ทราบผู้แต่งหรือผู้คัดลอก แต่วรรณกรรมเรื่องนี้ก็มีการนำมาใช้สวดและมีความเชื่อสืบ ๆ ต่อกันมา ลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งของวรรณกรรมเรื่องพระมาลัยคือ การนิยมเขียนภาพจิตรกรรมประกอบไว้อย่างสวยงาม ซึ่งพบต้นฉบับจำนวนมาก เช่น พระมาลัยฉบับวัดพะโคะ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา เป็นหนังสือบุดขาวเขียนด้วยอักษรขอมภาษาบาลี ไม่ระบุชื่อผู้แต่งและปีที่แต่ง พระมาลัยฉบับวัดจินตาวาส อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เป็นหนังสือบุดขาวเขียนด้วยอักษรขอมภาษาบาลี ไม่ระบุชื่อผู้แต่งและปีที่แต่ง พระมาลัยฉบับวัดกงหราเก่า อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง เป็นหนังสือบุดขาวเขียนด้วยอักษรขอมและอักษรไทย ระบุชื่อผู้แต่งไว้ว่า "เจ้าธรรมวาสีแต่งแปลมา" และยังระบุปีที่แต่งไว้ว่า "วันอังคาร $3^{8}_{๙}$ 2 ขึ้น เพลาเช้า ปีกุนตรีศก เหมันต์ระดู พุทธศักราชล่วงได้ 2394 พระวัณษา ยังอีกข้างหน้า 26 พระวัณษา นิพานะปัจจโยโหตุ" พระมาลัยฉบับวัดโดนคลาน อำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง เป็นหนังสือบุดขาวเขียนด้วยอักษรและภาษาไทย ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง แต่เขียนจบเมื่อวันศุกร์ ขึ้น 5 ค่ำ เดือน 4 ปีระกา พ.ศ. 2415 พระมาลัยฉบับวัดธาราสถิตย์ (วัดเต่า) อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เป็นหนังสือบุดขาวเขียนด้วยอักษรและภาษาไทย ต้นฉบับด้านหน้าเขียนเรื่องพระอภิธรรมแปลด้านหลังเป็นเรื่องพระมาลัย ได้ระบุผู้สร้างและผู้เขียนไว้ว่า "เขียนจบวัน ๒ $^{๗}_{๑๕}$ ๔ ปีมะโรง สัมฤทธิศก พระพุทธศักราชล่วงแล้ว ๒๔๗๑ พระวันสา สุขะ พละ พระอภิธรรม

---

[1]ปก แก้วกาญจน์. การศึกษาและปริวรรตวรรณกรรมท้องถิ่น เรื่อง พระมาลัยฉบับวัดจินตาวาส จังหวัดพัทลุง. 2541. หน้า 13 - 15.

[2]วินัย สุกใส. "วรรณกรรมพุทธศาสนาในชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา", ทักษิณคดีศึกษา. 3(1) : 78 - 81 ; ตุลาคม - มีนาคม พ.ศ. 2535 - 2536.

เล่มนี้นางคำนางคุ้มเป็นผู้สร้าง พระสุวัดเต่าเป็นผู้เขียน ขอให้กุศลผลอันนี้นำจูงข้าพเจ้าเข้าสู่ห้องแก้วนิระพานด้วยอะระหังพุทโธ" พระมาลัยฉบับวัดน้ำน้อยใน อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เป็นหนังสือบุดขาวเขียนด้วยอักษรและภาษาไทย ชีต้นวาสและนายบุญเรืองเป็นผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2423 พระมาลัยฉบับวัดคลองแห อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เป็นหนังสือบุดขาว เขียนด้วยอักษรและภาษาไทย พระแก้วได้สร้างไว้เมื่อ พ.ศ. 2420 พระมาลัยฉบับวัดควนมะพร้าว อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เป็นหนังสือบุดขาวไม่ปรากฏผู้แต่งและปีศักราชที่แต่ง พระมาลัยฉบับวัดดอนศาลา อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เป็นหนังสือบุดขาว เขียนด้วยอักษรและภาษาไทย ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งและปีศักราชที่แต่ง เป็นต้น

3. พระเจ้าห้าองค์ เป็นวรรณกรรมที่กล่าวถึง พระพุทธเจ้า 5 พระองค์ ได้แก่ พระกุกกุสันโท พระโกนาคม พระพุทธกัสสป พระศรีศากยมุนี และพระศรีอาริยเมตไตรย พระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ได้เสด็จลงมาตรัสรู้สั่งสอนประชาชนผ่านมาแล้ว 4 พระองค์ และเมื่อสิ้นศาสนาพระศรีศากยมุนีอีก 5,000 ปี ในอนาคต พระศรีอาริยเมตไตรยจะเสด็จลงมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นสมัยที่โลกมนุษย์จะมีแต่ความสุข ดังนั้นในยุคสมัยนี้ทุกคนจึงพยายามสร้างสมความดีเพื่อให้อุบัติหรือเกิดทันศาสนาพระศรีอาริยเมตไตรย จึงได้พบวรรณกรรมเรื่องนี้แพร่หลายมากในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา อันบ่งบอกให้เห็นถึงพุทธธรรมที่เกี่ยวกับพระเจ้าห้าองค์ที่ประชาชนในท้องถิ่นได้เชื่อถือและนำมาปฏิบัติในวิถีชีวิต เช่น พระเจ้าห้าองค์ฉบับศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง (ไม่ทราบที่มา) พระเจ้าห้าองค์ฉบับสถาบันทักษิณคดีศึกษา พระเจ้าห้าองค์ฉบับวัดป่าลิไลยก์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง พระเจ้าห้าองค์ฉบับวัดบ่อทรัพย์ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา[1] เป็นต้น

4. พระปรมัตถธรรม เป็นธรรมชั้นสูงมีเนื้อหาแสดงให้เห็นถึงสภาวธรรมแท้ ๆ เช่น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ขันธ์ ธาตุ อายตนะ เป็นต้น[2] วรรณกรรมเรื่องนี้จะพบแพร่หลายมากในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา แต่ในท้องถิ่นจะเรียกว่า พระบอริมัด หรือพระบอระมัด หรือพระศรีปริยัติโมลีก็มี เช่น พระปรมัตถธรรมฉบับวัดสีหยัง อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา พระปรมัตถธรรมฉบับอำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง พระปรมัตถธรรมฉบับวัดเลียบ อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา พระปรมัตถธรรมฉบับวัดควนขี้แรด อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง เป็นต้น

---

[1]วินัย สุกใส. "วรรณกรรมพุทธศาสนาในชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา", ทักษิณคดีศึกษา. 3(1) : 82 - 83 ; ตุลาคม - มีนาคม พ.ศ. 2535 - 2536.

[2]พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม. 2543. หน้า 74.

5. ไตรภูมิ เป็นวรรณกรรมที่เกี่ยวกับภูมิทั้ง 3 ตามทัศนะของพุทธศาสนา ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่ประชาชนในท้องถิ่นให้ความเชื่อถือ จึงได้พบเรื่องราวแพร่หลายในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเป็นจำนวนมาก แต่ที่เขียนเป็นฉบับไตรภูมิล้วน ๆ มีพบน้อยเพราะส่วนใหญ่เรื่องของสวรรค์ นรก และมนุษย์โลก มักพบสอดแทรกอยู่ในวรรณกรรมอื่น ๆ เช่น สอดแทรกอยู่ในพระเจ้าห้าองค์ พระปรมัตถธรรม พระมาลัย ไตรโลกวิถาน พระอภิธรรม เป็นต้น ส่วนฉบับที่เขียนเรื่องไตรภูมิโดยตรง ได้แก่ ไตรภูมิฉบับวัดควนมะพร้าว อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง วรรณกรรมเรื่องนี้เป็นการนำคติเรื่องไตรภูมิหรือภูมิทั้ง 3 อันได้แก่ อรูปภูมิ รูปภูมิ และกามภูมิ มาถ่ายทอดเป็นภาพจิตรกรรมตามแบบอย่างจิตรกรรมฝาผนัง และใช้ภาษาอธิบายประกอบเพียงบางส่วนเพื่อบอกเล่าภูมิทั้ง 3[1] ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษของไตรภูมิฉบับนี้ที่ไม่เหมือนกับฉบับอื่น ๆ

นอกจากวรรณกรรมสำคัญดังกล่าวแล้ว ยังมีวรรณกรรมท้องถิ่นที่ได้เขียนขึ้นเกี่ยวกับพุทธศาสนาหรือเกี่ยวกับพุทธธรรมที่ใช้อยู่ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาอีกจำนวนมาก เช่น พระเจ้าสามเณรหรือเจ้าเณรฉบับบ้านชายคลอง ตำบลควนมะพร้าว อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง พิมพาแจ้งชาติฉบับวัดโพธิตำนาน อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง สุบินฉบับวัดแจ้งและวัดควนมะพร้าว อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง สุทธิกรรมฉบับจังหวัดพัทลุง พระเวสสันดรฉบับอำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เป็นต้น ในสมัยนี้นอกจากจะพบวรรณกรรมพุทธศาสนาในหนังสือบุดแล้วยังได้พบหลักพุทธธรรมในรูปของสิ่งพิมพ์เริ่มแพร่หลายจากส่วนกลางหรือกรุงเทพฯ โดยประมาณ พ.ศ. 2472 สมัยที่พระธรรมวโรดม (เซ่ง อุตฺตโม) เป็นเจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราช ได้พยายามส่งเสริมให้พระสงฆ์ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาหันมาให้ความสนใจกับการศึกษาพระธรรมวินัยอย่างจริงจัง ให้วัดต่าง ๆ ที่มีความพร้อมเปิดสอนพระปริยัติธรรมอย่างกว้างขวางขึ้น และพระธรรมวโรดมยังมีหนังสือส่งไปตามวัดต่าง ๆ เพื่อชักจูงให้พระสงฆ์หันมาศึกษาพุทธธรรมมากขึ้น นอกจากนี้ยังจัดพิมพ์หนังสือหลักธรรมหรือหนังสือเกี่ยวกับพุทธศาสนา เช่น บทสวดมนต์แปลสำนักวัดราชาธิวาส โดยขอให้คณะสงฆ์มณฑลนครศรีธรรมราชและมณฑลภูเก็ต ได้นำไปศึกษาเล่าเรียนสวดมนต์กันทุกวัด[2] เรื่องความเคารพ โดยขอให้คณะสงฆ์มณฑลนครศรีธรรมราชและมณฑลภูเก็ตทุกวัดนำไปปฏิบัติเพื่อให้ถูกต้องตามหลักพระธรรม

---

[1]สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. "ไตรภูมิ : ฉบับวัดควนมะพร้าวพัทลุง", ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 4. 2529. หน้า 1382.

[2]หนังสือนี้พระธรรมวโรดม (เซ่ง อุตฺตโม) ได้ให้นางสาวชื่น ศรียาภัย พิมพ์ถวายพระอุปัชฌาย์พลับประธานกรรมการคณะสงฆ์จังหวัดสงขลา ในคราวได้รับเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระครูศาสนภารพินิจ วันที่ 6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2472.

วินัย[1] อภินันทนภาษิต[2] เป็นเรื่องที่พระธรรมวโรดม (เซ่ง อุตฺตโม) ให้โอวาทแก่พระภิกษุในมณฑลนครศรีธรรมราชและมณฑลภูเก็ตที่ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรสมณศักดิ์ เมื่อ พ.ศ. 2474 และขอให้คณะสงฆ์ทั้ง 2 มณฑล นำแนวทางแห่งพระธรรมวินัยไปปฏิบัติ เป็นต้น

วรรณกรรมดังได้กล่าวมาแล้วนี้ ได้เน้นให้เห็นถึงเนื้อหาหลักธรรมที่ประชาชนและพระภิกษุสงฆ์นำมาใช้ปฏิบัติและดำเนินชีวิตในสังคมลุ่มทะเลสาบสงขลา มีอยู่หลายประการดังนี้

1. พุทธธรรมที่เกี่ยวกับนรก - สวรรค์ พุทธศาสนิกชนในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในสมัยนี้เชื่อว่าผู้ที่กระทำกรรมไม่ดีหรือประพฤติผิดศีลธรรมเมื่อตายไปจะตกนรกขุมต่าง ๆ ได้รับความทุกข์ทรมานแสนสาหัสตามกรรมที่ได้กระทำไว้ ดังเห็นได้จากวรรณกรรมพระมาลัยฉบับวัดจินตาวาส อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ได้กล่าวถึงบาปที่ปล้นทรัพย์สินผู้อื่นไว้ว่า

> ปล้นเขาสิ่งสินเขาให้เจ้าของวิ่งกระจัดกระจายบ่กลัวบ่ละอาย ปล้นฟันเฆี่ยนเอาทรัพย์เขา บาปปล้นท่านให้เจ้าทรัพย์เป็นทุรพลไร้อับเฉา ยมบาลเขาจึงเอาเชือกเหล็กแดงเร่งคาดลง บาปปล้นท่านให้เจ้าทรัพย์แล่นหนีไป ซอกซอนทรงเหล็กแหลมเขาเร่งครึงลง เพราะบาปตน ยิงแทงเขา บาปฉุกท่าน ตีเอาท่าน ผลาญทรัพย์ท่านเป็นเปรตพิกลไปมีแต่ตัวบ่มีหัว บาปปล้นท่านร้องตวาดให้เจ้าทรัพย์ตกใจกลัว เปรตบ่มีหัวมีแต่ตัวเป็นพิกล บาปรุกรน ปล้นเอาท่านให้เจ้าทรัพย์เป็นทุรพลบรรดาจมูกอยู่เบื้องบน ปากกลับอยู่รูทวาร[3]

หากจะให้พ้นทุกข์ทรมานจากเมืองนรกญาติพี่น้องต้องทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ ดังที่วรรณกรรมพระมาลัยได้ระบุไว้ว่า

> เมื่อนั้นบรรดาเปรตอสุรกาย นรกทั้งหลายต่าง ๆ ยกมือขึ้นไหว้พระมาลัย ตูข้าลำบากเหลือใจ ขอสมเด็จพระมาลัย เอาข่าวนี้ไปบอกแก่ญาติกา ขอพระเจ้าบอก จงหนักหนา ขอพระกรุณาให้ญาติกาเร่งทำบุญ ให้เขาจำเริญพระพุทธคุณ อุทิศส่วนบุญ แผ่ผล

---

[1]พระธรรมวโรดม (เซ่ง อุตฺตโม) ได้จัดพิมพ์เรื่องนี้แจกคณะสงฆ์มณฑลนครศรีธรรมราชและมณฑลภูเก็ต เมื่อวันที่ 6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2474.

[2]เรื่องเดิม.

[3]ปก แก้วกาญจน์. การศึกษาและปริวรรตวรรณกรรมท้องถิ่น เรื่อง พระมาลัยฉบับวัดจินตาวาส จังหวัดพัทลุง. 2541. หน้า 50 - 51.

อานิสงส์ถึงตูข้าอย่าได้นาน ให้ญาติให้โภชนาเป็นทานให้เร่งทำการ จำศีลสร้างพระ สร้างวัดสร้างวา ให้เขาอนุโมทนาอุทิศบุญมา ตูข้าจะรับเอาทันใจ [1]

ส่วนผู้ที่มีความประพฤติปฏิบัติอันเป็นกุศลจะนำไปสู่แดนสวรรค์หรือผู้ปฏิบัติแต่กรรมดีก็จะได้ผลดีตอบแทน ดังที่วรรณกรรมเรื่อง พระอภิธรรมแปลฉบับศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง ได้ระบุไว้ว่า

◉ ไว้ทางสี่ทาง อย่าคิดอางขนาง สนเข้าไปมา
ถ้าเป็นอินทร์พรหม เป็นท้าวพระยา ได้เป็นมนุษสา
ให้เร่งทำบุญ
◉ ให้เร่งจำสิน วันพระอาจินต์ มโนสาธร
ย่อมได้ไปสวรรค์ ทันพระบวร มโนหันษา
จะได้มั่งมี
◉ เป็นท้าวพระยา เร่งสร้างกุศล ทำสะพานศาลา
ขุดบ่อหล่อพระ ให้ทรัพย์เป็นทาน จะได้เป็นพระ
อย่าถือความมรณะ โลโภโลกี ตัดกิเลสเสีย
◉ จักไปนิระพาน หน่ายหนีสงสาร ความทุกข์เวทนา
แล้วให้จำศีล นั่งภาวนา คิดน่าอนิจจา
สังเวชหัวใจ
◉ จำศีลภาวนา ตั้งความเมตตา คิดถึงพุทธัง
ธัมมังสังฆังรักษา ในร่างกายเรา อย่าคิดดูเบา
บาปมาถึงตัว[2]

นอกจากนี้ในงานวรรณกรรมพระมาลัยฉบับวัดจินตาวาส จังหวัดพัทลุง ยังได้กล่าวถึงผู้ให้ทานแก่สัตว์จะไปเกิดเป็นเทวดาบนสวรรค์ ดังได้ระบุไว้ว่า

---

[1]ปก แก้วกาญจน์. การศึกษาและปริวรรตวรรณกรรมท้องถิ่น เรื่อง พระมาลัยฉบับวัดจินตาวาส จังหวัดพัทลุง. 2541. หน้า 52.

[2]ชัยวุฒิ พิยะกูล. วรรณกรรมท้องถิ่นเมืองพัทลุง. 2525. หน้า 130 - 131.

เทพผู้มีสมภาร ประกอบด้วยบริวาร ทำบุญใดเมื่อเป็นคน ข้าแต่พระมหาเถระ ข้าจะบอกถึงกุศล เทพองค์นั้น เมื่อเป็นคน ยากอับจน ไร้เข็ญใจ ย่อมเกี่ยวหญ้ามาขายกินตามระบอบโลกวิสัย คดข้าวห่อตะพายไปเพื่อจะกิน เลี้ยงอาตมาชายนั้นปั้นก้อนข้าวก้อนหนึ่งเล่า ให้แก่กาด้วยใจ กรุณาแก่ตัวกาอันอัปรีย์ เมื่อจะตายระลึกได้ถึงบุญนั้น ก็มายินดี จึงได้เกิดมามีวิมานทิพย์ในเมืองฟ้า[1]

พุทธธรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่อง นรก – สวรรค์ จะมีพบแพร่หลายมากในหมู่ประชาชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ซึ่งเป็นเรื่องที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตและพฤติกรรมของประชาชนเป็นอย่างยิ่ง เพราะประชาชนหรือชาวบ้านในบริเวณนี้เชื่อว่าสิ่งที่ปรากฏในวรรณกรรมเกี่ยวข้องกับนรก – สวรรค์ ล้วนแต่เป็นข้อเท็จจริงไม่ใช่อุบายเพื่อให้ประชาชนประพฤติดีประพฤติชอบ เว้นการประพฤติชั่วต่าง ๆ

2. พุทธธรรมที่เกี่ยวกับยุคพระศรีอาริยเมตไตรย พุทธศาสนิกชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีความเชื่อว่า เมื่อสิ้นศาสนาพระศรีศากยมุนี 5,000 ปีในอนาคตกาลจะถึงยุคศาสนาพระศรีอาริยเมตไตรย ดังนั้นวรรณกรรมพระปรมัตถธรรมฉบับวัดควนขี้แรด อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง ได้กล่าวถึงการเกิดของศาสนาในยุคพระศรีอาริยเมตไตรยไว้ว่า

อันดับนั้นมา จึงบังเกิดพระพุทธเจ้า พระองค์หนึ่ง พระนามกรชื่อว่า พระศรีอาริยเมตไตรยบรมโพธิสัตว์ พระองค์เสด็จจุติจากดุสิตาเทวโลก ลงมาปฏิสนธิในวันเสาร์ เดือนหก ขึ้นสิบห้าค่ำ ปีชวด ในเมืองเกตุมวดีศรีรัตนมหานคร พระพุทธบิดร ทรงพระนามกรชื่อว่า ท้าวมหาโสณพราหมณะ พระพุทธมารดา ทรงพระนามชื่อว่า นางนาฏฉะวีพราหมณี พระชนมายุพิธีอายุสมของพระองค์ยาวยืนได้แปดหมื่นปี เอตังสาสะนังยังพระพุทธศาสนาของพระองค์ ผู้ทรงพระนามชื่อว่า พระศรีอาริยเมตไตรย สัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ได้มาตรัสโลกยะนี เป็นมหายกเล สัตว์ทั้งหลาย อันเวียนตายเวียนเกิดในพระพุทธศาสนาของพระองค์มาสิ้นกาลช้านาน ครั้นมนุษย์ตายจากสถานแล้ว ก็ได้ขึ้นไปเกิดในสวรรค์ เสวยชมสมบัตินั้นสิ้นสุด เหตุด้วยเขาเป็นคนสัปบุรุษมีศรัทธาเลื่อมใสทำบุญให้ทานรักษาศีล สวดมนต์ภาวนา สดับรับฟังพระธรรมของสมเด็จพระพุทธเจ้าให้สว่างรุ่งเรือง มีพระวรกายโดยสูงก็ได้แปดสิบศอก เสด็จออกไปตรัสในไม้กากะมีเป็นพระศรีมหาโพธิ์ โปรดสัตว์ตามตันติ ประเพณีพระพุทธเจ้าทั้งหลาย แล้วก็

---

[1]ปก แก้วกาญจน์. การศึกษาและปริวรรตวรรณกรรมท้องถิ่น เรื่อง พระมาลัยฉบับวัดจินตาวาส จังหวัดพัทลุง. 2541. หน้า 69.

เสด็จเข้าสู่เมืองแก้วอมัตมหานครนิพพาน ในวันอังคารเดือนหกขึ้นสิบห้าค่ำปีมะเส็ง แผ่นดินดานงอกขึ้นสูงได้แปดพันวา[1]

ในสมัยศาสนาพระศรีอาริยเมตไตรยเป็นสมัยที่โลกมนุษย์จะมีแต่ความสุขความเจริญ บุคคลผู้ใดที่ต้องการจะให้เกิดทันศาสนาพระศรีอริยเมตไตรยขอให้เร่งปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอน ไม่ทำบาป ไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่อิจฉาริษยาผู้อื่น ไม่ยุยงให้พระภิกษุและชีผิดใจกัน ไม่ทำลายพระพุทธรูป เจดีย์ และต้นพระศรีมหาโพธิ ไม่ตีด่าสมณชีพราหมณ์พ่อแม่ของตน ไม่เบียดเบียนทรัพย์ของสงฆ์ ให้ทุกคนตั้งใจทำบุญ[2] และฟังเทศน์มหาชาติ เรื่องพระเวสสันดรให้จบคาถาพันในวันเดียว ดังที่ได้ระบุไว้ว่า "คำรบครบทั้งพันสิบสามกัณฑ์บ่คลาดคลา ผู้ใดได้วิสัชนา พบศาสนาพระศรีอาริย์[3] ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ประชาชนในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลานิยมไปฟังเทศน์พระมหาชาติ จนกลายเป็นประเพณีสืบทอดมาจนปัจจุบัน

3. พุทธธรรมที่เกี่ยวกับพระไตรลักษณ์ อันได้แก่ อนิจจตา ทุกขตา และอนัตตตา พุทธธรรมทั้ง 3 ประการ ถือได้ว่าเป็นสามัญลักษณะซึ่งสังขารทั้งปวงมีลักษณะเสมอกัน ได้แก่ อนิจจตา ความเป็นของไม่เที่ยง ทุกขตา ความเป็นทุกข์ หรือความเป็นของคงทนอยู่มิได้ อนัตตตาความเป็นของไม่ใช่ตัวตน[4] สิ่งเหล่านี้จะปรากฏแพร่หลายอยู่ในวรรณกรรมท้องถิ่นลุ่มทะเลสาบสงขลา ที่บ่งชี้ให้เห็นถึงแนวคิดแนวปฏิบัติของพระสงฆ์และประชาชนในถิ่นแถบนี้ได้เป็นอย่างดี ดังได้ระบุไว้ว่า

กุลบุตรพึงเอาจิตไฝ่ อย่าได้ประมาทใจ
ซึ่งภัยในชาติกันดาร
เกิดมาไม่เป็นแก่นสาร ล้วนทุกทรมาน
โรคพานเบียดเบียนกายา

---

[1]พระปรมัตถธรรมฉบับวัดควนขี้แรด ตำบลชะรัด อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง ปัจจุบันเก็บไว้ที่ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรีพัทลุง.

[2]ปก แก้วกาญจน์. การศึกษาและปริวรรตวรรณกรรมท้องถิ่น เรื่อง พระมาลัยฉบับวัดจินตาวาส จังหวัดพัทลุง. 2541. หน้า 15.

[3]พระปรมัตถธรรมฉบับวัดควนขี้แรด ตำบลชะรัด อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง.

[4]พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์. 2538. หน้า 334.

เป็นอนิจจังอนัตตา เราท่านเกิดมา
เวทนาตามติดกาย
เกิดมาเหมือนหยุดพักหาย เหนื่อยแล้วจะตาย
อย่าหมายว่าจักจีรัง
ล้วนให้เป็นอนิจจัง ในกายกายัง
เหมือนดังอสุภเปื่อยพอง
ภายในเป็นแต่เน่าหนอง ภายนอกผุดผ่อง
ย่อมต้องนำจิตติดใจ
โลภหาทรัพย์สินโพยภัย ครั้นเมื่อตายไป
ทรัพย์ไซร้ยกเป็นดรธาน
ถึงว่าลูกเมียหลินหลาน ครั้นสิ้นสุดปราณ
มินานก็พึงเกลียดหน่าย
สักสิ่งไม่ไปกับกาย ล้วนย่อมฉิบหาย
อย่าหมายว่าได้อุปถัมภ์[1]

4. พุทธธรรมที่เกี่ยวกับศีล เป็นพุทธธรรมด้านความประพฤติดีทั้งทางกายและวาจาหรือการรักษากายและวาจาให้เรียบร้อย ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม การละเว้นจากความชั่วทั้งหลาย ประกอบด้วย ศีล 5 สำหรับทุกคน ศีล 8 สำหรับฝึกตนให้ยิ่งขึ้นไป โดยรักษาในบางโอกาสหรือมีศรัทธาจะรักษาปฏิบัติประจำก็ได้ ศีล 10 สำหรับสามเณรแต่ผู้ใดศรัทธาจะรักษาก็ได้ ศีล 227 เป็นศีลสำหรับพระภิกษุมีในภิกขุปาฏิโมกข์ และศีล 311 สำหรับพระภิกษุณีมีในภิกขุนีปาฏิโมกข์[2] ศีลจึงเป็นเรื่องของพระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไปจะต้องปฏิบัติให้เกิดความดีงาม ซึ่งปรากฏหลักฐานในวรรณกรรมท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาหลายเรื่อง อันชี้ให้เห็นถึงการนำศีลมาปฏิบัติของประชาชนในแถบนี้ ดังระบุ

---

[1]ชัยวุฒิ พิยะกูล. การปริวรรตวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทหนังสือบุด เรื่อง พระอภิธรรมแปล ฉบับตำบลบ่อยาง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา. 2544. หน้า 12 - 13.

[2]พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์. 2538. หน้า 294.

ไว้ว่า "เมื่อตนเข้าวัด ให้ทำบริบัติ ทักขิณบูชา แล้วรับเอาศีล ในพระศาสนา ทุกชาติเกิดมา ของามบริบูรณ์"[1] และอีกตอนหนึ่งได้ระบุถึงศีลห้าไว้ว่า

สิบนิ้วประนม ยกขึ้นเหนือผม ไหว้พระศาสดา
จักแต่งแจ้งเหตุ ตามพระเทศนา แจ้งในศีลห้า
โปรดสัตว์ทั้งหลาย
พระเทศนาโปรด ผู้ปัญญาโสต ทุกทั่วหญิงชาย
ศีลห้าประการ ผู้ใดถือได้ พระเทศนาไว้
เป็นบุญนักหนา
แม้นว่าหญิงชาย ผู้ใดถือได้ ปานาติปาตา
มิได้ฆ่าสัตว์ เชื่อในศีลา พระเจ้าพรรณนา
ว่าบุญมากมาย
ถือศีลบัญญัติ มิได้ฆ่าสัตว์ ตัวเป็นจำตาย
มารักศีลา จนชีพวอดวาย อินทร์พรหมทั้งหลาย
ให้พรยินดี[2]

5. พุทธธรรมที่เกี่ยวกับนิพพานและพระโพธิญาณ นิพพานในความหมายของพุทธศาสนา หมายถึง การดับกิเลสและกองทุกข์เป็นโลกุตตรธรรมและเป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา[3] นิพพานจึงเป็นสิ่งที่ปรารถนาหรือเป้าหมายของพุทธศาสนิกชนในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ส่วนอีกเป้าหมายหนึ่งของการสร้างบุญคือหวังให้บรรลุสู่พระโพธิญาณหรือการสำเร็จตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาล แต่นิพพานในความหมายของพระสงฆ์และชาวบ้านในแถบนี้ก็คือ การดับทุกข์ที่ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดไม่ต้องมาชดใช้กรรมอีกต่อไป นิพพานตามความหมายนี้จะเกิดได้หลังจากสิ้นอายุไขไปแล้ว ซึ่งเป็นแนวทางในการเดินหรือนำไปสู่นิพพานและพระโพธิญาณ มีหลายแนวทางดังนี้

---

[1]ชัยวุฒิ พิยะกูล. การปริวรรตวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทหนังสือบุด เรื่อง พระอภิธรรมแปล ฉบับตำบลบ่อยาง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา. 2544. หน้า 22.

[2]เรื่องเดิม. หน้า 104 - 105.

[3]พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์. 2538. หน้า 125.

การสร้างศาสนวัตถุและศาสนสถานในพุทธศาสนา พุทธศาสนิกชนในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเชื่อว่า จะนำไปสู่บรมสุขหรือเป้าหมายสู่นิพพานหรือพุทธภูมิอย่างแท้จริง ดังปรากฏจารึกที่ด้านหลังฐานพระพุทธรูปจำหลักไม้ปางป่าเลไลยก์พบที่วัดโพเด็ด อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ระบุไว้ว่า "พระพุทธรูปองค์นี้ของหลวงสิทธิศักภักดีเจ้าล้วนภรรยา สร้างเมื่อปีศก 127 เพื่อประโยชน์และความสุขตลอดกาลนานเทอญ นิพพานปัจจโยโหตุ"[1] ในขณะเดียวกันการสร้างพระพุทธรูปและอุโบสถก็เชื่อว่าจะนำไปสู่พระโพธิญาณ ดังจารึกที่ฐานพระโมคคัลลานในอุโบสถวัดแจ้ง ตำบลชัยบุรี อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ได้ระบุไว้ว่า

> ปีมะแมเอกศกพระพุทธศักราช 2462 พรรษา ข้าพเจ้าพระทับ[2]มีพรรษา 5 อายุ 26 ปี มีศรัทธาได้ชักชวนญาติทั้งหลายปลูกอุโบสถในเดือน 6 ขึ้น 10 ค่ำ วันศุกร์เป็นการสำเร็จ แล้วคิดเป็นมูล 700 บาท ตั้งปณิธานปรารถนาพระโพธิญาณในอนาคตกาลเบื้องหน้าโน้นเทอญ อะนาคะเตกาล[3]

ในสถานที่เดียวกันยังมีจารึกที่ฐานพระสารีบุตรได้ระบุไว้ว่า

> ปีวอกโทศกมีอธิกมาส พระพุทธศักราชล่วงแล้ว 2463 พระทับมีพรรษา 6 อายุ 27 ปี ศรัทธา ได้ชักชวนญาติทั้งหลายจำลองพระปฏิมา 3 รูป ในเดือน 4 ขึ้น 5 ค่ำ วันพฤหัสบดีเป็นการสำเร็จ ช่างแจ้งบ้านลำป่าผู้ทำเป็นมูล 400 บาท ตั้งปณิธานความปรารถนาพระโพธิญาณโน้นเทอญ[4]

นอกจากนี้การสร้างกฎิไว้ในพุทธศาสนาก็จะเป็นปัจจัยสำคัญนำไปสู่พระนิพพาน ดังที่จารึกไว้ที่กุฏิวัดปรางหมู่นอก อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ได้ระบุไว้ว่า "ข้าพระพุทธิเจ้าพระคงผู้ได้คิดแลตัดทำตัวไม้พร้อมด้วยพระเซ็น พระด้วง แลญาติทั้งหลายได้ยกในปีมะโรงศักราชล่วง 2459 จนมาถึงปีมะเสงศักราชล่วง 2460 ทำสำเร็จ ขอกุศลอันนี้ให้เป็นปัจจัยแก่พระนิพพานในอนาคตกาลเบื้องหน้าโน้นเทอญ"[5]

---

[1]ชัยวุฒิ พิยะกูล. จารึกภาษาไทยในจังหวัดพัทลุง. 2530. หน้า 26.

[2]พระทับ อดีตเจ้าอาวาสวัดแจ้ง (พ.ศ. 2457 - พ.ศ. 2477).

[3]ชัยวุฒิ พิยะกูล. เรื่องเดิม. หน้า 34.

[4]เรื่องเดิม. หน้า 36.

[5]เรื่องเดิม. หน้า 32.

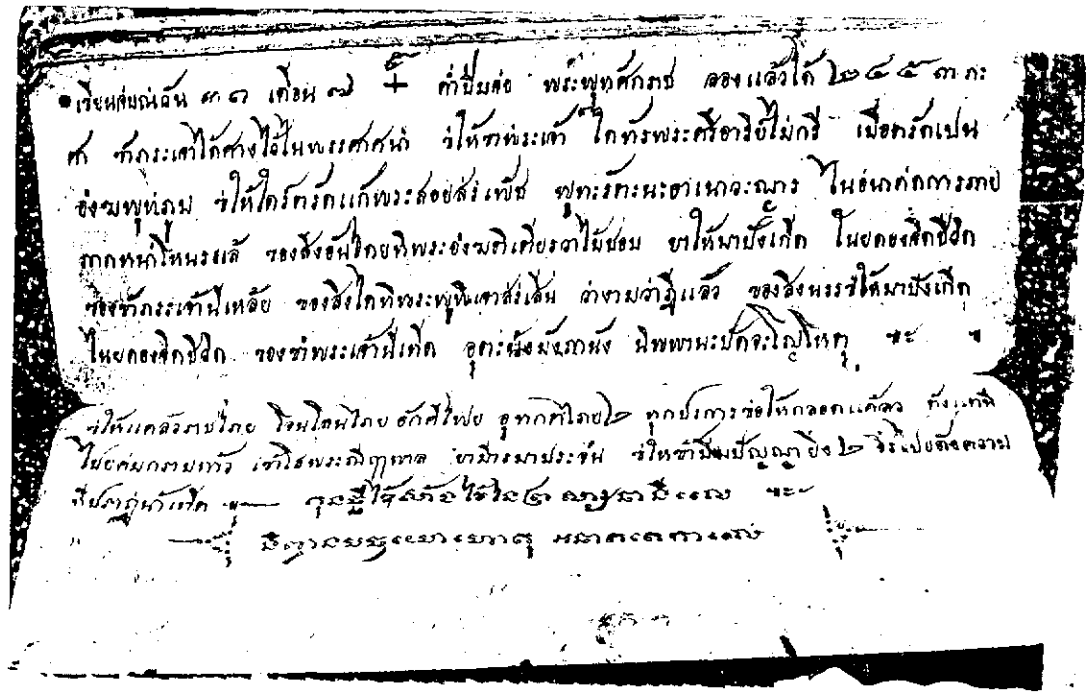
การสร้างหนังสือบุดถวายวัดเพื่อเป็นพุทธบูชาเป็นปัจจัยนำไปสู่พระนิพพานและพระโพธิญาณหรือให้ทันศาสนาพระศรีอาริยเมตไตรยในอนาคตกาล ดังระบุไว้ว่า

> เขียนจบ ณ วัน 3 เดือน 7 ขึ้น 5 ค่ำ ปีจอ พระพุทธศักราชล่วงแล้วได้ 2453 พรรษา ข้าพระเจ้าได้สร้างไว้ในพระศาสนา ขอให้ข้าพเจ้าได้ทันพระศรีอาริย์ไมตรี เมื่อตรัสเป็นองค์พุทธภูมิ ขอให้ได้ตรัสแก่พระสรรเพชญ พุทธรัตนะ อาเนาวะญาณในอนาคตกาล ภายภาคหน้าโน้นแล ของสิ่งอันใดที่พระองค์ติเตียนว่าไม่ชอบ อย่าให้มาบังเกิดในดวงจิตชีวิต ของข้าพเจ้านี้เลย ของสิ่งใดที่พระพุทธเจ้าสรรเสริญว่างามว่าดีแล้ว ของสิ่งนั้นขอให้มาบังเกิดในดวงจิตชีวิตของข้าพเจ้านี้เทอญ อุตะนังมังถานัง นิพพานะ ปัจจโญ โหตุ
>
> ขอให้แคล้วราชภัย โจรโลนภัย อัคคีภัย อุทกภัย ภัยทุกประการ ขอให้กลอดแคล้ว ตั้งแต่นี้ไปคุมตราบเท่าเข้าสู่พระนิฤาพาลอย่ามีมารมาประจน ขอให้ข้ามีปัญญายิ่งยิ่งขึ้นไปดังความที่ปรารถนาเทิด[1]

ข้อมูลจากวรรณกรรมท้องถิ่นและจารึกที่พบในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในช่วงสมัยนี้บ่งชี้ให้เห็นว่าพุทธธรรมหรือศาสนธรรมที่ประชาชนและพระภิกษุสงฆ์ได้นำมาใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติหรือยึดเป็นแนวสั่งสอนเผยแพร่พุทธศาสนา ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของพระอภิธรรมที่ว่าด้วยจิต เจตสิก รูป และนิพพาน เรื่องของพระปรมัตถธรรมที่เป็นเรื่องของธรรมชั้นสูง เรื่องพระมาลัยที่เกี่ยวกับนรก - สวรรค์ และโลกของศาสนาในยุคพระศรีอาริยเมตไตรย เรื่องของชาดกต่าง ๆ ที่นำหลักธรรมไปใช้ในรูปของบุคลาธิษฐานมากกว่าธรรมาธิษฐาน ส่วนจารึกที่พบก็บ่งชี้ให้เห็นว่าพระสงฆ์และประชาชนได้สร้างศาสนวัตถุและศาสนสถานในพุทธศาสนา เพื่อเป็นปัจจัยให้ตนเองได้ไปสู่นิพพานหรือให้บรรลุพระโพธิญาณหรือให้ทันศาสนาพระศรีอาริยเมตไตรยในอนาคตกาล ด้วยเหตุนี้หลักพุทธธรรมที่พระสงฆ์และประชาชนปฏิบัติจึงมุ่งเพื่อโลกหน้าหรืออนาคตมากกว่าโลกในสมัยที่ตนมีชีวิตอยู่ จึงมีความจำเป็นต้องสร้างสมบุญในรูปแบบต่าง ๆ เช่น สร้างพระพุทธรูป สร้างหนังสือ สร้างกุฏิ สร้างอุโบสถ ถวายวัด หรือร่วมฟังเทศน์มหาชาติ ฝังลูกนิมิต ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นการสะสมบุญเพื่อโลกหน้าทั้งสิ้น

---

[1]พระอภิธรรมพบที่วัดธาราสถิตย์ (วัดเต่า) ตำบลโคกชะงาย อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง.

ภาพประกอบที่ 43 หนังสือบุดขาวเรื่องพระอภิธรรมของวัดธาราสถิต (วัดเต่า) ตำบลโคกชะงาย อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ระบุว่าเขียนขึ้น พ.ศ. 2453

ปัจจัยและพัฒนาการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2475 – 2499

พัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในช่วงสมัยนี้ เป็นช่วงสมัยที่พุทธศาสนามีการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ อย่างรวดเร็ว อันเกิดจากปัจจัยสำคัญด้านพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชน สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ด้านกฎระเบียบต่าง ๆ และกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชเป็นระบอบประชาธิปไตย เมื่อ พ.ศ. 2475 ทำให้ประชาชนมีความตื่นตัวทางด้านความคิดที่เกี่ยวกับประชาธิปไตยมีมากขึ้น ในหมู่พระภิกษุสงฆ์ก็มีความสนใจและตื่นตัวทางด้านความคิด สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค กระแสความคิดเหล่านี้ได้ขยายตัวไปสู่สังคมในภูมิภาคมากขึ้น ประกอบกับกระแสวัฒนธรรมตะวันตกได้แพร่หลายในสังคมไทยในทุกรูปแบบ อันเป็นผลมาจากการพัฒนาระบบการศึกษาสมัยใหม่ และตามกระแสการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยตามแบบตะวันตก ทำให้ประชาชนเริ่มหันไปนิยมวัฒนธรรมตะวันตกมากขึ้น และห่างเหินจากวัดและพระสงฆ์หรือพุทธศาสนามากขึ้นเรื่อย ๆ ประจวบกับในช่วงปี พ.ศ. 2483 - 2488 เกิดสงครามอินโดจีนและสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำไปทั่วประเทศ ในช่วงนี้ประเทศไทยได้เข้าร่วมรบกับญี่ปุ่นเพื่อต่อต้านกำลังของฝ่ายสัมพันธมิตร ส่งผลให้ไทยถูกทิ้งระเบิดเกิดความเสียหายหลายแห่ง โดยเฉพาะในส่วนของบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ญี่ปุ่นได้ยกพลขึ้นบกที่จังหวัดสงขลา กำลังพลของญี่ปุ่นได้เข้าพักบริเวณโรงเรียนและวัดหลายแห่ง ทำให้ฝ่ายสัมพันธมิตรทิ้งระเบิดบริเวณโรงเรียนและวัดเสียหายมาก เช่น โรงเรียนมหาวชิราวุธ วัดโรงวาส วัดดอนรัก วัดโพธิปฐมาวาส เป็นต้น ทำให้ประชาชนและพระสงฆ์อยู่ด้วยความหวาดกลัว บางส่วนได้อพยพจากตัวเมืองออกไปอาศัยตามบ้านญาติพี่น้องและวัดตามชนบทที่ห่างไกล ประชาชนขาดที่พึ่งทางใจจึงหันไปแสวงหาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไว้ป้องกันตัวหรือเพื่อความปลอดภัยมั่นคงของชีวิต เป็นเหตุให้เกิดการขุดทำลายโบราณวัตถุสถานหลายแห่งเพื่อหาพระพิมพ์สิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเครื่องรางของขลัง เช่น การขุดทำลายพระพุทธไสยาสน์ในถ้ำพระเขาเมืองและถ้ำเขาหัวช้าง การขุดทำลายเจดีย์วัดแจ้ง (ร้าง) จังหวัดพัทลุง เป็นต้น ในขณะเดียวกันก็มีวัดและพระสงฆ์บางกลุ่มที่มีความรู้ทางไสยศาสตร์ ได้ร่วมมือกันจัดสร้างพระเครื่องรางของขลังขึ้นแจกจ่ายแก่ทหาร ตำรวจ และประชาชนทั่วไป เช่น วัดเขาอ้อ วัดวิหารสูง วัดคูหาสวรรค์ วัดควนปริง วัดปากสระ วัดท่าสำเภาเหนือ จังหวัดพัทลุง วัดบ่อทรัพย์ วัดธรรมโฆษณ์ วัดแหลมทราย วัดชัยมงคล วัดโพธิปฐมาวาส จังหวัดสงขลา เป็นต้น ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ความเชื่อทางไสยศาสตร์เข้ามามีอิทธิพลในพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาอย่างกว้างขวางและจะมีมากขึ้นในระยะต่อ

มา เพราะจะทำให้วัดต่าง ๆ หันมาสร้างพระเครื่องรางของขลังขึ้นแจกจ่ายอย่างมากมาย เพื่อหาปัจจัยหรือทุนมาพัฒนาพุทธศาสนา

นอกจากนี้ในปี พ.ศ. 2484 ทางรัฐบาลได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการปกครองคณะสงฆ์ที่บริหารโดยมหาเถรสมาคม แบ่งการปกครองออกเป็นภาค จังหวัด อำเภอ ตำบล และระดับวัด ทางคณะสงฆ์มีการส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมให้แก่พระภิกษุสามเณรอย่างจริงจัง จึงทำให้เกิดสำนักเรียนขึ้นตามวัดต่าง ๆ บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาอย่างกว้างขวาง เช่น วัดคูหาสวรรค์ วัดดอนศาลา วัดสุวรรณวิชัย วัดควนฝาละมี วัดตะโหมด วัดเขียนบางแก้ว จังหวัดพัทลุง วัดมัชฌิมาวาส วัดเลียบ วัดจะทิ้งพระ วัดราษฎร์บำรุง วัดดอนรัก วัดแจ้ง วัดหงส์ประดิษฐาราม จังหวัดสงขลา เป็นต้น

ในสมัยนี้จึงเห็นได้ว่ามีการนำไสยศาสตร์มาปรับใช้ผสมผสานกับพุทธศาสนา เพื่อสร้างเครื่องรางของขลัง และพยายามส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยให้แตกฉานอย่างแท้จริง จึงจัดได้ว่าสมัยนี้เป็น "สมัยพัฒนาการศึกษาพุทธศาสนาและไสยศาสตร์" ซึ่งพอจะแยกประเด็นการศึกษาออกได้ 2 ประเด็นใหญ่ ๆ ดังนี้

1. ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2499

2. พัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2499

1. ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2499

การเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ย่อมเกิดจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่สืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงพุทธศาสนาในช่วง พ.ศ. 2442 - 2474 ซึ่งมีรายละเอียดแต่ละปัจจัย ดังนี้

1.1 ปัจจัยภายใน เป็นปัจจัยที่เกี่ยวกับพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชน และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในท้องถิ่น ตลอดถึงหลักธรรมวินัยที่พระสงฆ์และประชาชนนำมาปฏิบัติ สิ่งเหล่านี้ย่อมส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ปัจจัยภายในที่สำคัญมีดังนี้

1.1.1 พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชน พระสงฆ์ในสมัยนี้ให้ความสนใจกับการศึกษาพระธรรมวินัยมากขึ้น จึงทำให้พระสงฆ์ในระดับต่าง ๆ มีความรู้ด้านพุทธศาสนาอย่างกว้างขวาง จนต่อมาได้รับการแต่งตั้งสมณศักดิ์เป็นพระชั้นผู้ใหญ่หรือเป็นพระราชาคณะ และพระสังฆาธิการทั้งในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาและที่ได้รับแต่งตั้งดำรงสมณศักดิ์ในพื้นที่อื่น ๆ เช่น

พระพุทธิสารเถร (ผุด สุวัฑฒโน) อดีตผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช (พ.ศ. 2469 - 2530) เป็นชาวบ้านอำเภอเขาพังไกร (อำเภอหัวไทร) จังหวัดนครศรีธรรมราช พระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) อดีตเจ้าอาวาสวัดคูหาสวรรค์และเจ้าคณะภาค 18 (พ.ศ. 2515 - 2542) พระราชปฏิภาณมุนี (สรง อิทฺธิมโย) อดีตเจ้าคณะจังหวัดพัทลุง (พ.ศ. 2517 - 2527) วัดคูหาสวรรค์ พระราชรัตนโมลี (เส้ง ติสฺสโร) อดีตเจ้าคณะจังหวัดสงขลา (พ.ศ. 2494 - 2504) วัดแหลมทราย พระธรรมเมธาจารย์ (ทัน ธมฺมธโร) อดีตเจ้าคณะจังหวัดพัทลุง (ธรรมยุต) วัดภูผาภิมุข (พ.ศ. 2477 - 2535) พระเทพวิสุทธิคุณ (เลี่ยม อลีโน) อดีตเจ้าคณะจังหวัดสงขลา (ธรรมยุต) วัดมัชฌิมาวาส (พ.ศ. 2477 - 2522) พระราชศีลสังวร (ช่วง อตฺถเวที) อดีตเจ้าคณะจังหวัดสงขลา (ธรรมยุต) วัดมัชฌิมาวาส (พ.ศ. 2522 - 2524) เป็นต้น พระเถระเหล่านี้ล้วนแต่ได้รับการศึกษาทางด้านพุทธศาสนามาเป็นอย่างดี และยังเป็นพลังสำคัญในการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในด้านต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง เช่น การวางระเบียบกติกาสงฆ์จังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2498 ของพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม)) เป็นระเบียบว่าด้วยการห้ามมิให้เลี้ยงสุราเมรัยของมึนเมาในงานบวชนาค[1] เป็นต้น

พระสงฆ์นอกจากจะสนใจและตื่นตัวต่อการศึกษาพระธรรมวินัยแล้ว ยังมีพระสงฆ์อีกบางกลุ่มที่ให้ความสนใจกับการศึกษาทางไสยศาสตร์ และนำไสยศาสตร์มาผสมผสานกับพุทธศาสตร์เพื่อประยุกต์ใช้ในการช่วยเหลือสังคม เช่น พระครูสิทธยาภิรัต (เอียด ปทุมสโร) วัดดอนศาลา พระครูเนกขัมมาภิมณฑ์ (ดิษฐ์ ติสสโร) วัดปากสระ พระครูการาม (พลับ) วัดชายคลอง พระครูถาวรชัยคุณ (หมุน ยสโร) วัดเขาแดงตะวันออก จังหวัดพัทลุง พระราชรัตนโมลี (เส้ง ติสฺสโร) วัดแหลมทราย พระครูธรรมโฆษิต (คง โกกนุตฺโต) วัดธรรมโฆษณ์ จังหวัดสงขลา ได้สร้างพระเครื่องรางของขลังแจกจ่ายแก่ทหารและประชาชนในการช่วยรบในสงครามโลกครั้งที่ 2 พ.ศ. 2483 - 2488 พระอธิการทองวัดประจิมทิศาราม พระอธิการเจ็ก ฐิตธมฺโม วัดเขาแดงตะวันตก จังหวัดพัทลุง พระอธิการอิ่ม วัดในวัง พระอธิการคง ฆงฺคสสโร วัดพะโคะ พระอาจารย์เครื่อง ภทฺธิโย วัดดีหลวง จังหวัดสงขลา เป็นหมอรักษาโรคไข้เจ็บให้กับชาวบ้านโดยใช้สมุนไพรผสมกับไสยศาสตร์ เป็นต้น พระสงฆ์เหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาเปลี่ยนแปลงพุทธศาสนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา โดยการนำพุทธศาสนาผสมผสาน

---

[1]พระมหากระจ่าง ปริปุณฺโณ (ปัจจุบันพระครูกวีวราภรณ์). "ชีวิตและงานของพระเทพปริยัติมุนี (เพียร อุตฺตโม ป.ธ. 7)", ใน อนุสรณ์ครบ 6 รอบของพระเทพปริยัติมุนี 3 มิ.ย. 21. 2521. หน้า 20 - 21.

ไสยศาสตร์มารับใช้ตามความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น เพื่อช่วยแก้ปัญหาสังคม แม้บางสิ่งจะอยู่นอกเหนือพระธรรมวินัยก็ตาม แต่ก็ไม่ได้ทำให้เกิดความเสียหายแก่สังคมและพุทธศาสนา

ส่วนประชาชนในท้องถิ่นก็ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับผีสางเทวดา นรก - สวรรค์ และเครื่องรางของขลัง สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เกี่ยวข้องกับวัดวาอารามและพระสงฆ์ เนื่องจากประชาชนในท้องถิ่นเป็นกำลังสำคัญในการช่วยเหลือพระสงฆ์ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการก่อสร้างภายในวัด การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ การจัดหาวัสดุอุปกรณ์เพื่อสร้างเครื่องรางของขลัง ล้วนแต่ต้องอาศัยชาวบ้านเป็นผู้ช่วยเหลือทั้งสิ้น ตลอดถึงผู้มาใช้บริการก็ล้วนแต่เป็นชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น ๆ โดยให้ความสำคัญกับความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธรูปบางองค์ เช่น พระพุทธรูปหลวงพ่อเดิม วัดเอก อำเภอกระแสสินธุ์ จังหวัดสงขลา พระพุทธรูปพระเกิด วัดพระเกิด อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง จากความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธรูปดังกล่าวทำให้เกิดเป็นประเพณีบวชนาคแก้บนเป็นประเพณีสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน หรือพระพุทธรูปเจ้าแม่อยู่หัว วัดเจ้าแม่อยู่หัวหรือวัดท่าคุระ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา เป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์มีการสมโภชและแก้บนโดยการรำมโนห์ราโรงครูถวายทุกปี เป็นต้น นอกจากนี้ชาวบ้านยังให้ความศักดิ์สิทธิ์กับพระเถระหรือพระเกจิอาจารย์มากขึ้น ทำให้มีการสร้างรูปเคารพเป็นรูปเหมือนของพระเกจิอาจารย์แทนการสร้างพระพุทธรูป เช่น รูปเหมือนพระครูสิทธยาภิรัต (เอียด ปทุมสโร) วัดดอนศาลา พ.ศ. 2498 รูปเหมือนพระอธิการเปรม วัดวิหารสูง พ.ศ. 2494 เป็นต้น ความเชื่อเหล่านี้ล้วนแต่เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการผลักดันให้พุทธศาสนาบริเวณทะเลสาบสงขลาเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

1.1.2 สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติหรือสภาพภูมิศาสตร์มีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิศาสตร์ในระยะนี้ยังไม่รุนแรงมากนัก แต่สภาพของลำคลองสายต่าง ๆ ก็เริ่มตื้นเขินมากขึ้น ป่าไม้เริ่มถูกบุกรุกจับจองเป็นที่ทำกินของชาวบ้านมากขึ้น จึงทำให้การสร้างวัดที่เคยยึดแนวลำน้ำเปลี่ยนแปลงไปตามความสะดวกและความจำเป็นของชุมชนโดยไม่คำนึงถึงสภาพธรรมชาติมากนัก แต่อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาที่มาจากปัจจัยด้านภูมิศาสตร์ในสมัยนี้ยังไม่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากนัก เพราะการก่อสร้างศาสนสถานและศาสนวัตถุก็ยังต้องอาศัยวัสดุจากธรรมชาติ เช่น การสร้างอุโบสถ ศาลาการเปรียญ พระพุทธรูป ก็ต้องอาศัยไม้จากธรรมชาติ การสร้างวัดก็ต้องอาศัยป่าและภูเขาเป็นสิ่งอำนวยความสงบความร่มรื่นให้เกิดสมาธิแก่ผู้ปฏิบัติธรรม อันเห็นได้จากการสร้างวัดอ่าวบัว อำเภอกระแสสินธุ์ พ.ศ. 2482 วัดเขาบ่อ อำเภอเมืองสงขลา สร้างเมื่อ พ.ศ. 2477 วัดควนเจดีย์ อำเภอเมืองสงขลา สร้าง เมื่อ พ.ศ. 2478[1] วัดเหล่านี้ล้วนแต่อาศัยพื้นที่เชิงเขาและไหล่เขาเป็นที่

---

[1]ข้อมูลวัดจากสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดสงขลา ปี พ.ศ. 2538.

ตั้งวัดและศาสนสถาน ซึ่งจะทำให้เกิดทัศนียภาพที่สวยงามเป็นการดึงดูดให้ประชาชนมุ่งเข้าหาวัดมากขึ้น

จากข้อมูลดังกล่าวย่อมแสดงให้เห็นว่าสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในท้องถิ่นเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่กำหนดหรือผลักดันให้พุทธศาสนามีการเปลี่ยนแปลง และส่งผลต่อพัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาอย่างต่อเนื่อง แม้จะเปลี่ยนแปลงไปไม่มากนักเมื่อเทียบกับช่วง พ.ศ. 2442 - 2474 แต่ก็เป็นพื้นฐานที่ชี้ให้เห็นทิศทางการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการพระพุทธศาสนาได้ในระดับหนึ่ง

1.2 ปัจจัยภายนอก เป็นปัจจัยหรือมูลเหตุจากภายนอกชุมชนที่เกิดขึ้นในช่วงสมัยนี้ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา อันได้แก่การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบประชาธิปไตย เมื่อ พ.ศ. 2475 การประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 การเกิดสงครามอินโดจีนและสงครามโลกครั้งที่ 2 พ.ศ. 2483 - 2488 และการส่งเสริมวัฒนธรรมในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม แต่ละเหตุการณ์แต่ละปัจจัยดังกล่าวมีรายละเอียด ดังนี้

1.2.1 การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไปเป็นระบอบประชาธิปไตยของสยามประเทศได้เริ่มขึ้น "เมื่อวันศุกร์ที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ข้าราชการทหารและพลเรือนระดับกลาง จำนวน 102 นายในนามของ "คณะราษฎร" ได้ยึดอำนาจจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 แห่งราชวงศ์จักรี โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะให้ประเทศสยามมีธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน"[1] การปฏิวัติเปลี่ยนการปกครองครั้งนี้ส่งผลให้การปกครองของประเทศสยามเปลี่ยนไปเป็นระบอบประชาธิปไตย ทำให้ประชาชนมีความตื่นตัวทางด้านความคิดที่เกี่ยวกับประชาธิปไตย ในด้านสิทธิ เสรีภาพและความเสมอภาคอย่างเท่าเทียมกัน ความคิดเหล่านี้ได้แพร่เข้าสู่หมู่พระสงฆ์อย่างรวดเร็ว เนื่องจากหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง การปกครองคณะสงฆ์ยังยึดถือตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 มีศูนย์กลางการบริหารคณะสงฆ์ที่มหาเถรสมาคม อันมีสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงชินวรสิริวัฒน์เป็นประมุขคณะสงฆ์ในขณะนั้น[2] และพระราชบัญญัติฉบับนี้ยังขาดความเสมอภาคระหว่างคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายและคณะสงฆ์มหานิกาย ประกอบกับการตื่นตัวทางความคิดในระบอบประชาธิปไตยของพระภิกษุสงฆ์ จึงทำให้เกิดปัญหาการเรียกร้องความเสมอภาคในการปกครองคณะสงฆ์ และหากผู้ปก

---

[1]ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. ประวัติการเมืองไทย 2475 - 2500. 2538. หน้า 33.

[2]คนึงนิตย์ จันทบุตร. การเคลื่อนไหวของยุวสงฆ์ไทยรุ่นแรก พ.ศ. 2477 - 2484. 2528. หน้า 65.

ครองไม่เข้าใจถึงกระแสความรุนแรงของระบอบประชาธิปไตย การขาดความประนีประนอมและการขาดความเห็นอกเห็นใจในภิกษุผู้น้อยตลอดจนการเห็นแก่ผู้ใหญ่เป็นประมาณ ถือได้ว่าเป็นเหตุสำคัญที่ก่อให้เกิดความวุ่นวายในคณะสงฆ์ในเวลาต่อมา[1] คือก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวของคณะภิกษุหนุ่มในส่วนกลางเรียกร้องความเสมอภาคในการปกครองคณะสงฆ์ เพื่อให้คณะสงฆ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและสร้างความสามัคคีในหมู่คณะสงฆ์ไทย คณะสงฆ์กลุ่มนี้เรียกว่า "คณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา" หรือการปฏิวัติแห่งกาสาวพัสตร์สังคม[2] แต่อย่างไรก็ตามการเรียกร้องของคณะสงฆ์ดังกล่าวไม่ได้ส่งผลกระทบกับคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคตลอดถึงคณะสงฆ์ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามากนัก แต่จะส่งผลต่อการตื่นตัวทางความคิดด้านประชาธิปไตยให้แก่พระภิกษุสงฆ์ทั่วไป และนำไปสู่การประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484

ด้วยเหตุนี้จึงถือได้ว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นการวางพื้นฐานระบอบประชาธิปไตยที่มีอิทธิพลต่อแนวคิดประชาธิปไตยของคณะสงฆ์ อันเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้พุทธศาสนามีการเปลี่ยนแปลงและส่งผลต่อพัฒนาการของพุทธศาสนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

1.2.2 การประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 การเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การขอแก้ไขพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ต้องการจะตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484[3]

การเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาประสบกับความสำเร็จในการปรับปรุงพระราชบัญญัติ โดยรัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2484 ในโอกาสนั้นรัฐบาลได้ออกแถลงการณ์ให้ประชาชนทราบ มีความตอนหนึ่งว่า "พระราชบัญญัติคณะสงฆ์นี้ได้รับความเห็นชอบของคณะสงฆ์ และได้ผ่านสภาผู้แทนราษฎรมาแล้วโดยราบรื่น ความสำคัญในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ก็คือได้จัดการปกครองคณะสงฆ์ให้อนุโลมตามระบอบการปกครองบ้านเมืองเท่าที่ไม่ขัดกับพระธรรมวินัย"[4] พระราชบัญญัตินี้มีการเปลี่ยนแปลงประเพณีการแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราชสกลสังฆปรินายกจากพระสงฆ์ธรรม

---

[1]คนึงนิตย์ จันทบุตร. การเคลื่อนไหวของยุวสงฆ์ไทยรุ่นแรก พ.ศ. 2477 - 2484. 2528. หน้า 69.

[2]ดูรายละเอียดใน ธาราวงศ์ - รักศรีวงศ์ (นามแฝง). กิจการของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาหรือการปฏิวัติแห่งกาสาวพัสตร์สังคม. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร. 2482

[3]คนึงนิตย์ จันทบุตร. เรื่องเดิม. หน้า 157.

[4]มหามกุฏราชวิทยาลัย. ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทยและลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไทยโดยสังเขป. 2521. หน้า 19.

ยุติกนิกายมาเป็นการแต่งตั้งพระเถระผู้ทรงคุณวุฒิและวัยวุฒิรูปใดรูปหนึ่งโดยไม่สังกัดนิกาย และรัฐบาลได้วางนโยบายจะรวมนิกายสงฆ์ แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จเนื่องจากมีการขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างนิกายสงฆ์ในเวลาต่อมา[1]

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 มีการจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ มีสาระสำคัญดังนี้

ประการที่หนึ่ง ยุบเลิกมหาเถรสมาคมและแบ่งแยกอำนาจการปกครองออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ สังฆสภา สังฆมนตรี และคณะวินัยธร ซึ่งถือได้ว่าเป็นการถ่วงดุลอำนาจการบริหารคณะสงฆ์เช่นเดียวกับการปกครองของฝ่ายอาณาจักร สังฆสภา ประกอบด้วยสมาชิก 45 รูป มีหน้าที่ร่างสังฆาณัติ กติกาสงฆ์ขึ้นใช้ด้านการบริหาร เป็นการใช้มติส่วนมากตามระบอบประชาธิปไตย สังฆมนตรี ประกอบด้วย สังฆนายก และสังฆมนตรี ไม่เกิน 9 รูป อยู่ในตำแหน่งคราวละ 4 ปี มีหน้าที่รับผิดชอบการบริหารคณะสงฆ์ คณะวินัยธร มีหน้าที่ในการพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัยและสังฆาณัติ

ประการที่สอง จำกัดอำนาจของสมเด็จพระสังฆราชด้านการบริหารคณะสงฆ์ มีอำนาจแต่เพียงในนามตามบทแห่งพระราชบัญญัติ คือทรงดำรงตำแหน่งสกลมหาสังฆปรินายก บัญญัติสังฆาณัติ ตามคำแนะนำของสังฆสภา ทรงบริหารการคณะสงฆ์ทางคณะสังฆมนตรี ทรงวินิจฉัยอธิกรณ์ทางคณะวินัยธร

ประการที่สาม วางแนวทางที่จะรวมนิกายสงฆ์ที่แตกแยกกันอยู่นี้ให้เป็นนิกายเดียวกัน ตามคำเรียกร้องของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา โดยกำหนดบทเฉพาะกาลไว้ในมาตราที่ 60 ซึ่งระบุให้คณะสงฆ์กระทำสังคายนาพระธรรมวินัยภายในเวลา 8 ปี เพื่อรวมนิกายสงฆ์[2]

จากการประกาศใช้พระราชบัญญัติดังกล่าวจึงทำให้รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เช่น เจ้าคณะสงฆ์ในระดับต่าง ๆ แยกกันปกครองเป็นฝ่ายคณะธรรมยุติกนิกายและฝ่ายคณะสงฆ์มหานิกายอย่างชัดเจน เป็นต้น นอกจากนี้พระราชบัญญัตินี้ได้แยกวัดและพระสงฆ์ออกจากโรงเรียน โดยไม่ได้กล่าวถึงบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในด้านการให้การศึกษาแก่บุตรหลานของชาวบ้าน ด้วยเหตุนี้จึงถือได้ว่าการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 เป็นเหตุปัจจัยภายนอกประการหนึ่งที่ผลักดันให้พุทธศาสนา

---

[1]คนึงนิตย์ จันทบุตร. การเคลื่อนไหวของยุวสงฆ์ไทยรุ่นแรก พ.ศ. 2477 - 2484. 2528. หน้า 30.

[2]พระวิสุทธิโสภณ. เอกสารประกอบการเรียนการสอน การปกครองคณะสงฆ์ไทย. 2543. หน้า 85 - 87.

มีการเปลี่ยนแปลง และส่งผลต่อพัฒนาการของพุทธศาสนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเป็นอย่างมาก

1.2.3 การเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2484 - 2488) สงครามโลกครั้งที่ 2 ได้เกิดขึ้นในยุโรปตั้งแต่ พ.ศ. 2482 แล้วแผ่เข้ามาในเอเชีย โดยญี่ปุ่นได้แผ่อิทธิพลทางทหารของตนเข้ามาในอินโดจีน เมื่อ พ.ศ. 2483[1] และในเช้าวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 ญี่ปุ่นได้นำกองทัพบุกเข้าประเทศไทยทางด้านอรัญประเทศ จังหวัดปราจีนบุรี จังหวัดพระตะบอง จังหวัดพิบูลสงคราม พร้อมกับยกพลขึ้นบกที่บางปู จังหวัดสมุทรปราการและจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ส่วนภาคใต้ญี่ปุ่นได้ยกพลขึ้นบกที่จังหวัดชุมพร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช สงขลา และปัตตานี[2] สำหรับการยกพลขึ้นบกของญี่ปุ่นที่จังหวัดสงขลานั้น ขุนศิลปกรรมพิเศษ (แปลก ศิลปกรรมพิเศษ) ได้เขียนบรรยายไว้ว่า

> ล่วงเข้าวันใหม่คือ 8 ธันวาคม ไม่เท่าไร เรือระบายพลยกทหารขึ้นบก ทั้งทางด้านทะเลนอกและทะเลใน ตำรวจยิงต่อสู้จนเกือบรุ่งสางจึงยุติ ทหารญี่ปุ่นหนุนเนื่องกันมาไม่ขาดสาย มุ่งหน้าไปทางใต้ บ้านไหนมีรถยนต์เก็บไว้เขารู้หมดเข้ายึดเอาได้โดยสะดวก พอสว่างมีเครื่องบินมาฉวัดเฉวียนเต็มท้องฟ้า ทหารไทยทั้งที่สวนตูลและคอหงส์เคลื่อนกำลังมาตั้งยันขวางทางญี่ปุ่นไว้ จึงต่อสู้กันได้ยินเสียงปืนใหญ่บ้างปืนเล็กบ้างโต้ตอบกัน เกือบเที่ยงเครื่องบินญี่ปุ่นทิ้งระเบิดลงที่ค่ายทหารสวนตูล แต่ไม่เสียหายมากนัก ต่อมาทหารได้รับคำสั่งให้หลีกทางปล่อยทหารญี่ปุ่นไป ทหารไทยค่ายสวนตูลเสียชีวิต 8 นาย กับข้าราชการพลเรือนสังกัดกลาโหมอีก 3 รวม 11 นาย ส่วนความเสียหายฝ่ายญี่ปุ่นมีมากกว่า แต่ไม่ทราบจำนวนที่แน่นอน อังกฤษส่งหน่วยลาดตระเวนเข้ามาถึงอำเภอสะเดาแล้วถอนตัวกลับ[3]

ในที่สุดรัฐบาลไทยภายใต้การนำของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ยอมตกลงให้กองทัพญี่ปุ่นใช้ประเทศไทยเป็นเส้นทางเดินทัพผ่านเพื่อเข้ายึดประเทศมาลายูและพม่า[4] จึงทำให้ญี่ปุ่นสามารถยกกำลังเข้ามาตั้งมั่นอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ ได้อย่างสะดวก และในที่สุดรัฐบาลจอมพล ป.

---

[1]ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. ประวัติการเมืองไทย 2475 - 2500. 2538. หน้า 267.

[2]แถมสุข นุ่มนนท์. เมืองไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง. 2544. หน้า 21.

[3]ขุนศิลปกรรมพิเศษ (แปลก ศิลปกรรมพิเศษ). อัตชีวประวัติขุนศิลปกรรมพิเศษ (แปลก ศิลปกรรมพิเศษ). 2531. หน้า 42.

[4]แถมสุข นุ่มนนท์. เรื่องเดิม. หน้า 21.

พิบูลสงครามก็ได้ร่วมเป็นพันธมิตรทางทหารกับญี่ปุ่น มีการประกาศสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตร อันมีอังกฤษ และสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำ เมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2485[1] สงครามโลกครั้งที่ 2 ได้ส่งผลกระทบต่อประเทศไทยเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะดินแดนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ได้เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำขึ้นทั่วไป ทำให้ประชาชนได้รับความยากลำบากเนื่องจากเครื่องอุปโภคบริโภคทั้งหลายมีราคาสูงขึ้นและขาดแคลนอีกด้วย ซึ่งส่งผลกระทบต่อวัดและพระสงฆ์เป็นอย่างมาก ดังที่หลวงพ่อเจ็ก ฐิตธมฺโม อดีตเจ้าอาวาสวัดเขาแดงตะวันตก อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ได้บันทึกไว้ เมื่อ พ.ศ. 2486 ว่า "เมื่อ พ.ศ. 2486 ในเมื่อญี่ปุ่นขึ้นปะทะกับประเทศของเราไปรบอังกฤษ สิ่งของแพงโดยมาก ผ้าถุงละ 50 บาท" และในปี พ.ศ. 2488 ได้บันทึกไว้ว่า "ตั้งแต่ พ.ศ. 2488 ประเทศไทยเรามีความขัดข้อง เพราะสิ่งของแพงโดยมาก ผ้าขาว หลาละ 25 บาท น้ำมันพร้าว ถ้วย 2 บาท 50 สตางค์ ผ้าวร 300 บาท สบง 100 บาท 50 สตางค์ ข้าวสารเหนียว สารเจ้า 5 ปง 2 บาท เสื้อเด็กตัว 15 บาท กล้วยน้ำว้า 3 หน่วย 20 สตางค์ พร้าเล่ม 20 บาท วัวผู้ถึก ตัว 200 บาทก็มี 300 บาทมีบ้าง ดินสอดำ เล่ม 5 บาท ไม้ขีดไฟ รางละบาท"[2]

จากบันทึกดังกล่าวย่อมแสดงให้เห็นว่า ประชาชนคงได้รับความยากลำบากพอสมควร และส่งผลกระทบกับพระสงฆ์เพราะจีวรมีราคาผืนละ 300 บาท ผ้าสบงผืนละ 100 บาท นอกจากพระสงฆ์จะได้รับผลกระทบดังกล่าวแล้วสิ่งก่อสร้างหรือศาสนสถานภายในวัดวาอารามก็ได้รับความเสียหายจากภัยสงครามอีกด้วย ดังกรณีของวัดโรงวาส อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา ได้ถูกโจมตีทางอากาศมีการทิ้งลูกระเบิดในบริเวณวัด ทำให้อุโบสถชำรุดแตกร้าวทั้งหลังจนไม่สามารถบูรณะขึ้นใหม่ได้[3] หรือในกรณีของวัดโพธิ์ปฐมาวาส อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา ถนนภายในวัดก่อด้วยอิฐ เมื่อสงครามเกิดขึ้นได้ก่อความเสียหายกับถนนเป็นอย่างมาก เนื่องจากกองทหารญี่ปุ่นได้เข้าไปพักในบริเวณวัด มีการลำเลียงสัมภาระเข้าออกอยู่เสมอ จึงทำให้ถนนก่ออิฐชำรุดเสียหายใช้การได้ไม่สะดวก ต้องรีบเร่งบูรณะใหม่[4] ส่วนวัดดอนรัก อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา ก็เป็นอีกวัดหนึ่งที่ได้รับความเสียหายจากภัยของสงคราม บริเวณวัด

---

[1]ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. อารยธรรมไทยพื้นฐานทางประวัติศาสตร์. 2540. หน้า 169.

[2]สมุดบันทึกของหลวงพ่อเจ็ก ฐิตธมฺโม อดีตเจ้าอาวาสวัดเขาแดงตะวันตก ตำบลปรางหมู่ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง.

[3]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี. สร. 0201.10/198 เรื่องพระสงฆ์และผู้มีชื่อขอเงินบูรณะวัดและโรงเรียนธรรมจังหวัดสงขลา พ.ศ. 2492.

[4]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี. สร. 0201.10/198 เรื่องพระสงฆ์และผู้มีชื่อขอเงินบูรณะวัดและโรงเรียนธรรมจังหวัดสงขลา พ.ศ. 2492.

ถูกทิ้งระเบิด 2 ครั้ง ทำให้สิ่งก่อสร้างภายในวัดเสียหายมาก สามเณรเสียชีวิต 1 รูป ศิษย์วัด 1 คน พระอธิการชู ถาวโร เจ้าอาวาสสมัยนั้นกลัวภัยทางอากาศต้องอพยพไปจำพรรษาที่วัดดีหลวงนอก ตำบลชิงโค อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา[1]

จากข้อมูลดังกล่าวย่อมแสดงให้เห็นว่าการเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 หรือสงครามเอเชียมหาบูรพา ระหว่าง พ.ศ. 2484 - 2488 ได้ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงพัฒนาการของสังคมและพุทธศาสนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

1.2.4 นโยบายรัฐบาลและสภาพสังคมวัฒนธรรม ในช่วงที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นผู้นำรัฐบาลไทย แบ่งได้เป็น 2 ช่วง คือ ช่วงแรก พ.ศ. 2481 - 2487 และช่วงที่ 2 พ.ศ. 2491 - 2500 เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2481 ก็นำนโยบายการสร้างชาติให้มีความเจริญเท่าเทียมอารยประเทศ กระบวนการสร้างชาติเป็นไปอย่างรวดเร็วในรูปของรัฐนิยม[2] โดยการเปลี่ยนชื่อประเทศจาก "ประเทศสยาม" เป็น "ประเทศไทย" เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2482[3] และตั้งแต่เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2482 ถึงเดือนมกราคม พ.ศ. 2485 รัฐบาลได้ประกาศใช้รัฐนิยมทั้งหมด 12 ฉบับ ประกอบด้วย

รัฐนิยม ฉบับที่ 1 (24 มิถุนายน 2482) เรื่องการใช้ชื่อประเทศ ประชาชนและสัญชาติ

รัฐนิยม ฉบับที่ 2 (3 กรกฎาคม 2482) เรื่อง การป้องกันภัยที่จะบังเกิดแก่ชาติ

รัฐนิยม ฉบับที่ 3 (2 สิงหาคม 2482) เรื่องการเรียกชื่อชาวไทย

รัฐนิยม ฉบับที่ 4 (8 กันยายน 2482) เรื่องการเคารพธงชาติ เพลงชาติ และเพลงสรรเสริญพระบารมี

รัฐนิยม ฉบับที่ 5 (1 พฤศจิกายน 2482) เรื่องให้ชาวไทยพยายามใช้เครื่องอุปโภคบริโภคที่มีกำเนิดหรือทำขึ้นในประเทศไทย

รัฐนิยม ฉบับที่ 6 (10 ธันวาคม 2482) เรื่องทำนองและเนื้อร้องเพลงชาติ

รัฐนิยม ฉบับที่ 7 (21 มีนาคม 2482) เรื่อง ชักชวนให้ชาวไทยร่วมกันสร้างชาติ

รัฐนิยม ฉบับที่ 8 (1 เมษายน 2483) เรื่องเพลงสรรเสริญพระบารมี

รัฐนิยม ฉบับที่ 9 (24 มิถุนายน 2483) เรื่องภาษาและหนังสือไทยกับหน้าที่พลเมืองดี

รัฐนิยม ฉบับที่ 10 (15 มกราคม 2483) เรื่องการแต่งกายของประชาชนชาวไทย

---

[1]วัดดอนรัก. อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระมงคลพุทธิญาณ (ภักดิ์ จนฺทสิริเถร) อดีตเจ้าอาวาสวัดดอนรัก และเจ้าคณะอำเภอหาดใหญ่ – สะเดา – รัตภูมิ – สตูล (ธรรมยุต). 2529. ไม่มีเลขหน้า.

[2]แถมสุข นุ่มนนท์. เมืองไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง. 2544. หน้า 60.

[3]ชายวิทย์ เกษตรศิริ. ประวัติการเมืองไทย 2475 - 2500. 2544. หน้า 195.

รัฐนิยม ฉบับที่ 11 (8 กันยายน 2485) เรื่องกิจประจำวันของคนไทย

รัฐนิยม ฉบับที่ 12 (28 มกราคม 2485) เรื่องการช่วยเหลือคุ้มครองเด็ก คนชรา หรือคนทุพพลภาพ[1]

นโยบายดังกล่าวจึงเป็นลักษณะการสร้างชาตินิยมเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมดั้งเดิมหรือเป็นการปฏิวัติวัฒนธรรมที่ลงรายละเอียดของแนวทางการประพฤติปฏิบัติของชาวไทยมากเกินไป ถือว่าเป็นการสร้างสังคมใหม่ที่คิดว่าเป็นอารยประเทศ ดังที่ แถมสุข นุ่มนนท์ ได้กล่าวถึงไว้ว่า

> ถ้าพิจารณาทางด้านจิตวิทยา รัฐนิยมทั้ง 12 ฉบับ ทำให้ผู้คนรู้สึกว่าประเทศกำลังสู่ยุคใหม่จริง ๆ รัฐบาลออกกฎหมายต่าง ๆ แนะนำประชาชนถึงวิธีการประพฤติตนในสังคมรูปใหม่ วางระเบียบว่าคนไทยจะต้องป้องกันภัยที่จะบังเกิดแก่ชาติ ไม่ทำตนเป็นตัวแทนหรือเป็นปากเสียงของต่างชาติ ต้องยกย่องภาษาและหนังสือกับหน้าที่พลเมืองดี ต้องรู้จักเคารพเพลงชาติและยืนตรงเคารพธงชาติทุกเช้า เวลา 8.00 นาฬิกา คนไทยในสังคมอารยะต้องมีน้ำใจเผื่อแผ่ช่วยเหลือผู้ที่อยู่ในเยาว์วัย คนชราหรือคนทุพพลภาพ แม้กระทั่งในส่วนที่เกี่ยวกับชีวิตประจำวัน รัฐบาลก็จัดแบ่งเวลาให้เสร็จเรียบร้อย โดยแบ่งเวลาวันหนึ่งออกเป็น 3 ส่วน ปฏิบัติงานอาชีพส่วนหนึ่ง ปฏิบัติกิจส่วนตัวส่วนหนึ่ง และพักผ่อนนอนหลับอีกส่วนหนึ่ง ส่วนเรื่องการกินการนอน ควรจะกินวันละ 4 มื้อ นอนวันละ 6 - 8 ชั่วโมง รู้จักออกกำลังกาย ทำสวนครัว เลี้ยงสัตว์ ปลูกต้นไม้ โอภาปราศรัยกับญาติสนิทมิตรสหาย ฟังวิทยุกรมโฆษณาการ อ่านหนังสือ หรือไม่ก็สงบจิตใจฟังเทศน์ฟังธรรมตามสถานภาพ[2]

นอกจากจะได้วางแนวทางในการปฏิบัติของประชาชนเพื่อให้ทัดเทียมกับอารยะประเทศแล้ว รัฐบาลยังได้กำหนดให้วัดและพระภิกษุสงฆ์ได้ปฏิบัติตามนโยบายการปรับปรุงพุทธศาสนาทั่วราชอาณาจักรไทยให้เป็นแบบเดียวกัน เพื่อความวัฒนาถาวรของพุทธศาสนาและให้เหมาะสมกับกาละเทศะ ความเจริญของบ้านเมืองอีกด้วย ทั้งนี้ให้กระทำโดยด่วน และให้เสร็จสิ้นภายใน พ.ศ. 2486 เป็นอย่างช้า[3]

---

[1]ชายวิทย์ เกษตรศิริ. เรื่องเดิม. หน้า 199 -200. (อ้างจาก รอง ศยามานนท์. ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช. 2520. หน้า 110 - 119).

[2]แถมสุข นุ่มนนท์. เมืองไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง. 2544. หน้า 62 - 63.

[3]กรมการศาสนา. "คำบรรยายเรื่องการปรับปรุงพระพุทธศาสนาของพันเอก น. สาราบุประพันธ์ อธิบดีกรมการศาสนา แด่ที่ประชุมคณะสงฆ์ จังหวัดเชียงรายและจังหวัดต่าง ๆ ในภาค

หลักการสำคัญในการปรับปรุงคณะสงฆ์ของรัฐบาลมีดังนี้

1. ปรับปรุงระเบียบวินัยและประเพณีของพระภิกษุสงฆ์ให้เข้าระดับเดียวกันกับภาคกลาง เช่น การคลองผ้า การสวดมนต์ การปฏิบัติเคร่งต่อพระธรรมวินัย ระเบียบของสามเณร ฯลฯ และในการนี้จะได้ตั้งผู้ตรวจตราผู้ประพฤติผิดวินัยทำ านองสารวัตรขึ้นช่วยเจ้าอาวาสบริหารงานให้เคร่งครัด

2. ปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของพระภิกษุสงฆ์ เช่น ให้มีอนามัยดี เลิกฉันหมาก ให้มีการกินนอนถูกต้องด้วยสุขลักษณะ นุ่งห่มสะอาดประณีต มีลักษณะและท่าทางสง่าผ่าเผย อัธยาศัยละมุนละหม่อม อ่อนโยน สมเป็นที่ควรเคารพของประชาชน

3. ปรับปรุงคุณภาพของพระภิกษุสงฆ์ คือให้พระมีความรู้ในหลักพระพุทธศาสนาอันแท้จริง ทั้งนี้หมายถึงจัดการศึกษาของพระให้ถึงขนาดมาตรฐานเดียวกันกับภาคกลาง ความมุ่งหมายในข้อนี้ คือ จัดให้พระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนามีคุณภาพมากกว่าปริมาณ

4. ปรับปรุงความรู้ของผู้ที่จะบรรพชาและอุปสมบทให้ผู้ที่จะบรรพชาและอุปสมบทมีความรู้ในภาษาไทยและวัฒนธรรมดีพอสมควรเสียก่อนจึงจะอุปสมบทได้

5. ปรับปรุงสมรรถภาพหน้าที่ปฏิบัติการของพระภิกษุสงฆ์ กล่าวคือ ให้พระทำการเผยแพร่พระพุทธศาสนาแก่ประชาชนให้มากที่สุด ปรับปรุงการเทศนาให้เหมาะสมกับฐานานุรูปของผู้ฟัง โดยให้หลักศีลธรรมในทางที่ถูกต้องจริง ๆ ใช้เทศนาสอนประชาชนฉบับของกรมการศาสนาเป็นหลักปทัสฐาน ให้พระเป็นผู้ช่วยประชาชนในด้านจิตใจ เป็นที่ปรึกษาของประชาชนในศีลธรรมและวัฒนธรรมอย่างดี

6. ปรับปรุงเจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล อำเภอและเจ้าคณะจังหวัด ซึ่งเป็นผู้ปกครองสงฆ์ให้เข้มแข็งจริง ๆ สามารถดำเนินงานให้เหมาะสมกับนโยบายที่จัดใหม่นี้โดยเฉียบขาด

7. ปรับปรุงสภาพของวัดให้สะอาดสะอ้าน จัดเครื่องแต่งวางให้ถูกที่แลดูเป็นสง่าน่าเลื่อมใสแก่สาธุชนผู้จะเข้าไปกระทำกิจวัตรของพระศาสนา[1]

นโยบายต่าง ๆ ของรัฐบาลได้ค่อย ๆ นำมาใช้กับวัดและพระสงฆ์ทั่วประเทศ เช่น การเคารพธงชาติ เวลา 8.00 น. ขอให้วัดต่าง ๆ ช่วยแนะนำประชาชนให้ฟังสัญญาณต่าง ๆ ของวัดมีระฆังเป็นต้น และให้ทำการเคารพธงชาติพร้อมกัน การขอให้เจ้าคณะและเจ้าอาวาสช่วยแนะนำพระภิกษุสามเณรได้รักษาอนามัยและความสะอาดเรียบร้อยให้เป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาของประชาชน

เหนือ ณ ศาลากลางจังหวัดเชียงราย เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2486 เวลา 14.25 น." ใน แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 30 ภาค 12 ประจำเดือนมีนาคม พ.ศ. 2486. 2486. หน้า 732.

[1]เรื่องเดิม. หน้า 735 - 736.

และให้งดการฉันหมากเสียได้ก็จะเป็นการดียิ่ง หรือการขอให้วัดและพระสงฆ์ปรับปรุงป้ายชื่อวัดให้ถูกต้องตามภาษาไทยและหนังสือไทย เป็นต้น[1]

นโยบายเหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อวัด พระสงฆ์ และสภาพสังคมในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเป็นอย่างยิ่ง เช่น การบังคับให้สตรีสวมหมวก สวมรองเท้า ให้ชาวบ้านเลิกกินหมาก เป็นต้น

สิ่งเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่รัฐบาลเข้าไปล่วงละเมิดขนบธรรมเนียมประเพณีของประชาชนและพระภิกษุสงฆ์มากเกินไป ซึ่งเป็นการส่งผลกระทบต่อสังคมและวัฒนธรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการใช้ภาษาไทยกลางเข้ามาครอบงำภาษาไทยถิ่น ซึ่งรัฐบาลได้กำหนดให้ใช้ชื่อวัดเป็นมาตรฐานเดียวกับภาคกลาง จึงทำให้วัดในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาที่เป็นชื่อภาษาท้องถิ่นได้เปลี่ยนชื่อเป็นภาษาไทยกลางหรือให้เปลี่ยนชื่อเป็นอย่างอื่น เช่น จังหวัดพัทลุง วัดเต่า เปลี่ยนเป็นวัดธาราสถิตย์ วัดควนฉงเหม่น เปลี่ยนเป็นวัดราษฎร์นุกูล วัดหัวสนทรา เปลี่ยนเป็นวัดสุนทราวาส วัดตะเจ็น เปลี่ยนเป็นวัดจินตาวาส จังหวัดสงขลา วัดโคกขี้หนอน เปลี่ยนเป็นวัดเพชรมงคล วัดโคกเสม็ดเปลี่ยนเป็นวัดชัยมงคล วัดเกาะสะบ้า เปลี่ยนเป็นวัดนิคมประสาท วัดเทพา เปลี่ยนเป็นวัดสุริยาราม วัดเขารังเกียจ เปลี่ยนเป็นวัดเขามีเกียรติ วัดนาลิง เปลี่ยนเป็นวัดโพธิธรรมาราม เป็นต้น

นอกจากนี้ในปี พ.ศ. 2483 ทางรัฐบาลยังมอบหมายให้กรมศิลปากรออกแบบอุโบสถและวิหารแบบมาตรฐานศิลปกรรมไทยสำหรับวัดวาอารามต่าง ๆ จะได้ขอเอาเป็นแบบสร้างขึ้นได้ตามต้องการ ซึ่งแบ่งเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่ แบบ ก. แบบ ข. และแบบ ค. ทั้ง 3 แบบมีความสวยงามเหมือนกัน ต่างกันเฉพาะขนาดเล็กขนาดใหญ่ไม่เท่ากัน[2] และมีรายละเอียดปลีกย่อยที่ต่างกันเพียงเล็กน้อยเท่านั้น รูปแบบอุโบสถทั้ง 3 แบบนี้ ได้แพร่หลายในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นแบบที่สำเร็จรูปมีความสวยงาม จึงทำให้รูปแบบอุโบสถของวัดต่าง ๆ ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเริ่มเปลี่ยนแปลงไปตามแบบมาตรฐานของภาคกลางหรือของรัฐบาลในสมัยนั้นอย่างสิ้นเชิง และหลัง พ.ศ. 2500 จะไม่พบรูปแบบอุโบสถแบบดั้งเดิมที่สร้างขึ้นใหม่ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาอีกเลย ด้วยเหตุนี้จึงถือได้ว่านโยบายของรัฐบาลและสภาพสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป เป็นมูลเหตุปัจจัยสำคัญที่ทำให้พุทธศาสนามีการเปลี่ยนแปลง และส่งผลกระทบต่อพัฒนาการของพุทธศาสนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเป็นอย่างมาก

---

[1]กรมการศาสนา. แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 30 ภาค 12 ประจำเดือนมีนาคม พ.ศ. 2486. 2486. หน้า 750 - 752.

[2]ธนิต อยู่โพธิ์. ทฤษฎีในการปรับปรุงรักษาถาวรวัตถุในวัด. 2507. หน้า 26.

2. พัฒนาการของพุทธศาสนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2475 - พ.ศ. 2499

พัฒนาการของพุทธศาสนาในช่วงสมัยนี้ได้สืบต่อมาจากพัฒนาการของพุทธศาสนาในช่วง พ.ศ. 2442 - 2474 แต่พัฒนาการในช่วงนี้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วตามกระแสสังคมและวัฒนธรรมใหม่ที่ถูกรัฐกำหนดขึ้น หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย พ.ศ. 2475 และการใช้นโยบายสร้างชาติตามรัฐนิยมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ระหว่าง พ.ศ. 2484 - 2488 สิ่งเหล่านี้ได้ถูกนำมาใช้กับการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ซึ่งส่งผลกระทบต่อพัฒนาการของพุทธศาสนาทั้งในด้านศาสนสถานศาสนวัตถุ การปกครองคณะสงฆ์ การศึกษาของสงฆ์และพุทธธรรมในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาอย่างรุนแรง ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

2.1 การสร้างและบูรณะวัด ศาสนสถาน และศาสนวัตถุในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2499

การสร้างหรือการบูรณะวัด ศาสนสถานและศาสนวัตถุในสมัยนี้จะเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่เคยเป็นหน้าที่ของขุนนางหรือข้าราชการในท้องถิ่น ปรับเปลี่ยนมาเป็นหน้าที่ของประชาชนหรือผู้นำชุมชนร่วมกับพระสงฆ์ในท้องถิ่นนั้น ๆ มากขึ้น วัดที่สร้างขึ้นใหม่ส่วนใหญ่จะเป็นวัดที่อยู่ห่างไกลจากตัวจังหวัดหรือห่างไกลชุมชนเมืองแต่อยู่ใกล้ชุมชนที่เกิดใหม่ เนื่องจากในตัวเมืองหรือตัวจังหวัดมักจะมีวัดพอเพียงกับการทำบุญของประชาชนอยู่แล้ว จึงไม่มีความจำเป็นต้องสร้างวัดขึ้นใหม่ เพียงแต่คอยดูแลบำรุงรักษาวัดวาอารามเดิมให้มีความเจริญรุ่งเรืองตลอดไป ส่วนในท้องถิ่นห่างไกลจะพบมากทางทิศตะวันตกของจังหวัดสงขลาและจังหวัดพัทลุง ซึ่งเป็นเขตป่าเขาค่อนข้างห่างไกล ประชาชนได้เข้าไปถากถางสร้างบ้านสร้างชุมชนขึ้นใหม่ และในบริเวณที่เป็นหมู่เกาะในทะเลสาบสงขลา ก็ห่างไกลความเจริญ เมื่อชุมชนค่อย ๆ พัฒนาเจริญขึ้น ประชาชนเพิ่มจำนวนมากขึ้น ความจำเป็นทางด้านความเชื่อความศรัทธาที่จะใช้วัดเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมบำเพ็ญบุญกุศล อบรม ฝึกฝนปัญญาเพื่อเป็นที่พึ่งทางจิตวิญญาณมีมากขึ้นตามมา จึงทำให้เกิดการสร้างวัดวาอารามขึ้นหลายแห่งในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา จากการสำรวจข้อมูลภาคสนามและข้อมูลเอกสารพบว่าในสมัยนี้มีการสร้างวัดขึ้นใหม่ จำนวน 79 วัด แยกเป็นการสร้างวัดในเขตพื้นที่อำเภอหัวไทร และอำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช 5 วัด

จังหวัดสงขลา 31 วัด จังหวัดพัทลุง 43 วัด[1] การสร้างวัดในสมัยนี้ พอจะแยกรายละเอียดได้ดังนี้

1. การสร้างวัดในเขตป่าเขาทางทิศตะวันตก เป็นเขตป่าเขาทางทิศตะวันตกของจังหวัดพัทลุงและจังหวัดสงขลา ได้แก่ พื้นที่อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช อำเภอป่าพะยอม อำเภอศรีบรรพต กิ่งอำเภอศรีนครินทร์ อำเภอกงหรา อำเภอตะโหมด อำเภอป่าบอน จังหวัดพัทลุง อำเภอรัตภูมิ อำเภอหาดใหญ่ อำเภอสะเดา อำเภอนาทวี อำเภอสะบ้าย้อย จังหวัดสงขลา พื้นที่เหล่านี้เป็นป่าเขาจำนวนมาก ประชาชนเข้าไปตั้งถิ่นฐานกระจายตัวเป็นจุด ๆ เมื่อประชาชนเพิ่มจำนวนมากขึ้น จึงค่อย ๆ ถากถางป่าขยายชุมชนให้กว้างขึ้น เช่น ชุมชนเขาปู่ – เขาย่า ชุมชนตะแพน ชุมชนบ้านนา ชุมชนทุ่งยาว ชุมชนชะรัด ชุมชนตะโหมด จังหวัดพัทลุง ชุมชนเขาพระ ชุมชนทุ่งคา ชุมชนคูหา ชุมชนเกาะสะบ้า ชุมชนขุนตัดหวาย ชุมชนท่าหมอไทร จังหวัดสงขลา เป็นต้น ชุมชนเหล่านี้เมื่อมีการขยายตัวของชุมชนก็จะมีการสร้างวัดขึ้นเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นแหล่งประกอบพิธีกรรมทำบุญกุศลของพระสงฆ์และชาวบ้าน โดยชาวบ้านจะเป็นผู้บริจาคที่ดิน แรงงาน หรือเงินทองในการสร้างวัด หรือบางครั้งจะมีพระสงฆ์ที่ประชาชนเคารพนับถือมาเป็นผู้นำในการสร้างวัด การสร้างวัดแต่ละแห่งต้องใช้เวลายาวนานหลายปี เพราะตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 มีขั้นตอนหลายขั้นตอนกว่าจะสำเร็จ เริ่มจากขออนุญาตสร้างวัดก่อน เมื่อได้รับอนุญาตแล้วจึงดำเนินการสร้างถาวรวัตถุตามสมควร แล้วจึงรายงานขอตั้งวัดและขอพระราชทานวิสุงคามสีมาต่อไป[2] ซึ่งมีตัวอย่างการสร้างวัดในเขตป่าเขาทางทิศตะวันตกของจังหวัดพัทลุงและจังหวัดสงขลา ดังนี้

การสร้างวัดในเขตป่าเขาทางทิศตะวันตกของจังหวัดพัทลุง กำหนดเขตพื้นที่ตั้งแต่ทางทิศตะวันตกของถนนเอเชียไปจนจดเทือกเขาบรรทัดหรือเทือกเขานครศรีธรรมราช พบว่าในสมัยนี้มีการสร้างวัดขึ้นหลายแห่ง โดยในปี พ.ศ. 2475 พระอธิการทองได้ร่วมมือกับประชาชนบ้านกงหราใหม่ หมู่ที่ 6 ตำบลกงหรา อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลและประชาชนนับถือ 2 ศาสนา คือ ศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม จึงได้คิดสร้างวัดเพื่อให้

---

[1]สรุปจากข้อมูลพุทธศาสนา พ.ศ. 2542 สำนักงานศึกษาธิการอำเภอหัวไทร อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดสงขลา และสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดพัทลุง และข้อมูลจากการสำรวจภาคสนาม พ.ศ. 2543 - 2544.

[2]กรมการศาสนา. "กฎกระทรวงศึกษาธิการออกตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484", ใน แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 30 ภาค 12 ประจำเดือนมีนาคม 2486. 2486. หน้า 743 - 745.

ประชาชนที่นับถือพุทธศาสนาได้บำเพ็ญบุญกุศล ให้ชื่อว่า วัดกงหราใหม่ ตามชื่อหมู่บ้าน แต่ชาวบ้านนิยมเรียกว่า "วัดใหม่"[1] วัดนี้แม้ว่าจะตั้งอยู่ภายใต้การแวดล้อมของชาวไทยมุสลิม แต่ก็ไม่มีความขัดแย้งทางความคิดหรือทางศาสนา คนทั้ง 2 กลุ่ม ก็ยังช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นอย่างดี อย่างไรก็ตามวัดนี้ก็ค่อย ๆ เจริญขึ้นอย่างช้า ๆ เนื่องจากเป็นวัดที่อยู่ห่างไกล การปลูกสร้างถาวรวัตถุภายในวัดไม่ใหญ่โตเหมือนวัดในเมือง แต่วัดก็ยังมีบทบาทสำคัญที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน จึงได้รับการอุปถัมภ์บำรุงรักษาจากชาวบ้านในท้องถิ่นเป็นอย่างดี ต่อมาในปี พ.ศ. 2476 นายไข่ แสงเขียว ร่วมมือกับชาวบ้านไพ หมู่ที่ 6 ตำบลท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง สร้างวัดไพหรือวัดอภยาราม ขึ้น[2] เนื่องจากเดิมบริเวณนี้เป็นป่ารกและเนินสูง ประชาชนตั้งบ้านเรือนอยู่พอสมควร แต่ยังขาดวัดที่จะใช้เป็นที่บำเพ็ญบุญกุศล ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นที่ต้องสร้างวัดประจำหมู่บ้านขึ้น ซึ่งเป็นวัดเล็ก ๆ ที่ประชาชนร่วมมือกันทั้งแรงกาย แรงใจ และเงินทอง อย่างค่อยเป็นค่อยไปด้วยแรงศรัทธา ดังที่ ดำ ไชยเขียว ได้บันทึกการสร้างเสนาสนะของวัดอภยาราม ไว้ว่า

ดูพื้นฐานลานทรายได้ขนาด รอบอาวาสทั้งสีมีรั้วเขื่อน
ใครมาวัดท่านใช้ท่านได้เตือน ถึงมาเยือนท่านใช้ทุกรายไป
ถึงจะได้หรือไม่ท่านไม่ว่า ไม่พูดจาค่อยใช้ได้วันใหม่
จอบมีดพร้าสร้างไว้ไม่ขาดอะไร ทั้งเลื่อยใบสมทบไว้ครบครัน
ตอนกลางคืนท่านใช้ให้ดายหญ้า พวกที่มีตีกลองก้องสนั่น
พวกชาวบ้านทั้งหลายได้พากัน ดูครบครันหญิงชายหลายสิบคน
บางขนทรายดายหญ้าคราเดือนแจ้ง ฤดูแล้งตลอดมาถึงหน้าฝน
ตอนกลางวันท่านได้พากายตน ดูสับสนเที่ยวขอไม้ใกล้ใกล้วัด
เช่นขนุนสทังยังมีมาก เอามาถากกะไว้ได้ส่วนสัด
ทำเป็นเสาหรือตัวไม้นายช่างตัด สำหรับวัดปลูกไว้พระได้พัก
เขตกุฏิวิหารลานอาวาส ท่านปัดกวาดทุกวันขยันหนัก
ความระเบียบเรียบร้อยไม่ด้อยนัก เป็นที่รักของปวงชนคนทั่วไป[3]

จนเมื่อสภาพวัดมั่นคงถาวร จึงได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2492 และผูกพัทธสีมา เมื่อวันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2492[4]

---

[1]สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดพัทลุง. แบบสำรวจประวัติวัดในจังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2530.

[2]เรื่องเดิม.

[3]ดำ ไชยเขียว. หนังสือประวัติท่านพระครูเสน. 2527. หน้า 3.

[4]สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดพัทลุง. เรื่องเดิม.

ขณะเดียวกันในปี พ.ศ. 2476 นายคล้าย สังข์ทอง นายอินทร์ แก้วนุ้ย นายเกลื่อน ดงคุ่ย และชาวบ้านบริเวณหมู่ที่ 1 ตำบลตะแพน อำเภอศรีบรรพต ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกล ล้อมรอบด้วยป่าเขา ขาดสถานที่ที่ให้ชาวบ้านได้ร่วมกันทำบุญกุศลทางศาสนา จึงได้ร้องขอสร้างวัดขึ้น เมื่อวันที่ 24 กันยายน พ.ศ. 2476 ให้ชื่อว่า "วัดสวนโหนด"[1] แต่ก็เป็นเพียงวัดเล็ก ๆ ที่ชาวบ้านช่วยกันสร้างขึ้น ช่วยกันบำรุงรักษาและนิมนต์พระสงฆ์มาจำพรรษาเพื่อให้พวกตนได้เป็นที่พึ่งทางใจ และในบริเวณหมู่ที่ 2 ตำบลเขาปู่ อำเภอศรีบรรพต ซึ่งอยู่ไม่ห่างจากตำบลตะแพนมากนักเป็นหมู่บ้านที่ยังไม่มีวัดสำหรับชาวบ้านได้บำเพ็ญบุญกุศล ดังนั้นชาวบ้านโดยการนำของนายตี่และนายคง จึงสร้างวัดขึ้นในหมู่บ้าน เรียกว่า "วัดใสประดู่" เมื่อวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2477[2] จากอำเภอศรีบรรพตลงไปอำเภอกงหรา ในปี พ.ศ. 2478 พื้นที่บริเวณหมู่ที่ 9 ตำบลชะรัด อำเภอกงหรา ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่แวดล้อมด้วยชาวไทยมุสลิมและชาวไทยพุทธผสมผสานกันอยู่ แต่ยังขาดวัดที่จะเป็นศูนย์กลางชุมชน เพื่อให้ชาวบ้านได้ใช้เป็นที่บำเพ็ญบุญกุศล ดังนั้น นายคง คล้ายสมบัติ จึงได้บริจาคที่ดินและร่วมมือกับชาวบ้านช่วยกันสร้างวัดขึ้นมา เรียกชื่อว่า "วัดหวัง" หรือ "วัดสมหวัง" เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2478[3] ต่อมาในปี พ.ศ. 2480 ชาวไทยพุทธอีกกลุ่มหนึ่งในหมู่ที่ 7 ตำบลชะรัด ได้สร้างวัดในเขื่อนหรือวัดควนขี้แรดขึ้นเป็นวัดประจำหมู่บ้าน[4] แต่อยู่ได้ไม่นานก็รกร้างไปเนื่องจากขาดพระสงฆ์จำพรรษา จนกระทั่ง พ.ศ. 2498 กลุ่มชาวบ้านได้ร่วมมือกับพระครูเล็ก จนทสโร วัดอัมพวนาราม อำเภอเมืองพัทลุง ทำการถากถางป่าบริเวณวัดในเขื่อน (ร้าง) แล้วชาวบ้านช่วยกันหามเรือนชาวบ้าน จากบ้านชะรัดมาทำกุฏิสงฆ์พัฒนาขึ้นเป็นวัดควนขี้แรดตามเดิม[5]

นอกจากนี้พระครูเล็ก จนทสโร ยังได้สร้างวัดขึ้นใหม่ในเขตป่าเขาทางทิศตะวันตกของจังหวัดพัทลุงอีกหลายแห่ง โดยเลือกพื้นที่หมู่บ้านที่กันดารและห่างไกล ซึ่งได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านในท้องถิ่นเป็นอย่างดียิ่ง ได้แก่ การสร้างวัดคลองเฉลิม หมู่ที่ 2 ตำบลคลองเฉลิม อำเภอกงหรา เมื่อ พ.ศ. 2482 วัดควนใหม่ (ควนไหม้) หมู่ที่ 9 ตำบลโคกชะงาย อำเภอเมืองพัทลุง (ปัจจุบันกิ่งอำเภอศรีนครินทร์) เมื่อ พ.ศ. 2483 วัดไร่เหนือ หมู่ที่ 4 ตำบลกงหรา

---

[1]สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดพัทลุง. แบบสำรวจประวัติวัดในจังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2530.

[2]เรื่องเดิม.

[3]เรื่องเดิม.

[4]เรื่องเดิม.

[5]คณะศิษย์. อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระครูเล็ก จนทสโร (จันทรโชติ) ณ เมรุวัด อัมพวนาราม อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง วันเสาร์ที่ 8 มิถุนายน พุทธศักราช 2528. หน้า 26.

อำเภอกงหรา เมื่อ พ.ศ. 2490 และสร้างวัดบ่วงช้าง หมู่ที่ 5 ตำบลนาโหนด อำเภอเมืองพัทลุง เมื่อ พ.ศ. 2492[1] วัดเหล่านี้แม้ว่าจะเป็นวัดเล็ก ๆ ก็ตาม แต่ก็แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านได้เป็นอย่างดีในการค้ำจุนซึ่งกันและกัน ในฐานะวัดเป็นศูนย์รวมศรัทธารวมน้ำใจอันเป็นพลังผลักดันให้การพัฒนาสังคมในท้องถิ่นเจริญก้าวหน้าและได้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

จากวัดควนใหม่ไปทางทิศใต้ ประมาณ 2 กิโลเมตร เป็นที่ตั้งของชุมชนทุ่งยาว ซึ่งประชาชนได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่สาธารณะประโยชน์ ต่อมาประชาชนเพิ่มมากขึ้นและทางราชการได้จัดสรรที่ดินให้ทำกิน นอกจากนี้ทางราชการยังจัดที่ดินไว้ส่วนหนึ่งสำหรับให้ชาวบ้านได้จัดสร้างวัด ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านจึงพร้อมใจกันสร้างวัดขึ้นมา เรียกว่า "วัดทุ่งยาว" ตามชื่อหมู่บ้าน เมื่อวันที่ 31 พฤษภาคม พ.ศ. 2495 โดยการอุปถัมภ์ของพระอธิการชู สุวณฺโณ อดีตเจ้าอาวาสวัดธาราสถิตย์ พระปลัดจิ้ว กิตติสทฺโต อดีตเจ้าอาวาสวัดโคกแย้ม และพระอธิการพรหม อุตฺตโร (ปัจจุบันพระครูอุดมวิหารคุณ) เจ้าอาวาสวัดเขาเจียก[2] เพื่อให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ในการบำเพ็ญบุญกุศลไม่ต้องเดินทางไกล

ส่วนจังหวัดสงขลาประชาชนได้เคลื่อนย้ายเข้าไปตั้งถิ่นฐานถางถากป่าตั้งบ้านเรือนทางทิศตะวันตกของจังหวัด จนสามารถตั้งเป็นชุมชนใหญ่หลายแห่ง เช่น ชุมชนคูหาใต้ อำเภอรัตภูมิ ชุมชนเกาะสะบ้า อำเภอเทพา ชุมชนโคกกอ อำเภอเทพา ชุมชนขุนตัดหวาย อำเภอจะนะ ชุมชนท่าหมอไทร อำเภอจะนะ เป็นต้น ชุมชนเหล่านี้เดิมยังไม่มีวัดที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน แต่ละชุมชนจึงมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างวัดขึ้นมาใหม่ ดังเห็นได้ในปี พ.ศ. 2476 พันเอียด หลักธรรมนุ กำนันตำบลขุนตัดหวาย อำเภอจะนะ ได้ชักนำชาวบ้านในบริเวณใกล้เคียงถางถากป่าในบริเวณวัดร้างแล้วพัฒนาขึ้นเป็นวัดขุนตัดหวาย[3] ต่อมาในปี พ.ศ. 2496 พระจันทร์ คนฺตสีโล จากวัดควนมีด (ควนมิตร) อำเภอจะนะ ได้เดินธุดงค์ ไปปักกลดที่ป่าช้าบ้านพรุตู หมู่ที่ 6 ตำบลเกาะสะบ้า อำเภอจะนะ ชาวบ้านเกิดมีความศรัทธาและเห็นว่าเป็นสถานที่ห่างไกล จึงได้ร่วมมือกันสร้างเป็นวัดขึ้น เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน 8 ปีมะเส็ง พ.ศ. 2496 ตั้งชื่อว่า "วัดพรุตู"[4]

---

[1]คณะศิษย์. อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระครูเล็ก จนฺทสโร (จันทรโชติ) ณ เมรุวัด อัมพวนาราม อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง วันเสาร์ที่ 8 มิถุนายน พุทธศักราช 2528. หน้า 5.

[2]สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดพัทลุง. แบบสำรวจประวัติวัดในจังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2530.

[3]สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดสงขลา วัดโคกสมานคุณ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ข้อมูลประวัติวัดจังหวัดสงขลา พ.ศ. 2519.

[4]เรื่องเดิม.

ตามชื่อป่าช้าหรือชื่อหมู่บ้าน และในปี พ.ศ. 2497 ได้มีพระบุญจากวัดวังใหญ่ หมู่ที่ 6 ตำบลวังใหญ่ อำเภอเทพา ได้เดินทางธุดงค์มาพักอยู่ในที่ดินของนายสิงห์ พรหมสมปาน ซึ่งตั้งอยู่หมู่ที่ 3 บ้านควนหมาก ตำบลวังใหญ่ ประชาชนเกิดความศรัทธาและบริเวณนี้ก็ยังไม่มีวัด จึงร่วมกันสร้างวัดขึ้นมาเป็นสถานที่บำเพ็ญบุญกุศล ให้ชื่อว่า "วัดควนหมาก"[1]

นอกจากนี้ก็มีการสร้างวัดขึ้นในชุมชนทางทิศตะวันตกของจังหวัดสงขลาที่เป็นเขตป่าเขาอีกหลายแห่ง เช่น วัดโพรงงู หมู่ที่ 3 ตำบลท่าหมอไทร อำเภอจะนะ สร้าง พ.ศ. 2497 วัดชนะสุขารามหรือวัดใหม่ หมู่ที่ 2 ตำบลคลองเปียะ อำเภอจะนะ สร้าง พ.ศ. 2498 วัดนิคมสร้างตนเองเทพา หมู่ที่ 3 ตำบลท่าม่วง อำเภอเทพา สร้าง พ.ศ. 2499 วัดโคกพยอม หมู่ที่ 5 ตำบลเกาะสะบ้า อำเภอเทพา วัดโคกกอ หมู่ที่ 11 ตำบลท่าม่วง อำเภอเทพา จังหวัดสงขลา[2] เป็นต้น

2. การสร้างวัดในเขตป่าควน ที่ราบ และหมู่เกาะ ทางทิศตะวันออกของจังหวัดพัทลุงและจังหวัดสงขลา ได้แก่ พื้นที่บริเวณอำเภอควนขนุน บางส่วนของอำเภอป่าพะยอม อำเภอเมืองพัทลุง อำเภอเขาชัยสน อำเภอปากพะยูน บางส่วนของอำเภอป่าบอน และอำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง อำเภอควนเนียง อำเภอบางกล่ำ อำเภอหาดใหญ่ อำเภอเมืองสงขลา อำเภอสิงหนคร อำเภอสทิงพระ อำเภอระโนด อำเภอกระแสสินธุ์ บางส่วนของอำเภอจะนะ บางส่วนของอำเภอเทพา อำเภอนาหม่อม อำเภอคลองหอยโข่ง จังหวัดสงขลา และอำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช พื้นที่เหล่านี้บางส่วนเป็นป่าและควนสูง บางส่วนเป็นที่ราบ และส่วนที่เป็นเกาะในทะเลสาบสงขลา เช่น เกาะหมาก เกาะนางคำ เกาะยอ เป็นต้น พื้นที่เหล่านี้ได้มีประชาชนอพยพเคลื่อนย้ายเข้าไปตั้งถิ่นฐานหรือบางส่วนก็เป็นที่ตั้งชุมชนดั้งเดิมมาก่อน เช่น ชุมชนธรรมเสถียร ชุมชนโคกโดน อำเภอควนขนุน ชุมชนอ้ายน้อย - อ้ายใหญ่ ชุมชนสะพานหยี อำเภอเมืองพัทลุง ชุมชนไทรงาม ชุมชนควนยวน อำเภอเขาชัยสน ชุมชนลอน ชุมชนนาหม่อม อำเภอบางแก้ว ชุมชนควนเคี่ยม ชุมชนแหลมดินสอ ชุมชนบางขวน อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง ชุมชนควนเจดีย์ ชุมชนอ่าวทราย อำเภอเมืองสงขลา ชุมชนนาหม่อม ชุมชนลานไทร อำเภอนาหม่อม ชุมชนอ่าวบัว ชุมชนเกาะใหญ่ อำเภอกระแสสินธุ์ ชุมชนพังหม้อ ชุมชนตีนนา อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา เป็นต้น

พื้นที่ดังกล่าวจะกำหนดเขตตั้งแต่ทิศตะวันออกของถนนเอเชียไปจดทะเลสาบสงขลาและทะเลอ่าวไทย จากการสำรวจพบว่ามีการสร้างวัดขึ้นในชุมชนต่าง ๆ หลายแห่ง เพื่อให้เป็นศูนย์

---

[1]สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดสงขลา วัดโคกสมานคุณ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ข้อมูลประวัติวัดจังหวัดสงขลา พ.ศ. 2519.

[2]เรื่องเดิม.

กลางของชุมชนและเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา อันเป็นการสะสมบุญกุศลของประชาชนในชุมชนนั้น ดังตัวอย่างการสร้างวัดโพธิญาณวราราม หรือวัดควนยานหรือวัดคลองวัด หมู่ที่ 4 ตำบลควนขนุน อำเภอเขาชัยสน เนื่องจากเดิมบริเวณนี้เคยเป็นที่ตั้งวัดเก่ามาก่อน เมื่อเป็นวัดร้างชาวบ้านได้เข้าไปจับจองที่เป็นของส่วนตัว ทำให้ชาวบ้านบริเวณนี้ไม่มีวัดสำหรับเป็นสถานที่บำเพ็ญบุญ เพื่อเป็นการฟื้นฟูวัดเก่าพระอธิการคล้าย ทินโน อดีตเจ้าอาวาสวัดหานโพธิ์ อำเภอเขาชัยสน จึงได้ริเริ่มสร้างวัดขึ้น โดยนายนาค นางนิ่ม สงแสง เป็นผู้บริจาคที่ดินสำหรับสร้างวัด เมื่อวันที่ 6 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2477[1] และได้นิมนต์พระอธิการเนื่อง สุภชาโต จากวัดควนมะพร้าว อำเภอเมืองพัทลุง มาเป็นเจ้าอาวาส ได้พัฒนาวัดให้มีความเจริญรุ่งเรืองมาตามลำดับ

ต่อมาในปี พ.ศ. 2481 พระครูพิพัฒน์กิจจาทร (ชุม จนฺทโน) ได้สร้างวัดขึ้นบริเวณบ้านสะพานหยี ตำบลควนขนุน อำเภอเขาชัยสน ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของวัดโพธิญาณวราราม ประมาณ 3 กิโลเมตร เป็นหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลและไม่มีวัดสำหรับประกอบศาสนกิจของชาวบ้าน เมื่อสร้างเสร็จแล้วได้ตั้งชื่อว่า "วัดชุมประดิษฐ์" สาเหตุที่พระครูพิพัฒน์กิจจาทร (ชุม จนฺทโน) ได้สร้างวัดนี้ขึ้น แดง รักธรรม[2] อดีตครูใหญ่โรงเรียนวัดชุมประดิษฐ์ ได้บันทึกไว้ว่า สืบเนื่องจากเมื่อ พ.ศ. 2474 หลวงพ่อดิษฐ์หรือพระครูเนกขัมมาภิมณฑ์ อดีตเจ้าอาวาสวัดปากสระ และเจ้าคณะตำบลชัยบุรี อำเภอเมืองพัทลุง ได้นิมนต์พระครูพิพัฒน์กิจจาทร ไปจำพรรษาที่วัดปากสระเพื่อให้ช่วยเหลือในการพัฒนาวัดปากสระ โดยเฉพาะในการสร้างอุโบสถ พระครูพิพัฒน์กิจจาทรได้รับอาสาหลวงพ่อดิษฐ์ไปตัดไม้ในป่าบริเวณควนนาทาบ ป่าห้าม ป่าควนนุ้ย ควนนาโหนด และควนปอม ซึ่งเป็นเขตติดต่อระหว่างอำเภอเมืองพัทลุงกับอำเภอเขาชัยสนได้สร้างที่พักขึ้นบริเวณบ้านไทรฉีกขาริมคลองเหนือสะพานหยีขึ้นไปไม่มากนัก (ปัจจุบันได้แก่บริเวณชลประทานโครงการควนกุฏ) ในระหว่างที่พักทำการตัดไม้อยู่นั้นได้มีชาวบ้านเสนอแนะว่า บริเวณฝั่งขวาของคลองสะพานหยีเป็นทำเลที่เหมาะสมน่าจะมีการสร้างวัด เพราะเป็นสถานที่ห่างไกลจากวัดอื่น ๆ และมีบ้านเรือนของชาวบ้านตั้งอยู่รอบ ๆ พอสมควร นอกจากนี้มีแนวโน้มว่าประชาชนจะเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ แต่ท่านพระครูพิพัฒน์กิจจาทรก็รับฟังไว้ยังไม่ตัดสินใจว่าจะสร้างวัดหรือไม่ หลังจากได้ลำเลียงไม้ไปวัดปากสระและสร้างอุโบสถผูกพัทธสีมาสำเร็จเรียบร้อย เมื่อ พ.ศ. 2480

---

[1]สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดพัทลุง. แบบสำรวจประวัติวัดในจังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2530.

[2]แดง รักธรรม. "ประวัติพระครูพิพัฒน์กิจจาทร (ชุม จนฺทโน)", ใน ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพพระครูพิพัฒน์กิจจาทร (ชุม จนฺทโน) อดีตเจ้าอาวาสวัดชุมประดิษฐ์และอดีตเจ้าคณะตำบลควนขนุน ณ เมรุวัดชุมประดิษฐ์ ตำบลควนขนุน อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง วันที่ 30 พฤษภาคม 2525. หน้า ช - ฏ.

ต่อมาในปี พ.ศ. 2481 นายเอียด ทองคำ พี่ชายของพระครูพิพัฒน์กิจจาทร ซึ่งตั้งภูมิลำเนาอยู่ที่บ้านควนนุ้ย ตำบลนาโหนด อำเภอเมืองพัทลุง ได้ถึงแก่กรรม พระครูพิพัฒน์กิจจาทรได้เดินทางไปทำพิธีฌาปนกิจศพ โดยตั้งศพที่ศาลาเชิงสะพานหยี ชาวบ้านบริเวณใกล้เคียงต่างมาช่วยงานอย่างพร้อมเพรียง ได้แก่ ชาวบ้านจากบ้านปลายนา บ้านนาโหนด บ้านควนนุ้ย บ้านควนปอม บ้านป่าแก่ และบ้านเกาะโจด หลังจากนั้นชาวบ้านได้พร้อมใจกันนิมนต์พระครูพิพัฒน์กิจจาทรเพื่อสร้างวัดขึ้นที่ฝั่งขวาของคลองสะพานหยี เมื่อพระครูพิพัฒน์กิจจาทรรับนิมนต์แล้วชาวบ้านจึงได้ร่วมมือกันถากถางป่าสร้างกุฏิและถาวรวัตถุที่จำเป็นขึ้นก่อนพอที่พระสงฆ์สามารถจำพรรษาได้ แล้วตั้งชื่อว่า "วัดสะพานหยี" เพราะเดิมบริเวณฝั่งซ้ายของคลองตรงข้ามกับวัดมีต้นไม้หยีขนาดใหญ่อยู่ติดลำคลอง ต้นไม้นี้ได้ถูกกระแสน้ำพัดหักโค่นลงขวางลำคลอง ชาวบ้านจึงใช้เป็นสะพานข้ามคลอง เรียกกันว่า "สะพานหยี" ต่อมาในปี พ.ศ. 2482 จึงได้เปลี่ยนชื่อเป็นวัดชุมประดิษฐ์ ตามชื่อของพระครูพิพัฒน์กิจจาทร และให้เป็นไปตามรัฐนิยมของรัฐบาลในสมัยนั้น จึงถือได้ว่าวัดนี้ได้สร้างขึ้นเพราะแรงศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อพระครูพิพัฒน์กิจจาทร จนสามารถพัฒนาเป็นวัดที่มีความเจริญในเวลาต่อมา

ในปี พ.ศ. 2484 ซึ่งเป็นสมัยที่เกิดสงครามมหาเอเชียบูรพาหรือสงครามโลกครั้งที่ 2 ประชาชนได้รับความยากลำบากจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำเป็นอย่างมาก แต่ที่พึ่งทางใจการประกอบกิจทางศาสนาก็ยังมีความจำเป็นสำหรับชาวบ้าน โดยเฉพาะชาวบ้านที่อยู่ห่างไกลขาดวัดวาอารามและพระสงฆ์ผู้แนะแนวทางในการปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ดังนั้นหมู่บ้านใดยังไม่มีวัดจึงพยายามสร้างวัดขึ้นมาคู่กับหมู่บ้าน เช่นเดียวกับบ้านเพ็งอาจ ตำบลฝาละมี อำเภอปากพะยูน ชาวบ้านได้ร่วมมือกับพระร่วง อปปมโล จากวัดป่าขวาง อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา สร้างวัดเพ็งอาจขึ้นหรือวัดโรจนารามในปัจจุบัน สาเหตุของการสร้างวัดนี้ พระครูอดิสัยศีลวัฒน์[1] เจ้าอาวาสวัดหัวเขาชัยสน อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง ได้บันทึกไว้ว่า ในปี พ.ศ. 2484 ทางรัฐบาลโดยกระทรวงมหาดไทยได้เปิดนิคมสร้างตนเองขึ้นในบริเวณตำบลนาปะขอ อำเภอปากพะยูน (ปัจจุบันขึ้นอำเภอบางแก้ว) จังหวัดพัทลุง เนื้อที่นิคมประมาณหนึ่งหมื่นไร่เศษ มีอาณาเขตทิศเหนือจดที่ดินบริษัทปากพลเพาะปลูกจำกัด ทิศใต้จดควนเพ็งอาจ (ควนที่ตั้งวัดโรจนาราม) ทิศตะวันออกจดทะเลสาบสงขลา ทิศตะวันตกจดที่ดินเขตรถไฟ ทางราชการได้ประกาศให้ประชาชนผู้ไม่มีที่ทำกินอนุญาตให้เข้าไปหักร้างสร้างที่ดินด้วยตนเอง โดยให้ถือกรรมสิทธิ์ที่ดินได้ในอัตราครัวเรือนละ 25 ไร่ พร้อมกับมีการตัดถนนจากเส้นทางรถไฟไปทางทิศตะวันออกจดทะเลสาบสงขลา แบ่งเป็น 4 เส้นทาง ชาวบ้านเรียกว่า ดินนิคมครองชีพสายที่ 1 ที่ 2 ที่ 3 และสายที่ 4

---

[1]พระครูอดิศัยศีลวัฒน์. ประวัติและงานพระครูวิโรจนคุณ (ร่วง อปปมโล) วัดโรจนาราม ตำบลฝาละมี อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง. 2520. หน้า 17 - 19.

ดังปรากฏอยู่ทุกวันนี้ ทำให้ประชาชนได้เข้าไปจับจองที่สร้างเนื้อสร้างตัว ประมาณ 200 ครอบครัว และเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในเวลาต่อมา ประชากรจึงเริ่มหนาแน่นขึ้นเรื่อย ๆ แต่สิ่งหนึ่งที่หมู่บ้านนี้ยังขาดอยู่คือวัดอันเป็นสถานที่บำเพ็ญบุญของชาวบ้าน ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านจึงได้ร่วมใจกันสร้างสำนักสงฆ์ขึ้นในที่ดินบนควนเพ็งอาจ โดยได้นิมนต์พระครูวิโรจนคุณ (ร่วง อปปมโล) จากวัดป่าขวาง อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา มาเป็นประธานในการสร้างวัด วัดนี้แม้ในระยะแรก ๆ จะมีความยากลำบากในการปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์บ้าง โดยเฉพาะการฟังพระปาฏิโมกข์ในวันอุโบสถทุกกึ่งเดือน พระครูวิโรจนคุณต้องนำพระภิกษุไปฟังพระปาฏิโมกข์ที่วัดโตนด วัดท่ามะเดื่อ หรือวัดปัณณารามแห่งใดแห่งหนึ่งเป็นประจำ

การสร้างวัดโรจนารามในระยะแรก ๆ ได้ประสบกับปัญหาหลายประการ เนื่องจากกลุ่มบุคคลที่เข้ามาจับจองตั้งถิ่นฐานบนที่ดินนิคมเป็นกลุ่มคนที่มาจากหลายพื้นที่หลายจังหวัด จึงมีทั้งคนดีและคนไม่ดี คนเหล่านี้ส่วนใหญ่จะไม่มีความผูกพันทางจิตใจกันมากนัก เมื่อมาอยู่ร่วมกันจึงมักจะเกิดปัญหาความขัดแย้งกันอยู่เสมอ โดยเฉพาะในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ก่อนสงครามยุติ ระหว่าง พ.ศ. 2486 - 2488 เป็นระยะที่สงครามมีความรุนแรง ประชาชนเกิดภาวะอดอยากหิวโหย อันเนื่องมาจากเศรษฐกิจตกต่ำ ทำให้เกิดโจรผู้ร้ายปล้นสะดมภ์ ลักวัวลักควายอยู่ทั่วไปในบริเวณนิคมสร้างตนเอง และมีความรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ ประชาชนผู้สุจริตได้รับความเดือดร้อนจากโจรผู้ร้าย บางครอบครัวอยู่มิได้ต้องอพยพกลับภูมิลำเนาเดิมทิ้งที่ดินไว้ให้รกร้างว่างเปล่า ส่วนบางกลุ่มที่อยู่ได้ก็โดยการเข้าพึ่งพาอาศัยกลุ่มอิทธิพลต่าง ๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่น ด้วยเหตุนี้ทำให้ส่งผลกระทบต่อวัดโรจนาราม เนื่องจากชาวบ้านที่ทำบุญบริจาคทานมีน้อย พระสงฆ์ออกไปบิณฑบาตได้อาหารบ้างไม่ได้บ้าง พระสงฆ์จึงได้รับความเดือดร้อนเช่นเดียวกับชาวบ้าน เนื่องจากนี้ยังไม่พอ โจรผู้ร้ายยังได้ลักขโมยสิ่งของเครื่องใช้ของวัดไปจนหมดสิ้น เช่น จอบ เสียม เครื่องมือทำไม้ ผ้าไตรจีวร เป็นต้น[1] เรื่องโจรลักของวัดนี้ต่อมาทราบถึงพระครูชิโนวาทพิทักษ์ เจ้าอาวาสวัดโตนด ตำบลนาปะขอ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง ท่านจึงได้จัดหาสิ่งของผ้าไตรจีวร บาตร จอบ เสียม เป็นต้น นำไปทอดผ้าป่าถวายวัดโรจนาราม สิ่งแรกที่พระครูวิโรจนคุณ (ร่วง อปปโล) ได้พูดกับคณะผู้มาทอดผ้าป่า ท่านได้กล่าวว่า "กลัวอะไรกับพวกโจรลักของพระ นี่เขาเอามาให้มากมายก่ายกอง เป็นจอบก็หลายเล่ม เป็นพร้าก็มาก เป็นสิ่วก็มี เป็นขวานก็ยัง เลื่อยก็มี"[2] การสร้างวัดโรจนารามสะท้อนให้เห็นถึงความยากลำบากและอดทนเพียรพยายามของพระครูวิโรจนคุณ (ร่วง อปปโล) ได้เป็นอย่างดีในการประสานศรัทธาให้เกิดความสัมพันธ์

---

[1]พระครูอดิสัยศีลวัฒน์. ประวัติและงานพระครูวิโรจนคุณ (ร่วง อปปโล) วัดโรจนาราม ตำบลฝาละมี อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง. 2520. หน้า 19 - 22.

[2]เรื่องเดิม.

อันดีงามของกลุ่มชนต่าง ๆ ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณนิคมสร้างตนเอง จนสามารถพัฒนาวัดให้มีความเจริญขึ้น หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติในปี พ.ศ. 2488 วัดนี้จึงค่อย ๆ พัฒนามีความเจริญมาจนปัจจุบัน

นอกจากมีการสร้างวัดดังกล่าวมาแล้ว ยังมีพื้นที่อื่น ๆ ทางทิศตะวันออกของจังหวัดพัทลุงที่เป็นพื้นที่กันดาร และเป็นชุมชนใหม่อีกหลายชุมชนช่วยกันสร้างวัดขึ้นในหมู่บ้านของตน เช่น วัดโคกโดน ตำบลโตนดด้วน อำเภอควนขนุน สร้างเมื่อ พ.ศ. 2482 วัดธรรมสถิต ตำบลพนางตุง อำเภอควนขนุน สร้างเมื่อ พ.ศ. 2482 วัดสุวรรณวิหารน้อย ตำบลชัยบุรี อำเภอเมืองพัทลุง สร้างเมื่อ พ.ศ. 2483 วัดสมสมัย ตำบลตำนาน อำเภอเมืองพัทลุง สร้างเมื่อ พ.ศ. 2492 (บูรณะขึ้นใหม่) วัดท่านางพรหม ตำบลควนขนุน อำเภอเขาชัยสน สร้างเมื่อ พ.ศ. 2480 วัดแหลมดิน ตำบลหานโพธิ์ อำเภอเขาชัยสน สร้างเมื่อ พ.ศ. 2480 วัดลอน ตำบลโคกสัก อำเภอบางแก้ว สร้างเมื่อ พ.ศ. 2482 วัดนาหม่อม ตำบลนาปะขอ อำเภอบางแก้ว สร้างเมื่อ พ.ศ. 2482 วัดบางขวน ตำบลฝาละมี อำเภอปากพะยูน สร้างเมื่อ พ.ศ. 2481 วัดแหลมดินสอ ตำบลเกาะนางคำ อำเภอปากพะยูน สร้างเมื่อ พ.ศ. 2482 วัดควนนางพิมพ์ ตำบลฝาละมี อำเภอปากพะยูน สร้างเมื่อ พ.ศ. 2484[1] เป็นต้น วัดเหล่านี้ย่อมเป็นหลักฐานแสดงให้เห็นถึงการกระจายตัวของชุมชนใหม่ในแหล่งที่เป็นป่าควน ที่ราบและหมู่เกาะในทะเลสาบสงขลาได้เป็นอย่างดี

ส่วนจังหวัดสงขลามีการสร้างวัดในเขตที่เป็นป่าควน ที่ราบ และพื้นที่เกาะในทะเลสาบสงขลาหลายแห่ง ตามการกระจายตัวหรือการขยายตัวของประชากรในแต่ละพื้นที่ ดังตัวอย่างในปี พ.ศ. 2475 นายฉูด เจริญกิ้มวงศ์ กำนันตำบลฉลุง อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ได้เป็นผู้ชักนำชาวบ้านในท้องถิ่นช่วยกันสร้างวัดขึ้นบริเวณหมู่ที่ 5 บ้านไร่อ้อย ตั้งชื่อว่า "วัดเจริญราษฎร์" แต่ชาวบ้านทั่วไปเรียกว่า "วัดไร่อ้อย" เกี่ยวกับที่มาของชื่อวัดนี้ เป็นการนำชื่อสกุลของกำนันฉูด คือคำว่า "เจริญ" แล้วต่อด้วยคำว่า "ราษฎร์" หมายถึง ราษฎร เป็นวัดเจริญราษฎร์ หมายถึง วัดที่กำนันฉูดร่วมกับราษฎรจัดสร้างขึ้น แต่อย่างไรก็ตามวัดนี้ก็ไม่ค่อยเจริญมากนัก เนื่องจากอยู่ห่างไกลจากความเจริญ ชาวบ้านได้ร่วมกันค่อย ๆ พัฒนาจนสามารถขอรับพระราชทานที่วิสุงคามสีมาได้เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2520[2]

ต่อมาในปี พ.ศ. 2477 พระมหาลอย จนฺทโร อดีตเจ้าอาวาสวัดแหลมจากหรือวัดปากรอ ตำบลปากรอ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา และหลวงพ่อศรีนิลจากวัดป่าขวาง อำเภอสิงหนคร

---

[1]สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดพัทลุง. รายงานกิจการพระพุทธศาสนาจังหวัดพัทลุง ประจำปี 2542. 2543. หน้า 44 - 51.

[2]กรมการศาสนา. ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 3. 2527. หน้า 411.

ได้ร่วมกันสร้างวัดเขาบ่อ หมู่ที่ 1 ตำบลเกาะยอ อำเภอเมืองสงขลา การสร้างวัดนี้สืบเนื่องมาจากในปี พ.ศ. 2466 พระมหาลอย จนฺทโร และหลวงพ่อศรีนิล ได้นำชาวบ้านไปตัดหินบริเวณเชิงภูเขาที่ตั้งวัดเขาบ่อปัจจุบัน เพื่อนำหินไปสร้างพระพุทธไสยาสน์ที่วัดแหลมจาก โดยใช้เรือสำเภาบรรทุกหิน 2 ลำ ใช้เวลาตัดหิน 10 ปี จนพอกับความต้องการ จากการตัดหินนี้เอง ทำให้เกิดแนวหินยื่นเป็นแนวยาวไปทางทิศเหนือของเชิงเขา คล้ายกับรูปช้างนอน ในตอนปลายของแนวหินได้มีการนำปูนมาโบกต่อเติมทำเป็นรูปหัวช้าง เมื่อประมาณ พ.ศ. 2473 หัวช้างนี้ได้กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำวัดมาจนปัจจุบัน ส่วนบริเวณเชิงเขากลายเป็นลานกว้างพอสมควร หลวงพ่อศรีนิลเห็นว่าพื้นที่กว้างขวางว่างเปล่าหากปล่อยทิ้งไว้ ชาวบ้านคงเข้าไปจับจองเป็นกรรมสิทธิ์ ท่านจึงได้สร้างขึ้นเป็นวัด เมื่อ พ.ศ. 2477 เรียกว่า "วัดเขาบ่อ"[1]

ต่อมาในปี พ.ศ. 2478 พระเพียร ปรกกโมหรือพระครูปรากรมวรคณีย์ ได้พิจารณาเห็นว่าบริเวณบ้านเกาะวา หมู่ที่ 7 ตำบลเกาะแต้ว อำเภอเมืองสงขลา เป็นพื้นที่ห่างไกล มีประชาชนอาศัยอยู่พอสมควรแต่ยังไม่มีวัดสำหรับเป็นศูนย์รวมการบำเพ็ญบุญของชาวบ้าน จึงร่วมมือกับชาวบ้านสร้างวัดขึ้นบริเวณเนินเขาพร้อมกับการสร้างเจดีย์ขึ้นหนึ่งองค์ เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2478 ได้ตั้งชื่อวัดว่า "วัดควนเจดีย์" แต่ชาวบ้านทั่วไปเรียกว่า "วัดควน"[2] และในสมัยที่เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 พ.ศ. 2484 ได้มีการสร้างวัดขึ้นบริเวณบ้านเหล้า หมู่ที่ 6 ตำบลเขารูปช้าง อำเภอเมืองสงขลา ซึ่งเดิมเคยเป็นวัดมาก่อน ต่อมาวัดร้างชาวบ้านได้บุกรุกจับจองที่ดินเป็นของตนเอง แล้วนำไปขายให้กับพระเพชรสุวรรณคีรี ผู้ว่าราชการเมืองสงขลา (น่าจะเป็นกรมการเมือง) ต่อมาเมื่อท่านทราบว่าเป็นที่วัดเก่า จึงได้บริจาคที่ให้เป็นที่สร้างวัดขึ้นมาใหม่ และได้นำชื่อภรรยาคือ "แม่แช่ม" มาตั้งเป็นชื่อวัด เรียกว่า "วัดแช่มอุทิศ" ในระยะแรกได้มีพระชู สุกกโร พร้อมด้วยพระสงฆ์หลายรูปจากวัดหัวป้อมใน ตำบลบ่อทอง อำเภอเมืองสงขลา ได้มาหลบภัยสงครามที่วัดนี้ จึงเรียกว่า วัดหลบภัย แต่ชาวบ้านทั่วไปเรียกว่า "วัดบ้านเหล้า"[3] ตามชื่อหมู่บ้าน

ในปี พ.ศ. 2488 นายทอง นางฉิ้น ใจเย็น ได้บริจาคที่ดินและบ้านเรือนบริเวณทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของที่ว่าการอำเภอหาดใหญ่ ซึ่งห่างจากที่ว่าการอำเภอ ประมาณ 300 เมตร ให้เป็นที่พักสงฆ์ เพื่อหลบภัยสงครามจากตัวเมืองสงขลา โดยมีพระมหาคลิ้ง อตฺถจาโร (พระครูวิจิตรพรหมวิหาร) พร้อมด้วยพระอนุจรจำนวนหนึ่งจากวัดเลียบ อำเภอเมืองสงขลา มาอยู่จำ

---

[1]ภาณุ ธรรมสุวรรณ และทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม. รายงานการวิจัยการศึกษาข้อมูลพื้นฐานทางสังคมเศรษฐกิจและการเมืองของประชาชนในตำบลเกาะยอและผลกระทบจากสะพานติณสูลานนท์. 2530. หน้า 22.

[2]กรมการศาสนา. ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 3. 2527. หน้า 378.

[3]เรื่องเดิม.

พรรษาในปีนั้น ต่อมานายจินต์ รักการดี นายอำเภอหาดใหญ่สมัยนั้น พร้อมด้วยข้าราชการ พ่อค้า ประชาชน ผู้มีจิตศรัทธา ร่วมกันพัฒนาจนมีเสนาสนะเป็นที่อยู่ประจำของพระภิกษุสามเณรเป็นจำนวนมาก จึงได้รับอนุญาตให้สร้างเป็นวัดเมื่อวันที่ 24 กันยายน พ.ศ. 2490 เรียกว่า วัดหาดใหญ่[1] หรือวัดมหัตตมังคลาราม ในระยะต่อมา

นอกจากนี้ยังมีวัดที่ห่างไกลในพื้นที่ป่าควนทางทิศตะวันออกของจังหวัดสงขลาอีกจำนวนหลายวัดที่ชาวบ้านร่วมใจกันสร้างขึ้นเป็นวัดเล็ก ๆ ในหมู่บ้านแล้วค่อย ๆ พัฒนาเป็นวัดที่เจริญในเวลาต่อมา เช่น วัดสิกขาราม หมู่ที่ 8 ตำบลคลองแดน อำเภอระโนด สร้างเมื่อ พ.ศ. 2479 วัดตระพังหม้อ หมู่ที่ 1 ตำบลปากแตระ อำเภอระโนด สร้างเมื่อ พ.ศ. 2485 วัดอ่าวบัว หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะใหญ่ อำเภอกระแสสินธุ์ สร้างเมื่อ พ.ศ. 2482 วัดแสงอรุณ หมู่ที่ 1 ตำบลบางเหรียง อำเภอควนเนียง สร้างเมื่อ พ.ศ. 2478 เป็นต้น

การสร้างวัดดังกล่าวมาส่วนใหญ่เป็นความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นที่อยู่ห่างไกลจากตัวเมืองอันเป็นไปตามความศรัทธาของชาวบ้านที่เชื่อว่าวัดจะเป็นแหล่งที่ประกอบศาสนพิธีเป็นการสะสมบุญเพื่อให้บุญกุศลที่ตนได้สร้างไว้เป็นตัวนำไปสู่ภพหน้าที่ดีกว่าหรือให้พบกับบรมสุขทั้งชาตินี้และชาติหน้า และยังเป็นสถานที่อบรมบ่มเพาะจริยธรรม คุณธรรมแก่บุตรหลานและประชาชนทั่วไป แต่อย่างไรก็ตามการสร้างวัดหากไม่กระทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของทุกคนในชุมชนก็มักจะเกิดปัญหาความขัดแย้งของผู้คนในสังคมนั้น ๆ ได้ ดังกรณีตัวอย่างการสร้างวัดทุ่งขึงหนัง ตำบลพนมวังก์ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง (ดูกรณีความขัดแย้งของการสร้างวัดทุ่งขึงหนัง)

การสร้างวัดในสมัยนี้ส่วนใหญ่เป็นวัดเล็ก ๆ และเป็นวัดที่อยู่ในท้องถิ่นห่างไกลหรือชุมชนที่เกิดใหม่ดังได้กล่าวมาแล้ว ดังนั้นศาสนสถานและศาสนวัตถุที่สร้างขึ้นภายในวัดจึงไม่ค่อยใหญ่โตนัก โดยเฉพาะการสร้างอุโบสถและศาลาการเปรียญถือได้ว่าเป็นสิ่งก่อสร้างหลักของทุกวัด ในตอนต้นของสมัยนี้พบว่ายังนิยมสร้างอุโบสถและศาลาการเปรียญแบบดั้งเดิมคือสร้างเป็นแบบทรงโถงไม่มีฝาผนังกั้นใช้ไม้เป็นวัสดุก่อสร้าง เช่น อุโบสถ (หลังเดิม) วัดตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง ศาลาการเปรียญวัดอ่างทอง อำเภอเมืองสงขลา ศาลาการเปรียญวัดขุนทอง อำเภอจะนะ ศาลาการเปรียญวัดนาเจริญ อำเภอจะนะ อุโบสถวัดสะบ้าย้อย อำเภอสะบ้าย้อย จังหวัดสงขลา เป็นต้น แต่ในช่วงปลายของสมัยนี้อุโบสถและศาลาการเปรียญเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปจากเดิมมากขึ้น ตามอิทธิพลรูปแบบอุโบสถแบบ ก. แบบ ข. และ

---

[1]พระมหาอุทัย วิมโล. "ประวัติวัดมหัตตมังคลาราม (วัดหาดใหญ่)", ใน ที่ระลึกในงานทำบุญฉลองอายุครบ 6 รอบ ของพระครูวิจิตรพรหมวิหาร วัดมหัตตมังคลาราม (วัดหาดใหญ่) อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา 6 สิงหาคม 2524. 2524. หน้า 18.

ภาพประกอบที่ 44 อุโบสถแบบทรงทึบ วัดมะม่วงหมู่ ตำบลทำนบ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา สร้างเมื่อ พ.ศ. 2486.

ภาพประกอบที่ 45 ศาลาการเปรียญวัดอ่างทอง ตำบลทุ่งหวัง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา สร้างเมื่อ พ.ศ. 2479.

ภาพประกอบที่ 46 พระพุทธรูปปูนปั้นภายในอุโบสถวัดลานแซะ ตำบลนาขยาด อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง บูรณะขึ้นใหม่จากพระพุทธรูปโบราณ.

แบบ ค. ซึ่งเป็นรูปแบบอุโบสถทรงไทยมาตรฐานสร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก มีลวดลายเครื่องประดับสวยงามต้องลงทุนค่าก่อสร้างมาก วัดใดมีทุนค่าก่อสร้างน้อยมักสร้างค้างไว้หลายปี ส่วนวัดที่มีทุนมากก็จะสร้างได้รวดเร็ว เช่น อุโบสถวัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง อุโบสถวัดควนมะพร้าว อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่ามีอุโบสถแบบพื้นเมืองที่ก่อด้วยอิฐแบบทรงทึบ เช่น อุโบสถวัดบ่อหว้า อำเภอควนเนียง อุโบสถวัดประจ่า อำเภอจะนะ อุโบสถวัดดีหลวงนอก อำเภอสิงหนคร อุโบสถวัดมะม่วงหมู่ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เป็นต้น

ส่วนศาสนวัตถุในสมัยนี้บางส่วนยังนิยมสร้างด้วยปูนปั้นขนาดใหญ่และพระพุทธรูปแกะสลักไม้ เช่น พระพุทธรูปปูนปั้นในอุโบสถวัดควนปริง อำเภอควนขนุน พระพุทธรูปปูนปั้นในอุโบสถวัดลานแซะ (บูรณะจากของเก่า) อำเภอควนขนุน พระพุทธรูปปูนปั้นในอุโบสถวัดอภยาราม อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง พระพุทธรูปแกะสลักไม้พบที่วัดควนปริง วัดประดู่หอม วัดแหลมตะโหนด วัดปากสระ อำเภอควนขนุน พระพุทธรูปแกะสลักไม้วัดพระเกิด วัดควนนางพิมพ์ อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง พระพุทธรูปแกะสลักไม้วัดน้ำขาวนอก - น้ำขาวใน อำเภอจะนะ พระพุทธรูปแกะสลักไม้วัดเขาบ่อ วัดมัชฌิมาวาส วัดหัวป้อมใน อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา เป็นต้น อย่างไรก็ตามในสมัยนี้เริ่มนิยมสร้างพระพุทธรูปด้วยโลหะมากขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นพระพุทธรูปที่สั่งซื้อมาจากกรุงเทพฯ เนื่องจากเส้นทางขนส่งสะดวกขึ้นและกระทำได้รวดเร็ว แต่ก็ยังมีบางวัดนิยมหล่อพระพุทธรูปขึ้นในท้องถิ่นโดยช้างช่างมาจากกรุงเทพฯ หรือต่างจังหวัดเพื่อให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการสละโลหะหรือเงินทองในการหล่อพระพุทธรูป ซึ่งถือกันว่าเป็นงานบุญที่สำคัญของชาวพุทธ เช่น พระพุทธรูปหล่อโลหะวัดตำนาน วัดประจิมทิศาราม อำเภอเมืองพัทลุง พระพุทธหล่อโลหะ วัดรัตนาราม อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง พระพุทธรูปหล่อโลหะวัดควนมีด อำเภอจะนะ พระพุทธรูปหล่อโลหะวัดอ่างทอง อำเภอเมืองสงขลา พระพุทธรูปหล่อโลหะวัดสลักป่าเก่า อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เป็นต้น นอกจากนี้ในสมัยนี้ความเชื่อทางพุทธศาสนาของชาวบ้านเริ่มเปลี่ยนแปลงไปให้ความศรัทธาต่อรูปเหมือนของพระภิกษุหรือพระเกจิอาจารย์ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ จึงทำให้เกิดการหล่อรูปพระภิกษุที่เชื่อว่ามีความศักดิ์สิทธิ์หรือเป็นที่เคารพของประชาชนขึ้นกราบไหว้บูชา เช่น รูปเหมือนของพระครูสิทธยาภิรัต (เอียด) วัดดอนศาลา อำเภอคสนขนุน รูปเหมือนของพระอธิการเปรมวัดวิหารสูง อำเภอเมืองพัทลุง รูปเหมือนของพระอธิการเช็น วัดอินทราวาส อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เป็นต้น

ส่วนทุนในการสร้างหรือบูรณะวัด ศาสนสถาน และศาสนวัตถุ ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในช่วงสมัยนี้ ส่วนใหญ่ได้รับทุนหรือเงินบริจาคจากประชานในโอกาสต่าง ๆ เช่น การทอดกฐิน การทอดผ้าป่า การเทศน์มหาชาติ เป็นต้น ในสมัยนี้เริ่มทำให้ความสัมพันธ์ระหว่าง

ภาพประกอบที่ 47 พระพุทธรูปปูนปั้นภายในอุโบสถวัดควนปริง ตำบลนาขยาด อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง สร้างประมาณ พ.ศ. 2484.

ภาพประกอบที่ 48 รูปเหมือนพระครูสิทธยาภิรัต (เอียด ปทุมสโร) หล่อด้วยโลหะ อดีตเจ้าอาวาสวัดดอนศาลา ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง สร้างเมื่อ พ.ศ. 2498.

วัดและพระสงฆ์กับประชาชนมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางทุนนิยมมากขึ้น ความผูกพันของประชาชนกับวัดและพระสงฆ์เริ่มห่างเหินกันมากขึ้นจากระบบการศึกษาสมัยใหม่ที่แยกวัดออกจากโรงเรียนอย่างชัดเจน จนทำให้ประชาชนเกิดความเบื่อหน่ายกับการทำบุญด้วยเงินทองที่ต้องบริจาคให้กับวัดต่าง ๆ ที่เริ่มให้ความสำคัญกับวัตถุหรือสิ่งก่อสร้างภายในวัดมากกว่าหลักธรรม จึงทำให้วัดและพระสงฆ์จำนวนมากหันมาให้ความสำคัญกับการสร้างถาวรวัตถุที่ใหญ่โตภายในวัด ซึ่งต้องระดมทุนจากภายนอกชุมชนเป็นส่วนใหญ่ แต่อย่างไรก็ตามในสมัยนี้มีบางวัดในชนบทที่ห่างไกลและขัดสนงบประมาณ ประชาชนในบริเวณวัดอยู่ในสภาพยากจน การระดมทุนเพื่อสร้างศาสนสถานภายในวัดกระทำได้ยาก แต่ด้วยภูมิปัญญาของพระสงฆ์ได้คิดหากลวิธีในการระดมทุนเพื่อสร้างศาสนสถานภายในวัด ที่แปลกกว่าวัดอื่น ๆ เพื่อไม่ให้พุทธศาสนิกชนบริเวณวัดได้รับความเดือดร้อนมากนัก โดยการที่พระสงฆ์ได้ใช้วิธีการยืมเงินชาวบ้านให้ผ่อนเป็นงวด ๆ เพื่อนำเงินมาสร้างอุโบสถ ดังตัวอย่างกรณีการสร้างอุโบสถ วัดชุมประดิษฐ์ ตำบลควนขนุน อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง เมื่อ พ.ศ. 2490 พระครูพิพัฒน์กิจจาทร (ชุม จนฺทโน) เจ้าอาวาสวัดชุมประดิษฐ์ ท่านได้คิดสร้างอุโบสถขึ้นภายในวัด แต่เนื่องจากท่านไม่มีทุนสำรอง จึงได้คิดหาวิธีที่จะสร้างอุโบสถให้สำเร็จ โดยในเบื้องต้นพระครูพิพัฒน์กิจจาทร (ชุม จนฺทโน) ได้สำรวจจำนวนครัวเรือนของพุทธศาสนิกชนบริเวณรอบ ๆ วัด เมื่อได้ข้อมูลมาแล้ว จึงได้ทำหนังสือขอยืมเงินเพื่อเป็นทุนในการสร้างอุโบสถ ท่านได้กำหนดให้ประชาชนนำเงินมาส่งที่วัดเป็นงวด ๆ เดือนละ 1 งวด รวม 10 งวด แต่ทุกครัวเรือนจะส่งเงินงวดไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับจำนวนเงินที่ขอยืม โดยท่านได้แบ่งครัวเรือนออกเป็น 3 ระดับ คือ ครัวเรือนที่มีฐานะดี ส่งงวดละ 20 บาท 10 งวด เป็นเงิน 200 บาท ครัวเรือนที่มีฐานะปานกลางส่งงวดละ 10 บาท 10 งวด เป็นเงิน 100 บาท ครัวเรือนที่มีฐานะต่ำ ส่งงวดละ 5 บาท 10 งวด เป็นเงิน 50 บาท เงินที่ยืมนี้พระครูพิพัฒน์กิจจาทร (ชุม จนฺทโน) ได้สัญญาไว้ว่า เมื่อสร้างอุโบสถได้มุงหลังคาเสร็จเรียบร้อยแล้วจะคืนเงินที่ยืมมาให้ทั้งหมด ซึ่งได้รับความร่วมมือจากประชาชนเป็นอย่างดียิ่ง เมื่อท่านได้เงินมาได้นำไปก่อสร้างอุโบสถจนกระทั่งมุงหลังคาอุโบสถเสร็จเรียบร้อย ประชาชนบริเวณรอบ ๆ วัดได้เห็นความตั้งใจความพยายาม และผลงานในการสร้างอุโบสถจนสำเร็จในครั้งนี้ ทำให้ประชาชนเกิดศรัทธามีความยินดี ไม่คิดที่จะรับเงินคืน เพราะถือได้ว่าเป็นการร่วมทำบุญกุศลในพุทธศาสนา บางคนด้วยความศรัทธายังได้บริจาคเงินเพิ่มเติมอีกด้วย[1] อุโบสถหลังนี้จึงสำเร็จด้วยภูมิปัญญาของพระครู

---

[1]แดง รักธรรม. "ประวัติพระครูพิพัฒน์กิจจาทร (ชุม จนฺทโน)" ใน ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพพระครูพิพัฒน์กิจจาทร (ชุม จนฺทโน) อดีตเจ้าอาวาสวัดชุมประดิษฐ์และอดีตเจ้าคณะตำบลควนขนุน วันอาทิตย์ที่ 30 พฤษภาคม 2525. 2525. หน้า ท - ธ.

ภาพประกอบที่ 49 รูปเหมือนพระอธิการเปรม ติสสโรหล่อด้วยโลหะ อดีตเจ้าอาวาสวัดวิหารสูง ตำบลชัยบุรี อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง สร้างเมื่อ พ.ศ. 2494

พิพัฒน์กิจจาทร (ชุม จนฺทโน) ที่ใช้วิธีการดึงศรัทธาของชาวบ้านแปรเปลี่ยนเป็นเงินทุน เพื่อร่วมสร้างบุญกุศลในพุทธศาสนา ซึ่งเป็นความคิดพื้นฐานของพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไปอยู่แล้ว

การสร้างวัด ศาสนสถาน และศาสนวัตถุในสมัยนี้บางครั้งก็มีปัญหาในระดับชาวบ้านด้วยกัน เนื่องจากวัดเป็นสาธารณสมบัติกลางของชุมชน แต่บางคนเข้าไปทำประโยชน์เพื่อตนเองมากกว่าส่วนรวม จึงทำให้บุคคลอื่นรู้สึกว่าไม่เป็นธรรม และบางครั้งประชาชนบางกลุ่มก็เข้าไปรุกที่ดินวัดร้างหรือเข้าไปทำผลประโยชน์ที่ไม่ถูกต้องตามระเบียบกฎหมาย จึงก่อให้เกิดปัญหาระหว่างวัดกับชาวบ้านหรือระหว่างชาวบ้านกับทางราชการ จนบางครั้งต้องฟ้องร้องกันทางศาลก็มี ซึ่งจะยกตัวอย่างให้เห็น ดังนี้

1. กรณีความขัดแย้งของการสร้างวัดทุ่งขึงหนัง การสร้างวัดทุ่งขึงหนังนี้สืบเนื่องมาจากขุนปรางปราณีต (ขำ อุ่นเสียม) กำนันตำบลปรางหมู่ (ปัจจุบันตำบลพนมวังก์) อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ได้สร้างโรงเรียนวัดทุ่งขึงหนังขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2476 และเพื่อให้มีวัดมีพระสงฆ์ได้ช่วยดูแลโรงเรียน เป็นที่ทำบุญของประชาชน จึงได้คิดสร้างวัดทุ่งขึงหนังขึ้น โดยได้นิมนต์พระหนู ปิยธโร จากวัดควนแพรกหา ตำบลแพรกหา อำเภอควนขนุน มาจำพรรษาที่โรงเรียน เพื่อช่วยกันดำเนินการสร้างวัด ซึ่งขุนปรางปราณีต (ขำ อุ่นเสียม) เป็นผู้ร่วมกับชาวบ้านถากถางป่าเตรียมพื้นที่ไว้ ดังที่ขุนปรางปราณีต ได้ทำหนังสือรายงานเรื่องนี้ไปอำเภอควนขนุน เมื่อวันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2476 ระบุไว้ว่า

> เนื่องด้วยการได้จัดสร้างโรงเรียนขึ้นใหม่ที่ทุ่งขึงหนังเดียวนี้ก็นับเป็นการเบาบางลงแล้ว ต่อไปคิดว่าจะสร้างขึ้นให้เป็นวัด ตามที่ข้าพเจ้าจะทำไป แต่ยังไม่ทราบว่าจะเป็นอย่างไร เพราะวัดนั้นเป็นสิ่งที่จะสร้างได้ยาก ข้าพเจ้าเห็นว่าสิ่งที่สำคัญ เพื่อจะได้เป็นหลักของพระศาสนา หรือคนใกล้เคียงทางนี้จะได้ทำบุญบ้าง เพราะเป็นที่ระยะห่างกับวัดอื่น ๆ มาก เดียวนี้ข้าพเจ้าได้นิมนต์พระหนู นามฉายา ปิยธโร มาจากวัดควนแพรกหาได้มาอยู่ที่โรงเรียน เมื่อวันที่ 25 เดือนตุลา เพื่อจะได้ช่วยเหลือในการที่จะสร้างวัด หรือช่วยบำรุงโรงเรียนไปพลาง[1]

การสร้างวัดทุ่งขึงหนัง ขุนปรางปราณีต (ขำ อุ่นเสียม) ได้สร้างเป็นสำนักสงฆ์ขึ้นก่อน โดยมีพระหนู ปิยธโร เป็นเจ้าสำนัก ต่อมาในปี พ.ศ. 2482 เกิดมีปัญหาเรื่องที่ดินสำนักสงฆ์กับที่ดินโรงเรียนไม่มีการแบ่งเขตที่แน่ชัด ปัญหากรรมสิทธิ์ที่ดิน ปัญหาการสร้างศาลาการเปรียญ

---

[1]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือขุนปรางปราณีตถึงนายเฉลียว วรรณศิลป์ ลงวันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2476.

และมีปัญหาสัตว์เลี้ยงเข้าไปทำลายพืชผลไม้ภายในวัด ซึ่งสัตว์เลี้ยงพวกโคกระบือส่วนใหญ่เป็นของขุนปรางปราณีต (ขำ อุ่นเสียม) พระภิกษุสงฆ์ได้รับความเดือดร้อน สร้างความไม่พอใจแก่ชาวบ้านบางกลุ่ม ทำให้เกิดความแตกแยกในกลุ่มชาวบ้านด้วยกัน โดยแยกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มของขุนปรางปราณีต (ขำ อุ่นเสียม) นายขาว เดชฤกษ์ปาน นายเม่ง อุ่นเสียม ฯลฯ กลุ่มหนึ่ง และกลุ่มของพระหนู ปิยธโร นายคล้าย ทนสุวรรณ นายช่วย ดำช่วย นายผอม ด้วงคง นายเลื่อน คงสีทอง ฯลฯ อีกกลุ่มหนึ่ง โดยกลุ่มของพระหนู ปิยธโร มีความต้องการจะย้ายวัดทุ่งขึงหนังหรือสำนักสงฆ์ทุ่งขึงหนังและโรงเรียนไปตั้งใหม่บริเวณวัดเขาพนมวังก์ (ร้าง) ซึ่งอยู่ใกล้กัน จึงทำให้ชาวบ้านในหมู่ที่ 5 , 6 , 7 , 8 และหมู่ที่ 10 รวมกลุ่มกันเข้าชื่อขอย้ายสำนักสงฆ์และโรงเรียนทุ่งขึงหนังไปยังอำเภอควนขนุน และเจ้าคณะแขวงวัดสุวรรณวิชัย โดยให้เหตุผลว่า

1. เด็กนักเรียนชายหญิงที่ไปเรียนหนังสือได้รับความลำบากในฤดูน้ำท่วม บางแห่งไม่สามารถไปได้ เช่น เด็กนักเรียนในหมู่ที่ 5 ต้องข้ามคลอง 2 แห่ง หมู่ที่ 6 ข้ามคลอง 3 แห่ง หมู่ที่ 7 ข้ามคลอง 1 แห่ง หมู่ที่ 8 ข้ามคลอง 3 แห่ง และหมู่ที่ 10 ข้ามคลอง 3 แห่ง เป็นต้น

2. พระภิกษุสามเณร มีความขัดข้องในฤดูน้ำท่วมไม่สามารถออกไปบิณฑบาตรได้ และชาวบ้านที่จะไปทำบุญในวัดก็ทำได้ยากลำบาก

3. การปลูกสร้างทรัพย์สินภายในวัด มีความขัดข้องเนื่องจากมีสัตว์เลี้ยงของชาวบ้านเข้ามารบกวน เช่น วัว ควาย สุกร เป็นต้น แม้แต่การปลูกพืชของนักเรียนก็ได้รับความเสียหายอยู่เสมอ บางครั้งถึงกับมีปากเสียงกันอยู่บ่อย ๆ

4. ส่วนที่ดินนั้นก็ยังมีเจ้าของจับจองถือกรรมสิทธิ์ ยังไม่ได้โอนโฉนดที่ดินให้ถูกต้องตามพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ว่าเป็นวัดและของโรงเรียน[1]

ด้วยเหตุนี้ทำให้พระหนู ปิยธโร อยู่ที่วัดเดิมก็ไม่สะดวกจึงคิดย้ายไปอยู่ที่วัดจะสร้างใหม่ โดยให้เหตุผลว่าที่วัดใหม่เหมาะสมกว่าที่วัดเดิม ดังนี้

1. ที่วัดร้างนั้น มีวัตถุโบราณและพืชผลหลายอย่างอยู่แล้ว เช่น อาคารโรงเรือน เสาอุโบสถ มะม่วง มะพร้าว ขนุน หมาก สะตอ เป็นต้น

2. สะดวกแก่นักเรียนที่เดินทางไปโรงเรียนไม่ต้องข้ามคลองหลายแห่ง

3. สะดวกเพราะน้ำท่วมน้อย พระภิกษุสามเณรสามารถไปบิณฑบาตรได้สะดวก การ

---

[1]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือจากคณะผู้ใหญ่บ้านและราษฎร หมู่ที่ 5/ ที่ 6/ ที่ 7/ ที่ 8/ ที่ 10 ถึงคณะกรมการอำเภอควนขนุน เรื่องขอย้ายสำนักสงฆ์และโรงเรียนทุ่งขึงหนัง ลงวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2482.

ไปทำบุญของชาวบ้านทำได้สะดวกกว่าที่เก่า

4. สามารถป้องกันภัยจากสัตว์เลี้ยงได้ดีเพราะมีอาณาเขตชัดเจน

5. ที่วัดร้างที่จะสร้างวัดใหม่อยู่ใกล้กับหมู่ที่ 5 , และหมู่ที่ 6 อย่างใกล้ชิด

6. เมื่อถึงฤดูแล้งก็สะดวกในการใช้น้ำอาบน้ำกิน เพราะในที่ใหม่น้ำไม่เคยขาดตลอดทั้ง 3 ฤดู

7. ส่วนที่ดินวัดร้างนั้นไม่เกี่ยวข้องกับประชาชนในการถือครองกรรมสิทธิ์ แต่คงอยู่ในปกครองของรัฐบาลและมีอาณาเขตสมควรสร้างวัดได้[1]

นอกจากนี้คณะราษฎรผู้ขอย้ายสำนักสงฆ์ยังได้ขอให้คณะกรมการอำเภอควนขนุนอนุญาตเพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้เข้าจำพรรษาได้ทัน ซึ่งคณะราษฎรได้ดำเนินการก่อสร้างไปแล้ว ดังระบุไว้ว่า

> ขอคณะกรมการอำเภอจงกรุณาโปรดคณะข้าพเจ้าให้ภิกษุสามเณรได้จำพรรษาในพรรษานี้ เพราะที่ดินวัดร้างนั้นคณะข้าพเจ้าได้ชวนกันหักร้างถางพง และถากถางบริบูรณ์แล้ว ได้ทำกุฏิให้สงฆ์อาศัยเล็กน้อยแล้ว ต่อไปคณะข้าพเจ้าจะคิดสร้างโรงเรียนชั่วคราวให้เด็กได้เล่าเรียนไปก่อนกว่าจะได้สร้างโรงเรียนขึ้นใหม่ เพราะคิดพร้อมด้วยครูใหญ่โรงเรียนแล้ว ถ้าไม่ได้ย้ายสำนักในปีนี้ส่วนพระหนู ปิยธโร และคณะของท่านจะไม่อยู่ที่ทุ่งขึงหนังเป็นอันขาด ที่จะหาพระอื่นมาแทนก็หาด้วยยาก เพราะกลัวอันตรายหลายอย่างดังกล่าวแล้ว ถ้าวัดร้างเสียแล้ว คณะข้าพเจ้าก็หมดที่หวังในการทำบุญให้ทาน[2]

จากคำร้องขอของราษฎรดังกล่าวในส่วนที่มีไปถึงพระครูกาชาติ (บุญทอง ธมมสโร) เจ้าคณะแขวงควนขนุน วัดสุวรรณวิชัย ได้อนุญาตให้โยกย้ายและตั้งวัดใหม่ได้ แต่ในส่วนของโรงเรียนขอให้ขอความเห็นชอบจากธรรมการอำเภอเสียก่อน ดังที่ระบุไว้ในหนังสือเจ้าคณะแขวงควนขนุนถึงคณะผู้ใหญ่บ้านและราษฎรทั้ง 5 หมู่บ้านว่า

> หนังสือบอกขอโยกย้ายสำนักสงฆ์ทุ่งขึงหนังด้วยว่าที่ซึ่งตั้งอยู่ก่อนนั้น ไม่เหมาะด้วยประการต่าง ๆ และสถานที่ซึ่งจะโยกย้ายเข้าไปตั้งใหม่อุดมเต็มไปด้วยประโยชน์หลาย

---

[1]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือจากคณะผู้ใหญ่บ้านและราษฎร หมู่ที่ 5/ ที่ 6/ ที่ 7/ ที่ 8/ ที่ 10 ถึงคณะกรมการอำเภอควนขนุน เรื่องขอย้ายสำนักสงฆ์และโรงเรียนทุ่งขึงหนัง ลงวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2482.

[2]เรื่องเดิม.

ประการดุจกัน ทั้งนี้ความปรากฏแจ้งชัดอยู่ในหนังสือของท่านแล้ว พร้อมด้วยแผนที่ประกอบแนบติดไป อนุญาตให้จัดการโยกย้ายและตั้งได้ตามที่ประสงค์ แต่การที่จะโยกย้ายโรงเรียนด้วยนั้น จะต้องบอกไปยังธรรมการอำเภอ และให้ได้รับความเห็นชอบเสียก่อน จึงจัดการไปตามนั้นได้[1]

ในส่วนของคณะกรมการอำเภอควนขนุนเมื่อได้รับคำร้องของคณะราษฎรดังกล่าวแล้ว ก็ได้ดำเนินการตรวจสอบโดยได้เรียกตัวขุนปรางปราณีต (ขำ อุ่นเสียม) ไปสอบสวนได้ความว่าที่ดินที่ตั้งสำนักสงฆ์และโรงเรียนนี้ ขุนปรางปราณีต (ขำ อุ่นเสียม) ได้ร่วมกับชาวบ้านจัดตั้งขึ้นโดยหวังจะให้สำนักสงฆ์และโรงเรียนมีความเจริญขึ้นตามลำดับ ขุนปรางปราณีตไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินแต่อย่างใด และยินดีจะให้สำนักสงฆ์ตั้งอยู่ต่อไป ไม่เห็นด้วยที่จะย้ายไปอยู่ที่อื่น แต่พระหนู ปิยธโร มีความน้อยใจที่วัวควายเข้าไปทำลายพืชผลของวัดเสียสิ้นเพราะวัดไม่มีรั้ว และวัวควายเหล่านี้ก็ไม่ใช่ของคนอื่นไกลแต่เป็นของคนใกล้เคียงและของขุนปรางปราณีตนั้นเอง นอกจากเรื่องดังกล่าวแล้ว วัดกับบ้านยังมีเรื่องหมางใจกันในเรื่องเงินจ้างช่างทำโรงธรรมหรือศาลาการเปรียญซึ่งยังค้างช่างอยู่อีกส่วนหนึ่งด้วย จึงทำให้เกิดการระแวงไม่เชื่อใจกันขึ้น พระหนู ปิยธโร จึงไม่ยอมรับเป็นผู้รักษาการวัดนั้นและได้จากไปเสีย[2]

ส่วนสาเหตุทั้ง 4 ข้อที่คณะราษฎรอ้างขึ้นเป็นเหตุผลของการขอย้ายสำนักสงฆ์นั้น เมื่อมีการตรวจสอบแล้วปรากฏผลว่า เหตุผล ข้อ 1 ข้อ 2 นั้นไม่สมจริงตามคำร้อง เพราะที่บริเวณเขาพนมวังก์หรือเขานมวังนั้นตั้งอยู่ในที่ต่ำน้ำจะท่วมมากกว่าที่ทุ่งขึงหนัง ส่วนข้อ 3 ได้ความจริงตามคำร้อง เนื่องจากวัดไม่ได้ทำรั้วให้แน่นอน ซึ่งแก้ไขได้หากวัดจะทำรั้วกำหนดแนวเขตให้แน่นอน ส่วนข้อ 4 นั้น ขุนปรางปราณีต (ขำ อุ่นเสียม) ไม่ได้เกี่ยวข้องหรือมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินดังได้กล่าวมาแล้ว เมื่อได้พิจารณาแล้วทางอำเภอเห็นว่าถ้าอนุญาตให้ย้ายวัดแล้ว จะทำให้ราษฎรแตกพวกแตกหมู่เกิดผลเสียทางการปกครอง อำเภอจึงไม่อนุญาตให้ย้ายตามคำขอของราษฎรบางกลุ่ม แต่ได้ขอให้เจ้าคณะหมวดและเจ้าคณะแขวงใช้ความพยายามให้ทั้ง 2 ฝ่ายได้เข้าใจกันเสีย

---

[1]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. สำเนาหนังสือเจ้าคณะแขวงควนขนุนถึงคณะผู้ใหญ่บ้านและราษฎรทั้ง 5 หมู่บ้าน เรื่องตอบการโยกย้ายสำนักสงฆ์ ลงวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2482.

[2]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือคณะกรมการอำเภอควนขนุนถึงเจ้าคณะแขวงอำเภอควนขนุน เรื่องราษฎรขอย้ายสำนักสงฆ์และโรงเรียนทุ่งขึงหนัง ลงวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2482.

ใหม่ เพื่อจะได้พร้อมเพรียงกันช่วยบำรุงรักษาสำนักสงฆ์และโรงเรียนทุ่งขึงหนังให้เจริญก้าวหน้าต่อไป[1]

ทางเจ้าคณะแขวงโดยพระครูกาชาติ (บุญทอง ธมมธโร) วัดสุวรรณวิชัยได้พยายามแก้ปัญหาเรื่องนี้โดยได้เรียกตัวพระหนู ปิยธโร มาพูดเกลี้ยกล่อม เพื่อขอให้กลับไปอยู่สำนักเดิม แต่ไม่เป็นผลสำเร็จ ดังที่พระครูกาชาติ ได้รายงานไปอำเภอตอนหนึ่งระบุไว้ว่า

> ประการที่ประสงค์ของคณะกรรมการอำเภอนั้น เพื่อให้อาตมาภาพเรียกตัวพระหนูมาพูดเกลี้ยกล่อมเพื่อให้พระหนูได้เป็นผู้รักษาการสำนักสงฆ์ และเป็นผู้อุปการะโรงเรียนต่อไป วันนี้ที่ 29 กรกฎาคม อาตมาภาพได้เรียกตัวพระหนูมายังวัดสุวรรณวิชัยได้พูดเกลี้ยกล่อมท่านทุก ๆ ทางแล้ว เพื่อให้พระหนูได้กลับคืนไปสำนักเดิม แต่ก็หมดหนทางที่จะให้ท่านกลับไป โดยอ้างเหตุผลมาให้ฟังหลายประการ ประการที่สำคัญท่านกล่าวว่าชักเกรงคณะพรรคพวกของขุนปรางฯ เท่าที่เป็นมาแต่หลังนั้นแล้ว ท่านสุดทนทาน ซึ่งโดยหมายใจถึงว่าจักกลับดีดงเดิม แต่เมื่อเห็นว่ายังรุดหน้าฝ่ายเดียวท่านยอมผ่อนเสียก่อนและไม่ยอมอยู่ในที่นั้นต่อไป[2]

ต่อมาในเดือนกันยายน พ.ศ. 2482 แม้ว่าทางคณะสงฆ์และอำเภอควนขนุนจะสั่งให้ระงับการสร้างวัดไปแล้วก็ตาม แต่ทางคณะของพระหนู ปิยธโร ก็ยังขัดขืนดำเนินการก่อสร้างต่อไป ดังเห็นได้จากเรื่องที่นายขาว เดชฤกษ์ปาน ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 6 ได้รายงานให้เจ้าคณะแขวงทราบ และเจ้าคณะแขวงรายงานให้อำเภอควนขนุนดำเนินการเพื่อระงับเรื่องต่อไป ดังระบุไว้ว่า

> ด้วยได้รับหนังสือนายขาว ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 6 ตำบลปรางหมู่ แจ้งว่าได้มีคณะก่อการณ์จัดสร้างวัดใหม่ที่เขานมโดยอนุสนธิมาจากสำนักสงฆ์ทุ่งขึงหนัง บัดนี้คณะก่อการณ์หมู่นั้นจะประกอบด้วยบุคคลเท่าใดไม่ปรากฏ แต่กำลังวางรากฐานการก่อสร้างมีกุฏิ ซึ่งจะได้ซื้อโรงเรือนของชาวบ้านในแถบถิ่นนั้น ด้วยมีจุดประสงค์ในเชิงแข่งขันกับสำนักสงฆ์

---

[1]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือคณะกรมการอำเภอควนขนุน กราบเรียนเจ้าคณะจังหวัดพัทลุง เรื่องชี้แจงเหตุขัดข้องไม่ให้ราษฎรตั้งวัดเขานมวัง ลงวันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2482.

[2]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือเจ้าคณะแขวงควนขนุนเจริญพรคณะกรมการอำเภอควนขนุน เรื่อง ตอบเรื่องสำนักสงฆ์ทุ่งขึงหนัง ลงวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2482.

ทุ่งขึงหนังเป็นต้นดังนี้ สำหรับสำนักสงฆ์ทุ่งขึงหนังใหม่ (เขานม) นั้นทางคณะสงฆ์ได้ระงับโดยมิให้ตั้งสำนักอาศัยต่อไปแล้ว พฤติการณ์อันปรากฏขึ้นอีกต่อไปนี้ก็เนื่องจากคณะก่อการณ์ จึงขอให้ทางคณะกรรมการอำเภอได้ทำการสืบสวนและเป็นหน้าที่ระงับเรื่องให้สงบไป ถ้าปรากฏว่าทางฝ่ายพระสงฆ์ได้เข้าร่วมมือในกรณีอันนี้ด้วยก็จะได้จัดการโดยให้มีนัยอันเดียวกัน[1]

นอกจากนี้ในวันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2482 พระครูกาชาติ (บุญทอง ธมมธโร) เจ้าคณะแขวงควนขนุน ยังได้มีหนังสือตักเตือนไปยังพระหนู ปิยธโร คาดโทษไว้ว่าอย่าเข้าไปพัวพันกับการสร้างวัดใหม่ หากดื้อดึงอาจจะมีโทษตามระเบียบและอาณัติของคณะสงฆ์ และการที่คณะราษฎรผู้ก่อการได้ก่อสร้างสิ่งต่าง ๆ โดยอ้างว่าได้รับอนุญาตจากเจ้าคณะแขวงแล้วแต่ต้องได้รับความเห็นชอบจากอำเภอด้วย ซึ่งคณะราษฎรดังกล่าวยังไม่ได้ปฏิบัติตามนั้นคำสั่งนั้นจึงใช้ไม่ได้ ดังปรากฏหลักฐานในคำตักเตือนของเจ้าคณะแขวงได้ระบุไว้ว่า

การโยกย้ายสำนักสงฆ์และตั้งสำนักสงฆ์ใหม่ได้มีเรื่องเรื่อย ๆ ตลอดมา สภาพการณ์ยังไม่สงบลงได้ และยังจะไม่สงบไปนานกว่านาน สำหรับตัวของท่านเองหากยังมีความพัวพันเกี่ยวข้องกับกรณีอันนี้ อาจจะมีโทษเป็นทวีคูณ จึงขอตักเตือนให้ทราบไว้เป็นทางคณะสงฆ์ว่า อย่าได้เกี่ยวข้องพัวพันในการที่จะทำการปลูกสร้างหรือปลูกสร้างที่สำนักอาศัยซึ่งจะจัดการสร้างขึ้นใหม่ ดังมีข่าวปรากฏอยู่ ขอให้มีแต่ทางคฤหัสถ์ชนพออยู่แล้ว ซึ่งเป็นหน้าที่ทางฝ่ายปกครองไม่เกี่ยวข้องด้วยทางคณะสงฆ์ ตัวท่านเองถ้ายังเกี่ยวข้องพัวพันอยู่ในวงการนี้แล้วอาจจะจัดเข้าในลักษณะหัวดื้อซึ่งอาจมีโทษตามระเบียบและอาณัติของคณะสงฆ์หากว่าจะขัดคำอ้อนวอนของชาวบ้านไม่ได้ก็ให้ไปสำนักที่วัดอื่นเสียจะไม่ยุ่งยากในภายหลัง การที่คณะชาวบ้านยังก่อการปลูกสร้างอะไรต่ออะไรลงไป และจะได้จัดทำต่อไปนั้นโดยถือว่าเจ้าคณะแขวงอนุญาตแล้ว จริงอยู่เจ้าคณะแขวงอนุญาตแต่การอนุญาตหาได้มีโดยสิทธิ์ของเจ้าคณะแขวงฝ่ายเดียวไม่ และทั้งในตอนท้ายก็ได้สั่งกำกับมาแล้วว่าจะต้องได้รับอนุญาตทางกรมการอำเภอเสียก่อน แต่คณะชาวบ้านหาได้ปฏิบัติตามนั้นไม่ถือเอาคำของเจ้าคณะแขวงฝ่ายเดียวแล้วเลยตั้งขึ้นจึงไม่ได้เป็นไปโดยชอบตามนั้น อันคำสั่งของเจ้าคณะซึ่งว่าด้วยการตั้งวัด และกรณีอันเกี่ยวกันทั้งสองฝ่ายนี้ แม้ว่าเจ้าคณะทางคณะสงฆ์เห็นชอบ แต่ทางปกครองไม่เห็นชอบคำสั่งนั้นใช้ไม่ได้ ทางฝ่ายปกครองก็

---

[1]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือเจ้าคณะแขวงควนขนุน เจริญพรคณะกรมการอำเภอควนขนุน เรื่อง สำนักสงฆ์ตั้งใหม่ (เขานมวัง) ลงวันที่ 7 กันยายน พ.ศ. 2482.

ดุจกันแม้ได้เห็นชอบแล้ว และได้สั่งไปแล้ว แต่ทางคณะสงฆ์ไม่เห็นชอบก็ใช้ไม่ได้ดุจกัน ใครจะยังอาจฝืนกระทำไปตามนั้น โดยกรณีอันเกี่ยวกันดังว่าแล้วและทั้งมิได้ถือหลักฐานทั้งสองฝ่ายก็ผิดเปล่า จะโทษเจ้าคณะนั้นทางฝ่ายนี้ไม่ได้เลย ท่านควรได้ใช้ความพิจารณาในกรณีดังว่ามานี้ให้แยบคายเถิด จะปราศจากโทษน้อยใหญ่[1]

ส่วนทางฝ่ายอำเภอควนขนุน เมื่อได้รับหนังสือจากเจ้าคณะแขวงควนขนุนแล้ว ในวันที่ 22 กันยายน พ.ศ. 2482 ได้สั่งให้กำนันตำบลปรางหมู่ (นายคล้าย รอดชู) สอบสวนดูข้อเท็จจริง ได้พบว่าคณะชาวบ้าน จำนวน 11 คน เป็นผู้ก่อสร้าง โดยถืออำนาจตามคำอนุญาตของเจ้าคณะแขวง จึงสั่งให้รื้อถอนแต่ผู้ก่อสร้างไม่ยอม[2] แม้ว่าพระครูกาชาติ เจ้าคณะแขวงจะสั่งห้ามไม่ให้พระหนูและราษฎรก่อสร้าง แต่พระหนู ปิยธโร และชาวบ้านยังขัดขืนไม่ยอมทำตาม[3] ได้มีการก่อสร้างสิ่งเพิ่มเติมขึ้นเรื่อย ๆ การที่พระหนู ปิยธโร และราษฎรไม่ยอมรื้อถอนก็เพราะถือเอาคำอนุญาตของเจ้าคณะแขวงที่เคยให้ไว้ก่อนแล้ว ในที่สุดทางอำเภอควนขนุนได้ถามเรื่องนี้ไปยังเจ้าคณะแขวงควนขนุน ซึ่งพระครูกาชาติ (บุญทอง ธมมธโร) เจ้าคณะแขวงได้ตอบทางอำเภอควนขนุนว่า

ตามสำเนาหนังสืออนุญาตให้โยกย้ายนั้นเป็นหนังสือของอาตมาภาพจริง การที่ได้อนุญาตให้โยกย้ายสำนักสงฆ์ทุ่งขึงหนังนั้น โดยได้พิจารณาถึงคำร้องของราษฎรทั้ง 5 หมู่บ้าน เห็นว่าเหตุผลพอฟังอยู่ ประการที่สำคัญก็มีอยู่ว่า ราษฎรเหล่านั้นทั้ง 5 หมู่บ้านได้พรักพร้อมกันดีแล้ว ในอันที่จะโยกย้าย ทั้งนี้ย่อมเข้าใจไปว่าเป็นหมู่บ้านที่นายแม่ง อุ่นเสียม นายขาว เดชฤกษ์ปาน เป็นผู้ปกครองรวมอยู่ในจำนวนหมู่บ้านนั้นด้วย แต่แล้วต่อมาปรากฏเป็นคดีเกิดฟ้องร้องกันขึ้น และคงปรากฏเป็นคณะผู้ก่อการสร้างวัดเพียง 2 หมู่บ้านเท่านั้น จึงรู้สึกและสำนึกได้ดีว่า ตามคำขอโยกย้ายสำนักสงฆ์นั้นมีกลเม็ดแอบ

---

[1]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือเจ้าคณะแขวงควนขนุนถึงพระหนู ปิยธโร เรื่อง ขอตักเตือนเพิ่มเติม ลงวันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2482.

[2]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือกำนันตำบลปรางหมู่ถึงคณะกรมการอำเภอควนขนุน เรื่องสอบถามปากคำผู้สร้างวัดเขานมวัง (วัดร้าง) ลงวันที่ 25 กันยายน พ.ศ. 2482.

[3]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 6 (นายขาว เดชฤกษ์ปาน) ถึงคณะกรมการอำเภอควนขนุน เรื่อง พระหนูและราษฎรขัดขืนคำสั่งทำที่พักต่อไปอีก ลงวันที่ 27 กันยายน พ.ศ. 2482.

แฝงอยู่ หาได้เป็นไปตามคำขอโยกย้ายนั้นไม่ พฤติการณ์ที่คณะก่อการณ์กระทำลงไปนั้น ย่อมผิดความประสงค์เดิมกันอย่างไกลลิบ ขออนุญาตโยกย้าย แต่กลับเป็นการตั้งวัด และเอาจำนวนคนมากมาขอในที่สุดเป็นจำนวนคนน้อย เมื่อปรากฏขึ้นเป็นดังนี้ จึงได้มีหนังสือถอนสิทธิ์หนังสือที่อนุญาตไปว่าเป็นโมฆะเสียแล้ว โดยหนังสือลงวันที่ 13 กันยายน 2482[1]

เมื่อเจ้าคณะแขวงถอนคำอนุญาตการโยกย้ายและตั้งวัดแล้ว ดังนั้นเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าวให้ยุติโดยเร็ว ในวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2482 ทั้ง 2 ฝ่ายได้ทำสัญญายินยอมรื้อถอนสิ่งก่อสร้างที่วัดใหม่ และยินดีกลับไปบำรุงวัดทุ่งขึงหนัง สัญญาได้ทำกันที่วัดสุวรรณวิชัยต่อหน้าพระครูกาชาติ (บุญทอง ธมฺมธโร) เจ้าคณะแขวง รายละเอียดของสัญญามีดังนี้

วัดสุวรรณวิชัย

วันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2482

ข้าพเจ้าพระหนู ปิยธโร และนายเลื่อนกับพวกซึ่งมีนามข้างท้ายคำยอมฉบับนี้ ขอทำคำยอมไว้ต่อท่านพระครูกาชาติ เจ้าคณะแขวง ดังมีข้อความต่อไปนี้

ข้อ 1 ตามที่พวกข้าพเจ้าได้จัดการสร้างวัดขึ้นใหม่ (วัดเขานมวัง) ซึ่งเป็นการผิดระเบียบการสร้างวัดของทางบ้านเมือง ข้าพเจ้ากับพวกยอมรื้อถอนสิ่งซึ่งปลูกสร้างลงแล้วให้หมดภายใน 20 วัน นับแต่วันที่ 30 ตุลาคม ศกนี้เป็นต้นไป ให้นายแม่ง นายขาว ผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้านำพวกไปทำการรื้อถอนให้สิ้นเชิง แต่การรื้อถอนไม่เกี่ยวข้องกับพระหนู ปิยธโร

ข้อ 2 กุฏิและไม้ต่าง ๆ ซึ่งได้ปลูกสร้างลงในวัดเขานมวัง ซึ่งตามคำยอมนี้ให้รื้อถอนออกให้หมดนั้น ยินยอมมอบเครื่องอุปกรณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ให้แก่วัดทุ่งขึงหนัง โดยไม่เรียกร้องเอามูลค่าอย่างใด

ข้อ 3 ในกาลต่อไป ข้าพเจ้ากับพวกยอมทำบุญสุนทานร่วมกัน และจะยอมทนุบำรุงวัดทุ่งขึงหนังซึ่งมีอยู่แล้ว โดยความพร้อมเพรียงสามัคคีแก่กันอย่างที่เคยกระทำมาแล้ว

ข้อ 4 ข้าพเจ้าพระหนู ปิยธโร ซึ่งเป็นผู้ต้องกล่าวหาฝ่ายหนึ่ง ยินยอมออกจากวัดเขานมวัง ซึ่งได้สร้างขึ้นใหม่ ในเมื่อข้าพเจ้าออกพรรษาแล้ว ในวันที่ 30 ตุลาคม 2482

---

[1]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือเจ้าคณะแขวงควนขนุน เจริญพรคณะกรมการอำเภอควนขนุน เรื่องการตั้งวัดเขานมวัง (ร้าง) ลงวันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ. 2482.

โดยจักไปอยู่ในสำนักทุ่งขึงหนังอย่างเดิมและยินดีทนุบำรุงให้วัดเจริญเรียบร้อยดังที่เคยปฏิบัติมาแล้ว และจะชักนำชาวบ้านให้กลมเกลียวกันเช่นเดิม

ข้อ 5 เรื่องสร้างโรงเรียนวัดทุ่งขึงหนังที่ยังค้างอยู่ ข้าพเจ้ากับนายแม่ง นายขาว ผู้ใหญ่บ้านและพวก ยินดีรับกันหาเงินรายได้มาใช้เงินซึ่งยังค้างคาอยู่ และยินดีช่วยกันทำโรงธรรม ซึ่งยังค้างอยู่นั้นจนกว่าจะสำเร็จ[1]

การแก้ปัญหาความขัดแย้งในการโยกย้ายและการสร้างวัดและโรงเรียนทุ่งขึงหนังของคณะราษฎรทั้ง 2 ฝ่าย เป็นไปด้วยความเรียบร้อย เนื่องจากทางคณะสงฆ์และทางฝ่ายอำเภอควนขนุนได้พยายามแก้ปัญหาโดยสันติ แม้ว่าจะต้องใช้เวลานานค่อย ๆ คลี่คลายปัญหาแทนการใช้กฎหมายบังคับ จนในที่สุดได้ข้อตกลงร่วมกันที่วัดสุวรรณวิชัยดังได้กล่าวแล้ว

แต่อย่างไรก็ตามหลังจากทั้ง 2 ฝ่ายได้ทำคำยินยอมตกลงกันแล้ว เรื่องนี้ก็คงจะยุติสงบกันไปได้ แต่กลับไม่เป็นเช่นนั้นเนื่องจากคณะราษฎรผู้ก่อการสร้างวัดที่เขาพนมวังก์ ส่วนหนึ่งยังไม่ยอมรับคำตัดสินแต่ที่ยอมไปเพราะสู้ไม่ได้จึงได้ทำหนังสือร้องเรียนขอตั้งวัดที่เขาพนมวังก์ (เขานมวัง) ลงวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2482 ไปยื่นต่อพระมุนีสารโสภณ (ทัน ธมมธโร) เจ้าคณะจังหวัดพัทลุง วัดดูหาต่ำ (วัดภูผาภิมุข) เพื่อขอความเป็นธรรมและขอตั้งวัดที่เขานมวังต่อไป ซึ่งมีผู้ลงนามจำนวน 72 คน โดยกล่าวหาว่าเมื่อวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2482 เจ้าคณะแขวงและนายอำเภอบังคับตัดสินให้รื้อถอนสิ่งก่อสร้างจากวัดเขานมวังไปไว้ที่วัดทุ่งขึงหนัง การตัดสินครั้งนี้ทำให้พวกตนเสียหายฝ่ายเดียว และหากพวกตนจะไปทำบุญที่วัดทุ่งขึงหนังอีก กลัวว่าจะเป็นที่น่ารังเกียจ จึงขอให้เจ้าคณะจังหวัดส่งพระภิกษุไปอยู่ที่วัดเขานมวัง เพื่อไม่ให้วัดร้าง เพราะพวกราษฎรได้ลงทุนร่วมกันสร้างวัดมาหลายเดือนแล้ว ส่วนพระหนู ปิยธโร ก็ถูกเจ้าคณะแขวงบังคับให้กลับไปอยู่วัดทุ่งขึงหนังตามเดิม ดังได้ระบุไว้ในหนังสือร้องเรียนว่า

เดี๋ยวนี้เรื่องวัดร้างเขานมวังชะงักลงแล้วตามที่นายขาว ผู้ใหญ่และนายแม่ง ผู้ใหญ่ฟ้องพระหนู ปิยธโร ทั้ง 13 เรื่องและฟ้องคณะข้าพเจ้า ในการปลูกสร้างก็ระงับกันหมดเมื่อวันที่ 10 ตุลาคม ศกนี้ แต่การสงบนั้นเป็นไปในทางเสียหายฝ่ายเดียว เจ้าคณะแขวงและนายอำเภอพร้อมธรรมการอำเภอ เรียกพระหนูและพวกข้าพเจ้า รวม 10 คน ฝ่ายของโจทก์คือขุนปรางกำนันเก่า นายขาว ผญ. นายแม่ง ผญ. ไปไต่สวนที่วัดสุวรรณวิชัย เมื่อ

---

[1]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือเจ้าคณะแขวงอำเภอควนขนุน เจริญพร คณะกรมการอำเภอควนขนุน เรื่อง ส่งคำยินยอมการรื้อถอนวัดเขานมวัง ลงวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2482.

วันที่ 10 เดือนนี้ ส่วนพระหนู เจ้าคณะแขวงบังคับให้ไปทุ่งขึงหนังตั้งแต่แรมค่ำหนึ่งเป็นต้นไป ขัดคำสั่งเจ้าคณะแขวงไม่ได้ ส่วนคณะของข้าพเจ้า ทั้งคณะแขวงและนายอำเภอ ตัดสินให้รื้อถอนสิ่งของที่ก่อสร้าง และเครื่องใช้ที่เพิ่งสร้างในวัดร้างให้รื้อถอนไปไว้ที่วัดทุ่งขึงหนังพร้อมกัน คณะของข้าพเจ้าสุดเสียดายพระหนูที่ถูกบังคับไปอยู่ทุ่งขึงหนังตามเดิม เพราะมีผู้รังเกียจอยู่บ้าง พวกข้าพเจ้าก็สุดที่จะสู้ไว้ได้เพราะถูกกดขี่ข่มขู่คอกทั้ง 2 ฝ่าย จำเป็นต้องทำตามคำสั่งทุกอย่าง เมื่อถูกรื้อถอนเช่นนี้แล้วคณะของข้าพเจ้าก็สุดเสียดาย ทั้งสิ่งของที่ก่อสร้างและแรงที่ทำกันมาหลายเดือนถึงเพียงนี้ หรือทรัพย์ที่สละคนละเล็กน้อยทั้งคนใกล้และไกล เวลานี้คณะของข้าพเจ้าก็หมดที่พึ่ง คิดเห็นแต่ใต้เท้าเท่านั้น ที่จะช่วยระงับทุกข์บำรุงสุขให้คณะของข้าพเจ้าในคราวนี้ เพราะคณะของข้าพเจ้าระลึกถึงคำของใต้เท้าเมื่อท่านออกไปตรวจวัดนมวังว่า "ถ้าเจ้าคณะแขวงและนายอำเภอสั่งให้วัดนี้ร้างแล้ว ให้คณะของข้าพเจ้าเรียนใต้เท้าท่านจะช่วยบำรุงวัดนั้น หรือใต้เท้าจะจัดให้พระไปอยู่" ที่คณะของข้าพเจ้าจึงเรียนมาทั้งนี้ เมื่อใต้เท้าพิจารณาถึงเหตุผลแล้ว ขอให้โปรดทุกข์ครั้งนี้พอได้อยู่เป็นสุข ขอใต้เท้าได้โปรดให้พระไปอยู่สัก 1 รูป ให้พอได้ทำบุญให้ทานต่อไป ถ้าจะไปทำบุญที่วัดทุ่งขึงหนังก็สุดอดกลั้นความละอายไว้ได้ เพราะเป็นที่รังเกียจกันในเรื่องวัดมาแล้ว เมื่อออกพรรษาแล้วพวกข้าพเจ้าขอนิมนต์ต่อใต้เท้าสัก 1 รูป[1]

ด้วยคำร้องเรียนของคณะราษฎรดังกล่าวนี้เองแทนที่เรื่องจะสงบด้วยดี ทำให้ยิ่งเพิ่มความขัดแย้งมากขึ้น เมื่อพระมุนีสารโสภน (ทัน ธมฺมธโร) เจ้าคณะจังหวัดพัทลุง (ต่อมาเป็นที่พระธรรมเมธาจารย์) วัดภูผาภิมุข (วัดคูหาต่ำ) ได้ขอให้นายอำเภอควนขนุน (ขุนนราทรสุขกิจ) และเจ้าคณะแขวงควนขนุน (พระครูกาชาติ) ชี้แจงเรื่องนี้ โดยเจ้าคณะจังหวัดต้องการทราบเหตุผลในเรื่องต่อไปนี้

1. การที่ราษฎรมีความประสงค์จะสร้างวัดนั้นขึ้น มีความขัดข้องอย่างไร
2. ที่ ๆ จะสร้างวัดนั้นเคยเป็นวัดร้างหรือจะสร้างใหม่
3. ในคำร้องทุกข์ที่ว่า "ทั้งเจ้าคณะแขวงและนายอำเภอตัดสินให้รื้อถอนสิ่งที่ก่อสร้างและเครื่องใช้ที่เพิ่งสร้างในวัดร้างให้รื้อถอนไปไว้ที่วัดทุ่งขึงหนังพร้อมกัน" นั้น ท่านได้ตัดสินไปจริงหรือไม่ อาศัยอำนาจและพระวินัยอย่างไร

---

[1]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือราษฎรหมู่ที่ 5, 6, 7, 8 ตำบลปรางหมู่ถึงเจ้าคณะจังหวัดพัทลุง เรื่อง ขอตั้งวัดที่เขานมวัง ลงวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2482.

4. วัดทุ่งขึงหนังนั้นคือวัดอะไร อยู่ที่ไหน ตั้งขึ้นเมื่อไร ตั้งขึ้นชอบด้วยพระราชบัญญัติแล้วหรือไม่[1]

ทางฝ่ายนายอำเภอควนขนุนได้ตอบชี้แจงเรื่องนี้ต่อเจ้าคณะจังหวัดพัทลุง ดังนี้

1. การที่ราษฎรร้องขอตั้งวัดขึ้นที่เขานมวังนั้น ทางอำเภอมีความขัดข้อง โดยเห็นว่าวัดทุ่งขึงหนังมีอยู่ใกล้ ๆ แล้ว ทั้งการที่ร้องขอตั้งนั้นเป็นความคิดเห็นของราษฎรบางคน หาใช่เป็นความเห็นของบุคคลเหล่านั้นส่วนมากหรือทั้งหมดโดยเอกฉันไม่ เพราะพวกที่ไม่ยอมให้เลิกถอนจากทุ่งขึงหนังก็มีอีกพวกหนึ่ง ถ้ายอมให้จัดตามคำร้องขอจะเกิดการไม่สงบขึ้น และจะขาดการประนีประนอมพร้อมเพรียงกัน เรื่องจะไปกันใหญ่โตข้างหน้า ทั้งถ้าเกิดมีขึ้นในวัดที่ใกล้กัน จะไม่มีกำลังบำรุงวัดให้เจริญได้ ผลที่สุดจะเสื่อมโทรมเสียหายเอาความมั่นคงไม่ได้ เพราะราษฎรบริเวณนั้นมีจำนวนน้อย และวัดทุ่งขึงหนังที่ตั้งอยู่ก็ได้ลงทุนปลูกสร้างเสนาสนะไปมากแล้ว ให้เลิกเสียก็จะเสียแรงเสียทรัพย์และเสียเวลาไปโดยไร้ประโยชน์ ย่อมขัดต่อมาตรา 9 ข้อ 5 แห่งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121

2. ที่ที่ราษฎรขอสร้างวัดใหม่ตามคำร้องนั้นเป็นที่วัดเก่าร้างมานานหลายสิบปีแล้ว เป็นหน้าที่ของเจ้าพนักงานฝ่ายราชอาณาจักรต้องปกครองรักษาตามมาตรา 8 แห่งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 และมาตรา 123 แห่งพระราชบัญญัติปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 เวลานี้กำลังอยู่ในระหว่างสำรวจวัดร้างทั่ว ๆ ไป เพื่อทำให้เกิดผลประโยชน์รายได้แก่การพระศาสนาให้ยิ่งขึ้นไป

3. นายอำเภอและเจ้าคณะแขวงอำเภอควนขนุนไม่ได้ตัดสินไปจริงดังกล่าวในคำร้องนั้นไม่ ความจริงมีเพียงว่า เมื่อถึงวันนัดสอบสวนในวันที่ 10 ตุลาคม (2482) คู่กรณีทั้ง 2 ฝ่ายได้มาทำความตกลงกันเอง แล้วทำคำยินยอมไว้ต่อเจ้าคณะแขวงดังกล่าวแล้วข้างต้น นายอำเภอและเจ้าคณะแขวงไม่ได้บังคับขู่เข็นแต่อย่างใดไม่ ส่วนที่สั่งให้รื้อถอนโรงเรือนที่ปลูกสร้างขึ้นในวัดเขานมวังนั้น นายอำเภอได้สั่งไปจริงและสั่งไปก่อนวันที่ทั้ง 2 ฝ่ายได้มาตกลงกันใหม่ในวันนัดสอบสวน แต่ไม่ได้บอกว่าให้รื้อไปที่ใด การที่สั่งห้ามนั้นโดยอาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 มาตรา 123 และพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 มาตรา 8 , 9 และ 40 เพราะถือว่าวัดนั้นเป็นวัดร้างมาประมาณ 100 ปี ทั้งมีวัดทุ่งขึงหนังอยู่ใกล้ ๆ แล้ว ไม่ควรส่งเสริมให้มีพระสงฆ์ขึ้นที่วัดเขานมวังอีก เพราะจะทำให้วัดทุ่งขึงหนังโรยราได้ ผิดความมุ่งหมายของพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ส่วนพระวินัยจะกำหนดไว้อย่างไรยังไม่พบเรื่องราวกล่าวไว้ที่แห่งใด

---

[1]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือเจ้าคณะจังหวัดพัทลุงถึงนายอำเภอควนขนุน เรื่อง มีผู้ร้องทุกข์ ลงวันที่ 19 ตุลาคม พ.ศ. 2482.

4. วัดที่เรียกว่าวัดทุ่งขึงหนังนั้น คือ วัดที่ราษฎรได้ยื่นคำร้องขอตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2476 โดยมีขุนปรางปราณีตเป็นหัวหน้า และได้รับคำยินยอมเห็นชอบพร้อมกันทั้งนายอำเภอและเจ้าคณะแขวงแล้ว ให้จัดตั้งขึ้นเป็นสำนักสงฆ์แต่ยังไม่ได้ออกใบตั้งให้ เพราะเกรงว่าจะไม่มั่นคงจึงให้อยู่ในระหว่างทดลองเพื่อดูความเป็นไปก่อน ระหว่างนี้ทางการคณะสงฆ์ได้จัดเป็นสาขาของวัดเกาะยาง ตำบลนาขยาด สำนักนี้ได้ดำเนินการบำรุงวัดมาจนมีรากฐานพอที่จะยกขึ้นเป็นสำนักสงฆ์โดยเอกเทศและควรออกใบตั้งให้ได้แล้ว อาทิเช่น เริ่มสร้างโรงธรรมถาวรหลังใหญ่ขึ้น 1 หลัง แต่ไม่ทันสำเร็จมาเกิดเรื่องเสียก่อนจึงได้หยุดอยู่ สำนักสงฆ์ทุ่งขึงหนังที่กล่าวนี้ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 6 ตำบลปรางหมู่ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ใกล้กับวัดเขานมวัง (ร้าง) ห่างกันประมาณ 10 เส้นเศษ ดังที่พระคุณเจ้าได้ไปเห็นมาแล้วนั้น[1]

นอกจากนี้แล้วหากพิจารณาจากคำร้องของราษฎรดังกล่าวอาจจะทำให้เข้าใจได้ว่า เจ้าคณะจังหวัดพัทลุงเป็นผู้ถือท้ายราษฎรที่มาร้องทุกข์ ดังปรากฏในคำร้องทุกข์ว่า "ถ้าเจ้าคณะแขวงและนายอำเภอสั่งให้วัดนี้ร้างแล้ว ให้คณะของข้าพเจ้าเรียนใต้เท้า ท่านจะช่วยบำรุงวัดนั้นหรือใต้เท้าจะจัดให้พระไปอยู่" ดังได้กล่าวมาแล้ว หากเป็นจริงดังนั้นย่อมจะทำให้ขัดกับพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 และจะยิ่งก่อให้เกิดความไม่สงบอันล้วนแต่จะนำมาซึ่งความเสื่อมเสียแก่ฝ่ายพุทธจักรและอาณาจักรทั้งสิ้น[2] แต่หลังจากเจ้าคณะจังหวัดพัทลุงได้รับทราบข้อเท็จจริงต่าง ๆ แล้วเรื่องราวการร้องทุกข์ก็ได้สงบลง พระหนู ปิยธโร ก็กลับไปอยู่ที่วัดทุ่งขึงหนังตามเดิม

ต่อมาในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2482 กลับมีเรื่องขึ้นอีกเมื่อทางอำเภอควนขนุนได้กล่าวหาว่าพระหนู ปิยธโร ไม่ตั้งใจจะอยู่ที่วัดทุ่งขึงหนัง ปรากฏหลักฐานในหนังสือที่พระหนู ปิยธโร กราบเรียนพระครูกาชาติ (บุญทอง ธมมธโร) เจ้าคณะแขวงควนขนุน ว่า

> จดหมายของใต้เท้า 1 ฉบับ ลงวันที่ 21 พฤศจิกายน ศกนี้ ผมได้รับแล้ว มีใจความว่าท่านได้รับจดหมายของนายอำเภอ 1 ฉบับ ว่าผมไม่ตั้งใจจะอยู่ในวัดทุ่งขึงหนัง ข้อนั้นไม่เป็นความจริง ความจริงผมพร้อมด้วยคณะของผม ได้เข้าอยู่ในสำนักสงฆ์ทุ่งขึงหนังแล้วตั้งแต่เดือน 12 ขึ้น 7 ค่ำ เป็นต้นมา ก่อนแต่นั้นมีอาการไข้หนักคือไอออกเลือดมาก จึงไม่ได้เข้าไปอยู่ตั้งแต่วันออกพรรษาแล้ว ไปเที่ยวพยาบาลตามวัดอื่นบ้าง กลับมาพยาบาล

---

[1]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือจากคณะกรมการอำเภอควนขนุน กราบเรียนเจ้าคณะจังหวัดพัทลุง เรื่อง ชี้แจงเหตุขัดข้องไม่ให้ราษฎรตั้งวัดเขานมวัง ลงวันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2482.

[2]เรื่องเดิม.

อยู่ที่หน้าเขานมวังบ้าง พออาการทุเลาลงก็เข้าไปอยู่ตามกล่าวแล้ว แต่มีกิจจำเป็นที่ผมต้องไปจากวัดบ้าง เหมือนอย่างอยู่มาแล้วแต่ปีก่อน ๆ ด้วยการจำเป็น แต่ส่วนพระยังอยู่ที่นั้นไม่ขาดแม้แต่คืนเดียว จนตลอดมาถึงวันนี้ และในจดหมายมีใจความว่า เรื่องที่สงบเรียบร้อยไปดีแล้ว ไม่ควรให้เกิดขึ้นอีก เรื่องนั้น ๆ ไม่ได้บังเกิดขึ้นเพราะผมหรือกับพวกก่อการสร้างวัด[1]

จากหลักฐานดังกล่าวย่อมสร้างความไม่พอใจแก่ พระหนู ปิยธโร และยิ่งเพิ่มความขัดแย้งขึ้นอีกเมื่อทางอำเภอควนขนุนเรียกตัวพวกราษฎรที่สร้างวัดไปอำเภอ 10 คน เพื่อให้เสียค่าประกันตัวคนละ 25 สตางค์ จากโทษที่เคยไต่สวนไว้ ดังหลักฐานระบุว่า

แต่เดี๋ยวนี้เมื่อวันที่ 20 พฤศจิกายน ศกนี้ คณะกรมการอำเภอได้เรียกตัวพวกสร้างวัดไปอำเภอรวม 10 คน ตามที่มีโทษไต่สวนแล้ว ต้องเสียค่าประกันคนละ 25 สตางค์ ต่อไปหาทราบไม่ว่าคนจำนวน 10 คนนั้นมีโทษอย่างไรไม่ เรื่องนี้ไม่ทราบว่าเกิดมาจากไหน ผมก็สุดวิสัยแล้วที่จะทำความสามัคคีให้กลับสนิทได้ตามเดิม เพราะเรื่องยังเกิดอยู่เรื่อย ๆ ถึงกับต้องเสียเงินกันบ้างแล้ว[2]

ด้วยเหตุอันนี้เองหลังจากพระหนู ปิยธโร ได้ทำหนังสือชี้แจงเจ้าคณะแขวงควนขนุนในวันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2482 ในวันเดียวกันนั่นเอง พระหนู ปิยธโร ได้ทำหนังสือถึงพระครูกาชาติ (บุญทอง ธมมธโร) เจ้าคณะแขวงกล่าวโทษขุนปรางปราณีตว่าไม่ทำตามข้อตกลงที่ได้ทำไว้ เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2482 ดังระบุว่า

ตามที่ได้โยกย้ายที่พักสงฆ์ จากสำนักสงฆ์ทุ่งขึงหนังไปตั้งใหม่ขึ้นที่ในวัดร้างเขานมวังได้มีชาวบ้านแตกแยกกันออกเป็นสองฝ่ายหาเรื่องราวใส่ร้ายป้ายโทษให้ผมมาเรื่อย ๆ ดังท่านได้ทราบอยู่แล้ว เมื่อถึงวันที่ 10 ตุลาคม ศกนี้ เจ้าคณะแขวงพร้อมด้วยคณะกรมการอำเภอได้ปรึกษาหารือประนีประนอมได้มีความสามัคคีกันแล้ว ว่าจะทำงานบำเพ็ญบุญกุศลร่วมกันทั้งสองฝ่ายได้ทำ าสัญญาลงลายมือกันไว้ต่อหน้าเจ้าพนักงานทั้งสองฝ่ายทั้งฝ่ายพุทธจักร และอาณาจักร เป็นเอกฉันอันเดียวกันว่าผมจะเข้าอยู่ที่สำนักสงฆ์ทุ่งขึงหนังตาม

---

[1]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือพระหนู ปิยธโร เรียนท่านพระครูเจ้าคณะแขวงควนขนุน ลงวันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2482.

[2]เรื่องเดิม.

เดิม เพื่อจะให้บริษัททั้ง 2 ฝ่ายได้ชวนกันบำรุงพระพุทธศาสนาสืบไป ผมมีความปรารถนาอันแรงกล้าที่จะปฏิบัติให้เป็นไปตามสัญญา เพื่อจะรักษาข้อความในใบสัญญาให้ตลอดถึงฝ่ายก่อการ ให้เป็นไปด้วยดีทุกประการ

1. ฝ่ายขุนปรางหาเป็นเช่นนั้นไม่ เมื่อตกลงกันแล้วว่าผมต้องเข้าอยู่ทุ่งขึงหนังตามเดิม เมื่อกลับถึงบ้านอยู่ในราว 2 - 3 วัน ก็ยังเที่ยวนิมนต์พระภิกษุจากสำนักอื่น ๆ ตั้งใจจะให้มาอยู่ทุ่งขึงหนัง ผมมีความสงสัยได้จัดคนให้ไปถามขุนปรางว่า เที่ยวนิมนต์พระด้วยเหตุใด ขุนปรางได้บอกกับคนนั้นว่า เกลือกผมจะหลอกหลวงไม่ไปอยู่ ขุนปรางได้ไปเที่ยวนิมนต์พระตามวัดต่าง ๆ เหล่านี้คือ 1. วัดเต่า 2. วัดปรางหมู่นอก 3. วัดปรางหมู่ใน 4. วัดเกาะยาง และยังได้ขอจดหมายของเจ้าคณะหมวดให้นิมนต์พระภิกษุเนียมจากวัดควนแพรกหา แต่หาเป็นพระองค์ใดมาไม่เพราะอยู่ในพรรษา

2. เมื่อออกพรรษาแล้ว อยู่ถึงเดือน 12 ขึ้น 7 ค่ำ ผมกับคณะของผมได้เฝ้าอยู่ในสำนักสงฆ์เป็นเวลาหลายวันมาแล้ว ขุนปรางก็ยังหาเอาบัญชีพัสดุของสำนักสงฆ์ทุ่งขึงหนังมามอบให้กับผมไม่ ข้อนี้ขุนปรางทำให้ผมสงสัยไปหลายอย่างถ้าเป็นเช่นนี้ผมน่ากลัวขุนปรางจะใส่ร้ายป้ายโทษผมในเรื่องพัสดุสิ่งของสูญหายก่อนหรือหลังแต่ผมเข้าอยู่จะเห็นเหมือนอย่างที่เคยมาแล้วแต่ก่อน ๆ ข้อนี้ผมสันนิษฐานว่าขุนปรางยังไม่เชื่อผม ยังมีความระแวงอยู่

3. ตามที่ทำสัญญากันไว้ว่า ไม่ให้ใครพาสัตว์พาหนะเข้าไปล่ามหรือปล่อยในที่วัดทุ่งขึงหนัง โดยไม่ได้รับอนุญาตต่อเจ้าอาวาสเป็นอันขาด แต่เทียมผมเข้าไปอยู่ เห็นโคปล่อยและล่ามอยู่ในที่นั้นไม่ขาดวัน แม้ผมอยู่เองหรือไม่อยู่วันใดมีพระและเด็กได้บอกว่าโคเคยอยู่ทุกวันจนกระทั่งมาถึงวันนี้ เรื่องนี้แสดงให้เห็นชัดว่าขุนปรางหาได้ปฏิบัติตามในสัญญานั้นไม่ ท่านพระครูจะพิจารณาอย่างใดหรือว่าสัญญานั้นไม่เป็นธรรมวินิจฉัยละหรือ[1]

เมื่อพระครูกาชาติ (บุญทอง ธมฺมธโร) เจ้าคณะแขวงควนขนุนได้รับร้องเรียนจากพระหนู ปิยธโร จึงได้ส่งเรื่องนี้ไปให้อำเภอควนขนุนช่วยในการตรวจสอบความจริง ซึ่งทางอำเภอได้มอบหมายให้กำนันตำบลปรางหมู่สืบสวน ผลปรากฏออกมาว่าไม่จริงตามคำของพระหนู ปิยธโร ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

---

[1]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือพระหนู ปิยธโร รายงานพระครูกาชาติ เจ้าคณะแขวงควนขนุน เรื่อง สำนักสงฆ์ทุ่งขึงหนัง ลงวันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2482.

1. การที่ขุนปรางปราณีตไม่ได้มอบบัญชีพัสดุสิ่งของต่าง ๆ ให้กับพระหนู ปิยธโร เพราะเหตุว่าพระหนู ไม่ได้อยู่ประจำที่สำนักสงฆ์ทุ่งขึงหนัง ได้อาศัยเฉพาะเวลากลางคืนเท่านั้น ครั้นเวลากลางวันพระหนู จะกลับไปอยู่ที่วัดร้างเขานมวังตามเดิม ขุนปรางปราณีต (ขำ อุ่นเสียม) จึงไม่มีเวลาที่จะนำบัญชีพัสดุไปมอบให้กับพระหนู ส่วนกุญแจห้องพัสดุของวัดได้มอบให้พระหนูแล้ว แต่มาเมื่อวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 คณะชาวบ้านเขานมวังได้จัดให้มีการทอดกฐินที่วัดร้างนมวัง พระหนู ปิยธโร ก็ยังไปรับกฐินที่วัดร้าง ดังนั้นจึงถือได้ว่าพระหนู ปิยธโร ยังไม่ไปอยู่ประจำที่วัดทุ่งขึงหนังจริง ส่วนที่วัดทุ่งขึงหนังเวลานี้ทางธรรมการอำเภอและเจ้าคณะหมวดได้จัดให้พระกลา ไปอยู่รักษาชั่วคราว

2. เรื่องสัตว์เลี้ยงที่พระหนู ปิยธโร ได้เห็นบริเวณวัดและเข้าใจว่าเป็นของขุนปรางปราณีต (ขำ อุ่นเสียม) นั้นเป็นของบุคคลอื่น ซึ่งได้ขออนุญาตพระกลานำไปผูกล่ามไว้ เนื่องจากเป็นวันที่มีน้ำท่วม ซึ่งพระกลาก็ได้อนุญาตแล้ว

3. การเลี้ยงดูพระสงฆ์ที่ไปจำพรรษาที่วัดทุ่งขึงหนังนั้น คณะของขุนปรางปราณีต (ขำ อุ่นเสียม) ได้เอาใจใส่ดูแลไม่ได้บกพร่องในเรื่องของการขบฉันแต่อย่างใด[1]

ส่วนในเรื่องที่คณะราษฎรผู้ก่อการถูกปรับหรือเสียค่าประกันเป็นเงินคนละ 25 สตางค์นั้น เนื่องจากพวกราษฎรที่สร้างวัดเขานมวัง (ร้าง) ขัดคำสั่งไม่มีการรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างออกจากวัดเขานมวัง (ร้าง) ตามคำสั่งของอำเภอและตามทางปฏิบัติ เมื่อผู้ใดถูกสอบสวนมีความผิดในคดีอาญาจะต้องประกันตัว และผู้ประกันจักต้องปิดอากรแสตมป์แทนค่าแบบพิมพ์ และถ้าผู้ประกันเขียนหนังสือสัญญาประกันเองไม่ได้ก็ต้องเสียค่าเขียนให้เสมือนอีกส่วนหนึ่งด้วย[2]

ความขัดแย้งในเรื่องการสร้างวัดเขาพนมวังก์หรือวัดเขานมวัง (ร้าง) นี้ แม้ว่าทางอำเภอและคณะสงฆ์อำเภอจะได้ตัดสินไปแล้วว่า ให้รื้อถอนสิ่งก่อสร้างและไม่อนุญาตให้ตั้งวัดซึ่งทั้ง 2 ฝ่ายได้ตกลงและยอมรับไปแล้วก็ตาม แต่ดูเหมือนว่าในความเป็นจริงในทางปฏิบัติชาวบ้านหรือคณะราษฎรผู้ก่อการจะยังไม่ยอมรับ คณะราษฎรดังกล่าวยังดำเนินการก่อสร้างวัดเขานมวังต่อไป ส่วนวัดทุ่งขึงหนังแม้ว่าพระหนู ปิยธโร จะกลับไปอยู่แล้วก็ตามแต่ก็ไม่ได้อยู่อย่างถาวรยังไป ๆ กลับ ๆ ระหว่างวัดทั้ง 2 ซึ่งยิ่งเป็นการทำให้เกิดความระแวงขึ้นทั้ง 2 ฝ่าย ในเรื่องของความจริงใจในการแก้ปัญหาดังกล่าว เพราะอย่างไรเสียฝ่ายคณะราษฎรผู้ก่อการก็ถือว่าเป็นการเสียหน้าที่ทาง

---

[1]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือกำนันตำบลปรางหมู่ถึงคณะกรมการอำเภอควนขนุน เรื่อง สอบสวนมอบพัสดุวัดทุ่งขึงหนัง ลงวันที่ 12 ธันวาคม พ.ศ. 2482.

[2]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือคณะกรมการอำเภอควนขนุนถึงเจ้าคณะแขวงอำเภอควนขนุน เรื่อง สอบสวนที่วัดและมอบหมายพัสดุของวัดทุ่งขึงหนัง ลงวันที่ 14 ธันวาคม พ.ศ. 2482.

อำเภอและคณะสงฆ์ไม่อนุญาตให้ย้ายและสร้างวัดที่เขานมวังหรือเขาพนมวังก์ได้ จึงได้พยายามดิ้นรนหาวิธีการและแนวทางที่จะสร้างวัดเขานมวังให้ได้ แม้จะขัดขืนคำสั่งและขัดระเบียบราชการแต่ทางราชการก็ไม่สามารถจัดการเรื่องนี้ให้เด็ดขาดลงไปได้ ต้องใช้วิธีประนีประนอมยืดเยื้อมาเป็นเวลานาน แม้ว่าในช่วงหลังพระหนู ปิยธโร จะยอมอ่อนลงบ้าง และพยายามไปพูดทำความเข้าใจหรือประสานความร่วมมือกับขุนนราทรสุขกิจ นายอำเภอควนขนุน เพื่อสร้างความสงบสุขให้เกิดขึ้นในหมู่บ้านทุ่งขึงหนัง และได้ขอความอารักขาจากทางอำเภอ ซึ่งได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี ดังปรากฏหลักฐานในหนังสือของพระหนู ปิยธโร ที่มีไปถึงนายอำเภอควนขนุนโดยระบุไว้ว่า

> ตามที่อาตมาภาพได้มาเยี่ยมท่าน ได้พบปะสนทนาระหว่างส่วนตัวถึงในเรื่องความสงบเมื่อท่านพูดไปตามทางเป็นธรรมแล้วทุกประการ อาตมาภาพเมื่อได้ฟังคำพูดของท่านแล้วตั้งแต่นั้นมาเมื่อกลับมาถึงวัดแล้ว มีความอิ่มใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะท่านช่วยระงับเรื่องนี้ตรงกับคำที่อาตมาภาพรายงานเขามา เพื่อขอความอารักขา และขอความยุติธรรมต่อรัฐบาล ต่อไปนี้ท่านจะมีความกรุณาโปรดอย่างไรให้พระสงฆ์และราษฎรได้อยู่เย็นเป็นสุขให้ต้องตามความปรารถนาของทางราชการและทางพระพุทธศาสนาด้วย[1]

นอกจากนี้ทางอำเภอยังได้กำชับไปยังกำนันตำบลปรางหมู่ (นายคล้าย รอดชู) ให้ช่วยแนะนำราษฎรและให้การอารักขาอย่าให้แตกความสามัคคีในหมู่คณะ และให้เกิดความสงบเรียบร้อยในหมู่ชนส่วนใหญ่[2] ด้วยเหตุนี้จึงดูเหมือนว่าราษฎรที่ขัดแย้งกันอยู่ทั้ง 2 ฝ่ายจะปรองดองสามัคคีกันยิ่งขึ้น โดยเฉพาะตัวพระหนู ปิยธโร จะให้ความไว้วางใจทางอำเภอควนขนุนมากขึ้นกว่าเดิมว่าสามารถให้ความยุติธรรมแก่ตนเองได้ ดังที่พระหนู ปิยธโร ได้ระบุไว้ในหนังสือถึงนายอำเภอควนขนุน ตอนหนึ่งระบุไว้ว่า

> ในเรื่องทางบ้านเมืองให้อารักขาแก่พระสงฆ์และราษฎรให้อยู่เย็นเป็นสุขนั้น เห็นว่าเป็นบุญอันอย่างยิ่ง แต่มีข้อข้องใจอยู่ว่า ที่ได้มาพบปะสนทนาในเรื่องส่วนตัว ถึงเรื่องความสงบกับท่านแล้วได้พูดเป็นธรรม และทำให้อาตมาอิ่มใจเป็นอย่างยิ่ง ตลอดถึงคณะบริษัท

---

[1]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือพระหนู ปิยธโร เจริญพรท่านขุน (นายอำเภอควนขนุน) เรื่อง เยี่ยมเยียน ลงวันที่ 20 มกราคม พ.ศ. 2482. (พ.ศ. 2483)

[2]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือนายอำเภอควนขนุนถึงกำนันตำบลปรางหมู่ เรื่อง การย้ายวัดทุ่งขึงหนัง ลงวันที่ 20 มกราคม พ.ศ. 2482. (พ.ศ. 2483)

ทั้ง 2 ฝ่ายที่แตกแยกกันออกแล้ว คำว่าได้พบปะสนทนากับท่านนั้น คืออาตมาภาพกับท่านขุนนี้เองเป็นระหว่างส่วนตัว อาตมาภาพยังหาได้ไปพบกับท่านพระครูเจ้าคณะแขวงไม่ คือท่านขุนเองจะทำความสุขให้กับพระสงฆ์และบุคคลทั้งสองฝ่าย อาตมาภาพจะไปหาท่านพระครูอย่างไรได้ เมื่อท่านขุนมีความกรุณาอยู่ทุกอย่างแล้ว อาตมาภาพต้องรอฟังและเชื่อฟังคำสั่งสอนของท่านขุนทั้งนั้น เมื่อมีความกรุณาโปรดอย่างไร ก็สุดแล้วแต่ความเมตตาของท่านขุนทั้งนั้น เมื่อเรื่องนี้น่าปลื้มใจมากที่สุด นับตั้งแต่ท่านขุนช่วยกรุณาปรึกษามาแล้ว ตั้งแต่นั้นมาคนทั้งสองฝ่ายไม่ได้มีปากเสียงอะไรกันแม้แต่สิ่งเดียว เมื่อท่านขุนมีความเมตตาโปรดให้เรื่องนี้ถึงที่สุดก็คงสงบลงไปไม่ช้าและจะได้อยู่เป็นสุขตลอดไปทั้งพระสงฆ์และราษฎรทั่วไป[1]

แต่อย่างไรก็ตามในข้อเท็จจริงแล้วคณะราษฎรผู้ก่อการสร้างวัดเขานมวัง โดยเฉพาะราษฎรในหมู่ที่ 5 และหมู่ที่ 6 ซึ่งอยู่ใกล้กับวัดเขานมวัง (ร้าง) ยังดำเนินการก่อสร้างวัดต่อไป โดยในวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2482 (พ.ศ. 2483) คณะราษฎรหมู่ที่ 5 และหมู่ที่ 6 ได้ร่วมกันลงลายมือชื่อ จำนวน 174 คน มีนายคล้าย ทนสุวรรณ เป็นหัวหน้า เสนอเรื่องขอโยกย้ายวัดทุ่งขึงหนังไปสร้างที่วัดเขานมวัง (ร้าง) ต่อทางอำเภอควนขนุนอีกครั้งหนึ่งหลังจากถูกระงับไปแล้ว ดังได้ระบุไว้ว่า

ด้วยคณะข้าพเจ้าได้พร้อมใจกันสร้างสำนักสงฆ์ขึ้นที่ทุ่งขึงหนัง 1 แห่ง นับเวลาได้ 7 ปีแล้ว จะหาความเจริญมิได้ ดังแจ้งรายละเอียดอยู่แล้ว ในคำร้องของพวกข้าพเจ้าซึ่งส่งมายังคณะกรมการอำเภอเมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม และฉบับวันที่ 28 สิงหาคม ศกนี้และเวลานี้พวกข้าพเจ้าดังมีนามข้างท้ายนี้ ซึ่งติดแนบมากับรายงานฉบับนี้มีความเห็นพ้องกันว่า วัดร้างเขานมวัง ซึ่งเป็นวัดโบราณ เป็นวัดที่มีพัทธสีมามาก่อนแล้วสมควรจะปฏิสังขรณ์ให้เจริญขึ้น จึงได้นิมนต์พระเข้าจำพรรษา เพื่อความสะดวกแก่พระสงฆ์และพวกข้าพเจ้าได้ทำบุญให้ทานต่อไป[2]

---

[1]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือพระหนู ปิยธโร เจริญพรท่านขุนนายอำเภอควนขนุน เรื่อง ขอความยุติธรรม ลงวันที่ 22 มกราคม พ.ศ. 2482 (พ.ศ. 2483).

[2]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือคณะราษฎรหมู่ที่ 5 - 6 ตำบลปรางหมู่ ถึงคณะกรมการอำเภอควนขนุน เรื่อง ขอโยกย้ายวัดทุ่งขึงหนัง ลงวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2482 (พ.ศ. 2483).

การร้องเรียนเพื่อขอสร้างวัดเขานมวัง (ร้าง) ครั้งนี้ไม่ปรากฏหลักฐานว่า พระหนู ปิยธโร จะให้การสนับสนุนอยู่ด้วยหรือไม่ การเกิดเหตุการณ์คณะราษฎรร้องเรียนเพื่อสร้างวัดเขานมวัง (ร้าง) อีกครั้งหนึ่งแสดงให้เห็นว่าการแก้ปัญหาของทางอำเภอควนขนุนและคณะสงฆ์อำเภอควนขนุนไม่ได้ผล ราษฎรยังมีความขัดแย้งกันอยู่ และราษฎรผู้ก่อการสร้างวัดใหม่ก็ยังทำกิจกรรมทางศาสนาที่วัดเขานมวัง (ร้าง) อย่างสม่ำเสมอ จนบางครั้งเกิดเหตุทะเลาะวิวาทอย่างรุนแรง ซึ่งเห็นได้จากกรณีตัวอย่างในวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2482 (พ.ศ. 2483) คณะผู้ก่อสร้างวัดเขานมวัง (ร้าง) ได้จัดให้มีงานเทศน์มหาชาติขึ้นที่วัดเขานมวัง (ร้าง) ได้เกิดเหตุทะเลาะวิวาทจนถึงกับฆ่ากันตาย 1 ราย และผู้ถูกฆ่าตายก็เป็นฝ่ายราษฎรผู้ก่อการสร้างวัดใหม่ ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งเป็นฝ่ายผู้ก่อสร้างวัดทุ่งขึงหนังไม่ประสงค์ให้อีกฝ่ายหนึ่งสร้างวัดขึ้นที่เขานมวัง[1] ในที่สุดทั้งฝ่ายอำเภอควนขนุนและคณะสงฆ์ควนขนุนได้หารือกันแล้ว เพื่อให้ความขัดแย้งของคณะราษฎรทั้ง 2 ฝ่ายได้หมดไปจึงไม่อนุญาตให้มีการสร้างวัดขึ้นใหม่ที่เขานมวังหรือเขาพนมวังก็อย่างเด็ดขาด[2] ส่วนวัดทุ่งขึงหนังต่อมาก็กลายเป็นวัดร้างมาหลายปี จน พ.ศ. 2485 ชาวบ้านได้รื้อกุฏินำไม้ไปซ่อมแซมโรงธรรมหรือศาลาการเปรียญภายในวัดเพื่อให้นักเรียนได้ใช้เป็นสถานที่เรียนหนังสือต่อไป[3] เหตุการณ์ความขัดแย้งต่าง ๆ จึงได้ยุติตั้งแต่นั้นมา

ต่อมาเมื่อวันที่ 16 มกราคม พ.ศ. 2485 นายเผือก ดำช่วย กับนายเขียด ชูคง ชาวบ้านหมู่ที่ 6 ตำบลปรางหมู่ ได้ขอผูกเช่าที่ดินวัดเขานมวัง (ร้าง) โดยให้เหตุผลว่า

> ด้วยข้าพเจ้าทั้ง 2 คน มีความประสงค์ที่จะขอผูกที่ดินวัดนมวัง ซึ่งเป็นวัดร้างแล้ว แต่เห็นว่ามะพร้าวที่จะได้รับผลมีเพียง 8 ต้น ส่วนที่เพิ่งปลูก 12 ต้น และมะม่วงเบาประมาณ 25 ต้น แต่มะพร้าวเพิ่งปลูกกับมะม่วงนั้น ไม่แน่ว่าจะรอดหรือไม่เพราะวัวได้

---

[1]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือคณะกรมการอำเภอควนขนุนนมัสการเจ้าคณะแขวงอำเภอควนขนุน เรื่อง ขอโยกย้ายวัดทุ่งขึงหนัง ลงวันที่ 19 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2482 (พ.ศ. 2483).

[2]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือคณะกรมการอำเภอควนขนุนถึงนายคล้ายหัวหน้าและคณะราษฎร หมู่ที่ 5 - 6 ตำบลปรางหมู่ เรื่อง ขอตั้งวัดเขานมวัง (ร้าง) ลงวันที่ 28 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2482 (พ.ศ. 2483).

[3]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือเจ้าคณะแขวงอำเภอควนขนุนเจริญพรศึกษาธิการอำเภอควนขนุน เรื่อง ครูใหญ่ขอทำลายกุฏิวัดทุ่งขึงหนัง ลงวันที่ 14 พฤษภาคม พ.ศ. 2485.

เข้าทำลายบ้างแล้ว ข้าพเจ้าเห็นเช่นนี้ จึงมีความประสงค์ในการที่จะรักษาสิ่งเหล่านี้ไว้ เพื่อไม่ให้สัตว์เข้าทำลายต่อไป จึงยอมรับผูกหรือรักษาไว้เพื่อเป็นสมบัติของวัดต่อไป[1]

เมื่อทางคณะกรมการอำเภอควนขนุนได้พิจารณาแล้ว จึงอนุญาตให้นายเผือก ดำช่วย ผูกเช่าที่ดินวัดเขานมวัง (ร้าง) ได้เป็นเวลา 3 ปี แต่เนื่องจากว่าในช่วงที่คณะราษฎรผู้ก่อการสร้างวัดเขานมวังได้นิมนต์พระสงฆ์มาอยู่จำพรรษาหลายปีที่ผ่านมานั้น ชาวบ้านได้ร่วมกับพระสงฆ์พัฒนาวัดเขานมวัง มีการปลูกสร้างอาคารและจัดหาเครื่องมือเครื่องใช้จำเป็นไว้สำหรับวัดจำนวนหนึ่ง เมื่อทางอำเภอควนขนุนและทางคณะสงฆ์ไม่อนุญาตให้มีการสร้างวัดใหม่ เนื่องจากกลัวจะเกิดความแตกแยกในหมู่ชาวบ้านด้วยกัน ทั้งที่วัดเขานมวัง (ร้าง) มีความพร้อมทั้งอาคารสถานที่และความพร้อมเพรียงของประชาชนมากกว่าวัดทุ่งขึงหนัง ดังนั้นเมื่อวัดร้างทางอำเภอควนขนุนจึงได้มอบหมายให้ นายคล้าย รอดชู กำนันตำบลปรางหมู่ได้สำรวจทำบัญชีสิ่งของต่าง ๆ มีอะไรบ้าง ใครเป็นผู้เก็บรักษา และหากสูญหาย ให้สืบสวนดูว่าหายไปอย่างไร เพื่อเป็นหลักฐานไว้สำหรับดำเนินการต่อไป[2]

กำนันตำบลปรางหมู่ ได้ดำเนินการสำรวจทรัพย์สินของวัดเขานมวัง (ร้าง) เมื่อวันที่ 23 มกราคม พ.ศ. 2485 มีเครื่องมือเครื่องใช้ภายในวัดจำนวนมาก เช่น บาตร โต๊ะ ตะเกียง ถ้วย ชาม เสื่อ ไม้เสา เป็นต้น รายละเอียดของวัสดุปรากฏตามตารางที่ 13

ตารางที่ 13 บัญชีรายชื่อวัสดุของวัดเขานมวัง (ร้าง) ตำบลปรางหมู่ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง สำรวจเมื่อวันที่ 23 มกราคม พ.ศ. 2485

ที่	รายชื่อสิ่งของ	จำนวน	หมายเหตุ
1.	ลูกบาตร	4 ใบ	
2.	เสื่อลาย	6 ผืน	
3.	เสื่อจูด	20 ผืน	
4.	หมอน	26 ลูก	
5.	ตะเกียงลอนดอน	1 ลูก	พระพ่วงเป็นผู้เก็บรักษาไว้

---

[1]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือนายเผือก ดำช่วย ถึงคณะกรมการอำเภอควนขนุน เรื่อง ขอเช่าที่ดินวัดเขานมวัง (ร้าง) ลงวันที่ 16 มกราคม พ.ศ. 2485.

[2]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือแผนกศึกษาธิการอำเภอควนขนุน ที่ 326/2485 จากนายอำเภอควนขนุน ถึงกำนันตำบลปรางหมู่ เรื่องให้จัดการทรัพย์สินของวัดเขานมวัง ลงวันที่ 19 มกราคม พ.ศ. 2485.

ที่	รายชื่อสิ่งของ	จำนวน	หมายเหตุ
6.	โต๊ะใส่หนังสือ	1 ลูก	อยู่ที่วัดปรางหมู่ในพระพ่วงนำไปไว้
7.	กระดานฝา	92 แผ่น	
8.	ชามกระเบื้อง	12 ใบ	ส่วนสิ่งของที่ไม่ระบุชื่อผู้เก็บรักษาไว้นั้น นายผอม ด้วงคง หมู่ที่ 6 ตำบลปรางหมู่ เป็นผู้เก็บรักษาไว้
9.	ถ้วยเหลี่ยมขนาดใหญ่	5 ใบ	
10.	ถ้วยเหลี่ยมขนาดเล็ก	19 ใบ	
11.	ถ้วยต้นเตย	17 ใบ	
12.	ถ้วยเขียวขนาดใหญ่	19 ใบ	
13.	ถ้วยตีนช้าง	7 ใบ	
14.	ลูกถ้วยใส่ตะแกง	83 ใบ	
15.	โคมกระเบื้อง	2 ใบ	
16.	ขันน้ำลาย	26 ใบ	
17.	ถ้วยต่าง ๆ	25 ใบ	นายเลื่อน คงสีทอง เป็นผู้เก็บรักษาไว้
18.	ไม้เสาหน้า 6 นิ้ว ยาว 4 หลา	11 เสา	นายเผือก เก็บรักษา
19.	ปั้นชา	2 ใบ	นายชู บ้านเขาชัยศรี เป็นผู้เก็บรักษา
20.	จานใส่น้ำตาล	3 ใบ	นายชู บ้านเขาชัยศรี เป็นผู้เก็บรักษา
21.	ลูกจอกชา	10 ใบ	นายชู บ้านเขาชัยศรี เป็นผู้เก็บรักษา
22.	เสื่อเพราะ	2 ผืน	นายซุ้น เป็นผู้รักษา
23.	หมอน	3 ลูก	นายซุ้น เป็นผู้รักษา
24.	ตะเกียงพายุ	1 ลูก	นายคล้าย มากรอด ผ.ญ. หมู่ที่ 5 เป็นผู้รักษา
25.	ตุ่มใส่น้ำ	1 ลูก	
26.	โคมเคลือบขนาดใหญ่	1 ใบ	นางเขียว ม่าย เป็นผู้รักษา
27.	ถ้วยกระเบื้อง ชามกระเบื้อง ไม่แน่ว่าเท่าไร		พระหวานเก็บเอาไปไว้กับภรรยาเดิมของท่านที่บ้านหมู่ที่ 8 ตำบลปรางหมู่

ที่มา : สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. บัญชีรายชื่อพัสดุของวัดเขานมวัง สำรวจเมื่อวันที่ 23 มกราคม 2485.

นอกจากจะมีการเข้าไปจัดการเกี่ยวกับทรัพย์สินของวัดเขานมวังในฐานะวัดร้างบางส่วนได้แล้ว ทางราชการโดยการนำของนายแป้น ยิ่งดำนุ่น ครูใหญ่โรงเรียนประชาบาลตำบลปรางหมู่ 2 ได้ขออนุญาตรื้อโรงพระและโรงครัว ซึ่งปล่อยทิ้งร้างให้ปลวกกัดกินพุพังไปบางส่วนแล้ว เพื่อนำไม้ไปใช้ซ่อมแซมโรงธรรมหรือศาลาการเปรียญวัดทุ่งขึงหนัง แต่การรื้อสิ่งก่อสร้างภายในวัดเขานมวัง (ร้าง) กลัวว่าจะมีปัญหา เนื่องจากชาวบ้านบางส่วนก็ยินดีให้รื้อแต่บางส่วนไม่ยอมให้รื้อเพราะไม่พอใจที่ทางราชการไม่ยอมให้สร้างวัดใหม่ ซึ่งเคยขัดแย้งกันมาแล้วเมื่อ 2 ปีที่ผ่านมา ดังที่ระบุว่า

> ด้วยวัดเขานมวังได้ร้างเสียนานแล้ว และทิ้งไม่มีผู้ที่จะบูรณะปฏิสังขรณ์ต่อไป ส่วนจากที่มุงอยู่นั้นได้ถูกลมพายุพัดขาดเสียเกือบหมดแล้ว เพื่อมิให้ปลวกหรือถูกฝนผุเสียเปล่า ๆ ดังเช่นกุฏิวัดทุ่งขึงหนัง ที่เคยขออนุญาตทำลายแล้วนั้น จนกว่าทางอำเภอจะอนุญาต ปลวกก็เข้าเป็นเจ้าของ และเมื่อได้รับคำสั่งทางอำเภอแล้ว ข้าพเจ้าจึงได้ทำลายเสียแต่บางส่วนเห็นปลวกกัดกินหักหมดแล้ว ส่วนที่ยังเหลืออยู่นั้นไม่มีใครกล้าขึ้นไปทำลาย เพราะ รอด ตง บี่ ปลวกเข้าไปปกครองอยู่แล้ว และบางคุ้นปลวกกัดกินขาดแล้วก็มี ส่วนวัดชายเขานมวังก็อาจเป็นเช่นเดียวกัน เช่นโรงอุโบสถชั่วคราวก็ถูกปลวกกัดกินหมดแล้ว จึงเหลืออยู่แต่โรงพระและโรงครัวเท่านั้น แต่ก็เคยปรากฏว่าปลวกขึ้นเยี่ยมบ่อย ๆ ทั้งนี้ขอท่านได้โปรดอนุญาตให้ทำลาย เพื่อเอากระดานปูพื้นโรงธรรมวัดทุ่งขึงหนังที่ยังค้างอยู่ให้เต็ม
>
> อนึ่งเรื่องนี้ข้าพเจ้าเคยทาบถามชาวบ้านนมวังหลายหนหลายครั้งแล้ว บางคนก็ยอมให้ทำลาย แต่บางคนไม่ยอมให้ทำลายโดยเหตุที่เขาถือว่าปล่อยให้ผุเสียเปล่าดีกว่าที่จะเอามาปูโรงธรรมวัดทุ่งขึงหนัง[1]

หลังจากทางอำเภอควนขนุนอนุญาตให้ครูใหญ่ดำเนินการรื้อถอนโรงพระและโรงครัวภายในวัดเขานมวัง (ร้าง) แต่เมื่อครูใหญ่ไปดำเนินการรื้อถอน ปรากฏว่าถูกขัดขวางจากนายเผือก ดำช่วย ซึ่งเป็นผู้ผูกเช่าที่ดินวัดร้าง โดยได้พยายามอ้างเรื่องเก่า ๆ ที่เกี่ยวพันถึงผู้อื่นด้วย ฝ่ายครู

---

[1] สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือโรงเรียนประชาบาลตำบลปรางหมู่ 2 ที่ 34/2485 จากครูใหญ่โรงเรียนปรางหมู่ 2 ถึงนายอำเภอควนขนุน เรื่อง ขออนุญาตทำลายโรงวัดนมวัง ลงวันที่ 17 มิถุนายน พ.ศ. 2485.

ใหญ่กลัวจะเกิดความขัดแย้งกันมากขึ้นจึงยังมิได้รื้อถอน[1] เมื่อทางอำเภอควนขนุนทราบว่า นายเผือก ดำช่วย ขัดขวางการรื้อถอนอาคารบริเวณวัดเขานมวัง (ร้าง) จึงได้สั่งไปทางกำนันตำบลปรางหมู่ ให้แจ้งแก่นายเผือก ดำช่วย การที่ท่านขัดขวางการรื้อถอนครั้งนี้ถือว่าท่านไม่ได้คิดถึงประโยชน์ส่วนรวม และหากยังขัดขวางอีก ทางอำเภอจะได้จัดการตามกฎหมายต่อไป[2]

ต่อมาในปี พ.ศ. 2488 พระพร้อม สมปญโน ได้มาเป็นผู้รักษาการวัดทุ่งขึงหนัง ได้พยายามจะขอเข้าไปเป็นผู้จัดการผลประโยชน์ในที่วัดเขานมวัง (ร้าง) เพื่อจะได้นำผลประโยชน์มาใช้บำรุงวัดทุ่งขึงหนัง และอีกอย่างหนึ่งวัดเขานมวัง (ร้าง) มีอุโบสถและอยู่ใกล้กับวัดทุ่งขึงหนัง พระสงฆ์จะได้ไปทำกิจอุโบสถได้สะดวก เพราะวัดอื่น ๆ อยู่ห่างไกลพระสงฆ์ไม่สะดวกในการเดินทาง แต่ในขณะนั้นนายเผือก ดำช่วย เป็นผู้เช่าที่ดินเก็บผลประโยชน์ ซึ่งจะสิ้นสุดสัญญาในปี พ.ศ. 2488[3] ในเรื่องนี้ทางคณะกรมการอำเภอควนขนุนมีความเห็นว่า การขอเข้าจัดผลประโยชน์ในที่วัดเขานมวัง (ร้าง) เพื่อนำมาบำรุงวัดทุ่งขึงหนังทางอำเภอไม่ขัดข้อง แต่ถ้าการเข้าจัดผลประโยชน์เป็นไปเพื่อให้บุคคลอื่นถือเช่าที่วัดนี้ไม่ได้ เพราะการรักษาผลประโยชน์ของวัดร้าง เป็นหน้าที่ของทางฝ่ายบ้านเมือง ถ้าวัดทุ่งขึงหนังเข้าไปจัดแล้วให้บุคคลอื่นถือเช่า อาจเป็นทางให้เกิดปากเสียงนำไปสู่ความเสื่อมศรัทธา ส่วนเรื่องที่พระสงฆ์จะเข้าไปทำอุโบสถสังฆกรรมนั้นเป็นเรื่องฝ่ายคณะสงฆ์ หากไม่มีข้อสงสัยในเขตสีมา[4] ก็สามารถดำเนินการได้ จนในที่สุดนายเผือก ดำช่วย ก็ได้ผูกเช่าที่ดินวัดเขานมวัง (ร้าง) ต่อมาอีกหลายปี เรื่องราวต่าง ๆ ที่ขัดแย้งกันมาก็ค่อย ๆ สงบเรียบร้อยตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

2. กรณีพิพาทที่ดินวัดและที่ดินวัดร้าง บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีวัดจำนวนมากทั้งที่เป็นวัดมีพระสงฆ์และวัดร้างกระจายอยู่ตามพื้นที่ที่เป็นชุมชนโบราณและชุมชนเกิดใหม่ จากข้อ

---

[1]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือโรงเรียนปรางหมู่ 2 ที่ 37/2485 ถึงคณะกรมการอำเภอควนขนุน เรื่อง ทำลายวัดเขานมวัง ลงวันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ. 2485.

[2]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือแผนกศึกษาธิการอำเภอควนขนุน ที่ 4725/2485 จากนายอำเภอควนขนุน ถึงกำนันตำบลปรางหมู่ เรื่อง มีผู้ขัดขวางการรื้อถอนศาสนะวัดเขานมวังร้าง ลงวันที่ 3 กรกฎาคม พ.ศ. 2485.

[3]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือพระพร้อม สมปญโน ผู้รักษาการวัดทุ่งขึงหนัง ถึงคณะกรมการอำเภอควนขนุน เรื่อง ขอเป็นผู้จัดการวัดร้างเขานมวัง ลงวันที่ 3 มกราคม พ.ศ. 2488.

[4]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือแผนกศึกษาธิการอำเภอควนขนุน ที่ 88/2488 จากคณะกรมการอำเภอ นมัสการผู้รักษาการวัดทุ่งขึงหนัง เรื่อง ขอเข้าจัดการผลประโยชน์ของวัดเขานมวัง ลงวันที่ 10 มกราคม พ.ศ. 2488.

มูลของจังหวัดพัทลุงและจังหวัดสงขลาพบว่าวัดมีพระสงฆ์และวัดร้างมีที่ดินในครอบครองจำ นวนมาก โดยเฉพาะที่ดินวัดร้างส่วนใหญ่จะถูกทิ้งร้างขาดการดูแลรักษาจากทางราชการ ประมาณ พ.ศ. 2482 ทางราชการเริ่มมีการสำรวจเพื่อขึ้นทะเบียนวัดร้างบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา จึงได้พบว่าที่ดินวัดร้างจำนวนมากชาวบ้านได้เข้าไปบุกรุกเป็นที่ทำสวนทำไร่ เนื่องจากหลักฐานขอบเขตของที่ดินไม่แน่นอน เมื่อทางราชการออกไปปักเขตที่ดิน จึงมักจะมีปัญหาขัดแย้งเป็นกรณีพิพาทกับชาวบ้านอยู่เสมอหรือบางครั้งชาวบ้านได้เข้าไปเช่าที่ดินวัดร้างเพื่อทำประโยชน์ แต่ถูกชาวบ้านที่มีที่ดินอยู่ใกล้เคียงรุกล้ำเขตวัดร้างก็มี หรือแม้แต่ขอบเขตที่ดินวัดมีพระสงฆ์บางแห่งก็มีหลักฐานไม่แน่นอน จึงทำให้มีการล่วงล้ำที่ดินกันบ้าง จนนำไปสู่การขัดแย้งเป็นกรณีพิพาทในที่ดินกันหลายแห่ง ดังจะยกตัวอย่างเฉพาะกรณีอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ในสมัยนี้ได้เกิดกรณีพิพาทเรื่องที่ดินวัด ที่ธรณีสงฆ์ และที่ดินวัดร้างอยู่เสมอ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. กรณีพิพาทที่ดินวัดบ้านสวน ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง วัดบ้านสวนเป็นวัดที่ตั้งอยู่กลางย่านชุมชน มีบ้านเรือนและที่ทำสวนทำไร่ของชาวบ้านล้อมรอบวัด ในสมัยนั้นเรื่องของอาณาเขตที่ดินมักจะไม่ชัดเจน เมื่อมีการสำรวจเพื่อทำหลักฐานให้แน่นอน จึงมักจะเกิดกรณีพิพาทในเรื่องที่ดินที่ทับซ้อนกันระหว่างวัดกับชาวบ้าน ดังเห็นได้ในปี พ.ศ. 2481 ทางอำเภอควนขนุนและวัดบ้านสวนได้ตรวจสอบเขตที่ดินวัดและที่ธรณีสงฆ์ ผลปรากฏว่ามีพื้นที่ทับซ้อนกับที่ดินชาวบ้านเป็นจำนวนมาก ดังนั้นในเบื้องต้นชาวบ้านจึงมักจะถูกตั้งข้อหาว่าบุกรุกที่วัด ในรายงานการตรวจสอบที่ดินของวัดและกำนันตำบลมะกอกเหนือ ได้ระบุการบุกรุกที่วัดของชาวบ้าน จำนวน 8 ราย ได้แก่ นายกลับ พริกเทพ นายช่วย เกตแก้ว นายนบ กิติโช นายเลื่อน จันทิกาแก้ว นายหนูดำ ขุนสัง นายพูน เกลี้ยงแก้ว นางฉีด ขุนสัง และนางนิน ชูหนู[1] บุคคลทั้ง 8 คน ได้ให้การปฏิเสธว่าไม่ได้บุกรุก แต่เป็นที่ดินที่ตกทอดเป็นมรดกหรือดินที่ซื้อขายมีหลักฐานมาชัดเจน จึงได้ปลูกสร้างบ้านเรือนทำเป็นสวน ปลูกมะพร้าวหมาก และพืชผักอย่างอื่นมาเป็นเวลานานแล้ว ดังที่ นายพูน เกลี้ยงแก้วให้การว่า "ดินแปลงนี้นายหนูดำ ขุนสัง ได้ให้แก่ข้าฯ ราว 6 ปีมานี้ โดยเป็นดินจองของนายหนูดำฯ เมื่อนายหนูดำฯ ให้แล้ว ข้าฯ ก็ได้เข้าปลูกเรือนและปลูกผลอาสินโดยทั่วไป เช่น หมาก ราว 50 ต้น มะพร้าว ราว 10 ต้น กล้วย มะนาว และอื่น ๆ อีก โดยทั่วไปมีระดมและไม้ไผ่เป็นเขตแดนทั้ง 4 ด้าน"[2] ส่วน นายนบ กิติโช ได้ให้การว่า "ดินแปลงนี้บิดามารดาของข้าฯ ได้ปลูกบ้านสร้างเรือนและปลูกอาสินต่าง ๆ อยู่ในที่ดินแปลงนี้ เมื่อข้าฯ จำความได้ บิดาได้ปลูกผลอาสินอยู่แล้ว เดี๋ยวนี้ข้าฯ

---

[1]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. เอกสารการบุกรุกเข้าถือสิทธิ์ในที่ดินวัดบ้านสวน พ.ศ. 2481 - 2482.

[2]เรื่องเดิม.

ก็ได้ปลูกเรือน ปลูกอาสินต่อมาจนบัดนี้ (พ.ศ. 2481) มีมะพร้าว ราว 4 – 5 ต้น หมาก ราว 50 ต้น สะตอ 4 - 5 ต้น และผลอาสินอื่น ๆ จนทั่วไป โดยรอบมีอาณาเขต มีระดมกั้นเป็นเขตแดน เมื่อบิดาถึงแก่กรรมแล้ว ข้าฯ ได้ปกครองต่อมาราว 30 ปี แต่ไม่ใครเคยมาทักท้วงอย่างใดเลย และข้าฯ ก็ไม่ทราบว่าเป็นดินวัดใด"[1] นอกจากนี้ผู้ถูกกล่าวหาที่ตกลงกันไม่ได้ยังได้ทำเรื่องคัดค้านไปยังคณะกรมการอำเภอควนขนุน เพื่อแสดงให้เห็นว่าที่ดินเป็นของตน ดังที่ นายกลับ พริกเทพ และนายเลื่อน จันทิกาแก้ว ได้ทำเรื่องคัดค้านไปว่า

1. ด้วยเมื่อวันที่ 30 พฤศจิกายน 2481 นายตุด ชูเชิด กำนันตำบลมะกอกเหนือ พร้อมด้วยพวกชาวบ้านได้ทำการรังวัดที่ดินนาและที่ดินสวนใกล้กับวัดบ้านสวน ซึ่งข้าพเจ้าได้เพาะปลูกผลอาสินต่าง ๆ มาประมาณ 34 ปีมาแล้ว และข้าพเจ้าปกครองกินผลมาจนกระทั่งบัดนี้หามีใครเป็นเจ้าของไม่
2. มาเมื่อวันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ. นี้ นายตุด กำนันได้ทำการรังวัดที่ดินของข้าพเจ้า 2 แปลงนี้หาว่าเป็นที่ดินวัดบ้านสวนจะสงวนให้กับวัดบ้านสวน ข้าพเจ้ามีความเดือดร้อนนัก
3. ครั้งก่อนประมาณ 3 ปีมาแล้ว ท่านพระครูสิทธยาภิรัต เจ้าคณะหมวดวัดดอนศาลา พร้อมชาวบ้านในแถบบ้านสวนและตัวข้าพเจ้า ท่านได้เดินเขตและปักหลักเขตวัดไว้เป็นสำคัญแล้วหาได้ทับที่ดินของข้าพเจ้าไม่ และพวกชาวบ้านที่มาอยู่ด้วยกันหาได้ร้องต่อท่านพระครูอย่างใดไม่ จึงท่านได้ปักหลักวางเขตไว้เป็นสำคัญอยู่แล้ว[2]

ด้วยเหตุของปัญหาความขัดแย้งในเรื่องที่ดินดังกล่าวนี้ ทางวัดและอำเภอจึงต้องตรวจสอบที่ดินที่ตั้งวัดและที่ดินธรณีสงฆ์วัดบ้านสวนเสียใหม่ เพื่อให้ถูกต้องและเป็นธรรมกับชาวบ้านบริเวณรอบ ๆ วัด แต่อย่างไรก็ตามปัญหาที่ดินบางส่วนก็ไม่สามารถที่จะตกลงแน่นอนได้ จึงนำไปสู่เหตุของการฟ้องร้องเป็นปัญหายืดเยื้อต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน

2. กรณีพิพาทที่ดินธรณีสงฆ์วัดประดู่เรียง ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง สืบเนื่องจาก นายทองอินทร์ เอียดดำ ชาวบ้านหมู่ที่ 9 ตำบลพนางตุง อำเภอควนขนุน

---

[1]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. เอกสารการบุกรุกเข้าถือสิทธิ์ในที่ดินวัดบ้านสวน พ.ศ. 2481 - 2482.

[2]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือนายกลับ พริกเทพ หมู่ที่ 5 ตำบลมะกอกเหนือ ถึงคณะกรมการอำเภอควนขนุน เรื่อง คำร้องที่ดินนาและดินสวน ลงวันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ. 2481.

มีที่ดินนาอยู่แปลงหนึ่งในหมู่ที่ 1 ตำบลมะกอกเหนือ ซึ่งเป็นดินที่ได้ครอบครองทำนามา 18 ปี แล้ว ต่อมาในปี พ.ศ. 2482 เจ้าพนักงานได้ออกรังวัดที่ดินแปลงนี้ แต่ไม่ได้รังวัดดินทั้งหมดให้กับนายทองอินทร์ เอียดดำ โดยเจ้าพนักงานได้อ้างว่าที่ดินบางส่วนเป็นที่ธรณีสงฆ์วัดประดู่เรียง นายทองอินทร์ เอียดดำ จึงได้ร้องเรียนไปอำเภอ เมื่อวันที่ 29 ธันวาคม 2482 เพื่อให้ตรวจสอบความถูกต้องในเรื่องนี้ ดังได้ระบุไว้ว่า

> ด้วยข้าพเจ้ามีที่ดินนา 1 แปลงอยู่ในหมู่ที่ 1 ตำบลมะกอกเหนือ ข้าพเจ้าปกครองมาแล้วเป็นเวลา 18 ปี ครั้นมาเมื่อเร็ว ๆ นี้ เจ้าพนักงานรังวัดที่ดินออกรังวัดที่ดิน เจ้าพนักงานหาได้จดรังวัดที่ดินทั้งหมดให้ข้าพเจ้าไม่ โดยเจ้าพนักงานถือว่าเป็นดินธรณีสงฆ์ ที่ดินรายนี้ข้าพเจ้าขอให้ทางคณะกรมการอำเภอสืบสวนพยานหลักฐานว่าเป็นธรณีสงฆ์หรือไม่ เมื่อไม่ใช่เป็นดินธรณีสงฆ์แล้วข้าพเจ้าขอให้เจ้าพนักงานรับจดที่ดินให้ ทั้งที่ที่ดินรายนี้ข้าพเจ้าได้รับมรดกจากนายสง ปรีชานนท์ ผู้ได้มาพร้อมทั้งมอบเหยียบย่ำให้ไว้เป็นหลักฐาน ทั้งไม่เคยว่าเป็นดินธรณีสงฆ์ และปราศจากหลักฐานใด ๆ ที่จะพิจารณาได้ว่าเป็นดินธรณีสงฆ์[1]

หลังจากมีการตรวจสอบพยานทุกฝ่ายแล้ว ผลปรากฏว่าที่ดินของวัดประดู่เรียงทางด้านทิศเหนือจดเพียงเขตที่นาของนายทองอินทร์ เอียดดำ แต่กำนันรายงานว่าเดิมเป็นที่เปรว (ป่าช้า) ของวัด ซึ่งเดิมเป็นป่าละเมาะ พระจันทร์ วัดประดู่เรียง ได้จับจองเป็นที่เผาศพไม่มีใครถวายทำตามพละการไม่มีการตกลงกับทางราชการแต่อย่างใด และไม่ได้ขึ้นทะเบียนเป็นที่วัด ที่ดินผืนนี้เดิมนายทองอินทร์ เอียดดำ เคยเป็นความกับนายไข่ลายครั้งหนึ่งแล้ว จนเรื่องถึงอำเภอจึงได้มอบหมายให้นายพิศม์ สมุห์บัญชีอำเภอควนขนุนได้ออกไปแก้ปัญหา โดยแบ่งปันที่ดินเป็น 2 ส่วน เรื่องจึงเลิกกันไป[2]

เมื่อพิจารณาตามเหตุผลแม้ว่าที่ดินนี้จะเคยเป็นเปรวก็ไม่มีอะไรเป็นหลักฐานว่าเป็นที่ขึ้นกับวัด เพราะถ้าเป็นที่ขึ้นกับวัดสมุห์บัญชีซึ่งเวลานั้นทำหน้าที่แทนวัดคงไม่จัดการแบ่งปันให้เอกชน ทั้งเจ้าอาวาสวัดประดู่เรียงก็ไม่รับรองว่าที่ดินรายนี้ขึ้นกับวัด ดังนั้นจึงฟังไม่ขึ้นว่าเป็นที่

---

[1]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือ นายทองอินทร์ เอียดดำ ถึงคณะกรมการอำเภอควนขนุน เรื่อง ขอให้พนักงานรับจดรังวัดที่ดินนาให้เป็นกรรมสิทธิ์ ลงวันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ. 2482.

[2]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือคำชี้แจงของเจ้าหน้าที่เรื่องที่ดินขึ้นวัดประดู่เรียง ลงวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2483.

ของวัด เมื่อนายทองอินทร์ เอียดดำ ได้เข้าทำประโยชน์ปกครองอยู่แล้ว ก็ให้นายทองอินทร์ คงถือกรรมสิทธิ์ปกครองต่อไปตามเดิม[1]

แต่อย่างไรก็ตามปัญหาการบุกรุกที่ดินธรณีสงฆ์วัดประดู่เรียงก็ยังมีปัญหาในที่ดินแปลงอื่น ๆ อีก ดังเห็นได้ว่าในปี พ.ศ. 2483 นายทิม สุพรรณี ชาวบ้านหมู่ที่ 1 ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน ได้ยื่นเรื่องของเช่าที่ธรณีสงฆ์วัดประดู่เรียงเพื่อใช้ทำนา หลังจากได้รับอนุญาตแล้วนายทิม สุพรรณี ได้เริ่มทำนาในที่ดินที่เช่ากับวัด ปรากฏว่า นายผ่อง สุกใส ชาวบ้านพนางตุง ซึ่งเป็นบุตรเขยของนายทองอินทร์ เอียดดำ ได้บุกรุกเข้ามาไถนาในที่ดินดังกล่าวโดยอ้างว่าตนเองถือกรรมสิทธิ์ จึงทำให้มีปัญหาเป็นกรณีพิพาทกันขึ้น ดังที่ นายทิม สุพรรณี ได้มีหนังสือรายงานไปอำเภอควนขนุน เมื่อวันที่ 24 กันยายน พ.ศ. 2483 ระบุไว้ว่า

> ด้วยตามที่ทางราชการฝ่ายผู้แทนกองศาสนสมบัติ อำเภอควนขนุน ได้ให้เช่าที่ดินที่ธรณีสงฆ์ของวัดประดู่เรียงแก่ข้าพเจ้าตามหนังสือสัญญาฉบับลงวันที่ 28 มิถุนายน 2483 ข้าพเจ้าซึ่งเป็นผู้รับเช่าที่ธรณีของวัดประดู่เรียง อาณาเขตของการเช่าดังปรากฏแล้วตามสัญญาเช่านั้น ข้าพเจ้าได้ลงมือทำการไถในเนื้อที่ตามสัญญาเช่าเพื่อหว่านข้าว บัดนี้นายผ่อง อยู่ตำบลพนางตุง บุตรเขยนายทองอินทร์ ได้บุกรุกเข้ามาไถนาในเนื้อที่ที่ข้าพเจ้าถือสิทธิตามสัญญาเช่าซึ่งได้ทำไว้ต่อผู้แทนกองศาสนสมบัติ อำเภอควนขนุน โดยนายผ่องอ้างว่าที่รายนี้นายผ่อง ได้รับซื้อดินแปลงนี้ไว้จากนายรุ่ง บ้านปากคลอง ข้าพเจ้าได้ให้นายช้อย ณ พัทลุง ผู้จัดการผลประโยชน์ของวัดประดู่เรียง ห้ามปราม แต่นายผ่องก็ยังบุกรุกทำอยู่เรื่อย ข้าพเจ้าผู้รับเช่าในเนื้อที่รายนี้ได้รับความเสียหาย และขาดประโยชน์จากที่รายนี้ไป ขอทางการได้จัดการเรียกตัวนายผ่องมาสอบสวนฐานบุกรุกแย่งกรรมสิทธิ์ที่ดินที่ธรณีสงฆ์ตามระเบียบ[2]

---

[1]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือแผนกธรรมการอำเภอควนขนุน ที่ 942/2483 จากคณะกรมการอำเภอควนขนุน ถึงกำนันตำบลมะกอกเหนือ เรื่องที่ดินขึ้นกับวัดประดู่เรียง ลงวันที่ 29 พฤษภาคม พ.ศ. 2483.

[2]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือนายทิม สุพรรณี ชาวบ้านหมู่ที่ 1 ตำบลมะกอกเหนือ ถึงคณะกรมการอำเภอควนขนุน เรื่อง นายผ่อง บุกรุกเข้าทำการไถนาในเนื้อที่ของผู้ร้องเช่า ลงวันที่ 24 กันยายน พ.ศ. 2483.

ด้วยเหตุนี้ทางอำเภอควนขนุนจึงเรียกตัว นายผ่อง สุกไส มาสอบสวน เมื่อวันที่ 7 กันยายน พ.ศ. 2483[1] ซึ่ง นายผ่อง สุกไส ให้การว่าไม่ได้บุกรุกที่ดินธรณีสงฆ์ แต่เขตธรณีสงฆ์ไม่แน่นอนเพราะไม่มีหลักเขตปักไว้เป็นหลักฐาน และหากตนรุกล้ำจริงก็ยินดีคืนที่ดินให้ ดังระบุไว้ว่า

> ตามเจ้าหน้าที่หาว่าข้าฯ บุกรุกแย่งกรรมสิทธิ์ที่ดินธรณีสงฆ์ของวัดประดู่เรียงนั้น ข้าฯ หาได้บุกรุกเข้าไปในที่ดินของวัดดังผู้กล่าวหาไม่ ดินของข้าฯ อยู่ต่อเขตกับที่ดินวัดรายนี้ และที่ดินของวัดไม่ได้ปักหลักลงเขตให้แน่นอน ซึ่งอาจจะเป็นเหตุรุกล้ำกันบ้างเป็นธรรมดา ที่ดินของข้าฯ อยู่ตอนเหนือแต่ของวัด ข้าฯ ยินดียอมคืนให้เป็นที่ธรณีสงฆ์ของวัด เมื่อปรากฏว่า ข้าฯ รุกล้ำ ในเมื่อเจ้าพนักงานออกไปตรวจสอบปักเขตใหม่ ตามแผนที่ซึ่งปรากฏในทะเบียนพัสดุของพระศาสนา[2]

หลังจากนายผ่อง สุกไส ได้ให้การไว้กับคณะกรรมการอำเภอควนขนุนแล้ว ปรากฏว่าปัญหาการบุกรุกที่ดินธรณีสงฆ์ก็ยังไม่ได้รับการแก้ไข ดังนั้นในวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2483 นายทิม สุพรรณี ได้ร้องเรียนเรื่องนี้ไปยังธรรมการจังหวัดพัทลุง เพื่อให้ช่วยแก้ปัญหาเรื่องนี้ เนื่องจากได้ร้องเรียนไปยังคณะกรรมการอำเภอควนขนุนหลายครั้งแต่ยังไม่มีการแก้ปัญหา ดังได้ระบุไว้ว่า

> ด้วยข้าพเจ้าได้ทำหนังสือสัญญาเช่า เช่าที่ธรณีสงฆ์ของวัดประดู่เรียง เพื่อประโยชน์ทำนา ต่ออำเภอควนขนุน แต่วันที่ 28 มิถุนายน 83 เมื่อข้าพเจ้าได้ลงมือโค่นสร้างเพื่อทำนา ปรากฏผู้มาคัดค้านและบุกรุกทำลงในที่ข้าพเจ้าว่าเช่า ข้าพเจ้าจึงนำเรื่องเรียนต่อกรมการอำเภอควนขนุนหลายหนหลายครั้ง แต่ก็เงียบหายไป ข้าพเจ้าก็ต้องชะงักในการที่จะดำเนินการอาชีพในที่รายนี้ ส่วนค่าเช่าในเนื้อที่รายนี้ เป็นเนื้อที่ 4 ไร่ 3 งาน ตารางวา เป็นค่าเช่าปีละ 1 บาท และข้าพเจ้าได้ชำระไปแล้ว 1 บาท

---

[1]หลักฐานเกี่ยวกับวันเดือนปีนี้ขัดแย้งกันเนื่องจาก นายทิม สุพรรณี ร้องเรียนวันที่ 24 กันยายน พ.ศ. 2483 แต่ในคำให้การของนายผ่อง สุกไส ลงวันที่ 7 กันยายน พ.ศ. 2483 ที่ถูกเป็นวันที่ 7 ตุลาคม พ.ศ. 2483 ซึ่งตรงกับวันที่อำเภอควนขนุนได้นัดให้ นายผ่อง สุกไส มาให้การ.

[2]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือคำให้การของ นายผ่อง สุกไส ลงวันที่ 7 กันยายน พ.ศ. 2483 (วันที่ 7 ตุลาคม พ.ศ. 2483).

อาศัยเหตุผลดังข้างต้นนั้น ข้าพเจ้าขอร้องเรียนมายังทางธรรมการจังหวัด เพื่อให้มีการสอบสวนว่าในที่ธรณีสงฆ์รายนี้ จะมีสิทธิแก่วัดเพียงแค่ไหน เมื่อเห็นปรากฏว่าที่ดินรายนี้เป็นส่วนศาสนสมบัติโดยแท้จริงแล้ว ข้าพเจ้าจะได้มีประโยชน์ต่อไป ถ้าไม่เป็นส่วนที่วัดจะพึงมีสิทธิ์แล้วไซร้ ข้าพเจ้าจะได้ถอนเงินค่าเช่ากลับยกเรื่องราวไปเสีย เพราะข้าพเจ้าเป็นคนขัดสนที่ทำนาเลี้ยงครอบครัวไม่เพียงพอ อุสาหะพยายามหาเงินเสียค่าเช่าดังกล่าวแล้ว[1]

เมื่อนายทิม สุพรรณี ได้ร้องเรียนไปธรรมการจังหวัดพัทลุงก็ไม่ปรากฏว่ามีการสอบสวนหรือดำเนินการอย่างใดไปบ้าง เนื่องจากที่ดินธรณีสงฆ์ของวัดประดู่เรียงแปลงนี้มีพื้นที่กว้าง 1 เส้น ยาว 4 เส้น 15 วา[2] แต่เขตที่แน่นอนยังมีปัญหากับชาวบ้านใกล้เคียง จึงทำให้ผู้เช่าที่ดินกับชาวบ้านที่มีที่ดินข้างเคียงมีปัญหากันมาตลอด ทางราชการและวัดก็ไม่ได้ตัดสินให้แน่นอนเด็ดขาดเพื่อเป็นแนวทางให้ผู้เช่าได้ถือปฏิบัติต่อไป ดังเห็นได้ว่าในปี พ.ศ. 2492 ก็เกิดปัญหาการบุกรุกที่ธรณีสงฆ์ในที่เดิมและโดยบุคคลเดิมอีก เพราะนายผ่อง สุกไส ก็ยังอ้างว่าเป็นที่ของตน ปรากฏรายละเอียดตามรายงานของนายรื่น ชูมี ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1 ตำบลมะกอกเหนือ ในสมัยนั้น ได้ระบุว่า

เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2492 นายผ่อง สุกไส อยู่หมู่ที่ 9 ตำบลพนางตุง ได้บุกรุกไถที่ดินสงฆ์ ซึ่งตั้งอยู่ในหมู่ที่ 1 ตำบลมะกอกเหนือ ข้าได้ไปว่ากล่าวและบอกเล่าว่าเป็นดินธรณีสงฆ์ นายผ่องได้ตอบว่าเป็นดินของนายทองอินทร์ ซึ่งเป็นบิดาของนายผ่องอยู่หมู่ที่ 9 ตำบลพนางตุง และข้าได้ห้ามแล้วเขาบอกว่าเขาได้ทำลงแล้วเพราะเป็นสิทธิ์

---

[1]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือ นายทิม สุพรรณี ชาวบ้านท่าระแนะ หมู่ที่ 1 ตำบลมะกอกเหนือ ถึงธรรมการจังหวัดพัทลุง เรื่อง เช่าธรณีสงฆ์วัดประดู่เรียง ลงวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2483.

[2]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือพระอธิการเล็ก ปุญญโก เจ้าอาวาสวัดประดู่เรียง เจริญพรมายัง คณะกรมการอำเภอควนขนุน เรื่อง ที่ธรณีสงฆ์ของวัดประดู่เรียง ลงวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2483.

> ของหลวงตา (นายทองอินทร์ เอียดดำ เป็นพ่อตานายผ่อง สุกไส – ผู้วิจัย) แต่ความจริงที่ดินรายนี้ข้าขอรับรองว่าเป็นที่ดินธรณีสงฆ์จริง[1]

นอกจากผู้เช่าที่ธรณีสงฆ์จะกล่าวหาผู้อื่นบุกรุกที่ดินแล้ว ปรากฏว่าชาวบ้านที่ทำนาบริเวณใกล้เคียงได้กล่าวหาผู้เช่าธรณีสงฆ์บุกรุกที่ดินใกล้เคียง ดังกรณี นายอ้น จันเมือง ได้กล่าวหา นายทิม สุพรรณี ว่าบุกรุกที่นาของตน ซึ่ง นายรื่น ชูมี ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1 ได้รายงานไปอำเภอควนขนุน เมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2492 ระบุไว้ว่า

> ด้วยเมื่อวันที่ 10 เดือนนี้ ได้รับแจ้งความจาก นายอ้น จันเมือง ด้วยหาว่า นายทิม สุพรรณี ได้บุกรุกไถนาและขุดหัวคันนาของนายอ้น โดยนายอ้นหาว่าได้ถือกรรมสิทธิ์มาประมาณ 30 ปีกว่า และได้รับมรดกมาจากนายไข่นุ้ยบิดา แต่ข้าพเจ้าได้ไปสอบถามนายทิมและห้ามปรามมาสองครั้งแล้ว แต่นายทิมหาว่าเป็นที่ดินธรณีสงฆ์ โดยแกได้เช่าถูกต้องตามกฎหมาย[2]

ปัญหาเรื่องที่ดินธรณีสงฆ์นี้ตามที่ได้กล่าวแล้วว่า เนื่องจากไม่มีการปักเขตและออกหนังสือรับรองที่ชัดเจน จึงทำให้มีการกล่าวหากันไปมาในการรุกล้ำทับที่กัน ซึ่งทางราชการและวัดที่เป็นผู้รับผิดชอบในเรื่องนี้ก็ไม่ได้แก้ปัญหาอย่างจริงจัง จนนำไปสู่ความขัดแย้งในเรื่องที่ดินเป็นเวลายาวนาน และมีการยื่นเรื่องฟ้องร้องต่อศาล เมื่อ พ.ศ. 2513 ศาลได้ตัดสินให้เป็นที่ธรณีสงฆ์ ต่อมาในปี พ.ศ. 2533 ผู้เสียหายได้นำเรื่องนี้มายื่นฟ้องร้องใหม่อีกโดยอ้างว่า คดีที่ผ่านมาหมดอายุความ ซึ่งในที่สุดศาลได้ยกฟ้อง เมื่อ พ.ศ. 2544 ให้ที่ดินดังกล่าวเป็นที่ธรณีสงฆ์และไม่ได้มีการรุกล้ำที่ดินของผู้เสียหาย เรื่องจึงได้สงบตั้งแต่นั้นมา

การพิพาทเรื่องที่ดินระหว่างชาวบ้านกับวัดและทางราชการนี้ นอกจากจะพบกรณีที่เกี่ยวกับที่ดินตั้งวัดและที่ธรณีสงฆ์แล้ว ยังพบว่ามีปัญหาเรื่องที่ดินวัดร้างอีกจำนวนมากที่เกิดขึ้นในสมัย

---

[1]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือ นายรื่น ชูมี ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1 ตำบลมะกอกเหนือ ถึง คณะกรมการอำเภอควนขนุน เรื่อง บุกรุกไถที่ดินสงฆ์ ลงวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2492.

[2]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือ นายรื่น ชูมี ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1 ตำบลมะกอกเหนือ ถึงคณะกรมการอำเภอควนขนุน เรื่อง บุกรุกที่ดินนานายอ้น ลงวันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2492.

นี้ ซึ่งปรากฏหลักฐานว่าชาวบ้านได้เข้าไปบุกรุกที่ดินวัดร้างเพื่อทำประโยชน์ส่วนตัว ดังตัวอย่างตารางที่ 14

ตารางที่ 14 รายชื่อวัดร้าง สถานที่ตั้ง และการพิพาทระหว่างราชการกับชาวบ้านในพื้นที่ (เฉพาะในอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง) ระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2499

ที่	รายชื่อวัดร้าง	สถานที่ตั้ง		ผู้บุกรุกที่ดิน	หมายเหตุ
		ตำบล	อำเภอ		
1	วัดโคกทรายผ่อง	ควนขนุน	ควนขนุน	นายไข่หนู	
2	วัดกลาง	ควนขนุน	ควนขนุน	นายเล็ก นายอินทร์ นายเมฆ นายเย็น	
3	วัดกองอิฐ	ดอนทราย	ควนขนุน	นายหวด นายผอม	ปัจจุบันตำบลมะกอกเหนือ
4	วัดศักดิ์สิทธิ์	ดอนทราย	ควนขนุน	นายพวง	ปัจจุบันตำบลมะกอกเหนือ
5	วัดเสาอิฐ	ดอนทราย	ควนขนุน	นายเอียด	
6	วัดปากคลองเก่า	มะกอกเหนือ	ควนขนุน	นายพรม	
7	วัดควนพลี	ชะมวง	ควนขนุน	นายแจ้ง	
8	วัดบางมวง	มะกอกเหนือ	ควนขนุน	นายขาว	
9	วัดนาขยาดตีน	นาขยาด	ควนขนุน	ชาวบ้าน	
10	วัดหน้าถ้ำเขาพังอิฐ	แพรกหา	ควนขนุน	ชาวบ้าน	
11	วัดบ้านปาบ	ป่าพะยอม	ควนขนุน	ชาวบ้าน	ปัจจุบันอำเภอป่าพะยอม
12	วัดดอนนูด	ควนขนุน	ควนขนุน	ชาวบ้าน	
13	วัดเจดีย์สูง	ดอนทราย	ควนขนุน	ชาวบ้าน	
14	วัดเลน	ดอนทราย	ควนขนุน	ชาวบ้าน	

ที่มา : ข้อมูลวัดร้างสำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง.

ข้อมูลการบุกรุกที่ดินวัดร้างในอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง พบว่าการบุกรุกของชาวบ้านเกิดขึ้นเนื่องมาจากพื้นที่วัดร้างในสมัยก่อนเป็นที่รกร้างขาดการดูแลรักษาจากทางราชการ ชาวบ้านที่มีที่ดินติดต่อกับวัดร้าง เมื่อเข้าไปทำไร่ทำนาก็มักจะรุกล้ำที่ดินวัดร้างเสมอ เพราะไม่มีรั้วหรือหลักแดนที่แน่นอน บางแห่งชาวบ้านได้เข้าไปทำผลประโยชน์ในที่วัดร้างสืบทอดไปสู่บุตรหลานจนเกิดความหวงแหนคิดว่าเป็นที่ดินของตน ต่อเมื่อทางราชการได้ออกสำรวจเพื่อทำบัญชีขึ้นทะเบียนที่ดินวัดร้าง ซึ่งบางแห่งไม่มีหลักฐานขอบเขตที่ดินแน่นอน มีเพียงแนวคูหรือคันดินเป็นขอบเขต จึงต้องสืบพยานบุคคลคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้าน ด้วยเหตุนี้จึงมักจะเกิดกรณีพิพาทระหว่างชาวบ้านกับทางราชการอยู่เสมอ แต่สุดท้ายชาวบ้านมักจะเป็นฝ่ายแพ้ เพราะที่ดินวัดร้างแม้จะไม่มีหลักฐานเอกสารยืนยัน แต่คนในหมู่บ้านหรือในชุมชนส่วนใหญ่จะทราบว่าบริเวณใดเป็นที่วัดร้าง ดังกรณีการสืบสวนที่ดินวัดโคกทรายผ่อง (ร้าง) ตำบลควนขนุน อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง โดยทางอำเภอควนขนุน ได้เรียกตัว นายเอียด กิมเส้ง อายุ 89 ปี มาให้ปากคำกับคณะกรมการอำเภอควนขนุน เกี่ยวกับที่ดินวัดโคกทรายผ่อง (ร้าง) เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2482 ดังคำให้การได้ระบุไว้ว่า

> วัดโคกทรายผ่องเป็นวัดโบราณจะสร้างเมื่อใดและใครเป็นผู้จัดสร้าง ข้าฯ ไม่ทราบ และจะรกร้างเสียแต่เมื่อปีใดก็ไม่ทราบเหมือนกัน เมื่อข้าฯ มีอายุ 23 ปี ได้ย้ายภูมิลำเนาจากบ้านโคกคราม อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครฯ มาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านโคกโตนดใกล้ ๆ บ้านโคกวัด ตำบลชะมวง ตั้งอยู่บ้านโคกโตนด 10 ปีเศษ ข้าฯ เห็นว่าไม่สะดวกแก่การทำมาหากิน จึงได้รื้อบ้านมาอยู่ใหม่ที่บ้านโคกทรายผ่อง และอยู่จนกระทั่งทุกวันนี้ (พ.ศ. 2482 - ผู้วิจัย) เมื่อข้าฯ ได้รื้อมาอยู่บ้านโคกทรายผ่องแล้ว ได้การหักถางป่าปละตีน (ทิศเหนือ - ผู้วิจัย) วัดโคกทรายผ่องทำนา 1 แปลง เนื้อที่นา ข้าฯ ยาวจากตกไปตะวันออก ด้านใต้ (ปละหัวนอน) ของที่นา ข้าฯ จดกับระดม (แนวรั้ว) วัดโคกทรายผ่อง เวลานั้นวัดโคกทรายผ่องร้างเป็นป่าอยู่แล้ว มีไม้ต้นใหญ่ ๆ ในวัดมีพระพุทธรูปก่อด้วยอิฐถือปูน 1 องค์ องค์ใหญ่เป็นพระประธานในโรงอุโบสถ เวลานั้นเสาโบสถ์ยังคงเหลืออยู่ 2 เสา อยู่ปละตก ตรงมุมโบสถ์ มุมปละตีน 1 เสา ปละหัวนอน 1 เสา เป็นเสาไม้ตำเสา ต้นผลไม้เห็นมีแต่มะม่วง 10 ต้นเศษ กับมะขาม 1 ต้น โตนด 3 – 4 ต้น แม้วัดจะรกร้างเป็นป่าอยู่เช่นนั้นก็ดี ยังคงมีแนวเขตวัดเป็นหลักฐานอยู่ชัดเจนทุกด้าน คือมีเขตดังนี้
>
> ทิศเหนือ จากที่ดินที่ ข้าฯ หักทำนา ซึ่งยังปกครองอยู่กระทั่งทุกวันนี้มีระดมต้นไม้เป็นเขต ระดมต้นไม้ด้านนี้เป็นพืดติดต่อกันตลอดตั้งแต่มุมวัดปละตกไปจนถึงมุมวัดปละออก ทิศใต้ตอนตะวันออกจดที่นาแต่เป็นของใครไม่ปรากฏมีคันนาใหญ่เป็นเขต คันนา

ตอนนี้เป็นทำนองถนนเพราะใหญ่มาก ส่วนตอนปละตกจดที่ป่ามีคูเป็นเขต ตรงแนวคูมีปลวก และมีมะขามขึ้นอยู่บนปลวกนั้น 1 ต้น ยังอยู่จนบัดนี้ ที่ป่าที่ติดต่อกับคูที่ว่านี้ นายไข่หนู ได้สับถางปลูกบ้านเรือนเสียประมาณ 10 ปีมาแล้ว ทิศตะวันออก จดที่นา ด้านนี้แบ่งเป็น 2 ตอน คือตอนปละตก จดนามีคูวัดเป็นเขต ส่วนตอนปละออกสุด จดนาเหมือนกัน ไม่มีคูหรือระคม แต่สังเกตได้ว่า เขตวัดสุดเพียงนั้น คือสังเกตเห็นระคมด้านทิศเหนือ และคันนาใหญ่ ด้านทิศใต้ไปสุดเพียงนั้น ถัดจากนั้นเข้ามาเล็กน้อยถึงบ่อน้ำ ถัดบ่อน้ำมาอีกปละตกก็ถึงสระ ทิศตะวันตก จดนานายพรัด มีคูเป็นเขต นานั้นเดียวนี้นางเกิดปกครอง และคูด้านนี้บัดนี้ทำเป็นเหมืองน้ำ คูด้านใต้นายไข่หนูหักทำลายทำนาเสียหมดแล้ว นายไข่หนู ภรรยาชื่อชุม บ้านนาหวาง ได้เข้าหักร้างทำนาในที่ตั้งวัดโคกทรายผ่อง เป็น 3 ตอน คือ ตอนตะวันออก ตะวันตกที่ติดต่อกับนาข้าฯ และตอนทิศใต้ที่ติดกับบ้าน แต่ตอนใดกว้างยาวเท่าใด ข้าฯ ไม่ทราบ เขตวัดเท่าที่ให้การ ข้าฯ ก็ไม่ทราบว่ากว้างยาวด้านละกี่เส้นกี่วา ที่พูดไปก็พูดไปตามที่เห็นมีหลักฐานอยู่ดังให้การแล้วเท่านั้น ต้นไม้ในวัด บ่อน้ำ สระน้ำถูกนายไข่หนู ทำลายหมดแล้ว[1]

นอกจากนี้ยังมีผู้ให้การเกี่ยวกับสภาพและการเข้าไปบุกรุกที่ดินวัดกลาง (ร้าง) ตำบลควนขนุน ดังที่ นายยก บัวแก้ว อายุ 75 ปี ให้การไว้กับคณะกรมการอำเภอควนขนุน เมื่อวันที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2482 ระบุไว้ว่า

วัดกลาง (ร้าง) ตำบลควนขนุน เป็นวัดโบราณสร้างเมื่อใดและใครสร้าง ข้าฯ ไม่ทราบ แต่คนเฒ่าคนแก่ครั้งข้าฯ ยังเด็กได้บอกเล่าเรื่องลายแทงไว้ ซึ่งข้าฯ จำได้ดังนี้ "วัดกลางวัดนางทองจันทองสองแม่ขัน ตั้งไว้ปางหว้า วัดเข้าสามศอก วัดออกสามวา คดข้าวให้กา กานั้นจะบอกทอง" ถ้าสันนิษฐานตามลายแทงนี้น่าจะเป็นวัดที่นางทองจันเป็นผู้สร้าง

เมื่อข้าฯ เป็นเด็กจำความได้ เห็นวัดรกร้างอยู่แล้วเข้าใจว่าร้างมานานปี ในวัดมีสิ่งก่อสร้างเหลืออยู่อย่างเดียว คือ เจดีย์ 1 องค์ อยู่ค่อนมาปละออก ในบริเวณวัดเป็นป่า เห็นมีต้นไม้ใหญ่ ๆ ทางทิศเหนือเขตวัดจดบ้านนายรุ่ง บิดานายเล็ก มีก่อไผ่เป็นเขต กอไผ่ 3 - 4 กอ ทางทิศใต้มีกอไผ่เป็นเขต ต่อจากไม้ไผ่แนวเขตวัดตรงมาที่ต้นแซะใหญ่ กอไผ่ที่ว่านี้ยังมีอยู่จนบัดนี้ ทางทิศตะวันออกจดที่ดินนาขุนไชยณรงค์ บิดานายสาบ (ยาว)

---

[1]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือคำให้การเกี่ยวกับที่ดินวัดโคกทรายผ่อง (ร้าง) ของนายเอียด กิมเส้ง ชาวบ้านหมู่ที่ 12 ตำบลชะมวง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2482.

ต้นประดู่ใหญ่ที่ถูกทำลายเหลือแต่ตออยู่เดี๋ยวนี้อยู่ในที่วัด อยู่ใกล้เขตวัดปละออก ถัดจากต้นประดู่นี้ไปทางตะวันออก ประมาณ 3 วา เห็นมีหลักไม้แก่น 2 หลัก เป็นไม้ตำเสา 4 เหลี่ยม หน้าเล็กหนาประมาณ 3 นิ้ว หน้าใหญ่กว้าง ประมาณ 1 คืบ ปักเคียงกันไปตีนหัวนอน (เหนือ – ใต้ – ผู้วิจัย) ห่างกันประมาณ 2 ศอก สูงพ้นพื้นดินเพียงแค่สะเอว ข้าฯ เข้าใจว่า หลักทั้ง 2 หลักนี้ เป็นหลักเขตวัด เพราะพื้นดินบริเวณหลักนี้ทั้งซีกตะวันตกและตะวันออกยังเป็นป่า ไม่มีใครไปเกี่ยวข้อง จะไปปักไว้ทำไม เห็นหลักนี้เมื่อเป็นเด็ก เห็นหลัก 2 หลักนี้อยู่ 2 - 3 ปี พอขุนไชยณรงค์บิดานายสาบ (ยาว) หักร้างป่าแถบนั้นทำนาก็ไม่เห็นหลักนั้นอีกต่อไป ใครจะรื้อถอนเสียไม่ทราบ

ทางทิศตะวันตก เขตวัดไปเพียงใด ไม่แกล้งจำหมาย แต่หมู่ไม้ใหญ่มีในบริเวณวัดมีอยู่อย่างสุดเพียงแนวระดมวัดด้านตะวันตกเดี๋ยวนี้ ต่อจากนั้นไปเดิมเป็นป่าละเมาะ เพิ่งถูกหักร้างทำนาในภายหลัง ที่ดินแปลงนี้แต่ก่อน ๆ ไม่ใครกล้าเข้าเกี่ยวข้อง เพราะเห็นว่าเป็นที่วัด ที่ที่นายเมฆเข้าถือกรรมสิทธิ์ทำนาอยู่ริมเจดีย์ในบัดนี้จะเป็นที่วัดหรือติดอยู่ในเขตวัดหรือไม่ ข้าฯ ไม่แน่ในใจเป็นความจริง[1]

จะเห็นว่าเดิมชาวบ้านจะไม่ค่อยเข้าไปเกี่ยวข้องในพื้นที่ที่รู้ว่าเป็นวัดร้าง เพราะถือว่าเป็นสมบัติของพระศาสนา แต่ต่อมาเมื่อที่ดินมีค่าและมีความจำเป็นต่อการประกอบอาชีพ ชาวบ้านจึงเริ่มรุกล้ำที่ดินวัดร้าง และค่อย ๆ ทำลายหลักฐาน เช่น ดูน้ำ หลักเขตวัด ต้นไม้ใหญ่เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ เป็นต้น เมื่อทางราชการเข้ามาสำรวจภายหลังจึงมักจะเกิดกรณีพิพาทกันขึ้น แต่ถ้าพื้นที่ใดที่ทางราชการไม่สนใจเท่าที่ควร ชาวบ้านก็จะรุกล้ำเข้าไปจับจองที่ดินวัดร้างเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเอง ซึ่งจากการสำรวจพบว่าบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีที่ดินวัดร้างจำนวนมากไม่ปรากฏในทะเบียนของราชการ ชาวบ้านได้จับจองเป็นกรรมสิทธิ์ แต่เป็นที่รู้กันในชุมชนว่าเป็นที่วัดร้างมาก่อน ซึ่งได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งในภายหลังได้

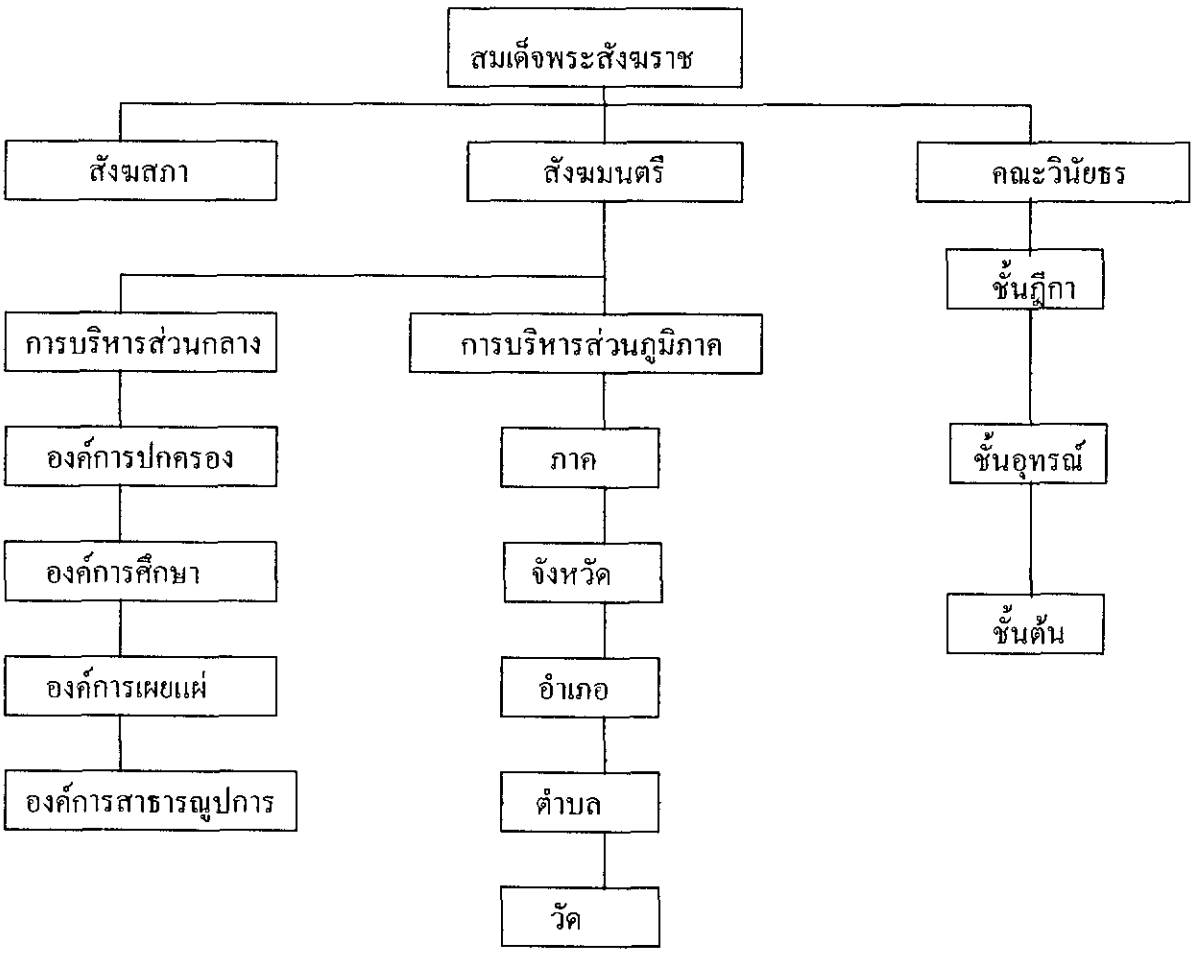
---

[1]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. หนังสือคำให้การเกี่ยวกับที่ดินวัดกลาง (ร้าง) ของนายยก บัวแก้ว ชาวบ้านหมู่ที่ 1 ตำบลควนขนุน อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2482.

2.2 การปกครองคณะสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2499

การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยนี้ ช่วงระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2483 การปกครองคณะสงฆ์ยังคงยึดตามรูปแบบพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 แต่หลัง พ.ศ. 2484 การปกครองคณะสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเปลี่ยนแปลงไปตามบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 ซึ่งมีการแบ่งโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ ออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ การบริหารส่วนกลาง แบ่งการบริหารคณะสงฆ์เป็น 4 องค์การ ได้แก่ องค์การปกครอง องค์การศึกษา องค์การเผยแผ่ และองค์การสาธารณูปการ การบริหารส่วนภูมิภาค แบ่งการบริหารคณะสงฆ์ เป็น 5 ระดับ ได้แก่ ภาค จังหวัด อำเภอ ตำบล และวัด การบริหารส่วนคณะวินัยธร แบ่งการบริหารคณะสงฆ์ออกเป็น 3 ชั้น ได้แก่ ชั้นฎีกา ชั้นอุทรณ์ และชั้นต้น ดังแผนภูมิที่ 2

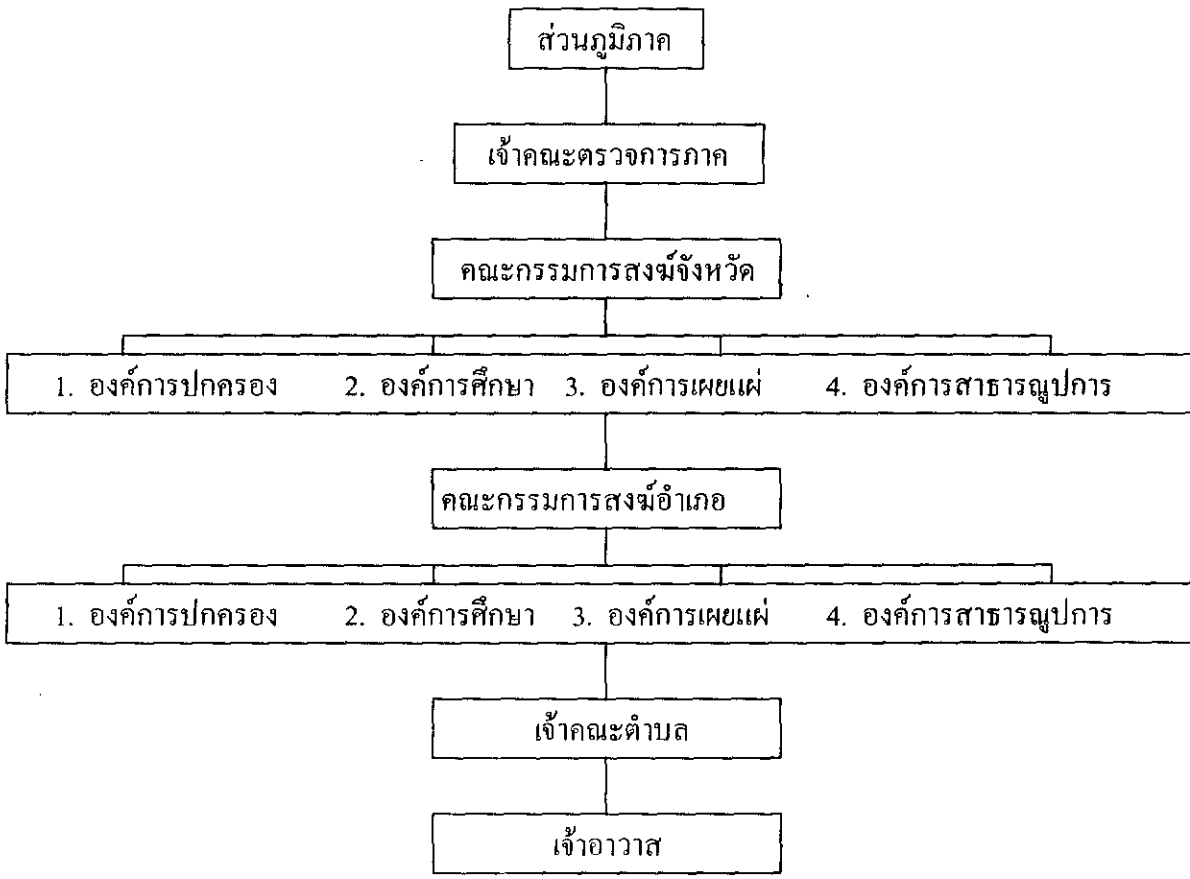
แผนภูมิที่ 2 โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484

ที่มา : พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) การปกครองคณะสงฆ์ไทย. 2539. หน้า 45.

ส่วนรายละเอียดโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ในส่วนภูมิภาค ประกอบด้วย เจ้าคณะตรวจการภาค คณะกรรมการสงฆ์จังหวัด แบ่งเป็น 4 องค์การ ได้แก่ องค์การปกครอง องค์การศึกษา องค์การเผยแผ่ และองค์การสาธารณูปการ คณะกรรมการสงฆ์อำเภอ แบ่งเป็น 4 องค์การเหมือนกับระดับจังหวัด ได้แก่ องค์การปกครอง องค์การศึกษา องค์การเผยแผ่ และองค์การสาธารณูปการ เจ้าคณะตำบลและเจ้าอาวาส ดังแผนภูมิที่ 3

แผนภูมิที่ 3 โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484

ที่มา : พระวิสุทธิโสภณ. เอกสารประกอบการเรียนการสอนการปกครองคณะสงฆ์ไทย. 2543. หน้า 86.

จากการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 ดังกล่าวแล้ว ได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองคณะสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาหลายประการ ดังนี้

1. การปกครองระดับมณฑลและภาค ในช่วงปี พ.ศ. 2475 - 2483 รูปแบบการปกครองยังเป็นระบบมณฑล มีพระธรรมวโรดม (เซ่ง อุตฺตโม) วัดราชาธิวาส กรุงเทพฯ ยังคงเป็นเจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราช แต่หลังจากได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 การปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคแบ่งออกเป็น 6 ภาค ได้แก่ ภาคกลาง ภาคบูรพา ภาคเหนือ ภาคใต้ ภาคอิสาน และภาคพิเศษ[1] มีการเปลี่ยนตำแหน่งเจ้าคณะมณฑลเป็นเจ้าคณะตรวจการภาค และในปี พ.ศ. 2486 ได้มีการแต่งตั้งเจ้าคณะตรวจการและผู้ช่วยเจ้าคณะตรวจการภาค ดังนี้

- พระธรรมไตรโลกาจารย์ วัดมหาธาตุ จังหวัดพระนคร เป็นเจ้าคณะตรวจการภาคกลาง
- พระสมุทคุนากร วัดตึกมหาชยาราม จังหวัดธนบุรี เป็นผู้ช่วยเจ้าคณะตรวจการภาคกลาง
- พระจุลคนิสร วัดราชบพิธ จังหวัดพระนคร เป็นผู้ช่วยเจ้าคณะตรวจการภาคกลาง
- พระอมรเวที วัดพระเชตุพน จังหวัดพระนคร เป็นเจ้าคณะตรวจการภาคบูรพา
- พระอมราภิรักขิต วัดบรมนิวาส จังหวัดพระนคร เป็นผู้ช่วยเจ้าคณะตรวจการภาคบูรพา
- พระมหาชอบ วัดราษฎรบำรุง จังหวัดชลบุรี เป็นผู้ช่วยเจ้าคณะตรวจการภาคบูรพา
- พระศรีสุธรรมมุนี วัดสุวรรณดาราราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นเจ้าคณะตรวจการภาคเหนือ
- พระวิมลญาณมุนี วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นผู้ช่วยเจ้าคณะตรวจการภาคเหนือ
- พระญาณดิลก วัดพระศรีมหาธาตุ จังหวัดพระนคร เป็นผู้ช่วยเจ้าคณะตรวจการภาคเหนือ
- พระอมรมุนี วัดราชาธิวาส จังหวัดพระนคร เป็นเจ้าคณะตรวจการภาคใต้
- พระญาณโมลี วัดตานีนรสโมสร จังหวัดปัตตานี เป็นผู้ช่วยเจ้าคณะตรวจการภาคใต้
- พระธรรมถิติญาณ วัดสุทธจินดา จังหวัดนครราชสีมา เป็นเจ้าคณะตรวจการภาคอีสาน
- พระสุธีวรคุณ วัดจักรวัติราชาวาส จังหวัดพระนคร เป็นผู้ช่วยเจ้าคณะตรวจการภาคอีสาน

---

[1]กรมการศาสนา. "ประกาศเรื่องแต่งตั้งเจ้าคณะตรวดการ์", ใน แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 30 ภาค 12 ประจำเดือนมีนาคม พ.ศ. 2486. 2486. หน้า 725 - 726.

- สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ วัดพระศรีมหาธาตุ จังหวัดพระนคร เป็นเจ้าคณะตรวจการภาคพิเศษ

- พระสุมงคลมุนี วัดบวรมงคล จังหวัดธนบุรี เป็นผู้ช่วยเจ้าคณะตรวจการภาคพิเศษ[1]

ในส่วนภาคใต้นั้น พระอริยเมธี วัดราชาธิวาสเป็นเจ้าคณะตรวจการ ต่อมาการปกครองคณะสงฆ์ภาคใต้แบ่งเป็นภาค 7 – 8 – 9 จนถึงปี พ.ศ. 2494 การปกครองคณะสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาขึ้นกับภาค 9 มีการแยกการปกครองคณะสงฆ์ธรรมยุตและมหานิกาย จึงมีการแต่งตั้งพระเทพเมธี วัดมหาธาตุ[2] กรุงเทพฯ เป็นเจ้าคณะตรวจการภาค 9 ฝ่ายคณะสงฆ์มหานิกาย ตั้งแต่ พ.ศ. 2494[3] เขตรับผิดชอบประกอบด้วยจังหวัดพัทลุง สงขลา ปัตตานี สตูล ยะลา นราธิวาส และจังหวัดตรัง ส่วนฝ่ายธรรมยุตมีพระศาสนโสภณ (ปลอด อตฺถการี) วัดราชาธิวาส สมัยเป็นที่พระธรรมโกศาจารย์เป็นเจ้าคณะธรรมยุตภาค 7 – 8 – 9 ตั้งแต่ พ.ศ. 2494 - 2503[4] พระศาสนโสภณเดิมเป็นชาวตำบลบ่อยาง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา ได้เป็นเจ้าอาวาสวัดราชาธิวาส พ.ศ. 2485 และเป็นเจ้าคณะตรวจการภาค 5 พ.ศ. 2486[5]

ตำแหน่งเจ้าคณะตรวจการภาค มีอำนาจหน้าที่ควบคุม สั่งการ และแนะนำชี้แจงกิจการอันเกี่ยวกับการบริหารคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย สังฆาณัติ กติกาสงฆ์ กฎองค์การ กฎหมาย ข้อบังคับ และระเบียบ[6] ตำแหน่งเจ้าคณะตรวจการภาค 9 ถือได้ว่าเป็นตำแหน่งสำคัญทางด้านการบริหารคณะสงฆ์ในระดับภาค ที่ต้องคอยดูแลควบคุมเกี่ยวกับกิจการคณะสงฆ์ โดยเฉพาะการเป็นประธานในพิธีรับพระราชทานสัญญาบัตร พัดยศ ของพระคณาธิการในเขตการปกครอง ซึ่งเดิมในสมัยที่พระธรรมวโรดม (เช่ง อุตฺตโม) เป็นเจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราช การประกอบพิธีรับพระราชทานสัญญาบัตร พัดยศ นิยมประกอบพิธีที่พระอุโบสถ วัดราชาธิวาส กรุงเทพฯ ทำให้พระคณาธิการที่อยู่ห่างไกลได้รับความยากลำบากไม่สะดวกในการเดินทางเข้าไป

---

[1]กรมการศาสนา. "ประกาศเรื่องแต่งตั้งเจ้าคณะตรวดการ์", ใน แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 30 ภาค 12 ประจำเดือนมีนาคม พ.ศ. 2486. 2486. หน้า 725 - 726.

[2]พระเทพเมธี วัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ เป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การศึกษาและเจ้าคณะตรวจการภาค 9.

[3]พระเทพเมธี. สิงคาโลวาทคำกลอน. 2499. หน้าคำนำ.

[4]ดรุณี บุญภิบาล. "พระศาสนโสภณ (ปลอด อตฺถการี)", ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 6. 2529. หน้า 2392.

[5]เรื่องเดิม. หน้า 2391.

[6]พระวิสุทธิโสภณ. เอกสารประกอบการเรียนการสอนการปกครองคณะสงฆ์ไทย. 2543. หน้า 137.

กรุงเทพฯ ดังนั้นเมื่อพระเทพเมธีเป็นเจ้าคณะตรวจการภาค 9 จึงได้เปลี่ยนสถานที่ประกอบพิธีไปใช้ ณ ศาลากลางจังหวัดสงขลา ดังตัวอย่างการประกอบพิธีถวายสัญญาบัตร พัดยศ แด่พระคณาธิการในภาค 9 จำนวน 18 รูป ณ สาลากลางจังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2499 และการตรวจคณะสงฆ์ภาค 9 ของพระเทพเมธี[1] ระหว่างวันที่ 2 - 10 มิถุนายน พ.ศ. 2499 หลังจากประกอบพิธีถวายสัญญาบัตร พัดยศ แด่พระคณาธิการเสร็จแล้ว วันที่ 2 มิถุนายน พ.ศ. 2499 ได้ออกเดินทางไปตรวจการคณะสงฆ์อำเภอเมืองสงขลา อำเภอจะทิ้งพระ (อำเภอสทิงพระ) อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา วันที่ 6 มิถุนายน พ.ศ. 2499 ได้เดินทางไปตรวจการคณะสงฆ์ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง วันที่ 8 มิถุนายน พ.ศ. 2499 เดินทางไปอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา และวันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2499 เดินทางกลับกรุงเทพฯ

การตรวจการคณะสงฆ์โดยการเดินทางลงไปยังพื้นที่จริง ทำให้พระสงฆ์ระดับผู้บริหารคณะสงฆ์ระดับสูง ได้พบเห็นสภาพความเป็นจริงของคณะสงฆ์ในพื้นที่ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการปรับปรุงและพัฒนากิจการของคณะสงฆ์ได้อย่างถูกต้อง ลักษณะการบริหารอย่างนี้ได้เริ่มใช้อย่างจริงจังมาตั้งแต่สมัยพระรัตนมุนี (แก้ว) ออกมาจัดระเบียบคณะสงฆ์มณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2441 พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) จัดการคณะสงฆ์และจัดการศึกษามณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2442 และพระธรรมวโรดม (เซ่ง อตฺตโม) ตรวจการคณะสงฆ์ วันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2474 - วันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2475[2] แต่หลัง พ.ศ. 2500 มาแล้วการตรวจการคณะสงฆ์อย่างที่ทำมาจะไม่ค่อยพบเห็นมากนัก อันเนื่องมาจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนไปและการพัฒนาเทคโนโลยีทางการสื่อสารและการคมนาคมที่ทันสมัยขึ้นนั่นเอง

2. การปกครองระดับจังหวัด ตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัด ในช่วงสมัยนี้พระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะจังหวัดพัทลุงและจังหวัดสงขลา โดยพระครูการาม (เทพ ฐิติญาโณ) หรือต่อมาได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระครูธรรมจักรการาม วัดประดู่หอม ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะจังหวัดพัทลุงมาตั้งแต่ พ.ศ. 2470 และพระครูศาสนภารพินิจ (พลับ ฐิติกรเถระ) วัดมัชฌิมาวาส ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะจังหวัดสงขลา ตั้งแต่ พ.ศ. 2472 ดังได้กล่าวมาแล้ว

ในส่วนของจังหวัดพัทลุงนั้นพระครูธรรมจักรการาม (เทพ ฐิติญาโณ) เป็นเจ้าคณะจังหวัด ทั้ง 2 นิกาย จนกระทั่ง พ.ศ. 2477 ได้ลาออกจากตำแหน่ง พระธรรมวโรดม (เซ่ง

---

[1]พระเทพเมธี. "รายงานการเดินทางไปในงานพิธีถวายสัญญาบัตร พัดยศ แด่พระคณาธิการในภาค 9 และตรวจการคณะสงฆ์", แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 44 ภาค 7 ประจำเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2499. หน้า 411 - 436.

[2]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 7 ศธ1/286 เรื่อง ให้ต้อนรับพระธรรมวโรดมที่มาตรวจการคณะสงฆ์ในมณฑลปัตตานีและนครศรีธรรมราช. (18 ธ.ค. - 9 ม.ค. 2474)

อุตตโม) มณฑลนครศรีธรรมราช ได้สนับสนุนและแต่งตั้งให้พระมหาทัน ธมฺมสโร วัดราชาธิวาส พระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุต ชาวจังหวัดพัทลุง เป็นเจ้าคณะจังหวัดพัทลุง ก่อนจะได้เป็นเจ้าคณะจังหวัด พระมหาทัน ธมฺมสโร ได้ถูกส่งจากวัดราชาธิวาสออกมาช่วยการพระศาสนาจังหวัดพัทลุง ตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2472[1] ได้จำพรรษาที่วัดภูผาภิมุข (วัดคูหาต่ำ) ซึ่งขณะนั้นพระธรรมจักการามมุนี (เปลี่ยน ปริตตาสโย) พี่ชายของท่านเป็นเจ้าอาวาสวัดภูผาภิมุขและเป็นเจ้าคณะแขวงคูหาสวรรค์ จนกระทั่ง พ.ศ. 2476 จึงได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดภูผาภิมุข[2] แทนพระธรรมจักการามมุนีที่ได้ลาออกไปและเป็นเจ้าคณะจังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2477 ต่อมาจึงได้รับเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระมุนีสารโสภณ เป็นพระเทพสารสุธี (พ.ศ. 2500) และเป็นพระธรรมเมธาจารย์ (พ.ศ. 2517) ตามลำดับ

ส่วนจังหวัดสงขลา พระครูศาสนภารพินิจ (พลับ ฐิติกรเถระ) วัดมัชฌิมาวาสเป็นเจ้าคณะจังหวัด จน พ.ศ. 2477 จึงได้ลาออกจากตำแหน่งแล้วเดินทางไปจำพรรษาที่วัดธรรมบูชา จังหวัดสุราษฎร์ธานี พระธรรมวโรดม (เซ่ง อุตฺตโม) เจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราช จึงได้แต่งตั้งให้ พระเทพวิสุทธิคุณ (เลี่ยม อลีโน) ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่พระครูวิสุทธิโมลี เป็นเจ้าอาวาสวัดมัชฌิมาวาสและเจ้าคณะจังหวัดสงขลา และต่อมาได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็น พระวิสุทธิโมลี (พ.ศ. 2481) เป็นพระราชวิสุทธิโมลี (พ.ศ. 2499) และเป็นพระเทพวิสุทธิคุณ (พ.ศ. 2504)[3]

การบริหารการปกครองคณะสงฆ์ของเจ้าคณะจังหวัดทั้ง 2 แบบไม่แยกนิกายภายใต้การปกครองของพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุตได้ดำเนินมาด้วยความเรียบร้อย จนกระทั่งมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2484 วัตถุประสงค์ประการหนึ่งของพระราชบัญญัติฉบับนี้ก็เพื่อรวมคณะสงฆ์มหานิกายและคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายเข้าด้วยกันให้แล้วเสร็จ ภายในเวลา 8 ปี นับแต่วันประกาศใช้ ดังที่บัญญัติไว้ในบทเฉพาะกาล มาตรา 60 ว่า

> ก่อนที่จะสังคายนาพระธรรมวินัยให้ครบถ้วน แต่อย่างช้าต้องไม่เกินแปดปีนับแต่วันใช้พระราชบัญญัตินี้ ห้ามมิให้ออกสังฆาณัติกติกาสงฆ์ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช กฎ

---

[1]พระเทพสารสุธี (ทัน ธมฺมสโร). "ประวัติหนังสือสุทธิกรรม", ใน สุทธิกรรม. 2506. หน้า คำนำ.

[2]พิทยา บุษยารัตน์. "พระธรรมเมธาจารย์ (ทัน กาญจโนภาศ)", ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 6. 2529. หน้า 2268.

[3]คณะศิษย์. อนุสรณ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ พระเทพวิสุทธิคุณ (เลี่ยม อลีโน) พระราชศีลสังวร (ช่วง อตฺถเวที). 2525. ไม่มีเลขหน้า.

กระทรวงหรือระเบียบใดที่จะบังคับให้ต้องเปลี่ยนลัทธิอันได้นิยมนับถือและปฏิบัติกันมาเป็นเวลาช้านานแล้ว[1]

แต่อย่างไรก็ตามการรวมนิกายสงฆ์ทั้ง 2 เข้าด้วยกันไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากมีปัญหาข้อขัดแย้งหลายประการ ดังจะเห็นได้ว่า ในปี พ.ศ. 2490 พระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย จำนวน 20 รูป ได้ร่วมกันลงนามคัดค้านการใช้บทเฉพาะกาล มาตรา 60 ของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484[2] จึงทำให้รัฐบาลของจอมพลป. พิบูลสงคราม ล้มเลิกความพยายามในการรวมนิกายสงฆ์ นอกจากนี้ความแตกแยกระหว่างนิกายทั้ง 2 ปรากฏชัดมากยิ่งขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2492 คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายได้พยายามรื้อฟื้นตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุต ซึ่งเคยบัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 เพื่อให้มีอำนาจปกครองบังคับบัญชาคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายทั้งหมด และยังได้แยกการปกครองคณะสงฆ์ธรรมยุตส่วนภูมิภาคออกไปดำเนินการปกครองตนเอง โดยไม่ยอมขึ้นตรงต่อสายการบังคับบัญชาของเจ้าคณะฝ่ายมหานิกาย[3] ด้วยเหตุนี้จึงทำให้รัฐบาลต้องแยกการปกครองคณะสงฆ์ออกเป็น 2 นิกาย ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ในส่วนภูมิภาคเฉพาะบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา การปกครองคณะสงฆ์ในจังหวัดพัทลุงและจังหวัดสงขลา ได้แบ่งเป็นตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบล ออกเป็น 2 นิกาย ไม่ขึ้นแก่กัน ดังนั้นในปี พ.ศ. 2494 จังหวัดพัทลุง เจ้าคณะจังหวัดฝ่ายธรรมยุตยังคงเป็นพระธรรมเมธาจารย์ (ทัน) วัดภูผาภิมุข) ส่วนคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายได้แต่งตั้งพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม)[4] วัดคูหาสวรรค์ ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่พระวีรนาทมุนี เป็นผู้รักษาการเจ้าคณะจังหวัด ถึง พ.ศ. 2495 จึงแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะจังหวัดพัทลุง

ส่วนจังหวัดสงขลา พ.ศ. 2494 เจ้าคณะจังหวัดฝ่ายธรรมยุติกนิกายยังเป็นพระเทพวิสุทธิคุณ (เลี่ยม อลีโน) วัดมัชฌิมาวาส ฝ่ายคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายได้มีการแต่งตั้งพระราชรัตนโมลี

---

[1]พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). การปกครองคณะสงฆ์ไทย. 2539. หน้า 46 - 47.

[2]มหามกุฏราชวิทยาลัย. สำเนาหนังสือร้องเรียนและบันทึกคำชี้แจงประกอบหนังสือร้องเรียนเกี่ยวกับพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484. 2518. ไม่มีเลขหน้า.

[3]พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) การปกครองคณะสงฆ์ไทย. 2539. หน้า 47.

[4]พระมหากระจ่าง ปริปุณฺโร. ชีวิตและงานพระเทพ ปริยัติมุนี (เพียร อุตฺตโม) ป.ธ. 7", ใน อนุสรณ์ครบ 6 รอบ ของพระเทพปริยัติมุนี 3 มิ.ย. 21. 2521. หน้า 33.

(เส้ง ติสสโร) วัดแหลมทรายเป็นผู้รักษาการเจ้าคณะจังหวัด จนถึง พ.ศ. 2495 จึงแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะจังหวัดสงขลา[1]

เมื่อคณะสงฆ์ทั้ง 2 นิกายแยกการปกครองตามคณะของตน การบริหารคณะสงฆ์ระดับจังหวัดในแต่ละนิกายยังจัดโครงสร้างตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 คือการบริหารในรูปคณะกรรมการสงฆ์จังหวัด ประกอบด้วย เจ้าคณะจังหวัดเป็นประธาน ผู้บริหารคณะสงฆ์ประจำจังหวัดในหน้าที่องค์การปกครอง องค์การศึกษา องค์การเผยแผ่ และองค์การสาธารณูปการ เป็นกรรมการ ทำหน้าที่บริหารการคณะสงฆ์ในจังหวัด ตามสังฆาณัติ กติกาสงฆ์ กฎองค์การ กฎหมาย ข้อบังคับ และระเบียบตามคำสั่งขององค์การต่าง ๆ และตามคำสั่งหรือคำแนะนำชี้แจงของเจ้าคณะตรวจการภาค[2]

ในส่วนของจังหวัดพัทลุงและจังหวัดสงขลาได้มีการจัดการบริหารองค์การทั้ง 4 ดังนี้[3]

องค์การปกครอง มีเจ้าคณะจังหวัดเป็นหัวหน้า มีหน้าที่รับผิดชอบในด้านการปกครอง การตรวจตราดูแลความสงบเรียบร้อยของพระภิกษุสามเณร ในเขตจังหวัดของตนให้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎหมาย สังฆาณัติ กติกาสงฆ์ กฎองค์การ ระเบียบหรือคำสั่งทางคณะสงฆ์ การจัดทำบัญชีพระภิกษุสามเณรและศิษย์วัด รายงานเจ้าคณะผู้ปกครองตามระเบียบ ลงลายมือชื่อในใบรับรองนักธรรม และลงลายมือชื่อในหนังสือสิทธิรับรองการสอบไล่นักธรรมและบาลีได้ในสนามหลวง ตลอดถึงการให้ความสะดวกแก่พุทธศาสนิกชนได้บำเพ็ญบุญกุศลตามอัตภาพ นอกจากนี้ถ้างานใด ๆ ก็ตามที่ไม่ผิดพระธรรมวินัยและงานบางอย่างที่มิได้ระบุไว้ว่าเป็นงานขององค์การใด ๆ ก็ถือว่าเป็นหน้าที่ขององค์การปกครองที่จะต้องดำเนินการ หัวหน้าองค์การนี้ส่วนใหญ่เป็นเจ้าคณะจังหวัด ได้แก่ พระวีรนาทมุนี (เพียร อุตฺตโม) เจ้าคณะจังหวัดพัทลุง (มหานิกาย) พระมุนีสารโสภณ (ทัน ธมฺมธโร) เจ้าคณะจังหวัดพัทลุง (ธรรมยุต) พระราชรัตนโมลี (เส้ง ติสสโร) เจ้าคณะจังหวัดสงขลา (มหานิกาย) และพระเทพวิสุทธิคุณ (เลี่ยม อลีโน) เจ้าคณะจังหวัดสงขลา (ธรรมยุต)

องค์การศึกษา มีศึกษาจังหวัดเป็นหัวหน้า มีหน้าที่ตรวจตราและส่งเสริมสำนักศาสนศึกษาหรือสำนักเรียนพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและบาลี ให้ดำรงอยู่ด้วยดีเหมาะสมกับท้องที่

---

[1]คนแหลงใต้. "พระเครื่องเมืองใต้ตอนพระกริ่งวัดแหลมทราย", กรุงสยาม. 3 (28) : 45 ; ธันวาคม 2540 - มกราคม 2541.

[2]มหามกุฏราชวิทยาลัย. ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทยและลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไทยโดยสังเขป. 2521. หน้า 24.

[3]จังหวัดพัทลุง. รายงานกิจการประจำปี พ.ศ. 2500 จังหวัดพัทลุง. 2501. หน้า 306 - 307.

และขวนขวายในการจัดหาครูให้สำนักเรียนที่ขาดแคลนตามความเหมาะสม ตรวจตราการเรียนการสอนของครูและนักเรียนให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยถูกกิจลักษณะ แก้ปัญหาขัดข้องเกี่ยวกับการศึกษา การจัดทำบัญชีขอเข้าสอบความรู้นักธรรม – ธรรมศึกษา และบาลี สนามหลวง รายงานการศึกษาปริยัติธรรมประจำปี จัดทำบัญชีสำรวจครู นักเรียน และโรงเรียนพระปริยัติธรรมประจำปี อนึ่งกิจการใดที่ไม่ได้ระบุไว้ แต่มีลักษณะเกี่ยวกับการศึกษาก็เป็นหน้าที่ของศึกษาจังหวัดจะพึงปฏิบัติด้วย หัวหน้าองค์การนี้มีหลายรูป เช่น พระประสาธน์โสภณ (พริก รกฺขิต ธมฺโม) วัดคูหาสวรรค์ ศึกษาจังหวัดพัทลุง (มหานิกาย) พระราชศีลสังวร (ช่วง อตฺถเวที) วัดมัชฌิมาวาส ศึกษาจังหวัดสงขลา (ธรรมยุต) เป็นต้น

องค์การเผยแผ่ มีเผยแผ่จังหวัดเป็นหัวหน้า มีหน้าที่อบรมภิกษุสามเณรให้มีสมณสัญญา ตลอดถึงการปฏิบัติอันดีงามเกี่ยวกับพิธีหรือแบบอย่างต่าง ๆ เทศนาสั่งสอนประชาชนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม หาอุบายวิธีสกัดกั้นสัทธรรมปฏิรูปไม่ให้เกิดขึ้น หรือบำบัดแก้ไขที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไปในทางที่ชอบ อนึ่งกิจการใดที่มิได้ระบุไว้ ถ้ามีลักษณะเกี่ยวกับการเผยแผ่ก็ให้ถือว่าเป็นหน้าที่ของเผยแผ่จังหวัดที่ต้องปฏิบัติด้วย หัวหน้าองค์การนี้มีหลายรูป เช่น พระพิศาลธรรมรังษี (สรง อิทฺธิมโย) วัดคูหาสวรรค์ เผยแผ่จังหวัดพัทลุง (มหานิกาย) พระวิเชียรโมลี (แสง ญาณโสภโน) วัดแจ้ง เผยแผ่จังหวัดสงขลา (มหานิกาย) เป็นต้น

องค์การสาธารณูปการ มีสาธารณูปการจังหวัดเป็นหัวหน้า มีหน้าที่ตรวจตราดูแลวัดให้อยู่ในสภาพเป็นระเบียบเรียบร้อย ให้การช่วยเหลือแนะนำควบคุมแบบแปลนแผนผังวัด และการก่อสร้างถาวรวัตถุของวัดต่าง ๆ ให้ถูกต้องสุขลักษณะ ควบคุมดูแลผลประโยชน์ศาสนสมบัติของวัด หัวหน้าองค์การนี้มีหลายรูป เช่น พระภัทรกิจโกศล (รุ่ง อรุโณ) วัดโคกคีรี สาธารณูปการจังหวัดพัทลุง (มหานิกาย) พระอรรถโมลี (กลิ่น ชิตคนฺโธ) วัดโคกสมานคุณ สาธารณูปการจังหวัดสงขลา (มหานิกาย) เป็นต้น

การบริหารงานขององค์การทั้ง 4 ดังกล่าวนี้ มีสำนักงานบริหารงานรวมกัน เรียกว่า สำนักงานคณะกรรมการสงฆ์จังหวัด ซึ่งส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ภายในวัดที่เจ้าคณะจังหวัดนั้นจำพรรษาอยู่ เช่น วัดคูหาสวรรค์ วัดภูผาภิมุข จังหวัดพัทลุง วัดแหลมทราย วัดมัชฌิมาวาส จังหวัดสงขลา เป็นต้น สำนักงานคณะกรรมการสงฆ์จังหวัด มีเลขานุการคณะสงฆ์จังหวัดเป็นผู้บริหาร มีหน้าที่ประสานงานระหว่างองค์การทั้ง 4 และมีหน้าที่เก็บหนังสือ ระเบียบการขององค์การนั้น ๆ

นอกจากนี้คณะกรรมการสงฆ์จังหวัดยังมีหน้าที่ในการส่งเสริมให้เจ้าคณะพระคณาธิการมีความอุตสาหะในการสร้างโรงเรียนเพื่อให้กุลบุตรกุลธิดาได้ศึกษาเล่าเรียน การชลประทาน การคมนาคม ฯลฯ เพื่อให้ประชาชนในท้องถิ่นได้มีการครองชีพที่ดีขึ้น[1]

องค์การทั้ง 4 นี้ เจ้าคณะจังหวัดฝ่ายมหานิกายและธรรมยุต จะแต่งตั้งพระเถระผู้ทรงคุณความรู้หรือผู้ที่ผ่านการศึกษาพระปริยัติธรรมมาแล้วระดับหนึ่ง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นพระสงฆ์ในเครือข่ายอุปถัมภ์หรือผู้ใกล้ชิดในกลุ่มของตนไปเป็นหัวหน้าบริหารองค์การ จึงทำให้เกิดระบบอุปถัมภ์ในองค์การคณะสงฆ์อย่างกว้างขวางในระยะต่อมา จึงถือได้ว่าองค์การทั้ง 4 มีบทบาทสำคัญในการบริหารคณะสงฆ์ในจังหวัดให้เจริญก้าวหน้า ซึ่งส่วนใหญ่จะไม่ค่อยพบความขัดแย้งในองค์การ เนื่องจากพระสงฆ์ที่ร่วมการบริหารเป็นพระสงฆ์ในกลุ่มเดียวกัน มีความคิดไปในแนวทางเดียวกันเป็นส่วนใหญ่ จึงมักจะไม่ค่อยพบความคิดสร้างสรรค์ใหม่ ๆ ที่แตกต่างไปจากนโยบายคณะสงฆ์ส่วนกลาง ด้วยเหตุนี้การพัฒนาคณะสงฆ์จึงอยู่ในกรอบแคบ ๆ ตามนโยบายของรัฐและคณะสงฆ์ส่วนกลาง

3. การปกครองระดับอำเภอ ตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอเป็นตำแหน่งสำคัญ การบริหารคณะสงฆ์อำเภออนุโลมตามเขตอำเภอแห่งราชอาณาจักร อำเภอหนึ่งมีคณะกรรมการสงฆ์อำเภอเป็นผู้บริหารคณะสงฆ์ โดยมีเจ้าคณะอำเภอเป็นประธานและผู้บริหารคณะสงฆ์ทำหน้าที่องค์การปกครอง องค์การศึกษา องค์การเผยแผ่ และองค์การสาธารณูปการ ในอำเภอนั้น ๆ เป็นกรรมการ คณะกรรมการสงฆ์อำเภอมีบทบาทหน้าที่ทำนองเดียวกับคณะกรรมการสงฆ์จังหวัด เพียงแต่รับผิดชอบในขอบเขตอำเภอของตนโดยคณะสงฆ์อำเภอบริหารคณะสงฆ์ตามสังฆาณัติ กติกาสงฆ์ กฎองค์การ กฎหมาย ข้อบังคับ และระเบียบ ตามคำสั่ง คำแนะนำชี้แจงของคณะกรรมการสงฆ์จังหวัดหรือเจ้าคณะตรวจการภาค[2] ในช่วงสมัย พ.ศ. 2475 - 2499 บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาประกอบด้วยอำเภอต่าง ๆ จำนวน 16 อำเภอ ได้แก่ จังหวัดนครศรีธรรมราช มีอำเภอชะอวดและอำเภอหัวไทร จังหวัดสงขลา มีอำเภอเมืองสงขลา อำเภอสทิงพระ อำเภอระโนด อำเภอหาดใหญ่ อำเภอรัตภูมิ อำเภอจะนะ อำเภอเทพา อำเภอสะบ้าย้อย อำเภอนาทวี และอำเภอสะเดา จังหวัดพัทลุง มีอำเภอเมืองพัทลุง อำเภอปากพะยูน อำเภอควนขนุน และอำเภอเขาชัยสน การแต่งตั้งเจ้าคณะอำเภอทั้งฝ่ายมหานิกายและธรรมยุติกนิกาย เจ้าคณะจังหวัดมักจะแต่งตั้งพระสงฆ์ที่ใกล้ชิดหรือพระสงฆ์ที่ผ่านการศึกษาทางพระปริยัติธรรมมีความรู้ทางพระธรรมวินัย และเป็นที่เคารพของหมู่คณะสงฆ์และประชาชนทั่วไป ส่วนการแต่งตั้งพระสงฆ์ผู้

---

[1]จังหวัดพัทลุง. รายงานกิจการประจำปี พ.ศ. 2500 จังหวัดพัทลุง. 2501. หน้า 307.

[2]มหามกุฏราชวิทยาลัย. ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทยและลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไทยโดยสังเขป. 2521. หน้า 24.

บริหารองค์การต่าง ๆ นั้นเจ้าคณะอำเภอมักจะปรึกษากับเจ้าคณะจังหวัดเพื่อเลือกแต่งตั้งพระสงฆ์ที่มีความรู้ความถนัดให้สอดคล้องกับบทบาทหน้าที่ขององค์การนั้น ๆ บางอำเภอที่ขาดพระสงฆ์ทรงคุณความรู้ก็จะมีการแต่งตั้งพระสงฆ์จากอำเภออื่นเป็นเจ้าคณะอำเภอ หรือบางครั้งเจ้าคณะอำเภอรูปเดียวแต่ได้รับ แต่งตั้งเป็นเจ้าคณะอำเภอหลายอำเภอก็มี โดยเฉพาะคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายซึ่งมีวัดและพระสงฆ์น้อย ในบางอำเภอก็จะมีการแต่งตั้งเจ้าคณะอำเภอรับผิดชอบควบอำเภอหลาย ๆ อำเภอ เช่น การแต่งตั้งพระธรรมจักการามมุนี (เปลี่ยน ปริตฺตาสโย) เจ้าอาวาสวัดประดู่หอม จังหวัดพัทลุง เป็นเจ้าคณะธรรมยุตอำเภอเมืองพัทลุง - อำเภอควนขนุน เมื่อ พ.ศ. 2495 และต่อมา พ.ศ. 2499 ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะธรรมยุตผู้ช่วยเจ้าคณะจังหวัดพัทลุงอีกตำแหน่งหนึ่ง[1] เป็นต้น การบริหารคณะสงฆ์ส่วนใหญ่จึงอยู่ในรูปของระบบอุปถัมภ์แบบพ่อปกครองลูก หรือแบบปิตุราธิปไตย[2] การแต่งตั้งเจ้าคณะอำเภอต่าง ๆ ในช่วงสมัยนี้จะเห็นได้ว่าแตกต่างไปจากสมัยก่อนเนื่องจากขึ้นอยู่กับความเห็นชอบของเจ้าคณะจังหวัดและคณะกรรมการสงฆ์จังหวัดโดยไม่จำเป็นต้องขอความคิดเห็นของเจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอจึงถือได้ว่าเป็นตำแหน่งสำคัญที่มีอำนาจหน้าที่คอยดูแลตรวจตราบำรุงกิจการพระพุทธศาสนาภายในเขตของตนให้เป็นไปตามพระวินัยบัญญัติและพระราชบัญญัติ ในสมัยนี้มีเจ้าคณะอำเภอปกครองบริหารคณะสงฆ์อำเภอต่าง ๆ หลายรูป เช่น พระครูสุวรรณธรรมรังษี วัดควนยาว เจ้าคณะอำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช พระครูพุทธศาสนโศภน (แคล้ว สุสังวุโต) วัดโรงวาส เจ้าคณะอำเภอเมืองสงขลา พระครูพุทธกิจจารักษ์ วัดจะทิ้งพระ เจ้าคณะอำเภอสทิงพระ พระครูบรรหารศาสนกิจ (พลับ ธมฺมโชโต) วัดระโนด เจ้าคณะอำเภอระโนด พระมหาชุม ฐานุตฺโม วัดโคกสมานคุณ เจ้าคณะอำเภอหาดใหญ่ พระครูวีรโสภณ (ลอย สินธุวังโส) วัดเขาน้ำตก เจ้าคณะอำเภอรัตภูมิ พระครูรัตนโศภน (แก้ว อตฺโล) วัดควนมิตร เจ้าคณะอำเภอจะนะ - เทพา - นาทวี (ธรรมยุต) พระครูการุณรังษี (แคล้ว ธมฺมสโร) วัดบ้านใหม่ เจ้าคณะอำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา พระครูบริหารสมณคุณ (บุญชู) วัดวัง เจ้าคณะอำเภอเมืองพัทลุง พระครูถาวรกรณีย์ (ขำ) วัดจินตาวาส เจ้าคณะอำเภอเขาชัยสน พระพุทธิธรรมธาดา (บุญทอง) วัดสุวรรณวิชัย เจ้าคณะอำเภอควนขนุน พระครูธรรมภาณพิศิษฐ วัดปัณณาราม เจ้าคณะอำเภอเขาชัยสน (ธรรมยุต) พระครูกาเดิม (อินทร์) วัดโพเด็ด เจ้าคณะอำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง

---

[1]พระเทพสารสุธี (ทัน ธมฺมสโร). "ประวัติท่านเจ้าคุณพระธรรมจักการามมุนี (เปลี่ยน ปริตฺตาสโย) อดีตเจ้าอาวาสวัดประดู่หอม", ใน สุทธิกรรม. 2506. หน้า ช - ซ.

[2]พระมหากระจ่าง ปริปุณฺโร. ชีวิตและงานพระเทพ ปริยัติมุนี (เพียร อุตฺตโม) ป.ธ. 7", ใน อนุสรณ์ครบ 6 รอบ ของพระเทพปริยัติมุนี 3 มิ.ย. 21. 2521. หน้า 27.

4. การปกครองระดับตำบล ตำแหน่งเจ้าคณะหมวดหรือเจ้าคณะตำบลเป็นตำแหน่งการบริหารคณะสงฆ์ระดับตำบล ซึ่งจะอนุโลมตามระเบียบบริหารราชการแผ่นดินของฝ่ายราชอาณาจักร ในตำบลหนึ่ง ๆ มีวัดหลายวัดบริหารคณะสงฆ์โดยเจ้าคณะตำบล แต่หากตำบลใดมีวัดน้อยก็สามารถบริหารปกครองคณะสงฆ์ร่วมกับตำบลใกล้เคียงก็ได้ เจ้าคณะตำบลมีอำนาจหน้าที่ในการบริหารคณะสงฆ์ภายในเขตตำบลให้เป็นไปตามพระวินัยบัญญัติและพระราชบัญญัติ เจ้าคณะตำบลส่วนใหญ่เป็นพระสงฆ์ที่พุทธศาสนิกชนให้ความเคารพมาก ซึ่งเจ้าคณะอำเภอจะเป็นผู้คัดเลือกแต่งตั้ง ด้วยเหตุนี้จึงพบว่าการแต่งตั้งเจ้าคณะตำบลส่วนหนึ่งจะเป็นพระสงฆ์ที่ใกล้ชิดและเป็นที่ไว้เนื้อเชื่อใจของเจ้าคณะอำเภอ การแต่งตั้งเจ้าคณะตำบลบางรูปอาจดูแลหลายตำบลก็ได้ตามความเหมาะสมขึ้นอยู่กับจำนวนวัดโดยเฉพาะคณะสงฆ์ธรรมยุต ซึ่งมีวัดน้อยบางตำบลไม่มีวัดเลยก็มี การแต่งตั้งเจ้าคณะตำบลรูปหนึ่งจึงปกครองหลายตำบล เนื่องจากในสมัยนี้มีตำบลในเขตบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาจำนวนมาก บางตำบลเล็กบางตำบลใหญ่ การแต่งตั้งเจ้าคณะตำบลจึงมีทั้งเจ้าคณะตำบลที่มีสมณศักดิ์และที่ไม่มีสมณศักดิ์ก็จะมีตำแหน่งเป็นเจ้าอธิการ ส่วนใหญ่ตำบลที่อยู่ห่างไกลและขาดแคลนพระสงฆ์ที่ทรงคุณความรู้ทางปริยัติธรรมก็อาจแต่งตั้งเป็นเจ้าอธิการ บางตำบลเพื่อประโยชน์ของการปกครองคณะสงฆ์ อาจแต่งตั้งรองเจ้าคณะตำบลหรือผู้ช่วยเจ้าคณะตำบลเพิ่มเติมได้ เจ้าคณะหมวดและเจ้าคณะตำบลที่สำคัญในสมัยนี้ เช่น พระครูสิทธยาภิรัต (เอียด ปทุมสโร) วัดคอนศาลา เจ้าคณะหมวดชะมวง (มะกอกเหนือ) พระครูรัตนาภิรัต (แก้ว) วัดควนปันตาราม เจ้าคณะหมวดปันแต พระครูกาเดิม (ปาน) เจ้าคณะตำบลจองถนน พระอุปัชฌาย์ดำ วัดท่าแค เจ้าคณะตำบลท่าแค จังหวัดพัทลุง พระอุปัชฌาย์เอียด จนฺทสโร วัดเสื้อเมือง เจ้าคณะหมวดม่วงงาม เจ้าอธิการคง ฆงฺฆสสโร วัดหัวป่า เจ้าคณะหมวดตะเครียะ พระครูพิพัฒน์ชลธาร (เอียด สุวณฺโณ) วัดชลธาราวาส เจ้าคณะตำบลบางกล่ำ พระอุปัชฌาย์ทอง วัดสามบ่อ เจ้าคณะหมวดวัดสน เจ้าอธิการแก้ว พุทธมุณี วัดดีหลวง เจ้าคณะหมวดดีหลวง - ชุมพล พระครูพิพัฒน์บุญเขตต์ เจ้าคณะหมวดนาทวี จังหวัดสงขลา เป็นต้น

5. การปกครองระดับวัด ตำแหน่งเจ้าอาวาสเป็นตำแหน่งการบริหารคณะสงฆ์ภายในวัด วัดหนึ่งมีเจ้าอาวาสรูปหนึ่ง หรือหากจำเป็นเพื่อประโยชน์ต่อการปกครองสงฆ์อาจจะแต่งตั้งรองเจ้าอาวาสหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสได้อีก 1 รูป เจ้าอาวาสส่วนใหญ่เป็นที่เคารพของพุทธศาสนิกชนทั่วไปในฐานะผู้ดูแลรักษาวัด การให้การเกื้อหนุนสงเคราะห์ชุมชนในด้านต่าง ๆ เช่น การให้การศึกษาแก่พระสงฆ์ อบรมสั่งสอนประชาชน การรักษาพยาบาลผู้เจ็บไข้ได้ป่วย เป็นต้น เจ้าอาวาสจึงเป็นผู้ที่มีความใกล้ชิดกับประชาชนค่อนข้างมาก ดังเห็นได้จากพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 ได้กำหนดหน้าที่และอำนาจของเจ้าอาวาสไว้ในมาตรา 43 และ มาตรา 44 ตามลำดับ ดังนี้

มาตรา 43 เจ้าอาวาสมีหน้าที่ดังนี้

1. บำรุงรักษาจัดการวัดและสมบัติของวัดให้เป็นไปโดยระเบียบเรียบร้อยตามสังฆาณัติ กติกาสงฆ์ กฎองค์การ กฎหมาย ข้อบังคับ และระเบียบ

2. ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิต และคฤหัสถ์ที่มีถิ่นที่อยู่ หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้น ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย สังฆาณัติ กติกาสงฆ์ กฎองค์การ กฎหมาย ข้อบังคับ และระเบียบ

3. เป็นธุระในการศึกษาอบรม และสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์

4. ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล

มาตรา 44 เจ้าอาวาสมีอำนาจ ดังนี้

1. ห้ามบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ ซึ่งมิได้รับอนุญาตของเจ้าอาวาสเข้าไปอยู่ในวัดนั้น

2. ขับไล่บรรพชิตหรือคฤหัสถ์ ซึ่งไม่อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาสให้ออกจากวัดนั้น

3. กระทำทัณฑกรรมแก่บรรพชิตหรือคฤหัสถ์ที่มีถิ่นที่อยู่ หรือพำนักอาศัยในวัดนั้น ให้ทำงานภายในวัด หรือให้ทำทัณฑ์บนหรือให้ขอขมาโทษ ในเมื่อบรรพชิต หรือคฤหัสถ์ในวัดนั้นประพฤติผิดคำสั่งเจ้าอาวาส ซึ่งได้สั่งโดยชอบด้วยพระธรรมวินัย สังฆาณัติ กติกาสงฆ์ กฎองค์การ กฎหมาย ข้อบังคับ หรือระเบียบ[1]

6. ตำแหน่งพระอุปัชฌาย์ พระอุปัชฌาย์เป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญมากดังได้กล่าวมาแล้ว เนื่องจากพระอุปัชฌาย์เป็นพระภิกษุผู้ได้รับการแต่งตั้งจากคณะสงฆ์ให้ทำหน้าที่เป็นประธานในการบรรพชาอุปสมบทกุลบุตร พระอุปัชฌาย์จึงเปรียบเสมือนครูบาอาจารย์เป็นที่เคารพนับถือของประชาชนหรือชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น ๆ อย่างกว้างขวาง

ตามบทบัญญัติแห่งสังฆาณัติ ระเบียบพระอุปัชฌายะ พุทธศักราช 2487[2] ได้ระบุเกี่ยวกับตำแหน่งพระอุปัชฌาย์ไว้พอสรุปได้ว่า

การแต่งตั้งพระคณาธิการตำแหน่งต่ำกว่าเจ้าคณะจังหวัดเป็นพระอุปัชฌาย์ ให้เป็นหน้าที่ของพระคณาธิการผู้บังคับบัญชาเหนือขึ้นไปเป็นผู้พิจารณาเลือกพระคณาธิการในบังคับบัญชาของตน เสนอเจ้าคณะตรวจการพิจารณาแล้วเสนอสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครองเพื่อลงนามแต่งตั้งต่อไป แต่ถ้าเป็นตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดขึ้นไป หรือผู้ที่ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส

---

[1]พระวิสุทธิโสภณ. เอกสารประกอบการเรียนการสอน การปกครองคณะสงฆ์ไทย. 2543. หน้า 138 - 139.

[2]ประพัฒน์ ตรีณรงค์. ตัวบทและคำบรรยายพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505. 2506. หน้า 118 - 119.

หรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวง คณะสังฆมนตรีจะเป็นผู้พิจารณา แล้วถวายคำแนะนำแด่สมเด็จพระสังฆราชเพื่อทรงแต่งตั้ง

คุณสมบัติของพระภิกษุที่จะแต่งตั้งเป็นพระอุปัชฌาย์ มีดังนี้

1. มีตำแหน่งในทางปกครองชั้นรองเจ้าอาวาสหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสขึ้นไป

2. มีพรรษาพ้น 10

3. ไม่เป็นผู้มีร่างกายทุพพลภาพไร้ความสามารถ หรือมีจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ หรืออาพาธเป็นโรคติดต่อ เช่น โรคเรื้อน หรือวัณโรค ในระยะอันตราย

4. มีประวัติความประพฤติดี

5. เป็นที่นับถือของประชาชน ทั้งบรรพชิต ทั้งคฤหัสถ์

6. เป็นเปรียญหรือนักธรรมชั้นเอก เว้นแต่ในบางท้องถิ่นซึ่งเจ้าคณะพิจารณาเห็นสมควรผ่อนผัน

7. สามารถฝึกสอนนิสิตให้เป็นภิกษุสามเณรที่ดีตามพระธรรมวินัย[1]

ส่วนหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์ตามบทบัญญัติแห่งสังฆาณัติ ระเบียบพระอุปัชฌายะ พุทธศักราช 2487 ได้ระบุไว้ว่า

มาตรา 13 พระอุปัชฌายะมีหน้าที่ให้บรรพชาอุปสมบทกุลบุตรได้เฉพาะตน จะตั้งหรือขอให้พระภิกษุอื่นซึ่งมิได้รับแต่งตั้งเป็นพระอุปัชฌายะทำหน้าที่แทนตนไม่ได้

มาตรา 14 พระอุปัชฌายะต้องสอบสวนกุลบุตรให้ได้คุณลักษณะก่อนจึงรับให้บรรพชาอุปสมบทได้ คุณลักษณะของกุลบุตรนั้น มีดังนี้

1. เป็นคนมีหลักฐาน มีอาชีพชอบธรรมไม่ใช่คนจรจัดไม่มีหลักฐาน

2. เป็นสุภาพชน มีความประพฤติดี ไม่เป็นนักเลงเที่ยวเตร็ดเตร่ ไม่มีความเสียหายในทางอื่น เช่น ติดฝิ่น ติดสุรา เป็นต้น

3. มีความรู้อ่านออกและเขียนหนังสือไทยได้ โดยมีประกาศนียบัตร หรือหนังสือรับรองซึ่งทางราชการออกให้เป็นคู่มือ

4. เป็นผู้ปราศจากบรรพชาโทษ และมีร่างกายสมบูรณ์อาจบำเพ็ญสมณกิจได้ ไม่เป็นคนชราไร้ความสามารถ หรือทุพพลภาพหรือพิกลพิการ

5. มีสมณบริขารครบถ้วนและถูกต้องตามพระวินัย

6. เป็นผู้สามารถกล่าวคำขอบรรพชาอุปสมบทได้ด้วยตนเอง และถูกต้องไม่วิบัติ

มาตรา 15 พระอุปัชฌายะต้องงดเว้นการให้บรรพชาอุปสมบทแก่คนต้องห้ามเหล่านี้

---

[1]ประพัฒน์ ตรีณรงค์. ตัวบทและคำบรรยายพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505. 2506. หน้า 120.

1. คนทำความผิดหลบหนีอาญาแผ่นดิน
2. คนหลบหนีราชการ
3. คนมีคดีค้างในศาล
4. คนเคยถูกตัดสินจำคุกโดยฐานเป็นผู้ร้ายสำคัญ
5. คนถูกห้ามอุปสมบทเด็ดขาดทางพระศาสนา
6. คนมีโรคติดต่อ
7. คนมีอวัยวะพิการจนไม่สามารถปฏิบัติกิจพระศาสนาได้สะดวก

มาตรา 16 พระอุปัชฌายะเมื่อให้บรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรแล้ว ต้องเอาเป็นธุระสั่งสอนสัทธิวิหาริกของตนให้ตั้งอยู่ในการปฏิบัติชอบ และต้องขวนขวายให้ได้รับการศึกษาพระธรรมวินัย

ถ้าสัทธิวิหาริกจะไปอยู่ศึกษาในวัดอื่น พระอุปัชฌายะต้องฝากและมอบธุระแก่เจ้าอาวาสวัดนั้น ให้เป็นผู้ปกครองดูแลสั่งสอนแทนตน ห้ามปล่อยไปเฉย ๆ

มาตรา 17 พระอุปัชฌายะจะให้บรรพชาอุปสมบทในวัดใดต้องได้รับนิมนต์ของเจ้าอาวาสวัดนั้น ห้ามเข้าไปทำในวัดของผู้อื่นโดยมิได้รับนิมนต์ของเจ้าอาวาส[1]

นอกจากนี้พระอุปัชฌาย์จะให้บรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรได้เฉพาะในเขตที่ระบุไว้ในตราตั้งหรือเขตที่ตนปกครองเท่านั้น คือ เจ้าอาวาสภายในวัดของตน เจ้าคณะตำบลภายในเขตตำบล เจ้าคณะอำเภอภายในเขตอำเภอ เจ้าคณะจังหวัดภายในเขตจังหวัด เจ้าคณะตรวจการภายในเขตภาคของตน และถ้าพระอุปัชฌาย์ผู้มีตำแหน่งสูงกว่าเจ้าคณะตรวจการไม่มีการกำหนดเขต[2]

การแต่งตั้งพระอุปัชฌาย์ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา เดิมมีการแต่งตั้งน้อย เนื่องจากพระภิกษุสงฆ์ที่ทรงคุณความรู้ ได้ศึกษาพระธรรมวินัยตามระบบสมัยใหม่ของคณะสงฆ์ส่วนกลางยังมีน้อย เมื่อมาถึงสมัยนี้การศึกษาพระปริยัติธรรมได้ขยายตัวมากขึ้น พระภิกษุสงฆ์นิยมศึกษาหาความรู้ตามสำนักเรียนต่าง ๆ ที่กระจายอยู่ทั่วบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา พระภิกษุที่ผ่านการศึกษาพระปริยัติธรรมส่วนใหญ่จะได้รับการแต่งตั้งให้อยู่ในระดับผู้บริหาร เช่น เจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ เป็นต้น ประกอบกับในช่วงนี้จำนวนวัดเพิ่มขึ้น หน่วยการปกครองอำเภอ ตำบล หมู่บ้านเพิ่มมากขึ้น และประชากรก็เพิ่มมากขึ้นด้วย การบวชเรียนของกุลบุตรก็มีจำนวนที่เพิ่มขึ้น จึงทำให้คณะสงฆ์มีการแต่งตั้งพระอุปัชฌาย์กระจายไปตามอำเภอและตำบลต่าง ๆ ให้พอกับความต้องการของประชาชน และเขตการปกครองคณะสงฆ์ก็มีความชัดเจนขึ้น

---

[1]ประพัฒน์ ตรีณรงค์. ตัวบทและคำบรรยายพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505. 2506. หน้า 121 - 123.

[2]เรื่องเดิม.

กว่าสมัยก่อน สิ่งสำคัญในการปกครองสมัยนี้ที่เกี่ยวข้องกับพระอุปัชฌาย์โดยตรง ได้แก่ การประกาศใช้ระเบียบกติกาสงฆ์จังหวัดพัทลุง คือ ระเบียบว่าด้วยการห้ามมิให้เลี้ยงสุราเมรัยของมึนเมาในงานบวชนาค เริ่มประกาศใช้เมื่อ พ.ศ. 2498 โดยห้ามพระอุปัชฌาย์ทำการบรรพชาอุปสมบทในงานบวชนาคที่มีการจัดเลี้ยงสุราหรือฆ่าสัตว์ที่มีพระคุณ เช่น วัว ควาย เป็นต้น พระอุปัชฌาย์รูปใดฝ่าฝืน เจ้าคณะจังหวัดมีสิทธิสั่งพักการเป็นอุปัชฌาย์ได้เป็นเวลา 1 ปี[1] ระเบียบกติกาสงฆ์นี้ได้ใช้มาจนปัจจุบัน (ดูรายละเอียดในหัวข้อต่อไป)

พระอุปัชฌาย์ส่วนใหญ่จะมีความใกล้ชิดกับชาวบ้านในท้องถิ่นมาก จึงเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน พระอุปัชฌาย์รูปใดเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านหรือเป็นผู้ที่มีชื่อเสียงทางวัตรปฏิบัติหรือมีชื่อเสียงทางด้านความศักดิ์สิทธิ์ ชาวบ้านก็จะนิยมนำบุตรหลานไปขอบรรพชาอุปสมบท เช่น พระครูสิทธยาภิรัต (เอียด ปทุมสโร) วัดดอนศาลา พระครูรัตนาภิรัต (แก้ว) วัดควนปันตาราม พระพุทธิธรรมธาดา (บุญทอง) วัดสุวรรณวิชัย พระครูศรัทานุรักษ์ (วรรณ) วัดรัตนาราม พระครูจรูญกรณีย์ (ตุด เกสโร) วัดคูหาสวรรค์ พระธรรมจักการามมุนี (เปลี่ยน ปริตฺตาสโย) วัดภูผาภิมุข พระครูวัตตานุกูล (จันทร์ ธมฺมสโร) วัดควนฝาละมี จังหวัดพัทลุง พระครูธรรมโฆษิต (คง โกกนุตฺโต) วัดธรรมโฆษณ์ พระอุปัชฌาย์เสน วัดเกษมรัตน์ พระครูวีรโสภณ (ลอย สินธุวโส) วัดเขาตกน้ำ พระครูพิทักษ์ทานวิจัย (บุญเลี่ยน จนฺทสโร) วัดปากจ่า พระครูบรรหารศาสนกิจ (พลับ ธมฺมโชโต) วัดระโนด พระครูพิศิษฐพรหมคุณ (แก้ว ชินปุตฺโต) วัดตะพังหม้อ พระครูการุณรังษี (แคล้ว ธมฺมสโร) วัดบ้านใหม่ พระครูประสาทศีลพรต (นิรุตติ์ โสตถิโก) วัดจะทิ้งพระ พระอุปัชฌาย์คง ฆงฺฆสสโร วัดหัวป่า พระราชรัตนโมลี (เส้ง ติสฺสโร) วัดแหลมทราย จังหวัดสงขลา เป็นต้น

พระอุปัชฌาย์เมื่อทำการบรรพชาอุปสมบทให้กับกุลบุตร พระนวกะที่บวชใหม่ก็ต้องคอยปรนนิบัติ บำรุงพระอุปัชฌาย์อยู่ระยะหนึ่ง ประมาณ 1 - 5 ปี ส่วนพระอุปัชฌาย์ก็จะให้การศึกษาอบรมชี้แนะแนวทางในการดำรงสมณเพศและการศึกษาพุทธศาสนา เมื่อได้ปรนนิบัติและศึกษาพุทธศาสนาระยะหนึ่งแล้ว พระอุปัชฌาย์จึงจะอนุญาตให้ลาสิกขาหรืออนุญาตให้ไปจำพรรษาวัดอื่น ๆ หากอุปัชฌาย์รูปใดไม่สามารถให้การศึกษาอบรมศิษย์ที่บวชได้ก็จะมอบพระภิกษุสามเณรที่บวชใหม่ให้เจ้าอาวาสรูปอื่น ๆ ดูแลแทนตนก็ได้ ด้วยเหตุนี้จะเห็นได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างพระอุปัชฌาย์กับผู้บรรพชาอุปสมบทจะมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด ศิษย์จะให้ความเคารพเชื่อฟังพระอุปัชฌาย์เป็นอย่างสูง อันเป็นการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้แก่บุคคลนั้นไม่ว่าจะอยู่

---

[1]พระมหากระจ่าง ปริปุณฺโร. ชีวิตและงานพระเทพ ปริยัติมุนี (เพียร อุตฺตโม) ป.ธ. 7", ใน อนุสรณ์ครบ 6 รอบ ของพระเทพปริยัติมุนี 3 มิ.ย. 21. 2521. หน้า 21.

ในเพศบรรพชิตหรือลาสิกขาออกไปดำรงเพศคฤหัสถ์ ก็ย่อมเป็นการสร้างเสริมสังคมอันดีงามทั้งสิ้น

7. การวางระเบียบกติกาสงฆ์จังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2498 สาเหตุของการวางระเบียบกติกาสงฆ์จังหวัดพัทลุง เกิดขึ้นจากการที่ประชาชนหรือชาวบ้านบริเวณจังหวัดพัทลุงหรือบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลายังยึดติดกับความเชื่อและประเพณีการจัดงานบรรพชาอุปสมบทที่ปฏิบัติสืบทอดกันมายาวนาน เดิมการจัดงานบวชนาคหรืออุปสมบทจะจัดเลี้ยงอาหารสำหรับผู้มาร่วมงาน บางครั้งมีการฆ่าสัตว์ เช่น วัว ควาย เป็นต้น บางครั้งมีการเลี้ยงสุราของมึนเมาหรือมีการพนันแอบแฝง สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นอบายมุขที่ไม่ควรเกิดขึ้นในงานอุปสมบท ดังที่ พระครูกวีวราภรณ์หรือพระมหากระจ่าง ปริปุณฺโณ เจ้าอาวาสวัดบ้านสวน จังหวัดพัทลุง ได้กล่าวถึงเหตุผลของการวางระเบียบกติกาสงฆ์จังหวัดพัทลุงไว้ว่า

> ก่อนแต่ระเบียบกติกาสงฆ์จังหวัดพัทลุงฉบับนี้จะประกาศใช้ งานบวชนาคที่จังหวัดพัทลุงจะมีการเลี้ยงสุราเมรัย ฆ่าวัวฆ่าควายเลี้ยงแขกเหรื่อกันเป็นการใหญ่ เจ้าภาพที่เป็นนักเลงหัวไม้บางงานสั่งให้ลูกน้องหรือพรรคพวกขโมยวัวควายจากที่อื่นมาฆ่าแกงในงาน ถึงกับเจ้าของตามมาจับได้คาหนังคาเขาจนเกิดเรื่องราวใหญ่โตก็เคยมี ส่วนรายที่เกิดจากดื่มสุราเมรัยก็มีบ่อย ๆ และบางทีก็เกิดเสียหายรุนแรงมาก เพราะความเมาทำให้คนขาดยับยั้งชั่งใจ เกิดการทะเลาะเบาะแว้งและบางทีงานบวชกลายเป็นงานทำศพไปก็มี และบางทีก็ได้ก่อความรำคาญต่าง ๆ นานา ในขณะที่พระกำลังประกอบพิธีบวชในอุโบสถ และยิ่งร้ายไปกว่านั้นพ่อของเจ้านาคบางคนดื่มสุราจนเมาเพียบ ตอนเข้ามอบถวายเจ้านาคให้พระอุปัชฌาย์ตามธรรมเนียมของภาคใต้ (บางถิ่น) มีการทรงตัวให้อยู่ตามปกติธรรมดาไม่ได้เพราะเมาหนัก ถึงกับหัวคมำไปชนปากพระอุปัชฌาย์ถึงกับฟันปลอมร่วงก็เคยมี[1]

ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น จึงทำให้คณะกรรมการสงฆ์จังหวัดพัทลุง โดยการนำของพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) สมัยเป็นพระวีรนาทมุนี เจ้าคณะจังหวัดพัทลุง ได้ประชุมปรึกษาหารือกันเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว ในที่สุดคณะกรรมการสงฆ์จังหวัดพัทลุง ได้ลงมติให้ออกระเบียบกติกาสงฆ์ห้ามการเลี้ยงสุราเมรัยของมึนเมาในงานบวชนาค ระเบียบกติกาสงฆ์จังหวัดพัทลุงมีลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งที่ไม่เหมือนกับระเบียบทั่ว ๆ ไป คือเป็นระเบียบที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร แต่ได้กำหนดระเบียบและดำเนินการเพื่อใช้ระเบียบกติกาสงฆ์จังหวัดพัทลุง ดังนี้

---

[1]พระมหากระจ่าง ปริปุณฺโร. ชีวิตและงานพระเทพ ปริยัติมุนี (เพียร อุตฺตโม) ป.ธ. 7", ใน อนุสรณ์ครบ 6 รอบ ของพระเทพปริยัติมุนี 3 มิ.ย. 21. 2521. หน้า 22.

1. ออกคำสั่งแจ้งมติของคณะกรรมการสงฆ์จังหวัดไปยังคณะกรรมการสงฆ์อำเภอ ให้คณะกรรมการสงฆ์อำเภอสั่งไปยังเจ้าอาวาสและพระอุปัชฌาย์ แล้วให้เจ้าอาวาสทุกวัดและพระอุปัชฌาย์ทุกรูปนัดประชุมกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อุบาสก อุบาสิกา เพื่อชี้แจงเหตุผลให้ทุกคนเข้าใจร่วมกัน แล้วให้กำนันผู้ใหญ่บ้านไปชี้แจงเรื่องนี้กับประชาชนในเขตปกครองของตนให้ทราบทั่วถึงกัน

2. เรียกพระอุปัชฌาย์ทุกรูปทั้งจังหวัดมาประชุมเพื่อชี้แจงซักซ้อมให้เข้าใจร่วมกันในการปฏิบัติตามระเบียบกติกาสงฆ์จังหวัดพัทลุง ณ วัดคูหาสวรรค์

3. ถ้าปรากฏว่าเจ้าภาพงานใดเลี้ยงสุราในงานบวชนาค พระอุปัชฌาย์จะไม่บวชให้ พระอุปัชฌาย์รูปใดฝ่าฝืนบวชให้ถือว่ามีความผิดที่ละเมิดระเบียบกติกาสงฆ์จังหวัดพัทลุง เจ้าคณะจังหวัดมีอำนาจจะสั่งพักห้ามทำการบวชเป็นเวลา 1 ปี[1]

การออกระเบียบกติกาสงฆ์จังหวัดพัทลุงว่าด้วยการห้ามมิให้เลี้ยงสุราเมรัยของมึนเมาในงานบวชนาค และยังห้ามฆ่าสัตว์ที่มีพระคุณ เช่น วัว ควาย เป็นต้น ถือได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงวิธีการปฏิบัติของประชาชนที่กระทำมาเป็นประเพณี แม้จะสิ้นเปลืองเงินทองมากก็ถือว่าได้บุญ จึงนับได้ว่าเป็นการท้าทายประเพณีเดิมที่ประชาชนเคยปฏิบัติกันมา ดังนั้นในระยะแรก ๆ มักจะถูกต่อต้านจากประชาชนบางกลุ่มอยู่บ้าง แต่ภายหลังก็ได้รับการยอมรับกันทั่วไป ซึ่งก่อประโยชน์อย่างยิ่งในแง่ของการประหยัด และยังเป็นการช่วยทำให้งานบวชนั้นเป็นไปตามหลักของพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น[2] ดังที่ พระครูกวีวราภรณ์ (กระจ่าง ปริปุณฺโณ) เจ้าอาวาสวัดบ้านสวน จังหวัดพัทลุง ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า

> ท่านผู้อ่านที่ไม่ใช่เป็นชาวพัทลุงหรือที่ยังไม่ทราบสาเหตุที่ได้วางระเบียบกติกาสงฆ์จังหวัดพัทลุงฉบับนี้ขึ้นอาจจะเข้าใจไปว่า คณะกรรมการสงฆ์จังหวัดพัทลุง ซึ่งมีพระเทพปริยัติมุนี ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะจังหวัดที่พระวีรนาทมุนีเป็นประธานนั้นใช้อำนาจแบบเผด็จการต่อชาวบ้านหรือเจ้าภาพงานบวชนาคมากเกินไป แต่ถ้าท่านผู้อ่านทราบถึงเหตุผล และประกอบกับท่านเป็นนักเหตุผลไม่นับถือพุทธศาสนาแบบงมงายแล้วท่านจะไม่คิดว่าเป็นแบบเผด็จการเลย แต่จะกลับเห็นว่าเป็นการถูกต้อง เป็นการกระทำที่ห้าวหาญ ท้าทายความยึดถือที่ผิด ๆ แต่เดิม ควรจะเอาเป็นแบบอย่างยิ่ง น่ายกย่อง

---

[1]พระมหากระจ่าง ปริปุณฺโร. ชีวิตและงานพระเทพ ปริยัติมุนี (เพียร อุตฺตโม) ป.ธ. 7", ใน อนุสรณ์ครบ 6 รอบ ของพระเทพปริยัติมุนี 3 มิ.ย. 21. 2521. หน้า 23.

[2]สิริพร พงศ์พิพัฒน์พันธุ์. ผลงานด้านพระพุทธศาสนาของพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง. 2541. หน้า 102.

สรรเสริญ เป็นการดีต่อพระศาสนาโดยตรง และเป็นผลดีต่อเจ้าภาพด้วย คือหลีกเลี่ยงการบำเพ็ญแบบอาบน้ำโสโครก หรือบุญแบบน้ำเน่าเสียได้ กลายเป็นงานบุญที่บริสุทธิ์จริง ๆ[1]

ระเบียบกติกาสงฆ์จังหวัดพัทลุงนี้ได้ใช้มาจนปัจจุบัน นอกจากใช้ในจังหวัดพัทลุงแล้ว จังหวัดใกล้เคียงก็มีการนำไปใช้บ้าง เช่น บริเวณอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา เป็นต้น อย่างไรก็ตามระเบียบนี้ยังไม่แพร่หลายมากนัก เนื่องจากเป็นระเบียบที่ไม่ปรากฏเป็นลายลักษณ์ชัดเจน จึงเป็นเพียงนิยมปฏิบัติในหมู่ศิษย์จากสำนักเรียนวัดคูหาสวรรค์ที่กระจายกันอยู่ทั่วภาคใต้

2.3 การศึกษาของพระสงฆ์และพุทธธรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2499

การศึกษาของพระสงฆ์ในสมัยนี้ได้รับการส่งเสริมและพัฒนาอย่างกว้างขวาง โดยมีการขยายการศึกษาพระปริยัติธรรมออกไปยังอำเภอและตำบลมากขึ้น พระสงฆ์นิยมศึกษาพระธรรมวินัยมีการตีความพุทธธรรมอย่างมีเหตุผลเป็นไปตามหลักวิทยาศาสตร์มากกว่าสมัยที่ผ่านมา ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. การศึกษาของพระสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา การศึกษาของพระสงฆ์ในสมัยนี้ศูนย์กลางส่วนใหญ่ยังคงอยู่ที่วัดมัชฌิมาวาส อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา และวัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง สำนักเรียนพระปริยัติธรรมทั้ง 2 สำนักนี้ได้ส่งเสริมและสนับสนุนให้พระสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาได้ศึกษาเล่าเรียนอย่างจริงจังจนมีความเจริญก้าวหน้ามาตามลำดับ ดังนี้

สำนักเรียนวัดมัชฌิมาวาส อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา หลังจากสำนักเรียนพระปริยัติธรรมวัดมัชฌิมาวาสได้หยุดไประยะหนึ่ง เมื่อประมาณ พ.ศ. 2475 เนื่องจากขาดครูสอน จนกระทั่ง พ.ศ. 2476 พระธรรมวโรดม (เซ่ง อุตฺตโม) เจ้าอาวาสวัดราชาธิวาสและเจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราชและภูเก็ต ได้จัดส่งพระราชศีลสังวร เมื่อยังเป็นพระมหาช่วง อตฺถเวที ป.ธ. 5 วัดราชาธิวาส กรุงเทพฯ ออกไปอยู่วัดมัชฌิมาวาส เพื่อเป็นพระอนุศาสนาจารย์[2] ทำหน้าที่เทศนาสั่งสอนธรรมะแก่ประชาชน เป็นการเผยแผ่ธรรมะในท้องถิ่นให้กว้างขวางขึ้น พระราชศีลสังวร (ช่วง อตฺถเวที) จึงได้ฟื้นฟูการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีขึ้นอีก มีพระสงฆ์สนใจศึกษาพอสมควร หลังจากนั้นก็มีพระมหาวนจากวัดราชาธิวาสออกมาอยู่ที่วัดมัชฌิมาวาสได้

---

[1]พระมหากระจ่าง ปริปุณฺโร. ชีวิตและงานพระเทพ ปริยัติมุนี (เพียร อุตฺตโม) ป.ธ. 7", ใน อนุสรณ์ครบ 6 รอบ ของพระเทพปริยัติมุนี 3 มิ.ย. 21. 2521. หน้า 21.

[2]พระอนุศาสนาจารย์ หมายถึง พระภิกษุผู้อบรมสั่งสอนศีลธรรมแก่พุทธศาสนิกชน.

เป็นครูช่วยสอนอยู่ระยะหนึ่ง พระมหาวนก็เดินทางกลับเข้าไปวัดราชาธิวาส กรุงเทพฯ[1] พระราชศีลสังวร (ช่วง อตฺถเวที) จึงได้ดำเนินการสอนต่อมาเรื่อย ๆ แม้จะขาดแคลนผู้สอนท่านก็ทำหน้าที่ผู้สอนอย่างอุตสาหะสุดความสามารถ จนเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ปรากฏว่าในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาไม่มีพระภิกษุสามเณรในวัดมัชฌิมาวาสสอบเปรียญธรรมได้เลย แต่ก็เป็นสิ่งที่แปลกที่พบว่า พระผุด วัดชัยมงคล อำเภอเมืองสงขลา ซึ่งเป็นพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายได้มาสมัครเรียนพระปริยัติธรรมเป็นการส่วนตัวกับพระราชศีลสังวร ซึ่งเป็นพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย โดยเรียนตัวต่อตัวที่กุฏิ กลับสามารถสอบได้เปรียญธรรม 3 , 4 , 5 ประโยค ได้อย่างต่อเนื่อง ครั้นถึง พ.ศ. 2486 พระครูนิเทศธรรมาภรณ์ เมื่อยังเป็นพระมหานิพนธ์ ธมฺมทินฺโน ป.ธ. 5 จากวัดสัมพันธวงศาราม กรุงเทพฯ ได้ออกมาอยู่ที่วัดมัชฌิมาวาส ได้เปิดสอนปริยัติธรรมประโยค 3 แต่ก็ไม่มีนักเรียนสอบได้ ต่อมาในปี พ.ศ. 2487 พระมหาเยื้อน จตฺตมโล ป.ธ. 7 จากวัดราชาธิวาส กรุงเทพฯ ได้ออกมาอยู่วัดมัชฌิมาวาส เพื่อช่วยเหลือการสอนธรรมบทพระปริยัติธรรม 3 ประโยค ส่วนพระครูนิเทศธรรมาภรณ์ (นิพนธ์ ธมฺมทินฺโน) เปลี่ยนไปสอนบาลีไวยากรณ์ ปรากฏว่าในปีนั้นพระเชษฐ์ มนฺตาสโย ซึ่งได้เรียนภาษาบาลีมาตั้งแต่พระมหาจ่วน ฐานยุตฺโตเป็นอาจารย์สอน ได้เรียนอย่างต่อเนื่องทั้งที่เรียนด้วยตัวเองและเรียนจากอาจารย์สอน จนสามารถสอบได้เปรียญธรรม 3 ประโยค ถือได้ว่าเป็นพระเปรียญธรรมรูปแรกของวัดมัชฌิมาวาส[2] และประจวบกับเวลานั้นวัดพระบาท ตำบลบ้านพรุ อำเภอหาดใหญ่ ซึ่งเป็นภูมิลำเนาเดิมของท่านว่างเจ้าอาวาสอยู่พระเทพวิสุทธิคุณ (เลี่ยม อลีโน) จึงส่งพระมหาเชษฐ์ไปเป็นเจ้าอาวาสวัดพระบาท และต่อมาได้เลื่อนตำแหน่งเป็นเจ้าคณะตำบลและเจ้าคณะอำเภอหาดใหญ่ - สะเดา ตามลำดับ และได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระครูเชษฐธรรมิกคณี[3]

ต่อมาในปี พ.ศ. 2488 เป็นช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่จังหวัดสงขลาถูกทิ้งระเบิดจากฝ่ายสัมพันธมิตรอย่างรุนแรง เนื่องจากเป็นที่ตั้งของฐานกำลังพลญี่ปุ่น ทำให้สงขลาได้รับความเสียหายมาก ประชาชนในตัวเมืองต้องพากันอพยพหลบภัยไปอยู่ตามถิ่นต่าง ๆ นอกตัวเมือง แม้แต่พระภิกษุสามเณรที่จำพรรษาอยู่ในตัวเมืองก็ได้รับผลกระทบจากภาวะสงคราม เกิดขาดแคลนเครื่องอุปโภคบริโภคจนต้องอพยพไปอยู่ตามวัดต่าง ๆ นอกตัวเมืองเป็นจำนวนมาก เป็นเหตุให้การศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมของวัดมัชฌิมาวาสหยุดไประยะหนึ่ง จนกระทั่งปี พ.ศ. 2488 เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลง ประชาชนและพระภิกษุสามเณรก็พากันอพยพกลับมาอยู่ตามวัดเดิม

---

[1]คณะศิษย์. หนังสืออนุสรณ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพพระเทพวิสุทธิคุณ (เลี่ยม อลีโน) และพระราชศีลสังวร (ช่วง อตฺถเวที). 2525. ไม่มีเลขหน้า.

[2]เรื่องเดิม.

[3]เรื่องเดิม.

ในตัวเมือง โดยเฉพาะวัดมัชฌิมาวาสเป็นวัดที่ตั้งอยู่กลางเมืองได้มีพระภิกษุสามเณรจากวัดต่าง ๆ เข้ามาอยู่จำพรรษาเป็นจำนวนมาก ดังนั้นเพื่อประโยชน์ของการศึกษาทางพุทธศาสนา พระราชศีลสังวร (ช่วง อตฺถเวที) จึงได้เปิดการเรียนพระปริยัติธรรมขึ้นอีกครั้งหนึ่ง โดยท่านเป็นผู้สอนบาลีไวยากรณ์จบแล้วส่งให้พระครูนิเทศธรรมาภรณ์ (นิพนธ์ ธมฺมทินฺโน) เป็นผู้สอนธรรมบทชั้นประโยค 3 การเรียนการสอนได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง จนถึงปี พ.ศ. 2497 มีพระภิกษุสอบเปรียญธรรมได้ 2 รูปเท่าจำนวนที่เรียน คือ พระสุขุม สลฺเลขโก และพระสมจิต จิตฺตวโร ซึ่งถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นให้เกิดการพัฒนาการเรียนพระปริยัติธรรมอย่างจริงจังของสำนักเรียนวัดมัชฌิมาวาส ดังเห็นได้ว่าในเวลาต่อมาพระราชศีลสังวรก็ได้ให้พระมหาสุขุม สลฺเลขโก เข้ามาเป็นครูสอนพระปริยัติธรรมในปีถัดมา จนทำให้พระภิกษุสามเณรสอบเปรียญธรรมได้ถึง 4 รูป คือ พระจำรัส สามเณรเอื้อน พระผ่อง จิรธมฺโม และพระบุญเติม[1]

จะเห็นได้ว่าแม้วัดมัชฌิมาวาสจะเป็นวัดสำคัญของคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา และเป็นวัดศูนย์กลางของการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมก็ตาม แต่เนื่องจากในสมัยนี้พระสงฆ์ธรรมยุตยังมีน้อยเมื่อเทียบกับพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย พระสงฆ์ที่เข้ามาศึกษาพระปริยัติธรรมอย่างจริงจังจึงมีน้อยมาก ประกอบกับการขาดแคลนครูผู้สอนก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้วัดมัชฌิมาวาสไม่สามารถพัฒนาการศึกษาของพระสงฆ์ให้เจริญก้าวหน้าเท่าที่ควร ส่วนใหญ่พระสงฆ์ที่เป็นครูสอนก็นำพระภิกษุที่สอบเปรียญธรรมได้แล้วมาเป็นผู้สอน แต่ก็มีบางส่วนที่ต้องการเรียนในชั้นสูงขึ้นไปก็ต้องไปศึกษาต่อที่กรุงเทพฯ

สำนักเรียนวัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง การเปิดสอนพระปริยัติธรรมของวัดคูหาสวรรค์นี้พระครูจรูญกรณีย์ (ตุด เกสโร) ได้เริ่มต้นตั้งแต่ พ.ศ. 2469 โดยมีพระมหาพรัด ติมฺพรุโก จากวัดห้วยลึก อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง เป็นครูสอนในระยะแรกดังได้กล่าวมาแล้ว การเรียนการสอนพระปริยัติธรรมได้ดำเนินมาจนถึงปี พ.ศ. 2478 พระมหาพรัด ติมฺพรุโก ลาสิกขา ทำให้สำนักเรียนวัดคูหาสวรรค์ขาดครูสอนจึงต้องหยุดการสอนในปีนั้น[2] ต่อมาในปี พ.ศ. 2479 พระครูจรูญกรณีย์ (ตุด เกสโร) เจ้าอาวาสวัดคูหาสวรรค์ ทราบข่าวว่าพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) หรือพระมหาเพียรในสมัยนั้นจำพรรษาอยู่ที่วัดนาท่อม

---

[1]คณะศิษย์. หนังสืออนุสรณ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพพระเทพวิสุทธิคุณ (เลี่ยม อลีโน) และพระราชศีลสังวร (ช่วง อตฺถเวที). 2525. ไม่มีเลขหน้า.

[2]วัดโรงวาส จังหวัดสงขลา. พุทธศาสน์อนุสรณ์. 2529. หน้า 31.

อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง จึงได้ไปขอร้องให้พระมหาเพียรมาเป็นครูสอนภาษาบาลีที่สำนักเรียนวัดคูหาสวรรค์ ซึ่งท่านก็ไม่ขัดข้องได้ทำหน้าที่เป็นครูสอนเรื่อยมา[1]

ในปีแรกที่ท่านได้มาเป็นครูสอน ณ สำนักเรียนวัดคูหาสวรรค์ มีนักเรียนน้อยมาก คือมีจำนวนเพียง 6 รูป เริ่มสอนตั้งแต่บาลีไวยากรณ์สอนอยู่ 3 ปี จนปี พ.ศ. 2482 ลูกศิษย์ของท่านก็เข้าสอบเปรียญธรรม 3 ประโยค แต่ปรากฏว่าในปีนั้นสอบได้เพียงรูปเดียว ได้แก่ พระประสาธน์โสภณ (พริก รกฺขิตธมฺโม) หรือพระมหาพริกในสมัยนั้น[2] ซึ่งต่อมาได้เป็นกำลังสำคัญในการสอนพระปริยัติธรรมของวัดคูหาสวรรค์ ต่อมาในปี พ.ศ. 2483 มีนักเรียนพระปริยัติธรรมสอบได้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เช่น พระมหาถก พระมหาสงัด ปญฺญาวุโธ พระมหาพร้อม โกวิโท พระมหาจันทร์ กิจฺจสาโร เป็นต้น[3] ตั้งแต่พระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) ได้เข้ามาสอนพระปริยัติธรรมที่วัดคูหาสวรรค์ก็ทำให้การศึกษาปริยัติธรรมเริ่มเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น จนกระทั่งเดือนกันยายน พ.ศ. 2487 พระครูจรูญกรณีย์ (ตุด เกสโร) เจ้าอาวาสและเจ้าสำนักเรียนวัดคูหาสวรรค์ได้มรณภาพ[4] พระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) ต้องรับภาระเป็นเจ้าอาวาสปกครองดูแลพระภิกษุสามเณรและเป็นผู้บริหารสำนักเรียนวัดคูหาสวรรค์ ซึ่งเป็นภาระรับผิดชอบที่หนักมาก แต่ท่านก็พยายามส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณรในจังหวัดพัทลุงและจังหวัดใกล้เคียง โดยท่านได้เดินทางไปยังอำเภอต่าง ๆ ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา เช่น อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช อำเภอระโนด อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา เป็นต้น เพื่อขอให้เจ้าอาวาสวัดต่าง ๆ ส่งพระภิกษุไปศึกษาพระปริยัติธรรมที่วัดคูหาสวรรค์[5] ด้วยเหตุนี้จึงทำให้สำนักเรียนแห่งนี้มีความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว จนสำนักเรียนวัดคูหาสวรรค์มีชื่อเสียง

---

[1]สิริพร พงศ์พิพัฒนพันธุ์. ผลงานด้านพระพุทธศาสนาของพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง. 2541. หน้า 49 - 50.

[2]พระมหากระจ่าง ปริปุณฺโร. ชีวิตและงานพระเทพ ปริยัติมุนี (เพียร อุตฺตโม) ป.ธ. 7", ใน อนุสรณ์ครบ 6 รอบ ของพระเทพปริยัติมุนี 3 มิ.ย. 21. 2521. หน้า 11 - 12.

[3]เรื่องเดิม. หน้า 12 – 13.

[4]พระราชวัรมุนี (เพียร อุตฺตโม). หนังสืออนุสรณ์ในงานบำเพ็ญกุศลและบรรจุอัฐิพระครูจรูญกรณีย์ (ตุด เกสโร ปุรินทราภิบาล). 2507. หน้า ก.

[5]สัมภาษณ์พระเทพญาณโมลี (มณฑล กิตฺติโสภโณ) เจ้าคณะจังหวัดพัทลุง ที่วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 24 มกราคม พ.ศ. 2545.

โด่งดังเป็นดั่งสำนักตักสิลาทางการศึกษาพระปริยัติธรรมของภาคใต้[1] ทำให้พระภิกษุสงฆ์จำนวนมากเริ่มหลั่งไหลเข้ามาศึกษายังสำนักนี้มากขึ้น นอกจากนี้เพื่อให้การศึกษาพระปริยัติธรรมมีความเจริญแพร่หลายยิ่งขึ้น พระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) ยังได้ไปส่งเสริมให้การสนับสนุนการเปิดสำนักเรียนพระปริยัติธรรมในต่างจังหวัดอีกหลายแห่ง ดังเห็นได้ว่าในปี พ.ศ. 2490 ทางคณะสงฆ์อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา มีความประสงค์จะเปิดสำนักเรียนพระปริยัติธรรมขึ้นที่วัดราษฎร์บำรุง เพื่อให้การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีแก่พระภิกษุสามเณร และได้ทราบว่าที่สำนักเรียนวัดคูหาสวรรค์มีพระภิกษุที่จบเปรียญธรรม 4 ประโยคขึ้นไปมีหลายรูป จึงได้ขอพระภิกษุเปรียญธรรมเพื่อเป็นครูสอนในสำนักเรียนวัดราษฎร์บำรุง พระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) ได้ส่งพระมหาผล จนฺทโชโต ป.ธ. 7 ประโยค วัดคูหาสวรรค์ไปเป็นอาจารย์ใหญ่ดำเนินการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีที่วัดราษฎร์บำรุง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2490 เป็นต้นมา[2]

สำนักเรียนวัดราษฎร์บำรุงนี้ได้รับการยกย่องจากพระเทพเมธี เจ้าคณะตรวจการภาค 9 เมื่อคราวที่มาตรวจการคณะสงฆ์อำเภอระโนด พ.ศ. 2499 ไว้ตอนหนึ่งว่า

> วัดราษฎร์บำรุง เป็นวัดที่มีการศึกษาภาษาบาลีเป็นหลักฐานเป็นสำนักเรียนใหญ่สำนักหนึ่งในจังหวัดสงขลา พระอธิการแก้วเป็นเจ้าอาวาส แต่ท่านทุพพลภาพ จึงได้มอบการบริหารวัดบริหารสำนักเรียนให้พระมหาผล เป็นผู้บริหารงานแทน ท่านเป็นแต่ผู้อุปถัมภ์และคอยช่วยเหลืออยู่เบื้องหลัง
>
> พระมหาผล เป็นพระที่หนักในการศึกษา รักการศึกษาเป็นชีวิตจิตใจ จึงพร้อมด้วยเพื่อนพระเปรียญในวัด เอาภาระในการสอนอย่างจริงจัง จนปรากฏว่าสำนักเรียนเป็นปึกแผ่น นักเรียนมาก ปรากฏผลว่า ในปี 2499 นี้ ได้มีนักเรียนของสำนักเรียนนี้สอบเปรียญได้รวมทั้งสิ้น 23 รูป นับว่าการศึกษาของสำนักเรียนเจริญทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ[3]

---

[1]สัมภาษณ์พระครูกวีวราภรณ์ (กระจ่าง ปริปุณฺโณ) เจ้าอาวาสวัดบ้านสวน อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ที่วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 24 มกราคม พ.ศ. 2545.

[2]สิริพร พงศ์พิพัฒนพันธุ์. ผลงานด้านพระพุทธศาสนาของพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง. 2541. หน้า 49 - 50.

[3]พระเทพเมธี. "รายงานการเดินทางไปในงานพิธีถวายสัญญาบัตร พัดยศ แด่พระคณาธิการในภาค 9 และตรวจการคณะสงฆ์ของพระเทพเมธี เจ้าคณะตรวจการภาค 9", ใน แถลงการณ์คณะสงฆ์. เล่ม 44 ภาค 7 ประจำเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2499. หน้า 424 - 425.

หลังจากได้ส่งพระมหาผล จนฺทโชโต ไปเปิดสำนักเรียนที่วัดราษฎร์บำรุงแล้ว ท่านก็คอยติดตามข่าวคราวและย้ำกับพระมหาผลอยู่เสมอว่า "หากมีปัญหาหรือต้องการความช่วยเหลืออะไรก็ขอให้บอกมาไม่ต้องเกรงใจเพราะไม่ใช่เรื่องส่วนตัวแต่เป็นเรื่องส่วนรวม"[1] นอกจากนี้ท่านยังได้ช่วยเหลือในด้านวัสดุ อุปกรณ์การเรียนการสอนให้อีกด้วย ทำให้การดำเนินงานการเรียนการสอนของสำนักเรียนแห่งนี้เจริญก้าวหน้ามาก มีพระภิกษุสามเณรเข้ามาศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและบาลีจำนวนมาก

นอกจากนี้ในปี พ.ศ. 2499 พระราชสารโสภณ (ช้วน) อดีตเจ้าคณะจังหวัดตรัง ได้ตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณรในจังหวัดตรัง จึงได้ปรึกษากับพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) สมัยดำรงสมณศักดิ์ที่พระราชวรมุนี ขอให้ส่งครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีไปเปิดสำนักเรียนที่วัดกะพังสุรินทร์ ท่านจึงได้ส่งพระมหาสงัด ปญฺญาวุโธ (ปัจจุบันเป็นพระธรรมรัตนากร เจ้าคณะภาค 18 วัดกะพังสุรินทร์) กับพระมหาเกลื่อม ธมฺมวิริโย วัดคูหาสวรรค์ ไปเป็นครูสอน[2] มีพระภิกษุสามเณรจำนวนมากเริ่มเข้ามาศึกษาพระปริยัติธรรมจนสอบได้เปรียญธรรมจำนวนหลายรูป ซึ่งในเวลาต่อมา พระธรรมรัตนากร (สงัด ปญฺญาวุโธ) ได้เป็นเจ้าสำนักเรียนและพระศรีปริยัติเมธี (คล่อง ขนฺติพโล) เป็นอาจารย์ใหญ่[3]

พระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) ให้ความสำคัญกับการศึกษาและพัฒนาคน จึงได้รับการยกย่องว่า "หลวงพ่อนักพัฒนาหรือนักสร้างคนให้เป็นมนุษย์" ดังที่ พระมหากระจ่าง ปริปุณฺโณ หรือพระครูกวีวราภรณ์ เจ้าอาวาสวัดบ้านสวน อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ได้กล่าวไว้ว่า "พระเดชพระคุณหลวงพ่อ พระเทพปริยัติมุนี นักสร้างคนให้เป็นมนุษย์ ผู้ทั้งขลัง ผู้ทั้งศักดิ์สิทธิ์ ยิ่งกว่าเกจิอาจารย์บางพวกที่รับจ้างเสกเหรียญขายในยุคบ้าเหรียญนี้"[4] ซึ่งเป็นความเห็นที่สอดคล้องกับพระมหาอนันต์ ปัจฉิมสิริ ที่ได้กล่าวถึงพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) สมัยที่เป็นพระเทพปริยัติมุนี ในฐานะผู้เสกคนให้เป็นมนุษย์ ไว้ว่า

---

[1]สัมภาษณ์พระประสาธน์โศภณ (พริก รกฺขิตธมฺโม) ที่วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ. 2540.

[2]สถาบันราชภัฏสงขลา. ชีวิตและงานพระธรรมวงศาจารย์. 2538. หน้า 32.

[3]สิริพร พงศ์พิพัฒนพันธุ์. ผลงานด้านพระพุทธศาสนาของพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง. 2541. หน้า 49.

[4]พระมหากระจ่าง ปริปุณฺโร. ชีวิตและงานพระเทพ ปริยัติมุนี (เพียร อุตฺตโม) ป.ธ. 7", ใน อนุสรณ์ครบ 6 รอบ ของพระเทพปริยัติมุนี 3 มิ.ย. 21. 2521. หน้า 18.

พระเทพปริยัติมุนีหรือที่พวกเราลูกวัดสูงชอบเรียกกันติดปากว่าหลวงปู่บ้าง ท่านเจ้าคุณใหญ่บ้างนั้น ท่านเป็นพระอาจารย์เรื่องวิทยาคมและเป็นนักปลุกเสกที่เยี่ยมยอดอย่างหาผู้เสมอเหมือนได้ยากจริง ๆ พวกเราที่เคยผ่านสำนักนี้มาแล้วย่อมจะซาบซึ้งอยู่แก่ใจได้ดีว่าท่านทั้งปลุกและเสกคนให้กลายเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบมาแล้วไม่รู้เท่าไร เพราะทุกปีการศึกษา คือหลังจากการสอบนักธรรมผ่านพ้นไปแล้วไม่นานวัดสูงของเราได้มีโอกาสอ้าวงแขนอันอบอุ่นออกต้อนรับพระภิกษุหนุ่มและสามเณรน้อยผู้ใคร่ต่อการศึกษา ซึ่งถูกส่งต่อมาจากกรุต่าง ๆ คือ ต่างสำนัก ต่างตำบล ต่างอำเภอ ต่างจังหวัด และแม้แต่ต่างภาคก็ยังเคยมี ทั้งนี้ก็เพื่อหวังที่จะมารับการปลุกเสกจากสำนักของหลวงพ่อ พระเทพปริยัติมุนี องค์ปรมาจารย์ผู้เรืองวิทย์[1]

ด้วยเหตุนี้เองสำนักเรียนวัดคูหาสวรรค์ จึงเป็นศูนย์กลางที่สำคัญของการศึกษาพระปริยัติธรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาที่สร้างและพัฒนาพระภิกษุสามเณร และเป็นกำลังสำคัญในการจรรโลงพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน

นอกจากสำนักเรียนวัดมัชฌิมาวาสและสำนักเรียนวัดคูหาสวรรค์แล้วในสมัยนี้ยังมีสำ นักเรียนวัดจะทิ้งพระ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา อีกสำนักหนึ่งที่เป็นแหล่งหรือเป็นศูนย์กลางการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณรในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ซึ่งได้เปิดเรียนทั้งแผนกธรรมและบาลี โดยเปิดเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม เมื่อ พ.ศ. 2460 และแผนกบาลีเมื่อ พ.ศ. 2490[2] สำนักเรียนแห่งนี้ได้พัฒนามีความเจริญมาตามลำดับ ดังที่ พระเทพเมธี เจ้าคณะตรวจการภาค 9 วัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ ได้กล่าวยกย่องไว้ว่า

วัดนี้ได้ตั้งสำนักเรียนบาลีมาเป็นเวลา 10 ปีแล้ว มีนักเรียนมากทุกปี ทั้งนักธรรมและบาลี เฉพาะบาลีได้มีนักเรียนสอบได้มากทุกปี และเปรียญสูง ๆ ก็หลายรูป โดยเฉพาะในปี 2499 นี้ นักเรียนของสำนักนี้สอบเปรียญ 7 ประโยคได้ 1 รูป เฉพาะสำนักเรียนต่างจังหวัด และยิ่งนอกตัวจังหวัดมาถึงอำเภอด้วยแล้ว นับว่าสำนักเรียนวัดจะทิ้งพระนี้ควรจักได้รับยกย่องได้วัดหนึ่ง และอาจจะดีกว่าสำนักเรียนที่ตั้งอยู่ในจังหวัดอีกหลายจังหวัดทีเดียว ทั้งนี้เกิดจากความเสียสละมุ่งเอาความเจริญของพระศาสนาและของพระ

---

[1]พระมหาอนันต์ ปัจฉิมสิริ. "วัดสูงแดนปลุกเสก", ใน อนุสรณ์ครบ 6 รอบของพระเทพปริยัติมุนี 3 มิ.ย. 21. 2521. หน้า 47.

[2]สัมภาษณ์พระครูประสาทศีลพรต (หนิ) เจ้าอาวาสวัดจะทิ้งพระ ตำบลจะทิ้งพระ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 11 มิถุนายน พ.ศ. 2545.

ภิกษุสามเณรของพระครูพุทธกิจจารักษ์ เจ้าคณะอำเภอ ผู้เป็นเจ้าอาวาสวัดนี้ และยิ่งได้พระครูประสาทศีลพรต ศึกษาอำเภอ ซึ่งเป็นนักเสียสละความสุขส่วนตน บำเพ็ญตนเป็นผู้สันโดษ มาร่วมกำลังช่วยบริหารการศึกษาด้วย ความเจริญของการศึกษาก็ยิ่งทวีขึ้นเป็นลำดับ น่าสรรเสริญในสมรรถภาพและความหวังดีต่อความเจริญรุ่งเรืองของพระศาสนาของท่านทั้งสองเป็นอย่างยิ่ง[1]

การศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณรในสมัยนี้จึงถือได้ว่ามีความเจริญพอสมควร เนื่องจากพระภิกษุสามเณรจำนวนมากมีความตื่นตัวทางการศึกษามากขึ้น เพราะการศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นแนวทางหนึ่งที่จะสามารถยกฐานะของตนเองให้มั่นคงได้ โดยเฉพาะประชาชนที่ยากจนแต่รักในการศึกษา เมื่อจบประถมศึกษาปีที่ 4 แล้วไม่มีโอกาสเรียนชั้นสูง ๆ ขึ้นไป ก็อาจจะบรรพชาอุปสมบทเข้ามาเรียนทางพุทธศาสนา จนสอบได้เปรียญธรรม จึงลาสิกขาออกไปทำงานทำการมีอาชีพที่มั่นคงจำนวนมาก ส่วนผู้ที่อยู่ในสมณเพศต่อไปก็ได้เป็นผู้บริหารคณะสงฆ์หรือพระสังฆาธิการและพระราชาคณะก็มีจำนวนมากเช่นเดียวกัน ซึ่งถือได้ว่าเป็นการนำพุทธศาสนามาพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์หรือการสร้างคนให้เป็นมนุษย์ ดังที่ พระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) สมัยดำรงสมณศักดิ์เป็นที่พระเทพปริยัติมุนี อดีตเจ้าคณะภาค 18 วัดคูหาสวรรค์ ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า

ยังมีบุคคลอีกประเภทหนึ่งที่ไม่ค่อยมีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียน คือ ประเภทของบุคคลที่ครอบครัวอัตคัดขัดสนมีลูกมาก บุคคลไร้ที่อยู่อาศัย บุคคลเหล่านี้สักแต่ว่าเรียนจบ ป. 4 แล้วมีไม่ใช่น้อยอยู่ด้วยอาการที่ไม่มีความหมาย คนพวกนี้เป็นภัยต่อสังคมได้ง่าย รัฐก็ยังไม่สามารถยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือกับบุคคลประเภทนี้อย่างเต็มที่ แต่บุคคลประเภทนี้ยังมีโอกาสได้พึ่งผ้ากาสาวพัสตร์อยู่บ้าง คือเมื่อบุคคลประเภทนี้เข้ามาบรรพชาอุปสมบทแล้ว หากพระอุปัชฌาย์สนใจในการศึกษาเล่าเรียนของลูกศิษย์ ประกอบด้วยลูกศิษย์บางคนหัวแหลมใคร่ต่อการศึกษาปริยัติธรรม ก็ส่งไปยังสำนักเรียนปริยัติธรรมนั้น ๆ ให้ได้ศึกษาเล่าเรียน หรืออาจารย์บางท่านชอบทางด้านสังคมสงเคราะห์ คอยสอดส่องดูแลเด็กในย่านถิ่นใกล้ชิดกับวัดของตน เห็นว่าเด็กคนใดควรจะได้รับการสนับสนุนก็ให้ได้รับการศึกษาปริยัติธรรม ข้าพเจ้าได้รับเด็ก พระ เณร ซึ่งสำเร็จเพียง ป. 4 เป็นส่วนมากให้ศึกษา

---

[1]พระเทพเมธี. "รายงานการเดินทางไปในงานพิธีถวายสัญญาบัตร พัดยศ แด่พระคณาธิการในภาค 9 และตรวจการคณะสงฆ์ของพระเทพเมธี เจ้าคณะตรวจการภาค 9", ใน แถลงการณ์คณะสงฆ์. เล่ม 44 ภาค 7 ประจำเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2499. หน้า 417.

ปริยัติธรรมทั้งฝ่ายนักธรรมและบาลีเป็นพื้นฐานไว้ก่อน เมื่อเห็นว่าพอเข้าเกณฑ์แล้วก็ไปเรียนต่อมหาวิทยาลัยสงฆ์ทางกรุงเทพฯ จบมหาวิทยาลัยสงฆ์ขั้นปริญญาตรี ใครมีความอุตสาหะผู้สามารถ ก็สามารถไปต่อปริญญาโท ปริญญาเอกต่างประเทศได้ พระเณรวัดคูหาสวรรค์เดินทางนี้มานานแล้ว จนกระทั่งจบปริญญาตรี ปริญญาโทไปแล้วมากมาย บางคนสึกหาลาเพศกลับไปเป็นคฤหัสถ์ได้ใช้ความรู้ของตนให้เป็นประโยชน์แก่ตนเองและสังคมส่วนรวมแล้วไม่น้อย ผู้ที่ศึกษาเล่าเรียนจนได้ปริญญาโทแล้ว ที่ไม่สึกหาลาเพศได้รับการยกย่องเป็นพระสังฆาธิการบริหารกิจการคณะสงฆ์อยู่ในเวลานี้ก็มี ที่ชาวพุทธต่างประเทศนิมนต์ไปทำหน้าที่เผยแผ่พระธรรมก็มี ยังมีอีกประเภทหนึ่งคือท่านเหล่านั้นศึกษาเล่าเรียนไม่หวังปริญญา ศึกษาพระปริยัติธรรมเรื่อยไปจนกระทั่งจบเปรียญทำหน้าที่บริหารกิจการคณะสงฆ์จนได้เป็นพระราชาคณะแล้วก็มี ที่ไม่ถึงขนาดนั้นที่ได้เป็นพระสังฆาธิการบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้การศึกษาเล่าเรียนแก่พระเณรผู้เข้ามาสู่พระธรรมวินัยใหม่ก็มากมาย กระจัดกระจายอยู่ในปักษ์ใต้เวลานี้แทบทุกจังหวัด[1]

ด้วยแนวคิดในการพัฒนาคนดังกล่าวนี้จึงทำให้เกิดการส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมขึ้นในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาอย่างกว้างขวาง มีทั้งการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและบาลี ประกอบกับในวันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2481 สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสสเทว) วัดสุทัศน์เทพวราราม ได้ออกประกาศให้พระภิกษุสามเณรเรียนพระธรรมวินัย มีความตอนหนึ่งว่า

> การศึกษาพระธรรมวินัยเวลานี้เจริญแพร่หลายมากขึ้น แต่ภิกษุสามเณรที่ยังมิได้ศึกษาก็ยังมีอยู่เป็นจำนวนมาก เพราะไม่มีระเบียบกวดขันปล่อยให้เป็นไปตามใจสมัคร เห็นว่าควรจะวางระเบียบกวดขันให้ศึกษาทั่วถึงกัน จึงให้ประกาศว่า ภิกษุมีพรรษายังไม่ถึง 5 และสามเณรรูปใดที่ยังไม่มีวิทยฐานะเป็นนักธรรมชั้นใดชั้นหนึ่ง ให้เจ้าอาวาสกวดขันให้เรียนธรรมวินัยทุกรูป ถ้าภิกษุสามเณรรูปใดฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติ มีความผิดฐานฝ่าฝืนโอวาทของเจ้าอาวาส ถ้าและเจ้าอาวาสรูปใดไม่กวดขันภิกษุสามเณรในอาวาสของตน มีความผิดฐานละเลยต่อหน้าที่[2]

---

[1]พระเทพปริยัติมุนี (เพียร อุตฺตโม). "สร้างคนให้เป็นมนุษย์", ใน อนุสรณ์ครบ 6 รอบของพระเทพปริยัติมุนี 3 มิ.ย. 21. 2521. หน้า 35 - 36.

[2]กรมการศาสนา. "ประกาศให้พระภิกษุสามเณรเรียนพระธรรมวินัย", ใน แถลงการณ์คณะสงฆ์. เล่ม 26 ภาค 10 ประจำเดือนมกราคม พ.ศ. 2481. หน้า 1.

ดังนั้นเพื่อให้เป็นไปตามประกาศดังกล่าว คณะสงฆ์จังหวัดสงขลาจึงได้มีหนังสือแจ้งให้เจ้าอาวาสในจังหวัดสงขลาได้ปฏิบัติตามและเพื่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติ พระวิสุทธิโมลี (เลี่ยม อลีโน) เจ้าคณะจังหวัดสงขลา วัดมัชฌิมาวาส ได้ให้ข้อแนะนำแก่เจ้าอาวาสทุกวัดไว้ว่า

> เมื่อผู้ปกครองเจ้านาคได้นำเจ้านาคมาฝากกับเจ้าอาวาสวัดใด ให้เจ้าอาวาสวัดนั้นบอกกับผู้ปกครองนาคให้จัดบริขารเครื่องบวชนาคสมสมัยดังนี้คือ 1 บาตร 2 ผ้าไตร 3 หนังสือหลักสูตรนักธรรม 4 เครื่องอุปกรณ์แก่การเรียน เช่น สมุดหรือกระดาษ ดินสอ น้ำหมึก ปากกา ให้จัดไปพร้อมในวันบวช เมื่อพระอุปัชฌายะบอกอนุศาสน์จบแล้ว ให้เจ้าภาพประเคนเครื่องเรียนธรรมวินัย ถวายแก่พระภิกษุสามเณรที่บวชใหม่นั้น เพื่อสมกับคำโบราณว่าบวชเรียนสึกหาคือหาทรัพย์
>
> ขอให้พระอุปัชฌายะผู้เป็นประธานในการบวชควบคุมดูการให้เป็นไปตามคำแนะนำนี้ทั่วกัน ส่วนบริขารอื่น ๆ นอกจาก 4 อย่างที่กล่าวแล้วให้เจ้าภาพจัดการตามเคยและตามศรัทธาจะนำไปประเคนด้วยหรือไม่นั้น สุดแล้วแต่ความสะดวกของเจ้าภาพ[1]

จะเห็นได้ว่าการส่งเสริมเพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาพระธรรมวินัยหรือพระปริยัติธรรมกระทำอย่างจริงจังตั้งแต่สมัครเข้ามาบรรพชาอุปสมบท ซึ่งจะทำให้พระภิกษุสามเณรที่บวชใหม่ได้ตระหนักถึงหน้าที่สำคัญที่จะต้องศึกษาพระธรรมวินัย เพราะอย่างไรก็ตามพระภิกษุที่บวชใหม่ย่อมไม่สามารถจะรู้ว่ามีธรรมะอย่างไรบ้าง จึงจำเป็นต้องศึกษาธรรมะ และไม่ใช่ศึกษาธรรมของตนอย่างเดียว แต่จะต้องศึกษาให้รู้ธรรมของคฤหัสถ์ไว้ด้วย เพื่อจะได้แนะนำสั่งสอนพุทธบริษัทให้เข้าใจพุทธศาสนาอย่างถูกต้องด้วย[2]

แต่บางครั้งพระภิกษุสามเณรที่บรรพชาอุปสมบทใหม่ก็มีปัญหาในการศึกษาพระธรรมวินัย เนื่องจากพระภิกษุสงฆ์บางรูปอ่านหนังสือไทยไม่ได้หรืออ่านไม่คล่อง ดังนั้นพระภิกษุสงฆ์ก็ต้องเรียนหนังสือในโรงเรียนที่ฝ่ายอาณาจักรและพุทธจักรจัดตั้งขึ้นควบคู่กันไปด้วย ดังที่ พระวิสุทธิโมลี (เลี่ยม อลีโน) ได้กล่าวแนะนำไว้ว่า

> อนึ่งเจ้าของนาคและเจ้าอาวาสบางรูปชอบอ้างว่าพระภิกษุสามเณรที่บวชใหม่บางรูปเขียนหนังสือไม่ได้อ่านไม่คล่อง จึงขัดข้องกับการเรียนนักธรรมฯ ข้าพเจ้าขอแนะนำว่าโรงเรียนทุกโรงที่เจ้าหน้าที่ฝ่ายอาณาจักรและพุทธจักรจัดตั้งขึ้น ก็เพื่อจะสอนคนที่ไม่มี

---

[1]พระวิสุทธิโมลี (เลี่ยม อลีโน). เรื่องให้เอาใจใส่นิยมการศึกษา. 2481. หน้า ข – ค.

[2]เรื่องเดิม. หน้า 28.

ความรู้ คนที่เขียนหนังสือไม่ได้ อ่านหนังสือไม่ได้หรือสอบชั้นใดชั้นหนึ่งยังไม่ได้ ถ้ายังอยู่ในเกณฑ์ที่จะต้องเรียน เจ้าหน้าที่ผู้ปกครองต้องบังคับให้เรียนทุกคน ถ้าไม่ทำตามมีความผิดดั่งมีแจ้งอยู่ในประกาศของสมเด็จพระสังฆราช และพระราชบัญญัติประถมศึกษา[1]

ด้วยเหตุนี้จึงพบว่า วัดในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ช่วงระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2499 ได้เป็นแหล่งเปิดสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลีจำนวนมาก ดังตารางที่ 15

ตารางที่ 15 สำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและบาลีที่เปิดเรียนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2499

ที่	สำนักเรียน	ที่ตั้ง			ปีที่เปิด	หมายเหตุ
		ตำบล	อำเภอ	จังหวัด		
1	วัดเขาเจียก	เขาเจียก	เมือง	พัทลุง	พ.ศ. 2480	
2	วัดควนเคี่ยม	ป่าบอน	ป่าบอน	พัทลุง	พ.ศ. 2498	
3	วัดควนอินทร์นิมิตร	ท่ามิหรำ	เมือง	พัทลุง	พ.ศ. 2476	
4	วัดควนปิยาราม	ปากพะยูน	ปากพะยูน	พัทลุง	พ.ศ. 2483	
5	วัดควนปันตาราม	ปันแต	ควนขนุน	พัทลุง	พ.ศ. 2476	
6	วัดควนแพรกหา	พนมวังก์	ควนขนุน	พัทลุง	พ.ศ. 2498	
7	วัดแจ้ง	ชัยบุรี	เมือง	พัทลุง	พ.ศ. 2497	
8	วัดดอนประดู่	ดอนประดู่	ปากพะยูน	พัทลุง	พ.ศ. 2483	
9	วัดตะโหมด	ตะโหมด	ตะโหมด	พัทลุง	พ.ศ. 2485	
10	วัดตำนาน	ตำนาน	เมือง	พัทลุง	พ.ศ. 2485	
11	วัดนางหลง	เขาชัยสน	เขาชัยสน	พัทลุง	พ.ศ. 2494	
12	วัดนิโครธาราม	คูหาสวรรค์	เมือง	พัทลุง	พ.ศ. 2496	
13	วัดบรรพตพินิต	เขาชัยสน	เขาชัยสน	พัทลุง	พ.ศ. 2483	
14	วัดบ้านสวน	มะกอกเหนือ	ควนขนุน	พัทลุง	พ.ศ. 2478	

[1]พระวิสุทธิโมลี (เลี่ยม อลีโน). เรื่องให้เอาใจใส่นิยมการศึกษา. 2481. หน้า ค - ง.

ที่	สำนักเรียน	ที่ตั้ง			ปีที่เปิด	หมายเหตุ
		ตำบล	อำเภอ	จังหวัด		
15	วัดประดู่หอม	ทะเลน้อย	ควนขนุน	พัทลุง	พ.ศ. 2493	
16	วัดปรางหมู่ใน	ปรางหมู่	เมือง	พัทลุง	พ.ศ. 2485	
17	วัดป่าบอนบน	ป่าบอน	ป่าบอน	พัทลุง	พ.ศ. 2484	
18	วัดพรุพ้อ	โคกทราย	ป่าบอน	พัทลุง	พ.ศ. 2482	
19	วัดโพเด็ด	ลำป่า	เมือง	พัทลุง	พ.ศ. 2478	
20	วัดวิหารเบิก	ลำป่า	เมือง	พัทลุง	พ.ศ. 2493	
21	วัดหานโพธิ์	หานโพธิ์	เขาชัยสน	พัทลุง	พ.ศ. 2498	
22	วัดหารเทา	หารเทา	ป่าบอน	พัทลุง	พ.ศ. 2492	
23	วัดแหลมดินสอ	เกาะนางคำ	ปากพะยูน	พัทลุง	พ.ศ. 2493	
24	วัดแหลมโตนด	แหลมโตนด	ควนขนุน	พัทลุง	พ.ศ. 2491	
25	วัดอินทราวาส	คูหาสวรรค์	เมือง	พัทลุง	พ.ศ. 2496	
26	วัดเขาตกน้ำ	กำแพงเพชร	รัตภูมิ	สงขลา	พ.ศ. 2495	
27	วัดคลองยอ	วังใหญ่	เทพา	สงขลา	พ.ศ. 2494	
28	วัดคลองแห	คลองแห	หาดใหญ่	สงขลา	พ.ศ. 2484	
29	วัดควนเนียง	พะตง	หาดใหญ่	สงขลา	พ.ศ. 2486	
30	วัดควนเนียง	รัตภูมิ	รัตภูมิ	สงขลา	พ.ศ. 2482	
31	วัดควนลัง	ควนลัง	หาดใหญ่	สงขลา	พ.ศ. 2484	
32	วัดคูเต่า	แม่ทอม	หาดใหญ่	สงขลา	พ.ศ. 2483	
33	วัดคูหาใน	คูหาใต้	รัตภูมิ	สงขลา	พ.ศ. 2491	
34	วัดโคกเหรี่ยง	ท่าลาน	บางกล่ำ	สงขลา	พ.ศ. 2497	
35	วัดจังโหลน	คูหาใต้	รัตภูมิ	สงขลา	พ.ศ. 2482	
36	วัดชลธารประสิทธิ์	คูเต่า	หาดใหญ่	สงขลา	พ.ศ. 2494	
37	วัดชลธาราวาส	บางกล่ำ	บางกล่ำ	สงขลา	พ.ศ. 2476	
38	วัดเชิงแสใต้	เชิงแส	กระแสสินธุ์	สงขลา	พ.ศ. 2476	

ที่	สำนักเรียน	ที่ตั้ง			ปีที่เปิด	หมายเหตุ
		ตำบล	อำเภอ	จังหวัด		
39	วัดโตนดด้วน	เกาะใหญ่	กระแสสินธุ์	สงขลา	พ.ศ. 2480	
40	วัดเถรแก้ว	ระวะ	ระโนด	สงขลา	พ.ศ. 2489	
41	วัดท่าแซ	คลองอู่ตะเภา	หาดใหญ่	สงขลา	พ.ศ. 2485	
42	วัดท่านางหอม	น้ำน้อย	หาดใหญ่	สงขลา	พ.ศ. 2498	
43	วัดท่าหิน	ท่าหิน	สทิงพระ	สงขลา	พ.ศ. 2480	
44	วัดเทพชุมนุม	บ้านพรุ	หาดใหญ่	สงขลา	พ.ศ. 2480	
45	วัดไทรใหญ่	ควนรู	รัตภูมิ	สงขลา	พ.ศ. 2483	
46	วัดน้ำขาวนอก	น้ำขาว	จะนะ	สงขลา	พ.ศ. 2494	
47	วัดน้ำน้อยใน	น้ำน้อย	หาดใหญ่	สงขลา	พ.ศ. 2480	
48	วัดในวัง	นาทวี	นาทวี	สงขลา	พ.ศ. 2480	
49	วัดบางหรอด	คลองแดน	ระโนด	สงขลา	พ.ศ. 2486	
50	วัดประเจียก	สนามชัย	สทิงพระ	สงขลา	พ.ศ. 2498	
51	วัดประดู่หมู่	ฉาง	นาทวี	สงขลา	พ.ศ. 2486	
52	วัดพังยาง	พังยาง	ระโนด	สงขลา	พ.ศ. 2494	
53	วัดโพธิ์กลาง	ท่าหิน	สทิงพระ	สงขลา	พ.ศ. 2490	
54	วัดมหัตตมังคลาราม	ควนลัง	หาดใหญ่	สงขลา	พ.ศ. 2488	
55	วัดราษฎร์บำรุง	ระโนด	ระโนด	สงขลา	พ.ศ. 2490	
56	วัดวังปริง	พังลา	สะเดา	สงขลา	พ.ศ. 2486	
57	วัดสนามชัย	สนามชัย	สทิงพระ	สงขลา	พ.ศ. 2489	
58	วัดสองพี่น้อง	พังลา	สะเดา	สงขลา	พ.ศ. 2487	
59	วัดสุริยาราม	เทพา	เทพา	สงขลา	พ.ศ. 2485	
60	วัดหงษ์ประดิษฐาราม	คอหงส์	หาดใหญ่	สงขลา	พ.ศ. 2489	
61	วัดหัวถนน	ปริก	สะเดา	สงขลา	พ.ศ. 2487	
62	วัดหัวป่า	บ้านขาว	ระโนด	สงขลา	พ.ศ. 2486	
63	วัดอ่าวบัว	เกาะใหญ่	กระแสสินธุ์	สงขลา	พ.ศ. 2497	

จากข้อมูลดังกล่าวจะเห็นว่า ช่วงที่มีการเปิดสำนักเรียนพระปริยัติธรรมขึ้นใหม่จะพบมาก ใน พ.ศ. 2480 (6) พ.ศ. 2483 (5) พ.ศ. 2485 (5) พ.ศ. 2486 (5) พ.ศ. 2494 (5) และ พ.ศ. 2498 (5) โดยเฉพาะในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 จะเปิดสอนกันมาก อันนี้อาจจะเนื่องมาจากเป็นช่วงที่รัฐบาลและคณะสงฆ์พยายามส่งเสริมชักชวนพระสงฆ์ให้สนใจศึกษาพระธรรมวินัยอย่างจริงจัง ดังเห็นได้จากการประกาศชักชวนของเจ้าคณะจังหวัดสงขลาให้พระสงฆ์ในจังหวัดสนใจศึกษาพระธรรมวินัย ในปี พ.ศ. 2482 ดังได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งเป็นการส่งเสริมให้พระสงฆ์มีความรู้ความเข้าใจโลกทางธรรมและทางโลกได้มากขึ้นจนสามารถปรับตัวให้เข้ากับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมสมัยใหม่ได้เหมาะสม

2. พุทธธรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ในสมัยนี้การศึกษาของพระภิกษุสงฆ์เป็นไปอย่างกว้างขวาง ทำให้พระสงฆ์มีความเข้าใจตีความพุทธธรรมของพระพุทธเจ้าอย่างมีเหตุมีผลตามหลักวิทยาศาสตร์มากขึ้น ทำให้เกิดผู้รู้หรือนักปราชญ์ทางพุทธศาสนาขึ้นหลายรูป เช่น พระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) วัดคูหาสวรรค์ พระธรรมเมธาจารย์ (ทัน ธมฺมธโร) วัดภูผาภิมุข พระราชศีลสังวร (ช่วง อตฺถเวที) วัดมัชฌิมาวาส เป็นต้น นอกจากนี้ในฝ่ายมหาวาสก็มีผู้รู้ทางพุทธศาสนาอีกหลายคน เช่น ขุนวิจารณ์จรรยา (โชติ เหมะรักษ์) อดีตธรรมการจังหวัดพัทลุง เป็นต้น ในสมัยนี้พุทธธรรมได้เผยแพร่อย่างกว้างขวางมาก เนื่องจากมีการจัดพิมพ์พุทธธรรมในรูปของหนังสือออกเผยแพร่แทนการบันทึกลงในสมุดข่อยหรือหนังสือบุด เช่น มงคล 108 (พ.ศ. 2489) ของพระราชศีลสังวร (ช่วง อตฺถเวที) ศีลห้าหรือวินัยของมนุษย์ (พ.ศ. 2478) ของขุนวิจารณ์จรรยา (โชติ เหมะรักษ์) ธรรมภาสิต (พ.ศ. 2478) ของพระครูสมุห์อ่ำ อมโร กตัญญูกตเวทิตากถา (พ.ศ. 2497) ของพระรัตนธัชมุนี (จู อิสฺสรญาโณ) เรื่องให้เอาใจใส่นิยมการศึกษา (พ.ศ. 2482) ของพระวิสุทธิโมลี (เลี่ยม อลีโน) ข้อปฏิบัติอย่างแท้จริงของชาวพุทธคือสมถะกัมมัฏฐาน (พ.ศ. 2499) ของพระขาว ติสฺสวโส เป็นต้น ทำให้ประชาชนได้ศึกษาพุทธธรรมด้วยตนเองมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามพุทธธรรมที่พุทธศาสนิกชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาได้ยึดถือเป็นแนวประพฤติปฏิบัติในสมัยนี้ก็ไม่ต่างไปจากสมัยที่ผ่านมา ส่วนใหญ่ยังเป็นเรื่องของพระรัตนตรัย ศีล ทาน พระไตรลักษณ์ กรรม นรก และสวรรค์ ซึ่งมีตัวอย่างรายละเอียดดังนี้

1. พุทธธรรมที่เกี่ยวกับพระรัตนตรัย พุทธศาสนิกชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีความเชื่อและเคารพนับถือบูชาพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสิ่งสูงสุดของชีวิต อันเป็นบ่อเกิดแห่งมงคลทั้งปวง ทุกครั้งที่ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ หรือก่อนนอนทุกวันจะมีการสวดมนต์ไหว้พระ หรือไหว้พระรัตนตรัย เพื่อเป็นเครื่องคุ้มครองปกป้องชีวิต แม้แต่จะเรียนหนังสือหรือแต่งหนังสือก็ต้องบูชาพระรัตนตรัยเสียก่อน เพราะถือว่าพระพุทธเจ้าเป็นพระบรมครู พระธรรมเป็นหลักของความรู้ และพระสงฆ์คือผู้รู้ในสรรพวิชาต่าง ๆ ชี้แนะให้พุทธศาสนิกชนเดินไปในทางที่ถูก จึงทำให้เกิดประเพณีหรือธรรมเนียม “ไหว้สัคดี” หรือ “ไหว้สวัสดี” ก่อนเรียน

หนังสือหรือก่อนนอนทุกวัน ดังตัวอย่างคำไหว้สัดดีของหลวงพ่อเจ็ก ฐิตธมฺโม อดีตเจ้าอาวาสวัดเขาแดงตะวันตก จังหวัดพัทลุง ได้ระบุไว้ว่า "ข้าไหว้พระพุทธ พระธรรมบริสุทธิ์ พระสงฆ์เลิศไกร ข้าไหว้พระธรรม ชักนำหัวใจ ขอสว่างภายใน คุณแก้วทั้งสาม ข้าไหว้สัดดีปัญญาข้านี้ ขอเรียนให้งาม วาดเขียนเรียนทำ ลูกจะทำตาม ขอเรียนให้งาม ค่ำเช้าหุ้มห่อ"[1] และเมื่อจะแต่งหรือเขียนตำราผู้เขียนก็ต้องไหว้พระรัตนตรัยเสียก่อน ดังตัวอย่างในเรื่อง สิงคาโลวาทคำกลอน ได้ระบุไว้ว่า

ขอยอกรประณตขึ้นจดเศียร
ต่างประทีปธูปทองประทุมเทียน จำนงเนียนนบบาทพระศาสดา
คือประถมบรมรัตนะ เป็นนาถะที่พึ่งสัตว์ทั่วหน้า
ประกาศธรรมนำสัตว์วัฒนา พระคุณการุญหลั่งดังนที
นบพระธรรมวินัยวิไลลักษณ์ ธรรมจักร์หลักศาสน์ชินศรี
นบพระสงฆ์องค์พรหมจารี เฉลิมศรีศาสนาสถาพร
จะเผยธรรมนำแสดงแถลงอรรถ ที่พระตรัสโดยคุณการุญสอน
เพื่อประโยชน์แก่ประชาสถาพร เป็นคำกลอนสอนใจให้ปัญญา[2]

ชาวบ้านหรือพระภิกษุสงฆ์ผู้เล่าเรียนหนังสือต่างก็มีความเชื่อว่าคุณของพระรัตนตรัยจะทำให้ผู้เรียนประสบกับความสำเร็จในการเรียน ขจัดปัดเป่าความโง่เขลาให้หมดไป จนสามารถเรียนรู้ได้อย่างแจ่มแจ้ง ดังที่หลวงพ่อเจ็ก ฐิตธมฺโม ได้ระบุไว้ว่า "ขอให้ได้ดังคำพระพุทธบัณฑูล พระพุทธังพระธรรมังพระสังฆังช่วยเพิ่มพูน ทั้งสามควงแก้วทั้งมูน ขอให้รู้ที่พึ่งทำ คุณพระพุทธเธอแจ้งเล่า คุณพระธรรมเจ้าให้เร่งจำ คุณพระสงฆ์ช่วยชักนำ ขอให้รุ่งรางสว่างแผ้ว จิตใจให้ใสสว่าง ขอให้จ่างดังดวงแก้ว เรียนรู้ปรุโปร่งแล้ว หมดมืดเขลาแผ้ววิชา"[3]

แม้แต่ในบทไหว้ครูหนังตะลุงก็มีการกล่าวถึงการบูชาพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นการสรรเสริญคุณ อันเป็นการปกปักรักษาคุ้มครองให้หนังตะลุงปลอดภัย ดังที่ หลวงพ่อเจ็ก ฐิตธมฺโม วัดเขาแดงตะวันตก จังหวัดพัทลุง ได้บันทึกไว้ว่า

---

[1]หลวงพ่อเจ็ก ฐิตธมฺโม. สมุดบันทึกตำราโลงศพ พ.ศ. 2479.

[2]พระเทพเมธี. สิงคาโลวาทคำกลอน. 2499. หน้า 1 – 2.

[3]หลวงพ่อเจ็ก ฐิตธมฺโม. เรื่องเดิม.

ตั้งนโมสามจบเคารพสาม
ไหว้พระพุทธองค์ผู้ทรงนาม ผู้รู้ความแจ้งจริงสิ่งชั่วดี
สละลัดตัดกิเลสเขตสงสาร ทั้งสิงคารภรรยาพากายหนี
ถึงฝั่งน้ำอโนมามหานที ตัดโมฬีด้วยพระขรรค์ทนกลั่นใจ
สละเพศทรงธรรม์บรรพชา หวังค้นหาองค์ธรรมล้ำสุกใส
ตั้งขันติพากเพียรเจียนขาดใจ เมื่อท่านได้ทำทุกกริยา
หวังจะแก้แก่เจ็บตายให้หายขาด เหมือนหมายมาดแต่ยังไม่สมที่ท่านปรารถนา
จึงเลิกการทำทุกกิริยา ปัจวัคคีทั้งห้าก็จากไป
ในวาระดิถีเพ็ญกลางเดือนหก ท่านทรงตกพบธรรมน่าเลื่อมใส
ค้นพบธรรมสี่อย่างขึ้นกลางใจ นั่นคือทุกข์สมุทัยนิโรธมรรค
บรรลุเป็นสัมมาโพธิญาณ ด้วยธรรมสี่ประการมาเป็นหลัก
ได้แจกแจงข้อธรรมแล้วนำชัก โปรดปัจวัคคีทั้งห้าในป่าวัลย์
ศาสนาพุทธองค์ก็ทรงแพร่หลาย ชาวโลกได้รู้รสธรรมขันธ์
แล้วแจกแจงข้อธรรมอันสำคัญ รวมแปดหมื่นสี่พันจนเข้าใจ
บำเพ็ญกิจได้แปดสิบพรรษา มารก็มาทูลแจ้งแถลงไข
เมื่อท่านได้สำเร็จกิจทั่วไป สมควรได้ล่วงลับเข้านิพพาน
ได้รับคำมาราที่สารก เพ็ญเดือนหกทั้งดินฟ้าปฏิหาริย์
อัศจรรย์ทั้งดินฟ้าและบาดาล ท่านนิพพานเสียที่ใต้ต้นไม้รัง
ไหว้พระธรรมคำสอนที่เลื่อมใส เป็นหัวใจพุทธศาสน์เหมือนมาดหวัง
ได้ยืนอยู่คู่โลกาได้ประดัง ยังฝากฝังใจชาวพุทธยุคธรรมา
สิ่งใดเสื่อมแต่ธรรมยังอมตะ เพื่อที่จะสร้างสุขสิ้นทุกขา
คอยกล่อมใจชาวโลกให้โศกซา จนทั่วหน้าสุกสดด้วยรสธรรม
ไหว้พระสงฆ์องค์ศีลพระชินสีย์ ทุกวันนี้ถือไว้ไม่เสื่อมสำ
ได้สืบศาสนาพร้อมพระธรรม ทั้งน้อมนำทำใสใจประชา[1]

2. พุทธธรรมที่เกี่ยวกับศีล ศีลเป็นข้อที่พึงถือปฏิบัติ ประกอบด้วยศีล 5 สำหรับทุกคน ศีล 8 สำหรับแม่ชี ศีล 10 สำหรับสามเณร ศีล 227 สำหรับพระภิกษุ และศีล 311 สำหรับ

---

[1]หลวงพ่อเจ็ก ฐิตธมฺโม. วัดเขาแดงตะวันตก จังหวัดพัทลุง. บันทึกบทหนัง – โนรา.

พระภิกษุณี[1] ศีลเหล่านี้ถือได้เป็นข้อห้ามของพุทธศาสนิกชน เพื่อให้เป็นแนวประพฤติปฏิบัติในสิ่งดีงาม โดยมีศีล 5 เป็นพื้นฐานสำคัญหรือเป็นวินัยกำหนดเบื้องต้นที่ต้องละเว้นปฏิบัติเป็นการสร้างคุณงามความดีของบุคคล ซึ่งพุทธศาสนิกชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาได้ยึดถือปฏิบัติด้วยเหตุด้วยผล การยึดถือปฏิบัติตามศีล 5 นั้นมีหลักปฏิบัติที่ควรยึด 2 ประการ ดังที่ ขุนวิจารณ์จรรยา (โชติ เหมะรักษ์)[2] ได้กำหนดไว้ว่า

หลักที่ 1 ในเบื้องต้นต้องให้ละเว้นโทษนั้น ๆ ด้วย ความอดทนหรืออดกลั้น โดยพยายามชี้แจงให้เห็นโทษที่เกิดจากการไม่ปฏิบัติตามศีลแต่ละข้ออย่างละเอียด และชี้แจงให้เห็นถึงคุณความดีที่เกิดจากข้อห้ามของศีลอย่างแจ่มแจ้ง ซึ่งถือได้ว่าเป็นการควบคุมพฤติกรรมของตนเองให้ปฏิบัติในสิ่งที่งามนั่นเอง

หลักที่ 2 ขั้นต่อไปสอนให้เข้าใจถึงแดนแห่งปัญญา ให้พิจารณาถึงใจเขาใจเราเป็นเครื่องเปรียบเทียบให้เห็นว่า สัตว์ทั้งหลายจะเป็นมนุษย์หรือเดียรัจฉานก็ตามต่างก็แสวงหาความสุข รักหวงแหนชีวิตและเกลียดความทุกข์ กลัวความตาย กลัวการเบียดเบียนด้วยกันทั้งสิ้น ฉะนั้นเพื่อความเป็นธรรมจึงควรละเว้นสิ่งที่ตนไม่ชอบบำเพ็ญแต่สิ่งที่ตนปรารถนา สันติสุขในสังคมก็จะเกิดขึ้น ผู้รู้แจ้งเห็นจริงดังนี้จึงนับได้ว่าเป็นผู้รู้ธรรม

ส่วนศีล 5 แต่ละข้อที่เป็นพื้นฐานรากให้ละเว้นจากความชั่วทั้งหลายนั้น ขุนวิจารณ์จรรยา (โชติ เหมะรักษ์)[3] ได้อธิบายไว้ว่า

ข้อ 1 เว้นจากการทำลายชีวิต (ปาณาติปาตาเวรมณี สิกฺขาปทำ สมาทิยามิ) การทำลายชีวิตผู้อื่นจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยความโลภ ความโกรธ ความพยาบาท และความหลงงมงาย ไม่รู้จักบุญ - บาป เช่น การรับจ้างฆ่าคน ฆ่าหมู ฆ่าวัว ก็เพราะความโลภอยากได้เงินอย่างเดียวเท่านั้น ส่วนพวกที่ยึดถือการล่าสัตว์ว่าเป็นกีฬา โดยถือเอาความสนุกสนานของตนเป็นที่ตั้งก็ทำไปด้วยความหลงงมงายไม่คิดถึงบุญถึงบาปนั่นเอง

การจะแก้ไขความโกรธและความพยาบาทได้นั้นต้องแก้ด้วยความเมตตาและกรุณา คือความรักใคร่ สงสาร แสดงออกด้วยการช่วยชีวิตผู้อื่น ช่วยเหลือคนแก่หรือคนที่อ่อนแอกว่าเป็นต้น ดังสุภาษิตที่ว่า ยาทิสำ วปเต พีชำ หว่านพืชชนิดใดลงไว้ ตาทิสำ สภเต ผลำ ย่อมได้รับผลชนิดนั้น กจฺยาณการี กลฺยาณำ ผู้ทำความดีย่อมได้ผลดี ปาปการี จปาปกำ ผู้ทำความชั่วย่อมได้ผลชั่วดังนี้

---

[1]พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. 2538. หน้า 293 - 294.

[2]ขุนวิจารณ์จรรยา (โชติ เหมะรักษ์). ศีลห้าหรือวินัยของมนุษย์. 2511. หน้า 5.

[3]เรื่องเดิม. หน้า 6.

ข้อ 2 เว้นจากการลักทรัพย์หรือการถือเอาของที่เขามิได้ให้ (อาทินนาทานา เวรมณี สิกขาปทำ สมาทิยามิ) ศีลข้อนี้ผู้ถือปฏิบัติต้องมีความเพียรมานะประกอบการทำมาหากินโดยสุจริต ซึ่งเรียกว่า สัมมาอาชีวะ มีความขยันหมั่นเพียรอดทนทำไม่เกียจคร้าน อย่าปล่อยให้ว่างอยู่เฉย ๆ แต่ก็ยังไม่ถึงกับตัดรากฐานที่แท้จริงได้ เพราะรากฐานของศีลข้อนี้อยู่ที่ความโลภ ความกระหนี่ หวงแหนอันเป็นกิเลสประจำใจของแต่ละคน จึงควรสอนให้เอาสาระของทรัพย์ที่ตนหามาได้ด้วยน้ำพักน้ำแรง ด้วยความเหนื่อยยากลำบาก ด้วยการใช้ทรัพย์นั้นบำรุงความสุขของตนและครอบครัวของตน ตลอดวงศาคณาญาติและกว้างขวางออกไปโดยไม่มีขอบเขตจำกัด โดยเล็งประโยชน์ส่วนใหญ่ เช่น บำรุงโรงพยาบาล สร้างโรงเรียน สร้างศาลา สร้างถนนหนทาง และสร้างสะพาน เป็นต้น ดังเห็นได้จากกรณีของพระครูเล็ก จนฺทสโร เจ้าอาวาสวัดอัมพวนาราม จังหวัดพัทลุง กำนันผู้ใหญ่บ้าน และประชาชนในตำบลต่าง ๆ ได้ร่วมกันสละทรัพย์ กำลังกาย กำลังใจ ช่วยกันสร้างโรงเรียนวัดสมสมัย (พ.ศ. 2482) อำเภอเมืองพัทลุง โรงเรียนบ้านพูด กรป.กลาง (พ.ศ. 2482) อำเภอกงหรา โรงเรียนบ้านควนใหม่ (พ.ศ. 2483) กิ่งอำเภอศรีนครินทร์ โรงเรียนบ้านไร่เหนือ (พ.ศ. 2490) อำเภอกงหรา โรงเรียนวัดบ่วงช้าง (พ.ศ. 2492) อำเภอเมืองพัทลุง และโรงเรียนวัดควนขี้แรด (พ.ศ. 2499) อำเภอกงหรา[1] กิจกรรมเหล่านี้มีจุดมุ่งหมายที่แท้จริง เพื่อขัดเกลาความโลภ มัจฉริยะ และความกระหนี่ออกจากจิตใจของคนนั่นเอง จะทำให้คนเหล่านี้ห่างไกลจากอทินนาทาน คือการเพ่งเล็งในทรัพย์สมบัติของผู้อื่น[2]

ข้อ 3 เว้นจากการประพฤติผิดในกามหรือการผิดลูกเมียผู้อื่น (กาเมสุมิจฉาจารา เวรมณี สิกขาปทำ สมาทิยามิ) ศีลข้อนี้มีความมุ่งหมายเพื่อจะตัดต้นเหตุแห่งความแตกร้าว ในระหว่างผัวเมียอันเกิดจากความไม่ซื่อตรงต่อกัน จึงควรสอนให้มีกามสังวรคือความสำรวมในกาม ให้ซื่อตรงต่อคู่ครองของตน ซึ่งเป็นยอดของความสุขในชีวิตสมรส มีความรักใคร่ซึ่งกันและกันอย่างแท้จริง ไม่ประพฤติในทางเจ้าชู้ทั้งชายและหญิงอันเป็นศัตรูตัวร้ายของความรัก[3]

อย่างไรก็ตามการแต่งงานของสามีภรรยาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเป็นประเพณีอันดีงามที่ปู่ย่าตายายได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่โบราณ คือการไปสู่ขอผู้หญิงมาเป็นเมียหรือภรรยา ให้เขามีการยินยอมพร้อมใจกันตามธรรมเนียมก่อนจึงจะแต่งงาน แต่ในสมัยนี้พบว่ามีการนิยมลักผู้หญิงหรือปล้นเรือนเอาผู้หญิงไปเป็นภรรยา ซึ่งถือเป็นเกียรติเป็นศักดิ์ศรีของผู้ชาย แต่ก็เป็นสิ่งที่ผิด

---

[1]คณะศิษย์. อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูเล็ก จนฺทสโร (จันทรโชติ). 2528. หน้า 3 - 4.

[2]ขุนวิจารณ์จรรยา (โชติ เหมะรักษ์). ศีลห้าหรือวินัยของมนุษย์. 2511. หน้า 6 - 7.

[3]เรื่องเดิม. หน้า 8.

ศีลธรรมหรือผิดศีล ดังที่ พระมหาเจิม ฐิตเปโม เจ้าอาวาสวัดธรรมเจดีย์ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ได้กล่าวไว้ว่า

> ในสมัยนี้เรานิยมการลากครู่ผู้หญิง ปล้นเรือนเอาผู้หญิงได้แล้วก็เอามาทำภรรยา แล้วก็ตั้งประเพณีกันขึ้นใหม่ปฏิบัติกันมาเรื่อย ๆ ผู้ที่ได้กระทำอย่างนี้รู้สึกว่าได้เกียรติมากพิโธ อะไรได้ นั่นแหละธรรมเนียมของสัตว์ที่เลวทรามทีเดียว สิ่งที่ดีงามของพ่อแม่เราไม่อยากจะใช้ อยากใช้แต่เรื่องชั่ว ๆ ที่เราคิดขึ้นใหม่เยี่ยงสัตว์ แล้วอยู่กินเป็นผัวเป็นเมียกันก็เป็นอยู่อย่างเลว ๆ คนทั้งหลายจะคิดถึงเราด้วยความเป็นคนเลว เราเองก็คิดถึงตนเองด้วยความเป็นคนเลว มันเป็นเรื่องที่น่าอับอายขายหน้าจนตลอดชาติทีเดียว ถ้าเรานิยมประเพณีอันนี้กันทั้งหมดแล้วต่างคนก็ต่างกระทำกัน เรื่องชนิดนี้มันก็มาถึงพ่อแม่ พี่น้อง ลูกหลานของเราเข้าบ้าง แล้วเราจะทำใจไว้อย่างไร คิดเสียให้ดี ๆ หน่อย แล้วทำตนให้มีความรู้สึกดีงามเยี่ยงมนุษย์กับเขาเสียบ้าง งดเว้นจากความชั่วชนิดนั้นด้วยตนเอง และไม่ยุยงส่งเสริมให้ใครกระทำ ห้ามปรามผู้อื่นด้วยความเป็นธรรมกันทีเถิดจะได้บุญหนักศักดิ์ใหญ่ทีเดียว[1]

การลากผู้หญิงนี้เป็นประเพณีที่นิยมปฏิบัติในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามาเป็นเวลานานแล้ว เพราะถือว่าเป็นเกียรติและศักดิ์ศรีของผู้ชายหรือแสดงความเป็นนักเลงของคนในสมัยนั้นที่แสดงให้เห็นถึงผู้มีอำนาจเหนือกว่า แม้ว่าจะผิดศีลธรรมอันดีงามแต่ดูเหมือนว่าพฤติกรรมลากหญิงจะเป็นที่ยอมรับของสังคมนักเลงในสมัยนั้นเป็นอย่างดี

ข้อ 4 เว้นจากการพูดเท็จ (มุสาวาทา เวรมณี สิกฺขาปทำ สมาทิยามิ) ศีลข้อนี้สำคัญอยู่ที่ความสัตย์ ผู้ใดเสียสัตย์ก็เหมือนคนที่ตายแล้ว ถึงแม้มีชีวิตอยู่ก็จะไม่มีผู้นับถือไว้วางใจ ส่วนคนที่ถือคติเสียชีพอย่าเสียสัตย์นั้น ถึงตายไปก็ยังมีคนบูชา ดังสุภาษิตที่ว่า สจฺจำเว อมตาวาจา แปลว่า คำสัตย์เป็นคำที่ไม่ตาย[2] ดังนั้นคนเราจะดีชั่วได้ก็เพราะคำพูด ถ้าเราพูดแต่เรื่องเท็จก็เป็นความชั่ว แต่ถ้าพูดจริงก็เป็นความดีงาม พูดคำที่อ่อนโยนที่เป็นประโยชน์แก่กันก็จะทำให้เกิดมิตรภาพแก่กันด้วยคำที่เป็นสัตย์จริง[3] ซึ่งเป็นสิ่งที่พุทธศาสนิกชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาได้ยึดถือปฏิบัติอย่างจริงจัง ดังเห็นได้จากระบบการเป็นเพื่อนเกลอที่ต้องคอยให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และถือคำสัตย์ความจริงใจต่อกัน หรือแม้แต่พระเถระหรือพระเกจิอาจารย์บางรูปจะถือ

---

[1]พระมหาเจิม ฐิตเปโม. คู่มือชาวพุทธ. 2499. หน้า 71 - 92.

[2]ขุนวิจารณ์จรรยา (โชติ เหมะรักษ์). ศีลห้าหรือวินัยของมนุษย์. 2511. หน้า 8.

[3]พระมหาเจิม ฐิตเปโม. เรื่องเดิม. หน้า 72 - 73.

ความสัตย์อย่างเคร่งครัด หากละเมิดความสัตย์เชื่อว่าจะทำให้คาถาอาคมเสื่อมถอย ศีลข้อมุสาวาทา จึงเป็นตัวควบคุมเพื่อให้เราพูดคำสัตย์อันเป็นคุณสมบัติของคนดีอย่างหนึ่ง

ข้อ 5 เว้นจากการดื่มสุราเมรัยหรือของมึนเมา (สุราเมรยมชชปมาทฏฐานา เวรมณี สิกฺขาปทำ สมาทิยามิ) ศีลข้อนี้มุ่งหมายให้มีสติอยู่กับตัวเสมอ การที่จะทำให้สติอยู่กับตัวต้องละเว้นจากการเสพของมึนเมาทุกชนิดจะทำให้เราสามารถควบคุมสติ การควบคุมสติได้ถือได้ว่าเป็นรากฐานของธรรมจริยาทั่วไป ทำให้ไม่เบียดเบียนตนเอง เพราะมีสติรู้ว่าสุราหรือของมึนเมา เป็นเหตุให้เกิดโรคจิตได้ เนื่องจากไม่สามารถควบคุมสติได้เมื่อดื่มสุราไม่มากก็น้อย ซึ่งจะนำเขาไปสู่ความเสื่อมเสียในทางชั่วร้าย ซึ่งพบว่าประชาชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาจำนวนมากยังลุ่มหลงกับการดื่มสุรายาเมาจนนำไปสู่เหตุแห่งการวิวาทและเกิดหายนะแก่ผู้ดื่มและผู้เกี่ยวข้อง จนคณะกรรมการสงฆ์จังหวัดพัทลุงต้องออกกติกาสงฆ์ห้ามดื่มสุราเมรัยในงานบวชนาค พ.ศ. 2498 ซึ่งได้ใช้มาจนปัจจุบัน

แต่อย่างไรก็ตามศีล 5 เป็นรากฐานสำคัญทางพุทธศาสนา เพราะถูกกำหนดไว้ในอาบัติปาราชิกของพระภิกษุสงฆ์ถือว่ามีโทษหนักผู้ละเมิดจะขาดจากความเป็นพระภิกษุ ได้แก่ ข้อ 1 พระภิกษุเสพเมถุนเป็นปาราชิก (ศีลข้อ 3) ข้อ 2 พระภิกษุขโมยของราคาเกิน 5 มาสก (1 บาท) เป็นปาราชิก (ศีลข้อ 2) ข้อ 3 พระภิกษุฆ่ามนุษย์เป็นปาราชิก (ศีลข้อ 1) และข้อ 4 พระภิกษุกล่าวอวดอุตริมนุสธรรมที่ไม่มีในตนเป็นปาราชิก (ศีลข้อ 4) เว้นศีลข้อ 5 การดื่มของมึนเมาถือว่าเป็นโทษเบาคือเป็นเพียงปาจิตตีย์หรือลหุกาบัติ[1] ด้วยเหตุนี้กระมังจึงพบว่าในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีพระภิกษุสงฆ์บางกลุ่มนิยมดื่มหรือฉันของมึนเมา เช่น พระอธิการปานปาลธมฺโม เจ้าอาวาสวัดเขาอ้อ จังหวัดพัทลุง หลวงพ่อศรีแก้ว กุลคุโน เจ้าอาวาสวัดไทรใหญ่ จังหวัดสงขลา หลวงพ่อสงฆ์ เจ้าอาวาสวัดคงคาวดี จังหวัดสงขลา หลวงพ่อเล็ก ลมภโก เจ้าอาวาสวัดเจริญภูผาหรือวัดจุ่มปะ จังหวัดสงขลา เป็นต้น ข้อที่น่าสังเกตคือพระภิกษุเหล่านี้ล้วนแต่เป็นพระเกจิอาจารย์ที่ประชาชนหรือชาวบ้านให้การเคารพบูชาว่าเป็นพระสงฆ์ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ มีความขลังเป็นที่กราบไหว้บูชาของคนทั่วไป จึงเป็นไปได้ว่าคนทั่วไปได้มองข้ามข้อวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ในเรื่องนี้ไปมุ่งที่ความศักดิ์สิทธิ์เป็นเป้าหมายหลัก แต่ถ้าหากเป็นพระภิกษุทั่วไปฉันของมึนเมามักจะถูกประนามว่าไม่ดี แม้จะเป็นโทษเบาเป็นเพียงปาจิตตีย์ก็ตาม

3. พุทธธรรมที่เกี่ยวกับความกตัญญูกตเวที ความกตัญญูเป็นเครื่องหมายของคนดี พุทธศาสนิกชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาส่วนใหญ่รู้จักและสำนึกในคุณของบุพพการี คือผู้ที่ได้

---

[1]ขุนวิจารณ์จรรยา (โชติ เหมะรักษ์). ศีลห้าหรือวินัยของมนุษย์. 2511. หน้า 10.

อุปการะตนมาก่อน เช่น บิดามารดากับบุตรธิดา อุปัชฌาย์หรืออาจารย์กับสัทธิวิหาริกหรือศิษย์ พระมหากษัตริย์กับราษฎร พระพุทธเจ้ากับพุทธบริษัท[1] เป็นต้น

บิดามารดาถือได้ว่าเป็นผู้ให้กำเนิดบุตรธิดา จึงเป็นผู้ที่มีพระคุณในฐานะผู้ให้ชีวิตเลี้ยงดูบุตรหลานให้เจริญเติบโตและเป็นคนดีของครอบครัวและสังคม พระคุณของบิดามารดานั้นนับตั้งแต่บุตรธิดายังอยู่ในครรภ์ คือ บิดามารดามีเมตตาจิตแผ่ไปให้ โดยการรักษาครรภ์ไม่ให้เป็นอันตราย จึงถือได้ว่าเป็นส่วนเมตตาพรหมวิหาร ครั้นเมื่อบุตรธิดาคลอดออกจากครรภ์แล้ว บิดามารดาต้องเลี้ยงดูรักษาคอยดูแลในยามเจ็บไข้ได้ป่วย บิดามารดาก็พลอยเป็นทุกข์เป็นร้อนไปด้วย อันนี้จึงถือได้ว่าเป็นกรุณาพรหมวิหาร ครั้นเมื่อบุตรธิดาเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ขึ้นก็ให้บุตรธิดาได้ศึกษาเล่าเรียนจนมีความรู้ติดตัว บิดามารดาก็พลอยมีความยินดีด้วย สิ่งนี้จึงถือว่าเป็นมุทิตาพรหมวิหาร หากว่าบุตรธิดาทำอะไรผิดพลาดบ้างที่ไม่ร้ายแรง บิดามารดาก็ย่อมไม่ถือโทษเหมือนคนอื่น ๆ จนเมื่อบุตรธิดาสามารถเลี้ยงตนเองได้แล้ว บิดามารดาจึงจะวางเฉยได้ ส่วนนี้จึงถือได้ว่าเป็นอุเบกขาพรหมวิหาร ด้วยเหตุที่บิดามารดามีจิตใจบริบูรณ์ด้วยพรหมวิหาร 4 จึงได้รับการสรรเสริญตามบทพระบาลีไว้ว่า "พฺรหฺมาติ มาตาปิตโร" มารดาบิดาเป็นพรหมของบุตรและธิดา[2]

คุณบิดามารดานี้ยังสะท้อนให้เห็นเป็นหลักฐานในบทสรรเสริญคุณบิดามารดาของมโนห์ราทั่วไปในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ดังที่หลวงพ่อเจ็ก ฐิตธมฺโม วัดเขาแดงตะวันตก จังหวัดพัทลุง ได้บันทึกไว้ว่า

คุณอาจารย์ลูกไหว้แล้วสับ กลายกลับไปไหว้พระบิดา
ลูกเรียนมาเป็นมโนห์รา ตัวข้าไม่ได้มาลืมคุณ
ท่านเลี้ยงพิทักษ์ท่านรักษา ไม่ให้ลูกยาได้หมองหมุน
คุณท่านผู้อื่นสักหมื่นคุณ ไม่คุ้มเหมือนคุณพระบิดา
ทำไร่ไถ่นาเที่ยวค้าเที่ยวขาย อดสาพากายลูกชายมา
จะเป็นจะตายพ่อไม่ว่า เสดสาเวทนาบิดาเหย
หวังลูกจะรอดเป็นตัวมา คุณพระบิดาลูกไหว้แล้ว
ไหว้บุญคุณแก้วคุณมารดา นางแม่ข้าเหยเลี้ยงลูกมา
เสมือนหนึ่งเมล็ดงาตั้งปลายเข็ม ละลายหายไปวันละเจ็ดถา
ด้วยพระมารดากินเผ็ดเค็ม เสมือนหนึ่งเมล็ดงาตั้งปลายเข็ม

---

[1]คณะศิษยานุศิษย์. กตัญญูกตเวทิตากถาสังคารวสูตรเทศนาของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี (จู อิสสรญาโณ). 2497. หน้า 7 - 8.

[2]เรื่องเดิม. หน้า 8 - 9.

หว่างลูกจะรอดเป็นตัวมา นางแม่ข้าเหยเลี้ยงลูกมา
พิทักษ์รักษาได้รอดตัว เลี้ยงลูกแต่น้อยเท่าใหญ่
น้ำใจไม่ให้ลูกได้ชั่ว เลี้ยงลูกหวังรอดมาเป็นตัว
คุณแม่ยอหัวจนไฝผอม แม่อดตาเห่านอนดูก่อนจะรุ่ง
แม่กลัวริ่นกลัวยุงจะไต่ตอม พระพูมแม่อุ้มเจ้าถนอม
คำเช้าแม่กล่อมให้ลูกหลับ แม่ผูกเปลเวชาหยิบเอาผ้าเข้ามาวง
สากลัวละอองผองผงจะลงทับ ยังรุ่งแม่นอนไม่หอนหลับ
ปรับหูอยู่ฟังเสียงลูกร้อง เวลาพระแม่เสวยข้าว
แม่เจ้าไม่ทันจะอิ่มท้อง ได้ยินเสียงลูกตื่นสะอื้นร้อง
ละไว้แม่ย่องมองเข้ามา มาถึงสองมือสอดเชยยก
กลัวลูกจะตกจากเปลผ้า มือซ้ายแม่อุ้มไว้มือขวาแม่คว้าหาข้าวปลา
คุณท่านแม่มากล้นพ้นพรรณนา เราท่านเกิดมาอย่าดูเบา
แลเห็นลูกตัวร้อนนอนไม่ได้ พระมารดาร้องไห้นั่งซุกเข่า
ใครรู้เลขยามไปถามเขา ซุกซังนั่งเซ่าทุกเรือนไป
ยกมือไหว้ท่านว่าฉันมาแลยาม ลูกของข้าพิศดารตัวเหมือนไฟ
ท่านรู้แลยามบอกยามให้ แลมือข้าไหว้ได้เมตตา
หมอรู้แลยามบอกไปตามรู้ว่าถูกเจ้าหนา เชิญหลบไปเรือนเถิดหลานอา
ถูกครูหมอมโนห์ราเข้าด้วยกัน พระมารดาได้ฟังหมอว่ากลับไปพลัน
มาถึงยกลูกขึ้นอุ้มชูไอ้นุ้ยของกูเจ็บกวดขัน พระแม่รักลูกใจผูกพัน
แม่ลิดหมากใส่ขันบนตายาย เดชะเจ้าเท่ทั้งผีครู
ให้อ้ายนุ้ยของกูอยู่สบาย แม่จะหาหมอมาพลันทำขวัญให้
ทั้งเงินก้อนซ่อนไว้แม่ไม่คิด พระมารดาความรักลูกดังดวงจิต
จะเป็นตายแม่ไม่คิด ความรักนุชสุดจิตเสน่หา[1]

ส่วนในบทหนังตะลุงก็ได้กล่าวถึงพระคุณของบิดามารดาไว้ว่า

ก้มกราบคุณปิตุราชมารดุเรศ ผู้เกิดเกศกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงรักษา
เลือดยุงริ่นไม่ให้กินกายกายา ป้อนข้าวปลาอาบน้ำปล้ำให้นอน
เฝ้าเอาใจตั้งแต่เล็กเป็นเด็กทราม จนรู้ความแล้วก็ยังเฝ้าสั่งสอน

---

[1]หลวงพ่อเจ็ก ฐิตธมฺโม. วัดเขาแดงตะวันตก จังหวัดพัทลุง. บันทึกบทหนัง – โนรา.

จนบวชเรียนทางธรรมจำทุกตอน แทนน้ำนมข้าวป้อนของมารดา
สุดแผ่นดินสิ้นแผ่นฟ้ามหาสมุทร บุญของท่านเลิศมนุษย์สุดจะหา
ทุกราตรีค่ำเช้าลูกขอเฝ้าภาวนา เชิญท่านมาคุ้มกันอันตราย
สิ่งที่ดีก็ให้มีอยู่กับตัว ออกชื่อชั่วเภทภัยให้ไกลกาย
บุญคุณท่านรักษามากันกาย กันขวาซ้ายหน้าหลังเบื้องล่างบน[1]

ด้วยคุณบิดามารดาอันใหญ่หลวงนี้บุตรธิดาผู้รู้คุณมีความกตัญญูกตเวที โดยปฏิบัติดังนี้

1. ท่านได้เลี้ยงเรามาก็ควรเลี้ยงท่านตอบ
2. ท่านได้ทำกิจ มีอาบน้ำและป้อนข้าว เป็นต้น แก่เรามา เราควรทำกิจตอบแทนท่านในเวลาที่ควรทำ
3. ควรดำรงวงศ์กุลให้ดีไม่ให้เสื่อมทราม
4. ควรประพฤติตัวให้เป็นที่ไว้วางใจของท่านเพื่อสมควรเป็นผู้ได้รับมอบมรดก
5. ถ้าท่านยังไม่มีศีลธรรมและความเห็นยังไม่ถูกต้อง ควรจะแนะนำเองและให้ผู้อื่นแนะนำ ด้วยวิธีอันแยบคายให้ท่านมีศีลธรรมและมีความเห็นถูกต้อง
6. ถ้าท่านล่วงลับไปแล้ว ไม่ควรทำเพิกเฉย แต่ควรทำบุญอุทิศไปให้[2]

จากข้อมูลพุทธธรรมที่เกี่ยวกับความกตัญญูกตเวทีดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่พุทธศาสนิกชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาได้ยึดมาเป็นแนวประพฤติปฏิบัติเพื่อตอบแทนคุณบิดามารดา เช่น เลี้ยงดูบิดามารดาเมื่อแก่เฒ่าชรา หรือบวชเรียนเพื่อทดแทนคุณ หรือทำบุญเมื่อบิดามารดาได้สิ้นชีวิตไปแล้ว โดยเฉพาะการทำบุญในวันสารทเดือน 10 ซึ่งเป็นประเพณีที่ได้ยึดถือปฏิบัติกันมายาวนานที่ทุกคนต้องเดินทางไปทำบุญที่วัดเพื่ออุทิศบุญกุศลให้แก่บิดามารดา ปู่ย่าตายายผู้ล่วงลับไปแล้ว ด้วยเหตุนี้จึงพบว่าบิดามารดากับบุตรธิดามีความผูกพันอย่างแนบแน่นหาที่สุดมิได้ เป็นต้น

พระอุปัชฌาย์หรืออาจารย์ เป็นบุพพการีเปรียบเหมือนบิดามารดา ในสมัยก่อนเมื่อมีการนำศิษย์มาฝากกับพระอุปัชฌาย์หรืออาจารย์ภายในวัด ท่านจะให้ความเมตตาต่อศิษย์เหมือนบิดามารดาให้ความเมตตาแก่บุตร จึงถือได้ว่าเป็นเมตตาพรหมวิหาร เมื่อมาอาศัยภายในวัดท่านก็ต้องรับผิดชอบทุกข์สุขของศิษย์ ถึงคราวที่ศิษย์เจ็บไข้ได้ป่วยท่านก็ต้องช่วยดูแลรักษาให้ปลอดภัย อันนี้ถือได้เป็นกรุณาพรหมวิหารของท่านที่มีต่อศิษย์ เมื่อศิษย์ได้รับความสุข ได้ศึกษาเล่าเรียนคอยแนะนำถ่ายทอดความรู้จนบรรพชาอุปสมบทศึกษามีความรู้ ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบในพระธรรม

---

[1]หลวงพ่อเจ็ก ฐิตธมฺโม. วัดเขาแดงตะวันตก จังหวัดพัทลุง. บันทึกบทหนัง – โนรา.

[2]คณะศิษยานุศิษย์. กตัญญูกตเวทิตากถาสังคารวสูตรเทศนาของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี (จู อิสฺสรญาโณ). 2497. หน้า 10.

วินัย พระอุปัชฌาย์อาจารย์ก็พลอยมีความยินดีไปกับศิษย์ด้วย อันนี้ถือเป็นมุทิตาพรหมวิหารของท่าน เมื่อสัทธิวิหาริกอันเตวสิก จะผิดพลาดบ้างก็จะไม่ถือโทษถือโกรธเพิกเฉยได้เป็นผู้สามารถวางเฉย อันนี้ถือว่าเป็นอุเบกขาพรหมวิหารของท่าน[1]

คุณของพระอุปัชฌาย์และอาจารย์ได้มีการกล่าวถึงไว้ในบทไหว้ครูหนังตะลุง ดังที่ หลวงพ่อเจ็ก ฐิตธมฺโม วัดเขาแดงตะวันตก จังหวัดพัทลุง ได้บันทึกไว้ว่า

ถัดจากนั้นโชคดีหนังนั่งไหว้ไป ก้มกราบใต้บาทาฝ่าธุลี
ไหว้อาจารย์เจ็กวัดเขาแดงแหล่งศึกษา อุปการคุณผมได้อุ่นเกศี
สอนวิชาให้ทุกอย่างทางที่ดี ตัวผมนี้ปราบปลื้มไม่ลืมคุณ
ฝึกสอนหนังหวังให้ดีได้มีหลัก ช่วยนำชักแนะให้ได้เกื้อหนุน
หลายเดือนปีที่ผมหนังยังพึ่งบุญ ได้อบอุ่นใจอยู่ไม่รู้วาย
ออกชื่ออาจารย์เจ็กวัดเขาแดง ตาหลวงแจ้งก็เช่นกันเหมือนมั่นหมาย[2]

ส่วนในบทไหว้ครูมโนห์รา ได้กล่าวถึงคุณของอาจารย์ไว้ ดังที่ หลวงพ่อเจ็ก ฐิตธมฺโม. ได้บันทึกไว้ว่า

ไหว้อาจารย์พ่อท่านเขาแดงตก ช่วยหยิบยกสอนให้ลูกได้เห็น
สอนให้ลูกเขียนอ่านการจำเป็น ไม่ได้เว้นสักเวลาท่านพยายาม
ผิดตรงไหนท่านช่วยสอนกลอนลิขิต ออกหัวคิดพ่อสอนไม่เหยียบหยาม
ผมอยู่วัดตั้งหน้าพยายาม พอรู้ความเป็นบรรทัดหัดโนรา
ผมน้องรอบเพื่อนชวนเป็นนักรำ ยังตกต่ำตื่นลึกเพราะไม่เคยศึกษา
รูปก็ชั่วตัวดำรำโนรา เรื่องวิชายังน้อยต่ำด้อยไป
ยังไม่เหมือนอาจารย์ท่านสอนให้ มีลวดลายพิกลเพราะคนใหญ่
ผมฝึกหัดคอดคัดเปลี่ยนแปลงไป ผิดตรงไหนช่วยซอมแซมให้แหลมคม[3]

---

[1]คณะศิษยานุศิษย์. กตัญญูกตเวทิตากถาสังคารวสูตรเทศนาของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี (จู อิสฺสรญาโณ). 2497. หน้า 11 - 12.

[2]หลวงพ่อเจ็ก ฐิตธมฺโม. วัดเขาแดงตะวันตก จังหวัดพัทลุง. บันทึกบทหนัง – โนรา.

[3]เรื่องเดิม.

4. พุทธธรรมที่เกี่ยวกับคนดี คนดีมีลักษณะเป็นคนที่ปฏิบัติตามหลักของศีล คือประกอบด้วย คุณธรรม 3 ประการ ได้แก่ สุจริตทางกาย สุจริตทางวาจา และสุจริตทางใจ ดังที่ ขุนวิจารณ์จรรยา (โชติ เหมะรักษ์)[1] ธรรมการจังหวัดพัทลุง ได้อธิบายไว้ว่า

ก. สุจริตทางกาย (กายสุจริต) ประกอบด้วย การเว้นจากการประทุษร้ายต่อร่างกายและชีวิตจิตใจของกันและกัน การเว้นจากการประทุษร้ายต่อทรัพย์สมบัติของกันและกัน และการเว้นจากการประพฤติละเมิดต่อสามี ภรรยา และธิดาของผู้อื่น ทั้ง 3 ประการนี้ถือได้ว่าเป็นการงดเว้นทางกาย จึงเรียกว่า "กายสุจริต" ให้คิดเอาใจเขามาใส่ใจเรา ทุกคนย่อมรักชีวิตและร่างกาย ทรัพย์สินสมบัติ และรักใคร่ลูกเมียของตนเอง ไม่ต้องการให้คนอื่นมาทำอันตรายและล่วงเกิน ผู้ที่ทำผิดโดยฝืนความรู้สึกจึงจัดว่าเป็นบาป ก่อนที่จะทำสิ่งใด ๆ ลงไป ถ้าทุกคนได้คิดเสียก่อนเช่นนี้ ก็จะไม่ทำสิ่งไม่ดี เพราะจะรู้สึกกระดากใจตนเอง ทำให้เกิดความกลัวต่อความชั่วที่เกิดขึ้นในใจตนเองจนไม่กล้าที่จะกระทำชั่วเช่นนี้ เรียกว่าเป็นผู้มีหิริ โอตตัปปะ (ความละอายและความกลัวต่อบาป)

ข. สุจริตทางวาจา (วจีสุจริต) คำพูดหรือวาจาเป็นสิ่งสำคัญมาก ที่จะทำให้มีการสื่อไปในทางที่ดีหรือทางร้าย ดังโบราณว่า "วาจาเป็นเอก" หมายถึงเป็นเอกทั้งทางนำไปสู่ความดีและเป็นเอกที่นำไปสู่ความชั่ว หลักคุณธรรมทางพุทธศาสนาได้จำแนกวาจาที่ดีไว้ 4 ประการ คือ 1. ไม่พูดมุสาหรือโกหก เพราะคำโกหกย่อมให้โทษทั้งตนเองและผู้อื่น ตนเองจะขาดความเชื่อถือ ส่วนผู้อื่นจะได้รับความเดือดร้อน เช่น โกหกในการเป็นพยานเท็จให้ผู้อื่นได้รับโทษติดคุกติดตาราง เป็นต้น 2. ไม่พูดจาส่อเสียดยุยง คำส่อเสียดเป็นคำพูดจาแดกดันกระทบกระเทียบผู้อื่น เช่น เมื่อโกรธใครขึ้นมาแต่ไม่กล้าว่าหรือด่าเขาตรง ๆ ก็ยกเอาหมูหมามาด่า และด่าจนสิ้นหม้อข้าวหม้อแกงของตนเอง เป็นต้น ส่วนยุยงได้แก่ นำเอาคำพูดของฝ่ายหนึ่งไปเล่าให้อีกฝ่ายหนึ่งฟัง แล้วเสริมแต่งให้ผิดไปจากความจริงมุ่งยุยงให้ทั้ง 2 ฝ่ายโกรธเคืองกัน พวกที่ชอบนินทาผู้อื่นก็จัดไว้ในจำพวกนี้ด้วย ด้วยวาจาส่อเสียดยุยงย่อมเป็นเหตุให้เกิดแตกร้าวและก่อการวิวาท จึงไม่เป็นสิ่งที่ควรประพฤติ 3. ไม่พูดหยาบคาย วาจาหยาบคายเป็นคำไม่เพราะหูผู้ฟัง ไม่เป็นที่พอใจแก่คนทั่วไป 4. ไม่พูดจาเหลวไหล อันเป็นถ้อยคำที่เชื่อถือไม่ได้ ไม่ก่อประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น เช่น พูดจาเฮฮาตลกคะนองไม่เป็นเรื่องเป็นราว เป็นต้น คำพูดที่เป็นประโยชน์อย่างน้อยต้องเป็นคำพูดที่แนะนำการงานหรือการกระทำความดี ผู้ที่รู้จักใช้วาจาอ่อนหวานไพเราะให้เป็นที่พอใจแก่ผู้ฟัง ย่อมยังประโยชน์ให้เกิดความรักใคร่สนิทสนมสามัคคี เรียกได้ว่าเป็นผู้มีสังคหวัตถุอันเป็นธรรมยึดเหนี่ยวในบุคคล ประกอบด้วย ทาน (การให้) ปิยวาจา (พูดจาอ่อนหวานไพเราะ) อัตถจริยา (การบำเพ็ญประโยชน์ต่อกัน) และสมานัตตตา (ความเสมอต้นเสมอปลาย)

---

[1]ขุนวิจารณ์จรรยา (โชติ เหมะรักษ์). ธรรมวิจารณ์. 2477. หน้า 21 - 24.

ค. สุจริตทางใจ (มโนสุจริต) ความประพฤติอันเนื่องด้วยกายและวาจาดังที่กล่าวมาแล้วนั้น เป็นเพียงอาการของใจ เพราะการกระทำในรูปต่าง ๆ ย่อมมาจากใจ ใจจึงเป็นนายกายและวาจาเป็นบ่าว หรือพูดให้ชัดได้ว่า ใจเป็นต้นเหตุ กายและวาจาเป็นปลายเหตุ เพราะฉะนั้นการที่จะตัดความชั่วทั้งหลาย จึงต้องตัดมูลเหตุอันเนื่องมาจากใจ ทางพุทธศาสนาได้สอนให้ฝึกหัดบังคับใจ ไม่ปล่อยใจให้เป็นไปตามอารมณ์ต้องบังคับใจให้อยู่ในอำนาจและปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมดังกล่าวมา จึงจะจัดเป็นความดีความงามแห่งตนอย่างแท้จริง

5. พุทธธรรมที่เกี่ยวกับกัมมัฏฐาน ซึ่งแบ่งเป็น 2 ประการ ได้แก่ สมถะกัมมัฏฐาน หรือกรรมฐานเป็นพุทธธรรมที่เป็นอุบายในการฝึกอบรมจิตให้เกิดสมาธิ มีอารมณ์เป็นหนึ่งเดียว เรียกว่า เอกัคคตา ผลที่เกิดตามมา คือ จิตปลอดจากนิวรณ์ทั้ง 5 อันได้แก่ กามฉันท์ (ความพอใจรักใคร่) พยาบาท (ความคิดปองร้ายผู้อื่น) ถีนมิทธะ (ความที่จิตหดหู่และเคลิบเคลิ้ม) อุทธัจจกุกกุจจะ (ความคิดฟุ้งซ่านวุ่นวายใจ) และวิจิกิจฉา (ความลังเลใจ) และวิปัสสนากัมมัฏฐาน หมายถึง กัมมัฏฐานที่เป็นอุบายฝึกอบรมจิตให้เกิดปัญญา รู้แจ้งในสภาวธรรม อันได้แก่ อนิจจตา (ความไม่เที่ยง) ทุกขตา (ความเป็นทุกข์) และอนัตตตา (ความไม่มีตัวตน)[1]

การปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน ได้รับการฟื้นฟูมากที่วัดห้วยหลาด อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อประมาณทศวรรษที่ 2490 โดยการนำของพระขาว ติสสวโส ได้ตั้งสำนักสมถกัมมัฏฐานขึ้นที่วัดนี้ มีผู้ปฏิบัติทั้งพระภิกษุสามเณร อุบาสก อุบาสิกา เป็นจำนวนมาก[2] ต่อมาได้มีการขยายสาขาของสำนักสมถกัมมัฏฐานออกไปในบริเวณจังหวัดใกล้เคียง เช่น วัดอัมพวนาราม อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง[3] เป็นต้น การเจริญสมถกัมมัฏฐานหรือการเจริญสมถภาวนานี้ เป็นไปตามที่กล่าวไว้ในคำภีร์อภิธรรมสังคหะและคำภีร์วิสุทธิมรรค ซึ่งประกอบด้วยธรรม 7 หมวด แบ่งธรรมออกได้ 40 ประการ ธรรม 7 หมวด ประกอบด้วย กสิณ 10 อสุภ 10 อนุสสติ 10 พรหมวิหาร 4 อาหาเรปฏิกูลสัญญา จตุธาตุ วัฏฐาน และอรูป 4[4]

ธรรมกสิณ 10 ได้แก่ ปถวีกสิณ เพ่งดูดิน ณ ที่ใดที่หนึ่ง บริกรรมนึกว่าดิน ๆ ดังนี้ตลอดไปจนเกิดอุคคหนิมิตติดตาอยู่ แล้วต่อไปก็สามารถย่อส่วนหรือขยายนิมิตให้เล็กให้ใหญ่ได้

---

[1]ดนัย ไชยโยธา. พจนานุกรมพุทธศาสน์. 2543. หน้า 14.

[2]พระขาว ติสสวโส. ข้อปฏิบัติอย่างแท้จริงของชาวพุทธคือสมถะกัมมัฏฐาน. 2499. หน้าคำนำ.

[3]สัมภาษณ์พระครูกวีวราภรณ์ (กระจ่าง ปริปุณโณ) เจ้าอาวาสวัดบ้านสวน ที่วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 24 มกราคม พ.ศ. 2545.

[4]พระขาว ติสสวโส. เรื่องเดิม. หน้า 2.

เรียกว่า บ่ฏิภาคนิมิต อาโปกสิณ เพ่งดูน้ำ เตโชกสิณ เพ่งดูไฟ วาโยกสิณ เพ่งดูลม นีลกสิณ เพ่งดูสีเขียว ปีตกสิณ เพ่งดูสีเหลือง โลหิตกสิณ เพ่งดูสีแดง โอพาตกสิณ เพ่งดูสีขาว อาโลกกสิณ เพ่งดูแสงสว่าง อากาศกสิณ เพ่งดูอากาศที่เป็นของว่าง รวมเป็นกสิณ 10 การเพ่งดูและบริกรรมกระทำเหมือนกัน อุคคหนิมิต และปฏิภาคนิมิตในกสิณนั้นหมายถึงอารมณ์ที่ปรากฏชัดแจ้งขึ้นในดวงตาและในใจด้วยอำนาจนึกไป

อสุภ 10 ได้แก่ ซากศพที่เน่าพอง ซากศพที่มีสีเขียว ซากศพที่มีน้ำเหลืองไหล ซากศพที่ขาดกลางตัว ซากศพที่แร้งกาสุนัขแย่งกันกัดกิน ซากศพที่มือ เท้า และศีรษะขาดไปอยู่ข้างหนึ่ง ซากศพที่ฆ่าศึกฟันเป็นท่อน ๆ ซากศพที่ถูกประหารด้วยอาวุธมีโลหิตอยู่ ซากศพที่มีตัวหนอนคลานอยู่ ซากศพที่ยังเหลือแต่ร่างกระดูก รวมเป็นอสุภ 10 ประการ ผู้ที่ได้เห็นแล้วเพ่งดูให้ติดตาอยู่ตามปรากฏจริงอย่างนี้ได้ชื่อว่า อุคคหนิมิต และคิดนึกให้ปรากฏแจ้งชัดขึ้นในใจอย่างนี้เรียกว่า ปฏิภาคนิมิต

อนุสสติ 10 ได้แก่ พุทธานุสสติ ระลึกถึงพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์ ธัมมานุสสติ ระลึกถึงคุณของพระธรรมเป็นอารมณ์ สังฆานุสสติ ระลึกถึงคุณของพระสงฆ์เป็นอารมณ์ ศีลานุสสติ ระลึกถึงศีลที่ตนรักษาบริสุทธิ์แล้วเป็นอารมณ์ จาคานุสสติ ระลึกถึงทานที่ตนบริจาคดีแล้วเป็นอารมณ์ เทวตานุสสติ ระลึกถึงเทวดาที่มีศีลาธิคุณเสมอกับตนและยิ่งกว่าตน ทั้งเทวดาเหล่านั้นไว้เป็นพยานแล้วกลับระลึกถึงศีลาธิคุณของตนเป็นอารมณ์ อุปสมานุสสติ ระลึกถึงพระนิพพานว่าเป็นที่ระงับเพลิงกิเลสและกองทุกข์เป็นบรมสุขอย่างยิ่งเป็นอารมณ์ มรณัสสติ ระลึกถึงความตายของตนและสัตว์อื่น ๆ เป็นอารมณ์ กายคตาสติ ระลึกไปในกายว่ามี ผม ขน เล็บ ฟัน เป็นต้น เป็นสิ่งน่าเกลียดน่าชังเป็นอารมณ์ อานาปานัสสติ ระลึกถึงลมหายใจเข้าออก สั้น - ยาว หยาบละเอียดเป็นอารมณ์ รวมเป็นอนุสสติ 10

พรหมวิหาร 4 ได้แก่ เมตตาพรหมวิหาร การคิดให้สัตว์ทั้งสิ้นเป็นสุขทั่วไปหมด กรุณาพรหมวิหาร การคิดให้สัตว์ทั้งสิ้นที่เป็นทุกข์ได้พ้นจากทุกข์ มุทิตาพรหมวิหาร การคิดให้สัตว์ทั้งสิ้นได้ดำรงอยู่ในความสุขสมบัติของตน อุเบกขาพรหมวิหาร การคิดให้มีความเพิกเฉยเป็นกลาง ๆ ไม่ดีใจเสียใจที่ได้สุขได้ทุกข์ รวมเป็นพรหมวิหาร 4

อาหาเรปฏิกูลสัญญา ได้แก่ การกำหนดพิจารณาหมายรู้สำคัญในอาหารที่เป็นของบริโภคว่าเป็นสิ่งปฏิกูล ไม่ควรยินดีในรสอาหารนั้น

จตุธาตุวัฏฐานะ ได้แก่ การกำหนดพิจารณาว่ากาย เป็นที่รวมของธาตุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม จนมองเห็นจริงสามารถถอนสัตตูปลัทธิสัตตสัญญา คือความเห็นว่าเป็นสัตว์บุคคลตัวตนเราเขาเสียได้

อรูป 4 ได้แก่ อากาสานัญจายตนะ เพ่งดูอากาศว่าไม่มีเป็นสิ่งว่างเปล่า วิญญานัญจายตนะ เพ่งดูอรูปวิญญาณว่าไม่มี อากิญจัญญายตนะ เพ่งดูความไม่มีแห่งรูปวิญญาณ เนวสัญญานา

สัญญายตนะ เพ่งดูอรูปวิญญาณที่ 3 ด้วยบริกรรมคิดอย่างละเอียด ประณีต จะว่ามีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ รวมเป็นอรูป 4[1]

การเจริญภาวนากัมมัฏฐานของพระภิกษุสามเณร คณะอุบาสกอุบาสิกา ย่อมทำให้เกิดความสงบ ความสว่าง ความบริสุทธิ์สะอาดของจิต ซึ่งนำไปสู่ปัญญา ด้วยเหตุนี้การเจริญภาวนาสมถกัมมัฏฐานจึงเริ่มแพร่หลายมากขึ้นในเวลาต่อมา แต่อย่างไรก็ตามปัญหาที่พบเสมอคือขาดผู้นำฝึกสอน การปฏิบัติอย่างจริงจัง เนื่องจากขาดพระสงฆ์ผู้ศึกษาหลักพุทธธรรมในด้านนี้อย่างลึกซึ้งที่จะนำแนวทางดังกล่าวมาแนะนำปฏิบัติกับผู้อื่นได้

6. พุทธธรรมที่เกี่ยวกับมรรค 8 การที่พุทธศาสนิกชนจะพ้นทุกข์ได้ และพบกับความสุขได้นั้นจะต้องยึดถือหรือเดินตามทางสายกลาง ซึ่งประกอบด้วย องค์ 8 หรือ มรรค 8 ได้แก่ สัมมาทิฐิ (ความเห็นที่ชอบ) สัมมาสังกัปปะ (ความคิดในทางที่ชอบ) สัมมาวาจา (การเจรจาในทางที่ชอบ) สัมมากัมมันตะ (การกระทำที่ชอบ) สัมมาอาชีวะ (การเลี้ยงชีวิตที่ชอบ) สัมมาวายามะ (การกระทำความเพียรชอบ) สัมมาสติ (การระลึกชอบ) และสัมมาสมาธิ (ความตั้งใจมั่นชอบ)

ทางหรือมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 นี้ ถือได้ว่าเป็นทางสายกลางที่จะนำพุทธศาสนิกชนไปสู่การพ้นทุกข์ ซึ่งความจริงแล้วพุทธธรรมอันนี้เป็นเรื่องของศีล สมาธิ และปัญญานั่นเอง คือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ เป็นตัวศีล สัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะเป็นตัวปัญญา สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ เป็นตัวสมาธิ[2]

พุทธศาสนิกชนที่ประพฤติปฏิบัติตามทางสายกลางนี้ก็จะพบกับความสุขได้ โดยมีนิพพานเป็นเป้าหมายสูงสุด ดังที่ท่านปัญญานันทภิกขุ ได้อธิบายไว้ว่า

> องค์มรรคทั้งแปดประการนี้ ต้องปฏิบัติให้เป็นสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จึงจักนำไปสู่ความพ้นทุกข์ได้ เพราะมรรคเป็นองค์รวมกันเป็นทางสายกลาง มิใช่แปดสายและเป็นอันเดียวมิใช่แปดตอนแปดระยะ แต่เป็นสายเดียวอันเดียวมารวมกันเข้าเป็นองค์อันหนึ่ง เหมือนเชือกเส้นเดียวมีแปดเกลียวฉะนั้น ถ้าเอาออกเสียเกลียวหนึ่งก็ไม่มั่นคงแข็งแรงต้องรวมกันไว้ แต่สำหรับปุถุชนธรรมดาสามัญเขาไม่ปฏิบัติให้ครบแปดองค์ จะแยกทำเป็นข้อ ๆ ไปก่อนก็ได้ คือปฏิบัติในส่วนที่เป็นศีลก่อน ได้แก่ สัมมาวาจา หัดพูดแต่

---

[1]พระขาว ติสสวโส. วัดห้วยหลาด อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา. ข้อปฏิบัติอย่างแท้จริงของชาวพุทธ คือ สมถะกัมมัฏฐาน. 2499. หน้า 2 - 5.

[2]ปัญญานันทภิกขุ. "ทางสายกลาง", ใน หนังสือที่ระลึกงานประจำปีจังหวัดสงขลา พ.ศ. 2496. 2496. หน้า 7.

ในทางที่ชอบที่ถูก สัมมากัมมันตะ หัดทำงานแต่ทางที่ดีที่ชอบ อันถูกต้องกับหลักธรรม สัมมาอาชีวะ หัดเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบ เมื่อทำหลักสามประการนี้ได้แล้ว ในขณะเดียวกันก็พยายามให้มีสัมมาวายามะเข้าด้วย คือ เพียรละสิ่งชั่ว เพียรทำความดีให้เกิดขึ้น ว่ากันโดยเนื้อแท้แล้วองค์มรรคทั้งหมดนี้ เมื่อทำอันใดที่เป็นส่วนใดได้ส่วนอื่น ๆ ก็พลอยได้ถูกปฏิบัติไปด้วย แต่ที่แยกให้ดูนั้น ก็เพียงเห็นว่าเป็นสิ่งไม่เหลือวิสัยเท่านั้น หากคนสามารถปฏิบัติกันได้ฉะนั้น ขอพวกเราทั้งหลายจงมาเดินตามทางที่พระศาสดาได้ชี้บอกไว้เถิด เราสามารถจักชำนะมารและหมู่เสนามารเสียได้ ทั้งเป็นการทำตนให้หลุดพ้นจากสังสารวัฏ คือการเวียนว่ายด้วย... จึงเป็นหน้าที่ของพวกเราทุกคนที่จักพร้อมใจกันมาเดินตามทางกันเท่านั้น เดินไปเพื่อให้พ้นจากทุกข์ ในการเดินทางต้องมีความอดทน มีความเพียรเผาความเกียจคร้าน และมีสติสัมปชัญญะกำบังไปด้วย เดินรุดหน้าเรื่อยไป อย่าหยุดยั้ง อย่าถอยหลังหรืออย่าแวะข้างหนทาง ท่านก็มีหวังจักถึงจุดปลายทางได้ จุดหมายคือ ความพ้นทุกข์อันเรียกว่า พระนิพพานนั้นเอง[1]

พุทธธรรมเหล่านี้เกิดจากการศึกษาค้นคว้า ตีความ ขยายความ และหยิบยกขึ้นมาเผยแพร่ของพระเถระและผู้ทรงคุณความรู้ทางพุทธศาสนาเพื่อเป็นแนวทางให้พุทธศาสนิกชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาได้นำไปถือปฏิบัติให้พ้นทุกข์ ประสบกับความสุขในชีวิต ประกอบกับในสมัยนี้สื่อการพิมพ์และวิทยุมีแพร่หลายมากขึ้น จึงทำให้หลักพุทธธรรมเข้าไปแพร่หลายในหมู่พุทธศาสนิกชนได้อย่างกว้างขวางกว่าสมัยที่ผ่านมา จึงทำให้เกิดการเรียนรู้รับรู้มากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามการเรียนรู้พุทธธรรมเหล่านี้ก็ยังอยู่ในหมู่ผู้ศึกษาค้นคว้าหรือพระภิกษุสงฆ์ผู้ศึกษาธรรมะเพื่อยกระดับสถานภาพของตนเองเท่านั้น ในส่วนประชาชนหรือชาวบ้านทั่วไป และพระภิกษุสงฆ์บางกลุ่มยังยึดติดกับนรก - สวรรค์ บุญ - บาป และไสยศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับคาถาอาคม ดังเห็นได้ว่าบางคนถือศีลปฏิบัติธรรมในวันธรรมสวนะหรือในช่วงเข้าพรรษาเท่านั้น ส่วนวันอื่น ๆ ก็ปฏิบัติตัวปกติ หรือบางคนไปร่วมพิธีฝังลูกนิมิตเพื่อให้ตนได้บุญไปเกิดในสวรรค์หรือไปพังเทศน์มหาชาติให้ครบ 13 เกณฑ์จะได้ไปเกิดทันศาสนาพระศรีอาริยเมตไตรย นอกจากนี้บางคนยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดในศีลข้อกาเมฯ ไม่ผิดลูกเมียผู้อื่น (ยกเว้นแม่หม้ายถือว่าเป็นผู้ไม่มีพันธะแล้ว) แต่เป้าหมายที่เขาปฏิบัติไม่ได้อยู่ที่หลักของศีล กลับไปอยู่ที่เป้าหมายคาถาอาคมทางไสยศาสตร์ เพราะหากบุคคลนั้นทำผิดลูกเมียผู้อื่นเขาเชื่อว่าคาถาอาคมจะเสื่อมทันที[2] หรือพระภิกษุสงฆ์บางรูป

---

[1]ปัญญานันทภิกขุ. "ทางสายกลาง", ใน หนังสือที่ระลึกงานประจำปีจังหวัดสงขลา พ.ศ. 2496. 2496. หน้า 15 - 16.

[2]สัมภาษณ์นายแจ้ง เพชรรัตน์ บ้านเลขที่ 45 หมู่ที่ 2 ตำบลควนขนุน อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 5 มีนาคม พ.ศ. 2539.

ที่แก่กล้าทางคาถาอาคมฉันของมืนเมา ผิดศีลข้อ 5 แต่กลับเป็นที่เคารพบูชาอย่างสูงของชาวบ้านทั่วไป[1] สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่สวนทางกับหลักพุทธธรรมทั้งสิ้น แต่กลับได้รับความนิยมจากชาวบ้านบางกลุ่ม เนื่องจากพระภิกษุสงฆ์และกลุ่มคนเหล่านี้ถูกครอบงำโดยพื้นฐานความเชื่อทางไสยศาสตร์มาแต่เดิม จนยากแก่การที่จะขจัดสิ่งเหล่านี้ออกไป แต่บางครั้งสิ่งเหล่านี้ก็เป็นเพียงอุบายที่พระภิกษุสงฆ์นำมาใช้เพื่อให้บรรลุหลักแห่งศีลธรรม

---

[1]สัมภาษณ์พระครูกาชาด (บุญทอง) ที่วัดดอนศาลา หมู่ที่ 8 ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 5 มีนาคม พ.ศ. 2539.

ปัจจัยและพัฒนาการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2542

พัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2542 เป็นช่วงสมัยที่พุทธศาสนามีอายุครบ 2500 ปี หรือ 25 พุทธศตวรรษ เป็นเวลากึ่งหนึ่งของศาสนาพระศรีศากยมุนี พระพุทธโคดมหรือพระพุทธเจ้าองค์ที่ 4 ในสมัยภัทรกัปปัจจุบัน ซึ่งเชื่อกันว่ามีอายุ 5000 ปี และเริ่มย่างเข้าสู่พุทธศตวรรษที่ 26 อันเป็นมงคลสมัยที่รัฐบาลไทยและพุทธศาสนิกชนทั่วไปได้ร่วมกันประกอบพิธีเฉลิมฉลองอย่างใหญ่โต ณ ท้องสนามหลวงกรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 12 - 18 พฤษภาคม พ.ศ. 2500 การเฉลิมฉลองนี้ได้เกิดขึ้นทุกจังหวัดทั่วพระราชอาณาจักรไทย[1] ซึ่งเป็นการเสริมสร้างความสำคัญให้กับพุทธศาสนายิ่งขึ้น ส่งผลให้วัด พระภิกษุสงฆ์ และประชาชนทั่วไปได้ตระหนักถึงความสำคัญของพุทธศาสนา มีการส่งเสริมบำรุงรักษาและจรรโลงพุทธศาสนาให้มีความเจริญรุ่งเรือง จนกระทั่ง พ.ศ. 2505 เพื่อเป็นการปรับปรุงการปกครองคณะสงฆ์ให้มีความเข้มแข็งและสอดคล้องกับการปกครองของฝ่ายบ้านเมือง รัฐจึงได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 นอกจากนี้ทางรัฐบาลยังได้เริ่มประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 - 2508) จนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544) ตามแผนพัฒนาดังกล่าวรัฐบาลพยายามมุ่งเน้นการพัฒนาประเทศเพื่อเพิ่มรายได้ของประชาชาติ และเน้นให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมอย่างมากมาย ซึ่งส่งผลต่อการผลิตของประชาชน จากการผลิตเพื่อยังชีพและระบบการพึ่งพาไปสู่การผลิตเพื่อขายและระบบการสะสมทุนแบบทุนนิยม ประกอบกับกระแสวัฒนธรรมตะวันตกที่เน้นพัฒนาด้านเทคโนโลยีต่างหลั่งไหลสู่สังคมไทย กระแสการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวย่อมส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงของพุทธศษสนาในภาพรวม โดยเฉพาะพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ประชาชนเริ่มห่างเหินวัดและพระสงฆ์มากขึ้นเนื่องจากการศึกษาแยกออกจากวัดอย่างเด็ดขาด รัฐบาลให้การดูแลวัดและพระสงฆ์ไม่ทั่วถึง จึงทำให้คณะสงฆ์ส่วนกลางพยายามส่งเสริมให้วัดได้ปรับเปลี่ยนบทบาทของตนเองมากขึ้น เช่น การส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย การจัดทำโครงการพระธรรมทูตเผยแผ่ศีลธรรมแก่ประชาชน การจัดตั้งศูนย์อบรมพระพุทธศาสนาประจำอำเภอ - ตำบล การจัดทำโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง โครงการจัดตั้งอุทยานการศึกษาภายในวัด โครงการวัดพัฒนาตัวอย่าง เป็นต้น โครงการเหล่านี้รัฐพยายาม

---

[1]มหามกุฏราชวิทยาลัย. ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย และลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไทยโดยสังเขป. 2521. หน้า 26.

เข้าไปผลักดันส่งเสริมโดยการจัดงบประมาณอุดหนุน แต่ก็กระทำได้เพียงเล็กน้อย ส่วนใหญ่จะเป็นวัดขนาดใหญ่ที่ได้รับการพัฒนาแล้วหรือวัดระดับการปกครองทั้งในระดับจังหวัด อำเภอ และตำบล เช่น วัดโคกสมานคุณ วัดชัยมงคล วัดมัชฌิมาวาส วัดในวัง จังหวัดสงขลา วัดคูหาสวรรค์ วัดภูผาภิมุข วัดสุวรรณวิชัย วัดเขียนบางแก้ว วัดวัง จังหวัดพัทลุง เป็นต้น จึงทำให้วัดจำนวนมากต้องพึ่งพิงตนเอง แสวงหาแหล่งทุนเพื่อนำมาพัฒนาวัดในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การทอดกฐิน การทอดผ้าป่า การจัดสร้างพระเครื่องรางของขลังออกให้ประชาชนได้เช่าบูชา ล้วนเป็นการระดมทุนทั้งสิ้น เป็นต้น โดยเฉพาะการจัดสร้างพระเครื่องรางของขลังได้กระทำอย่างกว้างขวาง จนกลายเป็นแหล่งผลประโยชน์มหาศาลที่วัดมีรายได้จากสิ่งเหล่านี้ ถือได้ว่าเป็นการสร้างระบบทุนนิยมขึ้นในพุทธศาสนา ซึ่งบางวัดนำไปสู่ความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์เกิดเป็นกรณีพิพาทระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้าน จนนำไปสู่ความแตกแยกของชุมชน เช่น กรณีของวัดพะโคะ วัดในวัง จังหวัดสงขลา เป็นต้น ซึ่งจะได้กล่าวรายละเอียดในตอนต่อไป

จากเหตุผลดังกล่าวจะเห็นได้ว่าในสมัยนี้พุทธศาสนามีการปรับเปลี่ยนพัฒนาให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมแบบทุนนิยม มีการระดมทุนด้วยวิธีการต่าง ๆ บนความเชื่อความศรัทธาแบบไสยศาสตร์ สมัยนี้จึงถือได้ว่าเป็น "สมัยพัฒนาพุทธศาสนาแบบทุนนิยมบนพื้นฐานไสยศาสตร์" ซึ่งรายละเอียดพอจะแยกประเด็นการศึกษาออกได้ 2 ประเด็นใหญ่ ๆ ดังนี้

1. ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2542

2. พัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2542

1. ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2542

การเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในช่วงสมัยนี้ มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วอันเกิดจากแรงผลักดันของปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ซึ่งจะสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในท้องถิ่น เหตุปัจจัยการเปลี่ยนแปลงมีรายละเอียดดังนี้

1.1 ปัจจัยภายใน เหตุปัจจัยภายในชุมชนที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีหลายประการ ที่สำคัญได้แก่ พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในท้องถิ่น แต่ละปัจจัยมีรายละเอียดดังนี้

1.1.1 พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชน พระสงฆ์ในสมัยนี้ยังให้ความสนใจต่อการศึกษาพระธรรมวินัยมากขึ้นกว่าสมัยที่ผ่านมา ดังเห็นได้ว่าในช่วงสมัยนี้มีพระภิกษุสามเณรได้รับการสนับสนุนส่งเสริมให้ศึกษาพระปริยัติธรรม จนมีความรู้แตกฉานทางพระธรรมวินัยเป็น

จำนวนมาก สามารถสอบเปรียญธรรม 3 ประโยค - 9 ประโยค ได้จำนวนหนึ่ง เฉพาะสำนักเรียนวัดคูหาสวรรค์ ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 - 2542 มีพระภิกษุสามเณรสอบได้เปรียญธรรม 3 ประโยคขึ้นไป จำนวนไม่น้อยกว่า 429 รูป[1] พระภิกษุสามเณรที่อยู่ในวัดใกล้เมืองหรือวัดในเมืองจะได้รับความสะดวกสบายกว่าวัดที่อยู่นอกเมือง ซึ่งส่วนใหญ่จะขาดแคลนพระภิกษุผู้สอนพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและบาลี แม้ว่าจะมีการส่งเสริมทางการศึกษาของพระภิกษุสามเณรให้กว้างขวางขึ้นเพียงใด แต่ก็ยังมีพระภิกษุสงฆ์อีกกลุ่มหนึ่งที่ได้ส่งเสริมทางไสยศาสตร์เพื่อรองรับความต้องการของประชาชนจำนวนมากที่ยังเชื่อในเรื่องของโชคลางของขลัง โดยเฉพาะกลุ่มสำนักเขาอ้อ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ได้มีการสืบทอดพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพิธีกรรมที่ช่วยเหลือสงเคราะห์ชาวบ้าน เช่น การรักษาโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ การดูฤกษ์ยาม การสร้างพระเครื่อง เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยเสริมสร้างจรรโลงพระพุทธศาสนา เนื่องจากเป็นการดึงชาวบ้านหรือชุมชนให้เข้ามาช่วยดูแลและพัฒนาวัดวาอารามได้ทางหนึ่ง ซึ่งต่อมาทำให้วัดและพระสงฆ์หันมาพัฒนาวัดทางด้านวัตถุมากขึ้น และพระสงฆ์เองก็กลายเป็นผู้ส่งเสริมให้ประชาชนเชื่อและปฏิบัติสนับสนุนทางไสยศาสตร์ให้มากยิ่งขึ้น ดังที่ พระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) ได้กล่าวไว้ในเรื่องนี้เมื่อวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2503 ว่า

> เวลา 22.30 น. ได้ไปในพิธียกป้ายบริษัทเดชดีพานิช สมัยนี้ยิ่งการศึกษาเจริญขึ้น การถือโชคถือลางก็ยิ่งมากขึ้น เรื่องทำนองนี้พระเองเป็นผู้สนับสนุน แนะนำ จึงยังเจริญขึ้นเรื่อย ๆ การปฏิบัติยิ่งซุกลงไป ชาวอินเดียนำพุทธศาสนามาให้ชาวไทยเป็นวิธีที่ดีที่สุด แต่ชาวอินเดียอีกนั่นแหละนำลัทธิธรรมเนียมมากมายมาฝากไว้กับคนไทยจนเกือบจะกลมกลืนกับพุทธศาสนา คนหย่อนการศึกษาเข้าแบบถือรั้นมีเป็นอันมาก หน้าหนักใจนักธรรมะ[2]

ความเชื่อทางไสยศาสตร์บางครั้งก็นำไปสู่การแอบอ้างและวิธีการหาผลประโยชน์ของพระภิกษุสามเณร จนทำให้เกิดความเสียหายแก่วงการพุทธศาสนา ดังกรณีพระภิกษุรูปหนึ่งเรียกร้องเงินและสิ่งของจากชาวบ้านนาท่อม อำเภอเมืองพัทลุง เพื่อเป็นการรักษาโรคให้หาย ซึ่งพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) ได้บันทึกถึงเรื่องนี้ไว้ว่า

---

[1]ดูรายละเอียดในอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตตมมหาเถระ) ณ เมรุวัดคูหาสวรรค์ อ.เมือง จ.พัทลุง วันอาทิตย์ที่ 30 มกราคม พ.ศ. 2543.

[2]วัดคูหาสวรรค์. อมตจารึกของพระธรรมปัญญาบดี พุทธศักราช 2503.

มีเด็กสาวมาจากนาท่อมเพื่อเยี่ยมถวายภัตตาหารและเล่าให้ฟังว่าพระรูปหนึ่งไปที่บ้านแสดงตัวว่าสามารถรักษาโรคที่เขาเป็นอยู่ให้หายได้ เรียกเงิน 31 บาท เท่าอายุ แล้วมีของอื่น ๆ อีกเช่น ข้าวสารเจ้า 1 กิโลกรัม ข้าวสารเหนียว 1 กิโลกรัม เป็นต้น ทำน้ำมนต์ให้กิน และให้สายคล้องคอเป็นเส้นด้าย ภายหลังทราบว่าพระรูปนี้ญาติของผู้หญิงคนนี้ นำมาส่งสถานีพัทลุง และตีตั๋วให้ไปลงจะนะ เรื่องนี้ได้สั่งให้พระชาวจะนะสืบดูแล้ว[1]

การประพฤติปฏิบัติของพระภิกษุสามเณรเพื่อหาผลประโยชน์ ในทำนองนี้พบมากในช่วงสมัยนี้ เนื่องจากพระอุปัชฌาย์บางรูปไม่พิจารณาให้รอบคอบในการรับอุปสมบทให้กับกุลบุตร จึงได้พระภิกษุบางรูปที่บวชเข้ามาเพราะไม่มีงานทำต้องการเข้ามาแล้วหาผลประโยชน์ในวงการพุทธศาสนา ดังที่ พระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) ได้บันทึกไว้ เมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม พ.ศ. 2503 ว่า

จวนค่ำพระครูศรัทธานุรักษ์ได้มาที่วัด บอกเรื่องบวชคนเหลวไหล และได้บังคับให้ลาสิกขาไป แล้วต่อมา ปี พ.ศ. 2502 ได้มาหาพระครูวุฒิคุณขอให้ท่านบรรพชาอุปสมบทให้ ท่านก็ให้การบรรพชาอุปสมบทให้อีกที่นี้ออกเที่ยวโดยไม่มีจุดหมาย บุคคลผู้นี้ต้องทุติยปาราชิกมาแล้ว จะทำการอุปสมบทอีกก็ไม่ขึ้น ครั้นแล้วได้แนะนำพระครูศรัทธานุรักษ์ให้งดเว้นเรื่องให้บรรพชาอุปสมบทแก่บุคคลผู้ตนหรือเจ้าวัดผู้รับรองให้อุปสมบทไม่รู้พฤติการณ์อันแท้จริง[2]

ความสัมพันธ์ของพระสงฆ์กับชาวบ้านโดยทั่วไปจะอยู่ในเกณฑ์ดี คือ ประชาชนหรือชาวบ้านจะให้ความเคารพนับถือ ให้ความร่วมมือในการพัฒนาวัดหรือพัฒนาชุมชนที่มีพระสงฆ์เป็นผู้นำ แต่บางครั้งประชาชนหรือชาวบ้านก็มีความขัดแย้งกับพระภิกษุสงฆ์ในด้านความคิดเห็นหรือพฤติกรรมของพระสงฆ์หรือของชาวบ้าน จนนำไปสู่ความแตกแยกทั้งส่วนตัวและส่วนรวม แต่ส่วนใหญ่ความขัดแย้งมักจะสามารถปรับความเข้าใจหรือประนีประนอมกันได้เสมอ ดังเห็นได้จากกรณีตัวอย่างความขัดแย้งระหว่างพระภิกษุกับประชาชน ตามหลักฐานที่พระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) ได้บันทึกไว้เมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2503 เรื่องความขัดแย้งระหว่างเจ้าอาวาสวัดควนถบ อำเภอเมืองพัทลุงกับกลุ่มชาวบ้าน ดังระบุไว้ว่า

---

[1]วัดคูหาสวรรค์. อมตจารึกของพระธรรมปัญญาบดี พุทธศักราช 2503. 2543. ไม่มีเลขหน้า.

[2]เรื่องเดิม.

เจ้าคณะตำบลควนมะพร้าวมาเล่าเรื่องชาวบ้านจะเปลี่ยนผู้รักษาการวัดควนถบคือ พระดำ ให้เอารูปอื่นแทน ว่าถึงพระดำรูปนี้ ถึงจะอายุมาก แต่ทำอะไรทำจริง พูดตรง ๆ ขาด ๆ ท่านบอกว่าได้ปรับความเข้าใจกับพระและชาวบ้านเป็นที่เรียบร้อยแล้ว[1]

แต่บางครั้งเจ้าอาวาสมีความขัดแย้งกับชาวบ้านอย่างรุนแรงจากเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ อันเป็นนิสัยเฉพาะตัว แม้แต่พระธรรมวินัยก็ไม่สามารถขัดเกลาได้ ดังความขัดแย้งระหว่างเจ้าอาวาสวัดปรางหมู่นอก อำเภอเมืองพัทลุง กับชาวบ้าน ในกรณีการตัดไม้สร้างศาลาการเปรียญภายในวัด ซึ่งพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) ได้บันทึกไว้เมื่อวันที่ 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2503 ว่า

> วัดปรางหมู่นอกคิดร่วมกันจะทำศาลาโรงธรรม (พื้นฐานและเสาได้ก่อไว้นานปีแล้ว) ตกลงกันว่าจะตัดไม้กะท้อนในวัดทำกระดานและระแนงก็ตัดให้โรงเลื่อยท่ามิหรำเอารถยนต์มาทุกไปเลื่อยที่โรงเลื่อย และขอไม้หมากพระอธิการเชย เพื่อทำนั่งร้าน ต่อมาอุบาสกก็มาตัดไม้หมากเลยพระอธิการเชยก็พูดออกไปกับพวกตัดว่า "ไม้หมากพ่อแม่ใครปลูกไว้จึงตัดกันโดยไม่หารือใคร" ก็เกิดปากเสียงแตกดันกันขึ้น จนพระอธิการเชยลงจากกุฏิใหญ่มาอยู่ที่กุฏิเล็ก การสร้างโรงธรรมก็ชะงักไป ตามบอกเล่าของอุบาสก 2 คนนั้น ตัวไม้เตรียมพร้อมแล้ว ยังแต่การทำเท่านั้น เป็นเหตุให้ชะงักอยู่ ฟังเสียงภายนอก อุบาสกก็แรง พระอธิการเชยก็แรง จึงลงกันไม่ได้ งานจึงค้างอยู่เพียงนั้น ความจริงทั้ง 2 ฝ่ายแรงกันด้วยกัน จึงตกลงกันไม่ได้[2]

ด้วยเหตุนี้จึงทำให้วัดปรางหมู่นอก เป็นวัดที่ไม่สามารถพัฒนาให้เจริญเหมือนวัดอื่น ๆ ได้ ผลสุดท้ายพระอธิการเชย ต้องหุงหาอาหารขบฉันเองหรือญาติพี่น้องต้องเข้ามารับผิดชอบในการส่งอาหารการกิน เนื่องจากชาวบ้านไม่นิยมตักบาตรและเข้าวัด จึงทำให้วัดทรุดโทรมตลอดสมัยที่พระอธิการเชยเป็นเจ้าอาวาส

นอกจากนี้บางครั้งข้าราชการที่ทำหน้าที่อยู่ในท้องถิ่นก็มีความขัดแย้งกับพระภิกษุ ซึ่งจะนำไปสู่ความขัดแย้งกับชาวบ้านด้วย ดังกรณีครูใหญ่โรงเรียนวัดบ้านสวน อำเภอเมืองพัทลุง ขัดกับเจ้าอาวาสวัดบ้านสวน เป็นเหตุให้ชาวบ้านไม่ให้ความร่วมมือในการสร้างโรงเรียน ซึ่งพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) ต้องลงไปไกล่เกลี่ยในเรื่องนี้ ท่านได้บันทึกไว้เมื่อวันที่ 19 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2503 ว่า

---

[1]วัดคูหาสวรรค์. อมตจารึกของพระธรรมปัญญาบดี พุทธศักราช 2503. 2543. ไม่มีเลขหน้า.

[2]เรื่องเดิม.

นายผล ชาวบ้านสวน ตำบลควนมะพร้าว มาหารือว่านายเกตครูใหญ่โรงเรียนวัดบ้านสวนไม่ค่อยเอาใจใส่กับการสร้างโรงเรียนแล้วบางคราวก็ไปขัดกับพระครูวิจัยโสภณเจ้าอาวาส ซึ่งเป็นคำพูดบางคำที่ไม่หน้าพูด ซึ่งเป็นหน้าที่นอกเหนือจากความเกี่ยวข้องกับโรงเรียน อากัปกริยาของเขาไม่เป็นที่พอใจของคนมาก เป็นเหตุไม่ร่วมมือในการสร้างโรงเรียน เที่ยงแล้วได้ให้เด็กไปตามนายรื่น ผู้ช่วยศึกษาธิการอำเภอมาเล่าเรื่องนี้ให้ฟัง ให้เขาหาวิธีปรับความเข้าใจกับนายเกตเพื่อมิให้ขัดกับทางวัดและชาวบ้าน[1]

เหตุปัจจัยเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่เกิดขึ้นจากพระภิกษุสามเณร และประชาชนหรือชาวบ้านในท้องถิ่น ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในวงกว้างและเป็นไปอย่างรวดเร็ว ชาวบ้านบางส่วนขาดความเชื่อถือพระสงฆ์ และพระสงฆ์ปฏิบัติพระธรรมวินัยหย่อนยาน มีการแสวงหาผลประโยชน์ วัดและพระสงฆ์มุ่งเน้นการพัฒนาทางวัตถุมากกว่าทางจิตใจ เป็นภาระต่อชาวบ้านในการบำรุงพัฒนาวัด ซึ่งมีอยู่จำนวนมากมายในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

1.1.2 สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ในช่วงสมัยนี้สภาพทางภูมิศาสตร์ ส่วนที่เป็นป่าเขา ลำน้ำ และทะเลสาบสงขลา มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว อันมีความสัมพันธ์กับการเพิ่มขึ้นของประชากร การเคลื่อนย้ายของประชาชน และการพัฒนาพื้นที่ในบริเวณนี้ของภาครัฐ ทำให้ป่าไม้ ภูเขา แม่น้ำลำคลองและทะเลสาบสงขลาถูกทำลายมากขึ้น โดยเฉพาะการเพิ่มขึ้นของประชากรเป็นไปอย่างรวดเร็ว อัตราการตายน้อยลง อัตราเกิดมีมากการช่วยเหลือทางสาธารณสุขดีขึ้น ทำให้ประชาชนบริเวณอำเภอระโนด กระแสสินธุ์ สทิงพระ จังหวัดสงขลา ซึ่งเป็นพื้นที่แคบและจำกัดมีการเคลื่อนคนไปจับจองที่ทำกิน ทางด้านฝั่งตะวันตกของทะเลสาบทำให้มีปัญหาประชาชนเข้าไปบุกป่าเขตหวงห้ามจนราชการปราบไม่หมด แต่หากคิดว่าประชาชนเดิมมีอาชีพทำนามากพอกับกำลังของครอบครัว ต่อมามีลูกหลานเพิ่มขึ้น ต่างคนต่างก็ต้องการที่ดินเพิ่มขึ้นเพื่อแบ่งปันให้ลูกหลานได้ทำกิน จึงเกิดการแสวงหาที่ดินใหม่ ที่ดินใหม่ในบริเวณที่ราบ ที่ทำนาก็ถูกจับจองหมดแล้ว จึงพากันไปยึดพื้นที่ที่เป็นเนินเป็นควน ซึ่งอยู่ทางด้านทิศตะวันตก จึงปรากฏว่าป่าและควนที่ประชาชนได้เข้าไปจับจองถากถางและเข้าไปปลูกสร้างทำสวนอยู่ในพื้นที่ป่าเขาอันเป็นเขตหวงห้ามจนทางราชการไม่อาจจัดการปราบปรามได้ บางรายมีการจับกุมฟ้องร้องปรับไหมเป็นครั้งคราวและเป็นราย ๆ ไป ครั้นเสียค่าปรับให้ทางราชการแล้วกลับไปก็ดำเนินการต่อตามเดิม เมื่อประชาชนเข้าไปตั้งถิ่นฐานปลูกสร้างบ้านเรือนอาศัยอยู่ประจำมีผลอาสินต่าง ๆ เกิดขึ้นตามมา ทางฝ่ายราชการเห็นประชาชนเข้าไปอาศัยอยู่มากก็ยกฐานะบริเวณ

---

[1]วัดดูหาสวรรค์. อมตจารึกของพระธรรมปัญญาบดี พุทธศักราช 2503. 2543. ไม่มีเลขหน้า.

นั้น ๆ ขึ้นเป็นหมู่บ้าน มีการตั้งโรงเรียนเป็นที่ศึกษาเล่าเรียนของบุตรหลาน และสร้างวัดเป็นสถานที่ทำบุญกุศล[1] จึงทำให้เกิดชุมชนใหม่กระจายอยู่ตามป่าเขาทางด้านทิศตะวันตกของทะเลสาบสงขลาคู่กับการสร้างวัดใหม่ ๆ ขึ้นหลายแห่ง เช่น วัดอุทัยธรรมาราม (พ.ศ. 2519) ตำบลนาโหนด วัดต้นไทร (พ.ศ. 2527) ตำบลนาโหนด วัดบ่วงช้าง (พ.ศ. 2528) ตำบลนาโหนด อำเภอเมืองพัทลุง วัดบ้านโตน (พ.ศ. 2526) ตำบลลำสินธุ์ วัดลำกะ (พ.ศ. 2526) ตำบลชุมพล วัดขันประชาสรรค์ (พ.ศ. 2535) ตำบลชุมพล กิ่งอำเภอศรีนครินทร์ วัดเกาะทองสม (พ.ศ. 2518) ตำบลโคกม่วง อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง[2] วัดเขารักเกียรติ (พ.ศ. 2512) ตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตภูมิ วัดถ้ำเขาพระ (พ.ศ. 2520) ตำบลท่าชะมวง อำเภอรัตภูมิ วัดป่าดัง (พ.ศ. 2508) ตำบลทุ่งหมอ อำเภอสะเดา วัดปานศึกษาธิการาม (พ.ศ. 2501) ตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตภูมิ วัดรัตนวราราม (พ.ศ. 2505) ตำบลท่าชะมวง อำเภอรัตภูมิ วัดรัตภูมิธรรมาวาส (พ.ศ. 2513) ตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา[3] เป็นต้น

เมื่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติโดยเฉพาะป่าไม้ต่าง ๆ ถูกทำลายอย่างมากมาย ประกอบกับระเบียบ กฎหมายที่เกี่ยวกับการตัดไม้ทำลายป่ามีความเข้มงวดมากขึ้น การสร้างโบสถ์ ศาลาการเปรียญ และกุฏิภายในวัดต่าง ๆ มีผลกระทบเป็นอย่างมาก เนื่องจากไม่สามารถตัดไม้มาก่อสร้างได้เหมือนสมัยก่อนและไม้ก็มีราคาสูงมาก ดังนั้นการสร้างอาคารต่าง ๆ ภายในวัดจึงหันมาใช้อิฐปูนแทน เพราะมีราคาถูกกว่าไม้มาก และการขนส่งก็กระทำได้สะดวก เพราะมีถนนหนทางเชื่อมติดต่อถึงกันได้ตลอด

ด้วยเหตุนี้สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ย่อมเป็นเหตุปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลง และพัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ทั้งในด้านการสร้างวัดและศาสนสถานภายในวัด

1.2 ปัจจัยภายนอก เหตุปัจจัยภายนอกที่เข้ามามีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ประกอบด้วย ปัจจัยหลายประการ ได้แก่ แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 - 8 (พ.ศ. 2504 - 2544) พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.

---

[1]ถัด พรหมมาณพ. "ความรู้เรื่องเมืองพัทลุงในด้านเศรษฐกิจ", ใน รายงานกิจการประจำปี พ.ศ. 2500. 2501. หน้า 314 - 315.

[2]สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดพัทลุง. รายงานกิจการพระพุทธศาสนา จังหวัดพัทลุง ประจำปี 2542. 2543. หน้า 44 - 49.

[3]สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดสงขลา. ข้อมูลการศาสนา. 2538. หน้า 25 - 48.

2535 สภาพสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสการพัฒนาประเทศ แต่ละปัจจัยมีรายละเอียดดังนี้

1.2.1 การประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา แนวความคิดในเรื่องการพัฒนาแบบใหม่ได้ถูกนำมาใช้เป็นแนวทางเลือกกับการพัฒนาประเทศแบบเสรีนิยม ในกรณีของประเทศไทยก็เช่นเดียวกัน รัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เริ่มรับแนวคิดการพัฒนาจากตะวันตก เนื่องจากพัฒนาการของระบบทุนนิยมในประเทศไทยกำลังก้าวไปสู่การขยายตัวภาคอุตสาหกรรม ซึ่งเมื่อก่อนหน้านี้เป็นแนวทางพัฒนาทุนนิยมโดยรัฐ ซึ่งขัดแย้งกับแนวทางพัฒนาทุนนิยมโลกที่เน้นภาคเอกชน หรือภาคธุรกิจอุตสาหกรรม การพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างเป็นอิสระ พร้อมกันนั้นการพัฒนาก็ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการต่อต้านขบวนการต่อสู้ด้วยกำลังในชนบทของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย[1] ด้วยเหตุนี้รัฐจึงเห็นความจำเป็นที่จะต้องวางแผนการพัฒนาประเทศให้เป็นระบบระเบียบอย่างมีแบบแผน จึงได้มีการวางแผนประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรก ขึ้นในปี พ.ศ. 2504 และได้ตั้งองค์กรรองรับ คือ สภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติขึ้นมา ภายใต้อิทธิพลการพัฒนาตามแนวตะวันตก จึงทำให้ทุนนิยมจากภายนอกเข้ามามีผลประโยชน์จากการพัฒนาประเทศ ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการลงทุนหรือเงินช่วยเหลือ ทำให้ภายนอกมีอิทธิพลในการกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศไทยมากยิ่งขึ้นทุกวัน[2]

การพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในอดีตที่ผ่านมา ได้ให้ความสำคัญกับการเร่งรัดความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ยุทธศาสตร์การพัฒนาจึงมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาอุตสาหกรรมและการผลิตเพื่อการส่งออก โดยอาศัยความได้เปรียบทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรมนุษย์มาใช้ขยายฐานการผลิตเพื่อสร้างรายได้และการมีงานทำ ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศในช่วงเวลานั้น อย่างไรก็ตามการเจริญเติบโตรุดหน้าทางเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศและความเจริญทางด้านวัตถุที่มีมากขึ้น มิได้หมายความว่าคนไทยและสังคมไทยจะมีความสมบูรณ์พูนสุข มีคุณภาพที่ดีอย่างทั่วถึง วัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่ดีงามและเรียบง่ายของสังคมไทยเริ่มเปลี่ยนไปพร้อม ๆ กับความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ และความมั่นคงของครอบครัว ชุมชน และสังคม[3] โดยเฉพาะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 - 4 (พ.ศ. 2504 - 2524) เป็นแผนที่เน้น

---

[1]กาญจนา แก้วเทพ. การพัฒนาบ้านกับเมือง. ม.ป.ป. หน้า 66 - 67.

[2]เรื่องเดิม. หน้า 69.

[3]สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่แปด พ.ศ. 2540 - 2544. 2539. หน้า จ.

การเพิ่มรายได้ของประชาชาติ ระยะเวลาที่ผ่านมา 20 ปี ของแผนพัฒนาฯ ดังกล่าว ประเทศไทยได้ประสบกับปัญหาเพราะการไปเน้นเรื่องการเพิ่มรายได้ คือ การพัฒนาด้านเศรษฐกิจได้เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว รายได้ประชาชาติเพิ่มขึ้น ในอัตราเฉลี่ยร้อยละ 7.7 ต่อปี แต่สภาพความเจริญเติบโตนั้นเกิดอยู่ในเขตเมือง ส่วนประชากรส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในชนบทยังยากจน จนเกิดความเหลื่อมล้ำและช่องว่างระหว่างประชาชนในเมืองและชนบท[1] ด้วยเหตุนี้ในแผนพัฒนาประเทศในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 - 7 (พ.ศ. 2525 - 2539) รัฐได้มีการปรับเปลี่ยนนโยบายการพัฒนาประเทศ โดยมุ่งกระจายความเจริญสู่ชนบทเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนและแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม[2]

ต่อมาในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544) ได้มีการปรับเปลี่ยนแนวคิดในการพัฒนาประเทศ โดยมุ่งเน้นให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาเพื่อพัฒนาคุณภาพและสมรรถนะของคนไทยให้สามารถมีความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ ที่จะเป็นการเพิ่มขีดความสามารถของชุมชน สังคม และของชาติในที่สุด เพราะคนเป็นปัจจัยชี้ขาดความสำเร็จของการพัฒนาในทุกเรื่อง ส่วนการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นเพียงเครื่องมืออย่างหนึ่งที่จะช่วยให้คนมีความสุขและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นเท่านั้น ไม่ใช่เป็นเป้าหมายสุดท้ายของการพัฒนาอีกต่อไป รวมทั้งปรับเปลี่ยนวิธีการวางแผนจากการแยกส่วนรายสาขาเศรษฐกิจหรือสังคมที่ขาดความเชื่อมโยงเกื้อกูลต่อกันมาเป็นการพัฒนาแบบรวมส่วนหรือแบบบูรณาการ เพื่อให้เป็นแผนพัฒนาฯ ที่จะเอื้ออำนวยประโยชน์ให้คนไทยส่วนใหญ่ของประเทศอย่างแท้จริง[3]

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจและสังคมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาอย่างชัดเจนในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 - 2529) เป็นต้นมา เนื่องจากรัฐบาลได้มีการจัดทำโครงการพัฒนาระบบเมืองหลักและพื้นที่เฉพาะขึ้น ได้กำหนดพัฒนาเมืองหลักไว้ 5 เมือง ได้แก่ เชียงใหม่ นครราชสีมา ขอนแก่น สงขลา - หาดใหญ่ และชลบุรี[4] โดยกำหนดให้จังหวัดสงขลาเป็นเขตส่งเสริมอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ อยู่ระหว่างอำเภอเมืองสงขลากับอำเภอหาดใหญ่ และเขตการส่งเสริมอุตสาหกรรมขนาดย่อมอยู่ที่

---

[1]วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. การบริหารการพัฒนาชนบทเปรียบเทียบ. 2534. หน้า 69.

[2]สันติ บางอ้อ. เอกสารประกอบคำบรรยายเรื่อง แผนพัฒนาเศรษฐกิจของชาติและแนวโน้มในอนาคต. 2541. หน้า 4 - 9.

[3]สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่แปด พ.ศ. 2540 - 2544. 2539. หน้า จ.

[4]สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. อินไซด์แผนฯ 6 : อะไรอยู่ในตะกร้า. 2533. หน้า 69.

อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา ด้วยเหตุนี้จึงทำให้บริเวณพื้นที่จังหวัดสงขลามีการจัดตั้งโรงงานอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นทุกอำเภอ อุตสาหกรรมที่สำคัญส่วนใหญ่เกี่ยวเนื่องกับการเกษตร เช่น อุตสาหกรรมอาหารทะเลกระป๋อง อุตสาหกรรมจากยางพารา อุตสาหกรรมทำเครื่องเรือนและชิ้นส่วนเฟอร์นิเจอร์จากไม้ยางพารา เป็นต้น ในปี พ.ศ. 2537 จังหวัดสงขลามีโรงงานอุตสาหกรรมมากถึง 1,334 โรง เงินทุน 11,310.50 ล้านบาท จำนวนคนงาน 42,988 คน แยกเป็นชาย 18,437 คน หญิง 24,511 คน[1] จังหวัดสงขลาจึงเป็นจังหวัดที่มีการพัฒนาอุตสาหกรรมมากที่สุดของภาคใต้ และมีแนวโน้มว่าการลงทุนจะเพิ่มขึ้นทุกปี[2]

จากความเจริญทางด้านอุตสาหกรรมในจังหวัดสงขลา ได้ส่งผลกระทบให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลายอย่างต่อสังคมและเศรษฐกิจบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา เช่น ประชาชนมีรายได้เพิ่มขึ้น การผลิตเพื่อการส่งออกมีมากขึ้น ผลิตผลทางด้านเกษตรกรรมมีราคาดีขึ้น[3] เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามจากการพัฒนาอุตสาหกรรมก็ทำให้เกิดปัญหาต่อพื้นที่จังหวัดสงขลาและบริเวณใกล้เคียงหลายประการ เช่น เกิดมลภาวะทางสิ่งแวดล้อม ปัญหาด้านแรงงาน ปัญหาการเคลื่อนย้ายของประชากร เป็นต้น[4] โดยเฉพาะปัญหาการเคลื่อนย้ายของประชากรจากชนบทสู่เมืองเกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง ทำให้เกิดปัญหาทางสังคมและวิถีชีวิตของประชาชนเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมแบบพึ่งพาสู่สังคมแรงงานแบบตัวใครตัวมัน เกิดภาวะการทิ้งถิ่นฐานมุ่งสู่เมืองเพื่อหางานทำ ทำให้ประชาชนกลุ่มนี้ห่างเหินวัดและพระสงฆ์ เกิดภาวะวัดในเขตชนบทประชาชนไปทำบุญน้อยลง พระสงฆ์จำพรรษาน้อย การบำรุงรักษาวัดวาอารามมีน้อยลง วัดและพระสงฆ์ต้องหาวิธีระดมทุนจากภายนอกเพิ่มมากขึ้น เช่น การทอดผ้าป่า ทอดกฐิน การเทศน์มหาชาติ หรือกิจกรรมอื่น ๆ ทางศาสนา เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้ถูกแปรเปลี่ยนจากวัตถุประสงค์เดิมไปเพื่อการระดมทุนเป็นเงินทองใช้ในการพัฒนาวัตถุภายในวัดหรือกิจการอื่นของพุทธศาสนา ซึ่งเกิดขึ้นทั่วไปในวัดบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

นอกจากนี้การพัฒนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในด้านสาธารณูปโภค การสร้างถนน สะพาน และสิ่งอำนวยความสะดวกอื่น ๆ บางครั้งก็มีผลกระทบต่อวัดและพระสงฆ์ เช่น การสร้างถนนสายสงขลา - ระโนด บางส่วนได้ตัดผ่านพื้นที่บริเวณวัดจะทิ้งพระ วัดประเจียก วัด

---

[1]สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดสงขลา. ทำเนียบโรงงานอุตสาหกรรม จังหวัดสงขลา. 2537. หน้า 1.

[2]สำนักงานจังหวัดสงขลา. คำบรรยายสรุปจังหวัดสงขลา. 2537. หน้า 18.

[3]ดำนวณ นวลสนอง. วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปอันเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมสู่สังคมอุตสาหกรรมในภาคใต้ : ศึกษากรณีจังหวัดสงขลา. 2540. หน้า 3.

[4]เรื่องเดิม.

ธังเถร (ร้าง) ฯลฯ การสร้างคลองชลประทานบางส่วนตัดผ่านพื้นที่วัดธาราสถิต (วัดเต่า) จังหวัดพัทลุง เป็นต้น

ด้วยเหตุปัจจัยดังกล่าวได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนา และส่งผลกระทบต่อพัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาให้มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างกว้างขวาง ทั้งด้านพื้นที่การตั้งวัดและการปรับตัวของพระสงฆ์ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมและการพัฒนาบ้านเมือง

1.2.2 การประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 การตราพระราชบัญญัติฉบับนี้เกิดจากความต้องการของรัฐบาลสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรีที่มุ่งปรับเปลี่ยนรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ให้สอดคล้องกับนโยบายการปกครองประเทศที่นิยมการรวบอำนาจการตัดสินใจเด็ดขาดไว้กับผู้นำที่เข้มแข็ง (แบบระบอบเผด็จการ) จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ มีความเห็นว่า การปกครองระบอบประชาธิปไตยที่กำหนดให้มีการถ่วงดุลอำนาจกันนั้นนำมาซึ่งความล่าช้าและขาดประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน ดังนั้นจึงเห็นว่าการแยกอำนาจบัญชาการคณะสงฆ์ออกเป็น 3 ทาง คือ สังฆสภา คณะสังฆมนตรี และคณะวินัยธร ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 เป็นระบบที่มีผลบั่นทอนประสิทธิภาพในการดำเนินการคณะสงฆ์ให้ต้องประสบอุปสรรคและล่าช้า[1] รัฐบาลจึงมุ่งจะรวมศูนย์อำนาจของพระสงฆ์ให้กลับมาที่สมเด็จพระสังฆราชและมหาเถรสมาคม แบบเดียวกับพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ทุกประการ[2]

ด้วยเหตุผลดังกล่าวทางรัฐบาลจึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการยกร่างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับใหม่ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2503 เมื่อคณะกรรมการทำงานสำเร็จ รัฐบาลจึงได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 โดยคำแนะนำยินยอมของสภาร่างรัฐธรรมนูญในฐานะรัฐสภา ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์นี้เมื่อวันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2505

จากการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะการปกครองคณะสงฆ์หลายอย่าง พอสรุปได้ดังนี้

1. สมเด็จพระสังฆราชทรงบัญชาคณะสงฆ์และตราพระบัญชาโดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมายพระธรรมวินัยและกฎมหาเถรสมาคม ทรงดำรงตำแหน่งประธานกรรมการมหาเถรสมาคม

---

[1]พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). การปกครองคณะสงฆ์ไทย. 2539. หน้า 50.

[2]คนึงนิตย์ จันทบุตร. สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. 2532. หน้า 34.

2. มหาเถรสมาคม ประกอบด้วย สมเด็จพระสังฆราช เป็นประธานโดยตำแหน่ง สมเด็จพระราชาคณะทุกรูป เป็นกรรมการโดยตำแหน่ง สมเด็จพระราชาคณะมีจำนวนไม่ต่ำกว่า 4 รูป ไม่เกิน 8 รูป เป็นกรรมการ โดยสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้ง

3. เจ้าคณะใหญ่ทั้ง 5 ได้แก่ เจ้าคณะใหญ่หนกลาง หนเหนือ หนตะวันออก หนใต้ และเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุต การปกครองแยกตามนิกายสงฆ์ เจ้าคณะใหญ่หนทั้ง 4 ปกครองมหานิกาย เจ้าคณะใหญ่ธรรมยุตปกครองธรรมยุต

4. การปกครองสงฆ์ส่วนภูมิภาค ประกอบด้วย ภาค มีเจ้าคณะภาค และรองเจ้าคณะภาค จังหวัดมีเจ้าคณะจังหวัด และรองเจ้าคณะจังหวัด อำเภอมีเจ้าคณะอำเภอ และรองเจ้าคณะอำเภอ ตำบลมีเจ้าคณะตำบล และรองเจ้าคณะตำบล วัดมีเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส[1]

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ได้ใช้บังคับมาเป็นเวลานานถึง 30 ปี จึงมีการแก้ไขเพิ่มเติมในปี พ.ศ. 2535 เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ดังนั้นรัฐบาลจึงได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 โดยคำแนะนำและยินยอมของสภานิติบัญญัติแห่งชาติในฐานะสภา พระราชบัญญัติฉบับนี้มีการแก้ไขเพิ่มเติมรายละเอียดปลีกย่อยของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ไม่มีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการบริหารและการปกครองคณะสงฆ์แต่อย่างใด[2]

เหตุผลของการประกาศใช้พระราชบัญญัตินี้พอสรุปได้ว่า พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ได้ใช้บังคับมาเป็นเวลานานแล้ว บทบัญญัติบางมาตราไม่ชัดเจน ไม่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพการณ์ในปัจจุบันและในบางกรณีมิได้บัญญัติไว้ทำให้เกิดปัญหาทางปฏิบัติ จึงเป็นการสมควรที่จะต้องมีการปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมให้เหมาะสมต่อไป โดยเพิ่มบทนิยามเพื่อให้ได้ความชัดเจนและสะดวกในการตีความ ปรับปรุงบทบัญญัติว่าด้วยการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชให้มีเพียงพระองค์เดียว เพื่อป้องกันการเกิดปัญหาขัดแย้งในวงการคณะสงฆ์ กำหนดขั้นตอนการแต่งตั้งผู้ปฏิบัติหน้าที่แทนสมเด็จพระสังฆราช กำหนดอำนาจเจ้าหน้าที่และการปฏิบัติหน้าที่ของมหาเถรสมาคมให้ชัดเจน กำหนดให้มีเจ้าคณะใหญ่เพื่อทำหน้าที่ในการปกครองคณะสงฆ์เป็นการแบ่งเบาภาระหน้าที่ของมหาเถรสมาคม ปรับปรุงบทบัญญัติว่าด้วยการสละสมณเพศของพระภิกษุ พร้อมทั้งกำหนดให้พระภิกษุผู้ต้องคำวินิจฉัยให้สละสมณเพศนั้น ต้องสึกภายในสามวันนับแต่วันที่ได้รับทราบคำวินิจฉัยนั้น เพิ่มเติมบทบัญญัติให้วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคลและให้เจ้าอาวาสเป็นผู้แทนวัด เนื่องจากได้มีการแก้ไขประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 72 มีผลให้วัดไม่มีฐานะ

---

[1]กรมการศาสนา. ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย. 2527. หน้า 168 - 170.

[2]พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตฺโต). การปกครองคณะสงฆ์ไทย. 2539. หน้า 53.

เป็นนิติบุคคลตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์จึงต้องบัญญัติให้วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายนี้ เพื่อประโยชน์ในการปกครองดูแลรักษาศาสนสมบัติของวัดร้าง ซึ่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มิได้บัญญัติไว้ ปรับปรุงบทบัญญัติว่าด้วยการโอนกรรมสิทธิ์ที่วัด ที่ธรณีสงฆ์และที่ศาสนสมบัติกลางให้แก่ส่วนราชการหรือรัฐวิสาหกิจ เมื่อมหาเถรสมาคมไม่ขัดข้องและได้รับค่าผาติกรรมแล้ว ให้กระทำโดยพระราชกฤษฎีกาเพื่อให้สะดวกรวดเร็วยิ่งขึ้น และได้บัญญัติเพิ่มเติม ห้ามมิให้ผู้ใดยกอายุความขึ้นต่อสู้ที่ศาสนสมบัติกลาง พร้อมทั้งกำหนดให้เป็นทรัพย์สินซึ่งไม่อยู่ในความรับผิดชอบแห่งการบังคับคดี เพื่อเป็นการคุ้มครองที่ศาสนสมบัติกลางอันเป็นทรัพย์สินของพระพุทธศาสนา เพิ่มเติมบทกำหนดโทษผู้ที่หมิ่นประมาท ดูหมิ่นหรือแสดงความอาฆาตมาดร้ายต่อสมเด็จพระสังฆราช เนื่องจากพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มิได้บัญญัติไว้ อีกทั้งปรับปรุงบทกำหนดโทษให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ในปัจจุบัน[1]

การประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ทำให้การปกครองคณะสงฆ์ทุกระดับตั้งแต่ระดับภาค จังหวัด อำเภอ ตำบล และวัด ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ต้องมีการเปลี่ยนแปลงให้มีความสอดคล้องกับพระราชบัญญัติดังกล่าว เช่น เจ้าคณะตรวจการภาค เปลี่ยนเป็นเจ้าคณะภาค ยกเลิกคณะกรรมการสงฆ์จังหวัดให้เหลือเพียงเจ้าคณะจังหวัด ยกเลิกคณะกรรมการสงฆ์อำเภอให้เหลือเพียงเจ้าคณะอำเภอ เป็นต้น

ดังนั้นจึงถือได้ว่าพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 เป็นเหตุปัจจัยหนึ่งที่ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในคณะสงฆ์ และส่งผลต่อพัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาอย่างกว้างขวาง ดังเห็นได้ชัดเจนในโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ทุกระดับ

1.2.3 สภาพสังคมและวัฒนธรรม ในสมัยนี้สภาพสังคมและวัฒนธรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งมีผลกระทบจากการพัฒนาประเทศและอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่เริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 เมื่อปี พ.ศ. 2504 เป็นการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางระบบเศรษฐกิจการเงินในทิศทางของระบบทุนนิยมที่เน้นในเรื่องของเสรีภาพส่วนบุคคล ทำให้เกิดการแข่งขันทางด้านการค้าเพิ่มมากขึ้น[2] การผลิตทางด้านเกษตรกรรมก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเป็นอุตสาหกรรมดังได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ที่เคยเป็นระบบพึ่งพาแบบออกปากไหว้วานกลายเป็นระบบการจ้างวานหรือการใช้ทุน ประชาชนจึงต้องแข่งขันกันหาเงินเพื่อใช้จ่าย คนในชนบทอพยพเคลื่อนย้ายเข้าไปหางานทำในเมือง ทำให้เกิดความแออัดในเมือง ผู้ที่เข้าไป

---

[1]พระวิสุทธิโสภณ. เอกสารประกอบการเรียนการสอนการปกครองคณะสงฆ์ไทย. 2543. หน้า 151.

[2]สนิท สมัครการ. วิวัฒนาการทางวัฒนธรรมของสังคมไทย. 2534. หน้า 66 - 67.

ใหม่ทำให้เกิดชุมชนผู้มีรายได้น้อย ดังเห็นได้ในเขตเทศบาลนครสงขลา มีชุมชนแออัดหรือชุมชนผู้มีรายได้น้อยถึง 22 ชุมชน ซึ่งเป็นชุมชนที่มีปัญหาในด้านต่าง ๆ มากมาย ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สุขภาพอนามัย และสิ่งแวดล้อม สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในชุมชน ขณะเดียวกันคนในชนบทและในเมืองก็เริ่มห่างเหินวัดมากขึ้น เนื่องจากต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ไปกับการทำงาน จึงไม่มีเวลาพอที่จะไปวัดหรือทำบุญตักบาตร พระสงฆ์เองก็ต้องดิ้นรนดึงชาวบ้านให้เข้าวัดมากขึ้น และปรับเปลี่ยนบทบาทให้สอดคล้องกับความต้องการของชาวบ้าน ด้วยภาวะเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ทุกสิ่งทุกอย่างต้องซื้อด้วยเงินทุน การก่อสร้างหรือกิจกรรมในวัดล้วนแต่ต้องใช้เงินเป็นจำนวนมาก ดังนั้นหากหวังจะให้ชาวบ้านในท้องถิ่นทำบุญกุศลด้วยเงินทองคงไม่เพียงพอ จึงต้องระดมทุนจากคนภายนอกชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ทอดผ้าป่า ทอดกฐิน สร้างพระเครื่องรางของขลังออกจำหน่าย เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้ถูกเบี่ยงเบนจากระบบบุญกุศลหรือระบบศรัทธาเป็นระบบเงินตรา เพราะทุกกิจกรรมล้วนมีเป้าหมายหลักที่เงินทุนมากกว่าหลักธรรม และยังทำให้เกิดระบบวัตถุนิยมขึ้นภายในวัดอย่างกว้างขวาง ซึ่งเห็นได้จากวัดและพระสงฆ์ส่วนใหญ่เน้นที่สิ่งก่อสร้างเป็นหลัก เนื่องจากสิ่งเหล่านี้เป็นรูปธรรมชัดเจนสามารถนำไปเสนอขอสมณศักดิ์หรือตำแหน่งทางคณะสงฆ์ได้อีกด้วย จึงทำให้เกิดการแข่งขันการสร้างถาวรวัตถุอันใหญ่โตสวยงาม เช่น สร้างอุโบสถ ศาลาการเปรียญใหญ่โต ประดับลวดลายสวยงาม ต้องใช้เงินหลายสิบล้าน เป็นต้น

เมื่อสังคมและวัฒนธรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเปลี่ยนแปลงไปตามระบบทุนนิยม ทำให้ประชาชนบางกลุ่มมองวัดและพระสงฆ์ว่าเป็นกลุ่มล้าหลังไม่ทันสมัยหรือกาฝากสังคมถ่วงความเจริญ โดยเฉพาะในกลุ่มปัญญาชน นักเรียน นิสิต นักศึกษาที่ศึกษาวิชาการสมัยใหม่ตามแนววัฒนธรรมตะวันตกหรือกลุ่มที่นิยมลัทธิคอมมิวนิสต์ สถานะของพระสงฆ์และวัดในสายตาของคนกลุ่มนี้จึงแตกต่างไปจากอดีต[1] แต่คนกลุ่มนี้ก็ไม่ได้สร้างปัญหาให้กับวัดหรือพุทธศาสนามากนัก เพียงแต่อาศัยพุทธศาสนาหรือวัดเป็นสถานที่เคลื่อนไหวเพื่อให้บรรลุเป้าหมายอุดมการณ์ของพวกตน ดังเห็นได้กรณีเจ้าอาวาสวัดไม้เสียบ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช หันไปนิยมลัทธิคอมมิวนิสต์ยอมลาสิกขาหนีเข้าป่าร่วมขบวนการต่อต้านอำนาจรัฐ เมื่อ พ.ศ. 2522[2] ดังนั้นการพิจารณาคุณสมบัติของเจ้าอาวาสวัดบางแห่งจึงต้องดูหรือศึกษาสภาพสังคมและวัฒนธรรมในท้องถิ่นนั้นประกอบด้วย ดังกรณีวัดไม้เสียบ เนื่องจากบริเวณชุมชนนี้ในสมัยนั้นถูก

---

[1]ชำเลือง วุฒิจันทร์. การพัฒนากิจการสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงของชาติ. 2527. หน้า 1.

[2]พระครูประดิษฐวรการ (พร้อม ฐิตฺจิตฺโต). เอกสารบรรยายสรุปเรื่องการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด. 2536. หน้า 1 – 2.

กำหนดให้เป็นพื้นที่สีชมพู ดังนั้นพระภิกษุที่จะเป็นเจ้าอาวาสวัดจึงต้องเลือกกันเป็นกรณีพิเศษ เพราะถ้าส่งพระภิกษุที่ไม่มีคุณสมบัติพิเศษก็อาจเกิดอันตรายกับพระ หรือไม่พระภิกษุรูปนั้นก็อาจจะเกิดศรัทธาในลัทธิคอมมิวนิสต์เสียอีก ดังนั้นพระครูอดุลธรรมโกวิท วัดรักขิตวัน เจ้าคณะอำเภอชะอวด จึงได้กำหนดคุณสมบัติของเจ้าอาวาสวัดไม้เสียบไว้ดังนี้

1. จะต้องเป็นพระภิกษุที่มีจิตใจหนักแน่น

2. จะต้องเป็นพระภิกษุที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ มีปสาทะสามารถสร้างศรัทธาให้กับชาวบ้านได้

3. จะต้องเป็นที่เกรงอกเกรงใจของชาวบ้านหรืออย่างน้อยจะต้องเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน ถ้าได้เป็นคนในถิ่นนั้นก็จะเป็นการดี[1]

ในที่สุดทางคณะสงฆ์อำเภอชะอวด ได้เลือก พระพร้อม ฐิตฺจิตฺโต จากวัดธรรมสถิตย์ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ไปเป็นเจ้าอาวาสวัดไม้เสียบ เนื่องจากพระพร้อมหรือพระครูประดิษฐวรการ เป็นคนในถิ่นนั้นและสมัยที่เป็นฆราวาสท่านก็เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน มีคนรู้จักมากที่สำคัญท่านเป็นพระที่หนักแน่นในทางปฏิบัติอยู่ที่ไหนก็ทำการพัฒนาอย่างจริงจังและยังเป็นพระหมอที่สงเคราะห์เกื้อกูลชาวบ้านมาตลอด ซึ่งคงจะมาสร้างความศรัทธาให้กับชาวบ้านได้[2]

กรณีวัดไม้เสียบเป็นกรณีตัวอย่างที่พระภิกษุกับชุมชนมีความสัมพันธ์ไปในทางเดียวกัน พระสงฆ์จึงจะสร้างความศรัทธาให้กับชาวบ้านได้ แต่อย่างไรก็ตามในส่วนวัดที่ตั้งอยู่ในตัวเมืองหรือชุมชนใหญ่ แม้ว่าสังคมจะพัฒนามีความเจริญก้าวหน้าไปเพียงใดก็ตาม แต่พุทธศาสนิกชนจำนวนมากก็ยังมีความเชื่อความศรัทธาลัทธิผีสาง เทวดา เครื่องรางของขลัง ทำให้ความต้องการของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปในรูปของวัตถุนิยมมากขึ้น ชาวบ้านที่ไปวัดแบ่งออกได้หลายกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ไปวัดเพื่อทำบุญกุศล ฟังธรรม หรือสนทนาธรรม หรือฝึกปฏิบัติสมาธิ นั่งวิปัสสนากรรมฐาน ก็จะไปวัดที่มีบทบาทเด่นทางด้านนี้ เช่น วัดสุมโน สำนักวิปัสสนาวังสันติบรรพต วัดเขาแดงตะวันตก วัดบางแก้วผดุงธรรม จังหวัดพัทลุง สำนักวิปัสสนาเขาหลง วัดชัยมงคล วัดป่ากันตพงศ์ วัดห้วยหลาด จังหวัดสงขลา เป็นต้น กลุ่มที่ไปวัดเพื่อหาผลประโยชน์ลาภยศและวัตถุมงคลหรือพระเครื่องรางของขลัง นำไปจำหน่ายจ่ายแจกเป็นธุรกิจที่หวังผลกำไรสูง หรือบางคนไปวัดเพื่อขอหวยขอเบอร์ ดูหมอ รักษาโรคบางชนิด และการสะเดาะเคราะห์จากร้ายให้เป็นดีก็จะนิยมไปวัดที่มีบทบาทเด่นทางด้านนี้ เช่น วัดเขาอ้อ วัดดอนศาลา วัดบ้านสวน วัดแหลมดิน วัดเขาแดงตะวันตก วัดเขาแดงตะวันออก วัดชายคลอง จังหวัด

---

[1]ฉัตร ฉลอง. ทำเนียบพระหมอ. 2539. หน้า 39.

[2]เรื่องเดิม.

พัทลุง วัดพะโคะ วัดทรายขาว วัดอ่างทอง วัดโคกสมานคุณ วัดในวัง สำนักปฏิบัติธรรมโคกสัก (วัดขวด) วัดมัชฌิมาเขต (นาปรือ) จังหวัดสงขลา เป็นต้น

จากสภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ความสัมพันธ์ของวัดและพระสงฆ์กับชาวบ้านหรือชุมชนเปลี่ยนแปลงไปด้วย ซึ่งจะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาอย่างกว้างขวางและรวดเร็วกว่าสมัยที่ผ่าน ๆ มา วัดและพระสงฆ์จึงต้องปรับตัวให้เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน แต่ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของพระธรรมวินัย และบทบัญญัติแห่งกฎหมาย จึงจะสามารถดำรงสถานภาพที่เหมาะสมในสังคมได้อย่างอดีตที่ผ่านมา

2. พัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2542

พุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาช่วงสมัยนี้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วตามการเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมแบบทุนนิยมหรือแบบบริโภคนิยม ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อการสร้างและบูรณะวัด ศาสนสถานและศาสนวัตถุ การปกครองคณะสงฆ์ การศึกษาของพระสงฆ์ และพุทธธรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา แต่ละประเด็นมีรายละเอียดดังนี้

2.1 การสร้างและบูรณะวัด ศาสนสถาน และศาสนวัตถุบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2542

การสร้างวัดและบูรณะวัด ศาสนสถาน และศาสนวัตถุบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในช่วงสมัยนี้พบว่ามีการสร้างวัดขึ้นใหม่ตามชุมชนขยายตัว และชุมชนเกิดใหม่ ส่วนศาสนสถานและศาสนวัตถุมีการสร้างอุโบสถ ศาลาการเปรียญ เจดียสถาน พระพุทธรูป และรูปเหมือนพระภิกษุ ซึ่งมีรายละเอียดที่น่าสนใจดังนี้

1. การสร้างวัดและบูรณะวัดบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา การสร้างวัดในสมัยนี้พบว่ามีการสร้างวัดขึ้นใหม่ในอำเภอชะอวด 4 วัด อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช ไม่มีการสร้างวัดใหม่ จังหวัดพัทลุง 28 วัด จังหวัดสงขลา 31 วัด[1] วัดที่สร้างขึ้นใหม่ในสมัยนี้ส่วนใหญ่แม้ว่าจะตั้งอยู่ในพื้นที่ห่างไกลตัวเมืองหรือบริเวณปริมณฑลชุมชนใหญ่ ๆ ก็ตาม วัดที่ตั้งขึ้นใหม่นั้นต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์ระเบียบพระราชบัญญัติคณะสงฆ์อย่างเคร่งครัดมากขึ้นกว่าสมัยที่ผ่านมา เพื่อให้เกิดความเหมาะสมและเป็นไปตามความต้องการของชาวบ้านในท้องถิ่นอย่างแท้จริง ผู้ใดประสงค์จะสร้างวัดจะต้องยื่นคำขอต่อคณะกรรมการอำเภอหรือต่อมาเปลี่ยนเป็นเจ้าคณะอำเภอในท้องที่ที่จะสร้างวัดนั้น พร้อมกับจำนวนที่ดินไม่น้อยกว่า 6 ไร่ หนังสือสำคัญเกี่ยวกับที่

---

[1]สรุปข้อมูลจากสำนักงานศึกษาธิการอำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2542 สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดพัทลุง และสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดสงขลา พ.ศ. 2542.

ดิน แผนที่ แผนผังสิ่งก่อสร้างของวัด ชื่อเจ้าของที่ดิน และข้อตกลงที่จะยกที่ดินให้กับวัด รายการเงินทุนที่จะใช้ในการสร้างวัด และกำหนดเวลาที่จะสร้างวัดให้แล้วเสร็จ เมื่อคณะกรรมการสงฆ์อำเภอหรือเจ้าคณะอำเภอได้พิจารณาแล้ว เห็นว่า

ก. ไม่ขัดต่อการบริหารราชอาณาจักร

ข. สมควรเป็นสำนักของพระภิกษุ

ค. เป็นประโยชน์แก่ประชาชนในท้องที่นั้น

ง. ตั้งอยู่ห่างจากวัดอื่นไม่น้อยกว่าสองพันเมตร เว้นแต่จะมีเหตุอันสมควร

จ. อยู่ในสถานที่อันควรจะได้รับการบำรุงจากประชาชนพอที่จะตั้งอยู่ได้[1]

เมื่อเจ้าคณะอำเภอพิจารณาให้สร้างวัดเสร็จแล้วก็เสนอเจ้าคณะจังหวัด ๆ พิจารณาให้ความเห็นชอบ จึงเสนอกระทรวงศึกษาธิการ และมหาเถรสมาคมให้อนุมัติการสร้างวัด เมื่อสร้างวัดเสร็จแล้วให้รายงานเจ้าคณะอำเภอพิจารณาเห็นสมควรจะตั้งวัดได้แล้ว ก็ให้รายงานตามลำดับ เพื่อให้กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศตั้งวัดนั้นเป็นสำนักสงฆ์ต่อไป[2] หลังจากนั้นจึงดำเนินการขอพระราชทานที่วิสุงคามสีมา จึงจะเป็นวัดที่สมบูรณ์

จากขั้นตอนต่าง ๆ ของการขออนุญาตในการสร้างวัดและตั้งวัดนั้นมีหลายขั้นตอน ซึ่งจะเป็นการสร้างความยุ่งยากให้กับชาวบ้านพอสมควร จึงพบว่ามีวัดจำนวนมากที่สร้างขึ้นไม่ถูกต้องตามระเบียบของทางราชการ เนื่องจากชาวบ้านไม่เข้าใจขั้นตอนการสร้างวัด สิ่งที่มักพบเสมอว่ามีการบกพร่องคือการเขียนแบบแปลนแผนผังของวัด ซึ่งต้องเขียนให้ถูกต้องตามมาตราส่วน แต่ชาวบ้านมักจะขาดความรู้การเขียนแผนผังแบบใหม่ จึงมักจะทำให้เรื่องล่าช้าอยู่เสมอ บางแห่งสร้างวัดไปหลายสิบปีแล้ว แต่ยังไม่ขออนุญาตให้ถูกต้อง เนื่องจากขาดผู้ที่จะดำเนินการ สิ่งเหล่านี้หน่วยราชการที่เกี่ยวข้องควรให้ความสนใจในการแก้ปัญหาให้มากขึ้น

การสร้างวัดในสมัยนี้แม้ว่าบางส่วนจะมีลักษณะเช่นเดียวกับสมัยที่ผ่านมาคือ การสร้างวัดในเขตป่าเขาทางทิศตะวันตก การสร้างวัดในเขตป่าควน ที่ราบ และหมู่เกาะ การสร้างวัดส่วนใหญ่ชาวบ้านในชุมชนเป็นผู้ร่วมกันสร้างขึ้นเพื่อเป็นสถานที่บำเพ็ญกุศลและประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ดังเห็นได้จากการสร้างวัดปานศึกษาธิการาม หรือวัดใหม่ควนเนียง ตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา การสร้างวัดนี้เนื่องจากนายแบน ไชยศร ชาวบ้านควนเนียงมีศรัทธาจะสร้างวัด จึงได้ติดต่อขอซื้อที่ดินจากนางบัว สุกใส จำนวน 6 ไร่ และนางบัว สุขใส ได้ถวายที่ดินเดิม จำนวน 5 ไร่ รวมเป็น 11 ไร่ เริ่มดำเนินการสร้างตั้งแต่ พ.ศ. 2491 โดยไป

---

[1]ประพัฒน์ ตรีณรงค์. ตัวบทและคำบรรยายพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505. 2506. หน้า 231 - 232.

[2]เรื่องเดิม. หน้า 233.

นิมนต์พระปาน วิสาโร จากวัดโคกสมานคุณ อำเภอหาดใหญ่ มาเป็นผู้ดูแลวัด แต่การสร้างวัดยังไม่ได้ขออนุญาตให้ถูกต้องตามระเบียบ ได้ดำเนินการขออนุญาตจริง ๆ ในปี พ.ศ. 2501 และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อ พ.ศ. 2504[1]

ต่อมาในปี พ.ศ. 2502 ชาวบ้านนาปรังในหมู่ที่ 1 ตำบลคลองกวาง อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา มีความประสงค์จะสร้างวัดขึ้นในหมู่บ้านจึงได้นิมนต์พระสมุห์ถิ่น ผุสฺสธมฺโม มาเป็นหัวหน้าชักชวนชาวบ้านช่วยกันสร้างวัดขึ้นบนที่ดินสงวนของหมู่บ้าน โดยมอบหมายให้ นายครื้น หนูใหม่ เป็นผู้จับจองที่ดินและได้ทำเรื่องเสนอขออนุญาตสร้างวัดเมื่อวันที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2511 ทางกระทรวงศึกษาธิการอนุญาตให้ตั้งวัด เมื่อวันที่ 21 สิงหาคม พ.ศ. 2518 ตั้งชื่อวัดตามชื่อหมู่บ้านว่า "วัดนาปรังประชาราม" ชาวบ้านนิยมเรียกว่า "วัดนาปรัง"[2]

ส่วนพื้นที่บริเวณหมู่ที่ 1 ตำบลเทพา อำเภอเทพา จังหวัดสงขลา ม.ร.ว.บุญมาก ภาณุมาศ ได้บริจาคที่ดินและดำเนินการสร้างวัดพิกุลบุญญาราม เมื่อ พ.ศ. 2503 ได้ขออนุญาตสร้างวัด เมื่อวันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2519 แต่การสร้างวัดก็ยังดำเนินการไม่แล้วเสร็จ จนกระทั่งต่อมา ม.ล.ปิ่นพงศ์ ภาณุมาศ ผู้เป็นบุตรชายได้ดำเนินการสร้างวัดสืบต่อมา จึงแล้วเสร็จได้ประกาศตั้งวัดเมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม พ.ศ. 2520 การสร้างวัดนี้ต้องใช้เวลาหลาย 10 ปี จึงแล้วเสร็จ เนื่องจากเป็นวัดที่ตั้งอยู่ห่างไกล การพัฒนาวัดจึงค่อยเป็นค่อยไปตามปัจจัยที่มี[3]

การสร้างวัดในบริเวณจังหวัดสงขลายังได้พบในบริเวณบ้านคลองยางแดง หมู่ที่ 5 ตำบลท่าชะมวง อำเภอรัตภูมิ ซึ่งเป็นพื้นที่ตั้งอยู่บนเนินสูงใกล้กับคลองยางแดง ในปี พ.ศ. 2505 ชาวบ้านเห็นว่าในชุมชนยังขาดวัดที่พระสงฆ์และประชาชนใช้ประกอบศาสนกิจ และบำเพ็ญบุญ จึงได้ร่วมกันนิมนต์พระอธิการขำ เกสโร จากวัดวัง ตำบลลำป่า อำเภอเมืองพัทลุง มาจำพรรษาและดำเนินการสร้างวัด โดยนายบุญชัย รัตนเลิศ ได้บริจาคที่ดินสร้างวัด ทางกระทรวงศึกษาธิการอนุญาตให้สร้างวัด เมื่อวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ. 2519 และอนุญาตให้ตั้งวัด เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2520 ตั้งชื่อว่า "วัดรัตนวราราม" ตามชื่อสกุล "รัตนเลิศ" แต่ชาวบ้านนิยมเรียกว่า "วัดคลองยางแดง"[4]

ในปี พ.ศ. 2507 ชาวบ้านหมู่ที่ 1 ตำบลชิงโค อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ได้รับความเดือดร้อน เนื่องจากบริเวณหมู่บ้านไม่มีวัดสำหรับให้ประชาชนได้ไปร่วมบำเพ็ญบุญกุศล

---

[1]สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดสงขลา วัดโคกสมานคุณ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. ข้อมูลประวัติวัดจังหวัดสงขลา พ.ศ. 2519.

[2]กรมการศาสนา. ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 3. 2527. หน้า 481.

[3]เรื่องเดิม. หน้า 559.

[4]เรื่องเดิม. หน้า 587.

ชาวบ้านจึงได้คิดสร้างวัดขึ้นโดยการนำของพระราชรัตนโมลี (เส้ง ติสฺสโร) เจ้าคณะจังหวัดสงขลา วัดแหลมทราย นายจุน ทนสุคนธ์ ได้เป็นผู้บริจาคที่ดิน จำนวน 9 ไร่ 3 งาน ให้เป็นที่ตั้งวัด นายฉ้วน ขันทกะพันธ์ และนายเสน บูรณะ ได้ร่วมกันสร้างกุฏิเป็นที่พักสงฆ์ ส่วนพระราชรัตนโมลี (เส้ง ติสฺสโร) สร้างรั้วรอบบริเวณวัดและสร้างซุ้มประตูวัด เสร็จแล้วได้นิมนต์พระนำ เกสโร จากวัดธรรมโฆษณ์ อำเภอสิงหนคร มาเป็นเจ้าอาวาส ให้ชื่อว่า "วัดรัตนประชาราม"[1] การสร้างวัดครั้งนี้ได้รับความร่วมมือระหว่างคณะสงฆ์และชาวบ้านในท้องถิ่นเป็นอย่างดียิ่ง จึงทำให้การสร้างวัดเป็นไปด้วยความเรียบร้อยและรวดเร็ว เพราะได้รับการสนับสนุนจากเจ้าคณะจังหวัดสงขลาโดยตรงอีกแรงหนึ่งด้วย

นอกจากจะมีการสร้างวัดในบริเวณพื้นที่ห่างไกลแถบชนบทแล้ว ปรากฏว่าบริเวณปริมณฑลใกล้เมืองที่มีการขยายตัวของประชากรในตัวเมืองก็มีการสร้างวัดขึ้นรองรับความต้องการของประชาชนที่ยังต้องการที่พึ่งทางจิตใจ ดังเห็นได้ในปี พ.ศ. 2510 นางสุ่น พัฒโน นางแดง ชูเจริญ นายแดง นางเข็ม ศิริ ได้บริจาคที่ดินบริเวณบ้านหาดใหญ่ ตำบลหาดใหญ่ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ให้พระยาอมรฤทธิ์ดำรง ในฐานะประธานการสร้างวัดโดยมอบหมายให้นายสงวน วงศ์วานิช เป็นผู้ขออนุญาตสร้างวัดขึ้นเมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2510 และกระทรวงศึกษาธิการได้อนุญาตให้ตั้งวัดได้เมื่อวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2511 ตั้งชื่อว่า "วัดมงคลเทพาราม" แต่ชาวบ้านนิยมเรียกว่า "วัดปากน้ำ"[2] สาเหตุที่วัดนี้สามารถสร้างวัดได้อย่างรวดเร็วเนื่องจากเป็นวัดที่ตั้งอยู่ติดกับตัวเมืองหาดใหญ่ จึงสามารถระดมทุนได้มาก แต่ประการสำคัญวัดนี้ได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจากพระมงคลเทพมุนี (สด) วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นพระเถระชั้นผู้ใหญ่ที่ประชาชนทั่วประเทศให้ความเคารพนับถือ และเป็นผู้มีชื่อเสียงในวิชาธรรมกายที่เชื่อกันว่ามีความแก่กล้าทางไสยศาสตร์ ด้วยเหตุนี้เพื่อเป็นอนุสรณ์แด่พระมงคลเทพมุนี ชาวบ้านจึงได้นำชื่อของท่านมาตั้งเป็นชื่อวัดอีกด้วย

ส่วนจังหวัดพัทลุงในสมัยนี้มีการสร้างวัดขึ้นใหม่ในเขตป่าเขา ที่ราบริมทะเลหลายแห่ง ซึ่งเป็นไปตามการขยายตัวของชุมชนที่มีการเคลื่อนย้ายคนเพื่อจับจองที่ดินตั้งบ้านเรือน ทำสวนทำไร่ เมื่อเกิดชุมชนหนาแน่นขึ้นจึงได้สร้างวัดเป็นสถานที่บำเพ็ญบุญกุศลทำนองเดียวกันกับสมัยที่ผ่านมา ดังเห็นได้ในปี พ.ศ. 2500 ชาวบ้านห้วยเนียง บ้านศพทอดและบ้านคอแห้งงาม ตำบลโคกสัก อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่เกิดขึ้นใหม่ ได้ร่วมใจกันสร้างวัดขึ้นที่บ้านห้วยเนียง เรียกชื่อว่า "วัดห้วยเนียง" การสร้างวัดนี้ก็เนื่องจากบริเวณใกล้เคียงไม่มีวัดที่จะให้ประชาชนได้ไปทำบุญร่วมกัน วัดที่ใกล้ที่สุด ได้แก่ วัดลอนห่างจากหมู่บ้าน ประมาณ 4

---

[1]กรมการศาสนา. ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 3. 2527. หน้า 587.

[2]เรื่องเดิม. หน้า 568 - 569.

กิโลเมตร จึงไม่สะดวกในการเดินทาง เมื่อชาวบ้านได้สร้างวัดขึ้นแล้วก็ได้เดินทางไปขอพระภิกษุจากพระครูพิทักษ์ชัยเขต (พิณ) วัดรัตนวราราม เจ้าคณะอำเภอเขาชัยสน - บางแก้ว พระครูพิทักษ์ชัยเขต (พิณ) ได้ส่งพระกล่อม กมโล พร้อมด้วยพระภิกษุ 4 รูป มาจำพรรษาที่วัดห้วยเนียง[1] หลังจากนั้นวัดจึงค่อย ๆ เจริญขึ้นตามลำดับ

การสร้างวัดในทำนองนี้นอกจากวัดห้วยเนียงแล้วยังมีวัดอื่น ๆ อีกหลายวัดที่ได้สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2500 เช่น วัดโพธาวาส ตำบลท่าแค วัดศาลาไม้ไผ่ ตำบลท่าแค วัดสุวรรณประดิษฐาราม ตำบลเขาชัยสน เป็นต้น วัดเหล่านี้ถูกสร้างขึ้นเนื่องจากชุมชนที่ตั้งวัดอยู่ห่างไกลจากวัดอื่น ๆ

นอกจากนี้ในปี พ.ศ. 2500 ยังมีการพัฒนาวัดร้างขึ้นเป็นวัดมีพระสงฆ์เพื่อให้ชาวบ้านได้ใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมและบำเพ็ญบุญกุศลอีกหลายวัด ดังตัวอย่าง วัดปากสระ ตำบลปันแต อำเภอควนขนุน เดิมเป็นสถานที่วัดร้างมาก่อน ต่อมา พ.ศ. 2500 นายย่อง บัวทอง อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 4 ตำบลปันแต ได้ชักชวนชาวบ้านถากถางป่าบริเวณวัดสร้างกุฏิและนิมนต์พระสงฆ์มาจำพรรษา จนกระทั่ง พ.ศ. 2509 กรมการศาสนาจึงอนุญาตให้สร้างวัดได้ ในปีเดียวกันชาวบ้านลำสินธุ์ ตำบลลำสินธุ์หรือวัดกงหิต ซึ่งเป็นวัดร้างให้เป็นวัดมีพระสงฆ์ โดยไปนิมนต์พระใบฎีกาชู จากวัดอินทราวาส อำเภอเมืองพัทลุง มาเป็นเจ้าอาวาส[2] ชาวบ้านจึงได้ใช้เป็นสถานที่บำเพ็ญบุญ และในบริเวณใกล้เคียงกันชาวบ้านยังได้ช่วยกันพัฒนาถ้ำเขาพระลำสินธุ์ ซึ่งเป็นถ้ำโบราณที่มีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่จำนวนมาก ประมาณ 40 องค์ ให้เป็นที่พักสงฆ์และสถานที่ท่องเที่ยวของจังหวัด

ต่อมาในปี พ.ศ. 2502 ชาวบ้านบริเวณเขตเทศบาลบางแก้ว อำเภอบางแก้ว (เดิมอำเภอเขาชัยสน) ได้ร่วมกันสร้างวัดบางแก้วผดุงธรรม เพื่อใช้เป็นสำนักฝึกอบรมจิตด้วยวิธีสมถะและวิปัสสนากรรมฐานของพระภิกษุสงฆ์และชาวบ้านทั่วไป เริ่มตั้งแต่วันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ. 2502 ใช้ชื่อว่า "สำนักบางแก้วผดุงธรรม" โดยมีพระพิศิษฐธรรมภาณ เจ้าคณะอำเภอเขาชัยสน (ธรรม ยุต) เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ ภายหลังพระพิศิษฐธรรมภาณ ได้ย้ายไปเป็นเจ้าคณะจังหวัดภูเก็ต กระบี่ พังงา เมื่อ พ.ศ. 2510 ทางสำนักบางแก้วผดุงธรรมจึงอยู่ในความดูแลปกครองของพระเปลื้อง ปญญวนโต และในปี พ.ศ. 2519 ขออนุญาตสร้างวัด จนวันที่ 23 เมษายน พ.ศ. 2520 กระทรวงศึกษาธิการโดยอนุมัติของมหาเถรสมาคมได้ประกาศตั้งเป็นวัดบางแก้วผดุงธรรม[3]

---

[1]สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดพัทลุง. แบบสำรวจประวัติวัดในจังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2530.

[2]เรื่องเดิม.

[3]เรื่องเดิม.

พ.ศ. 2506 ชาวบ้านลำกะ ตำบลชุมพล กิ่งอำเภอศรีนครินทร์ ได้ดำเนินการสร้างวัดลำกะหรือวัดแท่นนิมิต เนื่องจากชาวบ้านบริเวณนี้อยู่ห่างไกลจากวัดอื่น ๆ มาก ชาวบ้านไม่มีสถานที่ทำบุญ ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการอนุญาตให้ตั้งวัดได้ตั้งแต่วันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2526[1]

ทำนองเดียวกันบริเวณหมู่ที่ 7 บ้านลานช้าง ตำบลเขาชัยสน อำเภอเขาชัยสน ชาวบ้านได้รับความลำบากในการบำเพ็ญบุญและพิธีกรรมทางศาสนา เนื่องจากบริเวณนี้ไม่มีวัด ดังนั้นในปี พ.ศ. 2508 นายยาน ส่งชู นายแก่น สาระโยธี นายบุตร ขุนเพชร นายปั้น แก้วนุกูล นายยวน ชมพูทอง และพระทม ขุนเพชร พร้อมด้วยประชาชน ประมาณ 30 คน ได้ร่วมกันจัดสร้างขึ้นเป็น "วัดลานช้าง" โดยการสนับสนุนจากพระปลัดพร้อม อภิวัฒโณ เจ้าอาวาสวัดเมฆประสิทธิ์สามัคคี ประเทศมาเลเซีย[2]

หลังจากนั้นก็มีการสร้างวัดขึ้นในท้องที่ต่าง ๆ อีกจำนวนมาก ส่วนใหญ่มีเหตุผลทำนองเดียวกัน คือชุมชนเกิดใหม่และการขยายตัวของชุมชนที่ประชากรเพิ่มมากขึ้น จึงจำเป็นต้องมีวัดเพิ่มขึ้นเพื่อให้เกิดความสะดวกในการบำเพ็ญบุญและประกอบศาสนกิจของพุทธศาสนิกชน ดังเห็นได้ว่าในปี พ.ศ. 2509 สร้างวัดอุดมวราราม ตำบลเขาชัยสน อำเภอเขาชัยสน พ.ศ. 2510 สร้างวัดเตาปูน ตำบลลำปำ อำเภอเมืองพัทลุง วัดปากพล ตำบลนาปะขอ อำเภอบางแก้ว (บูรณะวัดร้าง) พ.ศ. 2513 สร้างวัดศรีธรรมาราม (วัดลิงค์บูรณะจากวัดร้าง) ตำบลพนมวังก์ อำเภอควนขนุน และสร้างวัดเกาะทองสม ตำบลโคกม่วง อำเภอเขาชัยสน พ.ศ. 2517 สร้างวัดโคกม่วง ตำบลโคกม่วง อำเภอเขาชัยสน พ.ศ. 2519 สร้างวัดควนหมอทอง ตำบลโคกม่วง อำเภอเขาชัยสน พ.ศ. 2525 สร้างวัดบ้านโตน ตำบลลำสินธุ์ กิ่งอำเภอศรีนครินทร์ และในปี พ.ศ. 2528 บริเวณหมู่บ้านหัสคุณ หมู่ที่ 7 ตำบลตะแพน อำเภอศรีบรรพต เป็นหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลความเจริญทางด้านทิศตะวันตกของจังหวัดพัทลุง ไม่มีวัดสำหรับประชาชนร่วมบำเพ็ญกุศล ดังนั้นคณะกรรมการหมู่บ้านจึงได้ร่วมกับประชาชนในหมู่บ้านจัดสร้างวัดศรีสุคนธาวาสขึ้นโดยการสนับสนุนอุปถัมภ์ด้านการเงินและวัสดุอุปกรณ์จากพระอธิการหมุน อินทวณฺโณ เจ้าอาวาสวัดควนขัน จังหวัดตรัง[3]

การสร้างวัดในสมัยนี้ที่แตกต่างไปจากสมัยที่ผ่านมา ได้แก่ การสร้างวัดหรือการสร้างสำนักสงฆ์และที่พักสงฆ์ของกลุ่มพระภิกษุสงฆ์ผู้ปฏิบัติธรรมหรือกลุ่มพระภิกษุสงฆ์นักพัฒนาที่มีความคิดก้าวหน้าในการเผยแพร่ธรรม อบรมและฝึกปฏิบัติธรรมแก่เยาวชนและประชาชนทั่วไป เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จึงทำให้กลุ่มพระภิกษุสงฆ์เหล่านี้มักจะแยก

---

[1]สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดพัทลุง. แบบสำรวจประวัติวัดในจังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2530.

[2]เรื่องเดิม.

[3]เรื่องเดิม.

ตัวไปสร้างเป็นสำนักหรือวัดของตนเองขึ้น เพื่อให้สะดวกต่อการปฏิบัติตามเจตนารมณ์ของตนเอง เพราะถ้าอยู่ภายในวัดหนึ่งวัดใดหากเจ้าอาวาสวัดไม่เห็นด้วยในแนวปฏิบัติก็ยากต่อการนำอุดมการณ์ของตนไปสู่ภาคปฏิบัติ กลุ่มสงฆ์เหล่านี้มีทั้งกลุ่มสงฆ์ในพื้นที่และกลุ่มพระสงฆ์ที่เข้ามาจากต่างถิ่น ดังตัวอย่างการสร้างวัดถ้ำสุมะโน ตำบลบ้านนา กิ่งอำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง วัดนี้ได้รับการก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2530 โดยพระเดช สุมโน ซึ่งเป็นชาวบ้านบ่อแดง ตำบลสะแกราช อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา สาเหตุของการสร้างวัดถ้ำสุมะโนสืบเนื่องมาจาก เมื่อ พ.ศ. 2525 พระเดช สุมโน ได้ตั้งจิตอธิษฐานภายในพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) กรุงเทพฯ ว่า "ขอให้ข้าพเจ้าได้พบถ้ำที่ถูกใจ เป็นที่รวมญาติ สร้างบารมี ร่วมสายโลหิตแห่งธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า" จากนั้นก็นั่งสงบสติอารมณ์ปรากฏว่าถ้ำแห่งนี้ปรากฏให้เห็นในนิมิตเป็นถ้ำแห่งหนึ่งภายในภูเขา ต่อมาพระเดช สุมโน ได้เดินทางธุดงค์ไปตามจังหวัดต่าง ๆ ทุกภาคของประเทศไทย เพื่อค้นหาถ้ำตามที่นิมิตเห็นแต่ก็ค้นไม่พบ จนกระทั่ง พ.ศ. 2529 พระเดช สุมโน ได้ธุดงค์ไปจำพรรษาอยู่ที่ถ้ำเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ และในคืนวันหนึ่งท่านเข้าสมาธิได้เห็นถ้ำที่ต้องการอยู่ที่ภูเขาเล็ก ๆ ในจังหวัดพัทลุง เมื่อออกพรรษาแล้ว พระเดช สุมโน ได้เดินทางไปจังหวัดพัทลุง พยายามสืบค้นหาถ้ำหลายแห่งแต่ก็ไม่พบ ต่อมาวันที่ 28 เมษายน พ.ศ. 2530 พระเดช สุมโน ได้ค้นพบถ้ำแห่งหนึ่งที่บ้านน้ำใต้บ่อ ตำบลบ้านนา กิ่งอำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง ปากถ้ำมีดินทับถมอยู่มาก ซึ่งเป็นถ้ำที่ตรงกับถ้ำที่ปรากฏในนิมิต หลังจากนั้นพระเดช สุมโน ได้รับความช่วยเหลือจากนายณรงค์ นพดารา และนางสาวอรทัย นพดารา บุตรี พร้อมด้วยญาติโยมจากจังหวัดภูเก็ต ประมาณ 20 คน ได้ช่วยกันพัฒนาถ้ำแห่งนี้ เริ่มจากการถากถางบริเวณปากทางเข้า และได้ติดต่อช่างมาระเบิดหินบางส่วนออก ทำให้เห็นรูปร่างภายในชัดเจนขึ้น เพื่อเป็นเกียรติแก่พระเดช สุมโน จึงได้ตั้งชื่อถ้ำนี้ว่า "ถ้ำสุมะโน" หลังจากนั้นจึงมีการพัฒนาถ้ำสุมะโนให้เป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจของพระสงฆ์ และเป็นสถานที่ท่องเที่ยวของจังหวัด ต่อมาได้มีการซื้อที่ดินจากเอกชนบริเวณใกล้เคียงถ้ำสุมะโนเพิ่มเติม มีการสร้างเป็นกุฏิสงฆ์ ศาลาการเปรียญ และอาคารอื่น ๆ มากพอสมควรแล้ว พระเดช สุมโน จึงมอบหมายให้นายเจริญ เจริญศรี ยื่นเรื่องราวต่ออำเภอเพื่อขออนุญาตสร้างวัดใกล้ถ้ำสุมะโน เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2533 และกระทรวงศึกษาธิการได้อนุญาตให้สร้างวัดเมื่อวันที่ 21 พฤษภาคม พ.ศ. 2533[1]

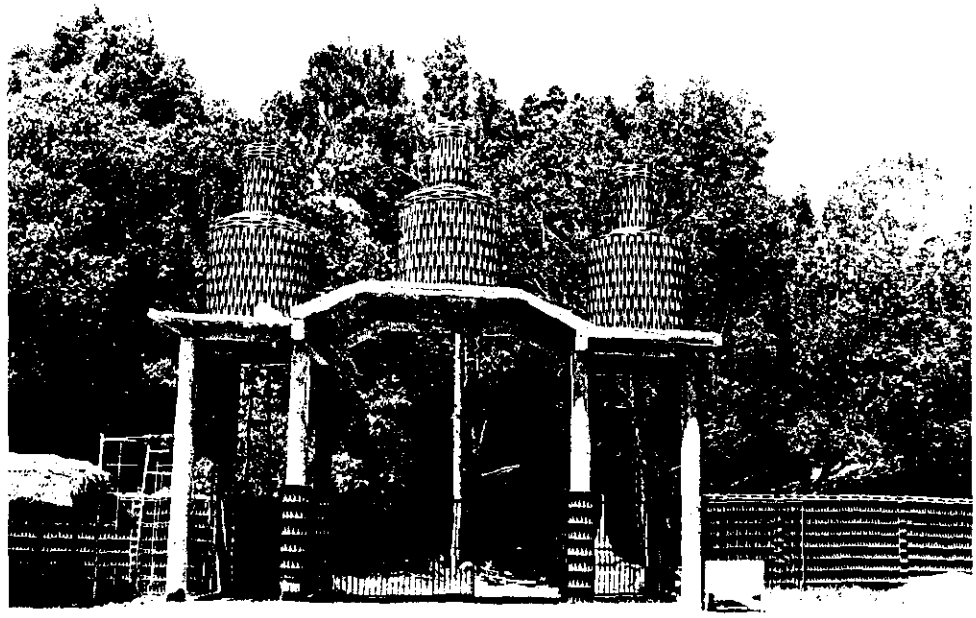
การพัฒนาถ้ำสุมะโนให้เป็นวัดและสถานที่วิปัสสนากรรมฐานได้อย่างรวดเร็วภายในเวลา 2 ปี เนื่องจากประชาชนให้ความศรัทธานับถือในวัตรปฏิบัติของพระเดช สุมโน ที่เน้นหนักไป

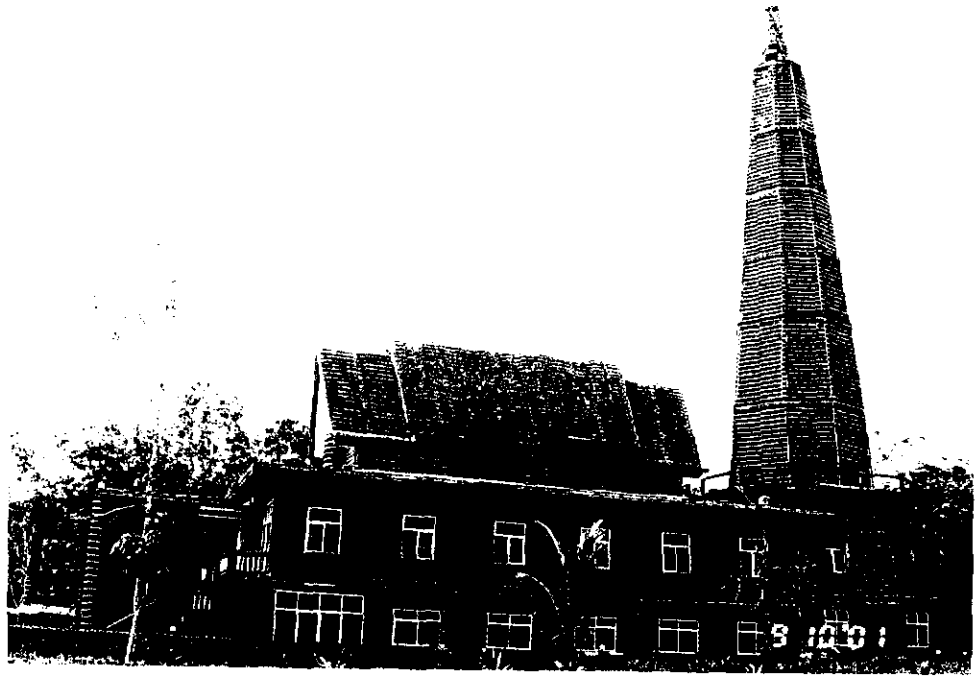
[1]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอเมืองพัทลุง. ข้อมูลประวัติพระอาจารย์เดช สุมโน และการค้นพบถ้ำสุมะโน. พ.ศ. 2533.

ทางด้านวิปัสสนากรรมฐานทำให้เกิดนิมิตต่าง ๆ ได้ล่วงหน้า จึงได้รับการสนับสนุนจากประชาชนในท้องถิ่นและหน่วยราชการหลายฝ่าย เช่น ทัณฑสถานเปิดบ้านนาวง การไฟฟ้าส่วนภูมิภาคจังหวัดพัทลุง กองพันทหารช่าง 402 โคกสูง กองพันทหารราบ ร.15 พัน 5 หน่วยพัฒนาการเคลื่อนที่ (น.พ.ค. ที่ 55) กรป.กลาง องค์การบริหารส่วนจังหวัดพัทลุง เป็นต้น แต่ที่สำคัญที่สุดคือ กลุ่มนายทุนจากต่างถิ่นที่ให้การสนับสนุนด้านเงินทุน สิ่งสำคัญที่ทำให้เกิดแรงบันดาลใจในการพัฒนาถ้ำสุมะโน ได้แก่สภาพความสวยงามของธรรมชาติแวดล้อม มีป่าเขา และถนนสายพัทลุง - ตรัง ผ่านในระยะใกล้ ส่วนถ้ำที่สวยงามมีจำนวนมาก ซึ่งบางส่วนได้รับการปรับปรุงพัฒนา เพื่อประโยชน์ทางด้านการประกอบกิจกรรมทางศาสนา ถ้ำที่ได้รับการปรับปรุงที่สำคัญ เช่น ถ้ำสุมะโน ถ้ำพุทธบัณฑิต ถ้ำน้ำลอดหรือถ้ำท่านขาว ถ้ำพ่อ ถ้ำแม่ เป็นต้น นอกจากนี้กลุ่มพระสงฆ์ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพระภิกษุจากภาคเหนือและภาคอีสานยังได้ขยายตัวออกไป พัฒนาถ้ำอื่น ๆ ในบริเวณใกล้เคียง ดังเห็นได้จากการพัฒนาถ้ำบริเวณเขาลำเลียง หมู่ที่ 7 ตำบลบ้านนากิ่งอำเภอศรีนครินทร์ ให้เป็นสำนักวิปัสสนาสาขาของวัดถ้ำสุมะโน ในปี พ.ศ. 2535 และตั้งชื่อถ้ำนี้ว่า "ถ้ำพุทธโคตม" ถ้ำทั้ง 2 แห่งนี้ นอกจากจะใช้เป็นที่ประกอบศาสนกิจแล้วยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดอีกด้วย จากการพัฒนาดังกล่าวแม้จะเกิดผลดีทางด้านพุทธศาสนาและการท่องเที่ยวก็ตาม แต่สิ่งที่น่าเป็นห่วงคือการพัฒนานั้น หากไม่มีการกำหนดรูปแบบให้ชัดเจนกลมกลืนกับธรรมชาติก็จะกลายเป็นสิ่งทำลายสภาพธรรมชาติที่สวยงามในระยะยาวอย่างน่าเสียดาย

อีกตัวอย่างหนึ่งของการสร้างวัดของกลุ่มพระสงฆ์จากต่างถิ่นที่มุ่งเน้นทางด้านวิปัสสนากรรมฐาน ได้แก่ การสร้างวัดเขารูปช้าง ตำบลปาดังเบซาร์ อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา ได้เริ่มต้นขึ้นในปี พ.ศ. 2512 โดยพระอาจารย์หรือพระภิกษุเม่งชำ ยสโร (ชื่อเดิมว่าเฉินจวนเจิ้น) นักบวชในพุทธศาสนาจากมณฑลกวางตุ้ง ประเทศจีน ได้จาริกแสวงบุญมาอยู่ที่ประเทศสิงคโปร์ ในปี พ.ศ. 2511 พระเม่งชำ ยสโร ได้ธุดงค์มาถึงประเทศมาเลเซีย ได้พบกับหลวงพ่อทอง พระภิกษุจากประเทศไทย จึงได้ร่วมเดินทางธุดงค์มายังเขารูปช้าง ตำบลปาดังเบซาร์ ซึ่งในสมัยนั้นเป็นภูเขา มีป่ารกไปด้วยต้นไม้นานาชนิดและสัตว์ป่าชุกชุม ผู้คนเข้าไปน้อยมากเป็นพื้นที่ทุรกันดารขาดการติดต่อกับโลกภายนอก พระเม่งชำ ยสโร ได้เข้าไปบำเพ็ญศีลภาวนาภายในถ้ำแห่งหนึ่งของเขารูปช้าง คืนวันหนึ่งขณะที่ทำสมาธิอยู่นั้นได้เกิดนิมิต มีสัตว์ประหลาดสีขาว 2 ตัว คล้ายมังกรเข้ามารัดตัวท่านไว้แน่นจนเกือบหายใจไม่ออก ท่านมีสติยังดีอยู่จึงได้ท่องฉายาของพระโพธิสัตว์กวนอิมและฉายาของพระพุทธเจ้า จึงสามารถผ่านอันตรายจากสัตว์ร้ายมาได้ หลังจากนั้นท่านได้นอนหลับเกิดนิมิตหรือฝันว่ามีคนมาเคาะประตูเรียก เมื่อเปิดประตูพบเงาร่างสีขาว 2 ร่าง ซึ่งผู้ทรงคุณธรรม ทั้ง 2 ต้องการให้พระเม่งชำ ยสโร ได้พัฒนาถ้ำเขารูปช้าง หลังจากนั้นพระเม่งชำ ยสโร ได้เดินทางด้วยเท้าเปล่าจากถ้ำเขารูปช้างไปยังสิงคโปร์ ระหว่างทางก็

ภาพประกอบที่ 50 ประตูวัดขวดหรือสำนักปฏิบัติธรรมโคกสัก ตำบลแค อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา สร้างเมื่อ พ.ศ. 2537 - 2542.

ภาพประกอบที่ 51 วิหารเจดีย์ วัดขวด ตำบลแค อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา สร้างเมื่อ พ.ศ. 2537 - 2542

ได้หาทุนไปด้วย ใช้เวลาเดินทาง 60 วัน ถึงสิงคโปร์ พักอยู่ 2 - 3 เดือน เมื่อได้ทุนพอสมควร จึงเดินทางกลับถ้ำเขารูปช้าง ได้เริ่มพัฒนาปรับปรุงตกแต่งถ้ำเขารูปช้าง โดยในชั้นแรกได้เช่าเครื่องกำเนิดไฟฟ้ามาเครื่องหนึ่งเพื่อให้แสงสว่างภายในถ้ำและสร้างสระน้ำใหญ่ไว้เชิงเขา หลังจากนั้นได้ไปปรึกษากับพระราชรัตนโมลี (เส้ง ติสสโร) เจ้าคณะจังหวัดสงขลาในการพัฒนาถ้ำเขารูปช้าง จน พ.ศ. 2515 ได้เดินทางไปอินเดียทำพิธีเผานิ้วมือถวายพระพุทธเจ้า เมื่อกลับมาถ้ำเขารูปช้างแล้วได้ไปบิณฑบาตรที่หาดใหญ่ได้รับบริจาคเงินจำนวนหนึ่ง ได้สร้างเป็นรูปพระโพธิสัตว์กวนอิม หลังจากนั้นก็ได้รับการสนับสนุนเงินทุนพัฒนาสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมากมาย เช่น พระประธานองค์ใหญ่ สร้างพระโพธิสัตว์ต่าง ๆ หลายองค์ สร้างพระไตรปิฎก สร้างอาคารประกอบต่าง ๆ พ.ศ. 2525 สร้างโรงเจ โรงครัว พ.ศ. 2526 ได้ทุนจากใต้หวันสร้างประตูใหญ่ และขอตั้งเป็นวัดเขารูปช้าง พ.ศ. 2527 สร้างเรือมังกร บนเรือสร้างพระพรหมสี่หน้า พ.ศ. 2528 สร้างโรงธรรม ใช้สำหรับรับแขก พ.ศ. 2529 เมื่อถ้ำเขารูปช้างได้พัฒนามาระดับหนึ่งแล้ว จึงได้จัดพิธีเปิดเป็นทางการเมื่อวัน 6 ค่ำ เดือน 11 ตามจันทรคติจีน และในปี พ.ศ. 2536 จึงสามารถตั้งวัดเขารูปช้างสำเร็จ[1]

การสร้างวัดเขารูปช้างโดยพระภิกษุจีนดังกล่าวนี้ได้สร้างความเจริญให้กับวัดอย่างรวดเร็ว เนื่องจากได้รับทุนสนับสนุนจากนายทุนจีนในอำเภอหาดใหญ่และทุนจากต่างประเทศโดยเฉพาะพระผู้ใหญ่ในไต้หวัน ให้การสนับสนุนจำนวนมาก ประกอบกับปนิธานอันแน่วแน่มุ่งหวังต่อพุทธศาสนาและองค์พระโพธิสัตว์กวนอิมของพระเม่งชำ ยสโร จึงทำให้งานสร้างวัดสำเร็จได้ไม่ยาก ซึ่งวัดได้กลายเป็นแหล่งรวมของลัทธิความเชื่อฝ่ายพุทธเถรวาท พุทธมหายาน ฝ่ายจีน และฝ่ายฮินดู บริเวณวัดจึงประกอบไปด้วยรูปเคารพตามลัทธิศาสนานั้น ๆ เช่น พระพุทธรูปปางต่าง ๆ พระโพธิสัตว์กวนอิมหรือเจ้าแม่กวนอิม พระโพธิสัตว์แต้ฉานอ๋อง พระสังกัจจายนะแบบศิลปจีน เทวรูปพระพรหม เป็นต้น จากหลักฐานดังกล่าวข่อมแสดงให้เห็นได้ว่า วัดเขารูปช้างเป็นแหล่งรองรับกลุ่มชนที่หลากหลายความเชื่อ และสามารถตอบสนองความต้องการตามลัทธิความเชื่อนั้น แม้จะต่างลัทธิศาสนาแต่ก็สามารถผสมกลมกลืนคติความเชื่อเข้าด้วยกันอย่างแนบสนิท จึงสามารถร่วมแรงศรัทธาในการพัฒนาวัดเขารูปช้างให้เป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจบำเพ็ญบุญบารมี บำเพ็ญทานแก่สังคมและเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดสงขลา

นอกจากนี้กลุ่มพระภิกษุสงฆ์จากอีสานถือได้ว่าเป็นกลุ่มสงฆ์สำคัญที่เข้ามาในรูปแบบของการธุดงค์ปฏิบัติธรรมวิปัสสนากรรมฐาน จนประชาชนในท้องถิ่นให้ความศรัทธาเลื่อมใส แล้วจึงนิมนต์ให้พระสงฆ์เหล่านั้นพักจำพรรษาอย่างถาวรในสถานที่อันเหมาะสม หลังจากนั้นจึงหา

---

[1]เฉินอีซื่อ. ประวัติวัดเขารูปช้าง ตำบลปาดังเบซาร์ อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา เนื่องในงานฉลองครบรอบ 26 ปี การก่อสร้างวัดโดยพระอาจารย์เม่งชำ ยสโร. 2538. ไม่มีเลขหน้า.

แนวร่วมบริจาคที่ดินและบริจาคทรัพย์เพื่อสร้างวัดขึ้นเป็นหลักแหล่งที่ถาวร ดังเห็นได้จากกรณีพระครูสุนทรธรรมสิริ (คำใส ยุตติโก) จากวัดล้านขวด อำเภอขุนหาน จังหวัดศรีษะเกศ ได้เดินทางธุดงค์มายังจังหวัดสงขลา ในปี พ.ศ. 2536 ชาวบ้านหมู่ที่ 5 บ้านคลองหาน ตำบลแค อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา ได้บริจาคที่ดิน 20 ไร่ ให้เป็นสถานที่สร้างวัด ในปี พ.ศ. 2537 พระครูสุนทรธรรมสิริ (คำใส ยุตติโก) ร่วมกับชาวบ้านได้สร้างเป็นที่พักสงฆ์ขึ้นตั้งชื่อว่า "สำนักปฏิบัติธรรมโคกสัก" โดยเริ่มก่อสร้างวิหารเจดีย์ที่แปลกกว่าที่อื่น ๆ เนื่องจากสิ่งก่อสร้างภายในบริเวณที่พักสงฆ์ทุกอย่างทำจากขวด ชาวบ้านจึงเรียกว่า "วัดขวด" ทางวัดได้รับบริจาคขวด ซึ่งชาวบ้านที่ศรัทธาทั้งภายในชุมชนและที่นอกชุมชนได้นำขวดมาบริจาคให้จำนวนมาก ด้วยเหตุนี้จึงกลายเป็นสิ่งแปลกประหลาดสำหรับประชาชนทั่วไป แต่ความจริงแล้ว การสร้างถาวรวัตถุภายในที่พักสงฆ์ดังกล่าวล้วนแต่ลอกเลียนแบบมาจากวัดล้านขวด อำเภอขุนหาน จังหวัดศรีษะเกศ การสร้างอาคารต่าง ๆ ด้วยขวดนี้ พระครูสุนทรธรรมสิริ (คำใส ยุตติโก) ได้อธิบายว่าเพื่อเป็นการประหยัด มีความคงทน ทำได้เร็ว และซ่อมแซมได้ง่ายเมื่อชำรุด[1] เมื่อข่าวการสร้างถาวรวัตถุด้วยขวดแพร่หลายออกไปทำให้ประชาชนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศหลั่งไหลเข้าไปชมเป็นจำนวนมาก ทำให้สำนักปฏิบัติธรรมโคกสัก กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวอย่างรวดเร็ว ซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งผลประโยชน์ต่าง ๆ ตามมา มีทั้งในแง่บวกและแง่ลบ ในแง่บวกที่เห็นได้ชัดคือนำไปสู่การพัฒนาที่พักสงฆ์ให้เจริญอย่างรวดเร็ว โดยการระดมทุนจากชาวต่างประเทศ เช่น ฮ่องกง ไต้หวัน เกาหลีใต้ สิงคโปร์ ปีนัง เยอรมัน เป็นต้น กลุ่มคนเหล่านี้ได้เข้ามาท่องเที่ยว มีการทอดผ้าป่า ทอดกฐิน เป็นการจัดหาทุนไปด้วยและชาวบ้านบริเวณใกล้เคียงสามารถนำสินค้าในท้องถิ่นมาจำหน่ายเป็นรายได้เสริมของครอบครัว แต่ในแง่ลบนั้นย่อมเกิดขึ้นแน่เมื่อพระสงฆ์มีวัตรปฏิบัติเพื่อตอบสนองความต้องการของชาวบ้านหรือประชาชนบางกลุ่มที่เข้ามาเพื่อหาลาภยศและโชคลาง พระสงฆ์จึงกลายเป็นผู้ไข้หวย และผู้มีพลังอำนาจจากการนั่งสมาธิวิปัสสนากรรมฐานจนสามารถดูดซับพลังคลื่นโทรศัพท์และโทรทัศน์ได้อย่างต่อเนื่องมหัศจรรย์[2] การอวดอ้างของพระสงฆ์ในทำนองนี้เป็นสิ่งที่ล่อแหลมต่อการอวดอุตริมนุษยธรรม จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้เกี่ยวข้องควรให้ความสนใจและสอดส่องดูแลพฤติกรรมดังกล่าว เพื่อแก้ปัญหาต่อไป

นอกจากกลุ่มพระสงฆ์จากต่างถิ่นที่เข้ามาตั้งวัดและที่พักสงฆ์แล้ว พระภิกษุสงฆ์ในท้องถิ่นส่วนหนึ่งก็มีการสร้างวัดและที่พักสงฆ์ขึ้นหลายแห่ง เช่น ที่พักสงฆ์เขากุด (พ.ศ. 2500) ตำบลเกาะยอ อำเภอเมืองสงขลา ที่พักสงฆ์ตะเคียนทอง (พ.ศ. 2518) ตำบลนาทวี อำเภอนาทวี

---

[1]สัมภาษณ์พระครูสุนทรธรรมสิริ (คำใส ยุตติโก) ที่สำนักปฏิบัติธรรมโคกสัก (วัดขวด) ตำบลแค อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2544.

[2]เรื่องเดิม.

ภาพประกอบที่ 52 ที่พักสงฆ์รัตนเสียงสวรรค์หรือวัดเขารัดปูน ตั้งอยู่บนยอดเขารัดปูน ตำบล เชิงแส อำเภอกระแสสินธุ์ จังหวัดสงขลา สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2530.

ที่พักสงฆ์รัตนเสียงสวรรค์ (พ.ศ. 2530) ตำบลเชิงแส อำเภอกระแสสินธุ์ ที่พักสงฆ์ดอกช้าง (พ.ศ. 2524) ตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตภูมิ ที่พักสงฆ์สันติกรอบ (พ.ศ. 2529) ตำบลรัตภูมิ อำเภอควนเนียง ที่พักสงฆ์วิเวกวนาศรม (พ.ศ. 2523) ตำบลสะเดา อำเภอสะเดา ที่พักสงฆ์แหลมโพธิ์ (พ.ศ. 2523) ตำบลคู่เต่า อำเภอหาดใหญ่ ที่พักสงฆ์ควนเจดีย์ (พ.ศ. 2505) ตำบลลำไพล อำเภอเทพา จังหวัดสงขลา[1] ที่พักสงฆ์ทุ่งคลองควาย (พ.ศ. 2505) ตำบลทุ่งนารี อำเภอป่าบอน ที่พักสงฆ์บ้านนาวง (พ.ศ. 2500) ตำบลบ้านนา กิ่งอำเภอศรีนครินทร์ ที่พักสงฆ์วิจิตรธรรมภาวัน (พ.ศ. 2530) ตำบลเขาย่า อำเภอศรีบรรพต ที่พักสงฆ์ด่านปรง (พ.ศ. 2520) ตำบลบ้านพร้าว อำเภอป่าพะยอม ที่พักสงฆ์ธรรมสามัคคี (พ.ศ. 2524) ตำบลพนางตุง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง[2] เป็นต้น

การสร้างที่พักสงฆ์ดังกล่าวนี้จะมีลักษณะที่แตกต่างจากวัดหรือที่พักสงฆ์ที่พระสงฆ์จากต่างถิ่นดำเนินการสร้างอย่างเห็นได้ชัดเจน ได้แก่ การก่อสร้างถาวรวัตถุจะไม่ใหญ่โต มีจำนวนจำกัดเฉพาะที่จำเป็นเท่านั้น ส่วนใหญ่จะเป็นกุฏิและศาลาการเปรียญหรือโรงธรรม การพัฒนาวัดหรือที่พักสงฆ์จะค่อยเป็นค่อยไป เนื่องจากทุนสนับสนุนมีน้อยกว่าพระสงฆ์จากต่างถิ่น ชาวบ้านจะให้ความสนใจความศรัทธาน้อยยกเว้นพระภิกษุผู้ดูแลหรือเจ้าสำนักมีคุณสมบัติพิเศษที่สามารถตอบสนองความต้องการบางอย่างของชาวบ้านได้ เช่น ใบ้หวย ดูฤกษ์ยาม แจกเครื่องรางของขลัง รักษาโรคด้วยสมุนไพร เป็นต้น พระสงฆ์เหล่านี้ก็จะได้รับความศรัทธาจากชาวบ้านอย่างรวดเร็ว ซึ่งจะนำไปสู่ความร่วมมือในการพัฒนาวัดและที่พักสงฆ์ให้มีความเจริญก้าวหน้ากว่าวัดทั่ว ๆ ไป

ในสมัยนี้นอกจากจะมีการสร้างวัดขึ้นใหม่แล้ว วัดและศาสนวัตถุสถานจำนวนมากได้รับการบำรุงรักษาและพัฒนาให้มีความเจริญทางด้านวัตถุ จนเกิดการแข่งขันกันสร้างถาวรวัตถุมากกว่าการส่งเสริมเพื่อการเผยแพร่ธรรม วัดใดมีการพัฒนาด้านอาคารสถานที่มากพอเพียงกับกิจกรรมด้านอื่น ๆ ที่จัดขึ้นภายในวัดก็จะได้รับการยกย่องขึ้นเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง ซึ่งมีองค์ประกอบหรือคุณสมบัติที่สำคัญ คือ เป็นวัดที่ถูกต้องตามกฎหมาย ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา มีอาคารเสนาสนะมั่นคงเป็นระเบียบ บริเวณวัดร่มรื่น สะอาด สงบ และสวยงาม มีพระภิกษุอยู่ประจำทั้งปีไม่น้อยกว่า 7 รูป จัดการปกครองพระภิกษุ สามเณร และศิษย์อย่างมีระเบียบ มีการ

---

[1]สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดสงขลา. ข้อมูลการศาสนา. 2538. หน้า 69 - 73.

[2]สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดพัทลุง. รายงานกิจการพระพุทธศาสนา จังหวัดพัทลุง ประจำปี 2542. 2543. หน้า 52 - 53.

จัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และเอื้อประโยชน์แก่ชุมชน[1] ซึ่งปรากฏว่าในสมัยนี้มีวัดพัฒนาตัวอย่างเกิดขึ้นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาจำนวนมากมาย เช่น วัดคูหาสวรรค์ วัดสุวรรณวิชัย วัดตะโหมด วัดท่าลาด วัดหรัง จังหวัดพัทลุง วัดโรงวาส วัดดอนรัก วัดบางดาน วัดหงษ์ประดิษฐาราม วัดโคกสมานคุณ วัดคลองเปล วัดโลการาม วัดหัวป้อมใน วัดโพธิ์ปฐมาวาส วัดเอก วัดประดิษฐ์สโมสร วัดเจดีย์งาม วัดวังปริง วัดในวัง วัดสะบ้าย้อย วัดลำไพล จังหวัดสงขลา วัดรักขิตวัน วัดหมื่นระงับรังสรรค์ อำเภอชะอวด วัดหัวไทร วัดพัทธสีมา อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น วัดพัฒนาตัวอย่างเหล่านี้หากสามารถรักษาระดับการพัฒนาให้สูงขึ้นก็จะได้รับการคัดเลือกให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่น เช่น วัดคลองเปล (พ.ศ. 2535) วัดโลการาม (พ.ศ. 2536) วัดบางดาน (พ.ศ. 2537) วัดโพธิ์ปฐมาวาส (พ.ศ. 2538) วัดหัวป้อมใน (พ.ศ. 2540) เป็นต้น วัดที่ได้รับการยกย่องหรือคัดเลือกให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างและวัดพัฒนาตัวอย่างดีเด่นนี้จะได้สิทธิพิเศษบางอย่าง เช่น มีงบประมาณสนับสนุนจากภาครัฐ เจ้าอาวาสจะได้รับพิจารณาในการเลื่อนสมณศักดิ์มากกว่าพระภิกษุสงฆ์ทั่วไป ได้รับพัดพัฒนา ย่ามและโล่ห์ประกาศเกียรติคุณเฉพาะตัวจากสมเด็จพระสังฆราช ซึ่งถือได้ว่าเป็นการสร้างแรงจูงใจในการพัฒนาของพระสงฆ์ แต่บางครั้งก็ถือได้ว่าเป็นการส่งเสริมให้พระสงฆ์บางกลุ่มยึดติดกับสมณศักดิ์ทำให้เกิดการวิ่งเต้นทางด้านการเลื่อนสมณศักดิ์ขึ้นในวงการคณะสงฆ์ ทำให้พระสงฆ์ที่ทำงานเพื่อพัฒนาชุมชนจริง ๆ กลับมิได้รับการพิจารณาความดีความชอบ เพราะพระสงฆ์บางกลุ่มจะมุ่งพัฒนาชุมชนและพัฒนาคนเป็นหลัก อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาถึงคุณสมบัติระหว่างวัดพัฒนาตัวอย่างกับวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นก็ยังมองไม่เห็นข้อแตกต่างที่ชัดเจนมากนักที่จะเอื้อประโยชน์ต่อชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม ส่วนใหญ่จะเน้นไปทางด้านการก่อสร้างถาวรวัตถุใหญ่ ๆ ซึ่งจะเห็นเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนเกือบทุกวัด แต่คุณสมบัติในการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมที่เอื้อประโยชน์แก่ชุมชนนั้นยังต้องพัฒนากันอีกมาก

ในสมัยนี้วัดที่มีการพัฒนาขึ้นเป็นวัดสำคัญของจังหวัด มีการพัฒนาทางด้านวัตถุและการศึกษาอบรมธรรม จนได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นตรีชนิดสามัญ จำนวน 4 วัด ได้แก่ วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง วัดโคกสมานคุณ อำเภอหาดใหญ่ วัดชัยมงคล อำเภอเมืองสงขลา และวัดในวัง อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา ซึ่งถือได้ว่าไม่เคยมีมาก่อนในสมัยที่ผ่านมายกเว้นวัดมัชฌิมาวาส อำเภอเมืองสงขลา ที่ได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวงมาตั้งแต่สมัย พ.ศ. 2460 วัดที่ได้รับการยกขึ้นเป็นพระอารามหลวงล้วนแต่เป็นวัดที่มี

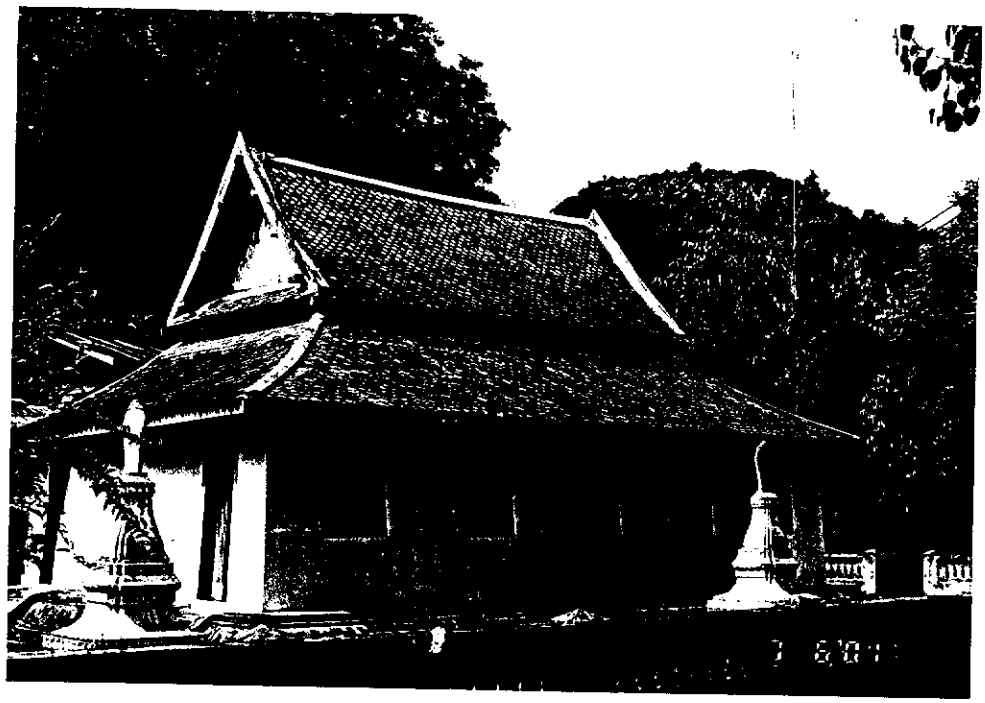
[1]สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดสงขลา. หลักเกณฑ์และแนวทางในการพิจารณาคัดเลือกวัดพัฒนาตัวอย่าง. 2544.

ความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ และได้รับการพัฒนาให้มีความเจริญก้าวหน้าทั้งทางด้านพุทธศาสนา และการเป็นศูนย์กลางของชุมชน

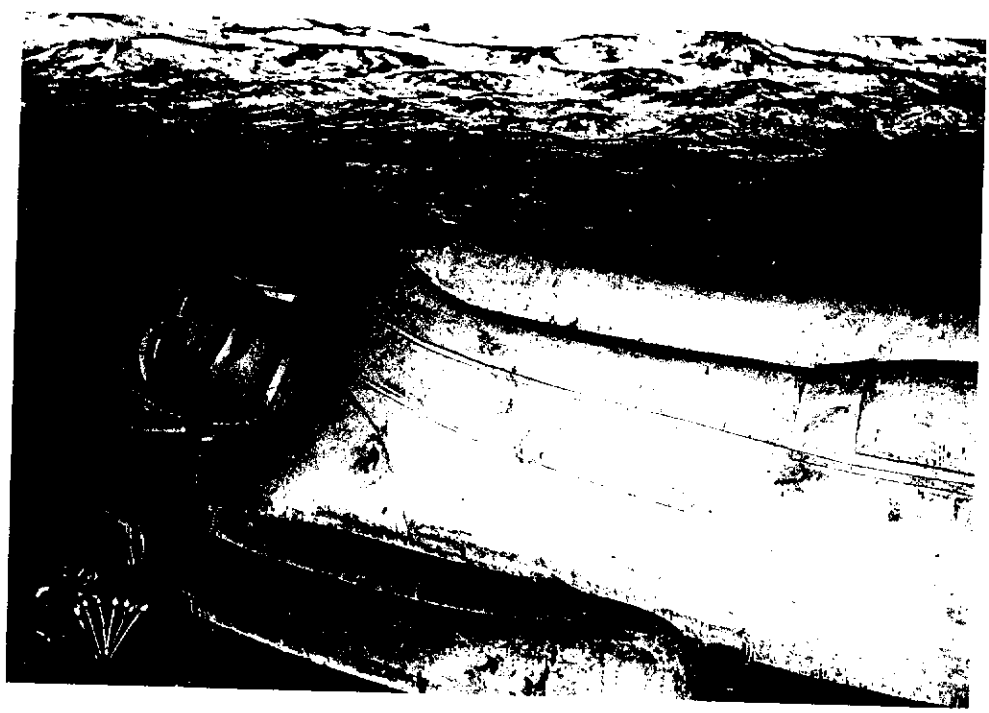
2. การสร้างและบูรณะศาสนสถาน และศาสนวัตถุบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ศาสนสถานและศาสนวัตถุในสมัยนี้ที่สำคัญ ได้แก่ อุโบสถ ศาลาการเปรียญ เจดียสถาน และพระพุทธรูป สิ่งเหล่านี้มีทั้งของโบราณที่มีอายุหลายร้อยปีและที่สร้างขึ้นใหม่ โดยเฉพาะศาสนสถานและศาสนวัตถุที่มีอายุมานานและมีคุณค่าทางด้านศิลปะ โบราณคดี และประวัติศาสตร์ จนกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานและโบราณวัตถุแห่งชาติมีเป็นจำนวนมากที่ตั้งอยู่ภายในวัดบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา เช่น พระมหาธาตุเจดีย์วัดพะโคะ พระมหาธาตุเจดีย์วัดจะทิ้งพระ พระมหาธาตุเจดีย์วัดเจดีย์งาม พระอุโบสถวัดมัชฌิมาวาส อุโบสถวัดคูหา อุโบสถวัดคูเต่า พระพุทธรูปวัดชะแม พระพุทธไสยาสน์วัดพะโคะ พระพุทธไสยาสน์วัดจะทิ้งพระ พระพุทธรูปภายในถ้ำพระวัดถ้ำตลอด จังหวัดสงขลา พระมหาธาตุเจดีย์วัดเขียนบางแก้ว เจดีย์วัดวัง พระเจดีย์วัดคูหาสวรรค์ อุโบสถวัดวัง อุโบสถวัดยางงาม อุโบสถวัดสุนทราวาส เจดีย์วัดเขา พระพุทธรูปวัดวัง พระพุทธรูปภายในถ้ำพระวัดคูหาสวรรค์ พระพุทธรูปภายในถ้ำพระวัดเขาเจียก จังหวัดพัทลุง เป็นต้น ศาสนสถานและศาสนวัตถุเหล่านี้ส่วนใหญ่ได้รับการดูแลรักษาและบูรณะซ่อมแซมจากกรมศิลปากรเป็นหลัก เช่น การบูรณะพระมหาธาตุเจดีย์วัดเจดีย์งาม การบูรณะพระมหาธาตุเจดีย์วัดจะทิ้งพระ การบูรณะพระมหาธาตุเจดีย์วัดเขียนบางแก้ว การบูรณะอุโบสถวัดวัง การบูรณะอุโบสถวัดยางงาม การบูรณะอุโบสถวัดวิหารเบิก การบูรณะพระพุทธรูปวัดชะแม การบูรณะพระพุทธไสยาสน์วัดพะโคะและวัดจะทิ้งพระ เป็นต้น แต่ก็ยังมีศาสนสถานและศาสนวัตถุอีกจำนวนมากที่ขาดการบำรุงรักษาจึงอยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรมหรือหักพังมีการรื้อทำลายไปก็มาก เนื่องจากพระสงฆ์และชาวบ้านไม่เห็นความสำคัญของสิ่งเหล่านี้และไม่มีการประกาศขึ้นทะเบียนจึงง่ายต่อการรื้อถอนเพื่อสร้างสิ่งใหม่

ส่วนการสร้างศาสนสถานและศาสนวัตถุขึ้นใหม่ในสมัยนี้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากสมัยที่ผ่านมา เนื่องจากได้รับอิทธิพลรูปแบบศิลปะไทยประยุกต์จากส่วนกลาง ศาสนสถานบางแห่งลอกเลียนแบบจากศิลปะของภาคอื่น ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

การสร้างเจดีย์สถาน ในสมัยนี้พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนเริ่มหันมาให้ความสำคัญกับการสร้างเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุและบรรจุอัฐิธาตุของพระภิกษุหรือวัตถุอันควรเคารพบูชา โดยเฉพาะพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้านั้น วัดต่าง ๆ ได้พยายามแสวงหาเพื่อนำมาบูชาและให้เป็นศูนย์รวมศรัทธาของพุทธศาสนิกชน มีการสร้างสถูปเจดีย์ขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุขนาดใหญ่น้อยตามกำลังศรัทธา และความสามารถเฉพาะตัวของพระภิกษุสงฆ์หรือผู้ที่เป็นหลักสำคัญในการระดมทุนเพื่อก่อสร้างสถูปเจดีย์ ในสมัยนี้จึงพบว่าบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามี

ภาพประกอบที่ 53 อุโบสถวัดคูหา ตำบลคูหา อำเภอสะบ้าย้อย จังหวัดสงขลา.

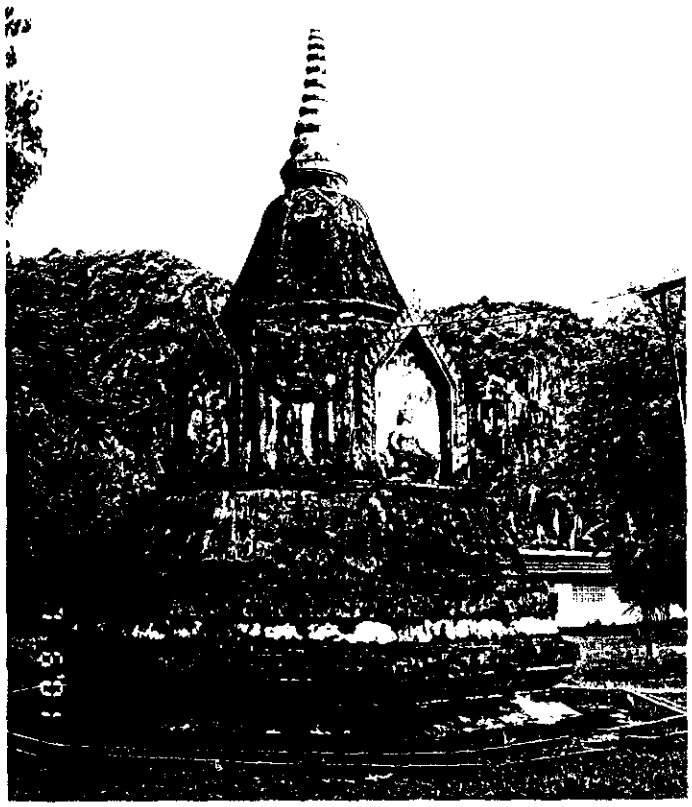

ภาพประกอบที่ 54 พระพุทธไสยาสน์ปูนปั้นภายในถ้ำดลอด ตำบลเขาแดง อำเภอสะบ้าย้อย จังหวัดสงขลา.

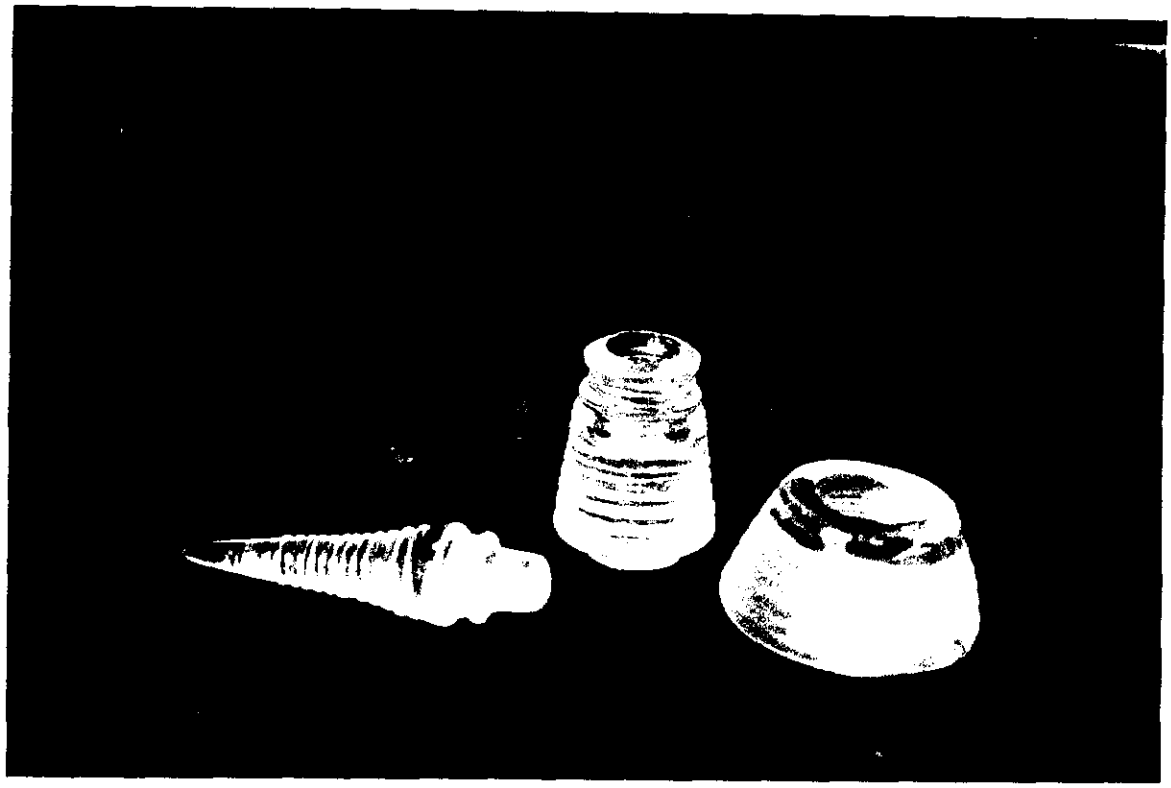
การสร้างสถูปเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและอัฐิธาตุหรือสิ่งของที่ควรเคารพบูชาขึ้นใหม่หลายแห่ง ดังรายละเอียดตามตารางที่ 16

ตารางที่ 16 เจดียสถานที่สร้างขึ้นใหม่บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2542

ที่	รายชื่อเจดียสถาน	สถานที่ตั้ง			ปี พ.ศ. ที่สร้าง	หมายเหตุ
		ชื่อวัด	อำเภอ	จังหวัด		
1	เจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ	วัดนิโครธาราม	เมือง	พัทลุง	2522	
2	เจดีย์พระมหาธาตุ	วัดภูผาภิมุข	เมือง	พัทลุง	2537	
3	เจดีย์	วัดท่าลาด	เขาชัยสน	พัทลุง		
4	เจดีย์พระมหาธาตุ	วัดบ้านสวน	ควนขนุน	พัทลุง	2535	
5	เจดีย์	ที่พักสงฆ์ถ้ำมาลัย	เมือง	พัทลุง		
6	เจดีย์	วัดเขาอ้อ	ควนขนุน	พัทลุง	2544	สร้างครอบเจดีย์เก่า
7	เจดีย์	วัดวิหารเบิก	เมือง	พัทลุง	2516	
8	เจดีย์	วัดรัตนวราราม	บางแก้ว	พัทลุง	2523	
9	เจดีย์	วัดบางแก้วผดุงธรรม	บางแก้ว	พัทลุง		
10	เจดีย์พระมหาธาตุ	วัดคลองเปล	หาดใหญ่	สงขลา		
11	เจดีย์พระมหาธาตุ	วัดควนมิตร	จะนะ	สงขลา	2512	
12	เจดีย์บรรจุอัฐิ	วัดคงคาเลียบ	บางกล่ำ	สงขลา		
13	ธรรมธาตุเจดีย์	วัดคูหา	สะบ้าย้อย	สงขลา	2528	
14	เจดีย์พระมหาธาตุศรีสักยะมุนี	วัดในวัง	นาทวี	สงขลา	2525	
15	เจดีย์บรรจุอัฐิ	วัดประจ่า	ควนเนียง	สงขลา	2514	
16	เจดีย์วิหารและวิหารเจดีย์	สำนักปฏิบัติธรรมโคกสัก (วัดขวด)	จะนะ	สงขลา	2536	
17	เจดีย์พระมหาธาตุ (พระสุวรรณคีรีเจดีย์วิหาร)	วัดชะแล้	สิงหนคร	สงขลา	2520-2532	

ภาพประกอบที่ 55 ธรรมธาตุเจดีย์วัดคูหา ตำบลคูหา อำเภอสะบ้าย้อย จังหวัดสงขลา สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2528 เพื่อบรรจุพระธรรม.

ภาพประกอบที่ 56 เจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุขุดพบในเจดีย์วัดชะแล้ ตำบลชะแล้ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา.

ภาพประกอบที่ 57 เจดีย์พระมหาธาตุวัดควนมิตร ตำบลคลองเปียะ อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา สร้างเมื่อ พ.ศ. 2512.

เจดียสถานเหล่านี้สร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและอัฐิธาตุ ดังตัวอย่างเจดีย์พระมหาธาตุ วัดควนมิตร ตำบลคลองเปรียะ อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา ตามประวัติเดิมว่าเจ้าอาวาสวัดควนมิตรได้รับแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ จากวัดชัยมงคล อำเภอเมืองสงขลา เมื่อ พ.ศ. 2437 ซึ่งพระบรมสารีริกธาตุนี้พระอธิการนะ ติสฺสโร อดีตเจ้าอาวาสวัดชัยมงคลนำมาจากลังกา[1] พระบรมสารีริกธาตุนี้ได้แบ่งไปบรรจุในเจดีย์วัดนาเจริญ (นาทับ) ตำบลนาทับ อำเภอจะนะ และบรรจุในเจดีย์วัดควนมิตร ต่อมาเจดีย์วัดควนมิตรได้พังทลาย จึงมีการขุดพระบรมสารีริกธาตุแล้วสร้างเจดีย์องค์ใหม่เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ เมื่อ พ.ศ. 2512[2] นอกจากบรรจุพระบรมสารีริกธาตุแล้วรอบฐานเจดีย์ยังประดิษฐานพระพุทธรูป และใช้เป็นที่ประกอบศาสนกิจได้อีกด้วย

ในทำนองเดียวกันที่วัดชะแล้ ตำบลชะแล้ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา พระครูเลี่ยง สุวณฺโณ เจ้าอาวาสวัดชะแล้ ได้ขุดพบพระบรมสารีริกธาตุบรรจุอยู่ในเจดีย์ทำด้วยโปร่งขาม พร้อมด้วยพระพุทธรูปเงิน 16 องค์ ทอง 2 องค์ แหวนทอง 15 วง แหวนเงิน 2 วง อัญมณี หรือลูกปัด 36 ลูก และกระปุกลายครามจำนวนหนึ่ง พระครูเลี่ยง สุวณฺโณ จึงได้สร้างเจดีย์ขึ้นใหม่บน ภูเขาชะแล้ เมื่อประมาณ 30 ปีมาแล้ว และได้นำพระบรมสารีริกธาตุและวัตถุอื่น ๆ ที่พบบรรจุไว้ภายในเจดีย์องค์ใหม่ให้ประชาชนได้กราบไหว้บูชา[3]

ความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุของผู้คนแถบลุ่มทะเลสาบสงขลานี้มีความสัมพันธ์กับลังกามาตั้งแต่อดีต อย่างน้อยตั้งแต่สมัยสุโขทัย และอยุธยา เป็นต้นมา จนสมัยรัตนโกสินทร์ แม้แต่สมัยปัจจุบันแหล่งที่มาของพระบรมสารีริกธาตุส่วนใหญ่มาจากดินแดนลังกา เพราะเราถือว่าลังกาเป็นดินแดนแห่งความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาที่สืบต่อจากอินเดีย ดังนั้นพระบรมสารีริกธาตุที่เข้ามาสู่ลุ่มทะเลสาบสงขลา จึงเป็นสิ่งบันดาลใจให้เกิดการก่อสร้างเจดีย์ขึ้นด้วยความศรัทธาเพื่อใช้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่เราเชื่อว่าเป็นพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้าอย่างแท้จริง ดังเห็นได้จากกรณีของพระสุนทรราชมานิต สมัยดำรงสมณศักดิ์ที่พระครูวินัยธรชยันตร์ อภิสฺสุภาโว รองเจ้าอาวาสวัดในวัง ตำบลนาทวี อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา ได้เดินทางไปลังกาเพื่อขอพระบรมสารีริกธาตุที่พบในองค์เจดีย์อากะสันกะนะเจดีย์ โดยขอให้พระปัญญานันทะเถระ เจ้าคณะจังหวัดภาคใต้ของลังกา ได้กราบทูลขอพระบรมสารีริกธาตุจากสมเด็จพระสังฆราชวิมล

---

[1]สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดสงขลา วัดโคกสมานคุณ. ข้อมูลประวัติวัดชัยมงคล จังหวัดสงขลา พ.ศ. 2519.

[2]สัมภาษณ์พระครูโสภณศีลวัตร (เริ่ม ฐิติญาโณ) เจ้าอาวาสวัดควนมิตร หมู่ที่ 2 ตำบลคลองเปรียะ อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2544.

[3]สัมภาษณ์พระอธิการดำรง จนฺทสโร เจ้าอาวาสวัดชะแล้ หมู่ที่ 4 ตำบลชะแล้ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2544.

กิตติมหาสังฆนายกสยามวงศ์ ประเทศศรีลังกา ซึ่งสมเด็จพระสังฆราชได้ทรงขอจากรัฐบาลแล้วได้พระราชทานให้พระสุนทรราชมานิต เมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2526 พระสุนทรราชมานิตได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุไว้ในเจดีย์พระมหาธาตุวัดในวัง เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2526 ซึ่งเป็นเจดีย์พระมหาธาตุที่พระสุนทรราชมานิตได้สร้างไว้ตั้งแต่ พ.ศ. 2525 เพื่อร่วมสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี[1]

ส่วนในสมัยนี้ยังมีการนิยมสร้างเจดีย์ไว้สำหรับบรรจุอัฐิธาตุของพระภิกษุสงฆ์ที่เป็นที่เคารพบูชาอย่างสูงของประชาชน เช่น เจดีย์บรรจุอัฐิธาตุของหลวงพ่อเฟื่อง อินทสุวรรณโณ วัดคงคาเลียบ ตำบลท่าช้าง อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา เป็นต้น บางส่วนก็สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่เก็บอัฐิของประชาชนทั่วไป โดยใช้เจดีย์เป็นที่เก็บอัฐิของบรรพบุรุษ ทางวัดจะเปิดบริการให้ชาวบ้านได้จองที่รอบ ๆ เจดีย์หรือเจาะเป็นช่องเล็ก ๆ ไว้รอบฐานเจดีย์เพื่อบรรจุอัฐิ เช่น เจดีย์วัดรัตนวราราม เจดีย์วัดบางแก้วผดุงธรรม อำเภอบางแก้ว เจดีย์วัดวิหารเบิก อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เป็นต้น

การสร้างอุโบสถและศาลาการเปรียญ ในสมัยนี้พบว่าการสร้างอุโบสถและศาลาการเปรียญมีการเปลี่ยนแปลงไปมาก หลังจาก พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา รูปแบบอุโบสถแบบดั้งเดิมของท้องถิ่น คือ แบบทรงโถง และแบบใช้ผนังรับน้ำหนักได้หมดความนิยมไป วัดและพระสงฆ์หันมานิยมใช้รูปแบบอุโบสถแบบ ก ข ค ของกรมศิลปากรหรือกรมการศาสนาเป็นหลัก รูปแบบของอุโบสถทั้ง 3 แบบ มีลักษณะดังนี้

อุโบสถมาตรฐาน แบบ ก. เป็นอุโบสถทรงไทย ขนาดกว้าง 8.15 เมตร ยาว 23 เมตร หลังคาซ้อนกัน 3 ชั้น มีลวดลายหน้าบัน ช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ มีประตูด้านหน้า 1 ประตู ด้านหลัง 2 ประตู และมีหน้าต่างด้านข้างด้านละ 5 ช่อง มีบันไดขึ้นทางข้างทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ด้านละ 2 บันได ด้านหน้าและหลังทำเป็นมุขเด็จยื่นออกไป ซุ้มประตูและหน้าต่างประดับด้วยลวดลายไทยอย่างสวยงาม

อุโบสถมาตรฐาน แบบ ข. เป็นอุโบสถแบบทรงไทย ขนาดกว้าง 8.05 เมตร ยาว 18.62 เมตร หลังคาซ้อนกัน 3 ชั้น มีลวดลายหน้าบัน ช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ มีประตูด้านหน้า 2 ประตู ด้านหลัง 2 ประตู หน้าต่างด้านข้างด้านละ 5 ช่อง ซุ้มประตูและหน้าต่าง

---

[1]คณะศิษยานุศิษย์. หนังสือเนื่องในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระครูปลัดสัมพิพัฒนศีลาจารย์ (ชยันตร์ อภิสุภาโว) เจ้าคณะตำบลนาทวี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวงวัดในวัง ตำบลนาทวี อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะที่พระสุนทรราชมานิต. 2528. หน้า 20.

ประดับด้วยลวดลายไทย มีบันไดขึ้นทางด้านหน้า 1 บันได และมีมุขเด็จยื่นไปทางด้านหน้าเพียงด้านเดียว

อุโบสถมาตรฐาน แบบ ค. เป็นอุโบสถแบบทรงไทย ขนาดกว้าง 7 เมตร ยาว 21.75 เมตร หลังคาซ้อนกัน 3 ชั้น มีลวดลายหน้าบัน ช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ มีประตูทางเข้าด้านหน้าและด้านหลัง ด้านละ 1 ประตู หน้าต่างด้านข้างด้านละ 5 ช่อง ซุ้มประตูและหน้าต่างประดับด้วยลวดลายไทย ด้านหน้าและด้านหลังมีมุขเด็จยื่นออกไป และมีบันไดทางขึ้นทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ด้านละ 1 บันได[1]

รูปแบบอุโบสถเหล่านี้ทางวัดและพระสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาได้นำมาเป็นแบบในการก่อสร้าง แต่ก็ไม่ได้ยึดแบบตายตัวทีเดียว มีการปรับเปลี่ยนขนาด ประตูหน้าต่างหรือบันได บ้างตามความเหมาะสม หรือตามกำลังเงินทุนที่ใช้ในการก่อสร้าง หรือบางครั้งมีการนำรูปแบบมาผสมผสานเข้าด้วยกัน เช่น อุโบสถวัดภูเขาทอง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง สร้างเมื่อ พ.ศ. 2535 เป็นอุโบสถแบบผสมระหว่างอุโบสถแบบ ก. กับอุโบสถแบบ ค.[2] เป็นต้น ส่วนตัวอย่างของอุโบสถแบบ ก. ข. ค. มีพบจำนวนมากบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา เช่น อุโบสถแบบ ก. วัดโคกเนียน อุโบสถแบบ ก. วัดทุ่งขึงหนัง อุโบสถแบบ ข. วัดโคกคีรี อุโบสถแบบ ข. วัดทุ่งลาน อุโบสถแบบ ค. วัดดอนศาลา อุโบสถแบบ ค. วัดท่าแค อุโบสถแบบ ค. วัดรัตนวราราม อุโบสถแบบ ค. วัดหานโพธิ์ จังหวัดพัทลุง

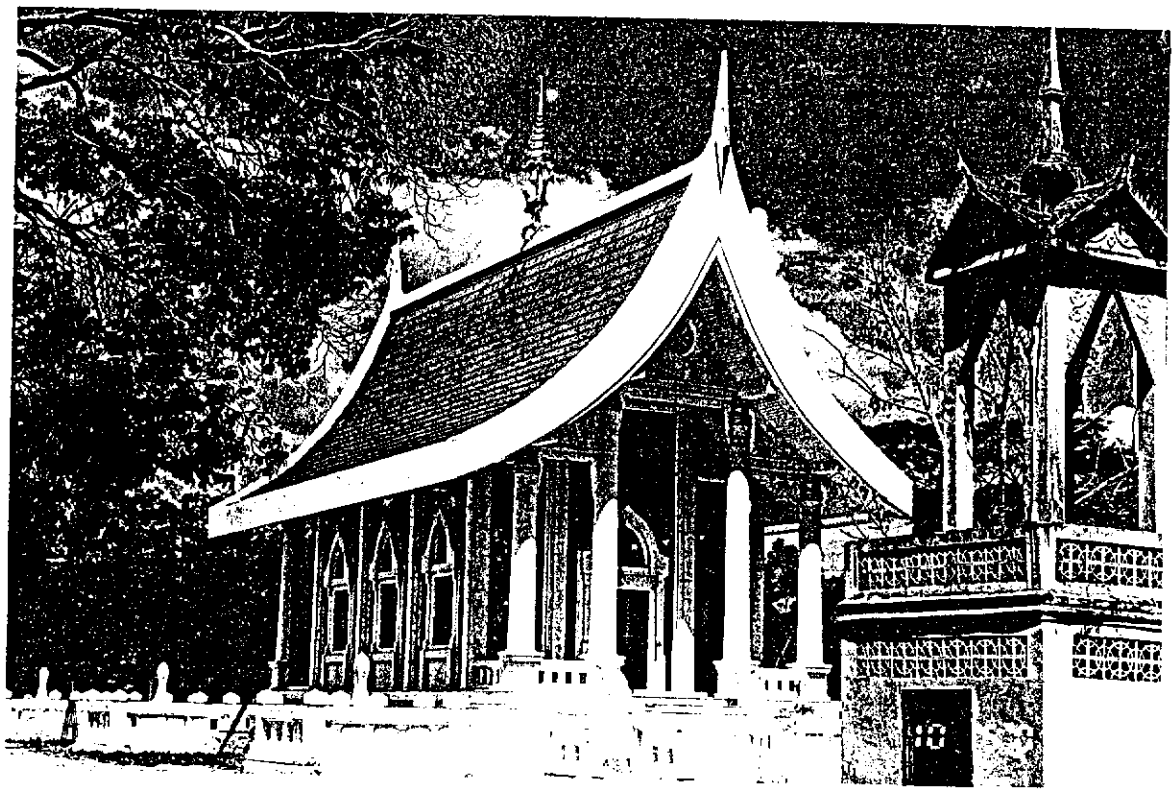
นอกจากนี้ยังมีอุโบสถขนาดใหญ่ที่ถูกออกแบบขึ้นเป็นการเฉพาะวัด เช่น อุโบสถ 2 ชั้น วัดบ้านสวน อำเภอควนขนุน อุโบสถแบบ 2 ชั้น วัดควนนางพิมพ์ อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง อุโบสถวัดแหลมทราย อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา เป็นต้น อุโบสถสมัยนี้ต้องใช้ทุนในการก่อสร้างจำนวนมากมาย บางครั้งต้องใช้เวลานานหลายสิบปีจึงจะแล้วเสร็จ เพราะต้องระดมทุนจากภายนอกชุมชนเป็นส่วนใหญ่ ทั้งในรูปของการทอดผ้าป่า ทอดกฐิน และสร้างพระเครื่องรางของขลังออกจำหน่ายเพื่อระดมทุน

ส่วนอุโบสถที่เลียนแบบมาจากภาคอื่น ๆ ก็มีหลายแห่งที่ไม่เหมาะสมกับสภาพภูมิศาสตร์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ดังเห็นได้จากอุโบสถวัดท่าหิน ตำบลท่าหิน อำเภอสทิงพระ

---

[1]ดูรายละเอียดของแบบแปลนแผนผังได้ใน ธนิต อยู่โพธิ์. <u>ทฤษฎีในการปรับปรุงรักษาถาวรวัตถุในวัด.</u> กรมศิลปากรพิมพ์ถวายพระภิกษุและสามเณรซึ่งเข้าชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร ในเทศกาลเข้าพรรษา พ.ศ. 2507.

[2]สัมภาษณ์พระครูพินิจวรกิจ (คล้อย) เจ้าคณะอำเภอควนขนุนและเจ้าอาวาสวัดภูเขาทอง ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2544.

ภาพประกอบที่ 58 อุโบสถวัดท่าหิน ตำบลท่าหิน อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา สร้างเลียนแบบอุโบสถวัดธรรมกาย เมื่อ พ.ศ. 2539.

จังหวัดสงขลา สร้างเมื่อ พ.ศ. 2539 โดยเลียนแบบอุโบสถของวัดพระธรรมกาย[1] คือ หลังคาจั่วแบบศาลาไม่มีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ประตูหน้าต่างใช้กระจกรอบทุกด้านทำให้เกิดความร้อนภายในและกระจกแตกได้ง่าย จึงไม่เหมาะกับสภาพอากาศร้อนชื้นและบางครั้งลมพัดแรงอาจเกิดอันตรายได้ อุโบสถที่มีลักษณะเดียวกันนี้ยังพบที่วัดศาลาไม้ไผ่ หมู่ที่ 8 ตำบลท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ซึ่งเป็นอุโบสถแบบประหยัดของกรมการศาสนา สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2531 เป็นอุโบสถขนาดเล็ก ฐานต่ำ มีช่อฟ้า แต่ไม่มีใบระกา ประตูหน้าต่างทำเป็นกระจกด้านหน้า - หลังมีมุขยื่นและเสารับปีกหลังคาด้านข้างด้านละ 4 เสา อุโบสถแบบนี้นอกจากจะแคบฐานต่ำน้ำท่วมได้ง่าย และประตูหน้าทำด้วยกระจก ซึ่งเป็นตัวเพิ่มความร้อนภายใน จึงไม่เหมาะที่จะสร้างในสภาพอากาศร้อนชื้น แต่เนื่องจากระยะนั้นทางวัดไม่มีงบประมาณ เมื่อกรมการศาสนาอุดหนุนทั้งรูปแบบอุโบสถและงบประมาณก่อสร้างทางวัดจึงรับไว้ก่อน ความจริงอุโบสถแบบประหยัดของกรมการศาสนานี้จะสร้างที่วัดตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง แต่ทางวัดตะโหมดไม่ยอมรับเนื่องจากอุโบสถแบบนี้ไม่ค่อยมีความสวยงามและยังเป็นอุโบสถขนาดเล็กด้วย จึงได้ย้ายมาสร้างที่วัดศาลาไม้ไผ่

การสร้างพระพุทธรูป ในสมัยนี้การสร้างพระพุทธรูปนิยมซื้อจากกรุงเทพฯ เนื่องจากสะดวกในการจัดหา ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยโลหะเลียนแบบศิลปะโบราณ เช่น ศิลปะสมัยสุโขทัย ศิลปะสมัยอยุธยา ศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นต้น พระพุทธรูปเหล่านี้มีทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ขึ้นอยู่กับความศรัทธาและเงินทุนของผู้สร้างหรือขึ้นอยู่กับสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูป ส่วนผู้สร้างพระพุทธรูปจะถวายวัดหนึ่งวัดใดนั้นผู้สร้างมักจะเกี่ยวข้องกับวัดนั้นมาก่อนเสมอ เช่น เป็นศิษย์วัดนั้นมาก่อน เคารพนับถือพระภิกษุสงฆ์ในวัดนั้นเป็นกรณีพิเศษ เป็นต้น การสร้างพระพุทธรูปมีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นพุทธบูชาหรือเพื่ออุทิศบุญกุศลแก่บรรพบุรุษ พระพุทธรูปที่สร้างหากเป็นพระประธานในอุโบสถและศาลาการเปรียญส่วนใหญ่จะมีขนาดใหญ่ การสร้างพระพุทธรูปถวายวัดนอกจากจะเป็นการสร้างเป็นการส่วนตัวแล้วยังมีกลุ่มองค์กรหรือมูลนิธิสมาคมหรือศาลเจ้าต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาได้สร้างถวายดังตัวอย่างมูลนิธิศาลเจ้าเจียงกุน วัดหงส์ประดิษฐาราม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา มีความศรัทธาในพุทธศาสนาได้เริ่มสร้างพระพุทธรูปเป็นพระประธานถวายไว้ตามวัดต่าง ๆ บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ตั้งแต่ พ.ศ. 2532 ถึง พ.ศ. 2544 จำนวน 35 องค์ โดยได้คัดเลือกถวายวัดในชนบทที่อยู่ห่างไกลหรือสำนักสงฆ์ที่เกิดขึ้นใหม่ยังขาดแคลนพระพุทธรูป เช่น วัดบ้านไร่ วัดพรุชบา วัดบ่อแดง วัดเนินพิจิตร วัดทุ่งไพล วัดวิเวกวณาศรม วัดเนินไศล วัดช่องเขา วัดเทพ

---

[1]สัมภาษณ์พระครูศรีธรรมวิทย์ (อุทัย อุตตโม) วัดท่าหิน หมู่ที่ 6 ตำบลท่าหิน อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2544.

ภาพประกอบที่ 59 พระพุทธนิรโรคันตรายชัยวัฒน์จตุรทิศ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ประดิษฐานไว้ที่จังหวัดพัทลุง เมื่อ พ.ศ. 2511 ชาวบ้านเรียกว่า "พระสี่มุมเมือง".

นิมิต สำนักสงฆ์สันติวรกุล วัดเจริญราษฎร์ วัดขุนตัดหวาย วัดปลักคล้า วัดคลองยอ วัดวังโต้ วัดวิมลคุณาทร จังหวัดสงขลา[1] เป็นต้น

นอกจากจะมีการสร้างพระพุทธรูปหล่อด้วยโลหะแล้วยังมีการสร้างพระพุทธรูปด้วยปูนก่ออิฐหรือปูนปั้นขนาดใหญ่ที่เป็นฝีมือช่างในท้องถิ่นและช่างที่ผ่านการศึกษาทางศิลปะในสถานศึกษาจากส่วนกลาง พระพุทธรูปที่สร้างมีหลายรูปแบบและหลายปาง เช่น พระพุทธไสยาสน์วัดประจำ พระพุทธรูปปางป่าเลไลยก์สำนักวิปัสสนาเขาหลง พระพุทธไสยาสน์วัดแหลมจาก พระพุทธรูปปางมารวิชัยวัดนางเหล้า พระพุทธรูปปางมารวิชัยวัดแหลมพ้อ พระพุทธไสยาสน์วัดบ่อทรัพย์ จังหวัดสงขลา พระพุทธไสยาสน์วัดเขาอ้อ พระพุทธไสยาสน์วัดรัตนาราม พระพุทธรูปปางโปรดปัญจวัคคีวัดนิโครธาราม พระพุทธรูปปางมารวิชัยวัดเขา (ร้าง) จังหวัดพัทลุง พระพุทธรูปที่สร้างเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปแบบทั่วไปไม่มีคุณลักษณะพิเศษที่จะสร้างความศรัทธาเชื่อถือในความศักดิ์สิทธิ์ แต่พระพุทธรูปที่มีชื่อเสียงเป็นที่ศรัทธาเชื่อถือของชาวบ้านนั้น จะต้องมีประวัติความเป็นมาที่ชัดเจนหรือมีส่วนเกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสถาบันพระมหากษัตริย์ก็จะเป็นพระพุทธรูปที่มีความสำคัญกับชาวบ้าน เพราะชาวบ้านจะนับถือพระพุทธรูปเป็นองค์แทนพระพุทธเจ้าควบคู่กับความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธรูป ตัวอย่างพระพุทธรูปสำคัญในสมัยนี้ มีดังนี้

พระพุทธนิรโรคันตรายชัยวัฒน์จตุรทิศ ประดิษฐานภายในศาลาจตุรมุขตั้งอยู่ระหว่างศาลากลางจังหวัดกับศาลจังหวัดพัทลุง เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยโลหะปางสมาธิ พระพุทธรูปองค์นี้ชาวบ้านเคารพบูชาและเชื่อว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ เนื่องจากเป็นพระพุทธรูปที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้ประดิษฐานที่จังหวัดพัทลุง เมื่อ พ.ศ. 2511 ตามประวัติกล่าวว่า พระพุทธนิรโรคันตรายชัยวัฒน์จตุรทิศหรือพระสี่มุมเมือง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นและได้พระราชทานไว้ ณ จังหวัดลำปาง สระบุรี ราชบุรี และจังหวัดพัทลุง มูลเหตุเดิมนั้นเป็นพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระบรมราชศรัทธามหากุศลจะสร้างพระพุทธรูปไว้ในพุทธศาสนา แต่ยังไม่ทันได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลก็เสด็จสวรรคตเสียก่อน

ต่อมาภายหลังพระยาอนุรักษ์ราชมณเฑียร หัวหน้ากองการมหาดเล็กในพระราชสำนักกับพระอาจารย์ผ่อง จินดา แห่งวัดจักรวรรดิราชาวาส กรุงเทพฯ และพล.ท.ยุทธ สมบูรณ์ อดีตเจ้ากรมรักษาดินแดนได้ร่วมปรึกษากันแล้วนำความตามพระราชดำริเดิมขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทก็ทรงรับเป็นพระบรมราชูปถัมภ์ ได้เสด็จพระ

---

[1]มูลนิธิศาลเจ้าเจียงกุน วัดหงส์ประดิษฐาราม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. ข้อมูลการสร้างพระประธานถวายวัดต่าง ๆ ระหว่าง พ.ศ. 2532 - 2544.

ราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชมกุฎราชกุมาร ทรงเททองหล่อพระพุทธรูป ทั้ง 4 องค์ แล้วจึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้ประดิษฐานไว้ ทั้ง 4 มุมเมือง หรือ 4 ภาคของประเทศไทย ในส่วนภาคใต้ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ประดิษฐานไว้ที่จังหวัดพัทลุง ตั้งแต่วันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2511[1] พระพุทธรูปองค์นี้จึงเป็นที่กราบไหว้บูชาของชาวพัทลุงและประชาชนภาคใต้มาจนปัจจุบัน

พระพุทธมงคลมหาราช เป็นพระพุทธรูปประจำนครหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ได้ดำเนินการก่อสร้างขึ้นในวโรกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ครบ 6 รอบ วันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2542 ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เทศบาลนครหาดใหญ่ได้จัดสร้างเป็นพระพุทธรูปปางประทานพร ขนาดสูง 19.90 เมตร หล่อด้วยโลหะทองเหลือง โดยใช้รูปแบบพระพุทธรูปประจำพระชนมวาร (พระพุทธรูปประจำวันประสูติของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว) ซึ่งประสูติวันจันทร์ พระพุทธรูปประจำพระชนมวารเป็นพระพุทธรูปปางประทานพร มีพุทธลักษณะเป็นพระพุทธรูปแบบสมัยรัตนโกสินทร์ ประทับยืนแบบสมภังค์ (ยืนตรง) พระหัตถ์ขวายกขึ้นแสดงปางประทานพร ส่วนพระหัตถ์ซ้ายทอดลงข้างพระวรกาย ได้นำขึ้นประดิษฐาน ณ เขาคอหงส์บริเวณสวนสาธารณะ ในเขตเทศบาลนครหาดใหญ่ เมื่อวันที่ 26 - 28 ตุลาคม พ.ศ. 2544 พร้อมกับประกอบพิธีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในพระเกตุมาลาของพระพุทธรูป ทั้งนี้เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลและเฉลิมพระเกียรติแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตลอดจนเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ และเป็นสิริมงคลแก่พุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป นอกจากนี้ยังได้ขอพระราชทานนามพระพุทธรูปจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเพื่อเป็นสิริมงคล ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามพระพุทธรูปว่า "พระพุทธมงคลมหาราช" ตลอดจนพระบรมราชานุญาตให้ใช้ตราสัญลักษณ์งานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในวโรกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ครบ 6 รอบ ประดิษฐานที่ฐานพระพุทธรูป[2]

พระพุทธมหาสุขโข พระพุทธสิทธิอาญา และพระพุทธกิตติวัฒน์ เป็นพระพุทธรูปหล่อโลหะ 3 องค์ ประดิษฐาน ณ วัดในวัง อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา ชาวบ้านนับถือว่าเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ประจำวัดในวัง ตามประวัติกล่าวว่า พระพุทธมหาสุขโขเดิมเป็นพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย ขุนมหาสุขวโรทัยได้นำมาถวายพระครูประสูตโสภน อดีตเจ้าอาวาสวัดในวัง เมื่อประมาณ พ.ศ. 2489 ต่อมา พ.ศ. 2527 พระครูวินัยธรชยันตร์ (พระสุนทรราชมานิต) ได้ขอ

---

[1]เทศบาลเมืองพัทลุง. ประวัติและความเป็นมาของพระพุทธนิรโรคันตรายชัยวัฒน์จตุรทิศ. 2528. หน้า 2 - 4.

[2]เทศบาลนครหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. พิธีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและประกอบองค์พระพุทธมงคลมหาราช 26 - 28 ตุลาคม 2544. 2544. ไม่ปรากฏเลขหน้า.

จำลองพระพุทธรูปขึ้นใหม่แล้วนำไปครอบองค์เดิมไว้ และได้ขอพระราชทานนามจากสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปรินายกทรงประทานนามว่า "สมเด็จพระพุทธมหาสุขโข เพื่อใช้เป็นพระคู่บ้านคู่เมืองของอำเภอนาทวี และเมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2528 สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จทรงเจิมและทรงสุหร่าย ต่อมาเพื่อระลึกถึงคุณงามความดีของขุนสิทธิอาญา ผู้ริเริ่มสร้างวัดในวัง พระสุนทรราชมานิต จึงได้สร้างเป็นพระพุทธรูปแบบศิลปะสุโขทัยไว้เป็นอนุสรณ์สำหรับประชาชนได้กราบไหว้บูชา เมื่อ พ.ศ. 2527 ส่วนพระพุทธรูปกิตติวัฒน์นั้น พระสุนทรราชมานิต ได้สร้างขึ้นเพื่อบูชาคุณหลวงพ่ออิ่ม กิตติวฑฒโน อดีตเจ้าอาวาสวัดในวัง โดยสร้างเป็นพระพุทธรูปแบบศิลปะเชียงแสน เมื่อ พ.ศ. 2528 พระพุทธรูปทั้ง 3 องค์ได้นำเข้าประดิษฐานไว้ในวิหารสิทธิอาญาและได้กราบทูลเชิญสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินทรงเจิม ทรงสุหร่าย และทรงประกอบพิธียกช่อฟ้า พร้อมกับวางศิลาฤกษ์ศาลาการเปรียญและสมโภชพระบรมธาตุศรีสักยะมุนี เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2528[1]

พระพุทธรูปดังเหล่านี้ส่วนใหญ่ก่อนจะนำมาประดิษฐานผู้สร้างจะประกอบพิธีกรรมปลุกเสกเพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ชาวบ้านเกิดความศรัทธาเชื่อถือและเป็นที่ยึดเหนี่ยวพึ่งพิงทางจิตใจ

นอกจากการสร้างพระพุทธรูปแล้ว ในสมัยนี้พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนหันมานิยมสร้างรูปเหมือนของพระภิกษุมากกว่าในสมัยที่ผ่านมา และมีแนวโน้มว่าจะมีการสร้างมากขึ้นเกือบทุกวัดในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา การเลือกสร้างรูปเหมือนของพระภิกษุนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นรูปของเจ้าอาวาสที่ทำคุณประโยชน์แก่วัดและชุมชน หรือพระเกจิอาจารย์ที่ชาวบ้านเชื่อว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ เพื่อเป็นอนุสรณ์และกราบไหว้บูชา ดังนั้นการสร้างรูปเหมือนพระภิกษุสงฆ์ในช่วงแรก ๆ นี้ ส่วนใหญ่จะมีความผูกพันทางด้านจิตใจกับชาวบ้านมาก เพราะสร้างขึ้นด้วยความเคารพนับถือ ไม่มีผลประโยชน์อย่างอื่นเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น รูปเหมือนของสมเด็จเจ้าพะโคะ (พ.ศ. 2506) วัดพะโคะ พระอธิการรุ่ง (พ.ศ. 2512) วัดรามแก้ว พระอธิการเรือง (พ.ศ. 2525) วัดหัววัง พระครูจรูญกรณีย์ (พ.ศ. 2507) วัดคูหาสวรรค์ พระครูสังฆวิจารณ์ฉัททันต์บรรพต (ทองเฒ่า) (พ.ศ. 2516) วัดเขาอ้อ พระอาจารย์นำ ชินวโร (พ.ศ. 2519) วัดคอนศาลา เป็นต้น

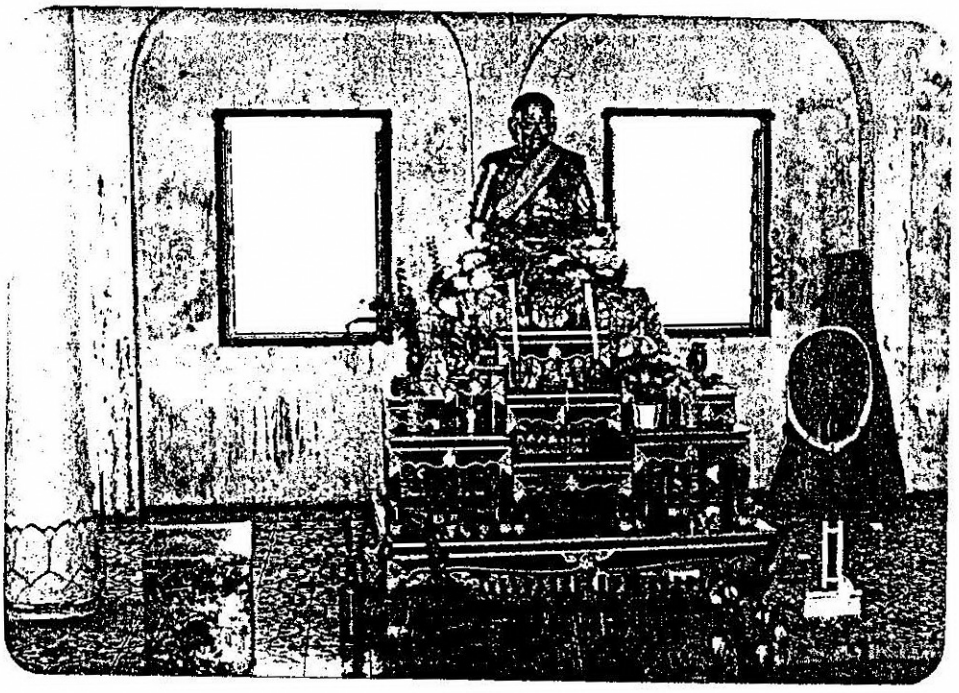
[1]คณะศิษยานุศิษย์. หนังสือที่ระลึกเนื่องในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระครูปลัดสัมพิพัฒนศีลาจารย์ (ชยันตร์ อภิสุภาโว) เจ้าคณะตำบลนาทวี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวง วัดในวัง ตำบลนาทวี อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา. 2528. หน้า 21 - 23.

ภาพประกอบที่ 60 รูปเหมือนพระครูสังฆวิจารณ์ฉัททันต์บรรพต (ทองเฒ่า) อดีตเจ้าอาวาสวัดเขาอ้อ ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง สร้างเมื่อ พ.ศ. 2516.

ต่อมาหลัง พ.ศ. 2525 เป็นต้นมา การสร้างรูปเหมือนของพระภิกษุสงฆ์จะมีการเปลี่ยนแปลงไปมากขึ้น คือ จะมุ่งที่ความศักดิ์สิทธิ์ของพระภิกษุมากกว่าความผูกพันทางจิตใจและความผูกพันทางชุมชน ดังจะเห็นได้ว่าในสมัยหลังนี้มีการนิยมสร้างรูปเหมือนของสมเด็จเจ้าพะโคะหรือหลวงพ่อทวดเหยียบน้ำทะเลจืดกระจายไปตามวัดต่าง ๆ บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาจำนวนมากมาย และจะมากกว่าการสร้างพระพุทธรูปถวายวัด ซึ่งไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเท่านั้น แต่คติการสร้างรูปหลวงพ่อทวดนี้ได้ขยายไปทั่วภาคใต้และภาคอื่น ๆ ของประเทศไทย ตลอดถึงตอนเหนือของประเทศมาเลเซีย นอกจากนี้บางวัดยังมีการสร้างรูปเหมือนของพระเกจิอาจารย์ต่างวัดต่างถิ่น และต่างภาคมาไว้ที่เดียวกัน เช่น วัดโคกสมานคุณ อำเภอหาดใหญ่ สร้างรูปเหมือนของหลวงพ่อทวดเหยียบน้ำทะเลจืด หลวงพ่อเงิน วัดบางคลาน จังหวัดพิจิตร สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) วัดระฆังโฆษิตารามวรมหาวิหาร กรุงเทพฯ หรือวัดบางเขียด อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา สร้างรูปเหมือนของสมเด็จเจ้าพะโคะ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) วัดระฆังโฆษิตารามวรมหาวิหาร หลวงพ่อสด วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ หลวงพ่อรักษ์ (พระครูศิริวัฒนกิจ วัดโคกสวย อำเภอทับปุด จังหวัดพังงา) หลวงพ่อเพียร วัดบางเขียด พ่อท่านคล้าย วัดจันดี อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช พระครูยก วัดบางเขียด พระอุปัชฌาย์เทือก จังหวัดพังงา และพระครูพิทักษญ์ธรรมวงศ์ อดีตเจ้าคณะอำเภอทับปุด จังหวัดพังงา เป็นต้น

จากข้อมูลดังกล่าวจะเห็นได้ว่า การสร้างรูปเหมือนของพระภิกษุสงฆ์บางครั้งเกินความจำเป็นและสิ้นเปลืองงบประมาณที่ส่วนใหญ่ได้รับจากการบริจาคของชาวบ้านในท้องถิ่นและการระดมทุนจากต่างถิ่น แต่เนื่องจากการสร้างรูปเหมือนในช่วงหลังนี้มุ่งไปที่ความศักดิ์สิทธิ์เพื่อดึงดูดให้ประชาชนจากต่างถิ่นหรือชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะชาวสิงคโปร์ มาเลเซีย ที่นับถือพุทธศาสนาเข้ามาบูชาและบริจาคทุนเข้าวัดมากขึ้น ทำให้วัดมีรายได้จากส่วนนี้เป็นจำนวนมาก สามารถนำมาพัฒนาวัดในด้านอื่น ๆ จนบางครั้งวัดได้กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัด นอกจากนั้นยังมีการนิยมสร้างรูปเจ้าแม่กวนอิมขึ้นตามวัดต่าง ๆ อีกจำนวนมาก โดยเฉพาะวัดในตัวเมืองใหญ่ ๆ ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว เพื่อตอบสนองความเชื่อของกลุ่มคนบางกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มคนไทยเชื้อสายจีนจะให้ความเคารพบูชาเจ้าแม่กวนอิมเป็นอย่างมาก และเป็นกลุ่มที่สามารถระดมทุนได้มาก จึงทำให้วัดต่าง ๆ สร้างรูปเจ้าแม่กวนอิม เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวเข้าวัดและบริจาคทรัพย์บำรุงพุทธศาสนา เช่น วัดแหลมพ้อ วัดโคกสมานคุณ วัดนางเหล้า จังหวัดสงขลา วัดคูหาสวรรค์ สำนักวิปัสสนาวังสันติบรรพต จังหวัดพัทลุง เป็นต้น ส่วนรูปเจ้าแม่กวนอิมที่ใหญ่ที่สุด ได้แก่ รูปเจ้าแม่กวนอิมแกะสลักจากหินหยกขาว จากมณฑลเหอเป่ย สาธารณรัฐประชาชนจีน ประดิษฐานบนเขาคอหงส์ในบริเวณสวนสาธารณะ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา มีขนาดสูง 9.90 เมตร ซึ่งเทศบาลนครหาดใหญ่สร้างขึ้นเพื่อเป็นการเฉลิมฉลองในปีกาญจนาภิเษกและ

ภาพประกอบที่ 61 รูปหล่อสมเด็จเจ้าพะโคะหรือหลวงพ่อทวดเหยียบน้ำทะเลจืด วัดพะโคะ ตำบลชุมพล อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา สร้างเมื่อ พ.ศ. 2506.

ภาพประกอบที่ 62 พระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เจ้าคณะภาค 18 (พ.ศ. 2516 - 2540).

ทำพิธีเปิด เมื่อวันที่ 9 เมษายน พ.ศ. 2540 ถือได้ว่าเป็นจุดรวมความศรัทธาในองค์เจ้าแม่กวนอิมของชาวสงขลาและหาดใหญ่ได้เป็นอย่างดี

2.2 การปกครองคณะสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2542

การปกครองคณะสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในสมัยนี้จะมีการเปลี่ยนไปตามบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ซึ่งมีโครงสร้างเช่นเดียวกับพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ทุกประการ[1]

โครงสร้างของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ประกอบด้วย

1. สมเด็จพระสังฆราชทรงบัญชาการคณะสงฆ์และตราพระบัญชาโดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมาย พระธรรมวินัย และไม่ขัดหรือแย้งกับกฎมหาเถรสมาคม ทรงดำรงตำแหน่งประมุขสงฆ์ และประธานกรรมการมหาเถรสมาคม

2. มหาเถรสมาคม ประกอบด้วย ประธาน กรรมการ โดยตำแหน่ง และกรรมการที่แต่งตั้ง มี สมเด็จพระสังฆราชเป็นประธาน และสมเด็จพระราชาคณะทุกรูปเป็นกรรมการ โดยตำแหน่ง และกรรมการที่สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้ง ได้แก่ พระราชาคณะ ไม่ต่ำกว่า 4 รูป แต่ไม่เกิน 8 รูป[2]

3. เจ้าคณะใหญ่ปกครองคณะสงฆ์ ประกอบด้วย เจ้าคณะใหญ่หนกลาง หนเหนือ หนตะวันออก หนใต้ และเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุต การปกครองแยกตามนิกายสงฆ์ โดยเจ้าคณะใหญ่หนทั้ง 4 ปกครองคณะสงฆ์มหานิกาย และเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุต ปกครองคณะสงฆ์ธรรมยุต[3]

4. การปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ประกอบด้วย

ภาค แบ่งออกเป็น 18 ภาค มีผู้ปกครองเป็นเจ้าคณะภาค และรองเจ้าคณะภาค

จังหวัด แบ่งตามอาณาจักร มีผู้ปกครองเป็นเจ้าคณะจังหวัด และรองเจ้าคณะจังหวัด

อำเภอ แบ่งตามอาณาจักร มีผู้ปกครองเป็นเจ้าคณะอำเภอ และรองเจ้าคณะอำเภอ

ตำบล แบ่งตามอาณาจักร มีผู้ปกครองเป็นเจ้าคณะตำบล และรองเจ้าคณะตำบล[4]

---

[1]คนึงนิตย์ จันทบุตร. สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. 2532. หน้า 34.

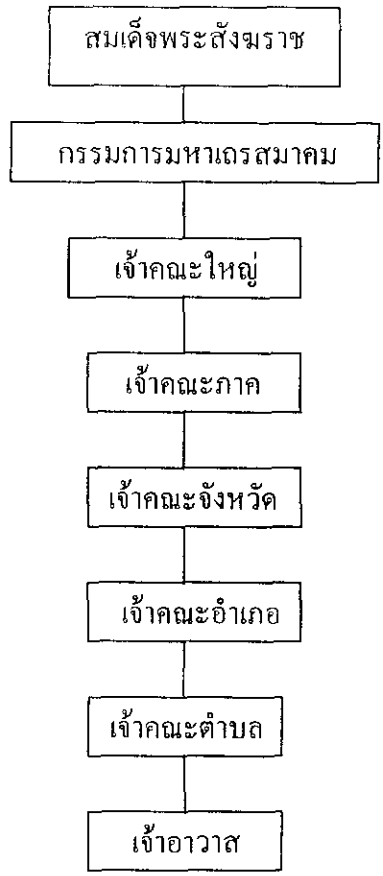
[2]พระวิสุทธิโสภณ. เอกสารประกอบการเรียนการสอนการปกครองคณะสงฆ์ไทย. 2543. หน้า 94 - 96.

[3]คนึงนิตย์ จันทบุตร. เรื่องเดิม. หน้า 35.

[4]พระวิสุทธิโสภณ. เรื่องเดิม. หน้า 100 - 101.

ส่วนในระดับวัดมีเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส เป็นผู้ปกครองดูแลคณะสงฆ์ภายในวัดนั้น[1] นอกจากนี้ยังมีตำแหน่งสำคัญที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับคณะสงฆ์อีก 2 ตำแหน่ง คือ พระอุปัชฌาย์และไวยาวัจกร[2]

แผนภูมิที่ 4 แสดงการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน

ที่มา : พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) การปกครองคณะสงฆ์ไทย. 2539. หน้า 44.

ส่วนการปกครองคณะสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาขึ้นอยู่กับเจ้าคณะหนใต้ และเจ้าคณะภาค 18 ซึ่งประกอบด้วย 6 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดสงขลา จังหวัดพัทลุง จังหวัดสตูล จังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา และจังหวัดนราธิวาส ส่วนอำเภอหัวไทรและอำเภอชะอวด

---

[1]คนึงนิตย์ จันทบุตร. สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. 2532. หน้า 35.

[2]พระวิสุทธิโสภณ. เอกสารประกอบการเรียนการสอนการปกครองคณะสงฆ์ไทย. 2543. หน้า 101.

จังหวัดนครศรีธรรมราช ขึ้นกับเจ้าคณะภาค 16[1] การปกครองคณะสงฆ์ในแต่ละระดับมีรายละเอียดดังนี้

1. การปกครองระดับภาค หลังจากมีการเปลี่ยนเจ้าคณะตรวจการภาคเป็นเจ้าคณะภาค ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 อำนาจหน้าที่เดิมของเจ้าคณะตรวจการภาคก็เปลี่ยนเป็นอำนาจของเจ้าคณะภาค ตามกฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2506 ข้อ 3 ได้ระบุไว้ว่า "(4) ในส่วนที่เป็นอำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะตรวจการให้เป็นอำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะภาค ดังที่ระบุว่า อำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะตรวจการ มีอำนาจหน้าที่ควบคุมสั่งการ และแนะนำชี้แจงกิจการอันเกี่ยวกับการบริหารคณะสงฆ์ ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย สังฆาณัติ กติกาสงฆ์ กฎองค์การ กฎหมาย ข้อบังคับและระเบียบ"[2] ดังรายละเอียดตามกฎมหาเถรสมาคมฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2506) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ได้กำ าหนดอำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะภาคที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตภาคของตนไว้ว่า

1. ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับหรือระเบียบมหาเถรสมาคม คำสั่งมหาเถรสมาคม และพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช

2. ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ให้ดำเนินไปด้วยดี

3. วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่ง หรือคำวินิจฉัยขั้นจังหวัด

4. แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะจังหวัดให้เป็นไปโดยชอบ

5. ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าคณะและเจ้าอาวาส ตลอดถึงพระภิกษุสามเณร ผู้อยู่ในบังคับบัญชาหรืออยู่ในเขตปกครองของตนและตรวจตรา ชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้อยู่ในบังคับให้เป็นไปโดยเรียบร้อย[3]

---

[1]พระวิสุทธิโสภณ. <u>เอกสารประกอบการเรียนการสอนการปกครองคณะสงฆ์ไทย.</u> 2543. หน้า 238.

[2]ประพัฒน์ ตรีณรงค์. <u>ตัวบทและคำบรรยายพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 อธิบายเรียงลำดับมาตรา.</u> 2506. หน้า 104 - 105.

[3]มหามกุฏราชวิทยาลัย. <u>ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทยและลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไทยโดยสังเขป.</u> 2521. หน้า 30 - 31.

การแต่งตั้งเจ้าคณะภาคเป็นอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคม และมหาเถรสมาคมอาจแต่งตั้งให้มีรองเจ้าคณะภาคได้ตามความจำเป็น[1]

ในส่วนของการแต่งตั้งเจ้าคณะภาค 18 ฝ่ายมหานิกายระยะแรกมีการแต่งตั้งพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น ชุตินฺธรมหาเถระ) เมื่อดำรงสมณศักดิ์ที่ พระธรรมปัญญาบดี เป็นผู้รักษาการแทนเจ้าคณะภาคทั้ง 18 ภาค และได้แต่งตั้งให้พระวิสุทธิวงศาจารย์ วัดเทพธิดาราม กรุงเทพฯ เป็นรองเจ้าคณะภาค 18 และได้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะภาค 18 ในเวลาต่อมา[2] พระวิสุทธิวงศาจารย์ ได้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะภาค 18 ตั้งแต่ พ.ศ. 2507 ถึง พ.ศ. 2516

ต่อมา พ.ศ. 2516 ได้แต่งตั้งให้พระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ขณะที่ดำรงสมณศักดิ์ที่พระเทพปริยัติมุนี เป็นเจ้าคณะภาค 18 จนถึง พ.ศ. 2540 ได้รับแต่งตั้งเป็นที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค 18[3] ส่วนเจ้าคณะภาค 18 สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งให้ พระธรรมรัตนากร (สงัด ปญฺญาวุโธ) วัดกะพังสุรินทร์ จังหวัดตรัง เป็นเจ้าคณะภาค 18 ส่วนเจ้าคณะภาค 18 ฝ่ายธรรมยุต ระยะแรกได้มีการแต่งตั้งให้สมเด็จพระวันรัต (จับ ฐิตธมฺโม) เจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพฯ เป็นเจ้าคณะภาค 16 , 17 , 18 (จังหวัดในภาคใต้ทั้งหมด)[4]

การแต่งตั้งเจ้าคณะภาคส่วนใหญ่เป็นพระเถระชั้นผู้ใหญ่ที่ทรงคุณความรู้ทางด้านพระปริยัติธรรมและเป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์กับคณะสงฆ์ส่วนกลางหรือสัมพันธ์กับกรรมการมหาเถรสมาคมค่อนข้างสูง ดังเห็นได้จากกรณีของพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) ท่านได้เดินทางจากจังหวัดพัทลุงเข้าไปศึกษาอยู่ที่สำนักวัดสุทัศน์เทพวราราม กรุงเทพฯ ตั้งแต่ยังเป็นสามเณร จนกระทั่งมีอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์ จึงได้ทำการอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ณ อุโบสถวัดสุทัศน์เทพวราราม กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 6 มิถุนายน พ.ศ. 2469 โดยมีสมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทว) เป็นพระอุปัชฌาย์ พระมงคลราชมุนี (ผึ่ง) วัดสุทัศน์เทพวราราม เป็นพระกรรมวาจา พระปริยัติบัณฑิต (ดำ) เจ้าอาวาสวัดปทุมคงคา เป็นพระอนุสาวนาจารย์[5] ด้วยเหตุนี้ในเวลาต่อมา

---

[1]ประพัฒน์ ตรีณรงค์. ตัวบทและคำบรรยายพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 อธิบายเรียงลำดับมาตรา. 2506. หน้า 105.

[2]เรื่องเดิม.

[3]วัดคูหาสวรรค์. อมตจารึกพระธรรมปัญญาบดี. 2543. ไม่มีเลขหน้า.

[4]ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม. "สมเด็จพระวันรัต (จับ ฐิตธมฺโม) วัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพมหานคร", ใน ระโนดสังสรรค์ ครั้งที่ 19. 2529. หน้า 16.

[5]พระมหากระจ่าง ปริปุณฺโณ. "ชีวิตและงานของพระเทพปริยัติมุนี (เพียร อุตฺตโม) ป.ธ. 7)", ใน อนุสรณ์ครบ 6 รอบ ของพระเทพปริยัติมุนี 3 มิ.ย. 21. 2521. หน้า 6.

ท่านจึงเป็นที่รู้จักของพระเถระชั้นผู้ใหญ่เป็นอย่างดี ประกอบกับพระธรรมปัญญาบดีเป็นผู้สนใจและตั้งใจศึกษาพระปริยัติธรรม จนสอบได้เปรียญธรรม 7 ประโยค เมื่อออกไปอยู่จังหวัดพัทลุงก็ได้ส่งเสริมการศึกษาพุทธศาสนาทั้งแผนกธรรมและบาลีให้เจริญก้าวหน้ามาจนปัจจุบัน ทำให้ท่านมีความดีความชอบมาก มีการเลื่อนสมณศักดิ์มาเรื่อย ๆ จนได้รับแต่งตั้งเป็นพระราชาคณะเจ้าคณะรองชั้นหิรัณยปัฏที่พระธรรมปัญญาบดี และเป็นเจ้าคณะภาค 18 ถึง 6 สมัย (พ.ศ. 2516 - 2540) รวม 24 ปี[1] เช่นเดียวกันสมเด็จพระวันรัต (จับ ฐิตธมฺโม) วัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพฯ พระบ้านนอกจากตำบลตะเครียะ อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ซึ่งอุปสมบทที่วัดศาลาหลวงล่าง ตำบลท่าบอน อำเภอระโนด เมื่อวันที่ 2 มิถุนายน พ.ศ. 2469 โดยมีพระรัตนธัชมุนี (จู อิสสรญาโณ) วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ เมื่อครั้งยังดำรงสมณศักดิ์ที่พระราชเมธีเจ้าอาวาสวัดมัชฌิมาวาส และเจ้าคณะจังหวัดสงขลา เป็นพระอุปัชฌาย์ พระครูวิจารณ์ศีลคุณ (แดง ปุปฺผโภ) วัดเกษตรชลธี (วัดตะเครียะ) เป็นพระกรรมวาจาจารย์ เมื่ออุปสมบทแล้ว ได้เดินทางเข้าไปกรุงเทพฯ ศึกษาพุทธศาสนา ณ สำนักวัดโสมนัสวิหาร จนสอบได้เปรียญธรรม 9 ประโยค ต่อมาพระสิริปัญญามุนี (เยี่ยม ตทุตฺตรสิริ) เจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหาร ถึงแก่มรณภาพเมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2489 สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ (ม.ร.ว.ชื่น สุจิตฺตมหาเถร) เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุต ซึ่งต่อมาได้เป็นสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ได้ทรงแต่งตั้งให้พระมหาจับ ฐิตธมฺโม เป็นเจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหาร ทำให้ท่านเป็นที่รู้จักของพระเถระชั้นผู้ใหญ่ในกรุงเทพฯ อย่างกว้างขวางและเป็นที่เคารพของพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป จนได้รับเลื่อนสมณศักดิ์มาตามลำดับตั้งแต่พระราชาคณะสามัญที่ "พระอมรมุนี" เมื่อ พ.ศ. 2489 พระราชอมรมุนี พ.ศ. 2494 พระเทพอมรมุนี พ.ศ. 2496 พระธรรมวราลังการ พ.ศ. 2500 เจ้าคณะรองสมเด็จพระราชาคณะที่พระธรรมปัญญาจารย์ พ.ศ. 2510 สมณศักดิ์ที่พระธรรมปัญญาจารย์นี้กล่าวกันว่า สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายีมหาเถร) วัดมกุฏกษัตริยาราม ทรงตั้งขึ้นใหม่เพื่อล้อนามพระธรรมปัญญาบดีของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย และต่อมา พ.ศ. 2520 จึงได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นที่สมเด็จพระวันรัต[2] และเมื่อเปลี่ยนตำแหน่งเจ้าคณะตรวจการภาคเป็นเจ้าคณะภาคตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 สมเด็จพระวันรัต (จับ ฐิตธมฺโม) ในฐานะพระเถระชั้นผู้ใหญ่ทางสายคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายก็ได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะธรรมยุตภาค 16 , 17 , และ 18 คือดูแลปกครองคณะสงฆ์ธรรมยุตทั้ง 14 จังหวัดภาคใต้[3] ดังได้กล่าวมาแล้ว

---

[1]วัดคูหาสวรรค์. อมตจารึกพระธรรมปัญญาบดี. 2543. ไม่มีเลขหน้า.

[2]ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม. "สมเด็จพระวันรัต (จับ ฐิตธมฺโม) วัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพมหานคร", ใน ระโนดสังสรรค์ ครั้งที่ 19. 2529. หน้า 8 - 10.

[3]เรื่องเดิม. หน้า 16.

2. การปกครองระดับจังหวัด แม้ว่าจะมีการยกเลิกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 แล้วประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ทำให้อำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการสงฆ์จังหวัดเปลี่ยนไปเป็นอำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะจังหวัดหรือผู้รักษาการในหน้าที่เจ้าคณะจังหวัด[1] ซึ่งอำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะจังหวัดในสมัยนี้ มีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตจังหวัดของตน เช่นเดียวกับเจ้าคณะภาค ข้อ (1) เพิ่มการดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ ตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชาเหนือตน (ข้อ 3) ...วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์ คำสั่งหรือคำวินิจฉัยของเจ้าคณะอำเภอ ข้อ (4) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะอำเภอให้เป็นไปโดยชอบ[2] ในส่วนของเจ้าคณะจังหวัดบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาสมัยนี้ในระยะแรก ๆ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงตัวบุคคล คือจังหวัดพัทลุง มีพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) เมื่อดำรงสมณศักดิ์ที่พระเทพปริยัติมุนี วัดคูหาสวรรค์ เป็นเจ้าคณะจังหวัดพัทลุง ฝ่ายมหานิกาย จนถึงปี พ.ศ. 2516 พระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) ได้รับการโปรดเกล้าฯให้เป็นเจ้าคณะภาค 18 ทำให้พระราชปฏิภาณมุนี (สรง อิทฺธิมโย) วัดคูหาสวรรค์ เมื่อดำรงสมณศักดิ์ที่พระพิศาลธรรมรังสี รองเจ้าคณะจังหวัด ได้รับเลื่อนขึ้นเป็นเจ้าคณะจังหวัดพัทลุง ต่อมาปี พ.ศ. 2527 พระราชปฏิภาณมุนี (สรง อิทฺธิมโย) ได้มรณภาพ จึงทำให้พระเทพญาณโมลี (มณฑล กิตฺติโสภโณ) วัดคูหาสวรรค์ ซึ่งเป็นรองเจ้าคณะจังหวัด ได้รับโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเจ้าคณะจังหวัดพัทลุงมาจนปัจจุบัน (พ.ศ. 2545)

ในส่วนของคณะสงฆ์ธรรมยุตจังหวัดพัทลุง พระธรรมเมธาจารย์ (ทัน ธมฺมสโร) วัดภูผาภิมุข เป็นเจ้าคณะจังหวัดมาตั้งแต่ พ.ศ. 2477 จนถึง พ.ศ. 2537 จึงเปลี่ยนเป็นพระปริยัติสารเวที (สุทัศน์ ทสฺสโน) วัดภูผาภิมุข

ส่วนจังหวัดสงขลา พระราชรัตนโมลี (เส้ง ติสฺสโร) วัดแหลมทราย ยังคงเป็นเจ้าคณะจังหวัดฝ่ายมหานิกาย จนท่านมรณภาพ เมื่อ พ.ศ. 2516 พระเทพมุนี (กลิ่น ศรนรินทร์) วัดโคกสมานคุณ เมื่อยังดำรงสมณศักดิ์ที่ พระอรรถโมลี ได้เป็นเจ้าคณะจังหวัดรูปต่อมา จนเมื่อพระเทพมุนี (กลิ่น ศรนรินทร์) มรณภาพ พ.ศ. 2539 พระราชวีราภรณ์ (นิมิต จิตฺตทนฺโต) วัดโคกสมานคุณ ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะจังหวัดสงขลามาจนปัจจุบัน (พ.ศ. 2545) และเป็นรองเจ้าคณะภาค 18 เมื่อ พ.ศ. 2545

---

[1]ประพัฒน์ ตรีณรงค์. ตัวบทและคำบรรยายพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 อธิบายเรียงลำดับมาตรา. 2506. หน้า 81.

[2]มหามกุฏราชวิทยาลัย. ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทยและลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไทยโดยสังเขป. 2521. หน้า 31.

ในส่วนของคณะสงฆ์ธรรมยุต จังหวัดสงขลา พระเทพวิสุทธิคุณ (เลี่ยม อลีโน) วัดมัชฌิมาวาส ยังคงเป็นเจ้าคณะจังหวัด จนมรณภาพ พ.ศ. 2522 พระราชศีลสังวร (ช่วง อตฺถเวที) วัดมัชฌิมาวาส รองเจ้าคณะจังหวัดสงขลา จึงได้เป็นเจ้าคณะจังหวัด ต่อมาเมื่อ พระราชศีลสังวร (ช่วง อตฺถเวที) มรณภาพ พ.ศ. 2524 พระราชรัชมงคลโกศล ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ พระวินัยโมลี (ขาว อุทโย) วัดมัชฌิมาวาส รองเจ้าคณะจังหวัดจึงได้เป็นเจ้าคณะจังหวัดสงขลา เมื่อพระราชรัชมงคลโกศล (ขาว อุทโย) มรณภาพ พ.ศ. 2545 พระราชศีลสังวร (ผ่อง จีรธมฺโม) วัดมัชฌิมาวาส รองเจ้าคณะจังหวัดได้เป็นเจ้าคณะจังหวัดสงขลา[1]

ข้อน่าสังเกตตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดทั้งฝ่ายมหานิกายและธรรมยุต มีการสืบทอดและมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด โดยฝ่ายมหานิกายนั้นจะอยู่ที่วัดคูหาสวรรค์ จังหวัดพัทลุง และวัดโคกสมานคุณ จังหวัดสงขลา ส่วนฝ่ายธรรมยุตจะอยู่ที่วัดภูผาภิมุข จังหวัดพัทลุง และวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดสงขลา เนื่องจากวัดดังกล่าวนี้เป็นวัดศูนย์กลางการปกครองคณะสงฆ์และเป็นพระอารามหลวงยกเว้นวัดภูผาภิมุข จึงเป็นวัดสำคัญที่รวมของพระเถระชั้นผู้ใหญ่ที่ทรงสมณศักดิ์ ดังนั้นการแต่งตั้งเจ้าคณะจังหวัดจะมีการแต่งตั้งรองเจ้าคณะจังหวัดควบคู่กันด้วย ซึ่งเป็นที่รู้กันว่าจะเป็นผู้ที่จะสืบทอดตำแหน่งต่อไป เช่น พระราชปฏิภาณมุนี (สรง อิทธิมโย) เป็นเจ้าคณะจังหวัดพัทลุง พระเทพญาณโมลี (มณฑล กิตฺติโสภโณ) เมื่อยังเป็นพระมหามณฑลกิตฺติโสภโณ เป็นรองเจ้าคณะจังหวัด พระเทพวิสุทธิคุณ (เลี่ยม อลีโน) เป็นเจ้าคณะจังหวัดสงขลา (ธรรมยุต) พระราชศีลสังวร (ช่วง อตฺถเวที) เป็นรองเจ้าคณะจังหวัดสงขลา เป็นต้น ซึ่งลักษณะการสืบทอดตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดในลักษณะเช่นนี้จะยังคงมีต่อไป

ตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดถือได้ว่าเป็นตำแหน่งการปกครองคณะสงฆ์สูงสุดในแต่ละจังหวัดที่มีบทบาทหน้าที่สำคัญในการบริหารจัดการคณะสงฆ์ภายในจังหวัด ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นไปตามนโยบายของคณะสงฆ์ส่วนกลางและกระทรวงศึกษาธการ รูปแบบการปกครองถูกกำหนดโดยระเบียบ กฎเกณฑ์จากส่วนกลางเกือบทั้งหมด ด้วยเหตุนี้การปกครองคณะสงฆ์จึงมุ่งความสงบเรียบร้อยในระบบอุปถัมภ์ แบบพ่ออุปถัมภ์บุตรมากกว่าการอุปถัมภ์เพื่อผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน จนบางครั้งดูเหมือนว่าระบบการปกครองคณะสงฆ์มีความอ่อนแอเกินไปในการที่จะบริหารจัดการกับพระสงฆ์ผู้ปฏิบัตินอกกรอบพระธรรมวินัยหรือขัดแย้งในวงการพระสงฆ์หรือกับฆราวาส ส่วนใหญ่จะใช้หลักการประนีประนอม จึงจะสามารถทำให้คณะสงฆ์ในจังหวัดอยู่ร่วมกันอย่างสงบ

---

[1]สัมภาษณ์พระครูโสภณวินัยการ (ศิโรตม์) เจ้าคณะอำเภอเมืองสงขลา - สิงหนคร (ธรรมยุต) ที่วัดมัชฌิมาวาส ตำบลบ่อยาง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2546.

3. การปกครองระดับอำเภอ ในสมัยนี้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบอำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะอำเภอที่มีรูปแบบจัดการปกครองในรูปของคณะกรรมการสงฆ์อำเภอไปเป็นอำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะอำเภอโดยตรง ไม่ต้องมีคณะกรรมการสงฆ์ ตามกฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2506) ได้ระบุไว้ว่า " 6 ในหน่วยที่เป็นอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการสงฆ์อำเภอให้เป็นอำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะอำเภอหรือผู้รักษาการในหน้าที่เจ้าคณะอำเภอ"[1] ซึ่งเจ้าคณะอำเภอมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตอำเภอของตน เช่นเดียวกับเจ้าคณะจังหวัดและเจ้าคณะภาค ข้อ 3 ... วินิจฉัยข้ออุทธรณ์ คำสั่ง หรือคำวินิจฉัยของเจ้าคณะตำบล ข้อ 4 แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะตำบลให้เป็นไปโดยชอบ[2]

การปกครองคณะสงฆ์อำเภอบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาอนุโลมให้เป็นไปตามเขตอำเภอของฝ่ายอาณาจักร ปรากฏว่าในสมัยนี้มีอำเภอเกิดขึ้นใหม่จำนวนมากตามการเพิ่มขึ้นของประชากร คือ จังหวัดพัทลุง มี 11 อำเภอ จังหวัดสงขลา มี 16 อำเภอ และอำเภอชะอวด อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช ยังคงเดิม เจ้าคณะอำเภอแต่ละแห่ง จึงมีบทบาทสำคัญในการปกครองคณะสงฆ์อำเภอให้มีความสงบเรียบร้อย การแต่งตั้งเจ้าคณะอำเภอจึงต้องพิจารณาพระภิกษุที่มีความรู้ความสามารถทางพุทธศาสนาอย่างแตกฉานพอสมควร และที่สำคัญคือเป็นพระสงฆ์ที่ใกล้ชิดกับเจ้าคณะจังหวัดหรือมาจากสำนักเดียวกัน เนื่องจากสำนักเรียนพุทธศาสนาระดับสูงบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีไม่มากนักจึงทำให้พระภิกษุสงฆ์ส่วนใหญ่มาจากสำนักเรียนเดียวกัน เช่น สำนักเรียนวัดมัชฌิมาวาส สำนักเรียนวัดเลียบ สำนักเรียนวัดโคกสมานคุณ จังหวัดสงขลา สำนักเรียนวัดคูหาสวรรค์ จังหวัดพัทลุง เป็นต้น จึงเป็นสิ่งปกติที่พระสงฆ์ส่วนใหญ่จะรู้จักและมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน พระภิกษุสงฆ์เหล่านี้เมื่อเรียนไประดับหนึ่ง จนสามารถสอบได้เปรียญธรรมหรือนักธรรมก็จะได้รับการยกย่องจากสังคมและเป็นที่ยอมรับของวงการสงฆ์ จึงมักจะได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล และเจ้าคณะอำเภอ ซึ่งขึ้นอยู่กับความเห็นชอบของเจ้าคณะจังหวัดเป็นส่วนใหญ่ และยังต้องคำนึงถึงความพึงพอใจของชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งด้วย การปกครองคณะสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาจึงเป็นระบบอุปถัมภ์แบบพ่ออุปถัมภ์บุตร เจ้าคณะอำเภอแต่ละอำเภอเมื่อได้รับการแต่งตั้งแล้วจะเป็นเจ้าคณะอำเภอตลอดชีวิต หากไม่ลาออกเสียก่อนเพราะชราภาพหรือปฏิบัติหน้าที่ไม่ได้เพราะสุขภาพไม่อำนวย ด้วยเหตุนี้บางครั้งจึงทำให้การบริหารคณะสงฆ์ไม่เจริญก้าวหน้าเพราะเป็นเจ้าคณะอำเภอระยะนานเกินไป

---

[1]ประพัฒน์ ตรีณรงค์. ตัวบทและคำบรรยายพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 อธิบายเรียงลำดับมาตรา. 2506. หน้า 81.

[2]มหามกุฏราชวิทยาลัย. ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทยและลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไทยโดยสังเขป. 2521. หน้า 31.

4. การปกครองระดับตำบล ในสมัยนี้การปกครองระดับตำบลเป็นไปตามเขตตำบลของฝ่ายอาณาจักร อำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะตำบลก็ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เป็นไปตามกฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2506) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ ได้กำหนดให้เจ้าคณะตำบลมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตตำบลของตนเช่นเดียวกับเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะจังหวัด และเจ้าคณะภาค ข้อ (3) ... วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยของเจ้าอาวาส ข้อ (4) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าอาวาสให้เป็นไปโดยชอบ ข้อ (5) ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าอาวาสและพระภิกษุสามเณร...[1] ต่อมา พ.ศ. 2541 มีการแก้ไขปรับปรุงอำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะตำบลใหม่ตามกฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 23 (พ.ศ. 2541) ว่าด้วยระเบียบปกครองคณะสงฆ์ ได้กำหนดอำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะตำบลไว้ว่า

1. ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช คำสั่งของผู้บังคับบัญชาเหนือตน

2. ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปด้วยดี

3. ระงับอธิกรณ์ วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยชั้นเจ้าอาวาส

4. แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าอาวาสให้เป็นไปโดยชอบ

5. ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าอาวาสและภิกษุสามเณรผู้อยู่ในบังคับบัญชาหรืออยู่ในเขตปกครองของตน และชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้อยู่ในบังคับบัญชาให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย

6. ตรวจการประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน[2]

ส่วนพระภิกษุผู้ที่จะดำรงตำแหน่งเจ้าคณะตำบลได้นั้นจะต้องมีคุณสมบัติโดยเฉพาะอีกส่วนหนึ่ง คือ มีพรรษาพ้น 5 กับมีสำนักอยู่ในเขตอำเภอนั้น และกำลังดำรงตำแหน่งรองเจ้าคณะตำบลนั้นมาแล้วไม่ต่ำกว่า 2 ปี หรือกำลังดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสในตำบลนั้นมาแล้ว ไม่ต่ำกว่า 4 ปี หรือเป็นพระภิกษุมีสมณศักดิ์หรือพระคณาจารย์หรือเป็นเปรียญธรรมหรือเป็นนักธรรมชั้นเอก

---

[1]มหามกุฏราชวิทยาลัย. ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทยและลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไทยโดยสังเขป. 2521. หน้า 31.

[2]พระวิสุทธิโสภณ. เอกสารประกอบการเรียนการสอนการปกครองคณะสงฆ์ไทย. 2543. หน้า 271 - 272.

แต่หากไม่สามารถคัดเลือกพระภิกษุตามคุณสมบัติดังกล่าวได้ เจ้าคณะจังหวัดสามารถพิจารณาผ่อนผันได้เฉพาะกรณีโดยการอนุมัติของเจ้าคณะภาค[1] การแต่งตั้งเจ้าคณะตำบลในอำเภอหนึ่งอำเภอใด เจ้าคณะอำเภอนั้นจะต้องคัดเลือกพระภิกษุผู้มีความรู้ความประพฤติดี ร่างกายไม่ทุพพลภาพ ไม่เคยต้องคำวินิจฉัยลงโทษในอธิกรณ์ที่พึงรังเกียจมาก่อน หรือไม่เคยถูกถอดถอน หรือถูกปลดจากตำแหน่งใดเพราะความผิดมาก่อน[2] เมื่อได้พระภิกษุตามคุณสมบัติดังกล่าวแล้ว เจ้าคณะอำเภอเสนอเจ้าคณะจังหวัดพิจารณาแต่งตั้ง เมื่อได้แต่งตั้งแล้วให้แจ้งกรมการศาสนา และรายงานเจ้าคณะภาคเพื่อทราบต่อไป[3]

การปกครองระดับตำบลบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในสมัยนี้เป็นช่วงที่ประชากรและวัดมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ทำให้เกิดตำบลใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นด้วย ดังปรากฏว่า ปี พ.ศ. 2542 จังหวัดพัทลุงมีตำบลทั้ง 65 ตำบล จังหวัดสงขลา มี 117 ตำบล อำเภอชะอวด มี 6 ตำบล และอำเภอหัวไทร มี 11 ตำบล เจ้าคณะตำบลแต่ละตำบลในอำเภอหนึ่ง ๆ จะมีไม่เท่ากัน เนื่องจากบางตำบลที่มีขนาดใหญ่อาจแบ่งตำบลเป็น 2 เขต มีเจ้าคณะตำบลได้ 2 รูป เช่น เจ้าคณะตำบลชะอวดเขต 1 เจ้าคณะตำบลชะอวดเขต 2 เจ้าคณะตำบลท่าเสม็ดเขต 1 เจ้าคณะตำบลเสม็ดเขต 2[4] เจ้าคณะตำบลคูขุดเขต 1 เจ้าคณะตำบลคูขุดเขต 2[5] แต่บางตำบลมีขนาดเล็กหรือมีวัดจำนวนน้อยก็อาจรวม 2 ตำบล มีเจ้าคณะตำบล 1 รูป เช่น เจ้าคณะตำบลลำไพล - ท่าม่วง อำเภอเทพา จังหวัดสงขลา เจ้าคณะตำบลชุมพล - ดีหลวง อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา เป็นต้น ส่วนจำนวนเจ้าคณะตำบลทั้งหมด ปรากฏตามตารางที่ 17

---

[1]พระวิสุทธิโสภณ. เอกสารประกอบการเรียนการสอนการปกครองคณะสงฆ์ไทย. 2543. หน้า 284.

[2]เรื่องเดิม. หน้า 279.

[3]เรื่องเดิม. หน้า 284.

[4]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอชะอวด. ข้อมูลทะเบียนวัดอำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2542.

[5]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอสทิงพระ. ข้อมูลทะเบียนวัดอำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา พ.ศ. 2542.

ตารางที่ 17 จำนวนเจ้าคณะตำบล แยกตามคณะสงฆ์มหานิกายและธรรมยุติกนิกาย พ.ศ. 2542

ที่	รายชื่อจังหวัด/อำเภอ	จำนวนเจ้าคณะตำบล คณะสงฆ์มหานิกาย	จำนวนเจ้าคณะตำบล คณะสงฆ์ธรรมยุต	หมายเหตุ
1	จังหวัดพัทลุง	30	3	
2	จังหวัดสงขลา	57	7	
3	อำเภอชะอวด	7	-	
4	อำเภอหัวไทร	5	-	
รวม		99	10	

5. การปกครองระดับวัด วัดในที่นี้หมายถึงวัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาและวัดที่ยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา มีฐานะเป็นสำนักสงฆ์ วัดในพุทธศาสนาเป็นสถานที่พำนักของพระภิกษุสามเณรที่ต้องมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับชุมชน ดังนั้นผู้ปกครองวัดหรือเจ้าอาวาสวัดจึงต้องมีการคัดเลือกพระภิกษุสงฆ์เข้ามาทำ าหน้าที่ให้เหมาะสมและมีความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชนและชาวบ้านในชุมชน ซึ่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ได้กำหนดหน้าที่และอำนาจเจ้าอาวาสวัด ไว้ว่า

มาตรา 37 เจ้าอาวาสมีหน้าที่ดังนี้

1. บำรุงรักษาวัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี

2. ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำ นักอาศัยอยู่ในวัดนั้นปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งมหาเถรสมาคม

3. เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์

4. ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล

มาตรา 38 เจ้าอาวาสมีอำนาจดังนี้

1. ห้ามบรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งมิได้รับอนุญาตของเจ้าอาวาสเข้าไปอาศัยอยู่ในวัด

2. สั่งให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งไม่อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาสออกไปเสียจากวัด

3. สั่งให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยในวัดทำงานภายในวัดหรือให้

ทำทัณฑ์บน หรือให้ขอขมาโทษในเมื่อบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ในวัดนั้นประพฤติผิดคำสั่งเจ้าอาวาส ซึ่งได้สั่งโดยชอบด้วยพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม[1]

ส่วนคุณสมบัติของผู้ที่จะเป็นเจ้าอาวาส กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 24 (พ.ศ. 2541) กำหนดไว้ว่า

ข้อ 26 พระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสต้องมีคุณสมบัติโดยเฉพาะอีกส่วนหนึ่ง ดังนี้

1. มีพรรษาพ้น 5 และ
2. เป็นผู้ทรงเกียรติคุณเป็นที่เคารพนับถือของบรรพชิตและคฤหัสถ์ในถิ่นนั้น[2]

การแต่งตั้งเจ้าอาวาสยกเว้นพระอารามหลวงให้เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล เจ้าสังกัด ถ้าไม่มีรองเจ้าคณะอำเภอ ไม่มีรองเจ้าคณะตำบลให้เจ้าคณะอำเภอเลือกเจ้าอาวาสในตำบลนั้นรวมกันทั้งหมดไม่น้อยกว่า 3 รูป ร่วมกันพิจารณาคัดเลือกพระภิกษุผู้มีคุณสมบัติดังได้กล่าวมาแล้ว ให้เจ้าคณะอำเภอรายงานเสนอเจ้าคณะจังหวัดเพื่อพิจารณาแต่งตั้ง แต่หากว่าพระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดนั้นดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดอยู่ด้วย ให้เจ้าคณะอำเภอรายงานเสนอเจ้าคณะภาค เพื่อเจ้าคณะภาคพิจารณาแต่งตั้ง[3]

ในส่วนการแต่งตั้งเจ้าอาวาสพระอารามหลวงนอกเขตกรุงเทพมหานคร พระภิกษุนั้นจะต้องมีคุณสมบัติ ดังนี้

1. มีพรรษาพ้น 10
2. เป็นผู้ทรงเกียรติคุณเป็นที่เคารพนับถือของบรรพชิตและคฤหัสถ์
3. มีสมณศักดิ์
   ก. ไม่ต่ำกว่าพระราชาคณะชั้นสามัญสำหรับพระอารามหลวงชั้นเอก
   ข. ไม่ต่ำกว่าพระครูผู้ช่วยเจ้าอาวาสชั้นเอก สำหรับพระอารามหลวงชั้นโท

---

[1]มหามกุฏราชวิทยาลัย. ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทยและลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไทยโดยสังเขป. 2521. หน้า 31 - 32.

[2]พระวิสุทธิโสภณ. เอกสารประกอบการเรียนการสอนการปกครองคณะสงฆ์ไทย. 2543. หน้า 285.

[3]เรื่องเดิม.

ค. ไม่ต่ำกว่าพระครูผู้ช่วยเจ้าอาวาสชั้นโทหรือพระครูสัญญาบัตรที่มีนิตยภัตไม่ต่ำกว่าพระครูผู้ช่วยเจ้าอาวาสชั้นโท สำหรับพระอารามหลวงชั้นตรี[1]

การแต่งตั้งเจ้าอาวาสพระอารามหลวงให้เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะจังหวัดพิจารณาคัดเลือกพระภิกษุตามคุณสมบัติดังกล่าว แล้วเสนอผู้บังคับบัญชาตามลำดับ เพื่อมหาเถรสมาคมพิจารณา แต่หากว่าพระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสพระอารามหลวง ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดอยู่แล้ว ให้เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะภาคดำเนินการตามลำดับ เพื่อสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งตามมติมหาเถรสมาคม[2]

ในส่วนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีพระอารามหลวงชั้นตรีชนิดสามัญ จำนวน 5 วัด ได้แก่ วัดมัชฌิมาวาส วัดโคกสมานคุณ วัดชัยมงคล วัดในวัง จังหวัดสงขลา และวัดคูหาสวรรค์ จังหวัดพัทลุง และวัดทั่วไปจำนวน 636 วัด รายละเอียดดังตารางที่ 18

ตารางที่ 18 จำนวนวัดบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา แยกตามจังหวัด พระอารามหลวง และวัดทั่วไป พ.ศ. 2542

ที่	รายชื่อจังหวัด	พระอารามหลวง	วัดทั่วไป	หมายเหตุ
1	จังหวัดพัทลุง	1	228	ที่พักสงฆ์ 31
2	จังหวัดสงขลา	4	362	ที่พักสงฆ์ 74
3	จังหวัดนครศรีธรรมราช (อำเภอชะอวดและอำเภอหัวไทร)	-	46	
รวม		5	636	105

ที่มา : ข้อมูลสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดพัทลุง จังหวัดสงขลา อำเภอชะอวด และอำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2542.

---

[1]พระวิสุทธิโสภณ. เอกสารประกอบการเรียนการสอนการปกครองคณะสงฆ์ไทย. 2543. หน้า 286.

[2]เรื่องเดิม. หน้า 287.

วัดต่าง ๆ เหล่านี้อยู่ภายใต้การปกครองดูแลของเจ้าอาวาส ดังนั้นความเจริญก้าวหน้า ความสงบเรียบร้อย ตลอดถึงความร่มรื่นของวัดนั้นจึงขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการของเจ้าอาวาส ร่วมกับชาวบ้านบริเวณวัด การจะได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านมากน้อยเพียงใด จึงขึ้นอยู่กับวัตรปฏิบัติของเจ้าอาวาสวัดนั้น ๆ ที่จะสร้างความศรัทธา และความเคารพนับถือให้ชาวบ้านเชื่อมั่นต่อตัวเจ้าอาวาส หากวัดใดชาวบ้านให้ความเคารพนับถือเจ้าอาวาสมากวัดนั้นจะทำกิจกรรมอะไรก็ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านเป็นอย่างดี แต่หากเจ้าอาวาสวัดใดชาวบ้านไม่ให้ความเคารพไม่เชื่อถือก็จะทำให้วัดนั้นพัฒนาไปได้ยาก ซึ่งการจะสร้างความศรัทธาให้เกิดขึ้นกับชาวบ้านนั้น หลวงพ่อรุ่ง อิสสโร อดีตเจ้าอาวาสวัดรามแก้ว อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้เคยแนะนำการปฏิบัติตัวของพระสงฆ์ไว้ว่า "โอบอ้อมอารี วจีไพเราะ สงเคราะห์ประชาชน วางตนพอดี"[1] คือการใช้ความเมตตา พูดจาไพเราะอ่อนหวาน ช่วยเหลือประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อน และเจ้าอาวาสต้องวางตนให้พอดีทั้งทางธรรมและทางโลกจึงจะเรียกศรัทธาจากชาวบ้านได้ โดยภาพรวมจากการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลตามวัดต่าง ๆ พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าอาวาสกับชาวบ้านในท้องถิ่นเป็นไปค่อนข้างดีที่ต้องพึ่งพิงซึ่งกันและกัน มีส่วนน้อยเท่านั้นที่มีปัญหาขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์ของวัดและความประพฤติที่ไม่เหมาะสมของเจ้าอาวาสวัดบางรูป ส่วนที่ควรปรับปรุงและพบมากตามวัดต่าง ๆ คือความสกปรกรกรุงรังของอุโบสถ ศาลาการเปรียญ กุฏิสงฆ์ และบริเวณวัด แต่ก็มีบางวัดจัดได้สะอาด ร่มรื่น และสงบ เหมาะแก่การปฏิบัติธรรมของสมณะและประชาชนผู้มีใจฝักใฝ่ธรรม เช่น วัดป่าลิไลยก์ วัดคูหาสวรรค์ วัดป่าตอ วัดเขียนบางแก้ว วัดบางแก้วผดุงธรรม วัดถ้ำสุมะโน วัดเขาแดงตะวันตก จังหวัดพัทลุง วัดชัยมงคล วัดป่ากันตพงศ์ วัดเขารูปช้าง วัดโลการาม วัดคลองเปล วัดดอน วัดหัวถนน วัดพังลา จังหวัดสงขลา เป็นต้น

อย่างไรก็ตามในสมัยนี้พบว่าเจ้าอาวาสวัดบางแห่งมีความขัดแย้งกับชาวบ้านบางกลุ่ม อันเนื่องมาจากการมีวัตรปฏิบัติที่ไม่เหมาะสมบางประการ และเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของวัดเกิดขึ้นเป็นครั้งคราว จนนำไปสู่ความแตกแยกและความเสื่อมศรัทธาของชาวบ้านในท้องถิ่น ดังกรณีตัวอย่างของพระสุนทรราชมานิต (ชยันตร์ อภิสุภาโว) เจ้าอาวาสวัดในวัง ตำบลนาทวี อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา มีวัตรปฏิบัติหลายอย่างที่ไม่เหมาะสมในสมณเพศ เช่น ค้าไม้เถื่อน เกี่ยวข้องกับการสั่งฆ่าคนทั้งชาวบ้านและพระภิกษุสามเณร ผลประโยชน์ด้านการเงินของวัด เสพเมถุน เป็นต้น ทำให้ชาวบ้านบางกลุ่มทนไม่ได้ จึงได้รวมตัวกันโดยการนำของนายสัก รัตนเสถียร กำนันตำบลนาทวี นายหยี เบ็งหมาน นายอุทธรณ์ แก้วพรหม และพระปลัดสุพัฒน์

---

[1]สัมภาษณ์พระครูสันติรัตนคุณ (สุรินทร์) เจ้าอาวาสวัดรามแก้ว หมู่ที่ 2 ตำบลรามแก้ว อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ. 2545.

อริโย (พระครูสุวัฒนาภรณ์) เจ้าอาวาสวัดนาทวี[1] ได้ร้องเรียนไปตามหน่วยงาน สถาบันต่าง ๆ และคณะสงฆ์ ทั้งในระดับจังหวัดและส่วนกลาง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 ถึงปี พ.ศ. 2542 ได้ร้องเรียนไปหน่วยงานต่าง ๆ ถึง 23 แห่ง เช่น กองกับการตำรวจภูธรจังหวัดสงขลา ศูนย์ดำรงจังหวัดสงขลา กองปราบปราม กรมตำรวจ ผู้บัญชาการทหารสูงสุด นายกรัฐมนตรี อธิบดีกรมตำรวจ ตลอดถึงการถวายฎีกาสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เป็นต้น จนในที่สุดตำรวจจากกองปราบปรามส่วนกลางได้เดินทางลงมาจับกุมเมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2543 และวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2543 พระสุนทรราชมานิต (ชยันตร์ อภิสุภาโว) ต้องลาสิกขาจากสมณเพศถูกดำเนินคดีตามความผิด[2]

จากกรณีดังกล่าวมีข้อน่าสังเกตว่า พระสุนทรราชมานิต ((ชยันตร์ อภิสุภาโว) เป็นพระภิกษุหนุ่มอายุเพียง 28 ปี ได้สร้างผลงานในการพัฒนาวัด พัฒนาสังคม และสาธารณสงเคราะห์อย่างกว้างขวาง จนเป็นที่เชื่อถือศรัทธาของประชาชนจำนวนมาก และได้รับการเลื่อนสมณศักดิ์อย่างรวดเร็วจนได้เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ซึ่งค่อนข้างจะผิดปกติในความเจริญก้าวหน้าทางสมณศักดิ์ แต่เบื้องหลังความเจริญก้าวหน้าทางสมณศักดิ์นี้คือการปฏิบัตินอกรีตของสมณเพศจนนำไปสู่การจับกุมและต้องลาสิกขาปิดฉากความอัปยศทางคณะสงฆ์ นอกจากนี้แล้วเรื่องความประพฤติของพระภิกษุสงฆ์ที่ไม่เหมาะสมกับสมณเพศในระดับเจ้าอาวาสยังมีอีกหลายแห่งที่เกิดขึ้นในสมัยนี้ เช่น เจ้าอาวาสวัดควนกรวด อำเภอเมืองพัทลุง และเจ้าอาวาสวัดโคกน้ำหัก อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ถูกกล่าวหาว่าเสพเมถุน หรือเจ้าอาวาสวัดวิหารเบิกทำร้ายร่างกายเจ้าอาวาสวัดวัง ตำบลลำปำ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เป็นต้น สิ่งเหล่านี้บางครั้งทางคณะสงฆ์ก็ไม่สามารถดำเนินการให้เป็นไปตามพระธรรมวินัยหรือกฎระเบียบทางการปกครองได้ เช่น เจ้าอาวาสวัดควนกรวดเพียงถูกปลดจากเจ้าอาวาส แต่ไม่สามารถบังคับให้ลาสิกขาได้ เป็นต้น

6. พระอุปัชฌาย์ เป็นพระภิกษุผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งให้ทำหน้าที่เป็นประธานและรับผิดชอบในการบรรพชา อุปสมบท สามเณรและพระภิกษุ[3] จึงถือได้ว่าพระอุปัชฌาย์เป็นตำแหน่งสำคัญในสถานะผู้ให้กำเนิดพระภิกษุสามเณร โดยทั่วไปในเขตการปกครองคณะสงฆ์ระดับตำบลหนึ่ง ๆ มีการกำหนดให้มีพระอุปัชฌาย์ได้ตำบลละ 1 รูป เว้นแต่มีความจำเป็นอาจมีการแต่งตั้งได้

---

[1]สัมภาษณ์นายหยี เบ็งหมาน บ้านเลขที่ 2 หมู่ที่ 1 ตำบลสะท้อน อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2545.

[2]เรื่องเดิม.

[3]พระวิสุทธิโสภณ. เอกสารประกอบการเรียนการสอนการปกครองคณะสงฆ์ไทย. 2543. หน้า 240.

มากกว่า 1 รูป เมื่อพระอุปัชฌาย์มีความสำคัญ จึงจำเป็นต้องกำหนดคุณสมบัติให้เหมาะสมกับตำแหน่งหน้าที่ ดังที่กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 17 (พ.ศ. 2536) ลงวันที่ 17 มีนาคม พ.ศ. 2536 ได้กำหนดคุณสมบัติพระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งพระอุปัชฌาย์ไว้ว่า

1. มีตำแหน่งในทางปกครองชั้นเจ้าอาวาสขึ้นไปเว้นแต่พระอารามหลวง
2. มีพรรษาพ้น 10
3. ไม่เป็นผู้มีร่างกายทุพพลภาพไร้ความสามารถหรือมีจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบหรืออาพาธเป็นโรคติดต่อ เช่น โรคเรื้อน หรือวัณโรคในระยะอันตราย
4. มีประวัติความประพฤติดี
5. เป็นที่นับถือของประชาชน ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์
6. เป็นเปรียญหรือนักธรรมชั้นเอก เว้นแต่ในบางท้องถิ่นซึ่งเจ้าคณะพิจารณาเห็นสมควรผ่อนผัน
7. มีความสามารถฝึกสอนผู้อยู่ในปกครองให้เป็นภิกษุสามเณรที่ดีตามพระธรรมวินัย และสามารถบำเพ็ญกรณียกิจอันอยู่ในหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์ได้
8. มีความรู้ความสามารถ ทำอุปสมบทกรรมให้ถูกต้องตามพระวินัยและระเบียบแบบแผนของคณะสงฆ์[1]

พระอุปัชฌาย์มีหน้าที่ให้บรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรภายในเขตรับผิดชอบของตน คือ เจ้าอาวาสภายในวัดของตน เจ้าคณะตำบลภายในเขตตำบลของตน เจ้าคณะอำเภอภายในเขตอำเภอของตน เจ้าคณะจังหวัดภายในเขตจังหวัดของตน เจ้าคณะภาคภายในเขตภาคของตน และเจ้าคณะใหญ่ภายในเขตหนของตน พระอุปัชฌาย์เมื่อให้บรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรแล้ว มีหน้าที่ต้องถือเป็นภารธุระปกครองดูแลสั่งสอนสัทธิวิหาริกของตนให้ตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติต้องขวนขวายให้ได้รับการศึกษาพระธรรมวินัย[2]

พระอุปัชฌาย์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในสมัยนี้พบว่ามีพระภิกษุจำนวนมากได้รับการแต่งตั้งเป็นพระอุปัชฌาย์ โดยเฉพาะเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบลต่าง ๆ มักจะได้รับแต่งตั้งเป็นพระอุปัชฌาย์อีกหน้าที่หนึ่งด้วย เพราะถือว่าเป็นพระเถระชั้นผู้ใหญ่ที่ทรงคุณความรู้ทางพุทธศาสนา พระอุปัชฌาย์ในสมัยนี้พบว่ามีความสัมพันธ์กับผู้บวชหรือสัทธิวิหาริกของ

---

[1]พระวิสุทธิโสภณ. <u>เอกสารประกอบการเรียนการสอนการปกครองคณะสงฆ์ไทย.</u> 2543. หน้า 241.

[2]<u>เรื่องเดิม.</u> หน้า 242 - 243.

ตนน้อยลง เนื่องจากพระอุปัชฌาย์ต้องทำหน้าที่บรรพชาอุปสมบทให้แก่กุลบุตรจำนวนมาก บางครั้งพระอุปัชฌาย์กับผู้บวชไม่เคยรู้จักกันมาก่อน บางครั้งบวชตามประเพณี และบางครั้งบวชเพื่อแก้บน เมื่อบวชแล้วก็แยกย้ายไปจำพรรษาตามวัดต่าง ๆ จึงทำให้ขาดความใกล้ชิดกับพระอุปัชฌาย์ การสั่งสอนอบรมจึงเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาสวัดนั้น ๆ พระอุปัชฌาย์จึงทำหน้าที่เพียงให้การบรรพชาอุปสมบทเท่านั้น

7. ระเบียบกติกาสงฆ์จังหวัดพัทลุง ระเบียบนี้มีการประกาศใช้มาตั้งแต่ พ.ศ. 2498 ซึ่งเป็นระเบียบที่ว่าด้วยการห้ามมิให้เลี้ยงสุราเมรัยของมึนเมาและการฆ่าสัตว์มีพระคุณในงานบวชนาค นับว่าเป็นระเบียบกติกาสงฆ์ที่มีประโยชน์ทำให้ประหยัดในเชิงเศรษฐกิจและป้องกันสิ่งชั่วร้ายผิดศีลธรรม ไม่ให้เข้ามาแปดเปื้อนในงานบรรพชาอุปสมบท ซึ่งเป็นงานมหากุศลหรืองานบุญอันยิ่งใหญ่ได้ดีมาก[1] ในระยะแรก ๆ พบว่ามีปัญหาบ้างในบางพื้นที่ของจังหวัดพัทลุง เนื่องจากชาวบ้านได้เคยปฏิบัติกันมาอย่างเคยชินกับรูปแบบการจัดงานแบบเดิม ๆ ที่ต้องเลี้ยงแขกด้วยสุราของมึนเมา การพนันในงานและการฆ่าสัตว์เพื่อเลี้ยงแขก ซึ่งในเรื่องกติกาสงฆ์นี้ พระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) จะให้พระอุปัชฌาย์ทุกรูปในจังหวัดพัทลุงถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด แม้แต่ตัวท่านเองก็ต้องลงไปดูแลติดตามผลด้วยตัวเอง ดังตัวอย่าง เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2503 ท่านไปในงานศพโยมพระใบฎีกากลั่น เจ้าอาวาสวัดโคกเนียน และนายแดง น้องชายขอบวชหน้าไฟ ปรากฏว่าในงานนี้มีการฆ่าสัตว์ที่เป็นพาหนะ ท่านจึงไม่ยอมบวชให้ ท่านได้บันทึกเรื่องนี้ไว้ว่า

> ตอนเย็นไปงานศพโยมท่านใบฎีกากลั่น วัดโคกเนียน ท่านต้องการจะให้นายแดง น้องชายอุปสมบทหน้าไฟ เมื่อได้โอกาศไปในงานนี้ด้วยตนเอง ก็เข้าไปดูในครัวไฟเห็นแกงเนื้อสัตว์พาหนะ ทั้ง ๆ ที่เป็นที่ประจักษ์อยู่แล้ว อุบาสกคนหนึ่งยังรบเร้าให้อุปสมบทให้จนได้ จึงได้นำออกมานอกประชาชนชี้แจงให้ทราบจึงได้เงียบไป เรื่องนี้ถือปฏิบัติกันมาหลายปีแล้ว[2]

ส่วนพระอุปัชฌาย์บางรูปที่ไม่ถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดก็จะถูกเรียกมาตักเตือน ดังกรณีของพระครูศรัทธานุรักษ์ (วรรณ) เจ้าคณะตำบลปากพะยูน วัดรัตนาราม อำเภอปากพะยูน

---

[1]สัมภาษณ์พระครูกวีวราภรณ์ (กระจ่าง ปริปุณฺณโณ) เจ้าอาวาสวัดบ้านสวน ตำบลควนมะพร้าว อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2544.

[2]วัดดูหาสวรรค์. อมตจารึกพระธรรมปัญญาบดี. 2543. ไม่มีเลขหน้า.

ไม่ค่อยเอาใจใส่เกี่ยวกับกติกาสงฆ์ แต่เมื่อท่านได้พูดคุยทำความเข้าใจกันพระครูศรัทธานุรักษ์ (วรรณ) ก็ยอมจะปฏิบัติตาม ดังที่ได้บันทึกไว้เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2503 ว่า

> โดยขบวนกลับนี้พระครูศรัทธานุรักษ์ เจ้าคณะตำบลปากพะยูนร่วมมาด้วย พอว่างจากพระเณรได้สนทนากับท่านพระครูศรัทธานุรักษ์ เรื่องระเบียบการที่คณะสงฆ์วางไว้ให้ปฏิบัติเสียบ้าง เพราะท่านผู้นี้ไม่ค่อยเอาใจใส่ในระเบียบการคณะสงฆ์ ทำอะไรมักทำตามอารมณ์เป็นที่หนักใจแก่คณะกรรมการสงฆ์อำเภอ ท่านก็ยอมจะปฏิบัติต่อไป[1]

นอกจากนี้หากพระอุปัชฌาย์รูปใดปฏิบัติฝ่าฝืนกติกาคณะสงฆ์ดังกล่าวก็จะมีการสอบสวนและลงโทษพระอุปัชฌาย์ด้วย ดังเห็นได้จากกรณีของพระครูวิริยโสภณ (บัว) เจ้าอาวาสวัดเกาะยาง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เป็นพระอุปัชฌาย์ในงานอุปสมบทของ ส.ต.ท.ขาว ที่วัดทุ่งขึงหนัง อำเภอควนขนุน โดยเจ้าภาพจัดงานเลี้ยงสุรา เนื้อสัตว์พาหนะ และเล่นการพนันกันในวัด พระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) จึงมีหนังสือไปถึงพระพุทธิธรรมธาดา (บุญทอง) เจ้าคณะอำเภอควนขนุน วัดสุวรรณวิชัย ทำการสอบสวนความจริง ได้ความว่าเป็นจริงตามที่ถูกกล่าวหา คณะกรรมการสงฆ์จังหวัดพัทลุง ได้พิจารณาโทษพระครูวิริยโสภณ (บัว) ฐานละเมิดกติกาสงฆ์ เมื่อวันที่ 8 สิงหาคม พ.ศ. 2504 ที่ประชุมมีความเห็นเป็นเอกฉันท์ให้ตำหนิโทษพระครูวิริยโสภณ (บัว) แต่ก่อนหน้านั้นได้มีคนรู้จักใกล้ชิดพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) พยายามวิ่งเต้นเพื่อขอให้ลดหย่อนโทษให้ ดังที่พระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) ได้บันทึกไว้ว่า

> ประชุมคณะกรรมการสงฆ์จังหวัด ณ กุฏิสามัคคี ขาดเจ้าคุณพระภัทรกิจโกศล พิจารณาเรื่อง พระครูวิริยโสภณ บวช ส.ต.ท. ขาว ซึ่งงานนั้นเลี้ยงเนื้อสัตว์พาหนะ สุรา และมีการเล่นพนันด้วยหลายประเภท พระครูวิริยโสภณรู้แล้ว ฝืนล่วงกติกาสงฆ์ คณะกรรมการสงฆ์จังหวัด ลงความเห็นเป็นเอกฉันท์ว่าควรตำหนิโทษพระครูวิริยโสภณ ส่วน ส.ต.ท. ขาว ที่จัดงานเป็นการฝ่าฝืนกฎของคณะสงฆ์นั้น ได้แจ้งไปผู้กำกับฯ ด้วยแล้ว
>
> อนึ่ง เมื่อได้สั่งให้เจ้าคณะอำเภอสอบสวนการกระทำของพระครูวิริยโสภณ นั้น มีคนที่ข้าพเจ้าเกรงใจได้มาหาขอความกรุณาลดหย่อนผ่อนโทษ 4 ราย ข้อนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าคนเรามักไม่ค่อยนึกถึงข้อความว่ารับผิดชอบ มีแต่จะรับชอบโดยส่วนเดียว ไม่ค่อยคำนึงถึงความเสียหาย ซึ่งจะบังเกิดขึ้นแก่ส่วนรวม คนรักงานและคนทำงานต้อง

---

[1]วัดคูหาสวรรค์. อนุตจารึกพระธรรมปัญญาบดี. 2543. ไม่มีเลขหน้า.

คำนึงถึงส่วนรวมให้มาก ลดอคติลงให้ได้มากที่สุดงานจึงจะได้ผล ต่อไปผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาก็จะเกรงใจไม่ดังนั้นไปไม่รอดรายไหนก็รายนั้น ขณะเขียนบันทึกนี้มีผู้มาหาขอเรื่องอีก 1 ราย[1]

เมื่อสั่งลงโทษพระครูวิริยโสภณ (บัว) ไปแล้ว ในส่วนของ ส.ต.ท. ขาว ที่ส่งเรื่องไปให้ผู้กำกับการตำรวจภูธรจังหวัดพัทลุงสืบสวน ปรากฏว่าเมื่อสอบแล้วได้ผลว่า เนื้อสัตว์กับสุราซื้อมาจากตลาด ส่วนการพนันไม่มี ซึ่งเรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงการทำงานของตำรวจในสมัยนั้นได้เป็นอย่างดีว่ามีเลศนัยแอบแฝง ดังที่พระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) ได้ให้ทัศนะในเรื่องนี้ไว้เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2504 ว่า

> มีตำรวจเอาหนังสือผู้กำกับมาให้ความเรื่องตอบหนังสือที่ให้สอบสวนพระภิกษุขาว (เป็นตำรวจอำเภอควนขนุนลาบวช) งานนี้อาศัยอิทธิพลว่าเป็นตำรวจ ได้จัดงานบวชตัวเอง มีเลี้ยงสุรา ฆ่าสัตว์พาหนะ และมีการพนันหลายประเภทได้สืบสวนภายนอกแล้ว เรื่องความจริงทุกอย่าง จึงมีหนังสือถึงผู้กำกับให้สืบสวนสอบสวนดูได้ผลเป็นอย่างไรตอบให้ทราบ มี ร.ต.อ. คนหนึ่ง สังกัดอำเภอควนขนุน ไปสึบพี่สาวผู้บวชคนหนึ่ง พ่อตาคนหนึ่ง ครู ร.ร. ทุ่งขึงหนังคนหนึ่ง ความว่าเหล้าซื้อเขามา 2 เท (2 ที่) เนื้อสัตว์พาหนะซื้อมาจากตลาด การพนันไม่มี การสอบบุคคลประเภทนี้ไม่สอบเสียดีกว่าเสียเวลาเสียเงินเปล่า ๆ ตั้งแต่เริ่มมีระเบียบนี้ของคณะสงฆ์มีผู้ฝ่าฝืน 2 ราย ล้วนแต่เป็นตำรวจทั้ง 2 ราย ตำรวจนี้ชอบทำเรื่องฝ่าฝืน ทำให้เป็นที่รังเกียจของประชาชน เมื่อวงการตำรวจตกอยู่ในสภาพนี้ ความสงบสุขไม่มีวันบังเกิด[2]

ระเบียบกติกาสงฆ์จังหวัดพัทลุงนี้ไม่ได้ใช้อยู่เฉพาะในจังหวัดพัทลุงเท่านั้น เพราะหลังจากพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะภาค 18 แล้ว 2 ปี คือ ในปี พ.ศ. 2518 ได้มีการนำกติกาสงฆ์ที่เคยประกาศใช้ในจังหวัดพัทลุงไปประกาศใช้ในระดับภาคด้วย โดยความเห็นชอบสนับสนุนจากรองเจ้าคณะภาค คือ พระราชนันทมุนี (ปัญญานันทภิกขุ) และคณะสงฆ์ภาค[3] จึงทำให้ระเบียบกติกาสงฆ์นี้ได้ใช้อย่างแพร่หลายในจังหวัดพัทลุง สงขลา

---

[1]วัดคูหาสวรรค์. อมตจารึกพระธรรมปัญญาบดี. 2543. ไม่มีเลขหน้า.

[2]เรื่องเดิม.

[3]สุภาคย์ อินทองคง และพ่วง บุษรารัตน์. "พระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม)", ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2542 เล่ม 10. 2542. หน้า 4979.

ปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสตูล แต่ความเข้มข้นของระเบียบนี้อยู่ที่จังหวัดพัทลุงและจังหวัดสงขลา ดังตัวอย่างประกาศคณะสงฆ์อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา เรื่อง เล่นการพนันและเลี้ยงสุราภายในวัด ลงวันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2520 ห้ามไม่ให้มีการเล่นการพนันและเลี้ยงสุราในการจัดงานกุศลต่าง ๆ ภายในวัด เช่น งานศพ งานบวชนาค เป็นต้น ซึ่งได้ระบุไว้ในประกาศว่า

> ด้วยปรากฏว่าในปัจจุบันนี้ การจัดงานกุศลต่าง ๆ ขึ้นภายในวัด เป็นต้นว่าจัดงานศพและงานบวชนาค เจ้าภาพได้จัดให้มีการเล่นการพนันบ้าง เลี้ยงสุราเมรัยบ้าง ทำให้เป็นที่เสื่อมเสียแก่วัดและพระศาสนาเป็นอย่างยิ่ง
>
> อาศัยอำนาจตามคำสั่งคณะสงฆ์จังหวัดสงขลา ที่ 190/2520 ลงวันที่ 11 กรกฎาคม 2520 และคำสั่งกรมการศาสนา ที่ 38233/2482 ลงวันที่ 27 พฤศจิกายน พ.ศ. 2482 จึงขอให้วัดทุกวัดในเขตอำเภอจะนะ ประกาศให้ประชาชนทราบว่าบุคคลผู้ใดที่จะมาจัดงานกุศลทุกอย่างในวัด ห้ามเล่นการพนันทุกประเภทและเลี้ยงสุราทุกชนิดภายในบริเวณวัด หากเจ้าภาพคนใดไม่อาจปฏิบัติตามประกาศนี้ได้ ห้ามไม่ให้เจ้าอาวาสอนุญาตจัดงานกุศลขึ้นภายในวัดเป็นอันขาด[1]

การประกาศใช้ระเบียบกติกาสงฆ์ห้ามจัดเลี้ยงสุราเมรัยของมึนเมา การฆ่าสัตว์พาหนะและการเล่นพนันในงานบรรพชาอุปสมบทได้ก่อประโยชน์แก่สังคมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากเดิมการจัดงานทุกอย่างของชุมชนบริเวณนี้ เช่น งานศพ งานบวชนาค และงานกุศลอื่น ๆ มักนิยมให้มีการพนันแอบแฝงอยู่ในงานเสมอ และทำเป็นงานใหญ่ มีการฆ่าวัวฆ่าควายเลี้ยงแขกที่มาช่วยงาน ทำให้เกิดการสิ้นเปลืองโดยไม่จำเป็น เมื่อได้ประกาศใช้ระเบียบกติกาสงฆ์ดังกล่าว จึงทำให้บางท้องถิ่นมีปัญหาบ้างในการปฏิบัติในช่วงต้น ๆ แต่หากทุกพื้นที่ปฏิบัติตามระเบียบนี้ก็จะทำให้พื้นที่ที่ยังไม่ปฏิบัติตามต้องหันมาปฏิบัติด้วย อย่างไรก็ตาม การปฏิบัติตามระเบียบกติกาสงฆ์ดังกล่าวก็ถือได้ว่าเป็นการถือปฏิบัติตามศีลห้านั้นเอง ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างสังคมที่อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข นี่คือส่วนหนึ่งของคุณูปการที่พระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) ได้ฝากไว้กับแผ่นดินนี้

2.3 การศึกษาของพระสงฆ์และพุทธธรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2542

---

[1]พระครูธรรมศาสนโสภณ. ประกาศคณะสงฆ์อำเภอจะนะ เรื่องเล่นการพนันและเลี้ยงสุราภายในวัด ลงวันที่ 25 สิงหาคม 2520.

การศึกษาของพระสงฆ์และพุทธธรรมในสมัยนี้มีการขยายตัวของการศึกษาและการตีความหลักพุทธธรรมอย่างกว้างขวาง เพื่อให้ทันกับความเจริญของบ้านเมืองและสอดคล้องกับสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. การศึกษาของพระสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา การศึกษาพระธรรมวินัยของพระภิกษุสงฆ์ในสมัยนี้ได้รับการส่งเสริมจากคณะสงฆ์และรัฐบาลมากกว่าสมัยที่ผ่านมา โดยส่งเสริมให้วัดเปิดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมขึ้นจำนวนมาก ปรากฏว่าในจังหวัดสงขลามีสำนักวัดต่าง ๆ ที่เปิดสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม 45 วัด แผนกบาลี 14 วัด รวม 59 วัด ผู้เรียนประมาณ 1,579 รูป/คน[1] ส่วนจังหวัดพัทลุงมีวัดที่เปิดสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม 78 วัด และแผนกบาลี 1 วัด รวม 79 วัด ผู้เรียน 2,301 รูป/คน[2] นอกจากนี้ในปี พ.ศ. 2545 คณะสงฆ์ธรรมยุตได้ส่งเสริมให้มีการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยมกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมาโศกราช สาขาสงขลา โดยเปิดการสอนที่วัดมัชฌิมาวาส อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา และในปีเดียวกัน คณะสงฆ์มหานิกายร่วมกับคณะสงฆ์อนัมนิกายแห่งประเทศไทย โดยการสนับสนุนของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัยได้เปิดสอนพุทธศาสนา ในระดับปริญญาตรีให้แก่พระภิกษุสามเณรนานาชาติ เช่น สิงคโปร์ ไต้หวัน เกาหลี เวียดนาม จีน เป็นต้น โดยให้นามสถานศึกษาว่า "มหาปัญญาวิทยาลัย" ตั้งอยู่บริเวณวัดถาวรวราราม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา[3] ซึ่งนับได้ว่าเป็นการส่งเสริมการศึกษาพุทธศาสนาแก่พระภิกษุสามเณรทั้งชาวไทยและนานาชาติดังได้กล่าวแล้ว ทำให้พระภิกษุสามเณรมีความตื่นตัว ในการศึกษาพุทธศาสนาอย่างกว้างขวางเป็นการพัฒนาองค์ความรู้ทั้งทางธรรมและทางโลก เพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้ก้าวทันกับความเจริญของสังคมปัจจุบัน

การส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา แม้ว่าจะเปิดการเรียนการสอนตามวัดต่าง ๆ จำนวนมาก ส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมมากกว่าแผนกบาลี คือ ในจำนวนทั้งหมด 138 วัด เปิดสอนแผนกธรรม 123 วัด และแผนกบาลี 15 วัด การเปิดสอนพระปริยัติธรรมของวัดจำนวนมากนี้ บางวัดก็มีนักศึกษาน้อยบางวัดก็มีมาก เฉพาะที่มีนักศึกษามากทั้งแผนกธรรมและแผนกบาลีก็มีหลายวัด เช่น วัดคูหาสวรรค์ จังหวัดพัทลุง วัดหงษ์ประดิษฐาราม วัดธรรมโฆษณ์ วัดหัวป้อมใน วัดในวัง จังหวัดสงขลา เป็นต้น

---

[1]สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดสงขลา. ข้อมูลการศาสนา. 2542. หน้า 23 - 24.

[2]สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดพัทลุง. รายงานกิจการพระพุทธศาสนา จังหวัดพัทลุง ประจำปี 2542. 2543. หน้า 25.

[3]มหาปัญญาวิทยาลัย. การประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง "แผนพัฒนามหาปัญญาวิทยาลัย" ระยะที่ 1 (ปี 2545 – 2549) 12 ธันวาคม 2545 ณ วิทยาลัยเมืองหาดใหญ่. 2545. หน้า 1.

การเรียนการสอนพระปริยัติธรรมในสมัยนี้ถือว่าเป็นงานสำคัญของวัดทุกวัดที่จะต้องดำเนินการตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 37 ได้บัญญัติให้เจ้าอาวาสมีหน้าที่เป็นธุระ ในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ ก็คือการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมให้แก่พระภิกษุสามเณรและประชาชนแห่งวัดนั้น ๆ นั่นเอง[1] การจัดการศึกษาปริยัติธรรมของวัดต่าง ๆ บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในสมัยนี้อนุโลมจัดสถานศึกษาและการเรียนการสอนทั้งแผนกธรรมและแผนกบาลี ตามระเบียบองค์การศึกษาว่าด้วยการจัดศาสนศึกษา พุทธศักราช 2494[2] โดยการเรียนกาวสอนในสำนักเรียนปริยัติธรรมต่าง ๆ ใช้วิธีการสอน อธิบายให้อ่านจากตำราและหนังสือเรียน มีการท่องจำให้แปลภาษามคธเป็นภาษาไทย และแปลภาษาไทยเป็นภาษามคธเป็นส่วนใหญ่ การเรียนการสอนในรอบปีหนึ่งนิยมแบ่งเป็น 3 ภาค คือ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ภาควิสาขะ เริ่มตั้งแต่ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 8 ภาคพรรษา เริ่มตั้งแต่ แรม 9 ค่ำ เดือน 8 จนถึงขึ้น 13 ค่ำ เดือน 11 และภาคปวารนา เริ่มตั้งแต่ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 12 จนถึงวันก่อนเริ่มสอบธรรมสนามหลวง 1 วัน คือวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ภาควิสาขะ เริ่มตั้งแต่ ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 6 ถึงขึ้น 9 ค่ำ เดือน 8 ภาคพรรษา เริ่มตั้งแต่ แรม 9 ค่ำ เดือน 8 จนถึงขึ้น 13 ค่ำ เดือน 11 ภาคปวารนา เริ่มตั้งแต่ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 12 จนถึงแรม 13 ค่ำ เดือนยี่ สำนักเรียนพระปริยัติธรรมทุกแห่งจะปิดเรียนในวันธรรมสวนะหรือวันพระ และวัดสำคัญทางพุทธศาสนาในปีหนึ่งการศึกษาธรรมต้องมีเวลาเรียนไม่น้อยกว่า 150 ชั่วโมง บาลีต้องมีเวลาเรียนไม่น้อยกว่า 300 ชั่วโมง[3]

ส่วนสำนักเรียนพระปริยัติธรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาที่สำคัญและมีชื่อเสียงมากที่สุดจนได้รับฉายา "ตักสิลาปักษ์ใต้" ได้แก่ วัดคูหาสวรรค์[4] สำนักเรียนแห่งนี้ได้เปิดเรียนมาตั้งแต่ พ.ศ. 2469 และมีความเจริญก้าวหน้ามาก ตั้งแต่ พ.ศ. 2479 เมื่อพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) เข้ามารับผิดชอบในการจัดการเรียนการสอนดังได้กล่าวมาแล้ว ต่อมาหลัง พ.ศ. 2500 พระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) ได้จัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมของสำนักเรียนวัดคูหาสวรรค์ โดยการจัดสอนแผนกธรรมตั้งแต่นักธรรมตรีถึงนักธรรมเอก แบ่งเป็น 3 ห้องเรียน

---

[1]ชำเรือง วุฒิจันทร์. การพัฒนากิจการสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงของชาติ. 2527. หน้า 135.

[2]เรื่องเดิม.

[3]เรื่องเดิม.

[4]พระครูกวีวราภรณ์ (กระจ่าง ปริปุณฺโณ) เจ้าอาวาสวัดบ้านสวน ตำบลควนมะพร้าว อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง สัมมนากลุ่มที่วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2544.

คือ นักธรรมตรี 1 ห้อง นักธรรมโท 1 ห้อง และนักธรรมเอก 1 ห้อง ส่วนแผนกบาลีจะสอนตั้งแต่เปรียญธรรม 1 ประโยค จนถึงเปรียญธรรม 6 ประโยค แบ่งชั้นเป็น 6 ชั้น 9 ห้อง คือ ชั้นไวยากรณ์ 3 ห้อง แปลธรรมบท 1 ห้อง เปรียญธรรม 1 - 2 ประโยค 1 ห้อง เปรียญธรรม 3 ประโยค 1 ห้อง เปรียญธรรม 4 ประโยค 1 ห้อง เปรียญธรรม 5 ประโยค 1 ห้อง และเปรียญธรรม 6 ประโยค 1 ห้อง[1] ในส่วนที่เป็นครูสอนนั้นพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) จะคัดเลือกพระภิกษุที่จบเปรียญธรรมตั้งแต่ 4 ประโยคขึ้นไป มีนิสัยสุขุมเยือกเย็น เหมาะแก่การเป็นครูผู้รู้ธรรม ยินดีถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์โดยไม่ห่วงวิชา และปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี[2] ครูส่วนใหญ่ที่เข้ามาสอนล้วนแต่เป็นศิษย์เก่าสำนักเรียนวัดคูหาสวรรค์ทั้งที่เป็นพระภิกษุในวัดคูหาสวรรค์และจากวัดต่าง ๆ ในจังหวัดพัทลุง เช่น วัดนาท่อม วัดอัมพวนาราม วัดอินทราวาส วัดนิโครธาราม วัดโคกเนียน วัดบ้านสวน วัดควนแร่ เป็นต้น ผลจากการบริหารจัดการการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมของพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) ทำให้มีพระภิกษุสามเณรสอบเปรียญธรรมได้ตั้งแต่ 1 ประโยคถึง 9 ประโยค และสอบนักธรรมตรีถึงนักธรรมเอกได้ในแต่ละปีจำนวนมาก จนทำให้สำนักเรียนวัดคูหาสวรรค์ได้รับรางวัลสำนักเรียนดีเด่นจากกรมการศาสนาเมื่อปี พ.ศ. 2526[3] ผลการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมของสำนักเรียนวัดคูหาสวรรค์เท่าที่สามารถรวบรวมได้ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 ถึง พ.ศ. 2542 ส่วนหนึ่งที่จบเปรียญธรรม 3 ประโยค ถึง 9 ประโยค มีรายละเอียดดังตารางที่ 19

---

[1]สัมภาษณ์พระเทพญาณโมลี (มณฑล กิตฺติโสภโณ) เจ้าคณะจังหวัดพัทลุง วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2544.

[2]สิริพร พงศ์พิพัฒนพันธุ์. ผลงานด้านพระพุทธศาสนาของพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง. 2540. หน้า 38.

[3]สัมภาษณ์พระเทพญาณโมลี (มณฑล กิตฺติโสภโณ). เจ้าคณะจังหวัดพัทลุง วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2544.

ตารางที่ 19 แสดงผลการสอบเปรียญธรรมได้ตั้งแต่ 3 ประโยค - 9 ประโยค ของสำนักเรียนวัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ปีพุทธศักราช 2500 - 2542

ปี พ.ศ.	รวม	3 ประโยค	4 ประโยค	5 ประโยค	6 ประโยค	7 ประโยค	8 ประโยค	9 ประโยค	หมายเหตุ
2500	16	3	3	5	2	1	1	1	
2501	14	1	3	5	3	1	1	-	
2502	20	3	6	9	2	-	-	-	
2503	16	5	5	5	3	-	1	-	
2504	7	-	1	2	1	3	-	-	
2505	19	6	3	5	1	1	1	2	
2506	10	-	-	8	1	1	-	-	
2507	20	2	4	10	2	2	-	-	
2508	23	1	4	11	2	3	-	2	
2509	9	-	1	7	-	1	-	-	
2510	7	1	-	4	1	1	-	-	
2511	7	-	1	2	3	1	-	-	
2512	2	-	1	1	-	-	-	-	
2513	3	1	1	-	1	-	-	-	
2514	7	-	3	4	-	-	-	-	
2515	1	-	-	-	1	-	-	-	
2516	8	1	5	1	1	-	-	-	
2517	12	1	5	4	1	1	-	-	
2518	5	1	4	-	-	-	-	-	
2519	12	2	5	4	1	-	-	-	
2520	15	5	7	2	1	-	-	-	
2521	8	-	6	2	-	-	-	-	
2522	13	2	4	3	-	2	-	2	
2523	2	-	2	-	-	-	-	-	
2524	8	2	4	1	1	-	-	-	
2525	10	3	2	3	-	2	-	-	

ปี พ.ศ.	รวม	3 ประโยค	4 ประโยค	5 ประโยค	6 ประโยค	7 ประโยค	8 ประโยค	9 ประโยค	หมายเหตุ
2526	9	2	6	1	-	-	-	-	
2527	10	1	7	1	-	1	-	-	
2528	8	4	2	1	1	-	-	-	
2529	14	7	4	2	1	-	-	-	
2530	16	11	2	2	1	-	-	-	
2531	6	1	1	2	2	-	-	-	
2532	9	4	4	1	-	-	-	-	
2533	8	6	-	1	1	-	-	-	
2534	6	5	1	-	-	-	-	-	
2535	19	9	4	4	-	2	-	-	
2536	16	9	4	3	-	-	-	-	
2537	7	5	-	-	1	1	-	-	
2538	6	-	1	4	-	1	-	-	
2539	8	4	4	-	-	-	-	-	
2540	4	1	3	-	-	-	-	-	
2541	2	1	1	-	-	-	-	-	
2542	7	7	-	-	-	-	-	-	
รวม	427	112	125	119	35	25	4	7	

ที่มา : หนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตตมมหาเถระ) วันอาทิตย์ที่ 30 มกราคม พ.ศ. 2543.

จากข้อมูลดังกล่าวจะเห็นได้ว่า การศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมของสำนักเรียนวัดคูหาสวรรค์มีความเจริญก้าวหน้ามาก มีพระภิกษุสามเณรสอบได้เปรียญธรรมในชั้นสูง ระหว่าง 5 ประโยค ถึง 9 ประโยค มากในช่วง พ.ศ. 2500 - 2508 ในปี พ.ศ. 2508 ถือได้ว่าเป็นปีที่พระภิกษุสามเณรสอบเปรียญธรรมได้มากที่สุด 23 รูป รองลงมา พ.ศ. 2502 และ พ.ศ. 2507 สอบได้เปรียญธรรมเท่ากัน 20 รูป ส่วนปีที่มีการสอบเปรียญธรรมได้ 9 ประโยค ได้แก่ ปี พ.ศ. 2500 สอบได้ 1 รูป พ.ศ. 2505 สอบได้ 2 รูป แต่หลังจาก พ.ศ. 2508 การสอบได้เปรียญธรรมของพระภิกษุสามเณรก็เริ่มลดน้อยลง ปีที่สอบได้น้อยที่สุด ได้แก่ ปี พ.ศ. 2515 สอบได้ 1 รูป

และ พ.ศ. 2512 , พ.ศ. 2523 , และ พ.ศ. 2541 สอบได้ปีละ 2 รูป ในช่วงหลัง ๆ ส่วนใหญ่พระภิกษุสามเณรจะสอบเปรียญธรรมได้ระหว่าง 3 ประโยค ถึง 5 ประโยค เมื่อสรุปภาพรวมจะพบว่าช่วงประโยค 3 ประโยค 4 และ 5 ประโยค เป็นช่วงที่พระภิกษุสามเณรสอบผ่านกันมาก โดย ประโยค 4 สอบได้มากที่สุด 125 รูป รองลงมา ประโยค 5 สอบได้ 119 รูป และประโยค 3 สอบได้ 112 รูป เหตุผลที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากช่วงนี้เป็นระดับต้นกับระดับกลางที่ยังไม่ยากจนเกินไป แต่อีกเหตุผลหนึ่งพระภิกษุสามเณรที่สอบได้เปรียญธรรมตั้งแต่ 5 ประโยคขึ้นไป มักจะต้องทำหน้าที่เป็นผู้สอนพระปริยัติธรรมด้วยจึงไม่มีเวลาที่จะศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นไป ซึ่งเป็นระดับที่ยากขึ้น และพระภิกษุเหล่านี้มักจะได้แต่งตั้งให้ไปปกครองวัดต่าง ๆ หรือเป็นพระสังฆาธิการแยกย้ายไปอยู่ตามวัดต่าง ๆ ทั้งในจังหวัดพัทลุงและจังหวัดอื่น ๆ ทั้งที่มรณภาพไปแล้วและที่ยังมีชีวิตอยู่ เช่น พระธรรมรัตนากร (สงัด ปญญาวุโธ) เจ้าคณะภาค 18 วัดกะพังสุรินทร์ จังหวัดตรัง พระสิทธิธรรมคณี เจ้าคณะจังหวัดตรัง วัดจอมไตร พระเทพปัญญาสุธี (พร้อม โกวิโท) รองอธิการบดีมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช เจ้าอาวาสวัดแจ้ง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น นอกจากนี้มีบางส่วนที่ได้ลาสิกขาออกไปทำงานราชการและส่วนตัวก็มีจำนวนมาก จึงถือได้ว่าพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) เป็นผู้พัฒนาทรัพยากรบุคคลโดยอาศัยหลักของพุทธศาสนาหรือการพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ ซึ่งท่านจะพูดอยู่เสมอ[1] การส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมสำนักเรียนวัดคูหาสวรรค์ทำให้เกิดเครือข่ายความสัมพันธ์เชื่อมโยงของพระภิกษุในท้องถิ่นต่าง ๆ ทั้งภาคใต้และภาคอื่น ๆ นอกจากนี้พระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) ยังให้การสนับสนุนการเปิดสอนพระปริยัติธรรมในพื้นที่อื่น ๆ โดยส่งครูไปช่วยสอนหรือเปิดสำนักเรียนขึ้นใหม่ เช่น ให้การส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมสำนักเรียนวัดกะพังสุรินทร์ จังหวัดตรัง สำนักเรียนวัดราษฎร์บำรุง จังหวัดสงขลา สำนักเรียนวัดราษฎร์บูรณะ (วัดช้างให้) จังหวัดปัตตานี สำนักเรียนวัดขันเงิน จังหวัดชุมพร เป็นต้น[2] ด้วยเหตุนี้จึงถือได้ว่าสำนักเรียนวัดคูหาสวรรค์เป็นศูนย์กลางการศึกษาพระปริยัติธรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาหรือตักสิลาปักษ์ใต้ดังได้กล่าวมาแล้ว

---

[1]พระครูกวีวราภรณ์ (กระจ่าง ปริปุณฺโณ) เจ้าอาวาสวัดบ้านสวน อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง สัมมนากลุ่มที่วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2544.

[2]สิริพร พงศ์พิพัฒนพันธุ์. ผลงานด้านพระพุทธศาสนาของพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง. 2540. หน้า 48 - 51.

2. พุทธธรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

พุทธธรรมในสมัยนี้ได้รับการสนใจศึกษาค้นคว้าจากภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชนอย่างกว้างขวางมาก จึงทำให้เกิดผู้รู้ทางพุทธศาสนาขึ้นมากมาย เช่น พุทธทาสภิกขุ (พระธรรมโกศาจารย์) แห่งสวนโมกขพลารามหรือวัดธารน้ำไหล จังหวัดสุราษฎร์ธานี พระปัญญานันทะภิกขุ (พระธรรมโกศาจารย์) แห่งวัดชลประทานรังสฤษดิ์ จังหวัดนนทบุรี พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) แห่งวัดญาณเวศกวัน จังหวัดนครปฐม เป็นต้น พระเถระผู้ทรงคุณความรู้เหล่านี้ได้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับพุทธศาสนาในแง่มุมต่าง ๆ อย่างลุ่มลึกและมีการตีความหลักพุทธธรรมใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับระบบเหตุผลนิยม หรือวิทยาศาสตร์นิยม ซึ่งเป็นการปฏิรูปพุทธศาสนาอย่างหนึ่ง มีตัวอย่างเห็นได้ชัดในกรณีของท่านพุทธทาสภิกขุ ดังที่พระไพศาล วิสาโล ได้อธิบายไว้ว่า

> ตัวอย่างที่ชัดเจนย่อมได้แก่การปฏิรูปพุทธศาสนาโดยท่านพุทธทาสภิกขุ จริงอยู่ท่านพุทธทาสภิกขุเป็นผู้ที่โยงพุทธศาสนาเข้ากับวิทยาศาสตร์เสมอ (หนังสือชุดธรรมโฆษณ์เล่มหนึ่งถึงกับตั้งชื่อว่าธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์) แต่วิทยาศาสตร์ของท่านหมายถึงความเป็นเหตุเป็นผลตามกระบวนการของธรรมชาติ ซึ่งสามารถพิสูจน์และประจักษ์แก่ทุกผู้คนได้โดยไม่จำกัดเวลาและสถานที่ ซึ่งตรงข้ามกับการกะเก็งคิดคำนึงในทางปรัชญาหรือการสักแต่ว่าเชื่อโดยไม่พิสูจน์ด้วยตนเองอย่างไสยศาสตร์หรือศาสนาอื่น ๆ ในทัศนะของท่านการทดลองและการไตร่ตรองด้วยเหตุผลคือวิธีการสำคัญที่ทำให้พุทธศาสนามีความเป็นวิทยาศาสตร์ พร้อมกันนั้นท่านก็นิยามวิทยาศาสตร์ให้มีความหมายคลุมถึงเรื่องจิตใจด้วย มิใช่จำกัดเฉพาะปรากฏการณ์ที่รับรู้ได้ด้วยอายตนะทั้ง 5 อย่างที่มักเข้าใจกัน อย่างไรก็ตามในความเห็นของท่าน สิ่งที่พุทธศาสนามีมากกว่าวิทยาศาสตร์ก็คือจุดหมายเพื่อการพ้นทุกข์สิ้นเชิง โดยที่บุคคลจะพ้นทุกข์ไม่ได้เลยหากขาดการปฏิบัติให้เกิดปัญหาจนหลุดพ้นจากอวิชชาและอุปาทานทั้งปวง ตรงนี้เองเป็นสิ่งที่การคิดด้วยเหตุผลล้วน ๆ ไม่สามารถเข้าถึงได้[1]

วิธีคิดทางพุทธธรรมของพระเถระผู้ทรงคุณความรู้เหล่านี้ได้รับการเผยแพร่โดยการปาฐกถาธรรมตามสถานที่ต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง และจัดพิมพ์หลักธรรมออกเผยแพร่ให้พุทธศาสนิกชนได้ศึกษา เช่น หนังสือชุดธรรมโฆษณ์ ของพุทธทาสภิกขุ หนังสือพุทธธรรม ของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) เป็นต้น หลักธรรมเหล่านี้ได้เข้ามาเผยแพร่และมีอิทธิพลในหมู่

---

[1]พระไพศาล วิสาโล. แนวโน้มของพุทธศาสนาไทยในศตวรรษที่ 21. 2544. หน้า 4 – 5.

พระภิกษุสามเณรบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาที่สนใจศึกษาค้นคว้าพุทธศาสนาตามแนวใหม่ นอกจากนี้ท่านพุทธทาสภิกขุและท่านปัญญานันทะภิกขุยังได้ออกไปเผยแพร่ธรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเป็นครั้งคราว เช่น ท่านพุทธทาสภิกขุ ปาฐกถาธรรมที่โรงเรียนช่างไม้ (วิทยาลัยเทคนิคพัทลุง) เมื่อวันที่ 7 เมษายน พ.ศ. 2504 ท่านปัญญานันทะภิกขุ ปาฐกถาที่เรือนจำพัทลุง วันที่ 4 เมษายน พ.ศ. 2504[1] เป็นต้น ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พุทธธรรมตามแนวใหม่นี้แพร่หลายมากในหมู่พระ นักศึกษา และปัญญาชน แต่วัดต่าง ๆ ที่อยู่ในชนบทห่างไกลพระสงฆ์นิยมท่องจำตามคัมภีร์หรือพระไตรปิฎกยังไม่ตื่นตัวต่อการศึกษาตีความพุทธธรรมมากนักก็ยังคงยึดพุทธธรรมตามแบบเดิมหรือตามตัวอักษรในคัมภีร์ที่เน้นเรื่องนรก - สวรรค์ โลกพระศรีอาริยเมตไตรย และเรื่องของบุญกุศลในการประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนา พระสงฆ์กลุ่มนี้จึงยังขาดการศึกษาตีความพุทธธรรมอย่างมีเหตุมีผล ผลงานการศึกษาทางพุทธธรรมใหม่ ๆ จึงไม่เกิดขึ้น ทำให้ปัญญาชนมองว่าหลักพุทธธรรมเป็นสิ่งไม่มีเหตุมีผล จากการศึกษาในสมัยนี้พบว่าบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาไม่พบผลงานทางด้านพุทธธรรมที่ลึกซึ้งมากนัก การอธิบายธรรมเป็นไปตามแบบเดิม ๆ แม้ว่าจะมีพระภิกษุสงฆ์หลายรูปพยายามตีความหลักพุทธธรรมตามแบบใหม่ที่มีเหตุมีผลเพื่อปรับใช้ต่อการพัฒนาชุมชนและสังคมท้องถิ่นอยู่บ้าง เช่น การตั้งธนาคารชีวิตของพระครูพิพัฒนโชติ (ทอง เตชปุญฺโญ) วัดดอน ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา การตั้งสภาลานวัดตะโหมดของพระครูอุทิตกิจจาทรและพระครูสุนทรกิจจานุโยค (พะล่อง เตชปุญฺโญ) วัดตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง เป็นต้น แต่ก็เป็นเพียงส่วนน้อยเมื่อเทียบกับวัดและพระภิกษุสงฆ์จำนวนมาก ส่วนพุทธธรรมที่น่าสนใจในสมัยนี้ มีรายละเอียดดังนี้

2.1 พุทธธรรมที่เกี่ยวกับการสงเคราะห์ญาติในทางพุทธศาสนาได้แบ่งความสัมพันธ์ทางเครือญาติออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ ญาติทางสายโลหิต และญาติทางธรรม ดังที่ พระมหาแผ้ว กิตฺติญาโณ วัดคูหาสวรรค์ (ปัจจุบันเป็นพระครูกิตติญาณโกวิท เจ้าอาวาสวัดวังตำบลลำป่า อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง)[2] ได้กล่าวไว้ว่า

> ญาติทางสายโลหิต หมายถึง บุคคลผู้เกี่ยวข้องกันทางสายโลหิต นับตามพระวินัยของพุทธศาสนาทั้งในบาลีและทั้งอรรถกถา นับได้ 7 ชั่ว คือ ตั้งแต่ผู้นับขึ้นไปข้างบน 3 ชั่วคน ได้แก่ บิดามารดา 1 ปู่ย่า 1 ปู่ทวดยายทวด 1 รวมเป็น 3 นับลงไปข้างล่างอีก 3 ชั่ว ได้แก่ ลูก 1 หลาน 1 และเหลนอีก 1 รวมเป็น 3 รวมกับผู้นับด้วยเป็น

---

[1]วัดคูหาสวรรค์. อมตจารึกพระธรรมปัญญาบดี. 2543. ไม่มีเลขหน้า.

[2]พระมหาแผ้ว กิตฺติญาโณ. "ธรรมะเรื่องการสงเคราะห์ญาติ", ใน หนังสืออนุสรณ์ในงานบำเพ็ญกุศลและบรรจุอัฐิพระครูจรูญกรณีย์ (ตุด เกสโร ปุรินทราภิบาล) วันที่ 6 - 7 สิงหาคม 2507 ณ วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง. 2507. ไม่มีเลขหน้า.

7 ชั่ว พ้นจาก 7 ชั่วไปแล้วตามพระวินัยไม่นับว่าเป็นญาติ บุคคลดังกล่าวนี้ควรให้การสงเคราะห์ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จะนำความเจริญมาสู่ตน หากละเลยจะทำให้เกิดความเสื่อม ดังที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสสั่งสอนไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลายบุคคลผู้ไม่รู้อุปการะคุณ ประทุษร้ายต่อพวกญาติของตน ย่อมถึงหายนะ คือความเสื่อมทรามโดยส่วนเดียว แต่บุคคลผู้รู้อุปการะคุณ มีความรักสามัคคี ยอย่องนับถือ ไม่ประทุษร้ายต่อหมู่ญาติ รู้จักตอบแทนในสมัยอันควร ย่อมถึงความเจริญโดยส่วนเดียว[1]

ญาติทางธรรม หมายถึง ผู้คนที่คุ้นเคยกัน ให้ความช่วยเหลือบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่กันตามสมควร บุคคลผู้นั้นได้ชื่อว่าเป็นญาติทางธรรม หรือผู้ที่นับถือศาสนาเดียวกัน ญาติทางธรรมจึงกว้างขวางกว่าญาติทางสายโลหิต ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า "วิสาส ปรมา ญาติ" แปลว่า ความคุ้นเคยเป็นญาติอย่างประเสริฐ และธรรมะที่เป็นเครื่องสงเคราะห์มี 4 ประการ ได้แก่ ทานหรือการให้ปันสิ่งของที่ควรให้ปัน ให้ด้วยการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ สงเคราะห์อนุเคราะห์ซึ่งกันและกัน ปิยวาจา เป็นการพูดจาน่ารัก อ่อนโยน ไม่หยาบคาย ไม่นินทาว่าร้ายเมื่ออยู่ลับหลัง อัตถจริยา เป็นการบำเพ็ญประโยชน์แก่กัน ทำตนให้เป็นประโยชน์แก่ญาติ แก่มิตร หรือแก่สังคม ทั้งการช่วยเหลือทางวัตถุ การตักเตือนสั่งสอน และการให้กำลังใจต่อผู้อื่น สมานัตตตา เป็นการวางตัวไว้เสมอเหมาะสมกับฐานะ เคารพนับถือต่อญาติผู้ใหญ่ รักใคร่เอ็นดูต่อญาติผู้น้อย

ธรรมะทั้ง 4 ประการนี้เรียกตามหมวดธรรมว่า สังคหวัตถุธรรม เป็นธรรมเครื่องสงเคราะห์ระหว่างญาติต่อญาติ มิตรต่อมิตร ผู้บังคับบัญชาต่อผู้ใต้บังคับบัญชา ให้มีความรักความสามัคคีที่นำไปสู่ความสุขความสำเร็จของบุคคลและส่วนรวม ซึ่งพุทธศาสนิกชนและพระสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาได้ใช้เป็นแนวในการปฏิบัติเกื้อกูลต่อญาติพี่น้องและสังคมทั่วไป เช่น วัดโคกนาว อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เอื้อเฟื้อที่พักแก่ผู้ป่วย วัดวิเวกวนาศรม อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา เอื้อเฟื้อที่พักและบำบัดรักษาผู้ติดเชื้อเอดส์ วัดถ้ำเขารูปช้าง อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา เอื้อเฟื้อเลี้ยงดูให้ที่พักแก่ผู้มาปฏิบัติธรรม วัดไม้เสียบ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช เอื้อเฟื้อที่พักและบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพย์ติด วัดต่าง ๆ ที่รับเด็กนักเรียนเป็นเด็กวัดและส่งเสริมให้การศึกษาที่สูงขึ้น เป็นต้น

---

[1]พระมหาแผ้ว กิตฺติญาโณ. "ธรรมะเรื่องการสงเคราะห์ญาติ", ใน หนังสืออนุสรณ์ในงานบำเพ็ญกุศลและบรรจุอัฐิพระครูจรูญกรณีย์ (ตุด เกสโร ปุรินทราภิบาล) วันที่ 6 - 7 สิงหาคม 2507 ณ วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง. 2507. ไม่มีเลขหน้า.

2.2 พุทธธรรมที่เกี่ยวกับศีล ศีลเป็นพุทธธรรมที่พุทธศาสนิกชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาได้ปฏิบัติสืบต่อเนื่องมาทุกยุคทุกสมัย เพราะเป็นระเบียบวินัยของคนดี หลักของศีลอย่างน้อยเป็นสิ่งที่ทำให้ไม่เบียดเบียนใคร ไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ไม่ลักทรัพย์ของผู้อื่น ไม่ประพฤติผิดลูกเมียผู้อื่น ไม่พูดให้ร้าย ไม่พูดคำหยาบกับใคร ไม่เสพหรือดื่มของมึนเมาอันเป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อมสุขภาพ[1] สมัยนี้จึงมีการตีความหรือวิเคราะห์ศีล 5 ให้เห็นเหตุและผลที่แท้จริงหรือแก่นแท้ของหลักธรรมที่ปฏิบัติเพื่อให้เป็นคนดีและสังคมมีความสงบ หากไม่ปฏิบัติตามศีลก็จะทำให้ตนเองและสังคมไม่สงบเรียบร้อย เมื่อพิจารณาศีล 5 พบว่ามีสาระประโยชน์ สรุปได้ว่า ศีลข้อ 1 เป็นศีลรักษาชีวิต ศีลข้อ 2 รักษาเศรษฐกิจและทรัพย์สมบัติให้เจริญก้าวหน้า ศีลข้อ 3 รักษาครอบครัวให้เจริญด้วยคุณงามความดี ศีลข้อ 4 รักษาเกียรติในคำพูดให้คนอื่นเชื่อฟัง เพราะไม่พูดเท็จ และศีลข้อ 5 เป็นการรักษาสุขภาพทางกาย ทางใจ ให้เป็นปกติเรียบร้อย[2] คนที่มีศีลเหล่านี้จึงย่อมเป็นคนดี ที่ทำให้สังคมมีความสงบเรียบร้อยและเกิดความเจริญรุ่งเรือง ซึ่งสิ่งเหล่านี้ย่อมเกิดขึ้นได้จากการรักษาศีล และการรักษาศีลจะทำให้จิตสงบเกิดปัญญารู้ได้ด้วยตน ดังที่ พระครูวิจิตรกิตติคุณ (เปลื้อง ปญญวนโต) อดีตเจ้าอาวาสวัดบางแก้วผดุงธรรม อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง ได้บันทึกไว้ว่า "ศีลจริง สัจจะจริง ดิ่งจิตตรง ครองผ้าธง เป็นนักพรต หมดปัญหา เพ่งในกาย เมื่อจิตคลาย เกิดปัญญา เห็นตัวอวิชชา รู้ได้ชัด ปัจจัตตัง"[3]

2.3 พุทธธรรมที่เกี่ยวกับทาน ทานเป็นเรื่องของการให้มีทั้งธรรมทานและวัตถุทาน ซึ่งเป็นหลักธรรมที่พุทธศาสนิกชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาได้ยึดถือปฏิบัติกันมา เพราะเชื่อว่าการให้ทานจะได้บุญกุศลพบกับความสุขความเจริญ แต่การให้นั้นผู้ให้จะต้องให้ด้วยใจจริงจึงจะบังเกิดอานิสงส์ตามที่ต้องการ ดังที่ สีนวล มากนวล ได้กล่าวถึงการให้ทานเงินทองเพื่อสร้างอุโบสถวัดป่าพะยอม อำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง ไว้ว่า

เรื่องให้ทานการอุทิศจิตจำนงค์ พระพุทธองค์รับรองว่าของดี
แต่การให้จะต้องใช้ให้ครบองค์ หนึ่งประสงค์ว่าจะให้ไม่ตระหนี่

---

[1]พระราชฉันทมุนี (ปัญญานันทะภิกขุ). "ธรรมเทศนาในงานบำเพ็ญกุศลศพอดีตกำนันซ้อน สุวรรณคีรี", ใน หนังสือที่ระลึกพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเพลิงศพนายซ้อน สุวรรณคีรีเป็นกรณีพิเศษ. 2528. หน้า 20.

[2]เรื่องเดิม.

[3]พระครูวิจิตรกิตติคุณ (เปลื้อง ปญญวนโต). "คำกลอนสอนใจ", ใน ที่ระลึกในวาระทำบุญครบรอบ 50 วัน ถวายหลวงปู่เปลื้อง ปัญญวันโต วัดบางแก้วผดุงธรรม ตำบลท่ามะเดื่อ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง. 2540. หน้า 82.

เรียกว่าบุรพเจตนาตามบาลี สองยินดีในขณะสละไป
สามระลึกถึงทานท่านละแก้ว ยังผ่องแผ้วมิได้เสื่อมความเลื่อมใส
ไม่เสียดายภายหลังลังเลใจ หากห่วงใยจะไม่สมอารมณ์ปอง
รับสาราคว้าสตางค์วางถวาย อย่าเสียดายอยู่นะท่านทานจะหมอง[1]

การให้ทานครั้งยิ่งใหญ่ที่พุทธศาสนิกชนนำมาอ้างอิงกันอยู่เสมอ คือ การให้ทานของพระเวสสันดรเพื่อให้บรรลุพระโพธิญาณในเบื้องหน้า จึงยอมสละบุตรกัณหาชาลีให้เป็นทานแก่ชูชก ดังที่ สีนวล มากนวล ได้กล่าวไว้ว่า

พระพุทธองค์ทรงสลัดสมบัติครอง จากพี่น้องพระชนกชนนี
เป็นพระเวสสันดรก่อนมาตรัส ให้ทานสัตว์ช้างม้าค่ากรุงศรี
อีกพระลูกทั้งสองน้องกับพี่ ทั้งกัณหาชาลีพลีให้ทาน
ใช่ตระหนี่เหนี่ยวหน่วงถูกลวงล่อ จากชูชกยกยอผู้ขอขาน
ด้วยบุรพเจตนามาแต่นาน หวังนิพพานกว่าจะพบต้องอบรม[2]

การให้ทานของพุทธศาสนิกชนและพระภิกษุสงฆ์ในสมัยนี้พบว่าต่างก็มีเป้าหมายที่แตกต่างกัน บางกลุ่มบริจาคทานเพื่อหวังความสุขความเจริญในเบื้องหน้า บางกลุ่มหวังเพื่อโลกหน้าจะพบกับสวรรค์หรือโลกพระศรีอาริยเมตไตรย บางกลุ่มหวังเพื่อได้รับสิ่งตอบแทนที่เป็นวัตถุมงคลหรือเครื่องรางของขลัง ดังนั้นบางครั้งการบริจาคทานจึงถูกกำหนดเป็นเงินทองไว้ล่วงหน้าว่าจะต้องบริจาคทานเท่าไรจึงจะได้วัตถุสิ่งของหรือจารึกชื่อเป็นอนุสรณ์ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เจตนาเดิมของทานผิดเพี้ยนไปจากหลักพุทธธรรม กลายเป็นบริจาคทานเพื่อหน้าตา เกียรติและศักดิ์ศรีของผู้บริจาคที่ผูกขาดการทำบุญเพื่อแลกกับสิ่งตอบแทน ทำให้ชาวบ้านผู้ยากจนหมดโอกาสที่จะได้รับสิ่งตอบแทนเพราะเงินบริจาคไม่พอ จนบางครั้งชาวบ้านมักจะพูดว่า "หลวงพ่อคบแต่คนรวย" ซึ่งเป็นเรื่องน่าห่วงใยสำหรับวัดต่าง ๆ ที่นำหลักพุทธธรรมมาใช้แต่แอบแฝงผลประโยชน์อย่างอื่น แม้จะอ้างว่าเพื่อจรรโลงหรือพัฒนาพุทธศาสนาก็ตาม เพราะเป็นการผิดหลักพุทธธรรม

---

[1]สีนวล มากนวล. อภินันทนาการจากงานฉลองโบสถ์วัดป่าพยอม ตำบลป่าพยอม อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง วันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2503. 2503. หน้า 10.

[2]เรื่องเดิม, หน้า 10 - 11.

บทที่ 4

บทบาทของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2542

พุทธศาสนาเป็นศาสนาสำคัญที่ประชาชนส่วนใหญ่ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลายอมรับนับถือสืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน จึงทำให้พุทธศาสนามีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับประชาชนอย่างแนบแน่นและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของผู้คนในแถบนี้มาตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน อันเห็นได้จากบทบาทของวัดและพระสงฆ์ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ดังที่ ด่วน ศรีนวล อดีตครูใหญ่โรงเรียนสงขลาวิทยามูลนิธิ ได้กล่าวถึงไว้ว่า

> ขึ้นต้นพวกเราร้อยละร้อยล้วนเคยอาศัยความสงัดของวัดเป็นสถานเล่าเรียน พระสงฆ์เป็นคุณครูด้วย เป็นผู้ปกครองด้วย ลานวัดอันกว้างขวางเตียนรื่น คือสนามกรีฑาสารพัดร่มไม้ริมกุฎีเป็นโรงอาหาร และเป็นที่หย่อนใจกลางวันระหว่างเรียน งานเทศกาลที่ใหญ่ ๆ เราก็ทำกันในวัด เครื่องใช้ไม้สอยอะไรขาดตกก็วิ่งไปหยิบยืมได้จากวัด วัดอีกน่ะแหละเป็นสถานมหรสพอันมโหฬาร ตลอดวันตลอดคืนกันก็ยังได้ พ่อท่านสมภารของเราเป็นได้ทั้งครู นักเทศน์ หมอยา อุนญาโตตุลาการ ไปจนถึงหมอดูฤกษ์ยามผูกชาตาสมพงศ์นาคให้คู่วิวาห์ วัดเป็นสังคมใหญ่ เป็นสมรภูมิ มีสมาชิกมากมายไม่จำกัด เป็นที่พึ่งอาศัยของสัตว์ผู้ยาก เช่น ขอทานหรือคนหลงทาง เป็นที่โชว์วิจิตรศิลป์ ใครมีเครื่องเกียรติเครื่องยศอยากอวดก็ไปอวดกันได้ที่วัด วัดย่อมเป็นที่วัดอะไรต่อมิอะไรกันได้เกือบทุกอย่าง กะทั่งลูกสาวเขาที่หน้าตาสวยหน่อย เราก็มีโวหารเสงี่ยม ๆ ว่า "พอไปวัดไปวากะเพื่อนได้"[1]

จากข้อมูลดังกล่าวย่อมสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของวัดและพระสงฆ์ได้เป็นอย่างดี บทบาทเหล่านี้ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย เนื่องจากพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามิได้ดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยว แต่มีการเชื่อมโยงปฏิสัมพันธ์กับหน่วยอื่นหรือสถาบันทางสังคมอื่น ๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน โดยเฉพาะกระแสการพัฒนาด้านสังคมและเศรษฐกิจ เพื่อให้ประเทศทันสมัยตามแบบอย่างประเทศตะวันตก และกระแสวัฒนธรรมตะวันตกที่หลั่งไหลเข้ามามีอิทธิพล

---

[1]ด่วน ศรีนวล. "วัดกับโรงงาน", ใน หนังสือที่ระลึกงานประจำปีจังหวัดสงขลา พ.ศ. 2496. 2496. หน้า 108.

ในสังคมแถบนี้ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันทำให้บทบาทของวัดและพระสงฆ์เปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับพัฒนาการของพุทธศาสนาดังได้กล่าวมาแล้ว ดังนั้นในบทนี้จึงขอแบ่งช่วงบทบาทของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในรอบ 100 ปี ออกได้ดังนี้

1. บทบาทของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2474
2. บทบาทของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2499
3. บทบาทของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2542

บทบาทของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2474

พุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2474 เป็นช่วงที่อยู่ในระยะของการปฏิรูปการปกครองของประเทศ การปฏิรูปการศึกษา และการปฏิรูปการปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งได้ส่งผลให้พุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีการเปลี่ยนแปลงทางด้านต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะบทบาทของพุทธศาสนาได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม บทบาทที่สำคัญของพุทธศาสนาหรือบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในสมัยนี้ที่เด่นชัด ได้แก่ บทบาทด้านการส่งเสริมการศึกษา บทบาทด้านการพัฒนาชุมชนและเกื้อกูลสังคม บทบาทด้านการส่งเสริมพุทธาคมไสยศาสตร์ และโหราศาสตร์ บทบาทด้านการส่งเสริมและเผยแผ่ธรรม และบทบาทด้านการส่งเสริมศิลปะ ประเพณี และพิธีกรรม ซึ่งแต่ละบทบาทมีรายละเอียดดังนี้

1. บทบาทด้านการส่งเสริมการศึกษา

วัดและพระสงฆ์ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการศึกษาในท้องถิ่นอย่างต่อเนื่องมาแล้ว ตั้งแต่สมัยก่อน พ.ศ. 2442 โดยในสมัยนั้นยังไม่มีโรงเรียนอย่างปัจจุบัน การศึกษาเล่าเรียนของกุลบุตรต้องอาศัยศาลาวัด อุโบสถ และศาลาการเปรียญ มีพระภิกษุสงฆ์เป็นครูสอน ส่วนนักเรียนเป็นบุตรชาวบ้านในชุมชนต้องมากินอยู่หลับนอนที่วัดทำนองโรงเรียนกินนอน ดังที่ สิลาช ถาวโรจน์ อดีตศึกษาธิการอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ได้กล่าวถึงการศึกษาสมัยก่อน พ.ศ. 2442 ไว้ว่า

> การเรียนในสมัยนี้ยังไม่มีโรงเรียน ได้ศึกษาเล่าเรียนกันแต่วิชาหนังสือ วิชาเลข และฝึกการฝีมือตลอดจนจรรยามารยาทไปด้วย โดยอาศัยเล่าเรียนกับพระสงฆ์ตามวัด นักเรียนต้องมากินอยู่หลับนอนที่วัด การเรียนนั้นผู้เรียนต้องขวนขวายช่วยตัวเองมาก จึงจะสำเร็จครูหรืออาจารย์คือพระจะทำหน้าที่ที่เรียกว่าบอกหนังสือเท่านั้น การอธิบายชี้แจง

ไม่มี เมื่อเข้าเรียนใหม่ ๆ อาจารย์จะเขียนแบบ นโม ให้อ่านในกระดานดำแผ่นยาว ๆ ประมาณ 1 เมตร กว้าง 6 - 8 นิ้ว ทาเขม่าดำหน้าเดียว เขียนด้วยดินสอพอง[1]

การเรียนในสมัยนั้นนักเรียนจะให้ความเคารพนับถือบูชาครูบาอาจารย์มาก เมื่อพ่อแม่นำบุตรหลานไปฝากเรียนกับครูอาจารย์ครั้งแรกจะต้องทำพิธีไหว้ครูเสียก่อน โดยจัดนำหญ้านเพรก ดอกมะเขือ ดอกเข็ม ธูปเทียน และหมากพลู เป็นเครื่องบูชาครู พิธีไหว้ครูนิยมจัดในวันพฤหัสบดีที่ถือกันว่าเป็นวันครู เพื่อให้เกิดสิริมงคลแก่ผู้เรียนและเชื่อกันว่าจะทำให้สำเร็จผลแก่ผู้เรียน จึงจะถือได้ว่าเป็นศิษย์มีครู นอกจากนี้ก่อนเรียนทุกวันผู้เรียนจะมีการท่องบทหรือสวดบทไหว้ครูที่เรียกว่า "ไหว้สัดดี" หรือ "ไหว้สวัสดี" ซึ่งมี 2 บท คือ "ไหว้สัดดีน้อย" หรือ "ไหว้สัดดีน้อย" และบท "ไหว้สัดดีใหญ่" บทไหว้สัดดีมีพบหลายสำนวนในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา แต่ที่แปลกกว่าสำนวนอื่นเป็นของหลวงพ่อเจ็ก ฐิตธมฺโม อดีตเจ้าอาวาสวัดเขาแดงตะวันตก อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ได้บันทึกไว้เมื่อ พ.ศ. 2479 โดยนำบทไหว้สัดดีน้อยและไหว้สัดดีใหญ่มารวมกัน ตั้งชื่อว่า "ไหว้สัดดีน้อยและใหญ่"[2] หลังจากนั้นครูอาจารย์จะให้นักเรียนหัดเขียนและอ่าน นโม ซึ่งมีวิธีอ่านอยู่ 2 วิธี ดังที่ สิลาช ถาวโรจน์ ได้กล่าวถึงการอ่าน นโม วิธีแรกอ่านธรรมดาตามตัวอักขระ ตั้งแต่ตัวแรกไปจนตัวสุดท้าย มีวิธีอ่านดังนี้

นโม พุ (พุด) ท (ทาย) ย สิ (สิด) ท (ทม) อ อา อิ อี อึ อื อุ อู ฤ ฤๅ ฦ ฦๅ เอ แอ ไอ ใอ (ใอ้) โอ เอา อำ อะ[3] เมื่ออ่านวิธีแรกจำแล้ว อาจารย์จะให้เริ่มอ่านวิธีที่ 2 เรียกว่า "วิธีอ่านประโยชน์" มีวิธีอ่านดังนี้

น (อ่านว่า น เปล่า) โม (อ่านว่า โม ไม้โอ) พุ (พุดตีนซื่อ) ท (ท เปล่า) ทา (ทาย ลากข้าง) ย (ยอเปล่า) สี (สิดตีพิมไม้เสียบหนูหนึ่งอัน) ท (ท เปล่า) (ทมเปล่า) อ (อ เปล่า) อา (อาลากข้าง) อิ (อิพิมเปล่า) อี (อีไม้เสียบหนูหนึ่งอัน) อึ (อึดจุดใน) อื (อีไม้เสียบหนู 2 อัน) อุ (อุตีนซื่อ) อู (อูตีนหบ) ฤ (รึตีนเดียว) ฤๅ (รึสองตีน) ฦ (ลึตีนเดียว) ฦๅ (ลึสองตีน) เอ (เอไม้ขีดหน้าหนึ่งอัน) แอ (ไม้ขีดหน้าสองอัน) ไอ (ไอไม้โอ) ใอ (ใอไม้ม้วน) โอ (โอไม้โอ) เอา (เอาไม้ขีดหน้าลากข้าง) อำ (อำจำบนลากข้าง) อะ (อะประหลังสองหน่วย)[4]

---

[1]สิลาช ถาวโรจน์. สภาพอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2496. 2496. หน้า 20.

[2]หลวงพ่อเจ็ก ฐิตธมฺโม. ตำราโลงศพ พ.ศ. 2479.

[3]สิลาช ถาวโรจน์. เรื่องเดิม.

[4]เรื่องเดิม.

เมื่อนักเรียนหัดเขียนและหัดอ่าน นโม จนจำได้แล้ว ครูอาจารย์ก็จะให้เริ่มอ่านและเขียน ก ข ต่อไปจน ก กา และ ก กา แจกลูก จนถึงเรียนแม่กน กด กบ กก กม เกย เมื่อจำได้แล้ว จึงให้หัดอ่านหนังสือเป็นเล่มที่สร้างขึ้นเอง เรียกว่า "หนังสือบุด" หรือ "สมุดข่อย" ซึ่งแต่งเป็นคำประพันธ์ร้อยกรอง ส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่นำมาจากนิทานชาดกในพุทธศาสนา เช่น สุบิน มหาชนก โคบุตร พระสุธน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีหนังสือที่เจ้าอาวาสหรือนักปราชญ์ในท้องถิ่นแต่งขึ้นเพื่อใช้สอนนักเรียนและประชาชนทั่วไป เช่น สุทธิกรรมของพระอุดมปิฎก (สอน) อดีตเจ้าอาวาสวัดหงส์รัตนาราม กรุงเทพฯ (เดิมอยู่วัดสุนทราวาส ตำบลปันแต อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง) มันเทศยอดดำของหลวงพ่อสง อดีตเจ้าอาวาสวัดควนพนางตุง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง[1] ภาษิตลุงสอนหลานของพระครูวิจารณ์ศีลคุณ (ชู) อดีตเจ้าอาวาสวัดจะทิ้งพระ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา เป็นต้น

เมื่อเรียนหนังสือไทยได้แล้วครูอาจารย์จึงจะเริ่มสอนหนังสือขอมและเลขตามวิธีโบราณต่อไป แต่นักเรียนส่วนมากพออ่านออกเขียนได้ก็จะออกจากวัดเสียก่อนที่จะได้เรียนหนังสือขอม เพื่อช่วยพ่อแม่ประกอบการงาน มีบางคนที่สนใจอยากจะเรียนรู้หนังสือให้สูงขึ้นก็จะบวชเรียนอยู่ในวัด หัดเรียนเขียนอักษรขอม หัดแต่งคำประพันธ์และเรียนภาษาบาลีไปด้วย ที่เรียกกันว่า "หนังสือใหญ่"[2] นอกจากนี้เมื่อเรียนหนังสือขอมได้แล้ว ครูอาจารย์ก็จะสอนวิชาไสยศาสตร์และยาสมุนไพรหรือวิชาหมอพื้นบ้านให้กับผู้เรียนเพื่อไว้ป้องกันตัวและช่วยเหลือผู้คนในท้องถิ่น

ข้อมูลดังกล่าวมาจะเห็นได้ว่า โดยสภาพทั่วไปวัดและพระสงฆ์ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีความใกล้ชิดกับประชาชนเป็นอย่างมาก และมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการให้การศึกษาแก่บุตรหลานของชาวบ้าน การเรียนการสอนในช่วงนี้เน้นการอ่านออกเขียนได้ และคุณธรรมจริยธรรมตามหลักพุทธศาสนา ส่วนระบบการศึกษายังไม่มีการจัดที่เป็นระบบแบบแผนที่ชัดเจน แต่ละวัดต่างก็สอนกันไปตามธรรมเนียมประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อ ๆ กันมา จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2441 ทางรัฐบาลกลางได้เห็นความสำคัญของการจัดการศึกษาหัวเมือง จึงได้ดำเนินการเพื่อจัดการศึกษาหัวเมืองให้เป็นระเบียบแบบแผน โดยที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ "ประกาศจัดการเล่าเรียนในหัวเมือง" เมื่อวันที่ 11

---

[1]ขุนวิจารณ์จรรยา (โชติ เหมะรักษ์). หนังสือเรื่องของฉัน. 2513. หน้า 18. เรื่องมันเทศยอดดำนี้ สิลาช ถาวโรจน์ ระบุว่า อดีตเจ้าอาวาสวัดทะเลน้อย ตำบลพนางตุง อำเภอควนขนุน เป็นผู้แต่งขึ้นแต่ไม่ทราบ พ.ศ. เท่าใด.

[2]สิลาช ถาวโรจน์. สภาพอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2496. 2496. หน้า 20.

พฤศจิกายน ร.ศ. 117 (พ.ศ. 2441)[1] ประกาศฉบับนี้มุ่งให้ผู้เรียนมีความประพฤติชอบ และเพื่อให้ประกอบอาชีพในทางที่ชอบ[2] และวัตถุประสงค์นี้จะสำเร็จได้ก็โดยให้ "พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายช่วยเอาภาระสั่งสอนกุลบุตรทั้งหลายให้ศรัทธาเลื่อมใสพระรัตนไตรย์และมีวิชาความรู้อันเป็นสารประโยชน์"[3] ดังนั้นเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว รัชกาลที่ 5 จึงโปรดเกล้าฯ ให้กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสเป็นผู้ดำเนินการ ด้วยความอุตหนุนของกรมหมื่นดำรงราชานุภาพและข้าหลวงเทศาภิบาลทุกมณฑล[4] เพื่อจัดการศึกษาหัวเมืองให้มีระบบแบบแผนที่ชัดเจน สำหรับการเบิกจ่ายเงินและตำราเรียนสนับสนุนการเรียนเป็นหน้าที่ของกระทรวงมหาดไทยโดยมีสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพเป็นผู้รับผิดชอบ ส่วนการสอบไล่เป็นหน้าที่รับผิดชอบของกรมหมื่นวชิรญาณวโรรสกับกระทรวงมหาดไทย[5]

หลังจากสมเด็จกรมพระยาวชิรญาณวโรรสได้ทรงรับเป็นผู้อำนวยการจัดการศึกษาหัวเมืองแล้ว พระองค์ได้ทรงแต่งตั้งพระราชาคณะออกไปเป็นผู้อำนวยการจัดการศึกษาในมณฑลต่าง ๆ ทุกมณฑล[6] เพื่อให้ผู้อำนวยการแต่ละมณฑลมีหน้าที่ออกไปตรวจสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ในมณฑลที่ตนรับผิดชอบ และจัดทำบัญชีวัด พระภิกษุสามเณร ศิษย์วัด และโรงเรียนซึ่งมีอยู่แต่เดิม[7]

ผู้อำนวยการจัดการศึกษาในมณฑลต่าง ๆ ทรงแต่งตั้งจากเจ้าคณะมณฑล มีทั้งหมด 13 รูป ดังนี้

พระธรรมไตรโลกาจารย์	เป็นผู้อำนวยการมณฑลกรุงเทพฯ
พระเทพกวี	เป็นผู้อำนวยการมณฑลกรุงเก่า
พระเมธาธรรมรส	เป็นผู้อำนวยการมณฑลนครสวรรค์

---

[1]ณรงค์ นุ่นทอง. "การจัดการศึกษาของเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยรัชกาลที่ 5", ใน วิวัฒนาการการศึกษาของนครศรีธรรมราช. 2525. หน้า 13.

[2]ปก แก้วกาญจน์. รายงานวิจัยพัฒนาการทางการศึกษาในภาคใต้ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ถึง พ.ศ. 2503. 2531. หน้า 38.

[3]กระทรวงศึกษาธการ. เอกสารเรื่องการจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2511. หน้า 207.

[4]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5. ศธ. 12/7 รายงานประชุมพิเศษเรื่องจัดการศึกษาทั่วประเทศ 26 กันยายน ร.ศ. 117.

[5]เรื่องเดิม.

[6]ณรงค์ นุ่นทอง. เรื่องเดิม. หน้า 16.

[7]ณรงค์ นุ่นทอง. เรื่องเดิม.

พระราชกวี	เป็นผู้อำนวยการมณฑลพิษณุโลก
พระอมราภิรักขิต	เป็นผู้อำนวยการมณฑลปราจีนบุรี
พระสุคุณคณาภรณ์	เป็นผู้อำนวยการมณฑลจันทบุรี
พระอมรโมลี	เป็นผู้อำนวยการมณฑลนครไชยศรีและมณฑลราชบุรี
พระศาสนดิลก	เป็นผู้อำนวยการมณฑลชุมพร
พระมหานุนายก	เป็นผู้อำนวยการมณฑลภูเก็ต
พระราชกวี	เป็นผู้อำนวยการมณฑลนครราชสีมา
พระศิริธรรมมุนี	เป็นผู้อำนวยการมณฑลนครศรีธรรมราช
พระญาณรักขิต	เป็นผู้อำนวยการมณฑลอิสาน
พระอุดรคณารักษ์	เป็นผู้อำนวยการมณฑลบูรพา[1]

เมื่อพระศิริธรรมมุนี (ม่วง รตนธโช) หรือพระรัตนธัชมุนี วัดท่าโพธิ์ เมืองนครศรีธรรมราช ได้รับการโปรดเกล้าฯ ให้เป็นผู้อำนวยการการศึกษามณฑลนครศรีธรรมราชและปัตตานี ในปี พ.ศ. 2442 พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) ได้เริ่มบทบาทในการจัดการศึกษาในมณฑลนครศรีธรรมราชและมณฑลปัตตานี โดยได้ออกไปจัดการศึกษา เมื่อวันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2442 จนได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้น 21 โรง ดังที่ปรากฏในรายงานตรวจการศึกษามณฑลนครศรีธรรมราช ร.ศ. 119 ไว้ตอนหนึ่งว่า

> วิธีตรวจนั้นคือได้พบปะกับเจ้าอธิการแล้วนัดประชุมในที่แห่งหนึ่ง ๆ คราวละ 20 รูปบ้าง 30 รูปบ้าง พร้อมด้วยนายอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ราษฎร์เป็นอันมาก ได้ชี้แจงข้อพระราชประสงค์และพรรณนาคุณประโยชน์ของการศึกษา และการศาสนาให้ประชุมชนเหล่านั้นมีความเลื่อมใส เพื่อระงับความตื่นเต้นของเขา มิให้เข้าใจผิดไปอย่างอื่น และได้แจกแบบเรียนให้ไว้ตามวัดที่ควรแจก ให้หนังสือบุพพสิกขา และหนังสือการสอนศาสนาบางวัด ถ้าวัดใดควรมีโรงเรียนได้จัดขึ้นไว้ตามสมควรแก่ภูมิประเทศนั้น ๆ รวมโรงเรียน 21 โรง[2]

---

[1]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5. ศธ. 12/4 สรุปรายงานจัดการคณะ การศาสนาและการศึกษาหัวเมือง ปี ร.ศ. 117 - 118.

[2]พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช). <u>รายงานจัดการศึกษาและการพระศาสนากับกวีนิพนธ์ของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี.</u> 2478. หน้า 2.

สำหรับในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลานั้น พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) ได้พิจารณาจัดตั้งโรงเรียนขึ้นภายในวัด ที่ตั้งอยู่ในเขตเมืองพัทลุงและเมืองสงขลา ดังนี้

1. การจัดตั้งโรงเรียนในหัวเมืองพัทลุง

การเดินทางมาจัดการศึกษาในหัวเมืองพัทลุง พ.ศ. 2442 ของพระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) ได้รับการต้อนรับจากข้าราชการฝ่ายปกครองและคณะสงฆ์เป็นอย่างดี โดยพระยาอภัยบริรักษ์ (เนตร) ผู้ว่าราชการเมืองพัทลุงให้การอุดหนุน เพื่อจะให้ตั้งโรงเรียนขึ้นในเมืองนี้ โรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นมีดังนี้

1.1 โรงเรียนอภยาณานิวาส ตั้งที่วัดวัง อำเภอกลางเมือง (อำเภอเมือง) การตั้งโรงเรียนที่วัดวัง พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช)[1] ได้พิจารณาความเหมาะสมและเหตุผลไว้ว่า ที่แขวงกลางเมืองนี้ วัดวังมีพระสงฆ์ 6 รูป ศิษย์วัด 25 คน ควรตั้งโรงเรียนหลวงได้ แต่พระปลัดมากเจ้าอธิการวัดนั้นความรู้ยังอ่อนไม่ควรเป็นอาจารย์ จึงได้ปรึกษากับพระครูกาชาติ พระครูการาม พระปลัดมาก และพระปลัดหนู จัดให้พระปลัดเอียดกับพระวินัยธรเทพ เป็นครูสอนไปพลางก่อน พระปลัดมากเจ้าอธิการรับเป็นผู้ดูแลการทั่วไปในโรงเรียน พระครูการามกับพระปลัดหนู รับเป็นผู้คัดเลือกศิษย์ที่เป็นคนฉลาด ๆ ในวัดนั้น ๆ ส่งเข้ามาให้เล่าเรียนและจัดศาลาการเปรียญวัดวังเป็นโรงเรียนไปพลางก่อน ได้ตกลงตั้งโรงเรียนที่วัดวังชื่อว่า "โรงเรียนอภยาณานิวาส" ซึ่งมีเหตุผลพอที่จะเชื่อได้ว่าวัดวังควรตั้งโรงเรียนหลวงได้นั้น มีดังนี้[2]

1. วัดนี้ตั้งอยู่กลางที่ชุมชนและเป็นวัดที่ข้าราชการในหัวเมืองพัทลุง ประชุมถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาเป็นประจำทุกปี

2. เจ้าอธิการในวัดมีความตั้งใจใคร่จะตั้งโรงเรียนขึ้นในวัด และเป็นผู้ดูแลการทั่วไปในโรงเรียนด้วย

3. วัดนั้นตั้งอยู่ใกล้ที่ว่าการเมืองและที่ว่าการอำเภอด้วย

4. พระปลัดเอียด พระวินัยธรเทพ เป็นผู้ที่ได้เล่าเรียนภาษามคธ แปลคัมภีร์ชาดก ธรรมบท อภิธรรม สามนต์ออก เมื่อได้รับคำชี้แจงให้สอนตามวิธีแบบเรียนของหลวง แบบเลขอย่างฝรั่งแล้วก็พอสอนในชั้นต้นได้

5. ข้าหลวงผู้ช่วยรักษาราชการและผู้ว่าราชการเมืองมีความตั้งใจอุดหนุนโดยเข้มแข็ง

6. ถ้าโรงเรียนได้รับผลประโยชน์ของหลวงบ้างแล้วก็จะเจริญได้

---

[1]พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช). รายงานจัดการศึกษาและการพระศาสนากับกวีนิพนธ์ของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี. 2478. หน้า 21 - 22.

[2]เรื่องเดิม. หน้า 22 - 23.

ส่วนเหตุผลของความเสื่อมมีทางเดียวคือ จะหาครูสอนที่มีความรู้อย่างสมัยใหม่ได้ยาก หากแก้ปัญหานี้ได้เชื่อว่าโรงเรียนนี้ก็จะมีความเจริญได้

1.2 โรงเรียนรองราชบริรักษ์ ตั้งที่วัดมะขามทอง อำเภออุดร (อำเภอควนขนุน) การจัดตั้งโรงเรียนนี้เนื่องจากในอำเภออุดรไม่มีวัดที่ควรจะจัดตั้งโรงเรียนได้ พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) จึงได้ปรึกษากับคณะสงฆ์ กรมการอำเภอ กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน ทุกฝ่ายมีความเห็นว่าถ้าได้ตั้งโรงเรียนขึ้นคงจะมีนักเรียนไม่ต่ำกว่า 40 คน ประกอบกับหลวงรองราชมนตรีกรมการอำเภอรับเป็นผู้อุดหนุน คือจะออกทุนเองและจะเรี่ยไรประชาชนที่มีศรัทธาให้ตั้งโรงเรียนขึ้นที่วัดมะขามทอง กำหนดเปิดโรงเรียน พ.ศ. 2443 ให้ตั้งชื่อว่า "โรงเรียนรองราชบริรักษ์" นอกจากนี้ยังได้คัดเลือกพระอธิการนุ้ย วัดกุฎิ (วัดสุวรรณวิชัย) ส่งไปศึกษากับพระมหาไว ที่วัดท่าโพธิ์ เมืองนครศรีธรรมราช เพื่อจะได้กลับมาเป็นครูสอนในโรงเรียนนี้[1]

1.3 โรงเรียนเทวภักดีพูลเฉลิม ตั้งอยู่ที่วัดห้วยลึก อำเภอทักษิณ (อำเภอปากพะยูน) สำหรับวัดห้วยลึกในเวลานั้นมีพระสงฆ์ 20 รูป ศิษย์วัด 25 คน พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) ได้พิจารณาแล้วเห็นควรจัดตั้งโรงเรียนได้ แต่ผู้ที่จะเป็นอาจารย์สอนยังไม่มี จึงได้คัดเลือกให้พระแดงเจ้าอธิการวัดนั้นส่งไปศึกษาที่โรงเรียนวัดมัชฌิมาวาส เมืองสงขลา เพื่อจะได้กลับมาเป็นอาจารย์สอนในโรงเรียนนี้ และได้แจกแบบเรียนไว้ 10 เล่ม หลวงเทพภักดีกรมการอำเภอเป็นผู้อุดหนุนโรงเรียน จึงให้ชื่อว่า "โรงเรียนเทวภักดีพูลเฉลิม" แต่อย่างไรก็ตามการที่จะพัฒนาโรงเรียนนี้ให้เจริญคงกระทำได้ช้า เนื่องจากเป็นวัดที่อยู่ห่างไกลที่ว่าการอำเภอ และประชาชนในแถบนี้ยังไม่เห็นความสำคัญของการศึกษา[2]

2. การตั้งโรงเรียนในหัวเมืองสงขลา

เมืองสงขลาเป็นหัวเมืองใหญ่และเป็นเมืองท่าที่สำคัญของภาคใต้ที่ติดต่อสัมพันธ์กับนานาชาติ จึงทำให้บ้านเมืองสงขลามีความเจริญมากทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ดังนั้นการจัดการศึกษาให้กับประชาชนเป็นสิ่งสำคัญที่จะนำความเจริญมาสู่บ้านเมืองได้ โดยเฉพาะการจัดการศึกษาแบบใหม่ตามแบบโรงเรียนในกรุงเทพ ฯ ซึ่งวัดและพระสงฆ์หัวเมืองสงขลาให้ความสนใจจัดขึ้นเป็นครั้งแรกที่วัดมัชฌิมาวาส เมื่อ พ.ศ. 2431 การตั้งโรงเรียนในหัวเมืองสงขลา มีรายละเอียดดังนี้

2.1 โรงเรียนเจ้าคุณภัทระและโรงเรียนมหาวชิราวุธวิทยา ตั้งอยู่ที่วัดมัชฌิมาวาส อำเภอกลางเมือง การจัดการศึกษาในเมืองสงขลาความจริงได้มีการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นภายในวัด

---

[1]พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช). <u>รายงานจัดการศึกษาและการพระศาสนากับกวีนิพนธ์ของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี.</u> 2478. หน้า 24.

[2]<u>เรื่องเดิม.</u> หน้า 27 - 28.

มัชฌิมาวาสเป็นครั้งแรกในสมัยที่พระภัทรธรรมธาดา (แจ้ง) เป็นเจ้าอาวาส พ.ศ. 2431 ทำการเปิดสอนที่ศาลาการเปรียญ เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2431 เรียกชื่อว่า "โรงเรียนเจ้าคุณภัทระ"[1] มีนักเรียน 40 - 50 คนเกือบทุกปี ทำให้โรงเรียนมีความเจริญขึ้นตามลำดับ แต่ต่อมาในปี พ.ศ. 2438 พระภัทรธรรมธาดา (แจ้ง) เจ้าอาวาสวัดมัชฌิมาวาสได้เดินทางกลับกรุงเทพฯ ทำให้โรงเรียนแห่งนี้ต้องยุติการเรียนการสอน ขณะเดียวกันในปี พ.ศ. 2439 พระยาสุขุมนัยวินิต (ปั้น สุขุม) ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช ได้เปิดโรงเรียนขึ้นที่จวนพระยาวิเชียรคีรี (ชม ณ สงขลา) เมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2439 ให้ชื่อว่า "โรงเรียนมหาวชิราวุธ" เนื่องจากเป็นการฉลองสมโภชพระบรมฉายาลักษณ์ของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร จึงได้ขนานนามโรงเรียนนี้ว่า "มหาวชิราวุธ" เพื่อเป็นพระเกียรติยศแด่พระองค์ท่านสืบไป[2]

ต่อมาในปี พ.ศ. 2442 พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) มีความเห็นว่าวัดมัชฌิมาวาสมีความเหมาะสมที่จะตั้งโรงเรียนหลวงได้ จึงคิดจะย้ายโรงเรียนมหาวชิราวุธมาไว้ที่วัดนี้ แต่ต้องปรึกษากับ พระยาสุขุมนัยวินิต (ปั้น สุขุม) เสียก่อน ดังปรากฏหลักฐานในรายงานจัดการศึกษาฯ ได้ระบุไว้ว่า

> ในท้องที่แขวงกลางเมืองสงขลานี้ วัดมัชฌิมาวาสมีพระธรรมยุตติกนิกาย 37 รูป สามเณร 7 รูป ศิษย์วัด 25 คน ควรตั้งโรงเรียนหลวงได้ พระครูวิสุทธิโมลี เป็นเจ้าคณะฝ่ายธรรมยุตติกนิกาย เป็นผู้เอาใจใส่ในการที่จะให้มีโรงเรียนนั้นโดยแข็งแรง พระสงฆ์ในวัดนั้น พระชูนักเรียนวิทยาลัยควรเป็นครูอย่างดีได้ แต่ยังไม่พอกับนักเรียน เห็นด้วยเกล้าฯ ว่าโรงเรียนซึ่งพระยาสุขุมนัยวินิตตั้งขึ้นไว้ที่บ้านพระยาวิเชียรฯ นั้น ต้องขอยืมโรงงานของพระยาวิเชียรฯ ทำโรงเรียนอยู่ยังไม่เป็นหลักฐานลงได้ อยากจะใคร่ย้ายโรงเรียนนั้นเข้ามาไว้ในวัดมัชฌิมาวาส เพื่อจะได้นายเฉยครูโรงเรียนนั้นให้มาเป็นครูในวัดมัชฌิมาวาสต่อไป แต่จำเป็นจะต้องปฤกษากับพระยาสุขุมนัยวินิตเห็นชอบก่อนจึงจะได้ และต้องรอคอยพระยาสุขุมฯ กลับจากเมืองกลันตันก่อนจึงจะได้ปฤกษาการเรื่องนี้[3]

---

[1]คณะกรรมการจัดงานสงกรานต์ประจำปีจังหวัดสงขลา "โรงเรียนเจ้าคุณภัทระ", ใน หนังสือที่ระลึกงานประจำปีจังหวัดสงขลา พ.ศ. 2496. 2496. หน้า 115.

[2]คณะกรรมการจัดงานประจำปีจังหวัดสงขลา "โรงเรียนเจ้าคุณภัทระ", ใน หนังสือที่ระลึกงานประจำปีจังหวัดสงขลา พ.ศ. 2496. 2496. หน้า 119.

[3]พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช). รายงานจัดการศึกษาและการพระศาสนากับกวีนิพนธ์ของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี. 2478. หน้า 29.

หลังจากพระยาสุขุมนัยวินิต (ปั้น สุขุม) กลับจากตรวจราชการเมืองกลันตันแล้วได้ปรึกษากับพระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) ตกลงให้ย้ายโรงเรียนมหาวชิราวุธไปตั้งในวัดมัชฌิมาวาส ให้ชื่อว่า "โรงเรียนมหาวชิราวุธวิทยา" ดังปรากฏหลักฐานในรายงานจัดการศึกษาฯ ระบุไว้ว่า

> วันที่ 18 (เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2442 - ผู้วิจัย) พระยาสุขุมฯ กลับจากเมืองกลันตันมาเยี่ยมถึงที่พักได้ปฤกษาการศึกษาดังที่กล่าวแล้วข้างต้น ตกลงว่าจะได้ย้ายโรงเรียนที่กล่าวแล้วนั้นมาไว้ในวัดมัชฌิมาวาส จัดศาลาการเปรียญเป็นโรงเรียนไปพลางก่อน จัดนายเฉยเป็นอาจารย์ที่ 1 นายดำเป็นอาจารย์ที่ 2 พระใบฎีกาเอียดเป็นอาจารย์ที่ 3 พระชูนักเรียนวิทยาลัยเป็นคนมีโรคมาก จะเป็นครูอยู่ประจำเป็นนิตย์ไม่ได้ แต่เธอรับเป็นผู้ช่วยครูทั้ง 3 ชั้น แลชี้แจงวิธีสอนให้ดำเนินไปตามแบบแผนมหามกุฎราชวิทยาลัย พระครูวิสุทธิโมลีกับพระเกสโร (จัน) รับเป็นผู้ดูแลการทั่วไปในโรงเรียน พระยาสุขุมฯ เป็นหัวหน้าข้าราชการเป็นผู้อุดหนุนโดยแข็งแรง จัดโต๊ะเก้าอี้ให้จนพอกับนักเรียน 127 คน เปิดโรงเรียนในวันที่ 26 กุมภาพันธ์ ศกนี้ โรงเรียนนี้ ชื่อว่า มหาวชิราวุธวิทยา[1]

โรงเรียนนี้จึงถือได้ว่าเป็นโรงเรียนแรกที่เปิดสอนแบบโรงเรียนหลวงในกรุงเทพฯ และโรงเรียนนี้ต่อไปจะเจริญรุ่งเรืองได้ด้วยเหตุผล 5 ประการ[2] ดังนี้

1. วัดนี้เป็นวัดตั้งอยู่กลางชุมชน เป็นที่เคารพนับถือของประชาชนมากกว่าวัดอื่น ๆ ในเมืองนี้

2. ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชผู้อุดหนุนโรงเรียนนี้มีอัธยาศัยนิยมรักใคร่ในการศึกษา ดูเหมือนว่าจะมากกว่าการอื่น ๆ อุตสาหะมาเยี่ยมโรงเรียนอยู่บ่อย ๆ

3. พระครูวิสุทธิโมลีและพระเกสโร (จัน) เป็นผู้เอาใจใส่ตรวจตราดูแลการศึกษาอยู่เสมอ

4. ประชาชนในตำบลนี้มีนิสัยชอบการศึกษาอยู่มาก

5. ครูผู้สอนตั้งใจสอนโดยความเต็มใจ

2.2 โรงเรียนหฤทัยวิทยา ตั้งอยู่ที่วัดน้ำขาว อำเภอจะนะ การตั้งโรงเรียนที่วัดน้ำขาวนี้เนื่องจากในตำบลนี้ยังหาวัดที่มีความพร้อมจะตั้งโรงเรียนไม่ได้ พระสงฆ์ตามวัดต่าง ๆ ยังมีความรู้ไม่พอ และประชาชนส่วนใหญ่เป็นผู้นับถือศาสนาอิสลาม จึงไม่สนใจในทางการศึกษา

---

[1]พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช). รายงานจัดการศึกษาและการพระศาสนากับกฐินพนธ์ของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี. 2478. หน้า 31.

[2]เรื่องเดิม. หน้า 32.

แต่หลวงต่างใจข้าหลวงผู้รักษาราชการกับพระมหานุภาพ ผู้ว่าราชการเมืองจะนะ มีความคิดจะให้ตั้งโรงเรียนขึ้นและรับจะเป็นผู้อุดหนุนช่วยเหลือต่อไป พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตฺนธโช) พิจารณาแล้วจึงให้ตั้งโรงเรียนขึ้นที่วัดน้ำขาว ให้ชื่อว่า "โรงเรียนหฤทัยวิทยา" ดังปรากฏในรายงานจัดการศึกษาฯ ตอนหนึ่งว่า

> ในวัดน้ำขาวพระอ่ำเป็นคนฉลาด พอจะศึกษาให้เป็นครูได้ ตกลงว่าจะได้ตั้งโรงเรียนที่วัดน้ำขาวตำบล I (ชื่อว่า หฤทัยวิทยา) โรงเรียนตำบลนี้เห็นจะเจริญช้า แต่ว่าหลวงต่างใจคนนี้เป็นคนฉลาด ปฏิบัติราชการในหน้าที่ของตนเรียบร้อย เป็นที่สรรเสริญของราษฎรมาก ดูอัธยาศัยเป็นสัปปุรุษอยู่ด้วย ถ้าเธอนั้นอุดหนุนแข็งแรงแล้วบางทีจะเจริญได้[1]

2.3 โรงเรียนภุมมาพิสมัย ตั้งอยู่ที่วัดจะทิ้งพระ อำเภอปละท่า (อำเภอสทิงพระ) การจัดตั้งโรงเรียนที่วัดนี้เนื่องจากเป็นวัดที่มีพระสงฆ์และศิษย์วัดพักอาศัยอยู่จำนวนมาก และขุนภูมิเมือง (หมี สุขุม) นายอำเภอ และกำนัน ผู้ใหญ่บ้านให้ความสนใจที่จะตั้งโรงเรียนขึ้นให้ได้ พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตฺนธโช) จึงตกลงจะให้ตั้งโรงเรียนที่วัดนี้ให้ชื่อว่า "โรงเรียนภุมมาพิสมัย" ดังปรากฏหลักฐานในรายงานจัดการศึกษาฯ ไว้ว่า

> ในแขวงอำเภอนี้วัดจะทิ้งพระมีพระสงฆ์ 20 รูป ศิษย์วัด 18 คน ควรตั้งโรงเรียนได้ ขุนภูมิเมืองรับเป็นผู้อุดหนุนตามกำลัง จัดพระชูเจ้าอธิการหมวดวัดนั้นเป็นอาจารย์ จัดศาลาการเปรียญเป็นโรงเรียน กำหนดจะให้เปิดสอนในต้นศก 119 นี้ ตกลงว่าจะได้ตั้งโรงเรียนที่วัดจะทิ้งพระ 1 ตำบล (ชื่อว่าภุมมาพิสมัย)[2]

ส่วนรายละเอียดที่เกี่ยวกับครู นักเรียน และโรงเรียนวัดในระยะแรก ปรากฏตามหลักฐานตามตารางที่ 20

---

[1]พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตฺนธโช). <u>รายงานจัดการศึกษาและการพระศาสนากับกวีนิพนธ์ของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี.</u> 2478. หน้า 34.

[2]<u>เรื่องเดิม.</u> หน้า 40.

ตารางที่ 20 จำนวนโรงเรียนวัด ครู และนักเรียนในเมืองพัทลุงและเมืองสงขลา ร.ศ. 118, ร.ศ. 119, และ ร.ศ. 121

เมือง	อำเภอ	ชื่อโรงเรียนวัด	ร.ศ. 118		ร.ศ. 119		ร.ศ. 121		หมายเหตุ
			นร.	ครู	นร.	ครู	นร.	ครู	
พัทลุง	กลางเมือง	โรงเรียนวัดวัง	20	2	55	1	62	2	
	ปากประ	โรงเรียนวัดวิหารสูง	20	1	16	1	20	1	ย้ายจากวัดมะขามทอง
	ปากพะยูน	โรงเรียนวัดปากพะยูน	15	1	15	1	-	-	ย้ายจากวัดห้วยลึก
รวม	3	3	55	4	86	3	82	3	
สงขลา	กลางเมือง	โรงเรียนวัดมัชฌิมาวาส (มหาวชิราวุธ)	127	2	67	3	97	3	
	ปละท่า	โรงเรียนวัดจะทิ้งพระ (ภุมมาพิสมัย)	18	1	18	1	-	-	
	จะนะ	โรงเรียนวัดน้ำขาว (หฤทัยวิทยา)	19	1	22	1	-	-	
รวม	3	3	164	4	107	5	97	3	

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5. ศธ. 12/34. รายงานการจัดการศึกษามณฑลนครศรีธรรมราชของพระศิริธรรมมุนี ร.ศ. 119, ร.ศ. 120, และ ร.ศ. 122.

การจัดตั้งโรงเรียนวัดแบบสมัยใหม่ทั้ง 6 แห่ง ในระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2443 ของพระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) ดังได้กล่าวมาแล้วนี้ถือได้ว่าเป็นบทบาทสำคัญของพระสงฆ์ในการวางรากฐานทางการศึกษาสมัยใหม่ให้แก่ประชาชนในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ในขณะเดียวกันก็ถือได้ว่า พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) เป็นตัวแทนของรัฐบาลกลางหรือคณะสงฆ์ส่วนกลางที่ถูกส่งมาเพื่อจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์และจัดการศึกษาแบบสมัยใหม่หรือตามแบบหลวง ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากท้องถิ่นเป็นอย่างดี เนื่องจากพระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) เป็นคนท้องถิ่นเมืองนครศรีธรรมราช จึงเป็นที่ยอมรับของพระสงฆ์ กรมการเมือง และประชาชนในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาค่อนข้างดี หลังจากนั้นเพื่อเป็นการสนับสนุนโรงเรียนวัดให้เจริญก้าวหน้า และถือเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ที่จะต้องดำเนินการต่อไปในเรื่องการจัดการศึกษา รัฐบาลกลางจึงได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445) เมื่อวันที่

16 มิถุนายน รัตนโกสินทร์ศก 121[1] ตามพระราชบัญญัติฉบับนี้ได้ระบุบทบาทหน้าที่การให้การศึกษาแก่กุลบุตร ของเจ้าอาวาสวัดไว้ชัดเจนในมาตรา 13 ข้อ 6 ซึ่งได้ระบุไว้ว่า "ข้อ 6 ที่จะเป็นธุระให้กุลบุตรซึ่งอาศัยเป็นศิษย์อยู่ในวัดนั้นได้ร่ำเรียนวิชาความรู้ตามสมควร"[2] ดังนั้นหลัง พ.ศ. 2445 จึงได้เกิดโรงเรียนวัดขึ้นอีกหลายวัด เช่น โรงเรียนวัดพิกุลทอง ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2457 โรงเรียนวัดทะเลน้อย ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 12 มีนาคม พ.ศ. 2456 โรงเรียนวัดควนปันแต ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 18 กันยายน พ.ศ. 2458 โรงเรียนวัดกุฎิ ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2458 โรงเรียนวัดลานแซะ ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 2459[3] เป็นต้น โรงเรียนวัดทั้ง 5 โรงนี้ตั้งอยู่ในเขตอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง การศึกษาในระยะแรกทางวัดได้ใช้ศาลาการเปรียญ อุโบสถ หรือศาลาภายในวัดเป็นสถานที่เรียนหนังสือ โดยได้รับการสนับสนุนจากพุทธศาสนิกชนบริเวณรอบ ๆ วัด ร่วมมือกับพระภิกษุในการจัดสร้างขึ้น ซึ่งจะเกิดผลดี 2 ประการ คือ ประการแรก สถานที่เหล่านี้เป็นที่ประกอบศาสนกิจของพระสงฆ์และประกอบพิธีทางศาสนาของชาวบ้านถือได้ว่าเป็นการสร้างบุญในพุทธศาสนา ประการที่สอง เป็นที่สำหรับนักเรียนได้ศึกษาเล่าเรียนและที่ประชุมกิจกรรมต่าง ๆ ของชาวบ้านในชุมชน

นอกจากนี้แล้วยังมีโรงเรียนวัดเกิดขึ้นกระจายตัวไปในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาอีกจำนวนมาก ตามความพร้อมของวัดต่าง ๆ ที่เริ่มเห็นความสำคัญของการศึกษาแบบใหม่ แต่อย่างไรก็ตามสิ่งที่มีปัญหาในการจัดการเรียนการสอนในระยะแรกนี้คือขาดครูผู้สอนและอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบในการเรียนการสอน เช่น แบบเรียน สมุด ดินสอ บางแห่งสถานที่เรียนไม่พอหรือไม่มั่นคง เป็นต้น ส่วนใหญ่จึงยังเป็นพระสงฆ์ภายในวัดนั้น ๆ แม้ว่าทางรัฐพยายามให้การสนับสนุนช่วยเหลืออย่างเต็มที่ แต่ก็ยังขาดงบประมาณอีกมาก ดังนั้นวัดและชาวบ้านในท้องถิ่นจึงต้องพึ่งตนเองเป็นหลัก โดยการเรี่ยไรเงินทองหรือแรงงานเพื่อช่วยเหลือบำรุงการศึกษาให้อยู่ได้ ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับพลังศรัทธาที่ชาวบ้านมีต่อวัดหรือพระภิกษุสงฆ์ผู้เป็นผู้นำ หากว่าวัดหรือพระสงฆ์เป็นที่ศรัทธาของชาวบ้านมากก็จะเกิดพลังการพัฒนามาก แต่หากตรงกันข้ามก็จะเกิดความล่าช้าในการพัฒนาบำรุงการศึกษา ภาระหนักก็จะตกอยู่ทางฝ่ายรัฐที่ต้องเข้าไปช่วยเหลือในทุก ๆ ด้าน ดังตัวอย่างของโรงเรียนต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในวัดบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา โดยเห็นได้ในปี พ.ศ. 2455 พระครูวินัยธรรม เจ้าคณะแขวงพังไกร (อำเภอหัวไทร) ได้ร่วมมือกับหลวงอนุสรสิทธิกรรม นายอำเภอ กำนัน – ผู้ใหญ่บ้าน ราษฎร นายปาน ครูใหญ่ นายมี ครูรอง และนักเรียน

---

[1]พระวิสุทธิโสภณ. การปกครองคณะสงฆ์ไทย. 2543. หน้า 130.

[2]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5. ศธ. 16/2. ร่างพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121. (16 - 18 มิ.ย. 121).

[3]สิลาช ถาวโรจน์. สภาพอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2496. 2496. หน้า 20.

โรงเรียนวัดท่าชอม อำเภอเขาพังไกร (อำเภอหัวไทร) จังหวัดนครศรีธรรมราชจัดการบริจาคทรัพย์สิ่งของให้แก่โรงเรียนวัดท่าชอม เป็นจำนวนมาก เช่น โต๊ะนักเรียน โต๊ะครู กระดานดำ หนังสือเรียน เป็นต้น คิดเป็นเงิน จำนวน 406.23 บาท[1]

เนื่องจากพื้นที่บริเวณอำเภอเขาพังไกร จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นพื้นที่ห่างไกลและกันดารมากในสมัยนี้ การเดินทางติดต่อได้สะดวกเฉพาะทางเรือเท่านั้น จึงทำให้วัดที่อยู่ห่างไกล แม้จะเปิดโรงเรียนวัดและการเรียนการสอนดำเนินมาระยะหนึ่ง มักจะประสบกับปัญหาการขาดแคลนครูผู้สอน เพราะผู้สอนส่วนใหญ่เป็นพระสงฆ์หากโรงเรียนใดที่ครูเป็นฆราวาสก็มักจะไม่มีเงินจ้าง จึงทำให้ครูผู้สอนอยู่ได้ไม่นาน ดังกรณีในปี พ.ศ. 2457 นายพันตรีขุนวิชัยประชาบาล ผู้บังคับการตำรวจภูธรมณฑลนครศรีธรรมราช ได้เดินทางไปตรวจราชการอำเภอต่าง ๆ ครั้งหนึ่ง ได้ไปหยุดพักที่วัดบางพระในแขวงอำเภอเขาพังไกร พระหนูเจ้าอาวาสวัดนั้นได้แจ้งว่าโรงเรียนวัดบางพระได้หยุดสอนมา 1 เดือนแล้ว เพราะไม่มีเงินจะจ้างครู ขุนวิชัยประชาบาลได้ตรวจดูเห็นว่ามีนักเรียนยังตกค้างอยู่ที่วัดอีกมาก จึงรับที่จะช่วยเหลือ เมื่อขุนวิชัยประชาบาลกลับมาถึงสงขลาได้บอกบุญแก่ข้าราชการหลายคนด้วยกัน เพื่อเป็นการอุดหนุนการศึกษาของมณฑลนครศรีธรรมราช ได้มีข้าราชการและพ่อค้าบางคนร่วมกันบริจาคเงินช่วยเหลือ เป็นเงิน 120.50 บาท ขุนวิชัยประชาบาลได้นำเงินจำนวนนี้ส่งไปถวายพระหนู พระหนูได้เปิดโรงเรียนใหม่ตั้งแต่วันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2457 แม้จะได้รับเงินช่วยส่วนหนึ่งแล้วก็ตาม แต่โรงเรียนนี้ก็ยังขาดแคลนเครื่องมือเครื่องใช้ประกอบการสอน เช่น บาญชีเรียกชื่อกระดิ่งตีสัญญาณ ชอคที่จะเขียน เป็นต้น[2] ซึ่งทางรัฐต้องช่วยเหลือต่อไป

ต่อมาในปี พ.ศ. 2458 ทางอำเภอเหนือ (อำเภอหาดใหญ่) จังหวัดสงขลา ร่วมกับกำนันผู้ใหญ่บ้านและราษฎรตำบลน้ำน้อย และตำบลแม่ทอม จัดสร้างโรงเรียนขึ้นในวัดน้ำน้อยกับวัดคูเต่า โดยการเรี่ยไรเงินและสิ่งของมาช่วยเหลือการสร้างโรงเรียนส่วนหนึ่งอีกส่วนหนึ่งเป็นค่า

---

[1]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศธ.51.6/19 เรื่อง เมืองนครศรีธรรมราช บอกรายชื่อผู้ให้สิ่งของและรายชื่อสิ่งของแก่โรงเรียนวัดท่าชอม อำเภอเขาพังไกร (27 มี.ค. 2455).

[2]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศธ.51.6/26 เรื่อง หลวงวิชัยประชาบาลถวายบาญชีรายชื่อผู้ที่บริจาคทรัพย์บำรุงโรงเรียนวัดบางพระในเมืองนคร (9 มี.ค. 2457 - 11 ส.ค. 2458).

เงินเดือนครูผู้สอน[1] โรงเรียนทั้ง 2 จึงสามารถเปิดรับนักเรียนทำการสอน โดยการอุปถัมภ์ของวัดน้ำน้อยและวัดคูเต่า

ส่วนในจังหวัดพัทลุงช่วงนี้วัดและพระสงฆ์ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการศึกษา มีการตั้งโรงเรียนวัดสืบต่อจากที่พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโร) ได้วางพื้นฐานไว้ตั้งแต่ พ.ศ. 2442 ดังได้กล่าวมาบ้างแล้ว บางโรงเรียนมีการสร้างใหม่ บางโรงเรียนที่สร้างมาแล้วมีความเจริญมากขึ้นจนสถานที่และอาคารที่เรียนไม่เพียงพอ จึงต้องขยับขยายให้เป็นไปตามจำนวนนักเรียนที่เพิ่มมากขึ้น ดังกรณีตัวอย่าง ในปี พ.ศ. 2457 โรงเรียนวัดคูหาต่ำ (วัดภูผาภิมุข) อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง มีสถานที่คับแคบไม่พอกับจำนวนนักเรียน นายอำเภอเมืองพัทลุงกับพระปลัดเปลี่ยน (ต่อมาเป็นพระธรรมจักการามมุนี) เจ้าอธิการวัดคูหาต่ำ (วัดภูผาภิมุข) ได้จัดการเรี่ยไรเงินข้าราชการและราษฎร ซื้อที่พักหัวหน้ากุลีจีนเป็นเรือนฝากระดานหลังคาสังกะสี 1 หลัง ครัว 1 หลัง ตั้งอยู่ใกล้เคียงกับวัดคูหาต่ำ เป็นเงิน 280 บาท[2] ยกให้เป็นสถานที่เล่าเรียนหนังสือของนักเรียน

นอกจากนี้แล้ว พ.ศ. 2461 พระอธิการแดง เจ้าอาวาสวัดตะเครียะ อำเภอทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง เป็นผู้ที่มีความเอื้อเฟื้อเพื่อเป็นการอุดหนุนการศึกษาได้มอบตู้สำหรับเก็บเครื่องใช้แก่โรงเรียนวัดตะเครียะ จำนวน 1 ตู้ ทำด้วยไม้สทัง กว้าง 3 ฟุต 2 นิ้ว ลึก 1 ฟุต สูง 5 ฟุต มีกระจก 6 บาน ราคาประมาณ 30 บาท[3]

โรงเรียนที่ตั้งขึ้นในวัดบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในระยะช่วงต้นนี้จะเห็นได้ว่าส่วนใหญ่อยู่ได้ด้วยการอุดหนุนของพระภิกษุสงฆ์และได้รับสิ่งของจากการบริจาคของข้าราชการ พ่อค้าประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ เพราะรัฐบาลยังมีงบประมาณเข้ามาช่วยเหลือได้น้อยมาก ซึ่งส่งผลให้บทบาทของวัดและพระสงฆ์เด่นชัดมากขึ้นในสมัยนี้ แต่หลังจากมีการจัดตั้งโรงเรียนวัดแบบสมัยใหม่ขึ้นระยะหนึ่ง การจัดการเรียนการสอนก็ประสบกับปัญหา การขาดบุคลากรหรือพระสงฆ์ที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการศึกษาแบบใหม่ และยังมีวัดอีกจำนวนมากในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาที่ยังคงสอนตามแบบเดิม และประการสำคัญทางฝ่ายรัฐบาลเองก็ไม่สามารถสนับสนุนด้านบุคลากรและงบประมาณในการดำเนินการได้เพียงพอ แม้ทางรัฐจะพยายามเข้าไปจัดการศึกษา

---

[1]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศธ.51.6/32 เรื่อง นายอำเภอเหนือชี้แจงเรื่องที่ตั้งโรงเรียนที่วัดน้ำน้อยและวัดคูเต่า (29 ก.ย. - 12 ต.ค. 2458).

[2]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศธ.51.6/23 เรื่อง หลวงนานานิคมวิจารณ์ยกที่ดินซึ่งซื้อจากหัวหน้ากุลีให้แก่โรงเรียนวัดคูหาต่ำ (12 พ.ค. 25 - 25 ก.พ. 2457)

[3]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศธ.51.6/57 เรื่อง ผู้ว่าราชการจังหวัดพัทลุงขอถวายพระราชกุศลที่มีผู้ให้สิ่งของบำรุงโรงเรียนวัดตะเครียะ (18 เม.ย. – 12 ต.ค. 2461)

แทนวัด โดยการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาพุทธศักราช 2464 ให้มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2464 เป็นต้นไป พระราชบัญญัติฉบับนี้ได้กำหนดให้เด็กทุกคนที่มีอายุ 7 ปีบริบูรณ์ เรียนหนังสืออยู่ในโรงเรียนจนอายุ 17 ปีบริบูรณ์ โดยไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน[1] ถือเป็นหน้าที่ของรัฐ แต่ก็จัดได้ไม่ทั่วถึงเนื่องจากขาดบุคลากรและงบประมาณในการดำเนินการ ด้วยเหตุนี้โรงเรียนต่าง ๆ บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาจึงยังกระจายอยู่ตามวัดต่าง ๆ เป็นส่วนใหญ่ จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2473 พระยาพิบูลพิทยาพรรค (ทอง คุปตาสา) เป็นธรรมการมณฑลนครศรีธรรมราช ได้พิจารณาเห็นว่า การเล่าเรียนของประชาชนในมณฑลนี้ส่วนใหญ่ยังอาศัยวัด คือโรงเรียนตั้งอยู่ในบริเวณวัดหรือที่ดินของวัดมากกว่าตั้งอยู่เอกเทศ เจ้าอาวาสส่วนใหญ่ให้การสนับสนุนเป็นอย่างดี ประชาชนก็ให้ความนิยมส่งบุตรหลานเข้าไปศึกษาเล่าเรียนเป็นจำนวนมาก จนสถานที่ไม่เพียงพอ ยิ่งวัดที่อยู่ห่างไกลในชนบทโอกาสที่จะเปิดโรงเรียนเพื่อสอนหนังสือแบบสมัยใหม่มีความยากลำบากหลายประการ เช่น สถานที่ไม่พอหรือไม่แข็งแรงพอ พระสงฆ์ที่มีความรู้ตามการศึกษาสมัยใหม่ไม่มี เป็นต้น ประการสำคัญคือวัดถือว่าการศึกษาเป็นหน้าที่ของรัฐตามพระราชบัญญัติการประถมศึกษาพุทธศักราช 2464 จึงทำให้นักเรียนขาดโอกาสที่จะได้รับการศึกษา ด้วยเหตุนี้พระยาพิบูลพิทยาพรรค (ทอง คุปตาสา) จึงคิดว่าควรจะมีการฟื้นฟูให้มีโรงเรียนวัดขึ้นอย่างทั่วถึง ดังนั้นในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2474 พระยาพิบูลพิทยาพรรค (ทอง คุปตาสา) ได้เดินทางไปกรุงเทพฯ ปรึกษากับพระธรรมวโรดม (เซ่ง อุตฺตโม) เจ้าคณะรองหนใต้ เจ้าอาวาสวัดราชาธิวาสและเป็นเจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราชก็ได้รับการสนับสนุนเป็นอย่างดี[2] หลังจากนั้นจึงได้เชิญธรรมการจังหวัดในมณฑลนครศรีธรรมราชทั้ง 6 จังหวัด ได้แก่ นครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส มาประชุมปรึกษาราชการที่จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 15 - 16 สิงหาคม พ.ศ. 2474[3] เพื่อให้วัดในจังหวัดต่าง ๆ ดำเนินการตั้งโรงเรียนวัดขึ้นสอนบุตรหลานชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งจะได้บุญกุศลมาก ไม่ว่ารัฐบาลหรือชาวบ้านในท้องถิ่นก็จะหยั่งเห็นคุณธรรมของวัดและพระภิกษุสงฆ์ อันเป็นแนวทางที่จะน้อมใจให้ประชาชนยิ่งเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น ซึ่งวัดย่อมได้ประโยชน์หลายอย่าง ที่สำคัญมีดังนี้[4]

1. เด็กจะมีสถานที่เรียน ประชาชนมีความรู้ ผู้ที่จะบวชเรียนล้วนแต่เป็นผู้มีความรู้

---

[1]ปก แก้วกาญจน์. รายงานวิจัยพัฒนาการทางการศึกษาในภาคใต้ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ถึง พ.ศ. 2503. 2531. หน้า 63 - 64.

[2]พระยาพิบูลพิทยาพรรค (ทอง คุปตาสา). เรื่องโรงเรียนวัดมณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2474. 2476. หน้า ค.

[3]เรื่องเดิม.

[4]เรื่องเดิม. หน้า 7 - 8.

2. มีเงินไว้บำรุงสถานที่บ้าง ให้รางวัลแก่ครูบ้าง จะทำให้ได้ครูที่ดี ๆ

3. ทำให้เด็กผู้หญิงสามารถเข้าเรียนหนังสือมีความรู้เท่าเทียมเด็กผู้ชาย เป็นกำลังสำคัญในการช่วยบำรุงวัดในเวลาต่อไป

4. วัดวาอารามจะรุ่งเรืองทั้งการคณะ การศาสนา และการศึกษา

การที่จะให้วัดในมณฑลนครศรีธรรมราชดำเนินการจัดตั้งโรงเรียนวัดขึ้นทุกวัดได้นั้น รัฐควรดำเนินการดังนี้[1]

1. รัฐบาลหรือกระทรวงธรรมการทำความตกลงกับฉณะสงฆ์ให้วัดจัดการศึกษาเล่าเรียนหนังสือไทย จัดสถานที่ จัดครู หรือพระภิกษุผู้มีความรู้ ส่วนกระทรวงธรรมการจัดเรื่องเงินเดือน จัดหาครูฆราวาสสอนวิชาที่พระภิกษุสอนไม่ได้

2. ส่งเสริมวัดที่จัดการศึกษาดีและตำหนิวัดที่ไม่เอาใจใส่การศึกษา การให้บำเหน็จความชอบเจ้าอาวาส เจ้าคณะ จะต้องพิจารณาเรื่องการโรงเรียนวัดเป็นส่วนประกอบด้วย

การฟื้นฟูโรงเรียนวัดในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาได้เริ่มอย่างจริงจัง ในปี พ.ศ. 2474 เริ่มจากพระอธิการพุ่ม วัดสระโพธิ์ ตำบลเสือหึง อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้จัดตั้งโรงเรียนวัดขึ้น มีนักเรียนจำนวนมาก จึงขอความช่วยเหลือจากทางราชการบ้าง แต่ในปีนั้นงบประมาณมีไม่เพียงพอ ทางรัฐบาลจึงไม่ได้ช่วยเหลือ ทางมณฑลกลัวว่าพระอธิการพุ่มจะเกิดความท้อถอย จึงได้เสนอเรื่องนี้ไปยังพระธรรมวโรดม (เซ่ง อุตฺตโม) ซึ่งท่านได้มีลิขิตชมเชยพระอธิการพุ่มเป็นอย่างมาก[2] ดังหนังสือของพระธรรมวโรดม (เซ่ง อุตฺตโม) เจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราชถึงพระอธิการพุ่ม ลงวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2474 ระบุไว้ว่า

> ความคิดของเธอเรื่องจัดตั้งโรงเรียนวัดขึ้นในวัดสระโพธิ์ ชื่อว่าได้ทำการถูกต้องตามประสงค์แล้ว ทั้งฝ่ายพุทธจักร ทั้งฝ่ายอาณาจักร เพราะฉะนั้นท่านธรรมการมณฑล ผู้เป็นเจ้าหน้าที่จัดการศึกษา จึงอนุโมทนาสาธุแสดงความปลาบปลื้มเบิกบานใจในการที่เธอได้ทำตัวอย่างขึ้นเป็นเริ่มแรก แม้ฉันก็อนุโมทนาและรับรองในการนั้น ทั้งขอชักชวนให้เธอคิดดำเนินการตามความดำริของท่านธรรมการมณฑลต่อไป อย่าได้ท้อถอยทอดธุระเสีย ฉันขอส่งสำเนาคำชักชวนพระภิกษุสงฆ์เพื่อตั้งใจเป็นธุระชวนขวายให้เด็กได้ศึกษาเล่าเรียนให้แก่เธอ 1 ฉบับ เพื่อเป็นทางแห่งความมั่นใจในการนั้น[3]

---

[1]พระยาพิบูลพิทยาพรรค (ทอง คุปตาสา). เรื่องโรงเรียนวัดมณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2474. 2476. หน้า 9 - 10.

[2]เรื่องเดิม. หน้า ง.

[3]เรื่องเดิม. หน้า 14.

พร้อม ๆ กับการมีหนังสือชมเชยให้กำลังใจแก่พระอธิการพุ่ม พระธรรมวโรดม (เซ่ง อุตฺตโม) ได้ทำหนังสือ ลงวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2474 ประกาศเป็นคำชักชวนพระภิกษุสงฆ์ในมณฑลนครศรีธรรมราชให้ตั้งใจเป็นธุระขวนขวายให้เด็กได้ศึกษาเล่าเรียน โดยตั้งเป็นโรงเรียนวัดขึ้น ดังระบุไว้ว่า

> พระภิกษุสงฆ์ผู้มีหน้าที่ต้องตอบแทนอุปการของคฤหัสถ์ ควรเป็นผู้อุดหนุนการศึกษา ควรขวนขวายให้เด็กได้เล่าเรียนศึกษา ควรชักนำเด็กให้มีความรู้ในศิลปวิทยา ควรอบรมเด็กให้มีมารยาทเรียบร้อย เป็นเด็กมีความประพฤติดี มีอัธยาศัยดี ให้เป็นเด็กมีความสามารถในกิจการ ให้เป็นเด็กมีความอาจหาญแกล้วกล้าในการตั้งตัวไว้ชอบ ให้เป็นเด็กรู้จักประชุมชน รู้จักแสดงความเคารพนับถือผู้ใหญ่เหนือตนทุกชั้น ให้เด็กมีความเชื่อมั่นในพระพุทธศาสนา
>
> แต่การศึกษาเล่าเรียนก็ต้องอาศัยวิธีการที่เหมาะแก่สมัย เหตุดังนั้นภิกษุสงฆ์ควรเป็นผู้เข้าใจว่า การศึกษาอย่างไรจะสมควรแก่เด็กและไม่สมควร ควรนิยมการศึกษาที่ท่านเจ้าพนักงานของราชการเป็นผู้อำนวยให้ศึกษา จงเว้นการศึกษาที่ล่วงเวลาล่วงสมัย เมื่อมีโอกาสมีกำลังจะพึ่งร่วมมือ ร่วมความพยายามกับท่านเจ้าพนักงานศึกษาด้วยประการใด จงตั้งใจขวนขวายให้การศึกษานั้น ๆ งอกงามเจริญขึ้นแก่เด็กทั้งหลายด้วยประการนั้น ดำเนินการตามระเบียบแบบแผนหลักสูตรของราชการ มีกระทรวงธรรมการเป็นต้น อย่าได้เป็นผู้หลับตาคื้อดันกีดขวางการศึกษา ควรพอกพูนการศึกษาเล่าเรียนให้เจริญขึ้นแก่เด็ก ด้วยการจัดสอนโดยเฉพาะก็ดี ด้วยการตั้งโรงเรียนขึ้นในวัดก็ดี สุดแต่โอกาสจะอำนวยให้ เพียงเท่านี้หากทำได้ก็ชื่อว่าได้เป็นภิกษุผู้อนุเคราะห์แก่คฤหัสถ์ชนโดยทางที่ชอบ สมควรแก่การอุปการของทายกและสมควรแก่ความนับถือของเขาว่า พระภิกษุสงฆ์เป็นอุปริมทิศ คือ ทิศเบื้องบน[1]

ผลของการประกาศชักชวนให้พระภิกษุสงฆ์ตั้งโรงเรียนวัดขึ้นในมณฑลนครศรีธรรมราช ปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2474 - 2475 มีโรงเรียนวัดเกิดขึ้น จำนวน 402 โรงเรียน ดังตารางที่ 21

---

[1]พระยาพิบูลพิทยาพรรค (ทอง คุปตาสา). เรื่องโรงเรียนวัดมณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2474. 2476. หน้า 17 - 18.

ตารางที่ 21 จำนวนโรงเรียนวัดในมณฑลนครศรีธรรมราช แยกตามจังหวัด ระหว่าง พ.ศ. 2474 - 2475

ที่	รายชื่อจังหวัด	จำนวนโรงเรียนวัด	หมายเหตุ
1	นครศรีธรรมราช	127	
2	สงขลา	77	
3	พัทลุง	61	
4	ชุมพร	33	
5	สุราษฎร์ธานี	63	
6	ปัตตานี	24	
7	นราธิวาส	12	
8	ยะลา	5	
รวม		402	

ที่มา : สรุปจากพระยาพิบูลพิทยาพรรค (ทอง คุปตาสา). เรื่องโรงเรียนวัดมณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2474. พระนคร : โรงพิมพ์ท่าพระจันทร์, 2476.

จากข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าแนวคิดของพระยาพิบูลพิทยาพรรค (ทอง คุปตาสา) ธรรมการมณฑลและพระธรรมวโรดม (เซ่ง อุตฺตโม) เจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราช ในการให้วัดต่าง ๆ หันมาสนับสนุนการศึกษาของชาติมีการฟื้นฟูตั้งโรงเรียนวัดเป็นการกระทำที่ได้ผลดีเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาคิดเฉพาะจังหวัดสงขลาและจังหวัดพัทลุงในระยะ 2 ปี มีโรงเรียนวัดเกิดขึ้น 138 โรงเรียน เหตุที่โรงเรียนวัดได้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วเนื่องจากความร่วมมือร่วมใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของฝ่ายชาวบ้าน วัด และฝ่ายราชการ ความร่วมมือนี้ดังเห็นได้จากวัดต่าง ๆ ที่ตั้งโรงเรียนวัดขึ้นตามคำชักชวน บางแห่งมีการทำพิธีเปิดโรงเรียนอย่างครึกครื้นพร้อมเพรียง มีการประชุมทำบุญตักบาตร มีงานฉลองใหญ่โต ตัวอย่างที่จังหวัดสงขลาเมื่อวันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2474 อำมาตย์ตรีพระศรีพิจิตรรัฐ นายอำเภอระโนด พร้อมด้วยพระใบฎีกาเรือง เจ้าอาวาสวัดหัววัง และกรรมการจัดการโรงเรียน ได้ทำพิธีเปิดโรงเรียนวัดหัววังซึ่งเป็นโรงเรียนที่อาศัยหอสวดมนต์ของวัดเป็นสถานที่ศึกษา โดยพระใบฎีกาเรืองรับเป็นผู้สนับสนุนการทำพิธีเปิดโรงเรียนได้นัดประชุมชาวบ้านในตำบลใกล้เคียงทำบุญเลี้ยงพระ นิมนต์เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะแขวง และเจ้าคณะหมวดมาร่วมพิธี ในระหว่างที่ทำพิธีเปิดโรงเรียนมีข้าราชการและชาวบ้านร่วมกันบริจาคทรัพย์เพื่ออุดหนุนเป็นทุนให้โรงเรียนหลายคน ได้แก่ นางศรีพิจิตรรัฐ

กรรมการโรงเรียน 20 บาท ขุนระโนดนารักษ์ พันกี่ เล่าเส้ง กรรมการโรงเรียนรายละ 10 บาท ผู้บริจาคต่ำกว่า 10 บาท เป็นเงิน 25 บาท 68 สตางค์ รวมทั้งสิ้นเป็นเงิน 65.68 บาท[1] หรือตัวอย่างการเปิดโรงเรียนวัดในจังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 18 มกราคม พ.ศ. 2475 พระครูกาชาติ เจ้าคณะแขวงอำเภอควนขนุนกับราชบุรุษไทย อัณฑรัตน์ ธรรมการอำเภอควนขนุน ได้จัดการเปิดโรงเรียนขึ้นที่วัดหรังแคบ ตำบลคอนทราย ผู้ที่ไปในงานคือ ขุนอุปถัมภ์นรากร (พุ่ม) กำนันตำบลชะมวงกับพันกรีด รองเงิน กำนันตำบลคอนทรายและชาวบ้าน ประมาณ 100 คน เมื่อนักเรียนเข้านั่งที่ พระสงฆ์สวดชยันโตให้พร พระสงฆ์ประน้ำพระพุทธมนต์เพื่อเป็นสิริมงคล และเมื่อวันที่ 19 มกราคม พ.ศ. 2475 ได้ทำพิธีเปิดโรงเรียนวัดควนปริง ตำบลนาขยาด มีผู้ไปร่วมงาน ได้แก่ ขุนสานันท์นาขยาด กำนัน ขุนเรืองไชยตาลฉินท์ กำนัน พร้อมด้วยชาวบ้านประมาณ 80 คน พิธีสงฆ์ทำเช่นเดียวกับที่วัดหรังแคบ[2] แต่อย่างไรก็ตามตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงความร่วมมือระหว่างชาวบ้าน วัด และราชการอย่างชัดเจนดูได้จากกรณีของพระบุญ ชินวโร วัดหูแร่ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ได้เป็นผู้นำชาวบ้านช่วยกันสร้างอาคารเรียนโรงเรียนประชาบาลตำบลทุ่งตำเสา 1 (วัดหูแร่) จนสำเร็จ เมื่อ พ.ศ. 2475 สืบเนื่องมาจากโรงเรียนประชาบาลตำบลทุ่งตำเสา (วัดหูแร่) นี้ได้ตั้งขึ้นเมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2473 โดยอาศัยโรงธรรมหรือศาลาการเปรียญเป็นสถานที่เรียน ซึ่งขณะนั้นพื้นศาลาเป็นดินและฝาผนังไม่มีพอจะกำบังแดดฝนได้ พอถึงวันทำบุญหรือการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ที่วัดก็ต้องใช้สถานที่นี้ ทำให้นักเรียนต้องหยุดเรียนบ่อย ๆ เป็นผลเสียแก่การเรียนการสอน ดังนั้นพอถึงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2473 ทางราชการจึงได้ส่งเจ้าหน้าที่ไปประชุมผู้ปกครองเด็ก ได้พูดชักชวนชี้แจงถึงอานิสงส์ของการสร้างโรงเรียน พระบุญ ชินวโร กับนายพลับ ชิตมณี ผู้ทำการแทนกำนันรับเป็นภาระในการสร้างอาคารเรียนขึ้น 1 หลัง เป็นอาคารทรงไทยชั้นเดียว ขนาดกว้าง 10 เมตร ยาว 16 เมตร แบ่งเป็น 2 ห้อง นักเรียนนั่งเรียนได้ห้องละประมาณ 50 คน รวม 100 คน ค่าใช้จ่ายเมื่อสร้างเสร็จแล้วประมาณ 300 บาท โดยได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านหลายฝ่ายช่วยกันทำ เช่น ช่วยกันทำเสาไม้ ทำพื้นด้วยไม้ ทำจากมุงหลังคา เป็นต้น จนสามารถใช้เป็นสถานที่เรียนได้ตั้งแต่วันที่ 15

---

[1]แผนกศึกษาประชาบาล. "สำเนาอนุโมทนาในการที่มีผู้เปิดโรงเรียนวัดขึ้นตามวัดในมณฑลนครศรีธรรมราช เพื่อช่วยการศึกษาประชาบาลในยามการเงินฝืดเคือง", ใน เรื่องโรงเรียนวัดมณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2474. 2476. หน้า 23.

[2]เรื่องเดิม. หน้า 24.

พฤษภาคม พ.ศ. 2475 นอกจากนี้พระบุญ ชินวโร ได้บริจาคระฆัง 1 ใบ ราคา 5 บาท เก้าอี้ครู 1 ชุด ราคา 2.50 บาท ค่าช้างเลื่อยไม้ 6 บาท[1]

ด้วยความดีความชอบดังกล่าวนี้ทางมณฑลนครศรีธรรมราชจึงได้สร้างย่ามสนองคุณถวายแก่พระบุญ ชินวโร เมื่อวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2475 ซึ่งชาวบ้านทุกฝ่ายได้ร่วมมือกันจัดพิธีฉลองอย่างใหญ่โต ดังปรากฏในรายงานของนายไชย บัวสาย ผู้ทำการแทนครูใหญ่โรงเรียนประชาบาลตำบลทุ่งตำเสา 1 (วัดหูแร่) เสนอต่อรองอำมาตย์เอก หลวงณรงวังศาทร นายอำเภอหาดใหญ่ มีรายละเอียดดังนี้[2]

1. วันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2475 เวลา 11.00 น. ชาวบ้านผู้ปกครองนักเรียนถวายอาหารพระภิกษุสงฆ์ ณ วัดหูแร่ จำนวน 21 รูป มีพระอุปัชฌาย์ขวัญทอง เจ้าคณะหมวดวัดโคกม่วงเป็นประธาน

2. เวลา 13.00 น. ในวันเดียวกัน จัดกระบวนแห่ย่ามจากศาลาบ้านหูแร่ไปยังวัดหูแร่ ระยะทางประมาณ 15 เส้น โดยจัดอนุสมาชิกเดินแถวเรียง 2 และจัดให้ชายหญิงสลับกันเป็นฟันปลา อันมีความหมายว่าร่วมสามัคคี ต่อจากนั้นเป็นเหล่าชาวบ้านเดินตามหลัง ส่วนย่ามนั้นบรรจุในฉากหรือในกรอบ เพื่อให้ดูเป็นสิ่งงดงาม มีสง่า และป้องกันการจับต้องด้วย ย่ามวางบนพานใหญ่ใช้ผ้าแพรแดงรองอีกชั้นหนึ่ง มีคานหามพานประดับธง 4 ด้าน ใช้คน 4 คน เป็นคนหาม เหนือพานย่ามมีคนถือร่มกระดาษคันใหญ่กั้นไปด้วย หน้ากระบวนแห่ประโคมด้วยเครื่องดนตรีหนังตะลุงเป็นที่สนุกสนานไปตลอดทางจนถึงวัด

3. เมื่อถึงวัดหูแร่ กระบวนแห่เวียนทักษิณาวรรตรอบโรงเรียนและโรงธรรม หน้ากระบวนแห่ได้จัดเด็กผู้ชาย 2 คน สวมหัวพรานโนราตัวผู้ตัวเมียเดินรำในท่าตลกคะนองเป็นที่สนุกสนานยิ่งขึ้น และได้นิมนต์พระสงฆ์เข้านั่งประชุมในโรงธรรมแล้วนำย่ามวางไว้หน้าอาสนะสงฆ์ ต่อจากนั้น นายไชย บัวสาย ได้อ่านคำกล่าวสรรเสริญผู้ช่วยเหลือในการสร้างโรงเรียนเสร็จแล้วได้ถวายย่ามแด่พระบุญ ชินวโร พระสงฆ์สวดชัยมงคลคาถา อนุสมาชิกร้อง ชัยโย 3 ครั้ง เครื่องดนตรีหนังตะลุงบรรเลง เพื่อเป็นการถวายพระพรแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ชาวบ้านที่มาร่วมพิธี ประมาณ 100 คนเศษ ต่างประนมมือและร้องสาธุอย่างพร้อมเพรียง เป็นอันเสร็จพิธีฉลองย่ามสนองคุณ

---

[1]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 7 ศธ. 7/55 พระบุญ สุวรรณชิต สร้างโรงเรียนประชาบาล ตำบลทุ่งตำเสา (วัดหูแร่) อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา (28 พ.ค. 75 - 29 ส.ค. 75).

[2]เรื่องเดิม.

การกระทำครั้งนี้ถือเป็นแบบอย่างที่ดีของความร่วมมือระหว่างชาวบ้าน พระภิกษุสงฆ์ และราชการ ในการสร้างสรรค์และพัฒนาการศึกษาของท้องถิ่น โดยมีวัดและพระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณชี้นำชาวบ้านให้ร่วมมือประสานงานกับทุกฝ่ายเพื่อพัฒนาการศึกษาส่งเสริมบุตรหลานให้ได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง และเป็นการช่วยประเทศชาติในยามขัดสนงบประมาณ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2475 เป็นช่วงที่วัดและพระสงฆ์เข้ามามีบทบาทสำคัญทางด้านการศึกษาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเป็นอย่างมาก จนสามารถวางพื้นฐานทางด้านการศึกษาได้อย่างกว้างขวาง มีการสร้างโรงเรียนวัดขึ้นจำนวนมาก ซึ่งหลัง พ.ศ. 2474 โรงเรียนวัดเหล่านี้ค่อย ๆ กลายเป็นโรงเรียนรัฐบาล และพระภิกษุสงฆ์ก็กลายมาเป็นผู้ให้การสนับสนุนด้านอาคารสถานที่แทนที่จะเป็นผู้อบรมสั่งสอนกุลบุตรอย่างที่เป็นมาในอดีต

2. บทบาทด้านการพัฒนาชุมชนและเกื้อกูลสังคม

วัดและพระสงฆ์ในฐานะเป็นที่เคารพของประชาชน ดังนั้นหากจะทำงานพัฒนาชุมชนถ้ามีวัดและพระสงฆ์เป็นผู้นำหรือเป็นศูนย์กลางการประสานงานก็จะทำให้งานนั้นสำเร็จด้วยดี ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีวัดและพระสงฆ์จำนวนมากให้ความสำคัญกับการพัฒนาชุมชนและการเกื้อกูลสังคม ซึ่งเป็นภาระหน้าที่สำคัญอย่างหนึ่งของวัดและพระสงฆ์ในการพัฒนาท้องถิ่นและพัฒนาคนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น งานพัฒนาที่สำคัญมีดังนี้

2.1 การพัฒนาสิ่งอำนวยประโยชน์แก่ชุมชน วัดและพระสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ชุมชน มีหลายประการ เช่น การสร้างถนน สร้างสะพาน สร้างศาลา ขุดลอกคลองและแหล่งน้ำ เป็นต้น บทบาทของวัดและพระสงฆ์ในสมัยนี้มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์น้อยมาก ส่วนใหญ่ได้หลักฐานจากการบอกเล่าของชาวบ้าน ดังตัวอย่างการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกแก่ชุมชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาของพระครูวิจารณ์ศีลคุณ (ชู) อดีตเจ้าอาวาสวัดจะทิ้งพระและเจ้าคณะแขวง อำเภอปละท่า (อำเภอสทิงพระ) จังหวัดสงขลา เนื่องจากท่านได้พิจารณาเห็นว่าในสมัยนั้นการสัญจรบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลานิยมใช้ทางเรือ ส่วนการติดต่อกับชุมชนในแผ่นดินก็ใช้เดินทางตามลำคลองต่าง ๆ เพื่อเป็นที่พักและสะดวกต่อการเดินทาง ท่านจึงได้ร่วมกับชาวบ้านเป็นผู้นำในการก่อสร้างศาลาที่พักหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า "หลากลางหน" หรือศาลากลางหนไว้บริเวณปากคลองต่าง ๆ ที่ติดต่อกับทะเลสาบสงขลา เช่น ศาลาปากคลองจะทิ้งพระ ศาลาปากคลองเกาะใหญ่ ศาลาปากคลองปากรอ ศาลาปากคลองจะทิ้งหม้อ จังหวัดสงขลา ศาลาปากคลองฝาละมี ศาลาปากคลองพระเกิด ศาลาปากคลองบางแก้ว (คลองท่ามะเดื่อ) จังหวัดพัทลุง

เป็นต้น ศาลาเหล่านี้ชาวบ้านเรียกว่า "ศาลาพ่อท่านครูทิ้ง"[1] ซึ่งประชาชนได้พักอาศัยหรือหยุดพักรอการเดินทางได้สะดวกยิ่งขึ้น เป็นการเกื้อกูลประชาชนในท้องถิ่นในด้านที่พัก แม้ว่าปัจจุบันสิ่งเหล่านี้จะหมดความสำคัญลงไปมาก แต่ก็เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงเมตตาธรรมที่พระสงฆ์มีต่อประชาชนทั่วไป

2.2 การเกื้อกูลรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้าน วัดและพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการช่วยรักษาพยาบาลชาวบ้านที่เจ็บไข้ได้ป่วยโดยใช้ยาสมุนไพร เนื่องจากในสมัยนี้การแพทย์ยังไม่เจริญพอจึงต้องอาศัยพระภิกษุสงฆ์ที่มีความรู้ความชำนาญในการรักษาโรคด้วยสมุนไพรผสมกับไสยศาสตร์เข้ามาช่วยเหลือ ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาพบว่ามีวัดและพระสงฆ์จำนวนมากได้ทำหน้าที่เป็นผู้รักษาโรคให้กับชาวบ้านจนมีชื่อเสียงโด่งดังเป็นที่นิยมของประชาชนทั่วไป ดังเห็นได้จากกรณีวัดพัทธสีมา ตำบลท่าชอม อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช ประมาณสมัยรัชกาลที่ 5 – 6 สมัยที่พระอธิการชู เป็นเจ้าอาวาส วัดนี้ได้เป็นแหล่งรวมของพระภิกษุสงฆ์ที่มีความเชี่ยวชาญในด้านต่าง ๆ หลายด้านทั้งด้านไสยศาสตร์และการรักษาโรคด้วยสมุนไพร ชาวบ้านในบริเวณนี้จำนวนมากจึงนิยมมารักษาพยาบาลเมื่อมีโรคภัยเกิดขึ้น ทางวัดจึงได้จัดแบ่งหน้าที่ให้พระภิกษุที่มีความชำนาญในด้านต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ โดยมีพระภิกษุ 5 รูป เป็นผู้รับผิดชอบประกอบด้วย

หลวงพ่อบัวแก้ว	รับผิดชอบฝ่ายคลังยาสมุนไพร
หลวงพ่อเอียด	รับผิดชอบฝ่ายบูรณะวัด
หลวงพ่อโรย	รับผิดชอบฝ่ายเผยแผ่และการศึกษา
หลวงพ่อชู	รับผิดชอบฝ่ายอิทธิฤทธิ์และเวทมนต์
หลวงพ่อแบน	รับผิดชอบฝ่ายอิทธิฤทธิ์และเวทมนต์[2]

วัดนี้จึงเป็นแหล่งที่ชาวบ้านนิยมไปรักษาพยาบาลอย่างกว้างขวาง เพราะสามารถรักษาโรคได้หลายอย่าง เช่น โรคริดสีดวง โรคลม โรคบ่วง รักษาคนวิกลจริต เป็นต้น ทำให้วัดมีชื่อเสียงมากขึ้นเพราะชาวบ้านที่มารับการรักษาแล้วโรคร้ายต่าง ๆ หายได้ ทำให้ชาวบ้านจากต่างจังหวัดเข้ามารักษาโรคที่วัดนี้จำนวนมาก เช่น จากจังหวัดพัทลุง จังหวัดสงขลา รัฐไทรบุรี ประเทศมาเลเซีย เป็นต้น

---

[1]อุดม หนูทอง. "พระครูวิจารณ์ศีลคุณ (ชู)". ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 6. 2529. หน้า 2241.

[2]ร.ต.อ. เปี่ยม บุณยะโชติ. ประวัติวัดพัทธสีมา ตำบลท่าชอม อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช. 2515. หน้า 13.

ส่วนที่จังหวัดพัทลุงการรักษาพยาบาลของวัดอินทราวาสหรือวัดท่ามิหรำ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ในช่วงสมัยนี้วัดท่ามิหรำเป็นแหล่งที่ผลิตยาสมุนไพรแก้พิษงูต่าง ๆ ออกแจกจ่ายให้กับชาวบ้านทั่วไปที่มารับการรักษา โดยการนำของ พระพุ่ม ธมฺมทินฺน ซึ่งเป็นพระภิกษุที่มีความชำนาญในการผลิตยาแก้พิษงู ดังที่ พระพุ่ม ธมฺมทินฺน ได้กล่าวถึงการผลิตยาแก้พิษงู เมื่อ พ.ศ. 2474 ไว้ว่า

> ในประเทศสยามซึ่งนับว่ามีอากาศร้อน งูโดยมากมีพิศม์ มีหลายอย่างหลายชะนิด ผู้มีอาชีวะในทางกสิกรรม เช่นการทำไร่ไถนามักถูกงูกัดตายเนื่อง ๆ เมื่อ 10 ปีมาแล้ว อาตมาได้ตำรายานี้มา ขั้นแรกได้ประกอบขึ้นทดลองใช้รักษาคนที่ถูกงูพิศม์ร้ายกัดด้วยตนเอง และได้รอดจากความตายมาหลายราย จึงเป็นปัจจัยให้อาตมามีจิตต์ศรัทธาในยาขนานนี้ยิ่งขึ้น เห็นว่ามีคุณประโยชน์สามารถช่วยชีวิตผู้ที่ถูกงูกัด อาตมาจึงได้พยายามทดลองใช้ต่อมาอีกหลายปีจนประจักษ์ผลของยานี้แน่นอนว่ามีกำลังฤทธิ์ถอนพิศม์ออกจากร่างกายได้อย่างศักดิ์สิทธิ์ และทั้งแก้สภาพโรคที่เกี่ยวแก่โลหิตเป็นพิศม์ได้ทุกอย่าง ผลแห่งการทดลองได้ปรากฏไปในที่ต่าง ๆ อาตมามีความยินดีแก่ท่านผู้ที่ต้องการและหวังผลการกุศลจึงได้ประกอบยานี้ขึ้นแจกแก่ผู้ที่มีจิตต์ศรัทธาบริจาคทรัพย์ในการก่อสร้างอุโบสถที่วัดท่ามิหรำ อันเป็นถาวรวัตถุที่พุทธศาสนิกชนควรเคารพบูชา[1]

ยาแก้พิษงูของพระพุ่ม ธมฺมทินฺน เป็นยาที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย เพราะชาวบ้านมีความเชื่อว่าสามารถแก้พิษงูได้จริงและรักษาหายมาแล้วหลายราย แม้ว่าในสมัยนี้รัฐบาลมียาแก้พิษงูแบบสมัยใหม่แล้วก็ดี แต่ก็ยังไม่เป็นที่แพร่หลายมากนัก ดังนั้นชาวบ้านที่อยู่ตามชนบทห่างไกลจึงยังนิยมยาแพ้พิษงูของพระพุ่ม ซึ่งลักษณะยาจะทำเป็นแท่งสี่เหลี่ยมเล็ก ๆ บรรจุซองมีตราประทับกันของปลอม แสดงว่ามีการผลิตยาจำนวนมากและการทำค่อนข้างทันสมัย ดังที่ พระพุ่ม ธมฺมทินฺน ได้ระบุไว้ว่า

> ยาของอาตมาที่ถูกต้องแท้จริงนั้น มีเครื่องหมายพึงสังเกตดังนี้ คือที่หลังซองใส่แท่งยาประทับตราครุฑจับงูอยู่ตรงกลาง วงรอบนอกบอกว่า ยาวิเศษแก้พิศม์งูกัดของพระพุ่ม วัดท่ามิหรำ จังหวัดพัทลุง และมีตราประจำครั่งเครื่องหมายตัวขอมดังนี้ อยู่ที่แท่งยาทุก ๆ แท่ง ถ้าไม่มีเครื่องหมายดังกล่าวแล้ว อาตมาไม่รับรองว่าเป็นยาของอาตมา[2]

---

[1]พระพุ่ม ธมฺมทินฺน. หนังสือคู่มือวิธีใช้ยาวิเศษแก้พิศม์งูกัด. 2474. หน้า ก – ข.

[2]เรื่องเดิม. หน้า ค.

เมื่อแจกแท่งยาให้แล้วท่านจะแจกคู่มือการใช้หรือวิธีการใช้ให้ด้วย เพื่อให้สามารถรักษาได้ถูกวิธี หากพิจารณาวิธีการใช้ยาจะทำให้เห็นว่า พระพุ่ม ธมฺมทินฺน มีความรู้ที่ทันสมัยในการรักษาผู้ถูกงูกัด ซึ่งมีอยู่ 2 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ผู้ที่ถูกงูพิษกัดให้นำเชือกหรือผ้าผูกรัดไว้เหนือบาดแผลให้แน่นเพื่อป้องกันไม่ให้พิษวิ่งเข้าสู่หัวใจทางเส้นโลหิต แล้วให้นำเข็มหรือปลายมีดเปิดปากแผลให้กว้างพอสมควร เพื่อรีดเอาโลหิตที่เป็นพิษออกมา เสร็จแล้วให้เอาปากดูดโลหิตออกทิ้งเสีย หรือใช้วิธีเอาสำลีหรือนุ่นใส่ขวดขนาดปากกว้างพอเหมาะกับอวัยวะส่วนที่ถูกงูกัด แล้วเอาไฟจุดใช้น้ำที่สะอาดทาที่ปากขวดให้พอเปียก ๆ นำขวดครอบคร่อมปากแผลไว้ จะทำให้ขวดดูดโลหิตมีพิษออกมาพอสมควร แล้วจึงดึงขวดออกเสีย

ขั้นตอนที่ 2 ฝนยากับน้ำสุราโรงหรือบรั่นดีหรือวิสกี้ 1 ช้อนโต๊ะ รับประทานครั้งหนึ่ง เพื่อให้หัวใจสูบฉีดโลหิตแรงขึ้น หากว่าบริเวณบาดแผลบวมมากให้ฝนยากับน้ำสุราทาไว้ ต่อจากนั้นนำน้ำมะนาวบีบลงบนหิน นำแท่งยาฝนกับหิน พอยาออกดีแล้วน้ำยาที่ฝนไว้ให้ทิ้งเสีย ให้เอาแท่งยาด้านที่ฝนกับหินวางลงบนแผลที่งูกัดแท่งยาจะดูดติดกับปากแผลจนแน่น คอยดูจนแท่งยาหลุดให้นำไปติดอีก จนแท่งยาไม่ติดแสดงว่าพิษหมดแล้ว บางรายใช้เวลา 1 ชั่วโมง บางคนใช้เวลา 2 วัน ขึ้นอยู่กับพิษมีมากน้อย[1]

นอกจากนี้แล้วยังมีพระภิกษุสงฆ์อีกจำนวนมากที่ทำหน้าที่เป็นหมอยารักษาโรคให้ชาวบ้านด้วยความเมตตาเสียสละ ซึ่งจะพบมีทั่วไปบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา บางวัดมีการศึกษาสืบทอดตำรายาให้กับศิษย์รุ่นต่อ ๆ มา เพื่อทำหน้าที่รักษาโรคต่อไป เช่น พระครูสังฆวิจารณ์ ฉัททันต์บรรพต (ทองเฒ่า) วัดเขาอ้อ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เป็นหมอยารักษาโรควิกลจริตและโรคอื่น ๆ จนเป็นที่ยอมรับของชาวบ้านบริเวณใกล้เคียงและต่างจังหวัด จนได้รับการยกย่องว่าเป็นปรมาจารย์ทางด้านสมุนไพรหรือว่านยา พระอธิการทอง เจ้าอาวาสวัดประจิมทิศาราม อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เป็นหมอยารักษาโรคกระดูกหัก (ต่อกระดูก) เส้นเอ็นจม แผลสด และโรคอื่น ๆ ชาวบ้านบริเวณใกล้เคียงให้ความเคารพนับถือมาก พระอธิการอิ่ม กิตติวฑฺโน เจ้าอาวาสวัดในวัง อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา เป็นหมอรักษาโรคทั่ว ๆ ไป พระครูธรรมโมษิต (คง โกกนุตฺโต) เจ้าอาวาสวัดธรรมโมษณ์ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เป็นหมอยารักษาโรคหลายชนิด โดยเฉพาะยาแก้พิษยาสั่งและพิษอื่น ๆ ทุกชนิด เป็นยาที่มีชื่อ

---

[1]พระพุ่ม ธมฺมทินฺน. หนังสือคู่มือวิธีใช้ยาวิเศษแก้พิศม์งูกัด. 2474. หน้า 1 - 3.

เสียงมาก สามารถรักษาผู้ถูกยาสั่งให้หายได้[1] ทำให้ท่านเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านทั้งใกล้ไกลอย่างกว้างขวางมาจนปัจจุบัน เป็นต้น

จึงนับได้ว่าในสมัยนี้ชาวบ้านส่วนใหญ่อาศัยการรักษาโรคภัยไข้เจ็บแบบพื้นบ้านจากพระภิกษุสงฆ์ตามวัดต่าง ๆ บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา พระสงฆ์นอกจากจะศึกษาพระธรรมวินัยแล้วยังต้องศึกษาตำรายาสมุนไพรควบคู่กันไปด้วย ด้วยเหตุนี้จึงได้พบว่ามีการบันทึกตำรายาแก้โรคต่าง ๆ ไว้ในหนังสือบุดหรือสมุดข่อยเป็นจำนวนมากหลายร้อยเล่มที่เป็นมรดกทางภูมิปัญญาตกทอดมาจนปัจจุบัน เช่น ตำรายาวัดเขาอ้อ ตำรายาวัดดอนศาลา ตำรายาวัดบ้านสวน ตำรายาวัดควนปันตาราม ตำรายาวัดเขาแดงตะวันตก ตำรายาวัดยางงาม ตำรายาวัดนางลาด จังหวัดพัทลุง ตำรายาวัดโลการาม ตำรายาวัดชลธาราวาส ตำรายาวัดมัชฌิมาวาส ตำรายาวัดท่านางหอม ตำรายาวัดพะโคะ ตำรายาวัดดีหลวง จังหวัดสงขลา เป็นต้น

การรักษาพยาบาลของหมอพระในสมัยนี้ส่วนใหญ่เป็นการรักษาฟรี เพราะพระสงฆ์ถือว่าเป็นหน้าที่ที่จะต้องช่วยเหลือสงเคราะห์ชาวบ้าน ชาวบ้านเองก็ถือว่าพระสงฆ์เป็นผู้ควรเคารพบูชาในฐานะผู้สืบทอดศาสนา ทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างวัด พระสงฆ์ และชาวบ้านในระบบพึ่งพาซึ่งกันและกัน เพราะในกระบวนการผลิตยาหรือการรักษาโรคชาวบ้านได้เข้าไปช่วยเหลือในการจัดหาตัวยาสมุนไพรตามป่าเขาที่มีคุณสมบัติตามตำราระบุ เช่น สมุนไพรหรือว่านยาที่งอกตามหน้าผา ริมทะเล ในน้ำ เป็นต้น ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนาหรือวัดและพระสงฆ์กับชาวบ้านในสมัยนี้จึงปราศจากผลประโยชน์ในเชิงธุรกิจ แต่ส่วนใหญ่จะเป็นไปในเชิงศรัทธาปฏิบัติตามหลักธรรมเพื่อให้เกิดบุญกุศล ซึ่งเป็นสิ่งที่สร้างความสามัคคีที่นำไปสู่ความสงบสุขของชุมชนตลอดไป

3. บทบาทด้านการส่งเสริมพุทธาคม ไสยศาสตร์ และโหราศาสตร์

พุทธาคมไสยศาสตร์และโหราศาสตร์เป็นศาสตร์ที่มีความสัมพันธ์กันมาตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน โดยพุทธศาสนาได้นำวิธีทางไสยศาสตร์ของพราหมณ์มาใช้ แต่ได้ดัดแปลงเวทมนต์เสียใหม่ ใช้วิธีดัดเอาเวทมนต์ของพราหมณ์ออกแล้วใส่พุทธมนต์เข้าไปแทน ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อว่ามนต์ของพราหมณ์ยังมีอานุภาพได้ ถ้าหากเป็นพุทธมนต์จะต้องทรงอานุภาพมากกว่า[2] จึงทำให้เกิดการนิยมนำพุทธมนต์มาเป็นคาถาอาคมปลุกเสกเลขยันต์ตามแบบอย่างของพวกพราหมณ์ ก่อนทำพิธีกรรมปลุกเสกทุกครั้งจะดูฤกษ์ยาม วันเวลา ที่เป็นมงคล ซึ่งเป็นเรื่องของ

---

[1] สัมภาษณ์พระครูปัญญาวรกิจ (อ่วม) เจ้าอาวาสวัดโลการาม อำเภอสิงหนคร - จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 31 ตุลาคม พ.ศ. 2545.

[2] เทพย์ สาริกบุตร. พระคัมภีร์พระเวทฉะบับปฐมบรรพ. 2509. หน้า 7.

หลักการทางโหราศาสตร์ จึงทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของพุทธไสยศาสตร์และโหราศาสตร์ที่มีการผสมกลมกลืนอยู่ในเนื้อเดียวกัน แต่ของขลังสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ที่พระภิกษุสงฆ์สร้างขึ้นในสมัยก่อน จุดหมายเพื่อเป็นการสื่อไปสู่หลักธรรม สร้างขวัญกำลังใจและมีความเชื่อมั่นในการทำกิจการต่าง ๆ ไม่ใช่เรื่องงมงายทั้งหมดตามที่หลายคนเข้าใจ ดังที่ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ข้อคิดไว้ว่า

> ข้อสำคัญอยู่ที่พระจะต้องยอมเหนื่อยยอมอดทน มีเมตตากรุณา ตั้งใจคอยให้ธรรมไม่ละทิ้งหน้าที่ธรรมทานนี้ ในระหว่างนั้นก็ค่อยปิดช่องความหวั่นใจให้เขาไปตามความจำเป็น พระบางองค์อาจจะสอนเก่งจริงจนทำให้คนจำนวนมากมีกำลังใจเข้าถึงปัญญาชนิดข้ามพ้นสิ่งเหล่านี้ไปได้ทีเดียวเลย แต่ในหมู่ชาวบ้านก็ยังจะมีคนที่อ่อนกำลังใจอ่อนปัญญา ที่ต้องปิดช่องหวั่นใจอยู่นั่นแหละ เรื่องฤทธิ์เดชก็จึงยังมีอยู่ เพียงแต่ว่าตัวพระเองจะต้องไม่เสียหลัก ฤทธิ์เดชจะต้องถูกมองเป็นเรื่องเบ็ดเตล็ด และต้องเป็นเครื่องสื่อธรรมจะให้เด่นขึ้นมาบังธรรมไม่ได้เป็นอันขาด[1]

พระภิกษุสงฆ์ในสมัยนี้บางกลุ่มจึงพยายามนำหลักธรรมมาใช้ในเชิงไสยศาสตร์เพื่อช่วยเหลือความทุกข์ยากของชาวบ้านและสร้างศรัทธาในชุมชน เพื่อเป็นสื่อนำหลักธรรมไปสู่ประชาชน ซึ่งเป็นการนำไสยศาสตร์มารับใช้พุทธศาสนา จึงทำให้พระสงฆ์จำนวนมากในสมัยนี้หันมาแสดงบทบาททางด้านนี้กันมาก โดยเฉพาะบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา มีพระสงฆ์หลายสำนักที่ศึกษาเล่าเรียนทางธรรมวินัย คาถาอาคม และการดูฤกษ์ยาม เพื่อสนองตอบต่อความต้องการของชาวบ้านที่จะนำสิ่งเหล่านี้ไปพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น ซึ่งมีหลักพุทธธรรมเป็นแก่นแฝงอยู่ในข้อวัตรปฏิบัติ ส่วนไสยศาสตร์เป็นเพียงเปลือกนอกที่หุ้มห่อสารัตถะธรรมอีกชั้นหนึ่งอันเป็นสื่อที่จะชักนำชาวบ้านไปสู่แก่นของธรรมะตามภูมิปัญญาต่ำสูงของผู้ปฏิบัติ

สำนักเรียนทางไสยศาสตร์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาที่มีชื่อเสียงมากในสมัยนี้อยู่ที่วัดเขาอ้อ ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เป็นแหล่งศึกษาทางไสยศาสตร์ของพระภิกษุสงฆ์และพุทธศาสนิกชนสืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน วิชาไสยศาสตร์ของสำนักนี้ที่เจ้าอาวาสหรือพระอาจารย์วัดเขาอ้อทุก ๆ รูปต้องศึกษาเล่าเรียนมีหลายประการ ดังที่ชุม ไชยคีรี ศิษย์ไสยศาสตร์วัดเขาอ้อ ได้รวบรวมไว้ว่า

---

[1]พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). สถานการณ์พระพุทธศาสนากระแสไสยศาสตร์. 2539. หน้า 46 - 47.

พระอาจารย์วัดเขาอ้อทุก ๆ องค์ มีความรู้มีความสามารถคล้ายคลึงกัน เพราะได้ศึกษาต่อกันมาไม่ขาดระยะ ตำราและวิชาความรู้ที่เป็นหลัก คือ พระอาจารย์สำนักวัดเขาอ้อทุกองค์สอนเวทมนต์คาถาที่เป็นหลัก เริ่มต้นแต่ธาตุ 4 ธาตุทั้ง 5 แม่ธาตุ การตั้งธาตุ หนุนธาตุ แปลงธาตุ และตรวจธาตุ วิชาคงกระพัน – ชาตรี แคล้วคลาด มหาอุด สอนให้รู้กำเนิดที่มาของเลขยันต์อักขระต่าง ๆ ซึ่งต้องใช้ความพยายามและต้องอยู่ปฏิบัติอาจารย์จนอาจารย์เห็นความพยายามที่รักวิชาของศิษย์ จึงจะสอนให้ศิษย์ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนจนทำได้ตามตำราก็มีเป็นจำนวนมาก นอกจากสอนวิชาความรู้ทางไสยศาสตร์แล้ว ยังสอนวิชาความรู้เกี่ยวกับยารักษาโรคจนกระทั่งตำรายาของสำนักเขาอ้อมีทั่วไปทั้งภาคใต้ตลอดไปถึงมาเลเซีย[1]

ส่วนวิชาไสยศาสตร์สำนักวัดเขาอ้อที่นิยมใช้เป็นหลักของวัด มี 7 ประการ ดังนี้

1. เสกน้ำมันงาดิบให้เดือดให้แข็ง แล้วทำพิธีป้อนให้ศิษย์รับประทาน เชื่อว่าจะทำให้อยู่ยงคงกระพัน

2. พิธีหุงข้าวเหนียวดำ รับประทานเชื่อว่าจะทำให้อยู่ยงคงกระพัน ป้องกันโรคปวดสะเอว ปวดหลัง และเป็นยาอายุวัฒนะ

3. พิธีอาบว่านแช่ยา ทำให้อยู่ยงคงกระพันและป้องกันโรคต่าง ๆ

4. พิธีสอนให้สักยันต์ที่ตัวหรือร่างกายด้วยดินสอหรือทำให้คงกระพันชาตรี มหาอุด แคล้วคลาด และเมตตามหานิยม

5. พิธีลงตะกรุด 1 ดอก 4 ดอก 5 ดอก 16 ดอก

6. วิชาความรู้ทางยารักษาโรค รักษาคนเป็นบ้า รักษาคนกระดูกหัก กระดูกแตก ต่อกระดูก การรักษาโรคตามตำราเขาอ้อต้องรักษาเพื่อการกุศล เมื่อหายแล้วนำอาหารคาวหวานไปถวายพระสงฆ์[2] เพื่อเป็นการบูชาครูบาอาจารย์

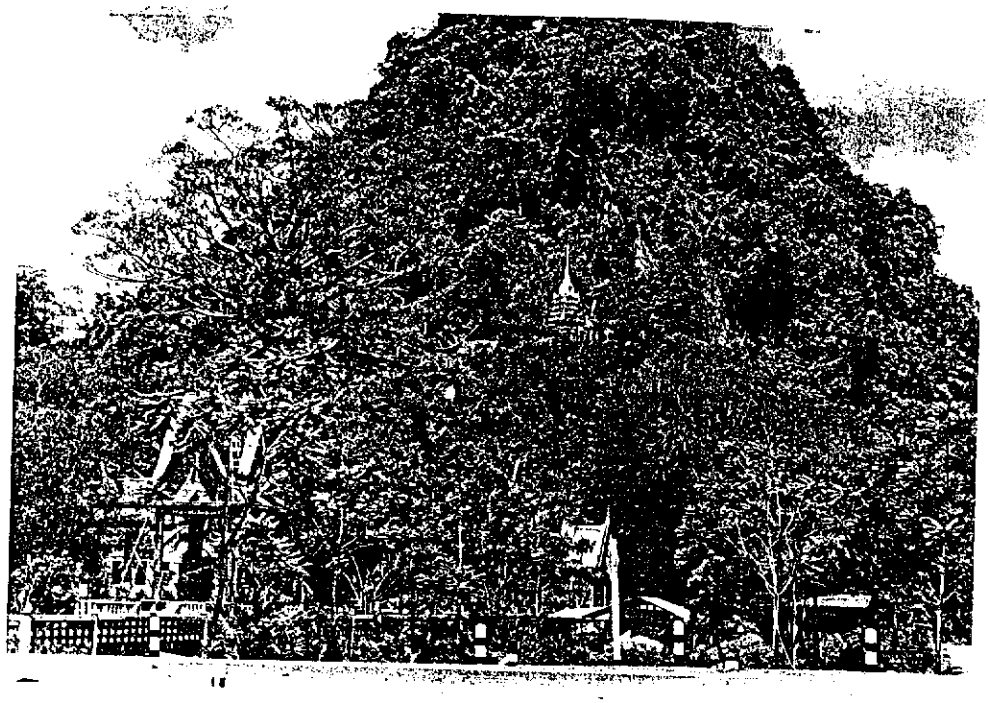
นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมทางไสยศาสตร์หรือวิชาทางไสยศาสตร์อื่น ๆ อีกหลายประการ เช่น พิธีเสกว่านให้กิน การสร้างพระเครื่องและเครื่องรางของขลัง[3] ตำราธนูสั่งหรือธนูกระสุน

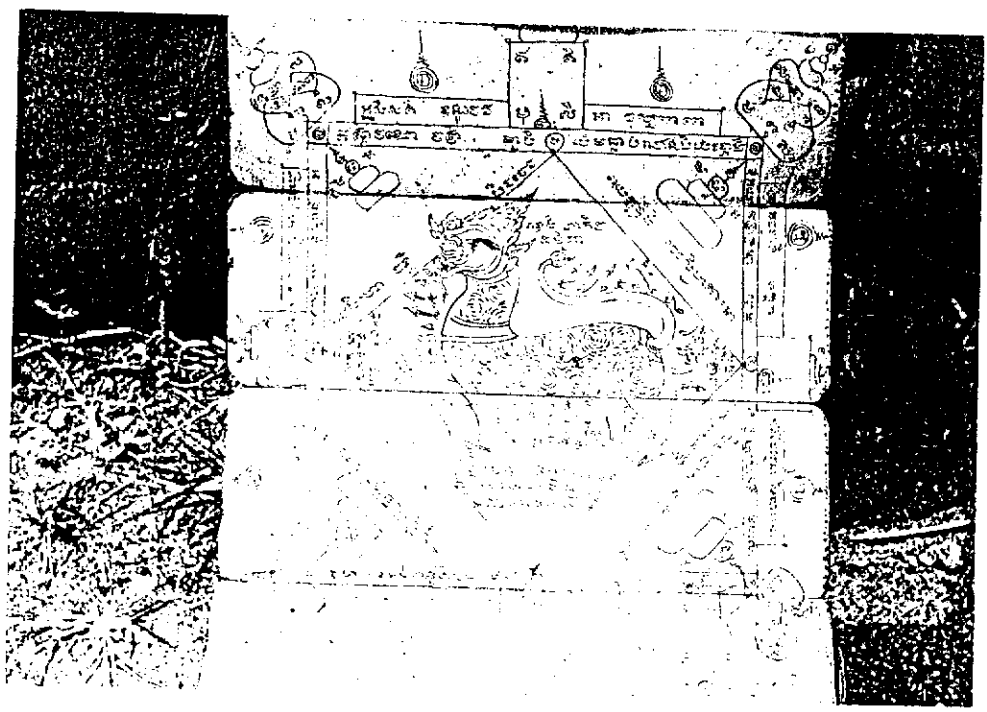
[1]ชุม ไชยคีรี. "ลำดับและความเป็นมาของพระอาจารย์สำนักวัดเขาอ้อพัทลุง", ใน หนังสือที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูพิพัฒน์สิริธร (คง). 2518. หน้า 13.

[2]เรื่องเดิม. หน้า 13 - 14.

[3]ชัยวุฒิ พิยะกูล. คติความเชื่อและพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ของวัดเขาอ้อ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง. 2540. หน้า 48.

ภาพประกอบที่ 63 สำนักวัดเขาอ้อ ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ตักสิลาทางไสยศาสตร์แห่งภาคใต้.

ภาพประกอบที่ 64 ตำราอักขรเลขยันต์ของวัดเขาอ้อ ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง.

คด[1] พิธีกรรมรับศิษย์ พิธีกรรมทำน้ำพระพุทธมนต์ พิธีกรรมสะเดาะ พิธีกรรมพุทธาภิเสก เป็นต้น

วิชาทางไสยศาสตร์เหล่านี้พบแพร่หลายในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา โดยมีเจ้าอธิการทองหรือพระครูสังฆวิจารณ์ฉัททันต์บรรพต ชาวบ้าน เรียกว่า อาจารย์ทองเฒ่าหรือพ่อท่านเขาอ้อ เจ้าอาวาสวัดเขาอ้อ ได้รับการยกย่องให้เป็นปรมาจารย์ทางไสยศาสตร์ที่มีพระภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชนจำนวนมากได้ไปศึกษาวิชาไสยศาสตร์ที่วัดเขาอ้อ จนมีศิษย์มากมายกระจายไปตามวัดต่าง ๆ ในระยะเวลาต่อมา เช่น พระครูสิทธยาภิรัต (เอียด ปทุมสโร) เจ้าอาวาสวัดดอนศาลา พระอธิการเปรม เจ้าอาวาสวัดวิหารสูง พระอธิการปาน ปาลธมโม เจ้าอาวาสวัดเขาอ้อ พระอาจารย์นำ ชินวโร วัดดอนศาลา พระครูรัตนาภิรัต (แก้ว) เจ้าอาวาสวัดควนปันตาราม พระอธิการคล้าย เจ้าอาวาสวัดสุนทราวาส จังหวัดพัทลุง เป็นต้น

นอกจากพระเกจิอาจารย์เหล่านี้แล้ว ในสมัยนี้ยังมีพระภิกษุสงฆ์อีกจำนวนมากที่ศึกษาทางไสยศาสตร์เพื่อนำความรู้มาช่วยเหลือประชาชน ดังเช่น พระอธิการคง มงคลสโร เจ้าอาวาสวัดพะโคะ (พ.ศ. 2444 - 2483) ตำบลชุมพล อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา เชื่อกันว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้เชี่ยวชาญทางไสยศาสตร์ ในการยิงธนูกระสุนคดหรือธนูสั่ง และวิชาแบ่งลมแบ่งฝนได้[2] พระอธิการชู วัดปากพล ตำบลนาปะขอ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง เป็นผู้ที่มีความแตกฉานทางไสยศาสตร์ในการปลุกเสกเลขยันต์ลงผ้าประเจียด และตะกรุดให้คงกระพันชาตรี เป็นต้น

พระภิกษุสงฆ์เหล่านี้ได้มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมพุทธาคมไสยศาสตร์ และโหราศาสตร์ เพื่อนำมารับใช้ในการสื่อพุทธธรรม ดังเห็นได้จากพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ของวัดเขาอ้อในการรับศิษย์เข้าเรียนวิชา ผู้สมัครเป็นศิษย์ต้องนำเครื่องบูชาครู ประกอบด้วย หมากพลู 9 คำ ดอกไม้ 9 ดอก ธูป 3 ดอก เทียน 1 เล่ม เงิน 12 บาท และผ้าขาว 1 ผืน มาถวายอาจารย์ โดยมีศิษย์รุ่นพี่เป็นผู้รับรอง 1 คน[3] บางครั้งผู้ที่สมัครเป็นศิษย์วัดเขาอ้อจะต้องไปปรนนิบัติรับใช้งานในวัดเป็นเวลาหลายเดือน เพื่อให้อาจารย์ได้รู้จักอุปนิสัยใจคอ เป็นการฝึกความอดทนและ

---

[1]ธีรทัศน์ ยิ่งดำนุ่น และจำเริญ เขมานุวงศ์ (บรรณาธิการ). วัดดอนศาลา. 2532. หน้า 62.

[2]เจ้าอธิการลั่น กาญจโน. ประวัติสมเด็จเจ้าพะโค๊ะราชมุนีสามีรามคุณูปมาจารย์เหยียบน้ำทะเลเค็มกลับจืดเท่ากงเกวียน. 2506. หน้า 138 - 169.

[3]สัมภาษณ์พระครูกาชาด (บุญทอง). เจ้าอาวาสวัดดอนศาลา ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 5 มีนาคม พ.ศ. 2539.

ความตั้งใจจริง จนกว่าอาจารย์จะพอใจ เห็นว่าเป็นคนดีจริงจึงจะรับไว้เป็นศิษย์สำหรับเรียนวิชา[1] การผ่านพิธีกรรมสมัครตัวเป็นศิษย์วัดเขาอ้อนี้ เชื่อว่าจะเกิดสิริมงคลด้วยอำนาจของพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ และคุณบิดามารดา ครูบาอาจารย์จะให้ความคุ้มครอง ซึ่งเป็นการสร้างให้ศิษย์มีความสำนึกและเห็นคุณค่าความสำคัญของบุพพการีอันเป็นสื่อนำไปสู่พุทธธรรมด้านความกตัญญูกตเวที ส่วนในด้านพิธีกรรมการกินน้ำมันงา ข้าวเหนียวดำ และพิธีกรรมแช่ว่านยาเป็นพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ที่ต้องใช้เครื่องว่านยาสมุนไพรจำนวนมากประกอบด้วยการปลุกเสกพระพุทธมนต์และคาถาอาคม จึงเชื่อว่าผู้ที่ได้กินน้ำมันงา ข้าวเหนียวดำ และแช่ว่านยาที่ผ่านพิธีกรรมดังกล่าวจะเป็นผู้อยู่ยงคงกระพัน มหาอุด แคล้วคลาดภัยทั้งปวง แต่แก่นแท้ของพิธีกรรมเหล่านี้ล้วนแต่เป็นเรื่องของพุทธธรรม และการรักษาโรค เนื่องจากเครื่องว่านยาที่ใช้ในการประกอบพิธีมีไม่น้อยกว่า 108 ชนิด[2] ซึ่งล้วนเป็นยาสมุนไพรมีสรรพคุณรักษาโรคบางชนิดได้ เช่น รักษาโรคผิวหนัง โรคปวดเมื่อย เป็นต้น เพราะฉะนั้นผู้ที่ได้ผ่านพิธีกรรมเหล่านี้หลาย ๆ ครั้งย่อมเป็นการรักษาโรคภัยไปในตัวด้วย แต่สิ่งสำคัญของพิธีกรรมนี้คือการสร้างความอดทนเพียรพยายามและคุณธรรมจริยธรรมให้เกิดขึ้นแก่ศิษย์ ดังเห็นได้จากพิธีกรรมแช่ว่านยา ผู้แช่ว่านต้องลงไปนอนแช่น้ำว่านเป็นเวลาหลายวันตามฤกษ์ยามและความอดทนของผู้แช่ เนื่องจากต้องนอนอยู่บนหนาม 108 ชนิด เพื่อให้หนามตำผิวหนังทำให้ว่านยาสามารถซึมเข้าไปสู่ผิวหนังและร่างกายได้สะดวก[3] ซึ่งแท้จริงเป็นอุบายสร้างความอดทนให้กับผู้แช่นั่นเอง ส่วนพุทธธรรมนั้นเห็นได้จากก่อนและหลังการประกอบพิธี คือก่อนพิธีแช่ว่านยาผู้แช่จะต้องผ่านพิธีสะเดาะหรือการเกิดใหม่หรือการทำบริสุทธิ์ตัว เพื่อให้ร่างกายบริสุทธิ์ปราศจากสิ่งชั่วร้ายความเป็นมลทินต่าง ๆ เป็นการรักษาพรหมจรรย์หรือการรักษาศีลให้บริสุทธิ์นั่นเอง และระหว่างที่แช่ว่านยาทุกคนต้องถือศีล 5 หลังจากเสร็จพิธีแล้วทุกคนมีข้อวัตรปฏิบัติเป็นคนดีละเว้นความชั่ว โดยเฉพาะห้ามผิดลูกเมียผู้อื่น ยกเว้นหญิงหม้ายที่ไม่มีพันธะแล้ว หากใครละเมิดข้อห้ามเชื่อว่าจะทำให้ความศักดิ์สิทธิ์เข้มขลังเสื่อมถอยไป[4] สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นอุบายและภูมิปัญญาด้านพุทธธรรมที่สื่อผ่านทางพิธีกรรมไสยศาสตร์ เพื่อเป็นตัวควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

---

[1]สัมภาษณ์นายแจ้ง เพชรรัตน์ ที่บ้านเลขที่ 45 หมู่ที่ 2 ตำบลควนขนุน อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 5 มีนาคม พ.ศ. 2539.

[2]ชัยวุฒิ พิยะกูล. <u>คติความเชื่อและพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ของวัดเขาอ้อ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง.</u> 2540. หน้า 52.

[3]<u>เรื่องเดิม.</u>

[4]สัมภาษณ์พระครูกาชาด (บุญทอง). เจ้าอาวาสวัดดอนศาลา ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2544.

นอกจากนี้พระเกจิอาจารย์ยังนิยมสร้างเครื่องรางของขลัง เช่น ตะกรุด ผ้ายันต์หรือผ้าประเจียด ลูกอม แหวนพิรอด เป็นต้น เพื่อมอบให้กับศิษย์ไว้ป้องกันตัวและเตือนสติให้ทำคุณงามความดี แต่การสร้างเครื่องรางของขลังในสมัยนี้จะทำตามขั้นตอนอย่างเคร่งครัดและทำเฉพาะเวลาที่จำเป็นเท่านั้น การแจกก็แจกให้เฉพาะศิษย์ที่ใกล้ชิด การสร้างก็สร้างในจำนวนจำกัด โดยไม่มีผลประโยชน์เกี่ยวกับเงินทองหรือในเชิงพาณิชย์ การจะแจกวัตถุมงคลหรือเครื่องรางของขลังให้กับใครก็ต้องพิจารณาถึงคุณสมบัติหรือความประพฤติของบุคคลนั้นเสียก่อนว่าเป็นคนดีจึงจะให้ ผู้ที่ได้รับไปก็มักจะหวงแหนเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดีเพื่อสืบทอดสู่ลูกหลาน เพราะถือว่าได้รับจากผู้ที่เราเคารพบูชา จึงถือได้ว่าเป็นการให้และรับด้วยใจหรือจิตวิญญาณ เพื่อคุณงามความดีหรือพุทธธรรมที่ไม่มีผลประโยชน์อื่นแอบแฝง

ส่วนพระเครื่องในสมัยนี้ยังมีการสร้างน้อยมาก เท่าที่มีการสำรวจพบได้แก่ การสร้างพระเครื่องเนื้อดินเผาของวัดดอนแย้ อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา เมื่อ พ.ศ. 2465 ในวงการพระเครื่องเรียกว่า "พระเพชรหลึก" โดยสร้างเป็นรูปพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาเพชรแสดงปางสมาธิในรูปซุ้มโค้งและรูปทรงภายนอกเป็นรูปสี่เหลี่ยม การสร้างพระพิมพ์นี้ยังไม่มีหลักฐานชัดเจนว่า เจตนาจะให้เป็นพระเครื่องไว้สำหรับป้องกันตัวหรือเพื่อสืบทอดพุทธศาสนา ส่วนพระเครื่องหรือวัตถุมงคลในรูปของพระภิกษุหรือพระเกจิอาจารย์ยังไม่พบว่ามีการสร้างในสมัยนี้

ในด้านโหราศาสตร์พระสงฆ์ต้องทำหน้าที่ดูฤกษ์ยาม ผูกดวง ตั้งชื่อ และทำนายทายทักให้กับชาวบ้าน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวไร่ชาวนาที่ทำงานด้านเกษตรกรรมแบบพึ่งพิงธรรมชาติหาความแน่นอนไม่ได้ในแต่ละปี จึงทำให้ชาวบ้านขาดความมั่นคงทางด้านจิตใจที่จะทำกิจกรรมทางด้านอาชีพ ด้วยเหตุนี้พระสงฆ์จึงเข้ามามีบทบาทสำคัญในด้านการให้ขวัญกำลังใจ ซึ่งมีพระสงฆ์จำนวนมากที่ทำหน้าที่ดังกล่าว เช่น พระอุปัชฌาย์เสน วัดเกษมรัตน์ พระครูธรรมโฆษิต (คง) วัดธรรมโฆษณ์ พระอธิการเภา วัดแหลมพ้อ พระอธิการคง มงฺคสฺสโร วัดพะโคะ จังหวัดสงขลา พระอธิการชู วัดพัทธสีมา พระครูพนังศรีวิสุทธิ์พุทธภักดี วัดศาลาแก้ว อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช พระครูสังฆวิจารณ์ฉัททันต์บรรพต (ทองเฒ่า) วัดเขาอ้อ พระพุ่ม ธมฺมทินฺน วัดอินทราวาส เจ้าอธิการชู วัดภักดีสังวร พระครูธรรมโกษาจารย์ (เรือง) วัดจินตาวาส จังหวัดพัทลุง เป็นต้น พระสงฆ์เหล่านี้ได้เป็นที่พึ่งของชาวบ้านในการดูฤกษ์ยาม ผูกดวง และทำนายทายทักในกิจกรรมต่าง ๆ ที่ชาวบ้านต้องการ ดังกรณีตัวอย่าง ตำราโบราณของพระอธิการคล้าย อินทโชโต อดีตเจ้าอาวาสวัดสุนทราวาส อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ได้กล่าวถึงวิธีดูเกณฑ์ฝนในแต่ละปีมีน้ำมากน้อยเพื่อใช้ประกอบในการตัดสินใจทำนาของชาวบ้าน ดังระบุไว้ว่า

ปีชวด นาลุ่มดี น้ำน้อยดี ฉลู นาลุ่มดี นาดอนดี ฝนเสมอ ขาล ข้าวเบาดี ฝนดีภายหลัง เถาะ น้ำมากต้นปี ดีแต่ข้าวหัวหยาม มะโรง น้ำมากข้าวหนักดี ข้าวปลายหยาม จะม้าน มะเส็ง ฝนเรียว แมลงกัดข้าว เกรงจะม้าน มะเมีย น้ำน้อยข้าวหนักดี มะแม น้ำน้อยข้าวกลางปีดี ข้าวหล้าจะม้าน วอก น้ำจะมาก ข้าวหัวหยามดี ระกา น้ำมาก ข้าวหนักดี ข้าวเบาดี จอ น้ำต้นปีกลางดีเป็นคอสาก ปลายปีดี กุน น้ำมากต้นปี นาดอนปิดให้ดี ระวังจะม้าน[1]

เมื่อมีการแรกทำนาของชาวบ้านพระภิกษุสงฆ์ก็ต้องทำหน้าที่ดูฤกษ์ยาม ดูวันให้สอดคล้องกับปีเกิด เพื่อให้สามารถทำนาได้ผล ดังระบุไว้ว่า

ผู้ใดเกิดปีชวดให้แรกนาวันพฤหัสบดี เกิดปีฉลูแรกนาวันจันทร์ เกิดปีขาลแรกนาวันศุกร์ เกิดปีเถาะแรกนาวันจันทร์ เกิดปีมะโรงแรกนาวันอาทิตย์ เกิดปีมะเส็งแรกนาวันจันทร์ เกิดปีมะเมียแรกนาวันพุธ เกิดปีมะแมแรกนาวันพฤหัสบดี เกิดปีวอกแรกนาวันพุธ เกิดปีระกาแรกนาวันพฤหัสบดี เกิดปีจอแรกนาวันจันทร์ เกิดปีกุนแรกนาวันอาทิตย์[2]

นอกจากนี้แม้แต่การสร้างบ้านเรือนชาวบ้านก็ต้องให้พระภิกษุดูวันดีวันร้ายหรือเดือนดีเดือนร้าย เพื่อให้เป็นสิริมงคลแก่ผู้อยู่อาศัย ดังตำราสำนักวัดเขาอ้อระบุไว้ว่า

การปลูกสร้างเรือน ท่านได้กล่าวถึงวันดีวันร้ายไว้ดังนี้

วันอาทิตย์	จะมีทุกข์ภัยอันตราย
วันจันทร์	จะมีโชคลาภความสุขสวัสดี
วันอังคาร	จะเกิดทุกข์เจ็บไข้เดือดร้อนใจ
วันพุธ	จะมีโชคลาภและความสุขความเจริญ
วันพฤหัส	จะมีความสุขอยู่ 5 เดือนแล้วจึงได้ลาภ
วันศุกร์	มีความทุกข์และความสุขเสมอกัน
วันเสาร์	จะเกิดความทุกข์เจ็บไข้เดือดร้อนใจ

การปลูกสร้างเรือน ท่านกล่าวตามเดือนดีร้ายไว้ดังนี้

เดือน 5	ท่านห้ามว่ามีความทุกข์ร้อนดังไฟ

---

[1]พระบุญให้ จิตฺตทนฺโต. หนังสือตำราโบราณ. 2506. หน้า 47 - 48.

[2]เรื่องเดิม. หน้า 22.

เดือน 6 จะได้โชคลาภสวัสดี
เดือน 7 จะรับทุกข์เข็ญไร้ทรัพย์
เดือน 8 จะได้รับความเดือดร้อนใจไม่ดี
เดือน 9 จะมีโชคลาภยศถาบรรดาศักดิ์ดีมาก
เดือน 10 – 11 ท่านว่าห้ามไม่ดีจะเกิดภัยต่าง ๆ
เดือน 12 – 1 – 2 จะได้โชคลาภมากมายดีเลิศ[1]

บทบาทด้านพุทธาคม ไสยศาสตร์ และโหราศาสตร์ของพระภิกษุสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในสมัยนี้จึงถือได้ว่ามีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับวิถีชีวิตของชาวบ้านที่ต้องพึ่งพิงซึ่งกันและกัน วัดและพระสงฆ์ยังเป็นศูนย์รวมความศรัทธาของชาวบ้าน ทำให้พระสงฆ์เข้ามามีอิทธิพลชี้นำชาวบ้านในทุกด้าน โดยใช้อุบายทางไสยศาสตร์และโหราศาสตร์เป็นสื่อนำไปสู่หลักพุทธธรรมตามปัญญาสูง – ต่ำของชาวบ้านที่จะรับรู้ได้ด้วยตัวเองอย่างแท้จริง

4. บทบาทด้านการส่งเสริมและเผยแผ่ธรรม

การเผยแผ่ธรรมสู่ประชาชนเป็นหน้าที่สำคัญประการหนึ่งของพระสงฆ์ ซึ่งได้กระทำอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน โดยเฉพาะในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาสมัยนี้มีพระเถระหลายรูปทั้งส่วนกลางและในท้องถิ่น ได้เผยแผ่ธรรมในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การออกตรวจการและอบรมสั่งสอนประชาชน การออกธรรมจาริกสั่งสอนประชาชนตามหมู่บ้านต่าง ๆ การเทศนาในวันธรรมสวนะ เป็นต้น พระภิกษุสงฆ์ผู้เผยแผ่ธรรมส่วนใหญ่เป็นพระเถระชั้นปกครองคณะสงฆ์ มีตั้งแต่เจ้าคณะมณฑล เจ้าคณะเมืองหรือเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส และพระภิกษุสงฆ์ผู้ทรงปริยัติธรรม ดังเห็นได้ในครั้งที่พระรัตนมุนี (แก้ว) วัดชัยพฤกษ์มาลา ได้ออกไปตรวจและจัดการคณะสงฆ์มณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2441 ได้จำพรรษาที่วัดดอนแย้ เมืองสงขลา ตลอดพรรษาในปีนั้น พระรัตนมุนี (แก้ว) ได้ผลัดเปลี่ยนกับพระภิกษุสงฆ์อื่น ๆ ในการเทศนาสั่งสอนประชาชนในหัวเมืองสงขลา ดังระบุไว้ว่า

> ครั้นถึงวันที่ 20 มิถุนายน ร.ศ. 117 พระยาสุขุมนัยวินิตข้าหลวงเทศาภิบาล ได้ให้อาตมาภาพโดยสารเรือกลไฟ ชื่อสถิตย์ราชการ ไปถึงเมืองสงขลาขึ้นพักอยู่ที่กุฎีกวัดดอนแย้ พระยาสุขุมนัยวินิตแลพระครูรัตนโมฬี ได้จัดการต้อนรับโดยสมควร แล้ว

---

[1]ชุม ไชยคีรี. "คู่มือยามอัฏฐะกาลประจำคณะศิษยานุศิษย์", ใน หนังสือที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูพิพัฒน์สิริธร (คง). 2518. หน้า 91.

อาตมาภาพได้พักจำพรรษาอยู่ที่วัดดอนแย้นั้น มีทายกมานิมนต์ให้อาตมาภาพไปเป็นอธิบดีในการผูกพัทธสีมาที่วัดประตูชัย 1 วัดบ่อทรัพย์ 1 แล้วอาตมาภาพกับพระสงฆ์ทั้งปวงได้ผลัดเปลี่ยนกันแสดงพระธรรมเทศนาสั่งสอนอุบาสกแลอุบาสิกาทุกวันอุโบสถ 8 ค่ำ 14 ค่ำ 15 ค่ำ แลอาตมาภาพได้บอกคันถธุระแก่พระสงฆ์ วันหนึ่ง 8 รูป พระสงฆ์ได้รับพระราชทานเล่าเรียนคัมภีร์มูลบ้าง พระธรรมบทบ้าง มงคลทีปนีบ้าง แล อาตมาภาพได้ชักนำพระสงฆ์ให้สวดพระพุทธมนต์ แลไหว้พระทำอุโบสถกรรมตามสติกำลัง[1]

การเทศนาสั่งสอนธรรมแก่ชาวบ้านของพระเถระชั้นผู้ใหญ่ที่ออกมาตรวจการคณะสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาได้กระทำมาโดยตลอด ซึ่งเป็นการเผยแผ่ธรรมของผู้ทรงคุณความรู้ทางพุทธศาสนาอย่างแท้จริง แม้แต่ในสมัยที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสเสด็จทรงตรวจการคณะสงฆ์มณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2455 เมื่อเสด็จไปถึงที่ใดหรือทรงหยุดพักที่ใดก็จะทรงเทศนาธรรมแก่พระสงฆ์และประชาชนที่มาเฝ้าเสด็จเสมอ เช่น เสด็จเมืองพัทลุง วันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ. 2455 ได้เสด็จเรือนจำประทานธรรมสอนแก่คนโทษ เมื่อเสด็จถึงวัดโคกเปี้ยว ตำบลเกาะยอ ได้ประทานพระธรรมเทศนาแก่ประชาชนที่มาเฝ้าเสด็จ[2]

นอกจากนี้ในแต่ละปีทางมณฑลนครศรีธรรมราชจะส่งคณะสงฆ์ออกเผยแผ่ธรรมแก่ประชาชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาทำนองเดียวกับการเผยแผ่ธรรมของพระธรรมทูตในปัจจุบัน แต่ในสมัยนี้พระสงฆ์ผู้เผยแผ่ธรรมจะต้องเดินทางรอนแรมไปตามสถานที่ต่าง ๆ แต่ละครั้งเป็นเวลา 15 - 20 วัน ดังเห็นได้ในการเผยแผ่ธรรมบริเวณพื้นที่จังหวัดพัทลุง ในปี พ.ศ. 2472 เริ่มตั้งแต่วันที่ 15 - 29 เมษายน พ.ศ. 2472 คณะสงฆ์ออกเดินทางโดยช้างจากอำเภอเมืองไปอำเภอควนขนุนและอำเภอปากพะยูน ในแต่ละสถานที่ที่ไปเผยแผ่ธรรมนายอำเภอหรือปลัดขวาและธรรมการอำเภอในเขตรับผิดชอบของตนจะต้องมาร่วมประชุมทุกครั้งและสั่งการให้กำนันผู้ใหญ่บ้านนักเรียน และประชาชนในบริเวณใกล้เคียงมาร่วมประชุมเพื่อฟังธรรมเทศนา บางพื้นที่ไม่มีวัดทางพุทธศาสนาก็จะใช้มัสยิดเป็นที่ประชุม รายละเอียดดังตาราง 22

---

[1]กรมศิลปากร. เอกสารราชการมณฑลนครศรีธรรมราชในสมัยที่เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล ร.ศ. 115 - 125 (พ.ศ. 2439 - 2449). 2520. หน้า 374.

[2]สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. "ระยะทางสมเด็จพระมหาสมณะเสด็จตรวจการคณะสงฆ์ในมณฑลปักษ์ใต้ พ.ศ. 2455". แถลงการณ์คณะสงฆ์ พระพุทธศักราช 2456. เล่ม 1 ภาค 11. 2456. หน้า 478 - 479.

ตารางที่ 22 การเผยแผ่ธรรมของคณะสงฆ์บริเวณพื้นที่จังหวัดพัทลุง ระหว่างวันที่ 15 - 29 เมษายน พ.ศ. 2472

วัน / เดือน/ ปี	สถานที่เผยแผ่ธรรม	ประชาชนจากตำบล	หมายเหตุ
วันที่ 20 เมษายน 2472	วัดเขาเจียก ตำบลเขาเจียก อำเภอคูหาสวรรค์	เขาเจียก	วันที่ 15 – 19 เมษายน 2472 ไม่มีหลักฐาน
วันที่ 21 เมษายน 2472	วัดกลาง ตำบลร่มเมือง อำเภอคูหาสวรรค์	นาท่อม ท่าแค นาโหนด กงหรา ชะรัด	
วันที่ 22 เมษายน 2472	สุเหร่าบ้านไร่ ตำบลชะรัด อำเภอคูหาสวรรค์	ชะรัด	
วันที่ 23 เมษายน 2472	วัดตะโหมด ตำบลตะโหมด อำเภอปากพะยูน	ตะโหมด	
วันที่ 24 เมษายน 2472	น้ำตก (พักแรม)	-	
วันที่ 25 เมษายน 2472	วัดตะโหมด	-	
วันที่ 26 เมษายน 2472	วัดป่าบอนต่ำ ตำบลป่าบอน อำเภอปากพะยูน	ป่าบอน	
วันที่ 27 เมษายน 2472	วัดฝาละมี ตำบลฝาละมี อำเภอปากพะยูน	ฝาละมี	
วันที่ 28 เมษายน 2472	ที่ว่าการอำเภอปากพะยูน	ปากพะยูน เกาะหมาก เกาะนางคำ	
วันที่ 29 เมษายน 2472	เดินทางกลับจังหวัดสงขลา		

ที่มา : เอกสารระยะทางเผยแผ่ธรรมของคณะสงฆ์มณฑลนครศรีธรรมราช วันที่ 15 - 29 เมษายน พ.ศ. 2472.

เส้นทางที่ไปเผยแผ่ธรรมในสมัยนี้นับว่ามีความยากลำบาก เพราะเส้นทางไม่สะดวกต้องเดินทางผ่านป่า ภูเขา และลำคลองหลายแห่งจึงต้องใช้ช้างเป็นพาหนะ ดังระบุไว้ในรายงานการเดินทางว่า

วันที่ 21/1/2472 เวลา 8 น. โดยพาหนะช้างจากวัดเขาเจียกระยะทางประมาณ 200 เส้น ถึงวัดกลาง ตำบลร่มเมือง มีการประชุมเลี้ยงเพลคณะสงฆ์แล้ว กำนันผู้ใหญ่บ้าน นักเรียน ราษฎรชายหญิงตำบลร่มเมือง นาท่อม นาโหนด ท่าแค กงหรา บ้านชะรัด (ที่ใกล้ ๆ) ทำพิธี ค่ำพระสงฆ์สวดมนต์ไหว้พระวัดกลาง[1]

ส่วนพื้นที่บางแห่งที่คณะสงฆ์เดินทางไปถึงไม่มีวัดจะเป็นศูนย์กลางของการเผยแผ่ธรรม โดยเฉพาะในหมู่บ้านที่มีประชาชนนับถือศาสนาอิสลามมาก ๆ เช่น บ้านชะรัด เป็นต้น ก็จะใช้มัสยิดหรือสุเหร่าเป็นสถานที่เผยแผ่ธรรมและที่พักแรม ซึ่งไม่ปรากฏว่าประชาชนหรือชาวบ้านในชุมชนนั้นที่นับถือศาสนาต่างกันจะมีความขัดแย้งหรือตั้งข้อรังเกียจแต่อย่างใด ดังระบุไว้ในรายงานการเดินทางว่า

วันที่ 22/1/2472 เวลา 8 น. โดยพาหนะช้างจากวัดกลางระยะทางประมาณ 400 เส้น เดินในป่าการพักร้อนแล้วแต่จะเหมาะสมที่ใด ถึงสุเหร่าบ้านไร่ ตำบลชะรัด มีการประชุมกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ราษฎร นักเรียนชายหญิงถือศาสนาอิสลามมาฟังคำสั่งสอน ค่ำพักแรมสุเหร่า[2]

นอกจากนี้ในวันที่ 28 เมษายน พ.ศ. 2472 ก็มีการประชุมประชาชนที่นับถือศาสนาอิสลาม เพื่อฟังคำสั่งสอน ณ ที่ว่าการอำเภอปากพะยูน ดังระบุไว้ว่า

วันที่ 28/1/2472 เวลา 8 น. โดยพาหนะเรือจากวัดฝาละมีไปตามลำคลองออกทะเลสาบถึงอำเภอปากพะยูน ระยะทางราว 2 ชั่วโมง ประชุมแขกซึ่งถือศาสนาอิสลามในตำบลปากพะยูน และตำบลเกาะหมาก เกาะนางคำ ฟังคำสั่งสอน ตอนค่ำประชุมคณะสงฆ์ วัดรัตนารามปากพะยูน สวดมนต์ไหว้พระ พักแรมอำเภอปากพะยูน วันที่ 29/1/2472 เวลา 8 น. ประชุมคณะสงฆ์ ข้าราชการ กำนันผู้ใหญ่บ้าน ราษฎร นักเรียนชายหญิง (ไทย) ตำบลปากพะยูน เกาะหมาก เกาะนางคำ ถวายอาหารบิณฑบาต พระสงฆ์ฉัน

---

[1]ชัยวุฒิ พิยะกูล. เอกสารระยะทางเผยแผ่ธรรมของคณะสงฆ์มณฑลนครศรีธรรมราช วันที่ 15 - 29 เมษายน พ.ศ. 2472.

[2]เรื่องเดิม.

เช้า แสดงธรรม 1 กัณฑ์ ฉวายอาหารบิณฑบาตเพลทำพิธีเสร็จแล้ว แสดงธรรมอีก 1 กัณฑ์[1]

ในแต่ละสถานที่ข้าราชการ พระสงฆ์ นักเรียน และประชาชนที่นับถือศาสนาพุทธและศาสนาอิสลามต่างให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ซึ่งถือได้ว่าประชาชนมีลักษณะพิเศษที่สามารถร่วมฟังคำสั่งสอนในการเผยแผ่ธรรมทั้งที่ต่างศาสนากัน จึงทำให้ประชาชนอยู่ร่วมกันโดยไม่มีความขัดแย้งมาจนปัจจุบัน

ต่อมาในปี พ.ศ. 2473 ทางมณฑลนครศรีธรรมราชได้ส่งพระมหาช้อย และข้าราชการออกไปเผยแผ่ธรรม มีการเทศนาสั่งสอนประชาชนจังหวัดพัทลุง ตั้งแต่วันที่ 24 กุมภาพันธ์ - 15 มีนาคม พ.ศ. 2473 รายละเอียดดังตารางที่ 23

ตารางที่ 23 การเผยแผ่ธรรมของพระมหาช้อยและข้าราชการจังหวัดพัทลุง ระหว่างวันที่ 24 กุมภาพันธ์ - 15 มีนาคม พ.ศ. 2473

วัน / เดือน/ ปี	สถานที่เผยแผ่ธรรม	ประชาชน นักเรียน จากตำบล	หมายเหตุ
24 กุมภาพันธ์ 2473	วัดเขาเจียก ตำบลเขาเจียก อำเภอคูหาสวรรค์	เขาเจียก โคกชะงาย ท่ามิหรำ	
25 กุมภาพันธ์ 2473	วัดนาท่อม ตำบลนาท่อม อำเภอคูหาสวรรค์	นาท่อม ร่มเมือง ชะรัด ท่าแค	
26 กุมภาพันธ์ 2473	วัดบ้านนา ตำบลบ้านนา อำเภอคูหาสวรรค์	บ้านนา กงหรา	
27 กุมภาพันธ์ 2473	วัดเขาชัยสน ตำบลเขาชัยสน อำเภอคูหาสวรรค์	เขาชัยสน ควนขนุน นาโหนด ท่ามะเดื่อ	
28 กุมภาพันธ์ 2473	วัดหนองจีน ตำบลหนองจีน อำเภอป่ากพะยูน	ฝาละมี ป่าบอนต่ำ	

[1]ชัยวุฒิ พิยะกูล. เอกสารระยะทางเผยแผ่ธรรมของคณะสงฆ์มณฑลนครศรีธรรมราช วันที่ 15 - 29 เมษายน พ.ศ. 2472.

วัน / เดือน/ ปี	สถานที่เผยแผ่ธรรม	ประชาชน นักเรียนจากตำบล	หมายเหตุ
1 มีนาคม 2473	วัดหารเทา ตำบลฝาละมี อำเภอปากพะยูน	ฝาละมี ป่าบอนต่ำ	
2 มีนาคม 2473	ที่ว่าการอำเภอปากพะยูน	ปากพะยูน เกาะหมาก เกาะนางคำ	
3 มีนาคม 2473	วัดบางแก้ว ตำบลจองถนน อำเภอปากพะยูน	จองถนน นาปะขอ	
4 มีนาคม 2473	วัดสทัง ตำบลหานโพธิ์ อำเภอปากพะยูน	หานโพธิ์	
5 มีนาคม 2473	วัดเบิก ตำบลลำป่า อำเภอคูหาสวรรค์	ลำป่า ควนมะพร้าว พญาขัน	
6 มีนาคม 2473	วัดคูหาต่ำ ตำบลคูหาสวรรค์ อำเภอคูหาสวรรค์	คูหาสวรรค์ ตำนาน	
7 มีนาคม 2473	หยุดพัก 1 วัน		
8 มีนาคม 2473	วัดเขาทอง ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน	มะกอกเหนือ มะกอกใต้ พนางตุง	
9 มีนาคม 2473	วัดแหลมโหนด ตำบลปันแต อำเภอควนขนุน	ปันแต ดอนทราย	
10 มีนาคม 2473	วัดป่าพยอม ตำบลป่าพยอม อำเภอควนขนุน (หยุดพัก)		
11 มีนาคม 2473	วัดป่าพยอม	ป่าพยอม เกาะเต่า	
12 มีนาคม 2473	วัดสุวรรณวิชัย ตำบลควนขนุน อำเภอควนขนุน (หยุดพัก)		
13 มีนาคม 2473	วัดสุวรรณวิชัย	ควนขนุน ดอนทราย ชะมวง	
14 มีนาคม 2473	วัดนาขยาด ตำบลนาขยาด อำเภอควนขนุน	นาขยาด เขาปู่ ตะแพน	
15 มีนาคม 2473	วัดปรางหมู่ใต้	ปรางหมู่เหนือ ปรางหมู่ใต้	

ที่มา : เอกสารการเผยแผ่ธรรมของพระมหาช้อย และข้าราชการจังหวัดพัทลุง วันที่ 24 กุมภาพันธ์ - 15 มีนาคม พ.ศ. 2473.

การเผยแผ่ธรรมของคณะสงฆ์ในสมัยนี้จะเอื้อประโยชน์ต่อทางราชการด้านอื่น ๆ ด้วย เนื่องจากการประชุมคณะสงฆ์ ข้าราชการ นักเรียน และประชาชน ในแต่ละสถานที่หลังจากพระภิกษุสงฆ์ได้สั่งสอนธรรมเสร็จแล้ว หน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะนายอำเภอ ปลัดอำเภอ และธรรมการอำเภอ จะต้องอบรมตักเตือนแนะนำการอาชีพหรือข้อราชการตามนโยบายของรัฐบาล เพื่อให้ประชาชนได้เข้าใจและนำไปปฏิบัติในส่วนที่เกี่ยวข้องต่อไป ดังนั้นการเผยแผ่ธรรมของพระสงฆ์จึงเป็นสิ่งที่สร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างพระสงฆ์ ข้าราชการ และประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งสมัยต่อมารูปแบบการเผยแผ่ธรรมได้พัฒนามาเป็นรูปแบบของพระธรรมทูต

5. บทบาทด้านการส่งเสริมศิลปะ ประเพณี และพิธีกรรม

วัดในพุทธศาสนาเป็นสถานที่ร่วมของศิลปวัฒนธรรมสาขาต่าง ๆ เช่น สถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม ประเพณี พิธีกรรม เป็นต้น วัดและพระสงฆ์จึงมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมในท้องถิ่น โดยเฉพาะบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีพระภิกษุสงฆ์หลายรูปที่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมและเป็นผู้นำทางวัฒนธรรม วัดจึงเป็นศูนย์รวมของกิจกรรมทางด้านประเพณีและพิธีกรรมของชุมชน ดังเห็นได้จากบทบาทของพระครูวิจารณ์ศีลคุณ (ชู) เจ้าอาวาสวัดจะทิ้งพระ และเจ้าคณะแขวงปละท่า (อำเภอสทิงพระ) จังหวัดสงขลา ได้ส่งเสริมการแสดงหนังตะลุงและมโนห์ราภายในวัดจะทิ้งพระ มีการจัดตั้งวงปี่พาทย์ การแต่งกาพย์กลอนงานปั้นประติมากรรม จิตรกรรม และการก่อสร้างถาวรวัตถุ ดังที่ เพียร นะมาตร์ ได้ระบุไว้ในจินตนาจาริก ซึ่งแต่งเมื่อ พ.ศ. 2470 ตอนหนึ่ง ระบุว่า

ครูวิจารณ์ศีลคุณบุญชูนั้น
ท่านหลวงสิทธิ์ฯ บิดาเคยมานอน
ข้าตามติดบิดามานอนวัด
ทั้งทางธรรมคำพระอุดส่าห์เพียร
พระครูเฒ่าเจ้าตำราวิชามาก
เลขลูกคิดลิขิตกลอนสอนโนรา
แกะสลักปักฉลุปรุกนก
เพลงอาวุธยุทธภัณฑ์ป้องกันโจร
ทั้งช่างปั้นฟันไม้ทำได้คล่อง
คนนับถือระบือทั่วเกรงกลัวแรง
อยู่มาก่อนดอนคันเมื่อวันบวช
วัดออกร้างตั้งให้ได้สมภาร
บ้านดอนคันท่านอยู่เป็นครูสอน
ร่วมแต่งกลอนให้เด็กวัดฝึกหัดเรียน
ได้ฝึกหัดแต่งสาส์นท่องอ่านเขียน
เป็นนักเรียนนอนหัดวิชา
ศิษย์ใดอยากฝนฝึกให้ศึกษา
ปี่ชวาปี่พาทย์ระนาดตะโพน
รูปตลกปั้นชฎาโขน
ตำราโหรเสี่ยงทายแก้ลายแทง
ประดิษฐ์ของการฝีมือลือทุกแห่ง
คณะแขวงจะทิ้งพระมาช้านาน
ที่ผนวชโบสถ์วัดต่ำธรรมสถาน
พวกชาวบ้านสมญาว่าท่านชู

จะทิ้งพระครานั้นชั้นวัดใหญ่ ไม่มีใครปกครองสงฆ์สองหมู่
รับนิมนต์ทางการท่านมาอยู่ เป็นพระครูคณะแขวงแต่งวัดวา
โบสถ์พระนอนก่อนร้างซ่อมสร้างใหม่ ให้สูงใหญ่สมศักดิ์งามหนักหนา
กำแพงซ่อมล้อมวัดจัดศาลา วางซุ้มหน้าซุ้มข้างสร้างกุฏิ
ดูโอ่งโถงโรงธรรมสามชั้นช่อ เอี่ยมละออรุ่งเรืองกระเบื้องสี
ซ่อมวัตถุโบราณลานเจดีย์ ระบายสีรูปผนังหลังพระนอน
ความประพฤติยึดมั่นขันตีสัจ บวชอยู่วัดจนตลอดไม่ถอดถอน[1]

พระครูวิจารณ์ศีลคุณ (ชู) เป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญหลายด้าน เนื่องจากในวัยหนุ่มก่อนอุปสมบทท่านเป็นนายหนังตะลุง เมื่ออุปสมบทแล้วใจยังรักชอบการแสดงหนังตะลุง แต่ไม่สามารถแสดงหนังตะลุงเองได้ เพราะติดขัดกับพระธรรมวินัยและไม่เหมาะสมกับพระภิกษุ แต่ก็ได้แต่งเรื่องและบทกลอนให้นายหนังตะลุงเอาไปเล่น เรื่องที่รู้จักกันดีในสมัยนั้นคือ "เรื่องมุจลินท์" ซึ่งได้มอบให้หนังแจ้งและหนังเส็นแห่งอำเภอสทิงพระเป็นผู้นำไปเล่น ในส่วนด้านดนตรีพระครูวิจารณ์ศีลคุณ (ชู) ได้ตั้งวงปี่พาทย์ขึ้นคณะหนึ่ง เรียกกันในสมัยนั้นว่า "ปี่พาทย์วัดทิ้ง" เมื่อตั้งขึ้นระยะแรกได้มอบหมายให้ครูฉุ้น พัฒนกิจ เป็นหัวหน้าคณะ คณะปี่พาทย์วัดจะทิ้งพระหรือวัดทิ้งนี้ได้ใช้บรรเลงสืบทอดเป็นมรดกของวัดจะทิ้งพระมาจนถึงปัจจุบัน[2]

นอกจากนี้พระครูจันทรสาราภิรัต (จันทร์) อดีตเจ้าอาวาสวัดแหลมวัง ตำบลคูขุด อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา เป็นผู้มีฝีมือด้านศิลปะ รักในการก่อสร้าง ทั้งมีฝีมือในการจักสานและคิดประดิษฐ์ ทำเครื่องมือเครื่องใช้ด้วยตัวเอง และยังชำนาญทางด้านช่างไม้ ช่างปูน ช่างปั้น แกะสลัก เขียนลวดลาย จึงทำให้วัดแหลมวังมีชื่อเสียงมากในสมัยนั้น ชาวบ้านจึงนิยมส่งบุตรหลานไปบวชเรียนกันมากเพื่อจะได้เล่าเรียนวิชาศิลปะการช่างสาขาต่าง ๆ ดังได้กล่าวมาแล้ว[3] วิชาที่พระครูจันทรสาราภิรัต (จันทร์) ส่งเสริมให้ผู้ที่เข้ามาบวชเรียนได้ฝึกหัดเรียนรู้เป็นวิชาติดตัว เมื่อลาสิกขาออกไปแล้วสามารถยึดเป็นอาชีพได้คือ การสร้างบ้านเรือนลักษณะต่าง ๆ

---

[1]เพียร นะมาตร์. "จินตนาจาริก", ใน อนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพนายเพียร นะมาตร์ ณ ฌาปนสถาน เทศบาลเมืองนราธิวาส วันเสาร์ที่ 7 พฤษภาคม 2520. 2520. หน้า 70.

[2]อุดม หนูทอง. "พระครูวิจารณ์ศีลคุณ (ชู)", ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 6. 2529. หน้า 2241.

[3]พระประสิทธิศีลคุณ. "ประวัติย่อของท่านจันทรสาราภิรัต", ใน หนังสือที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูจันทรสาราภิรัต. 2497. หน้า ข.

การขุดและการต่อเรือ การจักสานเครื่องมือเครื่องใช้[1] จึงถือได้ว่าพระครูจันทรสาราภิรัต (จันทร์) มีส่วนสำคัญในการส่งเสริมให้ชาวบ้านเรียนรู้ศิลปะ และงานช่างในท้องถิ่นจนสามารถยึดเป็นอาชีพเลี้ยงตนเองได้

ส่วนการส่งเสริมด้านประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา ในสมัยนี้ชาวบ้านให้ความสนใจในการเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติตามประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาอย่างเหนียวแน่น เนื่องจากชาวบ้านเชื่อว่าหากปฏิบัติตามข้อกำหนดของประเพณีและพิธีกรรมแล้วจะทำให้เกิดบุญกุศลแก่ตนเองและบรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้วด้วย เช่น ประเพณีวันสารท ประเพณีการเทศน์มหาชาติ ประเพณีฝังลูกนิมิต ประเพณีการบวชนาค ประเพณีการทอดกฐิน ประเพณีทอดผ้าป่า ประเพณีลากพระ ประเพณีวันวิสาขบูชา เป็นต้น

ประเพณีและพิธีกรรมเหล่านี้ล้วนแต่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาหรือส่วนใหญ่เกี่ยวโยงกับองค์พระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นพระบรมศาสดาของพุทธศาสนาที่พุทธศาสนิกชนให้การเคารพบูชาอย่างสูง อันเป็นแรงผลักดันให้ชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรมเกิดความสัมพันธ์อันดีงามระหว่างชาวบ้าน วัดและพระสงฆ์ ทำให้เกิดความสงบสุขของท้องถิ่น โดยเฉพาะบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ดังตัวอย่างการเทศน์มหาชาติของวัดสระเกศ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เมื่อ พ.ศ. 2463 เนื่องมาจากสมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ อุปราชมณฑลปักษ์ใต้มีความประสงค์จะสร้างศาลาการเปรียญหรือศาลาโรงธรรมขึ้นที่วัดสระเกศ จึงคิดจะหาทุนในการก่อสร้าง โดยโปรดให้จัดการเทศน์มหาชาติ และอีกประการหนึ่งตั้งแต่พระองค์ได้เสด็จมาประทับในมณฑลนี้ยังไม่เคยได้ฟังการเทศน์มหาชาติ การเทศน์มหาชาติครั้งนี้ได้มีการปรึกษากับพระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) เจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราช และพระญาณเวทีช่วยในการจัดหาพระภิกษุสงฆ์ในมณฑลที่มีความชำนาญการเทศน์มหาชาติในแต่ละกัณฑ์ ส่วนทางมณฑลจะเป็นผู้รับผิดชอบรับกัณฑ์เทศน์ โดยจัดให้ส่วนราชการต่าง ๆ ในมณฑลแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ[2] รายละเอียดดังตารางที่ 24

---

[1]สัมภาษณ์พระครูสัญญา เตชธมฺโม เจ้าอาวาสวัดแหลมวัง ตำบลคูขุด อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2544.

[2]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศธ. 7.1/8 เรื่องการจัดหาพระแสดงเทศนามหาชาติเพื่อหาเงินสร้างศาลาโรงธรรมที่วัดสระเกศ จังหวัดสงขลา (25 ส.ค. 2463).

ตารางที่ 24 รายชื่อพระภิกษุและส่วนราชการมณฑลนครศรีธรรมราชที่รับผิดชอบกัณฑ์เทศน์มหาชาติ วัดสระเกศ จังหวัดสงขลา พ.ศ. 2463.

ที่	ชื่อกัณฑ์เทศน์	พระภิกษุที่เทศน์	ส่วนราชการผู้รับกัณฑ์เทศน์	หมายเหตุ
1	ทศพร	วัดสระเกศ	กองอัยการ	
2	หิมพานต์	พระขาว วัดสระเกศ	กองศาล	
3	ทานกัณฑ์	พระชุม วัดหัวป้อม	กองสรรพากร	
4	วนประเวสน์	พระเซ่ง วัดโพธิ์	กองคลัง	
5	ชูชก	ไม่มี	กองมหาดไทย จังหวัดสงขลา	
6	จุลพน	พระเพชร์ วัดหัวป้อม	กองเกษตร	
7	มหาพน	พระผาด วัดศาลาหัวยาง	กองมหาดไทย จังหวัดพัทลุง	
8	กุมาร	พระแดง วัดศาลาหัวยาง	กองมหาดไทย มณฑลกองป่าไม้ กองแพทย์	
9	มัทรี	พระเมือง วัดยางทอง	กองตำรวจภูธร	
10	สักกบรรพ	พระย้อย วัดไทรงาม		
11	มหาราช	พระจันทร์ วัดอุทัย	กองมหาดไทย จังหวัดนครฯ	
12	ฉกษัตริย์	พระเอียด วัดหัวป้อม	กองศึกษาธิการ	
13	นครกัณฑ์	พระแดง วัดโคกกินร	กองทหารรักษาวัง	

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศธ. 7.1/8 เรื่อง การจัดหาพระแสดงเทศนามหาชาติเพื่อหาเงินสร้างศาลาโรงธรรม ที่วัดสระเกศ จังหวัดสงขลา (25 ส.ค. 2463).

การเทศน์มหาชาติครั้งนี้ถือได้ว่าเป็นงานใหญ่ในระดับมณฑล จึงได้รับการร่วมมือทั้งฝ่ายพระสงฆ์ ข้าราชการ และประชาชน เพื่อร่วมบุญกุศล อันนำไปสู่ความสามัคคี ร่วมแรงร่วมทุน จนสามารถสร้างศาลาการเปรียญได้สำเร็จ และยังสร้างความสนุกสนานให้กับชาวบ้าน ถือ

ได้ว่าเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีงามระหว่างพระสงฆ์ ข้าราชการ และชาวบ้าน ซึ่งเป็นการส่งเสริมประเพณีและพิธีกรรมทางพุทธศาสนาอีกทางหนึ่งด้วย

นอกจากการเทศน์มหาชาติแล้วยังพบว่า การส่งเสริมประเพณีการทอดกฐินบางครั้งยังทำให้เกิดการส่งเสริมการประพันธ์กาพย์กลอนในหมู่ข้าราชการ และประชาชนทั่วไปด้วย ดังเห็นได้ในปี พ.ศ. 2462 สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ อุปราชมณฑลปักษ์ใต้ได้ทรงชักชวนข้าราชการ พ่อค้า และประชาชนทั่วไปในจังหวัดสงขลา แต่งบทสักวาส่งเข้าประกวดแข่งขันเนื่องในงานพระกฐินวัดคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ ปรากฏว่าบทสักวาของผู้ใช้นามแฝงว่าก้างปลาโคก (นายกระจ่าง แสงจันทร์) ได้รับรางวัลที่ 1 รางวัลที่ 2 เป็นของผู้ใช้นามแฝงว่า ศรีสำราญ (พระเทพคุณานุศิษฏ์ (ฉัตร วีระโยธิน)) และรางวัลที่ 3 เป็นของผู้ใช้นามแฝงว่า สิงขร (พระอนันต์ นรานุกูล (สงวน ศตะรัต))[1] ในแต่ละรางวัลสมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงลพบุรีราเมศวร์จะทรงประพันธ์บทสักวาประทานให้ผู้ได้รับรางวัลทุกคน ดังตัวอย่างรางวัลที่ 1 ของนายกระจ่าง แสงจันทร์ หรือใช้นามแฝงว่า ก้างปลาโคก ได้ทรงประพันธ์ไว้ว่า

สักวาให้รางวัลกันเถิดนะ ใครจะละวาจาที่ว่าขาน
เนื้อต้องเน่าเก่าไปในไม่นาน ก้างและหวานปลาโคกโชคของมัน
ปลาเค็มเค็มแต่เนื้อเถือหมดแล้ว กระดูกแก้วไม่มีที่โศกศัลย์
กระดูกหมดเรียกว่าปลาไส้ตัน ทอดน้ำมันเคี้ยวกรอบไม่ชอบเอย[2]

อย่างไรก็ตามการส่งเสริมประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ของวัดและพระสงฆ์หากได้มีฝ่ายผู้นำทางราชการเข้ามามีส่วนร่วมด้วยก็จะทำให้มีความพร้อมเพรียงมากขึ้น แต่ถ้าปล่อยให้วัดและพระสงฆ์ร่วมกับชาวบ้านอย่างเดียวก็อาจจะไม่ทำให้งานนั้นใหญ่โตได้ โดยเฉพาะวัดที่ตั้งอยู่ในชนบทห่างไกล ซึ่งจะมีพระภิกษุสงฆ์น้อยอยู่แล้วได้ละเลยในการประกอบพิธีกรรมและการปฏิบัติตามประเพณี ซึ่งจากสถิติจำนวนวัดในจังหวัดสงขลา พ.ศ. 2466 มีจำนวน 218 วัด ในจำนวนวัดดังกล่าวนี้ได้ปฏิบัติทำอุโบสถ จำนวน 215 วัด เทศนาในวันธรรมสวนะ 126 วัด ปฏิบัติทำวิสาขบูชา 127 วัด[3] จากสถิติดังกล่าวแสดงให้เห็นว่ายังมีวัดอีกจำนวนมากไม่ปฏิบัติเพื่อส่งเสริมประเพณีและพิธีกรรมทางพุทธศาสนา

---

[1]กระจ่าง แสงจันทร์. บทสักวาดูมพระกฐินวัดคูเต่า จังหวัดสงขลา. 2480. หน้า 1 - 9.

[2]เรื่องเดิม. หน้า 1.

[3]หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศธ. 7/34 เรื่องส่งบัญชีรายชื่อพระภิกษุสามเณรในจังหวัดสงขลา (9 ต.ค. 2466)

บทบาทของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2499

สมัยนี้พุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีบทบาทสำคัญที่เปลี่ยนแปลงไปตามอิทธิพลกระแสสังคมในระบอบประชาธิปไตยและวัฒนธรรมสมัยใหม่ที่หลั่งไหลเข้ามาสู่บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาอย่างรวดเร็วตามการพัฒนาประเทศแบบตะวันตก และการปรับปรุงระเบียบกฎหมายต่าง ๆ ของภาครัฐ เช่น การประกาศใช้รัฐธรรมนูญ การประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 เป็นต้น โดยเฉพาะการแยกโรงเรียนออกไปจากวัด ทำให้พระสงฆ์มีบทบาทเพียงสนับสนุนการศึกษาเท่านั้น เป็นเหตุให้ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านเริ่มห่างเหินมากขึ้น ขณะเดียวกันพระสงฆ์กลับมีบทบาทด้านพุทธาคม ไสยศาสตร์ และโหราศาสตร์เพิ่มมากขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการของพุทธศาสนิกชนทางด้านขวัญกำลังใจ อันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของบทบาทด้านอื่น ๆ ซึ่งมีรายละเอียดที่น่าสนใจดังนี้

1. บทบาทด้านการส่งเสริมการศึกษา

หลังจากมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2464 เป็นเหตุให้โรงเรียนค่อย ๆ แยกออกจากวัด ทำให้เด็กนักเรียนเริ่มห่างเหินจากวัดมากขึ้น ต่อมาในปี พ.ศ. 2475 รัฐบาลได้ปรับปรุงระบบการศึกษา ส่วนใหญ่จะปรับปรุงในเรื่องหลักธรรมของพุทธศาสนา ถึงปี พ.ศ. 2493 ทางรัฐบาลโดยกระทรวงศึกษาธิการกำหนดให้โรงเรียนรัฐบาลและโรงเรียนราษฎร์ใช้แบบเรียนหลักสูตรจริยศึกษาสำหรับชั้นประถมศึกษาและมัธยมศึกษา การสอนวิชาศีลธรรมเป็นการสอนหลักธรรมจากพระไตรปิฎก[1] บางโรงเรียนจึงได้นิมนต์พระสงฆ์ที่ทรงคุณความรู้เข้ามาสอนศีลธรรม หรือเป็นวิทยากรคู่กับครูฆราวาส ทำให้พระสงฆ์ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการสั่งสอนพุทธธรรม แต่ก็มีเพียงส่วนน้อยมักจะพบในโรงเรียนที่ขาดครู โดยเฉพาะโรงเรียนในชนบทซึ่งโรงเรียนส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ในบริเวณวัด พระสงฆ์จึงมีโอกาสได้สอนศีลธรรม ในส่วนของบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาสมัยนี้พบว่า แม้ว่าภาครัฐจะแยกโรงเรียนออกจากวัดตามนิตินัยแต่ตามพฤตินัยนั้น พระสงฆ์ยังเข้ามาสอนหนังสือและให้การสนับสนุนในเรื่องสถานที่และทุนในการสร้างอาคาร ตลอดถึงอุปกรณ์ การเรียนการสอนอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

หลังจากพระยาพิบูลพิทยาพรรค (ทอง คุปตาสา) ธรรมการมณฑล ได้ร่วมมือกับพระธรรมวโรดม (เซ่ง อุตฺตโม) เจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราช เมื่อ พ.ศ. 2474 - 2475 ได้ประกาศชักชวนวัดต่าง ๆ ให้ตั้งโรงเรียนวัดขึ้นสนับสนุนนโยบายของรัฐบาล ทำให้เกิดโรงเรียนวัดขึ้นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ในระยะ 2 ปีแรกไม่น้อยกว่า 138 โรงเรียน ดังได้กล่าวมา

---

[1]พันเอก (พิเศษ) นวม สงวนทรัพย์. สังคมวิทยาศาสนา. 2537. หน้า 117.

แล้ว แต่การตั้งโรงเรียนในระยะแรกนี้ต่างวัดก็ต่างตั้งยังไม่มีหลักเกณฑ์อะไรแน่นอนขึ้นอยู่กับความพร้อมของแต่ละวัด และระเบียบการเรียนการสอนก็ไม่ชัดเจน ดังนั้นเพื่อให้ทางวัดและเจ้าหน้าที่ศึกษาได้ทำงานไปด้วยกันอย่างเรียบร้อย กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้าก็ได้กำหนดระเบียบการตั้งโรงเรียนวัดขึ้นเพื่อให้วัดต่าง ๆ ทั่วประเทศที่มีความประสงค์จะตั้งโรงเรียนวัดได้ถือปฏิบัติ โดยกำหนดหลักเกณฑ์ไว้ 4 ประการดังนี้

1. เมื่อจะตั้งโรงเรียนขึ้นที่วัดใดให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายคณะสงฆ์และฝ่ายศึกษาได้ปรึกษาหารือถึงรูปการที่จะจัดทำให้เป็นที่ตกลงกันก่อน เพื่อให้กิจการดำเนินไปโดยเรียบร้อย ตามแนวพระราชบัญญัติประถมศึกษาหรือพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์

2. เมื่อได้ปรึกษากันเป็นที่ตกลงและจะจัดตั้งโรงเรียนขึ้นแล้วต้องพยายามให้มีเครื่องใช้ในการสอนการเรียน อย่างโรงเรียนประชาบาลหรือโรงเรียนราษฎร์แล้วแต่กรณี แต่ถ้ายังติดขัดด้วยทุนรอนก็ให้ผ่อนผันลงบ้างตามสมควรตามแต่จะตกลงกัน

3. ครูผู้สอนต้องมีวุฒิซึ่งเจ้าหน้าที่เห็นสมควรว่าจะเป็นครูได้ตามควรแก่ฐานะ แต่ถ้ามีความจำเป็นหลักอันนี้ก็ให้เพลาลงได้บ้าง แล้วแต่กาละเทศะไปพลางก่อน แต่ต้องรีบจัดหาทางอบรมกันตามสมควร

4. เมื่อถึงคราวสอบไล่ประจำปี ต้องจัดให้นักเรียนพวกนี้ได้เข้าสอบไล่ตามหลักสูตรประถมศึกษา หรือหลักสูตรสูงขึ้นไปด้วย[1]

โรงเรียนวัดที่สร้างขึ้นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาจำนวนมากในสมัยนี้อยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของวัดและพระภิกษุสงฆ์ และมีการสร้างโรงเรียนวัดเพิ่มเติมขึ้นอีกหลายแห่ง เช่น พ.ศ. 2476 ตั้งโรงเรียนวัดคลองใหญ่ พ.ศ. 2477 ตั้งโรงเรียนวัดโคกน้ำ พ.ศ. 2480 ตั้งโรงเรียนวัดบ้านปาบ พ.ศ. 2482 ตั้งโรงเรียนวัดเขาอ้อ โรงเรียนวัดไทรงาม โรงเรียนวัดทะเลน้อย โรงเรียนวัดท้ายวัง โรงเรียนวัดสวนโหนด โรงเรียนวัดโคกโดน โรงเรียนวัดพังคาน พ.ศ. 2483 ตั้งโรงเรียนวัดใสประดู่ จังหวัดพัทลุง[2] เป็นต้น โรงเรียนวัดเหล่านี้ส่วนใหญ่มีพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้สอน แต่เมื่อรัฐบาลมีงบประมาณมากขึ้นก็พยายามส่งครูผู้สอนที่มีวุฒิทางการศึกษาเข้าไปสอนแทน และรับโอนโรงเรียนวัดเป็นโรงเรียนประชาบาลประจำตำบลต่าง ๆ มากขึ้น และพยายามสร้างโรงเรียนขึ้นเพิ่มเติมแต่การสร้างโรงเรียนขึ้นใหม่นั้นมักจะแยกออกจากวัด เช่น พ.ศ. 2481 ตั้งโรงเรียนบ้านควนพลี โรงเรียนทุ่งยางเปล พ.ศ. 2482 ตั้งโรงเรียนบ้านใสยาว พ.ศ. 2483 ตั้ง

---

[1]พระยาพิบูลพิทยาพรรค (ทอง คุปตาสา). เรื่องโรงเรียนวัดมณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2474. 2476. หน้า 64 - 65.

[2]สิลาส ถาวโรจน์. สภาพอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2496. 2496. หน้า 22 - 23.

โรงเรียนบ้านควนดินแดง โรงเรียนบ้านโคกวา โรงเรียนบ้านสำนักปราง พ.ศ. 2494 ตั้งโรงเรียนบ้านไสหลวง โรงเรียนบ้านห้วยกรวด จังหวัดพัทลุง[1] น่าสังเกตว่าโรงเรียนที่ตั้งใหม่จะไม่ปรากฏชื่อวัดเพราะเป็นโรงเรียนที่รัฐบาลตั้งเองและอยู่นอกที่ดินวัด ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างวัด ชาวบ้าน และราชการเริ่มห่างเหินจากกันมากขึ้น

นอกจากโรงเรียนจะตั้งอยู่นอกวัดแล้ว บทบาทของพระสงฆ์ที่ทำหน้าที่ในการสอนธรรมะ หรือศีลธรรมให้แก่นักเรียนก็ค่อย ๆ หมดไป เนื่องจากเรื่องของการจัดการเรียนการสอนเป็นหน้าที่โดยตรงของกระทรวงศึกษาธิการและองค์การบริหารส่วนจังหวัด และเมื่อรัฐบาลออกกฎหมายยกฐานะของครูประชาบาลเป็นข้าราชการ พ.ศ. 2491 พระสงฆ์ที่ทำหน้าที่เป็นครูในโรงเรียนต่าง ๆ ก็พ้นหน้าที่ไป แต่ถ้าพระสงฆ์รูปใดจะทำหน้าที่เป็นครูสอนต่อไปก็ได้ ด้วยเหตุนี้พระสงฆ์ส่วนใหญ่จึงกลายมาเป็นเพียงผู้ให้การสนับสนุนการก่อสร้างโรงเรียนหรือให้ใช้สถานที่เพื่อสร้างโรงเรียนเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตามในสมัยนี้ก็ยังมีพระภิกษุบางรูปที่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการศึกษามาโดยตลอด ทั้งทำหน้าที่เป็นครูสอน สร้างโรงเรียนและอุปกรณ์ประกอบการเรียนการสอนให้กับโรงเรียนในชนบท ผู้ที่มีบทบาทเด่นในสมัยนี้ ได้แก่ พระครูเล็ก จนฺทสโร อดีตเจ้าอาวาสวัดอัมพวนาราม อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างโรงเรียนประชาบาลในเขตอำเภอเมืองพัทลุง อำเภอกงหรา และกิ่งอำเภอศรีนครินทร์ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้[2]

1. โรงเรียนวัดอัมพวนาราม ตั้งอยู่อำเภอเมืองพัทลุง เดิมเป็นโรงเรียนวัดส้มตรีด เปิดทำการสอนเมื่อวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2475 โดยใช้ศาลาโรงธรรมเป็นอาคารเรียน พระครูกี้ กลฺยาโณ เจ้าอาวาสวัดในสมัยนั้น ได้นิมนต์พระครูเล็ก จนฺทสโร มาเป็นครูสอนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ เมื่อวันที่ 10 เมษายน พ.ศ. 2477 มีพระแดง วิจกฺขโณ สามเณรพ่วง และสามเณรปานเป็นครูช่วยสอน เมื่อเรียนจบหลักสูตรแต่ละปีก็ส่งนักเรียนเข้าสมทบสอบกับโรงเรียนประชาบาล ปรากฏว่านักเรียนสอบได้หมดทุกปี

ต่อมาวันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ. 2479 ทางภาครัฐเห็นว่าเป็นโรงเรียนที่มั่นคงแล้ว จึงได้รับยกฐานะเป็นโรงเรียนประชาบาล ตั้งชื่อว่าโรงเรียนประชาบาลตำบลท่ามิหรำ 3 (วัดส้มตรีด) แต่ยังคงทำการเรียนการสอนที่โรงธรรมหรือศาลาการเปรียญตามเดิม มีนายสามารถ เสมาทอง เป็นครูใหญ่ และบรรจุพระครูเล็ก จนฺทสโร เป็นครูสอนโรงเรียนนี้ด้วย เมื่อ พ.ศ. 2480 จน

---

[1]สิลาส ถาวโรจน์. สภาพอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2496. 2496. หน้า 22 - 23.

[2]นิพนธ์ จิรายุพงศ์. "บันทึกประวัติโดยย่อของพระครูเล็ก จนฺทสโร", ใน อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูเล็ก จนฺทสโร (จันทรโชติ). 2528. หน้า 2 - 7.

ถึงปี พ.ศ. 2483 ได้ย้ายสถานที่ไปสอนที่โรงเรียนหลังใหม่ ซึ่งพระครูกี้ กลยาโณ และพระครูเล็ก จนฺทสโร เป็นผู้ดำเนินการก่อสร้างตามรูปแบบ จ. เป็นอาคารไม้ 2 ชั้น ขนาดห้องเรียน 6.00 x 8.00 เมตร จำนวน 6 ห้องเรียน ซึ่งตั้งอยู่ในที่ดินซื้อใหม่ด้านทิศเหนือติดกับถนนสายพัทลุง – ตรัง (ถนนเพชรเกษม) ต่อมาสำนักงานมิตรภาพไทย – อเมริกันทำการกระโดดร่มหาเงินสมทบทุนสร้างอาคารเรียนเพิ่มเติมรวมกับเงินงบประมาณจำนวนหนึ่ง สร้างอาคาร 2 หลัง รวมทั้งโรงอาหารและบ้านพักครู จึงเปลี่ยนชื่อโรงเรียนใหม่ว่า โรงเรียนวัดอัมพวนารามมิตรภาพที่ 89

2. โรงเรียนวัดสมสมัย ตั้งอยู่อำเภอเมืองพัทลุง เดิมที่ตั้งโรงเรียนเป็นวัดน้ำรอบ (ร้าง) พระครูเล็ก จนฺทสโร พร้อมด้วยกำนันตำบลตำนาน ผู้ใหญ่บ้านและราษฎร ได้ร่วมกันสร้างอาคารเรียนชั่วคราวและเปิดทำการสอน เมื่อวันที่ 10 เมษายน พ.ศ. 2482 โดยการอุปถัมภ์ของพระครูขาว โอภาสวณฺโณ เจ้าอาวาสวัดสมสมัย มีนักเรียนในวันเปิดเรียน 42 คน พระครูเล็ก จนฺทสโร เป็นผู้รักษาการครูใหญ่ ต่อมาได้ยกฐานะเป็นโรงเรียนประชาบาล ตั้งชื่อว่า โรงเรียนประชาบาลตำบลตำนาน 3 (วัดสมสมัย) โรงเรียนต่อมาได้ย้ายไปรวมกับโรงเรียนวัดประจิมทิศาราม (เมฆประชาบำรุง) ตำบลตำนาน อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง

3. โรงเรียนบ้านพูด กรป.กลาง ตั้งอยู่อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง โรงเรียนนี้พระครูเล็ก จนฺทสโร พร้อมด้วยกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และราษฎรบ้านพูด บ้านคลองเฉลิม ได้จัดสร้างอาคารเรียนชั่วคราวขึ้น เมื่อวันที่ 7 สิงหาคม พ.ศ. 2482 ตั้งชื่อโรงเรียนว่า โรงเรียนประชาบาลตำบลชะรัด 6 (บ้านคลองเฉลิม) มีพระครูเล็ก จนฺทสโร เป็นผู้รักษาการครูใหญ่ พระหมุน โสภโณ และนายเวียง เมืองสง เป็นครูสอน โรงเรียนนี้ต่อมาได้รับการอุปถัมภ์จาก กรป.กลาง เมื่อ พ.ศ. 2512 จึงใช้ชื่อใหม่ว่า โรงเรียนบ้านพูด กรป. กลาง

4. โรงเรียนบ้านควนใหม่ ตั้งอยู่กิ่งอำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง โรงเรียนนี้พระครูเล็ก จนฺทสโร พร้อมด้วยนายทอง เต็มแก้ว กำนันตำบลโคกชะงาย นายทองแก้ว สุกทอง ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 9 และประชาชนบริเวณใกล้เคียง ร่วมกันสร้างโรงเรียนชั่วคราวขึ้น ณ บ้านควนใหม่ ทำพิธีเปิดเมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม พ.ศ. 2483 โดยนายบุญเลี้ยง เวชรังษี ศึกษาธิการอำเภอเมืองเป็นประธาน พระครูเล็ก จนฺทสโร เป็นผู้รักษาการครูใหญ่ นายแก้ว โพธิ์ทอง เป็นครูสอน โรงเรียนนี้มีชื่อว่า โรงเรียนประชาบาลตำบลโคกชะงาย 4 (บ้านควนใหม่) ปัจจุบันคือ โรงเรียนบ้านควนใหม่

5. โรงเรียนบ้านไร่เหนือ ตั้งอยู่อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง โรงเรียนนี้พระครูเล็ก จนฺทสโร พร้อมด้วย นายแดง ชายเกตุ นายแก้ว ยอดเกื้อ ผู้ใหญ่บ้านและประชาชนบริเวณใกล้เคียง ช่วยกันสร้างอาคารเรียนตามแบบ ป. 1 ก. ขนาด 2 ห้องเรียน เปิดทำการสอน เมื่อวันที่ 17 กรกฎาคม พ.ศ. 2490

6. โรงเรียนวัดบ่วงช้าง ตั้งอยู่อำเภอเมืองพัทลุง โรงเรียนนี้พระครูเล็ก จนฺทสโร พร้อมด้วยนายเอียด ชูอักษร นายน่วม ชูอักษร และประชาชนบริเวณใกล้เคียง ได้ร่วมกันสร้างโรงเรียนวัดบ่วงช้าง และเปิดการเรียนการสอน เมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2492

7. โรงเรียนวัดควนขี้แรด ตั้งอยู่อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง โรงเรียนนี้พระครูเล็ก จนฺทสโร พร้อมด้วยกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และประชาชนบ้านควนขี้แรด บ้านนามะพร้าว ร่วมกันถากถางป่าบริเวณป่าช้าควนขี้แรด สร้างเป็นโรงเรียนขึ้นโดยไม่ได้ใช้เงินงบประมาณ ทำพิธีการเปิดเมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม พ.ศ. 2499

นอกจากได้ตั้งโรงเรียนดังกล่าวแล้ว พระครูเล็ก จนฺทสโร ยังได้ขออนุญาตจัดตั้งโรงเรียนราษฎร์ของวัดขึ้นบริเวณวัดอัมพวนาราม โดยใช้กุฏิเป็นอาคารเรียน ตั้งชื่อโรงเรียนว่าโรงเรียนมัธยมวัดอัมพวนาราม เปิดทำการสอน เมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2489 ต่อมาได้เลิกล้ม เมื่อ พ.ศ. 2492 เพราะมีนักเรียนน้อย[1] ส่วนรายละเอียดในการส่งเสริมการศึกษาของพระครูเล็ก จนฺทสโร มีดังตารางที่ 25

---

[1]นิพนธ์ จิรายุพงศ์. "บันทึกประวัติโดยย่อของพระครูเล็ก จนฺทสโร", ใน อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูเล็ก จนฺทสโร (จันทรโชติ). 2528. หน้า 4.

ตารางที่ 25 การสร้างโรงเรียน อาคารเรียน และสิ่งของอื่น ๆ เพื่อสนับสนุนการศึกษาใน จังหวัดพัทลุง ระหว่าง พ.ศ. 2483 - 2499

วัน / เดือน / ปี	รายการที่สร้าง	โรงเรียน	ราคา	หมายเหตุ
19 ต.ค. 2483	สร้างโรงเรียน	ท่ามิหรำ 3 (วัดส้มตรีด) อำเภอเมืองพัทลุง	200 บาท	
ก.พ.– เม.ย. 2484	สร้างอาคารเรียน	ท่ามิหรำ 3 (วัดส้มตรีด) อำเภอเมืองพัทลุง	700 บาท	
6 ต.ค. 2486	สร้างอาคารเรียน	ควนมะพร้าว 7 (วัดชายคลอง) อำเภอเมืองพัทลุง	728 บาท 70 สตางค์	
ก.พ.-เม.ย.2487	สร้างอาคารเรียน	โคกชะงาย 1(วัดโคกมะม่วง) อำเภอเมืองพัทลุง	2,040 บาท 17 สตางค์	
เม.ย.-มิ.ย.2489	สร้างอาคารเรียน	ชะรัด 1 (คลองเฉลิม) อำเภอเมืองพัทลุง	557 บาท 70 สตางค์	ปัจจุบันอำเภอกงหรา
21 มี.ค. – 17 ก.ค. 2490	สร้างอาคารเรียน	บ้านไร่เหนือ อำเภอเมืองพัทลุง	15,000 บาท	ปัจจุบันอำเภอกงหรา
30 พ.ค. 2491	สร้างอาคารเรียน	บ้านไร่เหนือ อำเภอเมืองพัทลุง	184 บาท 74 สตางค์	
พ.ศ. 2492	สร้างอาคารเรียน	บ้านไร่เหนือ อำเภอเมืองพัทลุง	-	(ต่อเติมอาคาร) -

วัน / เดือน / ปี	รายการที่สร้าง	โรงเรียน	ราคา	หมายเหตุ
พ.ศ. 2493	โต๊ะเก้าอี้	บ้านไร่เหนือ อำเภอเมือง พัทลุง	-	
พ.ศ. 2494	ซ่อมแซมอาคาร	บ้านไร่เหนือ อำเภอเมือง พัทลุง	-	
พ.ศ. 2495	สร้างอาคารเรียน	วัดบ่วงช้าง อำเภอเมือง พัทลุง	-	
พ.ศ. 2496	สร้างอาคารเรียน	วัดบ่วงช้าง อำเภอเมือง พัทลุง	-	
พ.ศ. 2499	สร้างอาคารเรียน	วัดควนขี้แรด อำเภอเมือง พัทลุง	-	ปัจจุบันอำเภอกงหรา

ที่มา : หนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูเล็ก จนฺทสโร (จันทรโชติ). 2528.

จากข้อมูลดังกล่าวจะเห็นได้ว่าพระครูเล็ก จนฺทสโร เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการศึกษา โดยเป็นผู้เสียสละทั้งแรงกายแรงใจ และทรัพย์สินเงินทองจนประชาชนมีความศรัทธาอย่างสูง จึงให้ความร่วมมือสละเวลาและบริจาคทรัพย์แรงงานในการสร้างโรงเรียน บางครั้งประชาชนที่ยากจนก็บริจาคเป็นข้าวเลียงก็มี ทำให้ประชาชนมีความสัมพันธ์ที่ดีและมีความสำนึกในความเป็นเจ้าของร่วมกันทั้งฝ่ายบ้าน วัด โรงเรียน และราชการ เป็นที่น่าสังเกตได้ว่าโรงเรียนที่พระครูเล็ก จนฺทสโร ไปสร้างไว้ล้วนแต่เป็นโรงเรียนในชนบทห่างไกลความเจริญประชาชนได้รับการศึกษาน้อย จึงจำเป็นที่จะต้องให้ความสนใจช่วยเหลือประชาชนเหล่านั้นให้เกิดการเรียนรู้หรือมีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียนให้เท่าเทียมกับประชาชนในตัวเมือง นอกจากการสร้างโรงเรียนดังกล่าวแล้ว พระครูเล็ก จนฺทสโร ยังได้บริจาคเงินส่วนตัวเป็นจำนวนมาก เพื่อจัดตั้งเป็นกองทุนมูลนิธิบำรุงการศึกษา ศาสนา และการรักษาพยาบาลพระภิกษุสามเณร จำนวน 11 มูลนิธิ ได้แก่ มูลนิธิพระครูเล็ก จนฺทสโร เพื่อบำรุงวัดอัมพวนาราม มูลนิธิพระครูเล็กฯ เพื่อบำรุงการศึกษาโรงเรียนวัดอัมพวนาราม มิตรภาพที่ 89 มูลนิธิพระครูเล็กฯ เพื่อสร้างเครื่องมือแพทย์

โรงพยาบาลพัทลุง มูลนิธิพระครูเล็กฯ เพื่อบำรุงสงฆ์อาพาธโรงพยาบาลพัทลุง มูลนิธิพระครูเล็กฯ เพื่อบำรุงการศึกษาโรงเรียนวัดชายคลอง มูลนิธิพระครูเล็กฯ เพื่อบำรุงการศึกษา โรงเรียนวัดสมหวัง มูลนิธิพระครูเล็กฯ เพื่อบำรุงการศึกษาโรงเรียนชะรัดชนูปถัมภ์ มูลนิธิพระครูเล็กฯ เพื่อบำรุงวัดสมสมัย มูลนิธิพระครูเล็กฯ เพื่อบำรุงวัดนโครธาราม มูลนิธิสองชู (ชูโยมพ่อและชูเกลอของโยมพ่อ) เพื่อบำรุงวัดกงหราใหม่ และมูลนิธิโยมแม่โยมพ่อพระครูเล็ก จันทรโชติ เพื่อบำรุงวัดควนขี้แรด[1]

2. บทบาทด้านการพัฒนาชุมชนและเกื้อกูลสังคม

สมัยนี้วัดและพระสงฆ์ยังอยู่ในฐานะศูนย์กลางความเคารพศรัทธาและเป็นสถานที่สำหรับประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของชุมชน พระสงฆ์ยังเป็นผู้ชี้นำสังคม แม้ว่าบางส่วนจะถูกอิทธิพลสังคมสมัยใหม่ตามแบบวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาครอบงำอยู่บ้าง ส่วนใหญ่จะเป็นวัดและพระสงฆ์ในเขตตัวเมือง แต่สำหรับในเขตชนบทแถบลุ่มทะเลสาบสงขลาแล้ว บทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนและเกื้อกูลสังคมพบว่ามีกระจายอยู่ทั่วไปงานพัฒนาที่สำคัญมีดังนี้

2.1 การพัฒนาสิ่งอำนวยประโยชน์แก่ชุมชน การพัฒนาชุมชนในสมัยนี้จะมุ่งเน้นไปที่สิ่งอำนวยความสะดวกแก่ชุมชน เช่น ถนน สะพาน แหล่งน้ำ เป็นต้น เนื่องจากสิ่งเหล่านี้มีความจำเป็นสำหรับประชาชนในชุมชนเป็นอย่างมาก ในการสัญจรไปมาหรือการใช้น้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภค แต่ทางรัฐบาลไม่สามารถที่จะพัฒนาสิ่งเหล่านี้ให้ทันกับความต้องการและความจำเป็นของประชาชนได้ วัดและพระสงฆ์ในฐานะที่มีความใกล้ชิดกับประชาชนในท้องถิ่นจึงเข้ามามีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือโดยเป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ ด้วยเมตตาธรรมตามวิสัยของสมณเพศ เพื่อให้เกิดประโยชน์และความสงบสุขแก่ชาวบ้านในท้องถิ่น งานพัฒนาสิ่งอำนวยประโยชน์แก่ชุมชนที่สำคัญมีดังนี้

การขุดลอกคลองและแหล่งน้ำเพื่อประโยชน์ต่อการทำนาทำไร่หรือใช้อุปโภคบริโภคของประชาชน พบว่าในปี พ.ศ. 2483 ชาวบ้านบริเวณบ้านดอนศาลา ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ได้รับความเดือดร้อนมากจากการขาดแคลนน้ำทำนา เนื่องจากในปีนั้นฝนแล้ง ระหว่างเดือนมีนาคม - พฤษภาคม น้ำในลำห้วย หนอง คลอง บึง แห้งขอด น้ำไม่เพียงพอในการทำนา ชาวบ้านจึงได้ปรึกษากับพระครูสิทธยาภิรัต (เอียด ปทุมสโร) อดีตเจ้าคณะหมวดชะมวง (มะกอกเหนือ) วัดดอนศาลา เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำ โดยให้พระครูสิทธยาภิรัต (เอียด ปทุมสโร) เป็นหัวหน้าชักชวนชาวบ้านและนำชาวบ้านเดินทางขึ้นไปขุดลอก

---

[1]นิพนธ์ จิรายุพงศ์. "บันทึกประวัติโดยย่อของพระครูเล็ก จนฺทสโร", ใน <u>อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูเล็ก จนฺทสโร (จันทรโชติ)</u>. 2528. หน้า 5 – 6.

คลองต้นน้ำที่ภูเขาแดนจังหวัดพัทลุง - จังหวัดตรัง (เทือกเขาบรรทัด) ในเขตตำบลเขาปู่ อำเภอศรีบรรพต จังหวัดพัทลุง ซึ่งห่างจากวัดดอนศาลาไปทางทิศตะวันตก ประมาณ 15 กิโลเมตร การขุดลอกคลองครั้งนี้สามารถเพิ่มปริมาณน้ำในคลองควนขนุน ซึ่งเป็นคลองสายใหญ่และสายหลักที่ไหลผ่านพื้นที่อำเภอควนขนุนไปออกทะเลสาบสงขลา จึงทำให้ประชาชนสามารถชักน้ำเข้าทำนาได้ผลดีตลอดปี ในส่วนชาวบ้านบริเวณรอบ ๆ วัดดอนศาลาและวัดเขาอ้อก็มีลำห้วยที่แยกจากคลองควนขนุนไหลผ่านทางทิศเหนือของทิศเหนือของวัดดอนศาลาอ้อมไปทางทิศตะวันออก ผ่านวัดเขาอ้อไปรวมกับคลองปากคลองและคลองปากประ ไหลออกสู่ทะเลสาบสงขลา ตลอดเส้นทางนี้ชาวบ้านได้ใช้น้ำทำนาทำไร่ได้อย่างบริบูรณ์[1] เหตุผลที่พระครูสิทธยาภิรัต (เอียด ปทุมสโร) สามารถรวบรวมชาวบ้านให้เกิดพลังสามัคคีจนทำงานพัฒนาได้สำเร็จ เนื่องจากท่านเป็นพระเถระที่มีวัตรปฏิบัติอย่างเคร่งครัดในพระธรรมวินัยบวกกับการเคร่งครัดทางไสยศาสตร์ที่คอยช่วยเหลือชาวบ้านอยู่เสมอ ทำให้ชาวบ้านเกิดความเคารพบูชาและเชื่อฟังตามคำสั่งสอนหรือคำขอร้องของท่าน จนชาวบ้านเชื่อว่าท่านมีวาจาสิทธิ์[2]

นอกจากพระครูสิทธยาภิรัต (เอียด ปทุมสโร) จะได้นำชาวบ้านช่วยขุดลอกคลองดังกล่าวแล้ว ในปีเดียวกัน (พ.ศ. 2483) ท่านได้พิจารณาเห็นว่าการติดต่อคมนาคมระหว่างบ้านดอนศาลากับอำเภอควนขนุน หรือการเดินทางไปสถานีรถไฟบ้านปากคลอง อำเภอควนขนุน นั้นยังไม่สะดวก เนื่องจากยังไม่มีถนนจากวัดดอนศาลาไปเชื่อมกับถนนสายควนขนุน – ปากคลอง ซึ่งเป็นถนนสายหลักที่เชื่อมอำเภอควนขนุนกับตัวจังหวัดพัทลุง และเชื่อมอำเภอควนขนุนกับสถานีรถไฟบ้านปากคลอง อันเป็นเส้นทางที่ชาวบ้านอำเภอควนขนุนใช้ติดต่อกับโลกภายนอก ด้วยเหตุนี้พระครูสิทธยาภิรัต (เอียด ปทุมสโร) จึงได้เป็นหัวหน้าชักชวนชาวบ้านบริเวณตำบลมะกอกเหนือสร้างถนนจากวัดดอนศาลาไปจดกับถนนสายควนขนุน - ปากคลอง ตรงบริเวณบ้านสวน ตำบลมะกอกเหนือ ระยะทางประมาณ 2 กิโลเมตรเศษ และเพื่อให้เป็นเกียรติแก่พระครูสิทธยาภิรัต (เอียด ปทุมสโร) ชาวบ้านจึงตั้งชื่อถนนสายนี้ว่า "ถนนสิทธยา" แต่น่าเสียดายปัจจุบันถนนสายนี้ได้รับการพัฒนาใหม่ทางราชการได้เปลี่ยนชื่อถนนใหม่เป็นชื่อถนนบ้านสวน - สายโห่[3] จึงทำให้ชื่อเดิมของถนนนี้ที่สำเร็จขึ้นได้ด้วยพลังศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อพระครูสิทธยาภิรัต (เอียด ปทุมสโร) ต้องเลือนหายไปจากความทรงจำของชาวบ้านปัจจุบัน

---

[1]ชัยวุฒิ พิยะกูล. "พระครูสิทธยาภิรัต (เอียด ปทุมสโร)", ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2542 เล่ม 10. 2542. หน้า 4908.

[2]สัมภาษณ์พระครูกาชาด (บุญทอง). เจ้าอาวาสวัดดอนศาลา ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2544.

[3]ชัยวุฒิ พิยะกูล. เรื่องเดิม. หน้า 4908.

นอกจากพระครูสิทธยาภิรัต (เอียด ปทุมสโร) และพระครูพิพัฒน์สิริธร (คง สิริมโต) อดีตเจ้าอาวาสวัดบ้านสวน ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เป็นพระเถระรูปหนึ่งที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือเป็นอย่างมาก ท่านให้ความสนใจในการพัฒนาสิ่งอำนวยประโยชน์ต่อชุมชน ดังเห็นได้ในปี พ.ศ. 2494 ท่านเห็นว่าวัดบ้านสวนและชุมชนบริเวณวัดไม่สะดวกในการเดินทางติดต่อกับชุมชนภายนอก จึงได้เป็นหัวหน้าชักนำชาวบ้านสร้างถนนพร้อมกัน 2 สาย คือ ถนนสายทางทิศตะวันออกและสายทางทิศตะวันตกของวัด ระยะทางยาวสายละ 400 เมตร เพื่อให้จดกับถนนสายควนขนุน - ปากคลอง ซึ่งเป็นถนนสายหลักของอำเภอควนขนุน ต่อมาในปี พ.ศ. 2496 พระครูพิพัฒน์สิริธร (คง สิริมโต) เป็นหัวหน้าชักชวนชาวบ้านสร้างถนนจากวัดบ้านสวนอีก 2 สาย เพื่อให้เชื่อมโยงกับหมู่บ้านต่าง ๆ สายแรกตัดถนนจากวัดบ้านสวนไปทางทิศใต้ผ่านหมู่ที่ 6 และหมู่ที่ 5 ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน ไปสู่วัดแจ้ง ตำบลชัยบุรี อำเภอเมืองพัทลุง สายที่ 2 จากวัดบ้านสวนตัดถนนไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ผ่านหมู่ที่ 6 ตำบลมะกอกเหนือไปสู่หมู่ที่ 3 ตำบลโตนดด้วน อำเภอควนขนุน[1]

ต่อมาในปี พ.ศ. 2497 พระครูเล็ก จนฺทสโร อดีตเจ้าอาวาสวัดอัมพวนาราม อำเภอเมืองพัทลุง ซึ่งได้เดินทางไปสร้างวัดบ่วงช้างและโรงเรียนวัดบ่วงช้าง ตำบลนาโหนด อำเภอเมืองพัทลุง ไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2492 แต่ถนนที่ใช้ติดต่อกับชุมชนภายนอกยังไม่มี พระครูเล็ก จนฺทสโร จึงได้เป็นหัวหน้าชักชวนชาวบ้านสร้างถนนจากสามแยกต้นไทร (แยกจากถนนเพชรเกษม) ตำบลนาโหนด ผ่านควนกระชังหรือควนชังไปถึงโรงเรียนวัดบ่วงช้าง การสร้างถนนสายนี้ดำเนินการในช่วงออกพรรษาเดือน 11 โดยวิธีการลากพระหรือชักพระเป็นแนวเปิดทางสร้างถนนจนสำเร็จ[2]

จะเห็นได้ว่าบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการพัฒนาสิ่งอำนวยประโยชน์แก่ชุมชนในสมัยนี้จะมีพระสงฆ์เป็นผู้นำ กำนัน ผู้ใหญ่ และชาวบ้านเป็นผู้ให้ความร่วมมือสนับสนุนแรงงานโดยไม่ใช้งบประมาณของรัฐบาลเลย แต่งานสำเร็จด้วยแรงศรัทธาที่ชาวบ้านมีต่อพระภิกษุสงฆ์บางรูปผนวกกับระบบบุญกุศลที่ชาวบ้านยังยึดอย่างเหนียวแน่น ตลอดเวลาที่ทำงานพัฒนาในการสร้างถนน ขุดลอกคลอง จึงไม่ปรากฏว่าชาวบ้านมีความขัดแย้งหรือชาวบ้านไม่ยินยอมให้ตัดถนนผ่านที่ดินของตนแต่อย่างใด

---

[1]ชุม ไชยคีรี. "ประวัติของพระครูพิพัฒน์สิริธร (คง สิริมโต)", ใน ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูพิพัฒน์สิริธร (คง). 2518. ไม่มีเลขหน้า.

[2]พระครูเล็ก จนฺทสโร. "บันทึกส่วนตัวของพระครูเล็ก จนฺทสโร", ใน อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูเล็ก จนฺทสโร (จันทรโชติ). 2528. หน้า 26.

2.2 การเกื้อกูลรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้าน ในสมัยนี้วัดและพระสงฆ์ยังมีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือรักษาพยาบาลชาวบ้านด้วยวิธีแบบ พื้นบ้านหรือด้วยยาสมุนไพรผสมกับคาถาอาคมทางไสยศาสตร์ จึงพบว่าในสมัยนี้มีพระภิกษุได้เรียนวิธีรักษาโรคแบบพื้นบ้านสืบทอดกันมาจำนวนหลายรูป เช่น พระครูถาวรชัยคุณ (หมุน ยสโร) เจ้าอาวาสวัดเขาแดงตะวันออก อำเภอเมืองพัทลุง รักษาโรควิกลจริต หลวงพ่อเจ็ก ฐิตธมฺโม เจ้าอาวาสวัดเขาแดงตะวันตก อำเภอเมืองพัทลุง รักษาโรคทั่วไป พระครูสิทธยาภิรัต (เอียด ปทุมสโร) เจ้าอาวาสวัดดอนศาลา อำเภอควนขนุน รักษาโรควิกลจริตและโรคทั่วไป พระครูถาวรสมณกิจ (เขียว จนฺทสโร) เจ้าอาวาสวัดท่าควาย อำเภอเขาชัยสน รักษาโรคทั่วไป พระครูเมฆ ปุญญสโร เจ้าอาวาสวัดประจิมทิศาราม อำเภอเมืองพัทลุง รักษาโรคต่อกระดูกและโรคทั่วไป พระครูธรรมโฆษิต (คง โกกนุตฺโต) เจ้าอาวาสวัดธรรมโฆษณ์ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา รักษาโรคทั่วไป พระราชรัตนโมลี (เส้ง ติสฺสโร) เจ้าคณะจังหวัดสงขลา วัดแหลมทราย รักษาโรคทั่วไป พระครูโตก เจ้าอาวาสวัดใหญ่ อำเภอระโนด รักษาโรคทั่วไป หลวงพ่อเรือง วัดหัววัง อำเภอระโนด รักษาโรคทั่วไป หลวงพ่อรุ่ง วัดรามแก้ว อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช รักษาโรคทั่วไป เป็นต้น พระภิกษุเหล่านี้ได้ทำหน้าที่บริการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพรประกอบด้วยคาถาอาคม ซึ่งชาวบ้านจะให้ความเชื่อถือว่าจะสามารถรักษาหาย แม้ว่าสมัยนี้การรักษาพยาบาลแบบสมัยใหม่ตามโรงพยาบาลและอนามัยต่าง ๆ จะแพร่หลายมากขึ้น แต่พบว่าโรคบางชนิดที่แพทย์แผนปัจจุบันรักษาไม่หาย เช่น มะเร็ง กระดูกหัก วิกลจริต หรือพิษงูต่าง ๆ ที่ไม่สามารถไปพบแพทย์หรือไปโรงพยาบาลได้ทันอาจถึงความตายได้ เป็นต้น โรคเหล่านี้ถ้ารักษาโดยแพทย์แผนปัจจุบันอาจต้องใช้เงินจำนวนมาก แต่หากรักษากับหมอพระกลับไม่ต้องใช้เงินทองนอกจากค่าบูชาครูเพียงเล็กน้อยเท่านั้น (12 บาท หรือ 32 บาท) จึงทำให้ ชาวบ้านส่วนหนึ่งหันไปนิยมรักษาพยาบาลกับพระภิกษุหรือหมอพระ ดังกรณีการรักษาชาวบ้านที่ถูกยาสั่ง ซึ่งเป็นยาพิษอย่างหนึ่งที่เชื่อว่าแพทย์แผนปัจจุบันไม่สามารถรักษาได้ แต่หลวงพ่อเจ็ก ฐิตธมฺโม) วัดเขาแดงตะวันตก อำเภอเมืองพัทลุง และพระครูธรรมโฆษิต (คง โกกนุตฺโต) เจ้าอาวาสวัดธรรมโฆษณ์ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา สามารถผลิตยาแก้ยาและแก้พิษต่าง ๆ ได้ทุกชนิด ทำให้ชาวบ้านที่ถูกยาสั่งหรือยาพิษเดินทางไปรักษาตัวกันมากจนมีชื่อเสียงเป็นที่รู้กันบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา โดยเฉพาะหลวงพ่อเจ็ก ฐิตธมฺโม ท่านมีตำรายาแก้ยาอยู่หลายขนานที่เคยนำมาทดลองใช้ได้ผลมามากแล้ว ดังตำราระบุไว้ว่า

> ยาแก้ยาเอาหอยอิขม 1 รากจอก 1 ยาทั้งนี้เอาเผาไฟให้ไหม้ลายด้วยน้ำเหล้าองคุลี 1 ให้กินแล ยาแก้คุณยาคุณมนต์ เอาผักปุ้ง 1 ผักเป็ด 1 รังนกนางแอ่น แล้วทำผงเป็นแท่นไว้ ลายด้วยน้ำท่า เสกด้วยอาการ 32 ขนานหนึ่ง เอาหัวบานเย็นทั้ง 2 ไม้เท้ายาย

หม่อม 1 ผักปรังเท่ากัน ทำเป็นแท่นไว้ เสกด้วยอาการ 32 เหมือนกัน แลลายน้ำพร้าว ลายน้ำก็ได้ กินแก้ยาแล ยาแก้ยาว่านทอยนางรำ 1 บวบขม 1 รากงับทั้ง 2 พาโหม ย่าน 1 ทำผงลายน้ำพร้าว และลายน้ำอ้อยแดง ยาแก้ยา เอาถั่วแกะยอดดำ ฝนด้วยน้ำมะพร้าวให้กินแล ยาแก้ยา เอาเดือนดิน 1 ดินสีนาง เอาไส้เดือนแลหมกไฟ แล้วเอาน้ำมะพร้าวเป็นกระสายให้กินแล ฯลฯ[1]

นอกจากหลวงพ่อเจ็ก ฐิตธมฺโม จะรักษาชาวบ้านที่ถูกยาสั่งหรือยาพิษ ท่านยังรับรักษาโรคอื่น ๆ อีกหลายอย่าง เช่น แก้พิษงู โรคลม โรคไอ โรคผิวหนัง โรคไข้ร้อน โรคฝีเทศ โรคบิดมวน โรคผีเข้า โรคริดสีดวง เป็นต้น ดังตัวอย่างยาโรคผีเข้า ซึ่งอาจจะไม่ใช่โรคตามความเข้าใจของคนปัจจุบัน แต่เป็นความเชื่ออย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดอันตรายแก่ผู้นั้น คนที่ผีเข้าสิงจึงต้องแก้ด้วยมนต์หรือยาดังระบุไว้ในตำราของหลวงพ่อเจ็ก ฐิตธมฺโม ว่า

ยาแก้ผีท่านให้เอาใบปราบดิน 1 ลำผีพาย 1 ปดทั้ง 2 กลอย 1 นมแม้ว 1 น้ำข้าว 1 ผักเสียนผี 1 ใบหนาด 1 ลิเภา 1 มะรุม 1 หัวข่า 1 มรุยทั้ง 2 ใบไผ่ 1 หัวตะไคร่ 1 มะงั่ว 1 หัวขิง 1 กก 1 หัวหอม 1 หัวไพล 1 ดีปลี 1 หาหึง 1 ยาทั้งนี้เอาเท่ากัน บดด้วยน้ำมะนาวทำแท่งไว้ จำเพาะแก้ผีทั้งหลาย ผีอยู่ไม่ได้เลย ถ้าต้องผีพรายลายน้ำหัวไพลแก้ผีตายโหงลายน้ำมะนาวแก้ผีใช้ก็แก้ได้แล[2]

บทบาทการรักษาพยาบาลหมอพื้นบ้านดังกล่าวนี้เป็นตัวอย่างหนึ่งที่ให้เห็นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นในการรักษาโรคให้ชาวบ้านของพระภิกษุสงฆ์ในอดีตที่ผ่านมา แต่อย่างไรก็ตามบางครั้งการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้านโดยใช้ยาสมุนไพรก็ขัดแย้งกับการรักษาพยาบาลแบบแผนปัจจุบัน ดังเห็นได้จากกรณีของการรักษาโรคกระดูกหักของพระครูเมฆ ปุญญสโร วัดประจิมทิศาราม ตำบลตำนาน อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เนื่องจากชาวบ้านที่ประสบอุบัติเหตุกระดูกหักอาการสาหัสเมื่อไปรักษาพยาบาลที่โรงพยาบาลของรัฐแพทย์จะลงความเห็นให้ตัดอวัยวะส่วนนั้นทิ้ง แต่ชาวบ้านไม่ยินยอมขอตัวไปรักษากับพระครูเมฆ ทำให้บางครั้งแพทย์กับคนป่วยมีปากเสียงกันชาวบ้านมักถูกกล่าวหาว่ามีความเชื่องมงาย และกล่าวหาวัดรักษาไม่ถูกต้องตามวิธีแพทย์แผนปัจจุบัน ได้สร้างความไม่พอใจให้กับโรงพยาบาลของรัฐมาก แต่หลังจากที่ผู้ป่วยไปรับการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้านกับพระครูเมฆ ปุญญสโร ส่วนใหญ่หายหรือมีอาการดีขึ้นและไม่ต้อง

---

[1]หลวงพ่อเจ็ก ฐิตธมฺโม. ตำราพระเจ็ก พ.ศ. 2476.

[2]<u>เรื่องเดิม.</u>

เสียค่ารักษาพยาบาลด้วยเพราะทางวัดรักษาให้ฟรี ทำให้ชาวบ้านจำนวนมากทั้งใกล้และไกลนิยมไปรักษาพยาบาลที่วัดนี้เพิ่มมากขึ้น และได้ผลไปในทางที่ดีมากกว่าเสีย ทำให้โรงพยาบาลของรัฐเข้าใจถึงเจตนาของพระภิกษุในการเกื้อกูลแก่ชาวบ้านผู้ยากจนจึงให้ความร่วมมือกับวัด โดยเฉพาะคนป่วยที่มีอาการสาหัส โรงพยาบาลจะให้การรักษาเบื้องต้นในการทำแผลให้แล้วหลังจากนั้นหากคนป่วยต้องการจะไปรักษากับทางวัดก็จะไม่มีการขัดขวาง ทำให้พระสงฆ์กับโรงพยาบาลหันมาให้ความร่วมมือกันด้วยดี

ด้วยเหตุนี้การรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้านของพระภิกษุสงฆ์จึงยังคงเป็นที่นิยมอยู่มากในหมู่ชาวบ้านบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา โดยเฉพาะหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลความเจริญไม่สะดวกในการเดินทางไปรักษาพยาบาลที่ในเมือง และชาวบ้านยังเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ ผีสาง เทวดา กันอยู่มาก จึงทำให้คนเหล่านี้หันไปพึ่งพระภิกษุที่มีความรู้ในการรักษาโรคเช่นเดียวกับสมัยที่ผ่านมา แม้ว่าทางภาครัฐจะพยายามรณรงค์ให้ชาวบ้านหันมารักษาพยาบาลกับแพทย์แผนปัจจุบัน แต่ก็ได้ผลเพียงระดับหนึ่งเท่านั้น

3. บทบาทด้านการส่งเสริมพุทธาคม ไสยศาสตร์ และโหราศาสตร์

สมัยนี้พระภิกษุสงฆ์เข้ามามีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมพุทธาคม ไสยศาสตร์ และโหราศาสตร์ค่อนข้างมากกว่าสมัยที่ผ่านมา เนื่องจากสมัยนี้ได้เกิดเหตุการณ์สำคัญทำให้คนไทยอยู่ในความหวาดกลัวก็คือสงครามอินโดจีน พ.ศ. 2483 และสงครามโลกครั้งที่ 2 ญี่ปุ่นได้มายกพลขึ้นบุกประเทศไทย เมื่อวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 พร้อมกันหลายแห่ง เฉพาะบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ญี่ปุ่นได้ยกพลขึ้นบกที่จังหวัดสงขลา ทำให้ไทยต้องเข้าร่วมรบกับญี่ปุ่นเพื่อต่อต้านฝ่ายสัมพันธมิตร ทหารญี่ปุ่นได้ขยายเข้ายึดพื้นที่บริเวณจังหวัดสงขลาและขยายกำลังไปทางจังหวัดพัทลุง ประชาชนและพระภิกษุที่อาศัยอยู่ในตัวเมืองสงขลาได้อพยพหลบภัยสงครามไปอยู่ในชนบท พระสงฆ์บางกลุ่มได้อพยพไปอยู่ตามวัดที่ห่างไกล ประชาชนอยู่ด้วยความหวาดกลัวภัยจากสงคราม จึงทำให้พระภิกษุส่วนหนึ่งเห็นความจำเป็นที่จะสร้างขวัญกำลังใจให้กับชาวบ้าน ทหาร และตำรวจ โดยอาศัยพุทธาคมและไสยศาสตร์สร้างเป็นพระเครื่องและเครื่องรางของขลังแจกจ่ายแก่ทหาร ตำรวจ และประชาชนทั่วไป จากการสำรวจครั้งนี้พบว่าวัดแรกที่เริ่มสร้างพระเครื่องและเครื่องรางของขลังบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา เมื่อ พ.ศ. 2483 ได้แก่ วัดเขาอ้อ - ดอนศาลา ในฐานะสำนักเรียนทางไสยศาสตร์อันเก่าแก่ที่มีการสืบทอดมรดกไสยศาสตร์มายาวนาน โดยการนำของพระครูสิทธยาภิรัต (เอียด ปทุมสโร) อดีตเจ้าอาวาสวัดดอนศาลา แต่การสร้างพระเครื่องรางของขลังครั้งนี้ไปสร้างที่วัดเขาอ้อ[1] ปรากฏว่าได้รับความร่วมมือจากพระเกจิอาจารย์ศิษย์สำนัก

---

[1]ชัยวุฒิ พิยะกูล. <u>คติความเชื่อและพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ของวัดเขาอ้อ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง.</u> 2540. หน้า 77.

วัดเขาอ้อทั้งที่เป็นพระภิกษุและสามเณรจำนวนมาก เช่น พระอธิการปาน ปาลธมฺโม เจ้าอาวาสวัดเขาอ้อ พระครูพิพัฒน์สิริธร (คง สิริมโต) เจ้าอาวาสวัดบ้านสวน พระอาจารย์นำ แก้วจันทร์ (สมัยยังไม่อุปสมบท) ขุนพันธรักษ์ราชเดช (บุตร์) เป็นต้น พระเครื่องที่สร้างขึ้นประกอบด้วยพระปิดตามหายันต์ และพระพุทธรูปแบบกลีบบัว เรียกว่า พระมหาว่าน ส่วนเครื่องราง ได้แก่ ตะกรุด ผ้ายันต์ แหวนพิรอด ลูกอม และประคำ เมื่อสร้างเสร็จแล้ว ขุนพันธรักษ์ราชเดช (บุตร์) ได้ส่งพระเครื่องรางของขลังหรือวัตถุมงคลเหล่านี้ไปให้กระทรวงกลาโหมและกระทรวงมหาดไทยแจกจ่ายให้กับทหาร ตำรวจ และแจกชาวบ้านทั่วไป[1] ในปีเดียวกันพระครูเนกขัมมาภิมณฑ์ (ดิษฐ์ ติสฺสโร) เจ้าอาวาสวัดปากสระ อำเภอเมืองพัทลุง ได้สร้างพระเครื่องรางของขลังขึ้นเป็นจำนวนมาก หลังจากนั้นก็มีวัดต่าง ๆ จัดสร้างพระเครื่องรางของขลังเกิดขึ้นทั่วไปบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา เช่น วัดควนปริง (หลวงพ่อชัย - พ.ศ. 2484) วัดอินทราวาส (หลวงพ่อเซ็น - พ.ศ. 2484) วัดเขาแดงตะวันตก (หลวงพ่อเจ็ก - พ.ศ. 2486) วัดคูหาสวรรค์ (พระครูจรูญกรณีย์ – พ.ศ. 2483) จังหวัดพัทลุง วัดแหลมทราย (พระราชรัตนโมลี – พ.ศ. 2484) วัดชัยมงคล (พ.ศ. 2484) วัดบ่อทรัพย์ (พ.ศ. 2484) วัดธรรมโฆษณ์ (พระครูธรรมโฆษิต – พ.ศ. 2484) เป็นต้น ส่วนรายละเอียดของการสร้างพระเครื่องและเครื่องรางของขลังในสมัยนี้ปรากฏตามตารางที่ 26

ตารางที่ 26 ตัวอย่างวัดและพระสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาที่สร้างวัตถุมงคลออกเผยแพร่ระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2499

ที่	วัด/พระสงฆ์ผู้สร้าง	จังหวัด	ปีที่สร้าง	วัตถุมงคล	หมายเหตุ
1	วัดเกษมรัตน์ (วัดกะเสะ)	สงขลา	พ.ศ. 2476	เหรียญรูปพระอุปัชฌาย์เสน	
2	พระราชรัตนโมลี (เส้ง ติสสโร) วัดแหลมทราย	สงขลา	พ.ศ. 2484/ พ.ศ. 2491	พระปิดตา/พระกริ่ง พระพุทธชินราช	
3	วัดโพธิปฐมาวาส	สงขลา	พ.ศ. 2478 พ.ศ. 2480 พ.ศ. 2484	เหรียญรูปพระครูกาญจนาทรวิฑิต เหรียญรูปพระครูกาญจนาทรวิฑิต รูปพระพุทธรูป	

[1]ชัยวุฒิ พิยะกูล. คติความเชื่อและพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ของวัดเขาอ้อ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง. 2540. หน้า 77.

ที่	วัด/พระสงฆ์ผู้สร้าง	จังหวัด	ปีที่สร้าง	วัตถุมงคล	หมายเหตุ
4	วัดโรงวาส	สงขลา	พ.ศ. 2490	เหรียญหลวงพ่ออินทร์	
5	วัดควนมิตร	สงขลา	พ.ศ. 2498	เหรียญหลวงพ่อยอด	
6	หลวงพ่อเฟื่อง วัดคงคาเลียบ	สงขลา	พ.ศ. 2498	พระพุทธชินราช	
7	วัดแหลมวัง	สงขลา	พ.ศ. 2498	เหรียญหลวงพ่อจันทร์	
8	วัดนาเจริญ	สงขลา	พ.ศ. 2484	เหรียญหลวงพ่อแก้ว	
9	วัดทุ่งบัว	สงขลา	พ.ศ. 2499	รูปสมเด็จเจ้าเกาะใหญ่	
10	วัดชัยมงคล	สงขลา	พ.ศ. 2484	พระปิดตา	
11	วัดบ่อทรัพย์	สงขลา	พ.ศ. 2484	พระปิดตา	
12	พระครูธรรมโฆษิต (คง) วัดธรรมโฆษณ์	สงขลา	พ.ศ. 2484	พระปิดตา/พระพุทธชินราช	
13	วัดปรางแก้ว	สงขลา	พ.ศ. 2498	รูปหลวงพ่อรัศมี	
14	พระครูสิทธยาภิรัต (เอียด) วัดคอนศาลา	พัทลุง	พ.ศ. 2483	พระปิดตามหายันต์ พระพุทธรูป (มหาว่าน)	
15	พระอธิการปาน ปาลธมโม วัดเขาย้อ	พัทลุง	พ.ศ. 2483	พระปิดตา	
16	พระครูเนกขัมมาภิมณฑ์ (ดิษฐ์) วัดปากสระ	พัทลุง	พ.ศ. 2483	พระปิดตา / พระสังกัจจายน์/ พระฤาษี	
17	พระครูถาวรชัยคุณ (หมุน) วัดเขาแดงตะวันออก	พัทลุง	พ.ศ. 2484	พระประจำวัน/พระพุทธรูปลีลา	
18	พระครูจรูญกรณีย์ (ตุด เกสโร) วัดดูหาสวรรค์	พัทลุง	พ.ศ. 2483	พระปิดตา	
19	พระอธิการเซ็น วัดอินทราวาส	พัทลุง	พ.ศ. 2484	พระปิดตา/พระฤาษี	
20	พระอธิการคล้าย วัดสุนทราวาส	พัทลุง	พ.ศ. 2484	พระปิดตา	
21	พระอธิการชัย วัดควนปริง	พัทลุง	พ.ศ. 2484	พระปิดตา	

ที่	วัด/พระสงฆ์ผู้สร้าง	จังหวัด	ปีที่สร้าง	วัตถุมงคล	หมายเหตุ
22	หลวงพ่อเจ็ก ฐิตธมฺโม วัดเขาแดงตะวันตก	พัทลุง	พ.ศ. 2486	พระปิดตา/พระสังกัจจายน์/ พระพุทธรูปลีลา/พระฤาษี/ พระขุนแผน หนุมาน	
23	พระอธิการเรือง วัดปรางหมู่นอก	พัทลุง	พ.ศ. 2484	พระปิดตา	
24	พระครูการาม (พลับ) วัดชายคลอง	พัทลุง	พ.ศ. 2484	พระปิดตา	
25	วัดควนฝาละมี	พัทลุง	พ.ศ. 2485	เหรียญรูปพระครูวัตตานุกูล (จันทร์)	
26	พระอธิการเปรม ติสฺสโร) วัดวิหารสูง	พัทลุง	พ.ศ. 2484	พระปิดตา	

พระเครื่องและเครื่องรางของขลังที่สร้างขึ้นในสมัยนี้ส่วนใหญ่เป็นรูปพระปิดตาหรือพระภควัมบดี พระสังกัจจายน์ พระฤาษี ลูกอม ตะกรุด ผ้ายันต์ เพราะวัตถุมงคลเหล่านี้เชื่อว่ามีพุทธคุณทางด้านคงกระพัน มหาอุด และแคล้วคลาด ซึ่งเหมาะกับภาวะการณ์ที่เกิดสงคราม ส่วนที่สร้างเป็นรูปเหมือนของพระภิกษุจะพบน้อย ในสมัยนี้การจัดสร้างวัตถุมงคลจะได้รับการช่วยเหลือกันทำระหว่างพระสงฆ์และชาวบ้านจึงไม่จำเป็นต้องใช้ทุนรอนมากนัก และจุดมุ่งหมายหลักที่มีการสร้างวัตถุมงคลระหว่าง พ.ศ. 2484 - 2488 ก็เพื่อแจกจ่ายให้กับทหาร ตำรวจ และประชาชน ไว้เป็นขวัญกำลังใจในการป้องกันตัวและไว้ประจำบ้านเรือน นอกจากนี้เนื่องจากอยู่ในภาวะสงครามทำให้เศรษฐกิจตกต่ำราคาสิ่งของมีราคาสูง ทำให้พระสงฆ์ได้รับผลกระทบไปด้วย เมื่อมีการแจกจ่ายวัตถุมงคลประชาชนก็มีการบริจาคเงิน และสิ่งของให้กับวัด เป็นการบำรุงพุทธศาสนาไปในตัวด้วย ดังที่หลวงพ่อเจ็ก ฐิตธมฺโม ได้บันทึกไว้ว่า "เมื่อ พ.ศ. 2486 ในเมื่อญี่ปุ่นขึ้นปะทะกับประเทศของเราไปรบอังกฤษ สิ่งของแพงโดยมาก ผ้าถุงละ 50 บาท จึงได้ทำรูปพระและแหวนอนุปัมพรงขึ้นเมื่อศกนั้น"[1]

หลักฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า หลวงพ่อเจ็ก ฐิตธมฺโม สร้างพระเครื่องเป็นการบำรุงพุทธศาสนา และเป็นพระสงฆ์รูปเดียวที่สร้างพระเครื่องแจกฟรีตลอดชีวิต (พ.ศ. 2486 - 2528) แต่อย่างไรก็ตามการสร้างพระเครื่องของท่านนั้นยังแฝงหลักธรรมทางพุทธศาสนาไว้ในองค์พระ

---

[1]หลวงพ่อเจ็ก ฐิตธมฺโม. ตำราโลงศพ พ.ศ. 2479.

เครื่องเพื่อเป็นสื่อรูปธรรมให้ผู้พบเห็นได้เข้าถึงพุทธธรรมที่แท้จริง ดังเห็นได้จากการสร้างพระเครื่องแบบพระปิดตากุมารในครรภ์ หรือพระปิดตาสอดเข่า หลวงพ่อเจ็ก จิตธมฺโม ได้เคยให้ความหมายไว้ว่า เป็นรูปทารกในครรภ์ตามการปฏิสนธิของมนุษย์ ซึ่งย่อมเป็นผู้มีความบริสุทธิ์จากกิเลสทั้งหลาย แต่ทารกในที่นี้หมายถึง องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อแรกปฏิสนธิในครรภ์พระพุทธมารดา หลวงพ่อเจ็ก จิตธมฺโม ได้แนวความคิดนี้มาจากพระอภิธรรม 7 คัมภีร์ ที่กล่าวถึงการปฏิสนธิหรือการเกิดของมนุษย์ว่ามาจากพระธรรม ด้วยเหตุนี้จึงถือว่าพระปิดตากุมารในครรภ์เป็นบุตรของพระธรรมที่เกิดจากพระอภิธรรม 7 คัมภีร์ ดังปรากฏหลักฐานในหนังสือบุดขาวเรื่อง "พระอภิธรรมแปลฉบับตำบลโตนดด้วน อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง" ได้ระบุไว้ว่า

จึงพระสรรเพชญ ตรัสรู้เห็นเสร็จ สมเด็จอยู่หัว
ซึ่งว่าพระธรรม แต่งให้เป็นตัว มีเมียมีผัว
เราท่านทั้งหลาย เป็นเบญจขันธ์แล้ว ที่นั่นลูกแก้ว
กอดมือนั่งยอง ผันหน้าเข้าท้อง กระดูกหลังโดยปอง
เห็นแล้วเนืองนอง ปรากฏแก่คน พุงอาหารเก่า
แห่งพระเล่าไซร้ ย่อมตั้งอยู่บน หัวลูกนี้แล
แม้แท้ทุกคน ลูกนั่งอยู่บน เหนืออาหารเก่า
วิบากนักหนา ทนทุกเวทนา ดังนี้ตัวเรา
ใช่แม่ทั้งนั้น พันอาหารเก่า ที่ลูกอยู่เล่า
ดังนี้แลหนา[1]

นอกจากนี้ยังพบหลักฐานในคาถาบูชาพระปิดตากุมารในครรภ์ ได้กล่าวถึงการปฏิสนธิ พอสรุปได้ว่า พระธรรมเป็นผู้ให้การปฏิสนธิของมนุษย์ ได้ 7 วัน แตกเป็นเบญจสาขา 15 วัน แตกเป็นเบญจไตร พระสูตรกับพระวินัยเป็นผู้ตั้งดวงจิต พระวิภังค์เป็นผู้แต่งหูซ้ายหูขวา พระธาตุกถาเป็นผู้แต่งลมหายใจ พระบุคคลบัญญัติเป็นผู้แต่งปาก พระกถาวัตถุเป็นผู้แต่งร่าง และพระยมกเป็นผู้แต่งใจ ดังที่หลวงพ่อเล็ก จิตธมฺโม ได้บันทึกไว้ว่า

---

[1]หนังสือบุดขาวเรื่องพระอภิธรรมแปล ต้นฉบับพบที่ตำบลโตนดด้วน อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรีพัทลุง.

สิบนิ้วข้าไหว้ พระธรรมแต่งให้ เข้าครรภ์มารดา
ครั้นถ้วนเจ็ดวัน แตกเบญจสาขา สิบห้าวันมา
แตกเบญจไตร พระพุทธพระธรรม มาชุมนุมกัน
พระสูตรพระวินัย มาตั้งดวงจิต ตั้งลมหายใจ
ดินน้ำลมไฟ พร้อมในกายา ไหว้พระวิภังค์
แต่งหูซ้ายขวา พระธาตุกถา แต่งทางหายใจ
พระบุคคลบัญญัติ แต่งปากสันทัด จินจาปราไส
พระกถาวัตถุ แต่งร่างประไพ พระยมกแต่งใจ
ถ้วนถี่อยู่ ไหว้พระปัฏฐาน แต่งร่างงามตรู่
บอกไว้ให้รู้ เป็นสวัสดิมงคล อะหังวันทา
มิทุระโต อะหังวันทามิทะตุโย อะหังวันทา
มิสัพพะโส[1]

จากหลักฐานดังกล่าวหลวงพ่อเจ็ก ฐิตธมฺโม จึงได้นำมาสื่อในรูปของสัญลักษณ์พระปิดตากุมารในครรภ์ โดยมีส่วนประกอบขององค์พระดังนี้

รกหนารองนั่ง หมายถึง ส่วนที่เป็นฐานของพระนิยมขมวดไว้เป็นรูปวงกลม หรือเป็นแผ่นกลมวางไว้เป็นฐานรองรับองค์พระหรือใต้พระบาททั้งสองขององค์พระ

รกบางหุ้มตัว ไม่ปรากฏสัญลักษณ์ในรูปองค์พระ เนื่องจากเป็นส่วนที่บางใสอย่างอากาศธาตุที่ห่อหุ้มอยู่รอบองค์พระ จึงไม่จำเป็นต้องใช้รูปสัญลักษณ์

น้ำทังทูนหัว หมายถึง ส่วนที่เป็นขมวดมวยอยู่บนพระเศียรขององค์พระ

สายสะดือหรือลำไส้ หมายถึง ส่วนที่เป็นเส้นขมวดลากจากพระเศียรผ่านด้านหลังลงไปที่สะดือ หรือผ่านพระศอลงไป เพราะฉะนั้นสายสะดือกับขมวดน้ำทังจึงเป็นส่วนที่ต่อเนื่องกัน

ส่วนประกอบทั้ง 4 ส่วนนี้ยกเว้นรกบางเมื่อนำมาประกอบเข้าด้วยกันก็จะกลายเป็นพระปิดตากุมารในครรภ์ที่ได้เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาธรรมของหลวงพ่อเจ็ก ฐิตธมฺโม เพื่อสื่อภูมิธรรมกให้ประชาชนได้ทราบ แต่น้อยคนนักจะเข้าถึงภูมิธรรมดังกล่าว เพราะเราไปติดยึดอยู่กับความศักดิ์สิทธิ์เข้มขลังขององค์พระเครื่องมากกว่าภูมิธรรมที่แท้จริง

บทบาทของวัดและพระสงฆ์ทางด้านพุทธาคมและไสยศาสตร์ หลัง พ.ศ. 2488 เริ่มมีความลดน้อยลง เนื่องจากไม่มีภาวะจำเป็นที่จะสร้างขึ้นอีก แต่กลับพบว่าในช่วงหลังนี้การสร้างเหรียญรูปเหมือนเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่พระเถระหรือพระเกจิอาจารย์เริ่มมีมากขึ้น เช่น เหรียญรูป

---

[1]หลวงพ่อเจ็ก ฐิตธมฺโม. ตำราโลงศพ พ.ศ. 2479.

เหมือนพระครูสิทธยาภิรัต (เอียด ปทุมสโร) วัดดอนศาลา สร้าง พ.ศ. 2498 เหรียญรูปเหมือนพระครูธรรมโฆษิต (คง โกกนุตฺโต) วัดธรรมโฆษณ์ สร้าง พ.ศ. 2499 เหรียญรูปเหมือนพระอธิการยอด วัดอ่าวบัว สร้างเมื่อ พ.ศ. 2499 เป็นต้น การสร้างวัตถุมงคลเหล่านี้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงมุ่งไปสู่การแสวงหาทรัพย์ เพื่อบำรุงวัดวาอารามมากขึ้น ซึ่งจะนำไปสู่พุทธพาณิชย์อย่างแท้จริงในสมัยต่อมา

ส่วนการดูฤกษ์ยามทางโหราศาสตร์ในสมัยนี้พระภิกษุสงฆ์ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญเช่นเดียวกับสมัยที่ผ่านมา โดยพระภิกษุสงฆ์บางกลุ่มยังทำหน้าที่ดูดวงผูกดวง ฤกษ์แต่งงาน ฤกษ์สร้างบ้าน ฤกษ์แรกปลูกข้าว – เก็บข้าว ฯลฯ เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นวิถีชีวิตที่ชาวบ้านบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาต้องสัมผัสอยู่ตลอดเวลา การให้พระภิกษุสงฆ์กำหนดฤกษ์ยามถือว่าเป็นมงคลฤกษ์ที่เกิดจากความศรัทธาและสร้างความมั่นใจให้กับผู้ปฏิบัติ แม้จะอยู่นอกเหนือหลักปฏิบัติของศาสนา แต่พระสงฆ์ก็ต้องตอบสนองความต้องการของชาวบ้าน เพราะสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นวิถีชาวบ้าน พระสงฆ์จึงจำเป็นต้องเรียนรู้โหราศาสตร์ไว้ช่วยเหลือชาวบ้าน จึงพบว่าสมัยนี้มีพระสงฆ์ที่มีความรู้ด้านนี้มากมาย เช่น พระธรรมเมธาจารย์ (ทัน ธมฺมสโร) วัดภูผาภิมุข พระครูสถิตวรญาณ (เคลื่อน ฐิตญาโณ) วัดคูหาสวรรค์ พระครูพิพัฒน์สิริธร (คง สิริมโต) วัดบ้านสวน จังหวัดพัทลุง พระอุปัชฌาย์ทอง วัดคลองแห พระราชรัตนโมลี (เส้ง ติสฺสโร) วัดแหลมทราย จังหวัดสงขลา เป็นต้น

4. บทบาทด้านการส่งเสริมและเผยแผ่ธรรม

การเผยแผ่ธรรมเป็นหน้าที่สำคัญของพระสงฆ์ที่ต้องปฏิบัติ เพื่อให้ประชาชนได้เข้าใจหลักพุทธธรรมที่แท้จริง เกิดศรัทธาเลื่อมใสในพุทธศาสนาและตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติ เป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ ในสมัยนี้องค์การเผยแผ่ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 ได้กำหนดหน้าที่ของวัดต่าง ๆ เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะจังหวัด เกี่ยวกับการเผยแผ่ไว้ดังนี้[1]

1. อบรมภิกษุสามเณรให้มีสมณสัญญาและอบรมในเรื่องจรรยามารยาท ตลอดถึงการปฏิบัติอันเกี่ยวกับพิธีหรือแบบอย่างต่าง ๆ

2. อบรมการทำวัตรสวดมนต์ให้เป็นไปโดยมีระเบียบเรียบร้อย

3. หาอุบายวิธีให้ได้ยินได้ฟังโอวาท คำสั่งสอนหรือแนะนำที่เป็นประโยชน์

---

[1]ชำเรือง วุฒิจันทร์. การพัฒนากิจการสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงของชาติ. 2527. หน้า 191 - 192. (อ้างอิงจาก สิริ เพ็ชรไชย. ความหมายของคำในหน้าที่พระสังฆาธิการ เอกสารโรเนียวเสนอกรมศาสนา มิถุนายน 2522. หน้า 3 - 4.)

4. แนะนำสั่งสอนอบรมประชาชนให้เข้าใจในศาสนพิธีและการปฏิบัติ

5. เทศนาสั่งสอนประชาชนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรมและให้ได้ยินได้ฟังเรื่องที่เกี่ยวกับพระศาสนาโดยถูกต้อง

6. หาอุบายวิธีสกัดกั้นสัทธรรมปฏิรูปมิให้เกิดขึ้น หรือบำบัดที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไปโดยที่ชอบ

7. ขวนขวายเพื่อให้ศิษย์วัดมีความรู้ในเรื่องพระศาสนาและอบรมในทางศีลธรรม มีการไหว้พระสวดมนต์ เป็นต้น

8. ขวนขวายจัดตั้งห้องสมุด เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาธรรม – บาลี หรือเพื่อประโยชน์แก่ประชาชน หรือขวนขวายจัดหาหนังสือที่เกี่ยวกับความรู้ทั่วไปบ้าง ที่เกี่ยวกับการไหว้พระสวดมนต์บ้าง ที่เกี่ยวกับศีลธรรมบ้าง ที่เกี่ยวกับประวัติพระบ้าง เพื่อให้ผู้รักษาศีลฟังธรรมตามวัดต่าง ๆ ได้ท่องได้อ่านได้ฟังตามควรแก่สถานที่และโอกาส

9. ขวนขวายจัดหาเครื่องอุปกรณ์ในการเรียนภาษาไทยบางประเภทสำหรับชั้นประถมศึกษาขึ้นไปไว้เพื่อให้นักเรียนที่ขัดสนได้ยืมใช้ในการเรียน

การส่งเสริมและการเผยแผ่ธรรมของคณะสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในสมัยนี้ไม่มีลักษณะเด่นมากนัก ส่วนใหญ่เป็นไปตามประเพณีนิยม คือการเผยแผ่ธรรมโดยการเทศน์ในงานประเพณีหรือโอกาสพิเศษต่าง ๆ เช่น งานเทศน์มหาชาติ งานทอดกฐิน งานทอดผ้าป่า งานฝังลูกนิมิต งานวันสารทไทย งานวันว่างในเทศกาลสงกรานต์ งานฉลองสมโภชต่าง ๆ เป็นต้น งานเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นการชักจูงหรือดึงชาวบ้านเข้าหาวัดเป็นจำนวนมาก จึงเป็นโอกาสที่พระภิกษุสงฆ์ได้ประกอบพิธีกรรมพร้อมกับเทศนาอบรมสั่งสอนธรรมให้แก่ประชาชนด้วย นอกจากนี้ในวันสำคัญทางพุทธศาสนา ได้แก่ วันธรรมสวนะ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา และวันอาสาฬหบูชา เป็นวันที่ประชาชน เยาวชน มักจะนิยมไปประกอบพิธีกรรมกันที่วัดจึงถือเป็นโอกาสดีที่พระภิกษุสงฆ์ได้เทศนาธรรมหรือสนทนาธรรมกับชาวบ้าน แต่อย่างไรก็ตามพระสงฆ์บางรูปที่เป็นนักเทศน์เริ่มมีชื่อเสียงเป็นที่นิยมของชาวบ้านก็มักจะรับภาระหนัก เนื่องจากต้องรับกิจนิมนต์ชาวบ้านที่ห่างไกล การเดินทางก็ไม่สะดวกเหมือนสมัยนี้ เพราะต้องเดินเท้าเป็นระยะทางไกล ๆ เป็นเวลาหลายวัน ดังเห็นได้จากกรณีของท่านปัญญานันทะภิกขุ หรือพระธรรมโกศาจารย์แห่งวัดชลประทานรังสฤษดิ์ จังหวัดนนทบุรี สมัยประมาณ พ.ศ. 2476 ท่านได้จำพรรษาที่วัดอุทัย อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการเป็นพระนักเทศน์เริ่มมีชื่อเสียงขึ้นที่วัดนี้[1] ท่านได้เล่าไว้ตอนหนึ่งว่า

---

[1]เฉลิมศักดิ์ รงคผลิน. ชีวิตพระนักเทศน์ "ท่านปัญญานันทะ". 2526. หน้า 9.

อยู่ที่สงขลานี่ก็เริ่มเป็นนักเทศน์ ตอนนั้นเรียกว่าเริ่มเทศน์ออกไปแพร่หลายไปเทศน์ตามงานศพในตลาดบ้างที่โน่นบ้างที่นี่บ้าง ที่นี้การเทศน์มันแหวกแนว ไม่เหมือนคนอื่นเขาที่เทศน์กันอยู่ทั่ว ๆ ไป คนจึงสนใจในการที่จะฟัง ในการที่จะนิมนต์ไปเทศน์ ต่อมาก็กลายเป็นนักเทศน์คู่ คือ เทศน์ 2 ธรรมาสน์[1]

การเทศน์ในสมัยนี้บางครั้งต้องเดินทางไกลไปต่างอำเภอ ดังที่ท่านปัญญานันทะภิกขุได้เล่าไว้ว่า

การเทศน์ในสมัยนั้นนะไม่ใช่สบายต้องเดิน ญาติโยมไม่เคยไปสงขลาไม่รู้ระยะทาง อยู่ในเมืองนี้เดินไปเทศน์ระโนด เดินวันนี้ต้องนอนที่สทิงพระ รุ่งขึ้นเดินถึงระโนดแล้วเทศน์ตอนบ่าย เทศน์เสร็จแล้วเดินทางกลับอีก 2 วัน ถึงสงขลา ถึงสงขลานอนคืนหนึ่งเดินไปอำเภอจะนะไปเทศน์ที่อำเภอโน้นต่อไปอีก มันไกล ๆ ทั้งนั้น เดินจนริมสบงขาดนะ ด้วยอำนาจสูสีกับแข้งกับขานี้ เดินไปเทศน์คู่กันก็เดินไป 2 องค์ กับลูกศิษย์สักคนหนึ่ง ไปกันเรื่อยไปนาน ๆ จะได้นั่งเรือยนต์เสียทีหนึ่ง แต่ส่วนมากก็เดินไปเที่ยวเทศน์ในที่อย่างนั้น[2]

การเผยแผ่ธรรมโดยการเทศน์จึงมีความสำคัญมากในสมัยนี้ แม้ว่าพระสงฆ์ส่วนใหญ่จะนิยมเทศน์อยู่ในวัดหรือบริเวณใกล้เคียง แต่พระสงฆ์บางกลุ่มก็เริ่มตื่นตัวในการเทศน์ภายนอกมากขึ้นเพื่อให้ประชาชนในท้องถิ่นที่ห่างไกล ได้รับความรู้เกี่ยวกับธรรมได้กว้างขวางขึ้น ซึ่งเป็นแนวคิดที่ได้นำมาใช้กับโครงการพระธรรมทูตในเวลาต่อมา

การเผยแผ่ธรรมในสมัยนี้นอกจากจะใช้การเทศน์แล้ว การเผยแผ่โดยสื่อสิ่งพิมพ์เริ่มเข้ามามีบทบาทสำคัญในการพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับพุทธศาสนาออกเผยแพร่ไปยังวัดและพุทธศาสนิกชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ทำให้หลักธรรมแพร่หลายออกไปในวงกว้าง เช่น หนังสือสิงคาโอวาทคำกลอน (พ.ศ. 2499) บทสวดมนต์แปลสำนักวัดราชาธิวาส (พ.ศ. 2482) ประวัติพระรัตนธัชมุนี วัดท่าโพธิ์ และทิฏฐิกถา (พ.ศ. 2478) สุภาษิตลุงสอนหลาน (พ.ศ. 2497) คำกลอนสอนใจ (พ.ศ. 2496) อานิสงส์ทอดกฐินคำกลอน (พ.ศ. 2497) เป็นต้น หนังสือเผยแพร่หลักธรรมเหล่านี้บางส่วนก็นำหนังสือเก่ามาพิมพ์ใหม่ เช่น สุภาษิตลุงสอนหลาน ของพระครูวิจารณ์ศีลคุณ (ชู) บทสวดมนต์แปลสำนักวัดราชาธิวาส เป็นต้น บางส่วนก็เป็นหนังสือที่ปราชญ์

---

[1]เฉลิมศักดิ์ รงคผลิน. ชีวิตพระนักเทศน์ "ท่านปัญญานันทะ". 2526. หน้า 9.

[2]เรื่องเดิม. หน้า 15.

ท้องถิ่น ได้แต่งหรือรวบรวมขึ้น เช่น อานิสงส์ทอดกฐินคำกลอนของนายอำนวย ประพันธ์ บัณฑิต บุตรของนายแดง นักปราชญ์ คำกลอนสอนใจของนายทอง นวลศรี เป็นต้น

5. บทบาทด้านการส่งเสริมศิลปะ ประเพณี และพิธีกรรม

วัดและพระสงฆ์ในสมัยนี้เริ่มให้ความสำคัญกับการส่งเสริมศิลปะ ประเพณี และพิธีกรรมมากขึ้น เพราะเห็นว่าศิลปะโบราณวัตถุสถานเป็นสิ่งมีคุณค่าทางด้านการศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและประวัติศาสตร์ชาติไทย พระภิกษุผู้ให้ความสำคัญในเรื่องนี้รูปแรกดูเหมือนจะเป็นพระราชศีลสังวร (ช่วง อตฺถเวที) อดีตเจ้าคณะจังหวัดสงขลา (ธ) วัดมัชฌิมาวาส จังหวัดสงขลา เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการเก็บรวบรวมศิลปะโบราณวัตถุที่พบบริเวณอำเภอระโนด อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา และจากสถานที่อื่น ๆ มาจัดแสดงเป็นพิพิธภัณฑ์ไว้ที่วัดมัชฌิมาวาส เมื่อ พ.ศ. 2482 ตั้งชื่อว่า พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มัชฌิมาวาส (ภัทรศีลสังวร)

แรงดลใจที่ทำให้พระราชศีลสังวร (ช่วง อตฺถเวที) สร้างพิพิธภัณฑ์ขึ้นที่วัดมัชฌิมาวาส ท่านเคยเล่าไว้ว่า เมื่อสมัยที่ท่านอยู่วัดราชาธิวาส กรุงเทพฯ ประมาณปี พ.ศ. 2472 ท่านได้นำพระพุทธรูปที่เรียกว่าพระโคนสมอ ศิลปสมัยอยุธยาติดตัวเข้าไปกรุงเทพฯ ด้วย ช่วงนั้นเป็นเทศกาลเข้าพรรษาทางพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพฯ ได้เปิดให้พระสงฆ์เข้าชมด้วยเป็นเวลา 3 วัน พระเดชพระคุณท่านกับพระครูมงคลวิลาสได้ไปชมพิพิธภัณฑ์ และท่านนำพระพุทธรูปโคนสมอ ส่วนพระมงคลวิลาสนำพระพุทธรูปขนาดเล็กเท่านิ้วหัวแม่มือ สมัยทวารวดี เพื่อจะมอบให้ไว้สำหรับจัดแสดงประจำพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ แต่เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ์ปฏิเสธไม่ยอมรับของไว้โดยอ้างเหตุผลว่าพระพุทธรูปแบบนั้นมีมากแล้ว พระเดชพระคุณและพระครูมงคลวิลาสจึงนำพระพุทธรูปดังกล่าวกลับวัดและได้ปรึกษากันว่าสิ่งของที่แสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติแถบจังหวัดสงขลามีมาก ถ้าเราจะตั้งพิพิธภัณฑ์ขึ้นบ้างก็คงจะเป็นประโยชน์แก่ญาติโยมพี่น้องชาวบ้านอย่างแน่นอน[1] หลังจากพระเดชพระคุณย้ายจากวัดราชาธิวาสมาอยู่วัดมัชฌิมาวาสจึงได้ตั้งพิพิธภัณฑ์ขึ้น โดยใช้ศาลาฉายีเป็นที่จัดแสดง เมื่อ พ.ศ. 2482 ดังได้กล่าวมาแล้ว พระราชศีลสังวร (ช่วง อตฺถเวที) เป็นบุคคลที่มีความห่วงใยศิลปะโบราณวัตถุมากซึ่งเห็นได้จากในช่วงปี พ.ศ. 2484 - 2485 สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ญี่ปุ่นได้ยกพลขึ้นบกที่จังหวัดสงขลา ญี่ปุ่นได้เข้าไปอาศัยตามวัดต่าง ๆ จำนวนมาก ท่านมีความห่วงใยว่าญี่ปุ่นจะยึดของเหล่านี้ไป ดังนั้นในเวลากลางคืนพระราชศีลสังวร (ช่วง อตฺถเวที) ได้ขุดหลุมและนำศิลปะโบราณวัตถุต่าง ๆ ห่อด้วยจีวรเก่า ๆ บรรจุลงเข่ง นำไปฝังหลุมคลุมด้วยเศษขยะ ในเวลากลางวันก็ทำทีเป็นกวาดขยะทั่วบริเวณ

---

[1]คณะศิษย์. อนุสรณ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพพระเทพวิสุทธิคุณ (เลี่ยม อลีโน) พระราชศีลสังวร (ช่วง อตฺถเวที). 2525. ไม่มีเลขหน้า.

ที่ฝังเพื่อสำรวจความปลอดภัยของโบราณวัตถุดังกล่าว เพื่อป้องกันภัยจากลูกระเบิดอันเกิดจากฝ่ายตรงข้ามและพรางตามิให้พวกญี่ปุ่นที่เข้ามาอาศัยอยู่ในวัดและบริเวณใกล้เคียงรู้เห็นว่ามีโบราณวัตถุอันล้ำค่าอยู่ในที่นั้น แสดงให้เห็นว่าพระราชศีลสังวร (ช่วง อตฺถเวที) มีความหวงแหนในศิลปะโบราณวัตถุไม่น้อยไปกว่าหวงแหนชีวิตทีเดียว และหลังจากสงครามสงบแล้ว จึงได้รื้อฟื้นปรับปรุงพิพิธภัณฑ์ขึ้นใหม่จนเป็นที่ยอมรับกันมาจนปัจจุบัน[1]

นอกจากจะรวบรวมศิลปะ โบราณวัตถุแล้ว พระราชศีลสังวร (ช่วง อตฺถเวที) ยังได้เห็นความสำคัญของวรรณกรรมท้องถิ่นประเภทลายลักษณ์ที่เรียกว่า บุดขาวและบุดดำ ท่านได้รวบรวมไว้เป็นจำนวนมากในฐานะเป็นแหล่งรวมภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ ของท้องถิ่น อันเป็นขุมทรัพย์ทางวิชาการมีเนื้อหาทั้งเรื่องพระอภิธรรม ตำนาน ชาดก และนิทานพื้นบ้าน นับว่าท่านเป็นผู้เห็นกาลไกลจริง ๆ[2] จึงทำให้พิพิธภัณฑ์แห่งนี้เป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าทางวิชาการที่สำคัญแหล่งหนึ่งของภาคใต้

ส่วนในจังหวัดพัทลุง พระธรรมเมธาจารย์ (ทัน ธมฺมสโร) อดีตเจ้าคณะจังหวัดพัทลุง วัดภูผาภิมุข หลังจากท่านได้ย้ายจากวัดราชาธิวาสวิหาร กรุงเทพฯ มาอยู่ที่วัดภูผาภิมุข จังหวัดพัทลุง และได้เป็นเจ้าคณะจังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2477 ท่านเป็นผู้ที่มีความสนใจทางด้านประวัติศาสตร์โบราณคดีเมืองพัทลุงเป็นอย่างมาก ในช่วงแรกจึงได้พยายามรวบรวมวรรณกรรมลายลักษณ์ประเภทหนังสือบุดมีเนื้อหาครอบคลุมทั้งคัมภีร์ทางพุทธศาสนา โหราศาสตร์ คาถาอาคม ทางไสยศาสตร์ ตำนาน นิทาน ชาดก และนิทานพื้นบ้านไว้จำนวนมาก ที่มีชื่อเสียงคือการเก็บรวบรวมเรื่อง สุทธิกรรมที่เชื่อกันว่าพระอุดมปิฎก (สอน) เป็นผู้แต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 แล้วจัดพิมพ์ออกเผยแพร่เมื่อ พ.ศ. 2496 ซึ่งนักวิชาการด้านนี้ได้ใช้เป็นต้นฉบับศึกษาค้นคว้ามาจนปัจจุบัน นอกจากนี้พระธรรมเมธาจารย์ (ทัน ธมฺมสโร) ยังได้เริ่มรวบรวมศิลปะโบราณวัตถุที่พบในบริเวณจังหวัดพัทลุงและจังหวัดใกล้เคียง แล้วจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์วัดภูผาภิมุขได้เปิดเป็นทางการเมื่อ พ.ศ. 2504 ทำให้พิพิธภัณฑ์แห่งนี้เป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าทางศิลปะและโบราณคดีมาจนปัจจุบัน

นอกจากการส่งเสริมเพื่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมในรูปของการจัดพิพิธภัณฑ์แล้วดูเหมือนว่าจุดเด่นอีกประการหนึ่งคือ การส่งเสริมศิลปะการละเล่นพื้นบ้านประเภทหนังตะลุงและ

---

[1]คณะศิษย์. อนุสรณ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพพระเทพวิสุทธิคุณ (เลี่ยม อลีโน) พระราชศีลสังวร (ช่วง อตฺถเวที). 2525. ไม่มีเลขหน้า.

[2]สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ "พระราชศีลสังวรกับงานด้านภาษาและวรรณกรรม", ใน อนุสรณ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ พระเทพวิสุทธิคุณ (เลี่ยม อลีโน) พระราชศีลสังวร (ช่วง อตฺถเวที). 2525. ไม่มีเลขหน้า.

มโนห์ราของหลวงพ่อเจ็ก ฐิตธมฺโม อดีตเจ้าอาวาสวัดเขาแดงตะวันตก อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง หลวงพ่อเจ็ก ฐิตธมฺโม เป็นผู้สนใจการละเล่นหนังตะลุงและมโนห์รามาตั้งแต่ยังไม่ได้อุปสมบท ได้ฝึกฝนจนมีความชำนาญในการแสดงหนังตะลุงและมโนห์รา และเชี่ยวชาญในการแกะสลัก งานปั้น งานวาดเขียน ตลอดถึงการทำเครื่องมือเครื่องใช้ และเครื่องดนตรีหนังตะลุง - มโนห์ราทุกชนิด หลังจากได้อุปสมบทก็ยังมีคณะหนังตะลุง – มโนห์รา ไปมาหาสู่กับท่านอยู่เสมอ แม้ว่าท่านจะแสดงหนังตะลุงไม่ได้เนื่องจากอยู่ในสมณเพศ แต่ก็ฝึกหัดศิษย์วัดจนมีความชำนาญการแสดงหนังตะลุงและมโนห์รา ศิษย์คนใดมีความสนใจทางด้านการวาดเขียน ช่างแกะ ช่างปั้น หลวงพ่อก็จะสอนให้และคอยแนะนำอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะบทกลอนหนังตะลุงและมโนห์รา ท่านได้บันทึกไว้เป็นจำนวนมากทั้งที่ท่านแต่งเองและให้ผู้อื่นแต่งให้เพื่อใช้ฝึกศิษย์วัด ลูกศิษย์ของท่านหลายคนเมื่อออกจากวัดไปแล้วได้ตั้งเป็นคณะหนังตะลุงและมโนห์รา เช่น มโนห์ราเยื้อง มโนห์ราครื้น เสียงแก้ว มโนห์ราแบน มโนห์ราถาวร หนังพา หนังจวน หนังสว่าง เป็นต้น[1] ส่วนบทกลอนที่ใช้ในการฝึกหัดให้ศิษย์วัดแสดงหนังตะลุงและมโนห์ราที่หลวงพ่อเจ็ก ฐิตธมฺโม ได้บันทึกไว้มีหลายบทที่มีความไพเราะและตลกขบขัน ดังตัวอย่างบทหนังตะลุงเป็นบทจ่าหน้าเรื่องไว้ว่า

ชาวเราเอยเคยสิ้นได้ยินสาร
โบราณกาลแนะนำรออำนวย
ดูสลับแดงโศกโลกมันสวย
ระพีพวยพุ่งเฟื่องตั้งขึ้นเบื้องบูรพา
น้ำค้างปลิดฝนประกายปลายพฤกษา
พุมะราพุมะรินบินวงเวียน
ใจหนอจิตมืดดำดอกลำดวน
ดอกสาวหยุดพุดซ้อนดอกซ่อนกลิ่น
กลิ่นไกลยังไม่หอมเหมือนกลิ่นใกล้
น่าสงสารเกตภมร
จ่าหน้าเรื่องเบื้องตั้งไว้ทั้งนี้
โลกซึ่งเราเหล่านี้มีมานาน
บุปผาชาติคาดสะดามาประดับ
ยามอรุณรสสะหึมสีจำรวย
สะแสงทองส่องโลกทั่วทุกทิศ
สายลมอ่อนชอนโชกลิ่นผะกา
ผมนั่งกล้าประดิษฐ์สถิตย์เสถียร
เจ้าไม่ควรลืมหนาวนาลัย
พระพายรินลมพามาจากไหน
แมงภู่ไหนเป็นเจ้าของครองมาลี
ผลาญดูดน้ำหวานหมดสิ้นแล้วบินหนี
ยกเมธีจอมท้าวเจ้าจอมวัง[2]

---

[1]ดูรายละเอียดใน ชัยวุฒิ พิยะกูล . ประวัติหลวงพ่อเจ็กและการสร้างวัตถุมงคลวัดเขาแดงตะวันตก อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง. 2530. (ยังไม่จัดพิมพ์เผยแพร่).

[2]หลวงพ่อเจ็ก ฐิตธมฺโม. สมุดบันทึกบทหนังตะลุง - มโนห์รา.

ในส่วนของบทมโนห์ราของหลวงพ่อเจ็ก บางบทได้สะท้อนให้เห็นสภาพบ้านเมือง บริเวณบ้านลำปำ อำเภอเมืองพัทลุง ดังตัวอย่างบทคำพรัดสีโต ได้ระบุไว้ว่า

สีเอยสีโต ราโพใบบัง
แม่น้ำลำปำ ไหลไปทั้งเลสาบ
นาวาแล่นเข้าออก ผมจะบอกเสียให้ทราบ
ไปออกทะเลสาบ เขาใช้อาบใช้กิน
มีเรือแล่นตลอด ไม่ปลอดในวาริน
ผมกล่าวยังไม่สิ้น แพรกประตีนนั้นผุดหาด
คลื่นตีฉาดฉาด ที่สองข้างผุดหาดทราย
เรือไปมาไม่ได้ ต้องแล่นไปสายหัวนอน
เรือจีนเรือไทย แล่นไปสลอน
กล่าวความซับซ้อน นามกรพัทธาคาร
ยังมีท่าเรือจอด คนชาวนอกเขาโดยสาร
ขึ้นลงพัทธาคาร เขาโดยสารมาเมืองลุง
เรือพายเรือแจว แล่นเป็นแถวดูไปสยุ้ง
เรือใบแล่นพุ่ง มุ่งไปออกทะเล
พระพายพัดส่ง เรือวิ่งตรงไม่หวนเห
วิ่งข้ามทะเล มาจอดที่เมืองสงขลา
เรือไทยเรือจีน ทุกทรัพย์สินมานานา
กล่าวถึงพวกชาวท่า ชวนกันมามากมาย
เที่ยวซื้อสินค้า ซื้อกุ้งปลาที่หลาดจ่าย
มีหลาดมากมาย ก็สุดที่จะพรรณนา[1]

บทบาทของหลวงพ่อเจ็ก จิตธมฺโม ในด้านการส่งเสริมศิลปะ วัฒนธรรมนี้ยังมีอีกหลายประการที่แสดงให้เห็นความสามารถของท่าน โดยเฉพาะด้านการแกะสลักลวดลายการทำโลงศพ และประดับโลงศพท่านมีฝีมือเป็นเยี่ยม ดังนั้นจึงต้องรับภาระทำโลงศพให้ชาวบ้านหรือโลงศพของพระภิกษุสงฆ์ที่มรณภาพไปแล้ว เมื่อทำโลงให้กับใครท่านจะบันทึกแบบโลงและลวดลายไว้เป็นตำราสำหรับสอนศิษย์จนกลายเป็นตำราโลงศพ ดังที่บันทึกไว้ในตำราโลงศพว่า

---

[1]หลวงพ่อเจ็ก จิตธมฺโม. สมุดบันทึกบทหนังตะลุง - มโนห์รา.

เมื่อทำโลงท่านจัน พ.ศ. 2499 โลงลุงหลวงจัน ส่วนยาว 5 ชั่วทัดฟุตกับ 9 นิ้ว ส่วนสูง 2 ชั่วทัดฟุตกับ 6 นิ้ว ส่วนหน้าอุด 1 ชั่วทัดฟุตกับ 8 นิ้วเท่านั้น ก้านทอง 84 ก้านเท่านั้น 24 ดอกพุม ซีก 42 ฯ ดอกจำยามดี 20 ฯ จำยามซีก 42 ฯ ลวดทองขาว ซับสีดาษสีน้ำเงิน ช่อทองเขียว ซับดาษสีรง ทองแผ่นใหญ่ ก้านทอง ทองสีสีเขียวแล[1]

หลวงพ่อเจ็ก ฐิตธมฺโม จึงเป็นพระเถระรูปหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในการส่งเสริมด้านศิลปะ และวัฒนธรรม ให้กับเยาวชนหรือศิษย์วัดที่เข้ามาพึ่งบุญวัดภายใต้ร่มเงาพุทธศาสนา จนมีความรู้ติดตัวเมื่อออกไปจากวัดแล้วก็สามารถนำสิ่งที่ได้เล่าเรียนมาไปประกอบอาชีพเลี้ยงชีวิตได้

ส่วนบทบาทด้านประเพณีและพิธีกรรมในสมัยนี้ วัดและพระสงฆ์ยังมีบทบาทที่สำคัญในการส่งเสริมให้ชาวบ้านในท้องถิ่นได้เข้ามาร่วมประกอบพิธีกรรมในโอกาสต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนา ไสยศาสตร์และโหราศาสตร์ เช่นเดียวกับสมัยที่ผ่านมา โดยเฉพาะประเพณี และพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา เช่น เทศน์มหาชาติ งานทอดกฐิน งานทอดผ้าป่า เป็นต้น พิธีกรรมตามประเพณีเหล่านี้ได้ขยายวงกว้างมากขึ้นเริ่มมีการระดมทุนจากภายนอกชุมชนมากกว่าทุนในชุมชน ดังนั้นงานตามประเพณีและพิธีกรรมเป็นการใช้ระบบบุญกุศล เพื่อแสวงหาทุนมาพัฒนาวัด ซึ่งจะพบมากยิ่งขึ้นในสมัยต่อมา

บทบาทของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2542

บทบาทของวัดและพระสงฆ์ในสมัยนี้มีการเปลี่ยนแปลงไปมาก เนื่องจากความเจริญของบ้านเมืองทำให้ประชาชนมองเห็นความสำคัญของพุทธศาสนาน้อยลง ความสัมพันธ์ระหว่างวัดและพระสงฆ์กับประชาชนก็ห่างเหินกันมากขึ้น ส่วนใหญ่ความสัมพันธ์มุ่งไปที่วัตถุและความเชื่อทางพุทธาคมไสยศาสตร์ จึงทำให้บทบาทของวัดและพระสงฆ์ในสังคมเมืองมุ่งไปที่รูปแบบการอนุรักษ์ศิลปกรรม การท่องเที่ยว การจัดพิพิธภัณฑ์ภายในวัด การประกอบพิธีกรรมตามประเพณี การทำบุญในรูปแบบต่าง ๆ ส่วนในสังคมชนบทนั้น บทบาทของวัดและพระสงฆ์ยังหลงเหลือบทบาทแบบดั้งเดิมอยู่บ้างจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับสังคมในท้องถิ่นนั้นมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสการพัฒนาสมัยใหม่ของประเทศมากน้อยเพียงใด บทบาทของวัดและพระสงฆ์ที่เปลี่ยนแปลงไปบ้าง เช่น เมื่อเลิกเป็นครูสอนและดำเนินงานของโรงเรียนแล้ว ก็เปลี่ยนมาเป็นผู้อุปถัมภ์โรงเรียนเป็นผู้นำในการชักชวนชาวบ้านสร้างโรงเรียน แนะแนวทางการศึกษาหรือนำเด็กจากชนบทเข้าสู่วัดในเมือง วัดและพระสงฆ์บางแห่งเป็นศูนย์รวมศรัทธาของชาวบ้านในการช่วยเหลือ

---

[1]หลวงพ่อเจ็ก ฐิตธมฺโม. ตำราโลงศพ พ.ศ. 2479.

เกื้อกูล การสร้างสาธารณสมบัติและสิ่งสาธารณูปโภค เช่น บ่อน้ำ สะพาน เขื่อน ศาลา โรงประชุม เป็นต้น[1]

นอกจากนี้บทบาทของวัดและพระสงฆ์ทั้งในสังคมเมืองและชนบทจำนวนมากที่หันไปเน้นทางด้านพุทธาคม ไสยศาสตร์และโหราศาสตร์ที่เปลี่ยนไปจากเป้าหมายเดิมที่จะให้เป็นเครื่องบำรุงขวัญกำลังใจและเป็นสื่อเข้าถึงพุทธธรรมได้เปลี่ยนไปในเชิงธุรกิจการค้ามากขึ้น จึงทำให้ประชาชนหลงลืมแก่นแท้ของพุทธศาสนา บทบาทเหล่านี้ได้พบเห็นทั่วไปบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ซึ่งมีรายละเอียดที่น่าสนใจดังนี้

1. บทบาทด้านการส่งเสริมการศึกษา

สมัยนี้บทบาทของวัดและพระสงฆ์ด้านการส่งเสริมการศึกษาในโรงเรียนลดน้อยลงมาก เนื่องจากรัฐได้เข้ามาจัดการศึกษาในทุกด้านและทุกระดับ แต่สิ่งสำคัญในสมัยนี้คือกระทรวงศึกษาธิการได้ตัดหลักสูตรวิชาศีลธรรมของพุทธศาสนาออกจากทุกชั้น และห้ามสอนเรื่องสันโดษ ทำให้คณะสงฆ์และประชาชนชาวไทยผู้นับถือพุทธศาสนาได้ต่อสู้เรื่องนี้เป็นเวลานาน จนกระทั่งมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2521 มาตรา 52 แห่งรัฐธรรมนูญฉบับนี้บัญญัติไว้ว่า "บุคคลมีหน้าที่รับการศึกษาตามเงื่อนไขและวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ กระทรวงศึกษาธิการต้องจัดหลักสูตรพระพุทธศาสนาให้คนไทยได้รับการศึกษาพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของชาติ ซึ่งได้กำหนดไว้ในแผนการศึกษาแห่งชาติจะได้กล่าวต่อไป" จากการต่อสู้ของคณะสงฆ์และประชาชนชาวพุทธ และโดยบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญดังกล่าวข้างต้น แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2521 จึงมีการบรรจุวิชาศีลธรรมไว้ในหลักสูตรการศึกษาของเยาวชนตามเดิม[2] แต่โดยประเพณีปฏิบัตินั้นพระสงฆ์ก็ยังเป็นครูผู้ช่วยสอนในโรงเรียนต่าง ๆ อยู่จำนวนมาก โดยเฉพาะระหว่าง พ.ศ. 2490 - 2510 การศึกษาในระบบโรงเรียนของรัฐยังขาดครูเป็นจำนวนมาก ทั้งในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา จึงได้ให้พระสงฆ์เข้าไปเป็นครูสอนในโรงเรียนประชาบาลและโรงเรียนเทศบาลเกือบทุกท้องที่ ส่วนในโรงเรียนรัฐบาลชั้นมัธยมศึกษาก็มีบ้างแต่จำนวนไม่มากนัก[3]

---

[1]พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย. 2527. หน้า 268 - 269.

[2]พันเอก (พิเศษ) นวม สงวนทรัพย์. สังคมวิทยาศาสนา. 2537. หน้า 117.

[3]ชำเรือง วุฒิจันทร์. การพัฒนากิจการสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงของชาติ. 2527. หน้า 172 - 173.

แม้ว่าพระสงฆ์จะลดบทบาทในการเข้าไปสอนนักเรียนประถมศึกษาและมัธยมศึกษาลงเรื่อย ๆ จนปัจจุบันเกือบหมดแล้ว แต่คณะสงฆ์ก็ยังพยายามเข้ามาส่งเสริมการศึกษาของเยาวชน เพื่อให้เยาวชนได้มีโอกาสใกล้ชิดกับวัดได้ฝึกหัดมารยาทและเรียนรู้ศีลธรรม จริยธรรมอันดีงาม จึงได้เปิดโรงเรียนวัดสอนเด็กก่อนเกณฑ์หรือศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัดและโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ หรือศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ขึ้นแพร่หลายไปทุกจังหวัด

ในส่วนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาวัดและพระสงฆ์ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการศึกษาของโรงเรียนต่าง ๆ ดังนี้

1. การส่งเสริมการสร้างโรงเรียนและอุปถัมภ์โรงเรียน แม้ว่าพระภิกษุสงฆ์จะหมดหน้าที่จากการเป็นครูสอนในระบบโรงเรียนแล้วก็ตาม แต่ในความเป็นจริงปรากฏว่ายังมีโรงเรียนในชนบทแถบลุ่มทะเลสาบสงขลาอีกจำนวนมาก ที่ถูกสร้างขึ้นโดยอาศัยบารมีของพระภิกษุสงฆ์ทั้งด้านสถานที่และสิ่งก่อสร้างหรือการอุปถัมภ์ให้โรงเรียนนั้นมีความมั่นคง ดังเห็นได้จากกรณีของพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) วัดคูหาสวรรค์ ในฐานะเจ้าคณะจังหวัดพัทลุง ได้เข้าไปส่งเสริม แนะนำการก่อสร้างอาคารเรียนโรงเรียนวัดปุณณาวาส (ลำใน) อำเภอกงหรา โดยให้ชาวบ้านร่วมมือกับครูช่วยกันสร้างอาคารเรียนไม่ต้องรองบประมาณจากรัฐบาล ซึ่งอาคารเรียนเปรียบเสมือนอุโบสถหลังแรกของนักเรียน ดังที่ได้บันทึกไว้เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2503 ว่า

> ตอนเช้าครูใหญ่ ร.ร. วัดนี้มาบอกว่าจะประชุมคณะกรรมการสร้างโรงเรียนเพื่อดำเนินการสร้างต่อไป ด้วยวิธีชวนกันสละแรงงาน ทำไม้ 1 และคิดทอดผ้าป่า เพื่อหากินช่วยในเดือน 8 วันเพ็ญ 1 เฉพาะการทอดผ้าป่านี้แนะนำให้ไปเอาในเดือน 9 เพราะระยะนี้งานก็มาก และฝนก็ตกอยู่เรื่อยไม่สะดวก ครูใหญ่และนายจีนประธาน นายเคียง เลขานุการเห็นด้วย พอเพลเสร็จเริ่มประชุมที่โรงเรียนซึ่งกำลังเรียนอยู่ ระหว่างนี้ข้าพเจ้ากล่าวเปิดประชุมชักนำให้คณะกรรมการและประชาชนมาประชุมกันประมาณ 100 คนเศษ ให้มีความสามัคคีทั้งทางกายและใจร่วมกันสละแรงงานและทุนทรัพย์ เพื่อช่วยให้สำเร็จโดยเร็ว เพราะการก่อนก็เสร็จเข้าไปมากแล้ว และชี้ให้เห็นความสำคัญในการศึกษาของกุลบุตรกุลธิดา เพื่อให้มีปัญญาสามารถในการครองชีพในอนาคต การสร้างโรงเรียนนี้เท่ากับว่าเป็นการสร้างอุโบสถหลังแรกของกุลบุตร การนี้จะหวังพึ่งงบประมาณจากรัฐบาลเป็นการยากเพราะรัฐบาลก็ต้องพัฒนาประเทศด้านอื่นอยู่มาก[1]

---

[1]วัดคูหาสวรรค์. อนุตจารึกพระธรรมปัญญาบดี. 2543. ไม่มีเลขหน้า.

ในทำนองเดียวกันพระอธิการแก้ว วัดแหลมโตนด อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ได้ร่วมมือกับครูใหญ่ ผู้ใหญ่บ้าน และราษฎร ช่วยกันสร้างโรงเรียนขึ้นที่วัดโดยไม่ต้องจ้างแรงงาน ชาวบ้านช่วยกันทำเองจนสำเร็จ ดังที่พระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) ได้บันทึกไว้เมื่อวันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2504 ระบุไว้ว่า

> 18.00 น. เศษ พระอธิการแก้ว วัดแหลมโหนดพร้อมด้วยครูใหญ่ ผู้ใหญ่บ้านที่นั่นมาบอกเรื่องเตรียมการสร้างโรงเรียนประชาบาลวัดนั้น มาครั้งนี้เพื่อซื้อไม้ไปทำโรงเรียนด้วย ได้เริ่มลงมือทำด้วยความร่วมมือของชาวบ้านด้วยดี โดยไม่ต้องจ้างแรงงาน ช่วยกันทำเอง โรงเรียนวัดนี้ได้ช่วยกันทอดกฐิน 2 ครั้ง แล้วได้เริ่มลงมือจัดว่าเป็นการดี เพราะโรงเรียนนี้ไม่มีอาคารเรียน การช่วยกันทำโดยวิธีนี้ดีมาก เป็นการประกาศสามัคคีธรรม[1]

จะเห็นได้ว่าสมัยนี้พระภิกษุสงฆ์แม้จะไม่ทำหน้าที่เป็นครูสอนโดยตรง แต่พระภิกษุสงฆ์ก็ไม่ได้ทิ้งโรงเรียน โดยเฉพาะโรงเรียนที่อยู่ห่างไกลในชนบทพระสงฆ์ก็ยังเป็นผู้นำในการพัฒนาโรงเรียนหรือสร้างโรงเรียนอยู่เสมอ แม้แต่ในตัวเมืองใหญ่ที่มีความเจริญมากแล้ว พระสงฆ์ก็ยังต้องเข้าไปช่วยเหลือในการสร้างโรงเรียน ดังกรณีพระครูทองอ่อน ธมฺมรตฺตโณ อดีตเจ้าอาวาสวัดเพชรมงคล อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา ร่วมมือกับทางราชการเปิดโรงเรียนขึ้นบริเวณวัด ตั้งแต่วันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2493 ในปี พ.ศ. 2495 พระครูทองอ่อนได้เริ่มสร้างอาคารเรียนถาวรให้โรงเรียนเทศบาล 2 (อ่อนอุทิศ) 1 หลัง เป็นอาคารแบบ ป. 1 กว้าง 9 เมตร ยาว 37 เมตร โดยใช้เงินทอดกฐินของอำเภอ 3,000 บาท ทางภาคศึกษาให้สมทบ 6,000 บาท และเงินส่วนตัวของท่าน 141,000 บาท สร้างเสร็จเรียบร้อยปี พ.ศ. 2497 จนวันที่ 24 พฤษภาคม พ.ศ. 2504 ได้มอบโรงเรียนให้กระทรวงศึกษาธิการ แต่พอถึงวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2506 กระทรวงศึกษาธิการได้มอบโรงเรียนให้เทศบาลเมืองสงขลาเป็นผู้ดูแลและรับผิดชอบ ซึ่งพระครูทองอ่อน ธมฺมรตฺตโณ ได้พยายามให้ความช่วยเหลือโรงเรียนตลอดมา เช่น สร้างเครื่องดนตรีและกองพาเหรดให้แก่โรงเรียนได้ใช้สำหรับการเดินแถวในงานแข่งขันกีฬาและกรีฑานักเรียน ในปี พ.ศ. 2507 ได้ช่วยเหลือในการสร้างรั้วโรงเรียนบางส่วน และในปี พ.ศ. 2512 เมื่อโรงเรียนได้รับงบประมาณสร้างอาคารเรียน 2 ชั้น 1 หลัง แต่ที่ดินที่จะสร้างอาคารไม่เหมาะสม ท่านจึง

---

[1]วัดคูหาสวรรค์. อมตจารึกพระธรรมปัญญาบดี. 2543. ไม่มีเลขหน้า.

ได้มอบที่ดินสำหรับสร้างอาคาร 2 ชั้น หลังใหม่ให้อีกส่วนหนึ่ง[1] แสดงให้เห็นว่าพระครูทองอ่อนเป็นผู้ที่เอาใจใส่และมีเมตตาธรรมที่จะช่วยเหลือกุลบุตรให้ได้รับการศึกษาเล่าเรียนอย่างเต็มที่ ซึ่งหากจะพิจารณากันโดยทั่วไปแล้ว โรงเรียนนี้ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองใหญ่ด้วยน่าจะมีความพร้อมในด้านต่าง ๆ พอสมควร ไม่น่าจะเป็นภาระแก่ท่านในการให้การอุดหนุนอุปถัมภ์ แต่ที่ท่านทำเช่นนี้ได้ก็ด้วยใจที่มีเมตตาธรรมเหมาะสมกับสมณเพศของท่าน แม้แต่สมบัติที่ดินของท่านเองก็ยอมขายเพื่อนำเงินมาสร้างอาคารเรียนให้นักเรียน เมื่อมีผู้คิดค้านการกระทำดังกล่าวท่านให้เหตุผลว่า

> กูเป็นสงฆ์ก็เพื่อมุ่งสั่งสอนคนให้มีความรู้ กอบกรรมดีทุกวันนี้คนเข้าวัดมาศึกษาเช่นแต่ก่อนนั้นมันน้อยนัก หมดสมัยการสร้างโรงเรียนเป็นมหากุศล ยิ่งมีเด็กเรียนมาก ครูเขาก็มีถึงห้าหกสิบคน ช่วยกันสอนดีกว่าครูเทศน์เดือนหนึ่งสี่ครั้งไม่รู้กี่เท่า พระพุทธองค์ตรัสว่า "การทำบุญด้วยการให้ปัญญาเป็นมหากุศล" พระองค์จึงเสด็จออกสั่งสอนเวไนยสัตว์ กูเองสั่งสอนไม่ได้เขาสอนของเขาเองเถิด แม้จะเป็นทางโลกแต่เขาก็คงไม่ทิ้ง "ธรรมะ" ทรัพย์สมบัติตายแล้วเอาไปไม่ได้ แม้แต่ร่างกายสู้ทำให้เกิดประโยชน์เป็นบุญมิดีกว่าหรือ[2]

บทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการส่งเสริมช่วยเหลือโรงเรียนในด้านต่าง ๆ นี้ พระภิกษุสงฆ์ถือว่าเป็นหน้าที่ต้องให้การอุปถัมภ์ช่วยเหลือกันทุกฝ่าย จึงพบว่าในสมัยนี้มีพระภิกษุจำนวนมากนอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้ว ได้ร่วมกันพัฒนาส่งเสริมการศึกษาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาให้มีความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว จึงขอยกกรณีตัวอย่างพระภิกษุอีกรูปหนึ่งที่ตลอดชีวิตของท่านมอบให้กับการสร้างวัดและโรงเรียนเพื่อเป็นกุศลทานทางปัญญาให้กับชุมชนมาตลอด คือ พระครูเล็ก จนทสโร อดีตเจ้าอาวาสวัดอัมพวนาราม อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ซึ่งในบทก่อนได้กล่าวถึงบทบาทของท่านทางด้านส่งเสริมการศึกษาของเยาวชนไว้บ้างแล้ว ในสมัยนี้ท่านก็ไม่ทิ้งการสร้างและอุปถัมภ์โรงเรียน ดังเห็นได้ในปี พ.ศ. 2521 ได้เริ่มดำเนินการก่อสร้างโรงเรียนชะรัดชนูปถัมภ์ ตำบลชะรัด อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง ซึ่งเป็นโรงเรียนระดับมัธยม

---

[1]สมศักดิ์ เกื้ออรุณ. "ประวัติของท่านพระครูทองอ่อน ธมฺมรตฺตโณ และความสัมพันธ์กับโรงเรียนเทศบาล 2 (อ่อนอุทิศ)", ใน ที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพของท่านพระครูทองอ่อน ธมฺมรตฺตโณ. 2517. หน้า 3 – 5.

[2]ฉรงค์ เห้งสวัสดิ์. "เมตตาคุณของพระครูทองอ่อน ธมฺมรตฺตโณ", ใน ที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพของท่านพระครูทองอ่อน ธมฺมรตฺตโณ . 2517. หน้า 25 - 26.

ศึกษาโรงเรียนแรกของอำเภอกงหรา โดยได้ร่วมกับพระอธิการจวน ปญญธโร เจ้าอาวาสวัดสมหวัง พร้อมด้วยกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และราษฎรตำบลชะรัด พอถึง พ.ศ. 2522 ได้สร้างอาคารเรียนโรงเรียนชะรัดชนูปถัมภ์ตามแบบของกรมสามัญศึกษา ขนาด 6 ห้องเรียน กว้าง 7.00 เมตร ยาว 54.00 เมตร ค่าก่อสร้างเป็นเงิน 148,413 บาท โต๊ะเก้าอี้นักเรียน 120 ชุด โต๊ะครู 5 ชุด เป็นเงิน 44,500 บาท โรงอาหารชั่วคราว 1 หลัง เงิน 15,000 บาท ห้องน้ำห้องส้วม 2 ที่ เงิน 5,000 บาท ห้องสมุดชั่วคราว เงิน 26,700 บาท และปรับปรุงสนามกีฬา กว้าง 150 เมตร ยาว 200 เมตร เงิน 20,800 บาท จนแล้วเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2523 ได้ทำพิธีเปิดโรงเรียนเมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม พ.ศ. 2523[1]

พระเถระผู้มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการศึกษาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาหลายรูปที่ได้ทุ่มเทกำลังกาย กำลังทรัพย์ และจิตวิญญาณ ถือได้ว่าเป็นกุศลทานทางปัญญาอันยิ่งใหญ่ แต่ก็มีข้อสังเกตว่าพระสงฆ์เหล่านี้หลายรูปไม่มีความดีความชอบทางสมณศักดิ์ของคณะสงฆ์ ซึ่งพระสงฆ์บางรูปแสดงจุดยืนและเจตนาชัดเจนที่จะไม่ยอมรับสมณศักดิ์ แต่หลายรูปก็ควรจะได้รับแม้ว่าจะไม่อยู่ในฐานะพระสังฆาธิการ ดีกว่าจะแต่งตั้งพระภิกษุสงฆ์ผู้ไม่มีผลงานให้รับสมณศักดิ์เพราะมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพระเถระผู้มีอำนาจแต่งตั้ง

2. การส่งเสริมศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เดิมเรียกว่าโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์เป็นโรงเรียนที่วัดต่าง ๆ จัดขึ้นตามความคิดและการแนะนำของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่ง คือ มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย และมหามงกุฎราชวิทยาลัย เพื่อให้นักเรียนได้เรียนพระพุทธศาสนาในวันอาทิตย์ ซึ่งเป็นวันที่สถานศึกษาทั่วไปหยุดการเรียนการสอน การเปิดสอนโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดและพระสงฆ์ได้จัดให้นักเรียนได้ทบทวนวิชาสามัญที่เรียนตามหลักสูตรการศึกษาปกติของตนที่โรงเรียนด้วย เช่น วิชาคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา ภาษาอังกฤษ[2] เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อเป็นการชักจูงใจให้นักเรียนได้มาเรียนวิชาพุทธศาสนา ซึ่งเป็นวิชาหลักของโรงเรียนให้มากยิ่งขึ้น

ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีวัดต่าง ๆ ให้ความสนใจในการจัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์หลายแห่ง โดยเริ่มแรกได้มีการจัดตั้งโรงเรียนหรือศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์อำเภอหาดใหญ่ (ในอุปถัมภ์ของค่ายเสนาณรงค์) วัดหงษ์ประดิษฐาราม ตำบลคอหงส์ อำเภอ

---

[1]พระครูเล็ก จนฺทสโร. "บันทึกส่วนตัวของท่านพระครูเล็ก จนฺทสโร", ใน อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูเล็ก จนฺทสโร (จันทรโชติ). 2528. หน้า 27.

[2]ชำเรือง วุฒิจันทร์. การพัฒนากิจการสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงของชาติ. 2527. หน้า 174.

หาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เมื่อ พ.ศ. 2507[1] ต่อมา พ.ศ. 2511[2] ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนหรือศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดคูหาสวรรค์ ตำบลคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง หลังจากนั้นจึงได้เกิดโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ขึ้นแพร่หลายอีกหลายแห่ง เช่น ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดสุวรรณวิชัย วัดป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดไทรงาม วัดโคกสมานคุณ วัดในวัง วัดเขาตกน้ำ วัดธรรมโฆษณ์ วัดปานศึกษาธิการาม วัดเอก วัดศาลาโพธิ์ จังหวัดสงขลา เป็นต้น ซึ่งมีรายละเอียดตามตารางที่ 27

ตารางที่ 27 ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ที่เปิดสอนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

ที่	รายชื่อศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวัดอาทิตย์	สถานที่ตั้ง			ปีเปิดสอน	หมายเหตุ
		ตำบล	อำเภอ	จังหวัด		
1	ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดไทรงาม	บ่อยาง	เมือง	สงขลา	พ.ศ. 2533	
2	ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดโคกสมานคุณ	หาดใหญ่	หาดใหญ่	สงขลา	พ.ศ. 2534	
3	ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดในวัง	นาทวี	นาทวี	สงขลา	พ.ศ. 2531	
4	ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์อำเภอหาดใหญ่ (ในอุปถัมภ์ของค่ายเสนาณรงค์) วัดหงษ์ประดิษฐาราม	คอหงส์	หาดใหญ่	สงขลา	พ.ศ. 2507	
5	ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์โรงเรียนสะเดาขรรค์ชัยกัมพลานนท์อนุสรณ์	สะเดา	สะเดา	สงขลา	พ.ศ. 2531	
6	ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดเขาตกน้ำ	กำแพงเพชร	รัตภูมิ	สงขลา	พ.ศ. 2522	

[1]สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดสงขลา. ข้อมูลศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์จังหวัดสงขลา พ.ศ. 2542.

[2]สิริพร พงศ์พิพัฒนพันธุ์. ผลงานด้านพระพุทธศาสนาของพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง. 2541. หน้า 54.

ที่	รายชื่อศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวัดอาทิตย์	สถานที่ตั้ง			ปีเปิดสอน	หมายเหตุ
		ตำบล	อำเภอ	สงขลา		
7	ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดธรรมโฆษณ์	สทิงหม้อ	สิงหนคร	สงขลา	พ.ศ. 2533	
8	ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดโตนดด้วน	กระแสสินธุ์	กระแสสินธุ์	สงขลา	พ.ศ. 2533	
9	ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดเอก (หลวงพ่อเดิม)	เชิงแส	กระแสสินธุ์	สงขลา	พ.ศ. 2539	
10	ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดปานศึกษาธิการาม	รัตภูมิ	ควนเนียง	สงขลา	พ.ศ. 2540	
11	ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดเปรมศรัทธา	ชิงโค	สิงหนคร	สงขลา	พ.ศ. 2540	
12	ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดวัดวาส	วัดขนุน	สิงหนคร	สงขลา	พ.ศ. 2537	
13	ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดศาลาโพธิ์	บ้านหาร	บางกล่ำ	สงขลา	พ.ศ. 2541	
14	ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดโพธิปฐมาวาส	บ่อยาง	เมือง	สงขลา	พ.ศ. 2540	
15	ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดคูหาสวรรค์	คูหาสวรรค์	เมือง	พัทลุง	พ.ศ. 2511	
16	ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดสุวรรณวิชัย	ควนขนุน	ควนขนุน	พัทลุง	พ.ศ. 2524	
17	ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์	ควนมะพร้าว	เมือง	พัทลุง	พ.ศ. 2527	
18	ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดเกษตรนิคม	บ้านนา	กิ่งอ.ศรีนครินทร์	พัทลุง	พ.ศ. 2530	
19	ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดป่าพะยอม	ป่าพะยอม	ป่าพะยอม	พัทลุง	พ.ศ. 2540	

ที่มา : ข้อมูลสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดสงขลาและจังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2542.

การเปิดสอนพุทธศาสนาวันอาทิตย์มีจุดประสงค์ดังนี้

1. เพื่อให้เด็กและเยาวชนได้เรียนรู้พุทธศาสนาและวัฒนธรรมตามสมควรแก่วัย
2. เพื่อให้เด็กและเยาวชนได้เรียนรู้ถึงความสำคัญของพุทธศาสนาและวัฒนธรรมประจำชาติ
3. เพื่อให้เด็กและเยาวชนปฏิบัติตนตามหลักศีลธรรมและรักษาประเพณีอันดีงาม
4. เพื่อให้เด็กและเยาวชนมีสัมมาคารวะต่อบุคคล สถานที่ และสถาบันอันสูงสุดของชาติ
5. เพื่อให้เด็กและเยาวชนรู้จักรักษาและเผยแพร่ศาสนา และวัฒนธรรมประจำชาติของตน[1]

การเรียนการสอนในศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ทุกแห่งมีจุดประสงค์และวิชาการเรียนการสอนเหมือนกัน จึงขอยกกรณีตัวอย่างการดำเนินการของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดคูหาสวรรค์ เป็นกรณีศึกษาดังนี้

การรับนักเรียนเข้ามาเรียนในศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดคูหาสวรรค์ ได้เริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2511 โดยความรับผิดชอบของพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) ได้กำหนดให้รับนักเรียนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 - 7 ต่อมาปี พ.ศ. 2512 - 2514 จึงได้ขยายการรับนักเรียนเพิ่มขึ้นในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 - 3 ตามลำดับ จนกระทั่ง ปี พ.ศ. 2521 กระทรวงศึกษาธิการเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาในระดับประถมศึกษาโดยตัดชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 ออกไป เปลี่ยนเป็นชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 - 6 การรับนักเรียนของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดคูหาสวรรค์ จึงเปลี่ยนเป็นรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 - 6 และนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 - 3 ส่วนระเบียบการรับนักเรียนเป็นไปตามระเบียบของมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย โดยเริ่มรับตั้งแต่ต้นเดือนพฤษภาคมของทุกปี ซึ่งเป็นช่วงเริ่มต้นของปีการศึกษาใหม่ การเรียนจะไม่มีการเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ ทั้งสิ้น เป็นการจัดการศึกษาให้เปล่า ส่วนหลักสูตรก็เป็นไปตามระเบียบมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัยที่ได้กำหนดวิชาหลักไว้ 3 วิชา ได้แก่ วิชาธรรมะ วิชาพุทธประวัติ และวิชาพุทธศาสนาภาคภาษาอังกฤษ และยังเปิดโอกาสให้นักเรียนได้เรียนวิชาสามัญบางวิชา ได้แก่ วิชาคณิตศาสตร์ และภาษาอังกฤษ เพื่อเป็นการเสริมความรู้ให้กับนักเรียนตามระดับชั้นอีกด้วย[2]

---

[1]สิริพร พงศ์พิพัฒนพันธุ์. ผลงานด้านพระพุทธศาสนาของพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง. 2541. หน้า 55.

[2]เรื่องเดิม. หน้า 55 - 56.

ส่วนการจัดครูผู้สอนจะเน้นคุณสมบัติของครูเป็นพิเศษ ครูจะต้องเป็นผู้มีความเสียสละในการให้วิทยาทานแก่นักเรียนอย่างแท้จริง เพราะครูผู้สอนจะไม่ได้รับค่าตอบแทนแต่อย่างใด เพียงแต่ได้รับค่าเดินทางเพียงเล็กน้อยเท่านั้น และได้รับการเลี้ยงอาหารมื้อเที่ยงหลังสอนเสร็จในทุกวันอาทิตย์[1] จึงถือได้ว่าครูผู้สอนทั้งที่เป็นบรรพชิตและฆราวาสเป็นผู้เสียสละอย่างน่ายกย่องเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งจากการเปิดสอนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ของวัดคูหาสวรรค์ที่ผ่านมาหลายปีทำให้เกิดผลดีแก่เยาวชนและท้องถิ่นหลายประการดังนี้

1. เด็กและเยาวชนได้มีโอกาสใกล้ชิดกับวัดและพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น จนสามารถสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเด็กและเยาวชนกับวัดได้เป็นอย่างดี

2. เด็กและเยาวชนได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ในการเรียนรู้วิชาการต่าง ๆ ได้กว้างขวางขึ้น

3. เด็กและเยาวชนได้เรียนรู้และเข้าใจหลักพุทธธรรม ทำให้มีทัศนคติที่ดีต่อพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น

4. เด็กและเยาวชนมีความประพฤติตนเป็นสุภาพชน อันเป็นที่พึงประสงค์ของสังคม

5. เด็กและเยาวชนเกิดความรักและหวงแหนวัฒนธรรม ประเพณี ขนบธรรมเนียมอันดีงามของชาติมากยิ่งขึ้น

6. เด็กและเยาวชนมีความคิดริเริ่มและสร้างสรรค์ในสิ่งที่เป็นประโยชน์

7. เด็กและเยาวชนรู้จักรับผิดชอบตัวเองและสังคม ตลอดถึงคิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น

8. ช่วยลดปัญหาเด็กและเยาวชนในรูปแบบต่าง ๆ ตลอดถึงปัญหาสังคมทั่วไปได้เป็นอย่างดี[2]

การเปิดศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ในวัดบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเป็นการเสียสละของพระภิกษุสงฆ์และฆราวาสร่วมกันที่จะส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนเป็นคนดีของสังคมที่มีความเพียบพร้อมด้วยคุณธรรมและจริยธรรม ซึ่งเป็นไปตามนโยบายของคณะสงฆ์ส่วนกลาง แต่ก็สามารถปรับใช้กับท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

3. การส่งเสริมศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด เดิมเรียกว่า โรงเรียนวัดสอนเด็กก่อนเกณฑ์ การตั้งศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด เป็นไปตามคำดำริของนายอภัย จันทวิมล อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ตั้งแต่ พ.ศ. 2517 เพื่อรับเด็กที่มีอายุยังไม่ครบเกณฑ์การเข้า

---

[1]สิริพร พงศ์พิพัฒนพันธุ์. ผลงานด้านพระพุทธศาสนาของพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง. 2541. หน้า 58.

[2]เรื่องเดิม. หน้า 60.

โรงเรียนประถมศึกษาตามกฎหมาย ซึ่งเป็นบุตรหลานของชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่น เป็นการช่วยเหลือฝึกหัดมารยาทให้เด็กได้คุ้นเคยกับวัดและพระภิกษุตั้งแต่ยังเป็นเด็กเล็ก สอนหนังสือง่าย ๆ เบื้องต้น ไม่เกินกำลังสมองของเด็กที่จะเรียนได้เป็นการเตรียมความพร้อม และให้เด็กได้รู้จักการสวดมนต์ไหว้พระและการกราบไหว้[1] ต่อมาเมื่อมีการประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 โรงเรียนวัดสอนเด็กก่อนเกณฑ์หรือศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ก็เปลี่ยนเป็น โรงเรียนการศึกษาระดับก่อนประถมศึกษา[2] ซึ่งจะแยกเป็น 2 ส่วน คือส่วนที่ตั้งอยู่ในวัดซึ่งวัดเป็นผู้รับผิดชอบ และส่วนที่ตั้งอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษา โรงเรียนก็จะเป็นผู้รับผิดชอบ

ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา คณะสงฆ์ได้รับนโยบายการเปิดศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์มาดำเนินการเพื่อเตรียมความพร้อมให้กับเด็กก่อนเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา ซึ่งปรากฏว่าจังหวัดพัทลุงสามารถเปิดศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัดได้จำนวน 28 ศูนย์ ครู 96 คน นักเรียน 2,303 คน[3] และจังหวัดสงขลา จำนวน 31 ศูนย์ ครู 68 คน นักเรียน 1,372 คน[4] การเปิดศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด ทำให้วัดสามารถรับนักเรียนมาดูแลได้จำนวนหนึ่ง เป็นการแบ่งเบาภาระผู้ปกครองได้เป็นอย่างดี ทำให้เด็กได้เรียนรู้และมีความพร้อมมากขึ้นที่จะเข้าเรียนในชั้นประถมศึกษา แต่ก็มีปัญหาบ้างในเรื่องของงบประมาณในการจ้างครูพี่เลี้ยง เนื่องจากงบประมาณน้อยมากจนบางครั้งทางวัดต้องใช้วิธีให้ผู้ปกครองหรือชาวบ้านช่วยกันบริจาคเพื่อใช้เป็นเงินจ้างครู ซึ่งก็ต้องจัดหาครูพี่เลี้ยงในท้องถิ่นที่มีความเสียสละและมีใจรักเด็กจึงจะสามารถรับภาระดังกล่าวได้

2. บทบาทด้านการพัฒนาชุมชนและเกื้อกูลสังคม

สมัยนี้วัดและพระสงฆ์เริ่มสูญเสียบทบาทด้านการเป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชนและการเกื้อกูลสังคมในด้านต่าง ๆ มากขึ้น เนื่องจากการพัฒนาสมัยใหม่ได้ละทิ้งวัด แต่มีหน่วยงานเฉพาะขึ้นมารับหน้าที่รับผิดชอบโดยตรง ขณะเดียวกันผลจากการพัฒนาประเทศของรัฐก็ก่อให้เกิดปัญหาทางสัมพันธภาพระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม และระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ด้วยกันเสื่อม

---

[1]ชำเรือง วุฒิจันทร์. การพัฒนากิจการสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงของชาติ. 2527. หน้า 173 - 174.

[2]กระทรวงศึกษาธิการ. แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520. 2520. หน้า 10.

[3]ข้อมูลจากสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2542.

[4]ข้อมูลจากสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดสงขลา พ.ศ. 2542.

ทรามลง อย่างที่พูดกันทั่วไปว่าจิตใจหรือมนุษยธรรมเสื่อมทรามลง[1] ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พระสงฆ์บางกลุ่มบางพวกหันมาให้ความสนใจกับปัญหาการพัฒนาชุมชนและการเกื้อกูลสังคมมากขึ้น โดยเฉพาะบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาได้เกิดกลุ่มพระสงฆ์นักพัฒนาชุมชนขึ้นหลายกลุ่มในการนำพาชุมชนร่วมมือกันระหว่างพระสงฆ์ ชาวบ้าน และภาครัฐ ในการสร้างสรรค์สิ่งอำนวยประโยชน์และการเกื้อกูลสังคม เพื่อพัฒนาคนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

2.1 การพัฒนาสิ่งอำนวยประโยชน์แก่ชุมชน วัดและพระสงฆ์ในสมัยนี้มีบางกลุ่มที่ยังให้ความสนใจในการพัฒนาสิ่งอำนวยประโยชน์แก่ชุมชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ส่วนใหญ่พระสงฆ์ที่จะเป็นผู้นำในการพัฒนาได้มักจะเป็นพระสงฆ์ที่มีบารมีเป็นที่เคารพบูชาของชาวบ้าน ดังเห็นได้จากกรณีของพระครูถาวรชัยคุณ (หมุน ยสโร) อดีตเจ้าอาวาสวัดเขาแดงตะวันออก อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เป็นผู้นำในการสร้างถนนจากวัดเขาแดงตะวันออกไปจดถนนอภัยบริรักษ์ ซึ่งเป็นเส้นทางที่ชุมชนบริเวณวัดออกสู่สังคมภายนอก การสร้างถนนสายนี้ เนื่องจากในปี พ.ศ. 2501 ท่านได้พิจารณาเห็นว่า การคมนาคมจากตัวเมืองสู่หมู่บ้านและวัดเป็นเส้นทางที่ธุรกันดารมากในสมัยนั้น ต้องอาศัยเรือพายหรือเดินเท้าเลียบเชิงเขาแดงไปออกทางรถไฟสู่ตัวเมือง เป็นระยะทางประมาณ 3 กิโลเมตรเศษ ซึ่งไม่สะดวกในการซื้อขายผลิตผลทางการเกษตรของชาวบ้านในท้องถิ่น ด้วยเหตุนี้พระครูถาวรชัยคุณ (หมุน ยสโร) จึงได้คิดแก้ปัญหาโดยการติดต่อขอแบ่งซื้อที่ดินบริเวณเชิงเขาอกทะลุและจากเขาอกทะลุถึงวัดเขาแดงตะวันออกที่จะตัดถนนผ่าน ซึ่งท่านต้องขายทรัพย์สินและที่ดินมรดกของตนเองมาซื้อแลกเปลี่ยนจนสำเร็จ และได้ร่วมมือกับชาวบ้านตัดถนนแยกจากถนนอภัยบริรักษ์เลียบชายเขาหรือเชิงเขาอกทะลุเข้าสู่วัดเป็นระยะทาง 2.5 กิโลเมตร และเพื่อไม่ให้ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนในการทำมาหากิน ท่านจึงได้นัดชาวบ้านออกไปทำงานในเวลากลางคืนพร้อมกับให้หนังตะลุงแสดงให้ชมในระหว่างการทำงานด้วย เมื่อสร้างถนนเสร็จได้ติดต่อขอความช่วยเหลือจากทางราชการให้ช่วยขยายไฟฟ้าออกไปถึงวัดเขาแดงตะวันออก ซึ่งได้รับความช่วยเหลือเป็นอย่างดี[2] จึงถือได้ว่าพระครูถาวรชัยคุณ (หมุน ยสโร) เป็นผู้สร้างความเจริญให้กับชุมชนในการพัฒนาท้องถิ่น เพราะในเวลาต่อมาได้มีการพัฒนาถนนหนทางและไฟฟ้าขยายไปทุกหมู่บ้านในบริเวณใกล้เคียง เช่น ในปี พ.ศ. 2505 หลวงพ่อเจ็ก ฐิตธมฺโม วัดเขาแดงตะวันตก ได้นำชาวบ้านบริเวณใกล้เคียงสร้างถนนจากวัดเขา

---

[1]พระมหาสุภา อุทโท. พระสงฆ์ไทยใน 2 ทศวรรษหน้า พ.ศ. 2541 - 2560. 2542. หน้า 54 - 55.

[2]จรูญ จิตต์เสนา. อนุสรณ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูถาวรชัยคุณ อาจารย์หมุน ยสโร). 2527. หน้า 3 - 4.

แดงตะวันตกไปเชื่อมกับถนนสายที่พระครูถาวรชัยคุณ (หมุน ยสโร) สร้างไว้ตรงทิศใต้ของเขาแดง ทำให้การสัญจรไปมาสะดวกขึ้นและมีการขยายไฟฟ้าไปถึงวัดเขาแดงตะวันตกด้วย[1] เป็นต้น

ในสมัยนี้ยังมีพระเถระที่เอาใจใส่และมีความตั้งใจในการพัฒนาสิ่งอำนวยประโยชน์แก่ชุมชนอีกท่านหนึ่งคือ พระครูสถิตสารคุณ (แต้ม ฉนฺทสาโร) อดีตเจ้าอาวาสวัดท่าสำเภาเหนือ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เป็นผู้สร้างศาลา สะพาน และถนนไว้หลายสาย คือ เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2513 ได้ก่อสร้างศาลาริมคลองปากประไว้หลังหนึ่ง เพื่อให้เป็นสถานทำบุญร่วมกันของชาวบ้านท่าสำเภา บ้านประคู่เรียงและชาวบ้านทะเลน้อย ในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปี ซึ่งเป็นวันออกพรรษาประชาชนทั้ง 3 หมู่บ้าน จะลากพระหรือชักพระทางเรือมาร่วมสมโภชพร้อมกันที่บริเวณศาลานี้ ปัจจุบันได้เลิกเสียแล้ว[2] ต่อมาพระครูสถิตสารคุณ (แต้ม ฉนฺทสาโร) ได้เป็นผู้นำชักชวนชาวบ้านบริเวณใกล้เคียงสร้างถนนจากบ้านท่าสำเภาใต้ถึงบ้านท่าสำเภาเหนือและข้ามคลองปากประ ในเขตอำเภอควนขนุนได้สร้างถนนจากบ้านท่าช้างไปถึงบ้านใสกลิ้ง จดถนนสายปากคลอง - บ้านทะเลน้อย ระยะทางรวมกันยาวประมาณ 7 กิโลเมตร ต่อมาในปี พ.ศ. 2526 เพื่อให้ถนนที่สร้างสายนี้ได้ต่อเชื่อมกันได้ จึงได้จัดหาไม้สร้างสะพานยาว 220 เมตร ใช้เวลาสร้าง 2 ปี จึงสำเร็จสิ้นเงินไปประมาณ 150,000 บาท ทำให้ประชาชนได้สัญจรติดต่อไปมาได้สะดวก แต่เนื่องจากเป็นสะพานไม้และคลองมีความกว้างมาก ใช้ได้ 4 ปี เกิดอุทกภัยน้ำท่วมหนัก สายน้ำไหลแรงพัดสะพานขาดหายไป ประมาณ 15 เมตร ในปี พ.ศ. 2531 พระครูสถิตสารคุณ (แต้ม ฉนฺทสาโร) ได้ทำเรื่องเสนอไปจังหวัดเพื่อของบประมาณมาซ่อมแซม ทางจังหวัดได้พิจารณาแล้วได้อนุมัติงบประมาณ 1,500,000 บาท ร่วมกับเงินส่วนตัวของท่าน 60,000 บาทสร้างเป็นสะพานเหล็ก ได้ใช้มาจนถึง พ.ศ. 2540 สะพานเหล็กชำรุดอีกจากภัยน้ำท่วม จึงได้ทำเรื่องเสนอของบประมาณทางราชการได้อนุมัติเงิน 26 ล้านบาท เริ่มสร้าง พ.ศ. 2541 เสร็จในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2543[3] ได้ใช้สัญจรไปมาจนปัจจุบัน

2.2 การเกื้อกูลรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้าน สมัยนี้แม้ว่าการแพทย์แผนปัจจุบันจะเจริญก้าวหน้า จนมีสถานพยาบาลหรือโรงพยาบาลและอนามัยเกิดขึ้นทั่วทุกจังหวัด ทุกอำเภอและตำบล ประชาชนส่วนใหญ่จึงใช้บริการแพทย์แผนปัจจุบัน แต่ก็มีโรคบางชนิดที่ไม่สามารถ

---

[1]ชัยวุฒิ พิยะกูล. ประวัติหลวงพ่อเจ็กและการสร้างวัดฤมงคลวัดเขาแดงตะวันตก อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง. 2530. หน้า 13.

[2]สัมภาษณ์พระครูสถิตสารคุณ (แต้ม ฉนฺทสาโร) เจ้าอาวาสวัดท่าสำเภาเหนือ ตำบลชัยบุรี อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ. 2543.

[3]พระครูสถิตสารคุณ (แต้ม ฉนฺทสาโร). ประวัติพระครูสถิตสารคุณ ตำราสถิตสารคุณ. 2543. หน้า 6 - 7.

รักษาโดยแพทย์แผนปัจจุบันให้หายขาดได้ เช่น โรคเอดส์ โรคมะเร็ง โรคการติดยาเสพติด เป็นต้น โรคเหล่านี้ชาวบ้านมักจะนิยมไปรักษากับหมอพระหรือหมอพื้นบ้าน ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลายังมีหมอพระที่ได้ศึกษาเล่าเรียนทางด้านสมุนไพรเพื่อรักษาโรคต่าง ๆ อีกจำนวนมาก และดูเหมือนว่าชาวบ้านในท้องถิ่นจำนวนหนึ่งจะให้ความเคารพนับถือและนิยมไปรักษากับหมอพระอยู่เสมอ ดังตัวอย่างกรณีการบำบัดรักษาโรคแบบพื้นบ้านของพระครูประดิษฐวรการ (พร้อม ฐิตฺจิตฺโต) เจ้าอาวาสวัดไม้เสียบและวัดเขาพระทอง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช โรคที่รักษามีหลายชนิด เช่น โรคมะเร็ง โรควิกลจริต โรคอัมพาต โรคอัมพฤกษ์ การรักษาผู้ติดยาเสพติด เป็นต้น ซึ่งมีตัวอย่างการรักษาโรค ดังนี้

การบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพย์ติด เมื่อผู้ติดยาเสพย์ติดมีความประสงค์จะเข้ารับการรักษาที่ศูนย์บำบัดรักษายาเสพติดวัดไม้เสียบ ผู้ปกครองจะต้องนำผู้ติดยามามอบให้ทางวัดจัดทำทะเบียนประวัติประกอบด้วยใบสมัครเป็นผู้ป่วย ใบรับรองของผู้ปกครอง และใบมอบตัวผู้ป่วย เมื่อทำการมอบตัวให้กับทางวัดแล้ว ทางวัดจะมีเจ้าหน้าที่แจ้งระเบียบ ข้อบังคับ และข้อปฏิบัติ ซึ่งได้กำหนดไว้ดังนี้

ค่ายาที่ใช้ในการบำบัดรักษา ผู้ป่วยต้องจ่ายก่อนเป็นเงิน 3,150 บาท รักษาจนหายเป็นเวลา 45 วัน ตามสูตร หรือจะอยู่ต่อไปจนเกิดความมั่นใจว่าหายแล้ว ค่าอาหารประจำวัน คนละ 65 บาทต่อวัน ผู้ป่วยใหม่ทุกคนจะต้องมีการพันธนาการหรือล่ามโซ่ไว้ ญาติสามารถเยี่ยมผู้ป่วยได้และพบได้ไม่เกิน 30 นาที ผู้ป่วยทุกคนจะต้องโกนหัว นอกจากนี้ผู้ป่วยต้องปฏิบัติตามกฎของวัดมี 5 ข้อ คือ ห้ามหนี ห้ามสูบบุหรี่ ห้ามลักทรัพย์ ห้ามทะเลาะวิวาท และห้ามอ้อนญาติ[1]

การบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพย์ติดมีวิธีการรักษาหลายขั้นตอน เริ่มตั้งแต่การใช้วิธีเวชบำบัด โดยให้ผู้ติดยากินยาถอนพิษ ซึ่งเป็นยาลูกกลอนหรือยาเม็ดที่พระครูประดิษฐวรการ (พร้อม ฐิตฺจิตฺโต) เป็นผู้ผลิตขึ้นใช้เอง จะทำให้อาเจียนและถ่ายอย่างรุนแรง หลังจากนั้นจึงนำผู้ติดยาพันธนาการหรือล่ามโซ่ไว้เพื่อป้องกันหลบหนี จนครบ 15 วัน จึงปล่อยให้เป็นอิสระ แล้วให้กินยาบำรุงซึ่งเป็นยาต้ม และให้อบยาหรือแช่ยาในถังน้ำยา วันละ 2 ครั้ง เมื่อเสร็จแล้วจึงให้ออกกำลังกาย หลังจากนั้นจึงใช้วิธีฟื้นฟูสมรรถภาพหรือกายบำบัด เช่น การเล่นกีฬาตะกร้อ ฟุตบอล หรือฝึกอาชีพ เป็นต้น พร้อมกับการฟื้นฟูสภาพจิตใจหรือบำบัดจิต เช่น การสวดมนต์ ไหว้พระ การนั่งสมาธิ การฟังเทศน์ การอบรมจริยธรรม เป็นต้น เมื่อผ่านขั้นตอนต่าง ๆ มาแล้ว ผู้ติดยาต้องควบคุมอาหารรับประทานอาหารให้ถูกหลักโภชนาการ วันละ 3 มื้อ เว้น

---

[1]สิริมา รองชูเพ็ง. การบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพย์ติดของพระครูประดิษฐวรการ (หลวงพ่อพร้อม ฐิตฺจิตฺโต) วัดไม้เสียบ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช. 2540. หน้า 68.

อาหารต้องห้าม ได้แก่ น้ำอัดลมทุกชนิด น้ำชากาแฟ และข้าวเหนียว ซึ่งเป็นของแสลงกับโรค และก่อนที่ผู้ติดยาจะกลับบ้าน ทางวัดจะให้รับประทานยาน้ำ เรียกว่า "กินยาตัดราก"[1]

การบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพย์ติดนี้ถ้าจะให้หายขาดผู้ติดยาจะต้องปฏิบัติตามข้อแนะนำของวัดอย่างเคร่งครัด จากข้อมูลสถิติที่ทางวัดได้ทำไว้ ตั้งแต่ พ.ศ. 2536 - 2539 พบว่ามีจำนวนผู้ที่เข้ามารับการบำบัดรักษามีถึง 4,021 คน ส่วนใหญ่จะเป็นนักเรียน นักศึกษา ข้าราชการ และประชาชนทั่วไป มีทั้งชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช พัทลุง และสงขลาหรือจากจังหวัดอื่น ๆ บางคนบำบัดรักษาหายแล้ว แต่ไม่ปฏิบัติตามคำแนะนำก็อาจจะติดยาเสพย์ติดกลับเข้ามาบำบัดรักษาใหม่อีกก็มี บางคนเมื่อหายแล้วก็สมัครใจอุปสมบทต่อไป จึงถือได้ว่าพระครูประดิษฐวรการ (พร้อม ฐิตฺจิตฺโต) ได้สร้างคุณประโยชน์และเกื้อกูลสังคม สละเวลา และอุทิศตน เพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นและหลักพุทธธรรมในพุทธศาสนา

นอกจากนี้ยังมีพระภิกษุอีกจำนวนมากที่มีบทบาทในการเกื้อกูลรักษาพยาบาลชาวบ้านในชนบท เช่น พระครูเมฆ ปุญญสโร วัดประจิมทิศาราม อำเภอเมืองพัทลุง รักษาโรคกระดูกหักกระดูกแตก และโรคอื่น ๆ พระครูถาวรชัยคุณ (หมุน ยสโร) วัดเขาแดงตะวันออก อำเภอเมืองพัทลุง รักษาโรควิกลจริตและโรคทั่วไป พระอธิการเจ็ก ฐิตธมฺโม วัดเขาแดงตะวันตก อำเภอเมืองพัทลุง รักษาโรคทั่วไป พระครูขันตยาภรณ์ (พรหม ขนฺติโก) วัดบ้านสวน อำเภอควนขนุน รักษาโรคเกี่ยวกับระดูหรือเลือดผิดปกติของสตรี พระครูบวรกิจจานุยุต (ยก สมุฏฺฐาโต) วัดวิหารเบิก อำเภอเมืองพัทลุง รักษาโรควิกลจริตและแก้คุณไสย พระอธิการศรีแก้ว วัดไทรใหญ่ อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา รักษาโรคทั่วไป พระอธิการเรือง วัดแหลมวัง อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา รักษาโรคทั่วไป เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีวัดอีกจำนวนมากที่ส่งเสริมให้มีการปลูกสมุนไพรเพื่อส่งเสริมแพทย์แผนไทย เช่น วัดเขาเจียก วัดปรางหมู่นอก วัดเขาแดงตะวันออก อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง วัดราษฎร์บำรุง อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา เป็นต้น

วัดที่มีการส่งเสริมเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้านอย่างจริงจัง มีตัวอย่างให้เห็นในปัจจุบัน ได้แก่ วัดเลียบและวัดคอนแย้ อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา โดยส่งเสริมให้หมอพื้นบ้านรวมตัวกันตั้งเป็นสมาคม ชื่อว่า "สมาคมเภสัชและอายุรเวชแผนโบราณ จังหวัดสงขลา" ได้รับอนุญาตจัดตั้งสมาคม เมื่อวันที่ 23 สิงหาคม พ.ศ. 2516 มีสำนักงานอยู่ ณ อาคารเรียน

---

[1] เรื่องเดิม. หน้า 69 - 70 และ ฉัตร ฉลอง. ทำเนียบพระหมอ. 2539. หน้า 42 - 43.

ธรรมโมลีศึกษาบริเวณวัดเลียบ และได้ย้ายสำนักงานไปตั้งที่วัดดอนแย้ เมื่อ พ.ศ. 2545 มีสมาชิกเริ่มต้น 106 คน ปัจจุบัน (พ.ศ. 2545) มีสมาชิก 650 คน[1] สมาคมนี้มีวัตถุประสงค์ 10 ข้อ

1. เพื่อส่งเสริมให้ผู้ประกอบโรคศิลปแผนโบราณมีความรู้ได้มาตรฐาน ให้เป็นที่เชื่อถือของสังคม

2. เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ความชำนาญในการประกอบโรคศิลป

3. เพื่อให้การอบรมบุคลากรได้เข้าสอบไล่แพทย์แผนโบราณให้ถูกต้องตามกฎหมาย

4. เพื่อปลูกฝังความสามัคคีระหว่างผู้มีความรู้ทางการแพทย์แผนโบราณทั้งที่ได้รับอนุญาตให้ประกอบโรคศิลปหรือผู้สนใจในการเรียนรู้วิชาแพทย์แผนโบราณ

5. เพื่ออำนวยความสะดวกแก่สมาชิกตามสมควร

6. เพื่อช่วยเหลืออำนวยความสะดวกแก่สาธารณชนตามโอกาส

7. เพื่อรักษาตำรายาและยาไทยให้สืบเนื่องต่อไป

8. เพื่อขจัดปัญหาเกี่ยวกับยาไทยแผนโบราณ

9. เพื่อจัดส่งเครื่องสมุนไพรไทยไปวิจัยยังคณะวิทยาศาสตร์แผนกสมุนไพร กองเภสัชกรรม กรมวิทยาศาสตร์ตามนโยบายของรัฐบาล

10. สมาคมนี้ไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง[2]

ต่อมาในปี พ.ศ. 2535 สมาคมได้พิจารณาเห็นว่าควรจะดำเนินงานด้านนี้ให้กว้างขวางขึ้นกว่าเดิม จึงได้มีการเพิ่มวัตถุประสงค์ของสมาคมอีก 6 ข้อ ดังนี้

1. เพื่อเป็นศูนย์กลางการพัฒนา ศึกษา อบรม เผยแพร่ หรือกิจการอื่นใดที่เกี่ยวกับสมุนไพร ตลอดจนการจัดกิจกรรมเหล่านั้น

2. เพื่อเป็นศูนย์กลางสนับสนุนอนุรักษ์และส่งเสริมการแพทย์แผนไทย

3. เพื่อเป็นศูนย์กลางแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดเห็นเกี่ยวกับสมุนไพรด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

4. เพื่อส่งเสริมให้พืชสมุนไพรเป็นพืชเศรษฐกิจ

5. เพื่อสนองโครงการตามพระราชดำริสวนป่าสมุนไพร

6. เพื่อสนับสนุน ส่งเสริม การศึกษาแพทย์แผนไทยในสถาบันการศึกษาและสถาบันอื่น ๆ[3]

---

[1]ศูนย์ส่งเสริมและบริการสุขภาพวิถีไทย. ตำรายาเกร็ด. 2545. หน้า 1.

[2]เรื่องเดิม. หน้า 1.

[3]เรื่องเดิม. หน้า 2.

สมาคมนี้เมื่อได้ย้ายมาตั้งที่วัดคอนแย้ ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาสมุนไพรและแพทย์แผนไทย มีการรวบรวมตำรายา ผลิตยา แก้โรคต่าง ๆ และมีการจัดตั้งโรงเรียนแพทย์แผนไทยขึ้นเพื่อผลิตบุคลากรด้านนี้ จนสามารถจดทะเบียนเป็นโรงเรียนได้เมื่อวันที่ 3 มกราคม พ.ศ. 2543 ชื่อว่า "โรงเรียนเวชศาสตร์แผนไทยสงขลา" ได้เปิดสอนหลักสูตรเภสัชกรรมไทย หลักสูตรนวดไทย หลักสูตรเวชกรรมไทย หลักสูตรผดุงครรภ์ไทย หลักสูตรการกดจุดสะท้อนบนฝ่าเท้า หลักสูตรการนวดไทย และยังได้ดำเนินการโครงการจัดสร้างอุทยานแพทย์แผนไทยขึ้นบริเวณวัดคอนแย้ เพื่อใช้เป็นที่ฝึกงานของนักศึกษาโรงเรียนเวชศาสตร์สงขลาอีกด้วย นอกจากนี้สมาคมยังมีโครงการอื่น ๆ ที่เข้ามาส่งเสริมแพทย์แผนไทยหรือการรักษาแบบพื้นบ้านอีกหลายโครงการ เช่น โครงการพัฒนาการศึกษาวิชาชีพการแพทย์แผนไทยร่วมมือกับโรงพยาบาลสิงหนคร อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา โครงการจัดตั้งมูลนิธิการแพทย์แผนไทยศรีวิชัยพัฒนา โครงการออกร้านการแพทย์แผนไทย โครงการวิทยากรสมุนไพร - การนวดไทย โครงการส่งเสริมและบริการสุขภาพวิถีไทย[1] เป็นต้น

แต่อย่างไรก็ตามการเกื้อกูลรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้านในสมัยนี้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะการลงทุนและการรักษาพยาบาลต้องใช้เงินทุนมาก ดังนั้นการเกื้อกูลรักษาพยาบาลแบบให้เปล่าจึงลดน้อยลงกลายเป็นการค้าที่หวังผลกำไรแบบทุนนิยม ทุกอย่างต้องคิดค่าบริการ เพื่อให้กิจการสามารถดำรงอยู่ได้ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของการประกอบอาชีพ

2.3 ธนาคารชีวิต วัดอู่ตะเภา วัดคอน และวัดคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

ธนาคารชีวิตเป็นแนวทางการแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชนของพระครูพิพัฒนโชติ (ทอง เตชปุญโญ) วัดคอน ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ธนาคารชีวิตมีลักษณะเป็นกลุ่มออมทรัพย์ที่แตกต่างจากกลุ่มออมทรัพย์อื่น ๆ เนื่องจากสมาชิกตั้งสัจจะว่าจะออมเงินวันละ 1 บาท หรือเดือนละ 30 บาท แล้วนำเงินมารวมกันเป็นกลุ่มออมทรัพย์ คนออมไม่ได้ดอกเบี้ย คนกู้เสียดอกเบี้ย ร้อยละ 12 ต่อปี ดอกผลกำไรทั้งหมดนำไปพัฒนาชุมชนและเป็นสวัสดิการให้ชุมชน ด้วยเหตุนี้กลุ่มธนาคารชีวิตจึงเป็นเศรษฐกิจแบบคุณธรรม[2]

พระครูพิพัฒนโชติ (ทอง เตชปุญโญ) หรือพระอาจารย์ทอง ในฐานะผู้ก่อตั้งกลุ่มธนาคารชีวิต มีนามเดิมว่า ทอง ผ่องสุวรรณ เกิดเมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2489 ที่ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เป็นบุตรของนายสี - นางจันทร์แก้ว ผ่องสุวรรณ เรียน

---

[1]ศูนย์ส่งเสริมและบริการสุขภาพวิถีไทย. ตำรายาเกร็ด. 2545. หน้า 3 - 4.

[2]เสรี พงศ์พิศ. แนวคิด แนวปฏิบัติ ประสบการณ์กองทุนหมู่บ้านสวัสดิการชุมชน. 2544. หน้า 63.

จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 จากโรงเรียนวัดคูเต่า ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ เมื่อ พ.ศ. 2509 หลังจากจบการศึกษาแล้วได้ประกอบอาชีพเกษตรกร ทำนา ทำสวนเช่นเดียวกับบิดามารดา การเกิดในครอบครัวชาวนาในชนบทที่บิดามารดาตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้กับวัดอู่ตะเภา ทำให้พระครูพิพัฒนโชติได้ใกล้ชิดกับวัดมาโดยตลอด ขณะเดียวกันการที่ต้องประกอบอาชีพทำนาทำสวนก่อนอุปสมบท ทำให้ท่านได้ทราบถึงความยากลำบากในการดำรงชีวิตของชาวบ้านได้เป็นอย่างดี ซึ่งท่านเคยกล่าวไว้เสมอว่า "โดยทั่วไปเรามองเห็นว่าชาวบ้านอยู่กันได้ แต่ถ้าสัมผัสกับชาวบ้านอย่างลึกซึ้งจะพบว่าชาวบ้านมีปัญหามาก" อย่างไรก็ตามในระยะแรก ๆ ท่านสามารถช่วยเหลือชาวบ้านได้เพียงการให้คำแนะนำ และทำตนเป็นตัวอย่างให้กับชาวบ้าน เช่น การละเว้นจากอบายมุขทั้งปวง เป็นต้น จนกระทั่งอายุ 23 ปี จึงได้อุปสมบท ณ วัดหน้าพระลาน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2512 และได้เดินทางมาจำพรรษาที่วัดอู่ตะเภา[1] จนถึงปี พ.ศ. 2534 ได้ย้ายมาจำพรรษาที่วัดคอน ตำบลคูเต่า และได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดคอนมาจนปัจจุบัน[2]

1. ประวัติการตั้งกลุ่ม

พระครูพิพัฒนโชติ (ทอง เตชปุญโญ) ได้ตระหนักเสมอมาถึงปัญหาของชาวบ้านในชนบท โดยเฉพาะประชาชนและญาติพี่น้องบริเวณรอบ ๆ วัดอู่ตะเภา ท่านเห็นว่า "ปัญหาต่าง ๆ มีมากมาย ที่สำคัญคือเงิน โดยเฉพาะในช่วงไถนา เก็บเกี่ยว และช่วงโรงเรียนเปิดเทอม ชาวบ้านจะเดือดร้อนมาก"[3] ด้วยความคิดดังกล่าว ต่อมาในปี พ.ศ. 2527 พระพิพัฒนโชติ (ทอง เตชปุญโญ) ได้เดินทางไปเข้าร่วมประชุมเกี่ยวกับงานพัฒนาหมู่บ้านที่วิทยาลัยครูสงขลา ซึ่งมูลนิธิไทยเพื่อพัฒนาได้จัดขึ้น ผลจากการประชุมครั้งนั้นได้จุดประกายแนวคิดเกี่ยวกับธนาคารชีวิตให้กับพระครูพิพัฒนโชติ จึงได้คิดหลักการนำมาประยุกต์ใช้กับชุมชนบริเวณวัดอู่ตะเภา โดยได้นัดประชุมชาวบ้านครั้งแรก เมื่อวันที่ 28 ตุลาคม พ.ศ. 2527 มีชาวบ้านเข้าประชุม 18 คน เพื่อชี้แจงปรึกษาหารือในการตั้งกลุ่มและวางกฎเกณฑ์ต่าง ๆ หรือระเบียบของกลุ่มขึ้น และเรียกกลุ่มนี้ว่า "ธนาคารชีวิตกลุ่มวัดอู่ตะเภา"

---

[1]พระครูพิพัฒนโชติ (ทอง เตชปุญโญ). การประยุกต์หลักธรรมเป็นแนวทางแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชน เอกสารสัมมนาเรื่องส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน : เครือข่ายลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ระหว่างวันที่ 3 - 4 เมษายน 2544 ณ สถาบันทักษิณคดีศึกษา. หน้า 1.

[2]เสรี พงศ์พิศ. แนวคิด แนวปฏิบัติ ประสบการณ์กองทุนหมู่บ้านสวัสดิการชุมชน. 2544. หน้า 65.

[3]พระครูพิพัฒนโชติ (ทอง เตชปุญโญ). เรื่องเดิม. หน้า 2.

เมื่อกลุ่มเริ่มเป็นรูปเป็นร่างขึ้น จึงทำให้ชาวบ้านเริ่มเข้ามาสมัครเป็นสมาชิกเพิ่มมากขึ้น เป็น 100 คน มีเงินสะสมงวดแรก คนละ 100 บาท แต่เป็นเงินสะสมจริงเพียง 90 บาท ส่วนอีก 10 บาท ใช้เป็นค่าสมุด และปากกา รวมยอดเงินสะสมในตอนนั้น จำนวน 9,000 บาท ให้สมาชิกกู้ได้ 7,000 บาท โดยคิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 1 บาทต่อเดือน

การจัดตั้งกลุ่มในช่วงระยะแรก ๆ พระครูพิพัฒนโชติ (ทอง เตชปุญฺโญ) ถูกชาวบ้านบางคนโจมตีว่าท่านนำเงินไปฝากธนาคารแล้วเอาดอกเบี้ยเป็นส่วนตัว ท่านจึงต้องใช้เวลาชี้แจงให้ชาวบ้านเข้าใจเป็นเวลานานพอสมควร นอกจากนี้ชาวบ้านบางคนที่สมัครเป็นสมาชิกของกลุ่มเพื่อหวังประโยชน์ตอบแทน โดยเสนอจะฝากเงินกับกลุ่มเดือนละ 500 บาท แต่ขอดอกเบี้ยเป็นการตอบแทน ท่านจึงแนะนำให้ชาวบ้านเหล่านั้นไปฝากเงินกับธนาคารพาณิชย์ เพราะหลักการสำคัญของกลุ่มคือต้องการให้สมาชิกรู้จักอดออมเพื่อสะสม ทุกคนจะฝากเงินกับกลุ่มเท่ากันวันละ 1 บาท หรือ 30 บาทต่อเดือน ซึ่งไม่มากไม่น้อยไปกว่านี้ เพราะท่านคิดว่าถ้าใช้เงินเป็นจำนวนมากอาจจะทำให้สมาชิกเกิดความโลภได้จะเป็นการทำลายคน แต่ถ้าหากเงินมีจำนวนที่พอเหมาะกับฐานะทางเศรษฐกิจของชาวบ้านก็จะช่วยพัฒนาคนได้[1] ดังนั้นการจัดตั้งธนาคารชีวิตในระยะแรก ๆ จึงประสบกับปัญหาอุปสรรคพอสมควร แต่หลักการสำคัญที่ทำให้ธนาคารชีวิตดำรงอยู่ได้ ท่านได้บอกว่า "ธนาคารชีวิต หมายถึง การเป็นอยู่ร่วมกันอย่างปลอดภัย สมาชิกต่างมีอุดมการณ์ร่วมกันในการคิดช่วยเหลือให้กลุ่ม มากกว่าที่จะคิดเอาอะไรจากกลุ่ม มีเบญจศีลเป็นวินัยของกลุ่ม มุ่งสร้างอู่ธรรมอู่ทองให้เกิดขึ้นในแถบลุ่มน้ำอู่ตะเภา เป็นการมุ่งพัฒนาหมู่บ้านตามโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองของรัฐบาล"[2] และมีกิจกรรมที่สอดคล้องกับค่านิยมพื้นฐาน 5 ประการ อาศัยหลักคุณธรรมตามพระบรมราโชวาท 4 ประการ เป็นเครื่องชี้นำและเบญจศีลเป็นวินัยของกลุ่ม

ต่อมาเมื่อธนาคารชีวิตมีความมั่นคงขึ้น จึงได้เริ่มขยายตัวไปตั้งที่วัดคอน พ.ศ. 2534 และปีต่อมาก็เกิดธนาคารชีวิตอีกแห่งหนึ่งที่วัดคูเต่า ตำบลแม่ทอม อำเภอบางกล่ำ ซึ่งเป็นวัดที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน โดยมีพระครูพิพัฒนโชติ (ทอง เตชปุญฺโญ) เป็นที่ปรึกษาธนาคารชีวิตทั้ง 3 แห่ง และทุกเดือนท่านจะแวะเวียนไปร่วมประชุมทั้ง 3 แห่งไม่ได้ขาด โดยวันเสาร์แรกของเดือนประชุมที่วัดคอน วันอาทิตย์แรกของเดือนประชุมที่วัดอู่ตะเภา และวันอาทิตย์ที่สอง

---

[1]สัมภาษณ์พระครูพิพัฒนโชติ (ทอง เตชปุญฺโญ) เจ้าอาวาสวัดคอน ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 3 เมษายน พ.ศ. 2544.

[2]วิชัย กาญจนสุวรรณ. วิเคราะห์กลุ่มธนาคารชีวิต : รูปแบบของการพัฒนาชนบท. เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง การวิจัยวัฒนธรรมภาคใต้ ครั้งที่ 3 : สถานภาพและทิศทางการวิจัยทางวัฒนธรรม 9 - 11 กันยายน พ.ศ. 2535. หน้า 1.

ของเดือนประชุมที่วัดคูเต่า[1] การประชุมกันบ่อย ๆ ทำให้สมาชิกได้ปรึกษาหารือและแก้ปัญหาอุปสรรคร่วมกัน ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือทำให้ประชาชนได้ใกล้ชิดกับวัดมากขึ้น

2. หลักการสำคัญของกลุ่ม

การตั้งกลุ่มธนาคารชีวิตสมาชิกได้ประชุมร่วมกันวางหลักการสำคัญของกลุ่มไว้ 6 ประการดังนี้

2.1 การมุ่งให้สมาชิกมีความเป็นอยู่ร่วมกันอย่างปลอดภัย

2.2 สมาชิกต้องคิดช่วยเหลือกลุ่มมากกว่าคิดเอาจากกลุ่ม

2.3 สมาชิกยึดหลักเบญจศีลเป็นวินัยของกลุ่ม

2.4 การดำเนินงานอาศัยมติจากที่ประชุมใหญ่

2.5 แบ่งสมาชิกเป็นกลุ่มย่อยตามมงคล 38 ประการ

2.6 สมาชิกต้องร่วมกิจกรรมอย่างน้อยเดือนละครั้ง[2]

หลักการทั้ง 6 ข้อนี้เป็นทั้งเป้าหมายและวิธีการบริหารจัดการธนาคารชีวิต คือหลักการ 3 ข้อแรก เป็นเป้าหมายที่สมาชิกกลุ่มทุกคนต้องยึดถือเอาเบญจศีลเป็นหลักปฏิบัติร่วมกัน ผู้ที่เป็นสมาชิกของกลุ่มจะต้องละเลิกอบายมุข ไม่ถือประโยชน์ของตนเอง แต่มุ่งเน้นการช่วยเหลือผู้อื่น จึงจะมีคุณสมบัติเป็นสมาชิกและร่วมกิจกรรมกับกลุ่มได้ ซึ่งพระครูพิพัฒนโชติ (ทอง เตชปุญฺโญ) กล่าวไว้ว่า "การเน้นที่น้ำใจ สามัคคี ซื่อสัตย์ ทำให้กลุ่มก้าวหน้าไปได้ดีกว่าการเน้นที่ผลประโยชน์"[3] ส่วนที่เหลืออีก 3 ข้อเป็นการบริหารจัดการ ซึ่งในวันอาทิตย์แรกของเดือนจะมีการประชุมสมาชิกกันที่อุโบสถ เพื่อทบทวนการอยู่รวมกันทำงานร่วมกัน นำปัญหาเรื่องทุกข์สุขมาปรึกษาหารือกัน มีการรับศีลร่วมกันก่อนที่จะเริ่มกิจกรรมสะสม ส่งคืนเงินกู้และการกู้เงินจากกลุ่ม[4]

3. วัตถุประสงค์

3.1 เพื่อให้สมาชิกในกลุ่มรู้จักควบคุมตัวเอง สำนึกในบทบาทและกติกาของสังคม

---

[1]เสรี พงศ์พิศ. แนวคิด แนวปฏิบัติ ประสบการณ์กองทุนหมู่บ้านสวัสดิการชุมชน. 2544. หน้า 65.

[2]พระครูพิพัฒนโชติ (ทอง เตชปุญฺโญ). การประยุกต์หลักธรรมเป็นแนวทางแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชน เอกสารสัมมนาเรื่องส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน : เครือข่ายลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ระหว่างวันที่ 3 - 4 เมษายน 2544 ณ สถาบันทักษิณคดีศึกษา. หน้า 3.

[3]เรื่องเดิม. หน้า 4.

[4]เรื่องเดิม. หน้า 4.

3.2 เพื่อให้สมาชิกมั่นใจในพลังสัจจะของแต่ละคนในการละเว้นชั่วทำความดี และทำจิตใจให้ผ่องใส

3.3 เพื่อเป็นศูนย์กลางการเผยแพร่วิทยาการใหม่ ๆ ให้สมาชิกสามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ถูกต้อง และอยู่ในสังคมด้วยความสงบสุข

3.4 เพื่อพัฒนาพื้นที่แถบลุ่มน้ำอู่ตะเภาให้เป็นแผ่นดินธรรมและแผ่นดินทอง (อู่ธรรม - อู่ทอง)[1]

4. การจัดสวัสดิการเพื่อความมั่นคงของชีวิต

การกู้ยืมเงินส่วนใหญ่ของสมาชิกเป็นการกู้เพื่อใช้ในการศึกษาเล่าเรียนของบุตร การทำการเกษตร และบางส่วนจะกู้เพื่อนำไปปลดเปลื้องหนี้สินจาก ธกส. และสหการเกษตร ดอกผลที่ได้จากการกู้ยืมกลุ่มจะไม่เป็นผลหรือเฉลี่ยคืนแก่สมาชิก แต่จะนำไปใช้ในรูปของการจัดสวัสดิการให้กับสมาชิกทั้งหมด สวัสดิการที่กลุ่มดำเนินการอยู่มีดังนี้

4.1 การกุศลของวัด สมาชิกจะประชุมตกลงกันว่าจะสละเงินของกลุ่มช่วยเหลือการกุศลของวัดเป็นจำนวนเท่าไร ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การสร้างศูนย์พัฒนาเด็กก่อนวัยเรียน การก่อสร้างอาคารเรียน งานทอดผ้าป่า งานทอดกฐิน เป็นต้น

4.2 การสงเคราะห์ครอบครัวสมาชิก ในกรณีที่คนในครอบครัวสมาชิกถึงแก่กรรมลงโดยกลุ่มจะบริจาคเงินให้ศพละ 1,000 บาท แต่ถ้าถึงแก่กรรมพร้อมกันมากกว่า 1 คน ก็จะให้ 1,000 บาท เท่านั้น แต่ต่อมาเพิ่มเป็น 3,700 บาท และให้กู้ยืมจัดงานศพ 1,000 - 30,000 บาท

4.3 การสงเคราะห์สมาชิกที่ประสบภัย ในกรณีน้ำท่วม ไฟไหม้ ประสบวาตภัย และภัยทางธรรมชาติอื่น ๆ โดยกลุ่มจะจ่ายเงินช่วยเหลือแก่สมาชิกทุกคน คนละ 100 บาท เช่น พ.ศ. 2543 เกิดน้ำท่วมหนัก กลุ่มอนุมัติเงิน 300,000 บาท ช่วยเหลือสมาชิกทุกคน คนละ 300 บาท เป็นต้น

4.4 การส่งเสริมการดำเนินงานสาธารณสุขมูลฐาน เช่น การสร้างส้วมซึม การสร้างระบบประปาหมู่บ้าน เป็นต้น

4.5 การส่งเสริมอาชีพ โดยการประสานงานต่าง ๆ จัดการอบรม ศึกษาดูงานด้านอาชีพให้กับสมาชิกในกลุ่ม เช่น การอบรมส่งเสริมการทำหัตถกรรมจากเชือกกล้วยพังลา การอบรมส่งเสริมการปลูกส้มโอ เป็นต้น

---

[1]พระครูพิพัฒนโชติ (ทอง เตชปุญโญ). การประยุกต์หลักธรรมเป็นแนวทางแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชน เอกสารสัมมนาเรื่องส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน : เครือข่ายลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ระหว่างวันที่ 3 - 4 เมษายน 2544 ณ สถาบันทักษิณคดีศึกษา. หน้า 3.

4.6 การให้ทุนการศึกษาแก่เยาวชน โดยจัดตั้งเป็นกองทุนการศึกษาวัดดอน และมอบทุนการศึกษาแก่นักเรียนเป็นประจำทุกปี[1]

5. การจัดองค์กรของกลุ่ม

การจัดองค์กรของกลุ่มธนาคารชีวิตจัดในรูปของคณะกรรมการ 3 ฝ่าย ได้แก่ คณะกรรมการที่ปรึกษา มี 2 ส่วน คือ ฝ่ายบรรพชิตและฝ่ายฆราวาส คณะกรรมการบริหาร ประกอบด้วยหัวหน้ากลุ่มย่อย 14 กลุ่ม และคณะกรรมการฝ่ายการเงิน[2] ส่วนสมาชิกของกลุ่มธนาคารชีวิตส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านในหมู่ที่ 8 บ้านดอน และหมู่ที่ 9 บ้านหัวควาย ในการบริหารจัดการของกลุ่มจะแบ่งเป็นกลุ่มย่อย 14 กลุ่ม โดยให้สมาชิกจัดกลุ่มกันเอง กลุ่มละไม่เกิน 25 คน และให้สมาชิกคัดเลือกหัวหน้ากลุ่ม ชื่อกลุ่มแต่ละกลุ่มให้ยึดเอาชื่อมงคลหนึ่งในมงคล 38 ประการ ตามหลักพุทธศาสนาเป็นอุดมการณ์ของกลุ่ม ซึ่งจะทำให้สมาชิกเกิดความมุ่งมั่นที่จะทำความดีตามชื่อของกลุ่ม[3] กลุ่มย่อยทั้ง 14 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ 1 กลุ่มประพฤติธรรม กลุ่มที่ 2 กลุ่มบูชาคนที่ควรบูชา กลุ่มที่ 3 กลุ่มการงานไม่อาดูร กลุ่มที่ 4 กลุ่มขันติ กลุ่มที่ 5 กลุ่มคบบัณฑิต กลุ่มที่ 6 กลุ่มรู้จักให้ กลุ่มที่ 7 กลุ่มไม่ดื่มน้ำเมา กลุ่มที่ 8 กลุ่มบำรุงบิดามารดา กลุ่มที่ 9 กลุ่มวาจาสุภาษิต กลุ่มที่ 10 กลุ่มไม่คบคนพาล กลุ่มที่ 11 กลุ่มเว้นจากความชั่ว กลุ่มที่ 12 กลุ่มกตัญญู กลุ่มที่ 13 กลุ่มทำการงานไม่เป็นโทษ และกลุ่มที่ 14 กลุ่มมีระเบียบวินัย[4]

การสมัครเป็นสมาชิกของกลุ่มผู้สมัครจะต้องสมัครผ่านกลุ่มย่อยเหล่านี้ก่อน แล้วจึงนำเข้าให้ที่ประชุมใหญ่รับรอง การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มตั้งแต่การฝาก การกู้ การรับสวัสดิการ การติดตามเงินกู้ และกิจกรรมอื่น ๆ จะเริ่มที่กลุ่มย่อยก่อนเข้าสู่กิจกรรมร่วมกันของกลุ่มใหญ่ และการเปลี่ยนแปลงหลักการวิธีการดำเนินงานของกลุ่ม จะทำได้ก็ต่อเมื่อมีมติจากที่ประชุมใหญ่ของสมาชิกเท่านั้น

---

[1]พระครูพิพัฒนโชติ (ทอง เตชปุญฺโญ). การประยุกต์หลักธรรมเป็นแนวทางแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชน เอกสารสัมมนาเรื่องส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน : เครือข่ายลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ระหว่างวันที่ 3 - 4 เมษายน 2544 ณ สถาบันทักษิณคดีศึกษา. หน้า 4.

[2]วิชัย กาญจนสุวรรณ. วิเคราะห์กลุ่มธนาคารชีวิต : รูปแบบของการพัฒนาชนบท. เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง การวิจัยวัฒนธรรมภาคใต้ ครั้งที่ 3 : สถานภาพและทิศทางการวิจัยทางวัฒนธรรม 9 - 11 กันยายน พ.ศ. 2535. หน้า 8 - 9.

[3]พระครูพิพัฒนโชติ (ทอง เตชปุญฺโญ). เรื่องเดิม. หน้า 5.

[4]วิชัย กาญจนสุวรรณ. เรื่องเดิม. หน้า 8.

การดำเนินงานตามกระบวนการทั้งหมดของธนาคารชีวิต ตั้งแต่การตั้งสัจจะ การรับศีล การถวายภัตตาหารพระสงฆ์ก่อนเริ่มกิจกรรมสะสมเงินในแต่ละครั้ง การนำศีล 5 หรือเบญจศีล มาเป็นวินัยกลุ่ม และการจัดตั้งกลุ่มย่อยตามหลัก มงคล 38 ประการ โดยนำมงคลเหล่านั้นมาเป็นอุดมการณ์ของกลุ่มย่อย จนทำให้สมาชิกมีความมุ่งมั่นในการทำความดี สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นการนำหลักพุทธธรรมและวัฒนธรรมท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชน และพัฒนาเศรษฐกิจในท้องถิ่นได้อย่างสอดคล้อง และกลมกลืนกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมปัจจุบัน[1]

6. การขยายงานและการพัฒนากลุ่ม

กลุ่มธนาคารชีวิตได้เริ่มต้นที่วัดอู่ตะเภาเมื่อ พ.ศ. 2527 หลังจากนั้นได้ขยายงานไปที่วัดดอนและวัดคูเต่า ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534 - 2535 ตามลำดับ ปัจจุบันธนาคารชีวิตทั้ง 3 แห่ง มีสมาชิกประมาณ 1,000 คน เงินสะสม ประมาณ 6 ล้านบาท ปัจจุบันแม้ว่าจะมีเงินกองทุนหมู่บ้านละหนึ่งล้านบาทของรัฐบาล แต่ชาวบ้านเป็นสมาชิกธนาคารชีวิตที่มีเงินสามารถบริหารจัดการด้วยตนเองอยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องทำตามระเบียบของทางราชการเหมือนกองทุนหมู่บ้านอื่น ๆ[2]

จากการที่พระครูพิพัฒนโชติ (ทอง เตชปุญฺโญ) ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมธนาคารชีวิตดังกล่าว ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้และการพัฒนาด้านอื่น ๆ ของชุมชนแถบลุ่มน้ำอู่ตะเภา เพื่อแก้ปัญหาความเดือดร้อนของชาวบ้านตามอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง ได้ส่งผลให้ชุมชนบริเวณนี้มีความเข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้ ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรม ดังนี้

6.1 การส่งเสริมอาชีพ โดยการนำทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างเต็มที่ เริ่มต้นด้วยการส่งเสริมให้ชาวบ้านนำเชือกกล้วยพังลาหรือกล้วยตานีที่มีอยู่มากในชุมชนมาทำเครื่องจักสาน ส่งเสริมการปลูกส้มโอหอม ซึ่งเป็นไม้ผลพันธุ์ดั้งเดิมของชุมชนที่ชาวจีนผู้ก่อตั้งชุมชนได้นำมาปลูกไว้ตั้งแต่สมัยอยุธยา ส่งเสริมการทำนาผักบุ้งแทนการทำนาข้าวซึ่งไม่ได้ผลเนื่องจากสภาพดินเป็นดินเปรี้ยวและขาดแคลนน้ำในบางฤดูกาล เป็นต้น

6.2 การส่งเสริมประเพณี - วัฒนธรรมพื้นบ้าน โดยการตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชน การจัดตั้งกลุ่มรักษ์คลองอู่ตะเภา และการส่งเสริมร้องเพลงเรือในเทศกาลลากพระ เป็นต้น

---

[1]พระครูพิพัฒนโชติ (ทอง เตชปุญฺโญ). การประยุกต์หลักธรรมเป็นแนวทางแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชน เอกสารสัมมนาเรื่องส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน : เครือข่ายลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ระหว่างวันที่ 3 - 4 เมษายน 2544 ณ สถาบันทักษิณคดีศึกษา. หน้า 5.

[2]แลใต้. "ออมทรัพย์แบบไม่ปันผลชาวลุ่มน้ำอู่ตะเภาทำได้อย่างไร", แลใต้. 96 (13) : 16 – 17 ; พฤษภาคม 2545.

ความสำเร็จของธนาคารชีวิตอู่ตะเภา นับเป็นตัวอย่างของชุมชนในลุ่มน้ำอู่ตะเภา เป็นผลให้แนวคิดและกิจกรรมธนาคารชีวิตขยายตัวออกไป ทำให้เกิดเครือข่ายธนาคารชีวิตเพิ่มขึ้นอีก 3 วัด คือ วัดอู่ตะเภา วัดดอน และวัดคูเต่า ดังได้กล่าวมาแล้ว นอกจากนั้นพระครูพิพัฒนโชติยังได้พยายามขยายแนวความคิดนี้ไปยังวัดอื่น ๆ โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อสร้างอู่ธรรมอู่ทองในเขตลุ่มน้ำนี้ ให้คนฝากชีวิตไว้ร่วมกันอย่างมั่นคงและปลอดภัยตามอุดมการณ์ของธนาคารชีวิต[1]

2.4 สภาลานวัดตะโหมด ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง

สภาลานวัดตะโหมด (สภ.วม.) เป็นการร่วมมือระหว่างวัด โรงเรียน ชาวบ้าน และหน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง หรือหมู่บ้าน "บวร" (บ = บ้าน , ว = วัด, ร = ราชการ) เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น สร้างความสามัคคี ส่งเสริมประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยมีพระครูสุนทรกิจจานุโยค (พะล่อง เตชปญฺโญ) เจ้าคณะตำบลตะโหมด เป็นแกนนำในการดำเนินกิจกรรมของสภาลานวัดตะโหมด มีสำนักงานตั้งอยู่ที่วัดตะโหมด

พระครูสุนทรกิจจานุโยค มีชื่อเดิมว่า พะล่อง นามสกุล เพชรหนู ชื่อสมณศักดิ์ พระครูสุนทรกิจจานุโยค ตำแหน่งรองเจ้าอาวาสวัดตะโหมด อายุ 50 ปี พรรษา 30 วิทยาฐานะสามัญ จบหลักสูตรสัมฤทธิบัตร มสธ. น.ธ.เอก ปัจจุบันอยู่วัดตะโหมด ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง ในปี พ.ศ. 2519 ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง รองเจ้าอาวาสวัดตะโหมด ต่อมาในปี พ.ศ. 2536 ได้รับแต่งตั้งให้เป็นพระธรรมทูต ปฏิบัติการประจำอำเภอตะโหมด และ พ.ศ. 2542 จึงได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง เจ้าคณะตำบลตะโหมด[2]

1. ประวัติการตั้งกลุ่ม

บ้านตะโหมดเป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีลักษณะชุมชนแบบเครือญาติมีการไปมาหาสู่ทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน และมีความผูกพันอยู่กับวัดตลอดมา เมื่อมีเรื่องเดือดร้อนหรือมีกิจกรรมอะไรของบุคคลหรือหมู่บ้านก็จะไปปรึกษาหารือกับพระครูอุทิตกิจจาทร (จ้วน อตฺตมโน) เจ้าอาวาสวัดตะโหมด ซึ่งเป็นพระเถระที่ชาวบ้านให้ความเคารพเชื่อฟังและเป็นศูนย์รวมทางด้านจิตใจ กำลังใจในการพัฒนาของชาวบ้านตะโหมดเรื่อยมา จนกระทั่งในปลายปี พ.ศ. 2538 ชาวบ้านที่ได้มาร่วม

---

[1]พระครูพิพัฒนโชติ (ทอง เตชปุญฺโญ). การประยุกต์หลักธรรมเป็นแนวทางแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชน เอกสารสัมมนาเรื่องส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน : เครือข่ายลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ระหว่างวันที่ 3 - 4 เมษายน 2544 ณ สถาบันทักษิณคดีศึกษา. หน้า 6.

[2]พระครูสุนทรกิจจานุโยค (พะล่อง เตชปญฺโญ) และคณะ. สภาลานวัดตะโหมด ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง. เอกสารสัมมนาเรื่องส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน : เครือข่ายลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ระหว่างวันที่ 3 - 4 เมษายน 2544 ณ สถาบันทักษิณคดีศึกษา. หน้า 1.

กระทำกิจกรรมต่าง ๆ อยู่เป็นประจำภายในวัด มีความเห็นตรงกันว่าควรจะได้เชิญชาวบ้านในพื้นที่ทุกสาขาอาชีพ ซึ่งอยู่ในเขตพุทธบริษัทของวัดตะโหมดมาร่วมพบปะกันที่วัดเดือนละ 1 ครั้ง[1] โดยมาพูดคุยปรึกษาหารือถึงแนวทางการพัฒนาหมู่บ้าน ตลอดจนความเป็นอยู่ของประชาชน โดยพบปะกันหลังรับประทานอาหารค่ำเสร็จแล้ว มีพระครูอุทิตกิจจาทรเป็นประธาน มีสมาชิกเริ่มแรก 50 คน เรียกกิจกรรมที่มาปรึกษาหารือกันว่า สภาลานวัดตะโหมด ต่อมาการกระทำกิจกรรมของสภาลานวัดตะโหมด มีความพร้อมยิ่งขึ้นจึงได้ทำเป็นข้อบังคับของสภาลานวัดตะโหมด มีรูปแบบโครงการ สร้างการบริหารงานที่ชัดเจนและมีทิศทางที่แน่นอน ตั้งแต่เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2541 และได้เชิญพระครูอุทิตกิจจาทร เจ้าอาวาสวัดตะโหมด นายอำเภอตะโหมด รองผู้กำกับสถานีตำรวจภูธรอำเภอตะโหมด ศึกษาธการอำเภอตะโหมด และเกษตรอำเภอตะโหมด เป็นที่ปรึกษา โดยมีพระครูสุนทรกิจจานุโยค รองเจ้าอาวาสวัดตะโหมด เป็นประธาน ปัจจุบันมีสมาชิก ประมาณ 120 คน

2. ปรัชญาและเป้าหมาย

ปรัชญา : สร้างปัญญา พัฒนาสังคม ระดมความคิด เพื่อชีวิตประชาชน[2]

เป้าหมาย : สภาพความเป็นอยู่ในหมู่บ้านดีขึ้น การปฏิบัติงานของหน่วยงานของรัฐองค์กรต่าง ๆ มีความเข้าใจตรงกัน และทุกคนสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข[3]

3. วัตถุประสงค์

3.1 เพื่อช่วยเหลือและสนับสนุนการพัฒนาหมู่บ้านในทุก ๆ ด้านให้ดียิ่งขึ้น

3.2 เพื่อสนับสนุนการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ของรัฐและองค์กรต่าง ๆ ในพื้นที่

3.3 เพื่อรักษาและส่งเสริมขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามของท้องถิ่น

3.4 เพื่อสร้างความรักความสามัคคีในหมู่บ้าน และเน้นให้ทุกคนมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อหมู่บ้านและชุมชน

---

[1]สัมภาษณ์พระครูสุนทรกิจจานุโยค (พะล่อง เตชปญโญ) รองเจ้าอาวาสวัดตะโหมด ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 3 เมษายน พ.ศ. 2544.

[2]สภาลานวัดตะโหมด. ข้อบังคับสภาลานวัดตะโหมดและนโยบายกรรมการดำเนินงานปี 2541 - 2542.

[3]พระครูสุนทรกิจจานุโยค (พะล่อง เตชปญโญ) และคณะ. สภาลานวัดตะโหมด ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง. **เอกสารสัมมนาเรื่องส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน : เครือข่ายลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ระหว่างวันที่** 3 - 4 เมษายน 2544 ณ สถาบันทักษิณคดีศึกษา. หน้า 2.

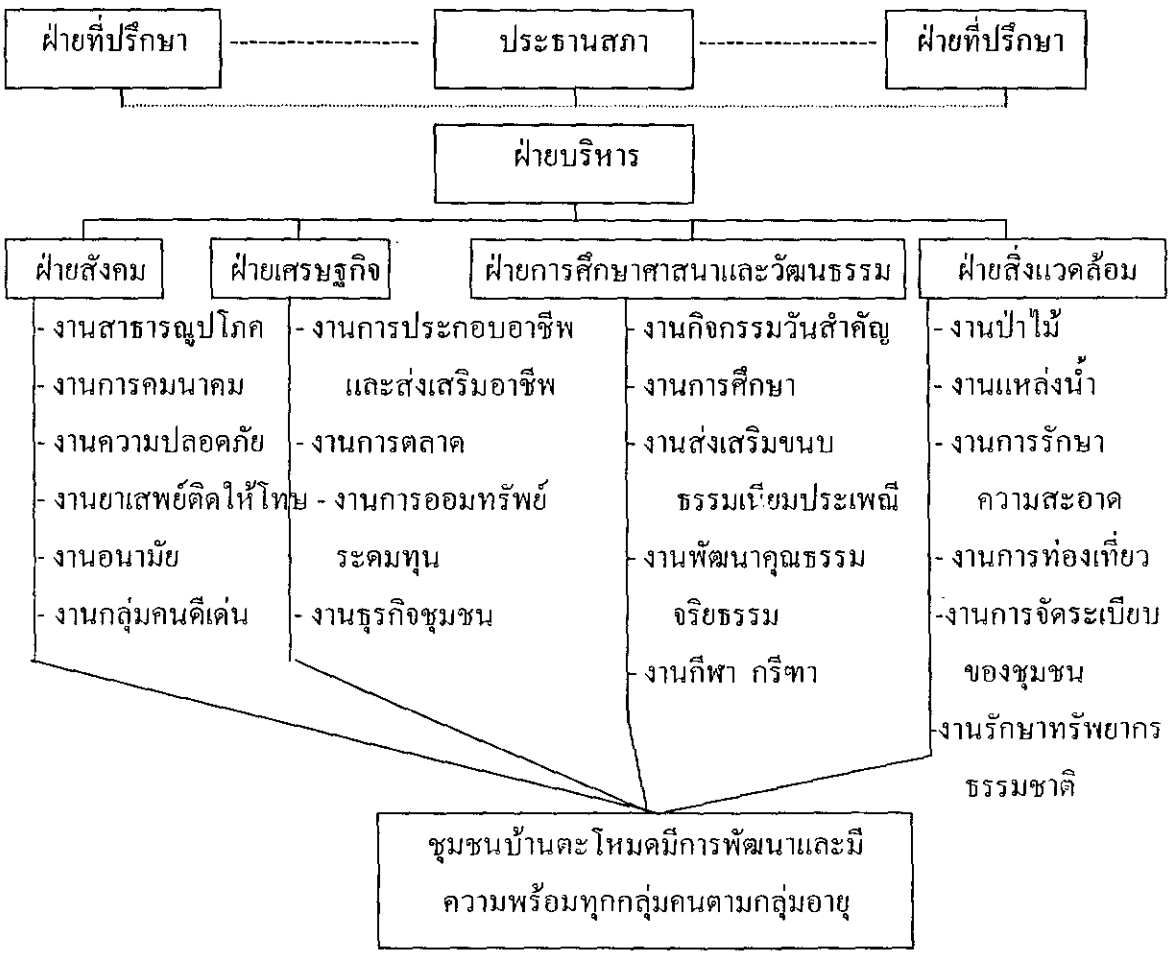
3.5 เพื่อนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาอาชีพ และสภาพความเป็นอยู่ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

3.6 เพื่อรักษาสภาพแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน

4. วิธีดำเนินการ

กลุ่มสภาลานวัดตะโหมดดำเนินงานในรูปของคณะกรรมการ โดยเลือกกรรมการฝ่ายบริหารจากสมาชิกจำนวน 18 คน ทำหน้าที่ประธาน และผู้ช่วยเลขานุการ อย่างละ 1 คน โดยฝ่ายบริหารอยู่ในตำแหน่งคราวละ 2 ปี มีหน้าที่กำหนดนโยบายและแนวทางการดำเนินงานให้สอดคล้องในเรื่องต่าง ๆ ตามฝ่ายงาน 4 ฝ่าย ได้แก่ ฝ่ายสังคม ฝ่ายเศรษฐกิจ ฝ่ายศึกษาศาสนาและวัฒนธรรม และฝ่ายสิ่งแวดล้อม รายละเอียดตามแผนภูมิที่ 5

แผนภูมิที่ 5 แสดงแผนภูมิการบริหารสภาลานวัดตะโหมด

ที่มา : สภาลานวัดตะโหมด. ข้อบังคับสภาลานวัดตะโหมดและนโยบายกรรมการดำเนินงาน ปี 2541 - 2542.

5. ผลการดำเนินงาน

สภาลานวัดตะโหมดได้รวบรวมบุคคลและดำเนินกิจกรรมครอบคลุมพื้นที่ในอำเภอตะโหมด 9 หมู่บ้าน คือ ตำบลตะโหมด 6 หมู่บ้าน ตำบลคลองใหญ่ 3 หมู่บ้าน โดยมีข้อบังคับรูปแบบ โครงสร้าง และคณะกรรมการที่ชัดเจน ที่ผ่านมาสภาลานวัดตะโหมดได้ร่วมกันพัฒนาคน พัฒนาสังคม สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีหลายประการ เช่น ประชุมวางแผนและติดต่อประสานงานให้มีโทรศัพท์ใช้ในหมู่บ้าน ประสานงานร่วมกันสร้างป้อมตำรวจในหมู่บ้าน จัดระบบการใช้รถและป้องกันไม่ให้มีรถซิ่งในหมู่บ้าน จัดสร้างและเคลื่อนย้ายฌาปนสถานของหมู่บ้าน ควบคุมการปล่อยน้ำเสียจากโรงงานทำยางแผ่นลงสู่ลำคลอง ระดมแนวคิดและทุนเพื่อจัดสร้างศูนย์วัฒนธรรมชุมชนบ้านตะโหมด และจัดสัมมนาวิสัยทัศน์ยางพาราครบวงจร เป็นต้น และขณะนี้สภาลานวัดตะโหมดกำลังร่วมกันแก้ปัญหาการขยายเขตป่าสงวนของกรมป่าไม้ทับที่ทำกินของประชาชน[1]

สภาลานวัดตะโหมดจึงเป็นแหล่งรวมความสามัคคีธรรมของชาวบ้านในชุมชนทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมให้ร่วมกันพัฒนาชุมชนและเกื้อกูลซึ่งกันและกัน อันนำมาสู่ความเจริญสงบสุขของชุมชนอย่างแท้จริง โดยมีวัดตะโหมดเป็นศูนย์รวมร้อยรัดความเชื่อความศรัทธาทางด้านจิตใจเป็นพลังร่วมกันพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้คนแถบป่าเขาบริเวณชุมชนตะโหมดให้เป็นไปตามปรัชญาของกลุ่ม คือ สร้างปัญญา พัฒนาสังคม และระดมความคิด เพื่อชีวิตประชาชน

2.5 กลุ่มธรรมยาตราเพื่อทะเลสาบสงขลา

กลุ่มธรรมยาตราเพื่อทะเลสาบสงขลา เป็นกลุ่มหรือโครงการที่นำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้เพื่อแก้ปัญหาสภาพแวดล้อมและอนุรักษ์ฟื้นฟูทะเลสาบสงขลา และลุ่มน้ำต่าง ๆ โดยประสานขอความร่วมมือกับองค์กรเอกชนและองค์กรของรัฐ เน้นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นแก้ปัญหาสังคม โดยมีสำนักงานหรือหน่วยประสานงานอยู่ที่ 132/2 ซอย 10 ถนนราษฎร์อุทิศ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

1. ประวัติการตั้งกลุ่ม

โครงการหรือกลุ่มธรรมยาตราเพื่อทะเลสาบสงขลากำเนิดขึ้นจากการสัมมนาเชิงปฏิบัติการของพระนวกะกลุ่มพระเสขิยธรรม ครั้งที่ 2 ณ สวนธรรมสากล มูลนิธิสู่ธรรมชาติ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ระหว่างวันที่ 22 - 29 มกราคม พ.ศ. 2538 นอกเหนือจากการร่วมกันศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมเพื่อแก้ปัญหาสังคมอันเป็นประเด็นหลักแล้ว ในวันที่ 26

---

[1]พระครูสุนทรกิจจานุโยค (พะล่อง เตชปญฺโญ) และคณะ. สภาลานวัดตะโหมด ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง. เอกสารสัมมนาเรื่องส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน : เครือข่ายลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ระหว่างวันที่ 3 - 4 เมษายน 2544 ณ สถาบันทักษิณคดีศึกษา. หน้า 3.

มกราคม พ.ศ. 2538 กลุ่มพระนวกะยังมีโอกาสได้เดินทางไปทัศนศึกษาที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าดูขุด ตำบลดูขุด อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา และที่เกาะโคบ ตำบลเกาะนางคำ อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง เกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมและแนวทางการแก้ไข พร้อมทั้งได้ร่วมเสวนากับเจ้าหน้าที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่า ผู้นำชุมชน องค์กรท้องถิ่นและองค์กรพัฒนาเอกชน ทำให้ได้ทราบถึงสภาพปัญหาของทะเลสาบ สภาพวิกฤตของทะเลสาบและบริเวณใกล้เคียงที่ได้พบเห็น ทำให้กลุ่มพระนวกะเห็นพ้องกันในหลักการว่า น่าจะดำเนินการช่วยเหลือทางใดทางหนึ่ง ซึ่งนอกจากจะแก้ปัญหาทะเลสาบในด้านหลักแล้ว อีกทางหนึ่งจะสามารถพัฒนาศักยภาพของพระภิกษุในท้องถิ่น ที่จะแบกรับภาระของสังคมและสามารถร่วมงานกับผู้นำชุมชนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน และเจ้าหน้าที่ของรัฐ ในการแก้ปัญหาท้องถิ่นใกล้ตัว กลุ่มพระนวกะจึงได้กำหนดให้การจัด "ธรรมยาตราเพื่อทะเลสาบสงขลา" เป็นกิจกรรมหลัก ที่จะนำเสนอแก่ที่ประชุมพระสงฆ์กลุ่มเสขิยธรรม ซึ่งต่อมาได้รับการพิจารณาโดยที่ประชุมใหญ่ของพระสงฆ์กลุ่มเสขิยธรรมให้ดำเนินการจัดกิจกรรมดังกล่าว[1]

2. หลักการและเหตุผล

ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลามีระบบนิเวศน์ที่เคยอุดมสมบูรณ์อย่างยิ่ง แต่ปัจจุบันกำลังประสบปัญหาอย่างมากมายเกินกว่าจะแก้ไขได้โดยกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นปัญหาทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม ลดน้อยลง และถูกทำลาย การอพยพไปขายแรงงานในเมือง ชุมชนล่มสลาย ขยะล้นเมือง มลพิษจากโรงงานอุตสาหกรรม และปัญหาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับนโยบายการพัฒนาของรัฐ วิกฤตของทะเลสาบในปัจจุบัน คือ ปรากฏการณ์รูปธรรมที่รวมศูนย์ทุกปัญหาถ่ายเทลงสู่แหล่งน้ำขนาดใหญ่แห่งนี้ จนอยู่ในสภาวะวิกฤตและกำลังทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นทุกขณะ ดังนั้นเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าวทุกฝ่ายจะต้องร่วมมือกันเพื่อร่วมกันฟื้นฟูทะเลสาบแห่งนี้อย่างจริงจัง

ด้วยความเชื่อว่าการจะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจะต้องปรับวิถีแห่งอารยธรรมของมนุษย์ให้ถูกทางบนพื้นฐานแห่งระบบความสัมพันธ์กับธรรมชาติที่ถูกต้อง เกื้อกูลซึ่งกันและกัน บนหลักแห่งเมตตาธรรมและสันติธรรม

โครงการธรรมยาตราจึงได้ริเริ่มขึ้น โดยใช้หลักศาสนธรรมมาเชื่อมโยงกับการแก้ไขปัญหาโดยเน้นการเชื่อมโยงจิตวิญญาณระหว่างมนุษย์ ชุมชน เข้ากับธรรมชาติและศาสนธรรมด้วยการประยุกต์การปฏิบัติธรรมและพิธีกรรมทางจิตวิญญาณที่สมสมัย สอดคล้องกับขนบธรรมเนียมและประเพณีท้องถิ่น เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ของทุกฝ่ายที่สนใจในปัญหาสังคมและสิ่งแวดล้อมที่มีผลกระทบต่อทะเลสาบและลุ่มน้ำ โดยเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายได้พบปะเสนอแนวคิด

---

[1]ศูนย์ประสานงานธรรมยาตราเพื่อทะเลสาบสงขลา. โครงการธรรมยาตราเพื่อทะเลสาบสงขลา ครั้งที่ 7 วันที่ 20 เมษายน - 4 พฤษภาคม 2545.

แลกเปลี่ยนและเรียนรู้ร่วมกันทั้งในระดับบุคคล กลุ่มหรือองค์กร เพื่อพัฒนาความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้องด้วยสันติวิธีที่เป็นสัมมาทิฐิ จากปัญญาของปัจเจกบุคคลสู่ปัญญาของสังคม เมื่อนั้นปัญหาต่าง ๆ ก็ย่อมถูกแก้ไขและสันติภาพที่ยั่งยืนจักเกิดขึ้นในที่สุด

ธรรมยาตราฯ จึงเน้นกิจกรรมการเดินทางไกลด้วยเท้า เพื่อให้ผู้ที่สนใจในปัญหาทะเลสาบสงขลาได้มาใช้ชีวิตร่วมกัน ร่วมทุกข์ร่วมสุข และเรียนรู้ศึกษาปัญหาอย่างใกล้ชิดลึกซึ้ง สามารถทำความเข้าใจในสภาวการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นกับบริเวณลุ่มทะเลสาบแห่งนี้มากขึ้น พร้อมทั้งซึมซับกับการวิเคราะห์ปัญหาและแนวทางแก้ไขด้วยหลักศาสนธรรม เพื่อกล่อมเกลาจิตวิญญาณให้เอื้ออาทรต่อสรรพชีวิต ซึ่งจะโน้มนำให้เกิดปัญญาเพื่อการแก้ไขปัญหาอย่างสันติวิธี

นอกจากนั้น ยังเป็นโอกาสให้พระสงฆ์และผู้นำทางศาสนาในท้องถิ่น ซึ่งเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ ได้มีโอกาสทบทวนบทบาทและศักยภาพที่มีอยู่ของตน ในอันที่จะทำงานร่วมกับชุมชนรอบทะเลสาบ องค์กรอื่น ๆ และประชาชนทั่วไปที่สนใจในปัญหาทะเลสาบ เพื่อกระตุ้นเตือนประชาชนในท้องถิ่นและสาธารณชนทั่วไปในสังคมให้หันมาตระหนักถึง "ภัย" อันใกล้ตัวที่กำลังจะกลายเป็นหายนะภัยในไม่ช้า

3. วัตถุประสงค์

3.1 เพื่อประยุกต์ใช้หลักศาสนธรรมในการศึกษาและแก้ปัญหาอย่างเป็นรูปธรรมและสมสมัย

3.2 เพื่อประสานความร่วมมือระหว่างบุคคล กลุ่ม องค์กรและชุมชนต่าง ๆ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับทะเลสาบสงขลา ในการร่วมกันกระตุ้นให้เกิดกระแสการอนุรักษ์และฟื้นฟูทะเลสาบสงขลาและลุ่มน้ำ โดยเน้นการใช้ความสัมพันธ์ในลักษณะเครือข่ายความเป็นชุมชน จิตสำนึกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

3.3 เพื่อประสานให้เกิดความร่วมมือของพระสงฆ์รอบทะเลสาบสงขลาในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทะเลสาบสงขลา

3.4 เพื่อกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือระหว่างศาสนา และหาแนวทางในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทะเลสาบสงขลา[1]

4. กิจกรรมและการดำเนินงาน

4.1 การเดินทางไกลด้วยเท้า เพื่อศึกษา วิเคราะห์ ปัญหาลุ่มน้ำทะเลสาบ และผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนรอบทะเลสาบ

---

[1]ศูนย์ประสานงานธรรมยาตราเพื่อทะเลสาบสงขลา. โครงการธรรมยาตราเพื่อทะเลสาบสงขลา ครั้งที่ 7 วันที่ 20 เมษายน - 4 พฤษภาคม 2545.

4.2 จัดเวทีแลกเปลี่ยนระหว่างประชาชนในชุมชน นักวิชาการ กลุ่ม องค์กร ตลอดจนผู้นำทางศาสนา

4.3 การปฏิบัติธรรม พิธีกรรม และปาฐกถาธรรม เพื่อเชื่อมโยงจิตวิญญาณของผู้ร่วมกิจกรรมกับธรรมชาติและศาสนธรรม

4.4 เผยแพร่ข้อมูลสู่สาธารณะ โดยการเขียนบทความและประสานสื่อมวลชนให้เผยแพร่ข้อมูลตามสื่อต่าง ๆ เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ วารสารสิ่งแวดล้อม[1] เป็นต้น

การดำเนินงานของกลุ่มธรรมยาตราเพื่อทะเลสาบสงขลา ได้ดำเนินกิจกรรมครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 2539 จนปัจจุบัน พ.ศ. 2545 ได้ดำเนินกิจกรรมไปแล้ว รวม 7 ครั้ง ทุกครั้งเป็นกิจกรรมเดินทางไกลรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา เพื่อการเรียนรู้และหาแนวทางแก้ปัญหาวิกฤตทะเลสาบสงขลา แต่ละครั้งใช้เวลา ประมาณ 15 วัน ดังรายละเอียดในตารางที่ 28

---

[1]**ศูนย์**ประสานงานธรรมยาตราเพื่อทะเลสาบสงขลา. โครงการธรรมยาตราเพื่อทะเลสาบสงขลา ครั้งที่ 7 วันที่ 20 เมษายน - 4 พฤษภาคม 2545.

ตารางที่ 28 แสดงวัน เดือน ปี สถานที่ และกิจกรรมที่กลุ่มธรรมยาตราเพื่อทะเลสาบสงขลา ได้ดำเนินงานไป จำนวน 7 ครั้ง (พ.ศ. 2539 - 2545)

ครั้งที่	วัน - เวลา	คำขวัญ/ประเด็นรณรงค์	เส้นทาง	ระยะทาง
1	17 มี.ค. – 1เ เม.ย. 39	"สันติภาพทุกย่างก้าว... เดินเท้าฟื้นฟูทะเล" เพื่อสำรวจและศึกษาวิกฤตการณ์รอบทะเลสาบสงขลา	รอบทะเลสาบ จากวัดทะเลน้อย อ.ควนขนุน จ.พัทลุง ถึง วัดราษฎร์บำรุง อ.ระโนด จ.สงขลา	450 กม.
2	20 เม.ย. – 20 พ.ค. 40	"กอบกู้ชุมชน...คนกับทะเล" เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนทั้งในชนบทและเมืองตระหนักถึงวิกฤตของทะเลสาบร่วมกันอนุรักษ์ฟื้นฟู	รอบทะเลสาบ จากวัดวารีปราโมกข์ อ.ระโนด จ.สงขลา ถึงวัดทะเลน้อย อ.ควนขนุน จ.พัทลุง ผ่านชุมชนเมืองระโนด สงขลา หาดใหญ่ ควนเนียง พัทลุง	450 กม.
3	10 - 25 พ.ค. 41	"ร่วมกอบกู้ชุมชน...จากภูเขาสู่ทะเล" เพื่อศึกษาปัญหาคลองอู่ตะเภาและรณรงค์ให้ชุมชนร่วมกันอนุรักษ์ฟื้นฟู	ลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภา จากที่พักสงฆ์ บ้านคลองยน ต.สำนักแต้ว อ.สะเดา จ.สงขลา ถึงที่พักสงฆ์แหลมโพธิ์ ต.คูเต่า อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา	145 กม.
4	25 เม.ย. – 11 พ.ค. 42	"วิถีธรรม วิถีไท วิถีทางรอดลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา"	จากเกาะยอ ต.เกาะยอ อ.เมือง จ.สงขลา ถึง หน่วยพิทักษ์ป่าน้ำตกบริพัตร ต.เขาพระ อ.รัตภูมิ จ.สงขลา	135 กม.

ครั้งที่	วัน - เวลา	คำขวัญ/ประเด็นรณรงค์	เส้นทาง	ระยะทาง
5	22 เม.ย. – 6 พ.ค. 43	"ทางเลือก ทางรอด ชุมชนลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาในกระแสการพัฒนา"	จากวัดควนปิยาราม ต.ปากพะยูน อ.ปากพะยูน จ.พัทลุง ถึงวัดพระเจดีย์งาม อ.ระโนด จ.สงขลา	145 กม.
6	22 เม.ย. – 6 พ.ค. 44	"ทิศทางพัฒนาไทยมหันตภัยลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา"	จากวัดทุ่งฆ้อโฆสิตาราม อ.นาหม่อม จ.สงขลา ถึงโรงเรียนธิดานุเคราะห์ อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา	90 กม.
7	20 เม.ย. – 4 พ.ค. 45	"ป่าต้นน้ำทะเลสาบจังหวัดพัทลุง"	จากวัดทะเลน้อย อ.ควนขนุน จ.พัทลุง ถึงวัดตะโหมด อ.ตะโหมด จ.พัทลุง	129 กม.

ที่มา : ข้อมูลจากศูนย์ประสานงานธรรมยาตราเพื่อทะเลสาบสงขลา 132/2 ซอย 10 ถนนราษฎร์อุทิศ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา.

5. ผลการดำเนินงาน

การดำเนินงานทำให้เกิดผลในหลายด้านทั้งต่อชุมชน (ชาวบ้าน – วัด) สังคมทั่วไป และผู้ร่วมเดินธรรมยาตรา ดังนี้

<u>ผลต่อชุมชน</u> ชาวบ้านและพระได้ร่วมกิจกรรมกับคณะธรรมยาตรา ได้ร่วมศึกษาปัญหาและหาแนวทางในการแก้ปัญหา โดยใช้หลักธรรม "อริยสัจ 4" ในการวิเคราะห์ปัญหาและหาหนทางแก้ไขปัญหา รวมถึงการสร้างสรรค์ชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถมองเห็นปัญหาได้อย่างเป็นองค์รวมมากขึ้น แต่เนื่องจากคณะธรรมยาตรามีเวลาสัมผัสกับชุมชนแต่ละชุมชนน้อย ผลจึงยังไม่เกิดมากนัก แต่การที่คณะธรรมยาตราซึ่งประกอบด้วยกลุ่มคนที่หลากหลายรวมทั้งชาวต่างประเทศด้วย เข้าไปเยี่ยมชุมชน สัมผัสทุกข์สุขของชุมชน ผลที่เห็นได้ชัดคือ กำลังใจที่ชาวบ้านได้รับทั้งทางด้านกำลังใจที่จะช่วยกันแก้ไขปัญหา และกำลังใจทางด้านจิตวิญญาณ คือ การได้ฟังธรรมะและการได้ทำบุญรวมกันของสมาชิกในแต่ละกิจกรรม

<u>ผลต่อสังคมทั่วไป</u> เป็นการกระตุ้นจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะทะเลสาบสงขลาและเป็นการแสดงบทบาทของศาสนธรรม ที่มีต่อการคุ้มครองสิ่งแวดล้อม

และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญในสังคมปัจจุบัน ขณะนี้ได้เกิดการนำแนวคิดและรูปแบบนี้ไปจัดในกลุ่มอื่น ๆ ทั่วประเทศ เพื่อเป็นการแก้ปัญหาสังคมและการกระตุ้นให้สังคมทุกส่วนได้ร่วมกันแก้ปัญหาการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ผลต่อผู้ร่วมเดินธรรมยาตรา จัดว่าเป็นกลุ่มที่ได้รับอานิสงส์จากกิจกรรมธรรมยาตรามากที่สุด ผู้ร่วมเดินซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นคนชั้นกลางจากในสังคมเมืองและนักศึกษา จะได้สัมผัสสังคมชนบทอย่างใกล้ชิด เรียนรู้ปัญหาของชาวบ้านซึ่งได้รับผลกระทบจากการพัฒนาและการบริโภคที่ฟุ่มเฟือย นอกจากนั้นยังได้ซึมซับหลักธรรมทางพุทธศาสนา ให้มองและปฏิบัติต่อสรรพสิ่งรอบตัวดั่ง "เพื่อนผู้ร่วมทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย" ที่ต้องระมัดระวังการกระทำไม่ให้เป็นการเบียดเบียนต่อ "เพื่อน" เป็นการกล่อมเกลาจิตวิญญาณของผู้ร่วมเดินให้อ่อนโยนมีความรักและเมตตาธรรม ซึ่งผู้จัดเชื่อว่าเป็นวิถีทางเดียวที่จะคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้ยั่งยืนได้อย่างแท้จริง และที่สำคัญยังสามารถรักษาสุขภาพอนามัย สร้างความเข้มแข็งให้กับร่างกาย เพื่อป้องกันโรคภัยไข้เจ็บให้กับตนเอง เช่น บางคนเข้ามาสมัครเดินธรรมยาตราเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ศาสนธรรมและสิ่งแวดล้อม แต่ผลที่ได้รับอีกทางหนึ่ง คือ สามารถลดน้ำหนักและลดไขมันในเลือดเป็นการสร้างภูมิต้านทานให้กับร่างกาย[1]

3. บทบาทด้านส่งเสริมพุทธาคม ไสยศาสตร์ และโหราศาสตร์

บทบาทของวัดและพระสงฆ์ในสมัยนี้ที่เกี่ยวกับพุทธาคม ไสยศาสตร์ และโหราศาสตร์จะเพิ่มบทบาทขึ้นอย่างกว้างขวาง ซึ่งจะสวนกระแสกับความเจริญของบ้านเมืองที่เน้นทางกระแสวิทยาศาสตร์ สิ่งนี้ย่อมแสดงให้เห็นถึงภาวะจิตวิญญาณของผู้คนที่ยังไม่มั่นคงต้องอาศัยการพึ่งพิงกับอำนาจเหนือธรรมชาติ เพื่อสร้างขวัญกำลังใจให้เข้มแข็งสามารถยืนหยัดต่อสู้กับกระแสสังคมที่ผันผวนเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา วัดและพระสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาจำนวนมากที่หันไปสร้างวัตถุมงคลหรือเครื่องรางของขลังเพื่อตอบสนองความต้องการของชาวบ้าน โดยพยายามนำรูปสมมติ พุทธรูปและพุทธสาวก หรือรูปเหมือนของพระเกจิอาจารย์ในอดีตและปัจจุบัน ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านว่ามีความศักดิ์สิทธิ์สามารถแผ่บารมีมาป้องกันอันตรายต่าง ๆ ได้จึงนำมาสร้างเป็นรูปพระเครื่องแบบต่าง ๆ ขึ้นมากมาย เพื่อแจกจ่ายให้ประชาชนทั่วไปใช้ในการป้องกันตัวหรือบางวัดก็จัดสร้างพระเครื่องขึ้นจำหน่ายจ่ายแจก เพื่อหาทุนมาสร้างหรือบูรณะอาสนะภายในวัด ในระยะ 2 ทศวรรตแรกของสมัยนี้พบว่า การสร้างพระเครื่องรางของขลังยังมุ่งที่การแจกจ่ายหรือร่วมบริจาคเงินบำรุงพุทธศาสนา ยังไม่มุ่งเพื่อการค้ามากนัก และการสร้าง

---

[1]สัมภาษณ์สุจินต์ ทองโอ่เอี่ยม ผู้ร่วมเดินธรรมยาตราเพื่อทะเลสาบสงขลา ที่วัดเขาอ้อ ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2545.

ส่วนใหญ่วัดจะเป็นผู้ดำเนินการเองและสร้างกันภายในบริเวณวัดหรือสถานที่ที่เชื่อว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งจากการสำรวจภาคสนามพบว่า วัดและพระสงฆ์ที่เข้ามามีบทบาทมากในสมัยนี้ ได้แก่ กลุ่มวัดเขาอ้อและเครือข่าย และกลุ่มวัดที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสมเด็จเจ้าพะโคะ หรือหลวงพ่อทวดเหยียบน้ำทะเลจืด

วัดเขาอ้อและเครือข่าย วัดเขาอ้อเป็นแหล่งศึกษาทางพุทธาคม ไสยศาสตร์ และโหราศาสตร์มาตั้งแต่สมัยโบราณ มีศิษยานุศิษย์สืบทอดวิชามาจนปัจจุบัน ทำให้เกิดเครือข่ายขึ้นมากมาย เช่น วัดดอนศาลา วัดบ้านสวน อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เป็นต้น ส่วนศิษย์ที่สืบทอดวิชาไสยศาสตร์วัดเขาอ้อที่สำคัญมีทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ เช่น พระครูพิพัฒน์สิริธร (คง สิริมโต) วัดบ้านสวน พระอธิการปาน ปาลธมฺโม วัดเขาอ้อ พระอาจารย์นำ ชินวโร วัดดอนศาลา พระครูกาชาด (บุญทอง) วัดดอนศาลา พระครูสิริวัฒนการ (ศรีเงิน อาภาธโร) อาจารย์ชุม ไชยคีรี สำนักกุญแจไสยศาสตร์ กรุงเทพฯ พล.ต.ต.ขุนพันธรักษ์ราชเดช จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น ศิษย์สายวัดเขาอ้อเหล่านี้ได้สร้างวัตถุมงคลหรือพระเครื่องและเครื่องรางของขลังขึ้นแจกจ่ายแก่ประชาชนทั่วไป การสร้างครั้งสำคัญ ได้แก่ การสร้างพระเครื่องและเครื่องรางของขลัง วัดบ้านสวน อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อ พ.ศ. 2511 เพื่อแจกจ่ายให้ทหาร ตำรวจ และอาสาสมัครปราบปรามโจรผู้ร้าย และผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ โดยการนำของพระครูพิพัฒน์สิริธร (คง สิริมโต) เจ้าอาวาสวัดบ้านสวน พร้อมด้วยอาจารย์ชุม ไชยคีรี พระอาจารย์นำ ชินวโร พระครูกาชาด (บุญทอง) วัดดอนศาลา พระอาจารย์ปาน ปาลธมฺโม เจ้าอาวาสวัดเขาอ้อ พระครูถาวรชัยคุณ (หมุน ยสโร) เจ้าอาวาสวัดเขาแดงตะวันออก และคณะศิษย์ผู้เคยศึกษาวิชาความรู้ทางไสยศาสตร์ของวัดเขาอ้อ ได้พร้อมกันทำพิธีสร้างรูปพระเครื่องในรูปของพระครูสังฆวิจารณ์ฉัททันต์บรรพต (ทองเฒ่า) อดีตเจ้าอาวาสวัดเขาอ้อ รูปพระภควัมบดี สมภารนอโม วัดบ้านสวน ด้วยเนื้อว่านผสมผง

การสร้างพระเครื่องครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ชัดเจนเพื่อแจกทหาร ตำรวจ ข้าราชการ และอาสาสมัครทั่วประเทศ แจกให้แก่ผู้ออกทุนช่วยเหลือทำพิธีแจกฟรีแก่ประชาชนบางตำบลที่กำลังถูกคุกคามจากผู้ก่อการร้ายและยุยงส่งเสริมให้หลงเชื่อลัทธิคอมมิวนิสต์ เพื่อขอร้องให้ประชาชนผู้หลงผิดได้ตั้งมั่นอยู่ในคุณพระ ให้ทุกคนได้เป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ ได้ทำพิธีสร้าง ณ วัดบ้านสวน จำนวน 100,000 องค์ ทำพิธีและปลุกตั้งแต่วันที่ 12 มีนาคม พ.ศ. 2511 ถึงวันที่ 28 เมษายน พ.ศ. 2511 รวมเวลาทำพิธี 33 วัน[1] นอกจากนี้พระครูพิพัฒน์สิริธร (คง สิริมโต) ร่วมกับอาจารย์ชุม ไชยคีรี และศิษย์สายวัดเขาอ้อไปสร้างพระเครื่องที่วัดถ้ำเขาเงิน จังหวัดชุมพรขึ้นไว้อีกจำนวนมาก รวมกับพระเครื่องรุ่นต่าง ๆ ที่ได้สร้างไว้ตามสถานที่ต่าง ๆ นำไปแจกจ่ายให้

---

[1]ชุม ไชยคีรี. ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูพิพัฒน์สิริธร (คง). 2518. หน้า 3.

ทหาร ตำรวจ อาสาสมัครทั่วประเทศเป็นการบำรุงขวัญกำลังใจ จำนวน 22 ครั้ง ดังตารางที่ 29

ตารางที่ 29 รายการแจกพระเครื่องของพระครูพิพัฒน์สิริธร (คง สิริมโต) และอาจารย์ชุม ไชยคีรี ระหว่าง พ.ศ. 2511 - 2512.

ครั้งที่	วัน /เดือน /ปี	สถานที่แจก	ผู้ที่รับแจก	จำนวน	หมายเหตุ
1	10 กุมภาพันธ์ 2511	อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์	ทหาร ตำรวจ อาสาสมัคร	500 คน	
2	25 กุมภาพันธ์ 2511	ค่ายทหาร อำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน	ทหาร ตำรวจ อาสาสมัคร ข้าราชการ	3,200 คน	
3	9 เมษายน 2511	จังหวัดชุมพร	ทหาร	1,000 คน	
4	20 พฤษภาคม 2511	กองเรือยุทธการธนบุรี	ทหารเรือ	500 คน	
5	23 พฤษภาคม 2511	พระบรมราชวัง	พระราชทานทูลเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว	1,020 องค์	
6	23 – 26 พฤษภาคม 2511	จังหวัดพัทลุง	ทหาร ตำรวจ ข้าราชการ อาสาสมัคร กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน	5,000 องค์	
7	17 – 28 พฤษภาคม 2511	จังหวัดตรัง	ทหาร ตำรวจ อาสาสมัคร ข้าราชการ	1,000 คน	
8	30 พฤษภาคม – 1 มิถุนายน 2511	จังหวัดสงขลา	ทหาร ตำรวจ ข้าราชการ	3,000 คน	

ครั้งที่	วัน /เดือน /ปี	สถานที่แจก	ผู้ที่รับแจก	จำนวน	หมายเหตุ
9	3 -4 มิถุนายน 2511	จังหวัดยะลา	ทหาร ตำรวจ ข้าราชการ	1,000 คน	
10	5 มิถุนายน 2511	จังหวัดปัตตานี	ทหาร ตำรวจ ข้าราชการ	1,000 คน	
11	10 – 11 มิถุนายน 2511	จังหวัดภูเก็ต	ตำรวจ ข้าราชการ	800 คน	
12	20 มิถุนายน 2511	จังหวัดน่าน/จังหวัดเชียงราย	ทหารค่ายเชียงกลาง/ค่ายเชียงคำ	4,000 คน	
13	1 กรกฎาคม 2511	กรุงเทพฯ	ทหารไปรบเวียดนาม	6,000 องค์	
14	12 กันยายน 2511	จังหวัดชุมพร	ข้าราชการ	600 คน	
15	26 กันยายน 2511	จังหวัดนครศรีธรรมราช	ทหารค่ายวชิราวุธ	800 คน	
16	19 ตุลาคม 2511	จังหวัดสงขลา	ข้าราชการ แผนกอนามัยในเขต 9	2,708 คน	
17	26 ตุลาคม 2511	จังหวัดน่าน	ทหารค่ายฝึกประจำจังหวัด ชาวเขาเผ่าแม้วที่อาสาสมัครข้าราชการ	950 คน	
18	31 ตุลาคม 2511	จังหวัดเชียงใหม่	ตำรวจ ตำรวจ-ชายแดน ทหาร ทหาร ตำรวจ	4,130 องค์	
19	1-2 ธันวาคม 2511	จังหวัดประจวบคีรีขันธ์	อาสาสมัคร ข้าราชการ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน	500 คน	

ครั้งที่	วัน /เดือน /ปี	สถานที่แจก	ผู้ที่รับแจก	จำนวน	หมายเหตุ
20	3 ธันวาคม 2511	จังหวัดประจวบคีรีขันธ์	ทหารศูนย์การทหารรบ ค่ายธนรัชต์	10,000 คน	
21	26 ธันวาคม 2511	จังหวัดประจวบคีรีขันธ์	ทหารประจำกองบินที่ 5	1,000 คน	
22	3 มกราคม 2512	จังหวัดชุมพร	ทหารประจำจังหวัดอาสาไปรบสงครามเวียดนาม	300 คน	

ที่มา : หนังสือที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระครูพิพัฒน์สิริธร (คง) ณ เมรุวัดบ้านสวน อ.ควนขนุน จ.พัทลุง วันเสาร์ที่ 21 มิถุนายน 2518.

การแจกพระเครื่องหรือวัตถุมงคลของพระครูพิพัฒน์สิริธร (คง สิริมโต) และอาจารย์ชุม ไชยคีรี ครั้งนี้ ระหว่าง พ.ศ. 2511 - 2512 รวมประมาณ 109,000 องค์ พระเครื่องที่นำไปแจกส่วนใหญ่เป็นรูปหลวงพ่อแดงพุทโธ วัดถ้ำเขาเงิน รูปพระอาจารย์ทองเฒ่า วัดเขาอ้อ พระผงบารมีพระบรมธาตุ พระผงเทพนิมิต และพระภควัมบดีสมภารนอโม ผู้ที่รับแจกส่วนใหญ่เป็นทหาร ตำรวจ และอาสาสมัครไปรบในสงครามเวียดนาม และผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่ปราบปรามผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ จึงถือได้ว่าพระครูพิพัฒน์สิริธร (คง สิริมโต) และอาจารย์ชุม ไชยคีรี เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างขวัญกำลังใจแก่ทหาร ตำรวจ ในการยึดมั่นต่อรูปพระและคุณพระ เพื่อให้สามารถปฏิบัติหน้าที่อย่างมั่นคง ดังที่พระอาจารย์นำ ชินวโร แห่งวัดดอนศาลา อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ได้ให้ข้อคิดเป็นคติธรรมไว้เมื่อ พ.ศ. 2511 ว่า "รูปพระ คุณพระ เป็นรูปและคุณอันประเสริฐ เป็นอัศจรรย์ หากโน้มใจเชื่อ เชื่อโดยความจริงและบริสุทธิ์ใจ พระจะให้ที่พึ่งอันประเสริฐแก่เราจริง อย่างไม่มีวันเสื่อมคลาย แต่เป็นปัจจัตตังรู้เฉพาะตน ท่านต้องรู้และเข้าถึงด้วยตัวท่านเอง"[1]

วัดที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสมเด็จเจ้าพะโคะ สมเด็จเจ้าพะโคะหรือหลวงพ่อทวดเหยียบน้ำทะเลจืดเป็นพระอริยะสงฆ์ในสมัยอยุธยา ชาวบ้านบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาโดยเฉพาะบริเวณคาบสมุทรสทิงพระให้ความเคารพบูชาสมเด็จเจ้าพะโคะเป็นอย่างสูง เพราะเชื่อว่าเป็นองค์

---

[1]ชุม ไชยคีรี. ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูพิพัฒน์สิริธร (คง). 2518. หน้าภาพประกอบ.

พระศรีอาริยเมตไตรยจุติมาช่วยเหลือมนุษย์ ต่อมาในปี พ.ศ. 2504 - 2505 พระครูอภิรักษ์ชุมพล เขต (ลั่น กาญจโน) เจ้าอาวาสวัดดีหลวง และเจ้าคณะตำบลดีหลวง – ชุมพล อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา ได้จัดสร้างรูปสมเด็จเจ้าพะโคะขึ้นด้วยว่าน 108 จำนวน 84,000 องค์ เพื่อแจกจ่ายให้กับผู้บริจาคทุนสร้างมณฑปไว้บัวสมภารจวงอาจารย์ของสมเด็จเจ้าพะโคะ[1] หลังจากนั้นก็มีการสร้างรูปสมเด็จเจ้าพะโคะแพร่หลายไปยังวัดต่าง ๆ มากมาย เช่น วัดพะโคะ พ.ศ. 2506 วัดพังเถียะ พ.ศ. 2506 สำนักสงฆ์ต้นเลียบ พ.ศ. 2506 เป็นต้น นอกจากนี้วัดสุวรรณคีรี อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ได้สร้างรูปสมเด็จเจ้าเกาะยอด้วยเนื้อว่าน 108 เมื่อ พ.ศ. 2505 เพราะชาวบ้านเชื่อกันว่าสมเด็จเจ้าเกาะยอเป็นเพื่อนเกลอของสมเด็จเจ้าพะโคะ การสร้างพระเครื่องในสมัยนี้จึงมุ่งเพื่อแจกจ่ายให้กับชาวบ้านใช้ป้องกันตัวมากกว่าเพื่อธุรกิจการค้า

การสร้างพระเครื่องและเครื่องรางของขลังในช่วงหลังกว่า 2 ทศวรรษที่ผ่านมา ได้เจริญก้าวหน้า มีการพัฒนาวิธีการสร้าง วิธีโฆษณาจูงใจและการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยเหลือในการทำพระเครื่อง การจัดสร้างแต่ละครั้งจึงต้องลงทุนมาก เนื่องจากต้องจ้างทำจากโรงงานเป็นหลักและต้องทำเป็นจำนวนมากเพื่อให้พอกับความต้องการของชาวบ้านหรือประชาชนทั่วไป ด้วยเหตุนี้การสร้างพระเครื่องของแต่ละวัดจึงไม่จำเป็นว่าวัดหรือพระสงฆ์นั้น ๆ จะต้องมีความรู้ทางไสยศาสตร์ก็สร้างได้ เพราะเพียงแต่สั่งทำจากโรงงานแล้วนำมาทำพิธีปลุกเสกที่วัดหรือฝากวัดอื่น ๆ ปลุกเสกก็ได้ เมื่อวัดต้องลงทุนในการสร้างพระเครื่องจำนวนมาก ดังนั้นวัดจะนำพระเครื่องหรือวัตถุมงคลมาแจกฟรีคงเป็นไปไม่ได้ จึงทำให้เกิดการตั้งราคาพระเครื่อง เกิดการซื้อขายพระเครื่องกันภายในวัด หรือส่งไปขายตามศูนย์การค้าหรือศูนย์พระเครื่องต่าง ๆ จนกลายเป็นธุรกิจการค้าที่แพร่หลายมากในปัจจุบัน เนื่องจากได้รับผลกำไรเป็นเงินจำนวนมาก เพราะลงทุนน้อยแต่ได้กำไรดี เช่น เหรียญรูปเหมือนลงทุน 2 บาท ขาย 10 บาท หรือพระดัง ๆ ขาย 100 บาท รูปหล่อลงทุน 10 บาท ขาย 50 บาท หรือพระดัง ๆ ขาย 200 บาท เป็นต้น วัดใดจำหน่ายได้หมดเร็วก็สามารถนำเงินกำไรไปสร้างหรือพัฒนาถาวรวัตถุภายในวัดให้เจริญอย่างรวดเร็ว หรืออาจจะนำเงินทุนไปสร้างพระเครื่องรุ่นต่อ ๆ มา จนเกิดการสร้างพระเครื่องอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดผลประโยชน์ขึ้นมากมาย อันเป็นช่องทางให้เกิดการแสวงหาผลประโยชน์บนความศรัทธาเชื่อถือของพุทธศาสนิกชน เนื่องจากในระยะต่อมากลุ่มนายทุนเริ่มเข้ามาอุปถัมภ์การสร้างพระเครื่องภายในวัด โดยแบ่งกลุ่มนายทุนเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกเป็นกลุ่มที่สร้างด้วยความศรัทธาต่อพระอริยสงฆ์หรือพระภิกษุสงฆ์ของวัดนั้น ๆ จึงจัดสร้างเป็นพระเครื่องให้กับวัดโดยไม่คิดค่าใช้จ่ายให้วัดไปแสวงหาผลประโยชน์เอาเอง กลุ่มที่ 2 คือกลุ่มนายทุนที่จัดสร้างพระเครื่อง

---

[1]เจ้าอธิการลั่น กาญจโน. <u>หนังสือประวัติสมเด็จเจ้าพะโค๊ะราชมุนีสามีรามคุณูปมาจารย์เหยียบน้ำทะเลเค็มกลับจืดเท่ากงเกวียน.</u> 2506. หน้า 12 – 14.

ให้วัดเพราะมีผลประโยชน์แอบแฝง กลุ่มนี้จะพิจารณาวัดที่มีชื่อเสียงทางไสยศาสตร์หรือพระภิกษุสงฆ์ที่ประชาชนให้ความเคารพบูชาในความศักดิ์สิทธิ์ ทางกลุ่มจะเข้าไปติดต่อกับวัดเพื่อขออนุญาตสร้างพระเครื่อง โดยทางกลุ่มจะเป็นผู้ออกทุนและจำหน่ายเองทั้งหมด วัดเพียงแต่คอยรับผลประโยชน์อย่างเดียว ดังกรณีของวัดเขาอ้อ ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ซึ่งเป็นวัดที่มีชื่อเสียงทางด้านไสยศาสตร์มาเป็นเวลายาวนาน เป็นที่รู้จักในวงการพระเครื่องไปทั่วประเทศ มีกลุ่มนายทุนเข้าไปรับอาสาสร้างพระเครื่องและเครื่องรางของขลังให้เปล่า เมื่อ พ.ศ. 2544 โดยพระเครื่องส่วนหนึ่งส่งไปจำหน่ายตามศูนย์พระเครื่องในส่วนกลาง อีกส่วนหนึ่งฝากวัดไว้จำหน่าย ปรากฏว่าพระเครื่องรุ่นนี้มีชื่อเสียงมากเป็นที่แสวงหาของนักนิยมพระเครื่องทั่วประเทศและชาวต่างประเทศ (มาเลเซีย , สิงคโปร์) จนพระเครื่องรุ่นนี้หมดไปอย่างรวดเร็ว เฉพาะพระเครื่องที่กลุ่มนายทุนฝากวัดไว้จำหน่าย หรือผู้ที่สั่งจองผ่านวัดเขาอ้อ ทางวัดจะได้เปอร์เซ็นต์ร้อยละ 15 ปรากฏว่าทางวัดบริการให้ไม่ทันต้องจ้างชาวบ้านเข้ามาช่วยบริการจำนวน 2 คน ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการสร้างพระเครื่องรุ่นนี้ ประมาณ 30 ล้านบาท แต่ทางวัดได้รับจริง ประมาณ 8 ล้านบาท[1] และน่าจะได้รับเพิ่มเติมอีกภายหลังหากวัดต้องการเพื่อพัฒนาวัดเขาอ้อ

ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2544 กลุ่มนายทุนกลุ่มเดิมได้ขออนุญาตสร้างพระเครื่องวัดเขาอ้อขึ้นใหม่จำนวนมากกว่าครั้งแรก โดยเจ้าอาวาสยอมลงนามอนุญาตกลุ่มนายทุนจ่ายให้ทันที 100,000 บาท ส่วนจำนวนสร้างเท่าไรหรือรายละเอียดอื่น ๆ ทางวัดจะไม่ค่อยทราบมากนักปล่อยให้กลุ่มนายทุนจัดทำกันเอง[2] ทางวัดเพียงอนุญาตให้ใช้ชื่อวัดและสถานที่ในการทำพิธีก็สามารถรับผลประโยชน์ได้จำนวนมาก

การที่กลุ่มทุนเข้าไปมีบทบาทอย่างกว้างขวางในการสร้างพระเครื่องให้วัดต่าง ๆ บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ทำให้กระแสทุนนิยมกระจายไปทั่ววัดในแถบนี้ วัดต่าง ๆ จึงหันมาสร้างพระเครื่องในเชิงพาณิชย์หรือธุรกิจการค้าเป็นหลักเพื่อหาทุนมาสร้างถาวรวัตถุภายในวัดหรือบูรณะวัด เนื่องจากทางภาครัฐเองไม่สามารถระดมงบประมาณมาบูรณะวัดจำนวนมากได้ จึงทำให้วัดต้องจัดหาทุนเอง จนบางครั้งอาจนำไปสู่ความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์ ดังเห็นได้จากกรณีวัดแม่ขรีประชาราม อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง ในปี พ.ศ. 2539 ทางวัดแม่ขรีได้นิมนต์หลวงพ่อคูณ ปริสุทโธ เจ้าอาวาสวัดบ้านไร่ จังหวัดนครราชสีมา พระเกจิอาจารย์ชื่อดังในยุค

---

[1]สัมภาษณ์พระครูอดุลธรรมกิตติ์ (กลั่น อคฺคธมฺโม) เจ้าอาวาสวัดเขาอ้อ ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2544.

[2]สัมภาษณ์พระครูอดุลธรรมกิตติ์ (กลั่น อคฺคธมฺโม) เจ้าอาวาสวัดเขาอ้อ ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2544.

ปัจจุบันเพื่อแจกจ่ายวัตถุมงคลและปละพรมน้ำมนต์หรือเกาะศีรษะเป็นสิริมงคลแก่พุทธศาสนิกชน ซึ่งทางวัดต้องลงทุนในการเช่าบูชาวัตถุมงคลของหลวงพ่อคูณมาจากวัดบ้านไร่จำนวนมาก เพื่อจะนำมาให้บริการแก่พุทธศาสนิกชนที่มาร่วมงานในวัด แต่ในวันที่หลวงพ่อคูณ ปริสุทโธ เดินทางมาที่วัดแม่ขรีประชารามนั้นเป็นเพียงระยะสั้น ยังไม่ทันเสร็จพิธี ผู้ว่าราชการจังหวัดพัทลุงถือโอกาสนิมนต์หลวงพ่อคูณไปฉันเพลที่จวนผู้ว่าราชการจังหวัด ซึ่งได้สร้างความไม่พอใจแก่วัดและพุทธศาสนิกชนที่มาคอยให้หลวงพ่อคูณได้เกาะศีรษะให้เป็นจำนวนมาก ประชาชนบริเวณใกล้เคียงจึงได้รวมตัวกันประท้วงปิดถนนเรียกร้องให้กระทรวงมหาดไทยย้ายผู้ว่าราชการจังหวัดพัทลุง เรื่องนี้ได้ยุติลงเมื่อกระทรวงมหาดไทยสั่งย้ายผู้ว่าราชการจังหวัดออกจากพัทลุง เหตุการณ์ครั้งนี้ถือได้ว่าเป็นเรื่องของการขัดผลประโยชน์ที่วัดควรจะได้รับเพราะทางวัดได้ลงทุนไปจำนวนมากก็หวังที่จะได้ทุนคืนและผลกำไรที่จะนำมาพัฒนาวัด เมื่อผู้ว่าราชการจังหวัดพัทลุงมาช่วงชิงโอกาส โดยไม่มีในกำหนดการมาก่อน จึงย่อมสร้างความไม่พอใจแก่วัดและพุทธศาสนิกชนที่นิยมพุทธาคม ไสยศาสตร์

กรณีเรื่องขัดผลประโยชน์นี้นอกจากวัดแม่ขรีประชารามแล้ว ยังมีวัดอื่น ๆ อีกหลายแห่งที่มีผลประโยชน์จากการให้เช่าบูชาหรือจำหน่ายพระเครื่องและวัตถุมงคลอื่น ๆ จนนำไปสู่ความขัดแย้งและแตกแยกของชาวบ้านที่เห็นได้ชัดทางด้านฝั่งตะวันออกของทะเลสาบสงขลา ได้แก่ กรณีวัดพะโคะหรือวัดราชประดิษฐาน อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา เนื่องจากวัดพะโคะเป็นวัดที่สร้างพระเครื่องรูปหลวงพ่อทวดเหยียบน้ำทะเลจืดหรือสมเด็จเจ้าพะโคะให้ประชาชนได้เช่าบูชาติดต่อกันมายาวนาน ตั้งแต่ พ.ศ. 2506 จนกระทั่งปัจจุบัน ได้สร้างรายได้ให้กับวัดเป็นจำนวนมาก หลังจากพระมหาอมร คนฺธอมโต ได้เข้ามาเป็นเจ้าอาวาสวัดพะโคะ ได้นำญาติพี่น้องและพรรคพวกเข้ามาเป็นกรรมการวัดดูแลผลประโยชน์ของวัดที่เกิดจากการให้เช่าบูชาพระเครื่อง ทำให้ชาวบ้านบางกลุ่มไม่พอใจ คิดว่าไม่มีความโปร่งใสในเรื่องการใช้จ่ายเงิน และความประพฤติบางอย่างของเจ้าอาวาสไม่เหมาะสม ชาวบ้านจึงได้รวมตัวกันประมาณ 400 คน เมื่อวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2543 เรียกร้องขับไล่เจ้าอาวาสให้ออกจากวัด ทางจังหวัดและคณะสงฆ์ได้ประชุมกันตกลงให้เจ้าอาวาสออกจากวัดพะโคะ และให้อายัดทรัพย์สินของวัดไว้ทั้งหมด[1]

อย่างไรก็ตามการที่กลุ่มทุนต่าง ๆ ได้เข้าไปมีอิทธิพลต่อบทบาทการสร้างพระเครื่องของวัดต่าง ๆ นี้เอง ทำให้ความสัมพันธ์ของชาวบ้านกับวัดและพระสงฆ์ได้เปลี่ยนแปลงไปมาก เนื่องจากชาวบ้านจะขาดความเชื่อถือเกี่ยวกับวัตถุมงคลเหล่านี้ เพราะเป็นสิ่งที่ถูกสร้างมาจากโรงงานไม่ได้เป็นไปตามขั้นตอนทางไสยศาสตร์ และถูกกำหนดราคาโดยกลุ่มทุนที่ให้การอุปถัมภ์ หรือ

---

[1]มติชนรายวัน. "ฮือไล่เจ้าอาวาสวัดพะโคะสงขลา", วันพุธที่ 13 กันยายน พุทธศักราช 2543, หน้า 19.

โดยคณะกรรมการวัด ชาวบ้านในท้องถิ่นจึงไม่นิยมพระเครื่องหรือวัตถุมงคลเหล่านี้ แม้จะแจกให้ฟรีบางคนก็ไม่รับ[1] ดังนั้นรายได้ที่ได้จากการให้เช่าบูชาพระเครื่องส่วนใหญ่จึงได้รับจากบุคคลต่างถิ่นหรือต่างจังหวัด นอกจากนี้บางวัดที่สร้างพระเครื่องรุ่นใดเป็นที่นิยมต้องการของประชาชนจำนวนมากก็จะนำพิมพ์เดิมมาสร้างใหม่หมุนเวียนไปเรื่อย ๆ จึงทำให้ชาวบ้านขาดความศรัทธาเชื่อถือมากขึ้น เพราะวัดหวังผลประโยชน์จากการให้เช่าบูชาเพียงอย่างเดียว ในสมัยนี้จึงพบว่ามีวัดจำนวนมากบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ได้สร้างพระเครื่องและวัตถุมงคลอื่น ๆ เพื่อหวังให้ประชาชนได้เช่าบูชาและวัดจะได้มีรายได้นำมาพัฒนาถาวรวัตถุเป็นการจรรโลงพุทธศาสนาต่อไป ดังตัวอย่างตามตารางที่ 30

ตารางที่ 30 ตัวอย่างรายชื่อวัดที่สร้างพระเครื่องและวัตถุมงคลอื่น ๆ ระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2542

ที่	รายชื่อวัด	จังหวัด	พระเครื่อง/วัตถุมงคล	วัตถุประสงค์	หมายเหตุ
1	วัดเขาอ้อ	พัทลุง	พระปิดตา พระอาจารย์ทองเฒ่า, พระอาจารย์ทองหูยาน, พระสมเด็จ, หลวงพ่อทวดเหยียบน้ำทะเลจืด ฯลฯ	บูรณะวัด	
2	วัดคอนศาลา	พัทลุง	พระปิดตา, พระสังกัจจายน์, พระกริ่ง, พระสมเด็จ, อาจารย์ทองเฒ่า, หลวงพ่อทวด	สร้างถาวรวัตถุ, บูรณะวัด	
3	วัดบ้านสวน	พัทลุง	พระปิดตา, พระสมเด็จ, อาจารย์ทองเฒ่า, หลวงพ่อคง, ขุนแผน, พระกลีบบัว ฯลฯ	สร้างถาวรวัตถุ, บูรณะวัด	

[1]สัมภาษณ์พระครูอดุลธรรมกิตติ์ (กลั่น อคคธมฺโม) เจ้าอาวาสวัดเขาอ้อ ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2544.

ที่	รายชื่อวัด	จังหวัด	พระเครื่อง/วัตถุมงคล	วัตถุประสงค์	หมายเหตุ
4	วัดภูเขาทอง	พัทลุง	พระปิดตา, พระกริ่ง, พระสังกัจจายน์, หลวงพ่อคล้อย, พระพุทธรูปบูชา ฯลฯ	สร้างถาวรวัตถุ, อุโบสถ, บูรณะวัด	
5	วัดเขาแดงตะวันออก	พัทลุง	พระเจ้าห้าพระองค์, หลวงพ่อหมุน, ลูกอม, เสือ, ฯลฯ	สร้างถาวรวัตถุ, บูรณะวัด	
6	วัดเขาแดงตะวันตก	พัทลุง	พระปิดตา, พระสังกัจจายน์, พระขุนแผน, พระฤาษี, พระสิวลี, นางกวัก, ลูกอม, ตะกรุดฯลฯ	บูรณะวัด	
7	วัดชายคลอง	พัทลุง	หลวงพ่อพลับ,พระปิดตา, พระกริ่ง ฯลฯ	บูรณะวัด	
8	วัดคูหาสวรรค์	พัทลุง	หลวงพ่อทวด	บูรณะวัด	
9	วัดนิโครธาราม	พัทลุง	พระขุนแผน, หลวงพ่อสีนาม	บูรณะวัด	
10	วัดสุนทราวาส	พัทลุง	พระสมเด็จ, พระสังกัจจายน์	บูรณะวัด	
11	วัดควนปันตาราม	พัทลุง	หลวงพ่อช่วง, หลวงพ่อเน	บูรณะวัด	
12	วัดแหลมทราย	สงขลา	พระกริ่ง, พระปิดตา, ฯลฯ	บูรณะวัด	
13	วัดอ่างทอง	สงขลา	หลวงพ่อทวดหัวมวย	บูรณะวัด	
14	วัดพะโคะ	สงขลา	สมเด็จเจ้าพะโคะ	บูรณะวัด, สร้างถาวรวัตถุ	

ที่	รายชื่อวัด	จังหวัด	พระเครื่อง/วัตถุมงคล	วัตถุประสงค์	หมายเหตุ
15	วัดธรรมโฆษณ์	สงขลา	หลวงพ่อคง	บูรณะวัด	
16	วัดโคกสมานคุณ	สงขลา	หลวงพ่อทวด, หลวงพ่อปาน ฯลฯ	บูรณะวัด, สร้างถาวรวัตถุ	
17	วัดคงคาเลียบ	สงขลา	หลวงพ่อเฟื้อง	บูรณะวัด	
18	วัดท่าแซ	สงขลา	หลวงพ่อแดง, พระปิดตา, หลวงพ่อทอง	บูรณะวัด	
19	วัดคงคาวดี	สงขลา	พระขุนแผน, หลวงพ่อสงฆ์	บูรณะวัด	
20	วัดสุวรรณคีรี	สงขลา	สมเด็จเจ้าเกาะยอ, พระศรีวิชัย, พระธรรมโมลี	บูรณะวัด	

ที่มา : ข้อมูลจากการสำรวจภาคสนาม (ข้อมูลเพียงบางส่วน)

สมัยนี้นอกเหนือจากบทบาททางด้านพุทธาคม ไสยศาสตร์แล้ว พระสงฆ์ยังมีบทบาทที่สำคัญทางโหราศาสตร์ เนื่องจากประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ของชาวบ้านส่วนใหญ่ยังต้องถือปฏิบัติ แม้ว่าสังคมสมัยใหม่จะเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีไปมากจนชาวบ้านตามไม่ทัน แต่ในทางฤกษ์ยาม โหราศาสตร์แล้ว ชาวบ้านยังคงยึดมั่นแม้บางคนจะไม่เชื่อแต่ก็ต้องปฏิบัติตามประเพณี ดังนั้นบทบาทการกำหนดฤกษ์ยามให้กับชาวบ้านจึงยังเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์เสียส่วนใหญ่ เช่น การดูฤกษ์ยามหรือกำหนดฤกษ์ปลูกข้าว ฤกษ์แต่งงาน ฤกษ์ขึ้นบ้านใหม่ ฤกษ์ออกรถยนต์ใหม่ ตลอดถึงการทำนายทายทัก ผูกดวงชะตา เป็นต้น พระสงฆ์ที่มีความชำนาญและมีชื่อเสียงทางด้านนี้ก็มีมาก เช่น พระธรรมเมธาจารย์ (ทัน ธมฺมสโร) อดีตเจ้าคณะจังหวัดพัทลุง (ธรรมยุต) วัดภูผาภิมุข พระราชปฏิภาณมุนี (สรง อิทฺธิมโย) อดีตเจ้าคณะจังหวัดพัทลุง (มหานิกาย) วัดคูหาสวรรค์ พระอาจารย์นำ ชินวโร วัดดอนศาลา พระครูสถิตวรญาณ (เคลื่อน) วัดคูหาสวรรค์ จังหวัดพัทลุง[1] พระราชศีลสังวร (ช่วง อตฺถเวที) อดีตเจ้าคณะจังหวัดสงขลา (ธรรม

[1]สัมภาษณ์นายเปรื่อง ประชาชาติ ที่วัดคูหาสวรรค์ ตำบลคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2545.

ยุต) วัดมัชฌิมาวาส พระราชรัตนโมลี (เส้ง ติสฺสโร) อดีตเจ้าคณะจังหวัดสงขลา (มหานิกาย) วัดแหลมทราย พระครูอุดมสาธุกิจ (อินทร์ อุตฺตโม) อดีตเจ้าอาวาสวัดท่านางหอม) พระครูสมานคุณากร (จันทร์ จนฺทวิโส) อดีตผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดโคกสมานคุณ พระครูอนันต์นิเทศสิริสุวณฺโณ อดีตเจ้าอาวาสวัดน้ำน้อยใน จังหวัดสงขลา[1] เป็นต้น พระภิกษุสงฆ์เหล่านี้จะเป็นผู้ทำนายทายทัก ดูฤกษ์ยาม ผูกดวงให้บุคคลทั่วไป แม้โดยทั่วไปจะไม่มีการตั้งราคาบริการ แต่โดยมารยาทผู้มาใช้บริการจากพระภิกษุส่วนใหญ่จะถวายปัจจัยเป็นเงินทองหรือสิ่งของอื่นตามความเหมาะสม

บทบาทของวัดและพระสงฆ์ในสมัยนี้จึงเป็นไปเพื่อตอบสนองคติความเชื่อทางไสยศาสตร์ของชาวบ้าน แม้จะดูเหมือนว่าสังคมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาได้เจริญและพัฒนาไปตามกระแสวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ แต่ความจริงแล้วเป็นเพียงเปลือกนอกเท่านั้น ภายในยังไม่สามารถทิ้งรากเหง้าเดิมที่เชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ กระแสไสยศาสตร์จึงยังมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนจำนวนมาก จนบางครั้งความเชื่อเหล่านี้นำไปสู่การทำลายสังคมและสิ่งแวดล้อมหรือสาธารณสมบัติส่วนรวมได้ หากขาดการหยั่งคิดอย่างรอบคอบหรือเป็นเหตุเป็นผล ดังเห็นได้จากกรณีของนายหนู เดชอนันต์ ณ พัทลุง ตั้งบ้านอยู่ที่เลขที่ 88/1 หมู่ที่ 3 ตำบลท่ามิหรำ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เป็นบุคคลที่มีความเชื่อทางไสยศาสตร์และโหราศาสตร์เป็นอย่างมาก เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2533 นายหนู เดชอนันต์ ณ พัทลุง ได้อ้างตัวว่าเป็นผู้พบสมบัติวัตถุโบราณและรหัสลายแทงของพุทธศาสนา จึงได้มีหนังสือแจ้งไปยังสำนักราชเลขาธิการ 1 ฉบับ และหนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 1 ฉบับ ทั้ง 2 ฉบับ มีเนื้อหาเรื่องเดียวกัน คือการพบสมบัติโบราณและรหัสลายแทงของพุทธศาสนา ซึ่งพอสรุปได้ว่า นายหนู เดชอนันต์ ณ พัทลุง อายุ 67 ปี กับบุตรชายคือ นายการุณ เดชอนันต์ ณ พัทลุง อายุ 32 ปี ได้พบวัตถุโบราณมากมายเป็นสมบัติล้ำค่าสมัยอาณาจักรศรีวิชัย ได้พบในเขตอำเภอเมืองพัทลุง และได้ปิดเป็นความลับมาหลายสิบปี ทั้ง 2 มีความประสงค์จะนำน้อมเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงขอให้สำนักราชเลขาธิการ แต่งตั้งบุคคลที่เห็นสมควรเดินทางไปจังหวัดพัทลุง เพื่อเก็บรวบรวมหลักฐานข้อมูลต่าง ๆ มาพิจารณาต่อไป[2]

ในเรื่องนี้สำนักราชเลขาธิการ ได้มีหนังสือ ที่ รล 0006/1397 ลงวันที่ 28 มกราคม พ.ศ. 2534 แจ้งจังหวัดพัทลุงให้พิจารณาข้อเท็จจริงและข้อเสนอแนะในการดำเนินการต่อไป

---

[1]สัมภาษณ์นายนิยม ธรรมเดช บ้านเลขที่ 97/1 หมู่ที่ 6 ตำบลน้ำน้อย อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 14 มีนาคม พ.ศ. 2546.

[2]ชัยวุฒิ พิยะกูล. วิเคราะห์การขุดโบราณสถาน ตำบลลำปำ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง. 2534. หน้า 1.

เวลาเดียวกันสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ได้มีหนังสือ ที่ สร 0201/1407 ลงวันที่ 30 มกราคม พ.ศ. 2534 แจ้งให้จังหวัดพัทลุงดำเนินการในเรื่องดังกล่าว[1]

จังหวัดพัทลุงได้พิจารณาแล้วเห็นว่าเรื่องนี้เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ จึงต้องพิจารณาตรวจสอบข้อเท็จจริงอย่างละเอียดรอบคอบ มิฉะนั้นอาจเกิดความเสียหาย มีผลกระทบต่อสถาบันดังกล่าวได้ จังหวัดจึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง เรียกว่า "คณะกรรมการดำเนินการตรวจสอบและพิสูจน์ทราบ" มีผู้ว่าราชการจังหวัดพัทลุง เป็นประธาน ศึกษาธิการจังหวัดพัทลุง เป็นกรรมการและเลขานุการ และหัวหน้าส่วนราชการและผู้เกี่ยวข้อง เป็นกรรมการ จำนวน 12 คน คณะกรรมการชุดนี้มีหน้าที่ดำเนินการพิจารณาหาข้อเท็จจริงและข้อเสนอแนะ[2] โดยการประสานงานกับนายหนู และนายการุณ เดชอนันต์ ณ พัทลุง ทั้ง 2 ให้การว่า วัตถุโบราณที่พบฝังอยู่ใต้ดินบริเวณหมู่ที่ 4 ตำบลลำป่า อำเภอเมืองพัทลุง ห่างจากศาลเสื้อเมืองไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ประมาณ 150 เมตร ทั้ง 2 ได้นำคณะกรรมการไปดูสถานที่เมื่อวันที่ 7 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2534 และได้กำหนดวันขุดวัตถุโบราณ ในวันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2534 โดยจะใช้เครื่องจักรขุดหน้าดินขึ้นก่อน เนื่องจากสมบัติฝังอยู่ลึกถึง 9 เมตร ต่อจากนั้นจึงขุดด้วยกำลังคน ปรากฏว่าเมื่อถึงวันกำหนดขุด นายหนู - นายการุณ เดชอนันต์ ณ พัทลุง พร้อมด้วยคณะ จำนวน 8 คน ได้ประกอบพิธีทางไสยศาสตร์บวงสรวงเทพเจ้าต่าง ๆ จนกระทั่งได้ฤกษ์ขุดประมาณ 09.00 น. วันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2534ก็ไม่สามารถดำเนินการขุดได้ เนื่องจากไม่มีเครื่องจักรกลสนับสนุน คณะของนายหนูได้รออยู่จนวันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2534 เวลา 07.00 น. นายหนูเห็นว่าไม่ได้รับการสนับสนุนเครื่องจักรกลจากจังหวัด คณะขุดค้นจึงได้แยกย้ายกันกลับภูมิลำเนา[3]

คติความเชื่อเกี่ยวกับทรัพย์สมบัติใต้ดินเป็นความเชื่อของชาวบ้านบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาที่ได้เล่าขานต่อ ๆ กันมา ซึ่งมักจะเกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณสถานหรือวัดโบราณเป็นส่วนใหญ่มีการผูกเรื่องราวเป็นปริศนาลายแทงเล่าสืบต่อกันมา เช่น ลายแทงวัดทุ่งขุนหลวง อำเภอปากพะยูน ลายแทงวัดเขียนบางแก้ว อำเภอเขาชัยสน ลายแทงวัดถ้ำเขาโพรกเพรง อำเภอควนขนุน ลายแทงวัดโตนดลาน อำเภอป่าพะยอม ลายแทงวัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง ลายแทงวัดสามถี (ร้าง) อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา เป็นต้น

---

[1]ชัยวุฒิ พิยะกูล. วิเคราะห์การขุดโบราณสถาน ตำบลลำป่า อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง. 2534. หน้า 1.

[2]คำสั่งจังหวัดพัทลุง ที่ 265/2534 เรื่อง แต่งตั้งกรรมการดำเนินการตรวจสอบและพิสูจน์ทราบ ลงวันที่ 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2534.

[3]ชัยวุฒิ พิยะกูล. เรื่องเดิม. หน้า 2.

การขุดหาสมบัติครั้งนี้ดูเหมือนว่าจะไม่เกี่ยวข้องกับบทบาทของวัดและพระสงฆ์โดยตรงนัก แต่ความจริงแล้วก่อนที่จะเกิดเหตุการณ์นี้ขึ้น นายหนู เดชอนันต์ ณ พัทลุง ได้เดินทางไปขอความร่วมมือกับหน่วยราชการภายในจังหวัดหลายแห่ง แต่ไม่มีใครสนใจจึงเดินทางไปจังหวัดสงขลา ติดต่อกับหน่วยศิลปากรที่ 9 สงขลา แต่ก็ไม่ได้ผล จึงตัดสินใจเดินทางไปที่วัดสุวรรณคีรี อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ที่วัดนี้นายหนูได้พบกับพระภิกษุรูปหนึ่งได้เล่าเรื่องดังกล่าวให้ฟัง พระภิกษุรูปนั้นได้แนะนำว่า เรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่และเป็นเรื่องสำคัญมาก ควรจะรายงานพระจักรพรรดิ หลังจากนายหนูเดินทางกลับจังหวัดพัทลุงแล้ว ได้พยายามคิดอยู่นานว่าพระจักรพรรดิหมายถึงใคร ก็มาคิดได้ว่าพระจักรพรรดิหมายถึงพระมหากษัตริย์ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เกิดเหตุการณ์ดังกล่าวมา[1]

4. บทบาทด้านการส่งเสริมและเผยแผ่ธรรม

การส่งเสริมและเผยแผ่ธรรมในสมัยนี้แม้ว่าจะเป็นหน้าที่โดยตรงของพระภิกษุสงฆ์ แต่บทบาทด้านนี้ของพระภิกษุสงฆ์กลับไม่เด่นชัดมากนัก คือยังคงมีบทบาทเป็นไปตามประเพณีนิยมตามแบบอย่างสมัยที่ผ่านมา มีการเผยแผ่ธรรมโดยการเทศนาในงานประเพณีและเทศกาลต่าง ๆ เช่น งานศพ งานบวชนาค งานสงกรานต์ งานวันสำคัญทางพุทธศาสนา เป็นต้น ดังเห็นได้จากงานบวชนาคหรืองานอุปสมบทที่พระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) เป็นพระอุปัชฌาย์ก่อนอุปสมบทท่านจะสั่งสอนธรรมะแก่ผู้มาร่วมงานเสมอ ดังตัวอย่างเมื่อวันที่ 6 มิถุนายน พ.ศ. 2503 พระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) เป็นพระอุปัชฌาย์บวชนาคที่วัดเขาเจียก อำเภอเมืองพัทลุง เมื่อนาคเข้าอุโบสถแล้ว ชาวบ้านได้บูชาพระรัตนตรัยสมาทานศีล ก่อนให้ศีลได้แนะนำอานิสงส์ของการบวช คำว่านาคเป็นผู้ประเสริฐผู้บวชที่เข้ามาปฏิบัติสิกขาวินัยอันเป็นคำสอนทางพุทธศาสนาต้องทำกาย วาจา ใจ ให้ประณีตบริสุทธิ์ยิ่งขึ้น ส่วนพ่อแม่ผู้ใกล้ชิดที่มาร่วมงานก็ควรบวชจิตใจเสียด้วย คือทำความดีงามให้เกิดขึ้น จะได้เป็นผู้ประเสริฐตามความมุ่งหมายของการบวชอย่างแท้จริง[2]

นอกจากจะมีการเผยแผ่ธรรมในโอกาสงานประเพณีและเทศกาลต่าง ๆ แล้ว วัดต่าง ๆ บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีการจัดหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลขึ้นหลายแห่ง เพื่อทำหน้าที่

---

[1]ชัยวุฒิ พิยะกูล. วิเคราะห์การขุดโบราณสถาน ตำบลลำป่า อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง. 2534. หน้า 9 - 10. และเป็นข้อมูลที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์นายหนู เดชอนันต์ ณ พัทลุง บ้านเลขที่ 88/1 หมู่ที่ 3 ตำบลท่ามิหรำ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2534.

[2]วัดคูหาสวรรค์. อมตจารึกพระธรรมปัญญาบดี. 2543. ไม่มีเลขหน้า.

ในการเผยแผ่ธรรมแก่ประชาชนในท้องถิ่น และมีการจัดพระธรรมทูตออกเผยแผ่ธรรมในภาคฤดูร้อนของทุกปี ในระยะแรกนั้นการเผยแผ่ธรรมโดยพระธรรมทูตได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นอย่างดี มีการเผยแผ่ธรรมทุกอำเภอ เพื่อให้พระภิกษุสงฆ์ได้นำหลักธรรมไปแนะนำชาวบ้าน เป็นการสกัดกั้นอิทธิพลลัทธิคอมมิวนิสต์ แต่หลัง พ.ศ. 2525 มาแล้วกิจการของพระธรรมทูตถูกลดความสำคัญลงเนื่องจากความกลัวต่ออิทธิพลลัทธิคอมมิวนิสต์ของภาครัฐได้หมดไป จึงเป็นเหตุให้ขาดความร่วมมือจากภาครัฐ[1] ทำให้กิจกรรมของพระธรรมทูตค่อย ๆ หมดไป ซึ่งชี้ให้เห็นชัดได้ว่าภาครัฐมักใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือสร้างศรัทธาเพื่อต่อต้านอำนาจฝ่ายตรงกันข้ามกับภาครัฐเสมอ แต่เมื่อหมดความจำเป็น ภาครัฐมักจะค่อย ๆ ถอยออกมา จึงพบว่าโครงการหลายอย่างที่ถูกกำหนดหรือเป็นนโยบายของรัฐที่ให้วัดหรือคณะสงฆ์ในท้องถิ่นปฏิบัติเมื่อปฏิบัติไประยะหนึ่งโครงการที่หมดความจำเป็นก็จะค่อย ๆ หายไปหรือรัฐจะให้ความสำคัญน้อยลง เนื่องจากโครงการเหล่านั้นไม่ได้เกิดขึ้นจากความคิดของพระสงฆ์หรือคณะสงฆ์ในท้องถิ่นเอง เช่น หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลส่วนใหญ่เป็นเพียงการติดแผ่นป้ายให้ทราบเท่านั้น กิจกรรมอื่นไม่มีข้อแตกต่าง ๆ จากวัดทั่วไป เป็นต้น

อย่างไรก็ตามในสมัยนี้การเผยแผ่ธรรมของพระสงฆ์ก็สามารถกระทำได้หลายรูปแบบ โดยเฉพาะการใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยเหลือให้ทันสมัยมากขึ้น จึงพบว่ามีวัดหลายแห่งสามารถเผยแผ่ธรรมโดยผ่านทางสื่อวิทยุโทรทัศน์ในท้องถิ่น หรือสื่อสิ่งพิมพ์ ซึ่งสามารถกระทำได้อย่างกว้างขวางมาก แต่ก็ยังคงเป็นในรูปของการตั้งรับมากกว่าเป็นไปในเชิงรุก ซึ่งเป็นจุดอ่อนอย่างหนึ่งของการเผยแผ่ธรรมของวัดและพระภิกษุสงฆ์ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

5. บทบาทด้านการส่งเสริมศิลปะ ประเพณี และพิธีกรรม

สมัยนี้ในระยะแรกวัดและพระสงฆ์ยังให้ความสำคัญกับบทบาทด้านการส่งเสริมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม การประกอบกิจกรรมตามประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เพื่อเป็นสื่อนำให้พุทธศาสนิกชนเข้าสู่วัด แต่ระยะหลังมาเป้าหมายเดิมของประเพณีและพิธีกรรมเริ่มเปลี่ยนแปลงไปตามความต้องการหรือความจำเป็นของวัดและพระสงฆ์ ซึ่งส่วนใหญ่หันไปให้ความสำคัญกับการจัดกิจกรรมทางประเพณีและพิธีกรรมเพื่อหาทุนมาพัฒนาวัดหรือบูรณะและสร้างถาวรวัตถุภายในวัด เช่น อุโบสถ ศาลาการเปรียญ โรงครัว เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้ทางวัดต้องลงทุนค่อนข้างสูง ด้วยเหตุนี้วัดและพระสงฆ์จึงต้องมีบทบาทสำคัญในการคิดกลวิธีที่จะดึงดูดคนให้เข้าวัดให้มากที่สุด เพื่อร่วมกันทำบุญกุศลด้วยระบบเงินตราให้กับวัด วัดจึงต้องสร้างสิ่ง

---

[1]สัมภาษณ์พระครูขันตยากรณ์ (พรหม ขนฺติโก) เจ้าอาวาสวัดบ้านสวน ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2544.

ล่อใจหรือสื่อนำศรัทธาให้พุทธศาสนิกชนเห็นความสำคัญและร่วมกันบริจาคทรัพย์ เช่น การแสดงหนังตะลุง มโนห์รา ภาพยนตร์ การสร้างพระเครื่อง การเทศน์มหาชาติ การทำพิธีสะเดาะเคราะห์ การออกร้านขายสินค้า เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้ทำให้บทบาทของวัดและพระสงฆ์มีการปรับเปลี่ยนไปทางวัตถุนิยมหรือบริโภคนิยมตามสังคมภายนอกมากยิ่งขึ้น จนละเลยการพัฒนาทางจิตวิญญาณเพื่อยกระดับจิตใจของคนในชุมชน บทบาทด้านนี้ที่สำคัญมีตัวอย่างน่าสนใจ ดังนี้

บทบาทด้านการสร้างพิพิธภัณฑ์ วัดและพระสงฆ์หลายแห่งบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในสมัยนี้มีความตื่นตัวและเห็นความสำคัญของการส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นในรูปของการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ภายในวัด เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น การสร้างพิพิธภัณฑ์ภายในวัดก่อนหน้านี้พระราชศีลสังวร (ช่วง อตฺถเวที) อดีตเจ้าคณะจังหวัดสงขลา วัดมัชฌิมาวาส ได้สร้างพิพิธภัณฑ์ขึ้นภายในวัดมัชฌิมาวาส และพระธรรมเมธาจารย์ (ทัน ธมฺมสโร) อดีตเจ้าคณะจังหวัดพัทลุง ได้รวบรวมโบราณวัตถุและประกาศตั้งพิพิธภัณฑ์ขึ้นภายในวัดภูผาภิมุข จังหวัดพัทลุง เมื่อ พ.ศ. 2504 ทำให้ความคิดในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมค่อย ๆ แพร่หลายในหมู่พระสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามากขึ้น ดังเห็นได้ในช่วงปี พ.ศ. 2504 - 2505 พระมหาประพันธ์ ธมฺมนาโถ อดีตเจ้าอาวาสวัดเขียนบางแก้ว ได้รวบรวมโบราณวัตถุที่พบบริเวณเมืองพัทลุงเก่าตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์ขึ้นภายในวัด[1] และต่อมา พระครูกาเดิม (เพิ่ม) เจ้าอาวาสวัดเขียนบางแก้ว ได้ดำเนินงานต่อมาจนสามารถจัดสร้างอาคารถาวรขึ้นเป็นที่จัดแสดงโบราณวัตถุ ซึ่งถือได้ว่าเป็นพิพิธภัณฑ์ของวัดที่ค่อนข้างสมบูรณ์ แต่เน้นหนักไปทางด้านศิลปะโบราณคดี

หลังปี พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา ได้มีวัดต่าง ๆ ให้ความสนใจในการเก็บรวบรวมเครื่องมือเครื่องใช้ ศิลปะโบราณวัตถุ เพื่อประโยชน์ต่อการศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น สร้างจิตสำนึกให้คนรุ่นใหม่ได้เห็นคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมมากขึ้น เช่น พิพิธภัณฑ์วัดดอน วัดท่าเมรุ อำเภอบางกล่ำ วัดพะโคะ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา พิพิธภัณฑ์วัดรัตนวราราม อำเภอบางแก้ว วัดควนอินทร์นิมิตร อำเภอเมืองพัทลุง วัดตะโหมด อำเภอตะโหมด วัดป่าตอ อำเภอควนขนุน วัดสุนทราวาส อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เป็นต้น การเก็บรวบรวมเครื่องมือเครื่องใช้และศิลปะโบราณวัตถุไว้ตามวัดต่าง ๆ ดังกล่าวยังไม่เป็นรูปของพิพิธภัณฑ์อย่างแท้จริง เป็นแต่เพียงทางวัดและพระสงฆ์เก็บรวบรวมไว้ยังไม่ได้จัดระบบ และไม่มีอาคารสถานที่ที่เป็นเอกเทศ ต้องอาศัยศาลาการเปรียญ อุโบสถ หรือกุฏิเป็นที่จัดเก็บรักษา ยกเว้นวัดเขียน

---

[1]สัมภาษณ์พระครูกาเดิม (เพิ่ม). เจ้าอาวาสวัดเขียนบางแก้ว ตำบลจองถนน อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2544.

บางแก้ว และวัดสุนทราวาสมีอาคารจัดแสดงที่เป็นเอกเทศ แต่อย่างไรก็ตามบทบาทด้านการจัดพิพิธภัณฑ์ภายในวัด ส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะเฉพาะวัดหรือพระสงฆ์เฉพาะรูปเท่านั้น ซึ่งบางครั้งจะก่อให้เกิดปัญหาในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม หากพระภิกษุสงฆ์รูปนั้นมรณภาพหรือย้ายวัดไปอยู่ที่อื่น ก็จะทำให้เครื่องมือเครื่องใช้หรือศิลปะโบราณวัตถุที่รวบรวมไว้เสียหายได้ ดังเห็นได้จากกรณีของเจ้าสำนักที่พักสงฆ์แหลมโพธิ์ จังหวัดสงขลา ซึ่งเป็นแหล่งรวบรวมจัดแสดงเครื่องมือเครื่องใช้ในวิถีชีวิตของชุมชนให้ประชาชนได้ศึกษาหาความรู้ ต่อมาท่านได้ย้ายไปจำพรรษาที่วัดท่าเมรุ อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา จึงต้องย้ายเครื่องมือเครื่องใช้ไปจัดแสดงที่วัดท่าเมรุด้วย เนื่องจากที่เดิมขาดผู้ดูแลรับผิดชอบ สิ่งเหล่านี้ย่อมแสดงให้เห็นถึงความไม่พร้อมของวัด อันจะทำให้ประชาชนขาดความมั่นใจและขาดความศรัทธาที่จะบริจาคสิ่งของให้กับวัด แต่หลายแห่งชาวบ้านจะให้ความศรัทธาเชื่อถือและพร้อมที่จะบริจาคสิ่งของให้พิพิธภัณฑ์ของวัด เช่น พิพิธภัณฑ์วัดดอน ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ ของพระครูพิพัฒนโชติ (ทอง เตชปุญโญ) ท่านเล่าให้ฟังว่า หมู่บ้านบริเวณใกล้วัดชาวบ้านจะมีความตื่นตัวมากในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของท้องถิ่น แม้แต่พ่อค้าของเก่าที่ออกมากวาดซื้อวัตถุโบราณในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะไม่ยอมขายให้ แต่จะบอกว่า "วัตถุโบราณนี้ไว้ให้ท่านทองวัดดอนจัดพิพิธภัณฑ์"[1] เป็นต้น สิ่งนี้ย่อมเป็นการยืนยันให้เห็นว่าพระครูพิพัฒนโชติ (ทอง เตชปุญโญ) เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการปลูกฝังให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

บทบาทด้านการส่งเสริมประเพณีและพิธีกรรม วัดและพระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำประกอบพิธีกรรมตามประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เช่น การเทศน์มหาชาติ การทอดผ้าป่า การทอดกฐิน การฝังลูกนิมิต การประกอบพิธีวันสำคัญทางพุทธศาสนา เป็นต้น การประกอบพิธีกรรมตามประเพณีแม้ว่าจะมีพุทธศาสนิกชนในชุมชนให้ความสนใจน้อยลง ส่วนใหญ่ผู้เข้าร่วมพิธีจะเป็นคนชราในหมู่บ้าน คนหนุ่มสาวและเยาวชนที่อยู่ในวัยเล่าเรียนจะให้ความสำคัญของกิจกรรมทางพุทธศาสนาน้อยมาก เนื่องจากบุคคลเหล่านี้อาจมีภาระงานหน้าที่ที่ต้องทำตามภาวะสังคมที่เปลี่ยนไปจนไม่มีเวลาเข้าวัด และสิ่งสำคัญที่เปลี่ยนไปของประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา คือเป้าหมายหลักเพื่อบุญกุศลหรือระบบบุญกุศลเปลี่ยนเป็นระบบเงินตราหรือระบบทุนที่แอบแฝงอยู่ในระบบบุญกุศล ด้วยเหตุนี้จึงทำให้วัดและพระสงฆ์ต้องปรับเปลี่ยนบทบาทในการส่งเสริมประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา โดยการระดมทุนจากภายนอกชุมชน แต่ใช้แรงงานคนในชุมชนเพื่อการสนับสนุนกิจกรรมทุนศาสนา ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า การจัดพิธีทอดผ้าป่าหรือพิธีทอดกฐินของวัดต่าง ๆ ที่จัดขึ้นเพื่อหาเงินทุนจำนวนมากนั้น ส่วนใหญ่

---

[1]สัมภาษณ์พระครูพิพัฒนโชติ (ทอง เตชปุญโญ) เจ้าอาวาสวัดดอน ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม พ.ศ. 2544.

เจ้าภาพจะเป็นบุคคลนอกชุมชนหรือเป็นบุคคลที่เคยอยู่ในชุมชนนั้นมาก่อนเป็นผู้ที่มีฐานะดีหรือมีชื่อเสียงทางสังคม หรือเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่มีอิทธิพลในวงราชการรับเป็นเจ้าภาพ บุคคลเหล่านี้ส่วนใหญ่จะมีส่วนเกี่ยวข้องกับวัดนั้น ๆ มาก่อน เช่น เป็นศิษย์วัดนั้นมาก่อน หรือเคยบวชเรียนที่วัด หรือเป็นวัดในหมู่บ้านเดิมที่ตนอาศัยมาก่อน เป็นต้น ซึ่งแน่นอนว่าเจ้าภาพและวัดจะต้องระดมทุนในการโฆษณาชักจูงให้พุทธศาสนิกชนเข้าร่วมทุนให้มากที่สุด และในวันประกอบพิธีทางวัดต้องจัดหาทุนเลี้ยงอาหารผู้เข้าร่วมพิธีจำนวนมาก หรือขอข้าวขอแกงคนในชุมชนให้มาร่วมรับผิดชอบด้วย สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นและขยายวงกว้างไปตามวัดต่าง ๆ บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา จึงทำให้เห็นได้ชัดว่าการประกอบพิธีกรรมเหล่านี้ไม่ได้มุ่งไปที่ตัวกฐินหรือผ้าป่าจริง ๆ แต่ส่วนใหญ่มุ่งไปที่องค์ประกอบของกฐินและป่าผ้าคือเงินทุนเท่านั้น ลักษณะอย่างนี้จะพบมากเกือบทุกกิจกรรม อย่างเช่นพิธีกรรมผูกพัทธสีมาของวัดจำนวนมากที่ใช้วิธีการโฆษณาทุกรูปแบบทั้งวิทยุโทรทัศน์ แผ่นใบปลิว และขึ้นป้ายโฆษณาออกไปต่างจังหวัดอย่างกว้างขวาง และใช้เวลาหลายวันในการจัดงาน วัดจึงต้องรับภาระเลี้ยงดูผู้มาร่วมงาน ซึ่งต้องใช้ทุนเป็นจำนวนมาก ดังเห็นได้จากการจัดงานผูกพัทธสีมา วัดศาลาไม้ไผ่ ตำบลท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อ พ.ศ. 2531 วัดต้องลงทุนเป็นค่าใช้จ่ายในการจัดงาน จำนวน 1,000,000 บาท มีพุทธศาสนิกชนมาร่วมงานจากต่างจังหวัดและในจังหวัดจำนวนมาก เมื่อเสร็จงานแล้ว ทางวัดได้รับเงินจากการร่วมทำบุญ จำนวน 1,600,000 บาท[1] ทำให้วัดมีกำไรถึง 600,000 บาท แสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนิกชนจำนวนมากยังให้ความศรัทธาตามความเชื่อเดิมเกี่ยวกับการปิดทองลูกนิมิต หากปิดทองลูกนิมิตได้ 9 วัด บุคคลนั้นจะได้รับบุญกุศลไปเกิดบนสวรรค์หรือเกิดในศาสนาพระศรีอาริยเมตไตรย พบแต่ความสุขในเบื้องปลาย[2] แต่อย่างไรก็ตามประเพณีบางอย่างก็กำลังเลือนหายไป โดยเฉพาะประเพณีขนทรายเข้าวัดหรือประเพณีฉลองหรือสมโภชกองทรายภายในวัด บางวัดต้องซื้อทรายมาเอง เนื่องจากแหล่งทรายบริเวณใกล้ ๆ วัดไม่มี แล้วจึงชักชวนชาวบ้านมาร่วมฉลองหรือสมโภชกองทราย[3] ปัจจุบันจึงพบว่ามีวัดจำนวนมากที่ขาดลานทรายสำหรับให้เด็กหรือเยาวชนได้วิ่งเล่นหรือจัดกิจกรรมอื่น ๆ เหมือนอย่างสมัยก่อน

---

[1]สัมภาษณ์พระครูอุดมสังฆคุณ (สมปอง ชินุตฺตโม) เจ้าอาวาสวัดศาลาไม้ไผ่ ตำบลท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2544.

[2]สัมภาษณ์นางแดง พิยะกูล บ้านเลขที่ 13 หมู่ที่ 5 ตำบลตำนาน อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 20 กันยายน พ.ศ. 2545.

[3]สัมภาษณ์พระครูอุดมสังฆคุณ (สมปอง ชินุตฺตโม) เจ้าอาวาสวัดศาลาไม้ไผ่ ตำบลท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2544.

ในสมัยนี้บทบาทด้านพิธีกรรมที่สำคัญอีกประการหนึ่งของพระภิกษุสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ได้แก่ การประกอบพิธีกรรมปลุกเสกหรือพุทธาภิเษกพระเครื่องและเครื่องรางของขลัง โดยมีพระภิกษุจำนวนมากที่ศึกษาพิธีกรรมทางไสยศาสตร์จนมีความชำนาญ ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นพิธีกรรมที่มีความศักดิ์สิทธิ์ เช่น พระอาจารย์นำ ชินวโร วัดดอนศาลา พระอาจารย์ปาน ปาลธมฺโม วัดเขาอ้อ พระครูเนกขัมมาภิมณฑ์ (ดิษฐ์ ติสฺสโร) วัดปากสระ พระครูศรัทธานุรักษ์ (วรรณ) วัดรัตนาราม พระครูถาวรชัยคุณ (หมุน ยสโร) วัดเขาแดงตะวันออก พระราชปฏิภาณมุนี (สรง อิทธิมโย) วัดคูหาสวรรค์ พระธรรมเมธาจารย์ (ทัน ธมฺมสโร) วัดภูผาภิมุข จังหวัดพัทลุง พระราชรัตนโมลี (เส้ง ติสฺสโร) วัดแหลมทราย จังหวัดสงขลา เป็นต้น พระภิกษุสงฆ์เหล่านี้มักจะได้รับการนิมนต์ให้เข้าร่วมพิธีกรรมพุทธาภิเษกของวัดต่าง ๆ ที่จัดขึ้นทั้งในภาคใต้และภาคอื่น ๆ เช่น พิธีกรรมพุทธาภิเษกรูปหลวงพ่อทวดวัดคีหลวง จังหวัดสงขลา พ.ศ. 2505 พิธีกรรมพุทธาภิเษกรูปหลวงพ่อทวดวัดช้างไห้ จังหวัดปัตตานี พ.ศ. 2500 - 2512 พิธีกรรมพุทธาภิเษกพระเครื่องวัดบ้านสวน จังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2511 พิธีกรรมพุทธาภิเษกพระเครื่องวัดถ้ำเขาเงิน จังหวัดชุมพร พ.ศ. 2511 - 2512 พิธีกรรมพุทธาภิเษกรูปสมเด็จเจ้าเกาะยอ วัดสุวรรณคีรี จังหวัดสงขลา พ.ศ. 2505 - 2506 พิธีกรรมพุทธาภิเษกพระภูทวารวดี วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2505 เป็นต้น

การที่พระสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาหันมามีบทบาทในการส่งเสริมการประกอบพิธีกรรมพุทธาภิเษกอย่างกว้างขวางเช่นนี้ เพราะเชื่อกันว่าบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเป็นแหล่งศึกษาที่เก่าแก่ทางด้านไสยศาสตร์มาก่อน โดยเฉพาะสำนักวัดเขาอ้อและเครือข่ายจะเป็นแหล่งสืบทอดทางไสยศาสตร์มาจนปัจจุบันดังได้กล่าวมาแล้ว

แต่อย่างไรก็ตามหลังจากพระภิกษุสงฆ์ที่ชาวบ้านนับถือว่าเป็นพระเกจิอาจารย์ค่อย ๆ มรณภาพไปจึงทำให้เริ่มขาดแคลนพระสงฆ์ที่มีความรู้ทางไสยศาสตร์ ตั้งแต่หลัง ปี พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา พระสงฆ์หลายรูปที่ไม่เคยมีบทบาททางด้านพิธีกรรมปลุกเสกหรือพุทธาภิเษกมาก่อนเริ่มหันมาให้ความสนใจในการประกอบพิธีกรรมด้านนี้กันมากขึ้น เนื่องจากมีพระสงฆ์หลายรูปเป็นเจ้าอาวาสวัดที่เคยมีชื่อเสียงโด่งดังทางไสยศาสตร์ แต่ไม่เคยศึกษาพิธีกรรมทางไสยศาสตร์มาก่อน เช่น พระครูอดุลธรรมกิตติ์ (กลั่น อคฺคธมฺโม) เจ้าอาวาสวัดเขาอ้อ พระครูขันตยาภรณ์ (พรหม ขนฺติโก) เจ้าอาวาสวัดบ้านสวน พระครูพิพิจวรกิจ (คล้อย อโมโน) เจ้าอาวาสวัดภูเขาทอง เป็นต้น เมื่อพระภิกษุเหล่านี้ได้เป็นเจ้าอาวาสวัดดังกล่าว ต้องรับกิจนิมนต์ไปปลุกเสกพิธีต่าง ๆ บางครั้งได้รับคำขอร้องจากลูกศิษย์ลูกหาให้ช่วยทำพิธีหรือปลุกเสกพระเครื่อง พระภิกษุ

สงฆ์เหล่านี้จึงต้องรับประกอบพิธีให้[1] หลังจากนั้นจึงค่อย ๆ เรียนรู้และเริ่มประกอบพิธีกรรมอย่างจริงจังจนเป็นที่รู้จักของวงการพระเครื่อง แต่พระสงฆ์บางรูปก็ประกอบพิธีกรรมพร้อมกับการสร้างพระเครื่องเพื่อหาเงินทุนมาบูรณะวัด จนกลายเป็นที่ยอมรับของสังคมภายนอกชุมชน ขณะที่คนภายในชุมชนไม่ยอมรับในวัตถุมงคลเหล่านั้น[2]

บทบาทด้านการประกอบพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ถือได้ว่าเป็นบทบาทที่สร้างรายได้ให้กับวัดและพระสงฆ์จำนวนมาก การเข้าร่วมพิธีปลุกเสกหรือพุทธาภิเษกครั้งหนึ่งได้ประมาณ 2,000 - 3,000 บาท หรือบางครั้งพระสงฆ์บางรูปได้รับกิจนิมนต์ไปรดน้ำมนต์หรือผูกด้ายข้อมือที่ประเทศมาเลเซีย 2 – 3 วัน ได้รับเงินบริจาค ประมาณ 200,000 - 300,000 บาท[3] ปัจจัยเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นสิ่งล่อใจหรือสิ่งตอบแทนให้พระสงฆ์ต้องแสดงบทบาทนี้ต่อไป เพื่อตอบสนองความต้องการของพุทธศาสนิกชนบางกลุ่มพร้อมกับวัดหลายแห่งได้รับการพัฒนาให้มีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านวัตถุอย่างมากมายจนเกินความจำเป็น

บทบาทด้านพิธีกรรมที่สำคัญอีกประการหนึ่งของวัดและพระสงฆ์บริเวณอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ซึ่งจะไม่ค่อยพบในบริเวณอื่นมากนัก ได้แก่ "พิธีกรรมสวดวัด" เป็นพิธีกรรมที่ผสมผสานระหว่างพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์ พิธีกรรมนี้จะจัดทำในกรณีที่วัดเกิดปัญหาหรือมีเหตุการณ์ไม่ดีขึ้นในวัด ทำให้พระภิกษุสงฆ์อยู่ในวัดอย่างไม่มีความสุข[4] หรือเจ้าอาวาสมีปัญหาไม่สามารถอยู่ติดวัดได้ต้องผลัดเปลี่ยนตัวเจ้าอาวาสอยู่เสมอ[5] จึงจำเป็นต้องทำพิธีสวดวัดเป็นการทำบุญล้างอาถรรพ์หรือเรียกอีกอย่างว่า "การกวาดวัด" เพื่อเป็นการสร้างขวัญกำลังใจให้กับพระภิกษุสงฆ์ภายในวัดนั้น ๆ ให้สามารถดำเนินภาระกิจของสมณเพศได้อย่างเหมาะสมต่อไป[6]

---

[1]สัมภาษณ์พระครูพิพิจวรกิจ (คล้อย อโมโน) เจ้าอาวาสวัดบ้านสวนและเจ้าอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2544.

[2]สัมภาษณ์พระครูอดุลธรรมกิตติ์ (กลั่น อคฺคธมฺโม) เจ้าอาวาสวัดเขาอ้อ ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2544.

[3]สัมภาษณ์พระครูอดุลธรรมกิตติ์ (กลั่น อคฺคธมฺโม) เจ้าอาวาสวัดเขาอ้อ ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2544.

[4]สัมภาษณ์พระครูวิจิตรธรรมภาณ (สลับ) เจ้าอาวาสวัดป่าตอ ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2544.

[5]สัมภาษณ์พระครูกาชาด (บุญทอง เขมทตฺโต) เจ้าอาวาสวัดดอนศาลา ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2544.

[6]สัมภาษณ์พระครูวิจิตรธรรมภาณ (สลับ) เจ้าอาวาสวัดป่าตอ ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2544.

วัดบริเวณอำเภอควนขนุนที่ได้จัดพิธีสวดวัดมาแล้วมีหลายวัด เช่น วัดบ้านสวน วัดโคกโดน วัดป่าตอ วัดพังดาน วัดตะแพน (อำเภอศรีบรรพต) เป็นต้น การจัดพิธีกรรมนี้ทางวัดจะต้องปลูกโรงพิธีขึ้นบริเวณวัดทั้ง 8 ทิศ และตรงกลางปลูกเป็นโรงพิธีของเจ้าของวัด ส่วนอีก 8 ทิศนั้นชาวบ้านจะเป็นผู้รับผิดชอบ นิมนต์พระสงฆ์อย่างน้อย 5 รูปและต้องเป็นพระสงฆ์วัดเดียวกัน[1] การทำพิธีส่วนใหญ่จะเริ่มตอนเย็น เมื่อถึงกำหนดฤกษ์พระภิกษุจะเริ่มสวดพระพุทธมนต์เป็นไปตามลำดับไม่พร้อมกัน โดยเริ่มจากโรงพิธีทางทิศตะวันออก หมุนไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ตามเข็มนาฬิกา จนจบที่ทิศอิสานหรือทิศตะวันออกเฉียงเหนือ[2] ส่วนเวลากลางคืนพราหมณ์ 4 คน จะทำพิธีสวดโองการบริเวณหน้าอุโบสถจนรุ่งสว่าง จึงนำวัวนิล 2 ตัว เทียบคันไถแล้ว ไถพลิกดินรอบอุโบสถ 3 รอบเป็นการล้างอาถรรพ์ แต่ถ้าวัดใดไม่มีอุโบสถก็อาจไถรอบพื้นที่วัด เมื่อไถดินเสร็จแล้ว พราหมณ์กวาดวัดเป็นการกวาดสิ่งชั่วร้ายหรือเสนียดจัญไรก็จะเสร็จพิธีกรรม[3] ซึ่งเชื่อกันว่าวัดใดที่ได้ผ่านพิธีกรรมสวดวัดหรือกวาดวัดแล้วจะทำให้วัดนั้นมีความเจริญรุ่งเรืองตลอดไป

---

[1]สัมภาษณ์พระครูกาชาด (บุญทอง เขมทตฺโต) เจ้าอาวาสวัดดอนศาลา ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2544.

[2]สัมภาษณ์พระครูวิจิตรธรรมภาณ (สลับ) เจ้าอาวาสวัดป่าตอ ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2544.

[3]สัมภาษณ์พระครูอดุลย์ศีลวัตร (ผ่อง ฐิตธมฺโม) เจ้าอาวาสวัดตะแพน ตำบลตะแพน อำเภอศรีบรรพต จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2544.

บทที่ 5

ลักษณะเด่นของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

ดินแดนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่เกิดจากการผสมผสานของวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ผู้คนนับถือวิญญาณ ผีสาง เทวดา อารักษ์ พุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู และศาสนาอิสลาม ศาสนาเหล่านี้ได้ผสมกลมกลืนจนกลายเป็นวัฒนธรรมเฉพาะถิ่น แต่ผู้คนแถบนี้ส่วนใหญ่ก็นับถือพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลัก จึงพบว่าบริเวณนี้มีวัดวาอารามกระจายตัวอยู่ทุกส่วนของดินแดนนี้ ซึ่งเป็นสิ่งยืนยันถึงความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาที่ผ่านมาได้เป็นอย่างดี โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ทำหน้าที่ให้การอบรมสั่งสอนคุณธรรมจริยธรรมแก่ชาวบ้านก่อให้เกิดความสัมพันธ์และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน วัดและพระสงฆ์แต่ละแห่งต่างก็มีลักษณะที่แตกต่างกันไป ความสัมพันธ์ระหว่างวัดและพระสงฆ์กับชาวบ้านก็ย่อมแตกต่างกันไปด้วย เพราะในอดีตที่ผ่านมาความสัมพันธ์ของทั้ง 2 ฝ่ายอยู่ในลักษณะสมดุลที่พระสงฆ์ต้องสั่งสอนอบรมควบคุมความประพฤติของชาวบ้านและชาวบ้านก็ต้องควบคุมดูแลวัดและพระสงฆ์ให้การอุดหนุนให้พระสงฆ์สามารถดำรงอยู่อย่างเหมาะสมของสมณเพศ เป็นการพึ่งพาซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านจึงเป็นไปอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะวัดและพระสงฆ์ในท้องถิ่นแถบลุ่มทะเลสาบสงขลา ชาวบ้านจะเข้าใจและรับทราบความเป็นไปของวัดต่าง ๆ ในท้องถิ่นของตนอย่างถ่องแท้ถึงลักษณะพิเศษของวัดและพระสงฆ์แต่ละแห่งเป็นอย่างดี จนบางครั้งชาวบ้านได้นำลักษณะเด่นหรือลักษณะเฉพาะที่เป็นเอกลักษณ์ของพระสงฆ์และวัดนั้น ๆ มาผูกเป็นคำประพันธ์คำคล้องจองเป็นสโลแกนให้จดจำได้ง่าย ดังคำที่ว่า “กินวัวกินควายวัดไพ เรียนวินัยวัดท่าแค เรียบร้อยวัดควนนิมิต ขี้ชิดวัดควนปรง คงทนวัดเขาอ้อ หาหมอวัดนางลาด มหาชาติวัดท่ามิหรำ นักธรรมวัดโคก ขี้โรควัดโพธิ์ ความรู้วัดสมสมัย”[1] คำประพันธ์เหล่านี้ชี้ให้เห็นลักษณะเด่นหรือเอกลักษณ์ของวัดและพระสงฆ์บริเวณจังหวัดพัทลุงได้เป็นอย่างดี ซึ่งสอดคล้องกับความเป็นจริงในสมัยหนึ่ง เพราะคำว่า กินวัวกินควายวัดไพ หมายถึงวัดอภยาราม ตำบลท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง ชุมชนบริเวณนี้หากมีการจัดเลี้ยงแขกในงานต่าง ๆ เช่น งานแต่งงาน งานศพ งานบวชนาค เป็นต้น ชาวบ้านนิยมฆ่าวัวฆ่าควาย นำมาแกงมาต้มโดยไม่ต้องใส่ผักใช้เนื้อล้วน ๆ จึงจะถือได้ว่าเป็นนักเลงจริงเป็นที่ยอมรับของชุมชน คำว่าเรียนวินัยวัดท่าแค หมายถึงวัดท่าแค ตำบลท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง เป็นวัดที่ส่งเสริมให้พระภิกษุสงฆ์ได้ศึกษาพระธรรมวินัยจนมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของชุมชน คำว่าเรียบร้อยวัดควนนิมิต หมายถึงวัดควนอินทร์นิ

---

[1]สัมภาษณ์พระครูกวีวราภรณ์ (กระจ่าง ปริปุณโณ) เจ้าอาวาสวัดบ้านสวน ตำบลควนมะพร้าว อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2544.

มิตร ตำบลท่ามิหรำ อำเภอเมืองพัทลุง ซึ่งสมัยก่อนเจ้าอาวาสวัดนี้เป็นพระสงฆ์ที่มีความประพฤติเรียบร้อย มีความละเอียดประณีต จนเป็นที่รู้จักของคนในชุมชน คำว่าขี้ชิดวัดควนปรง หมายถึงวัดควนปรง ตำบลท่ามิหรำ อำเภอเมืองพัทลุง เดิมวัดนี้มีเจ้าอาวาสที่ขี้ชิดหรือขี้เหนียว หมายถึงมีความตระหนี่ขาดความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลแก่ชุมชน คงทนวัดเขาอ้อ หมายถึงวัดเขาอ้อ ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน วัดนี้เป็นแหล่งศึกษาทางไสยศาสตร์จนมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของสังคมทั้งภายในและภายนอกชุมชน ในด้านวิชาการคงกระพันชาตรี หาหมอวัดนางลาด หมายถึงวัดนางลาด ตำบลเขาเจียก อำเภอเมืองพัทลุง วัดนี้เจ้าอาวาสรุ่นก่อนจนกระทั่งปัจจุบันล้วนเป็นผู้เชี่ยวชาญยาสมุนไพร มีการให้บริการรักษาโรคนานาชนิดแก่ชาวบ้าน มหาชาติวัดท่ามิหรำ หมายถึงวัดท่ามิหรำหรือวัดอินทราวาส ตำบลท่ามิหรำ อำเภอเมืองพัทลุง วัดนี้ในสมัยก่อนพระสงฆ์ส่วนใหญ่จะมีความชำนาญในการเทศน์มหาชาติและการสวดพระพุทธมนต์ นักธรรมวัดโคก หมายถึงวัดโคกคีรี ตำบลตำนาน อำเภอเมืองพัทลุง วัดนี้สมัยก่อนเป็นที่อยู่ของพระสงฆ์ที่มีความรู้และศึกษาธรรมจนมีชื่อเสียง ขี้โรควัดโพธิ์ หมายถึงวัดโพธิ์ตำนาน อำเภอเมืองพัทลุง วัดนี้เนื่องจากสมัยหนึ่งเจ้าอาวาสเป็นคนพิการ แต่มีความชำนาญทางด้านการรักษาโรคแบบพื้นบ้าน ความรู้วัดสมสมัย หมายถึงวัดสมสมัย ตำบลตำนาน อำเภอเมืองพัทลุง วัดนี้สมัยก่อนเจ้าอาวาสเป็นผู้ที่มีความรู้ความชำนาญในการแต่งคำประพันธ์หรือแต่งกลอนได้ไพเราะมาก จากข้อมูลดังกล่าวย่อมสะท้อนให้เห็นถึงมุมมองหรือความคิดของชาวบ้านต่อพฤติกรรมหรือวัตรปฏิบัติเฉพาะเจาะจงของแต่ละวัดอย่างตรงไปตรงมา ซึ่งเอกลักษณ์เฉพาะของพระสงฆ์และวัดในทำนองนี้ยังมีอีกหลายวัด ดังคำกล่าวว่า "นักทำวัดโอ ภูมิรู้วัดนาท่อม ขายส้มวัดกลาง ก่อสร้างวัดลำ พระไม่ทำวัดบ้านนา"[1] คำว่านักทำวัดโอ หมายถึงวัดนาโอ่ ตำบลร่มเมือง กิ่งอำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง วัดนี้ในสมัยก่อนเจ้าอาวาสเป็นผู้ที่มีความขยันอดทนในการทำงาน ภูมิรู้วัดนาท่อม หมายถึงวัดนาท่อม ตำบลนาท่อม อำเภอเมืองพัทลุง วัดนี้ในสมัยก่อนเจ้าอาวาสเป็นผู้ที่มีความรู้ความชำนาญทางด้านพระปริยัติหรือหลักธรรมทางพุทธศาสนา ขายส้มวัดกลาง หมายถึงวัดกลาง ตำบลร่มเมือง กิ่งอำเภอศรีนครินทร์ วัดนี้เนื่องจากพื้นที่เป็นป่าและสวนจำนวนมากที่เป็นของวัดมีการปลูกลางสาดหรือชาวบ้านเรียกว่า "ส้มลางสาด" มีผลผลิตออกจำหน่ายทุกปี ก่อสร้างวัดลำ หมายถึงวัดลำหรือวัดร่มเมือง ตำบลร่มเมือง กิ่งอำเภอศรีนครินทร์ วัดนี้เจ้าอาวาสเดิมมีความชำนาญในการก่อสร้าง พระไม่ทำวัดบ้านนา หมายถึงวัดบ้านนา ตำบลบ้านนา กิ่งอำเภอศรีนครินทร์ วัดนี้เดิมมีพระภิกษุชื่อพระภิกษุเขียว จากวัดอัมพวนาราม ตำบลท่ามิหรำ อำเภอเมืองพัทลุง ได้ย้ายไปจำพรรษาที่วัดบ้านนา ปรากฏว่าพระเขียวเป็นพระภิกษุที่

---

[1]สัมภาษณ์พระครูกวีวราภรณ์ (กระจ่าง ปริปุณโณ) เจ้าอาวาสวัดบ้านสวน ตำบลควนมะพร้าว อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2544.

มีความเกียจคร้านไม่เอาการเอางาน เล่ากันว่าแม้แต่กุฏิที่อาศัยหลังคารั่วก็ไม่ยอมซ่อมแซม เวลาฝนตกน้ำฝนรั่ว พระเขียวต้องกางร่มเพื่อไม่ให้ถูกฝน จนชาวบ้านนำไปพูดต่อ ๆ กันไป[1]

ลักษณะเด่นของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ได้เกิดขึ้นในลักษณะต่าง ๆ จากการสั่งสมองค์ความรู้แล้วพัฒนาเป็นภูมิปัญญา ซึ่งลักษณะเด่นบางอย่างเป็นอุบายธรรม หรือเป็นเพียงสื่อนำที่ต้องการให้ผู้คนในแถบนี้เข้าถึงพุทธธรรม ด้วยเหตุนี้จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องศึกษาวิเคราะห์ตีความให้เห็นถึงลักษณะที่แท้จริงอันแฝงเร้นอยู่ในลักษณะเฉพาะอย่าง ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

พุทธศาสนาเน้นพุทธาคมและไสยศาสตร์

ลักษณะเด่นของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ที่ปรากฏให้เห็นทุกยุคทุกสมัย ได้แก่ การผสมกลมกลืนของพุทธศาสนาและไสยศาสตร์เข้าด้วยกัน เป็นการเน้นถึงความศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติในรูปแบบต่าง ๆ ที่สามารถดลบันดาลให้เกิดคุณและเกิดโทษแก่ผู้เคารพนับถือ หากปฏิบัติดีหรือปฏิบัติถูกต้องก็จะได้รับความคุ้มครอง แต่หากปฏิบัติไม่ถูกต้องสิ่งศักดิ์สิทธิ์อาจดลบันดาลให้เกิดโทษได้ ดังเห็นได้จากรูปแบบของการใช้ตัวอักษรขอม – ภาษาบาลี หรืออักษรขอม – ภาษาไทย และอักษรไทย – ภาษาบาลี เพราะเชื่อกันว่าอักษรเหล่านี้เป็นตัวอักษรศักดิ์สิทธิ์ พระภิกษุสงฆ์จำนวนมากจึงได้นำอักษรหรือภาษาดังกล่าวมาแต่งหรือผูกเป็นบทสวด โองการต่าง ๆ และทำเป็นอักขรเลขยันต์ เพื่อประกอบพิธีกรรมหรือสร้างเครื่องรางของขลัง ที่เน้นให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งพระครูเนกขัมมาภิมณฑ์ (ดิษฐ์ ติสสโร) อดีตเจ้าอาวาสวัดปากสระ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง พระเกจิอาจารย์ชื่อดังได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า

> พระคาถาทางไสยศาสตร์นี้ เป็นของที่นับถือกระทำกันมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาล แต่ขอให้ท่านทั้งหลายโปรดเข้าใจว่าของที่ดีย่อมมีประโยชน์แก่ผู้ที่รู้จักใช้เท่านั้น ถ้าใช้ถูกจะมีคุณอนันต์ แต่ถ้าใช้ผิดจะมีโทษอย่างมหันต์
>
> ขอท่านจงเลือกใช้พระคาถาที่เห็นว่าดีมีประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่น อันเป็นวิสัยของคนชั่ว จึงจะได้ชื่อว่าเป็นพวกพระ อันพวกพระนั้นคือคนดี ส่วนพวกผีคือคนชั่ว คนชั่วอยู่กับผีคนดีอยู่กับพระ ขอให้ท่านทั้งหลายจงเป็น

---

[1]สัมภาษณ์พระครูกวีวราภรณ์ (กระจ่าง ปริปุณโณ) เจ้าอาวาสวัดบ้านสวน ตำบลควนมะพร้าว อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง สัมมนากลุ่มที่วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2544.

พวกพระมีธรรมะคุ้มครอง แล้วนำพระคาถาที่ท่านปรารถนาไปใช้ ในทางที่จะให้ผลแก่ตนและผู้อื่น พระคาถานี้จะได้ผลสมประสงค์ศักดิ์สิทธิ์จริง[1]

พระครูเนกขัมมาภิมณฑ์ (ดิษฐ์ ติสสโร) ยังได้นำตัวบทคาถาที่เกี่ยวกับพุทธศาสนามาใช้เป็นบทสวดหรือโองการปลุกเสกเครื่องรางของขลัง เชื่อว่าเป็นบ่อเกิดของความศักดิ์สิทธิ์ เช่น คาถาอิติปิโส 8 ทิศ คาถามงกุฎพระพุทธเจ้า คาถาพระเจ้า 16 พระองค์ คาถาเนาวหรคุณ คาถาอิติปิโสถอยหลัง คาถาบารมี 30 ทิศ คาถายอดศีล คาถาหัวใจพระรัตนตรัย คาถาหัวใจพระพุทธเจ้า เป็นต้น นอกจากนี้คาถาที่เกี่ยวกับเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู ที่พระสงฆ์นิยมนำมาใช้เป็นบทสวดก็มีมากมาย เช่น คาถาท้าวมหาพรหม คาถาพระยาพาลี คาถาพระเพทยาธร คาถาเทพรำจวน คาถาเทพรำลึก คาถาพรหมสี่หน้า เป็นต้น[2]

ส่วนพระอาจารย์นำ ชินวโร พระเกจิอาจารย์แห่งวัดดอนศาลา อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เป็นพระเถระรูปหนึ่งที่มีความเชี่ยวชาญทางด้านอักขรเลขยันต์ ได้นำพระคาถาต่าง ๆ มาใช้ทางไสยศาสตร์ เช่น การนำพระรัตนตรัยหรือแก้วสามประการ คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ คาถาพระเจ้า 5 พระองค์ คือ พระกุกกุสันโธ พระโกนาคม พระพุทธกัสสปะ พระศรีสากยมุนี และพระศรีอาริยเมตไตรย เป็นต้น คาถาเหล่านี้ได้นำมาผูกเป็นอักขรเลขยันต์สร้างเป็นตะกรุดหรือสร้างเป็นผ้ายันต์ใช้ป้องกันตัว สิ่งเหล่านี้จะถูกสร้างขึ้นตามฤกษ์ยามทางโหราศาสตร์เท่านั้นจึงจะเชื่อว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ ผู้คนในแถบนี้ยังมีความเชื่อต่อไปอีกว่า พระอริยสงฆ์หรือพระเถระที่มีความรู้ทางธรรมวินัยหรือมีวัตรปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด และมีความรู้ทางไสยศาสตร์ โหราศาสตร์เป็นอย่างดี เป็นพระสงฆ์ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ จะประกอบพิธีกรรมหรือสร้างพระเครื่องรางของขลังอะไรก็ศักดิ์สิทธิ์ไปด้วย ซึ่งพระสงฆ์เหล่านี้ทั้งในอดีตและปัจจุบันจะพบมากในแถบบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา เช่น สมเด็จเจ้าพะโคะเหยียบน้ำทะเลจืด วัดพะโคะ หลวงพ่อทวดหัวมวย วัดอ่างทอง พระครูธรรมโฆษิต (คง โกกนุตโต) วัดธรรมโฆษณ์ หลวงพ่อปลอด วัดหัวป่า หลวงพ่อเรือง วัดหัววัง หลวงพ่อจันทร์ วัดแหลมวัง หลวงพ่อสงฆ์ วัดคงคาวดี หลวงพ่อศรีแก้ว วัดไทรใหญ่ หลวงพ่อเล็ก วัดจุ้มปะ หลวงพ่อชื่น วัดควนหวาด หลวงพ่อแดง วัดท่าแซ จังหวัดสงขลา พระครูสังฆวิจารณ์ฉัททันต์บรรพต (ทอง เฒ่า) วัดเขาอ้อ พระครูเนกขัมมาภิมณฑ์ (ดิษฐ์ ติสสโร) วัดปากสระ พระครูสิทธยาภิรัต (เอียด

---

[1]พระครูเนกขัมมาภิมนฑ์ (ดิษฐ์ ติสสโร). คัมภีร์พระเวทย์ตำหรับที่รวมพระคาถาอันศักดิ์สิทธิ์. 2506. หน้า คำนำ.

[2]ดูรายละเอียดในหนังสือคัมภีร์พระเวทย์ของพระครูเนกขัมมาภิมนฑ์ (ดิษฐ์ ติสสโร). อดีตเจ้าอาวาสวัดปากสระ ตำบลชัยบุรี อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง จัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2506.

ปทุมสโร) วัดดอนศาลา พระอาจารย์ปาน ปาลธมฺโม วัดเขาอ้อ พระอาจารย์นำ ชินวโร วัดดอนศาลา พระครูพิพัฒน์สิริธร (คง สิริมโต) วัดบ้านสวน หลวงพ่อเจ็ก ฐิตธมฺโม วัดเขาแดงตะวันตก พระครูถาวรชัยคุณ (หมุน ยสโร) วัดเขาแดงตะวันออก จังหวัดพัทลุง เป็นต้น

พระอริยสงฆ์และพระเกจิอาจารย์เหล่านี้ ชาวบ้านมีความเคารพนับถือบูชาว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ แม้ว่าพระภิกษุสงฆ์บางรูปจะฉันของมึนเมา เช่น พระครูสังฆวิจารณ์ฉัททันต์บรรพต (ทองเฒ่า) วัดเขาอ้อ หลวงพ่อศรีแก้ว วัดไทรใหญ่ พระอาจารย์ปาน ปาลธมฺโม วัดเขาอ้อ หลวงพ่อสงฆ์ วัดคงคาวดี หลวงพ่อเล็ก วัดจุ้มปะ พระอุปัชฌาย์รอด วัดควนกรวด เป็นต้น แต่พระภิกษุสงฆ์เหล่านี้ก็ไม่ได้เป็นที่รังเกียจของชาวบ้านกลับเป็นที่นับถือบูชาของชาวบ้านเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะพระครูสังฆวิจารณ์ฉัททันต์บรรพต (ทองเฒ่า) ในฐานะที่ท่านเป็นพระอุปัชฌาย์ด้วยได้ฉันของมึนเมา มีความผิดได้ถูกสั่งพักการเป็นพระอุปัชฌาย์ เป็นเวลา 1 ปี[1] แต่ประชาชนก็ยังนิยมส่งบุตรหลานไปบวชที่วัดเขาอ้อ แม้ว่าพระสงฆ์เหล่านี้จะมรณภาพไปแล้วแต่ชาวบ้านก็ยังมีการบนบานด้วยสุราของมึนเมากลายเป็นที่พึ่งทางจิตใจของชาวบ้านมาโดยตลอด ซึ่งเป็นไปได้ว่าชาวบ้านมุ่งเคารพความศักดิ์สิทธิ์ของพระภิกษุที่เชื่อว่าจะสามารถดลบันดาลให้เกิดผลตอบสนองความต้องการของตนเป็นประการสำคัญ จึงไม่คำนึงถึงพระธรรมวินัยหรือหลักพุทธธรรมที่แท้จริงมากนัก และประการสำคัญแม้ว่าพระภิกษุเหล่านี้จะฉันของมึนเมาเป็นการกระทำผิดศีลถือเป็นอาบัติก็เป็นเพียงปาจิตตีย์จัดไว้ในจำพวกอาบัติเบา เรียกว่า ลหุกาบัติ พ้นได้ด้วยการแสดง[2] ความผิดต่อพระภิกษุรูปอื่น ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่ได้สร้างความเดือดร้อนให้ผู้อื่น และไม่เปิดเผยรู้กันเฉพาะผู้ใกล้ชิดของพระภิกษุเหล่านั้น แต่สิ่งที่น่าแปลกคือพระสงฆ์เหล่านี้ โดยเฉพาะพระเกจิอาจารย์ที่สืบทอดวิชาทางไสยศาสตร์ของสำนักวัดเขาอ้อได้รับการยกย่องอย่างสูงในฐานะพระอาจารย์ใหญ่ทางฝ่ายไสยศาสตร์ เมื่อมรณภาพจะบรรจุศพไว้ภายในโกศ[3] ไม่ใช้โลงศพแบบสี่เหลี่ยมทั่วไป เพราะถือว่าเป็นครูอาจารย์ เช่น พระครูสิทธยาภิรัต (เอียด ปทุมสโร) วัดดอนศาลา (พ.ศ. 2492) พระครูพิพัฒน์สิริธร (คง สิริมโต) วัดบ้านสวน (พ.ศ. 2516) พระอาจารย์ปาน ปาลธมฺโม วัด

---

[1]สัมภาษณ์พระครูกาชาด (บุญทอง เขมทตฺโต) เจ้าอาวาสวัดดอนศาลา ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2544.

[2]พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์. 2538. หน้า 166.

[3]โกศใช้บรรจุศพของพราหมณ์ซึ่งถือว่าเป็นชนชั้นสูง ไทยเรารับมาใช้กับสถาบันพระมหากษัตริย์และพระเถระชั้นผู้ใหญ่เท่านั้น ในจังหวัดพัทลุงน่าจะได้รับอิทธิพลจากกลุ่มพราหมณ์ ซึ่งยังมีการปฏิบัติอยู่จนปัจจุบัน.

ภาพประกอบที่ 65 รูปเหมือนพระอาจารย์นำ ชินวโร พระเกจิอาจารย์ชื่อดังแห่งวัดดอนศาลา ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง.

เขาอ้อ (พ.ศ. 2521) พระอธิการเล็ก วัดประดู่เรียง (พ.ศ. 2535)[1] พระครูกาชาด (บุญทอง เขมทตฺโต) วัดตอนศาลา (พ.ศ. 2545) เป็นต้น

จากการเคารพบูชาโดยเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์จึงนำไปสู่การสร้างรูปเคารพแบบรูปเหมือนจริงของพระภิกษุสงฆ์เหล่านี้ขึ้น เพื่อกราบไหว้บูชาแทนการสร้างพระพุทธรูป ทำให้เกิดการนิยมสร้างรูปเหมือนจริงของพระภิกษุขึ้นอย่างแพร่หลายจนกลายเป็นเอกลักษณ์ของวัดต่าง ๆ เกือบทุกวัดบริเวณแถบลุ่มทะเลสาบสงขลา และมีแนวโน้มจะเพิ่มมากขึ้นทุกปี

นอกจากจะมีการเน้นในการสร้างรูปเคารพในรูปของพระภิกษุแล้ว พุทธศาสนิกชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลายังให้ความสำคัญและเคารพบูชาพระพุทธเจ้าในฐานะพระบรมศาสดาผู้มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์เหนือมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ดังนั้นการสร้างพระพุทธรูปในฐานะตัวแทนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงอยู่ในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ประชาชนให้ความเคารพบูชาเป็นอย่างสูง พระพุทธรูปที่เก่าแก่มีอายุมากพุทธศาสนิกชนยิ่งมีความเชื่อว่ามีความศักดิ์สิทธิ์มาก เช่น พระพุทธนิมิต วัดป่าขอม พระพุทธรูปพระเกิด วัดพระเกิด พระพุทธรูปตาหลวงยายทอง วัดทุ่งขุนหลวง พระคุลา วัดเขียนบางแก้ว จังหวัดพัทลุง พระเดิม วัดเอก พระพุทธไสยาสน์โคตมะ วัดพะโคะ พระพุทธไสยาสน์พ่อเฒ่านอน วัดจะทิ้งพระ พระพุทธสิหิงค์ วัดเลียบ จังหวัดสงขลา เป็นต้น ความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปเป็นอนุสรณ์ให้กับบุคคลมีการนิยมอย่างแพร่หลายในแถบลุ่มทะเลสาบสงขลา โดยมีการนำชื่อบุคคลมาใช้เรียกชื่อพระพุทธรูป เช่น พระพุทธรูปเจ้าฟ้าอิ่ม เจ้าฟ้าดอกมะเดื่อ วัดเขาอ้อ พระพุทธรูปเจ้าฟ้า วัดท่าสำเภาเหนือ พระพุทธรูปแม่ทวด วัดเขียนบางแก้ว พระพุทธรูปสมเด็จเจ้าพรมทอง วัดท่าสำเภาใต้ จังหวัดพัทลุง พระพุทธรูปสมเด็จเจ้าเกาะยอ ที่พักสงฆ์เขากุด พระพุทธรูปสมเด็จเจ้าเกาะใหญ่ วัดทุ่งบัว พระพุทธรูปสมเด็จเจ้าแม่อยู่หัว วัดเจ้าแม่อยู่หัว พระพุทธรูปนวนสำลี วัดพะโคะ จังหวัดสงขลา เป็นต้น

ส่วนสมเด็จเจ้าพะโคะนั้นไม่มีรูปแทนเป็นพระพุทธรูป เนื่องจากชาวบ้านเชื่อกันว่ารอยพระพุทธบาทจำลองบนแผ่นหินบนเขาพะโคะเป็นรอยเท้าซ้ายจริง ๆ ที่สมเด็จเจ้าพะโคะได้ประทับไว้ให้ชาวบ้านได้กราบไหว้บูชา ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านจึงได้ยึดถือเอารอยพระพุทธบาทจำลองเป็นสิ่งแทนองค์สมเด็จเจ้าพะโคะ

จากความเชื่อต่อความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธรูปและการสร้างพระพุทธรูปเป็นอนุสรณ์แก่บุคคลดังได้กล่าวมานี้ ถือได้ว่าเป็นเอกลักษณ์หรือลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของพุทธศาสนาบริเวณ

---

[1]สัมภาษณ์พระครูพิพิธวรกิจ (คล้อย อโมโน) เจ้าคณะอำเภอควนขนุนและเจ้าอาวาสวัดภูเขาทอง ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2544.

ภาพประกอบที่ 66 พระพุทธรูปพระเกิด วัดพระเกิด ตำบลฝาละมี อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง.

ภาพประกอบที่ 67 พระพุทธรูปแม่ทวด วัดเขียนบางแก้ว ตำบลจองถนน อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง ศิลปสมัยอยุธยา.

ลุ่มทะเลสาบสงขลา ซึ่งนำไปสู่การสร้างศูนย์รวมศรัทธาร่วมแรงร่วมใจของชุมชน จนบางแห่งกลายเป็นประเพณีและพิธีกรรมที่ชุมชนประกอบร่วมกันเป็นประเพณีใหญ่โต เช่น ประเพณีสมโภชเจ้าแม่อยู่หัว และรำมโนห์ราโรงครู วัดเจ้าแม่อยู่หัว (ท่าคุระ) อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา ประเพณีการบวชนาคแก้บนต่อพระเดิม (พระพุทธรูป) ในอุโบสถวัดเอก อำเภอกระแสสินธุ์ จังหวัดสงขลา ประเพณีการบวชและการรำมโนห์ราถวายพระเกิดในอุโบสถวัดพระเกิด อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นท่าทีที่พุทธศาสนิกชนปฏิบัติต่อพระพุทธรูปส่วนหนึ่งที่นับถือกันว่ามีความศักดิ์สิทธิ์เป็นศูนย์กลางความศรัทธาของชาวบ้านที่เชื่อกันว่าจะได้รับความคุ้มครองจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้

ความเชื่อต่อความศักดิ์สิทธิ์นอกเหนือจะเชื่อในองค์พระพุทธรูปในฐานะสิ่งแทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ชาวบ้านยังมีความเชื่อต่อความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธสาวกผู้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ จึงมีการนิยมสร้างพระพุทธสาวกคู่กับพระพุทธรูป โดยเฉพาะพระสารีบุตรกับพระโมคคัลลานพระพุทธสาวกซ้ายขวาของพระพุทธเจ้า นิยมสร้างคู่กับพระพุทธรูปพระประทานภายในอุโบสถของวัดต่าง ๆ จำนวนมาก เช่น วัดเขาเจียก วัดป่าขอม วัดวัง วัดควนมะพร้าว วัดคลองขุด จังหวัดพัทลุง เป็นต้น นอกจากนี้พระพุทธสาวกที่มีคุณลักษณะพิเศษก็มีการนิยมสร้างขึ้นทั่วไปโดยเฉพาะพระสิวลีที่เชื่อกันว่ามีความศักดิ์สิทธิ์สามารถดลบันดาลให้ผู้เคารพบูชามีโชคลาภ พระภควัมบดีเชื่อว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ด้านโชคลาภ คงกระพันมหาอุด และพระสังกัจจายน์ เชื่อว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ด้านโชคลาภ แคล้วคลาดภัย คงกระพัน พระพุทธสาวกเหล่านี้นอกจากจะสร้างเป็นรูปบูชาขนาดใหญ่แล้ว พระเกจิอาจารย์นิยมนำมาสร้างเป็นพระเครื่องแจกจ่ายให้กับประชาชนเพื่อนำติดตัวไว้ป้องกันอันตรายต่าง ๆ และให้เกิดลาภผลตามคุณลักษณะของพระพุทธสาวกองค์นั้น ๆ เช่น พระสังกัจจายน์ของหลวงพ่อเจ็ก ฐิตธมฺโม วัดเขาแดงตะวันตก พระสังกัจจายน์ของพระครูเนกขัมมาภิมณฑ์ (คิษฐ์ ติสฺสโร) วัดปากสระ พระภควัมบดีหรือพระปิดตาของ พระราชรัตนโมลี (เส้ง ติสฺสโร) วัดแหลมทราย พระปิดตาของหลวงพ่อศรีแก้ว วัดไทรใหญ่ พระสิวลีของหลวงพ่อเจ็ก ฐิตธมฺโม วัดเขาแดงตะวันตก เป็นต้น

ความเชื่อทางพุทธศาสนาที่เน้นความศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวนี้เป็นลักษณะเด่นที่เน้นพุทธาคมและไสยศาสตร์ที่สร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพุทธศาสนาสามารถดึงคนทุกระดับชั้นให้เข้าวัดเพื่อแสวงหาสิ่งที่สามารถตอบสนองความต้องการความปลอดภัย และลาภยศในชีวิตของตน แต่ยิ่งห่างเหินหลักพุทธธรรมที่แท้จริงของพุทธศาสนามากขึ้น

พุทธศาสนาเน้นการผสมผสานความเชื่อท้องถิ่นและลัทธิศาสนาอื่น

พุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีการผสมผสานกับความเชื่อท้องถิ่นและลัทธิศาสนาอื่นอย่างกลมกลืน เนื่องจากเดิมคนในท้องถิ่นแถบนี้มีความเชื่อเกี่ยวกับผีสางเทวดา สิ่งเหนือธรรมชาติเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว เมื่อรับนับถือพุทธศาสนาก็ไม่ได้ละทิ้งความเชื่อเดิม แต่นำความเชื่อเดิมเข้ามาปฏิบัติผสมกลมกลืนกับพุทธศาสนา และเมื่อศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูเข้ามาพุทธศาสนาก็ไม่ได้ปฏิเสธความเชื่อทางลัทธิศาสนานี้ จึงทำให้พุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเป็นศาสนาที่มีการผสมผสานความเชื่อท้องถิ่นและลัทธิศาสนาอื่น ๆ ดังเห็นได้จากสิ่งที่เป็นปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ผู้คนในแถบนี้ได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาหลายอย่าง โดยเฉพาะความเชื่อเกี่ยวกับทวดมีค่อนข้างแพร่หลายมาก เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับทวดศาลาธรรม์ วัดศาลาธรรม์ อำเภอระโนด ทวดแหลมบ่อท่อ อำเภอกระแสสินธุ์ ทวดเกาะใหญ่ วัดเกาะใหญ่ อำเภอกระแสสินธุ์ ทวดตาล่อง วัดโลการาม อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ทวดจรเข้ วัดศักดิ์สิทธิ์ อำเภอควนขนุน ทวดเรือรี วัดเขียนบางแก้ว อำเภอ เขาชัยสน ทวดตาหมอเสือ - ทวดตาหมอช้าง วัดควนฝาละมี ทวดตาหมอเทพ วัดควนปิยาราม อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง เป็นต้น ทวดเหล่านี้ถือว่าเป็นวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ที่สิงสถิตอยู่บริเวณวัดหรือใกล้วัด เป็นความเชื่อดั้งเดิมที่มีมาก่อนจะมีการสร้างวัดนั้น ๆ เมื่อสร้างวัดขึ้นแล้ว ความเชื่อเกี่ยวกับทวดเหล่านี้ก็ยังอยู่คู่กับวัดที่ชาวบ้านต้องให้ความเคารพกราบไหว้บูชาเป็นที่รวมจิตใจและสร้างวินัยให้กับชุมชน ซึ่งชาวบ้านต้องคอยดูแลกราบไหว้บูชาและปฏิบัติให้เป็นไปตามความต้องการของทวด เพื่อให้ทวดดลบันดาลในสิ่งที่ต้องประสงค์ แต่หากปฏิบัติผิดไปจากธรรมเนียมที่นับถือบูชากันมาหรือผิดข้อห้ามก็เชื่อว่าทวดจะดลบันดาลให้เกิดเหตุไม่ดีหรือสิ่งที่ไม่เป็นมงคลแก่ตนได้ ทวดจึงเป็นที่รวมน้ำใจ ศรัทธาของคนในชุมชนที่เป็นพลังผลักดันให้คนในชุมชนเกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันสามารถนำมาเป็นพลังในการพัฒนาสร้างความเจริญความผาสุกให้กับชุมชนได้ ความเชื่อเกี่ยวกับทวดเหล่านี้เป็นบ่อเกิดแห่งพิธีกรรมต่าง ๆ ที่กระทำเพื่อบวงสรวงบูชาให้ทวดพอใจจะได้ช่วยคุ้มครองดลบันดาลให้เป็นไปตามความประสงค์ของชาวบ้าน

ความเชื่ออีกประการหนึ่งที่ผู้คนในแถบลุ่มทะเลสาบสงขลาถือปฏิบัติ เป็นจุดเน้นที่สำคัญได้แก่การบูชาเจ้าแม่ที่พบว่ามีวัดและสถานที่บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาหลายแห่งเข้ามาเกี่ยวข้องกับความเชื่อการบูชาเจ้าแม่หรือการบูชาผู้หญิง ซึ่งเป็นความเชื่อถือของคนในแถบนี้มาเป็นเวลายาวนานอย่างน้อยตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมา ดังกรณีตัวอย่างการยกย่องบูชานางเลือดขาวหรือเจ้าแม่อยู่หัวเลือดขาวในฐานะบุคคลในตำนานเมืองพัทลุงเป็นผู้มีจิตใจกุศลได้สร้างวัดวาอารามบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาไว้มากมาย แม้นางถึงแก่กรรมไปแล้วคนรุ่นต่อมาก็ยังบูชานับถือมีการสร้างพระพุทธรูปแทนตัวนางไว้ที่วัดสทังใหญ่ อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง เรียกกันว่าพระงาม แม้ปัจจุบันจะถูกทำลายไปแล้วก็ตาม แต่ก็ยังมีเรื่องเล่าขานสืบทอดกันมาจนปัจจุบันและยังมีการ

สร้างรูปปั้นนางเลือดขาวไว้ที่วัดเขียนบางแก้ว เพื่อให้ผู้คนได้กราบไหว้บูชา หรือกรณีการให้ความเคารพบูชาเจ้าแม่อยู่หัวที่วัดเจ้าแม่อยู่หัวหรือวัดท่าคุระ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา จนมีการสร้างพระพุทธรูปหล่อทองคำขึ้นแทนองค์เจ้าแม่อยู่หัว มีการประกอบพิธีรดน้ำสมโภชพระพุทธรูปทุกปีในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 6 จนเกิดเป็นประเพณีตายายย่านและพิธีกรรมรำโรงครูของมโนห์ราเกิดเป็นศูนย์รวมศรัทธาที่ยิ่งใหญ่ที่รวมผู้คนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาและบริเวณใกล้เคียงมาร่วมบุญกุศลในพุทธศาสนา

ความเชื่อในการบูชาเจ้าแม่นี้ปัจจุบันได้ขยายตัวในวงกว้างรวมไปถึงลัทธิการบูชาเจ้าแม่กวนอิม ซึ่งในสมัยใหม่ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าแม่กวนอิมได้เข้ามามีอิทธิพลในวัดมากขึ้นและดูเหมือนว่าประชาชนทั้งชาวไทยและชาวจีนจะให้ความเคารพนับถือบูชาอย่างแพร่หลายและกลายเป็นรูปเคารพส่วนหนึ่งของพุทธศาสนาที่จะสามารถดึงคนเข้าวัดได้ค่อนข้างมาก จนทำให้วัดหลายแห่งแข่งขันกันสร้างรูปเคารพขึ้นบูชาขนาดใหญ่เล็กตามกำลังศรัทธาและกำลังเงินทุน เช่น เจ้าแม่กวนอิม วัดนางเหล้า วัดแหลมพ้อ วัดโคกสมานคุณ จังหวัดสงขลา เจ้าแม่กวนอิม วัดคูหาสวรรค์ สำนักวิปัสสนาวังสันติบรรพต จังหวัดพัทลุง เป็นต้น แม้แต่ทางเทศบาลนครหาดใหญ่ก็มีการสร้างรูปเจ้าแม่กวนอิมขนาดใหญ่ด้วยหินหยกขาวไว้บนเขาคอหงส์เพื่อให้ประชาชนได้กราบไหว้บูชาคู่กับการสร้างพระพุทธรูปหล่อโลหะขนาดใหญ่ไว้บนยอดเขาคอหงส์ด้วย เป็นการผสมผสานระหว่างพุทธศาสนากับลัทธิการบูชาเจ้าแม่ เพื่อเป็นการสร้างศรัทธาให้ประชาชนให้ความสำคัญต่อกลุ่มการเมืองท้องถิ่นบางกลุ่มบางพวก ถือได้ว่าเป็นการสร้างศรัทธาที่หวังผลทางการเมือง

พุทธศาสนาเน้นสามัคคีธรรม

พุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาจะเน้นในเรื่องของสามัคคีธรรมให้เกิดในหมู่คณะ ซึ่งจะนำไปสู่ความสำเร็จในกิจที่ประสงค์ สามัคคีธรรมที่เด่น ๆ มี 2 ประการ ได้แก่ สามัคคีธรรมในงานบุญกุศล และสามัคคีธรรมในงานพัฒนาชุมชน

สามัคคีธรรมประการแรก เป็นสามัคคีธรรมในงานบุญกุศล เนื่องจากพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีความเชื่อว่างานบุญทุกประเภทมีอานิสงส์ให้เกิดบุญส่งเสริมให้ตนพบกับความสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ดังเห็นได้จากงานประเพณีบุญลากพระหรือชักพระ ในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ชาวบ้านในแถบลุ่มทะเลสาบสงขลามีความเชื่อตรงกันว่าเป็นวันที่พระพุทธเจ้าเสด็จจากดาวดึงส์ลงมายังโลกมนุษย์ ประชาชนต่างไปต้อนรับและแห่แหนพระพุทธเจ้าทำให้เป็นบ่อเกิดของประเพณีลากพระ ซึ่งเป็นการลากพระพุทธรูปสิ่งแทนพระพุทธเจ้าแห่แหนไปตามที่ต่าง ๆ ประชาชนต่างมีความสามัคคีพร้อมเพรียงกันชักลากพระพุทธรูป หรืองานประเพณีทอดกฐิน และทอดผ้าป่า ประชาชนจะมีความสามัคคีร่วมมือกันบริจาคทานทั้งแรงงานและทรัพย์สิน

เพราะประชาชนมีความเชื่อตรงกันว่าการไปร่วมงานประเพณีดังกล่าวจะได้บุญ เพราะฉะนั้นความเชื่อเรื่องบุญในพุทธศาสนาจึงเป็นบ่อเกิดแห่งสามัคคีธรรมขึ้นในชุมชนโดยมีวัดเป็นศูนย์กลางเป็นแหล่งรวมประชาชนในการทำบุญร่วมกัน ซึ่งจะพบเห็นได้ในงานประเพณีต่าง ๆ นอกเหนือจากที่กล่าวแล้ว เช่น ประเพณีวันสารทไทย ประเพณีการเทศน์มหาชาติ ประเพณีการผูกพัทธสีมา ประเพณีวันสงกรานต์ เป็นต้น นอกจากนี้การสร้างถาวรวัตถุในพุทธศาสนา ประชาชนจะให้ความร่วมมือมีความสามัคคีพร้อมเพรียงกันเสมอ ซึ่งมีตัวอย่างให้เห็นในสมัยที่เจ้าอธิการแก้ว พุทธมนี เจ้าอาวาสวัดตีหลวง อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา ทำการบูรณะเจดีย์พระมหาธาตุวัดพะโคะ เมื่อ พ.ศ. 2467 - 2468 ดังได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งการบูรณะครั้งนี้ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านเป็นอย่างดีในการมาช่วยงานขนวัสดุสิ่งก่อสร้างขึ้นไปบนเขาพะโคะโดยไม่คิดค่าจ้าง แต่ใช้แรงศรัทธาต่อองค์พระมหาธาตุเจดีย์สร้างความสามัคคีธรรมขึ้นในหมู่ประชาชนที่พร้อมเพรียงกันสละแรงงานและบริจาคทรัพย์เพื่อเป็นพุทธบูชาต่อพระมหาธาตุเจดีย์

สามัคคีธรรมประการที่สอง เป็นสามัคคีธรรมในงานพัฒนาชุมชน พุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีจุดเด่นหรือจุดเน้นที่เป็นเอกลักษณ์ในด้านการพัฒนาชุมชน โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำหรือวัดเป็นศูนย์กลางในการร่วมกันสร้างถนน สร้างสะพาน ขุดลอกแหล่งน้ำ หรือสาธารณประโยชน์อื่น ๆ เช่น การขุดลอกคลองควนขนุนของพระครูสิทธยาภิรัต (เอียด ปทุมสโร) วัดดอนศาลา การสร้างสะพานข้ามคลองปากประของพระครูสถิตสารคุณ (แต้ม) วัดท่าสำเภาเหนือ จังหวัดพัทลุง เป็นต้น งานพัฒนาชุมชนเหล่านี้ต้องอาศัยใช้สามัคคีธรรมสร้างความพร้อมเพรียงในหมู่ประชาชน โดยมีศูนย์รวมที่ความศรัทธาเชื่อถือต่อพระภิกษุสงฆ์รูปนั้น ๆ งานจึงจะสำเร็จได้ตามวัตถุประสงค์ และโดยเฉพาะงานพัฒนาชุมชนในรูปของการออมทรัพย์ที่เรียกว่าธนาคารชีวิต กลุ่มวัดอู่ตะเภา วัดดอนและวัดคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา มีพระครูพิพัฒนโชติ (ทอง เตชปุญโญ) เป็นผู้นำ กลุ่มนี้มีเป้าหมายเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างปลอดภัย สมาชิกต่างมีอุดมการณ์ร่วมกันในการคิดช่วยเหลือกลุ่มมากกว่าคิดเอาอะไรจากกลุ่มตั้งใจให้เบญจศีลเป็นวินัยของกลุ่ม มุ่งพัฒนาหมู่บ้านตามโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง[1] และกลุ่มสภาลานวัดตะโหมด ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง มีพระครูสุนทรสุนทรกิจจานุโยค (พะล่อง เตชปญโญ) เจ้าคณะตำบลตะโหมดเป็นแกนนำสร้างความร่วมมือระหว่างวัดบ้าน และราชการ เพื่อการพัฒนาท้องถิ่นสร้างความสามัคคี ส่งเสริมประเพณีและวัฒนธรรมท้อง

---

[1]สัมภาษณ์พระครูพิพัฒนโชติ (ทอง เตชปุญโญ) เจ้าอาวาสวัดดอน ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม พ.ศ. 2544.

ถิ่น ซึ่งทำให้ชาวบ้านสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข[1] กลุ่มเหล่านี้ล้วนเกิดขึ้นจากสามัคคีธรรมที่นำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาชุมชน อันเป็นลักษณะเด่นประการหนึ่งของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

พุทธศาสนาเน้นบุญบารมี

พุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเน้นเรื่องบุญบารมีที่เชื่อว่าสถานภาพของบุคคลเกิดจากผลของการสะสมบุญบารมีทั้งในชาตินี้และในชาติที่ผ่านมาอันจะส่งผลต่อชาติหน้าด้วย เพราะฉะนั้นบุคคลจะดีชั่ว ร่ำรวย ยากจน ย่อมเป็นไปตามผลบุญ – กรรม ที่ได้สร้างไว้ ผู้ที่สร้างบุญไว้มากหรือสร้างกรรมดีไว้มากก็จะพบกับความสุขความเจริญทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ผู้ที่สร้างบุญน้อยหรือสร้างกรรมไม่ดีไว้มากก็จะพบกับความทุกข์ยากลำบากทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ด้วยเหตุนี้บุคคลจึงพยายามสร้างบุญสร้างกุศลเพื่อเป็นการสะสมบุญไว้เป็นทุนเพื่อเกื้อหนุนชีวิตในเบื้องหน้าที่ดีกว่าปัจจุบัน ในส่วนของพระภิกษุสงฆ์ผู้มีชื่อเสียงเป็นที่เคารพนับถือบูชาของประชาชนทั่วไป ทั้งในอดีตและปัจจุบันชาวบ้านมีความเชื่อเป็นผู้สั่งสมบุญมาด้วยดีและเป็นผู้ที่ปฏิบัติธรรมตามหลักพระธรรมวินัยเพื่อให้บรรลุพระโพธิญาณหรือบรรลุนิพพานหรือเพื่อให้ทันศาสนาพระศรีอาริยเมตไตรย จนบางครั้งทั้งในอดีตและปัจจุบันชาวบ้านจึงเชื่อว่าพระภิกษุบางรูปคือองค์พระศรีอาริยเมตไตรยลงมาจุติ เพื่อสร้างบุญบารมีช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ให้พ้นจากความทุกข์ยาก โดยเฉพาะสมเด็จเจ้าพะโคะหรือหลวงพ่อทวดเหยียบน้ำทะเลจืดแห่งวัดพะโคะ ตำบลชุมพล อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา คือองค์สมเด็จพระศรีอาริยเมตไตรยจุติลงมาช่วยเหลือชาวบ้าน และจรรโลงพุทธศาสนาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระพุทธโคตม[2] และยังเชื่อว่าสมเด็จเจ้าพะโคะหรือพระราชมุนีสามีรามคุณูปมาจารย์ ได้โละเป็นควงไฟหายไปพร้อมกับสามเณรรูปหนึ่ง[3] ชาวบ้านจึงเรียกว่า สมเด็จเจ้าพะโคะผู้มีบุญ นอกจากนี้ชาวบ้านยังเชื่อผู้มีบุญบารมีที่เป็นเพื่อนเกลอของสมเด็จเจ้าพะโคะอีก 2 รูปที่อยู่ในยุคสมัยเดียวกัน ได้แก่ สมเด็จเจ้าเกาะยอ แห่งเขากุด ตำบลเกาะยอ อำเภอเมืองสงขลา และสมเด็จเจ้าเกาะใหญ่ แห่งวัดสูงเกาะใหญ่ ตำบลเกาะใหญ่ อำเภอกระแสสินธุ์ จังหวัดสงขลา ลักษณะความเชื่อดังกล่าวล้วนแต่เกี่ยวข้องกับผู้มีบุญบารมีซึ่งสัมพันธ์กับความเชื่อที่เกี่ยวกับพระศรีอาริยเมตไตรยสืบทอดมาจนปัจจุบัน ดังเห็นได้ว่ามีการ

---

[1]สัมภาษณ์พระครูสุนทรสุนทรกิจจานุโยค (พะล่อง เตชปญฺโญ) เจ้าคณะตำบลตะโหมด วัดตะโหมด ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 3 เมษายน พ.ศ. 2544.

[2]เจ้าอธิการลั่น กาญจโน. หนังสือประวัติสมเด็จเจ้าพะโค๊ะราชมุนีสามีรามคุณูปมาจารย์เหยียบน้ำทะเลเค็มกลับจืดเท่ากงเกวียน. 2506. หน้า 126.

[3]เรื่องเดิม. หหน้า 132.

บูชาพระพุทธรูปบางองค์เป็นพระศรีอาริยเมตไตรย เช่น พระพุทธรูปปูนปั้นแบบทรงเครื่องภายในวิหารวัดเจดีย์งาม อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา[1] รูปพระพุทธสาวก วัดท่าสำเภาเหนือ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง[2] เป็นต้น นอกจากนี้เชื่อว่าพระอธิการชื่น ติสฺสจโจ[3] เจ้าอาวาสวัดควนหวาด ตำบลดูหาใต้ อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา เป็นองค์พระโพธิสัตว์ศรีอาริยเมตไตรยผู้มีบุญบารมีจุติลงมาช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ ดังเห็นได้ว่าในบทพระคาถาที่ใช้บูชาพระอธิการชื่น ติสฺสจโจ ระบุไว้ว่า "อริยะเมตไตรโย โพธิสัตว์โต ติสฺสจโจ นามะภิกขุ"[4]

ความเชื่อเกี่ยวกับผู้มีบุญบารมีเป็นความเชื่อที่สามารถสร้างความศรัทธาต่อพุทธศาสนิกชนให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระภิกษุบางรูปที่มีคุณลักษณะพิเศษสามารถเชื่อมโยงหรือเป็นสื่อติดต่อกับผู้มีบุญบารมีได้ ดังเห็นได้จากพระครูถาวรชัยคุณ (หมุน ยสโร) เจ้าอาวาสวัดเขาแดงตะวันออก อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เป็นร่างทรงหรือสามารถติดต่อกับหลวงพ่อทวดเหยียบน้ำทะเลจืดได้ หรือพระเทพญาณโมลี (มณฑล กิตติโสภโณ) เจ้าคณะจังหวัดพัทลุง เชื่อว่าในชาติก่อนได้เกี่ยวข้องกับหลวงพ่อทวดเหยียบน้ำทะเลจืดด้วย ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนแต่สืบเนื่องมาจากความเชื่อเกี่ยวกับผู้มีบุญบารมีทั้งสิ้นอันเป็นลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน

พุทธศาสนาเน้นปัจเจกบุคคล

พุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีลักษณะเด่นที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การให้ความเคารพบูชาในตัวบุคคลหรือปัจเจกชนมากกว่าตัวธรรมะของศาสนา ซึ่งพบว่าพุทธศาสนิกชนจำนวนมากให้ความเคารพบูชาในตัวพระภิกษุเฉพาะรูปเฉพาะวัด จนเกิดการยึดตัวบุคคลหรือตัวพระภิกษุสงฆ์เป็นหลัก พระภิกษุสงฆ์ที่ประชาชนยึดเหนี่ยวเป็นที่พึ่งหรือเป็นที่เคารพบูชา จะต้องเป็นพระภิกษุสงฆ์ที่มีลักษณะเด่นพิเศษกว่าพระภิกษุทั่วไป เช่น พระอาจารย์นำ ชินวโร วัดคอนศาลา อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง พระครูถาวรชัยคุณ (หมุน ยสโร) เจ้าอาวาสวัดเขาแดงตะวันออก อำเภอเมืองพัทลุง พระครูเนกขัมมาภิมณฑ์ (ดิษฐ์ ติสสโร) เจ้า

---

[1]ชัยวุฒิ พิยะกูล. โบราณวิทยาเมืองพัทลุง. 2525. หน้า 226.

[2]ชัยวุฒิ พิยะกูล. ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองพัทลุงเก่าเขาชัยบุรี อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง. 2543. หน้า 178.

[3]พระอธิการชื่น ติสฺสจโจ เจ้าอาวาสวัดควนหวาด มรณภาพ เมื่อวันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2541 อายุ 92 ปี 4 เดือน 15 วัน.

[4]คณะญาติและลูกศิษย์. อนุสรณ์งานประชุมเพลิงท่านพระอาจารย์ชื่น ติสฺสจโจ เจ้าอาวาสวัดควนหวาด. 2541. หน้า 46.

อาวาสวัดปากสระ อำเภอเมืองพัทลุง พระครูศรัทธานุรักษ์ (วรรณ) เจ้าอาวาสวัดรัตนาราม อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง พระอธิการเรือง วัดหัววัง อำเภอระโนด พระอธิการศรีแก้ว กุลคุโน เจ้าอาวาสวัดไทรใหญ่ อำเภอควนเนียง จังหวัดสงขลา เป็นต้น พระภิกษุเหล่านี้ล้วนแต่เป็นพระเกจิอาจารย์ที่เชื่อว่ามีความศักดิ์สิทธิ์เป็นที่เคารพบูชาของประชาชนทั้งใกล้และไกลต่างหลั่งไหลไปวัด เพื่อนมัสการหรือเยี่ยมเยือนพระภิกษุเหล่านี้ และประชาชนจะเชื่อฟังให้ความร่วมมือในการประกอบกิจต่าง ๆ ที่พระภิกษุต้องการ แต่หลังจากพระภิกษุเหล่านี้ได้มรณภาพไปแล้วก็อาจจะทำให้วัดนั้นโรยราไปด้วย เนื่องจากประชาชนไม่ค่อยเข้าวัด เพราะวัดขาดพระภิกษุผู้มีคุณสมบัติพิเศษ แต่ถ้าวัดนั้นยังมีพระภิกษุที่สืบทอดเจ้าอาวาสมีคุณลักษณะเด่นพิเศษอย่างหนึ่งอย่างใดอยู่ก็จะค่อย ๆ สร้างสมบารมีดึงคนเข้าวัดได้ก็จะทำให้วัดนั้นมีความเจริญได้ เช่น กรณีของวัดเขาอ้อหลังจากพระอาจารย์ปาน ปาลธมฺโม ย้ายไปอยู่วัดดอนศาลา เมื่อ พ.ศ. 2503 ทำให้วัดเขาอ้อขาดพระภิกษุที่มีความรู้ทางไสยศาสตร์ ชาวบ้านไม่ค่อยเข้าวัด ทำให้วัดทรุดโทรมลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งตรงกันข้ามกับวัดดอนศาลากลับมีความเจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว เนื่องจากประชาชนหรือชาวบ้านเข้าวัดมากขึ้น เพื่อขอความอนุเคราะห์จากพระอาจารย์ปาน ปาลธมฺโม ในด้านต่าง ๆ เป็นต้น ลักษณะอย่างนี้เป็นการยึดตัวบุคคลหรือปัจเจกชนมากกว่าหลักธรรมหรือพุทธศาสนา ซึ่งจะพบทั่วไปในทุกยุคทุกสมัย อันเนื่องมาจากความต้องการของพุทธศาสนิกชนผู้เข้าวัดมีความหลากหลายบางคนมีความต้องการหลักธรรมก็จะไปหาพระภิกษุผู้มีความรอบรู้ทางด้านหลักธรรม บางคนมีความต้องการด้านโหราศาสตร์ ไสยศาสตร์ การรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้าน บุคคลเหล่านั้นก็ต้องไปหาพระภิกษุที่มีคุณลักษณะเด่นตามที่ต้องการ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีลักษณะพิเศษที่เน้นปัจเจกบุคคลมากกว่าหลักพุทธธรรมทางศาสนา

พุทธศาสนาเน้นศาสนสถานและศาสนวัตถุ

พุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเน้นการสร้างศาสนสถาน เช่น อุโบสถ ศาลาการเปรียญ เจดีย์ เป็นต้น และการเน้นศาสนวัตถุ เช่น พระพุทธรูป รูปพระภิกษุ เป็นต้น ซึ่งจะพบว่าเดิมวัดและพระสงฆ์จำนวนมากพยายามให้ความสำคัญกับการสร้างอุโบสถและศาลาการเปรียญที่เป็นลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น คือการสร้างอาคารด้วยไม้รูปแบบทรงโถงไม่มีฝาผนังกั้นหรือจะมีการกั้นผนังบ้างก็เฉพาะด้านหลังของพระประธาน เช่น อุโบสถวัดจินตาวาส อุโบสถวัดประดู่หอม อุโบสถวัดบ้านสวน อุโบสถวัดนาโอ่ อุโบสถวัดอภยาราม ศาลาการเปรียญวัดควนฝาละมี ศาลาการเปรียญวัดห้วยลึก จังหวัดพัทลุง อุโบสถวัดอู่ตะเภา อุโบสถวัดควนมิตร อุโบสถวัดสนามชัย อุโบสถวัดน้ำขาวใน ศาลาการเปรียญวัดอ่างทอง ศาลาการเปรียญวัดขุนทอง ศาลาการเปรียญวัดบ่อหว้า จังหวัดสงขลา เป็นต้น อุโบสถและศาลาการเปรียญเหล่านี้

มีการสร้างแบบเรียบง่ายและเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ทำให้อากาศถ่ายเทได้สะดวกภายในเย็นสบายไม่ร้อน แต่หลัง พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ลักษณะของสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงมาก โดยเฉพาะอุโบสถและศาลาการเปรียญมีการเปลี่ยนแปลงเป็นอาคารคอนกรีตเกือบทั้งหมด ทำให้รูปลักษณ์ของท้องถิ่นเกือบทั้งหมดถูกเปลี่ยนแปลงเป็นแบบทางการ หรืออุโบสถแบบ ก. แบบ ข. และแบบ ค. แต่ละแบบมีการก่อสร้างอย่างใหญ่โตจนเกินความจำเป็น ซึ่งต้องระดมทุนจำนวนมากมาย

ส่วนพระพุทธรูปในระยะแรกส่วนใหญ่ยังนิยมใช้ช่างในท้องถิ่นเป็นผู้ปั้น ความเป็นท้องถิ่นจึงยังปรากฏให้เห็นเป็นลักษณะเฉพาะถิ่นและจะนิยมพระพุทธรูปปูนปั้นมากกว่าหล่อโลหะ เนื่องจากปูนปั้นทำได้ง่ายกว่า ขั้นตอนมีน้อย จึงสะดวกที่ช่างจะได้สร้างสรรค์งาน ไม่ซับซ้อนเหมือนหล่อโลหะ เช่น พระพุทธรูปปูนปั้นพระประธานในอุโบสถวัดบ้านสวน พระพุทธรูปปูนปั้นพระประธานในอุโบสถวัดเขาเจียก พระพุทธรูปปูนปั้นพระประธานในอุโบสถวัดแจ้ง จังหวัดพัทลุง พระพุทธรูปปูนปั้นพระประธานในอุโบสถวัดเขาบ่อ พระพุทธรูปปูนปั้นพระประธานในอุโบสถวัดคูเต่า พระพุทธรูปปูนปั้นพระประธานในอุโบสถวัดอู่ตะเภา จังหวัดสงขลา เป็นต้น แต่หลังจาก พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา การสร้างพระพุทธรูปโดยช่างฝีมือในท้องถิ่นเริ่มหมดความสำคัญลง พุทธศาสนิกชน วัดและพระสงฆ์นิยมหันไปซื้อพระพุทธรูปหล่อโลหะจากกรุงเทพฯ ทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ที่มีขายอยู่ทั่วไป ทำให้ลักษณะเฉพาะของการสร้างพระพุทธรูปในท้องถิ่นถูกทำลายไปด้วย แต่กลับเกิดคตินิยมใหม่คือการนิยมสร้างรูปพระภิกษุสงฆ์ขึ้นกราบไหว้บูชา ซึ่งจะพบทั่วไปในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา เช่น รูปเหมือนพระครูสังฆวิจารณ์ ฉัททันต์บรรพต (ทองเฒ่า) วัดเขาอ้อ รูปเหมือนพระอาจารย์นำ ชินวโร วัดคอนศาลา รูปเหมือนพระครูพิพัฒน์สิริธร (คง สิริมโต) วัดบ้านสวน รูปเหมือนพระครูถาวรชัยคุณ (หมุน ยสโร) วัดเขาแดงตะวันออก จังหวัดพัทลุง รูปเหมือนสมเด็จเจ้าพะโคะหรือหลวงพ่อทวดเหยียบน้ำทะเลจืด วัดพะโคะ รูปเหมือนพระราชรัตนโมลี (เส้ง ติสสโร) วัดแหลมทราย รูปเหมือนหลวงพ่อทวดหัวมวย วัดอ่างทอง รูปเหมือนสมเด็จเจ้าเกาะยอ วัดสุวรรณคีรี จังหวัดสงขลา เป็นต้น พระรูปเหมือนของพระภิกษุสงฆ์เหล่านี้จะกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำวัดนั้น ๆ แทนองค์พระพุทธรูปที่ส่วนใหญ่ถูกขังอยู่ภายในอุโบสถหรือศาลาการเปรียญ และมีแนวโน้มว่าการสร้างรูปเหมือนของพระภิกษุสงฆ์จะมีการสร้างขึ้นอย่างแพร่หลายเกือบทุกวัด สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นลักษณะเด่นที่วัดและพระสงฆ์ต้องปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับกระแสความต้องการของพุทธศาสนิกชนมากขึ้นและตามกระแสวัตถุนิยมของสังคมปัจจุบัน

บทที่ 6

แนวทางการส่งเสริม เผยแผ่ และนำหลักธรรมพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคม

การเผยแผ่พุทธศาสนามีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล หลังจากพระบรมศาสดาพระศรีสากยมุนีได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และได้นำหลักธรรมมาสั่งสอนผู้อื่นจนเกิดพุทธสาวกขึ้นมากมายเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พุทธธรรม ทำให้หลักพุทธธรรมของพระองค์ได้เผยแผ่ไปทั่วโลกในระยะเวลากว่า 2,500 ปี หลังจากพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้าสู่ดินแดนสุวรรณภูมิหรือดินแดนที่เป็นประเทศไทยปัจจุบัน เมื่อประมาณ 1,000 ปีเศษมาแล้ว หลักพุทธธรรมถูกนำมาใช้อบรมสั่งสอนกลุ่มชนในบริเวณนี้ผสมผสานกับหลักความเชื่อดั้งเดิม จนกลายเป็นสิ่งกำหนดแนวคิดทางโลกทัศน์และชีวทัศน์ของกลุ่มชนส่วนใหญ่บนแผ่นดินนี้ พุทธศาสนาและหลักพุทธธรรมดังกล่าวนี้ได้เข้ามาเผยแผ่บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาไม่น้อยกว่าสมัยพุทธศตวรรษที่ 12 พร้อม ๆ กับศาสนาพราหมณ์ ซึ่งเป็นศาสนาที่ชนชั้นสูงหรือชนชั้นปกครองต้องอาศัยในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อสื่อกับเทพเจ้าเป็นการสร้างความชอบธรรมในการใช้อำนาจควบคู่กับหลักธรรมทางพุทธศาสนาในการปกครองควบคุมกลุ่มชน ด้วยเหตุนี้เราจึงพบว่าตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน การเผยแผ่พุทธศาสนาหรือหลักพุทธธรรมมักจะมีคติความเชื่อของพราหมณ์เจือปนอยู่เสมอ จนก่อให้เกิดการผสมผสานอย่างกลมกลืนระหว่างพุทธ พราหมณ์ และผี ซึ่งเป็นพื้นฐานทางโลกทัศน์และชีวทัศน์ของกลุ่มคนแถบนี้มาแต่อดีต แม้ว่าโดยทั่วไปการคณะสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาจะอยู่ภายใต้อิทธิพลการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางมาตั้งแต่สมัยอยุธยาภายใต้การอุปถัมภ์ของพระมหากษัตริย์ แต่การดำเนินงานทางการปกครองคณะสงฆ์ในการเผยแผ่และการนำหลักพุทธธรรมไปใช้กับชีวิตของผู้คนค่อนข้างจะเป็นอิสระจากการควบคุมของรัฐ เนื่องจากพระมหากษัตริย์ได้ทรงโปรดเกล้าฯ มอบอำนาจในการจัดการคณะสงฆ์ผ่านเจ้าคณะใหญ่ในรูปแบบการกัลปนาวัด ทำให้เจ้าคณะหัวเมืองมีอำนาจจัดการคณะสงฆ์ได้ค่อนข้างอิสระ และมีข้าพระโยมสงฆ์เป็นกำลังสำคัญของวัด แม้แต่ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นการจัดการคณะสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาก็ไม่แตกต่างไปจากในสมัยอยุธยามากนัก ส่วนหลักพุทธธรรมที่พระภิกษุนำมาศึกษาเป็นเรื่องของพุทธประวัติ ศีล - นรก - สวรรค์ และพระอภิธรรมเสียส่วนใหญ่ การเผยแผ่ธรรมะก็ใช้วิธีการเทศนาสั่งสอนและปฏิบัติธรรมวิปัสสนากรรมฐาน พุทธศาสนิกชนเชื่อตามคัมภีร์มากกว่าการศึกษาตีความวิเคราะห์ให้เห็นถึงแก่นแท้ของพุทธธรรม จึงยากต่อการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้กับการพัฒนาสังคม เมื่อกระแสวัฒนธรรมตะวันตกได้หลั่งไหลเข้ามากับการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย สังคมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาจึงหันมารับวัฒนธรรมตะวันตกโดยไม่คำนึงถึงพื้นฐานด้าน

ภูมิปัญญาดั้งเดิมที่มีการสั่งสมมาเป็นเวลายาวนาน ต่างค่อย ๆ ละทิ้งแล้วหันมารับวัฒนธรรมใหม่ ส่วนพระสงฆ์ก็ยังศึกษาตัวคัมภีร์แบบดั้งเดิมที่คนทั่วไปอ่านไม่รู้เรื่องและไม่เข้าใจ การเผยแผ่และการชี้นำให้ประชาชนได้นำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาตนเอง และสังคมยังไม่มีวิธีการใหม่ ๆ พระสงฆ์ขาดความรู้ทางด้านวิทยาการใหม่ ๆ จึงเป็นเรื่องน่าเบื่อหน่ายที่ชาวบ้านจะต้องมานั่งฟังพระเทศน์ในงานศพหรืองานตามเทศกาลประเพณีต่าง ๆ ดังนั้นแนวทางการส่งเสริม เผยแผ่และการนำหลักธรรมพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตนเองและสังคม จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการพัฒนาและจรรโลงพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

แนวทางการส่งเสริมและเผยแผ่พุทธศาสนา

พุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาได้รับการส่งเสริมและเผยแผ่แก่พุทธศาสนิกชนในรูปแบบต่าง ๆ ในอดีตที่ผ่านมาพระภิกษุสงฆ์นิยมเผยแผ่ธรรมโดยการเทศนาสั่งสอนประชาชนในวันสำคัญต่าง ๆ หรือวันที่มีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาในโอกาสต่าง ๆ เช่น วันธรรมสวนะ วันวิสาขบูชา ประเพณีวันสารทไทย ประเพณีการทอดกฐิน - ทอดผ้าป่า ประเพณีงานศพ เป็นต้น ตลอดถึงการออกธรรมจาริกในรูปแบบธรรมทูต การตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลและการเผยแผ่โดยสิ่งพิมพ์ การใช้เทคโนโลยีด้านวิทยุโทรทัศน์เพื่อการเผยแผ่ธรรม สิ่งเหล่านี้คณะสงฆ์ได้ดำเนินการมาเป็นระยะ แต่เป็นการดำเนินการในเชิงตั้งรับมากกว่าในเชิงรุก จึงดูเหมือนว่าบทบาทด้านการเผยแผ่ธรรมไม่มีอะไรเด่นชัดและไม่มีองค์กรรองรับที่ชัดเจน จึงทำให้การส่งเสริมและเผยแผ่พุทธศาสนาไม่เกิดผลเท่าที่ควร ดังนั้นควรมีการกำหนดแนวทางการส่งเสริมและเผยแผ่พุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาไว้ให้ชัดเจนพอจะใช้เป็นแนวปฏิบัติได้ดังนี้

1. การส่งเสริมและเผยแผ่พุทธศาสนาโดยโครงการพระธรรมทูต

การเผยแผ่ธรรมโดยการส่งพระสงฆ์เดินทางไปเผยแผ่ในท้องถิ่นต่าง ๆ เป็นที่นิยมมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล การออกจาริกธรรมเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระภิกษุก็ดำเนินการมาเรื่อย ๆ ทุกยุคทุกสมัย ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในอดีตก็มีการเผยแผ่ธรรม แม้ว่าในสมัยนั้นยังไม่มีการจัดองค์กรแบบพระธรรมทูต แต่คณะสงฆ์ก็มีการแต่งตั้งหรือมอบหมายให้พระสงฆ์จากส่วนกลางและในท้องถิ่นที่ทรงคุณความรู้ทางพุทธศาสนาออกไปเผยแผ่ธรรมในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาทุกปี โดยเดินทางรอนแรมไปตามวัดและสถานที่ราชการบางแห่งเพื่อสั่งสอนธรรมแก่ประชาชนและข้าราชการ ซึ่งทางฝ่ายภาครัฐในท้องถิ่นจะคอยให้ความช่วยเหลืออุปถัมภ์จนกว่าภาระกิจจะสำเร็จ นอกจากเผยแผ่ธรรมแล้วหน่วยงานราชการที่ติดตามพระสงฆ์ก็จะได้ประโยชน์ในการเผยแพร่ข่าวหรือสื่อข่าวเกี่ยวกับข้อราชการของหน่วยงานนั้นให้ประชาชนได้ทราบด้วย นอกจากนี้ผู้

บริหารคณะสงฆ์ เช่น เจ้าคณะมณฑลหรือเจ้าคณะตรวจการภาค หรือเจ้าคณะภาคในสมัยปัจจุบัน เมื่อได้เดินทางออกไปตรวจการคณะสงฆ์ก็จะมีการเทศนาสั่งสอนธรรมะแก่ประชาชนและพระสงฆ์ในพื้นที่นั้น ๆ ด้วย ซึ่งเป็นทางหนึ่งที่ทำให้สามารถเผยแผ่ธรรมที่เหมาะสมกับประชาชนได้ และยังสร้างความใกล้ชิดหรือสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนได้อีกทางหนึ่งด้วย แต่ในระยะต่อมาเมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ได้มีการกำหนดให้มีองค์การเผยแผ่ขึ้นในระดับจังหวัดและระดับอำเภอ แต่องค์การนี้ก็ไม่ปรากฏผลงานที่เด่นชัดในเรื่องของการเผยแผ่พุทธศาสนาในท้องถิ่น หลังจากมีการตั้งองค์การในรูปของพระธรรมทูตตั้งแต่ พ.ศ. 2509 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นนโยบายของคณะสงฆ์ส่วนกลางและภาครัฐที่จะดึงพระสงฆ์เข้ามาเป็นเครื่องมือในการต่อต้านอิทธิพลลัทธิคอมมิวนิสต์ ซึ่งมีสถานการณ์รุนแรงบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2505 - 2525 แต่หลัง พ.ศ. 2525 โครงการพระธรรมทูตออกเผยแผ่พุทธศาสนาเริ่มเสื่อมถอยลง เนื่องจากขาดงบประมาณสนับสนุนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่ค่อยเห็นความสำคัญ และโครงการนี้ได้ค่อย ๆ หมดความสำคัญลงตั้งแต่ ประมาณ พ.ศ. 2537 เนื่องจากขาดงบประมาณสนับสนุน และส่วนราชการที่เกี่ยวข้องให้ความสำคัญน้อยลง ผู้วิจัยเห็นว่าโครงการเผยแผ่ธรรมโดยพระธรรมทูตยังเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ต่อการเผยแผ่พุทธศาสนาที่จะทำให้ประชาชนเห็นคุณค่าความสำคัญของพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี คณะสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาจึงควรมีการฟื้นฟูโครงการนี้ขึ้นใหม่ โดยการจัดเป็นองค์กรร่วมกันทั้งฝ่ายคณะสงฆ์ ฝ่ายราชการ และฝ่ายประชาชน ในการวางแผนเพื่อการพัฒนาวิธีการเผยแผ่ เนื้อหาและเวลาสถานที่ที่จะออกไปเผยแผ่ธรรม โดยเฉพาะพระภิกษุสงฆ์ที่เป็นพระธรรมทูตประจำอำเภอ ประจำจังหวัด จะต้องได้รับการอบรมความรู้ความเหมาะสมกริยามารยาทในการเป็นพระธรรมทูตที่ดีที่สามารถตอบสนองความต้องการของท้องถิ่นได้ตรงและเหมาะสมกับแต่ละพื้นที่ เนื่องจากบางครั้งพระธรรมทูตจะมีปัญหากับชาวบ้านและข้าราชการหรือผู้ที่เกี่ยวข้องด้วย ดังเห็นได้จากกรณีตัวอย่าง เมื่อ พ.ศ. 2535 ผู้วิจัยเป็นเจ้าหน้าที่สำนักงานศึกษาธิการอำเภอเมืองพัทลุง มีหน้าที่รับผิดชอบดำเนินการโครงการพระธรรมทูต แต่เนื่องจากพระภิกษุสงฆ์ที่ได้รับการแต่งตั้งจากเจ้าคณะสงฆ์บางรูปไม่เป็นที่ยอมรับของชาวบ้านและผู้นำท้องถิ่น การเผยแผ่ธรรมบางครั้งมีการพูดกระทบกระทั่งผู้นำท้องถิ่นในทางลบ และบางรูปพูดในเชิงแข็งกระด้างดำหนิชาวบ้านในเชิงลบ ดังนั้นในปีถัดมาจึงมีปัญหาในการเผยแผ่ธรรม เนื่องจากผู้นำท้องถิ่นได้เข้าชื่อกันเสนอมายังอำเภอเมืองพัทลุง ขอตัดรายชื่อพระธรรมทูตบางรูปออกไป ซึ่งในที่สุดเพื่อไม่ให้มีปัญหาทางอำเภอและคณะสงฆ์จึงได้ปรึกษากันและตัดรายชื่อพระธรรมทูตบางรูปออกไป ปัญหาจึงได้ยุติ

ปัญหาดังกล่าวเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าการพิจารณาคัดเลือกพระธรรมทูตเพื่อออกไปเผยแผ่ธรรมกับชาวบ้านในท้องถิ่นต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ อาศัยเฉพาะพระสงฆ์ที่มีความรู้อย่าง

เดียวไม่ได้ คงต้องให้เป็นที่ยอมรับและเคารพนับถือของชาวบ้านด้วย และที่สำคัญพระธรรมทูตต้องมีศิลปะในการพูดโน้มน้าวให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญและนำหลักธรรมไปปฏิบัติ มิฉะนั้นแล้วชาวบ้านจะไม่เชื่อถือ ไม่ให้ความร่วมมือ หรือไม่ยอมรับฟังในคำสั่งสอน ก็จะเกิดปัญหาตามมาดังได้กล่าวแล้ว

การเผยแผ่พุทธศาสนาโดยพระธรรมทูตจะเฟื่องฟูได้ผลดีหรือมีความเจริญก้าวหน้าได้นั้น ทุกฝ่ายจำเป็นต้องให้ความร่วมมือกันอย่างจริงจัง โดยเฉพาะทางฝ่ายราชการในระยะแรก ๆ จะให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีทั้งกำลังคนและงบประมาณสนับสนุน เนื่องจากเป็นระยะที่ราชการใช้พุทธศาสนาสกัดอิทธิพลลัทธิคอมมิวนิสต์ แต่หลังจากนั้นการสนับสนุนด้านงบประมาณค่อย ๆ ลดน้อยลงจนเกือบหมด ข้าราชการในท้องถิ่นก็เริ่มหันหลังให้เนื่องจากไม่มีงบประมาณสนับสนุน ส่วนพระสงฆ์เมื่อขาดรัฐหรือราชการสนับสนุน ก็ทำให้บทบาทด้านนี้ลดน้อยลงด้วย ด้วยเหตุนี้จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่คณะสงฆ์จะต้องปรับเปลี่ยนบทบาทด้านนี้ โดยการจัดตั้งองค์กรเฉพาะโครงการพระธรรมทูตขึ้นมาใหม่ ประกอบด้วย คณะสงฆ์ เอกชน และราชการ ส่วนการบริหารจัดการเดิมอยู่ที่หน่วยราชการนั้น ควรให้เป็นหน้าที่ของคณะสงฆ์กับเอกชนร่วมกันดำเนินการจะสะดวก รวดเร็วกว่าระบบราชการ การดำเนินงานโครงการพระธรรมทูตจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องดูความต้องการของท้องถิ่น ดูสภาพปัญหา และสภาพทั่วไป เพื่อให้สามารถนำหลักธรรมพุทธศาสนาไปเผยแผ่แก้ปัญหาให้ตรงกับความต้องการของแต่ละท้องถิ่น

2. การส่งเสริมและเผยแผ่พุทธศาสนาโดยการให้การศึกษาอบรม

เดิมพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการให้การศึกษาอบรมแก่กลุบุตรในชุมชนและในสถานศึกษาหลายแห่งพระสงฆ์ได้เข้าไปสอนศีลธรรม ตลอดถึงอบรมศีลธรรมแก่นักโทษในเรือนจำ การอบรมสั่งสอนเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นการนำหลักธรรมมาเผยแผ่แก่ประชาชน หลักแห่งการเผยแผ่พุทธศาสนาโดยการให้การศึกษาอบรมแก่ประชาชนที่ผ่านมา ล้วนแต่ถูกกำหนดจากคณะสงฆ์ส่วนกลาง เช่น การตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ หรือศูนย์การศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ การตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล การสอนศีลธรรมและจริยธรรมในสถานศึกษา เป็นต้น การเผยแผ่พุทธศาสนาโดยกิจกรรมดังกล่าวแม้จะได้รับการส่งเสริมเป็นอย่างดี แต่ก็ยังมีจำนวนน้อยมาก เช่น จังหวัดพัทลุง มีการสอนศีลธรรมและจริยธรรมในสถานศึกษาโดยคณะสงฆ์จังหวัดพัทลุง มีจำนวน 29 วัด แสดงปาฐกถาธรรมตามหน่วยงานต่าง ๆ จำนวน 32 วัด การสอนนวกภูมิ จำนวน 26 วัด[1] จังหวัดสงขลา มีการสอนศีลธรรมและจริยธรรมในสถานศึกษา

---

[1]สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดพัทลุง. รายงานกิจการพระพุทธศาสนา จังหวัดพัทลุง ประจำปี 2542. 2543. หน้า 24.

โดยคณะสงฆ์จังหวัดสงขลา มีจำนวน 73 วัด แสดงปาฐกถาธรรมตามหน่วยงานต่าง ๆ จำนวน 58 วัด การสอน นวกภูมิ จำนวน 115 วัด[1] เป็นต้น จากข้อมูลดังกล่าวจะเห็นได้ว่า การเผยแผ่พุทธศาสนายังมีอยู่ในวงจำกัด ส่วนใหญ่จะเป็นวัดที่อยู่ในชุมชนเมือง เช่น อำเภอเมืองสงขลา อำเภอหาดใหญ่ อำเภอเมืองพัทลุง เป็นต้น ส่วนในอำเภอที่ห่างไกลหรืออยู่ในชนบทการเผยแผ่ธรรมยังมีน้อย เช่น อำเภอสะเดา อำเภอบางกล่ำ อำเภอเทพา เป็นต้น บางอำเภอไม่มีการเผยแผ่ธรรมเลยก็มี เช่น อำเภอนาหม่อม เป็นต้น[2] นอกจากนี้การตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลถือได้ว่าเป็นแนวทางส่งเสริมเพื่อการเผยแผ่ธรรมแก่ชาวบ้านในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี แต่ในความเป็นจริงกลับพบว่าหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา มีประมาณ 20 วัด กลับแสดงบทบาทด้านการเผยแผ่ธรรมน้อยมาก อย่างดีก็เพียงแต่เทศนาสั่งสอนชาวบ้านในวันธรรมสวนะหรือวันพระ ขึ้น – แรม 8 ค่ำ - 15 ค่ำ เท่านั้น บทบาทด้านอื่นจึงปรากฏไม่ชัดเจน สิ่งเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นจุดอ่อนประการหนึ่งของการเผยแผ่ธรรม ดังนั้นคณะสงฆ์เองจึงควรมีแผนในการปรับปรุงการเผยแผ่พุทธศาสนาโดยวิธีการให้การศึกษาอบรมอย่างเป็นระบบ และไม่ควรทำตามลำพังคณะสงฆ์ แต่ควรดึงหน่วยงานรัฐและองค์กรเอกชนเข้ามาร่วมคิดแก้ปัญหา โดยเฉพาะสถานศึกษาต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในพื้นที่ของวัด ควรจะเข้ามามีบทบาทสำคัญในการคิดหาแนวทางที่เหมาะสมในการเผยแผ่ธรรมสู่นักเรียนและเยาวชนในท้องถิ่น ดังเห็นได้ว่ามีสถานศึกษาหลายแห่งได้ร่วมมือกับวัดทำกิจกรรมเข้าค่ายเยาวชนให้นักเรียนสามารถเรียนรู้หลักธรรมทางศาสนา บางวัดก็มีโครงการบรรพชาอุปสมบทภาคฤดูร้อน เช่น วัดป่ากันตพงษ์ อำเภอควนเนียง จังหวัดสงขลา วัดถ้ำสุมโน กิ่งอำเภอศรีนครินทร์ วัดป่าลิไลยก์ อำเภอเมืองพัทลุง สำนักปฏิบัติธรรมวังสันติบรรพต อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เป็นต้น วัดเหล่านี้เป็นตัวอย่างที่ดีในการส่งเสริมเผยแผ่ธรรมด้วยการศึกษาอบรมให้ความรู้ทางพุทธศาสนาแก่เยาวชนและนักเรียน ซึ่งจะทำให้เยาวชนได้เรียนรู้และปฏิบัติธรรมตามแนวทางพุทธศาสนา ได้เข้าใจถึงหลักของพุทธศาสนาอย่างแท้จริง และจะทำให้เยาวชนมีความอ่อนน้อมถ่อมตน มีความใกล้ชิดกับวัดมาตั้งแต่อายุยังน้อย[3] ด้วยเหตุนี้คณะสงฆ์ควรให้ความสำคัญกับการเผยแผ่ธรรมโดยการศึกษาอบรมให้มากขึ้นและไม่ควรปล่อยให้ต่างวัดต่างทำ แต่ควรมีองค์กรสงฆ์เข้าไปจัดการ เพื่อให้เกิดการขยายกิจกรรมกระจายไปตามวัดต่าง ๆ อย่างทั่วถึงเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับคณะสงฆ์

---

[1]ข้อมูลจากสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดสงขลา พ.ศ. 2542.

[2]เรื่องเดิม.

[3]วัดป่ากันตพงษ์. โครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน ปี 2544 รุ่นที่ 8 ของวัดป่ากันตพงษ์ ต.บางเหรียง อ.ควนเนียง จ.สงขลา.

3. การส่งเสริมและเผยแผ่พุทธศาสนาโดยสื่อสิ่งพิมพ์และเทคโนโลยี

ในอดีตที่ผ่านมาการเผยแผ่พุทธศาสนาของพระภิกษุสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลากระทำในรูปของการจารลงบนหนังสือบุดหรือใบลาน และมุขปาฐะด้วยการเดินทางเที่ยวเทศนาสั่งสอนหรือเทศนาสั่งสอนพุทธศาสนิกชนที่เข้ามาปฏิบัติธรรมภายในวัด ทำให้การเผยแผ่ธรรมอยู่ในวงจำกัดเฉพาะในชุมชนและบริเวณใกล้เคียง แต่เมื่อระบบการพิมพ์และเทคโนโลยีการสื่อสารอื่น ๆ พัฒนามากขึ้นอย่างแพร่หลาย ทำให้การติดต่อสื่อสารสะดวกรวดเร็ว ด้วยเหตุนี้จึงทำให้สื่อสิ่งพิมพ์ที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาเกิดขึ้นมากมาย โดยเฉพาะหนังสือธรรมได้มีการจัดพิมพ์แจกไปยังวัดต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง เพื่อให้พระสงฆ์ได้ใช้ศึกษาธรรมแทนการใช้หนังสือบุด เช่น หนังสือพระไตรปิฎก คัมภีร์ต่าง ๆ ทางพุทธศาสนา นิทานชาดก บทสวดมนต์ต่าง ๆ เป็นต้น หนังสือเหล่านี้ส่วนใหญ่ได้รับการจัดพิมพ์โดยหน่วยราชการเพื่อแจกให้กับวัด ส่วนประชาชนทั่วไปที่สนใจก็อาจหาซื้อได้ตามร้านหนังสือทั่วไป หรือบางครั้งเจ้าภาพที่จัดงานต่าง ๆ พิมพ์แจกประชาชนในงานนั้น ๆ เช่น งานศพ งานเกษียณอายุราชการ งานฉลองสมโภชอื่น ๆ งานที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา เป็นต้น ผลงานทางด้านสื่อสิ่งพิมพ์ที่เกี่ยวกับพุทธศาสนามีการจัดพิมพ์ขึ้นแจกจ่ายแก่วัดและประชาชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา เช่น เรื่องให้เอาใจใส่นิยมการศึกษา พระวิสุทธิโมลี วัดมัชฌิมาวาส เจ้าคณะจังหวัดสงขลา พิมพ์แจกในงานฉลองโรงเรียนวัดแหลมวัง อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 27 เมษายน พ.ศ. 2482 พระธรรมเทศนานมัสการพระรัตนตรัย สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงพระศรัทธาโปรดให้พิมพ์ขึ้นแจกจ่ายไปตามหัวเมืองต่าง ๆ เมื่อ พ.ศ. 2467 บทสวดมนต์แปลสำนักวัดราชาธิวาส พระธรรมวโรดม (เซ่ง อุตฺตโม) เจ้าคณะมณฑลภูเก็ตและนครศรีธรรมราช ให้พิมพ์แจกวัดในมณฑลทั้ง 2 เมื่อ พ.ศ. 2482 หนังสือความรู้ของผู้ทำการแก้กรรมของตัว พระเชื่อง ปสนฺโณ สำนักควนหินกอง อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา เป็นผู้แต่งและพิมพ์แจก พ.ศ. 2506 ตำนานกฐินเวทย์ ตันปิชาติ เป็นผู้แต่งและพิมพ์แจกงานทอดกฐินสามัคคี วัดเขาแดงออก อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 27 ตุลาคม พ.ศ. 2506 เตือนใจของภิกขุปัญญานันทมุนี เจ้าภาพพิมพ์แจกในงานฌาปนกิจศพนางปริก ลิ่มชัยพฤกษ์ ณ วัดอินทราวาส อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2507 คำกลอนสอนใจ ทอง นวลศรี แต่งและจัดพิมพ์จำหน่าย เมื่อ พ.ศ. 2496 (ครั้งที่ 5) เป็นต้น หนังสือเหล่านี้ล้วนแต่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาที่พระสงฆ์และฆราวาสบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาแต่งขึ้นหรือจัดพิมพ์ขึ้นเพื่อเป็นการเผยแผ่พุทธศาสนาในหมู่ประชาชน และเป็นที่นิยมของประชาชนมากขึ้น เนื่องจากสะดวกในการเก็บรักษาและสามารถเผยแผ่ได้เป็นเวลานาน

นอกเหนือจากการเผยแผ่พุทธศาสนาโดยสื่อสิ่งพิมพ์แล้ว ปัจจุบันเทคโนโลยีทางด้านวิทยุโทรทัศน์ และระบบคอมพิวเตอร์มีความเจริญก้าวหน้ามาก ด้วยเหตุนี้การเผยแผ่ธรรมจึงมีความ

จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องใช้เทคโนโลยีเหล่านี้เข้ามาช่วยเพิ่มศักยภาพของการสื่อสารถ่ายทอดพุทธศาสนาสู่ประชาชนให้เป็นที่น่าสนใจหรือเป็นแรงจูงใจดึงดูดให้เยาวชนและประชาชนทั่วไปได้หันมาศึกษาหรือรับรู้เรื่องราวของพุทธธรรมมากขึ้น ซึ่งคณะสงฆ์สามารถกระทำได้ในหลายลักษณะ เช่น การปาฐกถาธรรม การสอดแทรกหลักธรรมในละครหรือการแนะนำสถานที่หรือวัดที่ปฏิบัติธรรม เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามการที่จะเผยแผ่พุทธศาสนาโดยการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ให้ได้ดีนั้น พระภิกษุสงฆ์ก็ต้องมีการศึกษาให้เข้าใจและเท่าทันเทคโนโลยี ซึ่งปัจจุบันเป็นที่ยอมรับว่าพระภิกษุสงฆ์มีการเรียนรู้สิ่งเหล่านี้น้อยมาก จึงมีความจำเป็นที่ทางคณะสงฆ์ต้องมีการสอดแทรกให้พระภิกษุสงฆ์ได้เรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ เพิ่มมากขึ้น เพื่อก้าวให้เท่าทันโลกสมัยใหม่ ส่วนพระสงฆ์ที่ทรงคุณความรู้ทางพุทธธรรมที่จะเผยแผ่พุทธศาสนาก็ยังมีจำนวนจำกัด คณะสงฆ์จึงต้องปฏิบัติการในเชิงตั้งรับตลอดเวลา ด้วยเหตุนี้ทางคณะสงฆ์จึงต้องพัฒนาบุคลากรด้านนี้ให้มากขึ้น เพื่อเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พุทธศาสนาในเชิงรุกที่สอดคล้องกับสภาพสังคมและเศรษฐกิจต่อไป

การนำหลักธรรมพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคม

หลักพุทธธรรมเป็นหลักการสากลอันสอดคล้องกับวิถีชีวิตของประชาชนในชุมชน ซึ่งวัดและพระสงฆ์ได้นำมาเป็นแนววัตรปฏิบัติสั่งสอนประชาชนในท้องถิ่น เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตนเองและสังคม พุทธศาสนิกชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาได้ซึมซาบต่อการเรียนรู้หลักพุทธธรรมผ่านยุคสมัยมาเป็นเวลายาวนาน หลักการต่าง ๆ ที่มีอยู่ในพุทธธรรม ล้วนแต่มีคุณค่าต่อการที่จะนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาชีวิตและพัฒนาสังคมแบบยั่งยืน จึงอยู่ที่ว่าเราจะเลือกเฟ้นหลักการต่าง ๆ มาใช้แก้ปัญหาได้อย่างไร เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและสังคมแต่ละท้องถิ่น เช่น ด้านการศึกษา การเมือง การปกครอง การพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาชุมชน การพัฒนาครอบครัว เป็นต้น ซึ่งรายละเอียดของการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาสังคมที่สำคัญ มีดังนี้

1. การนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ทางด้านการศึกษา

หลักธรรมหรือหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับการศึกษาในพุทธศาสนามีอยู่จำนวนมาก พอที่จะเลือกเฟ้นมาประยุกต์ใช้กับการศึกษาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ดังมีตัวอย่างต่อไปนี้

1.1 หลักธรรมที่เป็นรากฐานแห่งปัญญา ได้แก่ หลักธรรมที่มีว่า สุ จิ ปุ ลิ วิ นิ มุ ต โ กถัโส ปณฑิโตภเว สุจิปุลิสุสมปันโน ปณฑิโตติ ปวุจจติ ผู้ปราศจาก สุ จิ ปุ ลิ เสียแล้วจะพึงเป็นบัณฑิตได้อย่างไร ส่วนผู้สมบูรณ์ด้วย สุ จิ ปุ ลิ ครบถ้วนด้วย "ฟัง คิด ถาม

และเขียน" จึงเรียกว่า "บัณฑิต"[1] หรือหลักธรรมแห่ง "พาหุสัจจะ" เป็นรากฐานของผู้รู้ผู้มีปัญญาหรือเป็นพหูสูต เนื่องจากเป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาก มีการเรียนรู้มากหรือเป็นผู้คงแก่เรียน ซึ่งประกอบด้วย องค์ 5 ได้แก่ 1. พหุสสุตา ได้ยินได้ฟังมาก 2. ธตา ทรงจำได้ 3. วจสา ปริจิตา มีความคล่องปาก 4. มนสานุเปกขิตา มีความเจนใจ และ 5. ทิฏฐิยา สุปฏิวิทธา คิดได้ด้วยทฤษฎี[2] ดังที่ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้อธิบายถึงองค์แห่งพหูสูตไว้ว่า การศึกษาให้เป็นพหูสูต คือจะศึกษาเล่าเรียนอะไรก็ทำตนให้เป็นพหูสูตในด้านนั้น ๆ ด้วยการสร้างความรู้ความเข้าใจให้แจ่มแจ้งชัดเจนถึงขั้นครบองค์คุณของพหูสูต 5 ประการ ดังนี้

1. พหุสสุตา ได้แก่เป็นผู้ฟังมาก คือ เล่าเรียน สดับฟัง รู้เห็น อ่าน สั่งสมความรู้ในด้านนั้น ๆ ไว้ให้มากและกว้างขวางที่สุด

2. ธตา ได้แก่เป็นผู้จำได้ คือ จับหลักหรือสาระได้ สามารถจำเรื่องราวหรือเนื้อหาสาระไว้ได้แม่นยำ

3. วจสา ปริจิตา ได้แก่เป็นผู้มีความคล่องปาก คือ ท่องบ่นหรือใช้คำพูดอยู่เสมอจนคล่องแคล่วชัดเจน สามารถพูดชี้แจงตอบคำสอบถามได้ดี

4. มนสานุเปกขิตา ได้แก่เป็นผู้มีความเจนใจ คือ ใส่ใจมีความนึกคิดจนเจนใจ นึกถึงครั้งใดก็สามารถทราบเนื้อความได้ชัดเจน มองเห็นเนื้อหาได้ตลอดทั้งเรื่อง

5. ทิฏฐิยา สุปฏิวิทธา ได้แก่เป็นผู้ขบคิดได้ด้วยทฤษฎี คือ เข้าใจความหมายและเหตุผลได้อย่างแจ่มแจ้งลึกซึ้ง รู้ที่ไปที่มา เหตุผล และความสัมพันธ์ของเนื้อความและรายละเอียดต่าง ๆ ทั้งภายในเรื่องและที่เกี่ยวโยงกับเรื่องอื่น ๆ ในสายวิชาหรือทฤษฎีนั้นทะลุปรุโปร่งตลอดทั้งหมด[3]

เส้นทางแห่งปัญญาของพุทธศาสนิกชนจึงจำเป็นต้องรู้จักเรียนรู้หลักธรรมดังกล่าว เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาวการณ์ของแต่ละบุคคลและแต่ละชุมชนที่ไม่เหมือนกัน การสร้างปัญญาถือได้ว่าเป็นรากฐานสำคัญที่จะนำชีวิตไปสู่ความสำเร็จทั้งในเบื้องต้นและเบื้องปลาย ตลอดถึงการพัฒนาสังคมให้สงบสุขได้ล้วนแต่ต้องใช้ปัญญาภายใต้การควบคุมของพุทธธรรม

1.2 หลักธรรมที่เกี่ยวกับการศึกษา กระบวนการเรียนรู้ - การสอน การศึกษาตรงกับคำภาษาบาลีว่า "สิกขา" แปลว่า "การพัฒนาตนให้งอกงาม" การพัฒนาตนให้เจริญได้นั้นแบ่งได้ 4 ด้าน ได้แก่ การพัฒนากาย คือ การรักษาสุขภาพร่างกายให้แข็งแรง มีความเป็นอยู่

---

[1]พันเอก (พิเศษ) นวม สงวนทรัพย์. สังคมวิทยาศาสนา. 2537. หน้า 120.

[2]พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. 2538. หน้า 188.

[3]พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). ธรรมนูญชีวิต พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม. 2541. หน้า 71.

อย่างถูกสุขลักษณะ การพัฒนาศีล คือ การควบคุมกายและวาจาไม่ให้เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ไม่พูดเท็จ ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดส่อเสียดที่จะทำให้คนอื่นเสียหาย และเสียประโยชน์ การพัฒนาจิตใจ คือ การทำให้จิตใจมีคุณสมบัติที่ดีงาม มีความแข็งแกร่ง และความสุข การพัฒนาปัญญา คือ การรู้จักเพิ่มความรู้ และความเข้าใจให้กับตนเอง[1]

พุทธศาสนาได้กำหนดการเรียนรู้ในระดับสติปัญญาของมนุษย์ไว้ 4 ระดับ ได้แก่ ระดับสติปัญญาขั้นอัจฉริยะ (อุคฆฏิตัญญู) ระดับสติปัญญาฉลาด (วิปจิตัญญู) ระดับสติปัญญาปานกลาง (เนยยะ) และระดับสติปัญญาต่ำสุด (ปทปรมะ) ไม่สามารถอบรมสั่งสอนได้[2]

ส่วนการสอนนั้นพุทธศาสนาได้กำหนดคุณลักษณะของครูอาจารย์ผู้ทำหน้าที่สั่งสอนหรือให้การศึกษาก็มีหลักธรรมที่ควรนำมาประยุกต์ใช้เป็นองค์ประกอบด้วยคุณสมบัติและประพฤติตามหลักปฏิบัติที่สำคัญหลายประการ ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ระบุไว้ว่า

1. เป็นกัลยาณมิตร ประกอบด้วยองค์คุณของกัลยาณมิตรหรือกัลยาณมิตรธรรม 7 ประการ ได้แก่ ปิโย คือ ความน่ารัก มีเมตตากรุณา ครุ คือ น่าเคารพเป็นผู้หนักแน่น ถือหลักการเป็นสำคัญ ภาวนีโย คือ น่าจริญใจ มีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญาอย่างแท้จริง วตฺตา คือ รู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ คอยให้คำแนะนำตักเตือน ให้คำปรึกษาที่ดี วจนกฺขโม คือ ความอดทนต่อถ้อยคำ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษา ซักถาม คำตักเตือนวิพากษวิจารณ์ คมฺภีรญจ กถं กตฺตา คือ แถลงเรื่องล้ำลึกได้ ชี้แจงเรื่องต่าง ๆ ที่ยุ่งยากลึกซึ้งให้เข้าใจได้ และโนจฏฺฐาเน นิโยชเย คือ ไม่ชักนำในอฐานหรือไม่ชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสียหรือเรื่องเหลวไหลไม่สมควร

2. ตั้งใจประสิทธิ์ความรู้ โดยตั้งตนอยู่ในธรรมของผู้แสดงธรรม ที่เรียกว่า ธรรมเทศกธรรม 5 ประการ ได้แก่ อนุบุพพิกถา คือสอนให้มีขั้นตอนถูกลำดับ ปริยายทัสสาวี คือ จับจุดสำคัญมาขยายให้เข้าใจเหตุผล อนุทยตา คือตั้งจิตเมตตาสอนด้วยความปรารถนาดี อนามิสันตร คือไม่มีจิตเพ่งเล็งเห็นแก่อามิส และอนุปหัจจ์ คือวางจิตตรงไม่กระทบตนและผู้อื่น ในการประสิทธิ์ความรู้หรือการสอนพุทธศาสนา ได้วางหลักวิธีการสอนไว้ 3 ประการ ได้แก่ โอวาท การแสดงเหตุผล อนุศาสน์ สอนไปซักถามไป และสิกขาปนวิธี สอนประกอบการฝึกฝนให้ทำจนทำเป็น[3]

---

[1]ดนัย ไชยโยธา. พจนานุกรมพุทธศาสตร์. 2543. หน้า 369 - 370.

[2]พันเอก (พิเศษ) นวม สงวนทรัพย์. สังคมวิทยาศาสนา. 2537. หน้า 121 - 122.

[3]เรื่องเดิม. หน้า 122.

3. มีลีลาครูครบทั้งสี่ ได้แก่ สันทัศสา คือ ชี้ให้ชัด สมาทปนา คือ ชวนให้ปฏิบัติ สมุตเตชนา คือ เร้าให้กล้า และสัมปหังสนา คือ ปลุกให้ร่าเริง หลักทั้ง 4 ประการ ย่อให้สั้นเพื่อจำง่ายได้ว่า สอนให้แจ่มแจ้ง จูงใจ แกล้วกล้า และร่าเริง

4. มีหลักตรวจสอบถาม ครูต้องตรวจสอบตนเอง 3 ประการ ได้แก่ สอนด้วยความรู้จริง ทำได้จริง จึงสอนเขา สอนอย่างมีเหตุผลให้เขาพิจารณาเข้าใจด้วยปัญญาของเขาเอง สอนให้ได้ผลจริง สำเร็จความมุ่งหมายของเรื่องที่สอนนั้น ๆ

5. ทำหน้าที่ครูต่อศิษย์ ได้แก่การปฏิบัติต่อศิษย์ โดยอนุเคราะห์ตามหลักธรรมเสมือนเป็นทิศเบื้องขวา คือ แนะนำฝึกอบรมให้เป็นคนดี สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง ส่งเสริมยกย่องความดีงามความสามารถให้ปรากฏ และสร้างเครื่องคุ้มภัยในสารทิศ คือ สอนฝึกศิษย์ให้ได้ใช้วิชาเลี้ยงชีพได้จริง และรู้จักดำรงตนด้วยดี ดำเนินชีวิตด้วยความดีงาม มีความสุขความเจริญ[1]

หลักธรรมดังกล่าวเป็นสิ่งที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการศึกษาได้ทั่วไป ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้ทำหน้าที่ครูบาอาจารย์หรือผู้ทำหน้าที่การสอนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาสามารถนำหลักธรรมที่กล่าวนี้มาปรับใช้ เพื่อให้เกิดความมั่นคงและพัฒนาบุคลากรที่ทำหน้าที่ทางการศึกษาได้อย่างกว้างขวางเป็นอย่างดี

2. การนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ทางด้านการเมืองการปกครอง

พุทธศาสนาได้กำหนดหลักการสำคัญที่เกี่ยวกับการเมืองการปกครองไว้หลายประการ เช่น หลักอธิปไตย คุณสมบัติของพลเมืองที่ดี คุณธรรมของผู้ปกครอง – ข้าราชการ และคุณธรรมของนักการเมือง เป็นต้น คุณธรรมเหล่านี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาได้เป็นอย่างดี ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

2.1 ระบบการปกครอง พุทธศาสนาได้กำหนดระบบการปกครองมหาชนไว้ 3 แบบ ได้แก่ การปกครองที่ถือตนเองเป็นใหญ่ เรียกว่า "อัตตาธิปไตย" การปกครองที่ถือมหาชนเป็นใหญ่หรือถือโลกเป็นใหญ่ เรียกว่า "โลกาธิปไตย" และการปกครองที่ถือธรรมและความถูกต้องเป็นใหญ่ เรียกว่า "ธรรมาธิปไตย"[2] ซึ่งในเรื่องนี้พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้อธิบายไว้ว่า

---

[1]พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). ธรรมนูญชีวิต พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม. 2541. หน้า 66 - 68.

[2]พันเอก (พิเศษ) นวม สงวนทรัพย์. สังคมวิทยาศาสนา. 2537. หน้า 156.

1. อัตตาธิปไตย การถือตนเป็นใหญ่ คือการถือเอาตนเอง ฐานะ ศักดิ์ศรี และเกียรติภูมิของตนเป็นใหญ่ กระทำการต่าง ๆ ด้วยการปรารภตนและสิ่งที่เกี่ยวด้วยตนเป็นประมาณ ในฝ่ายกุศล ได้แก่ การเว้นชั่วทำดีด้วยความเคารพตน

2. โลกาธิปไตย การถือธรรมเป็นใหญ่ คือ การถือความนิยมของชาวโลกเป็นใหญ่ หวั่นไหวไปตามเสียงนินทาและสรรเสริญ กระทำการด้วยปรารภจะเอาใจหมู่ชน หาความนิยมหรือหวั่นกลัวเสียงกล่าวว่าเป็นประมาณ ในฝ่ายกุศล ได้แก่ การเว้นชั่วทำดีด้วยเคารพเสียงหมู่ชนหรือมหาชน

3. ธรรมาธิปไตย การถือธรรมเป็นใหญ่ คือ การถือหลักการ ความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม และเหตุผลเป็นใหญ่ กระทำการด้วยปรารภสิ่งที่ได้ศึกษาตรวจสอบตามข้อเท็จจริงและความคิดเห็นที่รับฟังอย่างกว้างขวางแจ้งชัดและพิจารณาอย่างดีที่สุด เต็มกำลังสติปัญญา และมองเห็นได้ด้วยความบริสุทธิ์ใจว่าเป็นไปโดยชอบธรรม และเพื่อความดีงามเป็นประมาณ ทำการด้วยความเคารพหลักการ กฎ ระเบียบ และกติกา[1]

2.2 หลักทศพิธราชธรรม พุทธศาสนาได้กำหนดหลักทศพิธราชธรรมของพระมหากษัตริย์หรือผู้ปกครองประเทศ และผู้นำในระดับต่าง ๆ ไว้ 10 ประการ หรือเรียกว่า ราชธรรม 10 ประการ ซึ่งเป็นหลักธรรมของผู้นำทุกระดับที่จะต้องนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสถานภาพของตนเอง ประกอบด้วยหลักธรรม 10 ประการ ได้แก่ ทานำ สีลำ ปริจจาคำ อาชชวำ มทฺทวำ ตป อกฺโกธำ อวิหึสญฺจ ขนฺติญฺจ อวิโรธนำ[2] ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. ทาน การให้ คือการสละทรัพย์สิ่งของเพื่อสงเคราะห์ อนุเคราะห์ให้ประชาชนได้รับประโยชน์สุข ความสะดวกปลอดภัย ตลอดจนให้ความช่วยเหลือแก่ผู้เดือดร้อน ประสบทุกข์ และให้ความสนับสนุนแก่คนทำความดี

2. สีละ การตั้งอยู่ในศีลหรือการรักษาความสุจริต คือ ประพฤติดีงามทั้งทางกายและทางวาจา ประกอบแต่การสุจริต รักษากิตติคุณ ประพฤติให้ควรเป็นตัวอย่าง และเป็นที่เคารพนับถือของประชาชนมิให้มีข้อที่ผู้ใดจะดูแคลน

3. ปริจจาคะ การบริจาคหรือการบำเพ็ญกิจด้วยเสียสละ คือ สามารถเสียสละความสุขสำราญ ตลอดจนชีวิตของตนได้ เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

---

[1]พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). ธรรมนูญชีวิต พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม. 2541. หน้า 29.

[2]คนัย ไชยโยธา. พจนานุกรมพุทธศาสตร์. 2543. หน้า 78.

4. อาชชวะ ความซื่อตรงหรือการปฏิบัติภารกิจโดยซื่อตรง คือ ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน

5. มัททวะ ความอ่อนโยน คือ มีอัธยาศัยไม่เย่อหยิ่ง หยาบคาย ไม่กระด้างถือตัว มีความสง่างาม สุภาพนุ่มนวลแต่เข้มแข็ง

6. ตปะ ความมีตบะ คือ มีความเข้มแข็ง รู้จักระงับยับยั้งข่มใจมิให้หมกมุ่นในกิเลสตัณหา ตั้งใจขจัดความเกียจคร้านและทำผิดหน้าที่ มุ่งทำกิจอันเป็นหน้าที่พึงกระทำ ทำกิจดี กิจชอบอย่างสม่ำเสมอและให้ยิ่งขึ้นไป

7. อักโกธะ ความไม่โกรธ คือ การถือเหตุผล ไม่เกรี้ยวกราด ไม่วินิจฉัยความและกระทำการด้วยอำนาจความโกรธ มีเมตตาประจำใจไว้ระงับความโกรธ คิดและทำการด้วยจิตอันสุขุมรอบคอบตามธรรม

8. อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน คือ ไม่หลงในอำนาจ ไม่บีบคั้นกดขี่ มีความกรุณา ไม่หาเหตุเบียดเบียนลงโทษแก่ประชาชน ด้วยอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง

9. ขันติ ความอดทน คือ อดทนต่องานที่ตรากตรำ อดทนต่อความเหนื่อยยาก และอดทนต่อคำวิพากษ์วิจารณ์ คำสรรเสริญนินทาต่าง ๆ ไม่ยอมละทิ้งกิจกรณีย์ที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม

10. อวิโรธนะ ความไม่คลาดธรรม คือ ประพฤติมิให้ผิดไปจากทำนองครองธรรม ทำการใด ๆ โดยถูกต้องตามระเบียบแบบแผนการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม ไม่ประพฤติให้เคลื่อนคลาดวิบัติไปจากธรรม[1]

2.3 หลักคุณธรรมของข้าราชการ พุทธศาสนาได้กำหนดคุณธรรมจริยธรรมของข้าราชการไว้ชัดเจนมากที่จะให้ข้าราชการทุกคนได้ยึดถือ ได้แก่ การเลี้ยงบิดา - มารดา (มาตาเปติภโร) การอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในสกุล (กุลเชฏฐาปจายิโน) มีวาจาอ่อนหวาน (สณฺโห) การพูดจาประทับใจคนฟัง (สขิลสมฺภาโส) ขยัน (อุฏฺฐาตา) การไม่ประมาท (อปฺปมตฺโต) การใช้ปัญญาพิจารณาก่อนทำ (วิจกฺขโณ) การทำงานให้มีประสิทธิผล (สุสංวิหิตกมฺมนฺโต) การประพฤติถ่อมตน (นิวาตวุตฺติ) การยำเกรงผู้ใหญ่ (สปฺปติสฺโส) การมีความเคารพ (สคารโว) การอยู่ร่วมกับคนอื่นได้อย่างมีความสุข (สุขสංวาโส) การมีศีล (สีลวา) การไม่โลภ (อโลโภ) การปฏิบัติตามคำสั่ง (อนุวตฺโต) การประพฤติประโยชน์ต่อนายทั้งต่อหน้าและลับหลัง การรู้ใจ

---

[1]พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). ธรรมนูญชีวิต พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม. 2541. หน้า 31 - 32. และ คนัย ไชยโยธา. พจนานุกรมพุทธศาสตร์. 2543. หน้า 78 - 82.

นาย (ฉนฺทญญ) การปฏิบัติตามความประสงค์ของนาย (จิตฺตฏฺโฐ) และการไม่ขัดคำสั่ง (อสงฺกุสกวุตฺติ)[1]

2.4 คุณสมบัติของพลเมืองที่ดี พุทธศาสนาได้กำหนดคุณลักษณะของพลเมืองหรือประชาชนที่ดีไว้ใน "สัปปุริสธรรม" ได้แก่ คุณธรรม 7 ประการของประชาชน ประกอบด้วย ความเป็นผู้รู้จักเหตุ (ธัมมัญญุตา) การรู้จักผล (อัตถัญญุตา) การเป็นผู้รู้จักตน (อัตตัญญุตา) การเป็นผู้รู้จักประมาณ (มัตตัญญุตา) การเป็นผู้รู้จักกาลเวลา (กาลัญญุตา) การรู้จักประชุมชน (ปริสัญญุตา) และการรู้จักเลือกบุคคล (ปุคคลปโรปรัญญุตา)[2] นอกจากนี้พลเมืองที่ดีหรือคนดีในสังคมยังมีหลักธรรมอีกจำนวนมากที่ได้ระบุคุณลักษณะไว้ ดังเห็นได้จากหลักธรรมที่เรียกว่า นาถกรณธรรม 10 ประการ ประกอบด้วย ศีล คือ การประพฤติดีมีวินัย พาหุสัจจะ คือ การได้ศึกษาสดับมามาก กัลยาณมิตตตา คือ การรู้จักคบคนดี โสวจัสสตา คือ การเป็นคนที่พูดกันง่าย กิงกรณีเยสุ ทักขตา คือ การขวนขวายกิจของหมู่ ธรรมกามตา คือ การเป็นผู้ใคร่ธรรม วิริยา รัมภะ คือ การมีความเพียร ขยัน สันตุฏฐิ คือ การมีสันโดษรู้พอดี สติ คือ การมีสติมั่นคง รู้จักกำหนดจดจำ และปัญญา คือ มีปัญญาเหนืออารมณ์ หยั่งรู้เหตุผล รู้ดีชั่ว คุณโทษ ประโยชน์และมิใช่ประโยชน์ ทำการทุกอย่างด้วยความคิดและวิจารณญาณ[3]

หลักธรรมเหล่านี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้ทางด้านการเมือง การปกครองบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาได้อย่างเหมาะสมเพียงใดขึ้นอยู่กับประชาชนและฝ่ายราชการที่รู้จักในการเลือกเฟ้นหลักธรรมเหล่านี้ไปใช้ให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาในแต่ละพื้นที่

3. การนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ทางด้านเศรษฐกิจหรืออาชีพ

พุทธศาสนาได้กำหนดโครงสร้างทางเศรษฐกิจของมนุษย์ไว้ 4 ประการ ได้แก่ อาหาร เสื้อผ้าหรือเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ถือได้ว่าเป็นหลักบริโภคกรรม โครงสร้างทางเศรษฐกิจจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อประชาชนขยันทำงาน ดังที่ พระพุทธเจ้าได้ทรงสอนไว้ว่า "คนขยันย่อมได้ทรัพย์ อุฏฐาตา วินฺทเต ธนำ"[4] ครั้นเมื่อได้ทรัพย์มาแล้ว ก็ต้องรู้จักหลักการใช้ทรัพย์ ตามหลักของโภควิภาคธรรม เป็นธรรมที่ควรถือเป็นหลักในการใช้จ่ายทรัพย์ ซึ่งแบ่งเป็น 4 ส่วน ได้แก่ 1. เอเกน โภเค ภุญฺเชยฺย ทรัพย์ 1 ส่วนใช้จ่ายเลี้ยงตน เลี้ยงคนที่ควรเลี้ยง ควร

---

[1]พระราชสุมนต์มุนี (แบน). ธรรมาวลี. 2525. หน้า 359 - 360.

[2]พันเอก (พิเศษ) นวม สงวนทรัพย์. สังคมวิทยาศาสนา. 2537. หน้า 156.

[3]พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). ธรรมนูญชีวิต พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม. 2541. หน้า 26 - 27.

[4]พันเอก (พิเศษ) นวม สงวนทรัพย์. เรื่องเดิม. หน้า 135.

บำรุงและทำประโยชน์ 2 – 3 ทวีหิ กมฺมํ ปโยชเย ทรัพย์ 2 ส่วน ใช้ลงทุนประกอบการงานหรือใช้หาดอกผล 4. จตุตฺถญฺจ นิธาเปยฺย ทรัพย์อีก 1 ส่วน เก็บไว้ในคราวจำเป็น บุคคลผู้ที่รู้จักจัดสรรทรัพย์เพื่อให้เกิดประโยชน์ตามหลักธรรม 4 ประการนี้ ได้ชื่อว่าเป็นผู้รู้จักพัฒนาเศรษฐกิจอย่างแท้จริง[1]

การหาประโยชน์จากโภคทรัพย์ที่ได้มาโดยทางที่ชอบต้องใช้จ่ายให้เป็นประโยชน์มากที่สุด ซึ่งพุทธศาสนาได้กำหนดหลักธรรม ไว้ 5 ประการ ได้แก่ 1. การเลี้ยงตัว มารดา บิดา บุตร ภรรยา บ่าวไพร่ให้เป็นสุข 2. เลี้ยงเพื่อนฝูงให้เป็นสุข 3. ใช้จ่ายในคราวมีอันตรายเกิดขึ้นเพื่อทำตนให้มีสวัสดี 4. ทำพลี 5 อย่าง ได้แก่ ญาติพลี สงเคราะห์ญาติ อติถีพลี ต้อนรับแขก ปุพพเปตพลีหรือเปตพลี ทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย ราชพลี ถวายเป็นของหลวง เสียภาษีอากร เป็นต้น เทวตาพลี ทำบุญอุทิศให้เทวดา 5. บริจาคทานให้สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติชอบ[2]

การใช้จ่ายโภคทรัพย์ทั้ง 5 ประการนี้ ท่านมุ่งแจกแจงรายการที่พึงจ่าย ให้รู้ว่าควรใช้ทรัพย์ทำอะไรบ้าง มิใช่หมายความว่าให้แบ่งส่วนเท่ากันไปทุกข้อ นอกจากนั้นท่านมุ่งกล่าวเฉพาะรายการที่พึงจ่ายเป็นประจำสำหรับคนทั่วไป แต่ถ้าผู้ใดสามารถก็ควรบำเพ็ญประโยชน์ให้มากขึ้นไปอีกตามหลักสังควัตถุ[3]

นอกจากนี้หลักธรรมที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจหรืออาชีพยังได้กล่าวถึงคุณลักษณะที่ดีของนักธุรกิจ ไว้หลายประการ เช่น การมองการไกล ตาดี - คาดสถานการณ์ได้ถูกต้อง (จกฺขุมา) มีความฉลาดเชี่ยวชาญในเชิงธุรกิจ (วิธุโร) และมีทุนดำเนินการงานอย่างเพียงพอ[4] เป็นต้น และยังได้กล่าวถึงคุณลักษณะที่ดีของเกษตรกร ไว้ 3 ประการ ได้แก่ การไถพื้นที่ดินการเกษตรให้ดี (หมดวัชพืช) การรู้จักปลูกพืชอันเหมาะแก่กาล และการรู้จักทดน้ำเข้าพื้นที่การเกษตร[5]

หลักธรรมต่าง ๆ ในพุทธศาสนาดังได้กล่าวมาเป็นเพียงส่วนหนึ่งที่เกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งล้วนแต่มีประโยชน์และมีคุณค่าต่อการศึกษาที่จะนำไปสู่แนวปฏิบัติที่ดีงามในสังคม ขึ้นอยู่กับการเลือกเฟ้นการประยุกต์ใช้หลักธรรมแต่ละประเด็นให้สอดคล้องกับปัญหาและวัตถุประสงค์ของงานแต่ละอย่าง จึงจะสามารถสร้างประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่องานนั้น ๆ อันจะนำไปสู่การพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนในเบื้องปลาย

---

[1]ดนัย ไชยโยธา. พจนานุกรมพุทธศาสตร์. 2543. หน้า 194.

[2]เรื่องเดิม.

[3]พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). ธรรมนูญชีวิต พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม. 2541. หน้า 43.

[4]พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์. 2538. หน้า 114.

[5]สุชีพ ปุญญานุภาพ. พระไตรปิฎกฉบับประชาชน. 2522. หน้า 514.

บทที่ 7

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องพัฒนาของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2542 สามารถสรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะการวิจัย ได้ดังนี้

สรุปผล

ผลการวิจัยเรื่องพัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2542 พอจะสรุปผลได้ดังนี้

1. พัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา สมัยก่อน พ.ศ. 2442

การวิจัยครั้งนี้พบว่า พุทธศาสนาได้เผยแพร่เข้ามาสู่บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาอย่างน้อยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 จนกระทั่งพุทธศตวรรษที่ 19 พุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ จึงเข้ามาเผยแพร่บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ทำให้เกิดวัดสำคัญขึ้นหลายแห่ง ซึ่งเจ้าเมืองสทิงพระและเจ้าเมืองพัทลุงได้สร้างขึ้น มีทั้งวัดพุทธเจดีย์และวัดอนุสาวรีย์ เช่น วัดเขียนบางแก้ว วัดสทัง วัดสทิงพระ (จะทิ้งพระ) วัดพะโคะ เป็นต้น โดยการจัดแบ่งการปกครองคณะสงฆ์ออกเป็น 2 คณะ ตามอิทธิพลของพุทธศาสนาลังกาวงศ์ คือคณะสงฆ์ป่าแก้ว มีศูนย์กลางตั้งอยู่ที่วัดเขียนบางแก้ว และคณะสงฆ์ลังกาชาติ ตั้งอยู่ที่วัดพะโคะ คณะสงฆ์ทั้ง 2 ได้รับการกัลปนาที่ดินข้าพระโยมสงฆ์จากพระมหากษัตริย์ตลอดสมัยอยุธยา จนกระทั่งสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น หัวเมืองพัทลุงมีพระครูกาแก้ว เป็นเจ้าคณะเมืองหรือพระสังฆราชา ปกครองดูแลคณะสงฆ์ทั้งหมด มีเจ้าคณะรอง 5 ตำแหน่ง ได้แก่ พระครูการาม พระครูกาชาติ พระครูกาเดิม พระครูธรรมจักร และพระครูธรรมโฆษ ต่อมาเจ้าคณะเมืองเปลี่ยนเป็นพระครูอริยสังวร ส่วนเมืองสงขลา มีพระครูรัตนโมลี เป็นสังฆราชา ปกครองดูแลคณะสงฆ์ทั้งหมด มีเจ้าคณะรอง 2 ตำแหน่ง ได้แก่ พระครูญาณโมลี และพระครูธรรมโมลี

ส่วนการศึกษาของพระสงฆ์และพุทธธรรมพบว่า พระสงฆ์ได้ศึกษาพระธรรมวินัยเป็นเบื้องต้น โดยเริ่มศึกษามูลกัจจายน์ ธรรมบททศชาติ และพระอภิธรรม แต่หากจะศึกษาให้สูงขึ้นก็อาจเดินทางไปศึกษาที่เมืองนครศรีธรรมราชและกรุงศรีอยุธยา หรือกรุงเทพฯ ในเวลาต่อมา ดังเห็นได้จากพระราชมุนีจากวัดพะโคะเดินทางไปศึกษาพุทธศาสนาที่เมืองนครศรีธรรมราชและกรุงศรีอยุธยา และพระอุดมปิฎก (สอน) จากวัดสุนทราวาส หัวเมืองพัทลุง เดินทางไปศึกษาพุทธศาสนาในกรุงเทพฯ จนสอบได้เปรียญธรรม 9 ประโยค รัชกาลที่ 3 จึงโปรดเกล้าฯ พระ

ราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะที่ "พระอุดมปิฎก" และเป็นเจ้าอาวาสวัดหงส์รัตนาราม ส่วนพุทธธรรมที่พบในสมัยนี้ เป็นพุทธธรรมที่เกี่ยวกับนิพพาน นรก - สวรรค์ คติความเชื่อโลกพระศรีอาริยเมตไตรย พระรัตนตรัย ศีลทาน และพระไตรลักษณ์ พุทธธรรมเหล่านี้ได้รับการถือปฏิบัติอย่างมั่นคงและกว้างขวางในหมู่พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

2. ปัจจัยและพัฒนาการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2474

2.1 ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2474 แบ่งออกเป็น ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ปัจจัยภายใน ได้แก่ พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชน พบว่า พระสงฆ์ในสมัยนี้มีการปฏิบัติที่ย่อหย่อนทางพระธรรมวินัยและการศึกษา โดยเฉพาะพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายจะย่อหย่อนกว่าพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุต เนื่องจากพระสงฆ์ขาดหนังสือที่จะใช้ศึกษาพระธรรมวินัย และพระสงฆ์ฝ่ายปกครองบางตำแหน่งไม่มีผู้ปฏิบัติหน้าที่ ทำให้ขาดการติดตาม ควบคุม ดูแลความเรียบร้อยของคณะสงฆ์ พุทธศาสนิกชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในสมัยนี้ยังคงมีความเชื่อและเคารพต่อสถาบันสงฆ์ในฐานะศูนย์กลางของชุมชน ชาวบ้านจะช่วยเหลือให้การบำรุงวัดบริเวณใกล้บ้าน ชาวบ้านให้ความเคารพต่อพระมหาธาตุเจดีย์ และพระพุทธรูปในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และยังเชื่อถือทางไสยศาสตร์ โดยผ่านทางพระสงฆ์ผู้ตั้งตนเป็นเกจิอาจารย์ ประกอบกับสมัยนี้สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติยังมีความอุดมสมบูรณ์ การสร้างวัด ศาสนสถาน และศาสนวัตถุ จึงยังต้องอาศัยปัจจัยจากธรรมชาติ

ส่วนปัจจัยภายนอกที่สำคัญในสมัยนี้พบว่า มีการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 จากระบบจัตุสดมภ์หรือระบบกินเมืองเป็นระบบมณฑลเทศาภิบาล มีการตั้งมณฑลนครศรีธรรมราช เมื่อ พ.ศ. 2439 ประกอบด้วย เมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา เมืองพัทลุง และบริเวณ 7 หัวเมือง ต่อมา พ.ศ. 2445 จึงได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 เพื่อปฏิรูปพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับการปกครองของฝ่ายอาณาจักร จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการปกครองบ้านเมือง และการปกครองคณะสงฆ์อย่างมาก ประกอบกับการยอมรับอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกมากขึ้น จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้พุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเปลี่ยนแปลง

2.2 พัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2474 ในสมัยนี้การสร้างและบูรณะวัด ศาสนสถาน และศาสนวัตถุมีการเปลี่ยนแปลงจากเดิม การสร้างและบูรณะวัดส่วนใหญ่ได้รับการอุปถัมภ์จากเจ้าเมืองและกรมการเมืองเปลี่ยนไปเป็นการอุปถัมภ์ของผู้นำท้องถิ่น และประชาชนมากขึ้น การสร้างวัดเริ่มขยายตัวไปทางทิศตะวันตก

บริเวณป่าเขาที่มีการขยายตัวของชุมชน และมีการบูรณะอุโบสถวัดประดู่หอม วัดเขียนบางแก้ว วัดจะทิ้งพระ วัดคูหาสวรรค์ บูรณะพระมหาธาตุเจดีย์วัดพะโคะ สร้างอุโบสถวัดเขาเจียก และเจดีย์บนยอดเขาอกทะลุ สมัยนี้อุโบสถและศาลาการเปรียญนิยมสร้างด้วยไม้เป็นแบบทรงโถงและแบบก่ออิฐ ส่วนพระพุทธรูปนิยมสร้างด้วยปูนปั้น เช่น พระพุทธรูปปูนปั้นวัดควนอินทร์นิมิตร วัดนาท่อม วัดจินตาวาส วัดเขาเจียก จังหวัดพัทลุง วัดแหลมจาก วัดประจ่า วัดเขาราม วัดคูเต่า จังหวัดสงขลา เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการนิยมสร้างพระพุทธรูปจากไม้ และการซื้อพระพุทธรูปศิลาอ่อนแบบพม่าถวายวัดต่าง ๆ จำนวนมาก พร้อมกับเริ่มนิยมสร้างรูปพระสงฆ์ขึ้นกราบไหว้บูชา

การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยนี้มีรูปแบบโครงสร้างเป็นไปตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ประกอบด้วยเจ้าคณะมณฑล เจ้าคณะเมือง เจ้าคณะแขวง เจ้าอาวาส และพระสงฆ์ทั่วไป โดยมีพระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) เป็นเจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราช ส่วนเมืองพัทลุง มีพระครูอริยสังวร (เอียด) วัดอนุราธาราม เป็นเจ้าคณะเมือง และพระครูรัตนโมลี (หนู) วัดคอนแย้ เป็นเจ้าคณะเมืองสงขลา แต่ต่อมาเมื่อคณะสงฆ์ธรรมยุตมีความเข้มแข็งขึ้น พ.ศ. 2453 เจ้าคณะเมืองสงขลาจึงเปลี่ยนเป็นพระรัตนธัชมุนี (จู อิสสรญาโณ) ครั้งดำรงสมณศักดิ์ พระอโนมคุณมุนี พระสงฆ์ฝ่ายคณะธรรมยุต ส่วนเจ้าคณะเมืองพัทลุงในปี พ.ศ. 2470 ก็เปลี่ยนเป็นพระครูการาม (เทพ ฐิติญาโน) วัดประดู่หอม ซึ่งเป็นพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุต ทำให้สมัยนี้พระสงฆ์คณะธรรมยุตสามารถยึดครองการปกครองไว้ทั้งหมด โดยการสนับสนุนและอุปถัมภ์จากคณะสงฆ์ธรรมยุตส่วนกลางเป็นอย่างดี ส่วนเจ้าคณะแขวงหรือเจ้าคณะอำเภอ ส่วนใหญ่ยังเป็นพระสงฆ์มหานิกาย แต่พระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุตก็พยายามเข้าไปเป็นเจ้าคณะอำเภอในอำเภอใหญ่ ๆ เช่น อำเภอเมืองสงขลา อำเภอหาดใหญ่ อำเภอเมืองพัทลุง เป็นต้น ส่วนการปกครองในระดับต่ำลงมายังอยู่ในคณะมหานิกายเป็นส่วนใหญ่ ยกเว้นวัดธรรมยุตในจังหวัดพัทลุงขึ้นกับคณะสงฆ์ธรรมยุตที่จังหวัดสงขลา

ในส่วนของพระอุปัชฌาย์ได้มีการแต่งตั้งเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากเป็นตำแหน่งสำคัญที่จะให้บรรพชาอุปสมบทพระภิกษุสามเณร จึงได้มีการกำหนดขั้นตอนในการแต่งตั้งที่ชัดเจนขึ้น ในปี พ.ศ. 2448 หัวเมืองพัทลุงหรือจังหวัดพัทลุง มีพระอุปัชฌาย์ จำนวน 4 รูป ส่วนจังหวัดสงขลามีจำนวน 11 รูป โดยแต่งตั้งจากพระภิกษุที่ประชาชนเคารพนับถือ

การศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสงฆ์ในสมัยนี้ มีสำนักเรียนที่สำคัญ 2 แห่ง ได้แก่ สำนักเรียนวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดสงขลา มีพระรัตนธัชมุนี (จู อิสสรญาโณ) เป็นผู้ก่อตั้งให้เป็นแหล่งศึกษาของพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุต และสำนักเรียนวัดคูหาสวรรค์ จังหวัดพัทลุง มีพระครูจรูญกรณีย์ (ตุด เกสโร) เป็นผู้ก่อตั้งให้เป็นแหล่งศึกษาของพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย สำนักเรียน ทั้ง 2 แห่ง ถือได้ว่าเป็นการเริ่มวางพื้นฐานทางการศึกษาพุทธศาสนา

บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ซึ่งพระสงฆ์เริ่มให้ความสนใจในการศึกษาพระธรรมวินัยมากขึ้น และพัฒนาขยายตัวไปตามวัดที่ห่างไกลในเวลาต่อมาตามนโยบายของคณะสงฆ์ส่วนกลาง ส่วนพุทธธรรมในสมัยนี้พบว่า พระภิกษุสงฆ์และพุทธศาสนิกชนยังให้ความสำคัญกับการศึกษาพระอภิธรรม พระมาลัย พระปรมัตถธรรม และไตรภูมิ ซึ่งเกี่ยวข้องกับนรก - สวรรค์ ยุคพระศรีอาริยเมตไตรย พระไตรลักษณ์ ศีล - ทาน นิพพาน และพระโพธิญาณ

3. ปัจจัยและพัฒนาการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2499

3.1 ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2499 สมัยนี้แบ่งออกเป็น 2 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ปัจจัยภายใน ได้แก่ พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชน พบว่าพระสงฆ์สมัยนี้มีความตื่นตัวทางด้านการศึกษาพระธรรมวินัย ทำให้พระสงฆ์มีความรู้ทางพุทธศาสนาดีขึ้น พระสงฆ์ได้รับการแต่งตั้งสมณศักดิ์เพิ่มขึ้น พระสงฆ์บางกลุ่มให้ความสนใจกับการศึกษาทางด้านไสยศาสตร์อย่างกว้างขวาง และนำความรู้ทางด้านนี้มาช่วยเหลือสังคม ส่วนพุทธศาสนิกชนก็ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับผีสางเทวดา นรก - สวรรค์ และเครื่องรางของขลัง และเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธรูปบางองค์ เช่น พระพุทธรูปหลวงพ่อเดิม วัดเอก อำเภอกระแสสินธุ์ พระพุทธไสยาสน์พ่อเฒ่านอน วัดจะทิ้งพระ พระพุทธรูปเจ้าแม่อยู่หัว วัดเจ้าแม่อยู่หัว อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา พระพุทธรูปพระเกิด วัดพระเกิด อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง เป็นต้น ส่วนรูปเหมือนของพระภิกษุได้รับการสร้างมากขึ้น นอกจากนี้สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติได้ถูกทำลายมากขึ้น ทำให้การสร้างวัดและศาสนสถานเปลี่ยนแปลงไปนิยมก่ออิฐถือปูนแทนสร้างด้วยไม้

ส่วนปัจจัยภายนอกที่สำคัญสมัยนี้ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบประชาธิปไตย ทำให้พระสงฆ์และพระพุทธศาสนิกชนมีความตื่นตัวกับสิทธิ เสรีภาพ ในความคิดการกระทำมากขึ้น ส่งผลทำให้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 เพื่อให้การปกครองคณะสงฆ์สอดคล้องกับการปกครองของบ้านเมืองสมัยนั้น ทำให้คณะสงฆ์ทั้ง 2 คณะ แยกกันปกครอง ประกอบกับในปี พ.ศ. 2483 - 2485 ได้เกิดสงครามมหาเอเชียบูรพา และสงครามโลกครั้งที่ 2 ทหารญี่ปุ่นได้ยกพลขึ้นบกที่จังหวัดสงขลา สงครามก่อให้เกิดความเสียหายแก่วัดวาอารามหลายแห่ง และสภาพเศรษฐกิจตกต่ำทำให้พระสงฆ์ได้รับผลกระทบด้านความเป็นอยู่มากขึ้น เนื่องจากสิ่งของมีราคาแพงขึ้น ฝ่ายรัฐบาลก็พยายามแก้ปัญหาโดยสร้างรัฐนิยมในหมู่ประชาชน และปรับปรุงเกี่ยวกับคณะสงฆ์ในด้านความเป็นอยู่ของพระภิกษุและสภาพวัดให้สะอาดสวยงาม สิ่งเหล่านี้ย่อมส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

3.2 พัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2499 ในสมัยนี้การสร้างและบูรณะวัด ศาสนสถาน และศาสนวัตถุ มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากขึ้น วัดที่สร้างขึ้นใหม่ส่วนใหญ่เกิดขึ้นในชุมชนที่สร้างใหม่ โดยเฉพาะทางด้านทิศตะวันตกของจังหวัดพัทลุงและจังหวัดสงขลา ซึ่งเป็นเขตป่าเขา ประชาชนได้อพยพไปตั้งหลักแหล่งเพิ่มมากขึ้น จึงมีการสร้างวัดเป็นศูนย์กลางของการทำบุญกุศลของชุมชน เช่น วัดควนใหม่ วัดไร่เหนือ วัดบ่วงช้าง วัดหวัง จังหวัดพัทลุง วัดวังใหญ่ วัดควนหมาก วัดโพรงงู จังหวัดสงขลา เป็นต้น ส่วนบริเวณหมู่เกาะและที่ราบริมทะเลสาบก็มีการสร้างวัดขึ้นใหม่ โดยกลุ่มชนในท้องถิ่นนั้น ๆ เช่น วัดเขาบ่อ วัดตระพังหม้อ วัดสิกขาราม วัดอ่าวบัว วัดแสงอรุณ จังหวัดสงขลา เป็นต้น ในส่วนของศาสนสถานนั้นพบว่า การก่อสร้างหันมาให้ความนิยมกับการก่อสร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็กมากขึ้น โดยนิยมสร้างอุโบสถและศาลาการเปรียญขนาดใหญ่และเริ่มหันไปนิยมการสร้างอุโบสถแบบ ก. แบบ ข. และแบบ ค. ตามแบบของกรมการศาสนาและกรมศิลปากร ขณะเดียวกันก็นิยมสร้างพระพุทธรูปหล่อด้วยโลหะโดยจัดซื้อมาจากกรุงเทพฯ และยังนิยมหล่อรูปพระภิกษุที่ประชาชนให้ความเคารพไว้สำหรับกราบไหว้บูชา

ส่วนการบูรณะวัด ศาสนสถาน และศาสนวัตถุอันเก่าแก่บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาต้องใช้ทุนมาก ทุนที่ใช้ในการบูรณะได้รับการบริจาคจากประชาชนในโอกาสต่าง ๆ เช่น การทอดกฐิน การทอดผ้าป่า การเทศน์มหาชาติ เป็นต้น ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างวัดและพระสงฆ์กับประชาชนค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปในทางทุนนิยมมากขึ้น และบางครั้งการสร้างและบูรณะวัดทำให้ประชาชนในท้องถิ่นขัดแย้งกันก็มี เช่น กรณีการขัดแย้งการสร้างวัดทุ่งขึงหนัง และวัดเขานมวังหรือวัดเขาพนมวังก์ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อ พ.ศ. 2482 เป็นต้น หรือบางครั้งวัดและชาวบ้านมีความขัดแย้งเรื่องที่ดิน เช่น กรณีชาวบ้านบุกรุกที่ดินวัดประดู่เรียง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อ พ.ศ. 2483 การบุกรุกที่วัดโคกทรายผ่อง (ร้าง) อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เป็นต้น การบุกรุกที่ดินเหล่านี้เมื่อมีการฟ้องร้องหรือตรวจสอบของเจ้าหน้าที่ฝ่ายบ้านเมือง ชาวบ้านมักจะเป็นฝ่ายแพ้ เนื่องจากขาดหลักฐาน เพราะส่วนใหญ่จะเป็นที่วัดจริงแต่เป็นที่ว่างเปล่าชาวบ้านจึงมักจะเข้าไปจับจองเพื่อทำไร่ทำนา และบางแห่งเข้าไปจับจองสืบทอดกันมาจนถือเป็นสมบัติส่วนตน

การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยนี้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ซึ่งแบ่งโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ การบริหารส่วนกลาง การบริหารส่วนภูมิภาค การบริหารส่วนคณะวินัยธร โดยเฉพาะการบริหารส่วนภูมิภาคแบ่งเป็นภาค จังหวัด อำเภอ ตำบล และวัด มีพระอมรมุนี วัดราชาธิวาส เป็นเจ้าคณะตรวจการภาคใต้ ส่วนระดับจังหวัดมีเจ้าคณะจังหวัดแยกกันปกครอง คือ เจ้าคณะจังหวัดพัทลุงฝ่ายมหานิกาย ได้แก่ พระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) วัดคูหาสวรรค์ สมัยที่ดำรงสมณศักดิ์ที่

พระวีรนาทมุนี เจ้าคณะจังหวัดพัทลุงฝ่ายธรรมยุต ได้แก่ พระธรรมเมธาจารย์ (ทัน ธมฺมสโร) สมัยดำรงสมณศักดิ์พระมุนีสารโสภณ ส่วนจังหวัดสงขลาเจ้าคณะจังหวัดฝ่ายมหานิกาย ได้แก่ พระราชรัตนโมลี (เส้ง ติสฺสโร) วัดแหลมทราย เจ้าคณะจังหวัดสงขลาฝ่ายธรรมยุต ได้แก่ พระเทพวิสุทธิคุณ (เลี่ยม อลีโน) สมัยดำรงสมณศักดิ์ที่พระครูวิสุทธิคุณ การปกครองคณะสงฆ์ระดับจังหวัดและระดับอำเภอ เป็นการบริหารในรูปคณะกรรมการสงฆ์จังหวัด และอำเภอ โดยแบ่งเป็นองค์การปกครอง องค์การศึกษา องค์การเผยแผ่ และองค์การสาธารณูปการ ในสมัยนี้พระสงฆ์ได้รับการแต่งตั้งสมณศักดิ์มากขึ้นตามลักษณะการปกครองที่กระจายตำแหน่งและสมณศักดิ์ลงไปถึงระดับเจ้าอาวาสและพระอุปัชฌาย์ หลักการแต่งตั้งสมณศักดิ์ก็มีความชัดเจนมากขึ้น แต่สิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ในสมัยนี้ก็คือ การวางระเบียบกติกาสงฆ์จังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2498 ซึ่งเป็นระเบียบที่คณะกรรมการสงฆ์จังหวัดพัทลุง โดยการนำของพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) สมัยเป็นพระวีรนาทมุนี เจ้าคณะจังหวัดพัทลุง ได้ออกระเบียบกติกาสงฆ์ห้ามการเลี้ยงสุราเมรัยของมึนเมาในงานบวชนาค ระเบียบนี้มีลักษณะพิเศษคือเป็นระเบียบที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร สาระสำคัญของระเบียบนี้คือ การห้ามเลี้ยงสุราและฆ่าสัตว์ที่มีคุณ เช่น วัว ควาย เป็นต้น ในงานบวชนาค และหากพระอุปัชฌาย์ฝ่าฝืนระเบียบนี้ เจ้าคณะจังหวัดมีอำนาจสั่งพักห้ามทำการบวชได้เป็นเวลา 1 ปี ซึ่งเป็นผลดีต่อพุทธศาสนาและชาวบ้านผู้เป็นเจ้าภาพจัดงานได้ประหยัดเงินทองและเป็นการทำบุญอย่างบริสุทธิ์

ส่วนการศึกษาของพระสงฆ์และพุทธธรรมในสมัยนี้พบว่า การศึกษาของพระสงฆ์ได้รับการส่งเสริมและพัฒนาอย่างกว้างขวาง พระสงฆ์นิยมศึกษาพระธรรมวินัยมากขึ้น ซึ่งมีสำนักเรียนที่สำคัญ 2 แห่ง คือ สำนักเรียนวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดสงขลา ซึ่งเป็นสำนักเรียนของพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุต และสำนักเรียนวัดคูหาสวรรค์ จังหวัดพัทลุง เป็นสำนักเรียนของพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ซึ่งเป็นสำนักเรียนที่ได้รับความนิยมของพระสงฆ์จำนวนมาก มีการศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและบาลี โดยการนำของพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) ต่อมา พ.ศ. 2490 ได้มีการขยายเครือข่ายสำนักเรียนไปยังวัดราษฎร์บำรุง อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา และในปี พ.ศ. 2499 ได้ส่งพระเปรียญธรรมไปเปิดสำนักเรียนที่วัดกะพังสุรินทร์ อำเภอเมืองตรัง จังหวัดตรัง สมัยนี้จึงทำให้เกิดพระเปรียญธรรมขึ้นจำนวนมาก ซึ่งเกิดขึ้นจากการส่งเสริมของคณะสงฆ์ให้มีการเปิดสำนักเรียนพระปริยัติธรรมขึ้นตามวัดต่าง ๆ มากมาย ระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2499 จังหวัดสงขลา และจังหวัดพัทลุง มีสำนักเรียนเกิดขึ้น 63 วัด ทำให้พระสงฆ์ได้มีการศึกษาพระธรรมวินัยอย่างแตกฉานมากขึ้น มีการตีความพุทธธรรมอย่างมีเหตุมีผลตามหลักวิทยาศาสตร์มากขึ้น จนเกิดผู้รู้หรือนักปราชญ์ทางพุทธศาสนาขึ้นหลายรูป แต่อย่างไรก็ตาม พุทธธรรมในสมัยนี้ส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับพระรัตนตรัย ศีล พุทธธรรมเกี่ยวกับคนดี การทำสมถะกัมมัฏฐาน มรรค 8 พุทธธรรมเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่เกิดจากการศึกษาค้นคว้าตีความ ขยาย

ความ และหยิบยกขึ้นมาเผยแผ่แก่ประชาชนทั่วไป ซึ่งไม่แตกต่างจากสมัยที่ผ่านมามากนัก เพราะล้วนแต่เกี่ยวข้องกับบาป - บุญ และ นรก - สวรรค์ โดยมีศีลเป็นวินัยพื้นฐาน

4. ปัจจัยและพัฒนาการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2542

4.1 ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2542 สมัยนี้แบ่งปัจจัยออกเป็น 2 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ปัจจัยภายใน ได้แก่ พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชน พบว่าในสมัยนี้พระสงฆ์ให้ความสนใจศึกษาพระธรรมวินัยมากขึ้นกว่าสมัยที่ผ่านมา มีการส่งเสริมด้านพระปริยัติธรรมอย่างกว้างขวาง จนพระสงฆ์สามารถสอบผ่านเปรียญธรรม 3 - 9 ประโยคมากขึ้น เฉพาะสำนักเรียนวัดคูหาสวรรค์ ระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2542 มีพระสงฆ์สอบผ่านเปรียญธรรมตั้งแต่ 3 ประโยคขึ้นไป จำนวน 429 รูป แม้ว่าจะมีการส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมมาก แต่ก็มีพระภิกษุสงฆ์บางกลุ่มหันมาให้ความสนใจกับการศึกษาทางไสยศาสตร์ควบคู่กับพุทธศาสตร์ เพื่อตอบสนองความต้องการของชาวบ้านส่วนหนึ่งด้วย ส่วนปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สมัยนี้สภาพของป่าเขา ลำน้ำและทะเลสาบสงขลาถูกทำลาย มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายของกลุ่มประชากรมากขึ้น ซึ่งส่งผลต่อการสร้างวัดในชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ทางด้านทิศตะวันตกของจังหวัดสงขลาและจังหวัดพัทลุง

ส่วนปัจจัยภายนอกที่สำคัญในสมัยนี้มีหลายประการ ได้แก่ การประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา ทำให้เกิดการพัฒนาด้านเทคโนโลยี ด้านสาธารณูปโภค มีการสร้างถนน สะพาน ไฟฟ้า ประปา ขยายไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ อย่างทั่วถึง ได้สร้างความเจริญทางด้านวัตถุอย่างมากทำให้ละเลยทางด้านจิตใจ จนเกิดเป็นระบบทุนนิยมที่ขยายตัวไปยังวัดต่าง ๆ มากมาย วัดต่าง ๆ หันมาให้ความสำคัญกับการก่อสร้างถาวรวัตถุขนาดใหญ่โตที่ต้องใช้การระดมทุนจากชาวบ้าน โดยมุ่งไปที่ชาวบ้านหรือพุทธศาสนิกชนนอกพื้นที่เป็นสำคัญ โดยมีการสร้างวัตถุมงคลขึ้นเป็นสิ่งแลกเปลี่ยน และในปี พ.ศ. 2505 มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 จึงทำให้รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เพื่อให้สอดคล้องกับระบบการปกครองของฝ่ายบ้านเมือง จึงทำให้การปกครองคณะสงฆ์บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาทุกระดับมีการเปลี่ยนแปลงให้มีความสอดคล้องกับพระราชบัญญัติดังกล่าว ตั้งแต่ระดับภาค จังหวัด อำเภอ ตำบล และวัด เช่น เจ้าคณะตรวจการภาคเป็นเจ้าคณะภาค ยกเลิกคณะกรรมการสงฆ์จังหวัด และอำเภอให้เหลือเพียงเจ้าคณะจังหวัดและเจ้าคณะอำเภอ ประกอบกับในสมัยนี้สภาพสังคมและวัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงไปมากตามอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตก จึงทำให้ความสัมพันธ์ของวัดและพระ

สงฆ์กับชาวบ้านหรือชุมชนเปลี่ยนแปลงไปในเชิงทุนนิยม ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

4.2 พัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2542 สมัยนี้การสร้างและบูรณะวัด ศาสนสถาน และศาสนวัตถุ พบว่าการสร้างวัดใหม่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของภาครัฐ ซึ่งมีความยุ่งยากกว่าสมัยที่ผ่านมา การสร้างวัดส่วนใหญ่เป็นหน้าที่ของประชาชนในท้องถิ่น โดยเฉพาะจะพบมากทางด้านทิศตะวันตกของจังหวัดสงขลาและจังหวัดพัทลุง เป็นพื้นที่ป่าเขาและพื้นที่ราบริมทะเลสาบสงขลาที่ประชาชนอพยพเข้าไปตั้งถิ่นฐานใหม่ เช่น วัดพิกุลบุญญาราม วัดรัตนวราราม วัดรัตนประชาราม วัดมงคลเทพาราม จังหวัดสงขลา วัดห้วยเนียง วัดโพธาราม วัดบางแก้วผดุงธรรม วัดลานช้าง จังหวัดพัทลุง เป็นต้น นอกจากนี้ในสมัยนี้ยังได้เกิดสำนักสงฆ์หรือวัดที่มีแนวคิดไปในเชิงพัฒนาสังคมเกิดขึ้นหลายแห่ง ซึ่งแตกต่างไปจากสมัยที่ผ่านมา เช่น วัดถ้ำสุมะโน ตำบลบ้านนา กิ่งอำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง วัดเขารูปช้าง ตำบลปาดังเบซาร์ อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา เป็นต้น ซึ่งเป็นวัดที่ส่งเสริมการปฏิบัติธรรม จริยธรรมของเยาวชนและนักเรียน นักศึกษา

ส่วนศาสนสถานในสมัยนี้ อุโบสถ และศาลาการเปรียญ นิยมสร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็กเป็นรูปแบบทรงไทยประยุกต์ ตามแบบอุโบสถ แบบ ก. ข. และ ค. ของกรมการศาสนา และมีการเลียนแบบอุโบสถจากภาคอื่นด้วย มีการนิยมสร้างพระมหาธาตุเจดีย์ขึ้นหลายแห่งเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ เช่น เจดีย์วัดนิโครธาราม เจดีย์วัดภูผาภิมุข เจดีย์วัดบ้านสวน จังหวัดพัทลุง เจดีย์วัดควนมิตร เจดีย์วัดคลองเปล เจดีย์วัดในวัง เจดีย์วัดชะแล้ จังหวัดสงขลา เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการสร้างเจดีย์ขึ้นเพื่อบรรจุอัฐิธาตุของพระเถระหรือวัตถุทางพุทธศาสนาขึ้นอีกหลายแห่ง เช่น เจดีย์วิหารวัดขวด เจดีย์วัดคูหา เจดีย์วัดคงคาเลียบ จังหวัดสงขลา เจดีย์วัดวิหารเบิก เจดีย์วัดรัตนวราราม เจดีย์วัดบางแก้วผดุงธรรม จังหวัดพัทลุง ส่วนพระพุทธรูปในสมัยนี้ยังนิยมสร้างด้วยโลหะ รูปเหมือนของพระภิกษุในสมัยนี้ได้รับการนิยมสร้างขึ้นมากมายเกือบทุกวัด เพื่อให้ประชาชนได้กราบไหว้บูชาเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำวัด

การปกครองคณะสงฆ์สมัยนี้เปลี่ยนแปลงไปตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 โดยมีพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) วัดคูหาสวรรค์เป็นเจ้าคณะภาค 18 ฝ่ายมหานิกาย (พ.ศ. 2516) จนกระทั่ง พ.ศ. 2540 พระธรรมรัตนากร (สงัด ปญฺญากุโร) วัดกะพังสุรินทร์ จังหวัดตรังได้เป็นเจ้าคณะภาค 18 ส่วนคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุต มีสมเด็จพระวันรัต (จับ ฐิตธมฺโม) วัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพฯ เป็นเจ้าคณะภาค 16 , 17 และ 18 (ภาคใต้ทั้งหมด)

ส่วนในระดับจังหวัดและอำเภอได้ยกเลิกอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการสงฆ์จังหวัดและอำเภอเปลี่ยนไปเป็นอำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะจังหวัดและเจ้าคณะอำเภอ ซึ่งการปกครองคณะสงฆ์ยังคงแยกนิกายกันปกครอง จังหวัดพัทลุง เมื่อพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) ไปเป็นเจ้า

คณะภาค 18 ฝ่ายมหานิกาย พระราชปฏิภาณมุนี (สรง อิทธิมโย) วัดคูหาสวรรค์ เป็นเจ้าคณะจังหวัด พ.ศ. 2517 และพระเทพญาณโมลี (มณฑล กิตติโสภโณ) เป็นเจ้าคณะจังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2527 ฝ่ายธรรมยุต พระธรรมเมธาจารย์ (ทัน ธมฺมสโร) วัดภูผาภิมุข เป็นเจ้าคณะจังหวัดพัทลุง ตั้งแต่ พ.ศ. 2477 จนกระทั่ง พ.ศ. 2537 เปลี่ยนเป็นพระปริยัติสารเวที (สุทัศน์ ทสฺสโน) วัดภูผาภิมุข ส่วนจังหวัดสงขลา พระราชรัตนโมลี (เส้ง ติสฺสโร) วัดแหลมทราย เป็นเจ้าคณะจังหวัด จน พ.ศ. 2516 เปลี่ยนเป็นพระเทพมุนี (กลิ่น ศรนรินทร์) และ พ.ศ. 2539 จึงเปลี่ยนเป็นพระราชวีราภรณ์ (นิมิต จิตฺตทนฺโต) วัดโคกสมานคุณ ฝ่ายธรรมยุตพระเทพวิสุทธิคุณ (เลี่ยม อลีโน) เป็นเจ้าคณะจังหวัด จน พ.ศ. 2522 พระราชศีลสังวร (ช่วง อตฺถเวที) เป็นเจ้าคณะจังหวัด พ.ศ. 2524 จึงเปลี่ยนเป็นพระราชมงคลโกศล (ขาว อุทโย) วัดมัชฌิมาวาส จนกระทั่ง พ.ศ. 2545 จึงเปลี่ยนเป็นพระราชศีลสังวร (ผ่อง จีรธมฺโม) วัดมัชฌิมาวาส นอกจากนี้การปกครองในระดับอำเภอ ตำบล และเจ้าอาวาสวัด ส่วนใหญ่ได้รับการอุปถัมภ์จากเจ้าคณะสงฆ์ตามลำดับการปกครอง ซึ่งเป็นระบบอุปถัมภ์แบบบิดาอุปถัมภ์บุตรหรืออาจารย์อุปถัมภ์ศิษย์ จึงทำให้การปกครองคณะสงฆ์ไม่ค่อยประสบปัญหา แต่บางครั้งก็ทำให้เกิดจุดอ่อนในการควบคุมพฤติกรรมหรือวัตรปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์นอกแนวพระธรรมวินัย

ในส่วนของระเบียบกติกาสงฆ์จังหวัดพัทลุง ซึ่งประกาศใช้ในจังหวัดพัทลุง เมื่อ พ.ศ. 2498 สมัยนี้ได้มีการนำไปใช้ในระดับภาคด้วย ได้แก่ จังหวัดพัทลุง สงขลา ปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสตูล ถือได้ว่าเป็นผลดีที่สามารถขจัดของมึนเมา หรือสุราเมรัยออกจากงานบวชนาคได้ในระดับหนึ่ง แต่อย่างไรก็ตามความเข้มข้นของระเบียบนี้อยู่ที่จังหวัดพัทลุงและสงขลาเท่านั้น หากจังหวัดอื่นใช้เป็นแนวปฏิบัติอย่างจริงจังก็จะเป็นประโยชน์ต่อพุทธศาสนาและพุทธศาสนิกชน ทั่วไป

การศึกษาและพุทธธรรมในสมัยนี้พบว่า การศึกษาของพระสงฆ์ได้รับการส่งเสริมเป็นอย่างมาก โดยมีสำนักเรียนใหญ่อยู่ที่วัดคูหาสวรรค์ แต่ในช่วงหลัง ๆ นี้ พระสงฆ์ที่สอบผ่านพระเปรียญธรรม 5 ประโยคขึ้นไป ลดน้อยลงมาก อันนี้น่าจะเนื่องมาจากพระสงฆ์ที่ผ่านพระเปรียญธรรม 5 ประโยคขึ้นไป ต้องรับภาระสอนเปรียญชั้นต่ำลงมา จึงไม่มีเวลาที่จะศึกษาในระดับสูงขึ้นไปหรือไม่พระสงฆ์เหล่านี้มักจะได้รับแต่งตั้งไปรับตำแหน่งระดับบริหารคณะสงฆ์ เช่น เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส เป็นต้น ส่วนพุทธธรรมในสมัยนี้ก็ไม่แตกต่างจากสมัยที่ผ่านมามากนัก ยังเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระรัตนตรัย ศีล การสงเคราะห์ประชาชน มีการตีความพุทธธรรมที่เป็นเหตุเป็นผลมากขึ้น และมุ่งประโยชน์ในโลกนี้มากกว่าโลกหน้า

5. บทบาทของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2542

บทบาทของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาที่สำคัญมีหลายด้าน ได้แก่ บทบาทด้านการส่งเสริมการศึกษา บทบาทด้านการพัฒนาชุมชนและเกื้อกูลสังคม บทบาทด้านการส่งเสริมพุทธาคม ไสยศาสตร์ และโหราศาสตร์ บทบาทด้านการส่งเสริมและเผยแผ่ธรรม และบทบาทด้านการส่งเสริมศิลปะ ประเพณี และพิธีกรรม บทบาทในแต่ละด้านวัดและพระสงฆ์มีการส่งเสริมในแต่ละช่วงสมัยแตกต่างกันดังนี้

5.1 บทบาทของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2474 สมัยนี้เป็นช่วงต้นของการปฏิรูปพุทธศาสนา วัดและพระสงฆ์จึงมีบทบาทเด่นมุ่งไปที่การทำหน้าที่ส่งเสริมการศึกษา โดยคณะสงฆ์ส่วนกลางมอบหมายให้พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) เจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราชเป็นผู้อำนวยการจัดการศึกษา ในระยะแรกได้เปิดโรงเรียนแบบสมัยใหม่ขึ้นในวัดต่าง ๆ บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ได้แก่ โรงเรียนอภยาณานิวาส ตั้งที่วัดวัง โรงเรียนรองราชบริรักษ์ ตั้งที่วัดมะขามทอง โรงเรียนเทวภักดีพลูเฉลิม ตั้งที่วัดห้วยลึก จังหวัดพัทลุง โรงเรียนเจ้าคุณภัทระและโรงเรียนมหาวชิราวุธวิทยา ตั้งที่วัดมัชฌิมาวาส โรงเรียนหฤทัยวิทยา ตั้งที่วัดน้ำขาว และโรงเรียนภุมมาพิศมัย ตั้งที่วัดจะทิ้งพระ จังหวัดสงขลา โรงเรียนวัดทั้ง 6 แห่ง ถือได้ว่าเป็นโรงเรียนแบบสมัยใหม่ในยุคแรก หลังจากนั้นจึงมีการขยายโรงเรียนไปตามวัดต่าง ๆ มากขึ้น แต่ก็ดำเนินการไปอย่างช้า ๆ เนื่องจากรัฐขาดงบประมาณที่จะสนับสนุนโรงเรียนต่าง ๆ จนกระทั่ง พ.ศ. 2474 พระยาพิบูลพิทยาพรรค (ทอง คุปตาสา) ธรรมการมณฑลนครศรีธรรมราช ได้ร่วมมือกับพระธรรมวโรดม (เซ่ง อุตฺตโม) เจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราช ประกาศชักชวนให้พระภิกษุสงฆ์ตั้งโรงเรียนวัดขึ้นในมณฑลนครศรีธรรมราช จึงทำให้เกิดโรงเรียนวัดขึ้น ระหว่าง พ.ศ. 2474 - 2475 จำนวน 402 โรงเรียน โดยจังหวัดพัทลุงมีโรงเรียนวัด 61 โรงเรียน และจังหวัดสงขลา จำนวน 77 โรงเรียน รวม 138 โรงเรียน โรงเรียนเหล่านี้ล้วนแต่ได้รับการสนับสนุนสถานที่ งบประมาณ และผู้สอนจากพระภิกษุสงฆ์และชาวบ้านร่วมกันบริจาค ซึ่งต่อมาโรงเรียนที่มีความมั่นคงก็มีการโอนถ่ายเป็นโรงเรียนประชาบาลประจำตำบล แต่ก็อยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของวัดและพระสงฆ์ในท้องถิ่นนั้น ๆ

5.2 บทบาทของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2499 ในสมัยนี้วัดและพระสงฆ์มีบทบาทเด่นทางด้านส่งเสริมพุทธาคม ไสยศาสตร์ และโหราศาสตร์ เนื่องจากสมัยนี้เกิดภาวะสงครามมหาเอเชียบูรพาและสงครามโลกครั้งที่ 2 พ.ศ. 2482 - 2488 ทำให้พระสงฆ์และประชาชนอยู่ด้วยความหวาดกลัว จึงมีความจำเป็นจะต้องสร้างขวัญกำลังใจให้เกิดขึ้น วัดและพระสงฆ์จึงหันมาใช้วิชาพุทธาคมผสมไสยศาสตร์และโหราศาสตร์สร้างเป็นพระเครื่องและเครื่องรางของขลังขึ้นแจกจ่ายแก่ทหาร ตำรวจ อาสาสมัคร และประชาชนทั่วไป เช่น วัดเขาอ้อ วัดดอนศาลา วัดควนปริง วัดปากสระ วัดเขาแดงตะวันตก วัดเขาแดงตะวันออก วัดคูหาสวรรค์ วัดอินทราวาส วัดสุนทราวาส วัดท่าสำเภาเหนือ วัดวิหารสูง วัดชาย

คลอง จังหวัดพัทลุง วัดแหลมทราย วัดบ่อทรัพย์ วัดโพธิปฐมาวาส วัดชัยมงคล จังหวัดสงขลา เป็นต้น วัดเหล่านี้ได้สร้างวัตถุมงคลเป็นรูปพระปิดตา พระสังกัจจายน์ พระฤาษี พระชุนแผน ตะกรุด ผ้ายันต์ ลูกอม ฯลฯ การสร้างในสมัยนี้มีเจตนาเพื่อการแจกจ่ายเท่านั้น เพราะทางวัดไม่ได้ลงทุนมาก เนื่องจากพระสงฆ์และชาวบ้านช่วยกันทำภายในวัดให้เป็นสิ่งเตือนสติและเป็นขวัญกำลังใจ แต่หลัง พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา การสร้างวัตถุมงคลเริ่มแปรเปลี่ยนเป็นการสร้างเพื่อการหาทุนมาบูรณะวัดและศาสนสถานและศาสนวัตถุ จึงเริ่มมีนายทุนเข้ามาดำเนินการให้กับวัด จึงทำให้ระบบทุนนิยมเข้ามามีอิทธิพลและมีความรุนแรงมากขึ้นในสมัยปัจจุบัน

5.3 บทบาทของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2542 ในสมัยนี้วัดและพระสงฆ์ให้ความสำคัญกับบทบาทด้านพุทธาคม ไสยศาสตร์ และโหราศาสตร์ และบทบาทด้านการพัฒนาชุมชนและเกื้อกูลสังคม บทบาทด้านพุทธาคม ไสยศาสตร์และโหราศาสตร์ในสมัยนี้ได้รับการเน้นมาก เนื่องจากบทบาทด้านนี้ถูกปรับเปลี่ยนไปจากเดิมที่สร้างพระเครื่องและเครื่องรางของขลัง เพื่อบำรุงขวัญกำลังใจและสื่อธรรมะกลับกลายเป็นเชิงพาณิชย์มากขึ้น เพื่อหาทุนมาบำรุงศาสนา จึงพบว่าในสมัยนี้มีนายทุนเข้าไปดำเนินการแทนวัดมากขึ้น ทำให้เกิดผลประโยชน์ขึ้นภายในวัดมากมาย เช่น วัดเขาอ้อ วัดพะโคะ วัดดอนศาลา วัดบ้านสวน เป็นต้น ทำให้วัดเหล่านี้สามารถพัฒนาถาวรวัตถุอย่างรวดเร็วและใหญ่โต เป็นแบบอย่างให้วัดอื่น ๆ หันมาสร้างวัตถุมงคลเพื่อหารายได้นำมาพัฒนาวัด จนบางครั้งมีผลประโยชน์ขัดกัน ทำให้เกิดการขัดแย้ง ดังกรณีการขับไล่เจ้าอาวาสวัดพะโคะเป็นอาทิ ส่วนบทบาทด้านการพัฒนาชุมชนและเกื้อกูลสังคมพบว่าในสมัยนี้ มีวัดและพระสงฆ์กลุ่มหนึ่งให้ความสำคัญกับการพัฒนาชุมชน กลุ่มที่สำคัญ ได้แก่ กลุ่มธนาคารชีวิตวัดอู่ตะเภา วัดดอน และวัดคูเต่า โดยการนำของพระครูพิพัฒนโชติ (ทอง เตชปุญโญ) เจ้าอาวาสวัดดอน ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เริ่มตั้งขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2527 ซึ่งถือได้ว่าเป็นกลุ่มออมทรัพย์ที่ประชาชนมารวมกลุ่มกันโดยมีอุดมการณ์ร่วมกันที่คิดช่วยเหลือกลุ่มมากกว่าคิดเอาอะไรจากกลุ่ม ใช้เบญจศีลเป็นวินัยของกลุ่ม มุ่งพัฒนาหมู่บ้านตามโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง โดยให้สมาชิกออมทรัพย์วันละ 1 บาท หรือเดือนละ 30 บาท ดอกผลที่ได้จากการกู้ยืมจะไม่ปันผลหรือเฉลี่ยคืนแก่สมาชิก แต่จะใช้เป็นสวัสดิการแก่สมาชิกทั้งหมด เช่น สงเคราะห์สมาชิกที่ประสบภัย สมาชิกถึงแก่กรรม ให้ทุนการศึกษาแก่เยาวชน การกุศลของวัด เป็นต้น

กลุ่มสภาลานวัดตะโหมด ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง โดยการนำของพระครูสุนทรกิจจานุโยค (พล่อง เตชปญโญ) เจ้าคณะตำบลตะโหมด วัดตะโหมด เริ่มก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2538 เป็นการร่วมมือระหว่างวัด บ้าน และโรงเรียนหรือราชการ มีสมาชิกเริ่มแรก 50 คน ปัจจุบันเพิ่มเป็น 120 คน โดยร่วมประชุมพบกันที่วัดตะโหมด เดือนละ 1 ครั้ง เพื่อร่วมคิดกันช่วยเหลือการพัฒนาหมู่บ้าน ส่งเสริมขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น

และสร้างความรักความสามัคคีของชุมชน ด้วยเหตุนี้จึงทำให้งานพัฒนาหมู่บ้านเป็นไปด้วยความเรียบร้อยและสำเร็จผลตามที่ต้องการ

นอกจากนี้ยังมีกลุ่มธรรมยาตราเพื่อทะเลสาบสงขลา เป็นกลุ่มที่ตั้งขึ้นที่อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เมื่อ พ.ศ. 2538 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการร่วมกันกระตุ้นให้เกิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูทะเลสาบสงขลาและลุ่มน้ำย่อยใช้กิจกรรมเดินทางไกลด้วยเท้าเพื่อศึกษาวิเคราะห์ปัญหาด้านต่าง ๆ มีการประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของนักวิชาการ ประชาชนและพระสงฆ์ในท้องถิ่นเป็นการสร้างจิตสำนึกให้ร่วมกันเพื่อฟื้นฟูลุ่มทะเลสาบสงขลา ซึ่งได้ดำเนินการมาแล้ว 7 ครั้ง ผลของการดำเนินงานที่ผ่านมาได้สร้างความร่วมมือของกลุ่มนักวิชาการ ประชาชน และพระสงฆ์ ให้เห็นความสำคัญของลุ่มทะเลสาบสงขลาได้เป็นอย่างดี

6. ลักษณะเด่นของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

พุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีลักษณะเด่นเฉพาะหลายประการที่สำคัญมีดังนี้

6.1 พุทธศาสนาเน้นพุทธาคม ไสยศาสตร์ และโหราศาสตร์ พุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาได้ผสมผสานไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ของพราหมณ์ และความเชื่อในท้องถิ่นเกี่ยวกับผีสางเทวดา ผสมกลมกลืนกับพุทธศาสนา ดังนั้นพุทธศาสนาในบริเวณนี้จึงเน้นที่ความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธรูปหรือพระพุทธเจ้า เช่น พระพุทธรูปพระเกิด พระพุทธรูปแม่ทวด พระพุทธรูปหลวงพ่อเดิม พระพุทธรูปสมเด็จเจ้าเกาะยอ เป็นต้น ความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธสาวก เช่น พระสังกัจจายน์ พระสิวลี พระภควัมบดี เป็นต้น ความศักดิ์สิทธิ์ของพระภิกษุผู้มีบุญบารมี เช่น สมเด็จเจ้าพะโคะ สมเด็จเจ้าเกาะยอ สมเด็จเจ้าเกาะใหญ่ สมเด็จเจ้าจอมทอง เป็นต้น และการให้ความศักดิ์สิทธิ์กับการบูชาเจ้าแม่ เช่น เจ้าแม่อยู่หัว เจ้าแม่กวนอิม เป็นต้น ด้วยเหตุนี้จึงพบว่าพุทธศาสนิกชนจะให้ความเคารพบูชายกย่องพระสงฆ์ผู้มีความรู้ทางไสยศาสตร์เป็นอย่างมาก แม้ว่าพระสงฆ์บางรูปจะฉันสุราของมึนเมาอันผิดวินัยสงฆ์แต่ก็ไม่เป็นที่รังเกียจของประชาชนทั่วไป โดยเฉพาะพระสงฆ์สายสำนักวัดเขาอ้อ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ซึ่งเป็นศูนย์กลางที่สำคัญของการศึกษาไสยศาสตร์ เมื่อมรณภาพต้องนำศพใส่โกศถือได้ว่าเป็นการให้เกียรติอย่างสูง

6.2 พุทธศาสนาเน้นสามัคคีธรรม พุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาให้ความสำคัญกับสามัคคีธรรมในงานบุญกุศลที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เช่น งานวันเข้าพรรษาและออกพรรษา งานวันสารทไทย งานสมโภชพระมหาธาตุเจดีย์วัดเขียนบางแก้ว วัดจะทิ้งพระ และวัดพะโคะ งานเทศน์มหาชาติ งานฝังลูกนิมิต งานวันสำคัญทางศาสนา เป็นต้น งานเหล่านี้พุทธศาสนิกชนจะให้ความร่วมมือมีความพร้อมเพรียง เพราะถือได้ว่าเป็นงานได้บุญกุศล ดังนั้นระบบ

บุญกุศลในพุทธศาสนาจึงเป็นจุดร่วมที่ก่อให้เกิดความสามัคคีธรรมขึ้นในชุมชน โดยมีวัดและพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้นำ ด้วยเหตุนี้งานพัฒนาชุมชนต่าง ๆ หากมีพระสงฆ์ที่ประชาชนศรัทธาก็จะทำให้งานนั้นสำเร็จได้อย่างรวดเร็วด้วยแรงศรัทธาที่เกิดจากสามัคคีธรรม

7. แนวทางการส่งเสริมและเผยแผ่พุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

7.1 การส่งเสริมและเผยแผ่พุทธศาสนาโดยโครงการพระธรรมทูต การเผยแผ่พุทธศาสนาโดยการส่งพระสงฆ์เดินทางไปเผยแผ่หลักธรรมในท้องถิ่นต่าง ๆ เป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา มีการเผยแผ่ธรรมมาตั้งแต่ พ.ศ. 2509 เพื่อดึงพระสงฆ์ใช้หลักธรรมต่อต้านอิทธิพลลัทธิคอมมิวนิสต์ โดยจัดให้แต่ละจังหวัดและอำเภอจัดให้มีพระสงฆ์ออกเผยแผ่ธรรมทุกปี เพื่อเป็นการสั่งสอนอบรมชาวบ้านให้เข้าใจธรรมะ แต่หลัง พ.ศ. 2525 โครงการพระธรรมทูตก็เริ่มเสื่อมลง หน่วยงานต่าง ๆ ที่เคยให้การสนับสนุนก็ให้ความสำคัญน้อยลง โดยเฉพาะหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องไม่ให้การสนับสนุนงบประมาณ ด้วยเหตุนี้คณะสงฆ์น่าจะมีการส่งเสริมโครงการนี้ขึ้นใหม่และพยายามปรับเนื้อหาให้สามารถแก้ปัญหาตอบสนองท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

7.2 การส่งเสริมและเผยแผ่พุทธศาสนาโดยการให้การศึกษา เดิมพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการให้การศึกษาอบรมแก่กุลบุตรในชุมชน และในสถานศึกษาหลายแห่งพระสงฆ์ได้เข้าไปสอนศีลธรรม หรือให้มีการจัดกิจกรรมเข้าค่ายธรรมแก่เยาวชนและนักเรียนทั่วไป เช่น การเข้าค่ายอบรมธรรมแก่เยาวชนของวัดป่าลิไลยก์ ตำบลลำปำ อำเภอเมืองพัทลุง วัดถ้ำสุมะโน กิ่งอำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง เข้าค่ายอบรมธรรมะแก่เยาวชนของวัดป่ากันตพงษ์ อำเภอควนเนียง จังหวัดสงขลา เป็นต้น

7.3 การส่งเสริมและเผยแผ่พุทธศาสนาโดยสื่อสิ่งพิมพ์และเทคโนโลยี การเผยแผ่พุทธศาสนาในรูปของสิ่งพิมพ์ ได้รับการส่งเสริมเป็นอย่างดี สิ่งพิมพ์ทางพุทธศาสนาส่วนใหญ่พบว่าหน่วยงานภาครัฐหรือเอกชนเป็นผู้จัดพิมพ์ออกเผยแพร่ เช่น จัดพิมพ์แจกในงานศพ งานเกษียณอายุราชการ งานเปิดอาคารสถานที่ งานฉลองสมโภชอื่น ๆ เป็นต้น เอกสารสิ่งพิมพ์ที่วัดจัดพิมพ์ขึ้นเองกลับมีน้อยมาก เนื่องจากวัดไม่มีงบประมาณ และที่สำคัญทางคณะสงฆ์ในท้องถิ่นขาดพระสงฆ์ที่ทรงคุณความรู้ที่จะถ่ายทอดหลักธรรมให้ประชาชนได้เข้าใจแบบเรียบง่าย ทางคณะสงฆ์จึงควรส่งเสริมให้มีการจัดพิมพ์หลักธรรม ให้แพร่หลายมากขึ้น ส่วนการเผยแผ่หลักธรรมโดยการใช้เทคโนโลยีใหม่ ๆ ก็มีความจำเป็น พระสงฆ์ต้องเรียนรู้ให้เท่าทันกับความเจริญของเทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อจะได้นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับการเผยแผ่ธรรม เช่น วิทยุ โทรทัศน์ คอมพิวเตอร์ เป็นต้น

8. การนำหลักธรรมพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคม

การนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา พุทธศาสนิกชนได้ผ่านการเรียนรู้หลักธรรมในด้านต่าง ๆ ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาชีวิตและพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน หลักการต่าง ๆ ล้วนมีอยู่แล้วในพุทธศาสนา จึงอยู่ที่เราจะเลือกเฟ้นหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ให้ตรงกับปัญหาหรือความต้องการของชุมชน เช่น หลักธรรมที่เป็นรากฐานแห่งปัญญา ได้แก่ สุ จิ ปุ ลิ หลักแห่งการ ฟัง คิด ถาม และเขียน ผู้ที่สมบูรณ์ด้วย สุ จิ ปุ ลิ ถือได้ว่าเป็นบัณฑิต หลักธรรมที่เกี่ยวกับการปกครอง ได้แก่ หลักทศพิธราชธรรม ประกอบด้วย ทาน (การให้) สีละ (การตั้งอยู่ในศีล) ปริจจาคะ (การบริจาค) อาชชวะ (ความซื่อตรง) มัททวะ (ความอ่อนโยน) ตปะ (ความมีตบะ) อักโกธะ (ความไม่โกรธ) อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน ขันติ (ความอดทน) และ อวิโรธนะ (ความไม่คลาดธรรม) หลักธรรมเกี่ยวกับเศรษฐกิจหรืออาชีพ ได้แก่ หลักบริโภคกรรม ประกอบด้วย อาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค คุณลักษณะที่ดีของนักธุรกิจ ได้แก่ การมองการไกล ตาดี - คาดสถานการณ์ได้ถูกต้อง (จกฺขุมา) มีความฉลาดเชี่ยวชาญในเชิงธุรกิจ (วิธุโร) และมีทุนดำเนินการงาน เป็นต้น

หลักธรรมเหล่านี้ล้วนแต่มีประโยชน์และมีคุณค่าต่อการศึกษาที่จะนำไปสู่การประยุกต์ใช้เป็นแนวปฏิบัติในสังคมได้เป็นอย่างดี อยู่ที่การเลือกเฟ้นหลักธรรมมาใช้ให้เหมาะสมกับปัญหาที่ต้องการแก้ ซึ่งย่อมจะส่งผลให้เกิดสันติสุขในสังคมเป็นเบื้องปลาย

อภิปรายผล

ผลจากการวิจัยเรื่อง พัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2542 ผู้วิจัยมีข้อสังเกตดังนี้

1. ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2542

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนา แบ่งออกเป็นปัจจัยภายใน ได้แก่ พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชน และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และปัจจัยภายนอก ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงการปกครอง การประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ การเกิดสงครามมหาเอเชียบูรพา และสงครามโลก และสภาพสังคมและวัฒนธรรม ปัจจัยเหล่านี้ล้วนแต่ทำให้พุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเปลี่ยนแปลงทั้งสิ้น แต่ผู้วิจัยคิดว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาที่แท้จริง ได้แก่ ปัจจัยที่เกี่ยวกับพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับต่าง ๆ ซึ่งเป็นต้นกำเนิดโครงสร้างของคณะสงฆ์ทั้งหมด เนื่องจากโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ถูกกำหนดจากส่วนกลาง จึงทำให้พุทธศาสนามีลักษณะเป็นพุทธศาสนาแบบทางการ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลง

พระราชบัญญัติก็จะทำให้คณะสงฆ์ทั้งหมดเปลี่ยนแปลง แม้ว่าตำแหน่งจะไม่เปลี่ยนแปลงแต่บทบาทก็เปลี่ยนแปลง เช่น พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 กำหนดให้พระสงฆ์มีหน้าที่สั่งสอนอบรม เป็นครูสอนในโรงเรียนวัด แต่พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ไม่ได้กำหนดไว้ พระสงฆ์จึงต้องห่างเหินโรงเรียนและแยกโรงเรียนออกจากวัด เป็นต้น

ปัจจัยอีกประการหนึ่งที่ทำให้พุทธศาสนาเปลี่ยนแปลง คือ ตัวพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนในท้องถิ่น มีพื้นฐานทางความคิดความเชื่อไปในแนวทางใด ก็จะนำเอาความคิดความเชื่อในท้องถิ่นนั้นมาอบรมผสมผสานกับพุทธศาสนา จนทำให้พุทธศาสนาเปลี่ยนแปลงไปตามแนวทางนั้น เช่น พุทธศาสนิกชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์ ก็จะทำให้พุทธศาสนาเปลี่ยนแปลงไปในแนวไสยศาสตร์ เชื่อในความศักดิ์สิทธิ์สิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นต้น

2. พัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2542

พัฒนาการสมัยนี้แบ่งออกเป็นการสร้างและบูรณะวัด ศาสนสถาน และศาสนวัตถุ การปกครองคณะสงฆ์ การศึกษาของพระสงฆ์และพุทธธรรม พัฒนาการทั้ง 3 ประการนี้ ในช่วงแรก ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2474 เป็นสมัยแห่งการเริ่มปฏิรูปพุทธศาสนา จุดเด่นของพัฒนาการสมัยนี้จึงอยู่ที่การจัดระบบการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นระบบมากขึ้น ตั้งแต่ระบบมณฑล เมือง แขวง ตำบล และวัด และเมื่อต้องการให้พระสงฆ์มีความเข้มแข็งและมีความรู้ทางพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ภาครัฐจึงต้องส่งเสริมการศึกษาของพระสงฆ์ให้เจริญก้าวหน้าควบคู่กับให้พระสงฆ์เป็นผู้สั่งสอนกุลบุตร และประชาชนให้มีความรู้ เพื่อยกระดับตนเองในสังคมที่มีความเจริญขึ้นตามการพัฒนาบ้านเมืองสมัยใหม่

ในช่วงที่ 2 พ.ศ. 2475 - 2499 เมื่อระบบการปกครองคณะสงฆ์มีความชัดเจน และมีความมั่นคงทุกระดับ สมัยนี้จึงมีการส่งเสริมให้พระสงฆ์ได้ศึกษาเล่าเรียนอย่างจริงจัง โดยมีสำนักเรียนที่สำคัญอยู่ 2 แห่ง ได้แก่ สำนักเรียนวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดสงขลา ของคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุต และสำนักเรียนวัดคูหาสวรรค์ จังหวัดพัทลุง ของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย จึงทำให้พระสงฆ์มีความรู้แตกฉานทางพระธรรมวินัยมากขึ้น แต่ขณะเดียวกันพระสงฆ์บางกลุ่มก็ยังให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ทางไสยศาสตร์ เพื่อนำมาแก้ปัญหาตอบสนองความต้องการของชาวบ้านและทางราชการ เช่น การสร้างพระเครื่อง และเครื่องรางของขลังแจกให้ทหาร ตำรวจ อาสาสมัคร และประชาชนทั่วไป เป็นการบำรุงขวัญกำลังใจในภาวะสงคราม จึงถือได้ว่าในสมัยนี้เป็นการเน้นพัฒนาการศึกษาและไสยศาสตร์

ส่วนในช่วงที่ 3 พ.ศ. 2500 - 2542 ในช่วงสมัยนี้วัดและพระสงฆ์มีความตื่นตัวกับการพัฒนาบ้านเมืองจนมีความเจริญทางด้านวัตถุเป็นอย่างมาก จึงทำให้พระสงฆ์หันมาให้ความสำคัญกับการสร้างถาวรวัตถุภายในวัดมากขึ้น เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นถึงความเจริญ สวยงามของวัด

พระสงฆ์จึงเน้นเรื่องก่อสร้างเป็นหลัก แต่เนื่องจากสิ่งก่อสร้างทั้งหลาย เช่น อุโบสถ ศาลาการเปรียญ เจดีย์ กุฏิ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ต้องใช้ทุนมาก ทำให้วัดและพระสงฆ์คิดหาทุนโดยการจัดทอดผ้าป่า ทอดกฐิน หรือวิธีอื่น ๆ โดยมีจุดมุ่งหมายที่เงินทองหรือเงินทุน มิใช่หลักธรรมทางพุทธศาสนา และสิ่งที่จะจัดหาทุนได้ง่ายก็คือการจัดสร้างวัตถุมงคลที่ประชาชนมีความเคารพนับถือออกจำหน่าย จึงทำให้เกิดระบบทุนนิยมขึ้นภายในวัดอย่างแพร่หลาย ทำให้พัฒนาการพุทธศาสนาในสมัยนี้ เป็นพัฒนาการพุทธศาสนาแบบเน้นทุนนิยมบนพื้นฐานไสยศาสตร์

3. บทบาทของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2542

พุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา มีบทบาทสำคัญหลายด้าน ได้แก่ บทบาทด้านการส่งเสริมการศึกษา บทบาทด้านการพัฒนาชุมชน และเกื้อกูลสังคม บทบาทด้านการส่งเสริมพุทธาคม ไสยศาสตร์ และโหราศาสตร์ บทบาทด้านการส่งเสริมและเผยแผ่ธรรม และบทบาทด้านการส่งเสริมศิลปะ ประเพณีและพิธีกรรม บทบาทเหล่านี้แต่ละสมัยมีจุดเน้นที่ไม่เหมือนกัน ดังเห็นได้ในช่วงแรก ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2474 บทบาทของวัดและพระสงฆ์จะเน้นเรื่องการตั้งโรงเรียนวัด ให้การศึกษาแก่กุลบุตร เนื่องจากเป็นช่วงที่มีการปฏิรูปการปกครอง ทางรัฐต้องการคนที่มีความรู้ทางด้านหนังสือเพื่อเข้ารับราชการ บทบาทของวัดจึงเน้นไปที่การศึกษา พอในช่วงที่ 2 ระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2499 ประเทศมีภัยจากสงคราม ประชาชนมีความหวาดกลัว จึงทำให้บทบาทของวัดและพระสงฆ์เน้นไปที่การสร้างวัตถุมงคลเพื่อแจกจ่ายให้ทหาร ตำรวจ และประชาชนทั่วไป เป็นการบำรุงขวัญ กำลังใจ ต่อมาในช่วงที่ 3 ระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2542 เป็นช่วงที่ประเทศพัฒนาไปตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ทำให้สังคมมีความเจริญทางด้านวัตถุมากขึ้น ทำให้ประชาชนประสบกับปัญหาจากการพัฒนาประเทศที่มุ่งเศรษฐกิจเป็นหลัก ทำให้สังคมและวัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติถูกทำลาย คนมีความเห็นแก่ตัวมากขึ้น แบบตัวใครตัวมัน ทำให้พระสงฆ์หันมาให้ความสำคัญกับบทบาทการพัฒนาสังคม โดยการจัดตั้งกลุ่ม เช่น กลุ่มธนาคารชีวิตวัดอู่ตะเภา วัดดอน และวัดคูเต่า กลุ่มสภาลานวัดตะโหมด กลุ่มธรรมยาตราเพื่อทะเลสาบสงขลา เป็นต้น เพื่อเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน และฟื้นฟูพัฒนาอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ

4. ลักษณะเด่นของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

พุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีลักษณะเด่นหลายประการ ได้แก่ พุทธศาสนาเน้นพุทธาคม ไสยศาสตร์ และโหราศาสตร์ พุทธศาสนาเน้นสามัคคีธรรม พุทธศาสนาเน้นศาสนสถาน และศาสนวัตถุ และพุทธศาสนาเน้นปัจเจกบุคคล พบว่าจากลักษณะเด่นดังกล่าว พุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาจะเน้นลักษณะเด่นทางด้านพุทธาคม ไสยศาสตร์ และ

โหราศาสตร์ เพราะเป็นพุทธศาสนาที่สอดคล้องกับแนวพื้นฐานเดิมของพุทธศาสนิกชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ที่มีความเชื่อเกี่ยวกับผีสางเทวดาอารักษ์ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย จึงทำให้เกิดการผสมผสานระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งเป็นที่ยอมรับของประชาชนทั่วไป จึงทำให้พุทธศาสนาในแนวนี้เป็นจุดเด่นอย่างหนึ่งของลุ่มทะเลสาบสงขลาที่ประชาชนส่วนใหญ่และพระสงฆ์ยังถือปฏิบัติจนปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยเรื่อง พัฒนาการของพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2542 ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ควรมีการนำผลการวิจัยไปเผยแพร่แก่วัดและคณะสงฆ์ บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการกำหนดบทบาทหรือปรับปรุงบทบาทของคณะสงฆ์ที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นได้อย่างแท้จริง

2. ควรมีการนำผลการวิจัยไปเผยแพร่แก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้ประโยชน์จากข้อมูลการวิจัยในการวางแผนเพื่อการพัฒนาลุ่มทะเลสาบสงขลาในด้านต่าง ๆ ต่อไป

3. ควรมีการส่งเสริมให้ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาวิจัยเรื่องในทำนองนี้ให้มากขึ้น เพื่อจะได้ถ่ายทอดและรับรู้ปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของท้องถิ่น

4. ควรมีการส่งเสริมให้หน่วยงานในท้องถิ่นได้ศึกษาพุทธศาสนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาและบริเวณอื่น ๆ ในประเด็นที่หลากหลาย

5. รัฐและคณะสงฆ์ส่วนกลางควรส่งเสริมให้คณะสงฆ์ในท้องถิ่นมีองค์กรในระดับจังหวัดที่ชัดเจนเพื่อสนองงานคณะสงฆ์อย่างมีประสิทธิภาพ และให้กำลังสนับสนุนทั้งบุคลากรและงบประมาณให้เพียงพอต่อการบริหารงาน เพื่อเป็นการสร้างฐานคณะสงฆ์ให้มีความมั่นคงเข้มแข็งต่อการที่จะนำพุทธธรรมสู่ประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

กระจ่าง ปริปุณโณ, พระมหา. "ชีวิตและงานของพระเทพปริยัติมุนี (เพียร อุตฺตโม ป.ธ. 7)", ใน **อนุสรณ์ครบ 6 รอบของพระเทพปริยัติมุนี 3 มิ.ย. 21** หน้า 1 - 33. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, 2521.

กระจ่าง แสงจันทร์. **บทสักวาคุมพระกฐินวัดคูเต่า จังหวัดสงขลา** พิมพ์ช่ำร่วยในงานพระกฐินพระราชทาน พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าอนุสรมงคลการ ณ วัดราชโอรส วันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2480. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2480.

กาญจนา แก้วเทพ. **การพัฒนาบ้านกับเมือง.** กรุงเทพฯ : สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, ม.ป.ป.

การศาสนา, กรม. "กฎกระทรวงศึกษาธิการออกตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484", ใน **แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 30 ภาค 12 ประจำเดือนมีนาคม 2486.** หน้า 743 – 748. พระนคร : โรงพิมพ์ศาสนศึกษา, 2486.

_____ . "คำบรรยายเรื่องการปรับปรุงพระพุทธศาสนาของพันเอก น. สารานุประพันธ์ อธิบดีกรมการศาสนา แต่ที่ประชุมคณะสงฆ์ จังหวัดเชียงรายและจังหวัดต่าง ๆ ในภาคเหนือ ณ ศาลากลางจังหวัดเชียงราย เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2486 เวลา 14.25 น.", ใน **แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 30 ภาค 12 ประจำเดือนมีนาคม พ.ศ. 2486.** หน้า 725 - 737. พระนคร : โรงพิมพ์ศาสนศึกษา, 2486.

_____ . **แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 30 ภาค 12 ประจำเดือนมีนาคม พ.ศ. 2486.** พระนคร : โรงพิมพ์ศาสนศึกษา, 2486.

_____ . "ประกาศเรื่องแต่งตั้งเจ้าคณะตรวจการ", ใน **แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 30 ภาค 12 ประจำเดือนมีนาคม พ.ศ. 2486.** หน้า 725 - 726. พระนคร : โรงพิมพ์ศาสนศึกษา, 2486.

_____ . **ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2527.

_____ . **ประวัติการศึกษาของสงฆ์.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2527.

_____ . **ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 3.** กรุงเทพฯ : กรมการศาสนา, 2527

คณะกรรมการจัดงานสงกรานต์ประจำปีจังหวัดสงขลา . "โรงเรียนเจ้าคุณภัทระ", ใน **หนังสือที่ระลึกงานประจำปีจังหวัดสงขลา พ.ศ. 2496.** หน้า 114 - 119. สงขลา : คณะกรรมการจัดงานสงกรานต์ประจำปีจังหวัดสงขลา, 2496.

คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี. **ประชุมพระตำรา บรมราชูทิศเพื่อกลัปนา สมัยอยุธยา ภาค 1.** พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2510.

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่แปด พ.ศ. 2540 - 2544.** กรุงเทพฯ : เม็ดทรายพริ้นติ้ง, 2539.

———————. **อินไซด์แผนฯ 6 : อะไรอยู่ในตะกร้า.** กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2533.

คณะญาติและลูกศิษย์. **อนุสรณ์งานประชุมเพลิงท่านพระอาจารย์ชื่น ติสฺสจโจ เจ้าอาวาสวัดควนหวาด อายุ 92 ปี 4 เดือน 15 วัน ณ เมรุวัดควนหวาด ต.ดูหาใต้ อ.รัตภูมิ จ. สงขลา วันจันทร์ที่ 15 มิถุนายน 2541.** สงขลา : โรงพิมพ์บรรลือการพิมพ์, 2541.

คณะศิษย์. **อนุสรณ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพพระเทพวิสุทธิคุณ (เลี่ยม อลีโน) พระราชศีลสังวร (ช่วง อตฺถเวที).** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อมรินทร์การพิมพ์, 2525.

คณะศิษย์. **อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูเล็ก จนฺทสโร (จันทรโชติ) ณ เมรุวัดอัมพวนาราม อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง วันเสาร์ที่ 8 มิถุนายน พุทธศักราช 2528.** พัทลุง : โรงพิมพ์พัทลุง, 2528.

คณะศิษยานุศิษย์. **หนังสือเนื่องในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระครูปลัดสัมพิพัฒน์ศีลาจารย์ (ชยันตร์ อภิสุภาโว) เจ้าคณะตำบลนาทวี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวงวัดในวัง ตำบลนาทวี อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะที่พระสุนทรราชมานิต.** สงขลา : วัดในวัง, 2528.

คนแหลงใต้ (นามแฝง). "พระเครื่องเมืองใต้ตอนพระกริ่งวัดแหลมทราย", **กรุงสยาม.** 3(28) : 45 – 46 ; ธันวาคม 2540 - มกราคม 2541.

คลิ้ง ตัญจนะ. **ตำราพระเพลาวัดบางแก้ว.** พัทลุง : โรงพิมพ์พัทลุง, 2513.

คนึงนิตย์ จันทบุตร. **การเคลื่อนไหวของยุวสงฆ์ไทยรุ่นแรก พ.ศ. 2477 - 2484.** กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528.

———————. **สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย.** กรุงเทพฯ : กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม, 2532.

คำนวณ นวลสนอง. **วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมสู่สังคมอุตสาหกรรมในภาคใต้ : ศึกษากรณีจังหวัดสงขลา.** สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา, 2540.

คำสั่งจังหวัดพัทลุง ที่ 265/2534 เรื่องแต่งตั้งกรรมการดำเนินการตรวจสอบและพิสูจน์ทราบ ลงวันที่ 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2534.

แคล้ว ทองสม. แนวทางพัฒนาทะเลสาบสงขลาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ. วิทยานิพนธ์ภาควิชาผังเมือง. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525. อัดสำเนา.

โคจิ โนสุ. บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาสังคม : ศึกษาเฉพาะกรณีในจังหวัดสงขลา. ปริญญานิพนธ์ ศศ.ม. สงขลา : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2530. อัดสำเนา.

จรูญ จิตต์เสนา. อนุสรณ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูถาวรชัยคุณ (อาจารย์หมุน ยสโร). สงขลา : โรงพิมพ์วินิจการพิมพ์และบล๊อก, 2527.

จังหวัดสงขลา,สำนักงาน. คำบรรยายสรุปจังหวัดสงขลา. สงขลา : สำนักงานจังหวัดสงขลา, 2537.

จังหวัดพัทลุง. "ประวัติวัดคูหาสวรรค์ ตำบลคูหาสวรรค์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง", ใน หนังสือกฐินพระราชทานจังหวัดพัทลุง 18 พฤศจิกายน 2520. หน้า 1 – 6. สงขลา : โรงพิมพ์ไทยนำ, 2520.

————————. รายงานกิจการประจำปี พ.ศ. 2500 จังหวัดพัทลุง. พัทลุง : โรงพิมพ์พัทลุง, 2501.

จารึกที่ระฆัง วัดโพธิปฐมาวาส ตำบลบ่อยาง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา. พ.ศ. 2377.

จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์. "พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม", ใน ทรรศนะเกี่ยวกับสังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์โดยสังเขป. หน้า 57 - 65. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2526.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ภูมิลักษณ์ประเทศไทย. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

เจ้าคณะจังหวัดสงขลา, สำนักงาน. วัดโคกสมานคุณ. ข้อมูลประวัติวัดชัยมงคล จังหวัดสงขลา พ.ศ. 2519.

————————. วัดโคกสมานคุณ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ข้อมูลประวัติวัดจังหวัดสงขลา พ.ศ. 2519.

เจิม ฐิตเปโม. คู่มือชาวพุทธ. พระเพ็ชร์ พลุขาว วัดประชาสามัคคี พิมพ์แจกเป็นธรรมทานในงานพระราชทานเพลิงศพท่านพระครูรัตนาภิรัต ณ วัดควนปันตาราม อ.ควนขนุน จ. พัทลุง 13 สิงหาคม 2499. พัทลุง : วัดควนปันตาราม, 2499.

ฉลอง เจยาคม. "พระปลัดเจิม อชิโต", ใน 3 เนื้อนาบุญของชาวพุทธ. หน้า 139 – 253. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พร้อมมิตรการพิมพ์, 2540.

ฉัตร ฉลอง. ทำเนียบพระหมอ. กรุงเทพฯ : วรวิทย์, 2539.

เฉินอีชื่อ. **ประวัติวัดเขารูปช้าง ตำบลปาดังเบซาร์ อำเภอสะเดา จังหวัดพัทลุง เนื่องในงานฉลองครบรอบ 26 ปี การก่อสร้างวัดโดยพระอาจารย์เม่งซำ ยสโร.** ม.ป.ป.

เฉลิมศักดิ์ รงคผลิน. **ชีวิตพระนักเทศน์ "ท่านปัญญานันทะ".** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บพิธการพิมพ์, 2526.

ชัย สัจจาพันธุ์. **ประวัติวัดพะโคะและประวัติสมเด็จเจ้าพะโคะ (หลวงพ่อทวดเหยียบน้ำทะเลจืด.** สงขลา : โรงพิมพ์เมืองสงขลา, 2525.

ชัยวุฒิ พิยะกูล. **การปริวรรตวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ ประเภทหนังสือบุดเรื่อง พระธาตุเมืองย่างกุ้ง ฉบับวัดเขามีเกียรติ อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา.** สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา, 2542.

_____ **.การปริวรรตวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ ประเภทหนังสือบุดเรื่อง พระอภิธรรมแปล ฉบับตำบลบ่อยาง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา.** สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา, 2544.

_____ **. คติความเชื่อและพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ของวัดเขาอ้อ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง.** สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2540.

_____ **. ความรู้เรื่องโบราณวิทยาเมืองพัทลุง.** กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2527.

_____ . จารึกภาษาไทยในจังหวัดพัทลุง. พัทลุง : สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดพัทลุง, 2530.

_____ . "เจดีย์เขาอกทะลุ", ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 2.** หน้า 841. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อมรินทร์การพิมพ์, 2529.

_____ . **ชำระเพลานางเลือดขาว.** พัทลุง : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง, 2525. อัดสำเนา.

_____ . **ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองพัทลุงเก่าเขาชัยบุรี อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง.** สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา, 2543.

_____ . "พิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาหัวเมืองพัทลุง", ใน **ศึกษานุสรณ์ 60.** หน้า 54 - 66. พัทลุง : สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดพัทลุง, 2530.

_____ . เพลานางเลือดขาว : ศึกษาความเชื่อและพุทธศาสนาในลุ่มทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันตก. เอกสารสัมมนาทางวิชาการเรื่อง พัทลุงศึกษา : พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง วันที่ 27 - 29 สิงหาคม พ.ศ. 2536.

_____ . **วรรณกรรมท้องถิ่นเมืองพัทลุง.** พัทลุง : โรงเรียนพัทลุง, 2525.

ชัยวุฒิ พิยะกูล. "วัดดูหาสวรรค์" ใน สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมจังหวัดพัทลุง. หน้า 43 - 55. พัทลุง : หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม จังหวัดพัทลุง, 2533.

————— . วิเคราะห์การขุดโบราณสถาน ตำบลลำปำ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง. พัทลุง : สำนักงานศึกษาอำเภอเมืองพัทลุง, 2534.

————— . "หลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์พัทลุง พุทธศตวรรษที่ 12 - 20", ใน ประวัติศาสตร์และโบราณคดีพัทลุง. หน้า 73 - 79. พัทลุง : โรงพิมพ์พัทลุง, 2531.

————— . เอกสารการเผยแพร่ธรรมของพระมหาช้อยและข้าราชการ จังหวัดพัทลุง วันที่ 24 กุมภาพันธ์ - 15 มีนาคม พ.ศ. 2473.

————— . เอกสารระยะทางเผยแพร่ธรรมของคณะสงฆ์มณฑลนครศรีธรรมราช วันที่ 15 - 19 มกราคม พ.ศ. 2472.

ชัยวุฒิ พิยะกูล และพิทยา บุษรารัตน์. ศิลปวัฒนธรรมจังหวัด. พัทลุง : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง, 2526.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. ประวัติการเมืองไทย 2475 - 2500. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2538.

————— . อารยธรรมไทยพื้นฐานทางประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ : บริษัทต้นอ้อแกรมมี่ จำกัด, 2540.

ชำเรือง วุฒิจันทร์. การพัฒนากิจการสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงของชาติ. พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระราชปฏิภาณมุนี (สรง อิทธิมโย ป.ธ. 7) อดีตเจ้าคณะจังหวัดพัทลุง วันที่ 27 พฤษภาคม 2527. กรุงเทพฯ : การพิมพ์พระนคร, 2527.

ชุม ไชยคีรี. "คู่มือยามอัฏฐะกาลประจำคณะศิษยานุศิษย์", ใน ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูพิพัฒน์สิริธร (คง) ณ เมรุวัดบ้านสวน อ.ควนขนุน จ.พัทลุง วันเสาร์ที่ 21 มิถุนายน 2518. หน้า 1 - 96. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2518.

————— . ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูพิพัฒน์สิริธร (คง) ณ เมรุวัดบ้านสวน อ.ควนขนุน จ.พัทลุง วันเสาร์ที่ 21 มิถุนายน 2518. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2518.

————— . "ลำดับและความเป็นมาของพระอาจารย์สำนักวัดเขาอ้อพัทลุง", ใน หนังสือที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูพิพัฒน์สิริธร (คง). หน้า 8 - 14. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2518.

ณรงค์ นุ่นทอง. "การจัดการศึกษาของเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยรัชกาลที่ 5", ใน **วิวัฒนาการการศึกษาของนครศรีธรรมราช.** หน้า 12 - 30. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์, 2525.

———————. "การปฏิรูปการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชในสมัยพระยาสุขุมวินิตเป็นข้าหลวงเทศาภิบาล (พ.ศ. 2439 - 2449)", ใน **มณฑลเทศาภิบาล : วิเคราะห์เปรียบเทียบ.** หน้า 332 - 347. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แสงรุ้งการพิมพ์, 2524.

ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม. "สมเด็จพระวันรัต (จับ ฐิตธมฺโม) วัดโสมมัสวิหาร กรุงเทพฯ มหานคร", ใน **ระโนดสังสรรค์ ครั้งที่ 19.** หน้า 7 - 17. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการดำเนินงาน ระโนดสังสรรค์ ครั้งที่ 19, 2529.

ดนัย ไชยโยธา. พจนานุกรมพุทธศาสน์. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2543.

ครุณี บุญภิบาล. "พระศาสนโศภณ (ปลอด อตฺถการี)", ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 6. หน้า 2391 - 2393. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อมรินทร์การพิมพ์, 2529.

ดำ ไชยเขียว. หนังสือประวัติท่านพระครูเสน. พัทลุง : โรงพิมพ์พัทลุง, 2527.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ กรมพระยา. ตำนานพระพุทธเจดีย์. พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, 2514.

———————. "มูลเหตุแห่งการสร้างวัด", **ใบลาน.** 1(3) : 4 – 13 ; ตุลาคม - ธันวาคม 2524.

แดง รักธรรม. "ประวัติพระครูพิพัฒน์กิจจาทร (ชุม จนฺทโน)", ใน **ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพพระครูพิพัฒน์กิจจาทร (ชุม จนฺทโน) อดีตเจ้าอาวาสวัดชุมประดิษฐ์และอดีตเจ้าคณะตำบลควนขนุน ณ เมรุวัดชุมประดิษฐ์ ตำบลควนขนุน อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง วันที่ 30 พฤษภาคม 2525.** หน้า ค - ร. พัทลุง : โรงพิมพ์สกุลไทย, 2525.

ต่วน ศรีนวล. "วัดกับโรงงาน", ใน **หนังสือที่ระลึกงานประจำปีจังหวัดสงขลา พ.ศ. 2496.** หน้า 108 - 111. สงขลา : คณะกรรมการจัดงานสงกรานต์ประจำปีจังหวัดสงขลา, 2496.

เตช บุนนาค. **การปกครองระบบเทศาภิบาลของประเทศสยาม พ.ศ. 2435 - 2458.** (กรณีกาญจนัษฐิติ - ผู้แปล). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2532.

ถัด พรหมมาณพ. "ความรู้เรื่องเมืองพัทลุงในด้านเศรษฐกิจ", ใน **รายงานกิจการประจำปี พ.ศ. 2500 จังหวัดพัทลุง.** หน้า 313 - 356. พัทลุง : โรงพิมพ์พัทลุง, 2501.

แถมสุข นุ่มนนท์. **เมืองไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เดือนตุลา, 2544.

ทวีวัฒน์ ปุณฑริกวิวัฒน์. "พุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน", ใน **วิกฤติศาสนายุคธนาธิปไตย พุทธวิบัติ.** หน้า 141 - 176. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและมูลนิธิภูมิปัญญา, 2542.

ทักษิณคดีศึกษา, สถาบัน. **โลกทรรศน์ไทยภาคใต้.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์, 2527.

ทิวา ศุภจรรยา. สภาพภูมิศาสตร์และการตั้งถิ่นฐานชุมชนโบราณบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา เอกสารสัมมนาทางวิชาการเรื่อง พัทลุงศึกษา : พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา. ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง วันที่ 27 - 29 สิงหาคม พ.ศ. 2536.

เทพญาณโมลี (มณฑล), พระ. "ประวัติและงานของพระอุดมปีฎก", ใน **อนุสรณ์การจัดงานหล่อรูปพระอุดมปีฎก (สอน พุทธสรเถระ ป.ธ. 9)** หน้า 19 - 27. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, 2542.

เทพปริยัติมุนี (เพียร อุตฺตโม) , พระ. "**สร้างคนให้เป็นมนุษย์**", ใน **อนุสรณ์ครบ 6 รอบของพระเทพปริยัติมุนี 3 มิ.ย. 21.** หน้า 34 - 38. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, 2521.

เทพเมธี, พระ. "รายงานการเดินทางไปในงานพิธีฉวายสัญญาบัตร พัดยศ แด่พระคณาธิการในภาค 9 และตรวจการคณะสงฆ์ของพระเทพเมธี เจ้าคณะตรวจการภาค 9", ใน **แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 44 ภาค 7 ประจำเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2499.** หน้า 411 - 436. พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2499.

เทพย์ สาริกบุตร. **พระคัมภีร์พระเวทฉะบับปฐมบรรพ.** พระนคร : โรงพิมพ์อุตสาหกรรมการพิมพ์, 2509.

เทพสารสุธี (ทัน ธมฺมสโร), พระ. "ประวัติหนังสือสุทธิกรรม", ใน **สุทธิกรรม.** พิมพ์สนองคุณแจกในงานพระราชทานเพลิงศพพระธรรมจักการามมุนี (เปลี่ยน ปริตฺตาสโย) วันที่ 21 เมษายน 2506 ณ เมรุวัดภูผาภิมุข อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง. หน้าคำนำ. พัทลุง : วัดภูผาภิมุข, 2506.

เทศบาลนครหาดใหญ่. **พิธีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและประกอบองค์พระพุทธมงคลมหาราช 26 - 28 ตุลาคม 2544.** สงขลา : เทศบาลนครหาดใหญ่, 2544.

เทศบาลเมืองพัทลุง. ประวัติและความเป็นมาของพระพุทธนิรโรคันตรายชัยวัฒน์จตุรทิศ. พัทลุง : เทศบาลเมืองพัทลุง, 2528. อัดสำเนา.

เทิม มีเต็ม (ผู้อ่านและแปล). จารึกวัดเขาจังโหลน ตำบลคูหาใต้ อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา.

ธนิต อยู่โพธิ์. ทฤษฎีในการปรับปรุงรักษาถาวรวัตถุ. พระนคร : กรมศิลปากร, 2507.

ธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พระ. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.** พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538.

————————. **สถานการณ์พระพุทธศาสนากระแสไสยศาสตร์.** พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, 2539.

ธรรมศาสนโสภณ, พระครู. ประกาศคณะสงฆ์อำเภอจะนะ เรื่อง เล่นการพนันและเลี้ยงสุรา ภายในวัด ลงวันที่ 25 สิงหาคม 2520.

ธาราวงศ์ - รักศรีวงศ์ (นามแฝง). **กิจการของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาหรือการปฏิวัติแห่งกาสาวพัสตร์สังคม.** พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2482.

ธีระทัศน์ ยิ่งดำนุ่น และจำเริญ เขมานุวงศ์ (บรรณาธิการ). **วัดดอนศาลา.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พี เอลีฟวิง, 2532.

นงเยาว์ ปีฎกรัชต์. **บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้าน : ศึกษาเฉพาะจังหวัดสงขลา.** ปริญญานิพนธ์ ศศ.ม. สงขลา : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ภาคใต้, 2532.

นภดล ขจรสกุลวงษ์ และชาญชัย เพชรสลับแก้ว. "ประวัติวัดชลธาราวาส", ใน **อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระครูพิพัฒน์ชลธาร (เอียด สุวณฺโณ) ณ เมรุชั่วคราว วัดชลธาราวาส ต.บางกล่ำ อ.บางกล่ำ จ.สงขลา 5 - 7 มิถุนายน 2540.** หน้า 27 - 31. กรุงเทพฯ : ทวีพงษ์แอ็ดเวอร์ไทซิ่ง, 2540.

นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยาและพระยาอนุมานราชธน. **บันทึกเรื่องความรู้ต่าง ๆ เล่ม 4.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2521.

นวม สงวนทรัพย์, พันเอก (พิเศษ). **สังคมวิทยาศาสนา.** กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2537.

————————. **สังคมวิทยาศาสนา.** (อ้างอิงจาก Joachim Wach, Sociology of Religion PP. 465 - 478) กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2527.

เนกขัมมาภิมนต์, พระครู. **คัมภีร์พระเวทย์ตำหรับที่รวมพระคาถาอันศักดิ์สิทธิ์** คณะศิษย์จัดพิมพ์แจกในงานทำบุญอายุพระครูเนกขัมมาภิมนต์ วัดป่ากสระ ต.ไชยบุรี อ.เมือง จ. พัทลุง. พัทลุง : โรงพิมพ์ครูชาญ, 2506.

บรรพต วีระสัย. "สังคมวิทยาพัฒนาชาติ", ใน **ทรรศนะเกี่ยวกับสังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์โดยสังเขป.** หน้า 77 - 92. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2526.

ใบฎีกาขาว โอทาตวณฺโณ, พระครู. **พฤติการณ์อุโบสถวัดเขาเจียก (คำกลอน(เล่ม 1.** โดย วัณโณภาส (นามแฝง). พัทลุง : วัดเขาเจียก, 2479.

ปก แก้วกาญจน์. **การศึกษาและปริวรรตวรรณกรรมท้องถิ่น เรื่อง พระมาลัยฉบับวัดจินตาวาส จังหวัดพัทลุง.** สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา, 2541.

———————. **รายงานวิจัยพัฒนาการทางการศึกษาในภาคใต้ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ถึง พ.ศ. 2503.** สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา, 2531.

ประดิษฐวรการ (พร้อม ฐิตฺจิตฺโต), พระครู. **เอกสารบรรยายสรุปเรื่องการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด.** นครศรีธรรมราช : วัดไม้เสียบ, 2536. อัดสำเนา.

ประทีป ชุมพล (บรรณาธิการ). **วรรณกรรมภาคใต้.** กรุงเทพฯ : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2519.

ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์. "เมืองพัทลุงสมัยโบราณ", ใน **ประวัติศาสตร์และโบราณคดีพัทลุง.** หน้า 36 - 41. พัทลุง : โรงพิมพ์พัทลุง, 2531.

ประพัฒน์ ตรีณรงค์. **ตัวบทและคำบรรยายพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505.** พระนคร : อุดมศึกษา, 2506.

ประสงค์ สุขุม. **จากยมราชถึงสุขุมวิทเหตุการณ์ใน 4 รัชกาล.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

ประสาร บุญประคอง. **ศิลาจารึกสำโรง ตำบลบ่อยาง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา** คัดสำเนา พ.ศ. 2514.

ประสิทธิศีลคุณ, พระ. "ประวัติย่อของท่านพระครูจันทรสาราภิรัต", ใน **หนังสือที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูจันทรสาราภิรัต อดีตเจ้าอาวาสวัดแหลมวัง อำเภอจะทิ้งพระ จังหวัดสงขลา.** หน้า ก - ฆ. สงขลา : วัดแหลมวัง, 2497.

ปรีชา ช้างขวัญยืน และสมภาร พรมทา. **มนุษย์กับศาสนา.** กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

ปรีดา ศรีชลาลัย. "คำนำ", ใน **ประชุมพระตำราบรมราชูทิศเพื่อกัลปนาสมัยอยุธยา ภาค 1.** หน้า ก - ฉ. พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2510.

ปิยนาถ (นิโครธา) บุนนาค. **ประวัติศาสตร์และอารยธรรมของศรีลังกาสมัยโบราณถึงก่อนสมัยอาณานิคมและความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างศรีลังกากับไทย.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

เปี่ยม บุณยะโชติ, ร.ต.อ. **ประวัติวัดพัทธสีมา ตำบลท่าซอม อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช. นครหลวง : โรงพิมพ์เฟื่องอักษร, 2515.**

ผาสุข อินทราวุธ. "ความสัมพันธ์ทางด้านศาสนาและความเชื่อของเมืองสงขลากับหัวเมืองต่าง ๆ และดินแดนภายนอก", ใน **การสัมมนาทางวิชาการสงขลาศึกษา : ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองสงขลา.** หน้า 117 - 143. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อมรินทร์การพิมพ์, 2535.

แผนกศึกษาประชาบาล. "สำเนาอนุโมทนาในการที่มีผู้เปิดโรงเรียนวัดขึ้นตามวัดในมณฑลนครศรีธรรมราช เพื่อช่วยการศึกษาประชาบาลในยามการเงินฝืดเคือง", ใน **เรื่องโรงเรียนวัดมณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2474.** หน้า 22 - 30. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2476.

แผ้ว กิตฺติญาโณ, พระมหา. "ธรรมะเรื่องการสงเคราะห์", ใน **หนังสืออนุสรณ์ในงานบำเพ็ญกุศลและบรรจุอัฐิพระครูจรูญกรณีย์ (ตุด เกสโร ปุรินทราภิบาล) วันที่ 6 - 7 สิงหาคม 2507 ณ วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง.** ไม่มีเลขหน้า. พัทลุง : โรงพิมพ์ครูชาญ, 2507.

พระขาว ติสสวโส. **ข้อปฏิบัติอย่างแท้จริงของชาวพุทธคือสมถะกัมมัฏฐาน.** พิมพ์ครั้งที่ 2. ตรัง : ชูไทยแบบเรียน, 2499.

พระบุญให้ จิตฺตทนฺโต. **หนังสือตำราโบราณ.** ธนบุรี : โรงพิมพ์นวชาติการพิมพ์, 2506.

พระพุ่ม ธมฺมทินฺน. **หนังสือคู่มือวิธีใช้ยาวิเศษแก้พิศม์งูกัด** พระนคร : โรงพิมพ์จันเสง, 2474.

พระไพศาล วิสาโล. **แนวโน้มของพุทธศาสนาไทยในศตรวรรษที่ 21.** กรุงเทพฯ : กองทุนรักษ์ธรรมเพื่อการฟื้นฟูพระพุทธศาสนา, 2544.

พระปรมัตถธรรม (หนังสือบุดขาว) ฉบับวัดควนขี้แรด ตำบลชะรัด อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง ปัจจุบันเก็บไว้ที่ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรีพัทลุง อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง.

พระปรมัตถ์ (หนังสือบุดขาว) ฉบับวัดเลียบ ตำบลบ่อยาง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา สถาบันทักษิณคดีศึกษา ถ่ายสำเนาเมื่อวันที่ 14 มิถุนายน พ.ศ. 2538.

พระมาลัย (หนังสือบุดขาว) ฉบับวัดโพเด็ด หมู่ที่ 9 ตำบลลำปำ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2393.

พระมาลัย (หนังสือบุดขาว) ฉบับวัดโพเด็ด หมู่ที่ 9 ตำบลลำปำ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2419.

พระอธิธรรม (หนังสือบุดขาว) ฉบับวัดธาราสถิตย์ (วัดเต่า) ตำบลโคกชะงาย อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2453.

พิทยา บุษยารัตน์. "พระธรรมเมธาจารย์ (ทัน กาญจโนภาส)," ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่มที่ 6.** หน้า 2267 – 2268 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อัมรินทร์การพิมพ์, 2529.

พิบูลพิทยาพรรค (ทอง คุปตาสา), พระยา. **เรื่องโรงเรียนวัดมณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2474.** พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2476.

พิพัฒนโชติ (ทอง เตชปุญโญ), พระครู. การประยุกต์หลักธรรมเป็นแนวทางแก้ปัญหาเศรษฐกิจสังคมชุมชน. เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง ส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน : เครือข่ายลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ระหว่างวันที่ 3 – 4 เมษายน 2544 ณ ห้องประชุมบ้านชูชูกิ สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ. อัดสำเนา

พิริยะ ไกรฤกษ์. "ประวัติศาสตร์ศิลปะพัทลุง (ระหว่าง พ.ศ. 1200 – 2310)", ใน **ประวัติศาสตร์และโบราณคดีพัทลุง.** หน้า 83 – 116. พัทลุง : โรงพิมพ์พัทลุง, 2531.

เพียร นะมาตร์. "จิตนาจาริก", ใน **อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายเพียร นะมาตร์ ณ ฌาปนสถานเทศบาลเมืองนราธิวาส วันที่ 7 พฤษภาคม 2520.** หน้า 1 – 81. กรุงเทพฯ : คณะเจ้าภาพ, 2520.

โพธาภิรามมุนี, พระ. "ประวัติพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนีศรีธรรมราช", ใน **ประวัติพระรัตนธัชมุนี วัดท่าโพธิ์และทิฏฐิกถา. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระรัตนธัชมุณี ณ เมรุท้องสนามหน้าเมือง นครศรีธรรมราช วันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2478.** หน้า ก – ท. พระนคร : โรงพิมพ์ธรรมพิทยาคาร, 2478.

———— . **ประวัติพระรัตนธัชมุนี วัดท่าโพธิ์และทิฏฐิกถา.** จางวางกรับแม่เสริมปาลิต **พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระรัตนธัชมุนี ณ เมรุท้องสนามหน้าเมือง นครศรีธรรมราช วันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2478.** พระนคร : โรงพิมพ์ธรรมพิทยาคาร, 2478.

ภาณุ ธรรมสุวรรณ และทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม. **รายงานการวิจัยการศึกษาข้อมูลพื้นฐานทางสังคมเศรษฐกิจและการเมืองของประชาชน ในตำบลเกาะยอและผลกระทบจากสะพานติณสูลานนท์.** สงขลา : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2530.

ภิกษุสามเณร วัดราชาธิวาส. **ทัทธภาย – อลีนจิตตชาดกแปล.** พิมพ์ถวายพระครูวิสุทธิโมลี เจ้าคณะจังหวัดสงขลาในคราวรับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะ วันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2481. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2481.

มติชนรายวัน. "ฮือไล่เจ้าอาวาสวัดพระโคะสงขลา", วันพุธที่ 13 กันยายน พุทธศักราช 2543. หน้า 19.

มหาปัญญาวิทยาลัย. การประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่อง "แผนพัฒนามหาปัญญาวิทยาลัย" ระยะที่ 1 (ปี 2545 – 2549) 12 ธันวาคม 2545 ณ วิทยาลัยเมืองหาดใหญ่ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทยและลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไทย** โดยสังเขป. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, 2521.

_____ . **สำเนาหนังสือร้องเรียนและบันทึกคำชี้แจงประกอบหนังสือร้องเรียนเกี่ยวกับพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484.** กรุงเทพฯ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2518.

มัลลิกา มัสอูดี. "การปรับประเทศให้ทันสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2", ใน **ไทยกับการปรับประเทศให้ทันสมัย.** พิมพ์ครั้งที่ 2 หน้า 1 – 56. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2535.

เมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พระ. **การปกครองคณะสงฆ์ไทย.** พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, 2539.

ยงยุทธ ชูแว่น. "พัทลุง : จากเมืองปลายแดนของอยุธยามาสู่เมืองภายในอาณาจักรในสมัยต้นรัตนโกสินทร์", ใน **ประวัติศาสตร์และโบราณคดีพัทลุง.** หน้า 117 – 138 พัทลุง : โรงพิมพ์พัทลุง, 2531

รัตนธัชมุณี (ม่วง รตนธโช), พระ. รายงานจัดการศึกษาและการพระศาสนากับกวีนิพนธ์ของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี วันที่ 20 มิถุนายน พุทธศักราช 2478. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร. 2478.

ราชนันทมุนี (ปัญญานันทะภิกขุ), พระ. "ธรรมเทศนาในงานบำเพ็ญกุศลศพอดีตกำนันซ้อน สุวรรณคีรี", ใน **หนังสือที่ระลึกพระมหาสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเพลิงศพนายซ้อน สุวรรณคีรี เป็นกรณีพิเศษ ณ เมรุชั่วคราวหน้าพระเจดีย์ศรีมหาธาตุ วัดจะทิ้งพระ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา เมื่อวันเสาร์ที่ 27 เดือนเมษายน พุทธศักราช 2528.** หน้า 15 – 24. กรุงเทพฯ, : วัฒนาพานิช, 2528.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525.** กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2525.

ราชรัตนดิลก (กลิ่น), พระ. "ประวัติวัดโคกสมานคุณ", ใน **หนังสือที่ระลึกทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้พระเจ้าวรวงศ์เธอโสมสวลีพระวรชายาในพันเอกสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามกุฎราชกุมาร เสด็จแทนพระองค์ การประกอบพิธีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ยกฉัตรถวายพระประทาน และทรงบำเพ็ญพระกุศลฉลองอายุครบ 80 ปี ถวายพระราชรัตนดิลก เจ้าอาวาสวัดโคกสมานคุณ อ. หาดใหญ่ จ. สงขลา 17 มิถุนายน 2528.** หน้า 4 – 18. สงขลา : วัดโคกสมานคุณ, 2528.

ราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พระ. **สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย** กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2527.

ราชวีรมุนี (เพียร อุตฺตโม), พระ. **หนังสืออนุสรณ์ในงานบำเพ็ญกุศลและบรรจุอัฐิพระครูจรูญกรณี (ตุด เกสโร) ปุรินทราภิบาล).** พัทลุง : โรงพิมพ์ครูชาญ, 2507.

ราชศีลสังวร (ช่วง อตฺถเวที), พระ. **ประวัติย่อวัดมัชฌิมาวาส ตำบลบ่อยาง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา.** สงขลา : วัดมัชฌิมาวาส, ม.ป.ป.

_____ . **ประวัติย่อวัดมัชฌิมาวาส.** ม.ป.ป. (อัดสำเนา)

ราชศีลสังวร (ช่วง อตฺถเวที), พระและพระครูนิเทศธรรมาภรณ์ (นิพนธ์). "ประวัติวัดมัชฌิมาวาส (วัดกลาง) สงขลา", ใน **ของดีวัดมัชฌิมาวาส สงขลา.** หน้า 7 – 27. สงขลา : โรงพิมพ์มงคลการพิมพ์, 2522.

ราชสุมนต์มุนี (แบน), พระ. **ธรรมาวลี.** กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.

ราชาสนา (ศิริ เทพหัสดิน) ณ อยุธยา). "เทศาภิบาล (ตอนที่ 2)", ใน **อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนางบุญร่วม บุญวัฒน์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 26 กรกฎาคม พุทธศักราช 2537.** หน้า 30 – 102. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่นกรมการปกครอง, 2537.

ลั่น กาญจโน, เจ้าอธิการ. **หนังสือประวัติสมเด็จเจ้าพะโคะราชมุนีสามีรามคุณูปมาจารย์เหยียบน้ำทะเลเค็มกลับจืดเท่ากงเกวียน.** สงขลา. สงขลา : โรงพิมพ์สมบูรณ์โอสถ, 2506.

ลิลาช ฉาวโรจน์. **สภาพอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2496.** พัทลุง : สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน. 2496

ลิวอิส เอ. โคเซอร์ (แต่ง) **แนวความคิดทฤษฎีทางสังคมวิทยาตอน เอมิล เดอร์ไคม์.** นฤจร อิทธิจีระจรัส แปล. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2535.

แลใต้. "ออมทรัพย์แบบไม่ปันผลชาวลุ่มน้ำอู่ตะเภาทำได้อย่างไร", **แลใต้.** 96(13) : 16 – 17 ; พฤษภาคม 2545.

วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยา. "ระยะทางสมเด็จพระมหาสมณะเสด็จตรวจการคณะสงฆ์ในมณฑลปักษ์ใต้ พ.ศ. 2455", ใน **แถลงการณ์คณะสงฆ์ พระพุทธศักราช 2456 เล่ม 1 ภาค 11.** หน้า 466 – 487. พระนคร : โรงพิมพ์กรุงเทพเดลิเมล์. 2456.

วรพงษ์ พงษ์ทิพย์พาที. "พระธรรมวิโรจนเถระ (หลวงปู่พลับ ฐิติกรเถระ)", ใน **บูรพาจารย์รำลึก พิธีสมโภชบูรพาจารย์ 9 – 11 เมษายน 2538 วัดสามแก้ว อ.เมือง จ. ชุมพร.** หน้า 27 – 34. ชุมพร : โรงพิมพ์ชุมพรการพิมพ์, 2538.

วัดดอนรัก. **อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระมงคลพุทธิญาณ (ภักดิ์ จนฺทสิริเถร) อดีตเจ้าอาวาสวัดดอนรัก และเจ้าคณะอำเภอหาดใหญ่ – สะเดา – รัตภูมิ – สตูล (ธรรมยุต).** สงขลา : วัดดอนรัก, 2529.

วัดป่ากันตพงษ์. โครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน ปี 2544 รุ่นที่ 8 ของวัดป่ากันตพงษ์ ต. บางเหรียง อ. ควนเนียง จ. สงขลา อัดสำเนา

วิจารณ์จรรยา (โชติ เหมะรักษ์), ขุน. **ธรรม – วิจารณ์.** พระนคร : โรงพิมพ์ธรรมพิทยาคาร, 2477.

_____. "ประวัติศาสตร์พัทลุง", ใน **รายงานกิจการประจำปี พ.ศ. 2500 จังหวัดพัทลุง.** หน้า 11 – 37. พัทลุง : โรงพิมพ์พัทลุง, 2501.

_____. **ศีลห้าหรือวิจัยของมนุษย์.** พัทลุง : โรงพิมพ์พัทลุง, 2511.

_____. **หนังสือเรื่องของฉัน.** พัทลุง : โรงพิมพ์พิศาลการพิมพ์, 2513.

วิจิตรรกิตติคุณ (เปลื้อง ปัญญวันโต), พระครู. "คำกลอนสอนใจ", ใน **ที่ระลึกในวาระทำบุญครบรอบ 50 วัน ถวายหลวงปู่เปลื้อง ปัญญวันโต วัดบางแก้วผดุงธรรม ตำบลท่ามะเดื่อ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง วันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2540.** หน้า 61 – 161. สงขลา : โรงพิมพ์เจ แอนด์ วาย การพิมพ์, 2540.

วิชัย กาญจนสุวรรณ. วิเคราะห์กลุ่มธนาคารชีวิต : รูปแบบของการพัฒนาชนบท. เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการการวิจัยวัฒนธรรมภาคใต้ ครั้งที่ 3. สถานภาพและทิศทางการวิจัยวัฒนธรรม 9 – 11 กันยายน 2535 ณ สถาบันทักษิณคดีศึกษา อัดสำเนา.

วิเชียรศิริ (ชม), พระยา. "พงศาวดารเมืองสงขลา", ใน **ประชุมพงศาวดาร เล่ม 3.** หน้า 35 – 86 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2506.

วินัยรักขิต, พระ. **การฝังลูกนิมิตต์ วัดเขารามปลักจันทน์หอม ตำบลทุ่งหวัง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา.** สงขลา : โรงพิมพ์พานิชย์, 2474.

วินัย สุกใส. "วรรณกรรมพุทธศาสนาในชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา", **ทักษิณคดีศึกษา** 3(1) : 75 - 95 ; ตุลาคม - มีนาคม พ.ศ. 2535 - 2536.

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. **การบริหารการพัฒนาชนบทเปรียบเทียบ.** กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2534.

วิสุทธิวงศาจารย์, พระ. "พระเถระผู้หนักแน่นในพระธรรมวินัย", ใน **อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตมหาเถระ) ณ เมรุวัดคูหาสวรรค์ อ.เมือง จ. พัทลุง วันอาทิตย์ที่ 30 มกราคม พ.ศ. 2543.** หน้า 9 - 10. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, 2543.

วิสุทธิ์ ปุณณสโร, พระมหา. "โครงการพัฒนาวัดราษฎร์บำรุง ตำบลระโนด อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา", ใน **ระโนดสังสรรค์ ครั้งที่ 19.** หน้า 43 - 51. กรุงเทพฯ : ห.จ.ก. ทิพย์อักษร, 2529.

ศาลเจ้าเจียงกุน, มูลนิธิ. วัดหงษ์ประดิษฐาราม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. **ข้อมูลการสร้างพระประธานถวายวัดต่าง ๆ ระหว่าง พ.ศ. 2532 - 2544.**

ศิลปกรรมพิเศษ (แปลก ศิลปกรรมพิเศษ), ขุน. **อัตชีวประวัติขุนศิลปกรรมพิเศษ (แปลก ศิลปกรรมพิเศษ).** ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์, 2531.

ศิลปากร, กรม. "ประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ", ใน **อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณณสิริ).** หน้า 1 - 763. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวพร, 2517.

———————. **เอกสารราชการมณฑลนครศรีธรรมราชในสมัยที่เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล ร.ศ. 115 - 125 (พ.ศ. 2439 - พ.ศ. 2449). พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมประยูร โสณกุล ณ อยุธยา ท.จ.ว. ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 23 มีนาคม 2520.** กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2520.

ศรีวรวัตร (พิณ จันทโรจวงศ์), หลวง. "ประชุมพงศาวดารภาคที่ 15 พงศาวดารเมืองพัทลุง", ใน **อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงศรีวรวัตร (พิณ จันทโรจวงศ์).** หน้า 1 - 95. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2481.

ศรีศักร วัลลิโภดม. "แนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นพัทลุง", ใน **ประวัติศาสตร์และโบราณคดีพัทลุง.** พัทลุง : โรงพิมพ์พัทลุง, 2531.

———————. "เล่าเรื่องเมืองสงขลา" ใน **สงขลาศึกษา : ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองสงขลา.** หน้า 17 - 28. สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา, 2535.

———————. "สทิงพระและลังกาสุกะ" ใน **เมืองโบราณ.** 10(1) : 23 - 29 ; มกราคม - มีนาคม 2527.

ศึกษาธิการจังหวัดพัทลุง, สำนักงาน. **แบบสำรวจประวัติวัดในจังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2530.**

———————. **รายงานกิจการพระพุทธศาสนาจังหวัดพัทลุง ประจำปี 2542.** พัทลุง : สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดพัทลุง, 2543.

ศึกษาธิการจังหวัดสงขลา, สำนักงาน. **หลักเกณฑ์และแนวทางในการพิจารณาคัดเลือกวัดพัฒนาตัวอย่าง พ.ศ. 2544.** อัดสำเนา.

ศึกษาธิการอำเภอควนขนุน, สำนักงาน. หนังสือกำนันตำบลปรางหมู่ถึงคณะกรมการอำเภอควนขนุน เรื่องสอบถามปากคำผู้สร้างวัดเขานมวัง (ร้าง) ลงวันที่ 25 กันยายน พ.ศ. 2482.

_____. หนังสือกำนันตำบลปรางหมู่ถึงคณะกรมการอำเภอควนขนุน เรื่อง สอบสวนมอบพัสดุวัดทุ่งขึงหนัง ลงวันที่ 12 ธันวาคม พ.ศ. 2482.

_____. หนังสือขุนปรางปราณีตถึงนายเฉลียว วรรณศิลปี เรื่อง การสร้างวัดทุ่งขึงหนัง ลงวันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2476.

_____. บัญชีรายชื่อพัสดุของวัดเขานมวัง สำรวจเมื่อวันที่ 23 มกราคม พ.ศ. 2485.

_____. หนังสือคณะกรมการอำเภอควนขนุน กราบเรียนเจ้าคณะจังหวัดพัทลุง เรื่อง ชี้แจงเหตุขัดข้องไม่ให้ราษฎรตั้งวัดเขานมวัง ลงวันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2482.

_____. หนังสือคณะกรมการอำเภอควนขนุน ถึงเจ้าคณะแขวงอำเภอควนขนุน เรื่อง ราษฎรขอย้ายสำนักสงฆ์และโรงเรียนทุ่งขึงหนัง ลงวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2482.

_____. หนังสือคณะกรมการอำเภอควนขนุน ถึงเจ้าคณะแขวงอำเภอควนขนุน เรื่อง สอบสวนที่วัดและมอบหมายพัสดุของวัดทุ่งขึงหนัง ลงวันที่ 14 ธันวาคม พ.ศ. 2482.

_____. หนังสือคณะกรมการอำเภอควนขนุน ถึงนายคล้าย หัวหน้าและคณะราษฎรหมู่ที่ 5 - 6 ตำบลปรางหมู่ เรื่อง ขอตั้งวัดเขานมวัง (ร้าง) ลงวันที่ 28 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2482. (พ.ศ. 2483).

_____. หนังสือคณะกรมการอำเภอควนขนุน นมัสการเจ้าคณะแขวงอำเภอควนขนุน เรื่อง ขอโยกย้ายวัดทุ่งขึงหนัง ลงวันที่ 19 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2482 (พ.ศ. 2483).

_____. หนังสือคณะราษฎร หมู่ที่ 5 - 6 ตำบลปรางหมู่ ถึงคณะกรมการอำเภอควนขนุน เรื่อง ขอโยกย้ายวัดทุ่งขึงหนึง ลงวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2482 (พ.ศ. 2483).

_____. หนังสือคำชี้แจงของเจ้าหน้าที่ เรื่อง ที่ดินขึ้นวัดประดู่เรียง ลงวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2483.

_____. หนังสือคำให้การเกี่ยวกับที่ดินวัดกลาง (ร้าง) ของนายยก บัวแก้ว ชาวบ้านหมู่ที่ 1 ตำบลควนขนุน อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2482.

_____. หนังสือคำให้การเกี่ยวกับที่ดินวัดโคกทรายผ่อง (ร้าง) ของนายเอียด กิ้มเส้ง ชาวบ้านหมู่ 12 ตำบลชะมวง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2482.

ศึกษาธิการอำเภอควนขนุน, สำนักงาน. หนังสือคำให้การของนายผ่อง สุกใส ลงวันที่ 7 กันยายน พ.ศ. 2483 (วันที่ 7 ตุลาคม พ.ศ. 2483).

_____. หนังสือจากคณะกรมการอำเภอควนขนุน กราบเรียนเจ้าคณะจังหวัดพัทลุง เรื่อง ชี้แจงเหตุขัดข้องไม่ให้ราษฎรตั้งวัดเขานมวัง ลงวันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2482.

_____. หนังสือจากคณะผู้ใหญ่บ้านและราษฎรหมู่ที่ 5 / ที่ 6 /ที่ 7/ที่ 8/ ที่ 10 ถึงคณะกรมการอำเภอควนขนุน เรื่อง ขอย้ายสำนักสงฆ์และโรงเรียนทุ่งขึงหนัง ลงวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2482.

_____. หนังสือเจ้าคณะแขวงควนขนุน เจริญพรคณะกรมการอำเภอควนขนุน เรื่อง การตั้งวัดเขานมวัง (ร้าง) ลงวันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ. 2482.

_____. หนังสือเจ้าคณะแขวงควนขนุน เจริญพรคณะกรมการอำเภอควนขนุน เรื่อง ตอบเรื่องสำนักสงฆ์ทุ่งขึงหนัง ลงวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2482.

_____. หนังสือเจ้าคณะแขวงควนขนุน เจริญพรคณะกรมการอำเภอควนขนุน เรื่อง สำนักสงฆ์ตั้งใหม่ (เขานมวัง) ลงวันที่ 7 กันยายน พ.ศ. 2482.

_____. สำเนาหนังสือเจ้าคณะแขวงควนขนุน ถึง คณะผู้ใหญ่บ้านและราษฎรทั้ง 5 หมู่บ้าน เรื่อง ตอบการโยกย้ายสำนักสงฆ์ ลงวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2482.

_____. หนังสือเจ้าคณะแขวงควนขนุน ถึงพระหนู ปิยธโร เรื่อง ขอตักเตือนเพิ่มเติม ลงวันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2482.

_____. หนังสือเจ้าคณะแขวงควนขนุน เจริญพรคณะกรมการอำเภอควนขนุน เรื่อง ส่งคำยินยอมการรื้อถอนวัดเขานมวัง ลงวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2482.

_____. หนังสือเจ้าคณะแขวงควนขนุน เจริญพรศึกษาอำเภอควนขนุน เรื่อง ครูใหญ่ขอทำลายกุฏิวัดทุ่งขึงหนัง ลงวันที่ 14 พฤษภาคม พ.ศ. 2485.

_____. หนังสือเจ้าคณะจังหวัดพัทลุง ถึงนายอำเภอควนขนุน เรื่อง มีผู้ร้องทุกข์ ลงวันที่ 19 ตุลาคม พ.ศ. 2482.

_____. หนังสือนายกลับ พริกเทพ หมู่ที่ 5 ตำบลมะกอกเหนือ ถึงคณะกรมการอำเภอควนขนุน เรื่อง คำร้องที่ดินนาและดินสวน ลงวันที่ 3 ธันวาคม 2481.

_____. หนังสือนายทองอินทร์ เอียดดำ ถึงคณะกรมการอำเภอควนขนุน เรื่อง ขอให้พนักงานรับจดรังวัดที่ดินนาให้เป็นกรรมสิทธิ์ ลงวันที่ 29 ธันวาคม 2482.

_____. หนังสือนายทิม สุพรรณ์ ชาวบ้านท่าระแนะ หมู่ที่ 1 ตำบลมมะกอกเหนือ ถึงธรรมการจังหวัดพัทลุง เรื่อง เช่าธรณีสงฆ์วัดประดู่เรียง ลงวันที่ 24 ธันวาคม 2483.

ศึกษาธิการอำเภอควนขนุน, สำนักงาน. หนังสือนายทิม สุพรรณ์ ชาวบ้านท่าระแนะ หมู่ที่ 1 ตำบลมมะกอกเหนือ ถึงคณะกรมการอำเภอควนขนุน เรื่อง นายผ่อง บุกรุกเข้าทำการไถนาในเนื้อที่ของผู้ร้องเช่า ลงวันที่ 24 กันยายน 2483.

_____ . หนังสือนายเผือก ดำช่วย ถึงคณะกรมการอำเภอควนขนุน เรื่อง ขอเช่าที่ดินวัดเขานมวัง (ร้าง) ลงวันที่ 16 มกราคม พ.ศ. 2485.

_____ . หนังสือนายรื่น ชูมี ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1 ตำบลมะกอกเหนือ ถึงคณะกรมการอำเภอควนขนุน เรื่อง บุกรุกไถที่ดินธรณีสงฆ์ ลงวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2492.

_____ . หนังสือนายรื่น ชูมี ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1 ตำบลมะกอกเหนือ ถึงคณะกรมการอำเภอควนขนุน เรื่อง บุกรุกที่ดินนานายอ้น ลงวันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2492.

_____ . หนังสือนายอำเภอควนขนุน ถึงกำนันตำบลปรางหมู่ เรื่องการย้ายวัดทุ่งขึงหนัง ลงวันที่ 20 มกราคม พ.ศ. 2482 (พ.ศ. 2483).

_____ . หนังสือผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 6 (นายขาว เดชฤกษ์ปาน) ถึงคณะกรมการอำเภอควนขนุน เรื่อง พระหนูและราษฎรขัดขืนคำสั่งทำที่พักต่อไปอีก ลงวันที่ 27 กันยายน พ.ศ. 2482.

_____ . หนังสือแผนกธรรมการอำเภอควนขนุนที่ 942/2483 จากคณะกรมการอำเภอควนขนุน ถึงกำนันตำบลมะกอกเหนือ เรื่อง ที่ดินขึ้นกับวัดประดู่เรียง ลงวันที่ 29 พฤษภาคม 2483.

_____ . หนังสือแผนกศึกษาธิการอำเภอควนขนุนที่ 88/2488 จากคณะกรมการอำเภอ นมัสการผู้รักษาการวัดทุ่งขึงหนัง เรื่อง ขอเข้าจัดการผลประโยชน์ของวัดเขานมวัง ลงวันที่ 10 มกราคม 2488.

_____ . หนังสือแผนกศึกษาธิการอำเภอควนขนุนที่ 326/2485 จากนายอำเภอควนขนุน ถึงกำนันตำบลปรางหมู่ เรื่อง ให้จัดการทรัพย์สินของวัดเขานมวัง ลงวันที่ 19 มกราคม พ.ศ. 2485.

_____ . หนังสือแผนกศึกษาธิการอำเภอควนขนุนที่ 4725/2485 จากนายอำเภอควนขนุน ถึงกำนันตำบลปรางหมู่ เรื่อง มีผู้ขัดขวางการรื้อถอนศาสนวัดเขานมวัง (ร้าง) ลงวันที่ 3 กรกฎาคม 2485.

_____. หนังสือพระอธิการเล็ก ปุญญโก เจ้าอาวาสวัดประดู่เรียง เจริญมายังคณะกรมการอำเภอควนขนุน เรื่อง ที่ธรณีสงฆ์ของวัดประดู่เรียง ลงวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2483.

_____. หนังสือราษฎรหมู่ที่ 5 , 6 , 7 , 8 ตำบลปรางหมู่ ถึงเจ้าคณะจังหวัดพัทลุง เรื่อง ขอตั้งวัดที่เขานมวัง ลงวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2482.

ศึกษาธิการอำเภอควนขนุน, สำนักงาน. **หนังสือโรงเรียนประชาบาลตำบลปรางหมู่ 2 ที่ 34/2485 จากครูใหญ่โรงเรียนปรางหมู่ 2 ถึงนายอำเภอควนขนุน เรื่อง ขออนุญาตทำลายโรงวัดนมวัง ลงวันที่ 17 มิถุนายน 2485.**

_____. **หนังสือโรงเรียนประชาบาลตำบลปรางหมู่ 2 ที่ 37/2485 จากครูใหญ่ ถึงคณะกรมการอำเภอควนขนุน เรื่อง ทำลายวัดเขานมวัง ลงวันที่ 26 มิถุนายน 2485.**

_____. **เอกสารการบุกรุกเข้าถือสิทธิ์ในที่ดินวัดบ้านสวน พ.ศ. 2481 - 2482.**

ศึกษาธิการอำเภอเมืองพัทลุง, สำนักงาน. **ข้อมูลประวัติพระอาจารย์เดช สุมโน และการค้นพบถ้ำสุมะโน.** พ.ศ. 2533. อัดสำเนา.

ศูนย์ประสานงานธรรมยาตราเพื่อทะเลสาบสงขลา. **โครงการธรรมยาตราเพื่อทะเลสาบสงขลา ครั้งที่ 7 วันที่ 20 เมษายน - 4 พฤษภาคม 2545.** อัดสำเนา.

ศูนย์ส่งเสริมและบริการสุขภาพวิถีไทย. **ตำรายาเกล็ด.** สงขลา : วัดคอนแย้, 2545. อัดสำเนา.

สกลวินัยกาล (ถกล เทียรสุนทร), พระครู. "ชีวประวัติสังเขปพระครูอุทิตย์เขตต์คณานุรักษ์", ใน **โรงเรียนมหาวชิราวุธ ณ วัดมัชฌิมาวาส จังหวัดสงขลา นางเพ็ญแข จงสงวน พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพท่านพระครูอุทิตย์เขตต์คณานุรักษ์ (จู่เคียด โสปาโก วันศุกร์ที่ 22 ธันวาคม พุทธศักราช 2493 ณ เมรุวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดสงขลา.** หน้า 1 - 8. สงขลา : โรงพิมพ์สงขลาพานิช, 2493.

สงบ ส่งเมือง. "ประวัติความเป็นมาของจังหวัดสงขลา", ใน **หนังสืออ่านประกอบแบบเรียนเรื่องจังหวัดสงขลา.** หน้า 41 - 79. สงขลา : โรงพิมพ์มงคลการพิมพ์, 2521.

_____. "พิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา : ในหัวเมืองภาคใต้", ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 6.** หน้า 2481 - 2482. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อมรินทร์การพิมพ์, 2529.

สนิท สมัครการ. **วิวัฒนาการทางวัฒนธรรมของสังคมไทย.** กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2534.

สงขลานครินทร์ หาดใหญ่, มหาวิทยาลัย. **รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาการวางแผนจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างผสมผสานแบบยึดพื้นที่ : กรณีศึกษาจังหวัดภูเก็ต กระบี่ และพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา.** สงขลา : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ หาดใหญ่, 2540.

สถิตสารคุณ (แต้ม ฉนฺทสาโร), พระครู. **ประวัติพระครูสถิตสารคุณ ตำราสถิตสารคุณ.** พัทลุง : โรงพิมพ์พัทลุง, 2543.

สภาลานวัดตะโหมด. **ข้อบังคับสภาลานวัดตะโหมดและนโยบายกรรมการดำเนินงาน ปี 2541 - 2542.** อัดสำเนา.

สมคิด จิรทัศนกุล. วัด : **พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.

สมศักดิ์ เกื้ออรุณ. "ประวัติของท่านพระครูทองอ่อน ธมฺมรตฺตโน และความสัมพันธ์กับโรงเรียนเทศบาล 2 (อ่อนอุทิศ", ใน **ที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพของท่านพระครูทองอ่อน ธมฺมรตฺตโณ ณ เมรุชั่วคราววัดเพชรมงคล ตำบลบ่อยาง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา วันที่ 16 -18 มีนาคม 2517.** หน้า 1 - 9. สงขลา : โรงพิมพ์ไทยรัตน์, 2517.

สวัสดิ์ รัตนเสวี. "ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช", ใน **ตำนานพระบรมธาตุจังหวัดนครศรีธรรมราช** หน้า 34 - 47. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ ส. พยุงพงศ์, ม.ป.ป.

สว่าง แทนปู่. **หนังสือเรื่องไหว้ลายลักษณ์ อีหลก ฉก เฉ็ก. นครศรีธรรมราช** : โรงพิมพ์ชะอวดการพิมพ์, ม.ป.ป.

สันติ บางอ้อ. **เอกสารประกอบคำบรรยายเรื่อง แผนพัฒนาเศรษฐกิจของชาติและแนวโน้มในอนาคต.** กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2541.

สารานุประพันธ์, พันเอก น. "คำบรรยายเรื่อง การปรับปรุงพระพุทธศาสนา", ใน **แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 39 ภาค 12 ประจำเดือนมีนาคม พ.ศ. 2486.** หน้า 725 - 737. พระนคร : โรงพิมพ์ศาสนศึกษา, 2486.

สิริพร พงศ์พิพัฒนพันธุ์. ผลงานด้านพระพุทธศาสนาของพระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม) วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. สงขลา : มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2540.

สิริมา รองชูเพ็ง. การบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพย์ติดของพระครูประดิษฐ์วรการ (หลวงพ่อพร้อม ฐิตจิตโต) วัดไม้เสียบ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. สงขลา : มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2540. อัดสำเนา.

สิลาช ถาวโรจน์. **สภาพอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2496.** พัทลุง : สำนักงานศึกษาธิการอำเภอควนขนุน, 2496.

สืนวล มากนวล. **อภินันทนาการจากงานฉลองโบสถ์วัดป่าพยอม ตำบลป่าพยอม อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง วันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2503.** พัทลุง : โรงพิมพ์พัทลุง, 2503.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พระไตรปิฎกฉบับประชาชน.** กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2522.

สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. "กัลปนาในภาคใต้", ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 1.** หน้า 115 - 118. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อมรินทร์การพิมพ์, 2529.

———————. "ความสำคัญของวัดพะโคะในอดีต", ใน วัดพะโคะ. หน้า 44 - 54. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์, 2525.

สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. "ไตรภูมิ : ฉบับวัดควนมะพร้าวพัทลุง", ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 4.** หน้า 1382 - 1384. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อมรินทร์การพิมพ์, 2529.

———————. "พระราชศีลสังวรกับงานด้านภาษาและวรรณกรรม", ใน **อนุสรณ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ พระเทพวิสุทธิคุณ (เลี่ยม อลีโน) พระราชศีลสังวร (ช่วง อตฺถเวที).** ไม่มีเลขหน้า. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อมรินทร์การพิมพ์, 2525.

———————. **รายงานการวิจัยพุทธศาสนาแถบลุ่มทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันออก สมัยกรุงศรีอยุธยา.** สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา, 2523.

สุนทรกิจจานุโยค (พะล่อง เตชปญฺโญ), พระครู. **สภาลานวัดตะโหมด ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง.** เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน : เครือข่ายลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ระหว่างวันที่ 3 - 4 เมษายน 2544 ณ ห้องประชุมบ้านซูซูกิ สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ. อัดสำเนา.

สุภา อุทโท, พระมหา. **พระสงฆ์ไทยใน 2 ทศวรรษหน้า พ.ศ. 2541 - 2560.** กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ, 2542.

สุภาคย์ อินทองคง และ พ่วง บุษรารัตน์. "พระธรรมปัญญาบดี (เพียร อุตฺตโม)", ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2542 เล่ม 10.** หน้า 4978 - 4980. กรุงเทพฯ : บริษัทสยามเพรสแมเนจเม้นท์ จำกัด, 2542.

เสรี พงศ์พิศ. **แนวคิด แนวปฏิบัติ ประสบการณ์กองทุนหมู่บ้านสวัสดิการชุมชน.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เจริญวิทย์การพิมพ์, 2544.

หลวงพ่อเจ็ก ฐิตธมฺโม. **บันทึกบทหนัง – โนรา (วัดเขาแดงตะวันตก อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง).**

———————. **สมุดตำราโลงศพ บันทึกเมื่อ พ.ศ. 2479 (วัดเขาแดงตะวันตก อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง).**

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 ศธ. 7.1/1 รายชื่อวัดในมณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2448.

———————. เอกสารรัชกาลที่ 5 ศธ. 7.1/4 การใช้เงินกัลปนาปฏิสังขรณ์วัดจะทิ้งพระ (10 ก.ค. - 27 ธ.ค. 2451).

———————. เอกสารรัชกาลที่ 5 ศธ. 12/4 สรุปรายงานจัดการคณะ การศาสนาและการศึกษาหัวเมือง ปี ร.ศ. 117 - 118.

———————. เอกสารรัชกาลที่ 5 ศธ. 12/7 รายงานประชุมพิเศษเรื่องจัดการศึกษาทั่วประเทศ 26 กันยายน ร.ศ. 117.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 ศธ. 12/34 รายงานการจัดการศึกษามณฑลนครศรีธรรมราชของพระสิริธรรมมุนี ร.ศ. 119., ร.ศ. 120 และ ร.ศ. 122.

———————. เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ. 16/2 พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121. (16 – 18 มิ.ย. 121)

———————. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศธ. 5 1.6/19 เรื่อง เมืองนครศรีธรรมราชบอกรายชื่อผู้ให้สิ่งของและรายชื่อสิ่งของแก่โรงเรียนวัดท่าซอม อำเภอเขาพังไกร (27 มี.ค. 2455).

———————. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศธ. 5 1.6/23 เรื่อง หลวงนานานิคมวิจารณ์ยกที่ดินซึ่งซื้อจากหัวหน้ากุลีให้แก่โรงเรียนวัดคูหาต่ำ (12 พ.ค. - 25 ก.พ. 2457).

———————. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศธ. 5 1.6/26 เรื่อง หลวงวิชัยประชาบาลถวายบาญชีรายชื่อผู้ที่บริจาคทรัพย์บำรุงโรงเรียนวัดบางพระในเมืองนคร (9 มี.ค. 2457 - 11 ส.ค. 2458).

———————. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศธ. 5 1.6/32 เรื่อง นายอำเภอเหนือชี้แจงเรื่องจะตั้งโรงเรียนที่วัดน้ำน้อยและวัดคูเต่า (23 ก.ย. – 12 ต.ค. 2458).

———————. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศธ. 5 1.6/57 เรื่อง ผู้ว่าราชการจังหวัดพัทลุงขอถวายพระราชกุศลที่มีผู้ให้สิ่งของบำรุงโรงเรียนวัดตะเครียะ (18 เม.ย. 12 ต.ค. 2461).

———————. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศธ. 7/34 ส่งบัญชีรายชื่อพระภิกษุสามเณรในจังหวัดสงขลา (9 -18 ต.ค. 2466).

———————. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศธ. 7/37 บัญชีคณะสงฆ์มณฑลนครศรีธรรมราช (9 ก.ย. 66 - 20 ก.ย. 67).

———————. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศธ. 7.1/5 เมืองพัทลุงขออนุญาตเบิกเงินค่านากัลปนาของวัดบางแก้วซ่อมแซมอุโบสถวัดบางแก้ว 1298 บาท 71 สตางค์ (2 เม.ย. 2456 - 7 ต.ค. 2457)

———————. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศธ. 7.1/7 เจ้าคณะของอำเภอจะทิ้งพระขอเบิกเงินกัลปนาเพื่อซ่อมแซมวัด 5,000 บาท (24 ส.ค. - 20 ต.ค. 2463).

———————. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศธ. 7.2/2 เรื่องสั่งให้ธรรมการจังหวัดนครและพัทลุงส่งรายชื่อเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะแขวง ตลอดจนพระสงฆ์ที่ได้รับพระราชทานพัดเปรียญ (27 ก.พ. - 20 เม.ย. 2460).

———————. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศธ. 7.2/3 เรื่องขอเจ้าอธิการนุ้ย คณะหมวดวัดกุฎิเป็นอุปัชฌายะในตำบลควนขนุน (19 - 28 พ.ค. 2463).

———————. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศธ. 7.2/6 เรื่องทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตรแก่พระสงฆ์ (9 พ.ย. 2467).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศธ. 7.2/9 เรื่องส่งตราตั้งพระครูวินัยธรรม (แดง) เป็นเจ้าคณะแขวงอำเภอระโนด และตั้งพระปลัดจันท์ พระคลิ้ง พระเมฆ พระทุ่ม อำเภอระโนด เป็นอุปัชฌายะ (21 เม.ย. - 8 พ.ค. 2468).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 7 ศธ. 1/286 เรื่องให้ต้อนรับพระธรรมวโรดมที่มาตรวจการคณะสงฆ์ในมณฑลปัตตานีและนครศรีธรรมราช (18 ธ.ค. - 9 ม.ค. 2474).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 7 ศธ. 7/55 พระบุญ สุวรรณชิต สร้างโรงเรียนประชาบาล ตำบลทุ่งตำเสา (วัดหูแร่) อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา (28 พ.ค. - 29 ส.ค. 2475).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 7 ศธ. 7.1/10 มีผู้บริจาคทรัพย์ปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปพระคูหาสวรรค์ จังหวัดพัทลุง (10 - 19 ก.พ. 2468).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 7 ศธ. 7.1/11 จังหวัดพัทลุงขอเงิน 2,500 บาท เพื่อปฏิสังขรณ์อุโบสถวัดประดู่หอม (18 ธ.ค. 2468 - 28 ม.ค. 2470).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 7 ศธ. 7.5/109 ขอพระราชทานที่วิสุงคามสีมาวัดในอำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช และวัดเขาเจียก จังหวัดพัทลุง (30 ก.ย. - 18 ก.พ. 2469).

_____. เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี สร. 0201.10/186 พระธรรมวโรดมวัดราชาธิวาส ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตลาออกจากตำแหน่งเจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราช และมณฑลภูเก็ต พ.ศ. 2484.

_____. เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี สร. 0201.10/198 เรื่องพระสงฆ์และผู้มีชื่อขอเงินบูรณะวัดและโรงเรียนธรรม จังหวัดสงขลา พ.ศ. 2492.

หอสมุดแห่งชาติ. หมู่ตำราภาพ เลขที่ 3. แผนที่ภาพเมืองนครศรีธรรมราช จ.ศ. 977 (แผนที่ภาพกัลปนาวัดพะโคะ).

_____. 001.4/18 พงศาวดารเมืองพัทลุง (กัลปนาวัดหัวเมืองพัทลุง) เลขที่ 37/ต.

_____. 001.4/26 พงศาวดารเมืองพัทลุง (เพลานางเลือดขาว) เลขที่ 37.

อดิศักดิ์ ทองบุญ และสุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. "ศาสนาพุทธในภาคใต้", ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 9.** หน้า 3436 - 3454. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อมรินทร์การพิมพ์, 2529.

อดิศัยศีลวัฒน์, พระครู. **ประวัติและงานพระครูวิโรจนคุณ (ร่วง อปปมโล) วัดโรจนาราม ตำบลฝาละมี อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง พิมพ์เป็นอนุสรณ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ วันที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2520.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์วิวัฒน์การพิมพ์, 2520.

อคุลธรรมรัต (ฐานยุตโต), พระครู. "ประวัติท่านเจ้าคุณพระธรรมวโรดม (เซ่ง อุตตมเถระ) วัดราชาธิวาส", ใน **บูรพาจารย์รำลึกพิธีสมโภชมณฑปบูรพาจารย์ 9 - 11 เมษายน 2538 วัดสามแก้ว อ.เมือง จ.ชุมพร.** หน้า 17 - 26. ชุมพร : โรงพิมพ์ชุมพรการพิมพ์, 2538.

อนุวิทย์ เจริญศุภกุล. **แบบโครงสร้างและระเบียบการก่ออิฐสถาปัตยกรรมสกุลช่างเขมรและศรีวิชัย.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2524.

อนุสรสิทธิกรรม (บัว ณ นคร), หลวง. "พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช", ใน **ประชุมพงศาวดาร เล่ม 31.** หน้า 1 - 34. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2512.

อมรา พงศาพิชญ์. **วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์.** กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ครั้งที่ 3. 2537.

อมรา ศรีสุชาติ. "สงขลา", ใน **ที่ระลึกในพิธีเปิดหอแห่งชาติกาญจนาภิเษกสงขลา วันที่ 19 มีนาคม พุทธศักราช 2540.** กรุงเทพฯ : หอสมุดแห่งชาติ, 2540.

อริยสังวร (เอียด), พระครู. "ทำเนียบวัดในจังหวัดพัทลุง", ใน **หนังสือเนกขัมมานุสรณ์ พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูเนกขัมมาภิมณฑ์ อดีตเจ้าอาวาสวัดปากสระ และเจ้าคณะตำบลชัยบุรี อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง วันศุกร์ที่ 30 พฤษภาคม พ.ศ. 2512.** หน้า 28. พัทลุง : โรงพิมพ์พัทลุง, 2512.

อุดม หนูทอง. "พระครูวิจารณ์ศีลคุณ (ชู)", ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 6.** หน้า 2241 - 2242. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อมรินทร์การพิมพ์, 2529.

_____ . "พระอนิจลักขณกถา : วรรณกรรม", ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2542 เล่ม 11.** หน้า 5228 - 5229. กรุงเทพฯ : บริษัทสยามเพรส แมนเนจเม้น จำกัด, 2542.

อุตสาหกรรมจังหวัดสงขลา, สำนักงาน. **ทำเนียบโรงงานอุตสาหกรรมจังหวัดสงขลา ปี 2541.** สงขลา : สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดสงขลา, 2541.

อุทัย วิมโล, พระมหา. "ประวัติวัดมหัตตมังคลาราม (วัดหาดใหญ่)", ใน **ที่ระลึกในงานทำบุญลองอายุครบ 6 รอบของพระครูวิจิตรพรหมวิหาร วัดมหัตตมังคลาราม (วัดหาดใหญ่) อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา 6 สิงหาคม 2524.** หน้า 18 - 19. สงขลา : วัดมหัตตมังคลาราม (วัดหาดใหญ่), 2524.

เอื้อน เล่งเจริญ. **โลกทรรศน์ในพุทธศาสนา.** กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2537.

บุคลานุกรม

บุคลานุกรม

สัมภาษณ์นางแดง พิยะกูล บ้านเลขที่ 13 หมู่ที่ 5 ตำบลตำนาน อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 20 กันยายน พ.ศ. 2545.

สัมภาษณ์นางสุจินต์ ทองโอ่เอี่ยม ผู้ร่วมเดินธรรมยาตราเพื่อทะเลสาบสงขลา ที่วัดเขาอ้อ ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2545.

สัมภาษณ์นายแจ้ง เพชรรัตน์ บ้านเลขที่ 45 หมู่ที่ 2 ตำบลควนขนุน อำเภอควนขนุจังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 5 มีนาคม พ.ศ. 2539.

สัมภาษณ์นายนิยม ธรรมเดช บ้านเลขที่ 97/1 หมู่ที่ 6 ตำบลน้ำน้อย อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 14 มีนาคม พ.ศ. 2546.

สัมภาษณ์นายเปรื่อง ประชาชาติ ที่วัดคูหาสวรรค์ ตำบลคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2545.

สัมภาษณ์นายหยี เบ็งหมาน บ้านเลขที่ 2 หมู่ที่ 1 ตำบลสะท้อน อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2545.

สัมภาษณ์นายหนู เดชอนันต์ ณ พัทลุง บ้านเลขที่ 88 / 1 หมู่ที่ 3 ตำบลท่ามิหรำ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2534.

สัมภาษณ์พระครูกวีวราภรณ์ (กระจ่าง ปริปุณโณ) เจ้าอาวาสวัดบ้านสวน อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ที่วัดคูหาสวรรค์ ตำบลคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 24 มกราคม พ.ศ. 2545.

สัมภาษณ์พระครูกาชาด (บุญทอง) เจ้าอาวาสวัดดอนศาลา ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 5 มีนาคม พ.ศ. 2539.

สัมภาษณ์พระครูกาเดิม (เพิ่ม) เจ้าอาวาสวัดเขียนบางแก้ว ตำบลจองถนน อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2544.

สัมภาษณ์พระครูขันตยาภรณ์ (พรหม ขนฺติโก) เจ้าอาวาสวัดบ้านสวน ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2544.

สัมภาษณ์พรครูประสาทศีลพรต (หนิ) เจ้าอาวาสวัดสทิงพระ ตำบลจะทิ้งพระ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 11 มิถุนายน พ.ศ. 2545.

สัมภาษณ์พระครูปัญญาวรกิจ (อ่วม) เจ้าอาวาสวัดโลการาม ตำบลสทิงหม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 31 ตุลาคม พ.ศ. 2545.

สัมภาษณ์พระครูพินิจวรกิจ (คล้อย อโมโน) เจ้าอาวาสวัดภูเขาทอง และเจ้าคณะอำเภอควนขนุน ที่วัดภูเขาทอง ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2544.

สัมภาษณ์พระครูพิพัฒนโชติ (ทอง เตชปุญโญ) เจ้าอาวาสวัดดอน ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม พ.ศ. 2544.

สัมภาษณ์พระครูวิจิตรธรรมภาณ (สลับ) เจ้าอาวาสวัดป่าตอ ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2544.

สัมภาษณ์พระครูวิภาศรัตนคุณ (กระจ่าง อคฺคโม) เจ้าอาวาสวัดหัวลำภู ตำบลหัวไทร อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ. 2545.

สัมภาษณ์พระครูศรีธรรมวิทย์ (อุทัย อุตฺตโม) วัดท่าหิน ตำบลท่าหิน อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2544.

สัมภาษณ์พระครูสถิตสารคุณ (แต้ม ฉนฺทสาโร) เจ้าอาวาสวัดท่าสำเภาเหนือ ตำบลชัยบุรี อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ. 2543.

สัมภาษณ์พระครูสังฆรักษ์ขีด กิวิวังโส เจ้าอาวาสวัดธาราสถิตย์ หมู่ที่ 8 ตำบลโคกชะงาย อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 7 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2544.

สัมภาษณ์พระครูสัญญา เตชธมฺโม เจ้าอาวาสวัดแหลมวัง ตำบลคูขุด อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2544.

สัมภาษณ์พระครูสันติรัตนคุณ (สุรินทร์) เจ้าอาวาสวัดรามแก้ว ตำบลรามแก้ว อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ. 2545.

สัมภาษณ์พระครูสุนทรกิจจานุโยค (พะส่อง เตชปญโญ) เจ้าคณะตำบลตะโหมด วัดตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 3 เมษายน พ.ศ. 2544.

สัมภาษณ์พระครูสุนทรธรรมสิริ (คำใส ยุตฺติโก) ที่สำนักปฏิบัติธรรมโคกสัก (วัดขวด) ตำบลแค อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2544.

สัมภาษณ์พระครูโสภณวินัยการ (ศิโรตม์) เจ้าคณะอำเภอเมืองสงขลา - สิงหนคร (ธรรมยุต) ที่วัดมัชฌิมาวาส ตำบลบ่อยาง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2546.

สัมภาษณ์พระครูโสภณศีลวัตร (เริ่ม ฐิติญาโน) เจ้าอาวาสวัดควนมิตร ตำบลคลองเปียะ อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2544.

สัมภาษณ์พระครูอดุลธรรมกิตติ์ (กลั่น อคฺคธมฺโม) เจ้าอาวาสวัดเขาอ้อ ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2544.